

I. ULUSLARARASI BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

I. INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES IN THE BALKANS

BİLDİRİLER KİTABI

PROCEEDINGS BOOK

20-21.05.2021

EDİTÖRLER / *EDITORS*

Doç. Dr. Atıf AKGÜN

Doç. Dr. Alpay İĞCİ

Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ

Ege Üniversitesi Yayınları

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü
Türk Dil Kurumu
Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları (BALTED)

I. ULUSLARARASI BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU BİLDİRİLER KİTABI 20-21 Mayıs 2021

I. INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES IN THE BALKANS PROCEEDINGS BOOK 20-21 May 2021

EDİTÖRLER / *EDITORS*

Doç. Dr. Atıf AKGÜN Doç. Dr. Alpay İĞCİ Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ

ISBN: 978-605-338-335-2
Ege Üniversitesi Yayınları

İZMİR
2021

Ege Üniversitesi Yayınları
ISBN: 978-605-338-335-2
Aralık, 2021

Editörler:
Atıf AKGÜN
Alpay İĞCİ
Ertuğrul KARAKUŞ

Bu çalışma, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası lisansı (CC BY 4.0) ile lisanslanmıştır. Bu lisans, yazarlara atıf yapmak koşulu ile metni paylaşmanıza, kopyalamanıza, dağıtmanıza ve iletmenize; metni uyarlamak ve metnin ticari kullanımına (ancak sizi veya eseri kullanımınızı desteklediklerini ileri sürecek şekilde değil) izin verir.
The work (as defined below) is provided under the terms of this creative commons public license ("ccpl" or "license"). This license allows reusers to copy and distribute the material in any medium or format in unadapted form only, for noncommercial purposes only, and only so long as attribution is given to the creator.

Ege Üniversitesi Üst Yayın Komisyonu'nun 24.12.2021 tarih ve 08/01 sayılı kararı ile yayımlanmıştır.
Bu kitabın tüm yayın hakları Ege Üniversitesi'ne aittir. Kitabın tamamı ya da hiçbir bölümü yazarının önceden yazılı izni olmadan elektronik, optik, mekanik ya da diğer yollarla kaydedilemez, basılamaz, çoğaltılamaz. Ancak kaynak olarak gösterilebilir.
Eserin bilim, dil ve her türlü sorumluluğu yazarına / editörüne aittir.

T.C. Kültür Bakanlığı ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 52149
Basım Yeri: Ege Üniversitesi Rektörlüğü Basımevi Müdürlüğü
No: 172/134 Kampüsiçi / Bornova, İzmir
Tel :0232 3111819
e-mail: bsmmd@mail.ege.edu.tr

Onur Kurulu
Honor Board

Prof. Dr. Necdet BUDAK (Ege Üniversitesi Rektörü)

Prof. Dr. Nadim MACİT (E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Müdürü)

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Ens. Kurucu Müdürü)

Düzenleme Kurulu
Organizing Board

Başkan Prof. Dr. Mehmet TEMİZKAN (Ege Üniversitesi)

Eş Başkan Doç. Dr. Atıf AKGÜN (Ege Üniversitesi)

Doç. Dr. Alpay İĞCİ (Uşak Üniversitesi Balkan Ülkeleri Uyg. ve Arş. Mer.)

Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ (Kırklareli Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uyg. ve Arş. Mer.)

Doç. Dr. Gonca KUZAY DEMİR (İzmir Demokrasi Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uyg. ve Arş. Mer.)

Prof. Dr. Ali EROL (Ege Üniversitesi)

Doç. Dr. Muvaffak DURANLI (Ege Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ferah TÜRKER (Ege Üniversitesi)

Arş. Gör. Şima DOĞAN (Ege Üniversitesi)

Bilim Kurulu
Advisory Board

Prof. Dr. Agiemin BAUBEC (Bükreş Ü./Romanya)
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN (Trakya Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Alena CATOVIĆ (Saraybosna Ü./Bosna Hersek)
Prof. Dr. Arif AGO (Emekli/K.Makedonya)
Prof. Dr. Bilgehan Atsız GÖKDAĞ (Kırıkkale Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Bülent BAYRAM (Kırklareli Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Cihan ÖZDEMİR (Bilecik Şeyh Edebali Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Edina SOLAK (Zenica Ü./Bosna Hersek)
Prof. Dr. Ekrem ČAUŠEVIĆ (Zagreb Ü./Hırvatistan)
Prof. Dr. Éva CSÁKI (Pazmany Peter Katolik Ü./Macaristan)
Prof. Dr. Fadıl HOCA (U. Vizyon Ü./K.Makedonya)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Hamdi HASAN (Emekli/K.Makedonya)
Prof. Dr. Haşim AKİF (Şumnu Ü./Bulgaristan)
Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH (Erciyes Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM (Ankara Ü./Türkiye)
Prof. Dr. İrfan MORİNA (Priştine Ü./Kosova)
Prof. Dr. İrina SARAİVANOVA (Kliment Ohridski Ü./Bulgaristan)
Prof. Dr. Lindita XHANARI LATIFI (Tiran Ü./Arnavutluk)
Prof. Dr. Mahmut ÇELİK (İştip Gotse Delçev Ü./K.Makedonya)
Prof. Dr. M. Dursun ERDEM (Ul. Balkan Ü./K.Makedonya)
Prof. Dr. Mehmet Naci ÖNAL (Muğla Ü.)
Prof. Dr. Melahat PARS (Ankara Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Mirjana TEODOSIJEVIĆ (Belgrad Ü./Sırbistan)
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH (Erciyes Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa BALCI (İstanbul Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Mustafa İSEN (Emekli/Türkiye)
Prof. Dr. Nedret MAHMUT (Köstence Ü./Romanya)
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ (BAL-TAM/Kosova)
Prof. Dr. Oktay AHMED (Üsküp A. Kiril Metodiy Ü./K.Makedonya)
Prof. Dr. Recai ÖZCAN (Düzce Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Rıdvan CANIM (Trakya Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Salih OKUMUŞ (Priştine Ü./Kosova)
Prof. Dr. Sevim PİLİÇKOVA (Emekli/K.Makedonya)
Prof. Dr. Suzan CANHASİ (Priştine Ü./Kosova)
Prof. Dr. Tacida HAFIZ (BAL-TAM/Kosova)
Prof. Dr. Tuba Işınsu DURMUŞ (TOBB Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU (Gazi Ü./Türkiye)
Prof. Dr. Yusuf HAMZAOĞLU (Emekli/Türkiye)
Prof. Dr. Zeynep ZAFER (Ankara Ü./Türkiye)
Doç. Dr. Aktan AGO (Halkbilim Ens./K.Makedonya)
Doç. Dr. Atilla JORMA (Ul. Vizyon Ü./K.Makedonya)
Doç. Dr. Ergin JABLE (Priştine Ü./Kosova)
Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET (Trakya Ü./Türkiye)
Doç. Dr. İrina DRİGA (Bilimler Akademisi/Ukrayna)
Doç. Dr. Liubovi CİMPOEŞ (Hitit Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Meryem SALİM (Şumnu Ü./Bulgaristan)

Doç. Dr. Neriman HASAN (Köstence Ovidius Ü./Romanya)

Doç. Dr. Nevriye ÇUFADAR (Şumnu Ü./Bulgaristan)

Doç. Dr. Nuran MALTA MUHAXHERİ (Priştine Ü./Kosova)

Doç. Dr. Ömer AKSOY (Trakya Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Özlem DEMİREL DÖNMEZ (İnönü Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Selçuk Kürşad KOCA (Sakarya Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Sibel BAYRAM (Düzce Ü./Türkiye)

Doç. Dr. Terane Turan REHİMLİ (Pedogoji Ü./Azerbaycan)

Doç. Dr. Tudora ARNAUT (Kiev Taras Şevçenko Ü./Ukrayna)

Doç. Dr. Zeki GÜREL (Gazi Ü./Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir HAYBER (Emekli/Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet SAÇKESEN (S. Zaim Ü. /Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Albana TAHIRI (Tiran Ü./Arnavutluk)

Dr. Öğr. Üyesi Harun BEKİR (Filibe Ü./Bulgaristan)

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ÖZBAY (Emekli/Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Melinda BOTALIĆ (Tuzla Ü./Bosna Hersek)

Dr. Öğr. Üyesi Menent ŞUKRİYEVA (Şumnu Ü./Bulgaristan)

Dr. Öğr. Üyesi Nazlı Rana GÜREL (Emekli/Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Nurcihan GÜNEŞ (Muş Alparslan Ü./Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Ozaj SULİMAN (Hatay M.Kemal Ü./Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Selma SOL (Trakya Ü./Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Ünal ŞENEL (İ.Kâtip Çelebi Ü./Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Vejdi HASAN (Şumnu Ü./Bulgaristan)

Dr. Öğr. Üyesi Zehra KADERLİ (Hacettepe Ü. /Türkiye)

Öğr. Gör. Dr. Gözde ÖZLEM (Uludağ Ü./Türkiye)

Öğr. Gör. Dr. Güllü KARANFİL (İ. Aydın Ü./Türkiye)

Öğr. Gör. Cuneys NURESKİ (Trakya Ü./Türkiye)

Öğr. Gör. Emine HALİL (Emekli/Bulgaristan)

Öğr. Gör. Feyyaz SAĞLAM (Emekli/Türkiye)

Dizgi-Tashih

Typography-Correction

Raziye Ayşenur ÖZAYDIN

(2021) • I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı: 20-21 Mayıs 2021, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

(2021) • I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies In The Balkans Proceedings Book: 20-21 May 2021, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

İLETİŞİM / *CORRESPONDENCE*
Tel: (0232) 343 49 22- 2096/2958
Faks / *Fax*: (0232) 342 74 96
E-posta / *E-mail*: tdae@mail.ege.edu.tr
https://tdae.ege.edu.tr/

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü - 35100
Bornova - İzmir
TÜRKİYE / *TURKEY*

İÇİNDEKİLER / *CONTENTS*

Açılış Konuşmaları / *Opening Speeches*		
Prof. Dr. Necdet BUDAK		3
Prof. Dr. Nadim MACİT		7
Onur Konuklarının Konuşmaları / *Speeches of Honored Guests*		
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN		13
Prof. Dr. Mustafa İSEN		17
Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ		23
Açılış Bildirisi / *Proceeding of Opening*		
Gürer GÜLSEVİN	**Balkan Dillerindeki Türkizmlerin Türkoloji Araştırmalarındaki Önemi** *The Importance of Turkisms in Balkan Languages in Turcology Studies*	33

Bildiriler / *Proceedings*

Abdülkadir HAYBER	**Türkçenin Arnavutluk'taki Sesi: Vasfi Samim (1905/8-1981)** *The Voice of Turkish in Albania: Vasfi Samim (1905/8-1981)*	41
Ahmet GÜNŞEN	**Makedonya ve Kosova Türk Ağızlarında Emir Kip(lik)inin Farklı Biçim ve İşlevleri** *Different Forms and Functions of the Imperative in Turkish Dialects of Macedonia and Kosovo*	51
Albana TAHIRI	***Turkish Language and Literature in Balkans, Its Impact on Albanian Culture*** Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatının Arnavut Kültürü Üzerindeki Etkisi	67
Alpay İĞCİ	**Batı Rumeli'yi Osmanlı Türkçesi Geçmişiyle Anlamaya Çalışmak** *Trying to Understand Western Rumelia with Ottoman Turkish Background*	79
Atilla JORMA	**Çalıkuşu'na Nazire Yazan Şair - Ahmet Şerif Şerefli'nin Yaratıcılığı** *The Poet Who Wrote Nazire to Çalıkuşu - The Creativity of Ahmet Şerif Şerefli*	101
Benedek PÉRİ	***Ḫayālī and Fużūlī: Who Influenced Whom?*** Ḫayālī ve Fużūlī: Kim Kimi Etkiledi?	121
Emine HALİL	**1989'dan Sonra Bulgaristan'da Yayımlanan Türkçe Sözlükler Üzerine Bir Kaynakça Denemesi** *An Attempt for Bibliographic Research of the Turkish Dictionaries Published in the Bulgaria After 1989*	135
Éva CSÁKI	**Balkanlar'daki Geleneklerde Türklerin Etkisi: Türk Halk Edebiyatına Dair** *The Influence of Turks on Traditions in the Balkans: On Turkish Folk Literature*	157

Feyyaz SAĞLAM	**Balkan Türkolojisi'nde Önemli Bir Boşluk: "Basın-Yayın Tarihleri"** *An Important Gap in Balkan Turkology: "History of Press and Publication"*	163
Fikriye MEHMET	**Bulgaristan'da Ana Dili Eğitimi ve 1989'dan Sonra Basılan Türkçe Ders Kitapları** *Mother Tongue Education in the Bulgaria and the Turkish Language Textbooks Published After 1989*	171
Gonca KUZAY DEMİR	**Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme** *An Assessment of the Life and Works of Abdulmalik Hilmi Efendi*	191
Harun BEKİR	**Bulgaristan Kırcaali Türk Ağzında Ses Olayları** *Sound Events in Bulgarian Kardzhali Turkish Dialect*	205
İbrahim ARSLAN	**Kosova'da Türkçe Medyanın Kimlik Korunmasındaki Etkisi** *The Influence of Turkish Media In Kosovo on Identity Protection*	227
İbrahim ÖZKAN	**Bulgaristan Türkleri Mâni ve Türkülerinde Sosyalist İdeolojinin İzleri** *Traces of Socialist Ideology in Mânis and Folk Songs of Bulgarian Turks*	237
Mahmut ÇELİK	**Kuzey Makedonya'da Türkçe Eğitim ve Öğretim** *Turkish Education in Northern Macedonia*	261
Mehmet TEMİZKAN	**Hayalî'deki Hayalî Bey Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme** *An Evaluation of The Effect of Hayalî Bey in Hayalî*	271

Melinda BOTALİÇ, Lejla ÖNER	**Uskufî'nin Alhamiyado Şiirlerinin Edebî Değeri** *Literary Values of Uskufi's Alhamiado Poetry*	281
Menent ŞUKRİEVA, Bülent KIRCALI	**Açılışından Günümüze Kadar Şumnu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Araştırmaları** *Staff and Research Activities of the Department of Turkish Language and Literature at Konstantin Preslavsky University of Shumen*	295
Merima GRABČANOVIĆ	**"Doğru Yola Girdim, Anam" İsimli Şiirde Oryantal Unsurlar** *Oriental Elements in the Poem "I Have Taken the Right Way, My Mother"*	343
Neriman HASAN	**Romanya'da Türkçenin Varlığı Üzerine Genel Bir Bakış** *An Overview of the Presence of Turkish in Romania*	357
Nevriye ÇUFADAR	**Bulgaristan'ın Kuzeydoğu Köylerindeki Bazı Gelenekler ve Ritüeller Araştırması** *Study of Some Traditions and Rituals In The Northeastern Villages of Bulgaria*	385
Oktay AHMED	**Kuzey Makedonya Türk Ağızlarında Ek-Fiil** *The Copulative Verb in Turkish Dialects of North Macedonia*	405
Osman EMİN	**Kuzey Makedonya Değerlerinin Türk Dilinin Gelişimine Katkısı** *Contribution of North Macedonian Values to the Development of Turkish Language*	417
Ömer AKSOY	**Şehirleşme ve Heterodoks İnanç ve Uygulamalar Bağlamında Boşnakların İslamlaşma Sürecine Dair Bazı Tespit ve Değerlendirmeler** *Some Determinations and Evaluations on the Islamization Process of Bosniaks in the Context of Urbanization and Heterodox Beliefs and Practices*	431

Recai ÖZCAN	**Fahri Kaya'nın Hatıralarından Hareketle Kuzey Makedonya Türklerinin Kültürel Sorunları Üzerine Bazı Tespitler** *Some Findings on the Cultural Problems of the Turks of North Macedonia, Based on the Memoirs of Fahri Kaya*	451
Rıdvan CANIM	**Biyografik Kaynaklara Göre Osmanlı Asırlarında Bulgaristan'da Yetişen Âlim ve Şairler** *Scholars and Poets Raised in Bulgaria in the Ottoman Ages According to Biographical Sources*	479
Salih OKUMUŞ	**Kosova Çağdaş Türk Hikâyeciliğinde Bir Zirve: Reşit Hanadan ve Hikâyeciliği** *A Peak in Kosovo Contemporary Turkish Story: Reşit Hanadan and His Story Writing*	499
Semra HALİLİ SKENDERİ	**Türkçeden Makedoncaya Tercüme Edilen Kitaplar** *Books Translated from Turkish to Macedonian*	515
Sevil İREVANLI	**Balkan Ülkeleri İle Azerbaycan Arasındaki Kültürel İlişkiler** *Cultural Relations Between Balkan Countries and Azerbaijan*	523
Seyhan MURTEZAN İBRAHİMİ	**Toplu Bellek Oluşturulurken "Ötekileştirilen" Hayatlar: Luan Starova'nın "Konstantinopolis Göçmeni" Roman Örneği** *Lives "Othered" While Creating Collective Memory: The Case of Luan Starova's "Immigrant from Constantinople"*	535
Suzan CANHASİ	**Kosova Türk Ağızlarında Kullanılan Kimi Yapım Ekleri ve İşlevleri** *Some Suffixes Used in Turkish Dialects of Kosovo and Their Functions*	549
Süleyman BAKİ	**Kuzey Makedonya'da Türkoloji Bölümleri ve Kalkandelen Üniversitesindeki Doğu Dilleri Bölümü** *Departments of Turcology in North Macedonia and Department of Eastern Languages at Tetovo University*	567

Şelale ANA HÜMMETLİ	**Makedonya Türkleri, Türkçe Eğitim ve Fahri Kaya** *Macedonian Turks, Turkish Education and Fahri Kaya*	573
Taner GÜÇLÜTÜRK	**Milletinin Kurbanı: Yücelciler** *Victim of His Nation: "Yücelciler"*	579
Terane TURAN RAHİMLİ	**Bulgaristan'da Türk Dili ve Edebiyatının Tanıtılması, Araştırılması ve Geliştirilmesinde Azerbaycan Aydınlarının Rolü** *The Influence of Azerbaijani Intellectuals in the Promotion, Research and Development of Turkish Language and Literature in Bulgaria*	597
Tuba Işınsu DURMUŞ	**Balkanlarda Akıncı Ailelerinin Sanat Koruyuculuğu** *Patronage of Raider (Akındjı) Families in the Balkans*	605
Ünal ŞENEL	**Yeni Fikir Mecmuası'nda Balkanlar** *The Balkans in Yeni Fikir Magazine*	643
Vejdi HASAN	**Türk Dili ve Edebiyatına Adanan Bir Yaşam: Doç. Dr. Haşim Akif** *Life Dedicated to The Turkish Language and Turkish Culture: Assoc. Prof. Dr. Hashim Akif*	653
Xhemile ABDIU	**Balkanlarda (Arnavutluk'ta) Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmalarının Bağdaşıklık ve Tutarlılık Ölçütleri Açısından Yaklaşımı Üzerine** *On the Approach of Turkish Language and Literature Studies in the Balkans (in Albania) in Terms of Cohesion and Consistency Criteria*	671
Zeki GÜREL	**Kuzey Makedonya Türk Basınında ve Türkçe Eğitim Süreçlerinde Türkiyeli Şair Fazıl Hüsnü Dağlarca** *On the Approach of Turkish Language and Literature Studies in the Balkans (Albania) in Terms of Cohesion and Consistency Criteria*	683
Sempozyum Programı		721

AÇILIŞ KONUŞMALARI
Opening Speeches

Prof. Dr. Necdet BUDAK
Ege Üniversitesi Rektörü

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü tarafından Türk Dil Kurumu ve Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları dergisi (BALTED) işbirliği ile düzenlenen I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu'na hoş geldiniz.

Bu etkinlik kapsamında çoğunluğu Balkan ülkelerinden olmak üzere 10 farklı ülkeden 56 saygın bilim insanının Balkan Türklerini konu edinen birbirinden değerli bildirilerini dinleyeceğiz. Ege Üniversitesi olarak Türk Dünyasının bir parçası olarak gördüğümüz Balkanların ve Balkan Türklüğünün bilimsel anlamda araştırılması ve incelenmesi noktasında tarihî bir sorumluluk duygusuyla hareket etmekteyiz.

Balkanlar bizim için emanettir ve bize emanettir!

Türk tarihinin, kültürünün ve medeniyetinin emanetidir. Tıpkı Kudüs gibi, Karabağ gibi, Doğu Türkistan veya Kırım gibi. Balkanlar gönül coğrafyamızın devamıdır. Üstat şair Yahya Kemal'in dediği gibi Türkçenin çekilmediği yer bize

vatandır. Semerkand, Buhara, Taşkent, Bakü, Aşkabat, Kerkük, Tebriz… bizim için ne ise; Gümülcine, Selânik, Kırcaali, Köstence, Üsküp, Kalkandelen, Prizren, Priştine, Drama, Yeni Pazar, Saraybosna, Şumnu da "o"dur. Balkanlar bizim için Gazi Hüsrev Bey Medresesinde ilimdir, tefekkürdür; Dobruca'daki Sarı Saltuk Tekkesinde irfandır; Vardar üzerinde köprümüz, Arda boyunda türkümüz, Deliorman'da pehlivanlarımızdır. Estergon'da kalemiz, Prizren'de camilerimizdir. Yahya Kemalle şiirimiz, şuurumuz ve ... Gazi Mustafa Kemal Atatürk ile kurucumuzdur.

Evet... Koca Sinan gibi mimarlarımızın görkemli eserleriyle süslediği; Ayvaz Dede gibi gönül mimarlarımızın hoşgörü ve barış kültürünü taşıdığı bir coğrafyadan bahsediyoruz. Ecdadımızın yaklaşık beş asır boyunca yönettiği, dünyanın bu beş asrı Pax-Ottomana (Osmanlı Barışı) olarak adlandırdığı coğrafyanın adıdır Balkanlar. Bugün gururla görüyoruz ki gelişen Türkiye, gönül coğrafyasıyla, Balkan Türk kültür coğrafyasıyla tekrar kucaklaşmaya başlamıştır. Balkanların dört bir yanına inşa ettiğimiz köprüler gibi, manevi olarak işlevini sürdüren gönül köprülerini de güçlendirmeliyiz. Balkanlarda yaşayan Türk dili ve edebiyatı da bizim için bu köprülerden en önemlisidir. Genelde Balkan ülkeleri, özelde ise Balkan Türkleri ile olan temaslarımız her geçen gün artarak devam etmektedir. Ege Üniversitesi olarak, Balkanlar ve Balkan Türklüğüne gösterdiğimiz özel önemin neticesinde, bilimsel etkinliklerle bu görevimizi akademik platformda gerçekleştirmenin gayreti içerisindeyiz.

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'nün Balkan araştırmaları alanında gerçekleştirdiği akademik çalışmalar, enstitümüzün bu alanda üstlendiği öncü rolü ortaya koymaktadır. Bugünkü sempozyumun paydaşlarından biri olan BALTED dergisi, kurucuları ve yayın kurulu Ege'li akademisyenlerden oluşan bir ihtisas dergisi olarak Balkanlarda Türk dili ve edebiyatı alanında ürettiğimiz değerlerden bir diğeridir. Bugün birincisi olmasına rağmen oldukça zengin bir katılımcı profiline sahip olan bu sempozyumun da gelecek yıllarda geleneksel hale gelerek kalıcı olmasını arzu ediyorum. Muhtelif Balkan ülkelerindeki Türkoloji kürsülerinden çok sayıda değerli akademisyen ile bugün bir araya gelmiş olmayı ikili ilişkiler açısından çok değerli buluyorum. Uzun vadede bu hocalarımız vesilesiyle görevli oldukları Balkan üniversiteleri arasındaki işbirliklerine açık olduğumuzu, ilişkilerimizi bu sempozyum vesilesiyle ilerletme noktasında istekli olduğumuzu belirtmek isterim.

Balkanların muhtelif bölgelerinden bu etkinlikte bir araya geldiğimiz değerli misafirlerimiz; sizler Evlad-ı Fatihan'ın bizlere yadigârısınız. Anadolu anavatanınızdır, sözlerimin sonunda sizlerle sanal ortamda da olsa bir araya

gelmekten büyük mutluluk duyduğumu ifade etmek istiyorum. Salgın şartlarında bu yıl birincisini çevrimiçi gerçekleştirdiğimiz etkinliği gelecek yıllarda yüz yüze yapmaktan ve Balkan Türkolojisinden siz değerli bilim insanlarını İzmir'de ağırlamaktan memnuniyet duyarız. Bugün Anadolu'nun her köşesinde Balkanlardan gelen muhacir kökenli insanlarımız vardır. Şehrimiz İzmir de bu anlamda bir Balkan muhaciri şehridir. Aile kökenleri Balkanlardan Anadolu'ya göç etmiş bir muhacir evladı olarak şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki Türk'ün gölünde dağ varsa Balkan'dır, nehir varsa Tuna'dır, ova varsa Vardar'dır.

Değerli katılımcılar, sözlerimi noktalarken sempozyumun düzenlenmesinde emeği geçen bütün mesai arkadaşlarıma tebriklerimi ve teşekkürlerimi iletiyorum. İki gün devam edecek olan sempozyumun başarılı geçmesini diliyorum.

Prof. Dr. Nadim MACİT
Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Müdürü

Türk Dünyası ile ilgili çalışmalar yapan, akademik derdi olan herkese hayırlı günler diliyorum. Ve bu vesileyle sizlerle bir araya gelmekten çok mutlu olduğumuzu belirtmek istiyorum.

Öncelikle Sayın Rektörümüz Prof. Dr. Necdet Budak'a sonra bu mevzunun duayeni olan Eski Cumhurbaşkanı Genel Sekreterimiz Prof. Dr. Mustafa İsen Bey'e ve Türk Dil Kurumu Başkanımız, aynı zamanda kurumumuz öğretim üyesi olan Prof. Dr. Gürer Gülsevin'e keza Türk Dünyası'na gönül vermiş ve burayı kurmakla Türkiye'de ve Türk Dünyası'nda özel bir yere sahip olan Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'nün Kurucu Müdürü Prof. Dr. Fikret Türkmen Hoca'ma ve Balkanlar coğrafyasından ve Türk Dünyası'nın diğer her tarafından nefes veren, söz söyleyen ve burada birlikte olan bütün hocalarıma, saygılarımı ve hürmetlerimi sunuyorum. Başarılar diliyorum.

Tabii ki bu türlü konuların çalışılması hele de bu süreçte çok zor oluyor. Çeşitli sıkıntılar yaşıyoruz. Fakat biz sadece 2021 yılına ait Türk Dünyası'nın

bütün sorunlarıyla ilgili olarak on tane sempozyum planladık. Bu üçüncüsüdür. Bundan sonraki "Türk Dünyası'nda Tarım ve Gıda" yine ikinci defa yapacağımız "Türkiye-Rusya İlişkileri 2", Mehmet Akif Ersoy, Hacı Bektaş Velî, Yunus Emre Sempozyumları ve bu çerçevede bizim kültür dünyamızın mimarlarıyla ilgili planlamalarımız var. Ve biz daha çok Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'nün entelektüel düzeyde ama Türkoloji'yi sadece dil ve edebiyatla değil Türk Dünyası'nı bütün sorunlarıyla ilgili bir çerçevede Türk Dünyası'nı tanımak, görmek, anlamak, tartışmak, konuşmak ve geleceğe ilişkin bir vizyon oluşturmak istiyoruz. Tabii ki bugünkü sempozyumun konusu, ister istemez enstitümüzün ilgi alanına giren Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalı'nın üstlendiği, çalışmaları planladığı ve geliştirdiği bir anabilim dalıdır. Dolayısıyla bu anabilim dalındaki bütün öğretim üyelerini tebrik ediyor ve kutluyorum. Emeği geçen herkesi kutluyorum.

Öncelikle Balkan ülkelerindeki önemli Türkoloji bölümlerinden aramızda bulunan değerli akademisyenlere gösterdikleri ilgi ve katılımlarından dolayı tek tek teşekkürlerimi sunuyorum. Sempozyumun düzenleme kurulunda yer alarak destek veren BALTED Editörü Doç. Dr. Alpay İğci'ye ve Kırklareli Üniversitesi Balkan Araştırmaları Merkezi Müdürü Doç. Dr. Ertuğrul Karakuş'a enstitümüz adına teşekkür etmek isterim. Bu hocalarımız yüksek lisans ve doktora eğitimlerini Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'nde aldıkları için aynı zamanda aileden sayılırlar. Kendilerine yürekten teşekkür ediyorum. Ve son olarak sempozyumun fikir aşamasından başlayarak gerçekleşmesi için yoğun mesai harcayan Düzenleme Kurulu Başkanları Prof. Dr. Mehmet Temizkan ve Doç. Dr. Atıf Akgün'e çok teşekkür ederim. Aynı zamanda bu çalışmaların arka planında yer alan ve her birisinin ciddi emeği olan araştırma görevlilerimiz ve sekretaryaya ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Kendilerine başarılar diliyorum. Tabii Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı söz konusu olunca benim alanım değil ama bir iki söz etmek isterim.

Avrupa'nın güneydoğusunda yer alan Balkan Yarımadası'nda Atilla'nın zamanından beri Türk izlerine rastlamakla birlikte XI. ve XII. Yüzyıllardan itibaren Peçenek, Uz ve Kumanların yerleştikleri bilinmektedir. Balkanlarda Türk varlığının kalıcı hâle gelmesi 1350'li yıllarda Gelibolu'ya geçişle başlar. Gazi Evrenos Bey'in Batı Trakya'yı fethiyle ivme kazanır ve Murat Hüdavendigar'ın Kosova zaferiyle 1389'da süreklilik kazanır. Kanuni Dönemine kadar gerçekleştirilen fetihlerle Osmanlı yurdu hâline gelen Rumeli'de Türk yönetimi 1800'lü yılların ortalarına kadar kesintisiz devam eder. Bu tarihlerden 1912 yılına kadar Romanya, Karadağ, Makedonya ve Bulgaristan'ın bazı bölgeleri

terkedilir. Rumeli'de bilhassa akıncı beylerinin himayesinde bilim, kültür ve sanat merkezleri oluşur. Balkanlarda Türkçe hem konuşma dili hem de edebî dil olarak asırlarca kullanılır. Günümüzde bile Sırpça, Makedonca, Bulgarca gibi Balkan dillerindeki Türkçe sözlük sayısı ve bu sözlüklerin gündelik hayat içindeki kullanım sıklığı kültürel derinliğin boyutlarını ve sürekliliğini gösterecek düzeydedir. Edirne, Gelibolu, Saraybosna, Serez, Vardar Yenicesi, Üsküp, Manastır, Filibe, Selânik, Sofya, Belgrad, Prizren gibi şehirlerde yüzlerce şair ve yazar yetişir. II. Bayezid döneminden itibaren Divan şairlerinin daha ahenkli ve söyleyiş mükemmelliğine dayalı bir şiir dilini benimsemelerinde Rumelili şairlerin sade ve lirik söyleyişleri etkili olmuştur. Türk modernleşmesinin pek çok öncü ismi Rumeli'deki kültür merkezlerinde yetişen aydınlardır. Balkan Savaşlarının ardından Türkiye'ye yoğun göç olmakla birlikte doğup büyüdükleri Balkan şehirlerinde kalan şair ve yazarlar Türkçeyi edebî dil olarak yaşatmaya devam ederler. Çıkardıkları Türkçe dergiler, yayımladıkları gazetelerle roman, öykü, tiyatro ve deneme gibi yeni türlerde verdikleri eserlerle anadillerini daima canlı tutarlar. Türkiye'deki edebiyat akımlarını ve kültür sanat topluluklarını yakından takip ederler. Modern Türk şiirinin kurucu babası ve Rumeli Türklüğünün simgesi, Osmanlı çağlarının Türkçe yorumcusu Üsküplü Yahya Kemal'in nesirlerinde ve şiirlerinde vakitsiz terkedilen Rumeli acısı ve yeniden doğuşun sancısını bütün lirizmiyle okuruz. *Kaybolan Şehir* adlı şiirinde:

"Üsküp ki Yıldırım Beyazıd Han diyârıdır,
Evlad-ı Fatihân'a onun yâdigârıdır.

Üsküp ki Şar Dağ'ında devamıydı Bursa'nın.
Bir lâle bahçesiydi dökülmüş temiz kanın.

Vaktiyle öz vatanda bizimken, bugün niçin
Üsküp bizim değil? Bunu duydum, için için.

Kalbimde bir hayâli kalıp kaybolan şehir!
Ayrılmanın bıraktığı hicran derindedir!

Çok sürse ayrılık, aradan geçse çok sene,
Biz sende olmasak bile, sen bizdesin gene."

Şekliyle bu birlikteliği duygu, tarih, dil birliğini çok nefis bir şekilde vurgulamaktadır. Tabii entelektüel ve akademik düzeyde bu meseleleri sürdürmede Ege Üniversitesi Rektörü'nün çok ciddi manada destekleri olmuştur. Arkadaşlarımızın destekleri olmuştur. Biz Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'nü bir tanışma merkezi değil, entelektüel ve sorun çözen bir merkez olarak görüyoruz. Bu çerçevede gayretlerimizi sürdürüyoruz. Bu sempozyumda değerli bilim adamlarının çok ciddi katkıları olacaktır. Çünkü çok yetkili isimlerin katıldığını görüyorum.

Sizlere başarılar diliyorum ve hepinizi hürmetle selamlıyorum.

Teşekkür ediyorum.

ONUR KONUKLARININ KONUŞMALARI
Speeches of Honored Guests

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN
E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Kurucu Müdürü

1. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu'nun değerli katılımcılarını sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

Kurucusu olduğum E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dünyasının tarihî gelişimini, dilini ve edebî eserlerini, kültürel, sosyal ve ekonomik durumunu incelemek ve bu alanlarla ilgili bilimsel araştırmalar yapmak amacıyla "11 Temmuz 1992" tarihinde Ege Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulmuş ve günümüze gelinen süreçte Türkiye'nin ve Türk Dünyasının saygın bilim kurumları arasındaki yerini almıştır. Lisansüstü programlar açmak, Türk Dünyasının sahip olduğu maddi ve manevi gücün kullanılmasına dönük öneriler sunmak, Türkiye Türkçesinin Türk Dünyasında yaygınlaştırılması ve Türk Dünyasında ortak bir yazı dilinin oluşturulmasına katkı sağlayacak kurslar açmak ve yayınlar yapmak gibi ana hedefler doğrultusunda Enstitünün odaklandığı alanlardan biri de kuşkusuz Balkanlar ve Balkan Türkleri olmuştur.

Enstitü bünyemizde faaliyet gösteren Türkçe Öğretim Merkezi'nde muhtelif Balkan ülkelerinden üniversitemize gelen öğrencilere Türkiye'deki eğitim hayatlarında bizler merhaba diyerek onların hazırlık eğitimlerini tamamladık ve bu suretle birçok Balkan ülkesinden gönül elçilerimiz oldu. Enstitümüze dil eğitimi için gelen uluslararası öğrencilerden "Türk Halk Müziği Korosu" ve "Türk Halk Oyunları Topluluğu" oluşturularak, uluslararası öğrencilerin Türkçeyi ve Türk kültürünü daha etkin bir şekilde öğrenmeleri ve kullanmalarını amaçladık.

Kurulduğu tarihten itibaren; "Türk Dili ve Lehçeleri", "Türk Dünyası Edebiyatları", "Türk Halk Bilimi (Folkloru)", "Türk Tarihi" ve "Türk Sanatı" anabilim dallarında lisansüstü eğitim ve araştırmaların yapıldığı enstitümüzde, bu anabilim dallarında lisansüstü düzeyde gerçekleşen faaliyetler arasında sempozyumun ana teması olan Balkanlarda Türk dili ve edebiyatı alanında öncü ve temel adımları teşkil eden bilimsel araştırmalar gerçekleştirilmiştir.

Bu noktada sizlere fikir vermesi açısından enstitümüzde yönetilen bazı tezlerin başlıklarını vermek isterim. Birçoğu bugün sempozyumun düzenleyicileri arasında yer alan bu araştırmacıların Balkanlarda Türk dili ve edebiyatı alanında gerçekleştirdikleri tezler, özellikle 1990 sonrası Türkiye'de bu alanda yapılan ilk çalışmalar olmuştur. Bu bağlamda zikredebileceğim tezler arasında;

– İbrahim Özkan; Bulgaristan Türk Halk Edebiyatı Üzerinde Bir Araştırma

– Rabia Uçkun; Gagauz Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi

– Alpay İğci; 17. Yüzyılda Batı Rumeli Türkçesinin Özellikleri

– Adiye Şimşek; İskeçe İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Dizin)

– Ertuğrul Karakuş; Makedonya Sesler Dergisi Etrafında Bir İnceleme

– Gonca Kuzay Demir; Kosova Türk Halk Şiiri (İnceleme-Metinler)

ve – Atıf Akgün; Bulgaristan'da Türk Çocuk Edebiyatı, sayılabilir.

Doktora seviyesindeki bu çalışmaların yanı sıra enstitümüzde Balkanlarda Türk dili ve edebiyatı alanında çok sayıda yüksek lisans tezi gerçekleştirildiğini de belirtmeliyim. Bu tezlerin tek tek ismini saymaya süremiz yetmeyeceği için yine birkaç tanesini zikretmekle yetineceğim:

– Meral Mert; Çağdaş Bulgaristan Türkleri Edebiyatı Üzerinde Analitik Bibliyografya Denemesi

– Zeynep Atasoy; Ömer Osman Erendoruk, Hayatı, Sanatı ve Romanları Üzerinde Bir İnceleme

– Yağmur Alkır; Bulgaristan Türklerinin Halk İnanışları: Şumnu ve Çevresi

– Gülçin Balat; Makedonya Kanatlar Köyü Folkloru Üzerine Bir İnceleme

– Gökçe Emeç; İstanköy-Yunanistan Türklerinin Geçiş Ritüelleri

Saymış olduğum bu tezlerin en önemli özellikleri dil, folklor, yeni edebiyat gibi farklı alanları kapsıyor olmaları ve Balkanları mesken edinen genç araştırmacılarımız tarafından o bölgelerde–saha- çalışmalarına dayalı olarak gerçekleştirilmesidir.

Enstitümüz zamanla Balkan çalışmaları konusunda dal-budak salmaya da başlamıştır. Enstitümüzde yetişen akademisyenlerden çeşitli Balkan araştırma merkezlerinde idari görev üstlenerek Balkan çalışmalarını kurumsal kimlikle inceleyen öğrencilerimiz de olmuştur. Bu adımlar arasında ilk aklıma gelenlerden yine bu ocaktan yetişmiş şu isimleri saymak isterim; Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü müdürlerinden Bülent Akyay, Kırklareli Üniversitesi Balkan Araştırma ve Uygulama Merkezi müdürü Ertuğrul Karakuş, Uşak Üniversitesi Balkan Araştırma ve Uygulama Merkezi müdürü Alpay İğci, İzmir Demokrasi Üniversitesi Balkan Araştırma ve Uygulama Merkezi müdürü Gonca Kuzay Demir akademik eğitimlerini bizde almış bilim insanları arasındadır.

Enstitümüz geliştikçe Balkan Türkleri ve edebiyatları alanındaki çalışmalarımızda daha sistematik adımlar atılmaya başlanmıştır. 2019 yılında Enstitümüz öğretim üyesi Doç. Dr. Atıf Akgün'ün editörlüğünü ve kuruluş çalışmalarını üstlendiği ve benim de kurucusu olduğum Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları dergisi uluslararası statüde her geçen gün yayın faaliyetini büyüyerek sürdürmekte ve Balkan Türkleri dil ve edebiyat araştırmaları alanında Türkiye'nin ilk ve tek ihtisas dergisi olma özelliğini korumaktadır. Derginin yayın kurulunu teşkil eden akademisyenlerin tamamı Balkan Türkleri dil ve edebiyatı alanında yüksek lisans ve doktora düzeyinde birikim sahibidir. Derginin bilim ve hakem kurullarının da yine Türkiye ve Balkanlarda doğrudan bu alanda faaliyeti olan saygın bilim insanlarından oluşmasına özen gösterilmiştir. Yayın kurulunu ağırlıklı olarak Ege Üniversitesi mezunu araştırmacıların oluşturduğu bu bilimsel dergi Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'nün Balkan çalışmaları konusunda ulaştığı akademik birikimin bir meyvesi olmuştur.

Bugün bir arada olduğumuz bu etkinlik de Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'nün Balkan çalışmaları alanındaki yetkinliğinin ve tanınırlığının bir sonucu olarak ortaya konulmuş değerli bir bilimsel etkinliktir. Bu etkinliğin geleneksel hâle gelerek her yıl Balkan Türkolojisinden saygın bilim insanlarını Ege'de ağırlayacağımız kalıcı bir faaliyet olması en büyük temennimdir. Bu noktada sempozyumun düzenleme kurulunu ve tüm emeği geçenleri; başta düzenleme kurulu başkanları ve aynı zamanda öğrencilerim olan Mehmet Temizkan ve Atıf Akgün'ün şahsında tebrik ederim.

Prof. Dr. Mustafa İSEN

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları
Bilim ve Danışma Kurulu Başkanı

Balkanlarda Türkolojinin Yeni Rolü

Ben de değerli katılımcıları ve organizasyonu gerçekleştiren arkadaşları saygıyla selamlıyorum.

Dünyanın geniş bir coğrafyasına yayılan ve tarih olarak derin bir geçmişe sahip olan Türk halkı gibi, bir anlamda onun maddi ve manevi birikimini inceleyen Türkoloji, bu geniş ve farklı coğrafyalarda, hatta zaman zaman da kendi coğrafyasının dışında değişik biçimlerde değerlendirilmiştir. Örneğin, kendi coğrafyasında, kendi toplumunun sorunlarını ele alan bir bilim dalı iken özellikle Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde, ilişki içinde bulunulan Türk dünyası ülkelerinin durumlarını değerlendiren ve adına oryantalistik ya da şarkiyat çalışmaları adı verilen bir alan konumundadır. Buna karşılık, Güney Doğu Avrupa ülkeleri, Orta Doğu ve Kuzey Afrika gibi bölgelerde bu ikisinin arası bir konumdadır. Yani kısmen başka bir kültürün konusu olarak

değerlendirilirken zaman zaman da kendi öz kültürleri için gerekli bir kaynak olarak kullanılmaktadır. Çünkü bu ülkeler, uzun süre Türk yönetimi altında yaşadıkları için ele aldıkları pek çok tarihî, hatta güncel sorunu çözmek için Türkoloji bilimine ihtiyaç duyarlar.

Balkanlar, bu açıdan son derece karakteristik bir bölgedir. Bilindiği gibi Türk toplumunun Balkanlarla ilişkisi çok erken dönemlerde başlamıştır. Türkler 5. yüzyıl başlarından itibaren Balkanlara girdiler. Attila'nın bu bölgenin büyük bölümünü ele geçirerek İstanbul yakınlarına kadar geldiği biliniyor. 11. ve 12. yüzyıllarda ise Peçenek, Kuman ve Uz Türkleri Balkanlara gelip yerleştiler. 13. yüzyıl ortalarında da muhtemelen Moğol istilasından kaçan Sarı Saltuk ile sonradan onun adıyla anılan Türkmen aşireti Balkanlar'a geçmiş ve Dobruca dolaylarında ilk Müslüman Türk cemaatini meydana getirmiştir. Türklerin Balkanlarla asıl ilişkileri Osmanlılar zamanında başlamış ve günümüze kadar devam etmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmaya yüz tutma aşamasında Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan beylikler, Selçuklu topraklarına hâkim olmaya çalışırken Osmanlı Beyliği, farklı bir siyaset izleyerek bu iç mücadeleden uzak durmuş ve enerjisini daha çok yeni topraklar elde etmeye yöneltmiştir. Böyle bir stratejinin doğal sonucu olarak da Balkanlar bu beyliğin ilgi alanı olmuştur. Bu sıralarda kendi aralarındaki mücadelelerle hayli yorgun düşmüş olan Balkan ülkeleri de bu taze güce fazla dayanamamıştır. Bu doğru yaklaşım, Osmanlı Devleti'ni kısa bir sürede Balkanlarda etkin bir güç haline getirmiştir.

Süleyman Paşa'nın 1354 yılında Çanakkale Boğazı'nı geçerek Gelibolu'ya ulaşmasıyla başlayan fetih harekâtı, dalgalar halinde devam etmiş ve Balkanlar kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin en önemli iki kanadından biri haline gelmiştir. Osmanlıların Edirne hariç bugünkü Trakya sınırına ulaşma tarihi, ilk fetihten sadece üç yıl sonradır. I. Murat devrinde (1362-1389) ise bu sınırlar Tuna'ya ve Adriyatik Denizi'ne ulaşmıştır. Yıldırım Bayezid (1389-1402), harekâtı, Romanya'ya doğru genişletmiş, Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) ise Atina'ya, Bükreş'e girmiş ve Bosna-Hersek'i almıştır. Kanuni Sultan Süleyman, Balkan seferlerini kuzeye doğru çevirmiş, Orta Avrupa'nın kilidi sayılan Belgrad'ı alarak (1521) Macaristan'a ulaşmış ve Mohaç Meydan Savaşı ile (1526) bu ülkeyi Osmanlı topraklarına katmıştır. Bu tarihten itibaren bir süre daha genişleyen Osmanlı toprakları, kuzeyde bugünkü Romanya ve Macaristan'ı içine alan, kuzeybatıda Avusturya sınırlarına ulaşan, batıda Adriyatik Denizi'ne dayanan geniş bir alana yayılmıştı. Böylece Balkanlar, üç yüz yıl sürecek bir barış ortamına kavuşmuş ve hızlı bir gelişme göstermiştir. Sözü edilen bu

fetihlerle Balkanlar artık Osmanlı'nın iç memleketi haline gelmiş, bu yöreye üç yüz yıl süren ve "Pax Ottomana" adı verilen bir barış havası hâkim olmuştur. Balkanlarda Türk hâkimiyetinin bu kadar kısa sürede kurulmasında ve ciddi bir direnişle karşılaşmadan yıllarca devam etmesinde siyasi, sosyal ve kültürel sebepler rol oynamıştır. Yöre, bir ülkenin gelişmesinin en önemli göstergeleri olan dinî yapılar, eğitim kurumları, ticari binalar, askeri tesisler, kamu daireleri ve sivil mimari örnekleri ile donatılmıştır. Bunlara ilave olarak bölge, köprü, cami, çeşme, türbe, mesken, çarşı, tekke, han, sebil, şadırvan, kale, menzilhane, saat kulesi, kışla, medrese, kütüphane gibi binlerce eserle zenginleştirilmiştir.

Bu suretle bölgeye yeni bir yaşama tarzı, ticari hayat ve medeniyet getirilmiştir. Bunun yanı sıra yerli halktan da kitleler halinde Müslümanlığı kabul edenler olmuş ve bunlar Osmanlı Devleti ve medeniyetinin vazgeçilmez bir parçasını oluşturmuşlardır. Bunun en önemli sonuçlarından birisi, bölgedeki çok dilli yapı içinde Türkçe, bir lingua franca olarak önem kazanmıştır. O kadar ki, Balkanlarda yakın geçmişe kadar hangi ırktan olursa olsun bir kimsenin şehirli kabul edilebilmesi için Türkçe bilmesi gerekli sayılırdı.

Yukarıda belirtildiği gibi uzun süren bu ortak yaşam ve farklı bir idari yapı, bölgedeki hemen her şeyi etkilemiş ve bölge tarihi üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır. Bunların başında, folklor unsurları gelir. Balkan folkloruna bir göz atıldığında atasözleri, bilmeceler, tekerlemeler, fıkralar, masallar gibi sözlü halk edebiyatı türlerinde Türk folklor etkilerini kolayca bulmak mümkündür. Özellikle Nasrettin Hoca, biraz değişik şekillerde ama neredeyse bütün fıkraları ilgili ülke dillerine aktarılarak bölgede yaşamaktadır. Balkan melodilerinde, halk danslarında, müzik âletlerinde, halk sahne sanatlarında da Türk izleri açıkça görülür. Özellikle Türk müziği bütün çeşitliliği ile bugün de Balkan müziklerini etkilemektedir. Tabiî etkilenmediğini söylemek de doğru olmaz.

Türk medeniyetinin yöre halklarına ne denli tesir ettiğinin en açık göstergesi, dillerine girmiş olan Türkçe kelimelerdir. Bunların sayısı, Boşnakça, Sırpça, Makedonca ve Bulgarcada yaklaşık yedi bin, Rumcada ve Romencede üç bin civarında, Macarcada çok sayıda, Arnavutçada ise hepsinden daha fazladır. Ülkeden ülkeye değişmekle birlikte sözü edilen bu kelimelerin önemli bir bölümü Balkanlarda bugün de yaşamaktadır. Özellikle kent yaşamına ait kelimeler bu konumdadır. Mesela, Türkçe yemek adları hâlâ ağırlıklı bir yer tutmaktadır. Bugün de Üsküp, Atina, Filibe, Saraybosna ya da benzeri başka kentlerde mutfak kültürünün büyük ölçüde Türk mutfağıyla ortaklık gösterdiği, yemek adlarına bakılarak kolayca tespit edilebilir. Bu çerçevede pide, börek,

kebap, dolma, somun, gevrek, sarma, helva, boza, salep, kahve, şerbet, kadayıf, baklava, fincan, bardak, tas, cezve gibi sayısız kavram Balkan kültürüne geçmiştir. Bugün Balkan ülkelerinde gezen bir turist, hemen her adımında Osmanlı'dan kalma bir eserle karşılaşmakta, o kültürün izlerini takip edebilmektedir. Uzun yıllar boyunca ihmal edilen ve ancak son zamanlarda yeni yeni ilgi görmeye başlayan bu eserler, 500 yıl boyunca kök salmış bir kültürü temsil etmektedir.

Bütün bu gelişmeler, bölgede yaşayan herhangi bir araştırıcının ele alacağı konu ne olursa olsun biraz geriye gitmek ve yaptığı işi ciddiyetle ele almak ihtiyacını duyduğunda, Türk kültür birikimine yani Türkoloji'ye müracaat etmesi gerekliliğini ortaya çıkarır. Yani Balkanlardaki Türkoloji çalışmaları, diğer pek çok devletteki mevcut gelişmelerden farklı olarak bir tarihi geçmişten, ülkedeki halklarla tarih boyunca devam eden ilişkilerden kaynaklanır. Bu tarihî ilişkiler, özellikle de Osmanlılarla beş yüz yıla varan beraberlik ve bu münasebetin maddi ve manevi kültür üzerindeki etkisinin araştırılması, bölgede Türkçenin bilinmesini zaruri kılmaktadır. Bu etkinin en çok hissedildiği alanlar olan tarih, dil, folklor ve edebiyatın daha iyi incelenebilmesi için Türkçe bilmek şarttır. Bütün bu ihtiyaçlardan dolayı bölgedeki Türkoloji öğretimi yapan kurumların planları bir başka yabancı kürsü örnek alınarak değil, kendi şartları göz önünde tutularak hazırlanmıştır.

Bu bakımdan erken dönemlerden itibaren Belgrad'dan başlayarak Balkanlarda Türkoloji bölümleri kuruldu. Bugün hemen hemen her ülkede bir veya birkaç Türkoloji bölümü mevcut. Bu bölümlerin değişen dünya şartlarına paralel olarak kendilerini yenilemeleri gerektiğini düşünüyorum. Tıpkı orada Türkçe üzerine çalışan birtakım sivil derneklerin yahut bazı aydınların dergiler etrafında gerçekleştirdikleri faaliyetlerinde artık bundan kırk-elli yıl önceki tabloyla gidilemeyeceğini, bunların da yeni bir vizyonla ele alınması gerektiğini vurgulamak istediğim gibi. Bu manada, gerçekleştirdiğimiz bu sanal toplantı bize yeni imkânlar açtığı gibi, bence önümüzdeki günlerde bu uygulamalar, salgının kalıcı taraflarından birisi olacaktır, durumdan vazife çıkararak yeni şartlara uygun yeni yapılanmalar oluşturmalıyız. Bunu önemli bir fırsat olarak görüyorum. Türk Dil Kurumu gibi merkezî kuruluşlarımız bu fırsatı ve benzeri faaliyetleri sürdürüyorlar ama meselenin teorik çerçevede değerlendirilmesi, aynı şekilde Ege Üniversitesindeki bu değerli enstitünün öncülüğünde yeniden masaya yatırılıp buralardan herkesin kazanması esasına dayalı bir yeni tablonun oluşturulması gerektiğini ifade etmek istiyorum. Artık yüz yüze

gelmeden de farklı ülkelerden ortak projeler yapılabiliyor. Lütfen bunu gündemimize alalım.

Ayrıca başka bir hususa dikkat çekmek istiyorum, Balkanlardaki Türkoloji'yle ilgilenen öğretim üyesi konumundaki arkadaşlarımızın bir rollerinin daha olduğu kanaatindeyim. Rahmetli Yaşar Nabi Nayır'ı hatırlayalım: O, kurduğu bir yayıneviyle bize yıllarca Balkanların esintisini getirdi. Buradaki en değerli eserleri takip ederek onların Türkçeye çevrilmesini sağladı. Balkanlarda hepimizi ilgilendiren önemli kitaplar yayınlanıyor. Buralarda çıkan Türkçe dergiler kendi ülkelerindeki değerli eserleri takip edip farklı ülkelere duyurmalıdırlar. Sonrasında da bunların başta Türkçe olmak üzere diğer dillere kazandırılması gerekir. Örneğin son yıllarda Osmanlı'yı ve bölgedeki Osmanlı imajını olumlu olarak değerlendiren birtakım romanlar yayınlanmaya başladı. Bunları bölgedeki arkadaşlarımız vasıtasıyla Türkçeye kazandıralım. Mesela Draskovic'in İmparatorluk Yolu romanının yayınlanması istendi, uzun süre doğru bir çevirmen bulmakta zorlandık. Bu bölümlerin görevlerinden biri de iyi çevirmenler yetiştirmektir.

Çeviriden söz açılınca, bu bölge Türkologlarının Türkçenin önemli ürünlerini kendi kültürlerine çevirmek gibi bir işlevleri de vardır. Özellikle Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın TEDA Projesi bu konuda çeviri yapanlara olumlu katkılar sağlamaktadır. Geçmişte, özellikle aydınları ilgilendiren çeviriler, birlikte yaşamalarına rağmen doğrudan Türkçeden değil, Alman romantiklerinin Doğu edebiyatlarına yönelmesi sonucu Türk edebiyatıyla da ilgilenen bölge çevirmenleri aracılığı ile oldu. Meselâ, tarihi belli ilk tercümelerden biri olan Yahya Bey'in Şah u Geda adlı mesnevisinden Sevâd-ı Kale-i Kostantiniyye adlı bölümü, Dorde Rajkovi, 1856 yılında muhtemelen Hammer'den, yani Almancadan, Sırpça-Hırvatçaya çevirdi ve Zagreb'de yayımlanan Neven dergisinde neşretti. Bugün artık bu ilişkiyi böyle dolaylı yollardan değil de doğrudan alan uzmanlarının izlemesi aracılığıyla gerçekleştirelim.

Türkoloji ve Türk Dili dediğimiz zaman Balkanlar fevkalade büyük imkânlar ve büyük sorunlar barındırıyor. Bunları el birliğiyle çözme noktasında bu tarz toplantıların çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Katılan arkadaşlara başarılar diliyorum. Dünya değişiyor. Balkanların da değişen dünyanın bir parçası, hatta hızlı bir parçası olduğunu unutmayalım. Bu değişime ayak uyduracak yeni kadrolar ve yeni bakış açıları hepimizin lehine olacaktır diye düşünüyorum. Saygılar sunuyorum.

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ
BALTAM Müdürü - KOSOVA

Balkanlar, Türk kavimleriyle meskûn en batı bölgedir. Bu bölgede birçok göçler vuku bulup düğümlenmiş, tabakalaşmıştır.

Bilindiği gibi 3. ve 4. yy. Hun ve Avar kabileleri ve daha sonradan Pomak, Yörük, Türkmen, Kıpçaklar, Balkan topraklarına yerleşmiş, Balkanlarda daha önce uygarlıklar kurmuş topluluklarla her alanda karşılıklı etkilenmelerde bulunmuşlardır. 14. yy.ın sonuna doğru Balkanlar Osmanlı idaresi altına girmiştir. Osmanlılar, ilk dünya Türkologlarına, özellikle tarihçilerine göre dünyada en hoş görülü imparatorluk olarak tanınmaktadır. 15. yy.dan sonra bu bölge halklarının kültür, dil, edebiyat, sanat, tarih, gündelik yaşam tarzı, gelenek görenek şekilleri büyük ölçüde ortak özellikler taşımaya başlamış, bir takım siyasi ve dini olumsuz şartlarına rağmen bu nitelikler günümüze dek devam etmiştir.

Karlofça Anlaşması kararıyla Osmanlı Devleti'nin çekildiği bölgelerden Türkler, önce Balkan Yarımadası'nın güneyine, daha sonraları anayurtları olan

bugünkü Türk topraklarına göç etmeye başlamışlardır. Balkanlarda, Türklerin adlandırdıkları Rumeli'de, büyük bir uygarlığın somut belirtileri kalmıştır. Macaristan'dan başlayarak İstanbul'a kadar, Balkan uygarlık tarihinin incelemesi, Türkoloji araştırmalarına sıkça bağlıdır.

Bu gerçeği Avrupa ülkeleri Balkan ülkelerinden yüzyıllar önce anlamıştır. Bilindiği gibi Avrupa'daki ciddi ve sistematik Türkoloji araştırmaları 17. yy.ın ikinci yarısında başlamış, o dönem Avrupa aydınlarından büyük ilgi görmüştür. Alman şairi Goethe heyecanını, Fransız yazarı Victor Hugo'nun ilgisini, Hammer von Purgstal, Gibb, Tomson, Gjula Nemet ve Radlof'un araştırmalarını anmamak mümkün değildir.

Balkanlardaki Türkoloji araştırmaları 19. yy.ın ikinci yarısında başlamaktadır, ancak 20. y.y.ın başlarında ilk Türkoloji bölümleri kurulmaya başlanmıştır. 1924 Belgrad (kurucusu Prof. Dr. Fehim Bajraktareviç), 1932 Zagreb, (kurucusu Prof. Dr. Aleksandar Olesnicki), 1954 Sarajevo (kurucusu akademik Nedim Filipoviç), 1973 Priştine (Şarkiyat Bölümü çerçevesinde Türk dili ve edebiyatı da okutulmaya başlandı, ancak 1988 yılında Priştine Üniversitesinde Prof. Dr. Nimetullah Hafiz'ın kurduğu Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü bağımsız olarak çalışmaya başlamıştır). Saydığımız bu Türkoloji bölümlerinde bugüne kadar çok ciddi araştırmalar yapılmıştır. Bendeniz, Priştine Üniversitesi Şarkiyat Bölümü ve Üsküp Üniversitesi Türkoloji Bölümünün kurucu kadroları arasındaydım. Yine 1988 yılında Priştine Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü kurmayı ve Yeni Pazar Üniversitesinde Türkoloji Bölümü açmayı başardım.

Fakat 50'li yıllardan başlayarak, Balkan ülkelerinde Balkanoloji ve Ulusal Tarih Enstitülerinde, Türkoloji araştırmaları, ülkelerin kendi ulusal ve siyasal amaçları doğrultusunda yapılmaya başlanmıştır. Böylelikle Balkan ülkelerinde Türkoloji araştırmalarına önem vermekle sahte evraklara dayanarak düşünceler oluşturulmuş, Balkan halkları birbirine karşı düşmanlık beslemeye başlamış, bu düşmanlık zaman zaman büyük çatışmalara, hatta soykırımlarına yol açmıştır. Balkan topraklarında bu son 20 yıl içerisinde olagelen gerginlik ve iç savaşlar bunu en iyi kanıtlamaktadır.

İşte, bu nedenlerden Balkan ülkelerindeki gerçekçi Türkoloji araştırmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bir yandan henüz gerektiği gibi ve gerektiği kadar araştırılmamış, belki de hiç el değmemiş Balkan halklarının tarih ve kültür tarihi kaynaklarının ne kadar zengin olduklarını göstermek, diğer yandan son yıllarda büyüyen düşmanlığın ne kadar anlamsız olduğunu bilimsel verilerle ispatlamak, Balkan Türkologlarının başlıca görevidir. Böyle çalışmalara

destek sunabilmek ve katkıda bulunmak, mesleğimiz ve insanlığa karşı bir görev, bir borç bilerek biz, eşim Prof. Dr. Tacida Hafız ile bendeniz Nimetullah Hafız, 21 yıl önce Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezini kurduk.

Kısa adı BAL-TAM olan Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Türkoloji alanındaki tüm Balkan halklarının uygarlaşma sürecindeki gelişmesine katkı sunan Türklerin önemli bulgularını içeren zengin Türkoloji kaynaklarını gün ışığına çıkarmak, bilimsel yöntemlerle araştırmak, araştırmaların neticelerini dünya bilimine, kamuoyunun hizmetine sunarak, Balkanolojinin önemli ayağını oluşturan Türkolojiye katkıda bulunmak amacıyla, eski Osmanlı kültür merkezi ve tarihi bir kent olan Prizren'de, 2000 yılının Mart ayında bağımsız, bir bilim - araştırma kurumu olarak kurduk.

Balkan Türkoloji çalışmalarını tek bir merkez çatısı altında toplayarak, daha etkili ve verimli çalışmalar sağlamak, bilgi alışverişini hızlandırmak, genç araştırmacıları özgür ve yaratıcı birer birey olarak yetiştirmek; bilim yoluyla olumlu, yıkıcı değil yapıcı, kanıtlanmış bilimsel sonuçlar ortaya çıkartmakla, Balkan halkları arasında yıkılmış olan köprüleri tekrar inşa etmek, yeniden dostluklar kurmak ve güçlendirmek; dolayısıyla, dünyanın ve insanlığın daha güzel olabilmesi için evrensel mücadelelerle dünya barışına katkıda bulunmak, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezinin başlıca amaçlarıdır.

Merkezin başlıca ödevleri, Balkan ülkelerinden tarih boyunca yaşayan Türk ulusunun, maddi ve manevi kültürünü ve bu kültürün bu topraklarda yaşayan diğer halkların yaşam ve yaratıcılıklarını etkilemesini saptamak, Türklük biliminin tüm Balkan ülkelerindeki kültür ve toplumsal gelişmelerinde yardım etmesini sağlamak, bilimsel araştırma çalışmalarının daha yüksek düzeye ulaştırmasına özen göstermektir. Bu doğrultuda Balkan ülkelerinde ve Balkan ülkeleri dışında bilimsel kurumlarla işbirliği yapmak; bilimsel araştırma alanında belgesel ve tanıtım çalışmalarını örgütlemek ve ilerletmek; bilimsel çalışma sonuçlarını yayımlamak ve bilim ile kültür dünyasına sunarak Türklük bilimine katkıda bulunmaktır.

Merkez organlarında tüm Balkan ülkelerinden, hatta Balkanların dışındaki ülkelerden birer temsilcisi, tüm Balkan ülkelerinde ise resmi temsilcilik ve temsilcileri vardır. Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezinin etkinlikleri, bilimsel araştırmalar, uluslararası bilimsel toplantılar, eğitim, kütüphanecilik-arşivcilik ve yayıncılık olarak özetlenebilir.

1. Bilimsel Araştırmalar

Bilimsel araştırmalar Merkezin temel etkinliklerinden biridir. Bunlar Tarih, Filoloji, Edebiyat, Halk Bilimi ve Sanat bölümlerinde gerçekleştirilmektedir. Çalışmalar yıllık ve beş yıllık planlanmış projeler halinde sürdürülmektedir. Projeler Merkezde ve Merkezin yurt dışı temsilciliklerindeki üyeleri ve oluşturulmuş bilim grupları tarafından oluşturulmaktadır.

2. Uluslararası Bilimsel Toplantılar

BALTAM'ın düzenlemiş olduğu uluslararası bilimsel toplantıları, Türkoloji ve yan disiplin alanlarını kapsamakta, bu çerçevede Balkan Türkolojisine, Balkanoloji çalışmalarına ve insan bilimlerine katkı sunmakta, bunula birlikte bu coğrafyada, toplumsal hareketlerin daha iyi anlaşılmasına hizmet etmektedir. Uluslararası Güney-Doğu Avrupa Türkolojisi Sempozyumu'nun Kosova, Bosna Hersek, Karadağ ve Hırvatistan'da olduğu gibi Balkan ülkelerinde düzenlenmesinin amacı, buralarda çok zengin Türkoloji kaynaklarını gün ışığına çıkarmak, Türkoloji çalışmalarını hareketlendirmek, Balkan Türkolojisi üzerine çalışmalarını sürdüren kurum ve kuruluşların yaptıkları çalışmalara katkıda bulunmaktır. Bu sempozyumun uzun vadeli amaçları ise Orta Asya'dan gelip Balkanlar ve Güney-Doğu Avrupa coğrafyasının çeşitli bölgelerine yerleşen ve uygarlıklar kuran Türklerin Osmanlı öncesi, Osmanlı ve Osmanlı sonrası dönemleri ile ilgili maddi ve manevi mirasını bilimsel yöntemlerle araştırmak, değerlendirmek ve belgelenmiş sonuçları yayın aracılığıyla bilim dünyasına kabul ettirmektir. Bununla birlikte Balkanlar ve Güney-Doğu Avrupa ülkelerinde Türkoloji araştırmalarına önem vermekle, ortak tarihi ve kültürel değerleri ön plana çıkarmakla bölge halklarını istikrara kavuşturmak, birbirlerine olan güveni ve dostluğu yeniden güçlendirmek ve bilimsel gerçeklerle dünya barışına katkıda bulunmaktadır.

BAL-TAM, belirlenmiş amaçları doğrultusunda şimdiye kadar beş büyük Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu'nu başarıyla düzenlenmiştir. BALTAM'ın örgütlediği uluslararası sempozyumların her biri başka bir Balkan ülkesinde gerçekleştirilmektedir. Bu sempozyumların birincisi Eylül 2001 Prizren, Kosova'da, ikincisi Eylül 2002 Mostar, Bosna- Hersek'te, üçüncüsü 2003 Kotor, Karadağ'da düzenlenmiştir. Bu sempozyumların dördüncüsü IV. Uluslararası Güney-Doğu Avrupa Türkolojisi Sempozyumu adı altında, 2007 yılında Hırvatistan Cumhuriyeti'nin başkenti Zagreb'de ve Merkez'in kuruluşunun onuncu yıldönümü olması vesilesiyle V. Uluslararası Güney-Doğu

Avrupa Türkolojisi Sempozyumu 2011 yılında Kosova-Prizren'de gerçekleştirilmiştir.

Bundan sonra da sadece Balkan Türkoloji araştırmaları değil, daha geniş coğrafya Türkoloji araştırmalarını kapsayacak bu sempozyumların konusu geleneksel olarak "Güney-Doğu Avrupa'da Tarih Boyunca (Osmanlı öncesi, Osmanlı ve Osmanlı sonrası) Türk Uygarlıkları ile Diğer Uygarlıklar Arasında Etkileşimi"dir. Tarih, Uygarlık Tarihi, Dil, Edebiyat, Felsefe, Sanat Tarihi, Müzikoloji ve Halk bilimi seksiyonlarında çalışmalarını sürdürmektedir. Sempozyumun ev sahipliğini yapan ülkelere göre her zaman onlara özgü konulu bir seksiyona yer verilmektedir. Sempozyumun resmî dilleri Türkçe, İngilizce ve sempozyumun düzenlendiği söz konusu Balkan ülkesinin resmi dilidir.

BALTAM, bu sempozyumlarla tarafsız ve objektif değerlendirme yapan Balkan Türkologlarının sözü geçen konuların, gerçekçi bir tavırla, enine boyuna araştırılıp irdelenmesi, belgelenmesi ve elde edilen kanıtlanmış bilimsel sonuçları dünya bilimine ve kamuoyuna yayın yoluyla kabul ettirmeyi hedeflediği başarıya ulaşmıştır. Her ülkede düzenlenen bu sempozyumlar Türklük Bilimi alanında bir ilkini oluşturmuştur. Geniş yankılar uyandırarak bütün bu ülkelelerde Türklük Bilimi çalışmalarını hareketlendirmiştir.

3. Yayıncılık

Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi'nin yayıncılık çalışmaları, Dil, Edebiyat, Tarih, Halk Bilimi, Özel Yayınlar, Sempozyum Bildirileri, Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri adı altında yedi yayın dizisi halinde gerçekleştirilmektedir. Kitap yayıncılığı çerçevesinde Balkan Türkolojisiyle ilgili Balkan dillerinin tümünde özgün çalışmalar yayımlanmaktadır. BAL-TAM Yayınlarından bugüne kadar gün yüzünü görmüş kitap sayısı 30'un üzerindedir.

Bunun yanı sıra, uluslararası kaydı Paris'te yapılan, "BALTAM-TÜRKLÜK BİLGİSİ" adı altında, hakemli, altı aylık (Mart, Eylül) bilim dergisi çıkmaktadır. BAL-TAM TÜRKLÜK BİLGİSİ dergisi, Türkoloji ve yardımcı disiplinlerinin tüm alanlarında yapılan çalışmaları kapsamaktadır. Bu dergi Avrupa'da ve özellikle Balkanlarda Türkçe dilinde yayımlanan tek Türklük bilimi dergisidir. Dergide tarih, dil, edebiyat, eğitim, halk bilimi, sanat, kütüphanecilik, müzikoloji, derleme tarama alanlarından özgün yazılara ve Türklük bilimi ile ilgili yayın ve olaylara yer verilmektedir. Dergimize daha önce herhangi bir yayın organında yayımlanmamış olan özgün çalışmalara, bilim ve araştırma alanlarında

gerçekleşen farklı proje sonuçlarına öncelik tanınmaktadır. Bunun yanı sıra tanınmış, ad yapmış Türkologların portrelerine ve bibliyografyalarına da özellikle yer verilmektedir. Dergide yayımlanan bilimsel yazılar uluslararası hakemli bir dergi söz konusu olduğu için akademi çevrelerinde ve bilim

enstitülerinde yüksek puan sağlamaktadır. Bugüne kadar derginin otuz dört sayısı geniş bir okur kitlesine ulaşmış, ilgiyle takip edilen ve aranan bir dergi haline gelmiştir. 2021 yılını "BALTAM-TÜRKLÜK BİLGİSİ" dergisinin 35 jübile sayısını yayınlayarak törenli bir şekilde kaydetmiş olacağız.

4. Öğretim

BAL-TAM'ın Kosova ve diğer Balkan ülkelerinde ilkokul Türkçe öğretiminden başlayarak yüksek öğretim seviyesine kadar eğitim gelişmelerini yakından takip etmektedir. Özellikle yüksek öğretim söz konusu olunca, merkezimiz yeni nesillerin yetişmesi, kendini geliştirmesi, araştırma çalışmalarında desteklenmesi hususunda gerekli imkân ve yardımlarını esirgememektedir. Bugüne kadar kendi imkânlarımızla yetiştirdiğimiz kadro sayısı göz önünde bulundurulursa bu yöndeki başarımız tamdır.

5. Kütüphanecilik ve Arşivcilik

BAL-TAM 40 bine yakın kitap, el yazmalar ve arşiv belgeleri koleksiyonunu içeren çok zengin bir kütüphaneye ve arşive sahiptir. Kütüphanede Türkoloji ve yardımcı disiplinler alanlarında araştırmalar, yüksek lisans ve doktora tezleri yapmak isteyen adaylara, kaynak temini konusunda eşsiz olanaklar sunmaktadır. Bu kütüphanede yurtiçi ve yurtdışı olmak üzere Almanya, Türkiye ve Balkanların değişik ülkelerinden 30 kadar genç akademisyen yüksek lisans, doktora ve değişik araştırmalarını gerçekleştirmişlerdir. Merkezimiz yeni bir proje çerçevesinde, uzman bir ekiple BALTAM kütüphanesinin kataloğunu hazırlayıp yayımlamayı ve bilim çevrelerinin hizmetine sunmayı planlamaktadır.

Bu yıl Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezinin (BAL-TAM) kuruluşunun 21. yıl dönümüdür. Bugüne kadar çalışmalarını tamamen kendi öz imkanlarıyla sürdüren Merkezimiz, içerisinde bulunduğu koşullar göz önünde bulundurulursa, yürütmüş olduğu etkinliklerin sayısı, düzeyi ve nitelikleri büyük başarısının kanıtıdır. Dolayısıyla BALTAM 21 yıl içerisinde, beş büyük uluslararası Türkoloji Sempozyumu, otuzun üzerinde kitap, otuz beşe ulaşan dergi sayısıyla, çalışma ve araştırmalarıyla... hedeflediği amaçlara büyük oranda erişmiştir.

Bununla kalmamış diğer ülkelere de örnek olabilecek öncü Merkez haline dönüşmüştür. Örneğin bugün Türkiye'nin Edirne, İstanbul, İzmit, Bursa, İzmir, Adana, Muğla, Samsun, Ankara gibi şehirlerinde bu ve buna benzeri merkezleri kurulmuştur. Ancak bu girişimlerden kimileri, Balkanların değişik üniversite kürsülerinde ve bilim merkezlerinde 90 yıldır verilen bilimsel çabaları yok saymaları, elde edilen sonuçları değersiz nitelendirmeleri, küçümsemeleri ve bu merkezlerin çalışmalarını göz ardı etmeleri gerçekten üzücüdür. Bu tutumu sergileyen kimi girişimlere, resmi makamlardan sunulması gereken destek de esirgenince, yüzyıla yakın bu köklü bilimsel geleneğin etkinliklerini gölgelemekte ve hak etmediği bir muamele içerisinde bırakmaktadır. Yanı sıra yeni yetişen genç Türkologlarımızı hayal kırıklığı içerisinde bırakmakta, heveslerini, azimlerini ve çabalarını olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Dolayısıyla, yeni kurulan bu merkezlerden, sadece Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün ve Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'nün işbirliği ve gerçekleştirdikleri etkinliklerden düzenli olarak haberdar etmeleri, bilim camiası için örnek bir davranıştır.

BALTAM ana ülkede var olan ve yeni kurulacak olan benzeri kuruluşları desteklemekte ve onların çalışmaların teşvik etmektedir. Arzumuz, bundan sonra da Balkan Türkolojisiyle ilgili gerçekleştirilecek projelerin Merkezimizle koordineli bir biçimde, işbirliği halinde gerçekleştirilmesidir.

Öncelikle Ege Üniversitesi ve Türk Dil Kurumu işbirliği ile bu yıl ilki düzenlenen "Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumunu kutluyor, saygıyla ve sevgiyle selamlıyorum. Balkanlarla ve Balkan Türkolojisiyle ilgili araştırmaların her geçen gün artarak devam etmesini büyük bir mutlulukla karşılıyorum.

Balkanlarda Türk dili ve Edebiyatı araştırmaları alanında çalışan genç araştırmacılara nacizane tavsiye ve önerilerim şunlardır:

-Bugüne kadar başta ben ve eşim olmak üzere, değerli asistanlarımız, yetiştirdiğimiz kıymetli hocalarımız ve öğrencilerimizle birlikte Balkan Türkolojisiyle ilgili birçok alanda birçok değerli konuyu araştırmaya, ele alıp irdelemeye ve yayınlamaya başardık. Lakin buna rağmen bu sahada araştırılmayı bekleyen çok sayıda özgün, yeni, değerli ve keşfedilmemiş konular bulunmaktadır. Dolayısıyla yapılan lisans, yüksek lisans, doktora tezleri, doçentlik ve profesörlük yayınlarında tekrir ve tekrardan ziyade bu özgün, yeni, değerli ve keşfedilmemiş konulara eğilmelerini öneriyorum. Çünkü ancak bu şekilde bilimde ilerleme kaydetmiş oluruz. Yapılan ve yayınlanan çalışmaların tekrarı bilime hiçbir şekilde katkı sağlamaz.

-Türkoloji meşekkatli fakat farklı bir sevdadır. Bu meslek ancak severek icra edilirse başarı kaçınılmazdır. Genç araştırmacılara nacizane tavsiyem bu mesleği severek, dayanışma ve işbirliği içerisinde icra etmeleridir. Bu çalışmalarda ideoloji, siyasi görüşten ziyade bilimsel objektiflik ön plana çıkmalıdır.

-Balkan Türkolojisiyle ilgili yapılacak yeni araştırma ve yayınlar, masa başı çalışmalarından ziyade sahaya-Balkanlara ve kaynaklara inilerek yapılmalıdır. Son zamanlarda yapılan bazı çalışmaların sahaya ve kaynaklara inilmeden yapılmasını derin üzüntüyle karşılıyorum.

-Çalışmaların bir kısmı unvan kazanma hevesiyle koşturularak icra edilirken, nitelik göz ardı edilmektedir. O yüzden nicelikten ve unvan kaygısından ziyade nitelik ön plana çıkmalıdır.

-Kariyerleri boyunca meslektaşlarıyla çelme atarak ilerlememelerini, siyasi ve dünya görüş farklılıkları yüzünden çatışma içerisinde olmamalarını, saygı, dayanışma sağlamalarını ve güçlü işbirlikleri kurmalarını özellikte tavsiye ediyorum.

-Balkan Türkolojisi çalışmalarında bir ilke imza atıyoruz vurgusundan ziyade, nitelikli devamlılık arz eden bir geleneğin izinden gidilmelidir. Çünkü bugüne kadar zaten Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi bu ilklere imza atmış bir kuruluştur. Bu noktada bazı gerçekler göz ardı edilmemelidir. Geleneğin izinden gitmek Türkolojiye yakışan bir davranış olacaktır.

Biz, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi olarak bütün kardeş kuruluşlarımızla ortaklaşa projelerde işbirliği içerisinde olmaya hazır olduğumuzu bir kez daha bildirir, Kosova-Prizren'den saygı, sevgi ve selamlarımızı sunarız.

AÇILIŞ BİLDİRİSİ
Proceeding of Opening

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN
Türk Dil Kurumu Başkanı

Balkan Dillerindeki Türkizmlerin Türkoloji Araştırmalarındaki Önemi

GÜRER GÜLSEVİN*

Türkler tarihin en eski dönemlerinden beri bütün Avrasya'ya yayılmış, değişik coğrafyalarda farklı milletler ve kültürlerle karşılıklı ilişki içinde yaşamıştır. Bunun sonucunda da komşuluk yaptıkları her kültürden, dilden beslenmiş ve aynı şekilde o kültürleri ve dilleri beslemişlerdir.

Bir dilin tarihi incelenirken en önemli kaynaklar genellikle bizzat o dil ile yazılmış metinlerdir. Türk dili için Köktürkler, Uygurlar, Karahanlılar gibi dönemlerden kalan eserler buna örnektir. Dillerin tarihi incelenirken bunun dışında da kaynaklar vardır. Kültürel alış verişlerin yapıldığı halkların (Çin, Bizans, Arap vb.) eski metinlerinde kaydedilmiş olan Türkçe kelimeler veya komşuluk yapılan dillerde (Arap, Fars, Gürcü, Bulgar, Arnavut, Boşnak vb.) bugüne kadar yaşayamaya devam eden verintiler de dil tarihi için çok önemli olan kaynaklardandır.

Türk dili yaşadığı coğrafyadan dolayı Çince, Moğolca, Farsça, Arapça, Ermenice, Gürcüce, Rusça, Ukraynaca, Yunanca, Bulgarca, Makedonca, Arnavutça, Boşnakça, Sırpça, Hırvatça, Romence, Macarca ile komşuluk ilişkileri içinde; Fransızca, İtalyanca, Almanca, İngilizce gibi dillerle de kültürel, siyasi ve iktisadi etkileşim sonucunda alış verişlerde bulunmuştur.

Türkçeden başka dillere geçmiş olan kelimelere *Türkizm, Türkizma* adı verilir. Bazı dillerdeki Türkizmler müstakil tezler, kitaplar veya makaleler hâlinde incelenmiş ve yayınlanmıştır. Günay Karaağaç'ın bu tür Türkizmleri içine alan

* Prof. Dr. / Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü (Türkiye) gurergulsevin@gmail.com

"Türkçe Verintiler Sözlüğü" adlı kitabı Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştır (Karaağaç 2008). Bildiride komşu dillere verilmiş kelimeler bu kitaptan alınmıştır.

Hangi dile girmiş olursa olsun Türkizmler Türkoloji çalışmalarında kullanılan önemli kaynaklardandır. Bunlar arasında Balkan dillerindeki Türkizmlerin özel bir değeri vardır (Gülsevin, 2009). Bu özellik, günümüzde Rumeli Türkçesinin Doğu ve Batı olmak üzere 2 ana gruba ayrılıyor olması, bunlardan Batı Rumeli Türkçesinin eskicil özellikleri muhafaza ediyor olmasıdır (Hazai, 1960). Özellikle Batı Rumeli Türkçesinin özellikleri ve Batı Rumeli Türkçesinden komşu dillere geçmiş olan kelimeler bölge ağzının tarihî dönemlerini tespit etmek için kullanılabilecek en önemli kaynaklardır. Batı Rumeli Türkçesinin tarihî dönemlerini tespit etmek için birçok yol vardır (Gülsevin, 2017).

Örneğin bugün ölçünlü Türkiye Türkçesinde *gemi, gel-, göz* gibi kelimelerinin başındaki /**g**/ sesi Batı Rumeli Türkçesi ağızlarında *cemi, cel-, cöz* şeklinde /**c**/ ile söylenir. Klasik Osmanlı Türkçesinin 16, 17, 18, 19. yüzyıl metinlerinde bu kelimelerin başında /**g**/ vardı. Acaba 16, 17, 18, 19. yüzyıl Batı Rumeli Türkçesi ağızlarında ilgili kelimelerin başında /**g**/ mi /**c**/ mi söyleniyordu? Başka bir örnek: Eski Türkçe ve Orta Türkçede bazı kelimelerde (*kөŋül, bıŋar*) ve eklerde (*bildiŋ, közüŋüz*) bulunan /**ŋ**/ (damak n'si) ünsüzü bugün ölçünlü Türkiye Türkçesinde de Batı Rumeli Türkçesi ağızlarında da /**n**/ (diş n'si) olarak telaffuz ediliyor. Acaba 16, 17, 18, 19. yüzyıl Batı Rumeli Türkçesi ağızlarında ilgili kelimeler ve eklerde **-ŋ-** mi **-n-** mi söyleniyordu?

Komşu dillere geçmiş kelimelere dayanarak tarihî dönemi tespit etme örnekleri:

Yazı dili olamamış ağızların tarihî dönemlerdeki özelliklerini tespit etmek için çoğu zaman eskicil özelliklere başvurmak mümkün değildir. Çünkü ilgili ağız bugün eskicil şekli değil, değişmiş şekli kullanılıyor olabilir. Bu gibi durumlarda komşu dillere geçmiş kelimelerin incelenmesiyle tarihî dönemlere ait özelliklere ulaşma imkânı olur.

g- ~ c-

Bugün Türkiye Türkçesi yazı dilindeki *göz-, gemi, gizli, gönül* kelimelerinin başındaki /**g**/ ünsüzü Batı Rumeli Türkçesi ağızlarında /**c**/ (*cöz, cemi, cizli*) şeklindedir. Acaba 14. yüzyıl veya 16. yüzyılda Batı Rumeli Türkçesi ağızlarında nasıl idi? İlgili ünsüzün Eski Türkçede /**k**/ (*köz, kөŋül*), Orta Türkçeden itibaren Oğuz lehçelerinde /**g**/ olduğunu biliyoruz (*göz, gөŋül)*. Batı Rumeli Türkçesi burada eskicil özelliği devam ettirmediği için, tarihî dönemdeki şekli belirleyebilmek için komşu dillere geçmiş olan kelimelere başvurabiliriz. Örneğin eğer Boşnakçada, Arnavutçada bu tür kelimelerde /**g**/ sesi varsa, tarihî dönemlerde de BRT ağızlarında /**g**/ şeklinde de /c/ şeklinde de kullanılmış olabilir. Fakat eğer Boşnakçada, Arnavutçada /**c**/ varsa, hiç şüphesiz, tarihî dönemlerde

de Batı Rumeli Türkçesi ağızlarında /**c**/ olmalı hükmüne varabiliriz. Aşağıda sadece birkaçı verilen örnekler, bu sesin Batı Rumeli Türkçesinin komşu dillere kelime verdiği dönemlerde de /**c**/ ile söylenmekte olduğunu gösterir:

Eski Türkçe **(k- >) g-**	21. yüzyıl Batı Rumeli Türkçesi **c-**	Komşu diller **c-**	(*) 14 veya 16. yy. Batı Rumeli Türkçesi ***c-**
(köz >) göz	*cöz*	[*đóz*] (Srp.) [*xhyzllyk*] (Arn.)	**cöz*
(köŋül >) göŋül	*cünül*	[*đónlije*] (Srp.)	**cönül*
(kemi >) gemi	*cemi*	[*đemija*] (Srp.) [*xhemi*] (Arn.)	**cemi*
(kiz(lig) >) gizli	*cizli*	[*đízlija*] (Srp.)	**cizli*

Tarihî dönemlerde Avrupalı yazarlar tarafından Batı Rumeli Türkçesi sahasını da içine alan Latin harfleriyle yazılmış Türkçe metinler incelendiğinde yukarıda varsayım olarak düşündüğümüz durumu kanıtlayan örneklerle karşılaşırız (İğci, 2014): "gönül" /*cönül*/ [**gionul** Michiel Martelini Derlemesi VI/7]; "göz" /*cöz*/ [**giosi** Michiel Martelini Derlemesi I/13].

Buna paralel olarak komşu dillere geçmiş Türkizmlere bakınca **k-** > **ç-** değişmesinin de Batı Rumeli Türkçesinin tarihî dönemlerinde gerçekleşmiş olduğunu anlıyoruz:

Türkiye Türkçesinde **k-**	Batı Rumeli Türkçesinde **ç-**	Komşu dillerde **ç-**
köpek	*çöpek*	[*čópek*] (Srp.)
kömür	*çümür*	[*čúmur*] (Srp.) [*çymyr*] (Arn.)
kitap	*çitap*	[*çetap*] (Arn.)

Tarihî dönemlerde Avrupalı yazarlar tarafından Batı Rumeli Türkçesi sahasını da içine alan Latin harfleriyle yazılmış Türkçe metinler incelendiğinde yukarıda varsayım olarak düşündüğümüz durumu kanıtlayan örneklerle

karşılaşırız: “kirpiğim” /*çirpücüml* [**cirpugium** Michiel Martelini Derlemesi I/5]; “kervanı” /*çervanil* [**cieruani** Michiel Martelini Derlemesi II/5].

ŋ ~ n

Bugün Türkiye Türkçesi yazı dilindeki *pınar, benzemek, bildin, gözünüz* kelimelerinde /**n**/ (diş n’si) Batı Rumeli Türkçesi ağızlarında da /**n**/ şeklindedir (İğci, 2018). Acaba 14. yüzyıl veya 16. yüzyılda Batı Rumeli Türkçesi ağızlarında nasıl idi? Örneklerdeki ilgili ünsüzün Eski Türkçe ve Orta Türkçe dönemlerinde /**ŋ**/ (damak n’si) olduğunu tarihî dönem metinlerinden anlıyoruz: Eski Türkçede *bıŋar ~ mıŋar, beŋzemek ~ meŋzemek, köŋül, keldiŋ, közleriŋ*. Batı Rumeli Türkçesi burada eskicil özelliği devam ettirmediği için, tarihî dönemdeki şekli belirleyebilmek için komşu dillere geçmiş olan kelimelere başvurabiliriz. Örneğin eğer Boşnakçada, Arnavutçada bu tür kelimelerde /**ŋ**/ sesi varsa, tarihî dönemlerde Batı Rumeli Türkçesi ağızlarında /**ŋ**/ şeklinde de /**n**/ şeklinde de kullanılmış olabilir. Fakat eğer Boşnakçada, Arnavutçada /**n**/ varsa, hiç şüphesiz, tarihî dönemlerde de Batı Rumeli ağızlarında /**n**/ olmalı hükmüne varabiliriz. Aşağıda sadece birkaçı verilen örnekler, bu sesin Batı Rumeli Türkçesinin komşu dillere kelime verdiği dönemlerde de /**n**/ (diş n’si) ile söylenmekte olduğunu gösterir:

Eski Türkçe **ŋ**	21. yüzyıl Batı Rumeli Türkçesi **n**	Komşu diller **n**	(*) 14 veya 16. yy. Batı Rumeli Türkçesi ***n**
bıŋar	bunar	[*búnār*] (Srp.) [*bunar*] (Arn.)	*bınar
beŋze-	benze-	[*benzéisatí*] (Srp.)	*benze-
köŋül	cünül	[*đónlije*] (Srp.)	*cönül
keldiŋ	celdın	[*(hosh)gjelldën*] (Arn.)	*celdün

Tarihî dönemlerde Avrupalı yazarlar tarafından Batı Rumeli Türkçesi sahasını da içine alan Latin harfleriyle yazılmış Türkçe metinler incelendiğinde yukarıda varsayım olarak düşündüğümüz durumu kanıtlayan örneklerle karşılaşırız: “benzer” /*benzer*/ [**benzer** Michiel Martelini Derlemesi I/9]; “gönül” /*cönül*/ [**gionul** Michiel Martelini Derlemesi VIII/13], “gönülden” /*cönülden*/ [**gionulden** Michiel Martelini Derlemesi VI/3]. Eski Türkçede /ŋ/ (damak n’si) ile söylenen eklerin 17. yüzyıl Batı Rumeli Türkçesinde /n/ (diş n’si) olarak

söylendiğini de Latin harfli transkripsiyon metinlerinden takip edebiliyoruz: “gözlerine” /cözlerüne/ [**giosléruné** Michiel Martelini Derlemesi III/1]; “senin” /*senün*/ [**senun** Michiel Martelini Derlemesi VII/12].

-g-

Bugün Türkiye Türkçesi edebî dilinde *dağ, ağız, boğaz* gibi /**ğ**/ ile yazılıp uzun ünlülü veya ikiz ünlülü telaffuz edilen kelimeler Batı Rumeli Türkçesinde *dag, agız, bogaz* şeklinde kullanılmaktadır. Acaba 14. yüzyıl veya 16. yüzyılda Batı Rumeli Türkçesi ağızlarında durum nasıl idi? Bunun tarihî dönemdeki şeklini belirleyebilmek için komşu dillere geçmiş olan kelimelere başvurabiliriz. Örneğin eğer Boşnakçada, Arnavutçada bu tür kelimelerde /**g**/ sesi varsa, tarihî dönemlerde de Batı Rumeli Türkçesi ağızlarında /**g**/ olmalı hükmüne varabiliriz. Aşağıda sadece birkaçı verilen örnekler, bu sesin Batı Rumeli Türkçesinin komşu dillere kelime verdiği dönemlerde de /**g**/ ile söylenmekte olduğunu gösterir: *bogaz, agırlık, dügme* (Sırpça, Arnavutça).

Bu ses Eski Türkçe ve Orta Türkçe dönemi metinlerinde de /**g**/ (*bogaz, agırlık, tügme~dügme*) şeklinde kaydedilmiş olduğu için Batı Rumeli Türkçesinde bugün kullanılan şekillerin eskicil özellik taşıdığını görüyoruz. Yani eğer komşu dillere geçen kelimeler arasında örneği olmasaydı bile, eskicil bir özelliği devam ettirdiği için 14. yüzyıl veya 16. yüzyılda da /**g**/ şeklinde olduğunu anlayabilirdik (Gülsevin, 2015).

Kaynakça

Gülsevin, G. (2009). Rumeli Türkçesi Çerçevesinde Türk ve Balkan Dillerinin Etkileşimi. *Turkish Studies*, *4*(8), 48-64. doi: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.937

Gülsevin, G. (2015). Arkaik-Periferik Kavramı ve Bu Kavramın Tarihi Batı Rumeli Türkçesi Ağızlarının Tespitindeki Önemi. *The Journal of Academic Social Science Studies JASSS*, (32), 1-12. doi: :http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2771

Gülsevin, G. (2017). *Yaşayan Türkiye Türkçesi Ağızlarının Tarihî Dönemlerini Belirleyebilmek İçin Bir Yöntem Denemesi: XVII. Yüzyıl Batı Rumeli Türkçesi Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hazai, G. (1960). Rumeli Ağızlarının Tarihi Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1960, 205-211.

İğci, A. (2014). *17. Yüzyılda Batı Rumeli Türkçesinin Özellikleri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi.

İğci, A. (2018). Türk Dilinin /ŋ/ Sesinin Batı Rumeli Ağızlarındaki Durumu. *Dil Araştırmaları*, (23), 223-257.

Karaağaç, G. (2008). *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Balkan Dillerindeki Türkizmlerin Türkoloji Araştırmalarındaki Önemi

Özet

Türkler tarihin en eski dönemlerinden beri bütün Avrasya'ya yayılmış, değişik coğrafyalarda farklı milletler ve kültürlerle karşılıklı ilişki içinde yaşamıştır. Bunun sonucunda da komşuluk yaptıkları her kültürden, dilden beslenmiş ve aynı şekilde o kültürleri ve dilleri beslemişlerdir.

Kültürel alış verişlerin yapıldığı halkların (Çin, Bizans, Arap vb.) eski metinlerinde kaydedilmiş olan Türkçe kelimeler veya komşuluk yapılan dillerde (Arap, Fars, Gürcü, Bulgar, Arnavut, Boşnak vb.) bugüne kadar yaşayamaya devam eden verintiler dil tarihi için çok önemli olan kaynaklardandır.

Türk dili yaşadığı coğrafyadan dolayı Çince, Moğolca, Farsça, Arapça, Ermenice, Gürcüce, Rusça, Ukraynaca, Yunanca, Bulgarca, Makedonca, Arnavutça, Boşnakça, Sırpça, Hırvatça, Romence, Macarca ile komşuluk ilişkileri içinde; Fransızca, İtalyanca, Almanca, İngilizce gibi dillerle de kültürel, siyasi ve iktisadi etkileşim sonucunda alış verişlerde bulunmuştur.

Türkçeden başka dillere geçmiş olan kelimelere *Türkizm, Türkizma* adı verilir.

Hangi dile girmiş olursa olsun Türkizmler Türkoloji çalışmalarında kullanılan önemli kaynaklardandır. Bunlar arasında Balkan dillerindeki Türkizmlerin özel bir değeri vardır Özellikle Batı Rumeli Türkçesinin eskicil özellikleri taşıması ve Batı Rumeli Türkçesinden komşu dillere geçmiş olan kelimeler bölge ağzının tarihî dönemlerini tespit etmek için kullanılabilecek en önemli kaynaklardır.

Anahtar kelimeler: Batı Rumeli Türkçesi, Türkizm, Türkoloji, dil tarihi.

The Importance of Turkisms in Balkan Languages in Turcology Studies

Abstract

Turks have spread all over Eurasia since the earliest periods of the history and have lived in mutual relations with different nations and cultures in different geographies. As a result, they were influenced by all the cultures and the languages they were neighbors to, and they influenced those cultures and the languages in the same way.

The Turkish words recorded in the ancient texts of those languages (Chinese, Byzantine, Arab etc.) which cultural exchanges were

made with, or the Turkish loanwords in neighboring languages (Arab, Persian, Georgian, Bulgarian, Albanian, Bosnian etc.) are very important sources for the language history.

Due to its geography, the Turkic language has neighborly relations with Chinese, Mongolian, Persian, Arabic, Armenian, Georgian, Russian, Ukrainian, Greek, Bulgarian, Macedonian, Albanian, Bosnian, Serbian, Croatian, Romanian, Hungarian; it also made exchanges with languages such as French, Italian, German and English as a result of cultural, political and economic interactions.

The Turkish loanwords are called Turkism.

Regardless of the languages they have entered, Turkisms are important sources used in Turcology studies. Among them, Turkisms in Balkan languages have a special value. Especially the archaic characteristics of the Western Rumelian Turkish and the words transferred from Western Rumelian Turkish to neighboring languages are the most important sources that can be used to determine the historical periods of the regional dialect.

Keywords: *the Western Rumelian Turkish, Turkism, Turcology, language history.*

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı

I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

Türkçenin Arnavutluk'taki Sesi: Vasfi Samim (1905/8-1981)

ABDÜLKADİR HAYBER*

Çerçeve olarak önce şunları belirteyim:

Osmanlı Devleti vatandaşı,

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı,

Arnavutluk vatandaşı

Eğitimi:

Bütün eğitimini İstanbul'da görür. Veteriner fakültesini bitirir.

Doktora eğitimini Almanya'da yapar.

Görev yaptığı yerler:

Kuzey Anadolu'da Samsun çevresinde, Arnavutluk'ta.

İlgi alanı ve mesleği:

Veteriner hekim,

Gazeteci,

Sporcu ve spor adamı,

Yazar.

Oyun yazarı, oyuncu ve yönetmen.

Çevirmen.

Yazılarında kullandığı diller:

* Dr. Öğr. Üyesi (Emekli) / Gazi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü (Türkiye), hayber@gazi.edu.tr

Türkçe (Ana dili)

Arnavutça (Devlet dili)

Almanca

Rusça

Eserleri:

Bilimsel eserleri: 20 cilt olarak Arnavutça 2010'lu yıllarda yayımlandı.

Edebi eserleri: El yazması olarak elimizde bulunan edebi eserleri Türkiye'de üç kitap halinde yayımlanmıştır.

a) Zor Geçitte (hikâyeler) b) Denemeler, c) Tiyatro-Tiyatro.

Edebi türler: Şiir, hikâye, tiyatro, deneme, hatıra, mektup.

Sonuç olarak, Vasfi Samim'in edebiyat dünyamıza girmesi ve edebiyat tarihimizde yeni bir sayfa açılması, dünkü Türk vatanı olan Balkan coğrafyasını yakından tanımamız gerektiğini göstermektedir.

Özel olarak Arnavutluk'taki Türk varlığının sosyolojik olarak araştırılması gerekmektedir.

Sosyolojik araştırmalar beraberinde bugün için varlığından haberimiz olmayan yirminci yüzyılda yaşamış ve yazdıkları ellerde gizlenen yazarlar ve eserleri ortaya çıkaracaktır. Vasfi Samim bunlardan biridir.

Türkiye'den görevli olarak Balkanlara giden genç arkadaşlarımızın görevlerinin yanında bulundukları yerlerdeki kültür varlıklarını araştırmaları ve kitaplıkları iyi taramaları gerekir. Bundan daha önemlisi; Balkanlardaki üniversitelerde görevli olan o ülkelerin vatandaşlarına daha büyük görevler düşmektedir. Üsküp'teki kütüphanelerde bulunan el yazması eserler buna örnek olarak gösterilebilir.

Vasfi Samim (1905/8-1981)

Vasfi Samim, geçen yüzyılın başlarında, günümüzde Arnavutluk'ta bulunan Fier'de doğdu. (1905) Küçük yaşlarda babasını kaybeden Vasfi Samim, dayısının yanında ve himayesinde İstanbul'un yolunu tuttu. Neden gittiğini ve kendisini nelerin beklediğini bilmeden… Babasız kalan yeğenlerine sahip çıkarak onları himayesine alan bir dayının olması, onun talihinin önemli bir dönüm noktası olmalıdır. Bu, durum; dünkü, değerlerine bağlı büyük aile geleneğinin bir yansımasıydı. Yüz yıl önce, Fier'in Visoka'sından ayrılarak dünyanın kültür başkenti İstanbul'a doğru yönelme… Küçük Samim ve düşler ülkesi İstanbul…

Vasfi Samim'den dört yıl sonra Karadeniz sahillerinin şirin şehri Sinop'ta doğan Ahmet Muhip Dıranas, yıllar sonar yazacağı şiirde İstanbul için;

"Her zaman sonsuz elbet, İstanbul bu.

Körelen belki de biziz, kalbimiz."

diyecektir.

Küçük Samim, Dıranas'ın deyişiyle; "her zaman güzel" olan masallar ülkesi, rüya şehir İstunbul'da körelmemek için okula başladı. Yatılı olarak yurtta kalıyordu. Daha ilk yılda zekâsı ve çalışkanlığıyla dikkati çekerek parasız okuma hakkını elde etti. Kaldığı yerin sahibinin iflas etmesine rağmen, çalışkanlığı ve içinde gizlenen sanatın gücü onun önündeki kapıyı aralamakta gecikmedi.

Sınıfta bulunan Samim'in çizdiği bir resim, sanattan anlayan ve sanata değer veren müdürün ve öğretmenlerin dikkatini çekti. Çizdiği bir resmin koruması altına giren küçük Samim, üniversite yıllarına kadar parasız okuyacaktır. Sanatın gücü küçük bir öğrenci ile okulun müdürünü dönülmesi mümkün olmayan bir noktada birleştirmiştir.

Lisedan sonra Vasfi Samim, Veteriner Fakültesi'nde öğrencidir. Daha lisede başlayan spor tutkusu, sanat zevkiyle birleşerek devam eder. Sürekli boynunda taşıdığı sarı renkli atkısıyla okulda dikkati çeker. Önce okulun basketbol takımında oynarsa da, sonraları Türkiye'nin en gözde spor kulüplerinden birinin kaleciliğine kadar yükselir. Sonraları ülkesinde önemli bir spor adamı olmasında ve spor kültürüyle yakından ilgilenmesinde, çocukluk yıllarında başlamış olan spor tutkusu onun üzerinde etkili olmalıdır.

1928 yılı, Vasfi Samim'in hayatının yeni dönüm noktalarından biri olarak görülür. Eğitimini tamamlamış ve veteriner olmuştur. Vatanın herhengi bir köşesinde veteriner hekim olarak görev yapacaktır. Fazla uzun sürmeyen Samsun'daki bu ilk görevi, Vasfi Samim'i bir taraftan gazeteciliğe, bir taraftan da daha öğrencilik yıllarında tiyatro eserleriyle başladığı bir başka sanat dalı olan yazarlığa doğru sürükleyecektir.

Devletlerin, milletlerin ve insanların talihi, bazen birbirine sıkı sıkıya bağlı olarak gelişiyor. Osmanlı İmparatorluğu vatandaşı olan Vasfi Samim, doğduğu topraklardan ayrılarak bağlı bulunduğu devletin başkenti olan İstanbul'a eğitim için gelmişti. Liseden sonra Veteriner Fakültesi'ni bitirerek Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak Samsun'da göreve başlamıştı. Veteriner Hekim Vasfi Samim'in bu görevi, doğup büyüdüğü coğrafyada bulunan yakın arkadaşı ve meslektaşı Bilâl Golem'in davetine kadar sürecektir. Bilâl Golem'den aldığı bir davet üzerine, babasız ve küçük bir çocuk olarak ayrıldığı topraklara, iyi bir eğitim görmüş genç bir veteriner hekim olarak dönmek ihtiyacını duyar. Böyle bir yol ayrımındaki Vasfi Samim'in psikolojisini anlamak elbette kolay olmayacaktır. Sürekli iyi ve güzel

şeyler peşinde koşan ve düşünen, sağlam karakterli, doğruluk ve dürüstlüğü çalışkanlığıyla birleştirerek bunu karakterinin en belirgin özelliği olarak yansıtan genç bir veteriner hekim… Haksızlığa asla katlanamayan ve göz yumamayan, doğruluk ve çalışkanlıktan hiçbir şekilde ayrılmayan idealist, mesleğine âşık bir veteriner hekim… Karadeniz sahillerinin güzel şehri Samsun'dan yazdığı mektuplar bunun belgesi niteliğindedir.

Genç ve idealist veteriner hekim Vasfi Samim, haksızlıklar karşısında sessiz kalamadığı gibi, gördüğü güzellikler karşısında da kayıtsız kalamaz. Tabiatta gördüğü bir kır çiçeği karşısında duygulanır, akşam güneşinin uzayan ışıklarıyla yayılan sarı renklerinden etkilenir, küçük kavramlara ümitler bağlamış olan saf ve temiz Anadolu insanları karşısında tarihin derinliklerine kadar uzanarak kişisel varlığını tamamen unutur. Bu yönüyle Vasfi Samim; düşünen bir veteriner hekim olmaktan uzaklaşarak, ruhen duyan ve hisseden bir sanatçılığa doğru hızla yaklaşır. Tiyatro eserlerinden sonra hatıralar, hikâyeler ve özellikle denemeler böyle bir yaklaşımdan kaynaklanmıştır.

Daha öğrenci olarak İstanbul'da bulundağa yıllarda Muhsin Ertuğrul gibi, Bedia Muvahhit gibi, Behzat gibi adı efsanelerle anılan tiyatro devlerini yakından tanımanın verdiği bir duyguyla, kendi ifadesiyle; Vlora'da veteriner hekim olarak bulunduğu yıllarda, daha çok tiyatro ile ilgilenmiştir. Onun bu ilgisini, tiyatro eserleriyle birlikte, hikâyeleri ve denemelerinden ayrı düşünmemek gerekir. Ancak böyle bakıldığı zaman Vasfi Samim'in sanatçı kişiliği anlaşılabilir.

Vasfi Samim'in, kendi alanında her biri ayrı bir özelliğe sahip olan ve başlı başına birer değer taşıyan monolog, senaryo ve benzeri tiyatro ile ilgili yazdıklarının dışında elimize geçmiş olan ikisi kısa, dört önemli tiyatro eseri vardır. Bunlar; Çizgiler ve Lekeler, Dert Ortağı, Kırık Hayatlar ve Yaşasın Krallık adını taşımaktalar. Bunlardan, "Kırık Hayatlar"ın başındaki bir açıklama bir tarafa bırakılacak olursa; sadece "Çizgiler ve Lekeler"in kayıtlara geçmiş olduğu görülür. Yazarın arşivinden elimize geçen belge niteliğindeki bir programdan şu bilgilere ulaşıyoruz:

1928 yılında, Kadıköy Spor Kulübü yararına 11 Ekim Perşembe akşamı Moda'daki eski "Kale Tiyatrosu"nda önemli bir gece düzenlenmiştir. Bu gecede "Çizgiler ve Lekeler" piyesi sahnelenmiştir. Eser, İstanbul Güzel Sanatlar Kulübü Tiyatro Şubesi öğrencileri tarafından, Üsküdar'da son derece başarıyla temsil edilmiştir. Eserdeki Selahattin Bey rolünü Vasfi Samim canlandırmıştır.[1] Çizgiler

[1] Bu bilgilerin geçtiği program metni: 1928 yılında Kadıköy Spor Kulübü menfaatine büyük Türk bestekârı Muhlis Sabahattin Beyefendi ile Sahibinin Sesi gramofonları baş muganniyesi Fikriye Hanımefendi'nin iştirakleriyle "Müsâmere-i Fevkalâde" Moda'da sabık "Kale Tiyatrosu"nda 11 Teşrinievvel 1828 tarihine müsadif Perşembe akşamı saat 21 buçukta:
Program:

ve Lekeler'in sahnelenmesiyle ilgili 25 Eylül tarihli günlük bir gazetede ise; *"Üsküdar'da Bir Müsamere"* başlığı altında verilenlerden eser hakkında şunları öğreniyoruz: Cumhuriyet Halk Fırkası Üsküdar kaza merkezi, amatör gençlerden bir tiyatro topluluğu kurmuştur. Bu topluluk 23 Eylül Pazar günü düzenlenen bir gece ile çalışmalara başlamıştır. Üsküdar Halk Fırkası adına tiyatro topluluğuyla ilgilenen Celâl Bey yaptığı konuşmada tiyatro topluluğu hakkında bilgi vermiştir. Tiyatro topluluğuna üye olan Vasfi Samim Bey'in "Çizgiler ve Lekeler" isimli eseri burada sahnelenmiştir.[2]

Bu açıklamalara göre iki kere sahnelenmiş olan eser, ayrı iki yerde seyirciye sunulmuştur.

Kırık Hayatlar'ın başında ise Vasfi Samim'in; *"Cumhuriyet Mahfili 16 Mayıs 929'da Tepebaşı Kışlık Tiyatrosu'da verdiği senelik müsamerede Kırık Hayatlar; "Karmen ve Kan" isminde oynandı. Hemen hemen programın en güzel senaryosu oldu. Hârikulâde musikisini dinledik. Küçük Nedret harikaydı. Bütün bir kalp ile oynadığı ilk eser olarak bunu tanıyorum."* açıklaması vardır. Bu kayıtlara ve açıklamaya rağmen, başka bir yerde Vasfi Samim'in eserleriyle ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Edebiyat tarihi bakımından bütünüyle yeni olan Vasfi Samim'in tiyatro türündeki ilk eserleri daha çok gençlik yıllarının ürünüdür. Bu yıllarda yazar önemli arayışlar içindedir. Eserleri; Türkiye'deki Millî Edebiyat Akımı'nın etkili olduğu bir dönemde yazılmıştır. Yazarın üzerinde durduğu konulardan ve bıraktıkları arasında rastlanılan iktibaslardan anlaşıldığına göre o, Millî Edebiyat akımını iyi tanımaktadır. Ayrıca Türk edebiyatındaki tiyatro türünün ilk örneklerinden başlayarak Reşat Nuri'ye kadar uzanan edebî eserlere kayıtsız kalmamıştır. Bu durum, yer yer aldığı notlardan ve yaptığı tenkitlerden kolayca anlaşılmaktadır.

1-Ayşe Opereti'nden parçalar: Fikriye Hanım

[2] Bu bilgilerin geçtiği gazete yazısı:

Üsküdar'da Bir Müsamere: Cumhuriyet Halk Fırkası Üsküdar kaza merkezi tarafından sırf heveskâr gençlerden mürekkep bir amatör temsil heyeti teşkil olunmuştur. Bu heyet 23 Eylül Pazar akşamı Üsküdar'da verdiği bir müsamere ile faaliyete geçmiş bulunuyor. Tiyatro salonu kesif bir halk kitlesi tarafından doldurulduğu halde müsamereye başlandı. Yine Üsküdar Halk Fırkası'nın teşkil ettiği Üsküdar Bandosu'nun çaldığı İstiklâl Marşı kâimen istima olundu.

Müteakıben Üsküdar Halk Fırkası namına temsil heyetinin idaresiyle iştigal ede Celâl Bey davetlileri icabetlerinden dolayı teşekkür etmiş ve heyetin teşekkülü etrafında izahat vermiştir. Bilahare temsillere başlanmıştır.

İlk oyun; heyete dahil gençlerden Vasfi Samim Bey'in "Çizgiler ve Lekeler" isimli bir piyesi idi. Eserin tatbikinde heyeti teşkil eden gençlerin yegan yegan büyük kabiliyetleri meşhud oldu. Temsilde muvaffak olan bütün heveskâr halk tarafından müteaddit defalar sahneye davet edildiler ve uzun uzun alkışlandılar. Perde aralarındı Üsküdar Bandosu matine parçaları çaldı. Günden güne büyük bir terakkiye kavuşan bu yavrular da davetlilerin hararetli alkışlarını topladılar.

Tanzimat tiyatrosuyla yakından ilgilenmiş; Şemsettin Sami ve başta Finten isimli eseri olmak üzere Abdülhak Hamit Tarhan'a ayrı bir yakınlık duymuştur. Yazdıklarında, Türk edebiyatının yanında dünya edebiyatından Shakespeare'den Goethe'ye kadar bazı ünlü yazarların felsefesinin izleri görülür. Bunlar Vasfi Samim'in daha o yaşlarda edebiyat dünyasına olan yakınlığını göstermesi bakımından önemlidir. Vasfi Samim'in piyeslerinde görülen belli başlı önemli özellikler ve yazarın üzerinde durduğu konu ve temalar, bu hususlarda önemli ipuçları vermektedir.

Vasfi Samim tiyatro eserlerinde bazı önemli sosyal ve kültürel meseleler üzerinde durmuştur. Bunda, o yıllardaki sanat ve edebiyat anlayışlarıyla birlikte, yazarın hayata bakışı etkili olmuştur. Yazarın önemle üzerinde durduğu aşk, aile, kadın ve sosyal hayat konularına bağlı olarak; okul ve eğitim, hastalık ve ölüm, kimsesizlik, fakirlik ve zenginlik, sosyal hayattaki dengesizlik, ümit ve hayal kırıklığı, kadın ve fahişelik, kader ve isyan, dürüstlük ve hırsızlık, galipler ve mağluplar, dinsizlik ve bunalımlar, vicdan azabı ve pişmanlıklar, saray ve halk arasındaki çatışmalar ve benzeri temalar üzerinde yoğunlukla durması dikkati çekmektedir.

Üzerinde durulan konu ve temalar, sosyal hayattaki birtakım eksikliklerin ve aksaklıkların ortaya çıkardığı bunalımlardan ileri gelmektedir. Eserlerin yazıldığı yıllardan da anlaşılacağı üzere, birtakım sosyal değişmelerin yaşanmasından ileri gelen bir kaos ortamıyla karşılaşılmaktadır. Bu durum Vasfi Samim'in eserlerine sosyal bir özellik vermiştir.

Vasfi Samim'in Almanya yılları da Samsun ve Vlora'da bulunduğu yıllardan farklı değildir. Almanya'ya bilimsel alanda kariyer sahibi olmak için gitmiştir. Berlin yazılarından öğrendiğimize göre o; Almanya'da bir veteriner hekimden çok bir tiyatro adamıdır. Tiyatro yazarı, tiyatro sanatçısı, tiyatro yönetmeni, tiyatro eleştirmeni… Max Reinhard ve Emil Jannings gibi tiyatro ve sinema devlerine olan yakın ilgisi ve özellikle Jannings'i sahnede seyretmekle yetinmeyerek, onu yakından görebilmek için gösterdiği çaba başka bir şekilde açıklanamaz. Ayrıca "Bir Hatıra" adındaki yazısında yine onun heyecanının öne çıktığı görülen şu cümlesinin bu açıdan taşıdığı bir başka önemi vardır.

Yazısına; "Bu gün Alman sahne dünyasında en tanınmış bir kimsenin kırkıncı yıl dönümü: Frau Ayzolet!…" sözleriyle başlamaktadır. Böyle bir günde yapılmakta olan törenle sanatın dışında Vasfi Samim'in ne ilgisi olabilir, diye düşünmeden edemiyoruz. Hatta, Bilâl Golem'e yazdığı mektupların dışında, kariyeriyle ilgili çalışmaları hakkında bilgimiz olmadığı hâlde, yazdıklarından Berlin'deki sanat hareketlerini yakından takip edebiliyoruz.

Almanya'da kariyerini tamamlamanın yanında, sanat ve edebiyatla ilgili kazandığı tecrübeleri ve yeni bir sosyal hayatı tanıdıktan sonra; onun için çok

farklı ve yeni olan bir dünyanın eşiğinden memleketine yönelen, bilim adamı Dr. Vasfi Samim'i görüyoruz. Bilim adamı Dr. Vasfi Samim, Arnavutluk'tadır artık. Arnavutluk'ta yaptığı resmi işlerdeki başarısı onun iyi bir disipline sahip olmasından ileri gelmektedir. Bu iş disiplinini yazdıklarında da görmek mümkündür.

Yirminci yüzyılın tarihindeki büyük değişikliklerin hemen tamamını yakından yaşamış olan Vasfi Samim'in bunlardan etkilenmemesi düşünülemez. Yaşanmış tarihi olayların dışına çıktıktan sonar ister istemez insanın aklına birtakım sorular geliyor. Bunlar; bir insan ömrüne sığması her zaman mümkün olmayan yaşanmış olan birtakım tarihi gerçeklerdir. Fierli Vasfi Samim, öğrencilik yıllarının başlarında Osmanlı devleti vatandaşı, fakülte yıllarında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı… Krallık döneminde Dr. Vasfi Samim; Arnavutluk'ta, Arnavutluk zootekniğinin kurucusu olan bilim adamı… Komunizm döneminde yine Arnavutluk'ta inanılması zor olan bir hayatın içine düşmüş olan bir başka Vasfi Samim…

Acaba; acaba yakın zamanda yaşayacağı bu kadar değişik ve birbiriyle ilgisi olmayan yoğun olayların başına geleceğini bilseydi, Samsun'daki görevini bırakarak doğduğu topraklara döner miydi?

Acaba *"Anam Kosova"* adında bir kitap yazdığı için hayatının bir kısmını zindanlarda geçireceğini bilseydi, Bilâl Golem'in daveti karşısında ne düşünürdü?

Biraz fantazi gibi görünen bu sorulara cevap vermek, günümüzde elbette mümkün değildir.

Yaşanmış olan gerçeklerin, sanattan hiçbir zaman uzak kalamamış olan bilim adamı Dr. Vasfi Samim üzerindeki etkileri nasıl olmuştur? Yazdıkları bunlara az çok ışık tutacak niteliktedir.

Vasfi Samim; tiyatro alanındaki yazarlık, oyunculuk, yönetmenlik gibi farklılıkların yanında; edebiyatın da birden fazla türüyle yakından ilgilenmiş olan çok yönlü bir yazardır. Yine; eser bütünlüğü bakımından önce tiyatroyu anmak gerekir. Bunu deneme ve hikâye yazarı Vasfi Samim takip etmektedir.

Vasfi Samim, bir yazar için "olmazsa olmaz" denileceklerin başında gelen dili, yerinde ve güzel kullanmada son derece ustadır. Onun bu yönü özellikle deneme türünde kendini göstermektedir.

Vasfi Samim'in yaşadığı dönem ve İstanbul yıllarında başlayan yazarlığı, özellikle Millî Edebiyat Akımı'nın getirdiklerinden ayrı düşünülemez. Yirminci yüzyılın başlarında önemli gelişmeler kaydetmiş olan "Dilde Türkçülük" anlayışı; bilim ve sanat alanında birbirine paralel olarak gelişmiştir. Bu yıllarda Türkiye'deki "Dilde Türkçülük" hareketine ilmî yönden büyük hizmetleri olan Fraşerli Sami Bey'in Türkçeye karşı gösterdiği hassasiyeti ve inceliği; Fierli Vasfi Samim

özellikle denemelerindeki başarısıyla, sanatta bunun nasıl olması gerektiğini göstermiştir, demek yanlış olmayacaktır sanırım.

Onun denemeleri, Türkçenin güzelliğini, inceliğini, dilin edebiyatta nasıl olması gerektiğinin örnekleri niteliğindedir. Fraşerli Sami Bey'in düşündüğü güzellikleri, Fierli Vasfi Samim Bey denemelerinde uygulayarak göstermiştir. Kendi denemelerinin yanında Miguen'in (Migjeni) denemelerini de Türkçeye çevirmiştir. (Bu arada Fraşerli Sami Bey'in Göktürk yazıtlarını el yazması olarak kopya ettiği metinlerin Tiran Devlet Arşivinde bulunduğunu belirtmek isterim.)

Bilindiği gibi Fraşerli Şemsettin Sami Bey, *"Kâmûs-ı Türkî"* adındaki Türkçe sözlüğü ve Türkçe üzerine yaptığı bilimsel çalışmalarıyla her zaman saygıyla anılmaktadır. Vasfi Samim, Fraşerli Sami Bey'in bütün yazdıklarını yakından incelemiş ve önemli gördüklerini bütün olarak yazmak ihtiyacını duymuştur. O, Millî Edebiyat akımının önemli yazarlarından birçoğunun eserlerine aynı ilgiyle bakmıştır. Özellikle tiyatro alanında Şemsettin Sami ve Namık Kemal'dan başlayarak Reşat Nuri Güntekin'e kadar birçok yazarın eserini incelemiş, notlar almış ve önemli gördüğü yerleri yazarak defterler doldurmuştur.

Vasfi Samim'in daha İstanbul'daki öğrencilik yıllarında başlayan yazarlığı; bir yandan gazete ve dergilerde yazdıklarıyla, bir yandan da deneme-hatıra türündeki yazılarıyla başlamıştır. Öğrencilik yıllarında yazdığı ve kendisinin de önemli bir tipi canlandırdığı tiyatro alanındaki çalışmaları bunlardan ayrı düşünülmemelidir. Samsun'daki ilk göreve başladığı sıralarda karşılaşmış olduğu engeller onun üzerinde etkili olacak ve bunları hatıralarında dile getirecektir. Samsun'dan yazdığı mektuplarında bir davranışından dolayı kendi müdürüne *"İnceliniz!"* diyecek kadar kendinden emindir. Bu yıllarda yazdığı "Karadeniz Hatıraları" onun dış dünya ile ne derecede ilgili olduğunu gösteren önemli metinlerdendir. Esasen halk ile sürekli iç içe olmasını gerektiren bir mesleği vardır. Bu durum, onun dış dünyayı tanımasında yardımcı olmuştur. İlk göreve başladığı sıralarda karşılaşmış olduğu engeller hikâyelerine, güzellikler olarak denemelerine yansıyacaktır.

"Harcırah", adındaki hikâyesi bu bakımdan ayrıca bir değer taşımaktadır.

Hikâyelerin ve denemelerin Vasfi Samim'in hayatından birtakım çizgiler taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bunlara hatıralarını ve mektuplarını da eklemek gerekir. Bunlardan yaşadıklarının belgesi olanlar vardır. Bunlar; ister istemez insanın aklına bir başka soru daha getirmektedir: Acaba Vasfi Samim'in Bilâl Golem'den aldığı davetle doğduğu topraklara dönmesinde, mesleğine başlarken ve ilk görev yerinde karşılaştığı yersiz engeller etkili olmuş mudur? Bunu kesin olarak bilmek mümkün değilse de, ister istemez insanı düşündürmektedir.

Vasfi Samim'in edebiyatın birkaç türünde yazması ve esas itibariyle bir bilim adamı olması, bir alanda yoğunlaşmasına engel olmuştur. Yalnız tiyatro ve deneme türünü bunun dışında tutmak gerekir. Yazdıkları, memleketi ve memleketinin insanı karşısında gösterdiği duyarlılığın derecesi bakımından ayrıca önemlidir. Yazdıklarının ortak yönü, dilde gösterdiği başarısıdır.

Bilimsel alanda yazdıklarından oluşan yirmi üç ciltlik eseri bir yana; özellikle denemeleri ve tiyatro eserleriyle Vasfi Samim için edebiyat tarihimizde yeni bir sayfa açılacaktır.

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı

I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

Makedonya ve Kosova Türk Ağızlarında Emir Kip(lik)inin Farklı Biçim ve İşlevleri

AHMET GÜNŞEN*

Giriş

Türklerin ve Türk dilinin Balkanlardaki serüveni 4. yüzyıla kadar uzansa da, yüzyıllar ötesinden günümüze ulaşan Türkçe, esas itibarıyla 14. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı hâkimiyetiyle Trakya ve Balkanlar coğrafyasına yerleştirilmiş ve çoğunluğu Yörük olan Türk boy ve oymaklarının Anadolu'dan taşıdıkları Türkçedir. Bu sebeple, Balkan Türk ağızlarını değerlendirirken, mutlaka bu Türk ağızlarının konuşurlarının ana gövdeden nispeten erken bir dönemde ayrılmış olmaları dikkate alınmalıdır. Zira, Balkanlardaki Türkçenin konuşurları olan Türkler, esasen geldikleri veya bağlı oldukları Anadolu'daki Türkçeden ve Türkçe konuşurlarından, hem arkaik özellikleri koruma ve hem de doğal süreç dışında, dil ilişkilerine bağlı yeni özellikler geliştirme bakımından az çok farklılaşan bir Türkçenin konuşurudurlar. Bilhassa günümüzde, Balkan Türk ağızlarının gerek ölçünlü Türkçeden gerekse Türkiye Türkçesi ağızlarının Anadolu kolunu oluşturan ağızlardan farklı bir süreci yaşaması, bu çok dilli coğrafyadaki dil ilişkileriyle izah edilebilir (Günşen, 2021, s. 426-427).

Balkan Türk ağızlarını farklılaştıran bir özellik olarak dil ilişkilerinden söz ettiğimizde de, Balkanların Türkiye Türkçesi için, Ortadoğu ve Kafkas dil bilimi alanları yanında, üçüncü bir dil bilimi alanı olduğu vurgulanmalıdır. Bu anlamda Türkçe, Balkanlarda ister ölçünlü dil, ister ağızlar bağlamında olsun, ortak genetik köken veya mirastan çok, temas sonucu ortaya çıkan yapısal benzerlikleri

* Prof. Dr. / Trakya Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Türkiye), gunsenahmet@gmail.com

paylaşan üç veya daha fazla dilin konuşulduğu coğrafi bölge olarak tanımlanan bir dil bilimi bölgesinde (linguistic area) yer alır. Temas dil bilimi (language contact) de dil bilimi bölgelerindeki farklı genetik ve tipolojik özelliklere sahip dillerin karşılaşmasından ortaya çıkan etkileşimleri ele aldığına göre, Balkanlar Türk için temas dil biliminin konusu içine giren bir dil bilim bölgesidir. Bu anlamda, Balkan dil bilimi bölgesinde Türkçe asırlardır, Hint-Avrupa dil ailesine mensup Sırpça, Hırvatça, Boşnakça, Makedonca, Bulgarca gibi Slav dilleri yanında, bir Latin dili olan Romence, yine Hint-Avrupa dil ailesi içinde bağımsız diller olarak değerlendirilen Arnavutça ve Yunanca gibi dillerle dil ilişkisi yaşamaktadır (Günşen, 2021, s. 427).

14. yy. ortlarından itibaren Balkanlarda önce hâkim unsurun dili olarak siyasi, sosyal ve kültürel üstünlüğe sahip olan Türkçe, 20. yy.ın başlarından itibaren bu üstünlüğünü kaybederek baskın dil konumundan azınlık dili konumuna gerilemiş, bu durum da dil ilişkileri bağlamında gerek ölçünlü dil gerekse ağız düzelminde Türkçenin aleyhine olan bir süreci başlatmıştır. Bu durum Balkan Türk ağızlarının Batı Rumeli kolunu teşkil eden Makedonya ve Kosova bölgeleri için daha bir belirgindir.

Bilindiği gibi, Macar Türkolog G. Németh'in hâlâ kabul gören tasnifine göre Doğu ve Batı Rumeli olmak üzere iki ana kola ayrılan Balkan Türk ağızlarının, karakteristik özellikleri itibarıyla Doğu Rumeli ağzını konuşanların Orta ve Batı Anadolu, Batı Rumeli ağzını konuşanların ise Kuzey ve Kuzeydoğu Anadolu kökenli oldukları söylenebilir. Doğu Rumeli ağızlarının konuşuru olan (Türkiye'de Doğu Trakya ile birlikte) Bulgaristan ve Yunanistan (Batı Trakya) Türklerinin yaşadıkları ülke ve beldelerde nüfus bakımından nispeten yoğun ve kalabalık olmalarına karşılık, Batı Rumeli ağızlarının konuşuru Makedonya ve Kosova Türkleri yaşadıkları ülke ve beldelerde nüfusça da azınlıkta kalmaları sebebiyle sosyal ve kültürel anlamda olumsuz şartlar altında Türkçeyi yazı ve konuşma dili olarak da öğrenme ve kullanma güçlüğü çekmektedirler (bk. Günşen, 2008; 2009; 2010; 2012; 2021).

Bu iki Balkan ağız bölgesinden Doğu Rumeli kolu, esas itibarıyla nispeten daha yoğun ve homojen Türk konuşuru olan bir dil coğrafyasına sahiptir. Nitekim Türkiye sınırları içinde yer alan Doğu Trakya yanında, Bulgaristan ve Yunanistan Türkleri de nüfusça nispeten yoğun şehir ve köylerde yaşamaktadırlar. Bu durum da onlara dil ve kimliklerini yaşama ve yaşatma imkânı sunmaktadır.

Sayı, yoğunluk ve dağılım bakımından düşük ve seyrek bir toplumsal hayatın içinde her anlamda az ve azınlıkta kalan Kuzey Makedonya ve Kosova Türklerinin ana dili kullanımı ile millî kimliklerini koruma imkânları sınırlıdır. Bu durum da Balkan Türk ağızlarının Batı Rumeli kolunu oluşturan Makedonya ve Kosova Türk ağızlarını dil ilişkileri sürecinde sosyal bakımdan zayıf dil konumuna

düşürdüğü gibi, baskın bölge dillerinin etkisine açık hâle getirmekte, söz varlığından başlayıp ses ve şekil bilgisine, hatta söz dizimine uzanan kod kopyalamalarına yol açmaktadır.

Bu arada, her iki ağız bölgesinden Doğu Rumeli kolunun İstanbul'a yaklaştıkça ölçünlü dille birleştiğini veya ona çok yakın olduğunu, buna karşılık Batı Rumeli kolunun, yani Makedonya ve Kosova Türk ağızlarının ölçünlü Türkçeden daha fazla ayrıldığını ve Doğu Rumeli ağızlarına göre eskicil özellikleri daha fazla korumuş olduğunu da hatırlatalım (bk. Gülsevin, 2010, s. 107-123).

1. Makedonya ve Kosova Türk Ağızları Ağızlarında Emir Kip(lik)i ve Ekleri

Batı Rumeli Türk ağızlarında hem eskicil özelliğini koruyan hem de dil teması olgusuyla Türkçenin kendi biçim birimlerinin sosyal bakımdan baskın olan bölge dillerinden söz dizimi düzleminde seçimlik kopyalama örneği olarak ilgi yan cümleciği kurma işlevi yüklenen gramer unsuru, emir kip(lik)idir. Biz bu çalışmamızda Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında hem Balkan Türk ağızları içinde hem de ölçünlü Türkçe ve Anadolu ağızlarından farklılaşan bu emir kip(lik)ini kuran biçim birimler üzerinde durmak, dikkati bu fiil çekimi kalıbına çekmek istiyoruz. Bu anlamda Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında emir kip(lik)ini işaretleyen biçim birimlerin esas itibarıyla iki ayrı görev veya işlevde kullanıldığı görülmektedir:

1. Tasarlama kip(lik)lerinden biri olarak her türlü fiil tabanına gelerek o fiil tabanın belirttiği iş, oluş ve hareketin gerçekleşmesiyle ilgili emir ve/veya isteği etmek için kullanılması. Burada, söz konusu ağız bölgesinin ölçünlü Türkçedeki gibi emir ve istek kip(lik)lerini birleştirdiğini, ayrı ayrı iki ayrı kip(lik)ten değil de emir-istek kip(lik)inden söz edilebileceğini belirtmeliyiz.

2. Batı Rumeli Türk ağızları, Doğu Rumeli Türk ağızlarına göre, daha baskın bir dil teması olgusuna bağlı olduğu için, bu ağızlarda söz varlığı yanında, ses ve şekil bilgisi, hatta söz dizimi düzleminde Arnavutça, Makedonca ve Sırpça gibi Hint-Avrupa dillerine ait kopyalama örnekleri fazlaca görülür. İşte bunlardan biri de söz konusu dillerde görülen ilgi yan cümleciği olarak seçimlik kopyalamaya dayalı olarak, bilhassa 3. teklik kişi emir kip(lik)inin söz konusu dillere benzer ilgi cümlesi kurduğu görülmektedir.

Bu kullanım ve işlevler aşağıda genişçe ele alınacaktır. Önce emir kip(lik)i üzerinde durmak uygun olacaktır.

"Eski Türkçe" adlı çalışmasında Şinasi Tekin, Türk dilinde Eski Türkçe döneminde oluşumunu tamamlamış iki fiil çekimi kalıbı veya kipi bulunduğunu, bunlardan birincisinin "emir kipi", ikincisinin ise "bilinen geçmiş zaman" olduğunu

belirttikten sonra, bu iki fiil çekimi kalıbı için şu bilgileri verir: “Bu iki fiil şeklinde şahıslar belli eklerle ifade edildiği hâlde diğer kip ve zamanlarda bunlar, şahıs zamirleri ile ifade edilmişlerdir. ET’de ‘müstakil ve gerçek’ bir zaman da tam mânâsı ile teşekkül etmemiştir. ‘Zaman’ olarak yalnız -D(i)’yi gösterebiliriz (görülen geçmiş zaman); bunun dışındaki zamanlar, isim-fiillerle teşkil edilmiştir.” (Tekin, 1992, s. 96)

Bunlardan birincisi olan bu bildiride Batı Rumeli ağızları ölçeğinde konu edindiğimiz “emir kipi”, son yıllarda Türkiye Türkolojisinde farklı biçimde ele alınıp üzerinde tartışmaların görüldüğü bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle geleneksel gramer anlayışını yansıtan dil bilgisi kitaplarında ve ortaöğretim düzeyindeki dil bilgisi öğretiminde emir kipinin “kişinin kendi kendine emir veremeyeceği” gerekçesiyle 1. teklik ve çokluk şahsının bulunmadığı belirtilmektedir. Millî Eğitim Bakanlığına bağlı resmî ve özel öğretim kurumlarında geçerli olan bu görüşe akademik dünyadan tepki ve itirazlar da gelmiştir. Nitekim Ahmet B. Ercilasun’un “Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine” adlı çalışmasında (2007), özetle, emir kipinin 1. teklik ve çokluk kişi çekimlerinin bulunduğu, insanın pekala kendine de emir verebileceği örneklerle ortaya konmuş, emir kipi ile istek kipinin iki ayrı kip olduğu belirtilmiş, böylece iki ayrı fiil çekimine ait şöyle bir tablo ortaya çıkmıştır:

İstek	**Emir**
gel-e-m	gel-eyim
gel-e-sin	gel
gel-e	gel-sin
gel-e-k / gel-e-vüz	gel-elim
gel-e-siniz	gel-in(iz)
gel-e-ler	gel-sinler

Diğer yandan, Türkiye Türkçesinde istek kipinin bilhassa 1. teklik ve çokluk kişi çekiminin kullanımdan düşmesinin tabii bir sonucu olarak, emir kipinin 1. teklik ve çokluk kişi çekiminin istek kipinin bırakmış olduğu boşluğu doldurduğu, böylece bugün bağımsız bir “emir kipi” yerine, “emir-istek” kipi çekiminden söz edilebileceğini ileri süren araştırmacılar da vardır. Önemli bir otorite olarak Zeynep Korkmaz ve onun *Türkiye Türkçesi Grameri* (2003) adlı çalışması bunların başında gelir.

Türkiye Türkolojisinde son yıllarda geleneksel gramer anlayışı yanında, dile ait çeşitli gramatikal ulamlar[1] dil bilimi çerçevesinde ele alınıp işlenmeye başlanmıştır. Bu anlamda çekimli fiiller veya fiilllerin çekim kalıpları konusuyla ilgili "kip", "kiplik", "zaman", "görünüş" ve "kılınış" kavramları ayrı ayrı ele alındığı gibi, söz konusu ettiğimiz geleneksel gramerciliğin kullandığı terimle "emir kipi"ni "isteme kipliği" başlığı altında ele alan birçok yeni çalışmanın yapıldığını görüyoruz (bk. Aslan Demir, 2008; Benzer, 2009; Delice, 2009; Somuncu, 2019; Karademir, 2012, s. 2091-2138).

Konuya dil bilimsel yaklaşan çalışmalara göre de, "kip", ister "bildirme/haber" bağlamında "zaman"la ilişkisi olsun, isterse "tasarlama" bağlamında fiilin bildirdiği iş, oluş ve hareketin gerçeklemesiyle ilgili "isteme"yle ilişkisi olsun, daima "fiillerin çekim kalıbı"nı ifade ederken, "kiplik" ise özü itibarıyla çekimdeki morfolojik unsurlarla/biçim birimlerle kodlanmakla birlikte, fiilin işlenme tarzı, konuşanın niyeti ve tutumu ilgili taşıdığı anlamı ifade eder (Karademir, 2012, s. 2095-2101).

Türkçede emir kipinin işlevlerini kitaplık ölçüde ele alıp inceleyen Melike Somuncu, "emir kipi" hakkındaki farklı görüş ve tartışmaları irdeledikten ve başlangıçtan günümüze Türk dilinde bu kipi işaretleyen ekleri kronolojik olarak verdikten sonra, söz konusu kipin işlevleri üzerinde ayrıntılı olarak durmuş, tarihî ve eş zamanlı olarak seçilen yüz yirmi eser ve on bir gazete üzerinden emir eklerinin kullanıldığı cümlelerde yetmiş bir işlevini tespit etmiş ve bunları kendi içinde sınıflandırmıştır (Somuncu, 2019). Somuncu, çalışmasında, emir eklerinin anlam yelpazesinde Türkiye Türkçesi ve tarihî lehçelere göre sayısal dağılımını da çıkarmış, buna göre kırk sekiz anlamın tarihî lehçelerle Türkiye Türkçesinde ortak olduğunu, Türkiye Türkçesine özgü on iki, tarihî lehçelere özgü on bir ayrı anlamın bulunduğunu tespit etmiştir (Somuncu, 2019, s. 301). Demek ki tarihî süreçte ilk oluşan kip(lik) olarak emir kip(lik)i, ek veya biçim birimi olarak sahip olduğu çeşitliliğin yanında, anlam veya işlev bakımından da geniş bir yelpazeye sahiptir. Şüphesiz bu durum, ağızlar bağlağında, bu arada söz konusu ettiğimiz Batı Rumeli Türk ağızları için de geçerlidir, ancak konumuz veya problemimiz bu değildir.

Batı Rumeli Türk ağızlarındaki emir kip(lik)ini işaretleyen eklere geçmeden önce, ölçünlü dil bağlamında, bütün Balkan Türk ağızları gibi, Makedonya ve Kosova Türk ağızlarının da, bir üst sistem olarak ölçünlü Türkiye Türkçesine bağlı olduğunu belirtmemiz gerekir. Bu, farklı işlev ve şekillerine rağmen, emir kipi çekimi ve bu kipin işaretleyicileri için de geçerlidir.

[1] Birbirine benzer ve birbirleriyle uyumlu gramerlik anlamları bildiren biçimler topluluğu anlamında kullanılmıştır (bk. Karademir, 2012, s. 2099, dipnot 15).

Burada vurgulamamız gereken bir husus da, bir Rumeli ağzı olan İstanbul ağzına bağlı olarak gelişen ölçünlü/standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi, Balkan Türk ağızlarında, bu arada Batı Rumeli ağızlarında da, istek kip(lik)inin işlev ve işlekliğini kaybedip onun bıraktığı boşluğun yine ölçünlü Türkçede olduğu gibi, emir kip(lik)i tarafından ikame edilmiş olmasıdır.

Şimdi asıl konumuz olan Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında, emir kip(lik)i veya emir-istek kip(lik)ini kuran eklere ve onların taranan metinlerde tespit edilen cümle örneklerine geçebiliriz. Buna göre Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında emir kip(lik)i veya emir-istek kip(lik)ini kuran veya işaretleyen ekler şunlardır:

§. Emir 1. Teklik Kişi: {-Aylm}, {-Aym}, {-ym}, {-Am}, {-Im}

Burada, 1. teklik şahıs ekinin eskiden beri, ekin ilk ünlüsü ile fiil tabanı ünlüsünün, manzum metinlerde vezin gereği ve konuşma dilinin az çaba ilkesinin pratikliği çerçevesinde kaynaştırıldığını da hatırlayalım: *başlayayım* yerine *başlayım*, *gelmeyeyim* yerine *gelmeyim*, *neyleyeyim* yerine *neyleyim* denmesi gibi. Tabiatıyla hece düşmesi (haploloji) diyebileceğimiz bu ses olayı Makedonya ve Kosova Türk ağızları için de geçerlidir.

"ḳundrami ***dündereyim*** / ağami ***gündereyim*** / bilim beni ki almaz / gendimi ***üldüreyim***" (Ohri; Gülensoy, 1993, s. 66), "bir el vurdum sergene / sergenım ergenıne / istedım bir yar ***sevim*** / o çikti bir ḳara çinene" (Ohri; Gülensoy, 1993, s. 67), "… ver allahım nafaḳa / ben ***vereym*** sadaḳka" (Prizren; Gülensoy, 1993, s. 95); "ateş çıḳar baġrımdan / ben ayrılim anamdan / ver anam isicaḳ elini / sana ***braġaym*** can ḳardaşımi" (Mamuşa; Gülensoy, 1993, s. 113), "ben ***yeym***, sen baḳ" (Mamuşa; Tunalıgil, 2016, s. 91), "bak ben kocaladım, onun için senınle evlenmek ***steym***." (Priştine; Gülensoy, 1993, s. 117), "ne olurse olsun epımız açlıḳtan ülecesıḳ, isĺa olur ***cideym*** çü ağasına vaziyeti ***düvereym***." (Mamuşa; Tunalıgil, 2016, s. 105), olor mi ḳoyasın bunda ***uyim***? (Burada uyuyabilir miyim?) (Prizren; Yusuf, 1977, s. 67), asa nerde tutarse aḳşam, onda ***ḳalam.*** (Akşam nerede tutarsa, orada kalayım.) (Prizren; Yusuf, 1975, s. 66) vb.

§. Emir 2. Teklik Şahıs: Eksizdir.

"… benden gayri yar seversen / yedi yıl yatakta ***yat***" (Ohri; Gülensoy, 1993, s. 66), "ay doğar ***aydır*** alla / gün doğar ***günder*** alla / ya müradimi ***ver*** alla / ya canımi ***al*** alla" (Ohri; Gülensoy, 1993, s. 66); "ḳusura ***baḳma*** çavḳa, benım cece düğünüm varidi." (Prizren; Gülensoy, 1993, s. 71), "***ağlama*** benım için / yanaym senın için / alacam misın beni / ***süle*** cençlıgın için" (Prizren; Gülensoy, 1993, s. 90); "***saḳla*** samani celır zamani" (Mamuşa; Tunalıgil, 2016, s. 94) vb.

§. Emir 3. Teklik Şahıs: 3. {-sın}, {-sUn}, Prizren'de {-son}

"ay doğar açik açik / sofralar dolli kaşik / ***aytetmesın*** nenesi / ağli bana kör aşik" (Ohri; Gülensoy, 1993, s. 66), "gümüştür tokam / allahtır arḳam / kim isterse ***söylesın*** / hiç kimseden ḳorḳmam" (Ohri; Gülensoy, 1993, s. 67), "şefteli açar pembe beyar / ben isterım güzel yar / güzel yar olmazise / ***silınsın*** bu yazilar" (Ohri; Gülensoy, 1993, s. 67); "martifalım ***fal olson*** / doli ḳoynom ***mal olson*** / çime düşerse bu fal / devletilen batiyar" (Prizren; Gülensoy, 1993, s. 95), "… ***cel sarılalım yatalım*** / ***patlasın*** düşmanımıs" (Prizren; Gülensoy, 1993, s. 95), "… beni yardan ayıran / ***satsın*** ḳavburlen elek" (Prizren; Gülensoy, 1993, s. 93); "ağla mori ḳız sadaylen / ***yaş olsun*** yaglıgın cüzyaşlen" (Mamuşa; Gülensoy, 1993, s. 111), "cüren maşallah ***desın***" (Mamuşa; Tunalıgil, 2016, s. 96), "***uyusun*** içi cüzi ***/ büyüsün*** tatlı çocuġum" (Mamuşa; Tunalıgil, 2016, s. 97), "***uyusun*** da ***büyüsün*** / büyüdi mi ***taransın*** / en sonunda ***evlensın***" (Mamuşa; Tunalıgil, 2016, s. 98), "ana isĺa ḳapa ḳapiy, çimse ***baḳmasın*** aralığından." (Priştine; Gülensoy, 1993, s. 115), "annem soysun ḳan o cümlegi / aman ***colsun***, aman ***soysun*** ḳan o cümlegi." (Mitroviça; Canhasi, 2014, s. 90) vb.

§. Emir 1. Çokluk Şahıs: {-Alım}, Mamuşa'da {-ovm}

"uzun uzun hayatlar / oturmiş hanım minder ḳaplar / gel ***sarılalım yatalım*** / belki duşmanlar patlar" (Ohri; Gülensoy, 1993, s. 66), "martufalım tufalım / kime düşer bu falım / bahtile dövletile / ya ***çiḳalım baḳalım***" (Ohri; Gülensoy, 1993, s. 67), "asan gelir küp üsti / gel ***ḳayalım*** buz üsti / benim bir efendim var / mor fes koyar göz üsti" (Ohri; Gülensoy, 1993, s. 67); "hade çağırın çocugi zira ***lazım cidovm***" (Mamuşa; Gülensoy, 1993, s. 109), "taḳtıḳ başına beyaz mafesi / ***ağla duyovm*** o yanıḳ sesi /…" (Mamuşa; Gülensoy, 1993, s. 111), " ah edip ***ağlaşalım*** ... / biz nasıl ***ḳonuşalım***" (Mamuşa; Tunalıgil, 2016, s. 95), "oni bana çim cetırabüler, ne büler yabirısi var mi ***baḳovm***?" (Mamuşa; Tunalıgil, 2016, s. 105), "küçük ḳardaşına ceyri ***dünovm***, demiş." (Mamuşa; Tunalıgil, 2016, s. 106), "en islatır o fuḳara adami ***çağırovm***, ona ***sorovm***." (Mamuşa; Tunalıgil, 2016, s. 110), "aḳ ipegi *büçelım* / çime derdi ***düçelım*** / sen orada ben burada / hasretlıgi ***çekelım***" (Mitroviça; Canhasi, 2014, s. 94)vb.

§. Emir 2. Çokluk Şahıs: Ünsüzle biten fiil tabanlarında {-(ı)n/(U)n}, ünlü ile biten fiil tabanlarında {-nın}, {-nız}

Makedonya ve Kosova Türk ağızları, emir 2. çokluk kişi çekiminin arkaik özellik gösterdiği kanaatindeyiz. Bilhassa ünlü ile biten fiil tabanlarında söz konusu fiil çekim kalıbının {-nın} ve

{-nız}şeklinde oluşu, onu Eski Anadolu Türkçesi ve tabiatıyla Eski Türkçe ile birleştirmektedir. Ünlü ile biten fiil tabanlarına getirilen bu biçim, onun arkaik {-(V)ŋ}ve {-ŋız /-ŋUz} biçim birimleriyle bağlantısını gösterdiği gibi, {-(ı)n/-(U)n} biçiminde de ünlüyü yardımcı ses olarak almamızı gerektirmektedir. Tabi aslında

bulunan genzel damak ünsüzü /ŋ/nin, diş eti /n/sine evrilmesi, Balkan Türk ağızlarında da bu ünsüzün kullanımdan düşmesi ile ilgilidir. Söz konusu biçim biriminin Batı Rumeli Türk ağızlarındaki kullanımı şöyledir:

"aynay attım çayira / şavki vurdi bayira / ***işıdın*** beyler ağalar / işim dündi ayiya" (Ohri; Gülensoy, 1993, s. 67);"onda yini ḳurulmiş bi evınıs var. siz onda ***yaşanın***. ben size lazım isem filan dağa ***çikın*** ben size ne yapasınıs sülerım." (Prizren; Gülensoy, 1993, s. 84), "siz onda ***yaşanın***." (Prizren; Hafız 1979, s. 136), "***celmanın*** ġuġular ***celmanın*** / pencereye ***ḳonmanın***" (Prizren; Hafız, 1975, s. 104), "deynizde ḳalabalıḳ / oḳalıḳtır oḳalıḳ / ***evlenmanın*** be cençler / beçarlıḳtır sefalıḳ" (Prizren; Hafız, 1977, s. 159); "***ḳomanın*** deyla cidalım-çağıralım cüzel hanımi cürsün nasıl bunlar bülmeymişle ekmek yema." (Mamuşa; Gülensoy, 1993, s. 109), "çanaḳala içinde zincirli bunar / ***içmenın*** be arḳadaşla zehırli sula / of cençlığıme vay" (Mamuşa; Tunalıgil, 2016, s. 99), "ben ġayri yoruldum başḳa yürüyemem, bu şevırde ḳalacam. a siz stersenız ***cidın aranın*** bülbüli." (Mamuşa; Tunalıgil, 2016, s. 106), "çanaḳḳala içinde bir zincirli bunar, ***içmanın*** din ḳardaşlar zehırli sular…", "bimbaşilar darılıyor, ***darılmanın*** bimbaşilar can cigerden ayrılıyor." (Mamuşa; Jable, 2010, s. 227), "siz hiç meraḳ ***etmenız***, ben buni yerleştırırım." (Priştine; Gülensoy, 1993, s. 114), "siz bana bi touḳ ***bulunus*** hem o tougi birer momoroz tanesiyle ḳırḳ cün ***beslenız***; ḳırḳ cünden sora ***çiğırın*** beni." (Mitroviça; Gülensoy, 1993, s. 127), "… hem taugi birer momoroz tanesiyle ḳırıḳ cün ***beslenız***…" (Mitroviça; Yusuf, 1974, s. 126), "***sakınız*** bu çocugi ***dokunmanız*** se bu bizi ülümden ḳurtardi." (Mitroviça; Yusuf, 1974, s. 129), "çocuḳ ta demiş: dane (olur, peki) ***aranız***." (Mitroviça; Yusuf, 1974, s. 131) vb.

§. Emir 3. Çokluk Şahıs: {-sınla(r)} {-sUnla(r)}

"ay ***desınla desınla*** / oni bana ***versınla***… / ḳız oynamiş *desınla*" (Mamuşa; Tunalıgil, 2016, s. 103), "bi ay sora cene *lazım imiş* üç kız ***versınlar***." (Priştine; Gülensoy, 1993, s.114), "aynay ḳoydum çayıra / şefki vurdi bayıra / ***işıtsınlar*** beyler / işım dündi hayıra" (Mitroviça; Canhasi, 2014, s. 93), "ama o yeme otalaḳ ḳoyarlar çi ḳamberi ***otalasınlar***." (Mitroviça; Canhasi, 2014, s. 107), "üteden anasi asçerlerle hazırlanmişlar ***alsınlar*** ḳızi." (Mitroviça; Canhasi, 2014, s. 108), "colurlar ***alsınlar*** ḳızlari o da nasıl ne anlamiş üç bilesını verır." (Mitroviça; Canhasi, 2014, s. 112) vb.

Tüm şahıslar için verdiğimiz bu cümle örneklerinden sonra, söz konusu ekleri topluca da vermek uygun olacaktır:

Teklik: 1. {-AyIm}, {-Aym}, {-ym}, {-Am}, {-Im}

2. Eksiz.

3. {-sın}, {-sUn}, Prizren'de {-son}

Çokluk: 1. {-Alım}, Mamuşa'da {-ovm}
2. {-(ı)n}, {-(U)n}, {-nın}, {-nız}
3. {-sınla(r)} {-sUnla(r)}

2. Emir 3. Teklik Şahıs Ekinin Söz Dizimi Düzleminde İlgi Yan Cümleciği Kuracak Şekilde Kullanılması

Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında emir kip(lik)i veya emir-istek kip(lik)inin, hem ölçünlü Türkçeden hem de Doğu Rumeli Türk ağızlarından farklı bir kullanımı vardır ki, o da dil ilişkilerine bağlı olarak, sosyal ve kültürel olarak baskın durumdaki yerli dillerin etkisiyle Hint-Avrupa dillerine özgü ilgi yan cümleciği kuracak şekilde kullanılmasıdır. Elbette bir seçimlik kopya örneği olan bu cümle tipi, Türk söz dizimine aykırıdır. Söz konusu ilgi yan cümleciğini kuran çekimli fiilin, nadiren çokluk kişi çekimi görülse de, genel olarak emir 3. teklik kişi olduğu görülmektedir. Bu ilgi cümlelerini de iki alt başlık altında incelemek mümkündür:[2]

2.1. Emir 3. Teklik Şahıs Çekimli İsim Yan Cümleleri

İsim yan cümlesi, bir ismin yerini tutan, yani isim görevinde kullanılan cümleciktir. Bunlar, kullanılışı bakımından baştaki fiilin veya ana cümlenin nesnesi, öznesi veya diğer tümleçleri olarak kullanılan ve tümüyle isim anlamı veren cümlelerdir. İsim yan cümleleri de başta bulunan ana cümleye bir bağlaçla veya doğrudan çekimli/bitimli bir fiille bağlanırlar ki bu çekimli fiil, Batı Rumeli Türk ağızlarında hemen daima emir 3. teklik şahıs çekimlidir:

"çocoḳ anasına süley ***tasalanmasın***." (Çocuk anasından tasalanmamasını ister.) (Prizren; Yusuf, 1977, s. 63-64), "ebet cürmeyeceğım insan ***olasın***." (İnsan olduğunu ebediyen görmeyeceğim.) (Prizren; Yusuf, 1974a, s. 110) "sora başlar ***açsın*** ḳuyi." (Sonra kuyuyu açmaya başlar.) (Priştine; Gülensoy, 1993, s. 123), "anasından stemiş buni ***evlendırsın***." (Anasından bunu evlendirmesini istemiş.) (Priştine; Gülensoy, 1993, s. 115), "cider ḳarisına der çi bir şeh efendi stey ***cürsün*** oni." (Karısına gidip onu bir şeyh efendinin görmek istediğini söyler.) (Mitroviça; Canhasi, 2014, s. 110), "sert hem şimlaḳ altınlar çeşmeden başlamiş ***aḳsın.*** (Sert ve parlak altınlar akmaya başlamış.) (Doburçan; Dindar, 1976, s. 161), "kim verır ḳuşluḳ ***versın*** em aḳşamlıḳ." [Kuşluk (yemeğini) veren, akşamlık da verir.] (Resne; Hasan, 1997, s. 64/1283), yoroldum isteym biraz ***dinleneym.***

[2] Söz dizimi düzlemindeki seçimlik kopyalama örneklerini teşkil eden bu bölüm için, aynı ağız bölgesinde kod kopyalama örneklerini ele alan başka bir çalışmamızdan yararlanılmıştır (bk. Günşen, 2021, s. 445-446).

(Doburçan; Dindar, 1976, s. 164), haçın ister fenalıḳ ***gelsın*** sormas. (Fenalık isteyen sormaya gelmez.) (Gostivar; Hasan, 1997, s. 53/943) vb.

2.2. Emir 3. Teklik Şahıs Çekimli Dilek/Amaç ve Sebep Bildiren Zarf Yan Cümleleri

Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında, dil teması olgusuna bağlı olarak ortaya çıkan zarf yan cümleleri, zaman zarfı işlevinden başka ve bağlaçsız olarak haber kipi çekimli fiil + emir 3. kişi teklik veya nadiren çokluk çekimli fiil yapısıyla dilek veya amaç bildiren yan cümleler de olabilmektedir:

"ne zaman çitmiş alma o hayvani hayvanlarlen büyüyen bu iki ḳardaş çikmiş, braḳmamiş ***alsın*** o hayvani." (Prizren; Hafız, 1985, s. 236), "siz alın bu ḳoca adami başḳa bi sobaya a ben bu çocugi alıştıracam ***yatsın***." (Mamuşa; Hafız, 1985, s. 235), "alır baba içisini cütürür ***ḳaybetsın*** bir büyük balḳanda." (Mitroviça; Canhasi, 2014, s. 103), "o celi hem başlay ḳızi ***soruştursun***." (Mitroviça; Canhasi, 2014, s. 115), "zencin ḳorḳar fik ***olmasın***, fakir ḳorḳar ***utanmasın***." (Mamuşa; Hasan, 1997, s. 86), "bu çocogi padişa hapsa ḳoymiş hem bi hoca bulmişlar buni ***ügretsın***." (Prizren; Hafız, 1985, s. 218), "bunlari nasıl ayırsın verır arzi bi beg oğluna, zencine.", "afet, işte coldum halal ***edesın***." (Mitroviça; Canhasi, 2014, s. 111), "yaḳlaşır ***alsın*** bir bostan." (Mitroviça; Canhasi, 2014, s. 113), fuḳara haçın ḳouḳti ***oynasın,*** ḳopti dal. (Fakir oynamaya kalkınca, dal koptu.) (Gostivar; Hasan, 1997, s. 51/859) vb.

Sonuç

Görüldüğü gibi, Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında emir kip(lik)ini kuran ekler, hem fiil çekimi kalıbı (kip) hem fiilin işlenme(me) tarzı, konuşanın amaç ve tutumu ilgili taşıdığı anlam (kiplik) bakımından büyük ölçüde ölçünlü Türkçe ile ortak olmakla birlikte, bilhassa 2. çokluk kişi çekimindeki arkaik biçimi sürdürüyor olması ile 3. teklik kişi çekiminin, dil teması olgusuna bağlı olarak gelişen ve her biri bir Hint-Avrupa dili olan temas dillerinden kopyalanan ilgi cümlesi veya yan cümlecik kurma işleviyle hem ölçünlü Türkçeden hem de Doğu Rumeli Türk ağızlarından ayrılmaktadır. Bu durum da Balkan Türk ağızları içinde Batı Rumeli kolunu oluşturan Makedonya ve Kosova Türk ağızlarını farklı kılmaktadır.

Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında, emir 2. çokluk şahıs çekiminde ünlü ile biten fiil tabanlarına getirilen {-nın} ekinin, öncelikle eskicil bir özellik gösterdiğini, bu cümleden olarak Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine kadar gelen {-(V)ŋ} emir 2. çokluk şahıs ekinin devamı olduğunu düşünüyoruz. Balkan Türk ağızlarının genelinde olduğu gibi, Batı Rumeli ağızlarında da /n/ < /ŋ/

değişimi yaşanmıştır. Söz konusu ekin sonunda yer alan -ın unsurunu da bir pekiştirme unsuru veya enklitiği olarak düşünmek gerekir. Eski Türkçede emir 2. çokluk şahıs çekiminde kuvvetlendirme, nezaket vb. anlam ve işlevler için nasıl ki {-lAr} eki getiriliyor idiyse, burada da -ın unsuru, bir pekiştirme unsurundan başka bir şey değildir, kanaatindeyiz. Nitekim, Ahat Üstüner, *Türkçede Pekiştirme* adlı çalışmasının "Eklerle Pekiştirme" bölümünde ilk olarak {+-An} ekine yer verir ve söz konusu pekiştirme unsuru ile ilgili olarak şu bilgileri verir:

"Türkçenin en eski dönemlerinden beri sıfat, zarf, edat veya çekimli fiillerden sonra, yalnız başına veya çeşitli ek veya edatlarla birleşmiş şekillerde pekiştirme amacıyla kullanılan bir ektir. Ekin daha çok pekiştirme görevi yapan *-e, -me, -le* vs. gibi diğer ek ve edatlarla birlikte *+- an / +-en* şeklinde veya sadece bu ekin bir bakiyesi olarak *-n* şeklinde, bazen de ünlüsü daralmış olarak *+-ın / +-in* şeklinde, Türkçenin hemen hemen bütün tarihî yazı dillerinde ve çağdaş lehçelerinde kullanıldığı görülmektedir." (Üstüner, 2003, s. 87)

Biz de ünlü ile biten fiil tabanlarına getirilen ve 2. çokluk kişi için kullanılan {-nın}, {-nız} biçim birimlerini arkaik ve pekiştirilmiş biçimler olarak değerlendiriyoruz.

Yukarıdaki örneklerde de görüleceği üzere, Mamuşa Türk ağzında emir kip(lik)inin 1. çokluk şahsı için, diğer yerleşim yerlerinden farklı olarak, {-ovm} eki / biçim birimi kullanılmaktadır. Mamuşa ağzı üzerindeki çalışmasında Tunalıgil de bu farklılığa dikkati çekmiştir (Tunalıgil, 2016, s. 70). Kanaatimizce söz konusu farklı biçim, aslı olan {-AIm/-AlUm} biçiminde ortaya çıkan yuvarlaklaşmanın sebep olduğu bir biçimdir.

Tunalıgil, Mamuşa Türk ağzında emir 3. teklik şahıs ekinin daima kalın ünlülü olarak {-sın} şeklinde, emir 3. çokluk şahıs ekinin ise son seste /r/ ünsüzünün düşmesi ile {-sınla}, {-sUnla} şeklinde kullanıldığını, bu kip için {-sinle}ekinin hiç kullanılmadığını da belirtmiştir ki (2016, s. 70-71), Mamuşa ağzındaki bu biçim, Batı Rumeli Türk ağızlarında ilk heceden sonra ve özellikle son hecedeki kalınlaşma eğilimine uygun olduğu gibi, /r/ ünsüzünün erimesi de tüm ağızların, hatta ölçünlü konuşma dilinin de bir özelliğidir.

Prizren ağzındaki 3. teklik kişi çekimini işaretleyen {-son} biçim birimi ise bu ağızdaki ileri derecedeki yuvarlaklaşma eğilimi ile ilgidir (bk. Hafız Küçükusta, 2021, s. 475-482).

Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında, esas itibarıyla emir 3. teklik ekinin, dil teması olgusuna bağlı olarak her biri bir Hint-Avrupa dili olan temas dillerinin etkisiyle, Türk söz dizimine aykırı olarak söz dizimi düzleminde ilgi yan cümleciği kuracak şekilde kullanılması da, bu ağız bölgesinde kod kopyalama etkisinin nereye vardığını göstermesi açısından son derece önemlidir, kanaatindeyiz. Bu anlamda yukarıdaki örnek cümlelerde görüleceği üzere, emir

kip(lik)inin bu ağız bölgesinde farklılık ve önem arz eden bir kullanımı da emir 3. teklik şahıs çekimiyle isim yan cümleleri ve dilek/amaç ve sebep bildiren zarf yan cümleleri kurmasıdır. Bu durum, birçok dilin konuşulduğu bir dil bilimi alanında sıradan bir dil etkileşimi sürecinde gerçekleşen bir kopyalama örneği olmaktan öte, Makedonya ve Kosova'da yaşayan Türklerin ana dili kullanımı ve Türkçe konuşuru olarak dil ve kimliklerini koruyup sürdürmeleriyle ilgili olarak da birtakım veriler, hatta uyarılar sunmaktadır.

Kaynakça

Aslan Demir, S. (2008). *İsteme Kipliği Semantik-Pragmatik Bir İnceleme.* Ankara: Grafiker.

Benzer, A. (2009). *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik.* İstanbul: Kabalcı.

Canhasi, S. D. (2013). "Kosova ve Makedonya Türk Ağızlarında İstek Kipleri". *Turkish Studies, 8*(9), 27-35.

Canhasi, S. (2014). *Mitroviça Türk Ağzı.* Ankara: Gece Kitaplığı.

Delice, H. İ. (2012). Türkçede Fiil Çekimlerine Yeni Bir Bakış. *VII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı,* 24-28 Eylül 2012, Ankara (Yayımlanmamış bildiri).

Demir, N., Yılmaz, E. (2010). *Türk Dili El Kitabı.* Ankara: Grafiker.

Doğan, L., Tosun, İ. (2008). "Doğu Trakya Ağızlarında İstek Kipi". *Turkish Studies, 3(*3), 292-318.

Ercilasun, A. B. (2007). *Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine. Makaleler,* Ankara: Akçağ.

Ergin, M. (1985). *Türk Dil Bilgisi.* İstanbul: Boğaziçi.

Gülensoy, T. (1993). *Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme.* Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

Gülsevin, G. (2010). "Rumeli Türkçesi Çerçevesinde Türk ve Balkan Dillerinin Etkileşimi". *Yaşayan ve Tarihî Türkiye Türkçesi Ağızları*, İstanbul: Özel Kitaplar.

Gülsevin, G. 2017). *XVII. Yüzyıl Batı Rumeli Türkçesi Ağızları.* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Günşen, A. (2008). Doğu Trakya Ağızlarının Şekil Bilgisini Belirleyen Temel Özellikler. *Turkish Studies, 3*(3), 402-470.

Günşen, A. (2009). Dil Etkileşimi Açısından Makedonya ve Kosova Türk Ağızları. *Turkish Studies*, *4*(8), 225-254.

Günşen, A. (2010). Rumeli Ağızlarının Söz Dizimi Üzerine-I (Makedonya ve Kosova Türk Ağızları Örneği). *Turkish Studies*, *5*(1), 462-494.

Günşen, A. (2012). Balkan Türk Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Turkish Studies, 7*(4), 111-129.

Günşen, A. (2018). *Batı Rumeli Türk Ağızlarında Kullanılan Farklı Bir Şahıs Eki: -sık, -sUK, Prof. Dr. Necmettin Hacıeminoğlu Hatıra Kitabı.* İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı.

Günşen, A. (2021). Makedonya ve Kosova Türk Ağızlarına Dil Teması Yoluyla Geçen Kopyalama Örnekleri". *V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı (7-8 Kasım 2019, Adana) Bildirileri*, Ankara: Türk Dil Kurumu.

Hafız, N. (1975). "Prizren Ninnileri". *Çevren*, *III*(7), 102-108.

Hafız, N. (1977). "Prizren Türküleri". *Çevren*, *V*(6), 155-168.

Hafız, N. (1979). "Prizren'de Türk Masalları". *Çevren*, *VI*(4), 121-137.

Hafız, N. (1985). *Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri.* Priştine: Kosova Üniversitesi, Prişitine Felsefe Fakültesi.

Hafız Küçükusta, A. (2021). "Türkçedeki O'lu Dudak Uyumunun Prizren Ağzındaki Görünümü". *V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı (7-8 Kasım 2019, Adana) Bildirileri*, Ankara: Türk Dil Kurumu.

Hasan, H. 1997). *Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler.* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Jable, E., Şanlı, C. (2020). *Prişitine'de Türk Varlığı ve Türkçe.* Üsküp: Yeni Balkan.

Jable, E., Yılmaz, K. (2020). *Prizren Türk Ağzı Dil ve Kültür (Ses Bilgisi-Metin-Sözlük).* Ankara: Pegem Akademi.

İğci, A. (2018). Türk Dilinin /ŋ/ Sesinin Batı Rumeli Ağızlarındaki Durumu. *Dil Araştırmaları,* (23), 223-257.

Karademir, F. (2012). Türkiye Türkçesinde Emir Kip(lik)i Üzerine. *Turkish Studies, 7*(4), 2091-2138.

Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri.* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Somuncu, M. (2019). *Türkçede Emir Kipinin İşlevleri.* İstanbul: Kesit.

Tekin, Ş. (1992). Eski Türkçe, *Türk Dünya El Kitabı.* İkinci Cilt (Dil-Kültür-Sanat), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Tunalıgil, C. (2016). *Mamuşa Türk Ağzı (İnceleme-Metinler-Sözlük).* İzmir: KIBATEK.

Yusuf, S. (1974). Mitroviça Folklorundan. *Çevren*, *11*(4), 124-132.

Makedonya ve Kosova Türk Ağızlarında Emir Kip(lik)inin Farklı Biçim ve İşlevleri

Özet

Balkan Türk ağızları, Balkan coğrafyasında Türkiye Türkçesi ağızlarına bağlı bir ağız adacığıdır. Ancak 14. yüzyılın ortalarından itibaren Balkanların fethiyle birlikte, Anadolu'nun değişik bölgelerinden göçürülerek bölgeye iskân ettirilen farklı Oğuz boylarına mensup Türk topluluklarının ayrı bir coğrafya yanında, farklı siyasi, sosyal ve kültürel şartları yaşamış olma, bölgenin bir dil bilimi alanı olması sebebiyle, köken ve tipolojik bakımdan farklı dillerle yaşanan dil ilişkilerinin de etkisi sebebiyle Anadolu ağızlarından az çok farklılaşmış, kendine özgü özellikler geliştirmiştir.

Macar Türkolog G. Németh'in tasnifiyle kendi içinde Batı ve Doğu Rumeli olmak üzere iki alt ağız grubuna ayrılan bu Türk ağızlarından, esas itibarıyla bugünkü Makedonya ve Kosova'da konuşulan Batı Rumeli ağızları, ölçünlü Türkçenin dayandığı İstanbul ağzına da kaynaklık etmiş olan Doğu Rumeli ağızlarından birtakım ses ve şekil bilgisi, hatta söz dizimi özellikleri bakımından farklılıklar taşımaktadır. Bu farklılıkların bir kısmı uzun asırlara dayanan ve son yıllarda siyasi, sosyal ve kültürel anlamda Doğu Rumeli Türk ağızlarına göre daha yoğun yaşanan dil ilişkileri olgusuna dayanırken, bir kısmı da bu ağızların bünyesinde varlığını sürdüren arkaik/eskicil özelliklerden kaynaklanmaktadır.

Tarihî süreçte görülen geçmiş zaman ile birlikte ilk oluşan iki kipten biri olan emir kipi, diğer kiplerle karşılaştırıldığında, yapı ve işlev bakımından da değişik işlev ve eklere de sahiptir.

Bu anlamda, emir kipi ve onun ikinci çokluk şahsı, Batı Rumeli veya Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında ölçünlü dilden, dolayısıyla Doğu Rumeli Türk ağızlarından farklı kullanım ve işlevlere sahiptir. Bu çalışmada, Makedonya ve Kosova Türk ağızlarında büyük oranda eskicil olarak varlığını sürdüren emir ikinci çokluk şahıs çekimi ve onun işaretleyicisi ek/ekler ve işlevleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Makedonya ve Kosova Türk ağızları, fiil çekimi, emir kipi, emir ikinci çokluk şahıs çekimi.

Different Forms and Functions of the Imperative in Turkish Dialects of Macedonia and Kosovo

Abstract

Balkan Turkish dialects is an island of dialects connected to Turkey Turkish dialects in the Balkan geography. However, since the middle of the 14th century, with the conquest of the Balkans, Turkish communities belonging to different Oghuz tribes, who were migrated from different regions of Anatolia and settled in the region, experienced different political, social and cultural conditions besides a separate geography, and because the region was a linguistics field, its origins and Due to the effect of language relations with typologically different languages, it has more or less differentiated from Anatolian dialects and developed unique features.

Among these Turkish dialects, which are divided into two sub-dialect groups, Western and Eastern Rumelian, by the classification of the Hungarian Turcologist G. Németh, the Western Rumelian dialects spoken in today's Macedonia and Kosovo are among the Eastern Rumelian dialects that also originated the Istanbul dialect on which the standard Turkish is based. differs in some phonetic and morphological features, and even syntactic features. While some of these differences are based on the fact of language relations that date back to centuries and have been experienced more intensely in political, social and cultural terms in recent years than Eastern Rumelian Turkish dialects, some of them are due to the archaic/antiquated features that continue to exist within these dialects.

The imperative mood, which is one of the two moods that is first formed with the past tense seen in the historical process, also has different functions and suffixes in terms of structure and function, when compared to other moods.

In this sense, the imperative mood and its second plural person have different uses and functions in Western Rumelian or Macedonian and Kosovar Turkish dialects than the standard language, hence from Eastern Rumelian Turkish dialects. In this study, the second person plural conjugation of the emir and its marker affixes/affixes and their functions, which are largely archaic in Macedonian and Kosovo Turkish dialects, will be emphasized.

Keywords: *Turkish dialects of Macedonia and Kosovo, verb conjugation, imperative mood, emir second plural person conjugation.*

Turkish Language and Literature in Balkans, Its Impact on Albanian Culture

ALBANA TAHIRI*

The Albanian and Turkish language have been into direct contact for a period of 500 years. Due to the historical developments and changes that followed the Ottoman rule in southern Europe and almost in all the Balkan Peninsula, there were also changes in the culture, language, traditions and customs of the peoples in these regions.

The integration of foreign words into the language is a completely natural phenomenon and important evidence of inter-linguistic contacts. Contacts between different people and cultures presents new ideas and concepts to their humans. When these concepts or ideas of another culture are borrowed, their names are borrowed along with them.

Professor Kolec Topalli states that: "*The Albanian language survived the Turkish occupation and linguistic assimilation. With an overview of the language situation in the Balkan Peninsula, albanian language, during the historical period of the past 2000 years has had linguistic relations with east and west, with older and newer languages in this Peninsula, with contacts derived from the millennial geographical neighborhood and the languages of the newcomers who came as invaders"* (Topalli, 2011).

In certain periods, especially before the 1960s, some Balkan Turkologists and linguists have tried to use the term "Turkism" for all words derived from Turkish, regardless of their Arabic, Persian or Turkish etymology. Starting from the fact that a negligible part of the borrowings have Persian or Arabic origin, they

* Dr. / University of Tirana, Department of Education and English (Albania), albanatahiri@gmail.com

tend to use the term “Orientalism”, which, according to professor Çabej, has always been integrated into Albanian through Ottoman language. *"In a word, the influence of Turkish has gripped the whole civic life ... Should be known that all the words that we will examine here are not of Turkish origin, but some of them, come to us with Arabic gourds and other Persian ones"*

Lexical borrowings are a way of expanding the conceptual system of language, for realizing the communication needs, which vary depending on intercultural contacts. According to Italian professor Massimo Fanfani: *"Borrowing routes can be direct, as a result of cultural, commercial and economic contacts. Borrowings are valuable evidence of the history and reciprocal relations among peoples, the study of which, allows us to reconstruct and traverse again the paths of cultural exchange; finding information on the languages of interest, on the history of their lexicon, on aspects of phonetics and morphology ".* (Albanian and Balkan Languages ‘99)

Turkish borrowings had a role in the formation and use of words, not only in the Albanian language, but in the whole Balkan, as the scholar Xhanari treats it: *"Balkan Turkism"*. *Until today, various scholars of the Balkan languages, Balkan people and others, have dealt with the identification of borrowings from Turkish for each Balkan language separately, have tried to analyze the chronology of the entry of these borrowings, have made the semantic classification of borrowings, emphasizing the lexical areas that have been affected the most by these borrowings, as well as have studied the influences of grammatical character, especially in the field of word formation "* (Xhanari. L Albanian and Balkan Languages 2011)

This has caused some elements of the word formation of turkish language to have influenced the Albanian language; words of the Turkish lexicon that are still observed in our everyday language. Turkish borrowings in the Albanian language played a role in the formation and use of words, with a focus on the field of terminology, such as the borrowing of morphemes, a process that requires an active attitude of the speaker, who interprets and uses the tools available from lexical borrowings to renew its expressive possibilities. ‘*In the Albanian language we find some borrowings from Turkish, e.g. “adetçe” which means "according to custom" and has the same meaning in Turkish. Some typical cases of morpheme induction are those when the Albanian speaker includes the suffix -çe (which is of Turkish origin) in his linguistic baggage and uses it in non-Turkish words, such as the words: “fshatarçe”,” vendçe”,” tironçe”,” kosovarçe”.*

Selected hybrid words (Albanian compositions that appear only partially in Turkish language material) “Gazepmadh,-i”(m., adj.) – person who complains at the first, minimal difficulty.

“Qametmadh, -i “ (m.,adj.) – person who is very sad, who convinces the earth when he is sad.

BUFLI Gj. (Albanian and Balkan Languages 2011)

The explanation of the borrowed lexical items is important not only in terms of the history of borrowing, but also in terms of their evaluation as necessary tools for recognizing the values of national culture. Evidence of these borrowings is often seen in the Albanian language, being embodied into everyday life and introduced into our culture.

Influence is related to concepts from family and social life, *e.g.: “babë”,” dajë”, “mixhë”, ”teze”,” enishte” ,”bybrek”, “damar”, “damlla”, “derxhe”,” zahmet”, “zaif”, “sakat”, “ilaç”, “kuvet” , “qerpik”, “qorr”, “gjytyrym”, “sarillëk”, “surrat”, “teslim”, “topall”, “ymer”, “gjoks”, “dyztaban” , “penxhere”, “perde”, “dolap”, “tenxhere” ,”hambar”, ”temel”, “tepsi”, “bardak” , “ xhezve” , “filxhan”, “qaj”, “sahat”, “kanape”, “oxhak”, “hajat”, “çardak”, “konak”, “bahçe”, “qyshk”, “kuti”, “bilur”, “qyski”, “raft”, “qiraxhi”, “sandëk”, “havan”, “avli”, “bagllamë”, “jorgan”, “jastek”, “jelek”, “çarçaf”, “çorap”, “papuçe”, “gajtan”,”astar”, “basëm”, “dimi”, “shallvare”, “shajak”, “kadife”, “shami”, “xhamadan”, “xhep” etc.*

Also from military, state, administrative and religious life;

“bakall”, “baksëz”, “bastis”, “baxhanak”, “beqar”, “bazhdar”, “bixhos”, “çaush”, “çiftçi”, “çifllëk”, “çoban”, “zapi”, “zengjin”, “zanat”, “mysafir”, “jetim”, “kadi”, “kapadahi”, “telashe”, “ryshfet”, “ortak”, “top”, “gjyle”, “bori”, “daulle”, “mejdan”, “bajrak”, “pashë (pashallarë)”, “sanxhak”, “vezir”, “haraç”, “rajë”, “vali”, “vatan”, “topuz”, “zabit imam”, “hoxhë”, “haxhi”, “myezin”, “ezan”, “namaz”, “medrese”, “xhami”, “selam”, “ramazan”, “mejtep”, “sixhade”, “ders”, “xhuma”, “myfti”, “myderriz”, “hafiz” etc.

Many Albanian and foreign linguists have studied these borrowings, and here we can mention: E. Çabej, A. Kostallari, A. Krajni, M. Samara, G. Meyer, F. Miklosich, N. Boretzky etc., but professor Tahir Dizdari in his studies provides data of further importance in relation to the lexical meanings contained in the borrowed words, related to the phonetic changes that these words have undergone, by adapting to Albanian, as well as in relation to their spread in the dialects of Albanian and other Balkan languages. It is worth mentioning the dictionary of Professor Dizdari. The dictionary contains 4406 borrowings, which the author calls direct borrowings from the Turkish language, of which about 1400 are in the Dictionary of today's Albanian language.

"Based on the study of today's dictionaries of Balkan languages, it turns out that the number of borrowings from Turkish is relatively large and different for different languages. Despite the fact that the influence of the Ottoman government was almost the same in all these countries, the linguistic influence

was not the same and this not only because of the linguistic features of the respective languages, but above all, for reasons related to the issue of what 'Islam was widely accepted by different peoples of the Balkans, as well as in which countries there was an influx of Turkish nomads, who, also these days, exist in the form of national minorities in different parts of the Balkans." (Xhanari Latifi, 2021).

During the Ottoman dominion in Europe, the army was stationed in towns and villages (implementing the empire's policies). They created families, tried to spread their own language, culture and customs. In these areas, architectural works such as mosques, masjids , bridges, inns, were developed rapidly. Specifically, during Ottoman period, 15,787 structures were built, including tombs, mosques, madrasah, hamams (Turkish baths), bridges and fountains. Trade and economy were also developed and Turkish was accepted as the state language (Tika, Tirana, 2009).

According to experts, the presence of Ottoman influence in each Balkan country with the restoration of historical monuments and other works of art, shows once again the deep ties between Turkey and the geography of the Balkans, as well as a common historical memory (Balkan, 2012).

During this period, some communities embraced Islam, either by accepting the pace of life in these areas, or by adapting the principles of this religion.

Ottoman influences left their mark on our heritage, influencing customs, traditions, beliefs, material culture, folklore, art, music, clothing, architecture, and lifestyles. Ottoman culture has its traces in Albania and this is necessarily related to our history. Islam became part of their lives, influencing Albanian culture and traditions, from the 15th century until today.

In the book "Ottoman centuries in Albanian spaces" the historian Ferit Duka gives us interesting information about the establishment of this dominion in Albanian territories. A special treatment is given to the change of the religious structure of the Albanian people as a result of the spread of the Islamic religion. Referring to the writings of Professor Duka, we can say that "Islamic culture has had a very strong influence on the components that formed the social structure of Albanians. Islamic culture was not difficult to adapt to Albanian culture, especially for the Ottoman interpretation of Islam, because these two cultures were built similarly in the old Mediterranean cultural puddle."

The effects of Islamic culture on the lifestyles of Albanians, family cultures, rituals of death and marriage, economic life, legal relations and all the structures of mentality and value system that make up society are clearly seen. It is also possible to find many common values between the two cultures, for example, values including tolerance, satisfaction, freedom and, most importantly, anti-

discrimination are the elements that make these two cultures closer and more united. each other. It is enough to take a look at the history to understand how tolerant Albanians are for the religion. They have been able to live together with three different religions in high tolerance for centuries. The level of tolerance is such that there are individuals with different religions in a tribe or even in a family. Islamized Albanians can also preserve their authentic traditions, customs and ways of life alongside Islamic culture.

Turkish borrowings had a role in the formation and use of Albanian language words, with a focus on the field of terminology, such as the borrowing of morphemes, a process that requires an active attitude of the speaker, who interprets and uses the tools available from lexical borrowings for renewing its possibilities. Although most Albanians have adopted Islam, they have developed their lives according to their authentic customs and ethno-cultural understanding. They have been able to live together with three different religions, in high tolerance, for centuries.

The Ottoman period brought many debates and discussions in academic panels and beyond. The historian of this period Professor Ferit Duka states that "Albanian history under the Ottoman Empire should be reviewed, should be done by joint commissions of experts, so that the texts are cleaned of inappropriate terminology used when it comes to presenting the history of the peoples of the region and also when it comes to contacts and relations between them."

According to him, history should be stripped from the “hate language” that politics has, because political language is outside from the science of history. "History should be stripped of any offensive label of different peoples and social groups "cultural, ethnic", - declared Duka, thus becoming the first Albanian voice to come out in favor of revising the texts, after the request made by the Turkish government to that of Kosovo and Albania even earlier. He explains that, "when it is about the history of the Ottoman period of Albania, we must be correct in its treatment, and for this reason we must highlight not only the negative moments, war and the clashes between Albanians and Ottomans, but also the positive developments that have been manifested in the economic, social and cultural field." ("Albanian Newspaper on September 21, 2011 01:56".)

Although most Albanians have adopted Islam, they have developed their lives according to their authentic customs and ethno-cultural understanding. These beliefs provide information on the economic and cultural level, psychology, mentality and lifestyle of Albanians. So, the Albanian identity tried to be protected by identifying the strong Islamic culture and national cultural features. We find this documented in the writings of Turkish historians Osman Özkul; “Albanians, under very difficult conditions, at a time when they had not yet been formed as a

separate nation, were able to preserve their ethnic, linguistic and cultural identity as people.The Ottoman religious ceremonies and the advanced and rich culture that had existed among Albanians for centuries, lived together by exchanging some of their customs with each other, even after they adopted Islam thanks to the tolerance and respect of Islam that it shows for change

non-harmful cultural." (Özkul, 2019, pp. 35-62)

Interesting sources, as a witness for this beneficial influence, which captures all the dimensions of Albanian people's lives, is reflected more in its press time. Thus in "PËRLINDJA E SHQIPËNIËS", a newspaper of the first Government of the Albanian state, the way it is written in its head, for example Wednesday 28/10. Autumn I, 1913. writing with two calendars "alla franga" and "alla turca"; attracts our attention.

Although the press was directed by young people, the full use of Turkish words could not escape from the Albanian youth, who, although educated in Europe, they still used turkisms in their speeches and the materials contained turkish words. Proved by the article of the time, as follows:

"Judiciary in Albania: We said in the past issues that the Albanian Government, for the moment, was in need to use the Turkish judiciary in its courts ... this for the first two reasons, the whole names, ("name", "Izahet name", "itëk-name") also taken from the canons of France but more from the old Asian writings, quotes and canons, which could not respond correctly with translating, to a nation, which one, together with other Otoman Empire nations, lived in the belly of Europe, among other nations…and the second reason: an undeveloped system of education". (Newspaper "PERLINDJA E SHQIPËNIËS" Wednesday 21 / 3.Autumn 19131 Kristo Floqi' writing)

If referring to the occasional announcements, published in the newspaper "PERLINDJA E SHQIPËNIËS" Saturday 31/13. Autumn I, 1913:

"Announcement, in every branch of the administration, we need employees who possesses, both in writing and reading, good knowledge of the mother tongue" Also Kristo Floqi writes again on 3/16 August: "This order remains only written on a card and not implemented at all. The reasons are many, but, most to be noticed, are precisely two: the first reason is that -% of the employees do not know how to write and sing Albanian language and the second, that most of the employees do not want to use the Albanian language ."

This was related to the only reason that the officials of the new administration did not know how to write Albanian, and their language was Ottoman. Despite this tremendous impact that ottoman dominion spread to all albanian areas, it is worth noting that the albanians managed to save their

language, culture and traditions, which they enriched and intertwined with the language, culture and traditions of the ottoman empire.

Dr. Ramiz Zekaj in an interview for "Koha Jonë" states: It should be noted that Ottoman civilization and culture had no assimilative character, otherwise, after 500 years, we would have neither our language, nor our culture, or our identity. (Zekaj, 2009)

At the international scientific conference in Shkodra, January 2013, Lexicographer Tahir Dizdari and Turkologists for Albanian language, state “For the Balkans, Turkish was the language of communication within the Ottoman Empire. Borrowed words were not only accepted in the spoken languages of the Balkans, but also attached to literature, the learned religious language, administrative writings, and other written texts. Secondly, all words directly derived from Turkish were taken after being phonetized by it from a phonetic, morphological and semantic point of view. (Dizdari, January 2013)

Always, according to the statements of prof. Dizdari, the historical fate has placed the albanian people between West and East. From contacts with other western and eastern peoples and cultures, Albanian culture is imbued with important elements on both sides of this horizon. Albanian has had such contacts for several centuries with Turkish, language of the Ottoman Empire.

In the scientific article, in the newspaper named “Shekulli” we would clearly see the position of the historian Ferid Duka, stating that undoubtedly "The Ottoman period is one of the most important periods of the Balkans and of Albanians in particular. I am not the only one to say this, but it is found in all the best books of Western historiography about issues of Ottoman history, who think that it is an important period, which there are very important events within. We must appreciate the Ottoman-Oriental Heritage, as well as inheritances coming from other directions, which should be recognized, studied and valued as assets of our national heritage." (Gazeta Shekulli on 31.03.2013 | 12:46)

Finally, to emphasize the importance of the influence of the Ottoman period on the whole dimension of albanian life at that time, Eqrem Vlora states:

“It is foolish to deny the importance of the impact of Turkish period in Albania, as neither Byzantine nor Serbo-Bulgarian ones have left such a deep trace to this country and these people. The Ottoman influence in Albania is greater than any other kind of influence, due to the fact that Albania has been part of an Ottoman cultural mosaic for 500 years. To deny this influence means to deny the Albanian heritage.”

Bibliography

Çabej, E. (1975). Për një shtresëzim kronologjik të huazimeve turke në gjuhën shqipe. *Studime filologjike, 4,* Tiranë.

Demiraj, Sh. (2004). Gjuhësi Ballkanike. Tirana.

Dizdari, T. (2005). Fjalor i orientalizmave. Tirana.

Vocabulary of today's Albanian Language. (1980). Tirana.

Vocabulary of today's Albanian Language. (1954). Tirana.

Synonymous vocabulary of Albanian Language. (2005). Tirana.

Özkul, O. (2019). Duke filluar nga sot shqiptarët në Turqinë Osmane dhe perceptimi i shekullit. *Bilge Strategy, 6*(10), 35-62.

Duka. F. (2009). *Shekujt osmanë në hapësirën shqiptare*. publishing house: UET Press.

Hıstoria E Shtetit, Shoqërisë Dhe Qytetërimit Osman (Vol.I Vol 2).. printing: Albanian Institute of Islamic Thought and Civilization supported by the Turkish Administration for Cooperation and Development (TIKA) Printed at the printing house "New Millennium", Tirana 2009

Perlindja E Shqipëniës newspaper of the first albanian government. From the collection of the archive of the National Library of Albania, on the occasion of the 100th anniversary of Albania's Indipendence. Publisher: National and University Library of Kosovo. EAST OF ALBANIA "newspaper of the first Government of the Albanian state. Year 'I, N.2 Saturday3 / 16.August, 1913

Frashëri, K. (2008). Historia e qytetërimit shqiptar, nga kohët e lashta deri në fund të Luftës së Dytë Botërore. Tirana.

International Scientific Congress, Lexicographer Tahir Dizdari and turkologists, Prishtina Scientific Conference, held on 10-11 November 2011 in Prishtina

Scientific conference held on November 10-11, 2011 in Prishtina "Albanian and the languages of the Balkans" organized by the Academy of Sciences and Arts of Kosovo. [14] Academy of Sciences of Albania, XHANARI Lindita "For a dictionary of Balkan Turkisms"

Scientific conference held on November 10-11, 2011 in Prishtina "Albanian and the languages of the Balkans" organized by the Academy of Sciences and Arts of Kosovo. [16] Albanian Academy of Sciences, Gjorgji BUFLI. "Balkan interlingual contacts in the case of Turkisms"

Internet resource

Turqia rrit ndikimin kulturor të saj në Ballkan. (2012). Erişim adresi: http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/sq/features/setimes/features/2012/09/05/feature-04,

Erişim adresi:
https://www.ashak.org/repository/docs/SHQIPJA_DHE_GJUHET_E_BALLKANIT__Konfer_enca_shkencore_659049.pdf

Erişim adresi: Roli deciziv i shqiptarëve në Perandorinë osmane", 2009, can be found online in: http://www.kohajone.com/artikull_print.php?idm=42275

Res Publica Erişim adresi: http://www.respublica.al/arkiv-lajme-t%C3%AB-p%C3%ABrdit%C3%ABsuara/ferit-duka-tekstet-e-historis%C3%AB-duhen-ripar%C3%AB-t%C3%AB-hiqen-fyerjet-ndaj-turqve

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatının Arnavut Kültürü Üzerindeki Etkisi

Özet

İlirya döneminden sonra sırasıyla Orta Çağ'da Arnavut toprakları farklı halkların saldırıları ve istilalarına şahit oldu. 15. yüzyıldan itibaren ise Arnavutluk topraklarında Osmanlı fetihleri yaşandı. İmparatorluk anlayışı, özellikle şehir mimarisi, sosyal ilişkiler, hayat tarzı, zihniyet ve dil gibi alanlarda farklı bakış açıları getirdi.

Osmanlıca özellikle Arnavutçada derin izler bırakmıştır. Türkizma unsurları Balkanlar'ın söz varlığında önemli bir yer tutar. Bu Balkan dillerinden biri de Arnavutçadır. Osmanlı Türkçesinden alınan dil unsurlarında değer ile uyumlu olan borçlanmalarda, Arnavut dil sistemi orijinal hallerini korurken, uyumsuz olan unsurlar fonetik ve morfolojik olarak değiştirilmiş. Osmanlıca kelimelerin etkisinin sadece Osmanlı döneminde değil, günümüze dek uzandığı görülmektedir. Hem konuşma dilinde hem de yazılı dilde Türkçe kelimeler sayıca çoktur, ancak bazıları eskime, kullanılmama veya yabancılaşma yaşamıştır. Osmanlıcadan ödünçlemeler şu şekilde sınıflandırılır, farklı alanlara, terminoloji türlerine ayrılmıştır, örneğin: askeri terminoloji, mobilya, yemek, giyim, din, bireysel nitelikler, vb. dilbilgisi ve günümüzde kullanılan çeşitli terimlerin vb. Bu etki Arnavutça'nın tüm bölgelerinde aynı yoğunlukta olmamıştır.

Diğer diller gibi Arnavutça da sözlüklerden ödünç almıştır. Bu çalışmada, Osmanlı kültürünün Arnavut kültürü üzerindeki etkisi, mekan ve zaman sınırlaması ile tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ödünç kelimeler, kültür, Osmanlı, fonetik, Türkizmler.

Turkish Language and Literature in Balkans, Its Impact on Albanian Culture

Abstract

After the Illyrian era, respectively in the Middle Ages, Albanian lands were prey of attacks and invasions of different peoples. Since in the 15th century the Albanian territories were occupied by the Ottoman Empire, they took a different view related to city architecture, social life, mentality, as well as language. Ottoman is one of the languages that has rooted the deepest traces in the Albanian language, starting

from various facts that justify the origin of Turkism before and after the Ottoman occupation.

Turkisms occupy an important place in the lexicon of Balkan languages, among them the Albanian language. It is worth mentioning that the borrowings which were in harmony with the Albanian language system retained their original forms, meanwhile, those that were not in harmony, were changed phonetically and morphologically.

The influence of Ottoman words is argued to be great not only in speaking, but also in writing in Albanian. Words with Turkish etymology are great in number, although some of them have undergone obsolescence, disuse or alienation. Turkisms, as borrowings from the Ottoman language, are classified according to different fields, divided into types of terminologies, such as: military terminology, furniture, food, clothing, religion, individual qualities, etc., as well as grammar and various terms used nowadays.

This impact has not had the same intensity in all areas of Albanian lands. Like other languages, Albanian has borrowed words from the languages of peoples it has met throughout its history. The influence of Ottoman culture on Albanian culture is an influence on space and time, an influence on the Albanian legislation of the time.

***Keywords**: Borrowings, culture, Ottoman, phonetics, Turkisms.*

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı

I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

Batı Rumeli'yi Osmanlı Türkçesi Geçmişiyle Anlamaya Çalışmak

ALPAY İĞCİ*

Giriş

Batı Rumeli, en az altı yüzyıldır Oğuz Türkçesinin Avrupa topraklarının batı parçasıdır. Bu topraklar hem bugün hem tarihte Türk dilinin komşu dillerle etkileştiği coğrafyalardan biridir. Komşu dillerin yanında, burası Orta Avrupa'daki yabancı dillerle de yan yana yaşanılan bir büyük bölgedir.

Türk dilinin bir sahasındaki yazı dili veya konuşma dili örneğini yorumlamak için Türk dili tarihine hâkimiyet önemlidir. Bugün konuşulan Batı Rumeli Türk ağızlarını bütün karakteristik ve genel özellikleriyle incelemek için önemli olan, onun tarihini takip edebilmektir. Hele bu sahadaki Türkçeyi doğru şekilde yorumlayabilmek ve karşılaştırabilmek için "Batı Rumeli'de konuşulmuş olan Osmanlı Türkçesini" anlamak gereklidir.

Bu çalışmada Batı Rumeli Türk ağızlarını ve bu sahadaki dil etkileşimlerini daha doğru şekilde yorumlamak için anılan saha, geçmişiyle düşünülmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla burada Batı Rumeli'ye Osmanlı Türkçesi geçmişiyle bakılmaya çalışılıp, konu hakkında bazı malzeme ve düşünceler sunulmuştur. Bunların tarihî ve çağdaş ağız araştırmalarındaki tartışmalara ve genişletmelere katkı olması amaçlanmıştır.

1. Osmanlı Türkçesi Ağızlarına Bakış

Osmanlı Türkçesi, temel parçası olduğu devlet topraklarıyla beraber birkaç kıtaya yayılmıştır. Onun Avrupa topraklarının en uzun soluklu ve köklü kısmını

* Doç. Dr. / Uşak Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü (Türkiye), alpayigci@hotmail.com

Balkanlar olarak belirtmek yanlış olmaz.[1] Osmanlı dönemi Türk dili, Balkanlar'da yayılmış; resmiyet, eğitim, edebiyat, ticaret gibi birçok alanda kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesi üzerine çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Konuşma, okuma ve yazı dili yönleriyle ele alınan çalışmalarda Osmanlı Türkçesi için birçok özellik belirtilmiştir (Duman, 1996; Develi, 1998, 2009; Gülsevin, 2014; Kartallıoğlu, 2017 vb.). Meseleye konuşma dili düzleminden bakıp Osmanlı Türkçesi ağızlarını düşünmek uygun olur.

Bugün olduğu gibi, tarihte de Osmanlı Türkçesi coğrafyasında çeşitli Türk ağızları konuşulmuştur. Türkçe dışındaki dillerin ağızları da anılan coğrafyanın değişik yörelerinde yaşam sürmüştür. Bunlara Türkçenin komşu dilleri demek de mümkündür. Avrupa kıtasında geniş Osmanlı Türkçesi coğrafyasının bir kesiminde, bugün Batı Rumeli olarak anılan saha yer almıştır.

Osmanlı alfabesinin klasik imlası, konuşma dilini veya ağızları tespit etmek için genellikle elverişsizdir. Bu alfabenin klasik imlasına sahip büyük sayıdaki eserlerde bütün telaffuz özellikleri anlaşılamaz. Osmanlı alfabesiyle yazılmasına karşılık, ağız özelliklerini yansıtmak için özel imla kullanan Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Osmanlı Türkçesi ağızlarını anlamak açısından büyük önem taşır. Bugünkü Batı Rumeli Türk ağızlarını doğru yorumlamak için başvurulabilecek tarihî kaynaklardan birisi bu eserdir. O yüzden geniş Osmanlı Türkçesi tarihinin XVII. yüzyılına odaklanıp, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ndeki Batı Rumeli'ye bakılabilir. Seyahatname dışında, başka Osmanlı harfli eserlere de yazarının Batı Rumelili olması veya konunun bu bölgeyi kapsaması dolayısıyla sınırlı Türkçe ağız malzemesi yansımış olabilir. Osmanlı alfabesiyle yazılan bu gibi metinlerde özel bir işaretleme veya klasik imla dışına çıkan kullanım yoksa, söz konusu ağzı tespit etmek güçtür. Bu yüzyılda (ve tabii ki önceki ve sonraki yüzyıllarda da) Türk İmparatorluğu'nun birkaç milyon kilometrekarelik geniş coğrafyasında konuşulmuş olan ağızların tespitinin oldukça çetin bir iş olduğunu söylemek gerekir.

Ağızların tespiti için Türkçenin kayıtlandığı eserler olarak transkripsiyon metinlerine de başvurulabilir. Bu eserler, başta Latin alfabesi olmak üzere çeşitli alfabelerle Türkçe kelimelerin yazıldığı kitaplardır. Burada çoklukla klasik imlanın kurallarına takılmadan kayıtlar oluşturulmuştur. Transkripsiyon metinleri üzerine muhtelif çalışmalar yapılmıştır (Hazai, 1973; Kartallıoğlu, 2010; Csató vd, 2016; Yağmur, 2019 vb.). Çeşitli dillerde yazılmış olan bu eserlerin merkezinde Türkçe yer almıştır. Türkçenin yanında başka dilleri anlatan eserler de vardır. Dil bilgisi, sözlük, konuşma kılavuzu gibi birçok tarzda hazırlanan bu eserlerde anılan Türkçe her zaman yazı dili olmamıştır. Bu transkripsiyon metinlerine değişik

[1] Malum olduğu üzere, İmparatorluğun Avrupa topraklarında Balkanlar'ın yanında, Besarabya, Kırım gibi yerler de olmuştur.

oranlarda ağız malzemesi de girmiştir. Konunun uzmanlarından Hazai (2012, s. 31), yazıldığı yer ve çıkış şartlarından hareketle bunların etnik ağızları yansıtan ve aralarında birlik olmayan eserler olduklarını bilmenin faydalı olacağına değinmiştir. Eserlerdeki Türkçe malzemenin özelliğini, durumunu bilmek, isabetli yorumlama için önemlidir.

2. Tarihî Batı Rumeli Türkçesini Düşünmek

Batı Rumeli'deki tarihî Türk ağızlarını tespit etmek için yönteme ihtiyaç vardır. Yöntem doğrultusunda günümüz ağızlarından hareketle tarihe gidilebilir. Bu mantıkla hazırlanan çalışmalar (İğci, 2014; Gülsevin, 2015, 2017) yöntemle beraber çeşitli malzemeler sunmuştur. Bugünden tarihe gitmek yanında, tarihî verilerle bugünkü ağza ulaşmaya çalışmak da düşünülebilir. Birçok özellik veya bilginin sunulduğu geniş çaplı çalışmalar yanında, bir özelliğin tarihî metindeki izi de takip edilebilir. Çağdaş Batı Rumeli ağızlarındaki bir özelliğin XVII. yüzyılda yazılan eserdeki varlığını bu mantıkta bir çalışmayla belirtmiştik (İğci, 2015b). Tarihî ağız çalışmalarında yöntem ve ona uygun kaynaklarla Türkçenin bir bölgesindeki tarihî gelişim ortaya konabilir. Kapsamı büyütmek de küçültmek de mümkündür.

Balkan topraklarında XIV. yüzyılda genişleyen Osmanlı yönetimiyle beraber Türk dili de coğrafyasını genişletmiştir. Bu süreçlerde Oğuz Türkçesi, Balkanlar'daki eski Türk boylarının diyalektleriyle de buluşmuş olmalıdır. Öncesiyle ve yaklaşık altı yüzyıllık Osmanlı dönemiyle beraber Batı Rumeli ağızları bugününe ulaşmıştır.

Tarihte Batı Rumeli sahası, Türk İmparatorluğu'nun Orta Avrupa sınırı boyunca uzanmıştır. Mesela XVII. yüzyıl ortasında bu kesimdeki İmparatorluk topraklarının kara sınırları Adriyatik kıyı şeridi boyunca bazen kıyının bir miktar yukarılarında ilerleyip Riyeka Körfezi doğusundan kuzeye Balaton Gölü kuzeylerine doğru uzanmıştır.[2] O zamanlarda Balkan topraklarının tamamına yakını ve kuzeyinde Orta Avrupa'nın bazı kısımlarıyla burası Türk dilinin komşu dillerle etkileştiği, Orta Avrupa'daki yabancı dillerle de yan yana yaşadığı bir yerdir.

Anılan geniş coğrafyada Batı Rumeli Türkçesi konuşurlarının sayısı çağdaş nüfusundan kat kat fazla olmalıdır. Sonraki yüzyıllarda, toprak kayıplarının sonucu olarak doğu yönünde gelişen göçlerle bu nüfusta ciddi azalmalar olacaktır. Batı Rumeli'nin o dönemki ağızlarında hem büyük nüfus hem büyük nüfuzdan söz edilebilir. Komşu dillerle olan etkileşiminde genel olarak verici dil durumunda olduğu komşu dillerdeki ögelerden anlaşılabilir. Bu

[2] Dönem sınırlarını daha ayrıntılı incelemek için *bk.* Unat, 1993, s. 32-34; McEvedy, 2005.

yüzyıllarda Osmanlı Türkçesinin yazı dili gücünün yanında, bölge ağızlarının da prestijinden söz etmek mümkündür. XX. yüzyılda bazı Güney Slav diyalektlerindeki Türkçe alıntı sayısı Abdulah Škaljić'in çalışmasında 8.742 olarak belirtilmişti (1966, s. 23). Osmanlı dönemi sonrasına ait bu yakın dönem sayısının tarihte daha yüksek olacağına hükmetmek tarihî şartlarla uyumludur. Büyük etkileşimde günlük hayata, giyime, mutfak kültürüne ve diğer kültürel konulara dair ögeler söz konusudur.

Batı Rumeli'nin tarihî coğrafyasında Türkçe, birçok komşu dille beraber yaşamıştır. Bu sahanın farklı kesimlerinde farklı diyalekt veya diller olmuştur. Komşuluk ettiği Slav, Arnavut, Macar dillerindeki Türkçe alıntıların içinde Batı Rumeli özellikleri görülür. İnce ünlü sırasında /g/ > /c/, /k/ > /ç/ değişmesi görülen sözler; /ö/ > /ü/ değişmesinin izlerini taşıyan sözler; iki ünlü arası ve hece sonunda /g/ ve /ğ/ seslerini korumuş kelime örnekleri gibi birçok dil özelliği, bu alıntıların yazı dili değil, Batı Rumeli Türk ağızlarıyla olan ilişkisini gösterir.

Osmanlı Türkçesi ağız sahalarından Batı Rumeli'de Türkçe konuşulurken yazı dili de bütün düzey ve şekillerde kullanımdaydı. Kesit olarak aldığımız XVII. yüzyılda Rumeli'nin çeşitli yerlerinde yüzlerce edebî şahsiyet yetişmiştir. Bütünü içinden Akhisar, Aydonat, Banya Luka, Belgrad, Budin, Çayniçe, Debre, Dobor[3], Dobrinya, Elbasan, İmotski, İşkodra, İştip, Korint, Köstendil, Livno, Manastır, Mostar, Nevesinye, Peçuy, Peşte, Prizren, Saraybosna, Selanik, Serez, Sofya, Tırhala, Tomislavgrad, Travnik, Tuzla, Ujiçe, Üsküf[4], Üsküp, Varvar, Yanya, Yenişehir gibi çeşitli büyüklükteki çok sayıda yer Batı Rumeli'de olmuştur. Bu yerler içinde Saraybosna, Mostar, Selanik, Ujiçe, İşkodra, Livno, Manastır ve Banya Luka gibi merkezler çok sayıda edebî şahsiyet yetiştirmeleriyle öne çıkmışlardır. Eski belgelerde veya onlara dair çalışmalarda bazı şahsiyetlerin doğum yeri *Bosna*, *Rumeli* şeklinde genel olarak belirtilmiştir (İğci, 2015a). Söz konusu şahsiyetlerin memleketleri tam bilinseydi, bu coğrafyaya yeni farklı noktalar eklenebilirdi. Buradaki kültür merkezleri ve bu vesileyle anılamayan diğer merkezî şehirlerle beraber ortaya kayda değer bir edebî coğrafya çıkar. Bütün bu tabloyu, diğer yüzyıllarla beraber düşündüğümüzde Batı Rumeli'nin sosyal ve kültürel hareketliliği anlaşılabilir.

Yukarıdaki yerler Batı Rumeli içinde çeşitli taraflara yayılıdır. Osmanlı Türkçesiyle eserler yazan şahsiyetler bu anılan yerler ve diğer yerlerde yazı dilinin kendi kurallarına tamamen veya büyük oranda uyan eserler yazmışlardır. Osmanlı Türkçesi imlasına hâkimiyet veya tam uyum gözüyle bakıldığında, bazı

[3] Šabanović, burada doğmuş şahsiyetin adını "Aga Dede Doboreli" (1973, s. 222) olarak verdiği için yerin adının "Dobore" olarak da kullanıldığı düşünülebilir.

[4] Bu yerin Türkçe adında birkaç varyant daha görülebilir. Bugün Bosna Hersek'te olan bu yerin adı Boşnakçada "Gornji Vakuf-Uskoplje" olarak kullanılır.

eserlerin imlalarında kısmi farklar görülebilir.[5] Standardın dışına çıkıldığı bu gibi bölümlerde Batı Rumeli ağız özellikleri de ilgili eserde hissedilebilir.

Evliya Çelebi, büyük eseri Seyahatname'nin çeşitli ciltlerinde Batı Rumeli Türkçesine dair malzemeleri kayıtlamıştır. Onun ağız malzemesi sunduğu kısımlarda Batı Rumeli Türkçesi konuşurları da vardır. Bunların bazılarında doğrudan Batı Rumeli sahası vardır. Bazen de başka bir coğrafyada konuşan bir Batı Rumelili söz konusu olur. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde ağız malzemesi olan kısımlardan çalışmamız için kullanılabilecek veriler aşağıda sunulmuştur. Bu kısımlarda ilgili telaffuzun yeri de ortaya çıkarılarak, bunun Batı Rumeli'deki coğrafi dağılımı elde edilmiştir. Bütün ağız malzemesi Alasonya, Banya Luka, Belgrad, Budin, Drama, Ermiye, Gılamoç yakınları, Gırıjgal, Göle, Görice, Hurpeşte, Kanije, Kesriye, Kızılhisar, Korint, Maslovino, Mostar, Ohri, Peçuy, Peşte, Saraybosna, Sava kaleleri, Serez, Serfiçe, Şibenik'in çevresi, Tırhala, Üsküp, Varvar, Virovitiça, Vodina, Yakova, Yenice (Vardar Yenicesi), Yenişehir adlı yerlerle ilgilidir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Batı Rumeli'nin doğu ve güney uçlarından kuzey ve kuzeybatı yönünde çeşitli yerlere dair dil malzemesi vardır. Ege kıyılarına yakın topraklardaki Drama'da "varmisik, gelmisik" (EÇS VIII, s. 218a), Serez'de "varmiṣıḳ, gelmiṣıḳ" (EÇS VIII, s. 220a) örnekleriyle bu yöre Türkçesinin bir özelliği gösterilmeye çalışılmıştır.

Yenice veya Vardar Yenicesi için "varmiṣıḳ, gelmiṣıḳ, onlar ile görismiṣıḳ, şöyle etmiṣıḳ, böyle etmiṣıḳ" kullanımları verilip "ṣıḳ" ek şeklinin çok kullanıldığı belirtilmiştir (EÇS VIII, s. 231a). Hemen batıdaki Vodina'dan da "varmişik, gelmişik, vurmişik, almişik, yemişik" (EÇS VIII, s. 232a) örnekleri sunulmuştur.

Güzel gölünün kıyısındaki Kesriye'nin özelliklerini anlatan Evliya Çelebi, burada konuşulan ağzı örneklendirmek için cümle veya cümleler değil, kesitler sunmuştur: "varmisik, gelmisik, o bizim afendimişdir, ya niçi bize gelememişsiz, ḫasretiŋiz aŋmisik, belkim bize gelmemiş deyü çoḳ baḳmisik." (EÇS V, s. 178a). Kesriye'nin güneydoğu yönünde Serfiçe vardır. Kasabaya dair bilgilerle beraber "varmisik, gelmisik, Mavro afendimişdir ve cānımız aġacığımızdır" şeklinde konuştukları kayıtlanmıştır (EÇS V, s. 181a).

Yukarıdaki gibi kesitler civardaki diğer yerler için de verilmiştir. Alasonya'da konuşulan Türkçe "varmişik, gelmişik, görmişik" (EÇS VIII, s. 235a), Yenişehir'deki "varmisik, [e]tmisik" (EÇS VIII, s. 236b), onun güneyinde Ermiye'deki ağız "varmişik, gelmişik" (EÇS VIII, s. 237b) ve Tırhala'nın

[5] Mostar şehrine dair Osmanlı harfli metinlerin sunulduğu makalede Omer Mušić (1969), şairlerin imlalarındaki standart dışı durumlara değinmiştir.

konuşması "varmişik, gelmiş, olmişik ammā neylemişik" (EÇS VIII, s. 239b) şeklinde gösterilmiştir.

Akdeniz'e doğru uzanan kesimde konumlanmış Korint'te işitilen Türkçeye de kuzeydeki komşuların konuşmalarına benzeyen örnekler verilmiştir: "Varmisik, gelmisik, görmisik". Burada ayrıca zavallı anlamında "ḳaḳomir", kirli anlamında "kelefoş s̲ünepe" sözleri kullanılırmış. "Ya sen almassın cānını bir timine ḳurtarasın ḳaḳomir başını." cümlesi de buradaki konuşurların ifade özelliklerini taşır. Ünlü gezgin, bu bölgede "ḳaḳomir"in zavallı demek olduğunu belirtip "ya bıre esi bıraḳmişsın sirkecik çorbaya" ifadesinin; ya bre sen koydun mu sirke çorbaya, demek olduğunu eklemiştir. "Bıre ya zavalı vermesin baŋa bir sipsi tütücik" (Bre ya zavallı vermez misin bana bir lüle tütüncük), "Ḫazretinizden azamişım köküli" (Hazretinizden istemişim ham ipek kozalağını) ve "Cenābıŋıssa ekmegim yoḳdur, işde şimdi yeyesin ḳalımboḳ." (Cenabınıza ekmeğim yoktur, işte şimdi yiyesin mısır buğdayı.) cümleleri Korint'te günlük konuşmada kullanılmışlardır (EÇS VIII, s. 258b-259a).

İstanbul'da esnaflar anlatılırken Ohri Gölü civarında yaşayanların ağızlarına dair kısa örnekler verilmiştir. İstanbul'daki ciğercilerin, sakatatçıların hepsinin Ohri, Görice ve Hurpeşte (*Άργος Ορεστικό*) kökenli oldukları söylenmiştir. Bozacılarla aynı bölgede yer alan bu esnaf, daima bozahane erbabına çeşitli sakatat yemekleri pişirirlermiş. Etraftan gelen sataşmalara karşılık olarak "a a'a Çelepi pişmiş ḳalḳmiş şişmiş sülice bağırsaḳ yer misin" (EÇS I, s. 170a) şeklinde konuştukları kayıtlanmıştır.

Bosna topraklarından ılgar ile çıkan Evliya Çelebi, Vişegrad, Yeni Pazar, Vıçıtırın, Priştine ve Kaçanik sonrasında Üsküp'e ulaşmıştır. Şehir halkının konuşmasına örnek olarak "Ya biz size demişmiz çelepi efendimize varamız ve anlar pizim efentimizdir." şeklinde bir cümle kaydetmiştir (EÇS V, s. 171b).

Saraybosna'nın güzelliklerini ve özelliklerini anlatan meşhur seyyah, şehirde Boşnakça ve Türkçe yanında, Sırp, Latin, Hırvat ve Bulgar dillerinin konuşulduğunu bildirmiştir. Keramet sahibi bir ilahi meczup olarak saydığı Abdi Çelebi'nin bir gün çarşıda gezerken "Bıre ḳaldıra, bıre ḥarāra doldura, bıre dura ve bıre vura, söndüre, durma hay bıre gitdi Sarāy, vay ḳıra aṣa baṣa duta dura" diye feryat ile dolaştığını not etmiştir (EÇS V, s. 130a, 131a). Saraybosna halkının konuşma şeklini anlattığı bir başlık altında Hacı Beşaret adlı bir dostunun Evliya Çelebi'yi kahvaltıya davetini aktarır: "Gele Evliyā Çelebi, bizüm odalı düşmanlar ḥamama gitdiler. Odam tenhādur. Seni bize götüre, saŋa ruçḳa yedireyim". Bu cümleyi duyan Evliya Çelebi'nin eksik veya yanlış anladığını fark eden dostu "Bıre bizüm diyārda ruçḳa ḳahvealtı ṭa'āmına derler" diyerek açıklama yapmıştır (EÇS V, s. 131b).

Evliya Çelebi, Varvar Ali Paşa'ya oğlundan mektup iletmekle görevlendirilmiştir. Uzun yol aşıp Amasya yakınlarında paşayla buluşur. Amasya taraflarında, Kızılırmak etrafında Varvar Ali Paşa ile beraber gezdiği sırada paşadan oğluna mektubunu yazıp kendisiyle göndermesini hatırlattığında "Benüm oğlum ḳatlana, bir ḳaç cün." (EÇS II, s. 362b) şeklinde yanıt almıştır. Sözü söyleyen Varvar Ali Paşa'nın memleketi Bosna'da bulunan Varvar köyüdür. Paşanın beklemesini istemesi üzerine Evliya Çelebi, kalabalık askerleri ve kendisiyle beraber birkaç gün daha durmuştur. Bu sırada Çankırı yöresinde Kurşumludağı eteğine vardıkları yerde Ali Paşa'nın askerleri, karşılarında beliren Köprülü Mehmed Paşa, Amasyalı Kör Hüseyin Paşa, Kara Sefer Paşa ve Amasyalı Hacı Efendizade askerleriyle çarpışmaya başlamışlardır. Bir saat süren çarpışma sonunda Ali Paşa'nın bütün rakipleri mağlup edilmiş, esir alınmıştır. Ardından gelen mektup ve haberler neticesinde paşa "bıre meded, bu sır bunda ḳalsın" demiştir (EÇS II, 363a-364a). Ali Paşa'nın konuşmasına dair son kayıt, Sultan İbrahim'e gönderilmek üzere istenen Perihan Hanım'ı göndermeyi uygun bulmayıp "Cānum, hanḳı şer'de vardur kim bir müselmānuŋ menkūḥesin nā-şer'ī verem? Veremem, cānum" (EÇS V, s. 20a) demesidir.

Dalmaçya'da Şibenik ve etrafındaki kalelerden Evliya Çelebi'nin kendi kalelerimiz olarak belirttiği Sin (*Sinj*) ve Kinin (*Knin*) kalelerine bazı yağma hareketlerinin olduğunu yazmıştır. Bu bölgede, Adriyatik kıyılarında gazilerin düşmanlarla mücadele ve savaşlarından söz etmiştir. Adriyatik kıyısında sağlam ve ihtişamlı bir kalenin fethi uzun uzun anlatılmıştır. Ortalık durulduktan sonra civardaki dağ ve bağlarda Evliya Çelebi ve birkaç yoldaşı dolanırken beş serhat gazisine denk gelmişlerdir. Burası Şibenik'in çevresidir. Gazilerin yanlarında da on esir vardır. Evliya Çelebi'yi gören gaziler hemen kendi yöre ağızlarıyla onu sofralarına çağırırlar: "Bıre cele cānum, hoco çelo Allāhı seversen ḳazı yigit bir manca yeyelüz." Eserde bu cümle için *Boşnak lehçesi* tabiriyle kastedilenin Bosna ağzı olduğu örnekten anlaşılır. Davet üzerine Evliya atından inip hepsini güzel sözlerle selamladıktan sonra sofraya kurulup yemeğe başlar. Anlatırken çok aç olduğunu da söylemiştir. Gazilerden biri "Baḳa ṭa'ām bizüm degildür, Allāh efendimüzüŋdür. Bu esīrlerimüzüŋ bāğlarıdur. Bunda cümlesi manca yeyüp şarāb içerken Allāhumuz bu mancayı ve bu şarābı bize iḥsān eyledi. İçe benüm elümden şu şarābı" diye şarap sununca seyyahımız şarap içmediğini söylemiştir. Sunan kişi "Bıre ādem, dīnüŋ 'aşḳına ve 'Alī Murtaẕā 'aşḳına içe şu şarābı, bula sevābı yeye kebābı, baġışlaya babam ervāḥına sevābı" cümlesiyle meramını anlatmış, Evliya Çelebi'nin şarap hakkında sözleri üzerine de bütün doğallığıyla şu yanıtı vermiştir: "Kim boḳ yemiş kim bu şarāb ḥarāmdur. Bu şarāb ġazā mālıdur. Ġazā mālına ḥarām diyen şu esīrlerimüz gibi kāfir olurlar. Bu bizüm ḳanımuz bahāsı mālımuz şarābımuz, ḥelāl-i zülāl ġazā mālıdur." Bu diyalog sonrası onların yanından ayrılan seyyah, bu yöre gazilerinin

ne büyük cesaret ve yararlık gösterdiklerini uzunca beyan etmiştir (EÇS V, s. 145b-146a).

Adriyatik kıyısındaki Şibenik'in kuşatmasının başarılı olmadığı yıl, Evliya Çelebi ve ordu birlikleri geri dönerlerken dört bir yanları kalabalık düşman askerleriyle çevrelenir. Yedi saatlik çetin mücadelelerden Osmanlı ordusu büyük hasar alır. Evliya'nın etrafındaki yoldaşlarından da çok şehit düşen olur. Bu can mücadelesi içinden seyyahımız atına binip etrafa kaçar. Arkasından gelen düşman onu saklandığı yerde bulamaz. Karanlık çökünce atı bırakıp, kılıç ve okluğuyla bir ormana dalar, yedi gün burada hayatta kalma mücadelesi verir. Günler sonra üzerindeki ağırlıkları kaya altına gömerek etrafa çıkar. Bir derede abdest alıp namaz kıldıktan sonra etrafta Boşnakça cümleler duyar. Mutlu olur, umutlanır ama çevreyi tanımadığı için ses gelen taraftaki kişilerin dost mu düşman mı olduklarından emin olamaz. O sırada ezan okunur ve Evliya durumdan emin olur. İleri varıp gördüğü kişilere selam verir. Dağa odun kesmeye gelen baba ve oğlu "Ya sen ṣafā celdün. Ya saġ misün? Ya sen bu dağlarda nişler_isün?" diye seslenirler. Evliya Çelebi, birkaç yoldaş ile dağlarda avlamağa çıktıklarını, Livno kalesi yeniçerilerinden olduklarını belirtir. Yerliler "Ya bozulan 'askerden ẖaberiŋüz var mi?" diye sorunca, yedi gündür onların bozulup Kinin ve Livno kalelerine geldiklerini söyler. Şaşıran halk "Baḳa seyrānı". "Ya kāfir Kilis ḳal'asın nice aldı?" şeklinde üzüntü ve şaşkınlıklarını belirtir. Sohbetlerinin sonunda Evliya Çelebi ve yeni dostları Gılamoç kalesine doğru yola koyulurlar (EÇS X, s. 204b).

Adriyatik yakınlarından yolunu kuzeye çeviren Evliya Çelebi, birkaç durak yerinden sonra Banya Luka'ya ulaşmıştır. Şehri anlatan seyyah, leziz tatlarından katmer çöreği, külde pişmiş beyaz poğaça ve kaymak baklavasını pek beğenmiştir. Yöre ürünlerinden de kirazının hoş tadı ve büyüklüğünden bahsedip ayva ve elmasının da meşhur olduğunu söyledikten sonra büyük lahanasını anlatmıştır. Güllaç gibi yapraklarıyla lahanayı ve yöre halkının onu çok sevdiğini de yöre ağzıyla "Āh dīnüm ve īmānum ḳapuṣta" şeklinde belirtmiştir (EÇS V, s. 153b).

Evliya Çelebi, Banya Luka kuzeyinde, Sava Nehri dolaylarını, Zagreb'i ve etrafındaki kaleleri dolaştığı sırada sözü bağlayıp gazilerine aşk olsun demiştir. Sava kalelerindeki gazilerin gündüz gece civardaki düşmanlarla çarpıştıklarından, bazen günde beş altı kez cenge katıldıklarından söz etmiştir. Bu gazilerin kılıçları daima bellerinde, tüfekleri ellerindedir. Yatarken, abdest alırken silahlarının hep üzerlerinde olduğunu anlatan Evliya, burada gazilere dair bir latife paylaşır. Her zaman silahlı olan Hırvatistan gazilerinden bir yiğidin son nefesinde "Benüm puşḳamı ve ṣablamı, ya'nī tüfengümi ḳılıcumı benümle mezāra bile ḳoyuŋ. Göreyim anda dahi şeyṭān ve zebānīler yanuma uġrayabilirler mi?" deyip beka yurduna göçtüğünü yazmıştır (EÇS V, s. 157a).

Kırka Sancağı'ndan doğu yönünde Tuna Nehri'ne doğru Yakova'ya varan ünlü seyyah burada Yakovalı ilerigelenlerin "Vallāhi Evliyā Çelebi, biz Bosna aḳlāmına tābi' degiliz, amā yine serḥadümüze geldiŋiz sizi boş göndürmeziz". (EÇS V, s. 159b) dediğini anlatır. Yakova'dan sonra, Sava kıyısındaki Brod Kalesi'ne (*Slavonski Brod*) ulaşır. Ardı sıra kuzeye yönelip Vokin (*Voćin*) üzerinden Osmanlı İmparatorluğu sınır kalelerinden Virovitiça'ya ulaşmıştır. Evliya Çelebi, buradan batıda İslam kalesi olmadığını belirtir. Bu serhatlerde ağaçların kırılmasıyla oluşmuş korunaklı yerlere "ḳırıntı" (EÇS V, s. 160a) dediklerini not etmiştir.

Drava Nehri'ne doğru yol alıp Maslovino'ya (*Moslavina*) varır. Evliya Çelebi ile kale komutanının diyaloğundan ilginç cümleler kayıtlanmıştır. Kaleden ayrılmakta tereddüt eden komutan "Ya ben ḳal'ayı kime bıraġayum, yā Rabbāhum duya beni Mevlām" der. Evliya kendi emrindeki yiğitlerden beş yüzünü ve bir başka kale komutanını kaleye bırakacağını söyleyip kaleden gazilerle ayrılır. Yolculuk komşu ülke topraklarına doğru olunca Evliya, alay çavuşu gibi gazilerine seslenip herhangi bir taşkınlık yapılmaması hususunda ciddi uyarıda bulunur. Gaziler "Allāh senden rāżī ola, bizde eyle ādem yoḳdur" derler. Oradaki kale komutanının bir ayıp karşısında ters tutum takınabileceğini belirttiği söyleşme şöyle tamamlanır:

Gaziler: "Sulṭānum, hemān bir iş göreyüz, döneyüz, gideyüz çoḳ oṭurup oṣurup ḳoḳmayayuz." *Evliya Çelebi*: "Ne buyurursuŋuz bu cevāblara?" *Gaziler*: "Estaġfirullāh sulṭānum, tevbe cevābdur, hemān yürüyaluma." (EÇS V, 161a).

Erdel'deki mücadelelere ve fetihlere dair bilgiler aktardığı yerde Evliya, Seydi Ahmed Paşa ile İsmail Paşa'nın sert karşılaşmasından söz eder. Olay günü İsmail Paşa'nın otağına hışımla giren Seydi Ahmed Paşa, kendisini katletmek için emir aldığını söyleyerek İsmail Paşa'dan hesap sormuştur. İlk söyleşme cümleleriyle gerginlik artmış, Seydi Paşa hiddetini göstermiştir. Tepki olarak İsmail Paşa'nın "Baḳa cānum, Seydüm Aḥmed Paşa, sen benüm dünyā ve āhiret bürāderümsün" şeklinde Bosna ağzıyla konuştuğu cümleleri aktarılmıştır. İki paşanın o günkü tartışması biraz sonra kapanmıştır. Bir cuma günü, Serdar Ali Paşa'nın otağına ziyarette bulunup kahve faslı sonrasında otağdan çıkmaya yönelirken Seydi Ahmed Paşa'ya saldırılmış ve kendisi uzun süren can mücadelesini kaybetmiştir. Seydi Paşa'nın cesedi yanından geçen İsmail Paşa'nın "Hay kāfir, hay mel'ūn, buldun_a belānı" şeklinde çıkıştığı, serdara da "Ġazāŋ ḳutlı olsun cānum. Hemīşe cümle dīn düşmanlarımuzun başı böyle ġalṭān ola" dediği yazılmıştır (EÇS V, s. 184b). Konuşma cümleleri sunulan Bosnalı İsmail Paşa'nın memleketi Mostar'dır.[6]

[6] İsmail Paşa'nın (*Damat İsmail Paşa, Budin Veziri İsmail Paşa*) memleketi için bazı kaynaklarda tarif "Bosna" (SO, s. 832), "Hersek" (Gévay, 1841, s. 44) şeklindeyken, "Mostar" (Kılıç, 2019, s.

Tuna kıyısındaki büyük şehir Belgrad'da konuşulan Türkçeyi çeşitli cümleleriyle örneklendiren Evliya Çelebi, bir şeye şaşırdıklarında "İlāhi dilemişüm şāyed bu işi işlememişsün" dediklerini belirtmiştir. Hanımlarına saygı ve yüceltme için "sinḳo ḳadu", kızan birisi için "Ṣobada ḳızmişsın" dediklerini eklemiştir. Belgradlıların kişi adlarında kısaltma yaptıkları verilen "Meḥo ya ḳabliçsayı getire" cümlesinden anlaşılabilir. Bu ifade de birisinden ağaçtan bakracı getirmesini istemekle ilgilidir (EÇS V, s. 115b-116a).

Evliya Çelebi, Peçuy'u anlattığı bölümlerde keramet sahibi bazı şahsiyetlerden de söz etmiştir. Bunlardan biri İdris Baba'dır. Onun Peçuy'daki makamından söz ederken hayatta olduğu sırada olanlara şahitlik edenlerin nakliyle Evliya bir olay anlatır. İdris Baba, Bosna veziri Hasan Paşa'ya "Biŋ başında başıŋa yüz biŋ baş kāfir üşer. Kel başıŋa merhem sür. Kāfir başlarıyle baş başa doḳuşursun. Cümle kāfirleri tabura sür durma ḳır, başların Selīm oġlı Hünkār Meḥemmede göndür, durma. Bosnada yedi yıl dur. Şāyed olasın berḥordār-ı maġfūr" diye haber göndermiştir. Hasan Paşa o sırada Kupa Nehri tarafında düşman sayısı yüz bin olarak verilen bir savaştadır. Savaşı Osmanlı ordusu kazanmış, zafer anında Peçuylu İdris Baba da elinde bir ip ile asker arasında gezip, "Bıre biz ḳırduyuz, bıre şimdengerü kāfiri bağlıyor durmuyor esīr ediyor." şeklinde feryat eder gezermiş. Fetih sonrası ordu içinde İdris Baba'yı aramış ama bulamamışlardır. Ordudaki Peçuylulara, cenkte İdris Baba sizinle miydi diye sormuşlar. Gaziler, onu görmediklerini, cenk günü kendisinin Peçuy şehrinde aşure pişirip halka dağıttığını bildirmişlerdir (EÇS VI, s. 69b).

Tuna Nehri'nin batı kıyısındaki Budin, Osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Avrupa şehirlerinin en önemlilerinden imiştir. Şehir, Türk idaresindeyken birçok defa düşman saldırılarına sahne olmuştur. Evliya Çelebi, Budin'deki Yahudi toplumuna dair bir latife anlatır. Düşmanın kaleye saldırdığı bir zamanda içeri girerlerse zehir içmeye hazır olup "Pençe-i ġurāb elimüzde iken yalayalum ölelüm mi? Yoḥsa ḳurtulalum mi?" diye söylerlermiş. Evliya oradayken takılmak maksadıyla Budin Yahudilerine hâlâ "Yalayalum mi" denildiğini, onların da "Düşmenlerümüz yalasun da gebersün" dediğini not etmiştir (EÇS VI, s. 80a). Budin'deki divanelerden biri olan Deli Yoro'nun sadrazama varıp "Oğlanum, Yanıḳ ḳal'asına gitme yanarsun. Ala Uyvarı, ala Ḳandiyeyi göresün cennet-i me'vāyı" dediği kaydedilmiştir (EÇS VI, s. 87b). Budinlilerin "vefebihā, muḥaṣṣal-ı çelam, zāhirā, demişüm, şāyed gelmeyesün, sinḳo cibi sevmişüm, ya dahi saġ misün" sözlerini çok kullandıkları belirtilmiştir (EÇS VI, s. 88a).

Budin karşısında, Tuna'nın doğu kıyısında Peşte yer alır. Kale hâkimlerinden söz eden Evliya Çelebi, "mazulcüler" olarak beyan ettiği gazilerin

215) olarak daha açık yer bilgisi de verilmiştir. Mostar hem dar kapsam Hersek hem geniş kapsam Bosna ile uyumludur.

gedik beklediklerini anlatır. Balı Paşa meydanında “Dövletli vezīr bozmaya, Ġāzī Süleymān Ḫānun ḳānūnın vere, şu baġana yigide şu maḥlūli vere” diye toplandıklarını söylemiştir (EÇS VI, s. 90b-91a).

21 Temmuz 1663[7] günü Budin’den Uyvar’ın fethi için büyük bir orduyla harekete geçilmiştir. Yol üstündeki Kızılhisar (*Pilisvörösvár*) palankasını tarif eden Evliya, hesapsız bahçelerinden söz edip düzenli bostanlarında çok yetişen iri lahanalarını anlattıktan başka, Bosnalıların bu lahanayı görüp, “Āh cānum, dīnüm, īmānum ḳapuṣta” dediklerini yazmıştır (EÇS VI, 91a).

Evliya Çelebi, Drava ile Mura nehirlerinin kavşağındaki Yenikale (*Zrínyiújvár*) kuşatmasını anlatır. Burası sulak ve ağaçlık bir bölgedir. Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa gediksiz, sağlam duran kaleyi gördüğünde ona hangi taraftan girilmesi gerektiğini askerleriyle istişare etmiş, askerlerden kuşatmayı ertelemeye yönelik cümleler işitmiştir. Bunun üzerine paşa, bu kalenin Kanije’nin yakınında olmasının onu tehlikede bırakacağını söylemiştir. Ağalarının, gazilerinin düşüncelerinden emin olmayıp Yenikale burada durdukça Kanije ve diğer toprakların rahatta olmayacağını belirten paşaya Kanije gazileri “Aman devletli çeşteti vezīr ya bu kal‘ayı ala, yere berāber ede, ya bizim evlādlarımızla cümlemizi ḳıra” diye güçlü bir yanıt vermişlerdir. Ardından kaleye akın başlatılmıştır. Evliya Çelebi yanına bir miktar yardımcı alıp kuşatma yerinden ayrılmış, birçok kale ve köy geçmiştir. Türk topraklarının dışına, batı yönünde bir seyir izlediği sırada bazı esirlerle Türkçe konuşmuş, “bizim Türk vilāyeti yaḳın mıdır?” diye yol sormuştur. Dönüş güzergâhında Yenikale’nin karşı tarafındaki Ligradcık’ta kuşatması süren Yenikale’den kaçan birkaç kişiyi yakalayıp durum sorarlar. Bu arada top sesleriyle yer sallanıyordur. Soru-cevabın akabinde güzergâh olarak Yenikale’nin savaş alanı olarak tehlikeli olduğu belirtilip, onun yerine Türk kaleleri ve köprülerine saldırılar düzenleyen bazı köyler tarif edilir. Hemen serhat gazileri “Belī, biz ol köyleri ve ol yolları biliriz. Niçe biŋ kerre varmişuz ve gelmişüz. Yüriye durmayaluz, varalum ve vilāyetleri vuralum yaḳalum ve yıḳalum. Varaluz kāfirleri ḳıraluz, esīrler alaluz” diye Bosna ağzıyla söyleyip durmadan gitmişlerdir (EÇS VI, s. 183b-185b).

Raba Nehri taraflarında Vaşvar çevresinde düşman askerî birlikleriyle karşılaşan birliklerin içinde Evliya Çelebi de vardır. Oradaki mücadeleyi kazanıp düşmanı püskürttükten sonra esir alınanların içindeki birkaç komutan, Türk ordusunun gece firar eden kılavuzuna Macarca sataşıp söverler. Esirlere sorulunca bu kılavuzun gece düşman kalesine gidip Türk askeri geliyor diye uyardığı anlaşılır. Oraya getirilen kılavuzla esirler arasında sövüşme yaşanınca gaziler rahatsız olup şüphelenirler. Diğer kılavuzlar “Bıre kāfir sen ne zamān Ḳomar kāfirlerine esīr oldun. Bıre ḥayduḳ oğlı ḥayduḳ, bizi bu ḳadar ġāzīleriŋ

[7] Eserde 1073’ün Zilhicce ayının on beşinci günü olarak verilmiştir.

içinde ḥicāba ḳoyup kāfire ḳaçup ḥabar edüp hele sen Ḳanijeye gelmezsin ola" deyip kılavuzun yüzüne tükürürler. O sırada bir gazi yiğit kılavuzu devre dışı bırakır (EÇS VII, s. 8a-8b).

Gırıjgal Kalesi'nde (*Görösgal*) Deli Mehemmed adlı bir gazinin mezarını ziyaret eden Evliya Çelebi, birçok menkıbesinden birisini bu sırada anlatmıştır. Bu kaleyi kuşatan düşmana saldırmak için gazi yoldaşlarına "Bıre ġāzīler bugün Ḳurbān bayramı namāzından efḍal ġāzīler ve şehīdler bayramıdır. Hemān kāfire uġrayalıma" diyerek onları harekete geçirmiş ve beraberce düşmana hücum edilmiştir. Çarpışma sırasında şehit düşen Deli Mehemmed'in kesik başını düşman elinde gören arkadaşı Deli Hüsrev onun bedenine seslendiğinde, Deli Mehemmed kalkıp düşmana hücum edip onu atından düşürür. Sonra kalabalık içine girip birçok düşmanı helak ettiği ve bunun ardınca düşmanın firara kalkıştığı belirtilmiştir. Deli Mehemmed çarpışmalarda şehit düşen ayaktaşı Deli Hüsrev'in vücudunu kucaklayıp kalır. Evliya Çelebi, ikisinin aynı yerde yattıklarını söylemiş, bu hikâyeyi de o savaşta bulunup gören ihtiyarlardan işiterek yazdığını belirtmiştir (EÇS VII, s. 11a).

Evliya Çelebi, Yanova yakınlarında Göle Kalesi (*Gyula*) halkının Türk, Macar ve Eflak dilini bildiğini beyan etmiştir. Kale kapısında beş yüz atlı ve silahlı gaziyle karşılaşınca, seyyaha selam verip onu yakın tepede düşmanı püskürtmeye çağırırlar. Evliya, Yanova'dan ılgarla geldiğini, atlarının yorgun olduğunu söyleyince gaziler "Ya biz seni ṣabāḥdan rāst gelüp uġur oḳuduḳ. Bıre durma gör, bine. Bıre durma, durma gör, bine" diye seslenirler, seyyah da dört kişiyle beraber gazilerin meydan savaşına katılır (EÇS VII, s. 84a).

Yukarıda Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden alınan konuşma örnekleri, telaffuzu yansıtmalarıyla önemli oldukları gibi, konuşuldukları yer ve oraya dair sunduklarıyla dönemi canlandırıp anlamaya yardımcı olmuşlardır. Burada bütün tarihî dil malzemesinin verilmesi amaç değildir. Transkripsiyon metinlerinde de Batı Rumeli Türkçesini kapsayabilen kısımlar vardır. Bütün malzemenin toplanması için o zaman onların da alınması gerekirdi. Burada bir kesit alınıp tarihî Batı Rumeli Türkçesini düşünmek amaçlanmıştır.

3. Tarihî Metinlerin Yorumlanmasında Bazı Meseleler

Batı Rumeli sahasında yazılan veya yazarı bu sahadan olan bir Osmanlı harfli metinde klasik Osmanlı Türkçesi özelliklerinden farklı durumlar görülebilir. Görece standart imla dışındaki bu imlalar o döneme dair ağız özellikleri için ipuçları veya malzemeler taşıyabilir. Kef veya sağır kefle yazılan iyelik, hâl eki gibi bazı eklerin nun ile yazılması, telaffuzun yazıya yansıması olarak düşünülebilir. Eski eser çalışmalarında bazen bu gibi durumlar hata olarak belirtilmiştir. Hata sayılan şey aslında yazarın telaffuzundan bir yansıma olabilir.

Bu bir tercih olabileceği gibi, istemsiz bir durum da olabilir. Böyle özellikteki eserler tarihî ağız araştırmaları için çok değerli veriler sunabilirler.

Bazı eserlerin incelemelerinde, söz varlığı, cümle yapısındaki kullanımlardan yazarının kökenine hükmedilmiştir. İnceleyene farklı görünen özelliklerden bu hükümlerin doğduğu anlaşılıyor. İlgili eserin yazarı Batı Rumeli Türkü olabilir veya olmayabilir. Burada Osmanlı Türkçesini yazanların hep aynı tarza sahip olması gerekirmiş gibi bir mantık görünüyor. Rumeli Türklerinin yaşadığı bazı kesimlerde Türkçeden başka diller de konuşulmuştur. Burada yaşayan Türklerin o komşu dili bilmesi ve o komşularıyla ortak bazı kültürel ögeleri paylaşması doğaldır. Benzer şekilde, ana dili Türkçe olmayanların Türk komşularından aldıkları söz de dâhil olmak üzere birçok kültür ögesi olmuştur. İnsanlar etkileşir. Diğer kültürlerle etkileşimde Türkçenin çok daha büyük bir paya sahip olduğu malumdur, yukarıda da belirtilmiştir. Dolayısıyla bugünkü araştırmacı, Sırpça, Hırvatça, Karadağlıca, Arnavutça, Macarca gibi dillerde bugün kullanılan ögelerin yüzyıllar önce Türkçeden geçmiş veya Türkçeyle ortaklaşa kullanılmış olabileceğini unutmamalıdır. O ögelerden bazıları bugün Türk yazı dilinde kullanılmıyor olabilir. Bir yazarın etnik aidiyetine hükmetmek kolayca yapılamayacak epey ileri bir görüş sayılabilir. Hatta bazı durumlarda itici ve anlamsız olarak değerlendirilebilir. Yazar hangi milletten olursa olsun, Türkçeyi kullanarak bir eser yazıyorsa, buradaki metne etnisiteden bağımsız olarak bir dil malzemesi gözüyle bakılabilir. Osmanlı Türkçesini klasik kurallarıyla kullanmamış biri Türkçeyi bilmeyen veya tam öğrenemeyen bir yabancı olmak zorunda değildir. Bozuk bir dile sahip özel eserleri konu dışında tutuyoruz.

Bir araştırmacı, eser yazarının ana dili Türkçe olmadığı için o esere "sorunlu, güvenilmez eser" gözüyle bakarsa, ana dili Türkçe olup farklı ağızlar konuşan yazarların eserleri için de ayrım yapmak zorunda kalır. Türk dili, bilinen tarihinde her zaman büyük bir coğrafyada konuşulmuştur. Türkçeyle yazanların farklı memleketleri, ayrı renk ve tatlar olarak eserlere yansımıştır.

Tarihî bir eserin karakterini anlamak ve yorumlamak için bugünkü Batı Rumeli ağızlarıyla karşılaştırmak mümkündür. Bu yol birçok çalışmada uygulanmıştır. Çeşitli araştırmalarda Batı Rumeli'nin tarihini yorumlamak veya kurgulamak için bugünkü özelliklere başvurulmuştur. Elimizde olan, işitebildiğimiz ve izleyebildiğimiz somut bilgi bugüne veya yakın tarihe aittir. Ondan hareketle onun geçmişini çözmeye çalışmak çok doğaldır. Ancak, bugünkü ağızlardan hareketle kesin yargıya varıp tarihî Batı Rumeli ağızlarını aynı saymak doğru olmayabilir. Bu tür bir karşılaştırmada aradaki zaman derinliği düşünülmelidir. Bir tarihî metnin Batı Rumeli tarzında olması için bölgenin bugünkü ağızlarına tamamen uyması gerekmez. Batı Rumeli'de bugün konuşulan ağızlar arasında farklar vardır. Buradaki hangi çağdaş ağız, Batı Rumeli'yi tam temsil eder? Bu soru elbette gereksizdir. Karakteristik özellikleri yönünden bile bugün ile geçmiş

değişiklik gösterebilir. Tıpkı diğer ağız bölgeleri gibi, Batı Rumeli de bütün ağız özellikleriyle beraber vardır.

Transkripsiyon metinleri veya Osmanlı harfli metinlerin Rumeli ağız özellikleri gösteren örneklerini yorumlamada bazen yaklaşımdan kaynaklı sorunlar vardır. Transkripsiyon eserlerini anlattığı kısımda Hazai, durumu XVI. yüzyıldan kalma Bartholomaeus Georgievits'in eserinin yorumlanışıyla güzelce ortaya koymuştur. 1978 yılında yayımlanan kitabın Türkçe baskısından bu görüşü aynen almak en doğrusudur:

> "Bu diğer çözümleme Kissling'e (1968a) ait ve metinlerin yorumunda her şeyden önce, Georgievits'in Hırvat kökenli olduğundan ve Türkçeyi ilkel bir biçimde öğrenmiş olduğu düşüncesinden hareket ediyor. Kissling'e göre bu metinlerin kendine özgü yanlarının Türkçeyle hiçbir ilgisi yoktur, sadece 'Sırpça-Hırvatça temeline oturmuş, barbarca bir Türkçe' söz konusudur (Kissling 1968: 127)." [...] "Németh tartışma konusu metinleri Batı Balkan ağızlarının bugünkü fonolojik ve morfolojik görüntüsü ışığında okumayı amaçlıyor. Kissling ise Türkçe 'transkripsiyon anıtlarının' kaynak değeri olmadığını ispat etmeye çalışıyor ve metinlerdeki bütün olayları, kabulü oldukça imkânsız bir yöntemle, Sırpça-Hırvatçaya dayandırmaya çalışıyor." (Hazai, 2012, s. 32-33).

Osmanlı harfli eserlere dair farklı yaklaşımı yukarıda örneklendirildiği gibi, transkripsiyon metinlerinde de görmek mümkündür.

Sonuç

Batı Rumeli'de konuşulan Türk ağızlarını, uzun Osmanlı Türkçesi dönemini düşünmeksizin tam anlamak mümkün değildir. Hatta, yeni çalışmalarla onun Osmanlı öncesi Türkçe dönemlerini de ayrıca değerlendirmekte yarar vardır. Batı Rumeli Türkçesini dağılımı, etkileşimi, nüfusu ve geri kalan bütün yönleriyle yorumlamak için Osmanlı Türkçesi yıllarını kapsamak şart görünmektedir.

Türkçe dışındaki Balkan dillerinde tarihten bugüne Türk dili ögelerinin daha eksiksiz anlaşılması için Batı Rumeli'nin tarihî coğrafyasını ve buradaki Türkçeyi araştırmaya ihtiyaç vardır. Bugüne dek dil tarihi araştırmalarında ağırlık, yazı dili veya standart dil düzleminde olmuştur. Ağız tarihi bakışıyla yeni araştırmaların yürütülmesine ihtiyaç vardır. Bu yol, dolaylı olarak yazı dili çalışmalarına da hizmet edecektir. Batı Rumeli, Osmanlı Türkçesine hizmet etmiş, onu geliştirmiş edebiyatçı, devlet adamı, sanatçı, asker gibi birçok insanın doğduğu ve yetiştiği bir bölgedir.

Diller canlı yapılar olarak tarihten bugüne gelişlerinde çeşitli değişimler yaşarlar. Bu bağlamda, birkaç yüzyıllık bir geçmişe sahip Batı Rumeli Türkçesi kendi tarihi içinde evrilmiştir. Tarihî ağız malzemesini yorumlamak için elimizde çağdaş Batı Rumeli ağızlarına ihtiyaç vardır. Araştırmalar için bugünkü ağızlar önemlidir. Ancak, Batı Rumeli'nin tarihî ağızları bugünküyle aynı olmayabilir. Osmanlı harfli olan veya olmayan bir tarihî eserde Batı Rumeli özellikleri olabilir. Eserin tamamında veya bir bölümünde bulunan ağız malzemesindeki cümle yapısının, söz varlığının tamamen çağdaş Batı Rumeli Türk ağızlarıyla aynı olması gerekmez. Bugünkü ağızlarla ortak özelliklerinin yanında farklı özelliklere sahip olması, o ağız malzemesini Batı Rumeli kapsamından çıkartmayı gerektirmez. Konuşulduğu coğrafya aynı olan bu tarihî ağızlar ile bugünküler arasında ilgi olacağı kabulüyle kronolojik süreç kurgulanmalıdır.

Batı Rumeli'de XIX. yüzyıl öncesinde Türk ağız coğrafyası bugünkü dağılımdan çok daha büyük olmuştur. Tarihî dönemde bugün konuşuru kalmayan birçok şehir, kasaba ve köyde Türkçe konuşulmuştur. Yukarıda yerleriyle beraber sunulan Seyahatname dil verileri, anılan coğrafya için somut bilgiler sunmuştur.

1800'lerde artan doğu yönlü Türk ve diğer Müslümanların göçleriyle bugünkü Batı Rumeli Türk ağızları nüfusunda büyük azalmalar yaşanmıştır. Ayrıca 1912 sonrasında Türk devlet idaresi buradan çekilince Türkçe birçok destekten mahrum kalmıştır. Daha pek çok olumsuzluk içinde tabii ki Batı Rumeli'de yaşayan Türklerin dili yani Batı Rumeli Türkçesi, öncesinden farklı bir döneme geçmiştir. Balkan topraklarında kurulan yeni devletlerin uygulamaları, sosyal hava ve düzen Türkçenin alanına doğru diğer dillerin birçok yönden yayılımını doğurmuştur. O yıllarda resmiyeti kalkan ve yeni yönetimlerde yaşamaya başlayan bölge Türkçesi 1900'lerin yeni teknolojik ürünlerini, yeni resmî terminolojiyi ilgili dilden almaya başlamıştır. Komşu dillerden bazı alıntılar gelmeye başlamıştır. Batı Rumeli Türk ağızları bu yıllarda prestij kaybetmeye başlamış ve bazı yabancılarca prestiji bilerek yıpratılmıştır. Siyasi ve sosyal şartlar buna uygundur. Daha önceki yüzyıllarda da Batı Rumeli Türkçesi konuşurları arasında komşu dilleri (Boşnakça, Macarca, Sırpça, Hırvatça, Arnavutça, Karadağlıca, Makedonca, Bulgarca, Yunanca, Rumence gibi) çeşitli düzeylerde bilenler olmuştur. Türkçe konuşurları içinde artık daha büyük bir kesim bu komşu dillerini öğrenmek ve hayatları için sosyal ortamda kullanmak durumunda kalmışlardır.

Batı Rumelili edebî şahsiyetlerin memleketleri, Evliya Çelebi'nin ağız malzemesi kayıtları, bazı Osmanlı harfli eserlerdeki özellikler, transkripsiyon metinlerindeki bilgi ve veriler bize tarihî Batı Rumeli coğrafyasını göz önüne getirir. Burada bir kesit olarak alınan XVII. yüzyıl düşünüldüğünde, bugünkünden daha büyük bir saha ve daha büyük bir konuşur nüfusu anlaşılır. Bugün Batı

Rumeli Türk ağızlarının Hırvat ağızlarıyla olan temasları bazen tam anlaşılamıyor. Türkçe alıntıların Hırvatçaya nasıl geçtiği düşünülürken, Hırvat diliyle Türk dilinin temasında aracı olarak Sırpçanın olabileceği bir soru olarak ortaya atılmıştı (Stachowski, 2021, s. 5). Bugünkü Hırvatistan topraklarında Evliya Çelebi birçok defa gezmiş ve bu çalışmada da verildiği üzere, o civardaki Türkçe için dil örnekleri sunmuştur. Evliya Çelebi'nin yanında, bazı edebî şahsiyetlerin doğum yerleri de Hırvat ağızlarının etkileşim coğrafyasında yer alır. Karadağ, bir kısmıyla Hırvatçanın da konuşma sahasındadır. Hırvatçanın komşusu Karadağlıcanın ağızlarındaki Türkçe ögelerin XXI. yüzyıldaki durumuna dair örnekler tarafımızdan sunulmuştu (İğci, 2021). Çağdaş dönemdeki etkileşimin tarihe doğru gidildikçe Hırvat ağızlarının konuşulduğu yerlerde daha yoğun olacağını düşünmek, yukarıdaki gibi veri ve fikirler ışığında mümkündür.

Kızılhisar
Budin
Peşte
Mura
Kanije
Tuna
Göle
Erdel
Drava
Gırıjgal
Peçuy
Tisa
Virovitiça
Maslovino
Sava
Sava kaleleri
Yakova
Dobor
Vrbas
Bosna
Dobrinya
Belgrad
Eflak
Dalmaçya
Banya Luka
Tuzla
Gilamoc
Akhisar
Travnik
Drina
Şibenik çevresi
Üsküf
Varvar
Saraybosna
Ujiçe
Tuna
Livno
Tomislavgrad
Çayniçe
İmotski
Mostar
Nevesinye
Morava
Kosova
Sofya
Adriyatik Denizi
Drin
Prizren
Köstendil
İşkodra
Üsküp
İştip
Vardar
Debre
Ohri
Serez
Drama
Manastır
Elbasan
İtalya Yarımadası
Vodina
Yenice
Görice
Selanik
Kesriye
Hurpeşte
Serfiçe
Alasonya
İyon Denizi
Yanya
Yenişehir
Tırhala
Aydonat
Ermiye
Korint
Mora Yarımadası
Akdeniz
Seyahatname'de dil malzemesi verilen yer
Edebi şahsiyet yetiştiren yer
Seyahatname'de dil malzemesi verilen ve edebi şahsiyet yetiştiren yer
Alpay İğci · Batı Rumeli'yi Osmanlı Türkçesi Geçmişiyle Anlamaya Çalışmak (2021)

Kaynakça

Csató, É. A.; Menz, A.; Turan, F. (Ed.) (2016). *Spoken Ottoman in Mediator Texts*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Develi, H. (2009). *Osmanlı'nın Dili*. İstanbul: Kesit.

Develi, H. (1998). 18. Yüzyıl Türkiye Türkçesi Üzerine. *Doğu Akdeniz Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (1), 27-36.

Duman, M. (1996). Klasik Osmanlı Türkçesinde Konuşma Dili. *3. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı (1996)*, 331-359.

EÇS I: *Seyâhatnâme, Cild-i Evvel*.

EÇS II: *Seyâhatnâme, Cild-i Sânî*.

EÇS V: *Seyâhatnâme, Cild-i Hâmis.*

EÇS VI: *Seyâhatnâme, Cild-i Sâdis.*

EÇS VII: *Seyâhatnâme, Cild-i Sâbi.*

EÇS VIII: *Seyâhatnâme, Cild-i Sâmin.*

EÇS X: *Seyâhatnâme, Cild-i Âşir.*

Gévay, A. (1841). *A Budai Pasák*. Bécs: Strauss Antal' Özvegye' Betűivel.

Gülsevin, G. (2017). *17. Yüzyıl Batı Rumeli Türkçesi Ağızları (Yaşayan Türkiye Türkçesi Ağızlarının Tarihî Dönemlerini Belirleyebilmek İçin Bir Yöntem Denemesi Örneği)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Gülsevin, G. (2015). Arkaik-Periferik Kavramı ve Bu Kavramın Tarihi Batı Rumeli Türkçesi Ağızlarının Tespitindeki Önemi. *The Journal of Academic Social Science Studies JASSS*, (32), 1-12.

Gülsevin, G. (2014). Evliya Çelebi'nin Verilerine Göre XVII. Yüzyılda Türkçenin Ağızları Üzerine Notlar. *VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri (4-7 Aralık 2013)*, 763-768.

Hazai, Gy. (2012). *Türkiye Türkçesinin Dünü ve Bugünü: Türk Dili Araştırmalarına Kısa Bir Giriş* (Tevfik Turan, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Hazai, Gy. (1973). *Das Osmanisch-Türkische im XVII. Jahrhundert Untersuchungen an den Transkriptionstexten von Jakab Nagy de Harsany*. Budapest: Akadémiai Kiado.

İğci, A. (2021). Karadağ Topraklarında Türkçe ve Karadağlıca Ağızlarının Etkileşimi. *V. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri: 7-8 Kasım 2019*, 483-534.

İğci, A. (2015b). 1672 Tarihli Colloquia Familiaria Turcico Latina'da Tarihî Ağız Malzemesi ve Batı Rumeli Tarzı Fiil Çatısı. *Diyalektolog*, (10), 71-77.

İğci, A. (2015a). XVII. Yüzyılda Edebî Şahsiyet Yetiştiren Rumeli Şehir ve Kasabaları. *Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, *2015-1*(1), 29-48.

İğci, A. (2014). *17. Yüzyılda Batı Rumeli Türkçesinin Özellikleri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi.

Kartallıoğlu, Y. (2017). *Osmanlı Konuşma Dili*. İstanbul: Kesit.

Kartallıoğlu, Y. (2010). *Bernardo da Parigi'nin Söz Kitabı (400 Yıllık İtalyanca-Türkçe Sözlük)*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Kılıç, O. (2019). Budin ve Tımışvar Eyaletlerinin Paşaları: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *OTAM*, (46), 191-229.

McEvedy, C. (2005). *Modernçağ Tarih Atlası* (2. baskı). Çeviri: Ayşen Anadol, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

Mušić, O. (1969). Mostar u turskoj pjesmi iz XVII vijeka. *Prilozi za orijentalnu filologiju*, (XIV-XV [1964-65]), 73-100.

SO: Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmanî*. (Nuri Akbayar, Seyit Ali Kahraman, Haz.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Stachowski, M. (2021). Slavic languages in contact, 7- Turkish Ḱ, Ǵ Serbian, Croatian Ć, Đ. *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis*, *138*(1), 1-5.

Šabanović, H. (1973). *Književnost Muslimana Bih na Orijentalnim Jezicima*. Sarajevo: "Svjetlost" Izdavačko Preduzeće.

Škaljić, A. (1966). *Turcizmi u Srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo: "Svjetlost" Izdavačko Preduzeće.

Unat, F. R. (1993). *Tarih Atlası*. İstanbul: Kanaat Yayınları.

Yağmur, Ö. (2019). *Antonio Mascis, Vocabolario Toscano e Turchesco (1677) ve Giovanni Molino, Dittionario della lingua Italiana, Turchesca (1641)'ya Göre 17. Yüzyılda Yaşayan Türkçenin Söz Varlığı*. İstanbul: Kesit.

Batı Rumeli'yi Osmanlı Türkçesi Geçmişiyle Anlamaya Çalışmak

Özet

Türkiye Türkçesinin Avrupa topraklarının batı parçası Batı Rumeli hem bugün hem tarihte Türk dilinin komşu dillerle ve yabancı dillerle etkileştiği bir coğrafyadır. Bugün konuşulan Batı Rumeli Türk ağızlarını bütün karakteristik ve genel özellikleriyle incelemek için onun tarihini takip edebilmek, bu sahadaki Türkçeyi doğru şekilde yorumlayabilmek için "Batı Rumeli'de konuşulmuş olan Osmanlı Türkçesini" anlamak gereklidir.

Bu çalışmada Batı Rumeli Türk ağızlarını ve dil etkileşimlerini daha doğru şekilde yorumlamak için anılan saha, geçmişiyle düşünülmeye çalışılmıştır. Burada Batı Rumeli'ye Osmanlı Türkçesi geçmişiyle bakılıp, konu hakkında bazı malzeme ve düşünceler sunulmuştur. Bunların tarihî ve çağdaş ağız araştırmalarındaki tartışmalara ve genişletmelere katkı olması amaçlanmıştır.

Birkaç kıtaya yayılmış Osmanlı Türkçesi Avrupa'sının en uzun soluklu ve köklü kısmı Balkanlar olarak belirtilebilir. Osmanlı dönemi Türk dili, Rumeli'de yayılmış; resmiyet, eğitim, edebiyat, ticaret gibi birçok alanda kullanılmıştır. Türk İmparatorluğu'nun birkaç milyon kilometrekarelik geniş coğrafyasında konuşulmuş olan ağızların tespiti oldukça çetin bir iştir. Batı Rumeli'deki tarihî Türk ağızlarını tespit etmek için düşünülecek yöntem doğrultusunda günümüz ağızlarından hareketle tarihe gidilebilir. Bu mantıkla hazırlanan çalışmalar yöntemle beraber çeşitli malzemeler sunmuştur. Bugünden tarihe gitmek yanında, tarihî verilerle bugünkü ağza ulaşmaya çalışmak da düşünülebilir.

Osmanlı Türkçesi ağız sahalarından Batı Rumeli'de Türkçe konuşulurken yazı dili de bütün düzey ve şekillerde kullanımdaydı. XVII. yüzyılda Rumeli'nin çeşitli yerlerinde yüzlerce edebî şahsiyet yetişmiştir. Çalışmada Batı Rumeli'deki çok sayıda yer ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden dil malzemesi sunan ilgili kısımlara değinilmiştir. Tarihî metinlerin yorumlanmasındaki bazı meseleler tartışılarak Batı Rumeli'ye dair çeşitli fikirlerle sonuca ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Batı Rumeli, Osmanlı Türkçesi ağızları, Türkizm, alıntı, verinti, Balkan dilleri, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, transkripsiyon metinleri.

Trying to Understand Western Rumelia with Ottoman Turkish Background

Abstract

Western Rumelia, the western part of the European lands of Turkey Turkish, is a geography where the Turkish language interacts with neighbouring and foreign languages both today and in history. To analyse the Western Rumelian Turkish dialects with all their characteristics and general features, it is necessary to follow its history. To interpret the Turkish in this field correctly, it is necessary to understand the "spoken Ottoman Turkish in Western Rumelia".

In this study, the area has been tried to be considered with its past for more accurately interpret the Western Rumelian Turkish dialects and language interactions. Here, Western Rumelia has been looked with Ottoman Turkish past, some materials and thoughts on the subject are presented. These are intended to contribute to discussions and expansions in historical and contemporary dialect studies.

The longest-standing and rooted part of Ottoman Turkish's Europe, which spread over several continents, can be stated as the Balkans. Ottoman period Turkish language spread in Rumelia; It has been used in many fields such as officialdom, education, literature, and commerce. Identifying the dialects spoken in the several million square kilometres vast geography of the Turkish Empire is a very difficult task. To determine the historical Turkish dialects in Western Rumelia, it is possible to go to history with today's dialects, within method. Studies prepared with this logic presented various materials along with the method. In addition to going from today to history, it is also possible to try to reach today's dialect with historical data.

While Turkish was spoken in Western Rumelia, one of the dialect areas of Ottoman Turkish, the written language was in use at all levels and forms. In the 17th century, hundreds of literary figures grew up in various parts of Rumelia.

In the study, many places in Western Rumelia and the relevant parts of Evliya Çelebi's Seyahatname that provide language material are mentioned. By discussing some issues in the interpretation of historical texts, various ideas about Western Rumelia were reached.

***Keywords**: Western Rumelia, dialects of Ottoman Turkish, Turkism, loanword, borrowing, Balkan languages, Evliya Çelebi's 'Seyahatname', transcription texts.*

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı

I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

Çalıkuşu'na Nazire Yazan Şair - Ahmet Şerif Şerefli'nin Yaratıcılığı

ATİLLA JORMA*

Ahmet Şerifov, Deliorman'ın Razgrad şehrine bağlı Torlak (Hlebarovo, şimdi yeni adı Tsar Kaloyan) köyünde doğdu. İlköğrenimini köyünde, rüştiyeyi Razgrad'ta okudu. Razgrad'ta sanat okulunu da bitirdi. Sonra Şumnu'da Nüvvab okulunda okudu. 1953'te Halk Gençliği gazetesinin düzenlediği bir yarışmaya katıldı. Aynı yıl Eylülcü Çocuk gazetesine işe alındı. Gazetede ilk vazifesi okuyucu mektuplarını yanıtlamak oldu. *Eylülcü Çocuk* kapatıldıktan sonra altmışlı yıllarda *Halk Gençliği* ve Yeni Işık gazetelerinde, *Yeni Hayat* dergisinde çalıştı. Dergi ve gazetelerde edebi ve kültürel konularda yazılar yazdı, Sofya radyosu Türkçe yayınlarında da eserleri tanıtılırdı. 1970'ten 1989 yılının zorunlu göçüne kadar geçen yıllar, Ahmet Şerif için olduğu gibi bütün Bulgaristan Türkleri için büyük facia oldu; işsizlik, göz hapsi, cezaevi, yarısürgün ve sürgün yılları... 1975'te cezaevine gönderilirken de evinden yayımlanmak için hazırlamış olduğu eserlerini Bulgar güvenlik organları alıp götürdü, bir daha da bu eserler iade edilmedi. 1975'te müsadere edilen yazılarından hatırında sadece birkaç başlık kalmış: *"Şiirler", "Rüzgarlar ve Tohumlar", "Atatürk Rüzgarları", "Şeyh Bedrettinin Apolojisi", "Kırcaali Defteri".* 1989'da zorunlu göçle Türkiye'ye geldi. Burada Şerefli soyadını aldı. Bursa'da çıkan "Balkanlarda Türk Kültürü" dergisinin başında bulundu. Kısa sürede kaleme aldığı belgesel nitelikte olan *"Türk Doğduk, Türk Öldük"* başlıklı eseri 1990'da kültür bakanlığınca yayımlandı. Dergilerde birçok şiirleri basıldı. "Deliorman Folkloru" adındaki eserini de kültür bakanlığı 1991'de Özel Arşivine satın aldı. 2.3.2000 tarihinde Bursa'da öldü. Postüm olarak

* Doç. Dr. / Uluslararası Vizyon Üniversitesi, Balkan Araştırmaları Enstitüsü (Kuzey Makedonya), atillajorma@gmail.com

çıkan: Türk Doğduk Türk Öldük, 2002, 2. Baskı, *Önce Düşünceler Kelepçelendi* biyografi, anılar, İstanbul, 2001. Bulgaristandaki Türkler, (1879-1989), Ankara 2002, Sen İstanbula Gelme romanı 2003, ikinci baskısı 2005 yılında yayımlandı. Giderayak (Anılar-Günceler, Aforizmalar ve Fragmanlar, 2006). Doğum yeri olan Torlak'ta bugün adına kütüphane bulunmaktadır.

Edebiyatın her alanında kalemini sınamış 1927 ila 2000 yılları arasında yaşamış olan Ahmet Şerif Şerefli'nin ölümünden hemen sonra yayımlanmış olan "Sen İstanbul'a Gelme" romanı hangi bağlamda incelenmeli sorusuna kökeninde karşılaştırma yöntemi bulunan karşılaştırmalı edebiyat bilimi diyebiliriz; bu yöntem bilimde kullanılmadan önce de insanın düşünce tarzında vardır. Konumuz bakımından ayrıca Doğu Avrupa'da, özellikle Sovyetler ve uydu ülkelerde karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının Marksizm'in etkisi ile sosyolojik temele dayalı yürütülmüş olduğu görülebilir. Yine konu bağlamında imgebiliminin çeşitli kültürlerde geçerli olan toplumsal ilişkileri düzenleyiş insana bakış sorunları algılayış estetik beğeni değerler dizgesi gibi alanları içerdiği, bu alanlarda geliştirilmiş olan bilimsel bilgilerden yararlandığı görülebilir.[1]

İmgebilimiyle ilgili Balkan ülkeleri bakımından çok önemli ve özellikli bir çalışma vardır: Maria Todorova, *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek*. Todorova kitabının girişinde kaynaklarla ilgili çeşitli görüşler belirtir. Bu arada… bir analoji kurarak otorite iddiasında bulunmak değil, 'sınırda olma' durumundaki tehlikenin ve özgürlüğün farkında olduğunu anlatmaktır. Hem doğduğu ülke olan Bulgaristan'da hem de sonradan yurttaşı olduğu ABD'de kendi marjinalliğinin eni konu farkında olduğunu söylüyor.[2] Todorova girişinde Amerikan bakış açısının da var olduğunu sezdirir. Aslında Amerika'nın Osmanlı imparatorluğu sonrası tahayyülünü anlamak için "On Harita" eserine bir bakış atacağız. Bu bakış edebiyat üzerindeki bakış açısı iki araştırmaya da bakılarak incelenecektir. Ahmet Ö. Evin, "Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi", Agorakitaplığı; Azade Seyhan, "Dünya Edebiyatı Bağlamında Modern Türk Romanı", İletişim 2011. Sorun bu araştırmaların kendisinde değil, bağlamındadır; her ikisi emperyalist, çarpık bakışlı 'ortadoğu araştırmaları' içerisinde oluşmuş çalışmalardır. Sovyet Bloku'nun çöküşü, 1990'lı yıllarda iki kutuplu dünyanın yıkılması ve ABD-İsrail merkezli Büyük Ortadoğu Projesi adlı karabasanın gölgesinde Türkiye'nin yavaş yavaş Ortadoğu bataklığına sürüklenmesine yol açmıştır.

Karşılaştırmalı edebiyat biliminin tartışmalı konularından biri ulusal edebiyat – dil ilişkisidir. Uluslararası edebiyat ürünlerinin sınırlandırılmasında ister art zamanlı, ister eş zamanlı araştırmada ilk ölçü dildir. Siyasal sınırların ve siyasi gücün her zaman – sözün gelişi göçmen edebiyatı bağlamında – ayrı bir

[1] Aytaç 2001 s. 108.
[2] Todorova 2015, s. 12-14.

önemi vardır. Ahmet Şerif, Bulgaristan'da doğmuş yazdıklarından dolayı işkence görmüş, hapis yatmış, 1989'da zorunlu göç ile Türkiye'ye gelmiştir. Romanındaki kahramanların tümü göçmendir. Bununla bağlı kimlik sorunları da çok yönlü irdelenmektedir. "Bulgaristan" adlandırması siyasi bir birim için kullanılmaktadır. Bulgaristan daha Selçuklu öncesinde en köklü Türklük bölgesi olmuş, Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında da Tuna vilayeti öncelikli ve örnek bir bölge olmuştur. Rus işgalinden sonra ise özerk Tuna Bulgaristan'ı muhalefetin en önemli kalesi idi. Ancak "Üçüncü Bulgaristan" Slav karakterli olmuştur. "Bulgaristan Türk Edebiyatı" aslında "Türkiye Türk Edebiyatı" gibi anlamsız bir sözdür. Böyle bir ifade yersiz olsa da elbette ki edebiyatın coğrafi alanlarla veya siyasi bölgelerle de çeşitli alakaları vardır. Bulgaristan Türk Edebiyatı 1945 yılından sonraki totaliter dönemde oluşturulmak istenen bir olgu; tıpkı kaynağı yine bu bölge olan Gagauzcanın yazı ölçüsü. Herhangi bir dil siyasi sınırları tanımadığı gibi, edebiyat da siyasi sınırlarla bağlı olamaz, ancak Sovyet döneminde dünya çok katı bir biçimde ikiye bölünmüştü, Türkiye Türk Dünyası'ndan izole edilmişti.[3] Bugünse, Sovyet İmparatorluğu yıkıldıktan sonra 'Bulgaristan Türk Edebiyatı' gibi bir sınıflandırma anlamsızdır.

93 harbinden sonra yaratılmış devletlerde, Romanya ve Bulgaristan'da Türk azınlığının geleneksel eğitim kurumları varlığını kesintisiz İkinci Dünya Savaşı sonrasına, kısmen de altmışlı yıllara kadar yaşatabilmişti. Bulgaristan'da 1944'ten sonra Türkçe eğitim önce 1947'de devletleştirildi, ellili yıllarda ise eşi olmayan bir yükseliş gördü, sonra yetmişlerin başında büsbütün kaldırıldı. Sosyalist gerçekçilik döneminde özellikle sanatın sanat için değil siyaset için bir yönlendirme aracı olması öne çıkmıştır. Bu süreçte milliyetçilik ve sosyalizm gibi zıt akımlar iç içe olmuş, Bulgaristan ise bu akımların tam merkezinde yer almıştır. Stalin icralarının yankıları olsa da Bulgaristan Türkleri ellili yıllarda kısa süren bir kültür rönesansı yaşamışlardı. Haklarının kaldırılmaya başlandığı zaman, Türk dili ile eğitimin kaldırılmasının uyandıracağı tepkileri azaltmak için Türk yazarlarına eserlerini daha genişçe yayımlama hakkı verilmişti. On yıl dönümünde bu haklar büsbütün kaldırıldığında henüz yeşermeye başlamış edebiyat sadece 'çekmece' ve 'samizdat' edebiyatı yolunda sürebilmiştir. 1989 yılında Bulgaristan ile Romanya'daki diktatörlükler devrildi. Bu ülkelerdeki büyük azınlıklara, Bulgaristan'da Türklere, Romanya'da Macarlara yöneltilmiş olan baskılar, her iki ülkede de isyanların başlamasına sebep oldu. Yeni dönemde- üstelik Bulgaristan AB'ye girdiği halde- okulların yeniden açılamayışı bir yana, ana dili öğretimi bile sorunsuz olmamaktadır.

[3] Yenisoy 1999, 17-46. Yunanistan ile Türkiye de aslında doğu blokuna dahil edilmek istenmişti.

Bulgaristan kökenli, önemli eserlerini Türkiye'ye göçtükten sonra yayımlatabilmiş olan "İki aradaki" yazarlardan sosyalist dönemin tanınmış samizdat yazarı Ömer Osman Erendoruk hem şiirde hem de düzyazıda başarılı olmuş, Bulgaristan'dayken tutuklanıp, beş romanını Türkiye'de yayımlatmış, Türkiye'de tanınmış ve eserleri üzerine araştırmalar yapılmıştır. Sosyalist dönemde şair olarak tanınmış Ahmet Şerif Şerefli de, eserlerini kimseye göstermediği halde yine bu yazdıklarından dolayı tutuklanıp işkence görmüştü.

Sosyalist dönemde Şirin adlı bir uzun hikâye yazmış olan Ahmet Şerif Türkiye göçünden sonra yazdığı, Sen İstanbula Gelme adlı tek romanında ise binyıl dönümünden sonra Türkiye'deki siyasal İslam'ın yükselişini öngörmektedir. Eserde bulunan çok sayıdaki ayrıntı Bulgaristan Türkünün yüz yıllık yaşantılarını betimler.[4] Ahmet Şerif anılarında gazeteci sıfatıyla Trudovak [çalışma birliği] askerlerini ziyaretini anlattığında *Şirin* adlı uzun hikayesi ile ilgili olarak küçük bir epizodu aktarır; kendisine şöyle söylenmişti: ["Bizim bir ricamız olacak. Askerlerim senin kitabını okumuşlar. Sizinle şöyle etraflıca konuşmak istediler. Kitabınızla ilgili soracak, önerecek ve söyleyecekleri varmış. "*Şirini okuduk. Yorumlamak, konuşmak ağzımıza göre kaşık değil, ama konuşalım, tanışalım hiç olmazsa. Merak edenlerimiz çok…"* …Sevineceğime biraz utandım. Şirin, en başarısız eserimdir. Ben kendi kendimi yaraladım. Yayınevinin planında öngörülene göre bir eser yazmam istenmişti. Gençtim, acemiydim, meraklıydım. Yazdım, ama yazdığım içimde bir yara bırakmıştı." Nitekim askerlerden de "Şirini yazarken biraz politika yaptığını kabul ediyor musun?" gibi bir soru soran olmuş. Ahmet Şerif böylelikle daha yetmişli yıllarda Şirin eserini benimsemediğini belirtir. Bu konuda Şirin tek örnek değil; birçok Bulgaristanlı yazar altmışlı yıllarda çıkan eserlerinin daha sonra anılmamasını dahi ümit edip demokrasi döneminde yazdıklarıyla tanınmalarını istemişlerdir; *Şirin* ise böyle eserlerin en kötülerinden hiç değildir.]

Ahmet Şerif'in iki eseri, Şirin hikayesi ve ölümünden sonra yayımlanan *Sen İstanbula Gelme* romanı arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. *"Sen İstanbula Gelme"* romanının müsveddesini okuyan Ahmet Emin, yazarın bir *"Çalıkuşu"* hayranı, bir Feride sevdalısı olduğunu söyler. Feride'nin şahsında

[4] Yine bu bağlamda Osman Tunaboylu'nun Rumeli'den Esen Yel (2004), Ramis Çınar'ın Elveda Rumeli (2012) vd. gibi eserler anılabilir. Basmakalıp görüşlere karşı edebiyatın evrenselliğinin, mekândan bağımsızlığının çok güzel bir örneği olan Ömer Ertur'un Can Yoldaşları adlı romanıdır. Bu eser Türkçe yazılmış, 2004 yılında Viyetnam'da, Hanoi'de yayımlanmıştır. Yazarı Ömer Ertur 1944 İstanbul doğumlu olup yükseköğrenim için ABD'ye gitmiş ve orada profesörlüğe kadar yükselmiş, 1988'den beri Birleşmiş Milletler Kurumunda görevli olarak birçok ülkede bulunmuştur. 1999 yılında BM adına Kosova'ya gittiğinde ailesinin kökenini araştırırken Can Yoldaşlarını yazmaya başlayıp eserini daha sonraki görev yeri Vietnam'da tamamlamıştır.

sadece bir eğitimci değil, kadın haklarını savunmaya soyunmuş cesur bir mücadeleci kişilik gördüğünü, toplum yaşamında Türk kadınının hak ettiği yeri almadığından bu yönde çok şeyler yapılmasının gerekli olduğu kanısında idi. Reşat Nuri Güntekin *Çalıkuşu* adlı eserinde başkahraman Feride'nin romantik aşk seruveni içinde Anadolu'nun sosyal yapısı ve eğitim kurumları ile ilgili birtakım sorunlarını gündeme taşımıştır. Aynı tema medrese karşısında layık eğitim kurumlarını savunan *Yeşil Gece* adlı eserinde de işlenir.

Şirin eserinde kısa çerçeve anlatıdaki gazeteci Ahmet – doğrudan yazarın kendisi – genç bir köylü kadından tuttuğu günlüklerini alıp onları yayımladığını söyler. Eserin başkahramanı olan Şirin genç kız iken daha okulu bitirmeden eve kapatılıp, anası tarafından çarşaf giydirilerek evlendirilmek üzere çeyiz yapmasına zorlanılır. Ancak çok geçmeden sosyalist kuruculuğun bir öğesi olan sovetliğe çağrılarak kendisine köydeki okuma yazma bilmeyen kadınlara okuma yazmaları için kurs öğretmenliği teklif edilir. Annesinin aksine babası bu teklifi olumlu karşılar. Şirin de böylece vazifeye koşulur. Öte yandan da taraflar uygun görmediği halde köydeki gençlerden biri ile evlenir. Evlendikten sonra Emel adında bir çocuk dünyaya geldikten sonra eşi bir kaza sonucu hayatını kaybeder, ancak Şirin yine işine devam etmektedir. Daha evlenmeden önce günün birinde şehirdeki tanıdıklarının desteğiyle feracesini atıp çağdaş Türk kadını olarak görünmeye başlar. Eserde aynen Cafer Cabbarlı'nın "Almaz" ve "Sevil" eserlerinde olduğu gibi Şirin de Bulgaristan'da kara çarşafı atıp kadın özgürlüğünün öncüsü olur.

Azade Seyhan, "Dünya Edebiyatı Bağlamında Modern Türk Romanı" eserinde Güntekin'in ve diğer erken cumhuriyet dönemi yazarlarının Halide Edip, Yakup Kadri ve Reşat Nuri'ye yönelik hiç azalmayan beğeniye dikkat çeker; romanları tarihsel özgüllüklerini nasıl korumuş ve birer klasik haline gelmiş diye sorar. Okur alımlama kuramı veya alımlama estetiği açısından "klasiklik" bir sanat eserine has olan bir özellik değil, eserle okuyucusu arasında zaman içinde gerçekleşen bir etkileşimin sonucunda ortaya çıkan bir niteliktir. Okuyucunun kendisi, eserdeki hiçbir şeyi klasik olarak belirleyemez. Buna karşın, eğer sanat eseri o güne kadar bilinmeyen yaşantıları tahayyül edebilmişse, henüz farkında olunmayan sorunları öngörebilmişse veya yeni ortaya çıkan sorulara yanıt verebiliyorsa, üretildiği zamandan bağımsız olarak okuyucuyla sürekli bir ilişki kurmayı başarır.[5] Erken Cumhuriyet döneminin üç büyük yazarının Yakup Kadri, Halide Edip ve en genci olan Reşat Nuri Güntekin, 1889 yılında İstanbul'da doğdu. Ölümünün üzerinden yarım yüzyıl geçtikten sonra kitapları hâlâ geniş kitlelerce okunmakta ve bu kitapların yazarı Güntekin, hoşgörü ve idealizmin sembolü ve eğitimin ortak hedeflerine dayanan ahenkli bir toplum ihtimalinin

[5] Seyhan 2001, s. 66.

umudu olmayı sürdürmektedir. Kendisi de bir eğitimci olan Güntekin, hayatını ve sanatını hoşgörüyü öğretmeye adamıştır. Hâlâ büyük rakamlarda yeni baskıları yapılan, filmi ve dizisi de çekilen en ünlü romanı olan Çalıkuşu'nu okumamış bir Türk kadınına rastlamak gerçekten güçtür.

Güntekin, o zamanlardaki adı Darülfünun olan istanbul Üniversitesi'nde edebiyat alanındaki eğitimini tamamladıktan sonra 1931 yılına kadar öğretmen, 1931 ilâ 1939 arasındaysa müfettiş olarak çalıştı. Çalıkuşu 1922 yılında Vatan gazetesinde tefrika edilince Güntekin otuz üç yaşında dikkate değer bir şöhret kazandı. ... Daha sonraki romanlarında, Güntekin'in eğitimin gücüyle insanların batıl inançlarından ve dini dogmalardan kurtulabileceğine dair gençliğe dönük iyimserlik ve inancı, zaman içinde yerini toplumsal yaşamın bozulmasına ve yeni ulusun ideallerinin zayıflamasına yol açan ahlaki kırılganlıklardan kederlenen bir bakış açısına bıraktı.

Devrimler kâğıt üzerinde ve kanunlar halinde gerçekleşmişti, ancak gerçekte sadece dar bir elit kadro tarafından benimsenmişti. Hakikatlerini yaygınlaştırmak, yeni devrimleri sevdirmek için Atatürk başka bir orduya ihtiyaç duyuyordu. Bu güçlerse, romancı, gazeteci, diplomat ve öğretmenlerden oluşacaktı. Bu kişilerden çoğu Atatürk'ün arkadaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında yanında olan destekçileriydi ve cumhuriyet hareketine henüz daha olgunlaşmamışken katılmışlardı. Cumhuriyetin kuruluşuna katılışları Türk köylülerin dertlerine, acılarına ve cehaletlerine ilk elden tanıklık etmelerini sağlamıştı. Böylece, ülkelerindeki kültürel ayrışmayı açıkça deneyimleyip, genç ulusun ilerleyen yıllarda karşı karşıya kalacağı sıkıntıları anlamışlardı. Erken cumhuriyet dönemi yazarlarının eserleri, yeni rejimin başına musallat olacak badireleri anlatmaktadır, iki büyük savaşla tükenen ve sonunda özgür kalarak rahatlayan Osmanlı'nın çocuklarının imparatorluğun ölümüne yas tutmak için zamanları, şansları veya bunun için bir istekleri olmamıştı. Fakat geçmişin enkazına gömüldüğü farz edilen Islami düşüncenin gücü tahmin edilenden çok daha çabuk geri dönmüştü. Reşat Nuri Güntekin'in Yeşil Gece'si (1928) ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Yaban'ı (1932), bastırılmış olanın geri dönüşünün karanlık sonuçlarını korkutucu bir açıklıkla sunan romanlardır. Bu yazarlar, Anadolu şehirlerinin kendi kontrolü altında geri kalmasına sebep olan taassubun akıldışı ve potansiyel olarak yıkıcı karakterini acımasız bir şekilde gözler önüne sermişlerdir. Ne var ki bu yazarların yobaz Müslüman tahayyülleri, kuruluşunun on yıl ardından yeni cumhuriyeti tehdit eden dini fanatizm gerçeğinden çok daha zararsızdı. Yeşil Gece ve Yaban korkunç Kubilay olayının -sırasıyla- önce ve sonrasına tarih düşmüştür.[6] 23 Aralık 1930 tarihinde ellerinde yeşil bayraklar taşıyan, bir şeyhin önderliğindeki bir ayaktakımı, Islami devlet ve kanunların geri

[6] Seyhan 2011, s. 65-100.

getirilmesi isteği ve onlara direnen herkesi öldürecekleri tehdidiyle izmir Menemen'deki belediye binasının etrafını sardı. O sıralarda Menemen'de askerlik yapan yirmi dört yaşındaki bir öğretmen olan Ahmet Kubilay, silahsız olarak gösterilerin yapıldığı yere gitti ve protestocuları sakinleştirmeye çalıştı. Bu ordu üniforması giymiş genci gören ayaktakımı galeyana geldi, Kubilay'ı yere düşürdüler, yavaşça başını kestiler ve kesik başını yeşil bayrağın takılı olduğu sopanın üstünde gezdirdiler. Bu şehir sadece birkaç sene önce, aralarında Kubilay gibi genç subayların bulunduğu askerlerce Yunan işgalinden kurtarılmıştı. Olayın failleri yakalandı ve cezalandırıldı, ancak yaşananların gelecekte olacakların habercisi olduğunu söylemeye bile gerek yoktu. Bugünün okurlarına Yeşil Gece ve Yaban'ın geleceği görme becerisi neredeyse olağanüstü gelebilir. Kubilay çoğu tarih kitabında unutulsa da, bu romanlar onun katillerinin hayaletlerini hatırlatmaya devam eder.[7] Bugün onların karşılığı taliban gibi çeteler olmaktadır.

Öte yandan, ne herhangi bir özet bu kitabın duygusal sürekliliği hakkında bir fikir verebilir ne de onun okurun gözündeki eskimeyen cazibesini açıklayabilir; çünkü hikayenin kendisi parçalarının özetlerinden çok daha büyüktür. Her ne kadar kitabın yayımlanma tarihi, romanın yakaladığı ilk başarıyla yakından ilgili olsa da, başarısının devamlılığını güçlü karakterizasyonuna, usta diline ve kasvetli ve perişan Anadolu coğrafyasının yürek burkan bir gerçekçilikle resmedişine borçludur. Fakat en önemlisi, bu kitap eğitimli kadınlar arasında öğretmenliği arzu edilir bir meslek haline getirmede meşrulaştırıcı ve yüreklendirici bir rol oynamış ve bir idealin peşinden İstanbul'un dünyasından taşraya doğru gitmelerine olanak vermiştir.

Tıpkı Yakup Kadri'nin Yaban'ı gibi Feride'nin hikâyesi de ondokuzuncu yüzyıldan bugüne kadar devam eden eğitimli, genellikle de Batılılaşmış şehirli elitlerin oluşturduğu azınlıkla, yalnızca Kuran kurslarında ya kısmen ya da okuduğundan da bir şey öğrenemeyen (nitekim çoğunun hiçbir Arapça bilgisi olmadığı gibi, Türkçe okuryazarlıkları da yoktur) Anadolu'da yaşayan çoğunluğun arasındaki büyük kültürel bölünmeyi anlatır. Modern barış gönüllülerine benzer biçimde, Feride'nin ardından ilerleyen genç Türk kadınları da (Feride'nin ulaştığı mutlu sonu paylaşamasalar bile), Anadolu'nun uzak köşelerinde öğretmenlik yapmak üzere, yabancı bir ülkeye -korkutucu derecede gerçek anlamda- gider gibi yola çıktılar, içlerinden birçoğu gittikleri yerlerdeki din adamları ve muhafazakâr taşra insanları tarafından gücendirildi ve kendilerinden nefret edildi. Sıklıkla, bulundukları yerlerden düşmanlık ve hınçla uzaklaştırıldılar.[8]

[7] Seyhan s. 65-66.
[8] Seyhan 2011, s. 104.

Milli Eğitim Bakanlığı'nda müfettiş olarak görev yaptığı sıralarda çıktığı Anadolu seyahatlerinin birinde, genç bir kadın öğretmenle Güntekin'in aralarında geçen konuşmayla ilgili bir anekdot vardır: Kadın Güntekin'e, o sırada denetlemek için geldiği bu cehennemi andıran okulda öğretmenlik yapıyor olmasının sorumlusunun yazdığı roman olduğunu söyler. Yine de, bütün zorluklarına karşın, çok sayıdaki idealist öğretmen davalarına bağlı kalmış ve görevlerini yerine getirmişlerdir.

Şirin, "Çalıkuşu" romanın esas kahramanlarından biridir. Sen İstanbula gelme eserindeki Şirin ”hocahanım” Şirin povestindeki adaşı Şirin'den daha eğitimlidir. Şirin hocahanım hikayesini anlatır: Reşat Nuri'nin Çalıkuşu'su bir zamanlar beni öyle etkilemişti ki, öğretmenliği meslek olarak seçmeme neden oldu… Bizim orada –Bulgaristan'da– çok kısa sürmüş olsa da mutlu ve aydın bir dönemimiz oldu. Köyde kadınları mahallelerden topluyor, onlara Çalıkuşu romanını bölüm bölüm okuyordum. İlgi çok büyüktü. Çalıkuşu kitabının girmediği aile yoktu köyümde. Çalıkuşu birçok kızı öğretmenlik mesleğine yönlendirmişti. Bu eser ruhumuzda bir devrim yapmış ve genelde kadınları kitap okumaya özendirmişti. Bulgaristan'da, Deliorman'da benim gibi birçok Türk kızını öğretmenlik mesleğine heveslendiren, elden ele dolaşan Çalıkuşu romanıdır. Oysa totaliter bir rejimde öğretmenliğin bir alçalış olduğunu sonradan öğrendik. Rejim Türk öğretmenini, memurunu bir propaganda aracı, Türk kimliğini mezara gömmek için birer mezarcı olarak kullandı. Kendi milletine karşı görev yapmak çok çok onur kanatıcı idi. Bir yönetici olarak kendi milletine karşı suç işlemek için zorlanıyorduk. Bir maaş için sığır misali kazığa bağlanmak, çizilen daireden daha öteye geçememek çok acı idi. Bizi yeden de, sığır misali arkadan kamçılayan da rejimin adamları idi. Biz öğretmen değil, bu ad altında birer sivil polistik. ... Türkçe, anadilini konuşanları ihbar etmek zorunlu görev alanına giriyordu. Rejim yine Türkü Türke ezdirme yöntemini uyguluyordu. Onların hedefi tek uluslu bir devlet oluşturup azınlıkların köküne tuz ruhu dökmekti. Komünizm öğretisinin yanlış olarak uygulanması bir süre yanlış yolda yürümemize neden olmuştu. Ama giderek bilinçlendik. Bilinçlendikçe kendimizi keşfettik. … 1984'ün sonunda zulüm doruk noktasına ulaşmıştı artık. Ordu gücü kullanılarak tüm Türklerin adı islavlaştırıldı. İşte o zaman kadın olarak ben de isyan edenlerin saflarında yer aldım. ... Hoca Hanım tutuklanan isyancılar arasında sorgu yargıcının önüne getirildiğinde yargıcın ilk sözü: ”beğen bir slav adı da bu Türk olma rezaletinden kurtaralım seni. Beğen de seni bilinçli olarak özüne, kimliğine kavuşturalım.” Hoca Hanım'ın cevabı yangına körükle gitmek misali; ”Bizler Bulgar değiliz ama, Türk olan sizlersiniz. Tarihi bir kez daha okuyun. Göreceksiniz ki adınızı, dilinizi, dininizi değiştirerek soyuna kavuşması gerekenler sizlersiniz”.

Reşat Nuri'nin eseri hakkında söylenen, 'hikayenin kendisi parçalarının özetlerinden çok daha büyüktür' sözü Ahmet Şerif'in eseri için aynen geçerlidir.

Reşat Nuri, İstanbul'un surlarının dışına çıkamayan Türk romanının sınırlarını Anadolu'nun terk edilmiş toprak ve insanlarına doğru genişletir. Çalıkuşu'nda Zeyniler Köyü'nü resmettiği unutulmaz bölümler, Anadolu'nun bu tipik ıssız topraklarını ve hayattaki tek kaygısı ahiret olan onun yoksullaştırılmış halkını romanın başkarakteri haline getirir. Güntekin bu insanlara alçakgönüllülükle yaklaşır, ancak kendi kurtuluşlarını gerçekleştirmeleri konusunda çok az umudu vardır. Sonuç olarak okuyucuda yankı uyandıran Güntekin'in hoşgörü ve merhameti sunmadaki estetik cezbediciliğidir. Yazıldığı dönemin bağlamında, Feride'nin hikâyesi ihtiyatlı bir biçimde daha parlak bir geleceğe dair olumlu bir bakış açısı sunar. Bu, kendilerinden daha az şanslı olan vatandaşların hayatlarını daha iyi hale getirme misyonunu sahiplenen elitlerin, gerçekleştirmek için uğrunda gece gündüz çalışmaya gönüllü oldukları bir gelecektir. Güntekin yalnızca özgürlük için verilen mücadelenin zaferle sonuçlanacağını değil, aynı zamanda günümüze kadar devam eden kültürel bölünmenin korkutucu sonuçlarını da önceden görür. Çalıkuşu ve kuşkusuz ondan daha siyasi bir içeriğe sahip olan Yeşil Gece, yalnızca Yakup Kadri'nin Yaban'ına giden yolu değil, aynı zamanda 1960 ve 1970'lerin toplumcu gerçekçi edebiyatının da önünü açmıştır. Seküler bakış açıları ve insancıl sonlara olan bağlılıklarıyla hem Güntekin hem de Yakup Kadri, Aydınlanma ideallerini dile getirdiler; ama bunu soyutlamalar biçiminde değil, eğitimsiz insanları okulla buluşturmaya çabalayan karakterleri yoluyla gerçekleştirdiler. Yeşil Gece'nin esas konusu; kurtuluş için, toplumun değişip ilerlemesi için eğitimin önemidlr. Aynı konu büyük ölçüde Çalıkuşu'nda da ele alınır ve işlenir. Ama burada çok daha yoğundur. Uzun yıllar medresede okuyan ve medrese anlayışı, içinde yetişen, bu sırada medreseyi ve sarıklıları çok iyi tanıyıp onların içyüzünü öğrenen ve memleketi yalnız yeni eğitim ve öğretimin, deneysel bilimlerin kurtaracağına inanan öğretmen Ali Şahin'in, kendi isteğiyle gittiği Sarıova'da medreselilerle, medrese zihniyeti taşıyanlarla giriştiği ve yaptığı savaşı anlatan Yeşil Gece, bazı yönleriyle Çalıkuşu'na benzemektedir. Çalıkuşu'nun başkahramanı Feride gibi Ali Şahin de Türkiye'nin eğitim savaşında türlü güçlük ve sıkıntılara katlanıp göğüs geren ülkücü bir kişidir. Duygusal eserlerden realist Yeşil Gece'ye geçişi üzerine sorulan bir soruya yazar şu karşılığı veriyor, bu arada Çalıkuşu ile Yeşil Gece arasındaki benzer ve ortak yönleri belirtiyor: *"...İnsandaki duygu fonu değişmiyor. Sonradan öğrendiği, anladığı şeyler; zaman, muhitin tesirleri vb. elbette değişmeler yapacaktır; fakat hepsinin maddesi, daima onun durmayan sızıntıları ile yoğruluyor. Büsbütün değişmek kendi kuruntunuz gibi bir şeydir... Demek istediğim su ki, "Çalıkuşu"nda, Âşık Garip gibi, bütün*

masal âşıkları gibi, başını alıp kırlara çıkan âşık kız çocuğu ile "Yeşil Gece"deki sakallı köy hocası arasında ben o kadar fark göremiyorum.[9]

"Vaktinden önce anlatılan bir felaketin kaydı", Yeşil Gece, Reşat Nuri Güntekin'in dinî yobazlığın zirveye çıkmasıyla birlikte akılcılığın gözden düşüşünün hikâyesidir. Romanda "yeşil bayrak" ve "yeşil ordu"ya dönük imalar, dini doğruculuğun militan gücünü vurgular. Bu güç, düşmanlarını -"eğitim ordusu" ve onun mücadeleci öğretmenleri, ulusal özgürlük savaşının askerleri ve laiklik taraftarları- alt etmek için her zaman hazırdır. Romancının yeşil gecenin her an her yerde hissedilen karanlığı konusundaki görüşü, Şahin'in iç monologunda ifadesini bulur: Medreselerin yeşil gecesi yalnız kendi içlerini karanlığa boğmakla kalmamış; memleketin her yanına yayılmış, her köşesini kaplamış. Zaten bunun başka türlü olmasına da imkân yoktu. Akıllara, vicdanlara şimdiye kadar hep bu medreseden yetişenler rehberlik ediyorlardı. Bu adamlar, memlekete karanlıktan gayri ne götürebilirlerdi ki? [...] Evet, zavallı memleket, asırlardan beri yeşil bir gece içinde yaşıyordu. Halk, dünyayı hep bu karanlığın arasında görüyordu. Çalıkuşu'nun başkarakteri Feride gibi Şahin Efendi de, oportünist ve açıkgözlü din yobazlarınca yönetilen geri kalmış, yoksul ve unutulmuş bir köyde kendine bir yer edinmeye çalışan genç ve idealist bir öğretmendir. Şahin'in kendisi de esasen, onu yeşil ordunun sadık bir neferi olarak yetiştirmek isteyen bir babanın oğludur. Şahin eğitimine medresede başlar, ileride yeşil ordunun askerlerinden biri olacağı beklenen, ancak yetenekli ve bilgiye aç bir öğrenci olan Şahin içinde bir değişimin başladığını hisseder, mezun olmadan önce medreseden ayrılır ve ilkokul öğretmeni olarak öğrenim görmek üzere Darülmuallimin'e başvurur. Kendisini de şaşırtan büyük bir başarıyla giriş sınavlarını geçer. Yeni okulunda, fes takanlarla (Batılılaşanlar) sarıklılar (medrese mezunları) arasındaki gerilime tanık olur. Başa giyilen bu giysiler, münevver elitlerle medresenin yarattığı zihinler arasındaki çözümü imkânsız düşmanlığın, yani Osmanlı tarihinin birbiriyle mücadele içindeki güçlerinin göstergebilimsel işaretleridir. Günümüzde bu fesli-sarıklı ayrılığı kadınlar arasındaki başı açık-türbanlı ayrımı haline gelmiştir. İronik şekilde Şahin'in itikadını ve yeşil orduya olan inancını erozyona uğratan şey, gerçek manevi yaşamın medresede hiçbir şekilde bulunmamasıdır. Âşık olduğu adamın ihaneti ve onun sebep olduğu arzu ve anılardan kaçma ihtiyacının tetiklemesiyle eğitim ordusunun saflarına kendini atan Feride'nin aksine, Şahin öğretmen olmaya, içinde yetiştiği İslami yaşam tarzının akıldışılığını ve anlamsızlığını görüp bundan vazgeçtikten sonra bilinçli ve önceden tasarlayarak karar verir. Feride'nin aksine Şahin şehirli elitlerin arasından değil, tam tersine yeşil bayrağın taşıyıcılarının dünyasından gelir.

[9] Mustafa Haydar, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, İstanbul 1960, s, 89. alıntılayan Seyhan; Seyhan 2011, s.107.

Güntekin örtük bir biçimde, "yeşil gece"nin sonsuzluğuna yayılan dinî hoşgörüsüzlük ve cehaletin ölümcül sonuçlarını geri döndürmenin imkânsızlığını kabul eder. Romanın kapanışında Şahin "Çok doğru söylemişler... inkılâp denilen şey bir günde olmuyor" diye bu düşünceye işaret eder (249). Atatürk sonrası dönemde Türkiye birçok kez, siyasi partilerin seçimlerde dini retoriği kullanarak kampanya yürütmelerine ve mevcut hukuki düzenle çelişen biçimde islam hukukunu övmelerine tanıklık etti. Bütün oportünistler gibi din maskesiyle istismarda bulunan güç simsarları da, siyasi iklime göre hiç çaba harcamadan, zaman içinde rollerini yenilemeyi bilmişlerdir. Güntekin'in yeşil ordunun "cihanın dört köşesine" yayılan durdurulamaz tehdidini anlattığı metni, vaktinden önce anlatılan bir felaketin kayıtları olarak okunabilir. Roman, Amerika dahil dünyanın büyük kısmını etkisi altına alacak olan köktenci dinlerin saltanatının habercisidir. Metin aynı zamanda işkencenin sonsuz sayıdaki imkânlarını da gözler önüne serer: istismar; kadınların, çocukların ve yoksulların baskı altına alınması; ve entelektüel ve sanatçıların hapsedilmesi veya öldürülmesi. *Militan* İslam'ın büyük bir hızla yükselişine tanıklık eden bir çağda Yeşil Gece, hayret verici biçimde önsezili bir yapıt olarak ortaya çıkar.[10]

Yine Seyhan'a göre "... eğer İngilizce çevirisi bugün dolaşımda olsaydı Yeşil Gece, Müslüman dünyasında yazılan Yasmina Khadra'nın Kabil'in Kırlangıçları (2004; Hirondelles de Kaboul [Khadra, kitaplarını Fransızca yazan Cezayirli ordu subayı Mohammed Moulessehoul'un takma adıdır]); Assia Djebar'ın Cezayir Beyazı (2000; Blanc de l'Algerie), Tahar Djaout'nun Aklın Son Yazı (2003; Le dernier ete de la raison) ve Azar Nafisi'nin Lolita'yı Tahran'da Okumak (2003; Reading Lolita in Teheran) adlı romanlarıyla aynı övgüleri paylaşabilirdi. Bu romanlar, modern Müslüman milletlerde dinî köktenciler, mollalar ve Taliban tarafından aralıksız olarak süren yıkım hakkında güçlü ve ikna edici bir tartışma başlatmış ve aklın, vicdanın ve merhametin aydınlığı ortadan kalktığında insanları mahkûm eden travmanın büyüklüğünü anlamaya çalışmıştır. Kabil'in Kırlangıçlarında Muhsin ve Züneyra, Kabil'de yaşayan, eğitimli, orta sınıfa mensup bir çifttir ve Taliban tarafından saygın mesleklerinden uzaklaştırılmışlardır. Züneyra'nın kederini dile getirdiği sözcükler, ilginç biçimde Yaban ve Yeşil Gece'deki benzer imgeleri anımsatmaktadır. Otuz iki yaşında eski bir avukat olan Züneyra, çadır (burka) giymeye tahammül edemez ve oturdukları evden dışarı çıkmayı reddeder. Khadra'nın Taliban hâkimiyeti altındaki Kabil'i anlatırken onu binalarla değil "cephe iskeletleri"yle dolu, "sandalet ve nalınların gün boyu aşındırdığı", "öte dünyanın bekleme odası"na dönüşen ve "gerici bir

[10] Seyhan 2011 45-105.

düzen"in sürdüğü bir şehir olarak betimlemesi, Yeşil Gece ve Yaban'daki Anadolu köylerini, özellikle de Çalıkuşu'nda yer alan Zeyniler köyünü akla getirir.[11]

Fazlasıyla siyasallaşmış ve militanlaşmış bir İslam'ın karşısında konumlanan bu çoksatar yazarların ateşli üslubuyla karşılaştırıldığında, Yeşil Gece, ele aldığı konuya çok daha eleştirel bir mesafeyle yaklaşmış ancak mesele hakkında en az onlar kadar kaygı ve endişe duyduğunu göstermiştir. Yaban ve Yeşil Gece'de Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Reşat Nuri Güntekin bu duyguyu, köylüleri evliyalardan, falcılardan, yozlaşmış din adamlarından, acımasız toprak ağalarından ve din ve gelenek maskesi arkasında kitleleri korku içinde bırakan ve her türlü reform ihtimalini engelleyen bütün fırsatçılardan kurtarmak için mücadele eden başkarakterlerinin ruhunda somutlaştırmışlardır, ilginçtir ki, bu yazarların çok kapsamlı sanatsal öngörüleri sadece yakın geleceği değil, aynı zamanda tarihin gelecek diyalektik döngüsünü de içine alır. 3 Mart 1924'te farklı okul sistemlerini birleştiren (dinî okullar ve seküler okullar) kanunun kabul edilmesi etkisini göstermiş, medreseler kapatılmış ve eğitim sisteminin laikleşmesi yolunda büyük bir adım atılmıştır. O halde bu kadar çok okur ve eleştirmenin, Güntekin ve Karaosmanoğlu'nun Yaban ve Yeşil Gece'de dile getirdikleri tarihsel-anlatıların güncelliği ve geçerliliği karşısında hayranlık duymaya devam etmeleri şaşırtıcı değildir.[12] Aynen, Ahmet Şerif'in öngörüsü gerçekten hayret vericidir; Taliban bugün hiç olmadığı kadar yanıbaşımızdadır. Ahmet Şerif: "…yurdumun birçok köyünü görmek fırsatı buldum. Camisiz, mescitsiz köy görmedim, ama okulsuz köyler çok. Okul yaptırmak sevap değil mi yoksa… hatta kimi köylerde camiler ikişer üçer. Gerekmediği halde sevap için yaptırmışlar. Sevap için okul yaptıranlar nerede? Okul yaptırmak sevap değil mi yoksa, tespitin çok yerinde kızım. ... Ben burada hala Osmanlı döneminde yaşayan siyah bürgülü, siyah feraceli kadınlar görüyorum. Her şey özgürken bu matem neden. Sanki burası ikiye bölünmüş gibi. Yarının Türk kadını hangilerinden olacak. Dua okuyarak yağmur yağdırmak isteyenlerden mi yoksa bilimin dili ile konuşan kadınlardan mı? s.80". "Bugünkü tartışmaların yarısı türban tartışması, hiç eskimeyen hiç tükenmeyen bir konu ne hikmetse." "Doğru. İrtica giderek azıyor...", "Atatürk kadının eşitsizliğini gördüğü için onun başını açtı. Erkeklerle eşitlik hakkını tanıdı. Eşit olmayan her zaman alçaltılmıştır. Kaçgöç kadını toplumda yabancı gibi yaşatmıyor mu?"[13]

Ahmet Şerif Şerefli'nin *Sen İstanbula Gelme* romanı yalnızca bir "Çalıkuşu hikayesi" değildir. Eser doğrudan da bir göçmen romanıdır. Ancak sadece değişik zamanlarda göçen insanların hikayesi olmayıp son büyük göçte gelen birden çok

[11] Seyhan 2011, s. 112.
[12] Seyhan 2011, s. 117.
[13] Şerefli 2005 s. 225-6

neslin, özellikle genç Havva'nın temsil ettiği, her şeyi ile farklı çevrede yetişen bir kuşağın buruk hikayesidir. Göçmenler iki nesil, "Çalıkuşu"nun da temsil ettiği orta yaş ve Havva gibi hayata yeni başlayan gençlerdir. Romanın esas kahramanları kalıcı, geri dönüşü akıllarından geçirmeyen göçmenlerdir. Uyum sağlamayıp geri dönenlerden söz edilse de bu "geriye göç" üzerinde durulmuyor. Göçmenler zamanla yanıldıklarını, öz yurtlarından atılarak "anavatan" diye belledikleri Türkiye'de derin bir hayal kırıklığı yaşarlar. Atatürkçülüğün yerine irticanın geçmekte olduğunu görür, çoktan atılan kara çarşafın sinsice geri dönmekte olduğunun tanıkları olarak hayıflanırlar. Esasen göçmen edebiyatından bugün söz etme gereğinin yeni boyutları oluşmaktadır. Ellili yıllardan doksanlı yıllara kadar olan göçler ikiye bölünmüş dünyada rejimden kaçanların geriye dönüşü düşünülmeyen göçlerdi. İkibinli yıllarda dünyada yeni cepheler oluşmakta, gelecek belirsiz görünmektedir. *Sen İstanbula Gelme* romanının başkahramanı kadın olup kitap da kadın bakış açısından yazıldığı için sorunlar daha karmaşıktır. Demokrasinin bulunduğu yurt sandıkları Türkiye'nin ufkunda kara bulutlar görünür. Romanın kahramanı ve ben – anlatıcısı son 89 göçü ile Bulgaristan'dan gelip Bursaya yerleşen, 25 yaşlarında, Havva adında bir kadındır. Eserin başlıca mekanı Bursa ve İstanbul olsa da bütün şahıslar ya göçmen ya da göçmen kökenlidirler. Türkiye'ye geldiklerinde de yeni ortama uyum sağlama çabası içinde kendine yeni bir kimlik arayışına giren Havva da bu şanssız kuşağın temsilcisidir. Genç kız Havva yüzünü bile görmediği, hakkında hiçbir şey bilmediği annesini arar; çıkardığı bir kültür dergisi aracılığıyla yeni kimliğini kanıtlamanın yolunu, aşkı ve mutluluğu arar. Özgür ve kişilik sahibi Havva sonuçta bütün zorlukların üstesinden gelir.

Havva bazen monolog bazen de - çoğu bir önceki neslin temsilcileri ile - diyalog kurarak fikir alışverişinde bulunmaktadır. Konu Bulgaristan'daki geçmişleri ile yeni ülkelerindeki bazı uyumsuzluklardır. Havva: "Adaletsiz nasıl yaşanır bu güzelim dünyada. İnsanoğlu neden bu kadar bencilleşti. Ben sevdiklerime sevgimle, insanlara iyiliklerimle, saygı ifadesi birer sabah selamımla dokunuyorum. Ve onların yüreklerindekini yüzlerinden gözlerinden okuyorum. Ben çevremdekilerin büyük tasaları kanayan yaraları, geleceğe dönük düşleri ile düşünüyorum. Körün değeneği gibi demokrasi de herkesin tutunduğu veya sürekli dayanmak istediği bir değenek. Hani nerede o? İsmi var cismi yok. Başucu kitaplarını açıp okuyorum. Demokrasinin bu kitaplardaki yaşı yedi bin. Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşı 75, benim yaşımsa onun üçte biri ancak (...) Tanımadığımız demokrasi yedi bin yaşında olsa ne yazar! Sınırları vizesiz aşamıyor hala! Her kapıdan içeri giremiyor. Kapıyı da bazen kanlı monarşi tutuyor, bazen güdümlü proleteri diktatörlüğü, bazen şeriat. Camii okulun önünde tutan, kadınlara başörtüsünü inanç adına dayatmaya çalışan şeriat. Bilim dünyası aydan sonra şimdi de marsa demir attı. Şeriat bunların yerine başörtüsü ile uğraşıyor. İmam

nikahlı kadınlar istiyor öz şemsiyesi altında (...) Yedi bin yaşındaki demokrasi hadi ülkemize de gel artık. Büyük Atatürk bir cumhuriyet kurdu. Bir sürü reform gerçekleştirdi. Türkiye mamur bir Avrupa ülkesine dönüşsün diye. Hadi gel değenek haline getirdiğimiz demokrasi. Yüce kurtarıcımızın ömrü uzun değilmiş. O gittikten sonra meydan çıkarcılara, şeriatçılara kaldı."

Binyıl dönümünde dünyada bir belirsizlik hakim. Demokrasi sanki yirminci yüzyılın olgusu, kriz halindedir. Türkiye'nin gittikçe çöl olması gibi konular Havva'yı derinden üzer. İklim değişikliği gibi konuların çözümü için demokrasilerdeki karar mekanizması yavaş işler. Türkiye'de demokrasi zaten çok genç, sıkça da kesintilere uğramış. Şeriatçılar için demokrasi amaç değil, araçtır. İslamcılık ya da siyasi İslam'ın kişisel hayat dışında sosyal ve politik alanlarda da yol gösterici kılınmasını amaçlayan politik-ideolojik hareket binyıl dönümünden sonra sinsice ilerleyerek güçlenmektedir. Bu hareketin baştaki siyasi sembolü olan kadınların başörtüsü çok geniş tartışmalar doğurmuştur. Atatürkün kadınlara verdiği hakların geri almaya çalışılması, Havva'yı hem vatandaş hem bir kadın olarak öfkelendirir: "... bugünkü tartışmaların yarısı türban tartışması … irtica giderek azıyor … aynen, kadın cinayetlerinin günden güne artması ve bu cinayetlere karşı yöneticilerin aldırmazlığı gibi gelişmelere tanık olunmaktadır."

Havva'yı büyüten "süt anne"nin kendi kızları Bulgaristan'a geri dönmüşler. Ancak sütanne Havva'yı Türkiye'de tek başına bırakamıyor. Ölümünün yaklaşacağını hissettiğinde öz yurduna öz toprağına kavuşmak ister, kızlarını görmek istediğini söyleyip, Bulgaristan'a yolcu olur. Havva üvey kardeşlerinden gelmesi gerektiğini bildiren bir telgraf alır: "Süt anne yatakta acele yola çık". Ömrünü sanki Havva'nın evlenip bir yuva kurması beklentisi uzatmıştı. Havva yetiştiğinde yarı koma halinde olan süt annenin Havva'ya iletmeye çalıştığı son dileği "artık evlen" oldu. "...iki kızına öğrenim verememişti... okumamışlardı da ondan... seni okuduğun için okuttum diyordu. ...milli duygularla dini duyguları ayırt etmiyordu, türklükle müslümanlığı eşdeğer olarak görüyordu." ...Cumhuriyet Bayramının kutlandığı vesilesiyle, bak kızım burada Cumhuriyet Bayramı kutlanıyor. Geldiğimiz topraklarda ulusal bayramlarımız yoktu sadece dini bayramlarımız vardı. Sonradan onları da yasaklamışlardı. ...ancak... burada da ulusal bayramlar alttan alta unutturulur. Dini bayramlar ulusal bayramlardan daha debdebeli daha önemli oldu. Sütannesi Havva'ya eski gelenekleri, insan hayatındaki doğum, evlenme ve ölüm gibi geçiş dönemi gelenek görenekleri aktarmaya çalışmış: *Tanrı konuğunu karşılama …hasta dolaşmak çok itibardaydı... Hıdrellez şenlikleri, kına geceleri. Bir zamanlar o güzelim Deliormanda masallardaki gibi bir hafta süren düğünler yapılıyordu. Bütün köy katılıyordu hatta çevre köyleri bile. At koşuları ve güreşlerin yapıldığı düğünler … söylenen türküler...* Otobüste giderken Havva sütannesinin emanet bıraktığı bohçayı bilerek yanına almayı unuttuğunu düşünüyor: "ölümüm kimseye ağırlık

olmasın...” diyen sütannenin bohçasında kefenlik, gönderlere bağlanacak, mezarcılara verilecek yağlıklar, ıskat parası, Kur’an parası, mevlit parası... Öldükten sonra yedi gün kabristana gelip dua okumak gelenektendi. “Bu gelişleri fırsat bilerek köy mezarlığını gezip gördüm. Dergim için, mezar kültürünü tanımaya gayret gösterdim. Mezar kültürü Deliorman’ın hemen her yöresinde aynı çizgide. Mezar, mezarlık, ölü ... hepsi hüzün demek. Ama mezarlıkların bakımsızlığı benim için ayrı bir hüzündü. Kanayan kültürümüzdü.”

Bir akşam emekli öğretmen Ali amca başınız sağolsuna gelmişti. Ali amca gitmek üzere iken, “Havva kızım, ...eniştelerin, ablaların izin verirlerse seni tekke ormanlarına geziye götüreyim. Ertesi gün kuşlukta Ali Amca Lada arabasıyla torunu Gülbeyaz’la gelip, kırk dakika süren yolculuktan sonra Mumcular yöresine varırlar”

“(…) derin kayalıkların arasından sesini duyduğumuz Demirbaba deresi göründü. Burası ulu meşe ağaçlarının nefes aldığı ayrı bir dünya. Deliorman’ın göbeğinde geniş yapraklı ağaçların oluşturduğu bir cennet köşesi. Geniş yapraklı ormanlar türkücü kuşların eşsiz yuvası aslında. Kubbesi kurşunla kaplı bir türbe önünde bulduk kendimizi: Demirbaba Tekkesi. Yüzyılların ötesinden gelen yeşil bir örtünün altında yatan yatır, bir ermiş. Ziyaretçileri hiç eksik olmayan bir ibadet, dilek tutma, adak kurbanlarını kesme yeri... Başka sözle, halk islamının bedahaten uygulandığının tasviridir.”

“İşte kızım Havva, tekkeler hep böyle yerleşim birimlerinden uzak, doğa güzelliğinin egemen, suyu bol, yakacağı bol yerlerde boy gösterdiler. Buranın vahşi güzelliği bile insan ruhunu etkiliyor ve düşünmeye kendinden büyük olanı aramaya çağırıyor. Ağaçların ululukları büyülüyor insanı. Dipsiz kuyu başındaki o ulu ağacın dal uçlarına bir göz at kızım. Yüzlerce bez parçası ve renkli iplik püskülleri savrulmakta acısı, eksiği olanlar dilek tutmuşlar, ‘yatır’ dedikleri ölüden yardım umdukları için. Bu bölgeden gelen kadınlardır dilek tutanlar. Arabalarla geliyor, dilek tutuyor, dua okuyor, şifalıdır inancıyla pınarından su içerler. Az ötede bir delik taş göreceksin, mimarı doğa. Sağlık dileğiyle içinden geçiliyormuş. Daha aşağıda türbe, imaretler varmış bir zamanlar, şimdi yok. Çevrede erenlerin kabartmalı yazılı mezar taşları. Adak kurbanlarının kesildiği yer, et dolu kazanların kaynatıldığı ocaklar, yemek yenilen yerler. Daha ötede Demirbaba’nın demir kundurasının taşta kalan izleri. Bu mistik ortam dünya bilgisi az, ahrete inancı çok olanları yüzyıllarca hep etkilemiştir. Bu duvarlara bu ulu ağaçlara dua sesleri, bir ağızdan haykırılan zikirler sinmiştir. Yıllarca ağustosun ikinci günü bunun burası belki de binlerce ziyaretçiyle dolup taşmıştır. Zamanında talikalarla 200-300 km uzaklardan gelenler olmuştur. Kınalı, telli kurbanlıklarıyla. ... bunun burası bilişip tanışma ve aynı zamanda inananların dertlerini boşaltma yeridir. Şarkılarını, ilahilerini, manilerini milli kıyafetlere bürünerek okudukları sihirli bir mekandır. İşkenceci rejimin gözünden saklanarak benliklerini yaşadıkları

alemdir." ... "Türk halkına uygulanan o soykırımı yıllarında bu büyülü yurt köşesi milli düşüncelerin sivriltildiği saklı yerdir. Milli kıyafetler, Türkçe söylenen türküler varolma düşüncesini alevlendirdi. Bir gün Türk bayrağı şu kubbenin tepesinde dalgalandı. Yıl 1963'tü. Kimdi bu bayrağı dikenler, tabii ki gençlerimiz, Balabanlılardan bir genç ... millet ve insan olarak bizim her şeyimiz ayak altına alınmıştı… "vatana ihanet" edenler yakalandı. Duruşmalar zinciri ve korkunç cezalar. Bu olaylardan sonra totaliter rejim burasını kapalı tuttu… yollarını polislere bekletti."

Genç Havva "…bu yörede doğduğum halde bu gibi olaylardan haberim bile yok… bunları yazmak bir yana, konuşmak bile yasaktı, biliyorum. Nereden, kimlerce bilgilendirilecektim?..." "Ben onun için anlatıyorum kızım. Bulgar sözde bilim adamlarını yanına alarak atağa kalktı. Gazetelerde Demirbaba tekkesiyle ilgili tefrikalar yayımlandı… kitaplar yazıldı… türbede yatanın Bulgar olduğu kanıtlandı… onlar buna kendileri bile inanmadı… amaç gerçekleri çarpıtıp, sürüyü kandırmaktı… bu ataklar daha 1920'lerde başlatılmış, yakın geçmişe kadar süregelmişti… esas amaç bu eseri buradan kaldırmak ve dini, milli ruhu besleyen bu kaynağı kurutmaktı…"

Doğup büyüdükleri ülkede kimlik sorunları olmamıştır. Kitabın yalnızca bir tek yerinde "Kökümde kökenimde Yörüklük yani Türkmenlik vardır" ibaresi bulunur, ancak aynı solukta "Yüzyıllar önce Anadolu'dan göçmüş Deliorman'ın bereketli topraklarına dağılmış ayrı ayrı köyler oluşturmuşuz." deme gereği duyulur. Kitap boyunca 'Anadolu'dan gelmiş olma' şiarı defalarca hatırlatılır. Türkiyede kimilerince kıskanıldıkları için bir tepki olsa gerek. "Hatta Haluk Pekşen adında bir köşe yazarı bir yazısında bizleri Bulgar, ana dilimizi de Bulgarca olarak göstermeye çalıştı. Hem de hiç utanmadan yaptı bunu. Birilerine yaranmak için belki de." ... "Aldırma demeye dilim varmıyor kızım. Ama sen yine de aldırma. Sadece bir o değil, onun gibileri çoktur ülkemizde." Ömer Osman Erendoruk Haluk Pekşen'e cevabı bir kitapla vermiş. Havva'nın bu katmerli hakarete karşılığı çok özlüdür: "...vatan diye sarıldığımız tek şey dilimizdi. Yasak edildiği yıllarda bile gizlice konuştuk, onu daha çok sevdik. Sevdiğimiz, konuştuğumuz için cezaevlerine kapatıldık, sürüldük. ... Bizler aile dilimizle onurumuzu, kimliğimizi kurtardık. Buna karşı bazı kendini unutmuşlardan hakaret görüyoruz.

Sorunun kaynağında Balkanlardaki Türklerin daha eskiye dayanması, daha köklü olmaları gerçeği yatmaktadır. Başka sözle, Balkanlardaki Türklerin Hazar Denizi üzerinden Anadolu'daki Türklerden çok önce batıya geldiklerini, tektanrılı dinlerle daha önce tanıştıklarını, ilk gelenlerin bu yüzden Ortodoks olduklarını ama dillerini ve Türk adetlerini yüzyıllardır kaybetmediklerini daha sonra Osmanlı döneminde gelen müslüman Türklerle sayılarının artmış olduğu biçiminde özetlenebilen bir olgudur. Altmışlı yıllarda Bulgaristanlı Türk edebiyat araştırmacısı İbrahim Tatarlı şu sözleri yazar: "Eğer kelimenin geniş manasında,

yeni halk şiirini de katarak bahsedersek, Bulgaristan'daki Türk edebiyatı başlangıcının, Bulgaristan'a çok eski devrelerde yerleşen Türkest kabile ve halklarının mahsulleriyle, mesela, belki de kumanların Codeks Cumanicus gibi eserlerle başlamak icap edecektir. Zira Bulgaristan Türklerinin halk şiirinde, daha iptidai cemaat kalıntıları taşıyan bazı izler bugüne kadar muhafaza edilmiştir."

İbrahim Yalımov'a göre Bulgaristan Türklerinin tarihi geçmişi teoretik düzlemde belli ölçüde aydınlığa kavuşturulmuştur. Bulgaristan Türklerinin kökenleriyle ilgili tezler içerisinde en tutarlısı Bulgaristan'daki Türk topluluğunun çeşitli etnik boylarının birleşmesiyle ortaya çıktığı tezidir. Altıncı yüzyılla yedinci yüzyılların arasında Türk Bulgarlar Tuna boylarına göç etmeye, yerleşmeye başlamışlar. Onuncu – onüçüncü yüzyıllarda buralara Peçenek, Oğuz ve Kumanlar göç etmişler. Sözün gelişi Peçenekler 1074'te Koca Balkan ile Tuna arasındaki Kuzey Bulgaristan'da hakim olmuşlar ve yirmi yıl kadar burada kalmışlardır. Daha sonraları Peçeneklerle Kumanlar, Bulgaristan'ın güneybatısında bir Kuman Peçenek federasyonu kurmuşlar, federasyonun başkenti de bugünkü Makedonya şehirlerinden Kumanova şehridir. Bundan başka, Osmanlılardan önce göç eden Türk boylarıyla ilgili, bir Sarısaltık olayı vardır. Sarısaltık, Bizans imparatorlarından 8. Mihail Paleolog'un izniyle yirmi bin kişi alıp Dobrucaya yerleşiyor, Babadağ şehrinin etrafına. Bunlar burada belirli bir zaman kalıyorlar. Daha sonra Kırıma göç ediyorlar, Kırımdan da Anadolu'ya, ama bunların bir kısmının Dobrucada kaldığı yaygın. Sarı Saltuk Balkanlarda ilk Anadolu kökenli Türk iskanının yöneticisi olmasıyla tanınmıştır. Sarı Saltuk bir konar-göçer Türkmen aşiretinin hem siyasi hem de dini reisi olup; bu aşiretin Dobrucaya iskanına liderlik etmiş; aynı zamanda oradaki ikameti esnasında etrafa bir takım gazalar düzenlemiş, ancak sistemli bir şekilde İslam propagandası yapan bir misyoner olmadığını bugün azçok tahmin edebilecek durumdayız. Sarı Saltık tam anlamıyla aydınlatılabilmiş bir tarihsel figür değildir; onun hayatını anlatan, kendi döneminden kalmış hiç bir kaynağın olmamasıdır. Bu bakımdan, kendinden bir buçuk asır sonra, onun kültürel ve demografik mirasını kullanan Şeyh Bedreddin'e de çok benzer. Sarı Saltuk'un kendi yönetiminde bir Türkmen aşiretini Dobruca'ya götürüp yerleştirmiş olduğu tarihi bir olaydır. İcra ettiği iskan ve gaza faaliyetlerinin, Balkanlardaki Hıristiyan ve Müslüman halkın hafızasında bugüne kadar unutulmayan çok güçlü bir kült yaratabilecek, her iki tarafça da benimsenebilecek bir imaj bırakabilmiş olması, onun tarihselliğini ispat eden bir başka kanıt olarak değerlendirilmelidir. Sarı Saltuk gerçekten buralarda popüler İslamın öncüsüdür ve onun hazırladığı bu altyapı, Şeyh Bedreddin hareketine temel oluşturmuştur.

Kitapta çok sayıda ince ayrıntı vardır; Adakale gibi yerlerin hatırlatılması ya da örneğin satranç ile futbolun karşılaştırılması: "... Ne yazık ki bizde satranç diğer ülkelerdeki kadar gelişmiş değil... Biz futbol delisiyik. Ciddi bir kültür

gazetemiz yokken, bir kaç tane günlük futbol gazetemiz var... Bize gürültülü oyun lazım. Satranç iki kişi arasında oynanan sessiz bir düşünce oyunu. Futbol fanatikleri ise milyonlarca..." Ali Rıza Bey, futbolu bir hastalık havailik bir az içleri boşaltılmış hevesi olarak nitelendiriyordu. "Satranç oynamaya özenmiyor, şiir okumayı sevmiyorlar diye kınayamıyorum onları Rıza Bey. Yeter ki kahvelerde paslanmasınlar. "Yapma gözünü seveyim kızım, çekirge sürüleri gibi dünyayı istila ediyor bunlar. Taşkınlıklar hep onlarda... "[14]

Kaynakça

Evin A. Ö. (2004). *Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi*. Agora Kitaplığı.

Aytaç, G. (2001). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. Ankara

Marshall, T. (2019). *Coğrafya Mahkumları Dünyanın Kaderini Değiştiren On Harita* (4. Baskı). (Mert Doğruer, Çev.).

Ramazani, İ. (2015). *İran'da Türk Milliyetçiliği Duruşu Traxtor İsyanı*.

Seyhan, A. (2011). *Dünya Edebiyatı Bağlamında Modern Türk Romanı*. İstanbul: İletişim.

Şerefli, A. Ş. (2001). *Vakit Çok Geç.* Tuna.

Şerefli, A. Ş. (2005). *Sen İstanbul'a Gelme* (2. Baskı). Goren Dunav Vakfı.

Todorova, M. (2015). *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek* (5. Baskı). İstanbul: İletişim.

Yenisoy, H. S. (1997). *Bulgaristan Türk Edebiyatı, Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışında Türk Edebiyatları (Cilt 8)*. Ankara-İstanbul.

[14] Ali Haydar beyin çevirdiği "Ak Zambaklar Ülkesi" kitabından göçürülmüş futbol eleştirisi gibi olsa da bu epizot İbrahim Ramazani'nin İran'da Türk Milliyetçiliği Duruşu - Traxtor İsyanı çalışması ile karşılaştırılmalı.

Çalıkuşu'na Nazire Yazan Şair - Ahmet Şerif Şerefli'nin Yaratıcılığı

Özet

Bulgaristan Türklerinden Ahmet Şerif Şerefli'yi bir bakıma Namık Kemal'e benzetmek mümkündür. Edebiyatın her alanında faal olmuş, ancak önceliği gazetecilikte görmüştür. Ömrü boyunca şiir yazmış, nesir eserleri ise az sayıdadır. Bulgaristan'da iken *Şirin* adlı bir povest yazmış, 1989 göçü ile Türkiye'ye geldikten sonra da, ölümünden az önce *Sen İstanbula Gelme* adlı bir roman yazmıştır. Her iki romanı Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* eserinden esinlenerek yazılmıştır. İlki döneminin sosyalist ülküsüne göre yazılmış, ikincisinde ise bir kaç kuşak boyunca Balkan Türklüğünün dramı betimlendiği gibi derin kimlik çözümlemeleriyle birlikte Balkanlar'daki Türkçe edebiyat kurumunun inişli çıkışlı aşamaları anlatılmıştır.

Anahtar kelimeler: Balkanlar, Bulgaristan, Türk dilinde edebiyat, kimlik çelişkileri.

The Poet Who Wrote Nazire to Çalıkuşu - The Creativity of Ahmet Şerif Şerefli

Abstract

It is possible to compare Ahmet Şerif Şerefli, one of the Turks of Bulgaria, to Namık Kemal in a way. He was active in every field of literature, but he saw priority in journalism. He wrote poetry throughout his life, and his prose works are few in number. While in Bulgaria, he wrote a povest named "Şirin", and after he came to Turkey with the 1989 migration, he wrote a novel called "Sen Istanbula Gelme" just before his death. Both of his novels were inspired by Reşat Nuri Güntekin's Çalıkuşu. The first one was written according to the socialist ideal of the period, and the second one describes the ups and downs of the Turkish literary institution in the Balkans with deep identity analyzes, as well as the drama of Balkan Turkishness over several generations.

Keywords: *Balkans, Bulgaria, literature in Turkish language, identity conflicts.*

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı

I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

Ḫayālī and Fużūlī. Who Influenced Whom?

BENEDEK PÉRI*

Vardar Yenicesi was an important centre of classical literature in the Balkans in the 16th–17th century and gave such important poets to the classical Ottoman literary life as Ḥayretī (d. 1535), ʿUṣūlī (d. 1538), Ġarībī (d. 1547) and Āgehī (d. 1577). The most distinguished representative of this group of poets is Ḫayālī, an outstanding and highly acknowledged author of classical Ottoman literature and a favourite of Ḳānūnī Sulṭān Süleymān (d. 1566). The Sultan liked Ḫayālī's company so much that he is supposed to have taken Ḫayālī with him on his expedition to Baghdad in 1534. Ḫayālī is thought to have become acquainted there with Fużūlī and his poetry. According to an article published by Professor Gencay Zavotçu in 2014, Ḫayālī's presence in Baghdad created an opportunity for a "mutual impact between the two poets." Based on Fużūlī's *şu* kasidesi and his gazel ending in the *redīf* 'bekleriz' Prof. Zavotçū tried to demonstrate the supposed influence Fużūlī exerted on Ḫayālī's poetry. The present paper, based on contemporary literary historical sources, especially on *naẓīre mecmūʿa*s aims at analyzing the supposed relationship of the two great Turkish poets of the first half of the 16th century.

Imitation is a basic and acknowledged method of poetic creation in classical poetry. Though it had always been part of the Persian branch of the classical literary system, in the Timurid period, a period cultural florescence that served as a model for the establishment of the Ottoman imperial cultural paradigm in many respects, it became overwhelmingly popular. Especially as far

* Prof. Dr. / Eötvös Loránd University, Institute of Oriental Studies (Hungary), peribenedek@gmail.com

as its particular form of imitation, the writing of poetic replies to ghazals are concerned. These poetic replies termed *cevāb* in Persian and *naẓīre* in Turkish used the same metre, rhyme and *redīf* combination as their models and depending on the aims and talent of poets, they closely imitated or loosely emulated earlier poetic texts.

If the model poem was composed by a poet who lived much earlier than the author of the *naẓīre* it is easy to tell who imitated whom. However, in cases when they were contemporaries, it is difficult to answer the same question. To further complicate the question, it has been suggested quite recently that famous or popular models could inspire many imitations and these *naẓīres* could be related not only to the original model poem but to each other as well. Moreover, there are imitation ghazals in these paraphrase networks that are not connected to the initial poem at all because they were inspired by one of the other *naẓīres* and there are ghazals in these networks that were meant as poetic replies to the paraphrase network as a whole.[1]

Turkish literary historians tend to see imitation ghazals composed by contemporaries as the results of one-on-one encounters of poetic texts where the poet whom they consider less talented or less famous imitated the poem of his more acknowledged colleague. Let it suffice to mention only one example here. Aḥmed Cenābī Paşa (d. 1562) was a high ranking Ottoman official, a close companion of Sultan Süleymān and a contemporary of Fużūlī (d. 1556), one of the outstanding and esteemed poets of the Ottoman poetic tradition. As an amateur poet he didn't belong to élite and quite evidently his poetry could not compete with the poetic accomplishments of his more revered contemporary. Hikmet Turan Dağlıoğlu in his article on the life of Cenābī Paşa thus took it granted that Cenābī's ghazal using the *redīf beklerüz* 'we are waiting' was inspired by a similar poem of Fuẓūlī. He was so sure of the veracity of his claim that he didn't feel it necessary to support it with any evidence.[2]

Prof. Gencay Zavotçu's article,[3] already referred to in the abstract, follows this path when its author, using two sample poems, tries to demonstrate that Ḫayālī (d. 1557), a native of Vardar Yenice in the Balkans, a celebrated poet of

1 For a detailed description of the paraphrase network theory see Péri Benedek, '"Beklerüz": 16 Yüzyıldan Kalma Osmanlı Nazire Ağı,' Kültürk 1/2 (2020), 47–79; Idem, 'Yavuz Sultan Selīm (1512–1520) and His Imitation Strategies. A Case Study of Four Ḥāfiẓ ghazals,' Acta Orient. Hung. 73/2 (2020), 233–251.

2 Dağlıoğlu, Hikmet Turan, 'Ankara'da Cenabi Ahmed Paşa Camii ve Cenabi Ahmed Paşa,' Vakıflar Dergisi 2 (1942), 219.

3 Zavotçu, Gencay, 'Hayâlî ve Yahyâ Bey'in Gazellerinde Fuzûlî Etkisi,' Ilmî Araştırmaları no. 18 (2014), 123–134.

the first half of the 16th century imitated the poems of Fużūlī. Basing his claims on a generally accepted, though unproven theory stating that Fużūlī met Ottoman poets when Sultan Süleymān occupied Baghdad in 1534,[4] Prof. Zavotçu suggested that Ḫayālī was part of the Sultan's entourage and he attended the same poetic gatherings where he became inspired by some of his Iraqi colleague's poems.

The ghazal selected to show this connection is Fużūlī's '*beklerüz* ghazal' already mentioned above. As I have demonstrated it first in my habilitation thesis and then in my articles on the '*beklerüz* paraphrase network', Ḫayālī's *'beklerüz* ghazal' has nothing to do with Fużūlī's poems and this is true the other way round as well.[5]

The *'beklerüz* paraphrase network' preserved in the *naẓīre* anthology compiled by Pervāne Bey in 1560, started in the 1530s in Istanbul. The model poem was composed by Enverī (d. 1546) and the poetic replies were written mainly by poets who were somehow connected to the palace and who must have known each other: Ḫayālī, a favourite of Sultān Süleymān the Magnificent (r. 1520–1566), Ḥaydar Bey Remmāl, the geomancer of the Sultan, Muḥibbī, the Sultan himself and Penāhī a.k.a. Şāhkulu (d. 1556), a painter and the head of the palace atelier, just to mention a few of them. A comparative textual analysis clearly showed that their poems are not connected to Fużūlī's ghazal.

Ḫayālī counts exceptional because he has two poems in the network written at different times and intertextual allusions in the two texts show that his first poem is an emulation poem inspired by Enverī's ghazal. His second poem, however, appears to have been meant as a poetic reply to one of the lesser known amateur poet's, Pertev Paşa's (d. 1572?) ghazal. This ghazal in turn seems to have been inspired by Ḫayālī's first ghazal. In order to give an idea of the nature of these connections two pairs of couplets are quoted here. The first pair shows the paralellisms between the opening couplets (*maṭlaʿ*) of Ḫayālī's

4 See e.g. Çavuşoğlu, Mehmet, 'Fuzûlî ve Anadolu Şâirleri,' in Bu Alâmet ile Bulur Beni Soran, ed. Hanife Koncu and Müjgan Çakır (İstanbul: Kesit Yayınları, 2009), 234; Mazıoğlu, Hasibe, Fuzûlî–Hâfız Iki Şair Arasında Bir Karşılaştırma (Ankara: Türkiye İş Bankası, 1956), 31. The primary source mentioning that Ḫayālī and Fużūlī met and participated together in poetical gatherings was written more than half a century after the event supposedly took place. İsen, Mustafa, Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 1994), 255.

5 Péri Benedek, Mehmed Fuzûlî (1483–1556) ...bekleriz redífre írt gazelje, és helye az oszmán költészet történetében. Habilitation thesis. Budapest: Eötvös Loránd University, 2015, 50–55; Idem, '"...beklerüz": An Ottoman Paraphrase (naẓīre) Network from the 16th Century,' in An Iridescent Device: Pre-Modern Ottoman Poetry, eds. Chrystiane Czygan and Stephan Connermann (Göttingen: V&R Unipress, 2018), 157–160; Idem, '""…beklerüz": 16. Yüzyıldan Kalma Bir Osmanlı Nazire Ağı,' Kültürk 2020/2, 47–89.

first poem and Pertev's ghazal. *Maṭlaʿ*s of *naẓīre*'s can be used as unofficial 'titles' containing the most essential pieces of information concerning the poem. Through intertextual allusions poets can inform their readers whose poem inspired their poetic reply. This phenomenon can be observed in Pertev's opening couplet which is a close copy of the maṭlaʿ of Ḫayālī's first ghazal.

Ḫayālī1/I.

ʿĀşıḳuz dervāze-i şehr-i ***melāmet*** *beklerüz*

Zāhidā ṣanma *bizi* ***kūy****-ı* ***selāmet*** *beklerüz*

'We are lovers. We are guarding the gates of the city of scorn.

Ascetic, do not think that we are guarding the street of well-being!'

Pertev Paşa I.

Ṣanma zāhid *bizi rāh-ı* ***selāmet*** *beklerüz*

Bir belā-keş ʿāşıḳuz ***kūy-ı melāmet*** *beklerüz*[6]

'Ascetic, do not think, that we are guarding the road leading towards well-being,

We are pain-stricken lovers, we are guarding the street of scorn.'

The second pair shows how closely Ḫayālī's second poem is connected to Pertev's ghazal. Hayālī's title-like *maṭlaʿ* is full of intertextual allusions indicating its relationship to the third *beyt* of Pertev Paşa's poem. Both of these two ghazals, like many other poems in the history of the '*beklerüz* paraphrase network' are written in a *ṣūfīyāne* ('mystical') mood. The utterance *ḳayddan āzādeyüz* 'we are free from fetters' in the first *miṣrāʿ* of Ḫayālī's opening couplet in this context can be interpreted as a synonym of Pertev's *tāc u taḫtı terk edüp* 'we have renounced crown and throne' meaning both poets got freed from obligations, perhaps this-worldly attachments. Moreover, the two phrases closing the two hemistichs in both poems (*kūy-i ferāġat* 'the street of renunciation', *künc-i ḳanāʿat* 'the corner of contentment') containing the rhyming words, the *künc '*corner'–*genc* 'treasure' homographic pair and the concept of renouncing earthly attachments are key motives in both Ḫayālī's and Pertev's ghazal.

Ḫayālī 2/I.

Ḳayddan āzādeyüz ***kūy-ı ferāġat*** *beklerüz*

Naḳd-i ṣabrun genciyüz ***künc-i ḳanāʿat*** *beklerüz*

6 The miṣrāʿ contains a metrical mistake in this form. The first long syllable of the second foot is missing.

‘We are free from obligations; we are guarding the street of renunciation,

We are the treasure that can be purchased for the coins of patience. We are guarding the corner of contentment.’

Pertev Paşa III.

*Bulmışuz **künc-i ḳanā**ʿ**at**de niçe genc-i nihān*[7]

*Tāc u taḫtı terk idüb **kūy-ı ferāġat** beklerüz*

‘We have found the hidden treasure in the corner of contentment.

We have abandoned our crown and throne; we are guarding the street of renunciation.’

While intertextual allusions appear to link Ḫayālī’s two ghazals to Enverī’s model poem and Pertev’s ghazal, there aren’t any textual elements that would suggest such connection between Ḫayālī’s and Fużūlī’s ‘beklerüz’ ghazals.

Another poem by Fużūlī, which, according to Prof. Zavotçu exerted its influence on Ḫayālī’s ghazals is the famous qasida usually referred to as *su kasidesi* ‘qasida using the redīf water *(ṣu)*’. The poem is written in the metre *remel-i müsemmen-i maḥẕūf (- . - - | - . - - | - . - - | - . -)* and uses the rhyme -ār and the redīf -a ṣu. Based on a few couplets taken from Fużūlī’s and Ḫayālī’s poems relying on the same metre, rhyme and *redīf* combination, Prof. Zavotçu tries to establish a connection between them. The most serious problem with his argumentation is that except for using the same rhyming word there aren’t any other textual elements that would connect these *beyts.*

Prof. Yusuf Çetindağ in his seminal work on Mīr ʿAlī-šīr Navāyī’s (d. 1501) impact on Ottoman poetry was the first to suggest that Fużūlī’s qasida is textually connected to a ghazal by Navāyī.[8] A deeper research done on the topic indicates that Navāyī’s poem was the source of an Ottoman paraphrase network that started in the early 1530s, very probably before Süleymān conquered Baghdad. It should be stressed here that the poetic framework used by Ottoman poets slightly differs from what Navāyī applied, because Ottomans modified the original *redīf* and instead of *su* ‘water’ they added a dative suffix to the preceding rhyming word and thus the *redīf* in Ottoman poems became -a *ṣu* ‘water to...’.

Ḥayretī (d. 1534) also born in Vardar Yenicesi seems to have been the first Ottoman poet to use the metre, rhyme and *redīf* combination present both in

7 The editor of the text read the word genc in the first hemistich as künc which is clearly a mistake.
8 Çetindağ, Yusuf, Ali Şîr Nevâî’nin Osmanlı Şiirine Etkisi (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006), 106.

Ḫayālī's two ghazals and Fużūlī's qasida[9] because Ḥayretī has a poem that very evidently links the Ottoman poems Navāyī's ghazal in question.[10]

The closing couplet (*maḳtaʿ*) of Navāyī's poem contains the rhyming word *çār* that together with the redīf forms a compound word *çār-su* 'square'. The fifth couplet of Ḥayretī's ghazal uses the same rhyming word and *redīf* combination *çār-su* 'square'. However, while in Chaghatay *su* 'water' is written with a *sīn* (س) and thus *çār-su* (چارسو) is a proper combination fitting into the line of *redīf*s, in Ottoman, where *ṣū* (صو) is written with *ṣād,* it is not acceptable. It is not without reason to believe that Ḥayretī kept the rhyming word and *redīf* combination *çār-su* very consciously because he wished to make it evident for the reader that his poem is connected to Navāyī's ghazal.

These seemingly small pieces of date make it very improbable that Ḥayretī's ghazal using the same metre, rhyme and *redīf* combination as Fużūlī's qasida was inspired by Fużūlī's poem. The argumentation described above can be supported by chronological consideration as well: Ḥayretī passed away in a.h. 941 [1534–1535], the same year, when Sultan Süleymān and the poets in his entourage entered Baghdad and it is highly impossible that Fużūlī's qasida became a model for Ottoman poets in such a short time. The topic of the two poems would also suggest that these poems are not connected to each other. Fużūlī's a panegyric composed to praise the Prophet Muḥammed, the Ottoman poems are amorous ghazals. It is quite doubtful that 16th century poets would have ventured to convert a religious poem into lyric ghazals.

It is more plausible to suggest that the potential for the Ottoman poem was inherent in Navāyī's poem because according to the rules of prosody an overlong syllable should be followed a short one (*imāle-i memdūde*) and in Ottoman poems this 'empty' short syllable could be replaced with the dative suffix. Since this attractive possibility was given for speakers of other Oghuz dialects as well, it cannot be ruled out that Fużūlī discovered it independently from Ottoman poets' activities and his poem was also inspired by Navāyī's ghazal.

In the first half of the 16th century the poetic *'-a ṣu'* framework became quite popular on the Ottoman literary scene and very soon a whole paraphrase network developed. Major and minor poets of the period, such as Ẕātī (d. 1547), Enverī (d. 1547), Sehī Bey (d. 1548), Ṣabūḥī (d. ca. 1545–1550), Taşlıcalı Yaḥyā

9 Hayretî, Dîvan, haz. Mehmed Çavuşoğlu and M. Ali Tanyeri (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1981), 374.
10 Ḫayretî, op. cit., 375.

Bey (d. 1582), Sultan Süleymān Muḥibbī, Seyrī, Sebzī, Şihābī composed ghazals using this metre, rhyme and redīf combination.[11]

Ḫayālī composed two ghazals using the framework possibly invented by Ḥayretī.[12] His first ghazal appears to be a poetic reply to Ḥayretī's poem, at least this is what the title-like opening couplet, especially its first *miṣrāʿ* would suggest, because it has intertextual allusions to the first hemistich of the model poem.

Both first miṣrāʿs contain the rhyming word *yār* 'friend' and both of them include various forms of the noun *gönül* 'heart' and the verb *aḳıtma*ḳ 'to make flow'.

Ḥayretī Ia

Gönlini beñzer ki AKITMIŞ durur bir **yāra ṣu**

'Water appears to have made its heart flow towards a beloved,'

Ḫayālī Ia

ʿĀşıḳāne gönlini AKITMASA idi **yāra ṣu**

'If water hadn't made its heart flow towards the beloved'

As it has been mentioned earlier the *'-a ṣu'* poetic framework provided poets with a wide poetic space to fill it with the products of their creativity and imagination, and thus most of the ghazals belonging to this paraphrase network are emulations that are textually very loosely connected to the model poem and to each other as well. Ḫayālī's two poems are typical examples of emulation poems containing only occasional and very vague references to their models.

11 Çavuşoğlu, Mehmet and Tanyeri, M. Ali, Zatî Divanı. Edisyon Kritik ve Transkripsiyon, vol. 3. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1987), 136–137; Kurnaz, Cemal and Tatcı, Mustafa, Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı (Ankara: Milli Eğitim, 2001), 153–154; Yekbaş, Hakan, Sehî Bey Divânı (İstanbul: Kitabevi, 2010), 290–291; Bal, Esra, Karamanlı Sabûhî Divanı. İnceleme, Tenkitli Metin, Dil İçi Çeviri, MA thesis, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul, 2019, 274–276; Yahyâ Bey, Dîvan. Tenkidli Metin, haz. Mehmet Çavuşoğlu (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1977), 505; Ak, Coşkun, Muhibbi Divanı, vol. 2, (Trabzon: Trabzon Valiliği, 2006), 679–680; Yavuz, Kemal, Muhibbî Dîvânı. Bütün Şiirleri, vol. 2, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), 1392–1393; Gökkaya, Recep, 16. Asır Şairlerinden Seyrî ve Dîvân'ı. İnceleme, Metin, Dizin, MA thesis, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 2017, 315. Yekbaş, Hakan, Sebzî Divanı. İnceleme, Tenkitli Metin. Ph.D. thesis, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, 2011, 617; Yıldız, Harun, Şihâbî Dîvânı ve Grameri, MA thesis, Selçuk Üniversitesi, Konya, 1999, 273.

12 Tarlan, Ali Nihat, Hayâlî Bey Dîvânı (İstanbul: Bürhanuddin Erenler Matbaası, 1945), 338–339.

Ẕātī also composed two poetic replies to Ḥayretī's ghazal. One of them is quite clearly connected to the model poem because in one of its couplets it repeats key elements found only in Ḥayretī's ghazal.

Ḥayretī's third couplet records the conversation of the lover poet and his beloved. The poet promises to sacrifice his life for a kiss from the beloved and the beloved answers that if the poet passes away, he/she wouldn't shed a tear for him. Ẕātī describes a different situation and he relates how a drop of water from the beloved saved him from death. Though the content of the two couplets are different there are textual paralellisms between them. The three keywords in Ḥayretī's third couplet are the suffixed noun *aġzuña* 'into your mouth', the verbal form *ṭanzurmayam* 'I do not drip' and the rhyming word *pāre* 'piece, drop'. The same words, though differently suffixed, occur in Ẕātī's couplet as well.

Ḥayretī III.

Cānumı al tek baña bir būse ver dedüm, dedi,

Cān verürseñ ***aġzuña ṭamzurmayam bir pāre*** *ṣu*

'Give me a kiss and take my life, I said. He/She answered,

If you give up your life, I will not drip a drop of water into your mouth.'

Ẕātī IV.

Ben ḥarāretden ölürdüm ger aġarmış gözlerüm

Penbe ile ***aġzuma ṭamzırmasa bir pāre*** *ṣu*

'My eyes whitened and I would have died from the heat,

If he/she wouldn't have dripped water into my mouth with a piece of cotton.'

Quite interestingly, a couplet very similar to these two *beyts* is met with in Sebzī's *dīvān*. This couplet is close to Ẕātī's *beyt,* both as far as its meaning and its wording are concerned.

Sebzī II.

Ḫasteyem oldum ṣusuz luṭf et baña ey pīr-i çarḫ

Penbe-i ebriyle ***ṭamzur aġzuma bir pāre*** *ṣu*

'I am ill and I became thirsty. Please, master of sky's wheel,

Drip a drop of water into my mouth from a cotton-like cloud.'

The paralellisms between the two *matlaʿs* suggest that the shared elements are not coincidentally included in the two poems, and either Sebzī or Ẕātī composed his poem as a poetic reply to the other's ghazal.

Ẕātī I.

Dem-be-dem taḳlīd edüp ben ʿāşık-i dīdāra şu

Seyr eder elden ele ***şūrīde ü āvāre şu***

'Water constantly imitates me the lover who wishes to glimpse [his beloved],

Water wanders anxiously and restlessly from hand to hand.'

Sebzī I.

ʿĀşıḳ olmayaydı cānā sen peri-ruḫsāra şu

Olmaz idi bu ḳadar ***şūrīde ü āvāre şu***

'If water hadn't fallen in love with your fairy face,

It wouldn't have become this much anxious and restless.'

More thorough research is needed to map the connections within this paraphrase network and to see how poets of these ghazals influenced each other's poetry and shaped the development of the network. Nonetheless, what has been said so far is enough to see that Ḫayālī's two '-a şu' ghazals were integral parts of a paraphrase network that was born in Istanbul in the mid-1530s and Fużūlī didn't play a role in their creation. It should be checked, however, if his qasida influenced the later history of the '-a şu' paraphrase network in the second half of the 16th century.

Coming back to the initial question of who influenced whom, the above examples make it clear that sometimes it is not easy to give an adequate and correct answer because appearances can be deceptive and only carefully conducted and meticulously done research can reveal the truth.

As far as the relationship of Ḫayālī's and Fużūlī's poems are concerned neither of them seems to have influenced the other in the two cases analyzed above. Ḫayālī was a major and definitive figure on the Istanbul literary scene, who, as his *'beklerüz'* and *'-a şu'* ghazals indicate, followed and shaped popular contemporary poetic trends. Fużūlī on the other hand, however outstanding and talented poet he was, was a newcomer in the literary life of the Ottoman Empire and he was always on a lookout for possible patrons. In order to prove that it was worth supporting him he had to show first that he was able to tap into the ongoing

processes of the bustling Ottoman literary life and he could compose poems that complied with the expectations of his would-be customers.

Bibliography

Ak, C. (2006). *Muhibbi Divanı* (Cilt 2). Trabzon: Trabzon Valiliği.

Bal, E. (2019). *Karamanlı Sabûhî Divanı. İnceleme, Tenkitli Metin, Dil İçi Çeviri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi.

Çavuşoğlu, M., Tanyeri, M. A. (1987). *Zatî Divanı*. Edisyon Kritik ve Transkripsiyon (Cilt 3). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Çavuşoğlu, M. (2009). *Fuzûlî ve Anadolu Şâirleri.' In Bu Alâmet ile Bulur Beni Soran.* Hanife Koncu and Müjgan Çakır (Ed.). İstanbul: Kesit.

Çetindağ, Y. (2006). *Ali Şîr Nevâî'nin Osmanlı Şiirine Etkisi*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Dağlıoğlu, H. T. (1942). Ankara'da Cenabi Ahmed Paşa Camii ve Cenabi Ahmed Paşa. *Vakıflar Dergisi, 2*, 213–220.

Gökkaya, R. (2017). *16. Asır Şairlerinden Seyrî ve Dîvân'ı. İnceleme, Metin, Dizin*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

Hayretî, Dîvan (1981). (Haz. Mehmed Çavuşoğlu and M. Ali Tanyeri). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

İsen, M. (1994). *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı.* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Kurnaz, C., Tatcı, M. (2001). *Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı*. Ankara: Milli Eğitim.

Mazıoğlu, H. (1956). *Fuzûlî–Hâfız Iki Şair Arasında Bir Karşılaştırma*. Ankara: Türkiye İş Bankası.

Péri B. (2020a). Beklerüz: 16 Yüzyıldan Kalma Osmanlı Nazire Ağı. *Kültürk 1*(2), 47–79.

Péri B. (2020b). Yavuz Sultan Selīm (1512–1520) and His Imitation Strategies. A Case Study of Four Ḥāfiẓ ghazals. *Acta Orient. Hung., 73*(2), 233–251.

Péri B. (2018), Mehmed Fuzûlî (1483–1556) ...bekleriz redífre írt gazelje, és helye az oszmán költészet történetében. Habilitation thesis. Budapest: Eötvös Loránd University. 2015. Péri Benedek, '"...beklerüz": An Ottoman Paraphrase (naẓīre) Network from the 16th Century,' in *An Iridescent Device: Pre-Modern Ottoman Poetry,* eds. Chrystiane Czygan and Stephan Connermann (Göttingen: V&R Unipress,), 147–180.

Tarlan, A. N. (1945). *Hayâlî Bey Dîvânı*. İstanbul: Bürhanuddin Erenler Matbaası.

Yahyâ Bey, *Dîvan. Tenkidli Metin*. (1977). (Haz. Mehmet Çavuşoğlu). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Yavuz, K. (2016). *Muhibbî Dîvânı. Bütün Şiirleri* (*Cilt 2*). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Yekbaş, H. (2010). S*ehî Bey Divânı.* İstanbul: Kitabevi.

Yekbaş, H. (2011). *Sebzî Divanı. İnceleme, Tenkitli Metin* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi.

Yıldız, H. (1999). *Şihâbî Dîvânı ve Grameri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Zavotçu, G. (2014). Hayâlî ve Yahyâ Bey'in Gazellerinde Fuzûlî Etkisi. *Ilmî Araştırmaları, 18*, 123–134.

Ḫayālī ve Fużūlī: Kim Kimi Etkiledi?

Özet

Vardar Yenicesi, 16.-17. yüzyılda Balkanlar'da klasik edebiyatın önemli bir merkeziydi ve klasik Osmanlı edebiyat hayatına Ḥayretī (ö. 1535), 'Usūlī (ö. 1538), Ġarībī (ö. 1547) gibi ve Āgehī (ö. 1577) önemli şairler kazandırdı. Bu şairler grubunun en seçkin temsilcisi, klasik Osmanlı edebiyatının seçkin ve çok tanınan bir yazarı ve Kanuni Sultan Süleyman'ın (ö. 1566) gözdesi Hayâlî'dir. Sultan Hayālī'yi o kadar çok sevdi ki, 1534'te Bağdat'a yaptığı sefere Hayālī'yi de yanına almış olması gerekiyordu. Hayālī'nin Fużūlī ve şiiriyle orada tanıştığı sanılmaktadır. Profesör Gencay Zavotçu tarafından 2014 yılında yayınlanan bir makaleye göre Hayâlî'nin Bağdat'taki varlığı "iki şair arasında karşılıklı etki" için bir fırsat yaratmıştır. Fużūlī'nin "şu kasidesi" ve "beklerüz" redifili gazelinden hareketle Prof. Zavotçū, Fużūlī'nin Hayālī'nin şiiri üzerindeki sözde etkisini göstermeye çalışmıştır. Çağdaş edebi tarihi kaynaklara, özellikle naẓīre mecmū'alaına dayanan bu makale, 16. yüzyılın ilk yarısının iki büyük Türk şairinin varsayılan ilişkisini incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Ḫayālī, Fuẓūlī, naẓīre, şu kasidesi.

Ḫayālī and Fużūlī: Who Influenced Whom?

Abstract

Vardar Yenicesi was an important centre of classical literature in the Balkans in the 16th–17th century and gave such important poets to the classical Ottoman literary life as Ḥayretī (d. 1535), ʿUṣūlī (d. 1538), Ġarībī (d. 1547) and Āgehī (d. 1577). The most distinguished representative of this group of poets is Ḫayālī, an outstanding and highly acknowledged author of classical Ottoman literature and a favourite of Ḳānūnī Sulṭān Süleymān (d. 1566). The Sultan liked Ḫayālī's company so much that he is supposed to have taken Ḫayālī with him on his expedition to Baghdad in 1534. Ḫayālī is thought to have become acquainted there with Fużūlī and his poetry. According to an article published by Professor Gencay Zavotçu in 2014, Ḫayālī's presence in Baghdad created an opportunity for a "mutual impact between the two poets." Based on Fużūlī's şu kasidesi and his gazel ending in the redīf 'bekleriz' Prof. Zavotçū tried to demonstrate the supposed influence Fużūlī exerted on Ḫayālī's poetry. The present paper, based on contemporary literary historical

sources, especially on naẓīre mecmūʿas aims at analyzing the supposed relationship of the two great Turkish poets of the first half of the 16th century.

***Keywords**: Ḫayālī, Fuẓūlī, naẓīre, imitation.*

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı

I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu
I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans

1989'dan Sonra Bulgaristan'da Yayımlanan Türkçe Sözlükler Üzerine Bir Kaynakça Denemesi

EMİNE HALİL*

"İnsanoğlu, tarih sahnesine ilk çıktığı devirlerden günümüze kadar değişik kültürel ortamlar yaratmıştır. Bu kültürel ortamlarda üretilen birçok ürün, günümüze kadar varlıklarını korumuştur. Varlığını koruyan bu ürünlerden biri de sözlüklerdir." (Biltekin, 2016, s. 362).

"Sözlükler; toplumların tarihî, sosyolojik, edebî ve felsefi yaşantılarının önemli birer yansımasıdır. Bir toplumun yaşamı, kültürü ve kültürler arası ilişkileri, dilleri ve dolayısıyla o dilin sözlüklerini ciddi anlamda etkiler. Farklı kültürlerle etkileşime giren toplumlar birbirini daha iyi anlamaya ihtiyaç duyarlar. Dolayısıyla ilk adımda birbirlerinin dillerini daha iyi anlamaları ve anlamlandırmaları gerekir." (Aslan, 2016, s. 2). Kültür köprüsü rolünü etkili bir şekilde yerine getiren sözlükler, bir dilin öğretilmesi ve öğrenilmesi sürecinde kullanılan en önemli araçlar arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra, kullanıcının kendi sözcük dağarcığının zenginleştirilmesinde eşsiz bir araç olan sözlükler, kendini yetiştirmek, dil kültürünü zenginleştirmek, genel olarak kültürel ufkunu genişletmek isteyenler için rehber niteliğinde kabul edilebilir.

"Sözlükler, madde başı olarak aldıkları kelimeleri belirli görüş açılarına göre seçilmiş, düzenlenmiş ve açıklanmış kelime hazinesi dökümleridir." (Ülkü, 2011, s. 1). İki dilli sözlükler ise, çoğu zaman çeviri bazlı olup belli bir dilde yer alan sözcüklerin bir başka dilde karşılıklarını göstermektedir.

* Öğr. Gör. (Emekli) / Şumnu Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Bulgaristan), ehalil@abv.bg

Türkçe ve Bulgarca dil çifti, yapı ve akraba ilişkileri yönünden farklı dil kümelerine aittir. Türkçe eklemeli, Bulgarca ise çekimli dil olup iki dil farklı gelişim süreçlerinden geçmiştir. Türk dili ile Bulgar dili arasındaki ilişkiler de yoğun olarak gerçekleşmiştir. İki dil arasında sözcük alışverişi olmuştur. Osmanlı hakimiyeti döneminde Türkçe ciddi bir şekilde Bulgarcayı etkilemiş vaziyettedir.

"Asrımızın başlarında ünlü Bulgar dilcisi Prof. Benö Tsonev Bulgarcadaki yabancı leksik unsurları araştırarak, bunlar arasında Türkçe alıntıların sayısının en yüksek olduğunu yazdı." (Süleymanoğlu, 1997, s. 1). Diller arasında ilişki ve etkileşim söz konusu olunca akla hemen sözlükler gelir. *"Sözlükler bir milletin dilinin, kültürünün canlı, yaşayan hafızasıdır. Dil ve kültür en canlı haliyle sözlüklerde yaşamakta ve yaşatılmaktadır. Geçmişle bugün arasında kurulan kültürel bağların birçoğu da sözlükler vasıtasıyla kurulur."* (Dursunoğlu, 2011, s. 257).

Büyük emek ve özveri gerektiren sözlük çalışmalarının önemi ve hem dile hem de topluma katkıları tartışılmaz bir gerçektir. Bu çalışmada esas alınan sözlükler, Bulgaristan'da yapılan sözlükçülük faaliyetlerinin yürütülmesinde önemli bir yer tutmakta ve Bulgaristan'daki Türkoloji çalışmalarına yapılan en büyük hizmetler kapsamına giremektedir.

Sözlük künyelerine bakıldığında Osmanlı Dönemi'nde çıkan ilk sözlüğün *Türkçe-Bulgarca Sözlük* adlı çalışmanın olduğu tespit edilmektedir. Penço Radov tarafından hazırlanan bu sözlük, Kilise Slavcası ile yazılmıştır. 94 sayfadan oluşan eser, 1851'de Belgrad'da basılmıştır.

Türkçe-Bulgarca ve Fransızca-Bulgarca-Türkçe gibi lügatler, 1864'te Tuna Vilayet Matbaasında basılmıştır. Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını ilan ettiği 1908'den sonra başlayan dönemin ilk sözlüğü, Gospodin Stanev tarafından hazırlanan *Bulgarca-Türkçe Sözlük*'tür. 38 sayfalık eser, 1924'te Yanbolu'da (Yanbol) basılmıştır.

Kasım 1989'da Bulgaristan'da Devlet Başkanı Todor Jivkov'un istifasıyla sosyalist rejim yıkılıp demokrasi süreci başlamış oldu. Siyasi ve ekonomik değişiklikler, hayatın tüm alanlarını etkilemiş oldu. Bulgaristan'da yaşayan Türk nüfusu haklarını yavaş yavaş geri almaya başladı. Türkçe, okullarda ve üniversitede okutulmaya başladı, Türkçe kitap, dergi ve gazeteler çıkmaya başladı, sözlükler yayımlandı.

Özellikle Şumnu'da (Şumen) Türk Filolojisi Bölümünün 1992 yılında açılması, doğal olarak Bulgarca-Türkçe ve Türkçe-Bulgarca türünde sözlüklerin yayınlanmasına neden olmuştur. Son yıllarda Şumnu Üniversitesi bünyesindeki Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde görevli akademisyenlerin sözlük çalışmaları ve özellikle Menent Şukrieva'nın hazırladığı sözlükler, Türkoloji açısından dikkate değerdir.

1 - Türkçe-Bulgarca Sözlük *(Турско-български речник)*

İki dilli tek yönlü genel sözlük niteliğini taşıyan bu eser, Genço Klasov ve Süleyman Gavazov'a aittir. İlk baskısı Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da bulunan Narodna Prosveta yayınevi tarafından 1963 yılında yayımlanmıştır. Sözlük, ünlü Bulgar Türkolog Gılıb Gılıbov tarafından redakte edilmiştir.

Sözlüğün günün ihtiyaçlarına göre genişletilip güncelleştirilmiş ikinci baskısı, 1990 yılında basılmıştır. 444 sayfadan ibaret olan Türkçe-Bulgarca Sözlük, 1989 yılından sonra basılan sözlüklerin ilki sayılır.

2 - Bulgarca-Türkçe Sözlük *(Българско-турски речник)*

Genço Klasov ve Strahil Nikolov tarafından hazırlanan bu sözlüğün ilk baskısı, 1957 yılında yayımlanmıştır. Sözlük, ünlü Türkolog Gılıb Gılıbov ve Tugrul Deliorman tarafından redakte edilmiştir.

İki dilli tek yönlü genel sözlük niteliğini taşıyan bu sözlüğün ikinci baskısı, 591 sayfadan oluşmaktadır. Eser, 1992 yılında Bulgaristan İlimler Akademisi tarafından basılmıştır.

"Türkçe eğitim ve öğretimi alanındaki ihtiyaçları karşılamak amacıyla hazırlanmıştır. Sözlükte Arapça ve Farsça alıntıların değiştirilmesi sonucu olarak Türkçe yazı dilindeki değişiklikleri yansıtmak ile birlikte, Bulgaristan sınırları

içerisinde konuşulan Türkçeye özgü bazı leksik unsurlara da yer verilmektedir." (Klasov, Nikolov, 1992, s. 5).

3 - Türkçe-Bulgarca Sözlük *(Турско-български речник)*

İki dilli tek yönlü genel sözlük niteliğini taşıyan bu eser, Mihail Yançev tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışma, Sabri Demirov ve Muhidin Mehmedov[1] tarafından hazırlanan ve 1957 yılında yayımlanan sözlükten faydalanıp hazırlanmıştır.

20.000 madde başı içeren sözlük, 1992 yılında çıkmış olup toplam 372 sayfadır.

Sözlüğün ikinci baskısı Sofya'da yerleşik Prosveta yayınevine aittir.

Eserde ünlü uzunluğu ve sözcüklerin vurgusu işaretlenmiş olup başka faydalı bilgilere de yer verilmiştir.

4 - Örnekleriyle Türkçe-Bulgarca Deyimler Sözlüğü *(Учебен турско-български фразеологичен речник)*

Bulgar Türkolog Doç. Vera Samarcieva tarafından kaleme alınan bu sözlük, Türkçe-Bulgarca Deyimler Sözlüğü türünde yazılmış sözlüklerin ilkidir.

[1] Ad değiştirme sürecinde seçtiği Mihail Yançev adını kullanmayı tercih etmiştir.

Sözlük, 1992 yılında Sofya Sveti Kliment Ohridski Üniversitesi yayınevi tarafından basılmıştır. 594 sayfadan oluşan bu eserin girişinde 2 sayfalık Türkçe ön söz yer almaktadır.

Sözlük, deyimlerin daha kolay bulunmasını sağlayan alfabetik sıraya göre düzenlenmiş olup yaklaşık 3.600 deyim içermektedir.

"Günümüz Türkçesinin önemli bir yanı olan, baharatı değerinde bulunan deyimler dizgesine gerektiğince yer ayrılmadığı, üniversite öğretiminde önem verilmediğinden yabancılara Türkçeyi öğretmekte deyimler sözlüğü gereksinimi duyulmuş ve duyulmaktadır. Şimdiye kadar yayımlanan benzer sözlüklerden farklı olarak Türkçede en çok kullanılan örnekler taranıp sunulmuştur. Türkçe deyimler ilk önce madde başlığı olarak konulmuş; Bulgarca açıklaması yapılarak, var olan eşdeğerli Bulgarca deyim gösterilmiş; tam karşılıkları bulunmadıkları durumlarda kullanılış alanları belirlenmiştir. Bu açıklamaları edebiyat eserlerinden, her türlü gazete ve dergilerden ve de çeşitli konulu metinlerden alınmış örnekler izliyor." (Samarcieva, 1992, s. 3).

5 - Türkçe-Bulgarca Kılavuz Sözlük: A-Z *(Практически турско-български речник)*

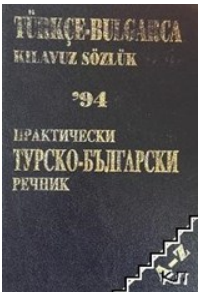

İki dilli tek yönlü genel sözlük niteliğini taşıyan bu sözlük, İbrahim Beyrullov ve Aziz Azizoğlu tarafından hazırlanmıştır. Sözlük, Sofya'da bulunan Deniz Yayınevi tarafından 1994 yılında basılmış olup 826 sayfadan oluşmaktadır.

6 - Bulgarca-Türkçe İş Dünyası Sözlüğü *(Българско-турски речник: Икономика, търговия, финанси, банково дело, кредит, застраховки, счетоводство, транспорт, мениджмънт, маркетинг, туризъм)*

Neli Hacieva ve Valeriya Martinova tarafından kaleme alınan bu Bulgarca-Türkçe İş Dünyası Sözlüğü, 1989'dan sonra çıkan ilk Bulgarca-Türkçe terminolojik sözlüktür.

Yaklaşık 1.500 madde başı içeren sözlük, toplam 311 sayfadır.

1995 yılında Sofya Pi-Em yayınevi tarafından yayımlanan sözlüğün başlığından da anlaşılacağı gibi kapsamış olduğu sözcük ve terimler; ekonomi, ticaret, maliye, bankacılık, sigorta, muhasebe, ulaştırma, işletme, pazarlama, turizm, hukuk, inşaat vs. sektörlere aittir.

Eserin girişinde 1,5 sayfalık Bulgarca yazılan ön söz yer almaktadır. Ayrıca, yine Bulgarca sözlüğün kullanımına ilişkin öneri kısmı ve kısaltmalar bölümü mevcuttur.

"*Terim, sözcük ve tamlamaların seçiminde önem ve kullanışlılık esas alındı. Türkçedeki eş anlamlı kelime zenginliği nedeniyle Bulgarca madde başı olarak ele alınan her kelime ve terimin Türkçe eşdeğerleri birkaç olup iş dünyasında kullanım sıklığı olarak sıralanmış şekilde verilmiştir. En büyük sıklıkla kullanılan kelime, eski veya yeni olmasına, Türk veya yabancı kökenli olmasına bakılmaksızın birinci olarak yazılmıştır.*" (Hacieva, Martinova, 1995, s. 5).

Sözlüğün son bölümünde gün ve ay adları, temel ölçü birimleri, bazı ülke, başkent ve para birimlerine yer verilmiştir.

7 - Türkçe-Bulgarca Sözlük. Bulgarca-Türkçe Sözlük *(Турско-български речник. Българско-турски речник)*

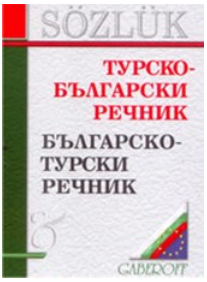

Lilyana Dimitrova tarafından hazırlanan bu sözlüğün şimdiye kadar iki baskısı yapılmıştır. Kitabın her iki baskısı Gaberoff yayınevine aittir. Birinci baskısının tarihi 2002, ikinci baskısının tarihi ise 2004'tür.

İki dilli çift yönlü genel sözlük niteliğinde hazırlanan eserin ilk kısmında sözcük dizimi Türkçe-Bulgarca şeklinde olup ikinci kısmında Bulgarca-Türkçedir.

Sözlük, toplam 800 sayfadan meydana gelmektedir. Toplam 40.000 madde başı içeren sözlükte herhangi bir ön söz yer almamaktadır.

Her iki dilin güncel kelime hazinesine ait 40 bin kelime içeren sözlükte vurgu, ön ek, semantik özelliklere ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca kelime kullanım örnekleri, ad tamlamaları vs. verilmiştir.

8 - İş İnsanları İçin Rusça-Bulgarca-Türkçe ve Bulgarca-Rusça-Türkçe Sözlük *(Руско-българско-турски и българско-руско-турски речник за бизнесмени)*

Valentina Avramova'ya ait bir üniversite projesi kapsamında hazırlanan bu sözlüğün Türkçe kısmı Bülent Kırcalı, Meryem Salim, Emine Halil, Nazmiye Hasanova ve Menent Şukrieva tarafından hazırlanmıştır. Bulgaristan'da Türkçe ile çıkan ilk çok dilli sözlük olarak kabul edilebilir.

Editörlüğünü Valentina Avramova ve Menent Şukrieva'nın yaptığı bu sözlük, 2004 yılında yayınlanmıştır. 519 sayfadır.

519 sayfalık bu sözlüğün "Ön Söz"ünde amacının: "Bulgar, Rus ve Türk iş insanlarına yaptıkları çalışma, faaliyet ve aralarındaki iletişimde yardımcı olmak" olduğu belirtilmiştir.

4.000 madde başı içeren sözlükte uluslararası ekonomik ilişkileri, maliye, ticaret, fiyatlandırma, ulaşım ve nakliyat, şirket ilişkileri, reklam, pazarlama ve sigorta alanlarında kullanılan terimlere yer verilmiştir.

Bazı yerlerde sözcüklerin kısa açıklamaları yay ayraç içinde, kursifle yapılmıştır. Stilistik renk alan sözcüklere işaret koyulmuştur. Madde başı sözcükler ile oluşturulan tamlamalar yapı özellikleri dikkate alınarak dizilmiştir. Tamlamalarda, sözcüğün değişmez kısmı ya da değişmeyen sözcükler yaklaşıklık işareti ile belirtilmiştir.

9 - Bulgarca-İngilizce-Türkçe Fizik Terimleri Sözlüğü *(Българо-английски-турски речник по физика)*

Elena Dimova, Mariya Drumeva, Olga Konsulova, Palma Bogdanova, Ani Dobreva, Vasil Mançev, Elena Evtimova, Nevzat Nehat tarafından kaleme alınan bu sözlük, terminolojik sözlük niteliğindedir. Fizik alanına ait ve Türkçeyi içeren ilk çok dilli sözlük olarak kabul edilebilir.

2006 yılında Sofya'daki Dr. İvan Bogorov yayınevi tarafından basılan sözlük, toplam 120 sayfadır.

10 - Bulgarca-Türkçe Sözlük *(Българско-турски речник)*

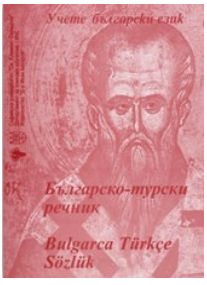

İki dilli tek yönlü genel sözlük niteliğini taşıyan bu sözlük, Pravda Tsankova-Kaneva tarafından kaleme alınmıştır. 2006'da çıkan sözlük toplam 80

sayfadır. Küçük hacimli sayılan bu sözlük, Sofya'daki Dr. İvan Bogorov yayınevi tarafından basılmıştır.

Sözlük, "Bulgarca Öğrenin" başlıklı kitap dizisinin bir parçasıdır.

11 – Türkçe-Bulgarca / Bulgarca-Türkçe Sözlük *(Турско-български / Българско-турски речник)*

Edebi eser çevirmeni Gülçin Çeşmecieva tarafından hazırlanan bu Türkçe-Bulgarca ve Bulgarca-Türkçe Sözlük, 2006 yılında Kolibri yayınevi tarafından basılmıştır. İki dilli çift yönlü genel sözlük niteliğini taşıyan bu eser, 530 sayfadan oluşmaktadır.

Sözlüğün başlığında *Bulgarca* ve *Türkçe* dil adlarının küçük harflerle yazıldığı dikkati çekmektedir.

12 - Türkçe-Bulgarca Sözlük. Bulgarca-Türkçe Sözlük *(Турско-български речник. Българско-турски речник)*

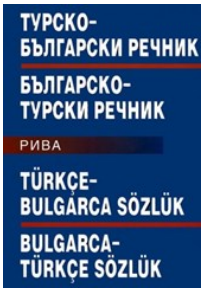

Mihail Yançev tarafından kaleme alınan bu sözlük, iki dilli çift yönlü genel bir sözlük niteliğindedir. 2007'de Riva yayınevi tarafından basılan sözlük, toplam 904 sayfadır.

30.000 madde başı içeren sözlüğün "Ön Söz"ünde "Bulgar okuyucular ilk kez Türkçe sözcüklerin vurgu ve uzunluklarını işaretlenmiş olarak görebilecek" diye belirtilmiştir.

Sözlükte en sık kullanılan deyimlere de yer verilmiştir. Bazı deyimlerin tümce içinde kullanılışları, edebi eserlerden yararlanılarak gösterilmiştir. Sözlüğün son bölümünde ülke isimleri ve başkentleri Bulgarca ve Türkçe olarak gösterilmiştir. Sözlük, en sık kullanılan teknik terimleri ve iş dünyasına ait bazı kelimeleri içermektedir.

13 - Türkçe ve Bulgarcada Ortak Kelimeler Küçük Çaplı Eğitim Sözlüğü *(Малък учебен речник на сходните думи в турски и български език)*

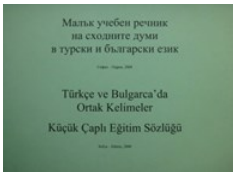

2008'de çıkan bu sözlük, Doç. Dr. Yordanka Zaharieva başkanlığındaki bir ekip tarafından hazırlanmıştır. Çalışmayı gerçekleştiren öğrenciler, o dönem Edirne Trakya Üniversitesinde Bulgarca Mütercim-Tercümanlık Bölümünde eğitim gören Bahattin Durak, Burcu Tarı, Gamze Aydemir, Gamze Yakut, Gözde Yalçın, Ebru Eryiğit, İlkem Öztürk, Merve Kaymakcı, Murat Beltek, Sevgi İdrisoğlu, Serkan Cömertel, Seher Çivi, Fatma Gürcü, Hatice Özalper, Hülya Güner'dir.

Yaklaşık 750 madde başı içeren bu sözlük, toplam 91 sayfadır. Editörlüğü Rafie Demirova tarafından yapılmıştuır.

Kitabın ön sözü Prof. Dr. Vasil Raynov'un imzasını taşımaktadır.

"Türkçe ve Bulgarca'da Ortak Kelimeler – küçük çaplı eğitim sözlüğü, hazırlık yılında yoğun Bulgarca eğitimi gören Türk öğrencilerine yönelik hazırlanmıştır. Burada yansıtılmış olunan kelimeler, her iki dildeki ortak kelimelerin sadece bir bölümünü oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu sözlük Bulgar ve Türk dilbilgisi kuralları arasındaki temel farklılıklarını da ortaya koymaktadır. Sözlük Bulgarca öğrenmekte olan hazırlık sınıfı öğrencileri tarafından oluşturulmuştur. Bu çalışma öğrenci ve öğretim elemanları arasında ki işbirliğinin örneğidir. Bu çalışma ayrıca öğrencilerin ileriye dönük yapacakları çalışmalar için önemli bir altyapı oluşturmaktadır." (Raynov, 2008, s. 22).[2]

[2] İmla hataları tespit edilmiştir, ancak alıntı olması nedeniyle kaynak metinde olduğu gibi verilmiştir.

14 - Akademik Türkçe-Bulgarca Sözlük *(Академичен турско-български речник)*

Ünlü Türkolog Prof. Dr. İvan Dobrev'in başkanlığında Velizar Velikov, İvaylo Hranov, Konstantin Zografov, Mariya Nikolçeva, Marçela Marinova, Milena Yordanova, Mina Dimitrova ve Tsvetelin Tsokov adlı kişilerin yoğun çalışmaları sonucu hazırlanan ilk Akademik Türkçe-Bulgarca Sözlük, 2009 yılında Riva yayınevi tarafından basılmıştır.

Kitabın girişinde 12 sayfalık Bulgarca bir giriş yazısı yer almaktadır.

45.375 madde başı içeren bu sözlük çalışması, toplam 1630 sayfadan oluşmaktadır.

Eser, çağdaş Türkçede en sık kullanılan sözcük ve terimleri kapsamaktadır. Madde içinde kısaltmalara, anlam ve örnek kullanımlara yer verilmektedir. Kısaltmalar; eski sözler, argo sözler, etimolojik bilgi, sözcük türü, kullanım alanı gibi bilgileri vermektedir. Anlam verilirken sözcüğün temel anlamı, mecaz anlamı, eş dizimleri gösterilmektedir.

Her bir sözcüğün ve tamlamanın tümce içinde kullanılışı, Türk edebiyatı klasik eserleri, atasözleri ve deyimlerden yararlanılarak gösterilmiştir.

Sözcük türleri ve sayısı bakımından şimdiye kadar hazırlanan sözlükler arasında en kapsamlı çalışma olarak ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra edebi eser örnekleri, deyim ve atasözleri ile Türk kültürünün tanıtılması yönünden önemli bir çalışma niteliğini taşımaktadır.

15 - Eğitim Amaçlı Bulgarca-İngilizce-Türkçe Kimya Sözlüğü *(Учебен българско-английски-турски речник по химия)*

Adriana Tafrova-Grigorova, Katya Yankulova, İskra Baranovska tarafından hazırlanan bu sözlük 2009'da Aziz Kliment Ohridski Üniversitesi yayınevi tarafından basılmıştır.

153 sayfadan oluşan sözlükte kimya alanına ait terimler yer almaktadır.

16 - İki Dilli Resimli Sözlük: Türkçe-Bulgarca *(Двуезичен картинен речник: турско-български)*

Hristo Dimitrov tarafından hazırlanan bu sözlük, 2019'da Knigomaniya yayınevi tarafından basılmıştır. 6.000 madde başı içeren sözlük, toplam 360 sayfadan ibarettir.

Tematik sözlük niteliğini taşıyan sözlükte; *İnsanlar, Dış Görünüş, Sağlık, Hizmetler, Ev, Alışveriş, Yemek, Restoran ve Yeme-İçme Mekanları, Eğitim, İş Hayatı, Ulaşım, Spor, Boş Zaman, Çevre ve Bilgi Edinme* gibi tematik konulara yer verilmiştir.

Sözlüğün resimli olması, algılama bakımından büyük bir artıdır.

17 - Yeni Bulgarca-Türkçe Sözlük *(Нов българо-турски речник)*

Çevirmen ve yazar Ahmet Emin Atasoy tarafından hazırlanan Yeni Bulgarca-Türkçe Sözlük adlı eser, 2019 yılında Aziz Kliment Ohridski Üniversitesi yayınevi tarafından basılmıştır.

Geniş bir sözcük dağarcığına sahip olan bu sözlük çalışması, toplam 1174 sayfadan meydana gelmektedir. Sözlüğün madde başı sayısı 120.000 olup eserde bilim, ekonomi, kültür, ileri teknoloji ve tıp alanına ait terimler yanı sıra bazı Osmanlıca eski sözcükler de yer almaktadır.

Uzun ve yorucu bir çalışmanın ürünü olan bu sözlük, Türkçe öğrenen veya öğrenmek isteyenler için değerli bir kaynak olacaktır.

18 - Türkçe-Bulgarca Şifalı Bitkiler Sözlüğü *(Турско-български речник на лечебните растения)*

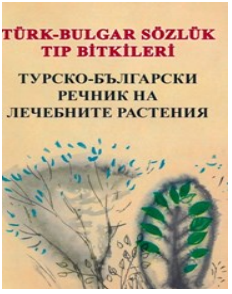

Vasil Kaniskov tarafından hazırlanan sözlük, 2020'de Valiko Tarnovo'daki Faber yayınevi tarafından basılmıştır. 72 sayfadan meydana gelen sözlükte Bulgaristan'da yetişen şifali bitkilerin Türkçe ve Latince karşılıkları verilmiştir.

Ancak sözlüğün başlığında yapılan yanlışlık *(Türkçe-Bulgarca Sözlük yerine Türk-Bulgar Sözlük)*, eserin güvenilir bir kaynak olup olmadığı sorusunu da beraberinde getirmektedir.

19 - Türkçe-Bulgarca Hukuk Sözlüğü *(Турско-български юридически речник)*

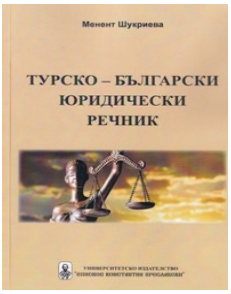

Şumnu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde görevli Dr. Öğr. Üyesi Menent Şukrieva tarafından hazırlanan bu sözlük, Bulgaristan'da Türkçe ile yapılan ilk hukuk sözlüğüdür.

"Türkçe-Bulgarca Hukuk Sözlüğü'nün amacı, şimdiye kadar yayınlanmış Türkçe-Bulgarca sözlükleri alanında boşluğu doldurmaktan ibarettir. Bu sözlük çevirmen, editör, hukukçu ve öğrencilere yönelik olup Türk diline ilgi duyan herkesçe kullanılabilir niteliktedir. Sözlük, gerek hukuki metin çeviri sürecini gerekse hukuk alanına ait sözcük ve terimlerin öğrenilmesi sürecini kolaylaştıracak olup ders kitaplarının hazırlanmasında ve hukuk alanında karşılaştırmalı araştırmaların yapılmasında kullanılabilecektir. Hukuk alanına ait 14.000'e yakın terim ve tamlama içeren bu sözlükte hem günümüzde kullanılan çağdaş hukuk terimlerine hem de günlük konuşmada kullanılmayan, ancak hukuki belgelerde ve hukukçuların dilinde mevcut olan Arapça ve Farsçadan alıntılara yer verilmektedir. Hukuk dilinde mevcut oldukları için sözlüğümüzde maliye, muhasebe, ticaret vs. alanlara ait terimlere de yer verilmektedir." (Şukrieva, 2020, s. 4).

Toplam 352 sayfadan meydana gelen sözlüğün editörlüğünü, Şumnu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde çalışan Bülent Kırcalı yapmıştır.

Sözlük, 2020'de Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi yayınevinde basılmıştır.

20 - Türkçe-Bulgarca İş Dünyası Sözlüğü *(Турско-български бизнес речник)*

Menent Şukrieva tarafından hazırlanan bu Türkçe-Bulgarca İş Dünyası Sözlüğü, Bulgaristan'da bu türde yapılan ilk sözlük çalışmasıdır.

"Türkçe-Bulgarca İş Dünyası Sözlüğü, iş dünyasında en sık kullanılan sözcük ve terimleri kapsamakta olup iş dünyası temsilcilerine, iktisat, ticaret, sanayi, maliye ve banka sektöründe çalışan kişilere yardımcı olmayı hedeflemektedir. Öğrenci ve Türkçeye ilgi duyan herkesçe kullanılabilir." (Şukrieva, 2020, s. 3).

Toplam 152 sayfadan meydana gelen sözlükte 6.000 madde başı yer almaktadır.

Editörlüğünü Bülent Kırcalı'nın yaptığı bu sözlük Sözlük 2020'de Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi yayınevi tarafından basılmıştır.

21 - Türkçe-Bulgarca-Rumence-İngilizce Sözlüğü *(Турско-българско-румънско-английски речник)*

İki ciltten meydana gelen bu dört dilli sözlük, Menent Şukrieva başkanlığında 2020'de gerçekleştirilen "**Avrupa'da Dostluk ve Bilimsel Araştırma İşbirliği Köprüsü olarak Türkoloji**" adlı proje kapsamında hazırlanmıştır.

Sözlük, Şumnu Üniversitesi, Filibe Üniversitesi ve Romanya Ovidius Üniversitesi arasındaki işbirliğinin ürünüdür.

Toplam 152 sayfadan meydana gelen sözlük; Harun Bekir, Ergican Alinder-İsmailova, Meral Beyhanova, Bülent Kırcalı, Embiye Kazimova, Korneliya Raşidova, Meryem Salim-Ahmed, Necla Selimova, İmren Tasinova, Aysel Hasan, Vejdi Hasan, Neriman Hasan, Nevriye Çufadar ve Menent Şukrieva tarafından kaleme alınmıştır. Editörlüğü Ergican Alinder-İsmailova ve Menent Şukrieva tarafından yapılmıştır.

6.000 madde başı içeren sözlük, Bulgaristan'da Türkçe ile çıkan ilk dört dilli sözlük niteliğini taşımaktadır. Sözlüğün baskısı, Episkop Konstantin Preslavski Üniversitesi Yayınevine aittir.

22 - Küçük Türkçe-Bulgarca Ofis Sözlüğü *(Малък турско-български офис речник)*

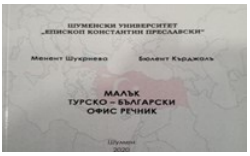

Menent Şukrieva ve Bülent Kırcalı tarafından hazırlanan bu sözlük, 2020'de Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi yayınevinde basıldı.

"Sözlük, ofiste günlük yapılan çalışmalarda en fazla ihtiyaç duyulan sözcük ve terimleri içermektedir. Sözlüğün amacı, şirket ve işletmelerin yönetiminde görev alan kişilere yardımcı olmaktır. Eser ayrıca, öğrenci ve Türkçeye ilgi duyan herkes tarafından kullanılabilir. Pratik sözlük niteliğini taşıyan eser, çeviri çalışmaları ve iş hayatında iletişim bakımından yararlı olacaktır." (Şukrieva, Kırcalı, 2020, s. 3).

Avuç içine sığabilecek, ancak çok pratik ve kullanışlı bir sözlüktür.

23 – Türkçe-Bulgarca Kalıp Sözler Sözlüğü *(Турско-български речник на етикетните формули)*

2021'de çıkan bu sözlük, Menent Şukrieva tarafından hazırlanmıştır. Türkçe öğrenmeye çalışan Bulgarların pratikte başvuracağı kaynak bir eserdir.

"*Şimdiye kadar çıkan Türkçe-Bulgarca sözlükler arasında var olduğu düşünülen bir boşluğu doldurmayı amaçlayan bu sözlükte dilekler, dualar, beddualar, selamlaşma sözleri, seslenme sözleri gibi en sık kullanılan kalıp sözlerine yer verilmektedir. Günlük hayatta kullanılan 1.200 kalıp sözü içeren bu sözlük, Türkçe ve Türklere özgü nezaket ve görgü kurallarını yakından tanıma fırsatı verecek.*" (Şukrieva, 2021, s. 3).

Toplam 220 sayfadan meydana gelen eserin baskısı, Episkop Konstantin Preslavski Üniversitesi yayınevine aittir.

Sonuç

Sözlükler; yazılı ve sözlü olarak toplumun hizmetinde olan dilin söz varlığının korunması ve geliştirilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. "*Dilin kelime hazinesi*" (Üçok, 1947, s. 85) olarak nitelendirilen sözlükler, sözcük dağarcığının zenginleştirilmesinde kullanılabilecek en önemli materyaller arasında yer almaktadır.

Bulgaristan'da komünist rejiminin hâkim olduğu dönemde basılan Türkçe sözlüklerin parmakla sayılabilecek kadar az sayıda olması ve tematik sözlük olarak yalnızca Türkçe-Bulgarca Askeri Terimler Sözlüğünün yayınlanmış olması dikkati çekerken 1989 yılından sonra şu ana kadar toplam 23 sözlük basılmıştır.

Geniş kapsamlı, çok dilli, terminolojik olmak üzere Bulgaristan'da farklı türden Türkçe sözlüklerin hazırlanıp basılması, ülkede Türkoloji alanında çalışmaların yoğun ve sistematik olarak yapıldığını göstermektedir.

Bulgaristan'da Türkçe sözlük yelpazesinin daha da zenginleştirilmesi için siyaset, spor, savunma, maliye, yemek gibi alanları kapsayan sözlüklerin hazırlanması önemlidir.

Kaynakça

Aslan, E. (2016). Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü Üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 5*, 534-544.

Atasoy, A. E. (2019). *Nov bulgaro-turski rechnik*. Sofia: Uİ Sv. Kliment Ohridski.

Avramova, V., Kırcalı, B., Salim, M., Halil, E., Hasanova, N., Şukrieva, M., Kaleva, S. *Rusko-bulgarsko-turski rechnik. Bulgarsko-rusko-turski rechnik*. Shumen: Uİ. Ep. K. Preslavski.

Bekir, H., Alinder-İsmailova, E., Beyhanova, M., Kırcalı, B., Kazimova, E., Raşidova, K., Salim-Ahmed, M., Selimova, N., Tasinova, İ., Hasan, A., Hasan, V., Hasan, N., Çufadar, N., Şukrieva, M. *Tursko-Bulgarsko-Rumunsko-Angliyski rechnik. Purva chast*. Shumen: Uİ. Ep. K. Preslavski.

Bekir, H., Alinder-İsmailova, E., Beyhanova, M., Kırcalı, B., Kazimova, E., Raşidova, K., Salim-Ahmed, M., Selimova, N., Tasinova, İ., Hasan, A., Hasan, V., Hasan, N., Çufadar, N., Şukrieva, M. *Tursko-Bulgarsko-Rumunsko-Angliyski rechnik*. *Vtora chast*. Shumen: Uİ. Ep. K. Preslavski.

Beyrullov, İ., Azizoğlu, A. (1994). *Türkçe-Bulgarca Kılavuz Sözlük*. Prakticheski tursko-bulgarski rechnik. Sofia: Deniz.

Biltekin, H. (2017). *Bir Eser Sözlüğü: Lugât-i Siyer-i Veysî. (2021, 11, Nisan). Erişim adresi:* https://pure.au.dk/portal/files/113287477/11_05_2017_S_ZMER_SON.pdf

Çeşmecieva, G. (2006). *Tursko-bulgarski, Bulgarsko-turski rechnik. Türkçe-Bulgarca, Bulgarca-Türkçe Sözlü*k. Sofia: Kolibri.

Dimitrov, H. (2019). *Kartinen dvuezichen rechnik: tursko-bulgarski*. Sofia: Knigomania.

Dimitrova, L. (2002). *Tursko-bulgarski rechnik. Bulgarsko-turski rechnik*. Veliko Tarnovo: Gaberoff.

Dimitrova, L. (2004). *Tursko-bulgarski rechnik. Bulgarsko-turski rechnik*. Veliko Tarnovo: Gaberoff.

Dimova, E., Drumeva, M., Konsulova, O., Bogdanova, P., Dobreva, A., Mançev, V., Evtimova, E., Nehat, N. (2006). *Rechnik po fizika. Bulgaro-angliyski rechnik*. Sofia: D-r İvan Bogorov.

Dobrev, İ., Velikov, V., Hranov, İ., Zografov, K., Nikolcheva, M., Marinova, M., Yordanova, M., Dimitrova, M., Tsokov, T. (2009). *Akademichen turko-bulgarski rechnik*. Sofia: Riva.

Durak, B., Tarı, B., Aydemir, G., Yakut, G., Yalçın, G., Eryiğit, E., Öztürk, İ., Kaymakcı, M., Beltek, M., İdrisoğlu, S., Cömertel, S., Çivi, S., Gürcü, F., Özalper, H., Güner, H. *Malak ucheben rechnik na shodnite dumi v turski i bulgarski ezik // Türkçe ve Bulgarca'da Ortak Kelimeler – Küçük Çaplı Eğitim Sözlüğü*. Sofia, Edirne: Avangard Prima.

Dursunoğlu, H. (2011). *Cumhuriyet Döneminde Yapılan Sözlük Çalışmaları ve Türkçe Sözlükler Üzerine Bir Kaynakça Denemesi*. (2021, 15, Nisan). Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/55734

Hacieva, N., Martinova, V. (1995). *Bulgarsko-turski rechnik. Bulgarca-Türkçe İş Dünyası Sözlüğü. İkonomika, targoviya, finansi, bankovo delo, kredit, zastrahovki, schetovodstvo, transport, menidzhmant, marketing, turizam*. Sofya: Pi-Em.

Kaniskov, V. (2020). *Türk-Bulgar Sözlük Tıp Bitkileri*. *Tursko-bulgarski rechnik na lechebnite rasteniya.* Veliko Tarnovo: Faber.

Klasov, G., Gavazov, S. (1990). *Türkçe-Bulgarca Sözlük. Турско-български речник*. Sofya: Ambelino Art.

Klasov, G., Nikolov., S. (1992). *Българско-турски речник. Bulgarca-Türkçe Sözlük*. Sofya: Bulgaristan İlimler Akademisi.

Samarcieva, V. (1992). *Ucheben tursko-bulgarski frazeologichen rechnik*. Sofia: Uİ Sv. Kliment Ohridski.

Süleymanoğlu, H. (1997). *Türk-Bulgar Dil İlişkilerine Toplu Bir Bakış*. (2021, 19, Nisan). Erişim adresi: http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3596-published.pdf

Şukrieva, M. (2020). *Tursko-bulgarski biznes rechnik*. Shumen: Uİ Episkop Konstantin Preslavski Üniversitesi.

Şukrieva, M. (2020*). Tursko-bulgarski yuridicheski rechnik*. Shumen: Uİ Episkop Konstantin Preslavski Üniversitesi.

Şukrieva, M., Kırcalı, B. *Maluk tursko-bulgarski ofis rechnik*. Shumen: Uİ Episkop Konstantin Preslavski Üniversitesi.

Şukrieva, M. (2021). *Tursko-bulgarski rechnik na etiketnite formuli*. Shumen: Uİ Episkop Konstantin Preslavski Üniversitesi.

Tafrova-Grigorova, A., Yankulova,K., Baranovska, İ. (2009). *Ucheben bulgarsko-angliyski-turski rechnik po himiya.* Uİ Sv. Kliment Ohridski.

Tsankova-Kaneva, P. (2006). *Uchete bulgarski ezik: Bulgarsko-turski rechnik*. *Bulgarca-Türkçe Sözlük*. Sofia: D-r İvan Bogorov.

Ülkü, V. (2011). *Almanya'da Sözlükçülük ve Sözlükler*. (2021, 10, Eylül). Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/diledeara/issue/45136/564873

Yançev, M. (1992). *Türkçe-Bulgarca Sözlük. Турско-български речник*. Sofya: Prosveta.

Yançev, M. (2007). *Tursko-bulgarski rechnik. Bulgarsko-turski rechnik. Türkçe-Bulgarca Sözlük. Bulgarca-Türkçe Sözlük.* Sofia: Riva.

1989'dan Sonra Bulgaristan'da Yayımlanan Türkçe Sözlükler Üzerine Bir Kaynakça Denemesi

Özet

Sözlükler, önemli bilgiler sağlayan kaynaklar olarak tanımlanabilir. Hazırlandığı dönemdeki insanların maddi olmayan kültürü hakkında bilgiyi derlemektedirler. İki dilli sözlükler kültürler arasında köprüler kuran şüphesiz en önemli araçlar arasındadır. Ayrıca kullanıcılarının dil kültürünün ve kültürel ufuklarının genişlemesinde, yabancı dil öğrenirken kelime dağarcığının zenginleştirilmesinde önemli bir rehber ve vazgeçilmez araçlar arasındadır. Genel olarak iki dilli ve çok dilli sözlüklerin derlenmesi, zor ama son derece önemli bir görevdir. Her sözlük bir sözlü derlemeye adanmış, kaynak ve hedef diller arasındaki uzun yıllar süren çalışmaların sonucu malzeme ve araştırmaya dayanır. Her sözlük sözlükbilimin gelişimine önemli bir katkıdır.

Kasım 1989'da Bulgaristan'da Devlet Başkanı Todor Jivkov'un istifasıyla sosyalist rejim yıkılıp demokrasi süreci başlamış oldu. Siyasi ve ekonomik değişiklikler, hayatın tüm alanlarını etkiledi. Bulgaristan'da yaşayan Türk nüfusu haklarını yavaş yavaş geri almaya başladı. Türkçe, okullarda ve üniversitede okutulmaya başladı, Türkçe kitap, dergi ve gazeteler çıkmaya başladı, sözlükler yayımlandı. Bu çalışmada, 1989'dan sonra Bulgaristan'da çıkan Bulgarca-Türkçe ve Türkçe-Bulgarca sözlükler hakkında bibliyografik bilgi verilecektir.

Anahtar kelimeler: Bulgaristan, Türkoloji, Türkçe, Bulgarca, sözlük.

An Attempt for Bibliographic Research of the Turkish Dictionaries Published in the Bulgaria After 1989

Abstract

Dictionaries may be defined as sources providing important information about the non-material culture of the people at the time of their compilation. Bilingual dictionaries throw bridges across cultures and are beyond any doubt among the most important tools in learning a foreign language. In addition, they are an indispensable tool for enrichment of their users' vocabulary and an important guide in the expansion of the language culture and of the cultural horizons, in general. Compilation of bilingual and multilingual dictionaries is a

difficult but extremely important task. Each dictionary comes as a the result of many years of work dedicated to collection of verbal material, research and selection of the most appropriate points of reference between the source and target languages. Each dictionary is a significant contribution to the development of lexicography. The dictionaries subject of this article contributed to the development of the bilingual lexicography related to the Turkish and Bulgarian pair of languages. The Turkish dictionaries published in Bulgaria after 1989 can be considered as significant works. The purpose of this article is to provide information about the Bulgarian-Turkish and Turkish-Bulgarian dictionaries published in Bulgaria after 1989.

Keywords: *Bulgaria, Turkology, Turkish, Bulgarian, dictionary*.

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı

I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

Balkanlar'daki Geleneklerde Türklerin Etkisi: Türk Halk Edebiyatına Dair

ÉVA CSÁKI*

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki etkisi sadece tarihte değil kültürün her alanında hala takip edilebilir. Eylül 2019 Belgrat Üniversitesindeki Uluslararası kongresinde bunu uzun uzun konuştuk.

Macar Türkologlarının Balkan araştırmaları hiç önemsiz değildir. Budapeşte Üniversitesindeki Türkoloji Bölümünün eskiden başkanlığını yapanlardan Gyula Németh ve Zsuzsa Kakuk da alan araştırmasını yapmışlar. J. Eckmann da Macar Türkolog olarak M. Mansuroğlu ile Trakya'da ağız araştırmaları gerçekleştirmişlerdir.

Macar diline eski batı Türklerinin çok daha önceki döneme aittir etkisi. Yer adlarından halk müziğimize, yemeklerden geleneklerimize, hayvan bakımından ev yapıpımına, nakışlarımızdan masallara kadar Türklerin etkisi büyüktür, malumumuzdur. Hepsi birden ilk yazılı kaynaklarımızdaki Macar dilinde ifade edilir. Açıklama ve kanıt da orada. Dil tarihini araştırmak bir halkın tüm özelliklerine, kültürüne önem vermek anlamına gelmektedir.

Güney Batı Macaristan'da köydeki düğünlere daveti dağıtan kişi çauz (Berze Nagy, 1940, s. 9, 111) imiş. Bunlar genellikle bir-iki daha yaşlı adammış. Onlar düğünden iki gün önce tüm köyü gezmiş olup davetiye dağıtmıştı. Kelime herhalde Türkçedeki çavuş'tan ödünç alınmış. çavuş is. 4. 'bir işin veya isçilerin başında bulunan ve onları yöneten sorumlu kimse'. Aslında önemli bir vazifeymiş.

* Prof. Dr. / Péter Pázmány Katolik Üniversitesi, Şarkiyat Enstitüsü (Macaristan), cskvjdt@gmail.com

Köylü düğünlere o dönem 200-300 misafir davet almıştı. Szárma [sarma] adlı bir yemek yapılmış düğünlerin en önemli aşı olarak bunu hazırlarlar. Çattılar ocak taşını adlı türküleriniz hemen aklımıza geliyor. János Sipos'un Adana'da Saimbeyli'ye ait Kayarcık köyünde 1988'de derlediği metin (ADA 15.4) böyledir:

Çattılar ocak taşını
Gurdular düğün aşını
Ağlatman [ağlatmayın] gızın gardaşını [kardeşini]
Silin gözünün yaşını.

Gız anası, gız anası
Başında mumlar yanası
Gız gınayı yaktırmıyor
Hani bunun öz anası?

Gelinin kendi ebeveylerinden vedalaşması fevkalade acı bir olaydır. Türklerden mi nereden geldi, bu gelenek Macarlar'da da aynen acı oluyor. Hatta bu vesile ile söyledikleri türkünün adı da geline ağıt oluyor oysa gelin vefat etmemiş, sadece ayrılmak üzeredir.

Kúnos'un Balkan araştırmalarından en önemlisi Ada-Kale'deki derlemeleridir. Tuna nehrindeki bu küçük adada yüzyıllar boyunca Türkler oturmuş. Yalnız bu ada artık haritalardan silinmiş vaziyettedir. Oradakilerin bir heykeli olan bu kitabında Kúnos (1906) 81 tane türkünün metnini yayımladı. Bunlar arasında 82ncisi ise Helva topı geçidi adını taşıyor. Kendim de Trakya köylerini derleme amacıyla bir asır sonra tek-tek gezip bunların birkaçına rastladım (Sipos - Csáki 2009). Bazı türküler ise Trakya Bektaşi cemaatlerinin semah ve nefeslerine yol bulup saklanmaktadır. Halk edebiyatında (türkü, destan, masalda) bulunan şey folklor sanatının diğer dallarında da sergilenmekte, demek önemli olan anlamlar farklı şekillerde kültürün çeşitli dallarında paralel olarak ifade olunur. Bu şekilde halkın değer verdiği şey bize emanet oluyor.

Sadece halk edebiyatında da değil yüksek ve resmi yerlerdeki şiirlerde orada burada Türk tesirini göreceğiz. 16'ncı yüzyıl Macar şairi Baron Bálint Balassi türkülerden etkilenip bazı şiirlerini adlandırılmış türkülerin ezgisine Türkçe yazmıştır. 17'nci asır Macar şairlerinden P. Esterhazy: Bülbül ötmesinin açıklaması adlı şiirinde hep aşktan ve tabiyattan, şairin moralinden söz ediliyor. Hep Bektaşilerin nefeslerindeki bülbülün ortaya çıkışı var, bir benzer motifi olarak.

Romanya'da kalmış Moldva Macarlarının halk edebiyatında ise hem en erken hem Osmanlı hem sonraki döneme ait ve Balkan Türklerinin etkisi daha da derindir.

Bilindiği gibi, Macarlar 896'da Karpatlar Havzasına yerleşmeden önce yüzyıllar boyunca çeşitli Batı Türk kavim, boy ve guruplarla beraber ortak bir kültür oluşturmuşlardır. Bunlar arasından en önemlisi Bulgar Türkler olmuş. Meşhur Macar dilci Gombocz'un Die Bulgartürkische Lehnwörter adlı makalesi bir asırdan önce 1908-de çıkmış, ardından da birçok detay ortaya çıkıp geçtiğimiz bu sonraki asırdaki sonuçlara bakabiliriz.

1989-da Andrews[1] Türkiye'deki tüm azınlık konusunda detaylı bir kitap çıkartmış. Yalnız ondan önce I. Györffy (1884-1939) Macaristan'ın Karcag şehrinde doğan bir Macar halkbilimci yirminci asırın ilk senelerinde Balkan ve Türkiye araştırmalarıyla bir öncülük yapmıştır. Györffy'nin araştırma sonuçları her ne kadar temelli ve belgelenmişse de Macarca olduğu için ilim dünyasında pek de yankı yaratmamış.

Onun 1908-1918 arasında her sene gerçekleştirdiği saha derlemelerinden ne Türklerin ne de Balkanlar'dakilerin pek haberi yokmuş. Oysa yirminci yüzyılın ilk senelerinde çektiği fotoğraf ve notlarından döneminin Hırvatistan, Dalmaçya, Bosna, Sırbistan, Bulgarya, Dobruca ve Anadolu hakkında birçok şey öğrenebiliriz. Halkbilimci olduğundan ilgi alanının merkezinde interetnik ilişkileri, yerleşme ve ad verme gelenekleri, yerleşim şekilleri, vs. Bithynia adlı Batı Anadolu bölgesinde oturan azınlıkların 1919 'daki durumundan da çok detaylı bir harita ve sahada çektiği fotoğraflar eklemiştir.

Kendim 1987 - 1993 arası A.Ü. DTC Fakültesinde görevli olduğum dönemde ve daha sonra 1999 - 2006 Güney Doğu Anadolu ve özellikle Trakya bölgesinde sahaya çıkıp derlemelerde bulundum[2] . Enez'de Sarı yılan adlı türküye rastladım, bunun benzeri bizde de meşhur A szeretet próbája yani 'aşkın denetlemesi'dir. Geçenlerde ise Bahçelerde üç güzel var adlı türkünün A szép szegfűvirág ve A szép rózsavirág 'çiçeklerin yarışması' - türünden, bir de Gagauzlardaki Manoli adlı türkünün Macarcasını buldum. Bunlar şaşıracak şeyler değil, halk arasında sürekli dayanışma ve ticaret varken bu tür imkanları da olmuş. Gayet doğaldır. Gelenekler ile beraber türküler de diğer şeyler gibi bir halktan komşusuna yol bulmaktadır. Bir etnik guruptan diğerine. Sonuç olarak bu da dilde ifade edilmektedir. Üslup ve tarz, tür farklı olabilir, yine de her büyük ihtimalle jenetik bir ilişkide olurlar. Bizde destan, Türklerde türkü, yoksa bizde masal Türklerde kahraman destanı olabilir, fakat değer verdikleri niteliklerden

[1] Kitabında 47 farklı etnik gurubundan söz etmiştir.

[2] Bu malzeme eşimle beraber oluşturduğumuz arşivimizde internette yer almaktadır: http://zti.hu/sipos_gyujtesek

başka, konusu ve söyledikleri mesaj aynı olsa, içindeki özet aynı olsa, içindeki karakterlerin özelliği, konuştukları tarz aynı olsa, yine de yakınlık ortadadır. Bazen aynı olayın hem masalı hem destanı, ve şiiri de halk edebiyatında mevcut oluyor.

Manoli'nin Macarcası örneğin iki çeşit: şiiri de var, nesiri de. Arkasındaki düşünce bin senelik bir inanışa dayalı: bir yapıtın bitirebilmesi için bir kurban vermek gerekmektedir. Yalnız bundan daha önemlisi insanın vicdanındaki durumdur. Kendi ilerlemesi ya da para, herhangi bir kazanç için bir başkasının canına kıymamalı, tüm okuyanlar bunu ilk anda anlar.

Macar Duvarcı Kelemen tüm çalışan arkadaşlarıyla - hep beraber oniki kişi - boşuna yüksek Déva kalesinin inşaatıyla meşgul oluyor. Akşama kadar yaptıkları duvar sabaha harabe, sabaha kadar yaptıkları ise akşama harabe oluyor. Bunu durdurmak amacıyla ant içip, hangisinin eşi daha önce inşaata varırsa, onu kurban ederler, yakarak onun külünü harç içine koyup, ya da diğer varyantında kendisini de yaşayarak duvar içine oturtup sokmasıyla karara varırlar.

Yaklaşmakta olan hanımını farkedince Kelemen, kaçınılmaz bir faciaya karşı karşıya gelmek üzere Tanrıya hep yalvarır, sakın kendi çok sevdiği hanımı olmasın. Dua ediyor, yola çıkmış hanımının önüne dolu yağdırsın, faytonunun tekerlekleri onu çeken atlarının ayakları kırılsın diye hep boşunaymış. Destanın masal şeklinde mutlu sona eren varyantı da bilinir, ancak Kelemen hepsinde de vicdan azabını çekmektedir.

Destanın vazgeçilmez unsuru olan trajedi karanlık içinde, tüm detaylarından masun, pek yalın, az ve öz şekilde okuyucu kendi yorumlarına göre tad alıyor.

Baladlardaki özetler, deyimler, ifadeler, mekanlar ya da olaylar halk masallarımızda da mevcuttur. Ne gibi mi:

- pek yüksek ağac altında oturan güzel (kaçırılmış) bayanın kucağında bir erkek (asker) uyumakta. Güzel bayan erkeğin saçlarını taramaktadır. (Molnár Anna, Gyönyörű Bán Kata)

- dipsiz göl (Gyulainé édesanyám), tepesi görünmeyen ağaç

- boynuzları arasında güneş ve ay ile yaklaşan hayvan (Júlia Szép Leány, Márton Szép Ilona)

- firarda bulunan anne bebeklerinden vazgeçer (Gyönyörű Bán Kata, Szegény árva asszony, karacsáj menekülők)

- pars pro toto tükürük bırakıp insan yerine o konuşacak (Gyönyörű Bán Kata)

- düşman yaklasınca uyuyan kahramanı babası, anası uyandıramaz, sadece gelini uyandırabilir (Kerekes Izsák, Hallottad-e hírit)

- sattım kızım seni (Lányom, édes lányom, eladtalak téged..., Szép Piros Örzsébet, Szép Örzsébet, Fogarasi István, Bíró Szép Istvánné Lánya, Bíró Katalina, Anna)

- uzak yerlere eş olarak katila/hırsıza zorla kız vermesinler (A nagy hegyi tolvaj, A hegyi tolvaj, Rákóci Kis Úrfi, Bátori Gábor és Bátori Klára, Szép Klára, Seprődi Borbára, Egy asszonynak kilenc fia..., Fatafai kislány, Csak azt mondják) Gagauz türküler arasında da buna rastladık

- ateşe dayanıklı insan/hayvan (A fogoly katona)

- acımasız kaynana gelinini öldürüyor (Olául Marinkám)

- harika çocuklar (sadece erkek çocuklar) doğduktan biraz sonra delikanlı olup ve inanılmaz güç kazanıp herkese üstün gelirler (halk kahramanları)

- mucizevi (konuşan yılan/kurbağa/kuş/tilki/kurt; uçan at) hayvanlar (at) (Marinka, Marinka)

- rağbet edilen rakamlar: 3, 7, 9, 12, 40 (Molnár Anna, Hallottad-e hírit..., Szilágyi és Hajmási, Bíró Máté, A hegyi tolvaj, Bíró Szép Anna, Szép fejér juhászka, Oláhul Merinka, Marinka, Marinka, Horvát Szép Ilona, Piros Szép Örzsébet, Nagy Bihal Albertné, Bíró János Bíró Katalinnal, Barcsai, Rondonváldi Idol).

Yapısal bakımdan da Macar halk baladlarında Trakya nefesleriyle paralellik gözükmektedir. Birçok örnekte bir dörtlükte ikişer sıra tekrarlanmaktadır. Kelimenin ön sesi tekrar, bir sonraki kelimenin ya da sıranın ön sesi olacak şeklindeki alliterasyon de pek yaygın olmaktadır.

Kaynakça

Berze Nagy J. (1940). Baranyai magyar néphagyományok (I-III). Pécs.

Csáki, É. (2016). Türkçenin Macar Elçileri. In: Turan, F. [et al] (Ed.). *Uluslararası Türkçenin Batılı Elçileri Sempozyumu Bildirileri.* 5-6 Kasım İstanbul. Ankara: TDK.

Csáki, É. (2017). Macar ve Türk Halk Edebiyatındaki Benzer Motifler Hakkında. *8. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi.* 2. Türk Halk Edebiyatı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Csoóri S. (2020). *A hagyomány föltámasztása*. A bartóki, kodályi újjáteremtés útján. Budapest.

Galgóczy K. (1877). *Pest - Pilis - Solt - Kiskun megye monographiája.* Budapest.

Györffy I. (2001). *Írásai a Balkánról és Törökországról a szerző saját fotográfiáival*. Budapest.

Kúnos I. (1906). A*da-kálei török népdalo*k. Gyűjtötte, fordítással és jegyzetekkel ellátta ~ ~. Budapest.

Ortutay Gy. (Ed.). (1960). *Magyar népmesék*. Budapest.

Ortutay Gy. (Ed.). (1968). *Magyar népballadák.* Budapest.

Sipos, J., Csáki, É. (2009). *The Psalms and Folk Songs of a Mystic Turkish Order.* The Music of Bektashis in Thrace. Budapest.

Vargyas L. (1999). *Keleti hagyomány - nyugati kultúra*. Néprajzi, zenei, irodalmi tanulmányok második gyűjteménye. Budapest.

Balkan Türkolojisi'nde Önemli Bir Boşluk: "Basın-Yayın Tarihleri"

FEYYAZ SAĞLAM*

I.Giriş

Balkanlar coğrafyası tarihte ve günümüzde dünyada Türklüğün ve Türkçe'nin en önemli sahalarından birisi olmaya devam etmektedir. Bugünkü siyasi yapıya göre Bulgaristan, Yunanistan (Batı Trakya), Kuzey Makedonya, Kosova, Romanya ve Moldova (Gagauzyeri) olmak üzere çizilebilecek haritada 2 milyon civarı Türk yaşamaktadır. Bu nüfusun, potansiyelin, Türk Dünyası açısından büyük önemi söz konusudur. Bu coğrafyadaki Türklerin tarihi, dili, dini, edebiyatı, folkloru, eğitim hayatı, müziği, tiyatrosu gibi alanlarda günümüze dek yerli ve yabancı Türkologlarca çeşitli bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Balkan Türkleri'ni köken itibariyle Oğuz, Tatar ve Gagauz Türkleri olarak üç ana köke bağlamak mümkündür. Balkan ülkelerinde Oğuz(İstanbul), Tatar ve Gagauz Türkçeleriyle okullar açılmış, eğitim yapılmış ve yapılmakta; kitaplar, gazeteler, dergiler yayınlanmış ve yayınlanmaya da devam etmektedir. Bu çerçevede Balkan Türkolojisi alanındaki araştırmalarımızda ciddi bir boşluk, eksiklik olarak gördüğümüz "Basın Yayın Tarihleri" üzerinde bu bildirimizde durmaya çalışacağız.

Basın yayın faaliyetleri hiç kuşkusuz ki milletlerin ve dillerin bir coğrafyadaki en önemli tarihi belgeleri durumundadır. "Basın tarihin noteridir." sözünü de bu noktada hatırlamak gerekir. Balkanlar coğrafyasında Türkçe basın-yayın üzerine yapılan araştırmalara baktığımızda 19. yüzyıldan (1865) günümüze

* Öğr. Gör. (Emekli) / Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü (Türkiye), kibatekfs@gmail.com

dek (zaman zaman bazı aksamalar olsa da) bu faaliyetlerin sürdüğünü görüyoruz. Bu genel gidişten sonra şimdi esas konumuzu irdeleyebiliriz.

II. Gelişme

A. Balkanlarda Türkçe Basın Yayın Tarihi Üzerine Yapılan Çalışmalar:

Bu alanda Balkanları bir bütün olarak ele alan kitap boyutunda bir çalışma maalesef ki henüz yoktur. Ancak konuyla ilgili bazı makale ve bildirilere literatürde rastlıyoruz. Öncelikle bazı temel kaynaklara bakarsak bu alanda önemli bir boşluk olduğunu görebiliyoruz. Örneğin Türk Dünyası El Kitabı'nda "Dünyada Türkçe Basın-Yayın" başlıklı bir bölüm, doğal olarak da "Balkanlarda Türkçe Basın-Yayın" gibi bir alt başlık yok. 19-21 Ekim 2016 tarihlerinde Atatürk Kültür Merkezi'nin Elazığ'da gerçekleştirdiği Türk Basın Tarihi Sempozyumu'nda da bu konu yoktur (1). İstanbul Üniversitesi'nin ders kitabı / notları olarak yayınladığı "Türk Basın Tarihi" kitabında da yine aynı konuda bir bilgi yoktur(2). Başkent Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Ayşenur İslam'ın "Balkanlarda Türkçe Basın Hakkında Bir Değerlendirme" başlıklı yazısı konumuz açısından önemli bilgileri içermektedir(3). Bu çalışma daha sonra Balkanlarda Kosova'nın Türk köyü olan Mamuşa'da yayınlanan Sofra dergisinde iktibas edilmiştir(4).

B. Balkan Ülkelerine Göre Mevcut Durum:

1.Bulgaristan: Balkanlarda en yoğun Türk nüfusun yaşadığı ülke olan Bulgaristan'da Türkçe Basın Tarihi alanında bazı çalışmalara rastlıyoruz. Bu konuda Türkiye'de yayınlanmış 3 ayrı kitap ve kimi makaleler/bildiriler mevcuttur. Konuyla ilgili ilk kitap Basın Yayın Genel Müdürlüğü memurlarından Âdem Ruhi Karagöz'ün "Bulgaristan Türk Basını 1879-1945"adlı çalışmasıdır(5). 66 sayfa olan ve 97 yayının verildiği bu kitapçığın son sözünde müellifin şu cümlesi dikkat çekicidir: "Kitabın birçok eksiklikleri, şüphesiz zamanla ilgili bilgili arkadaşların yardımları ile tamamlanacaktır." Bu alanda ikinci kitap İsmail Tevfik Okday'ın "Bulgaristan'da Türk Basını" adlı eseridir(6). Üçüncü kitap ise Bulgaristan Razgart doğumlu, emekli derleme müdürü M. Türker Acaroğlu'nun "Bulgaristan'da 120 Yıllık Türk Gazeteciliği 1865-1985" adlı kitabıdır(7). Konumuzla ilgili Bulgaristan'da yayınlanmış bir kitap halen yoktur. Künyelerini verdiğimiz ve 1985 yılına dek örneklendirilmiş ama son 35 yıllık gelişmeleri ve yeni bilgileri içeren yeni ve kapsamlı bir kitaba ihtiyaç olduğu muhakkaktır.

Bulgaristan'da Türkçe basın-yayın ile ilgili makale ve bildirilere bir göz atmakta yarar vardır. Bu açıdan dikkati çeken ilk makale Kosova'nın başkenti Priştine'de yayınlanan Çevren dergisinde Niyazi İsmail'in "1865-1985 Yılları Arasında Bulgaristan'da Türk Azınlığı'nın Basını" başlıklı yazısıdır(8). İkinci makale M. Türker Acaroğlu'nun "Başlangıçtan Günümüze Bulgaristan'da Türkçe

Basın" adlı makalesidir(9). Bu yazının Makedonya'nın başkenti Üsküp'te Birlik gazetesinde iktibas edildiğini de belirtelim(10). Bu iki yazının Todur Jivkov döneminde Bulgaristan Türkleri'ne yapılan baskılar sürecinde Kosova / Makedonya (o dönemdeki adıyla Yugoslavya) Türkleri –Bulgaristan Türkleri dayanışması, iletişimi açılarından da önemli yayınlar olduğunu söylemek mümkündür. Türk Dil Kurumu'nun 1998 yılında Bursa'da düzenlediği "Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni" adlı bilimsel toplantı da konumuz açısından dikkat çekicidir.

Bu toplantıya Bulgaristan'dan katılan İsmail A.Çavuşev'in "Totaliter ve Posttotaliter Devirde Bulgaristan'da Türkçe Süreli Basın 1944-1998", Yusuf Kerim'in Bulgaristan'da Türkçe Süreli Basın 1865-1944" başlıklı bildirileri önemlidir(11).

2.(Kuzey) Makedonya: KKTC ayrı düşünülürse, Makedonya ülkemiz dışında Türkiye Türkçesi ile en fazla kitabın yayınlandığı ülke olarak bilinmektedir. Türkçe bu ülkedeki resmi dillerden birisidir. Edebî kitaplar, ders kitapları, dini kitaplar vd. dışında Makedonya Türkleri Eğitim Tarihi ile ilgili kitaplar dahi yayınlanmıştır(12). Ancak bu Türkçe yoğunluğuna rağmen ne Yugoslavya döneminde ne de Makedonya'nın bağımsızlığı sonrası "Makedonya Türkleri Basın-Yayın Tarihi" gibi bir kitap elimizde yoktur. TDK'nun yukarıda bahsettiğimiz etkinliğine Fahri Kaya'nın sunduğu "Makedonya'da Türkçe Yayın Hayatı " adlı bildirisi elimizdeki sınırlı çalışmalar arasındadır.

3.Kosova: Türkçe'nin yoğun olarak kullanıldığı bir diğer ülke olan Kosova'ya konumuz açısından baktığımızda ise tablo şöyledir: Türkçe gazete ve dergiler, kitap yayınları, Türkçe eğitim veren okullar, üniversitede Türkoloji bölümü, radyo televizyon yayınları, tiyatro faaliyetleri gibi olumlu göstergelere rağmen Türkçe'nin resmi dillerden birisi olduğu Kosova'da Yugoslavya döneminde de 1990'lı yıllardan sonra başlayan yeni dönemde de Türkçe basın-yayın tarihi üzerine bir kitaba rastlamıyoruz. TDK'nun mezkur Bursa toplantısında Raif Virmiça'nın "Yugoslavya'da Yayın Hayatı" başlıklı bildirisi konumuzu ilgilendirmektedir.

4.Romanya: Balkanlarda önemli bir Türk topluluğunun bulunduğu bir diğer ülke olan Romanya'ya baktığımızda şöyle bir tablo ile karşılaşıyoruz. Oğuz (İstanbul) Türkçesi ve Tatar Türkçesi olmak üzere iki ayrı Türk yazı dilinin paralel olarak iletişim, eğitim, bilim, edebiyat dili olarak kullanıldığı bu ülkede de okullarda Türkçe eğitim verilmekte, Türkçe basın-yayın devam etmekte, Türkoloji eğitimi yapılmaktadır. Romanya'da bu potansiyele rağmen basın-yayın tarihi üzerine kitap boyutunda bir çalışma henüz yapılmış değildir. Romanya Türk Basını ile ilgili Müstecip Ülküsal'ın "Dobruca ve Türkler" adlı kitabında yer alan "Dobruca Türk Basını 1888-1938" bölümünde ilk bilgilere rastlıyoruz(13). 1938 den günümüze

bu açıdan ciddi bir boşluk söz konusu. TDK'nun Bursa etkinliğine Köstence'den katılan Altay Kerim'in sunduğu "Romanya'da Kitap, Gazete, Dergi ve Radyo Yayın Hayatı" başlıklı bildiri derli toplu bir çalışmadır. Literatürde bu konuda karşımıza çıkan Doç. Dr. Ali Aksu'nun "Romanya Türkleri'nde Kültürel Durum ve Mektep ve Aile Mecmuası" başlıklı yazısının basın kısmı Müstecip Ülküsal'dan iktibastır(14).

5.Moldova (Gagauzyeri): Bu ara bölümde öncelikle bir husus üzerinde durmak gerekiyor. Balkanlar üzerine yapılan çalışmalarda Moldova Türkleri'ni (Gagauz Türkleri'ni) Balkanlar coğrafyasında kabul edip etmeme ikilemi karşımıza çıkmaktadır. Gagauz Türkleri'ni Balkan Türklüğü'nün doğal bir parçası olarak kabul eden görüşün yanında; bu Türk topluluğunu Kuzey Türklüğü içerisinde kabul eden bir görüş de vardır. Kişisel görüşümüz Moldova'nın / Gagauz Türkleri'nin Balkanlar dahilinde görülmesinin doğru olduğudur. Bu noktada Moldova'nın tarihte Romanya'nın tabiî bir parçası olduğunu, iki ülkede de Romenlerin ve Romence'nin ana unsur olduğunu unutmamak gerekir. Ayrıca Moldova'da dışında Balkanlarda Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan'da da Gagauz Türkleri'nin yaşadığını ve bu gruplara da Türkolojik olarak sahip çıkılması gerektiğini belirtelim. Bu açıklamadan sonra esas konumuza dönersek (bilim dünyasınca bilinen ve bu bildiride tekrar edilmeye gerek görülmeyen sebeplerle) Balkanlarda en geç zuhur eden Türk Edebiyatı Gagauzyeri'nde gündeme gelmiştir. Ana Sözü gazetesinin yayına başlama tarihi 1998 Ağustos ayı olup, çok yakın bir tarihtir (Bir mukayese yapabilmek adına Bulgaristan'da ilk Türkçe gazetenin yayın tarihinin 1865 olduğunu bu noktada hatırlayabiliriz!). Ggauzyeri'ndeki bu yakın tarihe ve nispeten çalışma kolaylığına rağmen halen "Gagauz Türkleri Basın-Yayın Tarihi" gibi kitap yayınlanmış değildir. 26-28 Ekim 2001 tarihlerinde KIBATEK'in Bursa'da düzenlediği "Balkanlarda Türk Kültürü'nün Dünü-Bugünü-Yarını " adlı uluslararası sempozyumuna Todur Zanet'in sunduğu "Gagauz Basınının Dünü Bugünü Yarını" adlı bildiri bu alanda ilk çalışmadır.

6.Yunanistan (Batı Trakya): 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması'ndan sonra da Batı Trakya'da günümüze dek süregelen bir Türkçe basın-yayın geleneği vardır. Konuyla ilgili Halit Eren, Hülya Emin, Feyyaz Sağlam, Mümin Mümin tarafından sunulan bildiriler vardır. Ancak bu konuda kitap boyutunda 2 çalışma tarafımızdan İzmir'de yayınlanmıştır.2000 yılında yayınlanan "Batı Trakya Türkleri Basın Tarihi Üzerine Bir Araştırma 1924-2000" ve 2002 yılında yayınlanan "Batı Trakya Türkleri Basın-Yayın Tarihi" adlı kitaplar bu alanda ilk çalışmalar olmaktadır. Bu alanda mevcut bildiri ve kitapların güncellenip yeni baskılar yapmasına ihtiyaç vardır.

Ayrıca Rodos'ta yayınlanan Selam gazetesi, mübadele sonrası Karamanlı Türklerin Atina'da Türkçe yayınladıkları "Muhacirin Sesi" gibi gazeteler üzerinde de durulmasında, bu konularda ayrı çalışmalar yapılmasına ihtiyaç vardır.

Sonuç

Balkanlarda Türk varlığının (ve geleceğinin) tarihi belgeleri arasında Türkçe yapılan basın-yayın faaliyetlerinin öncelikli bir yeri, önemi ve ağırlığı söz konusudur. Dil, tarih, edebiyat, folklor, tiyatro, eğitim, dini hayat vb. alanlarda yapılacak araştırmalar için en önemli başvuru kaynağı kuşkusuz basındır. Bu çerçevede Balkanlar coğrafyasına baktığımızda Türklerin ve Türkçe'nin yaşamaya devam ettiği 6 ülkeyle ilgili makaleler, bildiriler olmakla birlikte, 4 ülke için elimizde başvuru kitabı olarak Türkçe Basın-Yayın Tarihi olmadığını görüyoruz (2 ülke için de bu konuda güncelleşmeye ihtiyaç vardır).

Konuyla ilgili önerilerimiz ise şöyle sıralandırılabilir:

1) Üniversitelerin ilgili bölümlerince, araştırma merkezlerince "Balkanlarda Türkçe Basın-Yayın Tarihi" adıyla bir sempozyum/çalıştay düzenlenmelidir.

2) Henüz kitap boyutunda Türkçe basın yayın tarihi olmayan Kosova, Kuzey Makedonya, Romanya, Moldova (Gagauzyeri) bölgeleri için üniversitelerde tezler yapılmalıdır.

3) Uzmanlardan oluşturulacak bir komisyon tarafından "Balkanlarda Türk Basın-Yayın Tarihi" adıyla bu coğrafyadaki tüm Türkçe yayınları topluca ele alan ansiklopedik bir yayın hazırlanmalıdır.

4) Matbu basın dışında Balkanlar coğrafyasında Türkçe internet siteleri, internet gazeteleri gibi yeni teknolojik gelişmeler de basın tarihi yaklaşımıyla ele alınmalıdır.

Kaynakça

----------, Sofra, S:9, Nisan-Haziran 2001, 6-17, Mamuşa, Kosova.

Acaroğlu, M. T. (1990). Başlangıçtan Günümüze Bulgaristan'da Türkçe Basın. *Türk Dünyası Tarih Dergisi.*

Acaroğlu, M. T. (1990). *Bulgaristan'da 120 Yıllık Türk Gazeteciliği 1865-1985*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti.

Acaroğlu, M. T. (1993). *Bulgaristan'da Türkçe Basın*. Üsküp: Birlik.

Aksu, A. (2005). Romanya Türkleri'nde Kültürel Durum ve Mektep ve Aile Mecmuası. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *IX*(1), 11-27.

Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildiriler. (1999). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Hasan, H. (1998). *Makedonya'da Türkçe Eğitim ve Abdülkerim Hikmet Doğan*. Üsküp: Birlik.

İslâm, A. (2001). Balkanlarda Türkçe Basın Hakkında Bir Değerlendirme. *Bilig*, *19,* 53.

İsmail, N. (1988). 1865-1985 Yılları Arasında Bulgaristan'da Türk Azınlığı'nın Basını. *Çevren*, *63*, 23-40.

Karagöz, Â. R. (1945). *Bulgaristan Türk Basını 1879-1945*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Matbaası.

Nalcıoğlu, B. U. *Türk Basın Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

Okday, İ. H. T. (1980). *Bulgaristan'da Türk Basını*. İstanbul: Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, Hürriyet Ofset.

Türk Basın Tarihi Sempozyumu. (2018). Bildiriler (C.I). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Ülküsal, M. (1987). *Dobruca ve Türkler* (2.Baskı). Ankara: TKAE.

Balkan Türkolojisi'nde Önemli Bir Boşluk: "Basın-Yayın Tarihleri"

Özet

Basın-yayın faaliyetleri hiç şüphesiz ki milletlerin ve dillerin bir coğrafyadaki en önemli tarihi belgeleri konumundadır. Bu çerçevede Balkanlar coğrafyası tarihte ve günümüzde Türklüğün ve Türkçenin en önemli sahaları arasında olagelmiştir. Bu coğrafyada Türkçe basın-yayın çalışmaları 19. yüzyıldan günümüze dek bazı aksamalar olsa da kesintisiz süregelmiştir. Balkan Türkleri üzerine tarih, dil, edebiyat, folklor, güzel sanatlar, tiyatro, eğitim vb. alanlarında yapılacak araştırmalarda basın başvurulacak ilk kaynaktır. Basın Tarihi çalışmaları bu açıdan elzem, kılavuz çalışmalardır. Bildirimizde Balkan Türklerini oluşturan Bulgaristan, Yunanistan (Batı Trakya), Kosova, Kuzey Makedonya, Romanya ve Gagauzyeri (Moldova)'nde Türkçe basın yayın tarihleri üzerine günümüze dek yapılan (ve değişik nedenlerle yapılamayan) çalışmalar üzerinde durulacak ve konuyla ilgili bazı öneriler sunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Balkanlar, Türkoloji, basın-yayın tarihi.

An Important Gap in Balkan Turkology: "History of Press and Publication"

Abstract

Press and publication activities are undoubtedly the most important historical documents of nations and languages in a geography. In this context, the geography of the Balkans has been among the most important fields of Turkishness and Turkish in history and today. Turkish press and publishing activities in this geography have continued uninterruptedly from the 19th century to the present, although there have been some disruptions. The press is the first source to be consulted for research on the Balkan Turks in the fields of history, language, literature, folklore, fine arts, theater, education, etc. History of Press studies are essential and guide studies in this respect. In our paper, it will be focused on the studies that have been done until today (and could not be done for different reasons) on the history of Turkish press and publishing in Bulgaria, Greece (Western Thrace), Kosovo, North Macedonia, Romania and Gagauzia (Moldova), which constitute the Balkan Turks, and some suggestions will be presented on the subject.

***Keywords**: Balkans, Turkology, history of press and publication.*

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı

I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

Bulgaristan'da Ana Dili Eğitimi ve 1989'dan Sonra Basılan Türkçe Ders Kitapları

FİKRİYE MEHMET*

Türkçe, dünyada en çok konuşuru bulunan beşinci büyük dildir. Bulgaristan'da 2011'de yapılan nüfus sayımında nüfusun 588.318'ini % 8.8 oranıyla Türk etnik topluluğu teşkil etmektedir. "Ana diliniz nedir?" sorusunun yer aldığı bu nüfus sayımında ana dilinin Türkçe olduğunu söyleyenlerin sayısı 605.802'dir (BMİE, 2021, s. 4).

Bulgaristan'da Türkçe öğretiminin tarihsel sürecini incelerken bir gerçeği belirtmemiz gerekir. Türklerin XIII. yüzyılda Balkanlara yerleşmesiyle başlayan Türkçe öğretim macerasının Bulgaristan devletinin bütün tarihsel aşamalarında farklı boyutlarda da olsa devam etmiştir. Bulgaristan'da Türkçe eğitimi üç farklı dönemde almak mümkün olacaktır.

I. Bulgaristan'da Türkçe Eğitimi

Prenslik Dönemi (1878-1908) ve Krallık Dönemi (1908-1944)

"Ana dilimiz Türkçe, yeryüzünün en eski ve en geniş coğrafya parçasında konuşulan gelişmiş, zengin bir kültür, bilim ve sanat dilidir. Türkçe en eski, en köklü dillerdendir diyoruz; çünkü bugünkü dillerin çoğu ortada yokken, hatta bugünkü bazı dillerin ataları sayılan diller bile ortada yokken Türkçe vardı. Türkçe en geniş coğrafya parçasında konuşuluyor." (Akalın, 2000, s. 1).

* Öğr. Gör. (Emekli) / Şumnu Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (Bulgaristan), fikriye_1234@abv.bg

Bulgaristan'ın resmî dili Bulgarcadır. İkinci bir resmî dil yoktur. Ülkede konuşulan Türkçe, resmî dil Bulgarcadan sonra en yaygın konuşulan ana dili olmakla birlikte, Türkiye Türkçesine oldukça yakındır.

Bulgaristan'da Türkçe Osmanlı döneminden bu yana okutulmaktadır. Bulgaristan Türklerinin azınlık tarihi, 1878'de Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra başlamıştır.

"Türk ve Müslüman göçmenlerin Türkiye'ye akını 1878'den sonra da devam etmiştir. Bu durum Bulgaristan'daki Türk nüfusunun belirgin biçimde azalmasına neden olmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve devamında gelişen olaylar, Bulgaristan kasabalarının etnik ve dinî yapısının yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Pek çok kasabadaki yoğun Türk nüfus oranının yerini önemli ölçüde Bulgar nüfus oranındaki artış almıştır." (Eminov'dan aktaran Aydoğdu, 1997, s. 78).

"1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonucunda Osmanlı Devleti, nüfusunun en az yarısını Müslüman Türk unsurun oluşturduğu Bulgaristan topraklarını kaybetmiştir. Bulgar milliyetçilerinin hayallerini büyük oranda karşılayan Ayastefanos Antlaşması diğer büyük devletler tarafından kabul görmemiştir. Başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupa Devletleri, Rusya'nın bölgede üstünlük sağlaması sebebiyle Berlin'de yeni bir Anlaşma yapılmasını sağlamışlar ve Berlin Anlaşması ile de sınırları daraltılmış bir özerk Bulgar Prensliği kurulmuş." (Arslan, Yıldırım, 2013, s. 1).

13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Anlaşması'nın 5.maddesinde Bulgaristan'da kalan Türklere dinî ve kültürel hakların tanınacağı ve bu hakların engellenmeyeceği belirtilmiştir. Bulgar Prensliği'nin kurulduğu 1878 yılı itibariyle prenslik sınırları dahilinde 2700 ilkokul, 150 medrese ve 40 rüştiye mevcuttur. Ancak 1878-1886 yılları arasında yaklaşık 1500 Türk mektep ve medrese harap edilmiştir.

"*1877-1886 yılları arasında Türk mektep ve medrese binalarının yaklaşık 1500 kadarı yakılıp yıkılmıştır. Ayrıca ayakta kalan ve düzgün olan Türk okullarının bir kısmı yeni kurulan Bulgar Prensliği'nin resmî daireleri, kışlaları, postaneleri, karakolları, tiyatroları vs. için Türk azınlığın elinden alınmış ve karşılıksız olarak "devletleştirilmiştir"."* (Memişoğlu, 2002, s. 75).

1894-1895 eğitim-öğretim yılında Türk okullarının toplam sayısı 2600'dür. Öğretmen sayısı 3032, öğrenci sayısı ise 145 164'tür. Eğitim dili ağırlıklı olarak Türkçedir. Bulgarca sadece dördüncü sınıfta okutuluyormuş.

1921-1922 eğitim-öğretim yılında Türk okullarının sayısı 1713'e düşmüştür. Bu okullarda eğitim veren öğretmenler 2113, eğitim gören öğrenci sayısı da 60450'dir.

"Bulgar Prensliği kurulduktan sonra İstanbul Hükümeti, Sofya Hükümeti ile Bulgaristan'da Türk eğitimi konusunda görüşmelere ve tartışmalara girişmiştir. Prens Aleksandr ile Elçi Pertev Efendi'nin görüşmesi ile başlayan ilişkilerin daha ilk gününde, Bulgaristan Türk azınlığının hak ve özgürlüklerinin korunması sorunu görüşüldü." (Şimşir, 1986, s. 43-44). Böylelikle Türk mektep ve medreselerin yakılıp yıkılması, Türkçe eğitiminin zarar görmesi önlenmiş.

"Bulgar Prenslik yönetimi veya Birinci Meşrutiyet döneminde Türkiye'den Bulgaristan Türk okullarına çeşitli yardımlar da yapılmıştır. Bu dönemde Bulgaristan Türk rüştiye öğretmenlerinin maaşları Türkiye'den ödenmiştir. Bulgaristan Türk okullarına Türkiye'den kitap, harita ve benzeri öğretim araç gereçleri gönderilmiştir." (Şimşir, 1986, s. 44).

Bu dönemde "Bulgaristan'daki Türk nüfusunun geneli cahil kalıyordu. Diana Mishkova'ya göre 1905'te Bulgaristan'daki Türklerin Türkçe okuma-yazma oranı sadece % 4'tür." (Eminov'dan aktaran Aydoğdu, 2010, s. 4).

"Prenslik döneminde Türkçe öğretmeni yetiştiren okul gibi başlıca eğitim-öğretim kurumları yoktur." (Şimşir, 1986, s. 37).

1906 yılında "Muallimin-i İslamiye Cemiyet-i İttihadiyesi" adıyla faaliyete başlayan Türk Muallimler Birliği, 1933 yılında kapatılıncaya kadar Bulgaristan Türk eğitimine önemli katkı ve hizmetlerde bulunmuştur. "*Bu Cemiyet, Bulgaristan Türkleri eğitimine yön vermiş, Türk okullarını ıslah etmiş, ders kitaplarının hazırlanmasında önemli bir yer almış."* (Memişoğlu, 2002, s. 7). Aldığı önemli kararlardan biri de 1928-1929 eğitim-öğretim yılında yeni Türk alfabesiyle eğitime başlanması olmuştur.

"*Türk Öğretmenler Birliği, okullarda yeni yöntemlerin uygulanmasında, çağa uygun müfredat programları ve ders kitaplarının hazırlanmasında büyük hizmetlerde bulunmuştur. Yeni ders kitaplarında Bulgaristan aydınlarının yazılarıyla birlikte Türkiye sanatçılarının da çocuklara uygun eserlerine geniş yer verilmiştir. Öğrencilere ait güzel şiirler, sahne eserleri yazmışlar, millî ruhu okşayan şarkılar öğretmişlerdir. Türk azınlığın çocuklarının ruh yapısını yapan öğretmendir, benliğini, kimliğini yoğuran öğretmendir. Öğretmenler ve okul kurullarında görev alanlar, Öğretmenler Birliğinin yayın organı "Terbiye Ocağı" (sonra "Muallimler Mecmuası") dergisinde devamlı yazılar yazarak, her türlü zorluklara göğüs gererek Türk okullarının Türk öğretmenlerinin haklarının korunması, Türk çocuklarının çağdaş eğitimden yoksun bırakılmaması için çabalamışlardır. Kongrelerde türlü kültür sorunları da tartışılmış, çözüm yolu aranmıştır.*" (Memova-Yenisoy, 2007, s. 10).

"1908 yılında, Türkiye'de İkinci Meşrutiyetin ilanı üzerine, Bulgaristan da bağımsızlığını ilan etti ve krallık oldu. 19 Nisan 1909 günü İstanbul'da Bulgar Krallığı ile Osmanlı Hükümeti arasında bir protokol imzalandı ve Bulgaristan'ın

bağımsızlığı tanındı. Protokole Bulgaristan Türklerinin azınlık haklarıyla ilgili bir de sözleşme eklendi." (Şimşir, 1986, s. 48).

"*Aynı yıl Bulgarlar yeni bir Millî Eğitim Yasası çıkarmakla Türk özel okullarına büyük bir darbe indirmiş oldu. Resmî okullarla (Bulgar devlet okullarıyla) özel okullar (Türk topluluğun özel okulları) arasındaki denklik kaldırıldı. Özel okuldan mezun olanlar bundan böyle öğrenimini resmî okulda sürdüremeyecekti. Resmî okulda öğrenimini sürdürmek isteyenler ya da herhangi bir sanat sahibi olmak isteyenler gerekli ek sınavları vermek zorunluluğunda bırakılıyordu. Türk öğretmenler ise resmî okullarda öğretmenlik yapan Bulgar meslektaşlarının yararlandığı sosyal haklardan tamamen yoksun bırakılıyordu. Türk özel okullarında öğretmenlik yapabilmek için Bulgar vatandaşı olmak gerekecekti, yani bundan böyle Türkiye'den öğretmen getirilemeyecekti. Türk-Müslüman okullarına hazırlanacak ders kitaplarını Bulgaristan Millî Eğitim Bakanlığı onaylayacaktı, yani bundan böyle Türkiye'den ders kitabı da getirilemeyecekti. Yeni Eğitim Yasası'na uymayan Türk okulları kapatılacaktı."* (Memova-Yenisoy, 2007, s. 8).

"Bulgar Hükümeti Türk okullarına yönelik çeşitli taahhütlerde bulunmuş ancak Türkçe eğitim ve Türkçenin öğretimine karşı olumlu ve yararlı bir politika takip etmemiştir." (Memişoğlu, 2002, s. 115-116)."

8 Ocak 1908 tarihinde Bulgaristan'da "İlk ve Orta Öğretim Yasası" çıkarıldı. Bu yasada Türk azınlık okullarıyla ilgili olarak özetle aşağıdaki hükümler getirildi: "Müslüman okullar" denen Türk azınlık okulları, toplumlarınca yaşatılır. Vakıf gelirleri yetmezse Türk topluluğundan okulları yaşatmak için para toplanabilir. … Özel okullarda Bulgarcadan başka bir dille öğrenim yapılabilir. Ama Bulgar dili, Bulgar tarihi ve Bulgaristan coğrafyası dersleri zorunludur. Özel okullardan resmî okullara geçmek isteyen öğrenciler, gerekli sınavları vermek zorundadırlar. Müslüman özel okulları, kendi toplumları arasından seçilen encümenlerce yönetilir. Ama Bulgar Millî Eğitim Bakanlığınca teftiş edilir. Bu okullarda öğretmenlik yapabilmek için Bulgar vatandaşı olmak şarttır… Müslüman özel okullarında okutulan bütün ders kitapları Bulgar Millî Eğitim Bakanlığının onayından geçer. Yasa hükümlerine uymayan özel okullar kapatılır…" (Şimşir, 1986, s. 42).

27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Antlaşması'nda "Azınlıkların Korunması" adı altında bir bölüme yer verilmiştir. Bu bölüm kapsamındaki 54. ve 55.madde Bilal Şimşir tarafından şöyle aktarılmıştır:

"54. madde, Bulgaristan'daki azınlıkların, bu arada Türk azınlığının "dinî, sosyal ve hayır kurumlarıyla okullar ve diğer eğitim kurumları açmak, yönetmek, denetlemek ve buralarda kendi dillerini okutmak…" konularında Bulgarların yararlandığı bütün haklardan yararlanacakları hükmünü koymuştu. 55. madde

azınlıkların kendi dilleriyle öğrenim görebilmeleri için Bulgar Hükümetince onlara destek olunmasını ve yardım edilmesini şart koşuyordu." (Şimşir, 1986, s. 55)

Devlet, Bulgaristan topraklarında kalan Türklerin öğretimini halk tarafından seçilen *Mektep Encümenlerine* (okul kurulları) devretmiştir. Türk mektepleri özel bir statü ile faaliyetlerine devam etmiştir.

1918 yılında Şumnu'da Devlet Türk Öğretmen Okulu açılmıştır. 1922-1923 eğitim-öğretim yılında yine Şumnu'da Nüvvap Okulu eğitim faaliyetlerine başlamıştır.

Bilal Şimşir'in belirttiği gibi 1921-1922 eğitim-öğretim yılında Türk okullarının sayısı 1712 iken, 1943-1944 eğitim-öğretim yılında bu sayı 424'e düşmüştür. (Şimşir, 1986, s. 149).

Halk Cumhuriyeti Dönemi (1944-1989)

"8 Eylül 1944 günü, General Tolbuhin komutasındaki Rus orduları, Dobruca'dan Bulgaristan topraklarına girdiler. 9 Eylül 1944 sabahı Bulgaristan'da yeni bir hükümet kuruldu. Zveno Partisi'nden Kimon Georgieff başkanlığında kurulan ve "Vatan Cephesi" (Oteçestven Front) adını taşıyan bu hükümette İçişleri ve Adalet Bakanlıklarını komünistler ele geçirdiler." (Şimşir, 1986, s. 167).

Ali Eminov, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti döneminde Türkçe eğitim ve öğretimi üç dönem olarak ele almaktadır: birinci dönem: 1958-1959; ikinci dönem: 1958-1959 ve üçüncü dönem: 1970-1989 yılları arasındadır. (Eminov'dan aktaran Aydoğdu, 1997, s. 128).

"Ülkede Sovyet modeli bir eğitim sistemine geçildi. Bulgar eğitiminde başlatılan köklü reformlar Türklerin eğitimini de etkiledi. Özel statüde bulunan Türk okulları devletleştirildi, Bulgar ve Türk okullarından mezun olanların diplomalarına denklik yapıldı ve Türk çocuklarına Bulgar okullarında da okuma hakkı verildi. Devletleştirilmiş de olsa bunlar Türk okulu olarak varlıklarını (1959'a kadar) sürdürdüler. Eğitim yine eskisi gibi genel olarak ve özellikle ilkokullarda Türk dilinde gerçekleştiriliyordu." (Memova-Yenisoy, 2007, s. 21).

Özel okul statüsünü taşıyan Türk okullarının devletleştirilmesi, Bulgar Meclisinin 27 Eylül 1946'da onayladığı kanun tasarısı ile gerçekleştirilmiştir.

"Alınan bu karar gereğince 1946-1947 öğretim yılında 894 ilk ve orta okuldan 319, 1947-1948 yılında ise geriye kalan 575'i de devletleştirilmiştir. Bu şekilde okulların tarlaları, malı-mülkü neyi varsa Bulgar okul fonuna devredilmiştir." (Memişoğlu, 2002, s. 230). 1959-1960 eğitim-öğretim yılında Türk okulları Bulgar okullarıyla tamamen birleştirilmiştir.

"*Bulgar Kültür ve Eğitim Bakanlığı, yayımladığı 16 Haziran 1960 tarihli bir genelge ile, bundan böyle gerek Türk öğrencilerin gerekse Bulgaristan'daki diğer*

azınlık çocuklarının Bulgar öğrencileriyle birlikte eğitim göreceklerini duyurdu. Bu karma okulların birinci sınıflarında hiç Türkçe ders okutulmuyordu. Yedi sınıflı temel öğretim okullarının 2.,3.,4.,5. ve 6. sınıflarında haftada dörder saat Türk dili ve Türkçe okuma dersine izin veriliyordu. Yedinci ve sekizinci sınıflarda ise haftada ikişer saat Türkçe dersi gösterilecekti. Ama Türkçe dersler zorunlu değildi, öğrenci velilerinin isteğine bağlı olacaktı." (Şimşir, 1986, s. 257).

1970'li yılların başlarında Türkçe müfredattan kaldırıldı. 1985 yılında Bulgarlaştırma olaylarından sonra Türkçe konuşmak yasaklandı, Dünya'ya Bulgaristan'da Türk olmadığı bildirildi.

Bulgaristan Cumhuriyeti Dönemi (1989'dan Bu Yana)

"10 Kasım 1989'da Bulgaristan Komünist Partisi Genel Sekreteri ve Devlet Başkanı Todor Jivkov iktidardan indi ve ülkede demokrasiye bir geçiş süreci başladı." (Memova-Yenisoy, 2007, s. 35).

1991'de Bulgaristan'da kabul edilen Anayasa'nın 36.maddesinde Bulgaristan'da ana dilleri Bulgarca olmayan vatandaşların kendi ana dillerini öğrenme ve kullanma hakkına sahip oldukları belirtilmiştir.

"1992-1993 eğitim-öğretim yılında da ilk ve ortaokullarda, program dışı, Türk çocuklarına Türkçe dersi okutulması konusunda önemli adımlar atılmıştır. Bakanlar Kurulu, 5 Eylül 1994 tarihli 183 numaralı kararnamesiyle, ilkokul ve ortaokullarda Türk çocuklarına haftada 4 saat Türkçe dersinin program dışı (zorunlu değil) okutulmasını karara bağlamıştır. (Memişoğlu, 2002, s. 264-265).

Halk Eğitimi Yasası'nda 1998'de yapılan düzenleme ile ana dilleri Bulgarcadan farklı öğrencilere, devlet himayesinde ve kontrolü altında ana dillerini belediye okullarında okumasına imkan verildi. Türkçe dersleri seçmeli olduğundan dolayı, çocuklar bazen ana dili Türkçe dersi yerine İngilizce, Bilgisayar, Matematik gibi başka dersleri tercih etmiştir.

"*Farklı gazete ve dergilerde Türkçe ile ilgili makaleleri yayınlanan Mehmed Beytullah'ın son derece önemli girişimlerinden biri de Halk Eğitimi Yasası'nda bazı değişikliklere dair hazırlamış olduğu ve 18 Aralık 1996 tarihinde Parlamentoya bir grup milletvekili ile birlikte sunduğu kanun tasarısı çalışmasıdır. Kanun tasarısında yer alan maddeler şöyledir:*

1 – Bulgar etnik grubuna mensup olmayan öğrencilerin öğrenim gördükleri okulda veya sınıfta eğitim-öğretim Bulgarca ve öğrencilerin ana dilinde gerçekleşir;

2 – Bulgar etnik grubuna mensup olmayan öğrenciler, Bulgarca haftalık ders sayısına eşit sayıda derslerde kendi dilini zorunlu ders olarak alır;

3 – Okulda sadece Bulgar etnik grubuna mensup olmayan öğrencilerin öğrenim görmesi durumunda öğrencilerin hem Bulgarcayı hem kendi ana dilini iyi derecede öğrenebilmeleri için okulda dersler Bulgarca ve öğrencilerin ana dilinde okutulur;

4 – Bulgar etnik grubuna mensup olmayan öğrenciler, sayıları kanuni şartlara uygun olması durumunda okulda ayrı bir sınıf oluşturulur. Bu öğrenciler, ana dili dersleri yanı sıra onların ana dilini iyi derecede bilen öğretmenin mevcut olması durumunda müfredatta yer alan başka dersleri de ana dilinde alır;

5 – Bulgar etnik grubuna mensup olmayan öğrencilerin sayısı 7 ise bu öğrenciler öğrenim gördükleri okulda kendi ana dilini zorunlu olarak okumak üzere bir grup oluşturmuş olur;

6 – Yabancı dil liselerinde Bulgar etnik grubuna mensup olmayan öğrencilere yönelik ana dili sınıfları oluşturulabilir." (Şukrieva, 2018, s. 37).

Bir okulda 13 öğrencinin velisi imzalı dilekçe verirse Türkçe sınıfı açılabilir. Ancak bundan başka, bu okulda Türkçe öğretmeni de bulunmalı. Aksi takdirde, Türkçe sınıfının açılması mümkün olmaz.

1992-1993 eğitim-öğretim yılında yaklaşık 120000 öğrenci Türkçe dersi alırken 2018-2019 eğitim-öğretim yılında bu sayı 5500'e düştü. 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Kuzeydoğu Bulgaristan'da Türkçe ana dili olarak 53 okulda okutuldu.

Türkçe eğitimini Şumnu bölgesi için yapılan tablo ile örneklendirebiliriz:

Eğitim-Öğretim Yılı	**Türkçe Öğretilen Okul Sayısı**	**Türkçe Dersi Alan Öğrenci Sayısı**	**Türkçe Öğretmen Sayısı**
1995 – 1996	96	4 950	111
2001 – 2002	79	4 470	89
2011 – 2012	22	1 900	30
2014 – 2015	19	1460	21
2016 – 2017	17	1219	16

Türkçe serbest seçmeli ve zorunlu seçmeli ders olarak birinci sınıftan yedinci sınıfa kadar okutulabiliyor, ancak özetlemek gerekirse, Türkçe dersi alan öğrenci sayısı, sürekli bir düşüş eğilimi sergilemektedir.

II. Bulgaristan'da 1989'a Kadar Basılan Türkçe Ders Kitapları Hakkında Özet Bilgi

Mehmet Masum Akalın'ın hazırladığı ***Alfabe*** 1910'da Filibe'de basılmış. Sonraki yıllarda da bu işin devam ettiğini görüyoruz. 1913'te Filibe'de *Balkan* ve *Hurşit* basım evlerinde birkaç okul kitabı ve kültür içerikli kitap basılmış.

1909'dan sonra yazılan kitapların bazıları İstanbul'da yayınlanmış. Örneğin, Türk Öğretmenler Birliğinin kurucuları arasında yer alan Şumnulu Hafız Abdullah Fehmi (Meçik)'in 1915 tarihli ***Cönk*** adlı ilkokul okuma kitabı.

Türkiye'de gerçekleştirilen Atatürk reformları Bulgaristan Türk aydınlarınca da büyük bir coşkuyla karşılanmış. Türkiye'deki Alfabe Devrimi Bulgaristan Türk özel okullarında da hemen uygulanmaya başlamış. Filibeli öğretmen Ahmet Şükrü 1928'de yeni harflerle ilk Türkçe alfabe kitabını hazırlayıp yayınlamış ve 1928-1929 eğitim-öğretim yılında yeni harflerle eğitime geçilmiştir Kitabın başlığı da ***Türk Alfabesi: Bulgaristan Türk Mekteplerine Mahsustur***.

Yine 1928'de Süleyman Salih ve P. Mihaylov'un hazırladıkları ***Alfabe: Yeni Türk Harfleriyle İlk Sınıflara Mahsus Alfabe*** Rusçuk Dimitar Petroff matbaasında Razgrad İstikbal Yayınevi tarafından basılmış.

1928'de basılan üçüncü alfabe kitabı da A. Feyzi tarafından kaleme alınıp ***Türkçe Alfabe*** adıyla Varna'da çıkmış.

1929'da üç kitap kazandırılmış. Biri Ali Kemal'in hazırladığı Türkçe Güzel Alfabe, diğerleri de Hasip Safveti'nin hazırladığı ***"Sen Alfabe: I. Kitap***" ve "***Sen Kıraat: II. Kitap: İptidai II. Sınıflara Mahsus***" adlı ders kitapları.

Süleyman Salih ve Yanko Nedev'in hazırladıkları "***Kolay Alfabe***" 1929, 1930 ve 1933 yıllarında Şumnu'da basılmış.

Süleyman Salih'in tek başına hazırladığı "***Kolay Alfabe – İlkokulların Birinci Sınıflarına Mahsustur***" 1939'da Sofya'da basılmış. Bu yayından sonra 10 yıl kadar Türkçe kitap yayınlanmayıp yeni ders kitapları 1947 yılından itibaren çıkmaya başlamış.

"1947 yılında Razgrad'da P. Atanasov Basımevi'nde bastırılan ve Ahmet Şevki'nin hazırladığı Türk ilkokullarının birinci sınıfları için Alfabe ve Okuma Kitabı, yeni ders kitaplarının ilki olmuştur. Daha sonra ikinci ve üçüncü sınıflar için Süleyman Salih'in hazırladığı Okuma Kitapları basılmıştır. 1946'da Türk azınlık okullarının devletleştirilmesinden sonra, yirmi yıl boyunca Bulgaristan'da devlet tarafından çok sayıda Türkçe ders kitabı yayımlanmıştır. Ancak bu kitaplarda Türk çocuklarına komünizm öğretisi aşılama amacı güdülmüştür." (Şimşir, 1986: 231-240).

1950'lerde Türkçe kitap basımına daha hızlı bir tempoyla devam edilmiş. Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Millî Eğitim (Narodna Prosveta) Yayınevinde Türkçe Kitaplar şubesi açılmış.

Oldukça kısa bir zamanda, yani 10 yıllık bir dönemde, Türk dili grameri kitapları, ilkokul çocukları için okuma kitapları, ortaokul öğrencileri için edebiyat kitapları, liseler ve ilkokul öğretmeni hazırlayan enstitüler için bir edebiyat kitabı hazırlanmış. Devletleştirilmiş de olsa Türk okullarında birçok ders Türkçe okutuluyormuş. Bundan dolayı da Türk dili ve edebiyatından başka, Türkçe okutulan diğer dersler için de kitaplar hazırlanmış.

Ancak 1958-1959 eğitim-öğretim yılından sonra Türk okulları Bulgar okullarıyla birleştirilince Türkçe öğretimi yavaş yavaş kaldırılmış. 1972'den sonra Türkçe öğretimi sona ermiştir.

III. Bulgaristan'da 1989'dan Sonra Basılan Türkçe Ders Kitapları

Totaliter rejimin sona ermesiyle, 20-25 yıllık bir aradan sonra, Türkçe ders kitaplarının hazırlanması ve basılması için ilk adımlar 1990'da atıldı.

İbrahim Tatarlı, Todorka Vladimirova, Adile Mirkova, Elena Pavlova ve Miroslav Yanakiev tarafından kaleme alınan ***ALFABE BUKVAR*** başlıklı kitap basıldı. Ancak Türk dilini Türk çocuklarına ana dili olarak değil de, bir yabancı dil olarak öğretmek amaçlanmış ve kitabın hazırlanmasında yabancı dil öğretimi yöntemleri uygulanmış olduğu için, Türk dili öğretmenlerinin sert tepkisine neden olmuş ve Türkçe derslerinde bu kitaptan yararlanılmamıştır.

1992'de 100.000'i aşkın öğrenci okullarda Türkçe seçmeli ders okuyordu. Ders kitapları olmadığı için Mehmed Beytullah, yakın dostu olan ve Eğitim ve Bilim Bakanlığında Türkçe müfettişi olarak çalışan Kazım Memiş ile birlikte kitap hazırlama işine büyük istekle koyulmuş. Müellif ekipleri oluşturulmuş. Türkiye'den getirttikleri ilkokul ve ortaokul kitaplarını örnek alarak kitap yazma çalışmalarına başlamışlar. (Şukrieva, 2018, s. 35).

Mehmed Beytullah, Adile Mirkova, İbrahim Tatarlı ve Miroslav Yanakiev tarafından hazırlanan ***ANADİLİ OKUMA KİTABI (III – VIII sınıf)*** 1992 yılında yayınlandı.

1992-1993 eğitim-öğretim yılında, Bulgaristan Eğitim ve Bilim Bakanlığınca oluşturulan 3 komisyon tarafından Bulgaristan'daki Türk öğrencileri için 14 ders kitabı hazırlandı. Kitapların hazırlanışında Türkiye'de okutulan Türkçe ders kitapları esas alındı. Kitapların, Bulgaristan okullarında uygulanan Türkçe eğitim sistemlerine göre düzenlenmesinde katkıda bulunanlar: Muharrem Tahsin, Kazım Memiş, Mehmet Beytullah, İsmail Çavuş, Haşim Akif, Resmi Şerif, Osman Aziz ve Yusuf Kerim. Bu ekibin hazırladığı ders kitapların kullanım süreci 3 yıl

olarak belirlenmişti. Oysa yıllardır kullanıldı ve çoğu yerlerde öğretmen ve öğrenciler kitapların kopyaları ile çalışmak zorunda kaldı.

2001'de ***Temel Türkçe Alıştırmalar ve Testler Birinci Bölüm (I-IV. Sınıf)*** başlıklı kitap basıldı. Menent Şukrieva ve Fikriye Mehmet tarafından yapılan bu eser, Bulgaristan Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından yardımcı ders kitabı olarak onaylandı. Kitabın editörlüğü, Prof. Emil Boev tarafından yapıldı.

Altı yıl sonra, 2007'de ***Temel Türkçe Alıştırmalar - İkinci Bölüm (V-VIII. Sınıf)*** başlıklı ders kitabı çıktı. Ses bilgisi, biçim bilgisi (yapı bilgisi) ve tümce bilgisi olmak üzere üç bölümden oluşan kitap, Emine Halil, Menent Şukrieva ve Fikriye Mehmet tarafından hazırlandı. *"Bu yardımcı ders kitabında alıştırmalar, Bakanlık tarafından 1993 yılında hazırlanan Ders Müfredatı içeriğine dayanarak verilmiştir. Böyle bir kitabın yayınlanmasının nedeni, Türkçe öğretmenlerin elinde ders ve yardımcı ders kitaplarının olmamasıdır."* (Halil, Mehmet, Şukrieva, 2007, s. 6).

2012'de Emine Halil, Fikriye Mehmet ve Sevim Ömerova'nın kaleme aldığı ***4. Sınıf Türkçe Yardımcı Ders Kitabı*** ve Emine Halil, Fikriye Mehmet ve Ayan Mehmedova'nın hazırladığı ***4. Sınıf Çalışma Defteri*** basıldı. Bir yıl sonra, 2013'te, Emine Halil, Fikriye Mehmet ve Günel Salim'in hazırladığı ***2. Sınıf Türkçe Yardımcı Ders Kitabı, 2. Sınıf Çalışma Defteri, 3. Sınıf Türkçe Yardımcı Ders Kitabı*** ve ***3. Sınıf Çalışma Defteri*** çıktı. 2014'te de ***1. Sınıf Türkçe Yardımcı Ders Kitabı*** ve ***1. Sınıf Çalışma Defteri*** basıldı. 2012-2014 yılları arasında basılan bu kitap ve çalışma defterleri, Bulgaristan Eğitim ve Bilim Bakanlığınca onaylanan Türkçe Öğretim Programlarına riayet edilerek hazırlandı, Bakanlık tarafından belirlenen komisyon tarafından değerlendirildi ve yardımcı ders kitabı olarak onaylandı.

2017'de ***Temel Türkçe Alıştırmalar - İkinci Bölüm (V-VIII. Sınıf)*** başlıklı yardımcı ders kitabının genişletilmiş ikinci baskısı çıktı. Yeni alıştırma, test, bulmaca, bilmece vs. içeren bu yardımcı ders kitabı, Bulgaristan Eğitim ve Bilim Bakanlığınca onaylanan Türkçe Öğretim Programlarında öngörülen dilbilgisi konularıya uyum içindedir. Kitap, Emine Halil, Menent Şukrieva ve Fikriye Mehmet tarafından hazırlandı.

"İlköğretim okullarında Türkçeyi serbest seçmeli veya zorunlu seçmeli ders olarak okuyan öğrenci ve okutan öğretmenler için hazırlanmıştır. Ayrıca stajyerlik döneminde okulda ders veren Türkçe bölümü öğrencileri de bu kitaptan yararlanabilir. Bu tardımcı ders kitabı, Milli Eğitim ve Bilim Bakanlığı tarafından onaylanan Türkçe V.-VIII. Öğretim Programları gereği dilbilgisi konularıyla tam bir uyum içindedir. Kitap, Türkçenin doğru bir şekilde yazılıp okunması ve konuşulması için farklı alıştırmalar yoluyla gerekli bilgileri verir." (Halil, Mehmet, Şukrieva, 2017, s. 5).

Ses bilgisi, yapı bilgisi ve tümce bilgisi olmak üzere üç bölümden oluşan bu yardımcı ders kitabında "*Konular işlenirken yeni alıştırmalar (bulmacalar, testler, çizelgeler) eklenerek dil bilgisini kurallar yığınına dönüştürmeden örneklerle pekiştirip anlaşılır eden; hem öğrenciler ve öğretmenler hem de Türkçeyi bilinçle ve özenle kullanmak isteyenler için temel bir kaynaktır."* (Halil, Mehmet, Şukrieva, 2017, s. 5).

Günümüz öğrencileri ile 90'lı yılların öğrencileri arasında farlklılıkların olduğu bir gerçektir. İlgi alanları, teknolojik altyapıları ve iletişim becerileri değişti ve sürekli değişmektedir. İnternet ve cep telefonlarının sağladığı iletişim kanalları 2000'li yıllarda pek çok yeni olanak sunmuştur. Ders kitaplarının 90'ların başında basıldığı şekilde kullanılmaya devam etmesi, hiçbir biçimde güncelleştirilmemiş olması günümüz öğrencilerinin ilgi ve ihtiyaçlarına tam anlamıyla cevap veremediği tespit edildi. Şüphesiz ki son 23 yılda ders kitaplarının eksikliği, Türk öğrencilerinin Türkçe derslerine gittikçe az ilgi göstermesinin sebepleri arasında yer almaktadır.

2017 yılında Türkçe dersleri için hazırlanan Türkçe Eğitim Programları (Müfredat) güncelleştirilerek Eğitim Bakanlığı tarafından onaylandı. Müfredata göre Türkçe seçmeli ders olarak 1. sınıftan 7. sınıfa kadar haftada 2 saat olmak üzere toplam 34-36 saat okutulacaktır. (okutulacaktı) Bu nedenle konular da belli bir ölçüde seçilmiş oldu. Herkesin gündeme getirdiği „*Ders kitapları neden bunca yıldır yenilenmedi ya da ikinci baskısı neden yapılmadı?*" sorusunun cevabı da; bu çalışmaların yapılmasına Eğitim ve Bilim Bakanlığı izin vermedi. Başka bir cevabı yok. Öğretmenlerimiz, Türkçe müfettişleri, Türk entelektüel ve aydın kişiler, ders kitabı konusunu defalarca gündeme getirdi, fakat 2018'e kadar olumlu bir sonuca varılamadı.

Yeni ders kitaplarını hazırlama süreci, 23 yıl beklenen bakan genelgesi ile başladı. Eğitim Bakanlığının РД09-303/20.02.2018 sayılı genelgesi ile; okullarda birinci sınıftan yedinci sınıfa kadar okutulan Türkçe derslerinde kullanılmak üzere ders kitabı ve defterden oluşan setlerin değerlendirilmesi ve onaylanmasına ilişkin prosedür başlatılmış oldu.

Bu arada, bilindiği üzere Bulgaristan'da ders kitaplarının baskı masrafları devlet tarafından karşılanmaktadır. Birinci sınıftan yedinci sınıfa kadar Matematik, Bulgarca, Müzik vs. ders kitapları öğrencilere ücretsiz verilir. Bu uygulama Türkçe kitapları için maalesef geçerli değil. Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Türkçe dersi "genel eğitim dersleri" listesinde yer almadığı gerekçesiyle Türkçe kitaplarının baskısını finanse etmedi. Bu durum, kitaplar yazıldıktan ve değerlendirme komisyonu kararını verdikten sonra ortaya çıktı. Durum böyle olunca Türkçe ders kitaplarının masrafı devlet değil de Hak ve Özgürlükler Partisi tarafından karşılandı.

Kitapları hazırlama süreci büyük çaba ve emek gerektiren bir süreç oldu. Ekipte; 5 Türkçe öğretmeni (Şumnu bölgesinden Günel Fadli, Sevim Ömerova, Ayan Mehmedova, Ruziye Halilova ve Naciye Recebova), Türkçe okutan 2 okul müdürü (Kırcaali bölgesinden Neziha Hasanova ve Hatice Mehmedova), 1 emekli öğretim görevlisi (Emine Halil), 1 doktora öğrencisi (İmren Yasim) ve 1 emekli Türkçe müfettişi (Fikriye Mehmet) olmak üzere toplam 10 kişi yer aldı.

Ders kitapları ile çalışma defterlerinin düzeltisini Dr. Öğr. Üyesi Menent Şukrieva yaptı ve matbaaya kısa bir sürede verilmesi için büyük emek sarf etti.

Hakem değerlendirmesini de Nüvvab Okulunda Türkçe öğretmenliği yapan Ridvanie Halil üstlendi.

Ekibin karşılaştığı sorunlardan biri de kitapları yayımlayacak yayınevinin bulunmasıydı. Prosveta ve Anubis gibi büyük yayınevleri, öğrenci sayısının az (5000 dolayında) olduğu ve bu nedenle maddi yönden karlı bir iş olmayacağı gerekçesiyle bu işi reddetti. Neticede ekibe "hayır" demeyen bir tek Veliko Tarnovo'daki Faber yayınevi oldu.

Ders kitapları ile çalışma defterlerini hazırlama sürecinde ekip olarak, müfredat dediğimiz ve 2017 yılında onaylanan Türkçe Eğitim Programlarına harfiyen uymaya çalıştık. Bu programlara uyulmaması takdirde gerek kitapların değerlendirilmesini yapan 7 Türkçe öğretmeninin gerekse Eğitim Bakanlığının onayını almayabilirdik. Açıkçası böyle bir riski göze alamazdık.

Yeni ders kitaplarının hazırlanmasında Türk Dil Kurumunca (TDK) belirlenen yazım kuralları esas alındı.

Bulgaristan okullarında Türkçe dersi alan öğrenciler az çok Türkçe konuşmayı bilen öğrencilerdir. Fakat bu kesinlikle yeterli değil. Bilindiği üzere bir dilin gramer kuralları, konuşma, yazma, dinleme ve okuma kuralları bilinmez ve kelime hazinesi zengin olmazsa o dil yeterince öğrenilmiş sayılmaz. Bu nedenle Türkçe dersinin amacı, öğrencilere iyi düzeyde anlamayı ve iyi düzeyde anlatmayı öğretmektir. Aynı zamanda gerek kültürümüzün yaşatılması ve yeni nesillere aktarılmasında gerekse ortak bir kültür yoluyla kuşaklar arasında bağlılık kurulmasında Türkçe dersine büyük bir sorumluluk düşer.

Ders kitaplarının yazıldığı süreçte;

- Öğrencilere Türkçenin sevdirilmesi ve kuralları dikkate alınarak öğretilmesi;
- Öğrencilere Türk kültürünün tanıtılması;
- Öğrencilerin vatanına, doğaya, hayata, insanlara duydukları sevginin artırılması

hususlarına dikkat edildi.

Kitaplarda seçilen metinlerin zevkle okunması yanında öğrencilerin ufuklarını açıcı, öğretici niteliği taşımalarına önem verildi. Bunları göz önünde bulundurarak Türkçe'nin özellik ve inceliklerini yansıtan çeşitli metinler ders kitaplarında yer aldı.

Burada kitapların içeriği hakkında bilgi vermek isterim. **1.-4. sınıf** eğitimine yönelik kitap ve defterlerde ana dili Türkçede belli bir altyapıyı oluşturacak konular mevcuttur. Bu sınıflar için özenle seçilmiş metinlere, farklı alıştırmalara, şiir ve oyunlara yer verildi. Bunların yanı sıra öğrencilerin yaşına uygun olan folklor temalı metinler, Türk yazarlarının kaleme aldığı eserler, Bulgar ve dünyaca ünlü yabancı yazarlara ait eserlerin Türkçe çevirilerine de yer verildi. Öğrencilerin konuşma, okuma ve yazma becerilerini en etkili şekilde geliştirebilmeleri için dil bilgisi konulu dersler hazırlandı.

1. Sınıf ALFABE kitabı iki bölümden oluşmaktadır – *ilkokuma yazmaya hazırlık dönemine* ait bölüm ve *harf dönemine* ait bölüm. Hazırlık döneminde belli konular üzerinde konuşmaların yapılmasına önem verilir. Bunlar *Okulum, Sınıfım, Arkadaşlarım; Taşıt Araçları, Trafik; Ailemiz, Akrabalarımız, Evimiz, Kıyafetlerimiz; Yiyecekler; Evcil ve Yabani Hayvanlar; Mevsimler, Aylar, Haftanın Günleri, Dini Bayramlarımız, Törelerimiz, Sayılar, Saat Kaç* gibi konularda sınıfça düzenlenen konuşmalardır.

Alfabe kitabının ikinci bölümünde Türkçedeki harfler yer aldı. Önce belli bir sırayla ünlülerin kavratılması sergilendi, daha sonra sonorlulardan *m, n, l, r, y* ve diğer ünsüzlerin öğretilmesi sağlandı.

Kitaplarda 1.-4. sınıf Türkçe Programı'nda öngörülen bilmece, sayışma, halk türküsü, fabl, fıkra, şiir ve öykü gibi eserlere yer verildi. 1, 2, 3 ve 4. sınıf Türkçe ders kitaplarında toplam 117 adet okuma metni bulunmaktadır. Bunlardan 15'i masal ve fıkra, 38'i şiir, 22'si öykü ve 46'sı atasözü, bilmece, tekerlemedir. Bu metinler Türk, Bulgar ve dünya edebiyatından alınan özgün metinlerdir. 1.-4. sınıf kitaplarında yer alan ve yazarı belli 45 adet metinden 4'ü Bulgar yazarlara ait çeviri metin, 6'sı yabancı yazarlara ait çeviri metin, 17'si Türkiyeli ve 18'i Bulgaristanlı Türk yazarlara ait metinlerdir. Bu metinlerden yola çıkarak edebi türlerin özellikleri vurgulandı. Örneğin: şiir, masal, öykü, bilmece, atasözü gibi türlerin özellikleri çocuklara anlaşılır bir dille açıklandı. Okunan eserlerden sonra *Sözcüklerin Anlamı* bölümü mevcut olup bilinmeyen sözcüklerin anlamı açıklanmaktadır. Sorular her metnin kendi fikir ve sanat yapısına göre değişen birtakım açıklayıcı ve bütünleyici soru niteliğindedir.

5., 6. ve 7. sınıf ders kitaplarında **EDEBİYAT** ve **DİL BİLGİSİ** olmak üzere iki bölüm oluşturuldu.

EDEBİYAT bölümünde her metnin işlenişinde çalışmalar dört ana başlık altında toplandı:

Hazırlık Çalışmaları bölümünde amaç, öğrencinin ilgi ve dikkatini okunacak metin üzerine toplamak, yazıyı daha iyi anlaması ve sevmesi için uygun bir ortam hazırlamaktır. Çocuğun metinle karşılaşmadan önce çevresi ve yaşadıklarıyla metin arasında bağ kurabilme, metne götürücü çalışmalar yapabilmesi için sorular soruldu, öğrenciden başından geçen benzer olayları anlatması, inceleme yapması istendi. Örneğin 5. sınıfta *Kiraz Ağacındaki Çalıkuşu* parçasından önce "*Yaramazlık hızlı kanatlara sahiptir."* Çin atasözünün açıklanması istenmiştir; 6. sınıfta *Bil Çocuk* şiirinden önce *"Hangi insanlar hayatta çok başarılı olur?"* sorusu sorulmuştur, *Demir Öküz* öyküsünden önce ise öğrencilerden unutamadıkları bazı anılarını anlatmaları istendi, *Annem* başlıklı şiirden önce anne özleminin insan üzerindeki etkisi nedir diye soruldu.

Sözlük Çalışmaları bölümü her okuma parçasını takip etmektedir. Bu bölümde çocuğun sözcük dağarcığını zenginleştirmek ve sözcükleri doğru ve yerinde kullanma yetkinliğini geliştirmek amaçlandı. Metinde geçen, öğrenci tarafından bilinmeyen bazı yeni sözcük, deyim ve terimlerin anlamı açıklandı. Böylelikle öğrencilerin konuya hazır olmalarını sağlamak, metnin anlaşılmasımı kolaylaştırmak için gerektiği kadar sözcük ve deyime yer verildi.

Okuma- Anlama Çalışmaları bölümünde amaç, öğrencinin anlayarak okuması; yazının içeriğini, özünü kavrayabilmesi, metnin incelenmesi oldu. Metni incelemeye yönelik sorular, metinde yer alan temel düşünceleri kavramıyı kolaylaştırıcı niteliktedir ve olay, duygu ve düşüncelerin kavranmasına yöneliktir. Özellikle sorular her metnin kendi fikir ve sanat yapısına göre değişen birtakım açıklayıcı ve bütünleyici sorulardır. Amacımız, soruları yanıtlama sırasında öğrenci kendi düşünce ve duygularını güzel bir biçimde ifade edebilmek ve ana dili Türkçesini zenginleştirmek oldu.

Kitaplarda yer alan metinlerden sonra gelen sorular, her metnin ana düşünce, dil ve edebiyat bilgilerine ışık tutan sorulardır. Bunun dışında öğretmenlerimiz kendi özel metotlarına ve kendi işleyiş zevklerine göre sorular düzenleyerek metnin daha farklı ve daha geniş ölçüde işlenmesini sağlamakta serbesttirler. Bu bakımdan kitaplar yol göstericidir.

Tür ve Biçim Özellikleri – Öğrencilere eserlerin türü hakkında bilgi kazandırmak hiç de kolay bir iş değildir. Kitaplarda değişik türlerde konular değişik biçimde ele alındı: kimi türde olayın, kimi türde duygunun, kimisinde düşüncenin ağırlıkta olduğu vurgulandı ve öğrenciye edebiyatla ilgili teknik bilgiler verildi. Yazı türleri ve anlatım biçimleriyle ilgili tanımlamalar ve açıklamalar yapıldı. Tür ve biçim çalışmalarında edebi türler hakkında bilgiler doğru ve öğrencilerin seviyesi göz önünde bulundurularak verildi.

Şair ve yazarlarla ilgili bölümlerde hayatları hakkında bilgiler ve bazı eserlerinin başlıkları kısaca sunuldu, çünkü öğrenciler yazarla ilgili tüm bilgileri

daha kapsamlı bir şekilde araştırarak anseklopedilerden veya internet aracılığıyla öğrenebilir.

5., 6. ve 7. sınıf ders kitaplarında Edebiyat bölümünde yer alan eserler, tematik olarak *Folklor Dünyası*, *İnsan ve Dünya*, *İnsan ve Doğa*, *İnsan, Sanat ve Toplum, İnsani Değerlerimiz* adlı gruplara ayrılmıştır. Eserleri okuyarak öğrenciler iyiyi kötüyü, güzeli çirkini, eğriyi doğruyu görebilecek. Zor durumda gerekli olan cesaret, zekâ ve beceriklilik gibi kavramları tanıyacak.

Ders konularının çocuk dünyasına, evrensel değerlere ve insani geleneklere uygun olmasına dikkat edildi ve bu durum ders kitaplarındaki metin seçimine de yansıdı. *Hıdırellez, Kırcı Ali Efsanesi, Karakoncolosun Prensesi, Demir Baba Efsanesi* Türk kültürüne özgü metinlerdir. Aynı zamanda Bulgaristan'a özgü Bulgar yazarlarından çevrilmiş metinlere de yer verildi. Örneğin Elin Pelin'in *Eski Değirmen*, Yordan Yovkov'un *Serafim*, *Tekerleklerin Şarkısı* ve *Beyaz Kırlangıç* öyküleri, Stoyan Mihaylovski'nin *Baykuş ile Ateş Böceği* fabli, Slav Karaslavov'un *Oğlumla İkinci Konuşma* şiiri ve *Marteniçka* metni gibi hoşgörüyü, yardımseverliği, alçakgönüllüğü ve dostluğu vurgulayan metinlerdir. 5.-7. sınıf kitaplarında yer alan ve yazarı belli 44 adet metinden 5'i Bulgar yazarlara ait çeviri metin, 7'si yabancı yazarlara ait çeviri metin, 15'i Türkiyeli ve 17'si Bulgaristanlı Türk yazarlara ait metinlerdir. Kitaplarda Mehmet Murat, Turhan Rasi, Leman İlyas, Nevzat Mehmet, Mehmet Con, Mehmet Çavuş, Rıza Molla, Hayriye Memova, Mustafa Çete, Kemel Pınarcı, Haşim Semerci, Hasan Efraimov, Ahmet Emin Atasoy, Hikmet Hacı Efrahim, Şahin Mustafa, İbrahim Tatarlı gibi Bulgaristanlı Türk yazarlarına ait metinlere yer verildi. Eserlerinde özgürlük, bağımsızlık, yaşama sevinci, vatan sevgisi, kadın-erkek ilişkileri, aile ve çocuk sevgisi, nezaket ve ahlak, hayvan ve doğa sevgisi, bencillik, açgözlülük, kitap sevgisi, ana dili sevgisi, sanat gibi konular işlendi.

Kitapların tamamı 21. yüzyılın bilişim ve teknoloji olanaklarının çok yakınındadır. İnternet, bilgisayar, DVD, radyo, televizyon, cep telefonu gibi güncel iletişim araçlarına yer verildiği gibi elektronik posta, mesajlaşma, telefonla konuşma kuralları gibi güncel sözlü ve yazılı iletişim biçimlerinden söz edilmiştir. Ayrıca günümüz öğrencilerin ilgi alanlarına yönelik konular da ders kitaplarına yansıtıldı.

5., 6. ve 7. sınıf ders kitaplarında **DİL BİLGİSİ** konularının ayrı ders saatinde öğretilmesi daha uygun görüldü. Her derse ***Hazırlık*** başlıklı bölüm ile girildi, kavranılması gereken kuralları içeren örnek metinlerden hareket edildi. Bu bölümde öğrenciyi konu ile tanıştırma, kuralı uygulanmış olarak görme, o temel bilgiye basamak hazırlamasına dikkat edildi.

İnceleme, Uygulama bölümünde çok sayıda örnek üzerinde sorular var. Ayrıca yazım, noktalama kuralları üzerinde yeteri kadar duruldu. Kurallar

somutlaştırılarak öğrenciye bilgiyi uygulama imkanı verilmektedir. Dil bilgisi çalışmalarında, doğrudan tanım yerine önce örnek üzerinde çalışılmaktadır ve metne dayanarak gözlemlerden kural çıkarmaya, bilinenden bilinmeyene gidilmesi sağlanmıştır.

Türkçe dersinde tümevarım yoluyla problem çözme yöntemi uygulanmaktadır. Öğrencilerden kuralı kendi tümceleriyle tanımlamaları beklenmektedir. Kitaplardaki her bölümde öncelikle bir metin üzerinden hazırlayıcı çalışmalar ve bu çalışmalarda karşılaşılan problemler yer almaktadır. Bu problemler tek tek ele alınarak örnekler ve alıştırmalar sunulmaktadır. Öğrencilerin test tekniklerini geliştirmek, bilgilerini ölçmek için test sorularına yer verilmiştir. Kitapların DİL BİLGİSİ bölümünde toplam 96 dil bilgisi konusuna ve 28 teste yer verildi. Ayrıca bölüm başlarında görsel malzeme olarak kullanılan resim ve karikatürlerle öğrencilerin dikkati çekilmeye çalışılmıştır.

İlk defa öğrencilerin Türkçe dersinde tek başına çalışabilmesi için bir **ÇALIŞMA DEFTERİ** hazırlandı. Nihayet Türkçe dersinde de diğer derslerde olduğu gibi öğretmenin işini kolaylaştıracak bir ek defter oluşturuldu. Defterde boşluk doldurma, inceleme, düzeltme yapma, metin oluşturma gibi çeşitli alıştırmalar var. Çok sayıda teste de yer verildi.

Müfredat gereği ders kitaplarında yazılı anlatım türleri işlendi. Sözü yazıya dökmek çocuk için kolay değil. Bu nedenle sınıfına göre anlatma türleri uygulandı. Örneğin: *Ayrıntılı anlatma, Gözlemlere dayanan anlatma (Tasvir), Kutlama kartı, Davetiye, Kişisel Yaşantılara dayanan anlatma, Hikâye edici anlatma, Tahvil edici anlatma, Hayal gücüne dayanan anlatma, Deneme, Özlü anlatma* vs.

Bulgaristan'da ilk defa Türkçe ders kitapları hem dış kapağı hem iç sayfaları renkli olarak basıldı. Kitap ve defterler, fiziksel özellikler kavramı kapsamına giren kâğıt kalitesi, baskı kalitesi ile de dikkati çekmektedir. Öğrencilerimiz ve öğretmenlerimiz artık renkli mi renkli kitaplarla çalışabiliyor. Kitapların bu haliyle öğrenciler için ilgi çekici ve merak uyandırıcı olduğu söylenebilir.

Sonuç

Bu çalışma, Bulgaristan'daki Türkçe eğitiminden kısaca bahsetmek ve 1989 yılından sonra çıkan ders kitapları hakkında bilgi verilmesi gerektiği fikrinden yola çıkılarak yazıldı.

Bütün zorluklara rağmen yeni Türkçe ders kitapları yayınlandı ve şu anda Bulgaristan'da Türkçe dersi alan öğrenciler tarafından kullanılmaktadır. Ancak yukarıda belirtilen amaçların yerine getirilebilmesi için iyi hazırlanmış bir ders kitabının gücü, tek başına yeterli değildir. Başarının yarıdan çoğu uygulayıcının,

yani değerli öğretmenlerimizindir. Bulgaristan'da ilköğretimde kullanılan her ders kitabı için birer *Öğretmen Kılavuzu* kitabının olmaması Türkçe öğretmenleri için büyük bir eksikliktir. Böyle bir çalışmanın yapılması önemlidir.

Kaynakça

Akalın, Ş. H. (2000). Türkçenin Güncel Sorunları. (2021, 01, Eylül). Erişim adresi: http://turkoloji.cu.edu.tr/DIL%20SORUNLARI/02.php

Arslan, A., Yıldırım, B. (2013). Fiilî Bağimsizlik Sürecinde Bulgaristan Emareti ve Osmanli Devleti'nin Tutumu (1878- 1908). (2021, 02, Eylül). Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/321460

Aydoğdu, E. (2011). *Bulgaristan'da Türkçe Öğretimi ve İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarının İncelenmesi* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Bulgaristan Milli İstatistik Enstitüsü (2011). 2011 Nüfus Sayımı Kesin Verileri. (2021, 11, Eylül). Erişim adresi: https://www.nsi.bg/census2011/newsbg.php?n=68

Eminov, A. (1997). *Turkish and other Muslim Minorities in Bulgaria*. London: Hurst & Company.

Eminov, A. (2010). Turks in Bulgaria: A Brief History by Ali Eminov. (2021, 01, Eylül). Erişim adresi: file:///C:/Users/User/Downloads/Turks_in_Bulgaria_A_Brief_History.pdf

Eminov, A. (2019). Education in the mother tongue: Turkish in Bulgaria. (2021, 01, Eylül). Erişim adresi: file:///C:/Users/User/Downloads/EDUCATION_IN_THE_MOTHER_TONGUE_TURKISH_I.pdf

Halil, E., Mehmet, F., Şukrieva, M. (2007). *Temel Türkçe Alıştırmalar - İkinci Bölüm (V-VIII. Sınıf)*. Şumen: Himera.

Halil, E., Mehmet, F., Şukrieva, M. (2017). *Temel Türkçe Alıştırmalar - İkinci Bölüm (V-VIII. Sınıf)*. Veliko Tarnovo: Faber.

Memişoğlu. H. (2002). *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

Memova-Yenisoy, H. (2007). *Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası*. Bursa: Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu.

Şimşir, B. (1986). *Bulgaristan Türkleri*. Ankara: Bilgi.

Şukrieva, M. (2018). Şumnu Üniversitesinde Türk Filolojisinin Açılmasına Vesile Olup Kuruculuğunu Yapan Mehmed Beytullah. *Sbornik Po Patya na Evliya Çelebi*, 21-38.

Bulgaristan’da Ana Dili Eğitimi ve 1989’dan Sonra Basılan Türkçe Ders Kitapları

Özet

Türkçe, resmi Bulgar dilinden sonra Bulgaristan'da en çok konuşulan ikinci dildir. Yöre Türkçesinin dil özellikleri, İstanbul'da konuşulan Türkçeninkine nispeten yakındır. Bulgaristan'ın çağdaş tarihinde Türk dilinin eğitim düzeyinde değişime uğradığı üç dönem tespit edebiliriz. Birinci dönem 1878-1944 arasını kapsamaktadır. İkinci dönem Bulgar komünist rejimi dönemini kapsar. Üçüncü dönem ise 10 Kasım 1989'dan sonra başlamıştır. Her üç dönemde de Türkçenin ana dil olarak öğretimi için gerekli ders kitapları ve öğretim araçları yayınlanmıştır. Bu makale, 2019'da yayınlanan ders kitabı setlerine odaklanarak 1989'dan sonra yayınlanan Türkçe ders kitapları ve öğretim yardımcıları hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Tüm bu ders kitapları ve öğretim araçları, Bulgar devlet okullarında ana dili Türkçe olan öğrencilere yöneliktir. Bulgar mevzuatının gerekliliklerine uygun olarak yapılırlar. Makalede ayrıca bahsi geçen üç dönemde Bulgaristan Cumhuriyeti'nde Türkçenin ana dil olarak öğretimi hakkında da kısa bilgiler verilmektedir.

Anahtar kelimeler: Türkçe eğitimi, Bulgaristan, Türkçe ders kitapları, ana dil, Bulgaristan Türkleri.

Mother Tongue Education in the Bulgaria and the Turkish Language Textbooks Published After 1989

Abstract

Turkish is the second most widely spoken language in Bulgaria after the official Bulgarian language. The linguistic features of the locally spoken Turkish are relatively close to those of the Turkish spoken in Istanbul. We can identify three periods in the contemporary history of Bulgaria during which the Turkish language underwent changes at educational level. The first period covers the time between 1878 and 1944. The second period covers the time of the Bulgarian communist regime, and the third period started after 10 November 1989. Textbooks and teaching aids necessary for teaching Turkish as a native language were published during all three periods. This article gives details about the Turkish language textbooks and teaching aids published after 1989 with a focus on the sets of textbooks published in 2019. All these textbooks and teaching aids are intended for the students who study Turkish as their mother

tongue in the Bulgarian public schools. They are made in compliance with the requirements of the Bulgarian legislation. The article also provides brief information about the teaching of Turkish as a mother tongue in the Republic of Bulgaria during the mentioned three periods.

***Keywords**: Turkish Education, Bulgaria, Turkish Textbooks, Mother Tongue, Bulgarian Turks.*

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı

I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme

GONCA KUZAY DEMİR*

Giriş

Balkanlar coğrafyası içinde Türk kültür mirasının geçmişten günümüze yaşatıldığı ülkelerden biri Kosova'dır. 500 yıl kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında kalan bölge gerek dinî gerek sosyal gerekse mimarî bakımından Türk kültürü ile yoğurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin bu topraklara fetih hareketini gerçekleştirmesinden çok daha önce bölgeye gelen gazi dervişler ile bölge halkının Türk-İslam tasavvuf anlayışıyla tanışması, İslamiyet'in hızla kabulü ile sonuçlanmıştır (Barkan,1942, s. 279-304; İzeti, 2004, s. 45). Kısa süre içerisinde tarikat yapılanmasının gerçekleştiği bölgede, çok sayıda sufî yetişmiş ve vermiş oldukları eserler ile tasavvufî Türk halk edebiyatının gelişimine katkı sağlamıştır (Kuzay Demir, 2015, s. 285-295).

Kosova sahası tasavvufi Türk halk edebiyatı için önemli sufîlerden biri Abdulmâlik Hilmî Efendi'dir. Üçüncü devre olarak adlandırılan ve daha ziyade Balkanlarda gelişme gösteren Seyyid Muhammed Nûrü'l-Arabî'ye bağlı Melamilik hareketinin[1] önemli bir temsilcisi olan Abdulmâlik Hilmî Efendi (Aydinçe, 2015, s. 80), yaşadığı dönem itibariyle sosyal hayatta önemli bir misyon üstlenmiş bir

* Doç. Dr. / İzmir Demokrasi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Türkiye), gonca.kuzaydemir@idu.edu.tr

[1] Melâmîlik tarikatı için ayrıntılı bilgi için bakınız; Gölpınarlı, Melâmîlik ve Melâmîler, Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler (Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkan-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-İkonografi-Modernizm), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2. baskı, 2014.

mutasavvıftır. Öyle ki günümüzde dahi Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin yazdığı tasavvufi şiirler Balkanlardaki mutasavvıflar tarafından bilinmekte ve tekkelerde okunmaktadır (Gaši, 2010, s. 61). Abdulmâlik Hilmî Efendi, Türkçe ve Arnavutça eserler vermesi bakımından hem Türk edebiyatı hem de Arnavut edebiyatı için önemli bir yer işgal etmesine rağmen günümüze kadar hakkında yapılan çalışmalar oldukça sınırlı bilgi içermekte; ayrıca kaynaklarda hayatı ve eserleri hakkında farklı bilgiler yer almaktadır.

Bu bildiride; öncelikle Abdulmâlik Hilmî Efendi hakkında günümüze kadar yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiş, daha sonrasında hakkında yapılan çalışmalardan yola çıkılarak hayatı ve eserleri tanıtılmış ve Kosova tasavvufi Türk edebiyatına yaptığı katkılar ve yeri tespit edilmiştir.

Abdulmâlik Hilmî Efendi, Türkçe ve Arnavutça çalışmalarda farklı adlarla anılmaktadır. Türkçe çalışmalarda *Abdulmâlik Hilmî ve Hilmî* olarak adlandırılan sufîye Arnavutça çalışmalarda *Hilmi Maliki, Hilmi Maliçi, Şeyh Mala, Şeyh Maliki* gibi adlar verilmekte; özellikle de Arnavutlar arasında yaygın olarak *Şeyh Mala* olarak bilinmektedir. Türkçe ve Arnavutça olarak hakkında yapılan çalışmaları kronolojik olarak değerlendirmek gerekirse, aşağıdaki çalışmalar dikkat çekicidir.

Abdulmâlik Hilmî Efendi hakkında Türkçe olarak yapılan ilk yayın 1989 yılından Kemal Zurnacı tarafından Belde gazetesinde yayımlanan "Yugoslavya'da Bir Türk Şairi Abdulmâlik Hilmî" adlı yazıdır (Özcan, 1994, s. 7). Daha sonraki yayınlara birincil kaynak olarak kullanılan bu yazı tarafımızca görülememiştir.

1989 yılında Kosova'da Arnavutça olarak Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin Arnavutça Divanı'nın basıldığı bilgisi bulunmaktadır (Gaši, 2010, s. 61). Ancak bu çalışmanın kim tarafından yapıldığı bilgisine ulaşılamamıştır. Bununla birlikte Arnavut dilbilimi uzmanı Idriz Ajeti'nin 1966'dan itibaren Arnavutça Divan hakkında inceleme yayınları yaptığı bilgisi kaynaklarda yer almaktadır (Fiedler, 2006, s. 71). Idriz Ajeti'nin Divan üzerinde yaptığı çalışmalarda, Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin Divanı'nın Arap harfli Arnavut imlası bakımından önem taşıdığı ve bu bakımdan Arnavut dilbilimi tarihi açısından oldukça önemli bir yer teşkil ettiği ortaya konulmuştur (Pajaziti, 2017). 1990 yılında Džemal Abazibra tarafından Sarayova'da Islamski Teološki Fakultet'te Boşnakça "Korijeni učenja hadisa kod šejh Abdulmalika Hodže" [Şeyh Abdulmalik Hoca ve İslam Öğretilerinin Kökleri] adlı bir çalışma yapılmıştır (Gaši, 2010, s. 61).

1991 yılında Hüseyin Özcan tarafından Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı alanında yapılan yüksek lisans tez çalışması, Abdulmâlik Hilmî'nin Türkçe Divanı'nın incelendiği ilk akademik çalışmadır. 82 sayfadan oluşan bu çalışmanın danışmanlığını Prof. Dr. Dursun Yıldırım yapmıştır (Özcan, 1991). Ulusal tez arşivinden ulaşma imkânımız olmayan bu

çalışma 1994 yılında kitap olarak "Abdulmâlik Hilmî Hayatı ve Şiirleri" adıyla basılmıştır. Eserin yayınevi bilgisi bulunmamaktadır. Çalışmanın başında Abdulmâlik Hilmî'nin hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgi verildikten sonra Kemal Zurnacı vasıtasıyla elde edilen Abdulmâlik Hilmî'nin Türkçe Divanı'ndaki şiirler tematik olarak incelenmiş, ardından divanın Latin harfli transkripsiyonuna yer verilmiştir (Özcan, 1994). Hüseyin Özcan'ın Abdulmâlik Hilmî hakkında yapmış olduğu bir diğer yayın Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi'nin 75. sayısında yayımlanmış "Abdulmâlik Hilmî'nin Hayatı ve Divanının Tahlili" adlı makaledir (Özcan, 1991, s. 109-127).

Kosova Türk kültürü hakkında önemli çalışmaları bulunan Raif Vırmiça 11-15 Eylül 2006 tarihinde düzenlenen XV. Türk Tarih Kongresi'nde "Geçmişten Günümüze Kosova Tekkeleri" adlı sözlü bildirisinde Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında vermiş olduğu ayrıntılı bilgiler, 2010 yılında yayımlanan bildiri kitabında yer almıştır (Vırmiça, 2010a). Ayrıca Raif Vırmiça 2010 yılında yayımladığı Kosova Tekkeleri, Türbeleri ve Kitabeli Mezar Taşları adlı eserinde Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin hayatı ve eserleri ve Rahofça Melami tekkesi hakkında bilgi vermiştir (Vırmiça, 2010b, s. 153-158). Raif Vırmiça'nın konu hakkında bilgiler verdiği bir diğer çalışması, "Kosova'da Üçüncü Devre Melâmîliğin yayılmasında Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî'nin Faaliyetleri ve Halifeleri" adlı bildirisidir (Vırmiça, 2016).

Abdulmâlik Hilmî hakkında bilgi veren bir diğer çalışma Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Türk Halkbilimi Anabilim Dalı'nda 2013 yılında Gonca Kuzay Demir tarafından yazılan "Kosova Türk Halk Şiiri (İnceleme -Metinler)" adlı doktora tez çalışmasıdır. Bu çalışmada tekkelerde icra edilen eserlerden yola çıkılarak, Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin mutasavvıf kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir (Kuzay Demir, 2013). Ayrıca bu çalışmadan elde edilen bilgiler geliştirilerek "Kosova'da Dinî Tasavvufî Türk Halk Şiirinin Temsilcileri" adlı bildiride (2015) ve Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü için hazırlanmış "HİLMÎ, Abdulmâlik Hilmî" adlı ansiklopedi maddesinde kullanılmıştır (2019).

Janja Hondozi tarafından 2014 yılında hazırlanan "Sheh Hilmi Maliqi dhe Divani i Tij Shqip" [Şeyh Hilmi Maliçi ve Arnavutça Divanı"] adlı eser, Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi veren önemli bir çalışmadır. Arnavutça olarak yayımlanan bu çalışma, Arnavutça pek çok çalışmaya kaynak teşkil etmiştir. Bu kitap hakkında yapılan Türkçe tanıtım yazısına göre; Abdulmâlik Hilmî Efendi, Osmanlı Devleti'nin bu topraklardan çekilmesiyle birlikte yaşanan moralsizlik ve baskı ortamında, bu bölgede yaşayan insanlara eğitimleriyle güç vermiş önemli bir kişiliktir. Melami tarikatına bağlı olan Abdulmâlik Hilmî Efendi, Prizrenli Recep Hulusi Efendi'den icazet alarak Rahofça'da kendi tekkesini inşa ederek faaliyetlerine başlamış ve kısa süre

içerisinde bu tekkeyi bir ilim merkezi haline çevirmiştir (Sylka 2015, s. 145-147'den Hondozi, 2014).

2015 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı'nda Hüsniye Koro tarafından Prof. Dr. Mustafa Özkan danışmanlığında "Abdülmâlik Hilmî Divanı ve Dil Özellikleri" adlı doktora tez çalışması yapılmıştır. Çalışmada Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin Divanı Kosova Türk ağız özellikleri bakımından fonetik, morfolojik ve leksikolojik özellikleri bakımından incelenmiştir. Bu çalışmada Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin Türkçe Divanı'nın Rahofça tekkesinde bulunan bir nüshası kullanılmıştır (Koro, 2015).

Tüm bu çalışmaların dışında Balkan coğrafyası sufîleri ve tekkeleri hakkında yapılan birkaç çalışmada kısıtlı da olsa Abdulmâlik Hilmî Efendi hakkında bilgiler bulunmaktadır.[2]

Hakkında yapılan çalışmalardan yola çıkılarak Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin Kosova'da hem Türkler hem de Arnavutlar arasında önem verilen bir mutasavvıf olduğu görülmektedir. Çapılan çalışmaların büyük bir kısmı Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin biyografisi ve Kosova'nın Rahofça kazasında kurmuş olduğu tekke hakkındadır. Eserlerinden özellikle Arnavutça Divanı, edebi ve tasavvufi bakımdan değerlendirilmiş; Türkçe Divanı ise dil bilimi alanında incelenmekle birlikte tasavvufî ve edebî açıdan kısa bir değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Kaynaklardan edinilen bilgiler ışığında Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında şu bilgileri paylaşmak mümkündür:

Abdulmâlik Hilmi Efendi'nin Hayatı

Abdulmâlik Hilmî, 1865[3] yılında Prizren'e bağlı Rahofça kasabasına bağlı Kobiloglava köyünde doğmuştur. Baba adı Feyzullah'tır. Asıl adı Abdulmalik'tir. Önemli bir ilim adamı olmasından dolayı "Hilmî" mahlası verilmiştir (Koro, 2015, s. 2; Vırmiça, 2010b, s. 153-154). Unvanı "Hâce"dir (Özcan, 1994, s. 10).

İlk tahsilini Rahofça'da yapmış, daha sonrasında Prizren'e gidip Mehmet Paşa Medresesi'nde eğitim görmüş, medresenin yüksek kısmından mezun olmuştur. Bu esnada Recep Hulusi Efendi'nin tasavvufi derslerini takip etmiş ve ona intisap etmiştir (Koro, 2015, s. 2). Recep Hulusi Efendi, Prizren'de müderrislik yapan bir alimdir ve Muhammed Nûr'ul Arabî'ye bağlanarak, Kosova'da ilk halifesi olmuş ve Prizren'de onun öncülüğündeki üçüncü devre Melamiliğine bağlı ilk tekkeyi (1858) inşa etmiştir (Vırmiça, 2016, s. 142-144). Abdulmâlik Hilmî Efendi,

[2] Salihu, Hajdar. Poezia e Bejtexhinjve, Prishtinè, 1987, 380-429; Rexhepagiq, Jashar (2003). Dervishët dhe teqetë: në Kosovë, në Sanxhak dhe në rajonet tjera përreth. Prishtinë: Fryma. f. 224.
[3] Arnavutça çalışmalarda Abdulmalik Hilmi Efendi'nin doğum tarihi 1856 olarak verilmiştir.

şeyhi Recep Hulusi Efendi'den icazet alarak memleketi Rahofça'ya dönmüş ve Melâmiyye-i Nûriye bağlı tasavvufi faaliyetlerini burada sürdürmüştür. İlk olarak Rahofça Çarşı Camii'nde imamlık yapmış, daha sonrasında Kosova'da üçüncü devre Melamiliğine bağlı tekkeyi burada inşa etmiştir (Vırmiça 2010b, s. 154; Koro, 2015, s. 2).

Hüseyin Özcan, Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin hayatı boyunca yaptığı hizmetlerden dolayı maaş almadığını ve babasından kalan mirasla geçimini sürdürdüğünü, Osmanlı zamanında müftülük yaptığını ve mühründe "Mazhar-ı Nûr-ı İlâhî, Abdulmâlik Hilmî" yazdığını belirtmiştir (Özcan, 1995, s. 9-10). Abdulmâlik Hilmî Efendi, hayatı boyunca irşat faaliyetlerini tekkesinde sürdürmüştür. Kuruluşu itibariyle bir eğitim kurumu olan tekkenin kuruluş adı "Türk-İslam Kültür Merkezi"dir. Tekkenin tam olarak kuruluş tarihi bilinmese de 1880'li yıllarda olduğu düşünülmektedir (Vırmiça, 2010b, s. 154). Yine bir başka kaynakta tekkenin inşa tarihi 1304/1887 olarak gösterilmiştir (Sheh Mala). Tekkenin kitabesinde, binanın inşa tarihi için tarih düşürülmüştür. Bu tarih, tarafımıza yardımda bulunan Doç. Dr. Fatih Koyuncu tarafından kitabenin transkript edilmiş metninden yola çıkılarak 1314/1896 olabileceği ifade edilmiştir.

Kün didi var oldu cümle ins ü cin kevn ü mekān
Nūr-ı aḳdem bil habíb-i Kibriyādır dü-cihān
Pírimiz Seyyid Muhammed Nūr durur virdi sebaḳ
Bu šarí̇ḳ-i tevhídi tecdíd idip ḳıldı ʿayān
Tekke-i ehl-i Melāmí nāmına işbu binā
Surile erkān u rūşen ola ḳalb-i ʿāşıḳān
Post-nişíni Şeyḫ Mālik çün Ḥulūsí mürşidi
Himmet-i ʿālí ola iḫvāna cümle raygān
Bahriyā çünkü tamām oldu binānıñ tārí̇ḫi
Dergāh-ı şāh-ı velāyet noḳša-i ehl-i ʿayān

Hakkında verilen bilgilere göre; Abdulmâlik Hilmî Efendi, disiplinli bir eğitim anlayışına sahiptir. Hoşgörüsüyle öğrencileri tarafından sevilen Abdulmâlik Hilmî Efendi, tekkesinde tefsir ve hadis dersleri vermiş, Mevlâna'nın Mesnevi'sinin yanı sıra İsmail Hakkı Bursevi'nin "Ruhu'l-Beyan", Şeyh Sadi'nin "Gülistan", Konevî'nin "Fütûhât", İbn Arabî'nin "Füsûsu'l-Hikem" isimli eserlerini okutmuştur. Ayrıca tekkede dinî derslerin yanı sıra matematik, coğrafya, beden terbiyesi gibi fenni dersler de vermiştir (Koro, 2015, s. 5; Vırmiça, 2010b, s. 154).

Abdulmâlik Hilmî Efendi vefat etmeden önce Muhammedü'l-Yemin Durguti Efendi'ye halifelik vermiş, sonrasında Şeyh Emin, Şeyh Süleyman Efendi ve Şeyh Ali tekkede şeyhlik yapmıştır (Koro, 2015, s. 6-7; Vırmiça, 2010b, s. 155). Tekke 1975 yılında halkın yardımlarıyla tadilat görmüştür. Dörtgen şeklindeki tekke, dıştan sıvalı, kiremit çatılı, semahanesi, kahve ocağı, meydan postu ve halvetleri olan bir yapıdır. 2010 yılı itibariyle tekkenin 300 kadar müridi vardır (Vırmiça, 2010b, s. 155). Günümüzde faaliyetlerini sürdüren tekkenin idaresi, Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin torunu Şeyh Cafer tarafından yürütülmektedir. Ayrıca Şeyh Cafer, Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin eserlerini de muhafaza etmektedir (Koro, 2015, s. 3, 9).

Abdulmâlik Hilmî Efendi, Kosova'da çok sayıda mutasavvıfın yetişmesini sağlamıştır. İpekli Yaşar Efendi, Hacı Hasan Efendi, Prizrenli Müderris Fahri Efendi, Mamuşalı Şahip Efendi gibi önemli mutasavvıflar onun talebesi olmuştur (Vırmiça, 2010b, s. 154)

Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin ölüm tarihi hakkında kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Kaynaklarda yaygın olarak ölüm tarihi 6 Kasım 1928 olarak verilmektedir (Özcan, 1994, s. 10; Koro, 2015, s. 2). Vırmiça ise, Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin ölüm tarihinin 1909 olduğunu ifade etmektedir. Türbesi, tekkesinin yanında bulunmaktadır (Vırmiça, 2010b, s. 154). Prizren'in en önemli alimlerinden olan Hacı Ömer Lütfi, Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin ölümü üzerine yazdığı şiirde Abdulmâlik Hilmî'nin ölüm tarihini 1347 [1928] olarak ifade etmiştir.

Šarîḳat-ı ʿAliyye-i Melāmiyye Ricālinden
Şeyĥ ʿAbdülmālik Efendiniñ Tārîĥ-i İrtihāli
Allāhu Ġaffār
١٣٤٧ -1347
Bu Melāmí Şeyĥi źāt-ı muhterem
Göçdü iĥvān aġlasın bu rihlete
Şeyĥ Receb Ĥulūsíden iĥlâŝ ile
Himmet aldı irdi sırr-ı vahdete
Ŝohbetinden źevḳ alırdı ʿārifān
Meclisi beñzerdi dār-ı cennete
Nūr-ı tevhíd ile fer buldu ḳulūb
Döndü bir gülzār-ı nūrāniyyete
Mevt-i ʿālim mevt-i ʿālemdir bu gün
Cān dayanamaz böyle nār-ı firḳata

Mihr-i Haḳḳ irdi küsūfa nā-cihān
Ĥalḳ-ı ʿālem hep büründü žulmete
Cism-i ĥāki gerçi girdi maḳbere
Rūh-i pāki çıḳtı ʿarş-ı rifʿate
Göçdü ol aʿlā-yı ʿilliyyíne tā
Haḳḳ ile irdi maḳām-ı ḳurbete
Lāne-i nāsūtdan pervāz edip
Dāĥil oldu gülşen-i ḳudsiyyete
Ḳayd-ı tenden eyledi bir dem ʿurūc
Vāŝıl oldu bārgāh-ı hażrete
Görsün elšāf-ı Ĥudāyı bí-hisāb
Nāil olsun anda ʿālí devlete
Źāten ol cānānına müştāḳ idi
Şimdi irdi rūh-i pāki vuŝlata
Tāríĥi Allāh Ġaffār oldu baḳ
Ġarḳ ider Ġaffār o bahr-ı rahmete
Dedi iĥvānı sirişk-i al ile
Şeyĥimiz girdi sarāy-ı vahdete
Lušfí bende söyledim bu tāríĥi
Şeyĥ Mālik Hilmí irdi ʿizzete6
Sene 1347 ١٣٤٧ (Koro 2015:7-9)

Abdulmâlik Hilmi Efendi'nin Eserleri

Türkler kadar bölgede yaşayan Arnavutlar arasında da sevilen Abdulmâlik Hilmî; Türkçe, Arapça, Farsça, Arnavutça ve Sırpça bilmektedir (Vırmiça, 2010b, s. 154). Farklı dillerde eserler yazabilen Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin eserlerini genel olarak dilleri bakımından iki grupta incelemek mümkündür.

Türkçe Eserleri

Türkçe Divanı: Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin Türkçe Divanı'nın iki nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalardan biri 1307\1891-92 yılında kaleme almıştır. Bu Divan Rahofça Tekkesinde Şeyh Cafer'in himayesinde bulunmaktadır. Priştine Kosova Üniversitesi Halk Kütüphanesinde sadece kayıt numarası (D.T. 9/1-2) bilinmektedir. Hüsniye Koro tarafından incelenen bu nüsha, dıştan 24 cm x 15

cm; içten 19 cm x 14 cm ölçülerindedir ve 76 varaktan oluşmaktadır. Harekeli ta'lîk yazıyla yazılmış olan eserde; 90 şiir, alfabetik olarak sıralanarak divan tertip edilmiştir (Koro, 2015, s. 12).

76 varaktan oluşan ve toplam 90 şiirin bulunduğu bu eserde; bir şiir Türkçe ve Arnavutça karışık, bir şiir ise Arapça olarak kaleme alınmıştır. Tamamı aruz vezni ile yazılan şiirlerden oluşan Divan'da; 46 şiir Fāʿilātün / Fāʿilātün / Fāʿilün; 13 şiir ise Fāʿilātün / Fāʿilātün / Fāʿilātün/ Fāʿilün kalıplarıyla yazılmıştır. Şiirler genellikle nazım biçimi ve kafiye şeması bakımından gazel, kaside ve mesnevi şeklindedir. Eserine besmelenin önemi ve sırrı ile başlayan Abdulmâlik Hilmî Efendi, eserini tespihin sırrını anlattığı 132 beyitten oluşan bir tespihname ile sonlandırmıştır. Tevhid, münacaat, naat türünde eserlerin yanında Hz. Muhammed, Hz. Ali ve ehl-i beyte duyulan sevgi, Hz. Hüseyin için tutulan matem gibi konuların yanında, Muhammed Nûr'ul Arabî, Recep Hulusi Efendi gibi Melami tarikatının önde gelenleri ve Melamilik hakkında yazılmış şiirler de bulunmaktadır. Şiirlerinde Allah'ın varlığı ve birliği, Allah aşkı, Allah yolunda olmak, nefis mücadelesi, yaratılış, ölüm ve ölümden sonrası, ahiret alemi, iyi bir insan olmak, ilim ve bilgiye önem verme gibi konularda tasavvufi görüşlerini işleyen Hilmî, aynı zamanda zikir, namaz, hac, oruç gibi ibadetlerin önemi ve mahiyetine dair şiirler de kaleme almıştır. Ayrıca dönemin sosyal hayatını yansıttığı Prizren için yazılmış bir methiyesi bulunmaktadır.

Türkçe Divanı'nın ikinci nüshası Kemal Zurnacı tarafından Türkiye'ye getirilmiş ve Hüseyin Özcan tarafından incelenmiştir. Bu nüsha, diğer nüshaya göre daha az sayıda şiir içermekte, ayrıca bazı şiirlerde beyitlerde eksiklik tespit edilmiştir. Eserde 89 şiir bulunmaktadır (Özcan, 1994; Koro, 2015, s. 13).

Mecmûa: Tekkelerde okunan eserleri bir mecmuaya toplanmıştır. Bu şiirler harekesiz ta'lîk yazıyla ilahi ve gazel tarzında yazılmıştır. Dıştan 15 cm x 13,7 cm; içten 13 cm x 12 cm ölçülerinde ve 124 sayfa 64 varaktan oluşan eserde Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere 3 dilde 97 ilahi bulunmaktadır (Koro, 2015, s. 14).

Türkçe Tercüme Eserleri

Abdulmâlik Hilmî Efendi, Pîr Muhammed Nûr'ül-Arabî'ye ait olan Hz. Ali'nin evradını ve Bedrettin Simavi'nin Varidat'ını Türkçeye çevirmiştir. Bu eserler, bugün Rahofça Melami tekkesinde muhafaza edilmektedir (Elsie, 1994, s. 175; Sylka, 2015, s. 145-147'den Hondozi, 2014).

Arnavutça Eserleri

Arnavutça Divanı: Arap harfleriyle yazılmıştır. Bu divan, 1920 yılında kaleme almıştır. Eserde 80 şiir yer almaktadır (Sylka, 2015, s. 145-147'den

Hondozi, 2014; Osmani, 2017, s. 51)[4] . Bu eser ile Abdulmâlik Hilmî Efendi, Arap harfli Arnavut edebiyatının büyük bir temsilcisi olarak kabul edilmektedir. Arnavut edebiyat tarihinde Beyteci edebiyatı veya Alamiyado edebiyatı içerisinde incelenmektedir. Bu eserin kendi el yazması olduğu ifade edilmiş ve bu esere şu ifadelerle başlamıştır:

"Bu Divan Hilmi'nindir, Arnavutça dilindedir"

"Bir sevda peyda oldu bende, Cenab-ı Allah'ı görebilmek,

Başka bir şey istemem, Sadece Senin aşkını Allah'ım.

Bu dünya bütünüyle karanlıktır, Suret içinde ışık var,

Bütün perdeleri ne varsa kaldırsak, Senin aşkın için Allah'ım" (Osmani, 2017, s. 51-52).

Arnavutça Diğer Eserleri:

Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin "Elif" veya "Alfabe" adında 29 harften oluşan öğretici bir eserinin ve tasavvufî görüşlerini on altı başlık altında ele aldığı Risaleler adlı Arnavutça eserlerinin olduğu da ifade edilmektedir (Elsie, 1994, s. 175; Sylka, 2015, s.145-147'den Hondozi, 2014). Bunların haricinde 1999 yılında Priştine Üniversitesi'nden Prof. Nikoll Krasniqi tarafından Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin küçük bir not defteri tespit edilmiştir. Bu eserde, Abdulmâlik Hilmî Efendi, Arnavut şair Pir İkbal'in hayatı ve dini anlayışı hakkında bilgiler vermiş ve beyitlerini kaydetmiştir (Xavier, 2015).

Sonuç

19. yüzyılın sonu-20. yüzyıl başında Kosova'da yaşayan Abdulmâlik Hilmî Efendi, Türk-İslam tasavvuf anlayışının yapıcı ve ılımlı tavrıyla dil ve millet ayrımı gözetmeksizin insanları tekkesinde buluşturmuştur. Verdiği eserlerden de anlaşıldığı üzere çok dilli bir mutasavvıf olarak insanların gönüllerine seslenmiştir. İslam'ın yapıcı tavrı ile Melamiyye-i Nuriye yolunun öğretisi dahilinde Türk ve Arnavutları buluşturmuştur. Döneminde kurduğu tekkede aynı zamanda müderris olarak insanların eğitimine büyük önem vermiştir. Vermiş olduğu eğitimler ile, Osmanlı Devleti'nin bu topraklardan çekilmesinin ardından oluşan buhranlı dönemde insanları tasavvufa ve ilme sevk ederek manevi olarak destek olmuştur.

Kosova'da özellikle de yaşadığı dönem içerisinde hem Türkçe hem de Arnavutça olarak yazarak daha geniş bir kitleye hitap eden ve üçüncü devre Melamiliğe bağlı tasavvufî görüşlerin yaygınlaşmasını sağlayan Abdulmâlik Hilmî Efendi; Balkanlarda Türk edebiyatı kapsamında önemli bir yer işgal ettiği gibi aynı zamanda Arnavut edebiyatının Türk-İslam kültürü etkisi altında gelişen

[4] Eserde 77 şiir olduğu da ileri sürülmektedir (Koro, 2015, s. 13; Elsie, 1994, s. 175)

Alamiyado edebiyatı açısından da önem arz etmektedir. Hakkından yapılan Arnavutça çalışmalarda Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin Arnavut dilinin ve edebiyatının gelişimi açısından önemli bir yeri olduğu kadar Arnavut kimliğinin korunması ve gelişmesinde de etkili olduğu ileri sürülmüştür. Türkçe çalışmalara bakıldığında onun Türklük şuurunun gelişmesinde katkısı olduğu, öğrencilerine "Ne zamandan beridir Müslümansın?" sorusunun yanında "Ne zamandan beri Türksün?" sorusunu da sorduğu ve bu dönemde "Kalu beladan beri Türküm" cevabını almanın yaygınlaştığı ifade edilmiş, bu anlamda tekkesinin adının da Türk-İslam Kültür Merkezi olduğu bilgisi bölgede Türk kimliğinin korunması ve gelişimindeki etkisini göstermek için destekleyici bir ifade olarak kullanılmıştır (Özcan, 1994, s. 9)

Abdulmâlik Hilmî Efendi, bir ilim adamı, bir müderris, bir mutasavvıf ve Melamiyye-i Nuriye tarikatına bağlı bir şeyh olarak, dil ve millet farklı gözetmeksizin tüm insanları akıl ve ilim ile erilen tasavvuf yoluna davet etmiş, kapsayıcı ve bütünleştirici tavrıyla herkes tarafından sevilmiştir. Eserlerinde verdiği mesajlar, Türk-İslam tasavvufunun kavramsal yapısına ve Melami tarikatının öğretisine uygundur. Bugüne kadar yapılan çalışmalara bakıldığında Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin birleştirici tavrına kıyasla, eserlerinin bir bütün olarak değerlendirilmediği görülmektedir. Kuşkusuz ki sahibiyet ve aidiyet duygularının geliştirilmesi, toplumsal hafızanın oluşması ve korunmasında oldukça etkindir. Bununla birlikte yapılan incelemelerde Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin suffî kişiliği, bölgenin çok dilli ve çok kültürlü yapısı göz ardı edilmemelidir. Ona dair aidiyetin geliştirilmesi ancak eserlerinde ele aldığı tasavvufi görüşleri mahiyetinde gerçekleştirilmelidir. Balkanlarda üçüncü devre Melamiliğin gelişimi ve bugünkü durumunun analizi açısından Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin eserleri ve tasavvufi fikirleri kapsamlı bir şekilde incelenmeli ve dil-kültür ilişkileri bakımından mukayese edilmelidir.

Kaynakça

Aydinçe, N. (2015). Balkanlarda Tarikatlar; Makedonya'daki Halvetîliğe Genel Bakış. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *II*, 75-90.

Barkan, Ö. L. (1942). İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler. *Vakıflar Dergisi*, *II*, 279-304.

Elsie, R. (1994). The Currents of Moslem And Bektash Writing In Albania (1850-1950). *Albanian Catholic Bulletin, XV,172-177.*

Fiedler, W. (2006). Einführung in die Albanologie. Meißen. (2021, 08, Mart). Erişim adresi: https://www.albanologie.uni-muenchen.de/downloads/einfuehrung-in-die-alb-fiedler.pdf

Gaši, A. (2010). Melamisufism i Bosnien: en dold gemenskap. Tord Olsson (Ed.). Sweden, Lund: *Lund University Department of History and Anthropology of Religions.*

Hondozi, J. (2014). *Sheh Hilmi Maliqi dhe Divani i Tij Shqip*. Üsküp: Logos-A.

İzeti, M. (2004). *Balkanlarda Tasavvuf*. İstanbul: Gelenek.

Koro, H. (2015). *Abdülmâlik Hilmi Divanı ve Dil Özellikleri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Kuzay Demir, G. (2013). *Kosova Türk Halk Şiiri (İnceleme-Metinler)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ege Üniversitesi.

Kuzay Demir, G. (2015). Kosova'da Dinî Tasavvufî Türk Halk Şiirinin Temsilcileri. *IV. Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu Bildirileri*, (07-08 Kasım 2015). (Yay. Haz: Ünal Şenel). İzmir: İzmir BALGÖÇ.

Kuzay Demir, G. (2019). "HİLMÎ, Abdulmâlik Hilmî" mad. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. (2019, 12, Ocak). Erişim adresi: http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hilmi-abdulmalik-hilmi

Osmani, M. (2017). Arnavut Alamiyado Edebiyatında Tasavvufî Muhteva. 3. Uluslararası Öğrenciler Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı – I, İstanbul: İlmi Etüdler Derneği (İLEM).

Özcan, H. (1991). *Abdulmâlik Hilmî'nin Divanı ve Tahlili* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Özcan, H. (1991). Abdulmâlik Hilmî'nin Hayatı ve Divanının Tahlili. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 75*, 109-127.

Özcan, H. (1994). *Abdulmâlik Hilmî Hayatı ve Şiirleri*. Ankara: [Yayınevi Bilgisi Yok].

Pajaziti, N. (2017). "Profesor Idriz Ajeti për gjuhën e Divanit të Sheh Maliqit". (29 janar 2017). (2021, 09, Nisan). Erişim adresi: https://prizrenpress.com/profesor-idriz-ajeti-per-gjuhen-e-divanit-te-sheh-maliqit/

Sheh Mala. (2021, 21, Nisan). Erişim adresi: https://sq.wikipedia.org/wiki/Sheh_Mala.

Sylka, A. (2015). Şeyh Hilmi Maliçi ve Arnavutça Divânı. *Balkan Araştırmaları Dergisi, 6*(1), 145-147.

Vırmiça, R. (2010a). Geçmişten Günümüze Kosova Tekkeleri. XV. Türk Tarih Kongresi Ankara: 11-15 Eylül 2006 Kongreye Sunulan Bildiriler IV. Cilt 2089-2099. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Vırmiça, R. (2010b). *Kosova Tekkeleri, Türbeleri ve Kitabeli Mezar Taşları*. İstanbul: Sufi Kitap.

Vırmiça, R. (2016). Kosova'da Üçüncü Devre Melâmîliğin Yayılmasında Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî'nin Faaliyetleri ve Halifeleri. Uluslararası Melâmilik ve Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî Sempozyumu Bildirileri. Ankara: TİKA Kültür.

Xavier, A. (2015). The Lost Couplets of Pir Iqbal the Impaled. Londra: gnomebooks. (2021, 15, Mayıs). Erişim adresi: https://gnomebooks.files.wordpress.com/2015/11/lost-couplets.pdf

Zurnacı, K. (1989). Yugoslavya'da Bir Türk Şairi Abdulmâlik Hilmî. Ankara: Belde Gazetesi.

Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme

Özet

Kosova'da mutasavvıf Türk şairler arasında ön plana çıkan şahsiyetlerden biri Abdulmâlik Hilmî Efendi'dir. Abdulmâlik Hilmî, 1865 yılında Prizren'e bağlı Rahofça kasabasında doğmuştur. İlk tahsilini Rahofça'da tamamladıktan sonra, Prizren'e gidip Mehmet Paşa Medresesi'ne yazılmıştır. Aynı zamanda burada meşhur müderris Recep Hulusi Efendi'nin tasavvuf derslerini takip etmiş ve medreseyi bitirdikten sonra Şeyh Recep Hulusi Efendi'den icazet alarak kendi doğum yeri olan Rahofça'da tasavvufî faaliyetlerini sürdürmüştür. Türkler kadar bölgede yaşayan Arnavutlar arasında da sevilen Abdulmâlik Hilmî'nin Türkçe ve Arnavutça dillerinde birer divanı bulunmaktadır. Ayrıca Pîr Muhammed Nûr'ül-Arabî'ye ait olan Hz. Ali'nin evradını Türkçeye çevirmiştir. Bunlardan başka, Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin çeşitli risaleleri ve ilahi mecmuası bulunmaktadır. Abdulmâlik Hilmî, Prizren'de 1928 yıllarında vefat etmiştir.

Bu bildiride günümüze kadar az sayıda çalışmaya konu olan Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin hayatı ve eserleri üzerinde durulacaktır. Öncelikle Kosova edebi geleneği içinde özel bir yeri olan Abdulmâlik Hilmî Efendi hakkında günümüze kadar yapılan çalışmalar tanıtılacak, elde edilen bilgilerden yola çıkılarak Abdulmâlik Hilmî Efendi'nin hayatı ve eserleri değerlendirilecek ve Kosova tasavvufi edebiyatındaki yeri tespit edilecektir.

Anahtar kelimeler: Kosova, tarikat, Melami, tasavvufi edebiyat, Abdulmâlik Hilmî.

An Assessment of the Life and Works of Abdulmalik Hilmi Efendi

Abstract

One of the prominent figures among the sufîs in Kosovo is Abdulmalik Hilmi Efendi. Abdulmalik Hilmi was born in 1865 in the town of Rahofça, Prizren. After completing his first education in Rahof, he went to Prizren and was enrolled in Mehmet Pasha Madrasa. At the same time, he followed the sufi lessons of the famous scholar Recep Hulusi Efendi here. After completing the madrasa, took permission from Sheikh Recep Hulusi Efendi and continued his sufi activities in Rahofca where was his birthplace. Abdulmalik Hilmi who is also loved among Turks living in the region

as well as Albanians, has Divans in Turkish and Albanian. He translated Pir Muhammad Nur'ul-Arabi's evrad of Ali to Turkish. In addition to these, there are various treatises and journal of divine songs of Abdulmalik Hilmi Efendi. Abdulmalik Hilmi died in Prizren in 1928.

In this statement, the life and works of Abdulmalik Hilmi Efendi, who has been the subject of few studies to date, will be discussed. Firstly, the works about Abdulmalik Hilmi Efendi that have been done so far will be introduced, with the information obtained, the life and works of Abdulmalik Hilmi Efendi will be evaluated and his place in the Kosovo sufi literature will be determined.

***Keywords**: Kosovo, tarikat, Melami, Sufi literature, Abdulmalik Hilmi.*

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı
I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

Bulgaristan Kırcaali Türk Ağzında Ses Olayları

HARUN BEKİR*

Giriş

Sözcüklerde zamana ve sahaya bağlı olarak sürekli değişmelerin, gelişmelerin olması dilin canlılığının bir göstergesidir. Dil durağan değil, dinamik bir yapıya sahiptir. Dilin söz varlığını oluşturan sözcüklerdeki sesler, heceleri ve sözcükleri oluştururken tarihî süreç içerisinde düşerler, yer değiştirirler, türerler, başka seslere benzerler. Dilde ses olayları, çeşitli sebeplerden kaynaklanır. Bilindiği üzere ses olaylarının bir kısmı dillerin gelişim süreci içerisinde art zamanlı (diyakronik) oluşurken bir kısmı dilin kullanım anında eş zamanlı (senkronik) ortaya çıkar. Bir kısım ses olayları da vardır ki dillerin yapısından kaynaklanır ve dilin doğasında var olduğu kabul edilir. Bu sebepler farklı Türk ağızları için de geçerlidir.

İşletimsel (eş zamanlı) ses olayları, dili işletirken meydana gelen anlık ses olaylarıdır. Bu ses hadiseleri dilin kullanım anında ortaya çıkar. Dolayısıyla bunlar "kullanımsal" veya "gramerlik" ses olayları şeklinde de adlandırılır.

Diller ve dil ağızları insanoğluyla beraber var olup onlarla yaşayan, sürekli değişerek gelişen dinamik bir yapıya sahiptirler. Hiçbir dil sabit değildir. Bugün dünya üzerinde yaşayan hiçbir dil ilk oluştuğu dönemdeki veya tarihî devrelerindeki şekli gibi değildir. Her dil var olduğu müddetçe gerek iç etkenlerle (dilin kendi bünyesinden gelen doğal sebepler, en az çaba yasası) gerek dış etkenlerle (diğer diller, uluslar, kültürler, farklı coğrafyalar, iklimler; çeşitli toplumsal, ekonomik, teknolojik çalkantılar vs.) pek çok sözcüğünü ve gramer

* Dr. Öğr. Üyesi / Filibe Paisiy Hilendarski Üniversitesi, Türk Dili Bölümü (Bulgaristan), h_bekir@uni-plovdiv.bg

birliğini değiştirir, geliştirir. Türk dili de ilk dönemlerinden bugüne kadar gerek iç gerek dış sebepler neticesinde birçok sözcüğünü kullanımdan düşürmüş, yerine yenilerini türetmiş veya başka dillerden ödünçlemiştir. Ayrıca mevcut sözcüklerinin birçoğunu da ses ve söyleyiş yönüyle değiştirmiş, farklılaştırmıştır. Tabii bu ses değişimlerinin en önemli sebebini de dildeki ekonomi (en az çaba yasası) oluşturmuştur.

Yapısal ses olayları Türkçenin eklemeli dil özelliğinden kaynaklandığını, bu sebeple Türkçenin doğasında var olduğunu kabul edilen ses olaylarıdır. Bu ses olayları, ses benzeşmeleri başlığı altında "ünlü uyumları", ünsüz uyumları" ve "ünlü-ünsüz uyumu" şeklinde ele alınabilir. Ayrıca Türkçenin ses özellikler de bazı ses olaylarıba sebep olmuştur. Türkçede kelime sonunda **b, c, d, g** sesleri olmadığı için Arapça *kitâb* kelimesi Türkçeye *kitap* şeklinde geçmiştir. Uzun ünlü olmadığı için de **â** ünlüsü kısalarak normal a'ya dönüşmüştür. Bazı sesler ise, yanlarındaki diğer seslere etki ederek onları kendilerine benzetirler, değiştirirler. Meselâ, *anbar* kelimesindeki **/b/** sesi, yanındaki **n**'ye etki ederek onu, kendisi gibi dudak ünsüzü olan **/m/** yapmıştır. Böylece kelime, *ambar* şekline dönüşmüştür. *Yaşıl* kelimesinin *yeşil*'e dönüşmesinin sebebi, **/y/** ve **/ş/** seslerinin inceltici etkisidir. Türkçede orta hece vurgusu genellikle zayıf olduğu için bu hecedeki ünlüler bazen daralır bazen de düşerler. Ayrıca **ğ, h, ı, l, n, r, y, z** sesleri zayıf sesler olduğu için bazı ses olaylarına sebep olurlar. Bazı seslerin yan yana gelmesi ise söyleyiş güçlüğüne veya kakofoniye sebep olur. Bu durumda bazı ses olayları olur. Ses olaylarının sebebini, dildeki en az emek yasasına da bağlamak mümkündür.

Yöntem

Günümüzde Kırcaali şeklinde anılmakta olan şehir, Bulgaristan'ın güneydoğusunda, Doğu Rodop bölgesinde, Hasköy'ün 50 kilometre güneyinde yer almakta, Arda nehrinin sağ ve sol yakasında deniz seviyesinden 275 metre yükseklikte oldukça geniş bir düzlükte bulunmaktadır. Bu makalemizde Kırcaali Türk ağzında ses olaylarına değinmek istiyoruz. Bulgaristan Türk ağızları ve genelde Balkan Türk ağızları üzerine yapılmış araştırmalarla ilgili kaynakları ve kitapları bir bir taradıktan sonra bu Türk ağzındaki ses olayları üzerine bilimsel çalışmaların olmadığı veya çok sınırlı olduğunu tespit ettik. Dolaysıyla tarama yönteminin uygulanamayacağı sonucuna vardık. Önümüzde duran niyet ve amaçlarımızı gerçekleştirmek için de saha çalışmaları yaptık ve ses kaydı cihazıyla konuşmalar kaydedilerek metne dönüştürdükten sonra bu ağız üzerine daha yakından incelemeler yapmaya çalıştık. Ayrıca bu bölgedeki Türk ağzını yakından tanımamız araştırmamızda yol gösterici olmuştur.

1. Kırcaali Türk Ağzında Ünlüler ve Ünsüzler

Kırcaali Türk ağzında yazı dilimizde bulunan temel /a/, /e/, /ı/, /i/, /o/, /ö/, /u/, /ü/ sesleri ile bu ünlülerin çeşitli sebeplerle meydana gelmiş uzun şekilleri /ā/, /ē/,/ī/ /ī /, /ō/, /ō̄/, /ū/, /ū̄/ mevcuttur. Bunun dışında boğumlanma noktaları bakımından ünlü ve ünsüzlerin birbirlerine etkisi sonucu az çok değişikliğe uğramış ünlüler de tespit edilmiştir:

á: /a/-/e/ arasında çıkarılan bir sestir.

å: /a/-/o/ arasında tespit edilmiş olan bir sestir.

é: /e/-/i/ arasında çıkarılan bir sestir.

ä: daha açık söylenen /e/ sesidir.

ó: /o/-/u/ sesleri arasında tespit edilen bir sestir.

Kırcaali Tür ağzında yazı dilinde kullanılan ünsüzlerin dışında bazı sesler de görülmektedir:

ġ: arka damaktan çıkan /g/ sesi;

ķ: katı patlamalı tonsuz art damak sesi;

l': kalın ünlülerin komşuluğunda ince /l/ sesi;

w: ötümlü, çift dudak, sürekli (sızıcı), yarı ünlü.

2. Ünlü Değişmeleri

Kırcaali Türk ağzında ünlülerle ilgili yaygın olan ses olaylarından biri geniş yuvarlak ünlülerin daralmasıdır. Bu ses olayı kelime başında veya ilk hecedeki /o/ ve /ö/ geniş ünlüler daralır ve /u/, /ü/ seslerine dönüşür (o > u, ö > ü değişimi). Özellikle ğ'den önce gelen /o/ ve /ö/ ünlüleri daralmasının yanı sıra ğ'nin düşmesi sonucu ondan önceki sesin uzamasına sebep olur. Ancak tarihî süreç içinde bazı sözcüklerde /o/ ve /ö/ ünlüleri /y/ ünsüzünün daraltıcı özeliğinden etkilenmemiş ve eski biçimini korumuştur (*yokarı, yörü* gibi).

u < o değişmesi: *dūrayalım < doğrayalım, dūru < doğru, sūan < soğan, sūt < söğüt, dūmak < doğumak, būa < boğa, būlmak < boğulmak, būsamak < boğasamak, būz < boğaz, ūlak < oğlak, ūlen < öğlen, sūtmak < soğutmak, dūramak < doğramak, dusdūru < dosdoğru, ùzman < o zaman, sūk < soğuk, yūrt < yoğurt, urdan < ordan, yūrmak < yoğurmak.*

ü < ö değişmesi: *gūs < göğüs, gūslük < göğüslük, sündürmek < söndürmek, , ūnmek < övünmek, sūmek < sövmek, , büle < böyle, şüle < şöyle.*

Kırcaali Türk ağzında örneklerine sık rastlanan bir başka ses olayı da **a > i** değişmesidir. Geniş bir ünlü olan /e/ sesinin daralıp /i/ sesine dönüşmesinin sebebi genellikle /y/ ünsüzünün daraltıcı etkisinden kaynaklanmış olsa da bu ses

olayına başka örneklerde de görmek mümkündür. Ayrıca bu ses olayı sadece ön seste değil, iç seste ve son seste de meydana gelmektedir: *sevirmişle < severmişler, biyenise < beğenirse, diiş< değiş, yimiyollā < yemiyorlar, çiyiz < çeyiz, ittikten < ettikten// yardım ittik < yardım ettik, yimez < yemez, ni < ne, isik < eksik, dimen < değirmen, teneki < teneke.*

Bilindiği gibi Türkçedeki çift-dudak ünsüzleri **b, p, m** ve diş-dudak ünsüzleri **v, f** düz ünlüleri yuvarlaklaştırmaktadır. Başka bir deyişle bu ünsüzlerin komşuluğundaki ünlüler yuvarlaklaşmış ve bu değişiklik yazı diline yansımıştır. Ancak bu ses olayı Kırcaali ağzında pek gelişmemiş ve yaygın değildir: *yımşak (yumuşak), yımırta (yumurta), pamıḳ (pamuk), armıt (armut), ġavırmak (kavurmak), fıkāra (fukara), bıdak (budak), davıl (davul), tavık (tavuk), çamır (çamur).*

Kırcaali Türk ağzında pek yaygın olmayan ve örneklerine sadece bazı kelimelerde rastlanan başka ünlü değişmelerini de tespit ettik:

u < a değişmesi (düz ünlünün yuvarlaklaşması): *bubası < babası*;

ö < e değişmesi (düz ünlünün yuvarlaklaşması): *böbek < bebek;*

u < ı değişmesi (düz ünlünün yuvarlaklaşması)**:** *bōzunda < boğazında*;

a < o değişmesi (yuvarlak ünlünün düz ünlüye dönüşmesi): *horaz < horoz*;

a < e değişmesi (ince ünlünün kalınlaşması): *barāber < beraber*;

o < u değişmesi (dar ünlünün geniş ünlüye dönüşmesi): *ġolebe < kulübe, bōşam < bu akşam, bōra < buraya, bōda/bōrda < burada;*

i < u değişmesi: *fasilye < fasulye*;

ı < a değişmesi (geniş ünlünün daralması): *ġıdānı < kadar*;

ö < ü değişmesi (dar ünlünün genişlemesi)**:** *yörümek < yürümek, yörüyelek < yürüyerek, gözel < güzel;*

e < a değişmesi (kalın ünlünün incelmesi) Kırcaali Türk ağzında pek yaygın olmayıp **h, m, n, r** ünsüzlerin komşuluğunda sadece bazı kelimelerde görülen bir ses değişikliğidir: *sē < sana, burē < burā < buraya, sefte < siftah, tāle < tarla, eme/emme < ama, ehāli < ahali.*

3. Ünlü Uyumu

Ünlü uyumu, bir sözcükteki ünlülerin kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık bakımından bir birine uymalarıdır. Türkçe sözcüklerin ses özelliklerinden en belirgin olan bu ses olayı aslında ünlülerde bir ilerleyici benzeşmedir.

3.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Kırcaali Türk ağzı kalınlık-incelik uyumu oldukça gelişmiştir. Tarihsel süreç içinde uyumdan çıkan bazı öz Türkçe sözcükler de Kırcaali ağzında uyum dışında kalmamıştır: *ana (anne), ġardaş (kardeş), alma (elma), kirez (kiraz), ınanmak (inanmak), hanḳı (hangi), şışman (şişman), ġayınçı < kayınço* gibi. Bazı alıntı kelimelerin bile ses uyumına girdiği görülmektedir: *vaḳıt < vakit, vaḳıtta < vakitte, satı/zatı < zatın < zaten, kestene < kestane, halal < helal, acap < acep, ġıymatlı < kıymetli, şefteli < şeftali, bāçalık < bahçe*. Son ünlüleri kalın sıradan olmasına karşın son sesleri ince söylenen bazı alıntı kelimeler ölçünlü Türkçede ince ünlülü ekler alırken, Kırcaali ağzında kalın ünlülü ekler alır: *kabuldur < kabuldür, kontrolu < kontrolü, saata < saate, saatta < saatte* gibi.

Ölçünlü Türkçede uyuma girmeyen **-ken** ulaç (zarf fiil) eki, **+leyin** eki, **-ki** aitlik eki dahi Kırcaali ağzında çoğunlukla uyuma girer.

-ken (iken) ulaç (zarf fiil) eki:

Türkçede yaygın olarak kullanılan **-ken** ulaç eki sadece **i-** eylemiyle kullanılmakta, **i-** ek eylem de, **-ken**'den başka ulaç eki almamaktadır. **i-** ek eylem, hem isimlerin hem de eylem şekillerinin üzerine gelebildiği için buna bağlı olarak, **-ken** ulaç ekinin de geniş bir kullanım alanı bulunmakta ve bu ek getirildiği eylemlere zaman anlamını katmaktadır. Yalnızca, **i-** eylemi üzerine gelebilen **-ken** ulacı, Eski Anadolu Türkçesinden itibaren **iken/(i)ken** biçiminde, bazı eylem biçimlerinden ve isim unsurlarından sonra gelerek, onların ulacını oluşturur. **-i** eyleminin ulacı olan **-ken**, kendisinden sonra geldiği unsurlara, **iken** veya **i-** eyleminin düşmesiyle, **-ken**, ünlüyle biten unsurlardan sonra **-y-** yardımcı sesin gelmesiyle, **-yken** biçiminde gelebilir. **-ken** ulacı, ölçünlü Türkçede, ses uyumuna hep direnmiş ve **-ken** biçiminde kullanılmıştır. Ancan bu ek, Kırcaali Türk ağzında **-kan/-ken, -kana/-kene, -ka/-ke** biçiminde kalınlık-incelik ünlü uyumuna uyar. Aslında birçok araştırmacı **-ken** ulaç ekinin bazı Anadolu ve Balkan (Rumeli) ağızlarında hem ses değişikliğine uğramış hem de farklı ses ve biçim değişikliklerine uğramış biçimleriyle kullanıldığını belirtmektedir (Karahan, 2011, s. 354-356; Yüce, 1999, s. 73-80; Kalay, 1998, s. 113-114; Gülensoy, 1988, s. 113; Dallı, 1991, s. 137; Özmen, 2014, s. 46-47). Kırcaali Türk ağzında tespit edilen örneklerden bazıları şunlardır: *bakākan/bakākana < bakarken, alākan < alırken, oynāka, kaçākan < kaçarken, ordayka (<ordayken), konuşūkan < konuşurken, kaynākan < kaynarken, oynāka (<oynarken), çalākan (<çalarken), ġazāḳan (<ḳazarken), oḳurḳa (<oḳurken).*

+leyin isimden isim yapım eki:

Ölçünlü Türkçede ünlü uyumuna bağlanmadan ad soylu sözcüklerden zaman belirteci kuran bu ek, Kırcaali Türk ağzında ünlü uyumuna uyar ve ses

düşmesi sonucu **-lan/-len**, bazen de sadece **-la/-le** şeklindedir: *sabala/sabalan < sabahleyin, akşamnān / awşamnān < akşamleyin, gecelen < gecelen*.

+ki aitlik eki:

Bulunma, bağlılık, aitlik ifade eden bu ek, sıfat ve zamir olarak kullanılan sözcükler türetmektedir. Kırcaali Tür ağzında bu ek, (kalınlık incelik) ünlü uyumuna bağlıdır ve **+kı/+ki/+kü/+kü** şekilleri mevcuttur: *akşamkı < akşamki, akşamkıları < akşamkileri, sabākı < sabahki, yarınkı < yarınki, sonrakı < sonraki, aşāḳı < aşağıki, karşıkı < karşıki, bünkü < bugünkü, beriki, şimdiki, ötkü <öteki, beriki.*

+kı/+ki/+kü/+kü eki, tamlayan durumuna girmiş kişi ve işaret adıllarıyle da kullanılır: *unku/ununku < onunki, benki, bämki < benimki, sänki < seninki, bizimki, sizinki, kendininki, bununku < bununki, sänki < seninki, şunakı/şunarınkı < şunlarınki.*

+kı/+ki/+kü/+kü eki, adlarm ve adılların kalma durumunndan sonra kullanılır: *kızdākı < kızdaki, ġızandak < kızandaki (çocuktaki), yāndakı < yanındaki, evdäki < evdeki, bendäki < bendeki, sendäki < sendeki, odadākı < odadaki, masadākı < masadakı, çantadākı < çantadaki, arabadākı < arabadaki, mekteptäki < mektepteki, dolaptakı < dolaptaki, bizdäki <bizdeki, sizdäki < sizdeki, unnādakı < onlardaki, būdaḳı < buradaki, zamanḳı < zamanki, sonāḳı < sonraki, yarınḳı < yarınki.*

+kı/+ki/+kü/+kü eki, kendinden sonra iyelik eki alarak anlam bakımından güçlenir: *bämkisi < benimkisi, sänkisi < seninkisi, ūnkusu < onunkisi, bizimkisi, sizinkisi, unānkısı < onlarınkisi.*

-i vermek tezlik eyleminde:

Özel birleşik eylem türlerinden biri olan bu yapı **-i** eki ve **ver-** eylemiyle oluşan eylemdir. Bu birleşmede **ver-** eylemi kendi sözlük anlamından sıyrılarak birleşik gövdeye tezlik, çabukluk, apansızlık anlamını katmaktadır (Gencan, 2011, s. 132). Bu yapı Kırcaali TürK ağzında yaygın bir şekilde kullanılmakta, ayrıca tezlik anlamı biraz azalmış, yerine önemsizlik, gelişigüzellik anlamında da kullanılmakta, kalınlık-incelik uyumundan etkilenmektedir: *bakvā < bakıver, yazvā < yazıver, kırvā < kırıver, yappā < yapıver, pişirvä < pişiriver, yıkavā < yıkayıver, ısıtvā < ısıtıver, alvā < alıver, açvā < açıver, gelvä < geliver, taşıvā < taşıyıver, bakvādı < bakıverdi, yazvādı < yazıverdi, kırvādı < kırıverdi, yappādı < yapıverdi, pişirvädi < pişiriverdi, yıkavādı < yıkayıverdi, ısıtvādı < ısıtıverdi, alvādı < alıverdi, açvādı < açıverdi, gelvädi < geliverdi, taşıvādı < taşıyıverdi, bakvāmış < bakıvermiş, yazvāmış < yazıvermiş, kırvāmış <kırıvermiş, yappāmış < yapıvermiş, pişirvämiş < pişirivermiş, yıkavāmış < yıkayıvermiş, ısıtvāmış < ısıtıvermiş, alvāmış < alıvermiş, açvāmış < açıvermiş, gelvämiş < gelivermiş, taşıvāmış < taşıyıvermiş.*

Vasıta durumu (hâli) eki:

Bilindiği gibi vasıta durumu (hâli) eki "+n", Eski Türkçe, Orta Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerinde kullanıldıktan sonra, Osmanlıca döneminde kullanımdan düşmüştür. Eski Anadolu Türkçesinde asıl vasıta durumu (hâli) eki "+n" olmakla birlikte, "+la", "birle", "ile" şekilleri de kullanılmıştır. Ancak araştırdığımız bölge ağzında "+n" eki kullanımdan düşmemiş +ilen > +lan/+len şeklinde korunmuş ve bir vasıta (araç) durumu eki haline gelmiştir. Araştırdığımız bölge ağzında bu ek halâ kullanılmaktadır: *anannan, bubamnan, bubannan, kızlan, arabalan, arkadaşlan, tavalan < tavayla, pıçaklan < bıçakla, makaslan, kalemnen, kaşıklan, vaḳıtlan ("vaktinde"* anlamında*).*

Ancak 1. ve 2. kişi tekil iyelik çekim ekini almış sözcüklerde bir gerileyici ünsüz benzeşmesi meydana gelip **-ml-** ve **-nl-** ses grubu **–mn-** ve **-nn-** şeklini almakta (-ml- > -mn/mm-, -nl > -nn-), vasıta durumu eki de +mnan/+mnen/+mman/+mmen/+nnan/+nnen şeklini almaktadır: *dedemlen/dedemmen, dedennen, elinnen, elimnen/elimmen, kolunnan, bubamnan/bubamman, babannan, anamnan/anamman, anannan, kolunnan, elinnen, agamnan/agamman, onna/onnan, sabunnan/sabunnan* v.s.

Çoğul eki almış sözcüklerde +lar/+ler ekindeki /r/ sesinin düşmesi sonucu çoğul ekindeki ünlünün uzamasına sebep olur: *ġādaşlālan, çantalālan, arabalālan, pıçaklālan, arkadaşlālan, kızlālan, makaslālan, kalemnēlen, kaşıkālan, ekmeklēlen.*

Ayrıca bu yapılarda Kırcaali Türk ağzının başka bir özelliği de görülmektedir. Koruyucu /y/ ünsüzü yerine /n/ ünsüzü kullanılmaktadır (+(y)lan/+(y)len > +(n)lan/+(n)len > + +(n)nan/+(n)nen): *çantasınnan, anasınnan, bubasınnan, ġızanınan, ġardaşınnan, çantasınnan, anasınnan, ġızanınan, ġardaşınnan.*

3.2. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

Çift-dudak ünsüzleri **b, p, m** ve diş-dudak ünsüzleri **v, f** düz ünlüleri yuvarlaklaştırması sonucu ölçünlü Türkçede düzlük-yuvarlaklık bakımından ses uyumunun bozulmasına sebep olurken, Kırcaali ağzında bu ses olayı gelişmemiştir: *yımşak (yumuşak), yımırta (yumurta), pamıḳ (pamuk), armıt (armut), ġavırmak (kavurmak), fıkāra (fukara), bıdak (budak), davıl (davul), tavık (tavuk), çamır (çamur).*

Şimdiki zaman eki Kırcaali ağzında değişik bir yapı sergileyerek bazı eylemlerin çekiminde ses uyumuna da uygunluk eğilimi göstermektedir: *dēri < diyor, görēriz < görüyoruz, gidērsiniz <gidiyorsunuz, çekilellē < çekiliyorlar, bilmērim < bilmiyorum, gitmērsin < gitmiyorsun.*

4. Ünsüz Değişmeleri

4.1. Ötümlüleşme

Kırcaali Türk ağzının ünsüzlerle ilgili en tipik özelliklerinden biri ön seste ötümsüz **k, p, t, ç** ünsüzlerinin ötümleşmesidir (k>ġ, p>b, t>d, ç>c değişimi).

k > ġ değişimi Kırcaali Türk ağzının ünsüz değişmeleriyle ilgili en tipi özelliklerinden biri olup ön seste kalın ünlülerin yanında gerçekleştirilen ötümleşmedir: *ġaba, ġabāmak/ġabarmak, ġabarık, ġaçmak, ġadın, ġafa, ġalmak, ġalay, ġalbır/ġalbıl (kalbur), ġalaba (kalabalık), ġal'l'anmak (kahırlanmak), ġalın, ġambır (kambur), ġalpbı/ġalppı (kalıplı), ġāmaşık (karmaşık), ġanat, ġanġal, ġan, ġap, ġaplan, ġar (kar), ġār (kahır), ġarık, ġarış, ġırımsa ("dolu" yağış türü yerine kıllanılan "kırağı" sözcüğü), ġarıştırmak, ġarın, ġarşılamak, ġasaba, ġaymaklı, ġaz, ġız, ġırmızı, ġış, ġıynak (ceviz içi anlamında "kıy-" kökünden türetilmiş sözcük), ġazan, ġurt, ġuzu, ġara, ġoyun, ġardaş, ġıdara (kadar), ġol, ġazık, ġavīmak (kavurmak), ġızan, ġayınça, ġaynata, ġaynana, Ġırcalı (Kırcaali), ġabak, ġāga (karga), ġuyu, ġoyurt (< koyu yağurt – yağurt* anlamında*), ġabık (kabuk), ġavık, ġulak, ġūlamak (kovalamak), ġulaç (kulaç), ġullanmak, ġumanda, ġumaş, ġundak, ġurak, ġuru, ġurucu, ġuş, ġuymak (koymak)* v.s.

Ancak *kaç, kapı, kapmak, kasa, kaşı, kaya, kına, kırk, kısa, kısılmak, kısmat, koç, koku, kokulu, kombil (patates), kopça (düğme), kosa (tırpan), koşum, kutu* gibi sözcüklerde bu değişikliğin gerçekleşmediğini tespit edilmiştir.

Çok nadir de olsa bu değişiklik ince ünlülerin yanında gerçekleştirilmektedir: *ġüççük (küçük), ġüldür ġüldür* (*paldır küldür* anlamında).

Ön seste p > b değişimi: *barmak < parmak , bişmek < pimek, bişirmek < pişirmek, biliç < piliç, bide/bidä < pide, babıç < papuç, bırtlamak < prtlamak, bişi < pisi, bişi bişi < pisi pisi, büdüllü < pütürlü, bazar < pazar.*

Ön seste t > d değişimi: *darak < tarak, datlı < tatlı, daş < taş, davşan/dawşan < tavşan, daban < taban, dırnak < tırnak, duzak < tuzak, dabanca < tabanca, dakmak <takmak, daktırmak < taktırmak, dakı < takı, dakılmak < takılmak, dakım < takım, dakınmak < takınmak, dambura < tambura, danäk < tane, daneri < tan yeri, daramak < taramak, dırmık < tırmık, darakçı < tarakçı, darakla-/darakġan-/darakḳan < tırmaklamak, daraklatdır-/daraklattır- < tırmıklatmak, daramak < taramak (rende anlamında), daranmak < taranmak, dartışmak < tartıimak, daşmak < taşmak, faşġın/daşḳın < taşkın, daşımak < taşımak, daşıtmak < taşıtmak, daşlı <taşlı, datlıcı < tatlıcı, dınġır dınġır < tıngır tıngır, dınġırtı < tıngırtı, dırmanmak < tırmanmak, tuzduk < tuzluk, tuzlatmak/tuzdatmak <tuzlatmak, dütçar/dütcar < tüdcar < tüccar, tökmek < dökmek, tüşmek < düşmek, tikmek < dikmek.*

Ön seste ç > c değişimi: *cıplak < çıplak, cıplaklık < çıplaklık, cığıl < çakıl, cığıllı < çakıllı, cımbıldak < çıplak, cıyav < çıyan, cimber < çember, cıngar < çıngar, cingene < çingene, cinnä < çınlamak.*

4.2. Ötümsüzleşme

Ötümlü (tonlu) seslerin karşılıkları bulunan ötümsüz (tonsuz) seslere dönüşmesi Kırcaali Türk ağzının tipik ses değişmelerindendir (b > p, d > t, g > k, c > ç, v > f, v > h değişimi).

Tespit edilen bazı örneklerde ise tonsuzlaşma olayı değil, aslî şeklin korunması yahut tonlulaşma olması gereken durumlarda olmaması hâlinde görülmektedir: *tiken < diken, tikennik < dikenlik, toḳuz < doḳuz, turalım < duralım, tālılar < dağlılar, tolu < dolu, atlāmız < adlarımız.*

Bu özellik hem ön seste hem iç seste hem de son seste görülmektedir:

Ön seste: *paklava < baklava, palta < balta, pıçak <bıçak, pademcik < bademcik, tā < daha, kölge < gölge, küreş < güreş, kün < gün, kümüş < gümüş, pinmek < binmek, pıyıḳlı < bıyıklı, pittti < bitti, çeket < ceket, toḳtura < doktora, temin < demin, tünya < dünya, tomata/tomates < domates, tefter < defter, sincir < zincir, hurmak < vurmak, hurdurmak < vurdurmak.*

İç seste: *pempe < pembe, ısçak < sıcak, pençere < pencere, kufa < kova, çoḳu < çoğu, çocuḳum < çocuğum, ufaḳım < ufağım, tā çoḳu < daha çoğu, çoḳaldı <çoğaldı, çoḳalmış < çoğalmış, aptes < abdes, ayfa <ayva, çīsteki < çeyizdeki, yanısça < yalnızca, ḳısḳādeşim/ġısḳādeşim < kızkardeşim, kısçāsım < kızcağızım, askan < azken, asçık < azıcık, mafoldu < mahvoldu, tutçāklā < tutadacaklar, gitçēs < gideceğiz, asçık < azıcık, etçēnis < edeceğiniz, çıkçam < çıkacağım, toplaşças < toplaşacağız.*

Son seste: *ās < ağız, papas < papaz, ef < ev, öt < öd, biras < biraz, olmas < olmaz, tos < toz, yapparıs < yapıyoruz, bişirvēris < pişiriyoruz, gittis < gittiniz, dif < dev, pil'af < pilav.*

4.3. Diğer Ünsüz Değişmeleri

Kırcaali Türk ağzındaki bazı sözcüklerde sürekli ünsüzlerin arasında **l < r** değişimini de tespit edilmiştir. Bu değişiklik iç seste, orta seste ve son seste de gerşekleşebilir:

Ön seste: *lüzgar < rüzgâr, lüvär < Revolver.*

İç seste: *bali < bari, bakalak < bakarak, uyuyalak < uyuyarak, oynayalak <oynayarak, yapalak < taparak, gidelek < giderek, yürüyelek < yürüyerek, ālayalak < bakarak, oynayalak < oynayarak. İç seste bu değişikliğin sebebi*

temasla benzeşme sonucu da ortaya çıkmaktadır (-rl- > -ll- değişimi): tüllü < türlü, getirēller < getiriyorlar, götürollā < götürüyorlar.

Son seste: *egel < eğer, ḳompil < kumpir.*

4.4. İç Ses Ünsüz Benzeşmesi (Ünsüzlerin Boğumlanma Bakımından Uyuşması)

Bir kelimede yan yana gelen veya söyleyişte birbirini takip eden iki kelimeden birinin sonunda bulunan ünsüzle, diğerinin başında bulunan ünsüz birbirilerine tesir ederler (Banguoğlu, 1959, s. 6). Bu tesir esnasında boğumlanma noktaları birbirine yakın iki ünsüzlerden biri, diğer ünsüzü kendisine benzeştirir. Bu durun ünsüz benzeşmesinin oluşmasına neden olur. İçsesleri arasında iki ünsüzün bulunduğu kelimelerde veya söyleniş bakımından aynı durumda bulunan komşu kelimelerin son ve ön sesleri arasında, bazan iki ünsüzden biri, kendisine yakın boğumlanma niteliği taşıyan öteki tarafından büsbütün veya kısmen benzeştirilerek ünsüz benzeşmesi olayı meydana gelir. Boğumlanma bakımından yakınlaşma eğilimi gösteren ünsüzler bazan tam, bazan yarı benzeşmeye uğrarlar. Yazı dilinde ünsüzlerin benzeşme imkânları sınırlıdır. Oldukça bağımsız şartlar altında geliştikleri için bölge ağızlarında boğumlanma benzeşmesine sık sık rastlanır, bölgeye göre çeşitli nispetlerde gerçekleşir.

İçses ünsüz benzeşmesine çok rastlanan Kırcaali Türk ağzı, bu bakımdan zengin bir malzemeye sahiptir. Bu benzeşmeler ilerleyici ve gerici olarak iki şekilde meydana gelirler.

4.4.1. İlerleyici Benzeşme

4.4.1.1. Temasla Tam Benzeşme

– nl – > – nn –

Avurt-dişi olan /**l**/ ünsüzü, önündeki ünsüzle çok defa benzeşir. Aslında **– nl – > – nn –** değişmesi Bulgaristan Türk ağızlarının hepsinde vardır ve bu ağızları araştıran Türkologların çoğu tarafından kaydedilmiştir (Boev, 1968). Kırcaali Türk ağzında da sistemli ve çok görülen bir ilerleyici benzeşmedir. /**n**/ ünsüzüyle biten bir kelimeye /**l**/ ünsüzüyle başlayan bir ek eklenirse, /**l**/ sesi ilerleyici benzeşme yoluyla **n**'ye dönüşür: *annatılā* < anlatırlar, *kadınnā* < *kadınlar, tütünneri < tütünleri, onnarın < onların, gelinnik < gelinlik, görenneri < görenleri, günner < günler, dumannar < dumanlar, yannıç < yanlış, unnarì < onları.*

– ml – > – mm –

Bu benzeşmeye de Kırcaali Türk ağzında rastlanılır. M. Mollova (1970, s. 67) bu ses değişmesinin sebebini acele konuşma esnasında gerçekleştiğini

açıklasa da, meydana gelmesi sadece acele konuşmaya bağlanamaz: *awşammarı < akşamları, adammar < adamlar, üzümmer < üzümler, iskemme <iskemle, arkadaşlāmman < arkadaşlarımla.*

– tl – > – tt – / – td –

Kırcaali Türk ağzında bazı sözcüklerde tespit edilmiştir. Bu tür benzeşme "ihtiyarların telâffuzunda" kaydıyla Mefküre Mollova tarafından da belirtilmiştir (Mollova, 1970, s. 68). Bu ses olayının yayılışı önceki ses değişmesinin yayılışına uyar: *armuttar < armutlar, sebetter < sepetler, bulutdā < bulutlar, ganattā < kanatlar.*

– kl – > – kk – / – kg –

Yayılış bakımından **– nl – > – nn –** ses değişmesinden sonra ikinci yer alır. Kırcaali'nin bazı köylerinde **– kk –** , bazılarında ise **– kg –** tercih edilmektedir: *köpekkā < köpekler, ördekā < ördekler,yemekkerā < yemeklere, ayakkarında <ayaklarında, damakgā < damaklar, pındıkgā < fındıklar, hakkısın < haklısın, pekke < bekle.*

– zl – > – zz –

Kırcaali Türk ağzında ilerleyici benzeşme olarak birkaç kelimede düzenli olarak karşımıza çıkar: *öküzzer < öküzler, kirezze <kirezler, domuzzā < domuzlar, gozzā < gözlar (cevizler).*

– pl – (- bl -) > – pp – (- bb -)

Bir ilerleyici benzeşme örneği olan bu değişiklik /**p**/ ile biten kelime /**l**/ ile başlayan bir ek aldığında meydana gelir: *çorappā / çorabbā < çoraplar, ceppā̄ / cebbā̄ < cepler, küppā̄ < küple.*

– fl – (- vl -) > – ff – (- vv -)

Kırcaali Türk ağzında ***f*** ünsüzü sık sık **v**'ye geçmesi, **– fl –** grubunun **– vl -**'ye, dolaysıyla da **- vv** –'ye geçme zeminini hazırlamaktadır: *alevvā̄ < alevler,gılıffā / gılıvvā < kılıflar.*

4.4.1.2. İçses Düşmesiyle Benzeşme

Bölge ağızlarında dar ünlülerin düşmesiyle boğumlanması farklı olan ünsüzler bir araya gelirler, ses bilgisi sisteminde yürürlükte olan kurallara göre değişirler. Kırcaali Türk ağzında içses düşmesiyle benzeşme olaylarını çoğu eylem çekimlerinde kendini gösterir:

– m.v – > – mm – : *emmā̄sin < emiversin, gömmā̄sinnä < gömüversinler;*

– p.v – > – pp – : *yap.pā̄sin < yapıversin, kappū̄sin < kapıversin;*

– t.v – > – tt – : *sat.tā̄sin < satıversin, at.tā̄sin < atıversin;*

– k.v – > – kk – : *yık.kā̄sin < yıkıversin, çek.kā̄sin < çekiversin;*

– ş.v – > – şş – : *aş.şā̄sin < aşıversin, düş.şā̄sin < düşüversin;*

– s.v – > – ss – : *bas.sā̄sin < basıversin, as.sā̄ <asıver;*

– n.v – > – nn – : *yān.nā̄ < yanıver, don.nā̄sin < donuversin;*

– z.v – > – zz – : *gız.zāsin < kızıversin, kezzā̄sin < geziversin;*

– r.v – > – rr – : *sor.rā̄ < soruver, dur.rā̄ < duruver;*

– y.v – > – yy – :*okuy.yā̄sin < okuyuversin, atlıy.yā̄sin < atlayıversin;*

– l.v – > – ll – : *al.lā̄sin < alıversin, sal.lā̄sin < salıversin;*

– ç.v – > – çç – : *aç.çā̄sin < açıversin, saç.çā̄ < saçıver.*

4.4.1.2. Yarı Benzeşme

Kelime içinde yan yana gelen ünsüzlerin boğumlanma bakımından uyuşması, boğumlanma noktalarının sadece yaklaşmasıyla ifade edilebilir. Böyle durumlarda meydana gelen yeni sesler, komşuluğundaki sese tamamiyle uymadan bir yönüyle ona yaklaşır. Yarı benzeşme denen bu olayın örnekleri az değildir.

– ml – > – mn – : *avşamnarı < akşamları, iskemnā̄ < iskemle, karımnā̄ < karımla, avşamnā̄ < akşamleyin, kumnuk < kumluk, arabamnā̄ < arabamla, kitabımnā̄ < kitabımla, paramnā̄ < paramla.*

– zl – > – zd – Kırcaali Türk ağzında yayılışı sınırlıdır. Çok tipik olduğu için bazı köylerde görülmektedir: *buzdu < buzlu, fızdı < hızlı, cevizdā̄ < cevizler, domuzdā < domuzlar, kirezdā̄ < kirezler, damızdık < damızlık, duzdu < tuzlu, tuzduk < tuzluk.*

– sl – > – st – / – sd – : *Karabastı < Karabahıslı (Kırcaali'ye bağlı bir köy ismi), tastā < taslar, sestā̄ < sesler, kümestā̄ / kümesdā̄ < kümesler.*

– çl – / – şl – > – çt – / – çd – / – şt – / – şd – Bu tip benzeşme Kırcaali Türk ağzında tespit edilen **– çl – > – şl –** değişmesine bağlıdır: *topaştā / topaşdā < topaçlar, pirnşdā̄ < pirinçler.*

– ml – > – mb – : *dambalık < damlalık, iskembe < iskemle.*

– md – > – mn –: *avşamnan < akşamdan.*

4.4.2. Gerileyici Benzeşme

Gerileyici benzeşme Türkçeye ve genellikle Türk dillerine has bir şey değildir. Böyle olmasına rağmen Kırcaali Türk ağzında çeşitleri tespit edilmiştir.

4.4.2.1. Temasla Tam Benzeşme

– zs – > – ss – : *gessin < gezsin, yassın < yazsın, alamassā < alamazsanız, gössüz < gözsüz.*

– şs – > – ss – : *almamıssın < almamışsın, yapmıssın < yapmışsın, bakmıssın < bakmışsın, görmüssün < görmüşsün.*

– rl – > – ll – : Kırcaali Türk ağzında yaygın bir gerileyici benzeşme örneğidir. Bazı alıntı ve Türkçe sözcüklerde karşımıza çıkan bu benzeşme, ekleşme esnasında sözcüğün sonundaki **r**, gerileyici benzeşme yoluyla **l** ünsüzüne dönüşür: *itiyallādan < ihtiyarlardan, zolla < zorla, çamıllı < çamurlu, topallamak < toparlamak, topallak < toparlak, yuvallak < yuvarlak.*

– ht – > – tt – : *ittiyallardan < ihtiyarlardan.*

– kt – > – tt – : *alettik <elektrik.*

– tç – > – çç – : *Tokaççık < Tokatçık* (Koşukavak ilçesine bağlı bir köy ismi).

4.4.2.2. Yarı Benzeşme

– md – > – nd –

Gerileyici yoluyla meydana gelen bu benzeşme, Kırcaali Türk ağzında bir örnekte düzenli olarak karşımıza çıkar: *şindi < şimdi.*

Yukarıda adı geçen benzeşme örnekleri içinde, bölge ağızlarında ve genel olarak Türkçede sıkça rastlanan ve benzeşme olayını mümkün kılan ünsüz grupları vardır. Bu haller dışında gayet seyrek olarak yan yana gelebilen ve benzeşen ünsüzlerde de rastlanır. Bunların, dilin gelişmesi ve tarihi için büyük öneme sahip olmadıkları kendiliğinden anlaşılır.

5. Ses Düşmesi

Ses düşmeleri, seslerin kendi özellikleri kadar kendi ortamlarında yer alan komşu seslerle de ilgilidir. Ayrıca, dillerde genellikle düzensiz bir olay olarak ortaya çıkan ses düşmeleri, vurgu ile ilgili görülür. Ses düşmelerini ön, iç, ve son ses düşmeleri olarak görmekteyiz.

5.1. Ünlü Düşmesi

Bir ünlünün düşmesi aynı zamanda bir hece düşmesi, dolaysıyla ona bağlı birkaç ünsüzün başka hecelere mal olması demek olur. Ses yutumu olarak da değerlendirilen bu ses olayı Kırcaali Türk ağzında genellikle iç seste

gerçekleştirilmektedir. Son seste ünlü düşmesi örneklerine ise az rastlanmaktadır.

5.1.1. İç Seste (İçte) Ünlü Düşmesi

-acak/-ecek gelecek zaman ekinde ünlü düşmesi: *gȭrcek < görecek, ālcaḳ < alacak, yapmicam < yapmayacağım, yiycēz <yiyeceğiz, çekçek <çekecek, isteycektik < isteyecektik, gelcek < gelecek, verceklä < verecekle.*

Yön (cihet) -rA ekindeki ünlü Kırcaali Türk ağzında düşer. Bunun sonucu olar da önceki hecenin ünlüsü uzar: *bōre < buraya, ūre < oraya, ōrdan < oradan, bōrda < burada, ūrda < orada, aşarı < aşarıya < aşağıya, bōrda/bōda < burada, orē < oraya, okārdan/ okādan < yukarıdan, nerden < nereden.*

3. teklik şahıs iyelik eki -i'nin düşmesi: *birsi < birisi, birsini < birisini, kimsi < kimisi, gözlerni < gözlerini, yanpeşinde < yanı başında.*

Ünlü birleşmesinden dolayı oluşan ünlü düşmesi: *nōlcak < ne olacak, nōldu <ne oldu, bōlum < be oğlum, tōrda <te orda < işte orada, māyene < muayene, nōlcāmış < ne olacakmış, tȭlece < te öylece < işte öylece,* uzman < o zaman*.*

Vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesi: *yenden < yeniden, öt.te < ötede, öt.ten <öteden, ilersi < ilerisi, azcık < azıcık, dakka < dakika, dışarda < dışarıda, yenden < yeniden, brakmış < bırakmış, imşak < yumuşak, aşā < aşağıya.*

5.1.2. Son Seste Ünlü Düşmesi

Kırcaali Türk ağzında örneklerine az rastlanan bir ses olayıdır ve sadece bir örnekte tespit edilmiştir: *acap <acaba*.

5.2. Ünsüz Düşmesi

Kırcaali Türk ağzında akıcılığı sağlamak için bazı ünsüzlerin düştüğü görülür. Söz konusu ağızda en çok /r/, /h/, /ḳ/, /k/, /y/, /n/, /s/, /ğ/, /g/ ünsüzlerin düştüğü görülür. Bu ünsüzlerin düşmesi genellikle ünlülerin uzamasına da sebep olur.

/r/ ünsüzün düşmesi genellikle iç seste ve son seste görülür, çünkü Türkçe kökenli sözcüklerde ön seste /r/ ünsüzü bulunmaz, bu ünsüzle başlayan alıntı sözcüklerin başına ise bir dar ünlü türetilir. Dolaysıyla ön seste bu ünsüz bulunmaz. /r/ ünsüzünün düşmesi gerek sözcük kökünde gerekse sözcüklerin çekiminde başka bir ünsüzün önünde bulunduğu konumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu ünsüzün düşmesi sonucu da yanındaki ünlünün uzamasına sebep olur. İki

ünlü arasındaki /r/ ünsüzü düşmez. Aslında /r/ sesi Eski Türkçeden beri yer yer düşmüş, hatta bazen sözcüğün kökü olarak kaybolmuştur (*birle > bile, berk > pek, kurşanmak > kuşanmak*). Anadoğlu ağızlarında da /r/ iç seste ve son seste çoğu zaman büzülme uzunlukları bırakır (Banguoğlu, 2000, s. 61). Kırcaali Türk ağzında tespit edilen örneklerden bazıları Şunlardır: *vādıḳ < vardık, gȫdüm < gördüm, vēsin < versin, çıkādık < çıkardık, çıḳāsa < çıkarsa, çıkarīdıḳ < çıkarırdık, bil¯idik < bilirdik, doldūduk < doldurduk, bit¯idik < bitirdik, kaçīdık < kaçırdık, g¯idik, < girdik, get¯dik < getirdik, gidēdik < giderdik, gȫmesin < görmesin, hazılādık < hazırlardık, ot.tuk < oturduk, vāsa < varsa, otumā < oturmaya, vāḳa/vāḳan/vāḳana < varken, vēdik < verdik, sōduk < sorduk, yaptīdık < yaptırdık, tāleden < tarladan, yēden < yerden, sōna < sonra, sōnaḳı < sonraki, ġıdā <kadar, ġādaşım < kardeşim, çāşamba < çarşamba, pēşembe < perşembe, būġu < burgu, ġāşıdan < karşıdan, yōgan < yorgan, yōgun <yorgun, yōgunnuk < yorgunluk.*

Geniş zamanın hikâye, rivayet ve şart çekimlerinde de zaman ekindeki /r/ ünsüzü genellikle düşer: *bakādık < bakardık, bakāmış < bakarmış, bakāsa < bakarsa, gidēdik < giderdik, gidēmiş < gidermiş, gidēsa < bakarsa, oynādık < oynardık, oynāmış < oynarmış, oynāsa < oynarsa.*

-lar/-ler çoğul ekindeki /r/ ünsüzü de genellikle düşer: *kitaplālan, kızlālan, kızannālan, arabalālan, yamīlıklālan, çantalālan, onnālan.*

h ünsüzün düşmesi: Sızmalı bir gırtlaksı olan /h/ ünsüzü de Kırcaali Türk ağzında çoğu zaman erir ve düşer. Çoğu yabancı sözcüklerde rastlanan /h/ ünsüzü bazen iç seste eriyerek ünlülerde çatışma veya büzülme uzunluğu meydana getirir: *tā < daha, tā tā < daha daha, pālı < pahalı, tuaf < tuhaf, tāta < tahta, ¯itiyarlādan < ihtiyarlardan, sabālan < sabahleyin, rāmetli < rahmetli, silālā < silahlar, ḳāferengi < kahverengi, Mēmed < Mehmet, kāve < kahve, māpus < mahpus, yāni < yahni, pādişā < padişah, şāit < şahit, allā < allah.*

ḳ/k ünsüzünün düşmesi: Bu ünsüz bazı sözcük köklerinde ve genellikle gelecek zaman ekinde düşmekte ve yanındaki ünlünün uzamasına sebep olmaktadır: *bakçāsın < bakacaksın, yazcāsın < yazacaksın, yicēsin < yiyeceksin, vēmicēsin < vermeyeceksin, soḳcasın < sokacaksın, ūsüz < öksüz, ūsek < yüksek, yūseklikte < yükseklikte, ¯işi <ekşi, āşam/awşam < akşam, ¯isik < eksik, ¯işimik < ekşimik*.

n ünsüzünün düşmesi üç sözcükte tespit edilmiştir*: ¯isan < insan, sōra <sonra, işallā < inşallah.*

y ünsüzünün düşmesi: Kırcaali Türk ağzında fazlaca düşme eğilimi gösteren ünsüzlerdendir. /y/ sesi bazı hallerde öndamaksı g'ye benzer biçimde gevşer ve kendisinden önceki ünlüyü uzatıp kaybolur: *bū̆le < böyle, şū̆le < şöyle, sūledilà < söylediler, ūledi < öyleydi, n¯ise < neyse, ūlecene < öylecene, g¯imiş <*

giymiş, kȳlerde < köylerde, sīrek < seyrek, kȳ < köy, kȳde < köyde, Zīnep < Zeynep, pīnir < peynir.

İki ünlü arasında da /y/ ünsüzünün eriyip bir büzülme uzunluğu bıratkığı olur: *bȳk < büyük, Ī < iyi*. Ayrıca /y/ ve /ğ/ ünsüzleri birlikte bulundukları zaman sözküklerde daha ileri büzülmelere de yok açarlar: *almacam <almayacağım, gitmeces < gitmeyeceğiz, görmecem <görmeyeceğim, küçȳle <küçüğüyle*. Aslında bu tür büzülmeler İstanbul ağzında da sık görülür ve Türkçeye yabancı değildir.

ğ'li hecelerin kaynaşması sonucu da bazı ünlülerin uzamasına sebep olur: *āç < ağaç, bōs < boğaz, dīl < değil, dīmen < değirmen, sȳt < söğüt, dīşik < değişik, āzından < ağzında.*

s ünsüzünün düşmesi genellikle belirsiz (öğrenilen) geçmiş zaman çekimindeki 2. tekil çoğul kişi eklerinde görülür. Yani -miş ekindeki -ş'den sonra -s- ünsüzü düşer: *gelmişin < gelmişsin, gelmişiniz < gelmişsiniz, bakmışın < bakmışsın, bakmışınız < bakmışsınız, görmüşün < görmüşsün, görmüşünüz < görmüşsünüz.*

Aslında Kırcaali Türk ağzında belirsiz (öğrenilen) geçmiş zaman çekiminde kullanılan 1. tip kişi eklerinde değişiklik var ve 1. çoğul kişi eki **-iz** değil **-ik**'tir (*bakmışık, gelmişik, bulmuşuk, görmüşük*), ama bu konumuz olmadığı için üzerine fazla durmayacağız.

"gil" sözcüğünün kullanılmasıyla birlikte meydana gelen ses olayı: Bu sözcük özel adlara veya akrabalık bildiren adlara getirilir ve bir soydan olanların birkaçını, hepsini ya da evlerini anlatmaya yarar. Bu yapı ayrıca aile anlamını da katar. Kırcaali Türk ağzında yaygın olarak kullanılan bu yapıda da ses düşmesi vardır: anamili < annemgiller, bubamili < babamgiller, nenemili < ninemgiller, Elvanili < Elvanlar < Elvangiller, Ayşeili < Ayşegiller.

6. Ses Türemesi

Türeme, seslerin kendi yapıları veya birbiriyle etkileşimi sonucunda ortaya çıkan bir ses olayıdır; fakat ses türemeleri, genellikle, seslerin söyleyiş kolaylığıyla ilgili görülür. Kırcaali Türk ağzında hem ünlü hem ünsüz türemeleri görülür.

6.1. Ünlü Türemesi

Türeme, seslerin kendi yapıları veya birbirileriyle etkileşimi sonucunda ortaya çıkan bir ses olayıdır. Fakat ses türemeleri, genellikle, seslerin söyleyiş kolaylığıyla ilgili görülür. Kırcaali Türk ağzında iç ses olarak görülen türemeler,

tam bir düzenlilik içinde çalışan yardımcı seslerdir. Ön ve son ses türemeleri ise, genellikle alıntı sözlerin ses yapısından kaynaklanmaktadır.

Ünlü türemesi Kırcaali Türk ağzında genellikle ön seste ve iç sesteki sızıcı ve akıcı /l/, /r/ veya /s/, /ş/ /z/ ünsüzlerden önce /ı/, /i/, /u/, /ü/ ünlülerin eklenmesiyle meydana gelen bir ses olayıdır. Bu türemelerin anlam ayırıcı özelliği yoktur; bu türemeler, ses çıkışında kolaylık ihtiyacıyla ortaya çıkar. Aslında bilindiği gibi Eski ve yeni Türk yazı dillerinde de /l-/, /r-/ /z-/ ön sesleri bulunmamaktadır (Karaağaç, 2010, s. 124). Örneklerden de açıkça görüleceği gibi, sızıcı ve akıcı ünsüzlerle başlayan sözcüklerin hemen hemen hepsi başka dillerden alma sözcüklerdir. Dolaysıyla bu ünsüzlerden önüne bir ünlü türetmek gayet mantıklıdır. İç seste yan yana bulunan iki ünsüz arasına /a/, /e/ ünlülerinden biri türetilir, son ses türemeleri ise sözün anlamını etkilemeden, değiştirmeden sonu ünsüz ile biten (özellikle /n/ ve /r/ ünsüzüyle biten) bazı sözcüklere /a/, /e/, /ı/, /i/, /u/ ünlülerinin ilave edilmesiyle gerçekleşir.

Ön seste ünlü türemesi: *ılaw < laf, ıraf/ıraw < raf, ırakı < rakı, ıramazan/ırmazan < Ramazan, ıramazannı < ramazanlı (oruçlu), ıras gälä <ratsgele, ırasla-/ırasda-/ırasta < rastlamak, ırāt < rahat, arātlık/ırātdık/ırāttık <rahatlık, ırazı < razı, ırazılık <razılık, ıstaş < staj, ilänçbär < rençber (çiftçi), ilänä < lahana, iläş < leş, iläzät < lezzet, iläne < leğen, ılāzım/ilāzım < lazım, ürüyamda < rüyamda, ilezirlik <rezillik, ıscak < sıcak, ıscakta < sıcakta, işennik < şenlik, izän < ziyan*.

İç seste ünlü türemesi: *alaman < alman, ödelek < ödlek, episi < hepsi, hıdırellez < hıdrellez.*

Sonda ünlü türemesi: *ġıdā/ġıdāna <kadar, şarpa < eşarp, uyurḳana <uyurken, bakākana < bakarken, unnarlana < onlarla, gidēkene < giderken, ġıdāna < ḳadar.*

-(i)ken ulaç (zarf fiil) ekine de çoğu zaman /a/, /e/ sesleri eklenir: *gidēkene < giderken, çıkarkana < çıkarken, korkana < koyarken, uyurkana < uyurken, gelinkene < gelinken, yörürkene < yürürken, küçükkene < küçükken, ġaynāḳana < ḳaynarken, uyurḳana < uyurken.*

Şimdiki zaman 3. tekil şahıs çekiminde şimdiki zaman ekinden sonra dar ünlülerden biri türetilir ve böylece /r/ ünsüzü iki ünlü arasında kalarak düşmez: *deyeri < diyor, gülüyeri < gülüyor, gelmiyoru < gelmiyor, konuşēri < konuşuyor, bükülmēri < bükülmüyor.*

"ile" edatı eklendiğinde görülen ünlü türemesi: *unnarlana < onlarla, sopalarlana < sopalarla.*

6.2. Ünsüz Türemesi

Türkçenin tarihsel süreci içinde ve kendi sözlerinde görülen ön ses türemesi, ünsüz türemesidir (Karaağaç, 2010, s. 95). Kırcaali Türk ağzında da ünlü ile başlayan bazı sözlerin ilk hecesindeki vurgusuz veya zayıf söz başı ünlülerinin ses değerlerini korumak üzere, boğumlanma noktası zayıf olan /h/ ünsüzü türetilir. İç seste bu ses olayı sadece bir örnekte tespit edilmiştir. Son seste ise herhangi bir türetmelik nedeni olmaksızın, sözün söylenişinde kolaylık sağlamak kaygısıyla bir sözün anlamını etkilemeden, değiştirmeden bu sözün sonuna bir ünsüz eklenmesi biçiminde görülür. Pek yaygın olmayan bu ses olayı birkaç örnekle sınırlı olsa da, bu örneklerin temelinde türeme ve çekimlerin bozulması vardır.

Ön seste /h/ ünsüzün türemesi: *hambar < ambar, hasıl < asıl, hateş < ateş, helbet < elbet, hıtır < ıtır.*

İç seste /v/ ünsüzün türemesi: sadece *duva <dua* örneğinde tespit edilmiştir.

Son seste /k/ ünsüzünün türemesi: *ġayrıḳ < gayrı, şindik <şimdi.*

Son seste /t/ ünsüzünün türemesi: *nasılt/nast < nasıl, peşint < peşin.*

Son seste /m/ ünsüzünün türemesi: *keşkem/keşkim < keşke, bi kerem < bir kere, bilem < bile, yoḳsam < yoḳsa, belkim <belki, bülem < böyle, bālim < bari, bilem < bile, bekim < belki, ilkim < ilki, illem < illa, bilem < bile.*

Son seste /n/ ünsüzünün türemesi: *ġayrıḳın < ġayrı, hadin < hadi, zorlan < zorla.*

7. Kaynaştırıcı/Koruyucu Ünsüzlerin Kullanımı

Doğrudan ek veya eklerin bir parçası olmamakla birlikte eklenme sırasında ortaya çıkan seslere yardımcı sesler denir. Yardımcı sesler Türkçenin yapısal özellikleri nedeniyle söz sonunda bulunamayan ünsüz çiftlerinden ya da ikiz ünlülerin oluşumundan kaçınmak amacıyla ortaya çıkarlar. Bilindiği gibi ölçünlü Türkçede isim tamlamalarında isim veya isim soylu sözcükle bunlara getirilen ilgi (tamlayan) ekleri arasında /n/ ünsüzü kullanılır: *elmanın, babanın, odanın* gibi. Ancak Kırcaali Türk ağzında bu durumda farklılık göstererek /n/ yerine /y/ ünsüzü kullanılır: *babayın, elmayın, odayın, çantayın* gibi. Yani ünlü ile biten tamlayan durumundaki adlar bu kurala uymayarak /y/ kaynaştırıcı ünsüzü alırlar.

8. Göçüşme (Metatez)

Düzensiz ses olayları arasında sayılan göçüşme, dillerin canlı yapılarından kaynaklanan diğer değişiklerden uzakta, daha mekanik bir özelliğe sahiptir.

Gerçekleşme biçimine göre çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmasına rağmen, türleri henüz net olarak belirleyip adlandırılamayan göçüşme, bir söz içindeki iki ses biriminin göçüşmesidir, yer değiştirmesidir (Karaağaç, 2010, s. 77). Göçüşmelerde, diğer ses olaylarında gördüğümüz yer ve zamana bağlı belirli ölçüleri bulunmaz ve diğer ses olayları kadar yaygın olmamakla birlikte, Kırcaali Türk ağzında da görülmektedir. Nöbetleşme veya öğelerinin sıralanışındaki değişiklik olara da tanımlanan göçüşme, Kırcaali Türk ağzında daha çok diş ünsüzleri /s/ ve /z/ ile akıcı /r/ ve /l/ ünsüzleri taşıyan sözcüklerde görülür: *ısıcak <sıcak, Ercep < Recep, Ürkiye < Rükiye, Urfat < Rufat <Rıfat, cevze < cezve çölmek < çömlek, ısma < sıtma, ısmalı < sıtmalı, irca < rica.*

Sonuç

Söz konusu Türk ağzında görülen ses olaylarının bir kısmı bu bölge ağzı için karakteristik özellik taşırken, bazıları da belirli ses bilgisi özellikleriyle açıklanabilen ve Türkiye Türkçesi ağızlarının genelinde görülen ses olaylarıdır. Kırcaali Türk ağzındaki ünlü değişmeleri, bir kısım Anadolu ağızlarında görülebilecek türden olmasına karşın kendine has özellikleriyle dikkat çekmektedir. Kırcaali Türk ağzında yazı diline aykırı gelen bazı durumların olacağı çok normal bir şeydir. Üzerinde durduğumuz Türk ağzı Doğu Rumeli (Balkan) Türk ağızlarına ait olduğu ve ayırıcı özelliklerinden bazıları kendi bünyesinde geçirdiği olağan gelişmelerden kaynaklandığı ya da dilin arkaik özelliklerin saklanması sonucu ortaya çıkan özelliklerdir.

Kaynakça

Banguoğlu, T. (1958). *Türk Grameri, Birinci Bölüm: Sesbilgisi.* İstanbul.

Banguoğlu, T. (2000). *Türkçenin Grameri* (5. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Boev, E. (1968). *Bulgaristan Türk Diyalektolojisiyle İlgili Çalışmalar.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Boev, E. (1968). Les dialectes turcs du Rhodope. *Linguıstıque Balkanique*, *II,* 129-134.

Dallı, H. (1991). *Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar* (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Gencan, N. G. (2011). *Türkçe Biçim Bilgisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Gülensoy, T. (1988). *Kütahya ve Yöresi Ağızları*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Kalay, E. (1998). *Edirne İli Ağızları İnceleme Metin.* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Karaağaç, G. (2010). *Türkçenin Ses Bilgisi.* İstanbul: Kesit.

Karahan, L. (2011). *Anadolu Ağızlarında Kullanılan Bazı Zarf-Fiil Ekleri.* Ankara: Türk Dili Üzerine İncelemeler.

Mollova, M. (1970). *Traıts de Fusıon dans le dialecte turc du Rhodope de l'Est. Linguistique Balkanique, XIV, 2.*

Özmen, M. (2014). *Türkçede –Ken Zarf-Fiil"i.* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Yüce, N. (1999). *Gerundıen im Türkischen Eine morphologische und syntaktische Untersuchung.* İstanbul: Simurg.

Bulgaristan Kırcaali Türk Ağzında Ses Olayları

Özet

Gün geçtikçe artan ve derinleşen diyalektoloji araştırmaları, Bulgaristan Türk ağızlarının ses sisteminde dil tarihi için kayda değer özellikler bulunduğunu ve değişmeler olduğunu göstermiştir. Bu çalışmamızı daha önce Bulgaristan'ın Kırcaali bölgesinde yapmış olduğumuz derleme metinlerimizden örnekler tespit ederek oluşturmaya çalıştık. Çalışmamızın amacı hâlen çok canlı bir şekilde kullanılan Kırcaali Türk ağzının ses özellikleri içerisinde önemli bir yer teşkil eden ses olaylarını özel olarak ele almak ve bu ses olaylarını oluş biçimlerine göre gözler önüne sermektir. Rumeli Ağızları içerisinde özel bir yeri olan Kırcaali Türk ağzının ses olayları bakımından da özellik arz ettiğini, ortaya çıkan ses olaylarının Türk dilinin genel karakteri ve tarihî seyri çerçevesinde diğer Rumeli ve Anadolu ağızlarında meydana gelen ses olayları ile benzerlik ve farklılıklar ortaya koyduğunu görülmektedir. Bu çalışma kapsamında Kırcaali Türk ağzının ses olaylarını ortaya koymaya çalışılmaktadır. Çalışma, sahada ses kayıt cihazıyla yapılan metin derlemesi, kayıtların çevriyazı alfabesiyle metne aktarılması ve metinde tespit edilen dil malzemesinin ses bilgisi bakımından incelemesi sonucunda elde edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Bulgaristan, Kırcaali, Türk ağzı, ses olayları.

Sound Events in Bulgarian Kardzhali Turkish Dialect

Abstract

We have tried to form this study by determining samples from our compilation texts that we did in Kardzhali before. The aim of the study is to discuss the phonetic changes which takes an important place in phonetic properties of Kardzhali Turkish dialect that is still used lively today in special. We see that Kardzhali Turkish dialect has a unique place in Rumelia dialect and also its phonetic changes are notable. Also, the phonetic changes in Kardzhali Turkish dialect show similarities and differences with other dialects in Anatolia. This subject which goes beyond the scope of this study can be discussed in other studies; but we have tried to bring phonetic changes of Kardzhali Turkish dialect into light. We hope that this study wills contribute to future studies and classifications. This study is based on the method of text compilation done by sound recording device, converting records into text and analysis of vocabularies determined in the text in terms of phonetics.

***Keywords**: Kardzhali, Turkish, dialect, phonetic changes.*

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı

I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

Kosova'da Türkçe Medyanın Kimlik Korunmasındaki Etkisi

İBRAHİM ARSLAN*

Osmanlı yönetimi Balkanlardan, doğrusu Kosova'dan ayrıldıktan sonra, ancak İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Yugoslavya devletinde, ilk kez Latin harflerle 1951 Türkçe eğitim, Türkçe radyo yayınları ve Türk kültür sanat dernekleri kuruldu. Onların etkinliklerinin en iyi aynası ise medyalar oldu.

Kosova'da ilk gazeteler Türkçe ve Sırpça olarak Prizren'de 1989'da "Prizren" adıyla yayınlanmıştır.

Doğrusu Kosova'daki yazılı, sözlü ve görüntülü medya, bu topraklarda Türk kimliğinin, eğitim, kültürünün bütün boyutlarıyla ortaya koyulmasında katkısı çok büyüktü.

1950 yılında Kosova'da Türkçe eğitim ihtiyacının kamuoyuna duyurulması, daha sonra doğrusu 1951 yılında Türkçe eğitim başladığı sırada onun tanıtımı ve ilerletilmesinde özellikle Üsküp'te yayınlanan "Birlik" Gazetesi ve Üsküp Radyosu'nun katkısı son derece büyüktü.

Örnek, Makedonya'nın batısında ve Kosova'da Türkçe okulların açılmasıyla ilgili alınan kararın haberini ilk önce "Birlik" Gazetesi duyurmuştu. İlgili haberde, 1951 yılının, Priştine Radyosu çerçevesinde Türkçe yayınların başlangıç yılı olarak da kabul edildiği vurgulandı.

Priştine Radyosu Türkçe yayınlarında, günde 15 dakikalık "Çocuk Yayını" ve Perşembe günleri sunulan "Çocuk Bahçesi" , "Çocuk yayını" "Evimizde radyo", "Okul Satti" yayınları hazırlandı.

---

* Kosova Türk Gazeteciler Derneği Başkanı (Kosova), arsibo@yahoo.com

Bu ara "Gençlik yayını" ve "Üniversite Radyosu" yayınının önemi de vurgulanmalıdır

Çocuk korosu ile çalışan öğretmenlerden Şükrü Zeynullah, 1951 yılının sonuna doğru 86 ilkokul öğrencisinden oluşturulan çocuk korosunun radyoda ilk çekimi gerçekleştirdiğini hatırlatıyor.

Gazeteciler, yayınlarında Priştine'deki "Meto Bayraktar", "Vuk Karaciç" ve "Emin Durak" ilkokulları, "İvo Lola Ribar" Lisesi ile Filoloji Fakültesi'nin Şarkiyat ve Türkoloji bölümleri ile işbirliği yapıyordu.

Radyoda, Ali Ömer-Aksoy ile başlayıp, Süreyya Yusuf, Niyazi Kursan, Selaettin Emin, Naim Şaban, Cevahir Halaç, Enver Baki, Muhamed Ustaibo, Mürteza Büşra, Nercivan Şufto ve Semahat Karabeğ'le devam eden çocuk yayınlarına, Masar Kadiu ve Lütfü Seyfullah gibi rejisörlerin çocuk oyunlarındaki katkılarını unutmamak gerekir.

Radyo, derken Prizren Radyosu Türkçe yayınlarının 35. yılı aşkın yayın döneminde ve bu arada Kosova krizinden sonra (1999) Türkçe yayınlarını sürdürmeyen Gilan ve Mitroviça radyolarının katkılarını özellikle vurgulamak gerekir.

Prizren'de Mehmet Bütüç'ün sahibi olduğu "Yeni Dönem" Türk Medya Grupu'nun gazete, radyo ve televizyon faaliyetleri çerçevesinde FM bandtan yayın yapan "Yeni Dönem" Radyosu, Türkçe ağırlıklı olmakla birlikte Sırpça, Arnavutça ve Romanca yayın yaparak, Kosova'nın tek çok etnili radyosu özelliğine sahipti. Yaklaşık 10 yıl faaliyet gösterdikten sonra Yeni Dönem ekonomik sıkıntı ve sunulan maddi desteğin kesilmesi yüzünden kapanmak zorunda kaldı.

KFOR bünyesindeki Türk Tabur Görev Kuvvet Komutanlığı'nın kurduğu Kosova'nın güney-batısındaki Prizren kenti ve çevresinde geniş bir alana yayın yapan ve özellikle "Ay-Yıldız" adıyla sunulan barış havasındaki programıyla ün kazanan "Mehmetçik FM" Radyosu, yaklaşık 12 yıl hizmet verdi.

Öte yandan, 2002 yılında Priştine'de yayın hayatına geçen "Kent FM" Radyosu'nun Türkçe ve Türk müziğinin tanıtımına sunduğu katkıyı da vurgulamak gerekir. 2015 yılına kadar yayınları 4-5 bin kilometrekarelik bir alanda işitilebilen bu radyonun, ne yazık ki diğerleri gibi ekonomik sıkıntılardan nasibini alıyor. Zaman zaman yayınlarına ara vermek zorunda kalıyor.

Basına gelince, Priştine'de 1 Mayıs 1969 günü kurulan "Tan" Gazete ve Yayın Kurumu yayını "Tan" Gazetesi, Türk toplumunun başarılarını sorunlarla birlikte en iyi ve kapsamlı bir biçimde takdim ederken, yarınlara hep ışık tuttu.

1999'un ikinci yarısına kadar yayınlanan "Tan" Gazetesi'nde 1975 yılında "Boncuk" Çocuk Eki, Türk öğrenci ve öğretmenlerin dergi gereksinimini karşılamak amacıyla 1979 ise "KUŞ" dergisi yayınlamaya başladı.

1974 yılında ilk sayısı yayınlanan üç aylık kültür ve sanat içerikli "Çevren" dergisiyle birlikte,

1989 yılında "Çığ" kültür ve yazın sanat dergisi yayınlanmağa başladı. Bu dergiler, içerdikleri inceleme, araştırma, özellikle halkbilimi içerikli yazılarla Türkçe yüksek eğitimin ilk ciddi destekleyicisi oldu. (Bu dergiler 1999 yılından itibaren çıkmaz oldu. Son yıllarda özel bir yayıncı tarafından "Çevren" adıyla bir iki sayının yayınlandığı biliniyor).

Merhum ünlü yazar Necati Zekeriya ve editör Nevzat Hüdaverdi tarafından yıllarca hazırlanan "KUŞ" dergisi, bir ara Alaettin İsmail ve son sayıları Raif Vırmiça tarafından hazırlandı. Doksanlı yılların sonunda düzensiz çıkan "KUŞ" Dergisi, Kosova'ya demokrasinin geldiği bu dönemde ne yazık ki artık çıkmıyor.

Merhum Burhan Sait'in editörlüğünde 1990 yılının başında "Tan" gazetesinin aylık "Yarın" gençlik eki yayınlandı.

Radyo televizyon derken, Priştine TV'si çerçevesinde 1974'te başlayan Türkçe yayınların, Türk toplumunun çok yönlü etkinliklerini görsel ortamda tanıtma fırsatı yarattı.

Merhum yazar Hasan Mercan, Zeynel Beksaç tarafından hazırlanan "Her Daldan" magazin, yayını, sunucuları Elma Aksoy ve Fatma Hocaoğlu tarafından hazırlanıp 1985'te başlayan "Kovan" çocuk yayınını anmak gerekir.

Priştine TV'sinde 1989 yılında, gençlere yönelik "Yarın" programı sunulmaya başladı. Bu yayınlar, orta ve yüksek öğrenimdeki gençlerin ilgi odağı oldu.

1999 krizi sonrası ise yeni kurulan Kosova Radyo Televizyonu'nda, çocuk yayınlarının eğitimdeki önemini vurgularken, yayınları hazırlayan Agnesa Raşit, Ayten Raşit (radyo) ve Feride Zeynullah ile Mediha Yarımhoroz (televizyon) bu dönemin başarılı çocuk yayınları sunucuları olarak vurgulamak gerekir.

Okullarla çok iyi bir işbirliği içinde gerçekleşen bu yayınların en iyi örneklerden bir tanesi, 1997 yılında Nevzat Hüdaverdi yönetmenliğinde hazırlanan, 10 Türkçe ilköğretim okulunun katıldığı (Priştine'den Türk ilkokulu) 9 tur halinde gerçekleşen ve tam 4 ay süren "Bilgi Yarışması" idi.

Kosova'daki Türkçe eğitime, çeşitli Türk derneklerin çerçevesinde yayınlanan başka dergiler de destek oluyordu.

Prizren'deki "Doğru Yol" Kültür Sanat Derneği çerçevesinde 1977 yılında ise aralıklı olarak gençliğe hitap eden "Esin" dergisi yayınlanmağa (Daha önce gençlere hitaben "Doğru Yol" adıyla bir dergi yayınlanıyordu), başladı.

Bunun dışında, Prizren'de "BAY" adında Osman Baymak tarafından 1993 yılında yayınlanmaya başlayan kültür ve sanat dergisi de zaman zaman Türkçe eğitimle ilgili yazılara yer verdi.

Prizren'de başarılı şair ve gazeteci Zeynel Beksaç tarafından hazırlanıp 1999 yılından bu yana yayınlanan "Türkçem" çocuk dergisi, zengin içeriğiyle öğrencilerin dikkatini çeken, onlara edebiyat sevgisini aşılayan önemli bir yayındır.

Mamuşa'da halkın desteğiyle yayınlanan "Sofra" ve daha geç yayın hayatına başlayan "Derya" kültür ve sanat dergilerinin de eğitime çeşitli açıdan destekleri olduğunu vurgulamak gerekir.

Prizren'de şair Agim Rıfat Yeşeren'in yönetiminde edebiyat-kültür-sanat içerikli aylık "İmza" Dergisi yayınlanmaktadır.

"Yeni Dönem" Gazetesi 2000 yılında yayınlanmağa başladı. Öyleki, Haziran 1999 yılından bu yana BM yönetimi altında bulunan Kosova'da, yayınladığı 2008'e kadar tek Türkçe gazeteydi.

Doğrusu, 2000 yılında "Demokrasi Ufuğu" adıyla şair-yazar Bayram İbrahim Rogovalı'nın girişimiyle yayınlanmağa başlayan haftalık gazete, birkaç sayıdan sonra, ilgi ve maddi kaynak yetersizliğinden yayınlanamaz oldu.

Priştine'nin "Gerçek" Kültür ve Sanat Derneği, 2001 yılının sonunda kuruluşunun 50.yılı nedeniyle "Gerçek" adıyla çıkan dergi, gençlere yönelik yazılarıyla onların eğitimine katkı sunmaktadır.

Priştine'deki Türk lise öğrencilerinin girişimiyle ve öğretmenlerinin desteğiyle 2003 yılında "İlke" adında aylık gençlik dergisi yayınlanmağa başladı.

Bunların dışında Kosova'daki Türkçe iletişim son dönemde elektronik ortamda veya sanal ortamda önemli mesafe kat ettikleri belirtilebilir. Gazeteci Raif Kırkul'un yönetiminde 2006'da faaliyete geçen "Kosova haber" internet sayfası, okurlar tarafında ilgiliyle izlenmektedir.

İstanbul'da gazetecilik eğtimini tamamladıktan sonra ülkesine dönen genç gazeteci Ela Kasap'ın 2011'de 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'nda faaliyete geçirdiği " Kosovaport" internet habercilik sitesi çok kısa bir sürede, elektronik habercilikte önemli bir yol katetti.

Priştine'de eski Priştine Radyosu gazetecilerinden Nercivan Şufto'nun girşimiyle 2006'te kurulan "Türkçe" Sivil Toplum Örgütü'nün yayınlamaya başladığı "Kosova Haber" haftalık gazete, ancak 10 sayı çıkabildi.

Kapanan "Yeni Dönem" Gazetesi'nin ardından Kosova Türk Gazeteciler Derneği, gazete yokluğunu kapatmak amacıyla haftalık "Tan Haber" adıyla bir gazete çıkarmağa başladı. Ancak, ekonomik koşullar nedeniyle birkaç sayının ardından devamını getiremedi.

Bir ara Prizren'de Reyhan Süleyman'ın yönetiminde haftalık "Evladı Fatihan" gazetesi çıktı.

Böylece, Türkçe eğitim ve öğretimin takdiminde ve gelişmesinde, yazılı, sesli ve görüntülü Türkçe medyanın çok büyük rol oynadığı belirtilebilir.

Kosova'da 1951 yılına kadar Türkçe medyalardan hiçbiri ne sesli ne görüntülü ne de yazılı yoktu. Türklerin varlığı resmen kabul edilmediği için Türkçe eğitim de yapılamıyordu. Öyleki, Türk öğrencileri, ister istemez Sırpça ve ya Arnavutça eğitim görmek zorunda kalıyorlardı.

Sonuç olarak da şunu vurgulamak isterim. Emanete sahip çıkacağımız kimliğin dili yok ise sahip çıkmaktaki çabalarımız sarsılabilir, yanlış kucaklama veya yanlış adres olabilir. Balkanlarda Türkçe, edebiyat, konuşma ve resmi dil olarak yüzlerce yıl yaşamıştır.

Balkan savaşlarından sonra Türkçe bir sessizlik ve suskunluk yaşamış, bu ise Türkçeyi zorlamış bazı ortamlarda unutulmasına yol açmıştır. Balkan ülkelerinde Bulgaristan, Yugoslavya içinde Sırbistan, Makedonya, Kosova, Yunanistan, Romanya 'da bunu görmek mümkündür.

Türk dili üzerinde çalışmalar, unvan amaçlı değil, bilim amaçlı yapılması gerekiyor. Bayraktarlığına soyunan kurum çalışanlarının bilinçli yaklaşımları çok önemli.

Resmi dillerin etkisinden korunmasında, medyanın ayrı önemi çok büyüktür. Örnek olarak, Kosova'da yasayan Türkler yaklaşık yarım asırlık dönemde resmi dilin etkisinde Belediye'nin adını dört farklı dilde kullandığını görebiliriz. Sırp yönetiminde sisteme dayalı olarak iki şekilde Sırpça olarak kullanmıştır. Yugoslavya Krallığında belediye kurumuna "Gradskı Odbor", Sosyalist Yugoslavya'da "Opştina", bugün de Arnavutça birinci resmi dil olduğu için "Komuna" olarak kullanmaktadır.

Türkçesinin "Belediye" olduğu ve Belediye olarak kullanlmasında medyanın katkısı son derece büyüktür. Çünkü, radyo-televizyon ve gazetelerde günlük gelişmelerle ilgili haberlerde olaylarların geçtiği yerlerin, kurumların adları Türkçe belirtlidği için, bu kurmların Türkçe adlarını öğrenmekteler.

Bu görüşün yararına Makedonya'dan tarihten b ir örnek böyle:

Makedonya'da Türkçe eğitiminin gelişimi için Sesler Dergisinin Önemi üzerinde Doç. Dr. Osman Emin'inin çalışmasından bu örnek, medyaların önemini vurgular gibidir:

»BİZ İSTİLAYI KONUŞURUZ«

»Üsküplü bir öğretmenle günlük olaylar üstüne konuşuyoruz. Öğrenciler kitap okuyor mu? diye soruyorum. – Okuyorlar, diyor. Evdekiler nasıl, diye soruyorum. İysik, diyor. Bize hiç uğramadınız, diyorum. Biz gelis ama siz

gelmeysınız, diyor. Ve birdenbire«. »Tegana arkadaşım?« diyor. Dayanamıyorum. Dostum, diyorum , sen öğrencilerin karşısında böyle gideysık geliysık, tegana arkadaşım biçiminde mi konuşuyorsun? Diye soruyorum. Aldığım cevap şi: »Biz okulda istilayı konuşuruz«. (Bu istilai sözcüğü de ne olsun ?) »Birlik«, sayı 611 , yıl 1961

Bu örnek de görüldüğü gibi dilin yaşatılmasında, eğitimin ayrı bir önemi var. Medyaların Balkanlarda Türkçe'nin geçmişi ve geleceğiyle yaşaması, kurumların (okullar, dernekler, enstitü ve diğer kurumların) kurulmasındaki desteği ve katkısı son derece önemlidir.

Bu kurum ve kuruluşların her aşamasında attıkları her adımda, girişim, kuruluş ve faaliyetleri, sorunların dile getirilmesinde - aydınlatılmasında medyaların desteği önemlidir. Öyleki, yaşayan ve direnen bir dil olarak Türkçenin yaşaması ve gelişmesinde Medyanın son derce önemli olduğunu hatırlatarak, "medyalar toplumun aynasıdır" söylemiyle birlikte konuşmamı tamamlıyorum.

Teşekkür ederim.

Kosova'da Türkçe Medyanın Kimlik Korunmasındaki Etkisi

Özet

Osmanlı yönetimi Balkanlardan, doğrusu Kosova'dan ayrıldıktan sonra, ancak İkinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Yugoslava devletinde, ilk kez Latin herflerle 1951 Türkçe eğitim, Türkçe radyo yayınları ve Türk kültür sanat dernekleri kuruldu. Onların etkinliklerinin en iyi aynası ise medyalar oldu.

Doğrusu Kosova'daki yazılı, sözlü ve görüntülü medya, bu topraklarda Türk kimliğinin, eğitim, kültürünün bütün boyutlarıyla ortaya koyulmasında katkısı çok büyüktü.

1950 yılında Kosova'da Türkçe eğitim ihtiyacının kamuoyuna duyurulması, daha sonra doğrusu 1951 yılında Türkçe eğitim başladığı sırada, onun tanıtımı ve ilerletilmesinde özellikle Üsküp'te yayınlanan "Birlik" Gazetesi ve Üsküp Radyosu'nun katkılarıı son derece büyüktü.

Örnek, Makedonya'nın batısında ve Kosova'da Türkçe okulların açılmasıyla ilgili o dönemde tek partili Yugoslavya'da Komünist Partisi'nin aldığı kararın haberini, Kosova Türk toplumna ilk yayan "Birlik" Gazetesi olmuştu.

İlgili haberde, 1951 yılının, Prişitine Radyosu çerçevesinde Türkçe yayınların başlangıç yılı olarak da kabul edildiği vurgulandı.

Priştine'de 1 Mayıs 1969 günü kurulan "Tan" Gazete ve Yayın Kurumu yayını "Tan" Gazetesi, Türk toplumunun başarılarını sorunlarla birlikte en iyi ve kapsamlı bir biçimde takdim ederken, yarınlara hep ışık tuttu. 1999'un ikinci yarısına kadar yayınlandı.

Priştine TV'si çerçevesinde 1974'te başlayan Türkçe yayınlar, Türk toplumuna görsel ortamda kimliğini ve etkinliklerini tanıtıma imkânı yarattı.

1999'da yaşanan savaş sonrası, Priştine Radyo Televizyonu kapandı. Yerine Kosova Radyo Televizyonu kuruldu.

İlgili kurumun yayın programında diğer halklara olduğu gibi Türklerin gereksinmelerin doğrultusunda radyo ve televizyonda Türkçe yayınlara ve programlara da yer verildi.

"Yeni Dönem" Gazetesi 2000 yılında yayınlanmağa başladı. Öyleki, Haziran 1999 yılından bu yana BM yönetimi altında bulunan Kosova'da, yayınladığı 2008'e kadar tek Türkçe gazeteydi. "Yeni Dönem" Türk Medya Grubu'nun gazete, radyo ve televizyon faaliyetleri çerçevesinde FM banttan yayın yapan "Yeni Dönem"

Radyosu, Türkçe ağırlıklı olmakla birlikte Sırpça, Arnavutça ve Romanca yayın yaparak, Kosova'nın tek çok etnili radyosu özelliğine sahipti.

Yaklaşık 10 yıl faaliyet gösterdikten sonra Yeni Dönem, ekonomik sıkıntı ve sunulan maddi desteğin kesilmesi yüzünden, kapanmak zorunda kaldı.

KFOR bünyesindeki Türk Tabur Görev Kuvvet Komutanlığı'nın kurduğu Kosova'nın güney-batısındaki Prizren kenti ve çevresinde geniş bir alana yayın yapan ve özellikle "Ay-Yıldız" adıyla sunulan barış havasındaki programıyla ün kazanan "Mehmetçik FM" Radyosu, yaklaşık 12 yıl hizmet verdi.

Diğerleri arasında, 2002 yılında Priştine'de yayın hayatına geçen "Kent FM" Radyosu'nun Türkçe ve Türk müziğinin tanıtımına sunduğu katkıyı da vurgulamak gerekir.

Bu arada, internet habercilikte önemli yeri olan "Kosovahaber" ve "Kosovaport" haber portallarının da katkılarını belirtmek gerekir.

Pandemi döneminde, medyaların rolü son derece önemliydi. Fakat, ne yazık ki pandemi yüzünden Kosova'da bütün gazeteler kapandı. Yayın hayatında elektronik ortamda internet üzerinden yapmaya başladı.

Anahtar Kelimeler: Medya, yazılı, sesli ve görüntülü medyalar, Tan gazetesi, Priştine Radyosu ve Televizyonu, Kosova Radyosu, Yeni Dönem gazetesi, özel Kent FM radyosu, haber portalları.

The Influence of Turkish Media In Kosovo on Identity Protection

Abstract

At 1951, Turkish education, Turkish radio broadcasts and Turkish culture and art associations were established for the first time in the Yugoslav state, which was established after the Ottoman administration left the Balkans, or rather Kosovo, only after the Second World War. The best mirror of their activities was the media.

In fact, the written, oral and visual media in Kosovo had a great contribution in revealing the Turkish identity, education and culture in these lands with all its dimensions.

In 1950, when the need for Turkish education in Kosovo was announced to the public, and then in 1951, when Turkish education began, the contribution of the "Birlik" Newspaper which was

published in Skopje and Skopje Radio, to the promotion and advancement of it, was enormous.

For example, "Birlik" Newspaper was the first to spread the news of the decision taken by the Communist Party in the mono-party Yugoslavia at that time, regarding the opening of Turkish schools in the west of Macedonia and in Kosovo.

In the related news, it was emphasized that 1951 was also accepted as the starting year of Turkish broadcasts within the framework of Pristina Radio.

The publications of the "Tan" Newspaper and Publiactions Corporation, which was established in Pristina on May 1, 1969, always shed light on the future, while presenting the achievements of the Turkish society in the best and comprehensive way, together with the problems. It was published until the second half of 1999.

Within the framework of Pristina TV, it created the opportunity to promote it visually to the Turkish broadcasting community, which started in 1974.

After the war in 1999, Pristina Radio and Television was closed. Kosovo Radio and Television was established in its place. The broadcast program of the relevant institution included Turkish broadcasts and programs on radio and television in line with the needs of the Turks, as well as for other peoples.

"Yeni Dönem" (New Era) Newspaper started to be published in 2000. In fact, it was the only Turkish newspaper in Kosovo, which has been under UN administration since June 1999, until 2008. Within the framework of the newspaper, radio and television activities of the "Yeni Dönem" (New Era) Turkish Media Group, the "Yeni Dönem" (New Era) Radio, broadcasting on FM band, had the feature of being the only multi-ethnic radio in Kosovo by broadcasting mainly in Turkish, but also in Serbian, Albanian and Romani. After operating for about 10 years, the "Yeni Dönem" (New Era) had to be closed due to economic difficulties and the cessation of financial support.

On the other hand, it should be emphasized that "Kent FM" Radio, which started broadcasting in Pristina in 2002, contributed to the promotion of Turkish language and Turkish music.

Radio "Mehmetçik FM", which was established by the Turkish Battalion Task Force Command under KFOR, broadcasting to a

wide area in and around the city of Prizren in the south-west of Kosovo, has been in service for about 12 years.

In the meantime, it should be noted that the "Kosovahaber" and "Kosovaport" news portals, which have an important place in internet journalism, also contributed.

During the pandemic, the role of media was extremely important. But, unfortunately, all newspapers in Kosovo were closed due to the pandemic. He started to do it on the internet in the electronic environment in his broadcasting life.

Keywords: *Media, written, audio and visual media, Tan newspaper, Pristina Radio and Television, Kosovo Radio, Yeni Period newspaper, private Kent FM radio, news portals.*

Bulgaristan Türkleri Mâni ve Türkülerinde Sosyalist İdeolojinin İzleri

İBRAHİM ÖZKAN*

Bulgaristan Türkleri Tarihine Kısa Bir Bakış

Bugünkü Bulgaristan toprakları 14. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetine girmiştir. Yeni fethedilen topraklara Anadolu'dan getirilen Müslüman Türkler iskân edilmiştir. Bugünkü Bulgaristan Türklerinin çok büyük kısmı bölgenin Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetine geçmesinden sonra buralara iskân edilen Anadolu Türkmen ve Yörüklerinin çocuklarıdır. Tamamına yakını Hanefi Müslümandır. Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda Şumnu ve güneydoğusunda Kırcali merkezleri en yoğun Türk nüfusunun barındığı bölgelerdir. Bu bölgelerdeki yerleşim yerlerinin pek çoğu, tamamen Türk nüfustan oluşmaktadır.

Bulgaristan Türkleri için 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı bir dönüm noktasıdır. Bu savaşta Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilmesi bölgede yeni güç dengelerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tarihimize 93 Harbi olarak geçen bu savaşın sonunda Bulgaristan'da asırlardır mevcut nüfus dengesi büyük oranda değişmiştir. 93. Harbi'nden önce söz konusu topraklarda 3 milyon 200 bin insan yaşıyordu. Bu insanların yarısı Müslüman (1 milyon 600 bin), diğer yarısı da Müslüman olmayanlardan (1 milyon 600 bin) oluşuyordu. Müslüman olmayanlar arasında Bulgarların yanı sıra Rumlar, Sırplar, Gagavuzlar, Yahudiler

* Dr. Öğr. Üyesi / Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Türkiye), ibr_oz@yahoo.com

ve Ermeniler gibi başka topluluklar da vardı. Dolayısıyla toplam nüfus içerisinde Bulgarlar azınlık konumundaydılar. (Turan, 2003, s. 19-20).

Panslavist Rus liderler tarafından bir "ırklar ve yok etme" savaşı olarak uygulanan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Rumeli'den Anadolu'ya 1.230.000 Türk'ü muhacir durumuna düşürürken; 261.937 kişi de ya savaş sırasında ya da göç yollarında hayatını kaybetmiştir. (Ağanoğlu, 2001, s. 33). Ayrıca, bu terör ve dehşetten Balkanlardaki kültürel mirasımız da nasibini almıştır. Sofya'daki 44, Filibe'deki 33 camiden geriye sadece birer tane cami kalmıştır. Türkler bu savaştan sonra ilk kez egemen oldukları topraklarda azınlık durumuna düşmüşlerdir. (Turan, 2003, s. 20).

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrası yaşanan gelişmeler ve bugünkü Bulgaristan Devleti'nin temelini oluşturan Bulgaristan Prensliği'nin kuruluşundan (1878) günümüze Bulgaristan Türklerinin durumunu dört dönemde incelemek mümkündür:

Prenslik Dönemi (1878-1908)

Krallık Dönemi (1908-1944)

Komünist Dönem (1944-1989)

Demokratik Dönem (1989 sonrası). (Ekici, 2007, s. 510-516).

Osmanlı-Rus Savaşı'nı Osmanlı Devleti'nin kaybetmesiyle Bulgaristan Devleti'nin temeli atılmıştır. Bu savaş sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması'yla Bulgaristan önce Osmanlı'ya bağlı bir prenslik olarak kurulmuş sonraki yıllarda Doğu Rumeli Eyaleti'nin ilhakı ve 20. yüzyıl başlarındaki Balkan Savaşları ile sınırlarını oldukça genişletmiştir. Böylece, Bulgaristan Devleti asırlardır burada çoğunluk olarak ve bağımsız bir şekilde yaşamış olan Türk nüfusu azınlık olarak yaşamak zorunda bırakmıştır. (Ekici, 2007, s. 507 vd).

Osmanlı-Rus Savaşı sonunda zengin, varlıklı kesim ile aydın sayılabilecek kişiler Anadolu'ya göç ederken; geride köylü, fakir ve cahil bir kitle kalmıştır. Bu da Bulgaristan Türklerinin başsız bir gövde olarak hareket etmesine zemin hazırlamıştır. Yine savaş sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması, Bulgaristan Türklerinin her türlü siyasi, dini, ekonomik ve sosyal haklarını garanti altına aldığı ve büyük devletlerin de üzerine imza koyduğu bir uygulama olduğu halde, antlaşmanın pratik safhası teorik betimlemelerden çok daha farklı bir şekilde işlemiştir. O zamandan beri Bulgaristan Türklerinin Anadolu'ya göçleri devam etmektedir. Göçler nedeniyle 30 yıllık Bulgaristan Prensliği'nin sonunda Bulgaristan'daki Türklerin sayısı 600 bin civarına düşmüştür. (Turan, 2003, s. 21).

1908 yılında Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu siyasi karmaşadan faydalanarak bağımsızlığını ilan etmiştir. 1909 yılında imzalanan İstanbul Protokolü ile Osmanlı yönetimi Bulgaristan Krallığı'nı

tanımıştır. Berlin Antlaşması'nda olduğu gibi bu antlaşmada da Bulgaristan'da bulunan Türklerin siyasî, dini ve sosyal hakları güvence altına alınmıştır. Ancak iki ülke arasında yaşanan Balkan Savaşları esnasında Türklerin mallarına el konulmuş, camiler ve vakıf malları tahrip edilmiştir. Türkçe isimlerini bırakıp Bulgar isimleri almaları mecbur tutulmuş. Kabul etmek istemeyenler Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmışlardır.

1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı sırasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti kendilerini aynı safta bulmuşlardır. Bu durum Bulgaristan Türklerine rahat bir soluk aldırmıştır. İki ülke arasındaki bu yakınlaşma savaş sonrasında da devam etmiştir. 1919-1923 yılları arası, yani Aleksandır Stamnoliyski liderliğindeki Çiftçi Partisi döneminde Bulgaristan Türkleri altın yıllarını yaşamıştır. Bulgarlarla aynı safta savaşan ve aynı kaderi paylaşan Türklere karşı hükümet çok olumlu yaklaşmıştır. Savaş sonunda imzaladığı Neuilly Barış Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili hükümlerinden özellikle ülkedeki en büyük azınlık olan Türkleri yararlandırmıştır. Çiftçi Partisi iktidarında Türkler lehine eğitim alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bulgarca eğitim zorunluluğu kaldırılmış, özel statüdeki Türk okullarına çeşitli şekillerde parasal yardım yapılmıştır. Bu dönemde yeni okulların yapılması sağlanmış ve böylece Türk okullarının toplam sayısı 1921-22 öğretim yılı itibariyle 1712'ye ulaşmıştır. (Ekici, 2007, s. 511). Ancak Çiftçi Partisi iktidarının sağladığı bu haklar ve huzur uzun sürmemiştir. Stamboliyski'nin 1923'te öldürülmesi ve Çiftçi Partisi hükümetinin düşürülmesinden sonra kurulan Faşist hükümetler Türkler için giderek ağırlaşan politikalar izlemişlerdir. Bu dönemde kurulan Faşist hükümetler Türk azınlığı ulusal bütünlüğe tehdit unsuru olarak görmüşlerdir. Türklerin hak ve özgürlüklerinde kısıtlamalara gitmişler ve sürekli Türkiye'ye göçü teşvik etmişlerdir. 1930'ların başından itibaren Bulgaristan'da milliyetçi ve faşizan akımların güç kazanması Türkler için büyük bir tehdit ve tehlike oluşturmaya başlamıştır. Rodna Zaştita gibi faşist birlikler 1930'lar boyunca her fırsatta Türklere saldırmış, eziyet etmiş, onları Bulgarca konuşmaya ve dini ibadetlerini terk etmeye zorlamışlardır. Türklerin temsil hakkı ellerinden alınmış ve Türk okullarının büyük çoğunluğu kapatılmıştır. Türkçe yayınlar ise neredeyse tamamen ortadan kaldırılmıştır. (Ekici, 2007, s. 512).

İkinci Dünya Savaşı sonrası Bulgaristan'da komünistler iktidara gelmişlerdir. Komünist rejimin kurulmasıyla birlikte Bulgaristan Türkleri için, 1944'ten başlayarak 1980'lerin sonuna kadar artarak sürecek olan geniş kapsamlı bir baskı dönemi başlamıştır. Başlangıçta komünistler Türklerin de desteğini almak için Türklere bir takım özgürlükler vermişlerdir. Dimitrov Anayasası olarak da bilinen 1947 Anayasası'nda, ülkedeki etnik azınlıklar tanınmış ve onların ana dilleriyle eğitim yapıp milli kültürlerini geliştirebilmeleri kabul edilmiştir. (Turan, 2003, s. 24). Ancak bu özgürlükler uzun sürmedi.

Komünistler hâkimiyetlerini pekiştirdikten sonra Türklere karşı olan politikalarını değiştirmişlerdir. Devletin komünist ideolojiye paralel olarak yürüttüğü kamulaştırma politikası sonucunda, büyük bir kısmı kırsal alanda ikamet eden ve geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlayan Türklerin topraklarına ve besi hayvanlarına zorla el konulmuştur. Bu uygulama Türkler arasında infiale yol açmış ve Türkiye'ye göç talebini körüklemiştir. Bunun sonucunda 1950-51 yıllarında 154.393 Türk, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. (Turan, 2003, s. 24).

1956 yılında iktidara gelen Todor Jivkov'un azınlıksız tek bir sosyalist Bulgar milleti yaratmak arzusunun bir sonucu olarak Türklere sağlanan imkânlar yeniden kısıtlanmıştır. 1960'lı yıllarda Bulgaristan Türklerinin okulları Bulgar okulları ile birleştirilmiş, Türkçe eğitim tamamen terk edilmiştir. Türkçe yayın kalmadı denecek kadar azaltılmıştır.

1984 yılı Bulgaristan Türkleri için acılarla dolu bir dönemin başlangıcıdır. Bu tarihte Bulgaristan'da Yeniden Doğuş (Vızroditelen Proses) hareketi olarak bilinen milliyetçi faşizan akım devreye sokulmuştur. Böylece bu ülkede neredeyse bir asırdır devam eden devlet ve millet olma süreci azınlıklara karşı fiili bir tehdit unsuruna dönüşmüştür. Yıllardır kademeli ve gizli olarak yürütülen asimilasyon kampanyası açıkça uygulanmaya başlanmıştır. (Ekici, 2007, s. 515).

"Yeniden Doğuş" asimilasyon kampanyasının başlamasıyla birlikte ilk önce "Türk" kelimesi tedricen resmi söylemden çıkarılmıştır. "Türk" kelimesinin yerine "Müslüman Bulgar Vatandaşlar" ya da "isimleri iade edilmiş Bulgarlar" terimleri kullanılmaya başlanmıştır. Yönetimin terminoloji değişikliğine gitmekteki amacı; Bulgaristan Türklerinin etnik köken olarak Bulgar ulusundan olduklarını göstermek ve onların Osmanlı İmparatorluğu tarafından zorla Müslümanlaştırıldıkları / Türkleştirildikleri kanısını uyandırmaktır. Hatta bu görüşe uygun olarak okullarda okutulan tarih dersi kitapları yenilenmiştir. "Tek (sosyalist) millet tek devlet" yaratma çabasında olan yönetim, 1984'ün son ve 1985 yılının ilk aylarında Müslüman-Türk isimleri devlet eliyle zorla Bulgar isimleriyle değiştirmeye başladı. Okullarda Türkçe eğitim, kamuya açık yerlerde Türkçe konuşmak, dini ibadetler, sünnet ve İslami usullere göre yapılan cenaze törenleri, geleneksel giyim-kuşam yasaklanmış ve çıkarılan çeşitli kanunlarla bu yasaklar ciddi yaptırım altına alınmıştır. Komünist rejim, eski Bulgaristan Cumhurbaşkanı Jelyo Jelev'in de belirttiği gibi, 1984-1989 dönemi boyunca Türklere ''Kültürel Soykırım'' uygulamıştır. (Ekici, 2007, s. 516).

Yönetimin baskıları istenen sonucu vermemiş, hatta ters tepmiştir. Türkler arasında infiale neden olan asimilasyon politikası sonucunda Türkler; ulusal, dini ve kültürel kimliklerine her zamankinden daha fazla sahip çıkmışlardır. Mayıs 1989'da protestolar ciddi boyutlara ulaşmış ve Bulgar polisi ve askeri

kuvvetlerinin müdahalesi ile ancak dağıtılabilmiştir. Asimilasyon kampanyası boyunca 1000-1500 Türk öldürülmüştür. Tepkilerin artması üzerine Bulgaristan, Türklerin 1989 yazında Türkiye'ye göç etmelerine izin vermek zorunda kalmıştır. 350 bin Bulgaristan Türkü; evini, işini, malını, mülkünü ve kazanılmış haklarını terk edip beraberlerinde taşıyabildikleri eşyalar ile Türkiye'ye göç etmiştir. Bu büyük göç, Bulgaristan için büyük iş gücü kaybı anlamına da gelmektedir. Bulgaristan ekonomisi, iş gücü kaybı nedeniyle felce uğramış ve nihayet 10 Kasım 1989'da gerçekleştirilen bir halk ayaklanması sonucunda Jivkov yönetimi devrilmiştir. (Ekici, 2007, s. 516; Turan, 2003, s. 26-27).

Bulgaristan'da komünist rejimin devrilip demokratik düzenin kurulmasıyla birlikte, 29 Aralık 1989 tarihinde Bulgaristan hükümeti bu ülkede yaşayan Türk azınlığın Türkçe isimlerini alabilmelerini, ibadetlerini yapabilmelerini ve Türkçe konuşabilmelerini serbest bırakmıştır. Eski hakların iadesi Türkçe isimlerin iadesi ile sınırlı değildir. Türkçe konuşmak, Türkçe yayın yapmak, gazete ve dergi çıkarmak serbestleştirilmiştir. (Turan, 2003, s. 27). Ancak başta dönemin Devlet Başkanı Todor Jivkov olmak üzere Bulgaristan'daki Türklerin ve Müslümanların 1980'li yıllarda maruz kaldıkları zorla asimilasyon politikasını planlayanlar ve düzenleyenler, yaptıklarından dolayı ciddi bir şekilde muhakeme edilmemişlerdir. Dönemin Bulgaristan Cumhurbaşkanı Petar Stoyanov, 1997 yılındaki Ankara ziyaretinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki konuşması sırasında Bulgaristan Türklerine yapılanlardan dolayı üzüntüsünü ifade etmiştir. 2002 yılında Bulgaristan Cumhurbaşkanı Yardımcısı, katıldığı bir toplantıda Komünizm Döneminde Türklere karşı girişilen asimilasyon kampanyasından dolayı Bulgaristan'da yaşayan Türklerden özür dilemiştir. (Turan, 2003, s. 27-28).

Bulgaristan Türklerinin bugünkü durumu için özetle şunları söylemek mümkündür: "Bulgaristan Türklerinin özel hakları, yani kişinin devlet tarafından aşılamayacak ve dokunulamayacak özel alanının sınırlarını çizen hakları (düşünce ve ifade özgürlüğü, din ve vicdan hürriyeti vb.), gerekli kanunlarla garanti altına alınmıştır ve genelde uygulanmaktadır. Asıl sorun pozitif hakların kullanılmasındadır. Bunlar arasında en problemli olanları çalışma, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik haklarıdır. Bu hakların direk veya dolaylı yollardan ekonomik içerikli olmalarından dolayı kullanılabilirlikleri Türklerin mali gücüyle doğru orantılıdır." (Ekici, 2007, s. 520). Avrupa Birliği üyesi olan Bulgaristan'ın Türklerin pozitif hakları konusunda iyileşme sağlayacak şartları yaratmaktan uzak görünmektedir.

İdeoloji-Folklor İlişkisi

Folklor ürünlerini politik çıkarlar için kullanan ilk ulusal devlet; Hitler'in Ulusal Sosyalist hükümetiydi. Sovyet Rusya da folklorun komünizmi geliştirmek

ve geniş halk kitlelerine yaymada etkin bir güç olduğunu fark etti. (Dorson, 2006, s. 26-27). İdeoloji ile folklor arasındaki ilişkiyi; folklorun kökeni, yaratımı üzerine yapılan teori çalışmaları, mevcut folklorik ürünlerin ideolojik anlayışlara göre, özellikle de, Marksist ideolojiye göre yeniden yorumlanması, halk kahramanı olarak kabul edilen kahramanların, günün yeni ideolojik kahramanlarıyla yer değiştirmesi ve/veya yeniden yaratılması ve ideolojik düşüncelerin propagandası veya o ideolojik fikri geniş halk kitlelerine benimsetmek amacıyla folklorik ürünlerin örnek alınarak ideolojik söyleme uygun yeni anlatıların yaratılması olarak dört açıdan değerlendirebiliriz.

Alman halkbilimci Hans Naumann'ın 1922'de ortaya attığı "Dibe Çökmüş Kültür Varlığı" (Gesunkenes Kulturgut) teorisinin hem Naziler hem de Komünist Parti tarafından sakıncalı bulunması nedeniyle folklorun kökeni, yaratımı üzerine yeni teori çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. (Dorson, 2006, s. 26-27). Hans Naumann, öncelikle "gesunkenes Kulturgut" terimiyle tanınır ve bu terim onunla özdeşleşmiştir. Naumann'ın gesunkenes Kulturgut terimi, yirminci yüzyılın başlarındaki Alman bilim adamları arasında çok tartışmalı değildi; bu terim daha çok, sadece tanımlayıcı olarak görülüyordu. Naumann'ın bu terimine en sert tepkiyi Naziler göstermiştir. Nazizm döneminde olumsuz eleştirilere yol açan ve yüzyılın sonlarına kadar kınanmaya devam eden bu görüş, onun ilkel komünal kültür anlayışı ve tanımıydı. (Dow, 2014, s. 50). Naumann'a göre folklor, seçkin sınıftan, içinde gesunkenes Kulturgut'un bir şekli bulunan halka doğru iner. Bu görüş, Hitler'in ırksal birlik dogması yüzünden, Naziler tarafından bir kenara atıldı. Bu kökenler tezi, Sovyet Rusya'da Parti kararlarıyla tersine çevrildi ve folklorun işçi sınıfının yaratıcı ifadelerinden oluştuğu şeklindeki ilke ileri sürüldü. (Dorson, 2006, s. 26-27).

Mevcut folklorik ürünlerin ideolojik anlayışlara göre, özellikle de, Marksist ideolojiye göre yeniden yorumlanmasında ise, halk anlatılarındaki özellikle sınıf çatışması temi vurgulanmıştır. Dorson'un da ifade ettiği gibi (2006, s. 29) folklorcular yeni görevlerinden biriymiş gibi, folklorda ortaya çıkan işçi sınıfı davranışlarının devrim öncesi kanıtlarını araştırdılar. I. G. Pryzov folklorun çarlara, rahiplere, arazi sahiplerine karşı mücadele veren insanların gerçek yaşamını yansıttığını fark etti. I. A. Xudjakov popüler masallarda ve tarihi halk şarkılarında sınıf yergisi ve sosyal protesto temlerinin izini sürdü. (Dorson, 2006, s. 29). Böylece Parti, zengin Rus köylüleri, ikinci derecede önemli burjuvalar ya da suçlu unsurları, geçmişte, insanların folklorunu farklı sosyal sınıflar arasında benzer geleneklerin olmasını açıklayan bir süreç olarak kabul etti. Sonuç olarak bılını, skazki, çastuşka, ağıtlar gibi türler, halkın arasında sürüklenmeye bırakılmamalı; uygun yöntemlerle toplanmalı, düzenlenmeli, daha sonra elenmeli ve eldeki tüm iletişim araçlarıyla -radyo, sinema, tiyatro, fonograf, matbaa- işçilere

yeniden dağıtılarak sınıf çatışması temi folklor ürünleri üzerinden Sosyalist ideolojinin propaganda aracı haline getirildi. (Dorson, 2006, s.29).

Rus folklorculari, halk kahramanı olarak kabul edilen kahramanların, günün yeni ideolojik kahramanlarıyla yer değiştirmesi ve/veya yeniden yaratılması konusunda bılını adı verilen türden oldukça faydalanmışlardır. Rus folklorunun en önemli metin türlerinden biri de kahramanlıkla ilgili halk şarkıları denebilecek bılını adı verilen türdür. Bu tür, İlya Muromets, Dobrynia Nikitich ve Alesha Popovich gibi fedakarlıklarıyla, cesaretleriyle ve halka yardım etmeleriyle ünlü bazı kurgusal veya kurgusal olmayan kahramanlarla ilgili anlatılardır. Bılını geleneğinin halk kültüründeki eski kahramanların; Stalin, Çapyev, Voroşilov gibi dönemin yöneticileri veya önde gelenlerle değiştirilmeye, eskilerin motifleriyle yeni eserler verilmeye başlanır (Oinas 1973, s. 49).

Novını denen bu yeni şarkılarda Sovyet liderleri, eskinin kahramanlarının motifleriyle idealize edilirler. Ancak bu sefer, mücadele edilen düşman Rusya İç Savaşı'nın çarist taraftarları olan "beyazlardır." Eski halk şarkılarında ise düşmanlar Tatarlar olurdu. Bu yeni tür de eskinin biçimsel özellikleri ile motiflerini kullanmaya devam eder. Örneğin aşağıdaki novını da Stalin'in Novgorod Prensi Büyük Vladimir gibi Kremlin'de yürüdüğü tarif edilir:

Başladı Stalin yürümeye salonun ortasında,

Sallayarak beyaz ellerini iki yana,

Salınarak siyah bukleleriyle,

Aklında dolaşan fikir sağlamdı,

Çağırdı odasına yoldaş dostlarını. (Oinas 1973, s.50).

Kareliya Bölgesinden Stalin hakkındaki bir halk şarkısı ise şu şekildedir:

"Dev çamların hışırdadığı,

Güçlü nehirlerin aktığı yerde

Yakmış ateşlerini oduncular

Bilge Stalin'in şarkısını söyler. " (https://arzamas.academy)

Rus halk şarkıcılarının en yeteneklilerinden biri kabul edilen Marfa Kryukova'nın Lenin hakkında novını'sı:

"O günlerde, eski günlerde,

Eski vakitlerde, ihtiyar zamanlarda,

Çar'ın büyük putunun aptal anısının altında,

Simbirsk'te, Volga'nın incisinde…"

(Dörtlüğünden sonra Lenin'in ağabeyi Aleksandr'ın Çar'a suikast düzenlediği ve ardından idam edildiği anlatılır.) Lenin, gözyaşı döken annesini şöyle teselli eder:

"Üzülme anacığım, dökme gözyaşlarını.
Yemin ettik her birimiz, kazanacağımıza
Yanlışa karşı açacağımız savaşa.
Bu yüzden hissettiğim güç büyük içimde,
Meşe kütüğünün içinde vardı bir yüzük.
Çekip çıkaracağım onu, yoldaşlarımla birlikte,
Her biri de sadık koruyucumdur.
Doğa ananın kederini alt üst edeceğim,
Çünkü öğrendiğim bilgeliğin yoludur,
Okudum o büyülü küçük kitabı (komünist manifestodan bahsediliyor)
Artık biliyorum yüzüğü nerede bulacağımı,
Tüm dünyanı nasıl alt üst edeceğimi,
Tüm dünyayı ve sevgili Rusya'mızı."

Aynı şarkıda devrim şöyle anlatılır:

"Erken mi erken, bir sabahtan,
Kıpkızıl bir güneş doğdu ufuktan,
İlyiç çıktı küçük çadırından,
Yıkadı nurlu yüzünü,
Kaynağın soğuk suyundan,
Çaldı huş ağacından kavalını,
Duyanlar yanına toplandı,
Toplanıp girdiler kol kola,
Yükseldiler o muhteşem sütuna,
Topladılar kudretli güçlerini,
Tutundular o küçük, büyülü yüzüğe,
Çıkarmak zordu yerinden amma,
Var güçleriyle yüklenince çıkardılar,
Muhteşem Rus topraklarını dönüştürdüler,
Yüzünü adaletten yana çevirdiler." (Oinas, 1975, s. 166-168).

> "Novinı denen halk şarkılarının yanı sıra, Rus folklorunun güçlü masal geleneği de çağdaş konularla yeniden yaratılmıştır. Bu masalların liderleri tıpkı yeni halk şarkılarında olduğu gibi Sovyet liderleri, kolektif çiftliklerin üyeleri ve işçilerdir. Bu masallar, anlatıcıları tarafından yaratılmış olup genellikle alegoriktir. Bu masallardan birinde örneğin canlı ve ölü su, Sovyet insanının ölümsüzlüğü ve dokunulmazlığı şeklinde yorumlanmıştır. Bir fikir vermek için "Kızıl Çiçek" adlı masal şöyle özetlenebilir. Masalın yaratıcısı Olonetli anlatıcı F. P. Gospodarev'dir: "Köydeki sınıf mücadelesi sırasında toprak ağası kulak kolhoz başkanı Komünisti öldürür. Kahramanı bir yere gömer. Kahramanın ceketine iliştirilmiş Lenin Nişanının arasından kızıl bir çiçek filizlenir. Çiçek, toprağı delip çıkınca böylece kahramanın gömülü olduğu yeri işaretlemiş olur. Mucize bu ya, mezar kazılıp açıldığında kahramanın hayatta olduğu anlaşılır". *(Oinas, 1973, s. 51-52).*

İdeolojik fikri geniş halk kitlelerine benimsetmek amacıyla folklorik ürünlerin örnek alınarak ideolojik söyleme uygun yeni anlatıların yaratılmasına "çastuşka"ları örnek olarak gösterebiliriz. Rus folklorunda, bizdeki mâniye benzeyen çastuşka adında dört dizeden oluşan bir tür de bulunmaktadır. Bu tür de yeni ideolojiye göre şekillendirilmiştir.

Örneğin kadınların özgürleşmesi hakkında çaştuşka:

"Karın kölen değildir,
İşler eşit artık,
Sallama ellerini,
Erkek dediğin baş eğmeli artık."

Kolhozlarla ilgili bir çaştuşka:

"Yakın komşular ve köyümün yoksulları
Yaptı seçimlerini katıldı,
Korkusuzca kolhozlara
Sayımız elbette hiç az değil."

Stalin hakkında bir çaştuşka:

"Sonunda yaşantımız iyi artık,
Sayesinde yoldaş Stalin'in.
Cehennemden aldın bizi,

Kurtardın yoksulluktan.” (Oinas, 1975, s. 165).

Bu dönemde eski biçimlerin yanında farklı biçimler de denendiğini görüyoruz. Hem düz yazı içeren hem de şiir içeren karma bir takım halk bilimi örnekleri de verilmiştir.

“Kuzeyden deniz,
Güneyden deniz,
Batıdan dağlar,
Doğudan kılıçlar,
Ortada Moskova şehri,
Ve bu şehirde,
Lenin ve Troçki
Uzun Troçki’nin favorileri,
Lenin’inse kafası
Parlak, güneş gibi.
Duruyorlar yüksek bir kulede,
Ellerinde çelik tabancalar,
Dört yana bakıyorlar,
Gözlüyorlar,
Var mı düşmanlar diye,
…
Başım Lenin’dir,
Yüreğim Troçki,
Kanımsa Kızıl Ordu.” (Arhipova & Neklyudov, 2013, s.61).

Bu dönemde sadece Sovyet yanlısı eserler değil, Sovyet karşıtı eserler de verilmiştir. Sovyet karşıtı mâniler/”çastuşka”lar dan birkaç örnek:

Lenin binmiş domuza, Saman bulursak şükür.
Troçki binmiş kancığa, Oğlan demiş anasına,
Komiserler kaçışmış, Azcık şeker versene çayıma,
Kazaklar geliyor sanmış, Sus, Troçkist pislik,
Veririm seni ÇEKA’ya.

Çar Mihayl vakti,
Süte ekmek doğrardık, Dövdüler beni, ettiler perişan,
Geldi Sovyet hükümeti, Gencecik delikanlılar Çeka’dan,

Söyle nereye sakladın,
Sağdığın sütü sığırdan!

Varken Çar Nikolay,
Yerdik beyaz korovay,
Geldi yeni rejim,
Yatarız aç, halimize vay.

Çalgı çalar Stalin,
Terepak oynar Lenin,
Mahvetti tüm Rosya'yı (köy ağzı)
İki neşeli adi.

Yüzer nehirde vapur,
Vurur da vurur dalgalar,
Vereceğiz balıklara,
Sizi, komsomollular. (Kom. Gençlik örgütü)

Kış olmasaydı,
Olmazdı soğuk,
Kolhozlar olmasaydı,
Olmazdı açlık.
(https://proza.ru)

Bulgaristan Türkleri Mâni ve Türkülerinde Sosyalist İdeoloji

"9 Eylül 1944 Bulgaristan Türkleri için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu tarihte Sovyet ordusunun Bulgaristan'a girmesiyle Bulgar faşist rejimine son verilmiş ve demokratik halk yönetimi şeklinde proletarya diktatörlüğü kurulmuştur. Bulgaristan tarihinde, bu yeni dönem Bulgaristan'ın komünizme geçişinin başlangıcı olmuştur". (Memişoğlu, 1995, s. 136). Bu dönemde rejim, Türk azınlığı arasında sosyalist ideolojinin yaygınlaşması için basın-yayın, yazılı edebiyat ve sözlü edebiyat da dâhil olmak üzere bütün araçları kullanmıştır. Bu nedenle;

> "Bulgar sosyalist rejiminde yeniden Türkçe gazeteler ve dergiler çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde ilk çıkan Türkçe gazete 1945 yılında Sofya'da Vatan Cephesi Komitesi tarafından yayınlanan "Vatan" adlı gazete olmuştur. Bulgaristan Türk azınlığını sosyalist rejime kazandırmaya çalışan bu gazetenin yayımına Nisan 1945'te son verilmiştir. 14 Mayıs 1945 tarihinde yine Sofya'da Milli Vatan Cephesi Komitesinin Türk Azınlık Komisyonu "Işık" adlı bir başka Türkçe gazeteyi yayımlamıştır. İlk önce on beş günde bir, daha sonra haftada üç defa yayınlanan bu gazete 1951 yılı sonunda Bulgaristan Komünist Partisi'nin Türkçe gazetesi halini almıştır. 1947 yılında "Yeni Işık" daha sonra "Yeni Işık-Nova Svetlina" başlıkları altında Parti Merkez Komitesi'nin yayını olarak 1984 yılı sonuna kadar faaliyetini sürdürmüştür". (Memişoğlu, 1995, s. 165).

Bulgaristan Komünist Partisi, Türk çocukları ve gençleri arasında sosyalist ideolojiyi yaygınlaştırmak için yayınlar da çıkarmıştır. "1 Kasım 1946 tarihinden itibaren Türk çocukları için "Eylülcü Çocuk", 1948'den itibaren Türk gençliğine dönük "Halk Gençliği" adlı iki Türkçe gazete daha yayınlamıştır. Her ikisi de Dimitrof Komünist Gençler Birliği Merkez Komitesi'nin organıydılar." (Memişoğlu, 1995, s.165).

Komünist dönemde yönetim, Türkçe kitap yayınında siyasi eserlerin basım ve dağıtımında büyük gayret göstermiştir. Komünist ideolojinin önde gelen isimlerinden Marks-Engels ve Lenin'in eserlerinden bazıları Türkçe olarak yayımlanmıştır. Bunların belli başlıları şunlardır: *"Komünist Partiyası Manifesti", "Solculuk, Komünizm Çocuk Hastalığıdır", "Halkın Dostları Kimlerdir ve Onlar Demokratik İnkılapta Sosyal Demokrasiye Karşı Nasıl Savaşıyorlar?", "Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Safhasıdır", "Ne Yapmalı?", "Bir Adım İleri, İki Adım Geri", "Devlet ve İnkılap". Georgi Dimitrof'un seçilmiş eserlerinden iki cilt, Kalinin'in "Komünist Terbiyesi"* vb. (Memişoğlu, 1995, s. 169).

1954 yılında Türkçe yayın şubeleri "Narodna Prosveta" (Halk Eğitimi) yayın evinde birleşerek, bu yayınevi bünyesinde Türkçe yayınlar bölümü oluşturulmuştur. (Memişoğlu, 1995, s.169). Bu yayınevi tarafından Bulgaristan Türkleri folkloru üzerine de pek çok yayın yapılmıştır. "Türk Atalar Sözleri ve Özlü Sözler", "Halk Türküleri", "Rodop Halk Masalları", "Rodop Halk Türküleri", "Rodop Manileri", "Bulgaristan Türklerinin Halk Şiiri", "Tahir ile Zühre", "Kerem ile Aslı", "Leyla ile Mecnun", "Âşık Garip", "Köroğlu" bu yayınevinin çıkardığı yayınlardan bir kaçıdır.

Komünist Parti döneminde yönetim, Bulgaristan Türkleri halk edebiyatı ürünlerini de ideolojik yaklaşımla ele alıp değerlendirmiştir. Mâni ve türkülerdeki sosyalist ideolojinin izlerini ele almadan önce bu duruma örnek olarak Türk Atalar Sözleri ve Özlü Sözler adlı çalışmayı örnek verebiliriz.

> "Derleyicileri Yusuf Kerimof ve B. (Beytullah) Şişmanoğlu olan bu çalışma sonucunda Bulgaristan'da 1955 yılında Narodna Prosveta tarafından Türk Atalar Sözleri ve Özlü Sözler adlı bir eser yayınlanır. Aynı yayınevi tarafından eserin ikinci baskısı ise, 1960 yılında yapılır. Türk Atalar Sözleri ve Özlü Sözler adlı eserin birinci baskısında 2100 atasözü/deyim bulunmaktadır. Eserin başındaki giriş mahiyetindeki "Birkaç Söz" başlığı altında atasözleri hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuştur. Buna göre; atalar sözleri, halkın keskin zekâsıyla uzun tecrübelerini ve karakterini aksettiren birer aynadır. Onlar, asırlar boyunca geçilen uzun bir inkişaf yolunun kilometre taşları ve istikamet gösteren işaretleridir. Derleyenlere göre; her cemiyet ve

> her içtimai nizam, kendi maddi ve manevi hayat şartlarına göre atalar sözleri yaratmıştır. Buna göre "Bükemediğin bileği öp", "El öpmekle dudak aşınmaz" atasözleri ezen zümrenin isyankâr maneviyatını uyuşturmakta kullanılan birer "zehir"dir. "Ya alırım ya ölürüm", "Zenginle başa çıkılmaz", "Gelen ağamız, giden beyimiz" gibi atasözleri ise; ezilen, istismar edilen sınıfların kâh isyan, kâh tevekkül, kâh pişmanlık duygularını dile getirmektedir. Bu ve buna benzer ifadeler, hâkim sınıfların isteklerine hizmet etmekte, hâkim sınıfın menfaatine dokunmamak kaydıyla mutlak itaati tavsiye etmektedir." görüşleri yer almaktadır." (Özkan, 2007a, s.1655).

Söyleyiş kolaylığı ve yaygınlığı gibi nedenlerle mâniler sözlü kültürümüzün en yaygın türlerinden biridir. Şimşek (2015: 64) mâniyi; "başta sevda ve ayrılık olmak üzere, insanoğlunun, acı-tatlı her türlü duygusunu konu alan, az sözle çok anlamın ifade edildiği, genellikle 7 heceli (4+3 şeklinde duraklı) olup, aaxa şeklinde kafiyeli müstakil (diğer mânilerden bağımsız) dörtlüklerdir" şeklinde tanımlamaktadır. Türk dünyasının ayrılmaz bir parçası olan Bulgaristan Türkleri arasında da mâniler çok yaygındır. Bulgaristan Türkleri arasında; imece usulüyle yapılan çalışmalar, bayramlar, Ramazan ayı, Hıdırellez ve Nevruz kutlamaları ve düğünler mânilerin icra edildiği ortamlardır. (Özkan, 2007b, s.238-249).

Bulgaristan Türkleri mânileri üzerinde Bulgaristan'da yapılan en kapsamlı yayın, Hayriye Süleymanova ve Emil Boef tarafından yayına hazırlanan "Rodop Manileri" (1965) adlı çalışmadır. Derleyenlerin verdiği bilgiye göre bu eser aynı adla 1962'de çıkan eserin ikinci baskısıdır. Bu baskıda mâni sayısının 2000'e çıktığını belirten derlemeciler ayrıca daha önceki baskıda olmayan şive ve ağız özelliklerinin bu baskıda eserin sonundaki sözlükte gösterildiğini ifade etmektedirler.

"Rodop Manileri" adlı bu eserde 2000 mâni metni konularına göre 8 başlıkta sınıflandırılmıştır.

1. Gençlik, Aşk (1328 mâni)
2. Ayrılık, Gurbet ve Hasret (260 mâni)
3. Bahtsızlık (65 mâni)
4. Aile, Bayram, Tören (42 mâni)
5. Emek, Yeni Hayat (87 mâni)
6. Askerlik (19 mâni)
7. Talebelik (135 mâni)
8. Mizah (64 mâni)

Bildiri başlığımıza konu olan mâniler "Emek, Yeni Hayat" başlığı altında yer alan 87 mânidir.

Bir diğer çalışma ise, Rıza Mollof tarafından hazırlanan “Bulgaristan Türklerinin Halk Şiiri” (1958) adlı çalışmadır. Bu çalışmada 651 mâni metni konularına göre:

1. Gençlik, Aşk, Muhabbet (241 mâni)
2. Eros (14 mâni)
3. Gurbet-Hasret (144 mâni)
4. Şikâyet, Sitem, Ayrılık (131 mâni)
5. Aile (10 mâni)
6. İntizar (12 mâni)
7. Mizah (20 mâni)
8. Çeşitli Temler (12 mâni)
9. Yeni Temler (67 mâni)

Şeklinde sınıflandırılmıştır. Yeni düzen, yeni dönemle ilgili mâniler “ Yeni Temler ” başlığı altında yer almaktadır.

Aynı eserde 74 türkü metni konularına göre şu şekilde sınıflandırılmıştır.

1. Gençlik-aşk şiirleri (9 türkü)
2. Hasret şiirleri (7 türkü)
3. Gurbet şiirleri (4 türkü)
4. Sosyal örf şiirleri (1 türkü)
5. Gelin türküleri (6 türkü)
6. Oyun türküleri (6 türkü)
7. Ağıtlar (14 türkü)
8. Mizahî şiirler (4 türkü)
9. Göçebelik şiirleri (1 türkü)
10. Eşkıya türküleri (3 türkü)
11. Tarihi şiirler (3 türkü)
12. Hapishane türküleri (2 türkü)
13. Askerlik türküleri (3 türkü)
14. Muhacirlik türküleri (4 türkü)
15. Yeni halk şiirleri” (7 türkü)

Bu eserde “Yeni halk şiirleri” sınıflandırması altında verilen yedi türkü metni sosyalist anlayışı dile getiren türkülerdir.

Bir başka çalışma, Emil Boef ve Hayriye Süleymanova tarafından hazırlanan “Rodop Türküleri” (1964) adlı çalışmadadır. Bu çalışmada 211 türkü metni konularına göre şu şekilde sınıflandırılmıştır:

1. Aşk, Gençlik (91 türkü)
2. Aile, Tören (25 türkü)
3. Ayrılık, Hasret, Gurbet, Askerlik (48 türkü)
4. Bahtsızlık Hastalık Ölüm (15 türkü)
5. Eşkıyalık, Çetecilik, Tarihi Türküler (8 türkü)
6. Emek, Yeni Hayat (14 türkü)
7. Şenlik, Oyun, Mizahî Türküler” (10 türkü)

Bu çalışmada “Emek, Yeni Hayat” başlığında yer alan on dört türkü metni yeni düzenin düşüncelerini dile getiren türkülerdir.

Eldeki metinleri değerlendirdiğimizde bu metinlerin; sosyalizmi kurmayı teşvik eden, geçmişi faşist dönemi eleştiren, yeni düzenin getirdiği yenilikleri konu edindiğini söyleyebiliriz.

Sosyalizmi Kurmayı Teşvik Eden Mâniler

1

Çorap şişi kırıldı,
Şişede su duruldu;
İşçi çalışmasıyla
Sosyalizm kuruldu

2

Avı vuralım, vuralım
Çaya köprü kuralım;
Hepimiz bir olalım
Sosyalimi kuralım.

3

Derelere ineceğiz,
Su kuşunu huracağız;
Biz yârimle ikimiz
Sosyalizmi kuracağız.

4

Gurcerendir köyümüz,
Zemzem akar suyumuz;
Sosyalizmi kuracağız,
Biz yârimle ikimiz.

5

Pencereden bakalım,
Sular gibi akalım;
Hepimiz bir olalım,
Yeni hayatı kuralım.

6

Sınır üstünde eller
Bize halk genci derler
Sosyalizm kurmaya
Çalışalım, ey gençler!

7

Kale kaleye karşı
Kalenin ardı çarşı
Sosyalizm kuracağız
Dosta düşmana karşı.

8

Pencereden bakalım
Sular gibi akalım
Hepimiz bir olalım
Sosyalizmi kuralım.

9
Vapur yüzer denizde
Al bayrak elimizde
Lenin yoldaş ölse de
Davası elimizde.

10
Asma ektim ben taşa,
Biçmedim kaldı kışa;
Biz Dimitrof[1] gençleriyiz,
Bakmayız boya yaşa.

11
Rodopların taşları,
Türlü çiçek içleri;
Şen ve gürbüz yetişir
Dimitrofun gençleri.

12
Kırcalide tel kazık,
Tel kazıkta ne yazık
Rodopların kızları
Deseneme'ye[2] yazık

13
Evin önünde kantar,
Kantar elimi dartar;
Benim de var bir yârim
Partiyada sekretar.

14
Yüklük üstünde kantar,
Kantar elimi tartar;
Benim de var bir yârim
Deseneye sekretar.

15
Sevgilim ne dursun,
Çalış, hamleci olursun;
Beni candan seversen.
Mektuplan konuşursun

16
Derede tütün ocak,
Ocağı kim sulayacak;
Saat ikide gel yârim
Toplantı başlayacak

Geçmişi Faşist Dönemi Eleştiren Mâniler

17
Ardalar doldu taştı,
Faşistler bizden kaçtı;
Yaşa sevgili Partiyam
Bize okullar açtı

18
Balkanda gezen erler,
Şimdi dünyaya geldiler;
Felek döndü tersine
Hitleri öldürdüler.

19
Faşistlerden ne gördük
Pamuktan gömlek gördük
Yaşa sevgili Partiyam
Beş leva basma gördük.

20
Bahçeye çektim nünnü,
Adını koyan Ümmü;
Faşistler çoktan öldü,
Şimdi komünist günü.

21
Meşe üstünde çotuk,
Yârim söylüyor nutuk;
Dikin kırmızı bayrağı,

22
Ayna düştü elimden
Kırıldı on yerinden
Kızılordu kurtardı

[1] Bulgaristan'da sosyalist yönetimin kurucusu ve ilk başbakanı olan Bulgar siyasetçidir.
[2] Komünist Gençler Birliği.

Faşistlerden kurtulduk. Faşistlerin elinden.

Yeni Düzenin Getirdiği Yenilikler Üzerine Söylenen Mâniler

23

Yazovirin yollarında
Kamyonlar işleyecek
İnciner olmuş yârim
Yazoviri ölçecek

24

Şu yazovir kuruldu
Halkın boynu duğruldu;
Yazovir kurulalı
Rodoplar şenlikle doldu

25

Sabanın demiri kör
Etmez artık beş para
Uçsuz verimli toprak
Verildi traktorlara

26

Yeni hayat kuruldu,
Sularımız duruldu,
Elişmeyin agalar
TKZS[3] kuruldu.

27

Tütünün kırılması,
Ne güzel kuruması;
Kara gözlü yârimin
Yok mu serbes durması

28

İlmek attım denize
Niçin gelme(z)sin bize
Ne korkarsın be yârim
Sosyalizm var bizde

29

Arda boyları bostan,
Burası Bulgaristan;
Bizim köyün kızları
Giydi ipekli fistan.

30

İpek fistanım var a!
Koltukları pek dar a!
Ne korkarsın be yârim
Serbestlik var a!

31

Dut dalında kerkenez,
Boynumuzda bir penez;
Serbest gezen kızlara,
Kimse bir şey deyemez.

32

Makinenin işleri,
Yapıyor her işleri;
Yaşa sevgili Partiyam,
Denkleştirdin gençleri.

33

Çayırlardan geç yârim
Çayırlarda batak yok
Şimdi hürriyet günü,
Bakan göze yasak yok.

34

Derelerin engine,
Şeker damlar rengine;
Şimdi hürriyet günü,
Herkes dengi dengine[4].

[3] 7 Mart 1950 tarihinde tüm Bulgaristan'da kurulan kolektif çiftlikler denilen Köy Tarım Kooperatifleri.
[4] 1, 2, 3, 4, 5, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20,21, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34. Maniler; Süleymanova & Boef, 1965, s.150-157; 6, 7, 8, 9, 22, 25. Maniler; Mollof, 1958, 68-74.

Türkülerden örnekler

KIZILORDU DESTANI

Hızlandık alırız hızı
Doğdu, göründü Rus yıldızı
Selam verdi Moskova kızı
Bayrakları hep kırmızı.

Gel arkadaş, korkmayalım
Yurda düşman sokmayalım
Gönüllü asker olalım
Şu vatanı koruyalım.

Faşistler bizi kavurdu
Ne kadar canlar savurdu
Yıkıp yaktılar evleri
Balkan kurtardı erleri.

Hey gençlik, hey nedir
Sevdiğinden ırak mısın?
Şehitlerin al kanından
Yaratılmış bayrak mısın?

Balkanda gezen erler
Şimdi dünyaya geldiler
Felek tersine döndü
Hitler zorundan öldü.

Kızılordu, Kızılordu
Bulgaryada bizi buldu
Yaşasın bu Kızılordu
Almanları hep koğdu.

Gel arkadaş, yoktur korku
Artık bize haram uyku
Faşistlere vardır sorgu
Yaşasın Kızılordu!

Rıza Mollof, bu şiirin M. Con tarafından yazıldığını ve artık anonimleşmeye yüz tuttuğunu belirtmektedir. (Mollof, 1958, s. 145).

KOMBAYNIMIN TÜRKÜSÜ

Çocuk:
Kombaynımı gırlattım
Normaları[5] fırlattım
Mangabaşı Ayşe'ye
Yandan bir bakış attım.

Kız:
Gırlat Mehmet sen gırlat
Günde beş norma fırlat
Eğer hamleci olmazsan
Ayşe'den kalırsın ırak.

Çocuk:
Kombaynımın çadırı
Barış koydum adını
Yürü kombaynım gidelim
Gör tekezese kızını.

Kız:
Eğer barış istersen
Dimitrofçu genç isen
Ayşe de senin olacak
Onun gibi işlersen.

[5] Norma, bir işçinin bir günde yapacağı iş miktarı.

Çocuk:
Kombaynımı alıverdim
Yaylaya dalıverdim
Günde beş norma attım
Ayşe'yi alıverdim.

Rıza Mollof, bu şiirin H. Karahüseyin tarafından yazıldığını ve artık anonimleşmeye yüz tuttuğunu belirtmektedir. (Mollof, 1958, s. 146).

TÜRKÜ

TKZ-ler kuruldu,
Tarlaları sürüldü,
İşleyelim birlikte,
Fakir zengin bir oldu.

İşleyim olmaz mı be güzel
Çalışalım olmaz mı?
Altın renkli tütünleri,
Beyaz tomruk pamukları.
Toplasak olmaz mı, be güzel,
Toplasak olmaz mı?

İlkbahar açıldı,
Kuşlar artık ötüyor,
Sürüm zamanı geldi.
Makinalar sürüyor.

TKZ-emiz var bizim,
Pamuk tütün ekeriz,
Sosyalizmi kurmaya
Çalışırız hepimiz.

İşleyim olmaz mı be güzel,
Çalışalım olmaz mı?
Altın renkli tütünleri,
Beyaz tomruk pamukları.
Toplasak olmaz mı, be güzel,
Toplasak olmaz mı?

İşleyim olmaz mı be güzel,
Çalışalım olmaz mı?
Altın renkli tütünleri,
Beyaz tomruk pamukları

Toplasak olmaz mı, be güzel,
Toplasak olmaz mı?

Bu türkü Bulgaristan Türklerinin çok sevdiği ses sanatçısı Kadriye Lâtifova tarafından Sofya radyosunda okunan türkülerden biridir. Türkü, Youtube kanalında bulunmaktadır. (Süleymanova - Boef, 1964, s.123).

Yeni Hayat Türküsü

Nazik nazik bakarsın
Yüreğimi yakarsın.
Tanışalım, sevişelim,
Tıkır mıkır tıkırdatma, gel yanıma.

TKZ-ye yazılalım,
Yeni hayata kavuşalım,
Tanışalım, sevişelim,
Tıkır mıkır tıkırdatma, gel yanıma.
(Süleymanova - Boef, 1964, s.122).

Biz seninle tanışırız,
Yeni hayata kavuşuruz,
Tanışalım, sevişelim,
Tıkır mıkır tıkırdatma, gel yanıma.

Dilber dilber gezersin,
Niçin beni üzersin,
Tanışalım, sevişelim,
Tıkır mıkır tıkırdatma, gel yanıma.

TKZS Yaylasında Bizler İşleriz

TKZS yaylasında bizler işleriz
Derin sürüz toprakları
Gübre ile besleriz

Buğdayları gombaynlarla
Biçer döveriz
Hiç ziyansız toplayarak
Ambarlara koyarız

Altın renkli tütünleri
Beyaz lifli pamukları
Toplar iken gel gör, aman
Verimleri pek de yaman

Altın renkli tütünleri
Beyaz lifli pamukları
Toplar iken gel gör, aman
Verimleri pek de yaman[6]

Komünist dönemde Bulgaristan'daki kolektif çiftlikleri öven ve rejimin propaganda amacıyla bestelettiği bu tip türküler,/besteler binlerce kopya olarak 45'lik yapılır ve bedava dağıtılırdı. Aynı durumun Sovyet Rusya'sı içinde geçerli olduğu görülmektedir. Oinas'a göre; hem halk şarkılarının hem de masalların yaratımı devletçe destekleniyordu. Yazarlar ve profesyonel halk bilimciler, şarkıcı ve anlatıcıları olgular ve ideoloji konusunda eğitmeleri amacıyla özel olarak atanıyordu. Halk arasındaki anlatıcılar taşradaki merkez şehirlere, Leningrad'a ve Moskova'ya davet ediliyor, müzeler gezdiriliyor, konferanslara ve konserlere katılıyorlardı. Evlerine radyo bağlanıyor, gazete ve dergi abonelikleri yapılıyordu. Devlet, evlerine küçük kütüphaneler kuruyordu. Ayrıca usta anlatıcılar turnelere çıkarılıyordu. (Oinas, 1973, s.51-52).

Belli bir dönemin ürünü olan bu yaratmalar;

> "Sözlü ortamda bir geleneğe bağlı olarak ortaya çıkan, yayılan, yayılma sırasında varyant ve versiyonları oluşan, belli bir icra töresine sahip, sözlü ortamda tüketilen ürünler örneklenerek benzeşim yoluyla çeşitli sebeplerle yazılı olarak yaratılan, tüketilme çevresi olmayan ya da çok sınırlı olan, süreklilik göstermeyen, bir gelenek oluşturabilecek kadar kökleşemeyen, genelde belli bir dönemin özelliklerini içeren ve daha çok belli bir ideolojinin yayılmasını sağlamak amacıyla üretilmiş ürünlerdir. İnceleme konusu olan bu manilerin gelenekte olduğu gibi bir icra ortamı yoktur. Dolayısıyla kolektif belleğe kaydedilip geleceğe aktarılma imkânına da sahip değildir. "Benzeşim" yoluyla yaratılmış bu tür halkbilgisi ürünleri dönemseldir". (Özkan, 2020, s. 88).

[6] Bu türkü de bestelenmiş bir türkü olup Youtube üzerinden dinlenebilir.

Sonuç

Dönemsel olarak ortaya çıkmış ve/veya çıkarılmış bu ürünler sadece ideoloji-folklor ilişkisi bağlamında değil aynı zamanda "yaratma, yayılma, icra, kolektif hafızaya kaydı" gibi açılardan da değerlendirilmesi ve irdelenmesi folklor-gelenek noktasında bize yeni fikirler verebilir. Komünist dönemde Türkistan sahasındaki diğer Türk boylarında da –varsa- bu tür mâni ve türkülerin veya diğer sözlü edebiyat ürünlerinin bir araya getirilmesi folklor-ideoloji arasındaki ilişkinin daha geniş bir çerçevede ele alınmasını sağlayacak ve bizlere yeni bakış açıları kazandıracaktır.

Kaynakça

Ağanoğlu, Y. (2001). *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makûs Talihi Göç*. İstanbul: Kum Saati.

Arhipova, A., Neklyuduv, S. (2013). Folklor i vlast v "zakrıtom obşçestve." Pançenko A. (Ed.), Russkiy Politiçeskiy Folklor içinde (s.31-74). Moskova:Issledovaniya i puplikatsii: Novoye izdatelstvo.

Boef, E., Süleymanova, H. (1964). *Rodop Türküleri*. Sofya: Narodna Prosveta.

Dorson, Richard M. (2006). *Günümüz Folklor Kuramları*. (Selcen Gürçayır, Yeliz Özay, Çev.). Ankara: Geleneksel.

Dow, J. R. (2014). Hans Naumann's gesunkenes Kulturgut and primitive Gemeinschaftskultur. J*ournal of Folklore Research*, *51*(1), 49-100.

Ekici, N. (2007). *Bulgaristan Türkleri*. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ (Ed.ler). Balkanlar El Kitabı Cilt II: Çağdaş Balkanlar içinde (s. 507-521). Ankara: Karam&Vadi.

Memişoğlu, H. (1995). Bulgaristan'da Türk Kültürü. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Mollof, R. (1958). *Bulgaristan Türklerinin Halk Şiiri*. Sofya: Narodna Prosveta.

Oinas, Felix J. (1973). Folklore and Politics in the Soviet Union. Source: *Slavic Review*, *32*(1), 45-58.

Oinas, Felix J. (1975). The Political Uses and Themes of Folklore in the Soviet Union. Source: J*ournal of the Folklore Institute*, *12*(2/3), 157-175.

Özkan, İ. (2007a). *Bulgaristan Türkleri Atasözleri ve İdeolojik Yaklaşım*. I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildiri Kitabı içinde C. IV, (s.1653-1659). Ankara: Lazer Ofset Matbaa.

Özkan, İ. (2007b). *Bulgaristan Türklerinde Mani Söyleme Geleneği.* IV. Uluslararası Türk Medeniyetlerinde Sözlü Kültür Geleneği Sempozyum Bildirileri "Maniler" içinde (s.237-251). İzmir: Egeli Araştırmacı ve Yazarlar Birliği Yayını.

Özkan, İ. (2020). Cumhuriyetin 10. Yılında Taşpınar Dergisinde Yayımlanan Manilerin Folklor Ve İdeoloji Ekseninde Bir Değerlendirmesi. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, *8*(21), 78-92.

Süleymanova, H., Boef, E. (1965). *Rodop Manileri*. Sofya: Narodna Prosveta.

Şimşek, E. (2015). Anonim Halk Şiiri İçerisinde Mânilerin Yeri. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, *5*, 59-87.

Turan, Ö. (2003). *Geçmişten Günümüze Bulgaristan Türkleri*. Erhan Türbedar (Ed.). Balkan Türkleri Balkanlar'da Türk Varlığı içinde (s.18-43). Ankara: ASAM.

https://arzamas.academy/courses/14/5, (E.T. 13.08.2021).

https://proza.ru/2019/03/17/1798, (E.T. 13.08.2021).

Bulgaristan Türkleri Mâni ve Türkülerinde Sosyalist İdeolojinin İzleri

Özet

20. yüzyılda değişik ideolojik düşünceler, folklor ürünlerinin kendi ideolojilerini yaymak ve benimsetmek için etkin bir güce sahip olduğunu fark ettiler. Folklorun bu etkin gücünden ilk olarak faydalanan Hitler'in Nazi Almanya'sı ardından da Sovyet Rusya olmuştur. Sovyet Rusya, geleneksel anlatma türlerini yeni ideolojinin düşüncelerini ifade aracı olarak kullanmıştır. Benzer durumu İkinci Dünya Savaşı sonrası Rusların da yardımıyla Bulgaristan'da iktidara gelen komünistlerin uygulamalarında da görüyoruz. Bulgaristan'daki yeni yönetim Türkler arasında Sosyalist ideolojinin yaygınlaşması amacıyla hem yazılı hem de sözlü edebiyattan olabildiğince faydalanmaya çalışmıştır. Bu amaçla geleneksel yapılar kullanılarak bu geleneksel yapılara yeni ideolojilerin düşünceleri söylettirilmiştir. Özellikle Bulgaristan Türkleri sözlü edebiyatının en yaygın türlerinden olan mâni ve türküler İdeolojik düşüncelerin propagandası için bir aracı olarak kullanılmıştır. Geleneksel bağlamından kopuk bir şekilde oluşturulmuş olan bu mâni ve türkülerde geçmiş kötülenirken yeninin övgüsü yer almaktadır. Belli bir dönemin ürünü olan bu yaratmalar, kolektif belleğe kaydedilip geleceğe aktarılma imkânına da sahip değildirler. Sosyalist ideolojiyi yansıtan Bulgaristan Türkleri türkü ve manileri de bu türden dikkat çekici örneklerdir.

Anahtar kelimeler: Folklor, ideoloji, Bulgaristan Türkleri, mâni, türkü.

Traces of Socialist Ideology in Mânis and Folk Songs of Bulgarian Turks

Abstract

Different ideologies in the 20th century noticed that the folklore products had an influential force to spread and impose their ideologies. The first who benefitted from this power of folklore was Hitler's Third Reich, and then Soviet Russia. The latter implemented traditional narrative types as means of expressing the ideas of their ideological point of view. A similar approach is also visible in the practices of the communist party of Bulgaria which came to the power with the help of Soviet Russia after the Second World War. The new administration in Bulgaria sought the methods to make the most out of written and oral literature to spread the socialist ideology among the Turks. For this purpose, conventional narration

structures were utilized so that they can speak with the thoughts of their ideology. Mânis and folk songs (türkü, Tur.), the most common types of oral literature of Bulgarian Turks, were approached as tools for ideological propaganda. The mâni and folk songs created by rending them from their traditional context began to vilify the past while praising the new order. Collective memory did not have the opportunity to record these novel creations and transfer them to the future as they were the creations of a defined period. In this context, Bulgarian Turks' folk songs and mânis reflecting the socialist ideology are remarkable examples of attempts to create a new ideological folklore approach.

***Keywords**: folklore, ideology, Bulgarian Turks, mânis, folk songs.*

Kuzey Makedonya'da Türkçe Eğitim ve Öğretim

MAHMUT ÇELİK*

Giriş

"Bugünkü K. Makedonya devletinin kapsadığı arazi, tarihî ve coğrafi K.Makedonya'nın sadece bir kısmı % 38'idir. Toplam 67.741 kilometre kare alanı olan Kuzey Makedonya'nın doğu ve güneyindeki geniş toprakları hâlen Bulgaristan ve Yunanistan sınırları içindedir. K. Makedonya devletinin arazisi ise 25.713 kilometre karedir. K. Makedonya, Ege'ye sahili olmakla birlikte, balkanların ortasında kalmaktadır. Kuzeyinde Şar, Üsküp Karadağı, Osogovski ve Rila dağları Makedonya'yı Kosova ve Sırbistan'dan ayırır. Rodoplar'ın batı uçları ve Mesta nehri bölgenin doğu sınırını çizer. Güneyde Bistrica nehri ve Ege sahili vardır. Batıda ise Ohri gölü ile aynı hizadaki Korab, Yablanitsa, Gramos ve Pinol dağları bölgeyi Arnavutluk ve Epir'den ayırır." (Hatipoğlu, 2002, s. 187).

Bu küçük ama stratejik önemi büyük bölgenin coğrafi konumu böyledir. Burada, "ülke" ve "bölge" terimlerini birbirinden ayırmak gerektiğini de özellikle belirtmeliyiz. Çünkü Makedonya adı her iki bağlamda farklı çağrışımlarla ortaya çıkmakta ve bu yüzden yeni birtakım uluslararası anlaşmazlıklar doğmaktadır. Görülen odur ki, "Makedonya beşerî olarak da bir kesişme noktasıdır. Batısında Arnavutlar vardır. Kuzeyinde Sırplar, doğuda Bulgarlar yaşar. Güney taraf ise Helen dünyasına açılır. Böylece değişik güç, kültür ve anlayışların kesiştiği çok hassas bir noktada bulunan Makedonya, bunların arasında bir barış köprüsü

* Prof. Dr., İştip Gotse Delçev Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Kuzey Makedonya) mahmut.celik@ugd.edu.mk

olabilecekken, çoğunlukla anlaşmazlık konusu olmuş, içte ve dışta Makedonya denince akla çoklukla ateş oyunu gelmiştir."

Kuzey Makedonya coğrafyasından tarih içinde pek çok milletler gelip geçmiştir. Türklerin bu coğrafyayı vatanlaştırmaları ise MÖ 700 yıllarına kadar inmektedir. İskit, Hun, Avar, Kuman, Uz, Peçenek, Vardar, Bulgar ve Osmanlı adıyla Türkler bu coğrafyada yaşamışlardır. Bugün dahi burada pek çok yer adı; Balkan adlandırması da dâhil bu tarihin izlerini taşımaktadır. Türklerle Balkanlara medeniyet, bilim, barış, adalet, istikrar ve huzur gelmiştir (Hamzaoğlu, 2000, s. 71-90).

"Osmanlı Devleti'nin gerçekçi, adaletli yönetimi, balkanlarda birçok toplumun, özellikle, Boşnaklar ve Arnavutlar ile bölgede Türk kavimleri olarak bilinen Peçenek ve Kuman Türk kavimlerinin Müslüman olmalarına yol açmıştır. Bu boylar günümüzdeki, Pomak ve Torbeş Türkleri diye bilinmektedir." (Sarınay, 2005).

Bugünkü K. Makedonya, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulmuştur. Çatışan milletler (Arnavutluk, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan) arasında bir yastık görevini yapsın diye kurulmuştur. Makedonya, Yugoslavya Krallığı ve Yugoslavya Cumhuriyeti içinde bir parça olarak yaşadıktan sonra Yugoslavya'nın dağılmasının ardından 8 Eylül 1991 tarihindeki referandum sonucuna dayanarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu referanduma Türk toplumu yüzde yüz katılmış ve K. Makedonya'yı devlet ve vatan olarak kabul etmiştir.

Yunanistan ile yaşanan kriz, ülkenin Yugoslavya'dan ayrılarak 1991'de "Makedonya" ismi altında bağımsızlığını ilan etmesiyle başladı.

Atina, tarihi ve kültürü ile eş tuttuğu Makedonya isminin kullanılmasına şiddetle karşı çıktı. Yunanistan'ın kuzeyinde Makedonya diye bir bölge olması nedeniyle, aynı isme sahip komşu ülkenin burada toprak iddia etmesinden endişe ediliyordu. Makedon ve Yunan hükûmetleri, 12 Haziran 2018'de ülkenin adının "Kuzey Makedonya" olarak değiştirilmesi konusunda anlaşmaya vardı ve ad değişikliği 12 Şubat 2019'da yürürlüğe girdi. Ancak, Kuzey Makedonya Avrupa Birliği yolunda tekrardan bazı engellere rastladı. Bu sefer Bulgaristan tarafından Kuzey Makedonya'yı millî kimlik sorunu yüzünden veto etti.

Yirminci yüzyılın başlarından itibaren, soykırım ve etnik arındırma ile Türklerin nüfusu bu bölgede her geçen gün azaltılmaya çalışılmıştır. Kuzey Makedonya'da yaşayan Türklerin büyük bir kısmının Üsküp'te yaşadığını göstermektedir. 1953 yılında Makedonya'nın genel nüfusu 1.304.000 olarak ilan edilmiştir. Bunun içinde Türkler 203.000 nüfusa sahip idi. Türklerin sayısı 1971 sayımında 108.000, 1981 sayımında ise 86.000 olarak ilan edilmiştir. Makedonya Devlet İstatistik Ofisi'ne (Државен завод за статистика) göre 2002 yılında yapılan son sayımlarda Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin toplam nüfusu

2.022.547'dir. Türklerin sayısı ise 77.959'dur. Üsküp'ün toplam nüfusu 506.926, kendini Türk olarak ifade edenlerin sayısı ise 8595'tir. Buna göre Kuzey Makedonya Türklerinin %11'i Üsküp'te yaşamaktadır".

Makedonya'da Türkçe Eğitim

Kuzey Makedonya'da Türkçe eğitimin Türklerin varlığı ile birlikte başlamış olduğunu söyleyebiliriz. Osmanlı fethetmeyi düşündüğü bölgelerde tekkeler kurar ve bu tekkeler zamanla bir eğitim ve kültür merkezi hâline gelirmiş. Makedonya'da da Türkçe eğitim veren birçok eğitim merkezi, okul açılmıştır. Bölgede uzun yıllar Türkçe eğitim devam etmiştir. Balkan Savaşları ile Türkçe eğitim konusunda ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra rahat bir nefes alınsa da Türkçe eğitim konusunda birçok sorun ile karşılaşılmıştır.

Tito'nun ölümü ve Yugoslavya'nın dağılması ile bağımsızlığını ilan eden Makedonya Cumhuriyeti'nde bugün Türkçe eğitim hakkı yasal düzenlemeler çerçevesinde devam etmektedir. Makedonya Anayasası'na göre Türkler "millet" olarak kabul edilmekte ve azınlık statüsünde bulunan Türklerin Türkçe eğitim görme hakları bulunmaktadır.

Kuzey Makedonya'daki Türk çocuklara ana dili ile eğitim verilmektedir. Fakat her Türk öğrenci ana dili ile eğitim görememektedir; bazı öğrenciler Makedonca ve Arnavutça eğitim veren okullara gitmektedir. Türkçe eğitim görenler ise dil becerilerinin geliştirilmesi bakımından birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Makedonya'daki Türk öğrenciler için iki dillilik, çok kültürlülük söz konusudur. Böyle bir ortamda ana dili becerilerinin geliştirilmesi açısından sıkıntılar ortaya çıkmaktadır.

Kuzey Makedonya'da Türkler ağırlıklı olarak ülkenin batısında yaşamaktadırlar: Gostivar, Kalkandelen, Üsküp, Kırçova, Ohri, Ustruga, Manastır ve Pirlepe.

İştip, Köprülü, Valandova, Radoviş gibi doğu bölgelerde de Türkler yaşıyor. Fakat Doğu K. Makedonya'da batıya nazaran şartlar daha farklı. Yaşam koşullarının da zor olduğu K. Makedonya'nın doğusunda Radoviş hariç, Türkçe eğitim sadece ilkokullardaki seçmeli Türkçe dersi ile sınırlı. Makedonca eğitim veriliyor buradaki okullarda. Öğrenci isterse Türkçe dersini seçiyor. 2008 yılında program değişmiş ve ilköğretim okulları sekiz yıldan dokuz yıla çıkarılmış.

Uydu yayını ile Türk televizyon kanalları izleniyor. Bu durum Türkçe öğrenimine ve özellikle konuşma becerisinin gelişimine katkı sağlıyor. Standart Türkçe yani İstanbul ağzı Türk televizyon kanalları ile pekiştiriliyor.

Türklerin gittiği bazı okullarda bölgedeki etnik nüfusa bağlı olarak farklı dilde eğitim verilen sınıflar bulunuyor. Kimi okulda üç farklı dilde (Türkçe,

Makedonca, Arnavutça) kimi okulda iki dilde eğitim veren farklı sınıflar var. Bazı okullarda ise sadece Türkçe eğitim veriliyor. Üsküp'te bulunan Tefeyyüz İlköğretim Okulu tek dilde eğitim veren ve geçmişi çok eskiye dayanan bir okul. Üsküp'e bağlı Pomak Türklerinin yaşadığı Koliçani köyündeki Mustafa Kemal Atatürk İlkokulu'nda da tüm sınıflarda Türkçe eğitim veriliyor. Bu okuldaki öğrencilerin aileleri ise Türkçe bilmiyor, Makedonca konuşuyorlar. Tek dilde eğitim verilen okullardan biri de Debre'ye bağlı Atatürk'ün babası Ali Rıza Efendi'nin köyü olan Kocacık köyü… Bu köyde bulunan çocuklar yalnızca Türkçe biliyorlar, Makedonca bilmiyorlar. Lise çağına gelen öğrenci köyün dışına çıktığı zaman Makedonca öğreniyor.

Yüksek Öğrenim

1990 yılına kadar Türkler Kuzey Makedonya'daki üniversitelere kayıt yapabilme oranı % 0,7 iken 1992–93 öğretim yılından itibaren % 1,2 artmaya başladı. K. Makedonya Türklerine Türkiye Cumhuriyeti'nin çeşitli üniversitelerinde burslu ya da özel olarak eğitim alma imkânının sunulmasıyla yüksek öğrenim sorununu geçici olarak çözümlendiği söylenebilir. Ancak bu durumun kısa süreli bir çözüm olduğu görülmektedir.

K. Makedonya'da yükseköğrenimdeki eğitim dili Makedoncadır. 1963–64 öğretim yılında Üsküp Pedagoji Akademisi veya eğitim fakültesi (öğretmen okulu) açıldı. Bu fakültede Matematik-Fizik, Kimya-Biyoloji ve Tarih-Coğrafya dersleri için öğretmen yetiştirilen Pedagoji fakültesinde, söz konusu dersler Türkçe verilmekteydi. Ancak ihtiyaç olduğu hâlde Türkçe eğitime, siyasi gelişmelerin etkisiyle bu bölümlere 1987'de son verildi.

Bugün Üsküp'te Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi bünyesindeki Pedagoji Fakültesi'nde Türkçe eğitim sadece okul öncesi ve Türkçe öğretmenlik bölümleri kaldı.

1976–77 öğretim yılında Üsküp Filoloji Fakültesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü açıldı. 1976 yılında Prof. Dr. Olivera Yaşar'ın önderliğinde kurulmuştur. Bazı dersler Makedonca olmakla birlikte, Türkçenin gramer dersleri ve Türk edebiyatları Türkçe dilinde yapılıyor. Bölüme 1976 yılından beri hiç kesintisiz Türkiye'den akademik eleman desteği devam etmiştir.

K. Makedonya'nın ikinci en büyük üniversitesi 2007-2008 öğretim yılında kurulan "Gotse Delçev" Üniversitesi'dir. 12 bin öğrenci eğitim görürken göç yüzünden öğrenci sayısı 9 bine düştü. Türkiye'den gelen öğrenci sayısı bine ulaşmıştır. Ağırlıklı Tıp, İnşaat, Hukuk ve Bilişim fakültelerinde kayıtlarını yaptırıyorlar. Filoloji Fakültesi'nin bölümleri arasında Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 2009–2010 öğretim yılında "öğretmenlik" ve "çevirmenlik" adı altında iki ana grup olarak Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü kurulmuştur.

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün öğretmenlik ve çevirmenlik grubu için eğitim-öğretim lisans müfredatını Dr. Sevin Alil, Dr. Mahmut Çelik ve Dr. Mariya Leontiç hazırlamışlardır. Bu yeni bölümün müfredatı Türkiye Türkoloji müfredatlarına bakılarak hazırlamaya başladık. Elbette ki Makedonya'nın şartları ve ihtiyaçları da göz ardı edilmemiştir.

Gotse Delçev Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün üniversite kütüphanesi dâhilinde Türkoloji kitaplığında 5500 kitap bulunmaktadır. Filoloji Fakültesinin uluslararası hakemli yıllığı 2010'dan beri yılda iki defa yayımlanır. Bu yıllıktaki makaleler Makedonca olarak yazılır. Yıllıkta Türk dili ve edebiyatı ile ilgili birçok makale bulunmaktadır. Filoloji fakültesinin "Palimpsest" adlı elektronik uluslararası hakemli dergisi 2016'dan itibaren yılda iki defa yayımlanmaktadır. Palimpsest dergisi Makedonca, Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, İtalyanca ve Rusça olmak üzere yedi dilde yılda iki defa çıkmaktadır.

2011–2012 eğitim yılında iki sömestre Güz ve Yaz (kasımdan-temmuza kadar) Yunus Emre Kültür Enstitüsü'nün Türkoloji Projesi Kapsamında Türkiye'den misafir hocalar katılıyorlardı ancak 2018 yılından sonra bölümümüze Türkiye Kültür Bakanlığı aracılığıyla gelmeye devam ettiler.

İştip Türkoloji Bölümü, benim de mevcut olduğum bölüm, yüksek lisans eğitiminde araştırma çalışmalarına büyük önem vermektedir. Gotse Delçev Üniversitesi Filoloji Fakültesi ilk kez 2012—2013 yılından itibaren yüksek lisans programları hazırlamaya başlandı

Kalkandelen Devlet Üniversitesi Şarkiyat Bölümü, 2004 yılında Makedonya Cumhuriyeti Meclisi tarafından kuruldu. 2009-2010 öğretim yılında Kalkandelen Devlet Üniversitesi Felsefe Fakültesi Şarkiyat Bölümü açıldı. Bu bölümde Türk Dili ve Edebiyatı ile Arap Dili ve Edebiyatı olmak üzere iki ana bilim dalı mevcuttur.

Özel Uluslararası Balkan Üniversitesi 2006 yılında Üsküp'te kuruldu. Eğitim Fakültesi Türk Dili Eğitimi ve Öğretmenliği Bölümü 2016-2017 öğretim yılında çalışmaya başladı. Bu bölümde Türkiyeli ve Makedonyalı hocalar görev yapmaktadırlar. Makedonyalı Doç. Dr. Refide Şaini ve Doç. Dr. Seyhan İbraimi kadrolu Türkolog olarak çalışmaktadırlar.

2016 yılında Gostivar kasabasında Türkçe dilinde Uluslararası Vizyon Üniversitesi kuruldu. Bir vakıf üniversitesi olarak bünyesinde Hukuk Fakültesi, İktisat Fakültesi, Mimarlık Fakültesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Bilişim Fakültesi bulunmaktadır.

MANU-Makedonya Bilimler Akademisi'nde Prof. Dr. Numan Aruç, Makedonya Tarih Enstitüsü'nde Prof. Dr. Dragi Gorgiev ve Prof. Dr. Şerif Ahmed, Osmanlı ve Yeni Türk Tahrisiyle ilgili dersler yapmaktadırlar.

Marko Tsepenkov Folklor Enstitüsü bünyesinde de Türkoloji çalışmalarının yapıldığını belirtmeliyiz, burada görevli Doç. Dr. Aktan Ago bulunmaktadır.

İştip Türkoloji Bölümü, benim de mevcut olduğum bölüm, yüksek lisans eğitiminde araştırma çalışmalarına büyük önem vermektedir. Gotse Delçev Üniversitesi Filoloji Fakültesi ilk kez 2012-2013 yılından itibaren yüksek lisans programları hazırlamaya başlandı. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüyle ilgili olarak da Dr. Mariya Leontiç ve Dr. Mahmut Çelik, yüksek lisans müfredatını, ders içeriklerini ve tavsiye edilen kitap listesini Cemal Aksu ve Halil Açıkgöz ile birlikte hazırlamışlardır.

2012-2013 öğretim yılında Bölümümüzde Yüksek lisans derslerinin açılmasıyla kadro yetiştirme programına bağlı olarak, bölümünde toplam altı öğretim üyesiyle çalışmalarını yürütmüştür. Prof. Dr. Dragi Gorgiev, Osmanlıca Grameri ve Paleografyası Prof. Dr. Oktay Ahmed, Eski Türk Dili ve Türk Diyalektoloji Dersleri, Doç. Dr. Mahmut Çelik Türk Edebiyatı Tarihi, Türk Edebiyatında Düz Yazı ve Şiir, Türk Mitolojisi ve Folkloru Doç. Dr. Mariya Leontik Dilbilgisi Dersleri, Doç. Dr. Ramadan Doğan Türk Edebiyatı Teori ve Yöntemleri, Türk Edebiyatı Akımları derslerine girmişlerdir.

2013-2014 öğretim yılında yüksek lisansa kayıt yaptıran öğrencilerin sayısı 10'a ulaştı. Bu okuma yılında yüksek lisans derslerine, Doç. Dr. Mahmut Çelik Türk Edebiyatı Tarihi, Türk Edebiyatında Düz Yazı ve Şiir, Türk Mitolojisi ve Folkloru, Doç. Dr. Mariya Leontik Dilbilgisi Dersleri, Dr. Oktay Ahmed, Eski Türk Dili ve Türk Diyalektoloji Dersleri, Doç. Dr. Fadıl Hoca, Türk Edebiyatında Edebi Türler, Türk Edebiyatı Akımları, Türk Tasavvuf Edebiyatı Metinleri derslerine giriyorlar.

2015-2016 öğretim yılında Prof. Dr. Fadıl Hoca derslere gelemeyince, onun yerine, Türk Edebiyatında Edebi Türler, Türk Edebiyatı Akımları, Türk Tasavvuf Edebiyatı Metinleri derslerine Yrd. Doç. Dr. Zeki Gürel girmektedir. Bu akademisyenlerin görevleri geçen yıl sona ererken yine Türkiye'den Yrd. Doç. Dr. Şerife Seher Erol yeni akademisyen olarak 2017-2018 öğretim yılında göreve başladı.

Bu yıl da büyük uğraşlarla Üsküp merkezli olarak Yunus Emre Enstitüsü'ne bağlı, İştip Gotse Delçev Üniversitesi, Filoloji Fakültesi bünyesinde bir Türk Köşesi kuruldu. Ayda iki kez hem yerli akademisyenlerle hem Türkiye'den gelen akademisyenlerle Türk edebiyatını ve Türk kültürünü afirme ediyoruz.

Sonuç

K. Makedonya'daki Türk çocukların ana dili gelişimi kimlik gelişimi açısından çok önemlidir. Hem yaşadığı topluma uyum sağlayacak hem de Türk

kültürünü, Türk dilini bu topraklarda yaşatacak nesillerin ana dili eğitimini destekleyecek çalışmaların titizlikle yapılması gerekmektedir. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin kanunlarına göre ilköğretim ve ortaöğretim zorunludur. Toplamda dokuz yıllık ilköğretim ve dört yıllık ortaöğretim olmak üzere her vatandaşın 13 yıllık zorunlu eğitim almaları gerekmektedir. Bu doğrultuda zorunlu eğitim almayanlara yasal işlemler yapılır. Oysa Türk öğrencilerine veya ebeveynlerine yönelik genelde böylesi bir yaptırım söz konusu değildir. Böylece geçim sıkıntısı olan aileler çocukları devam etmedikleri için ayrılmasını kolaylaştırabilmektedir. Bugün bu yüzden eğitim bakımından Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde tüm etnik topluluklardan Türklerin sayısı en düşüktür.

Kuzey Makedonya'da Türkçe eğitimde kullanılan ders kitapları geç yayımlanmaktadır. Devlet tarafından ücretsiz dağıtılan ders kitapları başlayan yeni döneme yetişmemektedir. Kuzey Makedonya belediyelerinde Türkçe eğitimi yapan okullardaki öğrencilere Türkçe sınıflara gönderilen kitaplar yeni döneme yetişmediği gibi, artan öğrenci sayısına rağmen kitap sayısında bir artış olmamıştır.

Kaynakça

Abbas, Z. B. (1998). *Makedonya'da Türklerin Eğitimi.* Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni (20-24 Nisan 1998). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Ago, A. (1996). Makedonya'da Türk Halkının Ana dili Üzerinde Öğretim-Eğitim ve Sorunları. Üsküp: *Sesler.*

Çayırlı, N. (2006). Makedonya'daki Türk Kimliğinin/Kültürünün Korunmasında Etkin Olan Türk Sivil Toplum Kuruluşları. Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü 1. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı'nda sunulan bildiri, Nisan Çeşme-İzmir.

Çayırlı, N. (2015). *Makedonya Türkleri*. Rumeli- Balkanlar Özel Sayısı C. IV, Ankara: Yeni Türkiye.

Çelik, M. (2013). Makedonya-İştip Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Tarihçesi. Gostivar: *Hikmet Dergisi.*

Çelik, M. Gürel, Z. (2016). *Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Monografisi*. İştip: Gotse Delçev Üniversitesi.

Engüllü, S. (1997). *Makedonya Türk Edebiyatı ve Yugoslavya Türk Edebiyatı, Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi Makedonya Yugoslavya (Kosova) Türk Edebiyatı*. Ankara: TC Kültür Bakanlığı.

Engüllü, S. (1996). Balkan Savaşlarından Günümüze Kadar Makedonya'da Yaşayan Türklerin Toplumsal, Ekonomik, Kültür-Eğitim Durumu ve Göçler. Makedonya'da Rumeli Türklerinin Tarih ve Kültürleri Panelleri ve Konferansı (Mayıs, Aralık 1995 ve Mayıs 1996), İzmir Mak-Göç, İzmir.

Gürel, Z. (2011). *Makedonya'da Osmanlı Sonrasında Türkçe Eğitim ve Türkçenin Öğretilmesi Üzerine Bir Durum Analizi*. Ankara: Türk Yurdu.

Hamza, Y. (1996). Başlangıcından Günümüze Kadar Makedonya Türklüğü. Makedonya'da Rumeli Türklerinin Tarih ve Kültürleri Panelleri ve Konferansı (Mayıs, Aralık 1995 ve Mayıs 1996), İzmir Makedonya Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği (Mak-Göç) İzmir.

Hamzaoğlu, Y. (2000). *Balkan Türklüğü*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.

Hasan, H. (1998). *Makedonya'da Türkçe Eğitim ve Abdülhakim ve Hikmet Doğan.* Üsküp: Birlik.

Hatipoğlu, M. (2002). *Makedonya Sorunu Dünden Bugüne*. Ankara: Kitap Yurdu.

İbrahim, N. (2013). Makedonya-Üsküp Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Tarihçesi. Gostivar: *Hikmet Dergisi.*

İbrahimgil, M. Zeki. (1996). Makedonya'nın Sosyal-Kültürel Yapısı ve Türk Vakıf Eserlerinin Bugünkü Durumu. Makedonya'da Rumeli Türklerinin Tarih ve Kültürleri Panelleri ve Konferansı (Mayıs, Aralık 1995 ve Mayıs 1996), (Mak-Göç), İzmir.

İsen, M. (1984). Yugoslavya'da Türkoloji Çalışmaları. Ankara: *Kaynak Dergisi.*

Sarınay, Y. (2005). *Osmanlı Yönetiminde Makedonya*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

Kuzey Makedonya'da Türkçe Eğitim ve Öğretim

Özet

Balkanlarda Türklerle birlikte diğer milletler, Milattan Öncesinden beri binlerce yıldır beraber yaşamışlar ve bu tarihî beraberlik Balkan milletlerinin "ortak bir kader"de birleşmesine sebep olmuştur. Geçen yüzyıllar, Balkan milletlerini birbirlerine yaklaştırmış ve dünyada eşine nadir rastlanacak bir kültür etkileşimi hatta aynılaşma meydana getirmiştir dense yeridir.

Makedonya'da Türkçe Eğitim Makedonya topraklarında Türkçe eğitimin, Osmanlı'nın bölgeye gelişi ile başladığı düşünülür. İlk eğitim yuvaları cami ve medreselerdir. 1912 yılına kadar Türkçe eğitim, sibyan ve medreselerde yapılmış, daha sonraki yıllarda iptidai, rüştiye, idadiye ve darülmuallim türündeki okullarda devam etmiştir. Bu tarihlerde başka bir ifade ile Balkan Savaşı yıllarında, Türkçe eğitim gerileme yaşar. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türklerin partizanlara büyük katılımı ile Halk Kurtuluş Savaşına katkıları çok büyük olmuştur. Gelecek yıllarda sağlanan haklar bu mücadele sonucudur ve göz ardı edilmemelidir. 1944 yılı sonrasında siyasi gelişmelere bağlı olarak Türk dilinde eğitime geçilir. Bu yıllarda başta Üsküp olmak üzere, Manastır, Ohri, Köprülü, Resne, Doyuran, Ustrumca, Koçana, Cumali, Dorfulu, Kumanova, Berova, Gevgeli, Kiliseli, Negotin, İştip ve Radoviş'te Türk okulları açılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kuzey Makedonya, Balkanlar, Türkçe eğitim, öğretim.

Turkish Education in Northern Macedonia

Abstract

Turks and other nations in the Balkans have lived together for thousands of years since BC, and this historical unity has led the Balkan nations to merge in a "common destiny". It would not be wrong to say that the past centuries brought the Balkan nations closer to each other, created acculturation, and even a dedifferentiation that is hard to come by in the world.

It is believed that Turkish education in Macedonia started with the arrival of the Ottomans in the region. The first education centers are mosques and madrasahs. Until 1912, Turkish education was realized in sibyan (four-year primary school education) and madrasahs, and in the upcoming years, the education continued in

iptidai (primary school), rüştiye (secondary school), idadiye (high school) and darülmuallim (teacher's college). Put it differently, during the Balkan War years, Turkish education experiences a setback. During the Second World War, by active participation to the Macedonian Partisans, the Turks have made an enormous contribution to the National Liberation War. The obtained rıghts within the coming years are outcome of this struggle and should not be neglected. After 1944, education in Turkish language starts as a result of political developments. During these years, a high number of Turkish schools were opened, mainly in Skopje and other cities such as Bitola, Ohrid, Veles, Resen, Dojran, Strumica, Kočani, Džumajlija, Dorfulija, Kumanovo, Berovo, Gevgelija, Sveti Nikole, Negotino, Shtip and Radoviš.

Keywords: *North Macedonia, Balkans, Turkish education, teaching.*

Hayalî'deki Hayalî Bey Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme

MEHMET TEMİZKAN*

Giriş: Saz Şiirinin Teşekkülü

Bilindiği gibi, Türk şiirinin ilk örnekleri, Reşit Rahmeti Arat'ın "Eski Türk Şiiri" adlı kitabında metinleri ve incelemeleri bulunan şiirlerdir. Uygur dönemine ait olan bu eserdeki şiirleri, daha sonra metinleri, Türkiye Türkçesiyle karşılıkları ve sözlüklerinin verildiği çalışmalar takip etmiştir. Bu şiirlerin hemen hemen tamamı, dinî mahiyettedir. Buda ve Mani dinlerinin öğretilerini açıklayan metinlerdir. On birinci yüzyılın eseri olan Divanü Lügati't-Türk'te ise, ağırlığını din dışı konularda yazılmış şiirlerin oluşturduğu çok sayıda şiirin metinleri yer almaktadır. Bu metinlerin ortak özelliği, hecenin yedili ve sekizli kalıbıyla ve dörtlüklerle yazılmış olmalarıdır. İçlerinde aruz vezniyle yazılmış olanlar da bulunmaktadır. Anadolu ve Balkanlarda, daha kısa bir ifadeyle Osmanlı sahasında "Âşık Tarzı Türk Halk Şiiri" ve "Âşık Şiiri" gibi adlarla anılan "Saz Şiiri"nin teşekkülü, on dördüncü ve on beşinci yüzyıla ait birkaç örnek bulunmasına rağmen (Sakaoğlu 1989, s. 110-114), on altıncı yüzyılla başlatılmaktadır. On altıncı yüzyıl âşık şiirinin en belirgin özelliğinden biri, Ozan, Bahşi mahlaslarına ve bazı şiirlerin hecenin sekizli kalıbıyla yazılmış olmasına dayandırılan eski halk şiirine bağlılığı; ikincisi ise, bilhassa yüzyılın sonlarına doğru divan şiirinin etkisi altına girmeye başlamış olmasıdır (Köprülü, 2004, s. 58). Aruz vezniyle yazılan şiirler, bu etkinin somut sonuçlarıdır. Somut sonuçlardan biri de, bir saz şairinin büyük divan şairi Hayalî Bey'e olan hayranlığı dolayısıyla Hayalî mahlasını kullanmış olmasıdır.

* Prof. Dr. / Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü (Türkiye), mehmet.temizkan@ege.edu.tr

I. Hayalî Bey

Hayalî Bey ve Hayalî, meşrepleri oldukça farklı iki şahsiyettir. Bu meşrep farkına rağmen, Hayalî'nin Hayalî Bey'den mahlasını kullanacak kadar etkilenmiş olması, kanaatimizce incelenmeye değer bir konudur.

Hayalî Bey, Balkan topraklarının çocuğudur. Vardar Yenice'sindendir. Bu bölge, şairler yatağıdır. Kaynakların bildirdiğine göre, burada doğan çocuğa isimden önce mahlas verilir… Yüksek seviyede bir şairlik yeteneğine sahip, "tarikat zincirinde Haydarî ve Baba Ali Mest köçeklerinden olan" (Sehî Bey, 1990, s. 216) Hayalî Bey, kendi ifadesine göre, Rumeli'de dolaşan ve Yenice'ye de uğrayan bir Kalenderî şeyhinin müritleri arasında bulunan bir "Işık dilberi"ne gönlünü kaptırmış, "Alevî" olmuş ve onlara katılmıştır:

Çihresinde görüben lam'a-i nûr-ı Nebevî

Bir yalın yüzlü ışık şevkine oldum 'alevî (Kurnaz, 1987, s. 17)

(Yüzünde Hz. Muhammed'in nurunun parıltısını görerek bir Işık dilberinin şevkiyle Alevî oldum.)

Işık, Yunus Emre'de de geçen bir topluluk adıdır. *"Kaynaklara göre, Işıklar, ehl-i sünnet inancına uymayan, şiî ve bâtınî temayülleri olan bir gruptur. Danişmen (âlim)lere göre Işıklar "bîşerîat"tırlar:*

Işık ile dânışmân su'i işler her zamân

Dânışmân Işık'a eydür bî-şerîat degül mi" (Tatçı, 1997, s. 584)

Kalenderî şeyhi tarafından himaye edilen Hayalî Bey, onunla birlikte birkaç defa İstanbul'a da gelmiştir. Bir defasında, İstanbul kadısı "Sarı Gürz Nureddin Efendi, böyle yakışıklı bir gencin Kalenderîler arasında doğru değildir." diyerek Hayalî Bey'i onlardan ayırmış ve güvendiği bir kişiye emanet etmiştir (Kurnaz, 1987, s. 17)…

Hayalî Bey, hemşehrileri Usulî ve Hayretî ile dostluk kurmuştur. Usulî, Bektaşî edebiyatının -divanında Hurufî ögelere de yer veren- temsilcileri arasındadır. Hayretî de, Bektaşî bir şairdir. Aralarındaki dostlukta, aynı meşrepten olmalarının da –muhtemelen- payı olmuştur. Adaleti dolayısıyla bir yerde Hz. Ömer'e ve yine bir yerde de Hz. Osman'a yer veren Hayalî Bey, bir beyitte -Murtaza ismiyle- Hz. Alî'yi, Hz. Ömer'i ve Hz. Osman'ı birlikte zikretmiştir (Kurnaz, 1987, s. 69) Muhtelif münasebetler çerçevesinde, çeşitli isimleri ve unvanlarıyla en çok Hz. Alî'yi anmıştır. Hz. Alî'ye olan bağlılığını şöyle dile getirmektedir:

Nebî medîne-i ilm oldu bâbı Şâh-ı Necef

O dergehün itiyem ol kapuda derbânem (Kurnaz, 1987, s. 69)

Hayalî Bey, Hz. Alî'ye bağlılığı yanında, "Âl-i Abâ"nın kölesi olduğunu da söyler. Kerbelâ ve Muharrem vesilesiyle de Hz. Hüseyin'in ismini zikreder… Kısaca, Hayalî Bey, bizzat Alevî olduğunu söyleyen, Usulî ve Hayretî ile dostluğu bulunan, "Ben ilmin şehriyim, Alî de kapısıdır." hadisine telmihte bulunarak kapısı Hz. Alî olan dergâhın iti ve kapıcısı olduğunu beyan eden bir şairdir. Bununla birlikte, şiirleri bir bütün olarak okunduğu ve değerlendirildiği zaman, Hayalî Bey'in ılımlı bir Alevî olduğu açıkça görülür. Hz. Ömer'e ve Hz. Osman'a yer vermesi de, bu ılımlı kişiliğinin ürünüdür.

II. Hayalî ve İki Şiiri

Asıl konumuz, bize ulaşan çok az sayıdaki şiiriyle tanıyabildiğimiz saz şairi Hayalî'nin Hayalî Bey'den nasıl etkilendiği ya da -daha doğru bir ifadeyle- bu etkilenmeye rağmen, aşağıda metinleri verilen ve kısaca değerlendirilen şiirlerin muhteva özellikleridir.

On altıncı yüzyılın hemen başlarında cereyan eden hadiseler, Osmanlı-Safevî çekişmesinin zirve dönemini teşkil eder. Hatırlanacağı üzere, Şah İsmail'in Erzincan- Anadolu ziyareti, çok sayıda Alevî ve Bektaşî'nin Erzincan'a akması ve bunlardan bir kısmının topraklarını terk ederek Şah İsmail'le birlikte Erdebil'e gitmesiyle sonuçlanmıştır. Erdebil, Şah İsmail'in devletini kurmasından sonra, Anadolu'da yaşayan pek çok insanın bel bağladığı yer olmuştur. Bu insanların en güçlü sesi ve temsilcisi de, Pir Sultan Abdal'dır. Meşhur *"Ben de bu yayladan Şah'a giderim"* nakarat mısralı şiiri, Erdebil bağlılığının edebî ve tarihî bir belgesi durumundadır. Daha sonra, Şah'ı Osmanlı üzerine yürümeye ve İstanbul'u başlarına yıkmaya davet eden Alevî-Bektaşî şairler de olmuştur… Hayalî, on altıncı yüzyıl saz ve ordu şairi olarak Kızılbaşlarla (Safevîlerle) yapılan bir savaşı şu şekilde şiirleştirmiştir:

Turnam gider olsan bizim ellere
Vezir Ardahan'dan göçtü diyesin
Karşı geldi Kızılbaş'ın hanları
Çıldır'da da döğüş oldu diyesin

Al kana boyandı Çıldır dağları
Gâziler… tuğları
Gözü kanlı Diyarbekir Beyleri
Din yoluna şehit düştü diyesin

Çamur dize çıktı kan ile yaştan

Atlar dalmaz oldu serilen leşten
Kaleler yığıldı kesilen baştan
Ak gövdeler kana battı diyesin

İki alay bir araya gelince
Ara yere çarhacılar girince
Beş bin beş yüz belli atlı dolunca
Tokmak Han da … kaçtı diyesin

Haberimiz iletsin dosta gidenler
Varup dostun dîdârını görenler
Şahin şahin paşaları soranlar
Din uğruna şehit düştü diyesin (Köprülü, 2004, s. 101)

Mahlasının geçtiği dörtlüğün bulunmaması dolayısıyla eksik olduğu anlaşılan şiirinde, Kızılbaşlarla yapılan savaşı tasvir eden ve aynı zamanda taraflar hakkında değerlendirmeler yapan Hayalî'nin, savaşa fiilî olarak iştirak ettiği de anlaşılmaktadır. Çıldır'da Kızılbaşlarla olan savaşın haberini turna ile göndermesi de oldukça anlamlıdır. Çünkü turna, Hz. Alî ile özdeşleşmiş bir kuştur; Şiîlik inancında da Hz. Alî'nin özel yeri olduğu bilinmektedir. Şiirde, iki mısrada din uğrunda şehit düşenlerden söz edilmektedir. Şehit düşenlerden biri Diyarbekir Beyleri, ikincisi de şahin paşalardır. Turnaya ek olarak, bir haber iletmesi istenenlerden biri de, "dosta gidenler" ve "dostun didarını görenler"dir. Hayalî, "haberimiz" kelimesini kullanmak suretiyle, kendisinin de gönüllü olarak söz konusu mücadelenin içinde bulunduğunu ifade etmektedir. Buradaki "dost", Allah'tır ve "dosta gidenler" ve "dostun didarını görenler" de din yolunda şehit olanlardır. Şair, bu değerlendirmesiyle savaşa dinî bir anlam da yüklemiş olmaktadır. Her anlamda Osmanlı taraftarı olduğunu ifade eden ve Alevî olduğunu söyleyen Hayalî Bey'den etkilenen bir şairin Kızılbaşlarla yapılan savaşı bu şekilde tasvir edip değerlendirmesi, oldukça anlamlıdır.

Hayalî'nin Kızılbaşlarla olan savaş karşısındaki tavrını daha açık ve daha hamasî bir üslupla dile getirdiği başka bir şiiri ise, divanîsidir. Dîvânî, saz şairlerinin aruzun Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün kalıbıyla yazdıkları bir türdür. Hayalî'nin aruz vezniyle şiir yazmış olması, eğitim seviyesiyle ve Hayalî Bey etkisiyle açıklanabilir. Şair, bir komutan edasıyla, "Kızılbaş cumhuru"na meydan okumaktadır. Buradaki "cumhur" kelimesinin tesadüfen seçildiği kanaatinde değiliz. Bu kelimenin anlamı, Köprülü tarafından büyük harfle başlatılarak yazılmış olsa da, bilindiği gibi "halk"tır, tek başına "hükümdar" değildir. Meydan

okuma, Osmanlı'ya husumet besleyen bütün Safevî halkına ve onların taraftarlarına yapılmış gibidir. Bu divanînin konumuzla ilgili olan üç bendi şu şekildedir:

Hâzır olun gâziler düşmanımız vardır bizim
Kız(ı)lbaş Cumhuruna meydânımız vardır bizim
Sâdır oldu emr-i âli inkıyâd etmek gerek
Uğru açık bir veli Sultanımız vardır bizim

Giymiş ol Davud zırhı miyanında Zülfikâr(?)
Seyreden a'dâ-yı dînin aklı oldu târmâr
Sâniyâ Alî menendi Düldül'e oldu süvâr
Sahib-i seyf ü kalem arslânımız vardır bizim

Âsitânı bendesidir Âl-i Osman'ın müdâm
Sâdıkane kullarına hiç olur mu bir kelâm
Ol yezîdin sinesin gözler müdâm (her) suph-u şâm
Bir şeh-i âdil kemankeş Hân'ımız vardır bizim (Köprülü, 2004, s. 103)

Birinci bendin ilk mısraında, Safevîler düşman olarak tanıtılmaktadır. Düşmanla da cenk etmek gerekir. İkinci mısrada ise, yukarıda söylediğimiz gibi, Kızılbaş hükümdarı yanında kendilerine düşman olan bütün Safevî halkına ve destekçilerine meydan okuma söz konusudur. Savaş kararı "emr-i âli", yani "yüce emir" olarak nitelendirilmekte ve bu emre itaat etmek gerektiği söylenmektedir. Sultan için kullanılan "uğru açık" sıfatı da önemlidir.

Şiirin özellikle ikinci bendi dikkatimizi çekmektedir. Osmanlı sultanının belindeki kılıç, Zülfikar olarak adlandırılmaktadır. Zülfikar, bilindiği gibi, Hz. Alî ile özdeşleşmiş olan bir kılıçtır. Safevî devleti, Şah İsmail tarafından Şiîlik temeli üzerine bina edilmiştir (Caferoğlu 1991: 150). Şiîlik ise, en basit tanımıyla "Hz. Alî taraftarı" demektir. Şiî bir devletle savaşan Sultan'ın belindeki kılıcın Zülfikâr olarak adlandırılması, bu çerçevede oldukça anlamlıdır. Bunu, Safevîlerin "a'dâ-yı dîn", yani "din düşmanı" olarak gösterilmesi takip etmektedir. "Din düşmanı", daha açık bir ifadeyle "İslam düşmanı" demektir. Bu da, şairin düşmanı Müslüman olarak görmemesi anlamına gelmektedir ve şairin Şiîliğe bakış açısını ortaya koyması bakımından önemlidir. Bendin özellikle üçüncü mısraında, Sultanın "ikinci Alî" ve atının da "Düldül"; dördüncü mısraında da Hz. Alî için kullanılan "Allah'ın arslanı" ifadesini çağrıştıracak şekilde "arslan" olarak nitelendirilmesiyle, Zülfikar ile başlayan kompozisyon tamamlanmış olmaktadır. Bu kompozisyonda da, Safevî hükümdarı değil Osmanlı hükümdarı resmedilmiştir. Anlamlı olan da,

zaten budur. Bu ve buna benzer bakış açıları, on altıncı yüzyılın diğer âşıklarında da görülmektedir. Bu da, yüzyılın egemen anlayışını yansıtması bakımından önemlidir.

Fuad Köprülü, Hayalî'nin 1577 yılındaki İran seferine, Kırım hanı Âdil Giray Han maiyetinde iştirak etme ihtimali üzerinde durmaktadır. Bu ihtimal da, yukarıdaki son bende dayanmaktadır. Bentte, önce Kırım hanı Âdil Giray Han'ın Osmanlı hanedanının eşiğinin hizmetkârı olduğu, yani Osmanlı devletine olan bağlılığı dile getirilmektedir. "Şeh-i âdil" tamlamasındaki "âdil" kelimesi, hem "adaletli" hem de hanın adı olacak şekilde tevriyeli kullanılmıştır. Hanın iyi ok atan bir kişi olduğu, "kemankeş" kelimesiyle ifade edilmektedir. Han, bu özelliğiyle ya da maharetiyle, devamlı olarak Yezid'in sinesini gözlemektedir. Hayalî'nin Osmanlı sultanı için "ikinci Alî", kılıcı için "Zülfikâr" ve atı için de "Düldül" demesi kadar, Safevîler için "Yezid" demesi de anlamlıdır. Çünkü, Yezid Hz. Hüseyin'in katledilmesinden sorumlu olan ve Sünnî kesimler tarafından da sevilen bir şahıs olmamakla birlikte, bilhassa Şiîler tarafından nefretle anılan bir kişidir. Bu gerçeğe rağmen, şairin Safevîler için "Yezid" teşbihini tercih etmesi, üzerinde düşünülmeye değer diğer bir husustur.

Sonuç

Sonuç olarak şunları söylemek mümkündür: Divan şairi Hayalî Bey, Alevî olduğunu açıkça söylemesine ve yaşadığı on altıncı yüzyılın bazı Alevî-Bektaşî şairleri İran'a bağlı olmalarına rağmen, İran'a bağlı değildir. Bu özelliği, İran'a bağlılık temasının özellikle eğitim seviyesi –kısmen de olsa- yüksek bütün Alevî-Bektaşî şairleri kapsamadığını göstermesi dolayısıyla anlamlıdır. Saz şairi Hayalî ise, divan şairi Hayalî Bey'den onun mahlasını kullanacak kadar etkilendiği halde, onun Alevî kimliğinin etkisi altında kalmamıştır. Bir ordu şairi olarak İran'la yapılan savaşlara fiilî olarak katılmıştır. Katılmış olduğu savaşlarla ilgili şiirler de yazmıştır. Şiîlerin ve Alevî-Bektaşî şairlerin –adeta- kutsallaştırdığı bazı kavramları, Osmanlı devletinin hükümdarı için kullanmış olması da oldukça anlamlıdır. Nefret edilen "Yezid" kavramının ortak kullanımı da buna dâhildir. Hayalî'nin bu kavramları kullanması, söz konusu kavramların on altıncı yüzyılda sadece Alevî-Bektaşî zümreler için değil, Sünnî zümreler içinde önemli olduğunu göstermektedir. Görüldüğü gibi, Hayalî'nin bize ulaşan iki şiiri, önemli mesajları da günümüze taşımıştır.

Kaynakça

Caferoğlu, A. Azerbaycan Edebiyatı. Türk Dünyası Edebiyatı. (Haz. Halil Açıkgöz.). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Köprülü, F. (2004). *Saz Şairleri*. Ankara: Akçağ.
Kurnaz, C. (1987). Hayâlî Bey Dîvânı Tahlili. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
Sakaoğlu, S. (1989). Türk Saz Şiiri. Ankara: Türk Dil Kurumu.
Sehî Bey. (1980). Hest Behişt. (Haz. Mustafa İsen). İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
Tatçı, M. (1991). Yûnus Emre Dîvânı I. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.

Hayalî'deki Hayalî Bey Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme

Özet

On altıncı yüzyıl ve hatta bütün divan şiirinin en güçlü temsilcilerinden biri, Hayalî Bey'dir. Âşık Çelebi tarafından "şairler yatağı" olarak nitelendirilen Vardar Yenice'dendir. Darb-ı mesel (atasözü) kimliği kazanmış bir berceste mısranın da sahibidir… Âşık Tarzı Türk Halk şiiri veya kısaca "Saz Şiiri", teşekkül ettiği on altıncı yüzyılın ikinci yarısından itibaren divan şiirinin etkisine maruz kalmıştır. Bu etkinin en somut örneği, bir saz şairinin divan şairi olan Hayalî Bey'e olan hayranlığı dolayısıyla "Hayalî" mahlasını almış olmasıdır.

Hayalî Bey, bir "Işık dilberi"ne gönül vererek Alevî olduğunu söyleyen bir şairdir. Saz şairi Hayalî ise, Osmanlı-İran savaşına katılmış bir yeniçeri şairidir. Rumeli doğumlu olduğu bilgisi, kesin değildir. Onun "Kızılbaş Cumhuruna meydanımız vardır bizim" şeklindeki dizesi, İran'a karşı savaşmaktaki coşkusunu ve samimiyetini açıkça ortaya koymaktadır. Buradan, günümüze bile mesaj olabilecek değerlendirmelerde bulunmak mümkündür. Bir saz şairinin meşrep farkına rağmen bir divan şairini okuduğu ve ona mahlasını kendi mahlası olarak kullanacak kadar hayranlık duyduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı-Safevî çatışmasının zirvesi olarak kabul edilen Çaldıran Savaşı'nı takip eden dönemde, Alevî-Bektaşî şairlerin pek çoğu "Safevî taraftarlığı"yla dikkat çeker. Hayalî Bey'de böyle bir taraftarlık söz konusu değildir. Hayalî'yi derinden etkilemesinde, muhtemelen bu ılımlı kişiliğinin etkisi de olmuştur. Böyle bile olsa, yeniçeri şairi Hayalî'deki Hayalî Bey etkisi, oldukça anlamlıdır.

Bildiride, Hayalî Bey -özellikle- meşrebi bakımından tanıtıldıktan sonra, Hayalî'nin etkisinde çok kaldığı Hayalî Bey'den farklı kimliği, şiirlerinden hareketle değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Hayalî Bey, Hayalî, şair, meşrep, farklılık.

An Evaluation of The Effect of Hayalî Bey in Hayalî

Abstract

One of the most powerful representatives of the sixteenth century and of even the whole Ottoman poetry is Hayali Bey. He was from Vardar Yenice, described as "the place of the poets" by Âşık Çelebi. He was also the owner of a pleasant verse identified as a proverb

(darb-ı mesel) … Turkish Folk Poetry or "Saz Poetry" in brief has been exposed to the effect of the Ottoman poetry since the second half of the sixteenth century, in which it was formed. The epitome of this effect is that he, as a saz poet, took the pseudonym of "Hayali" as a result of his admiration for Hayali Bey, an Ottoman poet.

Hayali Bey was a poet who enunciated that he converted to Alevist by giving his heart to a charming girl, affiliated to an alevist group called "the light." The saz poet Hayali, on the other hand, was a janisary poet who went to the war of Ottoman-Persia. It is not certain that he was born in Rumelia. His line which is "We do have a square against the Qizilbash Public" openly presents his enthusiasm and sincerity for fighting against Persia. From this line, it is possible to make evaluations which will be messages even for today's world. It is understood that a saz poet, despite the difference of disposition, studies an Ottoman poet and admires him so much that he uses his nickname as his own pseudonym. What draws the attention is that most of the Alevist-Bektashi poets were in favour of "Safavid" during the period succeeding the Çaldiran War, which is accepted as the peak of the Ottoman-Safavid battle. However, such a favour was out of question in Hayali Bey. His mild character most probably played a role in affecting Hayali intensely. Even if it is so, the effect of Hayali Bey on a janisary poet Hayali is quite meaningful.

In this bulletin, first the disposition of Hayali Bey particularly is introduced and then, based on his poems, his different identity from Hayali Bey, which he is influenced by, is studied.

***Keywords**: Hayali Bey, Hayali, poet, disposition, difference.*

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı

I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

Uskufî'nin Alhamiyado Şiirlerinin Edebî Değeri

MELİNDA BOTALİÇ*
LEJLA ÖNER**

Giriş

Bosna Hersek sınırlarını geçerek çok daha geniş bir alana yayılmış olan Alhamiyado edebiyatı kelime anlamı itibariyle Arapça kökenli olup yabancı, el, Arap/Arapça olmayan anlamına gelen el-acemi kelimesinden türemiştir (Nametak, 1998, s. 861). Şöyle ki, Arapların ve Türklerin egemenliklerinin birkaç yüzyıl sürdüğü bölgelerde (İspanya, Yunanistan, Arnavutluk, Polonya, Beyaz Rusya vb.) ülkelerin yerel dillerinde ancak Arap alfabesiyle yazılan edebiyatlar da gelişiyordu. Balkanlar'da, Arap alfabesi kullanarak söz konusu ülkenin anadilinde yazılan eserlerin çoğunun Bosna Hersek dışında en fazla Arnavutluk'ta kaleme alındığı kaydedilmiştir. Arapça olarak yazılan ve Mehmed Erdeljac tarafından yazıldığı kabul edilen en eski metinlerden biri olan Hırvat Türkisi (1589), Arap yazısının komşu ülkelerde de kullanıldığını gösterir. Arap alfabesiyle yazılan bu şiirde Almanca, Macarca ve Latince metinlere yer verilmiştir (Huković, vd., 1990, s. 37).

Alhamiyado edebiyatının zenginliği, her şeyden önce konularının çeşitliliğinden anlaşılabilir: aşk, siyaset, "halk" üzerine şiirler, hicviyeler, sosyal, samimi şiirler, ilahi, kaside, mevlitler, didaktik şiirler, vatansever lirik şiirler vb. Şekil itibariyle şiirler "beş heceden on sekiz heceye kadar vezinli olup kısa lirik

* Dr. Öğr. Üyesi / Tuzla Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Bosna-Hersek), melinda.botalic@untz.ba
** Dr. Öğr. Üyesi / Tuzla Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Bosna-Hersek), lejladubrave@gmail.com

formlardan epik-lirik şiirlere kadar" (Nametak, 1998, s. 863) çeşitlilik gösterir. Ne yazık ki, Alhamiyado edebiyatının bazı eleştirmenleri ve araştırmacıları, bu konuların Doğu edebiyatlarından miras kaldığını iddia ederek, biçim ve edebi anlatım itibariyle bu edebiyat türünü "kuru, katı ve şiirsel olmayan Müslüman halk şiirine" (Rizvić, 1994, s. 90) benzetmekte ve orijinal olmadığını savunmaktadırlar. Bu iddiaları ileri sürenlerin Alhamiyado edebiyatının anadilimizin, kültürümüzün hatta maneviyatımızın dil özelliklerinin korunmasındaki en önemli etken olduğu gerçeğini göz ardı ettikleri kanaatindeyiz.

> “Alhamiyado şairlerinin dilimize yaklaşımından bahsetmek gereklidir. Kullandıkları alfabeye rağmen, birçoğu okuyucunun ana dilini koruma ve devam ettirme ihtiyacına ilişkin farkındalığını geliştirmek için çok çaba harcamıştır. 1875 yılında Saraybosna'da Arapça olarak basılan ilk kitap olan İlmihal'in yazarı Omer Humo'nun çalışmaları bunların başında gelir. Dini okullarda halk dilinin kullanılması için çok gayret eden Humo, bir şiirinde şöyle seslenir: „Babaların dili şüphesiz ki en kolayıdır, herkes onu asırlardır konuşur“. (Huković, vd., 1990, s. 49)

Burada farklı dönem edebiyatlarının yalnızca birbirini etkilemekle kalmadığının, aynı zamanda diğer sanat dallarıyla bağlantı içinde olmalarından kaynaklanan bir paralellik de olduğunun altının çizilmesi gereklidir. Bu durum, bu edebiyatları belirleyen sosyal faktörlerin bir sonucudur. Öte yandan şairler, kullandıkları kelimelerin arka yüzünü görmeye çalışırlar ki bu, arka yüz esasında onların temel silahıdır. Bu süreçte günlük konuşmaya nazaran daha özel bir dil inşa edilmektedir. Bunu Alhamiyado edebiyatı açısından değerlendirecek olursak söz konusu edebiyatın Boşnak edebiyatının son derece değerli bir mirası olduğunu görürüz.

Osmanlı yönetimi sırasında Bosna Hersek topraklarında kaleme alınan oldukça zengin edebi eser hazinesi, içerik ve biçim bakımından Alhamiyado edebiyatına ait olan, ancak yeterince değer görmeyen önemli eserlerle doludur. Boşnakların Arap alfabesini kullanarak Boşnakça dilinde ne zaman yazmaya başladıklarını tespit etmek zor olmakla birlikte Doğu dillerinde yazılan edebiyatın gerileme / durgunluk dönemi olan 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan dönem başlangıç olarak kabul edilir. Arap alfabesiyle yazılan son eser ise 1942'de yayınlanmıştır. Değer kavramı tarihsel açıdan oldukça değişken bir olgu olduğundan, bir dönem değersiz kabul edilen şeyler zamanla son derece önemli hale gelebilir. Dolayısıyla, bu makalede Alhamiyado edebiyatının değerinin altını çizerken, aynı zamanda Uskufî'nin şiirlerinin edebiliğine de dikkat çekmeye çalışacağız.

1. Muhammed Hevayî Uskufî

Bosnalı / Boşnak kökenlerini her fırsatta vurgulayan şair Muhamed Hevayî, şüphesiz ki Alhamiyado şiirinin en büyük şairlerinden biridir. Tuzla yakınlarındaki Dobrnja köyünde doğduğuna inanılan şair, Makbul-i 'Ârif (1631/1632) başlıklı Türkçe – Boşnakça sözlüğü düzenleyerek üstlendiği öncü rolü ile meşhurdur. Şiir ve sözlükbilim alanındaki çalışmalarıyla, öncelikle halk eğitimini hedeflemiştir ve eserleri, didaktik bir karaktere sahiptir.

> "Bu yazarımız şair olarak değil, daha çok bir sözlükbilimci olarak tanınmış ve o alanda daha çok değer görmüştür. Dolayısıyla, kendisine yönelik eleştirilerin neden sözlük yorumlamaları ile başladığı anlaşılabilir." (Huković, vd., 1990, s. 49)

Alıntıdan, eleştirmenlerin Uskufî'nin edebi yeteneğinden çok sözlük bilimi üzerine verdiği eserlerle ilgilendiği anlaşılabilir, ancak bu onun şiir ve nesirdeki yeteneğinin değerini gölgede bırakmamalıdır. Makbul-i 'Ârif veya daha bilinen adıyla, Potur Şahîdî, Arap dilinin ölçü bilimi kurallarına göre yazılan manzume bir sözlüktür. Yani, bu eserde yazarın bazı Boşnakça kelimeleri o zamanlarda telaffuz edildiğinden farklı bir şekilde yazması gerekiyordu, haliyle işi çok daha zordu. Bu durum bazı araştırmacılar ve edebiyat tarihçilerinin yanlış çıkarımlarda bulunmasına neden oldu.

> "Nametak, Makbul-i 'Ârif (Potur Şahîdî)' yi tanımlarken eserin adı, içeriği, biçimi ve dili hakkında bilgi verirken ve görüşlerini ileri sürerken Uskufî'nin kendi dilini "Boşnakça" olarak adlandırdığını ve ikavica denilen şiveyle yazdığını özellikle vurgular. (.. .) Nametak, Uskufî'nin sözlüğü hakkında yazarken sözlüğün manzume olarak yazıldığı Arapça ölçülere de uzmanca değiniyor ve ayrıca eseri çoğaltmak için kopyalayan çeşitli katiplerin zaman içinde Arapça ve Türkçe ölçü bilimi kurallarını Türkçe ve Boşnakça kelimelere uyarlamaya çalışarak yaptıkları hatalara dikkat çekiyor." (Huković, vd., 1990, s. 107)

Uskufî'nin İkavica şivesine rastlanmayan Tuzla civarında doğduğu doğru kabul edilirse yazarın sözlüğü yazarken neden ikavicayı kullandığı soru işaretidir. Öte yandan, Uskufî'nin takma adı[1], daha doğrusu Uskufî soyadı, edebi eserleri üzerinde çalışan araştırmacıları bugün dahi düşündüren bir faktördür. Dolayısıyla, herkes bu konuda farklı görüşler ileri sürmüştür. Bu tür bilgiler konusunda net bir kanıya varmak günümüzde bile çok zordur. Soyadının gerçek kökeni bulunursa hayatı, edebi kişiliği ve eserleriyle ilgili tüm bilinmeyenlere ışık

[1] O dönemde şairlerinin çoğunlukla bir mahlasa sahip idi. Uskufî'nin mahlası ise Hevayî (Havalı) olduğundan Uskufî kavramının şairin soyadı olduğu varsayılır.

tutulacaktır. Yukarıda ileri sürülenlere rağmen, bu sözlük, Sulejman Grozdanić'in de belirttiği gibi, kesinlikle "edebiyatımızın değerli bir edebi, tarihi ve dilsel anıtı" olarak tarihte yerini almıştır. Grozdanić şu şekilde devam ediyor:

> *„Dahası, milli halk dilimizin, özellikle Bosna-Hersek halkının en geniş diliminin kullandığı belli başlı kelimeleri yorumlarken çok esprili çözümler sunmuştur. Sözlük içerik itibariyle, Hevayî'nin sözlükte yer verdiği kelimeler göz önüne alındığında, tüm Güney Slav ülkelerinde dilimiz açısından bir nevi uyanış hareketinin öncüsüdür. Katkısı mütevazi de olsa milli dil hazinesinde yerini almış ve gelecek nesillere aktarılmıştır. Dilimizi bir bütün olarak ele alan araştırmalar için çok önemli bir kaynaktır.*“ (Ljubović - Grozdanić, 1995, s. 132)

2. Uskufî Manzum Sözlüğünün İncelemesi

Uskufî'nin manzume sözlüğünün sözlükbilim açısından öneminin yanı sıra eserin edebî kalitesi de tartışmasız çok yüksektir. Ancak böyle bir eser divan şairlerinin yaptığı gibi, çok fazla hayalgücü barındırmaz. Sözlüğün içeriği, insanlara eğitimleri sırasında yardımcı olacak günlük kelimelere sınırlıdır. Bu nedenle de kelimeler, doğrudan öğretici ve sadedir:

Nos burun dur, dil jezik tir, brebre sende more ti.
Usta ağız, ramo omuz, hem kulağa uho der.

Čelo alın, kaş obruva, sen güzel sin lipo ti.
Hem ayağa noga derler, dize derler koleno.

Padişaha car derler, carina dır devleti.
Gümişe hem serebro derler, zlato de hem altına.

Güzele hem lipo derler, sana benzer kako ti.
Hem tüfenğe puška derler, sabla derler kılıca.
Lûk yay dur, kopje sırık, dahi sen vur udri ti. (Kasumović, vd., 2001, s. 8)

Potur Şahîdî'de yer verilen kelimelere ilişkin olarak Grozdanić diyor ki;

> “Kibirli ve tutucu bir "dilbilimci" değil, halkıyla bütünleşen, her yönüyle canlı, halka ait, gündelik bir dil olan halk diliyle iç içe bir adam olduğu, seçtiği kelimeler ve onlara yazdığı yorumlardan

> anlaşılıyor. Sözlüğüne bugünkü anlayışımız açısından basit, hatta kaba kelimeleri dahil etmekten çekinmiyor. Sözlük, el sanatları, aletler, tarım, mobilya, tabaklar, kostümler, bitkiler, hayvanlar, birlikte yaşama, arkadaşlık, aşk, aşk ilişkileri olmak üzere sıradan insanların pratik yaşamının neredeyse tüm alanlarını kapsamaktadır.“ (Ljubović - Grozdanić, 1995, s. 132-133)

Buna rağmen, Smailović'in de ileri sürdüğü gibi, sözlük didaktik-eğitici bir metin olarak ele alınsa da, edebi yönüne işaret eden imalar ve çağrışımlar da gözardı edilmemelidir:

> “Uskufî'nin sözlüğünde yer verdiği tüm imalar ve çağrışımların fark edilmesi ve anlaşılması kolay değildir, ancak bazıları tahmin edilebilir ve varsayılabilir. Hepsini bulmak, gerçek anlamlarını kavramak ve Uskufî'nin bunları sözlüğüne neden dahil ettiğini ortaya çıkarmak için daha fazla zaman, çaba ve içgörü gerekecektir.“ (Huković,vd., 1990,s. 130)

Uskufî'nin imalarının ayrıntılı bir incelemesini ilk olarak Otto Blau yapmıştır ve VI. Bölümün tamamının belli kelimelerin kullanılmasıyla kaleme alındığını belirterek onu bir aşk romanı olarak nitelendirmiştir (Huković, vd., 1990, s. 131):

De momče oğlan, hem ropče kul dur.
Bülbül salavić, ružica gül dür.
(....)

Bir su dur (D)rava, potok ne sel dir
Isvadba düğün, danaske bugün.

Igra oyun dur, buban tavul dur,
Kum oldu sağdiç, kuma de yenge.
Hem zet güveyi, sirce yürek tir.

(....)
Lipo milovat zakon je davni.
Güzeli sevmek adet ezeldir. (Kasumović, vd., 2001, s. 19-22)

Bu dizeleri daha ayrıntılı bir şekilde inceleyecek olursak, Blau'nun bu bölümde bütünüyle bir aşk hikayesi anlatıldığı konusundaki iddiasına kesinlikle

katılabiliriz. Yazarın bu bölüm için kelimeleri seçerken gözünün önünde aslında daha geniş bir resmin olduğu tahmin edilebilir. Çağrışım ve imalarla ise bizim de bu şekilde anlamamızı sağlamaya çalışmıştır.

Öte yandan, Huković'in kitabında yazdığı gibi, Humo, genel olarak Alhamiyado edebiyatından bahsederken „Alhamiyado şiirinin edebi değerinin "yok denecek kadar az" olduğunu vurgular, Dragutin Prohaska ise, Umihana Čuvidina tarafından yazılan *Sarajlije igju ma vojsku protiv Srbije/Saraybosnalılar Sırbistana karşı Harbe gittiler* şiiri hariç olmak üzere Müslüman şiirlerini „kısa kafiyeli dizeler şeklindeki pitoresk olmayan didaktik metinler" olarak değerlendirir (Huković, 1998, s. 893). Buna karşın, 2001 yılında basılan Makbul-i 'Ârif (Potur Şahîdî)'in önsözünü yazan Fehim Nametak, „Bazı olumsuz yorumlara (Giljeferding, Andrić) rağmen, Hevayî'nin sözlüğü son derece iyi bir sözlüktür" der ve şöyle devam eder: „Hevayî, Boşnakça alanında uzman olmasının yanısıra Türkçe bilgisinin de ileri düzeyde olduğunu göstermektedir" (Kasumović, vd., 2001, s.), dolayısıyla onun Boşnak edebiyatına katkıları da inkâr edilemez.

Kuşkusuz, yukarıda bahsedilen edebiyat araştırmacılarının bazılarının yaptığı gibi, sert ve temelsiz iddialarda bulunmak, Bosnalı Müslümanların edebi mirasına bir saldırıdır. Kötülemek istedikleri edebiyat, aslında dile, kültüre, topluma, eğitime, bu bölgede bir dönem yaşayan insanların kişilerarası ilişkilerine ve gündelik yaşamlarına tanıklık etmektedir. Bütün bunlar Alhamiyado edebiyatının ne kadar değerleri olduğunu ortaya koymaktadır.

3. Uskufi Şiirlerinin Muhteva Bakımından İncelenmesi

Uskufî, Potur Şahîdî sözlüğünden başka birkaç ilahi ve „Savjet ženama"/Kadınlara Nasihat şiirini yazmıştır.

Alhamiyado edebiyatının kapsamında yazılan dinî şiirler yani ilahiler, genellikle hitap veya dua niteliği taşımakta olup en belirgin özellikleri Sufi coşkusunun ve Tanrı'ya olan sevgi duygusunun dile getirilmesidir. Bu özellik Uskufî'nin „Bože jedini, ti nas ne kinji/ Ya Rabbi, Sen bizi azarlama" dinî şiirinde de ön plana çıkmaktadır:

Bože jedini, Ti nas ne kinji,	*Ya Rabbi, Sen bizi azarlama,*
sazdade Ti nas, Ti paz'uvik na nas!	*Bizi Sen yarattın, her zaman bize mukayyet ol!*
Mi smo nujni, muke ne čini,	*Kaygılıyız, bize zorluk verme,*
sazdade Ti nas, Ti paz'uvik na nas!	*Bizi Sen yarattın, her zaman bize mukayyet ol!*
(...)	*(...)*
Srce ne misli bez Tebe biti,	*Gönül Sensiz olmak istemez,*
bez Tebe nismo mi nigdi siti,	*Sensiz hiçbir yerde rahat değiliz,*
ne luči od seb', nas Ti prihiti,	*Kendinden uzaklaştırma, bizi Sana yakın kıl,*
sazdade Ti nas, Ti paz'uvik na nas![2]	*Bizi Sen yarattın, her zaman bize mukayyet ol!*

Huković, Uskufî'nin bu şiirini, Tanrı'nın iradesine samimi ve doğal bir boyun eğiş içeren etkileyici (Huković, vd., 1990, s. 52) bir şiir olarak tasvir etmektedir. Gerçekten de her dizesinde dini anlamda bir ilhamın görülebildiği oldukça net ve acıklı olmayan bir mesaj içeren bu şiir, anlam olarak da hiçbir şüpheye yer bırakmamaktadır. Bunun aksine, Uskufî'nin „Poziv na vjeru/Dine Davet" başlıklı şiiri, gerçek anlamını ve gerçek mesajını çözmeye çalışan birçok edebiyat araştırmacısını oldukça zorlamıştır. Bunların bazıları, Uskufî'nin Müslüman olmayanlara seslenerek onları İslam'i kabul etmeye[3] davet ettiği ve dine[4] çağırdığı kanaatindedir. Diğer araştırmacılar ise, yazarın bu şiiri ile halkı genel anlamda birliğe, beraberliğe ve bir arada yaşamaya[5] davet ettiğini savunmaktadır.

(...)	*(...)*
Dosta se je zla činilo,	*Yetti artık kötülük,*
paski klalo i svinjilo	*köpekler gibi dövüşler, domuzluk*
i bezumno još kinjilo.	*etmeler,*
Hod'te nami vi na viru!	*Akılsızca zorbalıklar,*
	Dinimize gelin!
Valja viru opraviti,	
od pakla se izbaviti,	*Dini ıslah etmek lazım,*
duše raju sve zaviti.	*cehennemden kurtulmak lazım,*

[2] Makalemizde kullandığımız „Bože jedini, ti nas ne kinji"/ Ya Rabbi, Sen bizi azarlama şiirinin bölümleri, Alija Nametak tarafından okunan tercümelerdir. (Zbornik alhamijado književnosti, priredio Muhamed Huković, Preporod, Sarajevo, 1997)

[3] Bu fikri Alija Nametak savunuyordu. Muhsin Rizvić de başlarda onunla hemfikir olsa da, sonra Uskufî'nin amacının aslında insanları birliğe çağırmak olduğunu iddia etmiştir.

[4] Hevayî'nin bu şiirde kullandığı „na" edatı (üstüne/de, üzerine/de) da tartışmalara yol açardı. Bazı araştırmacılar (bkz. Huković, vd., 62-63: 1990), şairin Müslüman olmayaları dine davet etmek istiyor olsaydı kesinlikle „u" edatını (içine/de, içerisine/de) kullanacağını iddia ediyordu. Öte yandan, Fehim Nametak 2001 yılında basılan Makbul-i 'Ârif için yazdığı önsözünde bu şiirden bahsederken „Poziv u vjeru" olarak yazar.

[5] Bu fikri başta Hamza Humo olmak üzere diğer birçok edebiyat araştırmacısı savunuyordu.

Hod'te nami vi na viru!
(....)

görsünler cenneti ruhlarımız,
Dinimize gelin!
(....)

Bu şiirleri veya başka herhangi bir edebi eseri incelediğimizde, hangi yöntemle incelediğimizin bir önemi kalmıyor. Yorumlamaya daha çok kendimizden; adetlerimizden, kültürümüzden, yetişme tarzımızdan ve din anlayışımızdan bir parça katıyoruz. Böylece bireysel, öznel bir görüş oluşturuyoruz. Halbuki, gerçekler bambaşka olabilir. Uskufî bu şiiriyle kendi çevresindeki insanları barışa ve bir arada yaşamaya da davet etmiş olabilir, inanca da davet etmiş olabilir, bunu bilmesek de kesin olarak şunu diyebiliriz: herhangi bir din, her dinin temel ve ortak unsurları olan barış ve bir arada yaşam anlamına gelmiyorsa, başka ne anlamı olabilir?

Uskufî'nin şiirlerinde kullandığı dil, oldukça anlaşılır, yalın, konuşma diline çok yakın ve çok az sayıda Türkçe kökenli kelimeyi ihtiva eder. Uskufî'nin „Višnjem Bogu koji sve sazda"/Herşeyi Yaratan Yüce Rabb'a başlıklı şiirinde karşımıza çıkan birden fazla dize, şiiri anlam ve dil açısından anlaşılmaz kılmıştır. Bu durum muhtemelen şiiri kopyalayan katiplerin kabahatıdır (Huković, vd., 1990, 53-54). Ancak tam olarak yorumlanamayan ve anlaşılamayan dizeler, okuyucuyu şiiri tam olarak deneyimlemekten mahrum bırakarak bu sanat eserinin bütünlüğünü ve değerini bozmaktadır. Bununla birlikte, bu şiir, içindeki dışavurum bolluğu ve şairin içten duygularını içeren itirafları sayesinde Alhamiyado şiirinin en başarılı lirik eserlerinden biri olarak kabul edilir.

(...)
Bože jedini, put mi ukaži,
Ne drži mene bez Tebe, utaži,
Tebi srce teži s rastavne laži.
Kako ću poći, kako li doći?
(...)

(...)
Tek olan Rabbim, bana yolu göster,
Beni Kendinden mahrum etme, duamı kabul et!
Gönlüm hep sana talip bizi ayıran yalandan
Nasıl çıkarım, nasıl gelirim?
(...)

Uskufî, „Savjet ženama"/Kadınlara Nasihat[6] başlıklı şiirinde kadınlara yönelik nasihatlerde bulunarak onların iyi bir anne, eş ve ev hanımı olmaları hususunda dikkat etmeleri için gayret eder. Bu şiir, içerik, anlatım, üslup özellikleri ve kafiye itibariyle kaside türüne ait bir şiirdir. Ancak, divan edebiyatı

[6] Burada bazı araştırmacıların bu şiirin Zenicalı imam Edhem tarafından kaleme alındığını iddia ettiğini belirtmek gerekir. Ancak, Huković'in ileri sürdüğü gibi, başta Muhsin Rizvić, Alija Nametak, Kemura-Ćorović olmak üzere çoğu edebiyat tarihçisinin şiiri Uskufî'nin yazdığını düşünüyor (bkz. Huković, vd., 1990, s. 55)

kapsamında yazılan ve "övgü" ya da "amacı olan şiirler" anlamını taşıyan kasidelerin aksine Alhamiyado edebiyatının kasideleri tavsiye niteliğinde olan öğretici şiirlerdir. Bu şiirleri okuyarak yazıldıkları zamanın toplumsal veya özel hayat durumlarının yanı sıra o dönem meydana gelen kamusal olaylar konusunda da fikir edinilebilir. Rizvić, bu şiiri "kadınlara yönelik yazılan, onların kötü fıtratından bahseden, inatçılık, karşı koyma, şımarıklık ve tembelliklerini eleştirel bir şekilde ele alan ataerkil, ailevi ve ahlaki bir şiir" (Rizvić, 1994, s. 97) olarak tanımlamaktadır.

Her mısra, *„bac'te zlu ćud od sebe"/* kötü huyunuzu terk edin diye aynı dize ile bitiyor. Şair bununla kadınların itaatsiz olduğunu ima ederek- metinden öyle anlaşılıyor- onları annelerinin sözünü bile dinlememeye, yalnızca kocalarına hizmet ve itaat etmeye davet ediyor. Kadınlara kötü huylu olmamalarını nasihat veren şairin kadınlara karşı kin güttüğünü, onlara nasihat vererek onların „doğru yola" girmelerini sağlamak istediği sonucuna varabiliriz.

(...)	*(...)*
O vi žene udate	*Ey evli barklı kadınlar,*
giriha se čuvajte,	*Haramlardan sakının,*
muža dobro slušajte,	*Kocanızın sözünü dinleyin,*
bac'te zlu ćud od sebe!	*Kötü huyunuzu terk edin!*
Ako ste vi kadune	*Ey kadınlar,*
ikoliko uljudne,	*Eğer hürmetkârsanız,*
mužu budte ugodne!	*Kocanıza iyi davranacaksınız!*
bac'te zlu ćud od sebe!	*Kötü huyunuzu terk edeceksiniz!*
(...)	*(...)*
Mužu hizmet činite,	*Kocanıza hizmet edin,*
dobro ga se bojite,	*Ondan korkun,*
ružnom smirti ne mrijete,	*Çirkin ölümden ölmeyin,*
bac'te zlu ćud od sebe!	*Kötü huyunuzu terk edin!*
(...)	*(...)*
Ah Boga vam, Sarajke,	*Allah aşkına, Saraybosnalı kızlar,*
ne slušajte vi majke,	*Dinlemeyin analarınızı,*
ah ni one ebejke!	*Ebelerinizi!*
bac'te zlu ćud od sebe!	*Kötü huyunuzu terk edin!*

Bu dizeleri okurken, şairin kadınlara baktığında adeta "kötülüğün vücut bulmuş halinden" başka bir şey görmediği, onlara karşı kin duyduğu izlenimini edinmek oldukça doğaldır. Bu nedenle, özellikle de, şiiri feminist bakış açısıyla inceleyecek olsaydık, ilgili şiirin dizelerinin her bir kelimesi şairin kadınlara karşı

duyduğu kadın düşmanlığını yansıttığı için kendisini kolayca "kadınlardan nefret eden" biri olarak nitelendirebilirdik. Ancak, bu husus makalemizin konusunun dışında olduğu için, şaire bu dizeleri yazdıran ve kadınları düzene, kurallara ve geleneksel değerlere saygısızlık eden varlıklar gibi gösterme nedeninin, kadınlarla ilgili yaşadığı bir hayal kırıklığının sonucu olduğunu varsayacağız.

Sonuç

Sonuç olarak Muhammed Hevayî Uskufî tarafından kaleme alındığını kabul edilen eserlerin, yukarıda verilen şiir örneklerinden de anlaşılacağı üzere edebi değerlerinin tartışılmaz olduğunu söyleyebiliriz. Şairin, memleketimizde yazı yazma alanında oldukça büyük bir durgunluğun yaşandığı, savaşlar ve fetihler dönemi olan 17. yüzyılın ilk yarısında eser verdiği dikkate alınırsa bu nazım eserlerinin genel anlamda Boşnak edebiyatına çok değerli edebi ve kültürel bir katkı sağladığını söyleyebiliriz. Şiir ve sözlükbilim alanındaki çalışmalar Osmanlı yönetimi sırasında bu bölgede kültür ve eğitim anlamında varlığı hissedilen tüm eksikliklerin ve başarısızlıkların üstesinden gelmiştir.

Toplumsal gerçekçiliğin Uskufî'nin nazım eserlerine yansıması dikkat çekicidir. Şair insanlık değerlerini yüceltir, öğüt verir, adalet ve barışa adanmış şiirler kaleme alırdı. Bu edebi eserleri öncelikle insanların yaşam hedeflerine ulaşmalarında bir kılavuz olarak kullanmaları için yazmış, ancak sadece bununla kalmamış onlara öğrenmeleri sırasında yardımcı olmak için de yazmıştır. Şairin düzenlediği ve Bosna'da en eski Türkçe – Boşnakça sözlüğü olarak kabul edilen manzum sözlük da bunu teyit eder niteliktedir. Makalemizde Uskufî'nin en önemli eseri olan Makbul-i ‘Ârif sözlüğünün yanısıra meşhur olduğu şiir türlerini temsil eden örnekler olarak iki ilahiyi ve bir kasideyi ele aldık. Seçtiğimiz şiirlerin Boşnak halkının edebi mirası açısından değeri gerçekten tartışılmazdır.

Kaynakça

Baćićanin, F. (2011). Alhamijado književnost (Opšti pogled). *Philologia Mediana*, 253-266.

Huković, M., Kasumović, A., Smailović, I. (1990). *Muhamed Hevai Uskufi.* Tuzla: Univerzal.

Huković, M. (1992). *Zaboravljena baština (Kratak pregled književnog stvaralaštva Muslimana do polovine 20.stoljeća*). Zagreb: Tisak.

Huković, M. (1998). *Alhamijado književnost i njeni stvaraoci, Bošnjačka književnost u književnoj kritici, Starija književnost,* Knjiga I, Sarajevo: Alef.

Isaković, A. (1990). *Antologija muslimanske književnosti, Biserje, Drugo, dopunjeno izdanje*, Beograd: GIP.

Kasumović, A., Monnensland, S., Yayla,Y. (2001). *Maqbul-i ’arif (Potur Šahidiya*). Tuzla.

Ljubović, A., Grozdanić, S. (1995). *Prozna književnost Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima*, Posebna izdanja XVII, Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu.

Nametak, Abdurahman (1981). *Hrestomatija bosanske alhamijado književnosti*, Sarajevo: Svjetlost.

Rizvić, M. (1990). *Bosansko-muslimanska književnost u doba preporoda. Sarajevo*: Svjetlost.

Rizvić, M. (1994). *Panorama bošnjačke književnosti.* Sarajevo: Ljiljan.

Rizvić, M. (1997). *Pojavni okviri i unutarnje osobenosti alhamijado literature.* Zbornik alhamijado književnosti, prir. Muhamed Huković, Sarajevo: Preporod.

Uskufi'nin Alhamiyado Şiirlerinin Edebi Değeri

Özet

Osmanlı yönetimi boyunca Bosna Hersek'te Arapça, Farsça ve Türkçe yazılan edebiyat öne çıkmış ve kabul görmüştür. Aynı zamanda bu dillerde türü itibariyle halk edebiyatı kapsamına giren eserler de yazılmıştır. Ancak, bunlar memleketimizin farklı şairlerinin eserlerini yansıtan tek edebiyat türü değildi. Yeterince öne çıkmamasına ve bir anlamda ihmal edilmesine rağmen, aynı dönem boyunca Alhamiyado denilen edebiyat çerçevesinde, çok sayıda olmasa da - içerik ve dil itibariyle bize, Bosna'ya ait olan - eserler yaratıldı. Pek çok edebiyat eleştirmeni bu tür edebiyatın estetik, edebi ya da şiirsel bir değere sahip olmadığını iddia etse de Arap alfabesi kullanılarak Boşnakça kaleme alınmış olmasının onu bize ait bir hale getirdiği ve önemini arttırdığı kanısındayız. Edebi değeri ise tartışılamaz. Üç buçuk asırdan fazla bir süredir devam eden Bosna Alhamiyado edebiyatı, son derece önemli şair ve yazarları ortaya çıkarmıştır. İlgili yazarların ürettiği eserler, gerçek bir edebi değere sahiptir, dolayısıyla göz ardı edilmemesi ve Doğu dillerinde yazılan eserlerle aynı düzeyde değerlendirilmesi gerekiyor. Makalemizde nazım eserleri daha ayrıntılı bir şekilde inceleneyeceğimiz Muhammed Hevayî Uskufî'den başka, Alhamiyado edebiyatı kapsamında eser veren isimler olarak Hasan Kaimî, Seid Abdulvehab İlhamî, Abdurahman Sırrî, Umihana Çuvidina, Fejzo Softa, Omer Humo ve daha nicelerini sayabiliriz.

Anahtar kelimeler: alhamiyado edebiyatı, Muhammed Hevayî Uskufî, edebilik, dil.

Literary Values of Uskufi's Alhamiado Poetry

Abstract

During the Ottoman governance in Bosnia and Herzegovina, Arabic, Persian and Turkish literature was imposed and came to the fore, in parallel with works belonging to folk literature genre being written. However, these were not the only literatures that reflected work of various poets from our area. Although insufficiently prominent and somewhat neglected, Bosnian works with our content and language - which belong to the course of literature called Alhamiado, were created at the same time and in not very enviable numbers. Although many literary critics dispute the aesthetic and literary, that is, poetic value of this type of literature, I still think that it is more important

because it is ours - written in the Arabic alphabet and Bosnian language, and its literature is, without a doubt, unquestionable. Bosnian Alhamiado literature was being created during the course of more than three and a half centuries, and in that period has produced extremely important poets and writers whose works must not remain on the margins, and should be valued on the same level as works written in oriental languages since those have a true literary value. Some of the most important poets of Alhamiado literature, apart from Muhammad Hewai Uskufi, whose poetic work will be the subject of a more detailed analysis in this work, are Hasan Kaimi, Seid Abdulwehab Ilhami, Abdurahman Sirri, Umihan Chuvidin, Fejzo Softa, Omer Humo and others.

***Keywords**: Alhamiado literature, Muhammad Hevai Uskufi, literature, language.*

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı

I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

Açılışından Günümüze Kadar Şumnu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Araştırmaları

MENENT ŞUKRİEVA*
BÜLENT KIRCALI**

Giriş

"Balkan ülkelerindeki Türkoloji çalışmalarının önemli bir yeri vardır. Bu ülkelerdeki Türkoloji kürsülerinde Türk dili, Türk edebiyatı, Türk tarihi, Türk sanatı gibi genel Türkolojinin dalları olan konularda çeşitli çalışmalar ve yayın etkinlikleri yürütülmektedir. Balkan ülkelerindeki Türk nüfus, Türkoloji çalışmalarında her zaman itici bir güç olmuştur." (Akalın, 2004, s. 191).

Balkanlarda Türk nüfusunun en yoğun olduğu ülke Bulgaristan'dır. Milli İstatistik Enstitüsünün yaptığı nüfus sayım sonuçlarına göre ülkenin nüfusu, 1 Şubat 2011 tarihi itibariyle 7.364.570 kişidir. Bu verilere göre nüfusun 588.318'ini % 8.8 oranıyla Türk etnik topluluğu teşkil etmektedir. Yanıtlanması yine tercihe bağlı olan "Ana diliniz nedir?" sorusunun yer aldığı bu nüfus sayımında ana dilinin Türkçe olduğunu söyleyenlerin sayısı 605.802'dir (BMİE, 2021, s. 4).

> "Bulgaristan'da Türkoloji çalışmaları XX. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir. Ancak bundan önceki dönemlere de uzanan bir tarihi geçmişe sahip olduğu kabul edilmektedir. 1950'lerin ilk yarısı Türk azınlığın eğitim tarihinde en verimli, en parlak bir dönem olmuştur. Bu yıllarda önemli yasalar çıkarılmış, birçok kararlar alınarak uygulamaya geçirilmiştir: 10 Ağustos 1951'de Bakanlar Kurulunun çıkardığı bir kararname doğrultusunda 1 Eylül 1951

* Dr. Öğr. Üyesi / Şumnu Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Bulgaristan), m.shukrieva@shu.bg
** Öğr. Gör. / Şumnu Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Bulgaristan), b.kardzhala@shu.bg

> tarihinde Kırcaali ve Razgrat şehirlerinde Türk anaokulu ve ilkokullarına öğretmen yetiştirecek üç yıllık birer Türk pedagoji mektebi (öğretmen okulu) açıldı ve aynı yıl kapatılan Eski Zağara Öğretmen Okulundan öğrenciler yeni açılan bu iki okula dağıtıldı. Bundan birkaç yıl sonra her iki okulda da uzaktan öğretim sınıfları açıldı." (Yenisoy, 2011, s. 6).
>
> "1951 yılı, Sofya Üniversitesinde Türkolojinin gelişmesinde yeni ufukların açılması için önemli bir yıl olduğu gibi, Bulgaristan Türklerinin eğitiminde de önemli bir yıl olmuştur." (Yenisoy, 2012, s. 31).
>
> "5 Ağustos 1952'de Bakanlar Kurulu, Türk okullarının durumunu inceledi. Türkler arasından da aydın yetiştirilmesi için Sofya'da bir Türk öğretmen okulu (pedagoji mektebi), Rusçuk'ta bir Türk kız lisesi, Şumnu'da Bulgar Öğretmen Enstitüsüne (ön lisans) bağlı (baştan bir yıllık, daha sonraları iki yıllık) Türkçe sınıflar, Sofya Üniversitesinin Filoloji, Felsefe-Tarih ve Fizik-Matematik Fakültelerinde Türk gençlerine ait Türk Filolojisi (Türk Dili ve Edebiyatı), Türk Tarihi ve Fizik-Matematik Bölümlerinin açılması ve bu bölümlere her yıl otuzar öğrenci alınması karara bağlandı. 1956 yılında Hasköy Bulgar Enstitüsünde (ön lisans) de bir Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü açıldı. Ayrıca Şumnu ve Dobriç (o yıllarda Tolbuhin) şehirlerindeki Bulgar öğretmen okullarında da Türkçe sınıflar açıldı." (Yenisoy, 2007, s. 25).

Ancak bu olumlu gelişmeler fazla uzun sürmeyip 1950'lerin sonlarında Bulgaristan Türklerine tanınan haklar yavaş yavaş ellerinden alınmaya başlandı. Türkçe eğitim veren ve Türk öğrencilerinin okuduğu bölümlerin Bulgar öğrencilerinin okuduğu bölümler ile birleştirilmesi, Türkçe sınıflarının kapatılması, Türk ilkokul ve ortaokullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi, Sofya'daki Türk Öğretmen Okulunun kapatılması gibi olumsuzluklar yaşandı. Bulgar Komünist Partisi'nin izlediği politika sonucunda Türk dili ile ilgili çalışmalar peyderpey sonlandırıldı.

"Sofya Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Türk gençlerinin yeri Bulgar gençlerine verilmeye başladı ve Türk Filolojisi adını taşıyan bu bölümün adı da değiştirilerek Oryantalistik, sonraları da Türkoloji oldu" (Yenisoy, 2011, s. 28). Bu kısıtlama, engel, yasak ve sansür uygulamaları Bulgaristan'da demokratik sistemin tesis edilmesine kadar devam etti.

Günümüzde üniversite düzeyinde Türkçe eğitimi ve öğretimi, üç üniversitede farklı isim ve müfredat uygulayan bölümlerde lisans ve yüksek lisans programları olarak varlığını sürdürmektedir;

1 - Başkent Sofya'da bulunan Aziz Kliment Ohridski Üniversitesi Klasik ve Yeni Filoloji Fakültesi bünyesinde Türkoloji Bölümü;

2 - Filibe (Plovdiv) Paisiy Hilendarski Üniversitesi Filoloji Fakültesi bünyesinde Bulgar Dili ve Türk Dili lisans programı;

3 - Şumnu (Şumen) Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi Beşeri Bilimler Fakültesi bünyesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (kısaca Şumnu Üniversitesi).

Şumnu Üniversitesinde Türkçe Eğitimi ve Öğretimi

Şumnu, Osmanlı döneminde ticaret, eğitim ve kültür, idarî ve askerî fonksiyonları ile merkez haline gelmiş bir şehirdir. Sonraki dönemlerde de bu fonksiyonlarını devam ettirip birçok alanda ilklere imza atmış bir yer olmuştur.

Şehirde bulunan üniversite, uzun yılların kültür ve eğitim geleneklerinin ürünü olup Bulgaristan'daki beş klasik üniversiteden birisidir. 1964 yılında Şumnu'da Sofya Üniversitesinin şubesi olarak faaliyete geçen Eğitim Fakültesi bünyesinde Bulgar Dili, Rus Dili, Tarih, Matematik, Fizik, Kimya, Biyoloji bölümleri vardı. 1966 yılında Türk Dili ve Coğrafya Bölümü kurularak ilk öğrencilerini kabul etmeye başladı. Şubenin ömrü fazla sürmedi ve 1971 yılında kapatılarak yerine Yüksek Pedagoji (Eğitim) Enstitüsü açıldı. Türk Dili ve Coğrafya Bölümü hariç olmak üzere, şube bünyesindeki diğer tüm bölümler bu yeni eğitim kurumunun şemsiyesi altına alınıp hizmet vermeye devam etti. Yaklaşık 20 yıldır Türkçe gözden ırak tutuldu. 1992 yılında Türk Filolojisi ile Rus Dili ve Türk Dili bölümlerinin açılmasıyla Türkoloji alanında yeni bir sayfa açılmış oldu.

Şumnu Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

"Komünist rejiminin çökmesinin ardından kurulan Kurucu Mecliste Hak ve Özgürlük Partisi'nden milletvekili seçilen Türkolog Mehmed Beytullah'ın girişimi ve üstün gayretleri sonucu 1992'de Eğitim Bakanlığının onayına istinaden Yüksek Pedagoji Enstitüsünde[1] 15 kişi kontenjanlı Türk Filolojisi açıldı. Bu kontenjanın kadro yetersizliğini kapatmak için yetersiz olacağını düşünen Beytullah, Eğitim ve Bilim Bakanı Prof. Nikolay Vasilev'e başvurup Türk Filolojisi kontenjanının 150 kişilik olmasını ve Kimya, Coğrafya gibi bölümlerden mezun olan Türk öğretmenlerin yaşadıkları bölgelerde Türkçe öğretmenliği yapabilmeleri için 2 senelik lisansüstü programının açılmasını talep etti." (Şukrieva, 2018, 29-30).

[1] Şumnu Üniversitesinin o dönemdeki adı.

Bu talebin uygun bulunması üzerine 1992 yılında Şumnu Üniversitesi Rus Dili Kürsüsü çatısı altında Türk Dili Sektörü açıldı. Bu Sektör bünyesinde beş yıllık eğitim sonucunda mezunlarına doğrudan yüksek lisans kazandıran Türk Filolojisi programı ve Uygulamalı Dilbilimi (Rus Dili ve Türk Dili) programı faaliyete geçti. 1992 yılında Türkçe öğretmen kadrosuna duyulan ihtiyacı kapatmak üzere başka branşlarda öğretmen olan kişilere yönelik iki yıllık Türkçe ihtisas programı açıldı.

Bulgaristan'ın ilkokul ve ortaokullarında Türkçe eğitim-öğretime yoğun ilgiye şahit olduğumuz bu dönemde[2] Türkçe öğretmeni yetersizliğinden dolayı üniversitede açılan bölümlere büyük rağbet gösterildi. 1992/1993 eğitim-öğretim yılında Türk Filoljisi örgün öğretim programına 55, açık öğretim programına 80 öğrenci kabul edildi. Rus Dili ve Türk Dili örgün öğretim programına 30, açık öğretim programına da 25 öğrenci alındı. 1992/1993 eğitim-öğretim yılından itibaren 1997-1998 eğitim-öğretim yılına kadar örgün öğretimde öğretim süreci 5 yıllık olup mezun olanlar yüksek lisans diploması aldı. 1998-1999 eğitim-öğretim yılından sonra öğretim, lisans ve yüksek lisans olmak üzere iki dereceli olarak devam etti.

"İlk yıllarda büyük sıkıntılarla karşı karşıya kalan bölümlerde Mehmed Beytullah'ın yanı sıra Hilmi Embiev, İbrahim Hasanov, Resmi Şerif ve Haşim Akif ders vermeye başladı. Lisansüstü programından mezun olan Emine Halil ve Nazmiye Hasanova öğretim görevlisi sınavını kazanıp 1995'te asistan olarak işe başladı. Yaklaşık bir yıl sonra Fikriye Mehmed de Bölümdeki kadroya dahil oldu." (Şukrieva, 2018, s. 31).

Başkent Sofya'da çalışan öğretim üyeleri de farklı dönemlerde ders vererek yolun başındaki bölümlere destek oldu. Mehmed Beytullah'ın daveti üzerine ünlü Türkolog Prof. Emil Boev ders vermeye başladı. Prof. İbrahim Tatarlı, Doç. Vera Samarcieva, Prof. Dr. Elena Grozdanova, Doç. Dr. Mariya Kalitsin, Doç. Dr. Katerina Venedikova, Doç. Dr. Yordanka Bibina ve Doç. Dr. Stefan Andreev'in Şumnu Üniversitesinde Türkçe uzman ve öğretmenlerinin yetiştirilmesinde ve genel olarak Bulgaristan'daki Türkoloji çalışmalarına katkıları büyüktür. Kısa dönem ders vermiş olmalarına rağmen Mihail Yançev, Jana Jelyazkova, Doç. Dr. Bayan Rayhanova'nın katkıları oldu.

2000 yılında, o dönem doçent olan Tatyana Çalıkova bölüm başkanlığı görevine atandı. Uzmanlık alanı Rus dili olan bir kişinin bölüm başkanlığına atanması, bu görevin yerine getirilmesi için aranan özelliklerden birinin adayın doçent veya profesör olmasından ve Bölümde görev alan Türkologlar arasında henüz bu unvanı kazanmış kişilerin bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

[2] 1992/1993 eğitim-öğretim yılında Türkçeyi seçmeli ders olarak okuyan öğrencilerin sayısı 102.000'dir.

Yukarıda isimleri geçen öğretim üyelerinin bir kısmı rahmetli oldu, bir kısmı emekli olarak yaşamını sürdürmekte, bir diğer kısmı da Sofya'da ders vermeye devam etmektedir.

Açılışından Günümüze Kadar Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Görev Almış Öğretim Elemanları ve Çalışmaları

Mehmed BEYTULLAH - Bölümün Kurucusu

Mehmet Beytullah (Mehmed Beytullov Haciömerov), 3 Kasım 1933'te Popköy (Popovo)'e bağlı Krepçe (Krepça) köyünde doğdu.

"Mehmed Beytullah Hacıyürük'teki (Opaka) Bulgar Rüştiyesini bitirdikten sonra ünlü bankacı Atanas Burov'un girişimiyle 1921 yılında Rusçuk'ta (Ruse) açılan Teknik Lisesine girdi. Daha sonra eğitimine Karlıova (Karlovo) Teknik Lisesinde devam etti. 1955'te Razgrad Türk Pedagoji Okulundan mezun oldu. 1957'de Sofya Üniversitesi Türk Filolojisi Bölümünde eğitime başladı ve 1962'de mezun olduktan sonra Krepçe köyünde Bulgarca öğretmeni olarak çalışmaya başladı." (Şukrieva, 2018, s. 23).

1966'da açılan Sofya Üniversitesi Şumnu Fakültesinde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. Fakülte bünyesinde açılan Türkçe ve Coğrafya bölümünden sorumlu olan Beytullah, Çağdaş Türk Dili, Uygulamalı Türkçe, Bulgaristan Türk Edebiyatı derslerini verdi. 1973'te Türkçe ve Coğrafya Bölümü kapanınca Mehmed Beytullah'ın Fakültede görevi de sona erdi. 1973 – 1989 yılları arasında Şumnu'daki Vasil Kolarov Tarım Lisesinde eğitmen olarak çalıştı. Bazı kaynaklarda "büyük gezi", bazılarında da "büyük göç" olarak adlandırılan 1989 göçünde Türkiye'ye gitmek için müracaat edince okuldan uzaklaştırıldı. Çalışmak için 17 yere başvurduktan sonra Şumnu'daki konserve fabrikasında tahmil-tahliye işçisi olarak işe başladı.

1989'da Bulgaristan'da komünizm dönemi sona erdikten sonra Mehmed Beytullah da Hak ve Özgürlük Hareketi (HÖH) teşkilatını kurmak için yapılan çalışmalara iştirak etti ve partinin mahkemede tescil işlemleri tamamlandıktan sonra Kongre tarafından HÖH Partisi Şumnu İl Başkanlığına seçildi. Bulgaristan'ın VII. Kurucu Meclisinde (10 Temmuz 1990 – 2 Ekim 1991) milletvekili oldu ve Şumnu Üniversitesinde Türk Filolojisinin açılması için üstün gayret göstererek çalıştı. 1992'den itibaren 1995'e kadar Şumnu Yüksek Pedagoji Enstitüsü bünyesinde açılan Türk Filolojisi Bölümünde öğretim görevlisi olarak görev aldı. 12 Ocak 1995 ile 13 Şubat 1997 tarihleri arasında Bulgaristan'ın 37. Parlamentosunda milletvekilliği yaptı ve Parlamentoda görev süresi sona erdikten sonra üniversitedeki görevine geri döndü.

Mehmed Beytullah'ın önemli çalışmalarından bazıları şunlardır:

Uygulamalı Türk Dili Dersleri (Ses Bilgisi ve Şekil Bilgisi), 1971 (Hüseyin Mahmudov ve Hayriye Memova Süleymanoğlu-Yenisoy ile birlikte); *Anadili Okuma Kitabı: III-VIII. sınıf,* 1992 (Adile Mirkova, İbrahim Tatarlı ve Miroslav Yanakiev ile birlikte); *İlkokul Türkçe Ders Kitabı 1*, *İlkokul Türkçe Ders Kitabı 2*, *İlkokul Türkçe Ders Kitabı 3,* 1992 (Mehmed Beytullah, Muharrem Tahsin, Kazım Memiş ve İsmail Çavuş ile birlikte); *İlkokul Türkçe Ders Kitabı 4*, *İlkokul Türkçe Ders Kitabı 5,* 1992 (Muharrem Tahsin, Kazım Memiş, İsmail Çavuş, Resmi Şerif ve Haşim Akif ile birlikte).

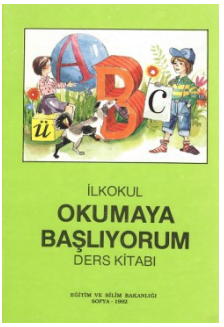

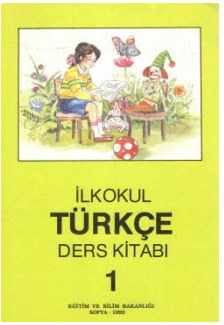

Prof. Emil BOEV

Bulgaristan Türkolojisinin en önemli şahsiyetlerinden biri olan Emil Peyçev Boev, 7 Temmuz 1932'de Varna iline bağlı Türk Arnavutlar (Belogradets) köyünde doğdu. 1950'de Varna Erkek Lisesinden mezun oldu. 1950-1952 yılları arasında Şumnu'nun Aydoğdu (İzgrev) köyünde Bulgarca, Rusça ve Fransızca öğretmenliği yaptı.

1956'da Sofya Üniversitesi Türk Filolojisi Bölümünden mezun olduktan sonra Kazak Devlet Üniversitesinde Kazakça yüksek lisans yaptı. Döndükten sonra 1958'e kadar Kırcaali (Kırcali) bölgesinde öğretmenlik yaptı. 1959'da birkaç ay Tırnova (Veliko Tırnovo) Vasil Levski Harp Okulunda Türkçe dersi verdi.

1960'ta asistan olarak göreve başladığı Sofya Kliment Ohridski Üniversitesinde 2000'de emekliliğe ayrılana kadar ders verdi. 1960-1966 yılları arasında asistan olarak, 1966-1967 kıdemli asistan, 1968-1973 yılları arasında da başasistan olarak çalıştı.

1973'te *Bulgaristan'da Tatar Diyalektolojisi Alanında Araştırmalar ve Materyaller* adlı tezi ile doçent, 1991'de de *Bulgaristan'da Tatar Ağızları. Tatar Ağızlarının Sınıflandırılması* adlı tezi ile profesör unvanını aldı.

1979'ten itibaren Klasik ve Yeni Filolojiler Fakültesi bünyesindeki Doğu Dilleri Bölümünün başkanlığını yaptı. Bu Bölüm, 1985'te Emil Boev'in girişimiyle Doğu Dilleri ve Kültürleri Merkezi oldu. Kurucusu olduğu bu Merkezin uzun yıllar müdürlüğünü de yapan Boev, 1976-1982 yılları arasında Klasik ve Yeni Filolojiler Fakültesinin Dekan Yardımcılığı görevini sürdürdü.

Emil Boev Şarkiyatçılık, Altayistik, Türk-Bulgar dil ilişkileri, karşılaştırmalı Türk dilleri, Türk dilleri ses bilgisi ve leksikolojisi, çağdaş Türk dili uygulamalı ve kuramsal dil bilgisi, Türk diyalektolojisi vs. alanlarında çalıştı. Sofya Üniversitesi dışında Kazak Devlet Üniversitesi, Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü, Mısır'daki El-Ezher Üniversitesinde vs. eğitim kuruluşlarında ders verdi. 1961-1986 yılları arasında Bulgaristan'da Türk ağızlarının araştırılması amacıyla saha çalışmalarında bulundu.

1992-2007 yılları arasında Şumnu Üniversitesinde Çağdaş Türk Dili, Türk Diyalektolojisi, Türk Dilleri Karşılaştırmalı Dil Bilgisi derslerini verdi.

2004'te Şumnu Üniversitesi Doctor Honoris Causa unvanına layık görüldü. 2010 yılında ise Bulgaristan'da bilim ve kültür alanına yaptığı katkılardan dolayı birinci derece "Aziz Kiril ve Methodius" nişanına layık görüldü. Prof. Boev, 13 Ocak 2013'te vefat etti.

Emil Boev'in önemli çalışmalarından bazıları şunlardır:

Türkçe*: Türkçe Ders Kitabı,* 1967, 1971 (Rusi Berov ile birlikte); *Dilbilgisi: V. Sınıf*, 1972, 1973; *Dilbilgisi: VI. Sınıf*, 1972, 1973; *Dilbilgisi: VII. Sınıf,* 1972, 1973; *Türkçe Ders Metinleri*, 1972; *Türkçe Metinler Derleme Kitabı, 1985* (Vera Samarcieva ve Yuliya Kirilova ile birlikte); *II. Sınıf Türkoloji Öğrencileri için Türkçe Metinler Derleme Kitabı,* 1992 (Vera Samarcieva ile birlikte).

Bulgarca*: Bulgaristan Türk Ağızları Atlası Hazırlama Programı ve Kılavuzu*, 1971*; Bulgaristan Tatar Ağızları: Tatar Ağızlarının Sınıflandırılması*, 1990; *Gagauzlar Hakkında Yanılım Değil, Yalan,* 1996*; Ukrayna ve Bulgaristan*

– *Etnokültürel ve Etnolenguistik Yönler*, 1999 (Zoya Barbolova, Yordanka Kolarova ile birlikte); *Protobulgar Dil Mirası*, 2013; "*Mundraga" İsmi Hakkında*, 2015; *Bulgarlar Arasında İsimler, Takma İsimler ve Lakaplar,* 2006*; Gagauz Akrabalık Adlarında (Terimlerinde) Bulgarca Unsurlar*, 2016.

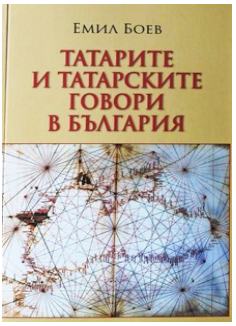

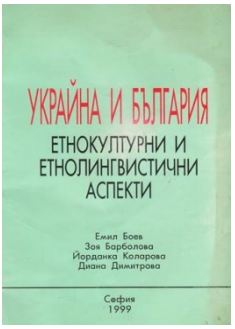

Prof. Dr. İbrahim TATARLI

İbrahim Tosun Tatarlı, 26 Şubat 1925 yılında Lofça (Loveç) iline bağlı Niğbolu'da (Nikopol) doğdu. Liseyi doğduğu şehirde okuyup 1946'da mezun oldu. Sofya Aziz Kliment Ohridski Üniversitesi Hukuk Bölümünü bitirip 1965 yılında Moskova Doğu Dilleri Enstitüsü Türk Edebiyatı ve Kültürü Bölümünden mezun oldu. 1994 yılında Filoloji Bilimleri Doktoru unvanını kazandı. 1950-1953 yılları arasında Eylülcü Çocuk gazetesinin genel yayın yönetmenliğini yaptı. 1954-1962 yılları arasında "Yeni Hayat" dergisi Kültür Daire Başkanı ve Yayın Kurulu üyesi olarak görev yaptı. 1975 yılında ders saati ücretli öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladığı Sofya Aziz Kliment Ohridski Üniversitesinde daha sonra tam zamanlı öğretim görevlisi ve doçent olarak görevine devam etti.

1981 yılında profesörlük unvanını alıp 1981-1990 yılları arasında Bulgaristan Bilimler Akademisi Balkan Araştırmaları Enstitüsünde görev yaptı. 1990 yılında Sofya İslam Enstitüsünde profesör olarak görevini sürdürdü. Aynı yıl

üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Hak ve Özgürlükler Hareketi Partisi (HÖH) üyesi oldu.

Yedinci Büyük Millet Meclisinde 1990-1991 yılları arasında HÖH'ten Kemaller (İsperih) milletvekilliği yaptı. 36 ve 37. Dönem Millet Meclisinde HÖH'ten Burgaz (Burgas) milletvekili olarak görev yaptı. 36. Dönem Millet Meclisinde Kültür Komitesi Başkan Yardımcısı, 37. Dönem Millet Meclisinde ise İnsan Hakları Komisyonu Başkan Yardımcısıydı. İbrahim Tatarlı 24 Mart 2013 yılında vefat etti.

İbrahim Tatarlı'nın önemli çalışmalarından bazıları şunlardır:

Türkçe: *Türk Hikayeleri,* 1966 (İliya Atanasov, Süleyman Hafuzov, Stefka Pırvanova ile birlikte); *Mustafa Kemal Atatürk, Yeni Türkiye, Balkanlar ve Dünya*, 2005; *Bulgaristan'da Türk Kültürünün Sorunları,* 2010

Bulgarca*: Bulgaristan'daki Türk Kült Anıtları ve Yazıtları*, 1966; *Yeni Türk Edebiyatında Edebi Yöntemler ve Edebiyat Akımları*, 1966; *Türk Romanı*, 1968; *Osmanlı Kaynaklarında Wladyslaw III Jagiellon ve John Hunyadi'nin (1443-1444) Seferi*, 1969; *Hak ve Özgürlükler Hareketi IV. Ulusal Kongresi,* 2000*; Demokrasi ve Anlaşma Faktörü Olarak Hak ve Özgürlükler Hareketi,* 2003*; Mustafa Kemal Atatürk, Yeni Türkiye, Balkanlar ve Dünya*, 2003; *Bulgaristan'da Türk Halk Kültürü ve Edebiyatının Bazı Sorunları,* 2003; *Dünya Edebiyatı Bağlamında Türk Edebiyatı,* 2004; *Celaleddin Rumi Mevlana*, 2006*; Nasreddin Hoca,* 2007; *İnsan, Ulus ve Azınlık Hakları*, 2009; *Bulgaristan'da Türk Kültürü Sorunları*, 2010; *Türk Edebiyatı ve Dünya Medeniyetleri Bağlamında Sabahattin Ali: Etüt, Makale ve Konuşmalar*, 2011; *Osmanlı İmparatorluğu'nda Şeyhülislamlık Makamı*, 2011 vs.

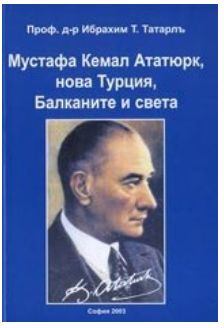

Prof. Elena GROZDANOVA

Elena Aleksandrova Grozdanova, 26 Aralık 1941 tarihinde Varna'da doğdu. 1964'te Sofya Üniversitesi Türk Filolojisi Bölümünden mezun oldu. 1969'da Bulgaristan Bilimler Akademisinde *Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Vilayetlerinde Cizye Vergisi (XVII-XVII. Yüzyıl)* adlı doktora tezini savunarak doktor unvanını aldı.

Elena Grozdanova, 1970-1982 yılları arasında Bulgaristan Bilimler Akademisi bünyesindeki Tarih Enstitüsünde bilimsel araştırmacı, 1982'de kıdemli bilimsel araştırmacı ve 1983-1989 yılları arasında bilimsel sekreter olarak görev yaptı. 1989'da *XVII. Yüzyılda Bulgar Tabiiyeti. Demografik Araştırma* adlı tezini savunarak Tarih Bilimleri Doktoru unvanını kazandı. 1990'da profesör oldu.

Elena Grozdanova, 1974'te Macaristan Bilimler Akademisinde, 1982'de Münih Üniversitesi Yakın Doğu Tarih ile Kültürü ve Türkoloji Enstitüsünde, 1993 ve 1997 yıllarında Londra'da British Academy'de ve 1998 yılında Avusturya Bilimler Akademisi'nde ihtisas yaptı.

Bulgaristan Bilim İnsanları Birliği ve Uluslararası Tarihi Ekonomi Derneği (*International Economic History Association*) üyesidir.

1990-2011 yılları arasında Sofya Aziz Kliment Ohridski Üniversitesinde, 1995-1997 yılları arasında Varna Çernorizets Hrabır Serbest Üniversitesinde, 1997-2004 yılları arasında Sofya Yeni Bulgar Üniversitesinde, 2000-2011 yılları arasında Filibe Üniversitesi Kırcaali Lyuben Karavelov Şubesinde ders verdi.

Şumnu Üniversitesinde 1992-2004 yılları arasında *Türkiye Tarihi, Osmanlı Sanatı ve Kültürü* dersleri verdi. 2011'de vefat etti.

Elena Grozdanova'nın önemli çalışmalarından bazıları şunlardır:

Bulgarca*: Bulgar Tarihi Hakkında Türk Kaynaklar, 1964* (Stefan Andreev, Asparuh Velkov, Mariya Kalitsin, Stoyanka Kenderova vs. ile birlikte)*; XV-XIX. Yüzyılda'da Bulgaristan'ın Karadeniz Bölgesinde Tuzculuk*, 1982 (Stefan Andreev ile birlikte); *Bulgar ve Yabancı Arşivlere göre XVI. Yüzyılda Bulgarlar*, 1986 (Stefan Andreev ile birlikte); *XVII. Yüzyılda Bulgar Tabiiyeti. Demografik Araştırma, 1989; XV–XIX. Yüzyılda Bulgar Topraklarında Madencilik ve Metalürji Tarihi Üzerine,* 1993 (Stefan Andreev ile birlikte); *Bulgar ve Yabancı Arşiv Evraklarında XVI-XVII. Yüzyılda Bulgar Topraklarında Celepkeşanlar*, 1998 (Stefan Andreev ile birlikte) vs.

Doç. Vera SAMARCİEVA

Vera İvanova Samarcieva, 2 Mart 1938'de İstanbul'da doğdu. 1951'de İstanbul Bulgar Rüştiyesini bitirdi. Bulgaristan'a dönüp liseyi başkent Sofya'da bitirdi. 1955'te Sofya'da çıkan Halk Gençliği gazetesinde düzeltmen olarak çalışmaya başladı. 1958 ile 1969 yılları arasında Sofya Radyosunda Türkçe Yurt Dışı Yayınlar Sorumlusu olarak görev yaptı. Sofya Üniversitesi Türk Filolojisi Bölümünde açık öğretim şeklinde okudu ve 1969'da öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. Uygulamalı Türkçe ve Çeviri Kuramı dersleri verdi. 1980'li yıllarda eskiden Prof. İbrahim Tatarlı'nın okuduğu Türk Edebiyatı derslerini de okumaya başladı.

Şumnu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde 1992'den itibaren yaklaşık 10 yıl Çeviri Kuramı, Eski Türk Edebiyatı, Yeni ve En Yeni Türk Edebiyatı derslerini verdi.

1990'da *Türkiye'de Çeviri Faaliyetleri: Türkçeden Bulgarcaya ve Bulgarcadan Türkçeye Çeviri Sorunları* konulu tezi ile doçent unvanını aldı. Berlin ve Moskova'da ihtisas yaptı.

Vera Samarcieva'nın önemli çalışmalarından bazıları şunlardır:

Türkçe: *Türkçe Ders Kitabı*, 1979 (Hüseyin Mahmudov, Hayriye Memova-Süleymanova, İbrahim Beyrullov ile birlikte); *Yazılı Örnekleriyle Türkçe*, 1984; *Konuşma Örnekleriyle Türkçe*, 1984; *Türkçe Metinler Derleme Kitabı, 1985 (Emil Boev ve Yuliya Kirilova ile birlikte)*; *II. Sınıf Türkoloji Öğrencileri için Türkçe Metinler Derleme Kitabı,* 1992 (*Emil Boev* ile birlikte);

Sözlük*: Örnekleriyle Türkçe-Bulgarca Deyimler Sözlüğü, 1992.*

Doç. Stefan ANDREEV

Stefan Andreev, 1938 yılında Lom'da doğdu. 1964'te Sofya Üniversitesi Osmanlı Araştırmaları Bölümünden mezun oldu. 1975-1991 yılları arasında araştırma görevlisi olarak çalıştı. 1991'de *XV-XVI. Yüzyıl Mufassal Defterleri* adlı tezi ile doçentlik unvanını aldı. 2003'te uzun yıllar çalıştığı Bulgaristan Ulusal Kütüphanesi El Yazması Evraklar Merkezi Başkanlığı görevine getirildi. 1999-2003 yılları arasında Bulgaristan Ulusal Kütüphanesi Bilim Kurulu Başkanlığı yaptı.

Filibe Paisiy Hilendarski Üniversitesi, Sofya Yüksek İslam Enstitüsünde ve 1999 yılında kapatılan Sofya Slav Üniversitesinde ders verdi.

1992-2004 yılları arasında Şumnu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Osmanlı Diplomatikası ve Paleografyası, Osmanlıca Evrak Çevirisi, Osmanlı'da Resmi Yazışma derslerini verdi.

Bakanlar Kurulu Genel Arşiv İdaresi Yayın Kurulu üyesidir.

Osmanlı diplomatikası ve paleografyası, epigrafi, tarihi coğrafya ve filigranoloji alanlarında çalışmaktadır. Osmanlı Devleti'nde özel vecibeli nüfus kategorileri üzerine araştırmaları da mevcuttur. Monografi, etüt, makale, kılavuz, Osmanlıcadan Bulgarcaya çeviri, redaksiyon ve eleştiri olmak üzere 100'e yakın bilimsel eseri vardır.

Stefan Andreev'in önemli çalışmalarından bazıları şunlardır:

Bulgarca*: Bulgar Tarihi Hakkında Türk Kaynakları,* 1964 (Elena Grozdanova, Asparuh Velkov, Mariya Kalitsin, Stoyanka Kenderova vs. ile birlikte); *XV-XIX. Yüzyılda Bulgaristan'ın Karadeniz Bölgesinde Tuzculuk*, 1982, (Elena Grozdanova ile birlikte); *Osmanlıca Evraklarda Filigranlar,* 1983 (Asparuh Velkov ile birlikte); *Bulgar ve Yabancı Arşivlere göre XVI. Yüzyılda Bulgarlar*, 1986 (Elena Grozdanova ile birlikte; *XV-XIX. Yüzyılda Bulgar Topraklarında Madencilik ve Metalürji Tarihi Üzerine,* 1993 (Elena Grozdanova ile birlikte); *Osmanlıca Evraklarda Eş Anlamlı Yapılar,* 1996*; Bulgar ve Yabancı Arşiv Evraklarında XVI-XVII. Yüzyılda Bulgar Topraklarında Celepkeşanlar*, 1998 (Elena Grozdanova ile birlikte); *XV-XIX. Yüzyılda Bulgar Topraklarında İdari Birim İsimleri Sözlüğü*, 2002; *XV-XVIII. Yüzyıl Tarihlendirilmemiş Osmanlı Evraklarının Tarihlendirilmesi Konusuna Dair,* 2009; *Osmanpazarı Tarihi Kaynakları*, Cilt 1, XV-XVIII. Yüzyıllara Ait Osmanlı Evrakları, 2009, (Mariya Kalitsin ve Krasimira Mutafova ile birlikte); *XV. Yüzyıldan XX. Yüzyılın Başlarına Kadar Osmanlı Evraklarında Kısaltma Örnekleri*, 2011; *XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı Sicil Defterlerinde Osmanpazarı Kazası Köylerinin İsimleri*, 2016; *Selvi ve Selvi Kazası Hakkında Osmanlıca Evraklar*, 2018 (Hristo Temelski, Mariya Kalitsin, Stoyanka Kenderova vs. ile birlikte); *İstanbul Osmanlı Arşiv Belgelerinde XVII-XVIII. Yüzyıllarda Balkanlarda Ортодокс Hristiyanlık Yapılanması*, 2019 (Mariya Kalitsin ile birlikte*) vs.*

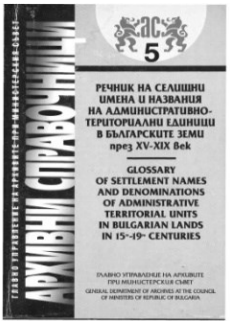

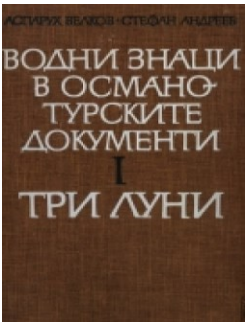

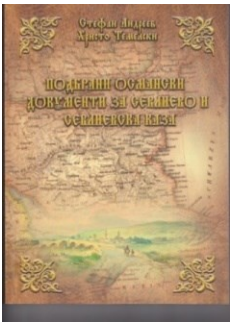

Doç. Dr. Mariya KALİTSİN

1942'de dünyaya gelen Doç. Dr. Mariya Frants Kalitsin, Osmanlıca uzmanıdır. Uzun yıllar, Sofya'da bulunan Bulgaristan Bilimler Akademisi Balkan Araştırmaları Enstitüsünde çalıştı. Sofya Aziz Kliment Ohridski Üniversitesi, Veliko Tırnovo Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi, Sofya Yeni Bulgar Üniversitesi vb. eğitim kuruluşlarında Osmanlıca, Osmanlı Paleografyası ve Diplomatikası, Eski Türk Edebiyatı derslerini verdi.

1992-2004 yılları arasında Şumnu Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesinde Osmanlıca dersini verdi.

Mariya Kalitsin'in önemli çalışmalarından bazıları şunlardır:

***Bulgarca**: Bulgar Tarihi Hakkında Türk Kaynakları,* 1964 (Elena Grozdanova, Asparuh Velkov, Stefan Andreev, Stoyanka Kenderova vs. ile birlikte); *Hoca Sadeddin Efendi Hikayelerinin Tacı*, 2009; *Osmanpazarı Tarihi Kaynakları*, Cilt 1, *XV-XVIII. Yüzyıllara Ait Osmanlı Evrakları*, 2009, (Stefan Andreev, Krasimira Mutafova ile birlikte); *XV. Yüzyıla Ait Anonim Osmanlı El Yazmasında Batı Avrupa ve Balkan Dilleri Menşeli Kelimeler,* 2003; *Tırnova ve Tırnova Kazası Hakkında Seçilmiş Osmanlı Evrakları*, 2012 (Krasimira Mutafova ile birlikte); *Selvi ve Selvi Kazası Hakkında Osmanlıca Evraklar*, 2018 (Hristo Temelski, Stefan Andreev, Stoyanka Kenderova vs. ile birlikte); *İstanbul Osmanlı Arşiv Belgelerinde XVII-XVIII. Yüzyıllarda Balkanlarda Ortodoks Hristiyanlık Yapılanması*, 2019 (Stefan Andreev ve Krasimira Mutafova ile birlikte*)* vs.

***Çeviri kitapları**: Dünya Aynası: Osmanlı Sarayı Tarihi,* 1984; *Fatih Sultan Mehmet Dönemi*, 2000 vs.

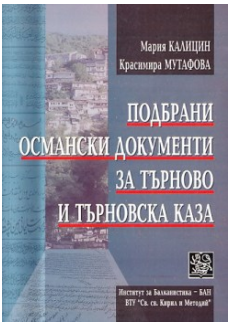

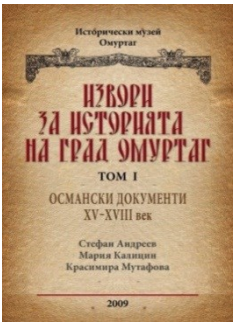

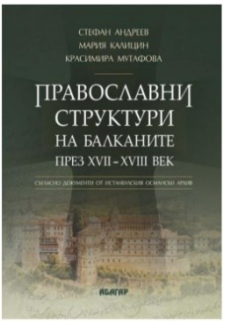

Doç. Dr. Katerina VENEDİKOVA

20 Kasım 1942'de Üsküp'te dünyaya gelen Katerina İvanova Venedikova, tarih, Osmanlıca ve Arap epigrafisi, Osmanlıca ve Arap harfli tekstoloji, XIII-XX. Yüzyıl Bulgar tarihi hakkında Osmanlıca kaynaklar alanlarında çalışmaktadır.

1966'da Sofya Üniversitesi Türkoloji Bölümünden mezun oldu. 1966-1972 yılları arasında Sofya Üniversitesi Türkoloji Bölümünde göreve başlayıp Uygulamalı Türkçe ve Çağdaş Türkiye Türkçe derslerini verdi. 1972-2001 yılları arasında Bulgaristan Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsünde araştırmacı olarak çalıştı.

2001'de *Eski Zamanlardan Günümüze Kadar Anadolu'daki Bulgarlar* adlı çalışması ile doçentlik unvanını kazandı.

1997-2006 yılları arasında Şumnu Üniversitesinde Türk Dili Tarihi ve Tarihi Dilbilgisi, Bulgar Tarihi Hakkında Osmanlıca Kaynaklar, Osmanlıca, Türkiye Tarihi, Çağdaş Türkiye Türkçesi dersleri verdi. Emekliliğe ayrılana kadar Şumnu Üniversitesinde ders verdi ve Bulgaristan Bilimler Akademisi Tarih Araştırmaları Enstitüsünde görevde bulundu.

Bulgaristan Bilim İnsanları Birliği ve Bulgar Tarih Derneği üyesidir. Kazakistan (1968), Tunus (1974), Suriye (1976) ve Türkiye'de (1983-1984) ihtisas yaptı.

Katerina Venedikova'nın önemli çalışmalarından bazıları şunlardır:

Bulgarca: *Bir Edebi Eserde XI. Yüzyılda Anadolu'daki Bulgarlar ile ilgili İsimler*, 1981; *Bir Türk Vakayinamesinin Dil Özelliklerine Dair*, 1984; *Demir Baba Velayetnamesi'nde Düğün Ritüelleri*, 1999; *Epigrafik Abidelerde Doğu Rodopların Demografik ve Etnik Özellikleri Üzerine*, 1988; *Abdullah'ın Oğulları*, 1996; *Ahmet Bey Şikari'nin XVI. Yüzyılda Tamamlanan Karaman Oğulları Tarihinin İki Nüshası*, 1996; *Sofya Mimarlık Müzesi'nde Bulunan ve Silistre Valisi Mehmet Selim Paşa'ya Adanmış 1239 Hicri Tarihli İnşaat Yazısı*, 1997; *Geçmişten Günümüze Kadar Anadolu'da Bulgarlar*, 1998; *Cebel'e Bağlı Canbaşlı Köyü. Hicri 1218 (23.IV.1803-11.IV.1804) Tarihli Mezar Taşlı İshak Dede Türbesi*, 1998; *Koşukavak Bölgesinde Epigrafik Abideler*, 1999; "*Karaman" İsmi ve Krali Marko ile Momçil Türküleri*, 2001; *Bazı Kaynaklarda Mimarlar*, 2001; *Müslüman Kültürü Tarihinin Kaynağı Olarak Arapça Epigrafik Abideler*, 2001; *Orta Çağda Anadolu'da Bulgarlar, Ermeniler ve Karamanlılar*, 2003; *From the Saint`s life of Demir Baba (Father Demir)*, 2005; *Cem Sultan ve Lala ve Kethüdası Ali Bey. Anadolu ve Bulgar Topraklarında Yaşayan Bulgarlarla İlişkileri*, 2005; *Demir Baba Tekkesi - Bulgar Kudüs'ü,* 2007 (Diana Gergova ile birlikte); *Kırcaali Bölgesindeki Alevi Nüfusunun Yazıtları*, 2010; *Osmanlı'dan Kalma Epigrafik Abideler*, 2017; *Demir Baba Tekkesi - Bulgar Kudüs'ü,* 2020 (Diana Gergova ile birlikte).

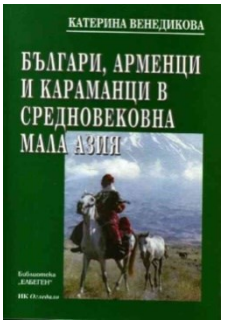

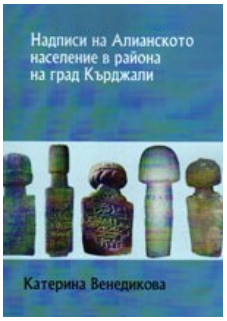

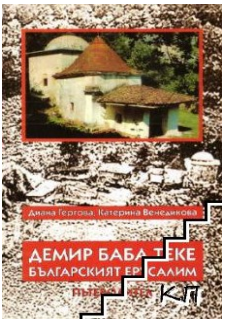

Doç. Dr. Yordanka BİBİNA

Yordanka Zlateva Bibina, 28 Haziran 1954'te doğdu. 1977'de Sofya Aziz Kliment Ohridski Üniversitesi Türk Filolojisi Bölümünden mezun oldu. 1988'de *Türkiye'de Savaş Sonrasında Kültür Politikası (1945-1960)* konulu tez ile doktor unvanını aldı.

2001'de Bulgaristan Bilimler Akademisi Balkan Araştırmaları Enstitüsünde doçent olarak göreve başladı. 1991-1992'de Fulbright bursu ile ABD Wisconsin'de ihtisas yaptı. Bulgaristan'a döndükten sonra Sofya Aziz Kliment Ohridski Üniversitesi, Güneybatı Neofit Rilski Üniversitesi, Bulgaristan Amerikan Üniversitesinde ders verdi.

Şumnu Üniversitesinde Eski Türk Edebiyatı, Yeni ve En Yeni Türk Edebiyatı, Çeviri Kuramı dersleri verdi. Doç. Bibina'nın girişimiyle Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü bünyesinde Balkan Araştırmaları yüksek lisans programı açıldı.

1984-1992 yılları arasında Bulgaristan Çevirmenler Derneğinin üyesidir. 1995'ten itibaren XVIII. Yüzyılın Araştırmacıları Derneğinin, 1996'dan itibaren de Klio Bulgar Tarihçileri Derneğinin üyesidir. 2001'de kurulan Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları Derneğinin kurucu üyesidir. Türkçeden Bulgarcaya çok sayıda eser çevirisi yaptı.

Yordanka Bibina'nın önemli çalışmalarından bazıları şunlardır:

Bulgarca*: Bulgarların Tarihi - Saptırma ve Sahtecilik,* 2002 (Georgi Markov, Plamen Tsvetkov, Tsvetelin Stepanov vs. ile birlikte); *Bulgar Kültüründe Balkan Kimlikleri,* 2003 (Nikolay Aretov, Nadya Danova, Sanya Velkova vs. ile birlikte); *Doğuşundan Tanzimat Dönemine Kadar Türk Edebiyatı Tarihi,* cilt 1, 2010*; Bulgaristan ve Kıbrıs - Tarihten Sayfalar: Bulgaristan Basınında ve Dış Politikasında Kıbrıs (XX. Yüzyılın 50-60'lı yılları),* 2010; *The Turks of Bulgaria: History, Traditions, Culture,* 2012 (Antoni Georgiev, Bojidar Aleksiev, Dimana Trankova vs. ile birlikte)*; Bulgarlar ve Türkler,* 2016 (Valeri Stoyanov, Vanya Stoyanova, Georgi Bakalov, Georgi Markov vs. ile birlikte) *vs.*

Çeviri kitapları*:* Selim İleri'nin *"Cemil Şevket Bey"i, "Aynalı Dolaba İki El Revolver"i, "Mavi Kanatlarınla Yalnız Benim Olsaydın"ı;* İskender Pala'nın *"Babiil'de Ölüm"ü, "İstanbul'da Aşk*"ı; Orhan Kemal'in *"Yalancı Dünya"sı;* Ahmet Ümit'in *"Kukla"sı, "İstanbul Hatırası" vs.*

Doç. Dr. Bayan RAYHANOVA

Bayan Aytmuhametovna Rayhanova 1958'de doğdu. Taşkent Devlet Üniversitesi Doğu Bilimi Fakültesi Arapça Bölümünden 1975'te lisans ve 1980'de yüksek lisans derecesi ile mezun oldu. 1983-1986 yılları arasında Moskova Rusya Bilimler Akademisi Doğu Bilimi Enstitüsünde Arap edebiyatı alanında doktora yaptı. 1986 yılında, *Suriyeli Romancı Faris Zarzur'un Eserlerinde Kahramanın Evrimi* konulu doktora tezini başarıyla savunup doktor unvanını kazandı. 1987 yılında Sofya Aziz Kliment Ohridski Üniversitesinde kıdemli öğretim görevlisi olarak göreve başladı, 1995 yılında ise döçentlik sınavında başarı göstererek Arap edebiyatı doçentiğine yükseldi. Yeni Arap Edebiyatı, Çağdaş Arap Edebiyatı, Kazakça dersleri verdi. Yurt içinde ve yurt dışında başka üniversitelerde de görev aldı. *2017'de Çağdaş Arap Nesri: Neoklasisizmden Postmodernizme* adlı tezi ile bilim doktoru oldu. Şam, Bergen ve Moskova'da ihtisas yaptı.

Bayan Rayhanova'nın önemli çalışmalarından bazıları şunlardır:

***Bulgarca**: Yeni ve En Yeni Arap Edebiyatı Okuma Parçaları Derlemesi*, 1992; *Suriyeli Romancı Hanna Mina Eserlerinde Kahraman Konsepti*, 1994; *Suriye Romanının Temel Gelişme Aşamaları*, 1994; *Çağdaş Suriye Romanında Temel Gelişme Eğilimleri*, 2004; *Çağdaş Suriye Hikayeleri*, 2006; *Kazakça Dilbilgisi*, 2012; *Modern Arap Nesrinde Yeni Hassasiyet,* 2017 vs.

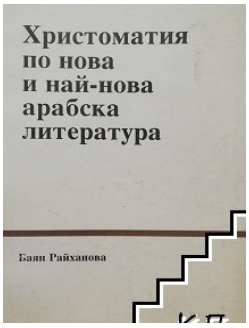

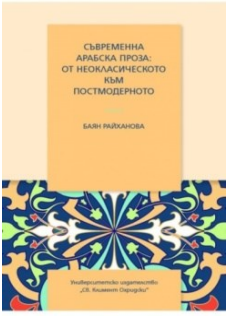

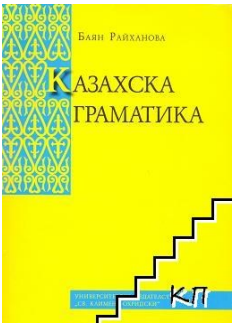

Doç. Haşim AKİF

Haşim Akif İbrahim, 1946'da Kırcaali'ye bağlı Havuzlu (Şterna) köyünde doğdu. İlk ve ortaokulu doğduğu köyde, liseyi Mestanlı'da (Momçilgrad) bitirdi. 1971'de Sofya Üniversitesi Türk Filolojisi Bölümünden mezun oldu. Memleketinde üç yıl öğretmenlik yaptı, ancak 1975'te Türkçe eğitmenliği okullardan kaldırılınca Şumnu'ya yerleşti. Bu bölgede 12 yıl eğitmen olarak çalıştı. 1990'da tekrar açılan Nüvvab Okulunda 1 yıl öğretmenlik yaptı. Daha sonra bir yıl Şumnu Eğitim Müfettişliğinde Türkçe müfettişi (uzmanı) olarak görev yaptı. 1992'de Şumnu Üniversitesinde Türk Filolojisinin kurucusu Mehmed Beytullah'ın daveti üzerine öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. Doktor unvanını almadan 2007'de doçent unvanını kazandı. 1998-2000 yılları arasında Üniversitede Rus Dili Kürsüsü çatısı altında faaliyette bulunan Türk Dili Sektörü başkanlığı, 2009-2012 yılları arasında Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü başkanlığı görevinde bulundu. Emekliliğe ayrılana kadar Bölümde öğretim üyesi olarak görevde bulundu.

Haşim Akif'in önemli çalışmalarından bazıları şunlardır:

***Bulgarca**: Yaşayan Türkçede Fonetik Süreçler*, 2016.

***Türkçe**: Türkçenin Uygulamalı Sesbilimi*, 2007

Hilmi EMBİEV

1932 yılında Şumnu'ya bağlı Kocacıklar (Tervel) köyünde doğdu. 1952'de Nüvvab Okulundan mezun oldu. 1952-1956 yılları arasında Sofya Üniveritesi Türk Filolojisi Bölümünde okudu. 1956-1958 yılları arasında Şumnu Türk Pedagoji Okulunda öğretmenlik yaptı. Daha sonra Şumnu ilinin farklı köylerinde öğretmenlik ve müdürlük yaptı. 1992 yılında Şumnu Üniversitesinde Uygulamalı Türkçe dersleri vermeye başladı. 1998'e kadar bu görevine devam etti.

Hilmi Embiev'in önemli çalışmalarından bazıları şunlardır:

***Türkçe**: Türk Atasözleri,* 2006*; Türk Bilmeceleri,* 2008*; Şumnu'da Türk Kültürü,* 2014; *Türkçe Deyimler Sözlüğü,* 2016.

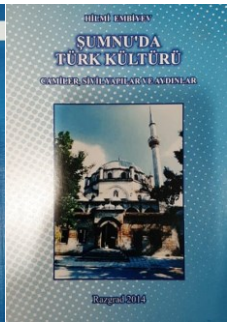

Nazmiye HASANOVA

Nazmiye Hasanova, 5 Eylül 1950'de Eski Cuma'ya (Tırgovişte) bağlı Bolluksu (Draganovets) köyünde doğdu. 1972'de Sofya Üniversitesi Şumnu Şubesinde Türkçe ve Coğrafya Bölümünden mezun oldu. 1975'te Sofya Üniversitesi Coğrafya Bölümünü bitirdi. 1994'te Şumnu Üniversitesinde iki yıllık Türk Filolojisi lisansüstü programından mezun oldu.

1995'te Şumnu Üniversitesinde öğretim görevlisi sınavını kazanıp asistan olarak işe başladı. Uygulamalı Türkçe dersini verdi.

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde 15 yıl öğretim görevlisi olarak çalıştı.

Nazmiye Hasanova'nın önemli çalışmalarından bazıları şunlardır:

***Türkçe**: Biçim Bilgisi ve Tümce Bilgisi,* 2003 (Emine Halil ve Meryem Salim ile birlikte); *Biçim Bilgisi ve Tümce Bilgisi,* 2009 (Emine Halil ve Meryem Salim ile birlikte) vs.

Emine HALİL

Emine Halil, 15 Ocak 1953'te Eski Cuma'ya (Tırgovişte) bağlı Bolluksu (Draganovets) köyünde doğdu. 1975'te Şumnu Üniversitesi Kimya Bölümünden mezun oldu. 1995'e kadar Eski Cuma köylerinde öğretmenlik yaptı.

1994'te Şumnu Üniversitesinde iki yıllık Türk Filolojisi lisansüstü programını bitirdi.

1995'te Şumnu Üniversitesinde öğretim görevlisi sınavını kazanıp asistan olarak işe başladı. Uygulamalı Türkçe dersini verdi. 2013'te emekliliğe ayrılana kadar kadrolu öğretim görevlisi olarak çalıştı. 2013 ile 2018 yılları arasında yüksek lisans öğrencilerine sözleşmeli öğretim görevlisi olarak ders verdi.

2012'de kurulduğu günden bu yana Kuzey ve Doğu Bulgaristan Türkçe Öğretmenleri Derneği Yönetim Kurulu Başkanı olarak görevine devam etmektedir.

Emine Halil'in önemli çalışmalarından bazıları şunlardır:

***Türkçe**: Biçim Bilgisi ve Tümce Bilgisi,* 2003 (Nazmiye Hasanova ve Meryem Salim ile birlikte); *Temel Türkçe Alıştırmalar (V-VIII. Sınıf)*, 2007, (Fikriye Hüseyin ve Menent Şukrieva ile birlikte); *Biçim Bilgisi ve Tümce Bilgisi,* 2009 (Nazmiye Hasanova ve Meryem Salim ile birlikte); *Türkçe Yardımcı Ders Kitabı 4,* 2012 (Fikriye Hüseyin ve Sevim Yumerova ile birlikte); *Türkçe Çalışma Defteri 4,* 2012 (Fikriye Hüseyin ve Ayan Mehmedova ile birlikte); *Türkçe Yardımcı Ders*

Kitabı 2, 2013 (Fikriye Hüseyin ile birlikte); *Türkçe Çalışma Defteri 2,* 2013 (Fikriye Hüseyin ile birlikte); *Türkçe Yardımcı Ders Kitabı 3*, 2013 (Fikriye Hüseyin ile birlikte); *Türkçe Çalışma Defteri 3,* 2013 (Fikriye Hüseyin ile birlikte); *Türkçe Yardımcı Ders Kitabı 1*, 2014 (Fikriye Hüseyin ve Günel Salim ile birlikte*); Türkçe Çalışma Defteri 3*, 2014 (Fikriye Hüseyin ve Günel Salim ile birlikte); *Türkçe Alfabe 1. Sınıf,* 2019 (Fikriye Hüseyin ve Günel Salim ile birlikte); *Türkçe Alfabe 1. Sınıf Çalışma Defteri,* 2019 (Fikriye Hüseyin ve Günel Salim ile birlikte); *Türkçe 2. Sınıf Ders Kitabı*, 2019 (Fikriye Hüseyin ve Ayan Mehmedova ile birlikte); *Türkçe 2. Sınıf Çalışma Defteri,* 2019 (Fikriye Hüseyin ve Ayan Mehmedova ile birlikte); *Türkçe 3. Sınıf Ders Kitabı*, 2019 (Fikriye Hüseyin ve Ayan Mehmedova ile birlikte); *Türkçe 3. Sınıf Çalışma Defteri,* 2019 (Fikriye Hüseyin ve Ayan Mehmedova ile birlikte); *Türkçe 4. Sınıf Ders Kitabı*, 2019 (Fikriye Hüseyin ve Sevim Yumerova ile birlikte); *Türkçe 4. Sınıf Çalışma Defteri,* 2019 (Fikriye Hüseyin ve Sevim Yumerova ile birlikte); *Türkçe 5. Sınıf Ders Kitabı*, 2019 (Fikriye Hüseyin, Naciye Recebova ve Ruziye Halilova-İzet ile birlikte); *Türkçe 5. Sınıf Çalışma Defteri,* 2019 (Fikriye Hüseyin, Naciye Recebova ve Ruziye Halilova-İzet ile birlikte); *Türkçe 6. Sınıf Ders Kitabı*, 2019 (Fikriye Hüseyin, Hatice Mehmed, İmren Tasinova ve Neziha Hasan ile birlikte); *Türkçe 6. Sınıf Çalışma Defteri,* 2019 (Fikriye Hüseyin, Hatice Mehmed, İmren Tasinova ve Neziha Hasan ile birlikte); *Türkçe 7. Sınıf Ders Kitabı*, 2019 (Fikriye Hüseyin, Hatice Mehmed, İmren Tasinova ve Neziha Hasan ile birlikte); *Türkçe 7. Sınıf Çalışma Defteri,* 2019 (Fikriye Hüseyin, Hatice Mehmed, İmren Tasinova ve Neziha Hasan ile birlikte).

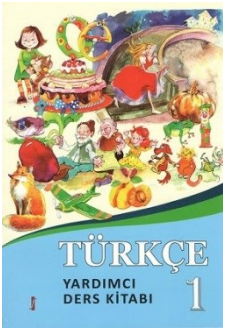

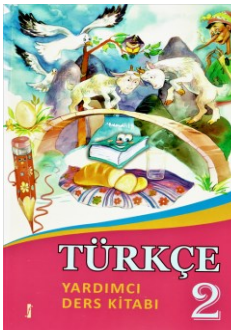

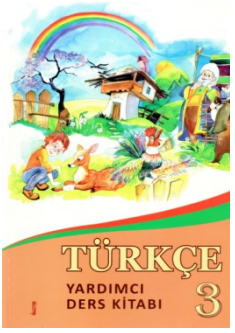

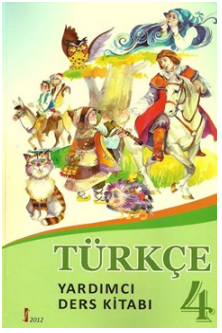

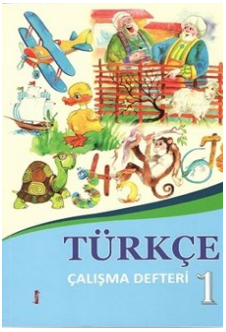

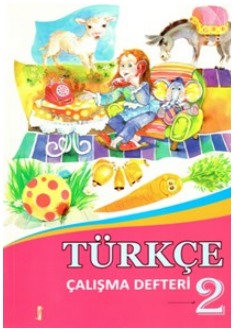

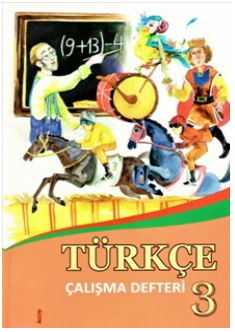

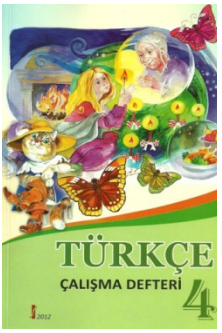

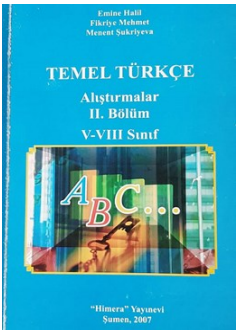

Fikriye MEHMED HÜSEYİN

Fikriye Mehmed Hüseyin, 26 Ağustos 1954'te Şumnu'ya bağlı Mahmutköy'de (Mostiç) doğdu. 1977'de Şumnu Üniversitesi Bulgarca ve Rusça Bölümünden mezun oldu. 1994'te Şumnu Üniversitesinde iki yıllık Türk Filolojisi lisansüstü programından mezun oldu.

1980 ile 1996 yılları arasında Şumnu'ya bağlı Kızılkaya (Jivkovo) köyünde Bulgarca öğretmenliği yaptı. Türkçenin okutulmaya başlanmasıyla aynı okulda Türkçe öğretmenliği de yaptı.

1996'da Şumnu Üniversitesinde öğretim görevlisi sınavını kazanıp asistan olarak işe başladı. 2001'e kadar Uygulamalı Türkçe ve pedagojik formasyon derslerini verdi.

2001 ile 2015 yılları arasında Şumnu Eğitim Müdürlüğünde Türk Dili Müfettişi olarak çalıştı.

2012'de kurulduğu günden bu yana Kuzey ve Doğu Bulgaristan Türkçe Öğretmenleri Derneği Yönetim Kurulu Üyesi olarak görevine devam etmektedir.

Fikriye Hüseyin, 2004'te *I-IV. Sınıf Ana Dili Türkçe Zorunlu Seçmeli Ders Öğretim Programları*, 2009'da da *5-8. sınıf Ana Dili Türkçe Zorunlu Seçmeli Ders*

Öğretim Programları hazırlayan ekipte yer aldı. 2019'da yayınlanan yeni Türkçe ders kitaplarının yayımlanmasında büyük katkısı oldu.

Fikriye Hüseyin'in önemli çalışmalarından bazıları şunlardır:

Türkçe*: Türkçe Öğretmen Kılavuzu,* 2000; *Temel Türkçe Alıştırmalar (I-IV. Sınıf)*, 2001, (Menent Şukrieva ile birlikte); *Temel Türkçe Alıştırmalar (V-VIII. Sınıf)*, 2007, (Emine Halil ve Menent Şukrieva ile birlikte); *Türkçe Yardımcı Ders Kitabı 1*, 2014 (Emine Halil ve Günel Salim ile birlikte); *Türkçe Yardımcı Ders Kitabı 4,* 2012 (Emine Halil ve Sevim Yumerova ile birlikte); *Türkçe Çalışma Defteri 4,* 2012 (Emine Halil ve Ayan Mehmedova ile birlikte); *Türkçe Yardımcı Ders Kitabı 2*, 2013 (Emine Halil ile birlikte); *Türkçe Çalışma Defteri 2,* 2013 (Emine Halil ile birlikte); *Türkçe Yardımcı Ders Kitabı 3*, 2013 (Emine Halil ile birlikte); *Türkçe Çalışma Defteri 3,* 2013 (Emine Halil ile birlikte); *Türkçe Yardımcı Ders Kitabı 1*, 2014 (Emine Halil ve Günel Salim ile birlikte*); Türkçe Çalışma Defteri 3*, 2014 (Emine Halil ve Günel Salim ile birlikte); *Temel Türkçe Alıştırmalar (V-VIII. Sınıf)*, 2017, (Emine Halil ve Menent Şukrieva ile birlikte); *Türkçe Alfabe 1. Sınıf,* 2019 (Emine Halil ve Günel Salim ile birlikte); *Türkçe Alfabe 1. Sınıf Çalışma Defteri,* 2019 (Emine Halil ve Günel Salim ile birlikte); *Türkçe 2. Sınıf Ders Kitabı*, 2019 (Emine Halil ve Ayan Mehmedova ile birlikte); *Türkçe 2. Sınıf Çalışma Defteri,* 2019 (Emine Halil ve Ayan Mehmedova ile birlikte); *Türkçe 3. Sınıf Ders Kitabı*, 2019 (Emine Halil ve Ayan Mehmedova ile birlikte); *Türkçe 3. Sınıf Çalışma Defteri,* 2019 (Emine Halil ve Ayan Mehmedova ile birlikte); *Türkçe 4. Sınıf Ders Kitabı*, 2019 (Emine Halil ve Sevim Yumerova ile birlikte); *Türkçe 4. Sınıf Çalışma Defteri,* 2019 (Emine Halil ve Sevim Yumerova ile birlikte); *Türkçe 5. Sınıf Ders Kitabı*, 2019 (Emine Halil, Naciye Recebova ve Ruziye Halilova-İzet ile birlikte); *Türkçe 5. Sınıf Çalışma Defteri,* 2019 (Emine Halil, Naciye Recebova ve Ruziye Halilova-İzet ile birlikte); *Türkçe 6. Sınıf Ders Kitabı*, 2019 (Emine Halil, Hatice Mehmed, İmren Tasinova ve Neziha Hasan ile birlikte); *Türkçe 6. Sınıf Çalışma Defteri,* 2019 (Emine Halil, Hatice Mehmed, İmren Tasinova ve Neziha Hasan ile birlikte); *Türkçe 7. Sınıf Ders Kitabı*, 2019 (Emine Halil, Hatice Mehmed, İmren Tasinova ve Neziha Hasan ile birlikte); *Türkçe 7. Sınıf Çalışma Defteri,* 2019 (Emine Halil, Hatice Mehmed, İmren Tasinova ve Neziha Hasan ile birlikte).

2017 yılında Margarita Georgieva ve Veska Gabrovska ile birlikte iki dilli (bilingual) öğrencilere yönelik iki ders kitabı hazırladı: *5. Sınıf - Bulgarca Öğreniyoruz* ve *6. Sınıf - Bulgarca Öğreniyoruz*.

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Bugün Görev Alan Öğretim Elemanları

Türkoloji alanında temasların yoğunlaştırılması ve işbirliklerin oluşturulması isteğinden yola çıkarak Şumnu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde bugün görevde bulunan 8 akademisyen ve yaptıkları çalışmalar hakkında bilgi aşağıda paylaşılmıştır. Konunun geniş kapsamlı olmasından dolayı bu çalışmada; ders kitapları, monografi ve sözlükler hakkında tam bilgi verilip sayısı oldukça büyük olduğundan dolayı tebliğ, makale ve bildirilerin

yalnızca 2019, 2020 ve 2021'de yayınlananların bibliyografik bilgileri yer alacaktır.

Doç. Dr. Meryem SALİM (Bölüm Başkanı)

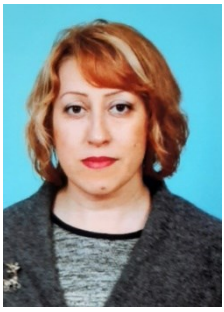

Meryem Salim, 1973'te Şumnu'da doğdu. Lise eğitimini Nüvvab Okulunda 1993'te tamamladı. 1998 yılında Şumnu Üniversitesi Türk Filolojisi Bölümünden mezun oldu. 1999'da Bölüme öğretim görevlisi olarak atandı. 2008'de doktorasını tamamladı ve doktor unvanını aldı.

2014 yılında doçentlik unvanını alan Meryem Salim, 2017 yılının ekim ayında Bölüm Başkanlığı görevini üstlendi.

Şumnu Üniversitesi Beşeri Bilimler Fakültesi Genel Kurul Başkanlığı görevini yürüten Meryem Salim, Bulgaristan Bilim İnsanları Birliği üyesidir.

Verdiği dersler: *Tarihsel Dil Bilimi*, *Osmanlıca*, *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmi*, *Osmanlıca Ticari ve Hukuki Belgeler*, *Çağdaş Türk Dili (Yapı Bilgisi ve Söz Dizimi)* vs.

***Çalışmaları*:**

Türkçe Ders Kitapları:

Biçim Bilgisi ve Tümce Bilgisi*,* 2003 (Nazmiye Hasanova ve Emine Halil ile birlikte)

Biçim Bilgisi ve Tümce Bilgisi, 2009 (Emine Halil ve Nazmiye Hasanova ile birlikte)

Bulgarca Monografiler:

Türkçede Bileşik Tümce İçinde Yan Tümce İlişkileri *(Anonim Eser İncelemesi).* Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2014.

XIX. Yüzyılda Bir İktisadi ve Kültür Merkezi: Eski Cuma Panayırı. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2021 (Alcan Cafer ile birlikte).

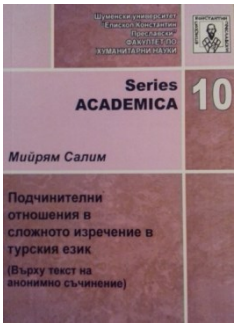

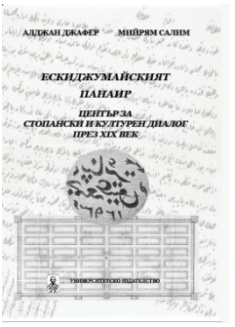

Bildiri, Tebliğ ve Makaleleri:

Türkçe:

Osmanlı Dönemi Yazılı Kaynaklarında Geçen Bulgarca Alıntılar. – In: Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Göç ve Kültürel Etkileşim Sempozyumu Bildiri Kitabı, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2019.

Türkçe ve Bulgarcada "Erbap" Sözcüğünün Anlam ve Kullanımı Üzerine. – In: RumeliDe Journal of Language and Literature Studies, 2019, 5.

Eski Anadolu Türkçesinde Geçen İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme. – In: Prof. Dr. Hidayet Kemal Bayatlı Hatıra Kitabı. İstanbul, 2019.

Kuzeydogu Bulgaristan Kaynaklı Bir Conk Üzerine İnceleme. – In: Balkanlarda Türk Kültürü. Bulgaristan Örneği, İstanbul, 2019.

Bulgarca:

Osmanlı Eğitim Tarihinde Kaligrafi Sanatı. – In: Sbornik Tyurkologiyata v obrazovanieto – traditsii, inovatsii, perspektivi, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2019.

XIX. Yüzyılın Ortalarında Alvanlar (Yablanovo) Köyünün Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı (Temettuat Defterleri Verilerine göre). – In: Sbornik "Kotel i Staroplaninskiyat region", Uİ Sv. Kliment Ohridski, Sofia, 2020.

Doç. Dr. Veneta Yankova

Veneta Yankova, 1956'da doğdu. 1978 yılında Şumnu Üniversitesi Bulgar Filolojisi Bölümünden mezun oldu. Bulgarca öğretmenliği ve okul müdürlüğü yaptı. 1990'da *İlk Bulgar Azizleri-Keşişlerin Geniş Velayetnamele*ri konulu tezi ile doktor unvanını aldı. 1992-1996 döneminde Şumnu'da Yabancı Diller Lisesinde müdürlük yaptı. 2002-2003'te Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde yüksek lisans yaptı. 2007'de doçent oldu ve Şumnu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne öğretim üyesi olarak göreve başladı.

2008-2012 yılları arasında Macaristan Debrecen Üniversitesinde ihtisas yaptı. 2017'de Bulgaristan Bilimler Akademisi bünyesindeki Etnoloji ve Folklor Enstitüsünde *Bulgaristan, Macaristan, Polonya ve Litvanya Örnekleriyle Tarihsel Bellek ve Geçmişten Simalar* konulu tezi ile Bilimler Doktoru (DSc) unvanını aldı.

2013-2018 yılları arasında Şumnu Üniversitesi bünyesindeki Türkoloji Araştırmaları ve Kültürlerarası İletişim Merkezi Müdürlüğü görevinde bulundu.

Bulgaristan Bilim İnsanları Birliği, Budapeşte merkezli Avrupa Folklor Enstitüsü ve yine Budapeşte merkezli Macar Etnografi Derneği üyesidir.

2018'e kadar Şumnu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Türk Folkloru, Etnoloji ve Etnik Kültür, Görsel Antropoloji, Efsane ve Balkanlarda Mitoloji, Bulgar Folkloru derslerini okudu.

2018'den bu yana ELTE Üniversitesinde okutmanlık yapmaktadır.

***Çalışmaları*:**

Bulgarca Kitap ve Monografiler:

***Sözlü ve Yazılı Dil Arasında**: **Folklor ve Halk Yaşamı**,* 1997*.*

***Etno-kültürel Etkileşim**,* 2005*.*

***Geleneksel Tema, Bellek ve Kimlikler (Şumnu Bölgesinde Müslüman ve Hristiyanların Folkloruna Dair)**,* 2007*.*

***Macaristan'da Bulgarlar-Kültür Belleği ve Mirası**,* 2014.

***Mitoloji ve Folklor**,* 2014.

Macaristan'da Bulgarlar-XXI. Yüzyıl Sorunları Çerçevesinde Kuruluşlar ve Toplumsal Hayat, 2014.

Adım Adım Sahada Folklor Derleme Çalışmaları, 2015.

Maskeli Oyunlar: Biz ve Ötekiler, 2017;

Bulgaristan, Macaristan, Polonya ve Litvanya Örnekleriyle Tarihsel Bellek ve Geçmişten Simalar, 2019.

Kültür Çevirmenleri. XX. Yüzyıla Ait Kuzeydoğu Bulgaristan Hakkında Macar Belgitleri, 2020.

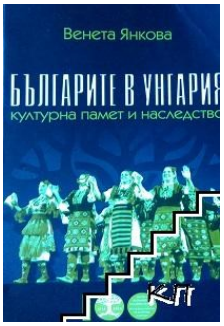

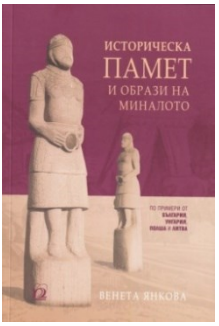

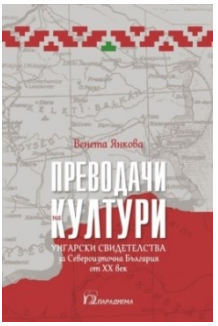

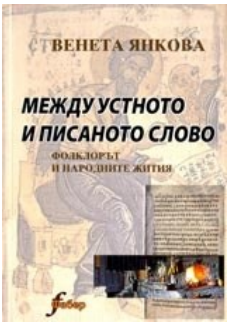

Bildiri, Tebliğ ve Makaleleri:

Bulgarca:

Tatar's historical memory in Bulgaria and Lithuania – comparative aspects. – In: The Yearbook of Balkan and Baltic Studies. Vol. 2 No 1, 2019.

Kuzeydoğu Bulgaristan'da Türk Kültürü Hakkında XX. Yüzyılın 30'lu Yıllarına Ait Notlar. Sbornik Tyurkologiyata v obrazovanieto – traditsii, inovatsii, perspektivi, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2019.

Şehirler, Maskeli Oyunlar, Kimlikler (Macaristan Örneği). Bulgarski folklor, No 2, 2019.

Culture Contact with Tatar Settlers to the Balkans During the Middle and the Second Half ot the 19th Century. Slavkova, M., M. Maeva, Y. Erolova and R. Popov (eds.) Between the Worlds: Peoples, Space and Rituals. Sofia, 2019.

Postmodern Dönemde Bellek Tartışmasına Dair. Lyuboslovie, s. 19, Shumen, 2019;

Family memory and popular historiography. (About the Tatars from Bulgarian Dobroudja). – In: Klaus Roth, Milena Benovska (eds.) Balkan Life Courses. Part 2. 2019.

Doç. Dr. Nevriye ÇUFADAR

Nevriye Çufadar, 1968'de Eski Cuma'da (Tırgovişte) doğdu. Ortaokulu Eski Cuma'ya bağlı Vardun (Vırdun) köyünde, liseyi 1985 yılında Eski Cuma'da bitirdi. 1985-1987 yılları arasında Rusçuk (Ruse) Sağlık Çalışanları Yetiştirme Enstitüsünde hemşirelik okudu. 1995 yılında Filibe (Plovdiv) Tıp Enstitüsü Hemşirelik Bölümünden mezun oldu.

1999 yılında Şumnu Üniversitesi Rusça ve Türkçe Bölümünden mezun oldu.

2014'e kadar sağlık sektöründe görev yaptı.

2013 yılında Bulgaristan Bilimler Akademisi Etnoloji ve Halk Bilimi Enstitüsünde doktora tezini tamamladı ve 2014'te Şumnu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne öğretim üyesi olarak atandı. 2020'de doçent unvanını aldı.

Verdiği dersler: *Kültürlerarası İletişim*, *İletişim Teorisine Giriş*, *Türkiye Ülke Bilgisi ve İş Turizmi*, *Uygulamalı Türkçe (Kompozisyon)*, *Turizm Söyleminde Budundilbilimsel İletişim, İş Dünyasında Kültürlerarası İletişim, Türk Reklamcılık Sektöründe Kültürolojik Boyutlar, Türk Kültür Simgeleri*, *Türkiye ve Bulgaristan Turistik Güzergahlarının Kültürolojik Boyutları, İş Dünyasında Davranış Kuralları*.

***Çalışmaları*:**

Türkçe Ders Kitapları:

Ülke Bilgisi. Türkiye'nin Fiziki Coğrafyası, Kültür ve Turizmi. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2018.

Bulgarca Monografiler:

Dede Korkut Kitabı'nda "Kader" ve "Ölüm" Söylenceleri. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen,2013 (Tatyana Çalıkova ile birlikte).

Köroğlu Destanı'nda Fantastik Unsurlar. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2019.

Bildiri, Tebliğ ve Makaleleri:

Türkçe:

Türk Folklor Araştırmaları Dergisinde Halk Hekimliği İzleri. – In: Turkologichni izsledvaniya 2020, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2020.

Bulgarca:

Gizli Çiçek Dilinin Türk Halk Kültüründe İletişimsel Özellikleri. – In: Sbornik Tyurkologiyata v obrazovanieto – traditsii, inovatsii, perspektivi, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2019 (F. Rumenov ile birlikte).

The loneliness in the image of Jungian Hadir and the way to the loneliness in Kyoroglu destans. – In: Godishnik na Fakulteta po humanitarni nauki, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2019.

Elements of the alchemical symbolism in the Kyoroglu saga destans. – In: Lyuboslovie, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2020.

Köroğlu Destanlarında Masalsı Kahraman – Keloğlan. – In: Godishnik na Fakulteta po humanitarni nauki, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2020.

Sacral communications of epic of Korogli/Gorogli (Hero-Peri, Hero-Wild, Hero-Saint Ali) in the Azerbaijani, Turkmen and Uzbek version. – In: SocioBrains. ISSUE 52, OCTOBER 2019.

The image of the horse in the Koroglu Epik. – In: SocioBrains. ISSUE 56, OCTOBER 2019.

Köroğlu Destanı'nda Atın Mitolojik Göstergeleri. Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi 2019, 05, Ağustos.

Bulgaristan'ın Kuzeydoğu Köylerindeki Bazı Gelenekler ve Ritüeller Araştırması. I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu, 20-21 Mayıs 2021, Ege Üniversitesi.

Dr. Öğr. Üyesi Embiye KÂZİMOVA

Embiye Kazimova, 1975'te Radnevo'da doğdu. Ortaokul ve liseyi doğduğu şehirde okudu. 1997'de Sofya Üniversitesi Türkoloji Bölümünden mezun oldu.

Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) partisinin resmi yayın organı olarak Türkçe yayınlanan Hak ve Özgürlük gazetesinde altı ay tercümanlık yaptı.

2000 yılında Şumnu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne öğretim görevlisi olarak atandı. 2015'te *Çağdaş Türk Dilinde Eylemsiler* adlı doktora tezini tamamladı ve doktor unvanını aldı.

2000'den bu yana akademisyenliğin yanı sıra yeminli tercümanlık ve adli bilirkişilik yapmaktadır.

Verdiği dersler: *Çağdaş Türk Dili (Yapı Bilgisi)*, *Çağdaş Türk Dili (Söz Dizimi)*, *Uygulamalı Türkçe (Dil Bilgisi)*, *Diyalektoloji*, *Türk Dil Bilimine Giriş*.

Çalışmaları:

Türkçe Ders Kitapları:

Uygulamalı Türkçe-Söz Varlığı. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2019 (Menent Şukrieva ile birlikte).

Uygulamalı Türkçe-Söz Varlığı. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2020 (Menent Şukrieva ile birlikte).

Türkçe Monografi:

Bulgarca Yayınlarda Türkçenin Eylemsileri. Analiz Yayınevi, İstanbul, 2004.

Bulgarca Monografi:

Çağdaş Türk Dilinde Eylemsiler*,* Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2021.

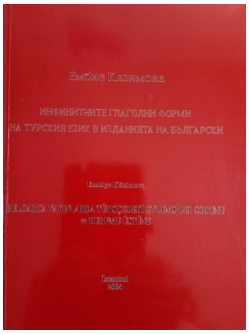

Bildiri, Tebliğ ve Makaleleri:

Türkçe:

Osmanlı Türkçesi Işığında Bulgarcanın Dil Bilgisi Özellikleri. – In: Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Göç ve Kültürel Etkileşim Sempozyumu Bildiri Kitabı, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2019.

Bulgarca-Türkçe Lügat-ı Şehab Sözlüğüne Dair. – In: RumeliDe Journal of Language and Literature Studies, 2019, 5.

Osmanlı Döneminde Bulgarca Yazılan Türkçe Ders Kitapları. – In: Turkologichni izsledvaniya 2019, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2019.

Bulgaristan'da Taş Kesilme Motifi ve Efsaneleri. – In: Balkanlarda Türk Kültürü. Bulgaristan Örneği, İstanbul, 2019.

Bulgarca:

Bulgarca-Türkçe Lügat-ı Şehab Sözlüğüne Dair. – In: Turkologichni İzsledvaniya 2020, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2020.

Dr. Öğr. Üyesi Menent ŞUKRİEVA

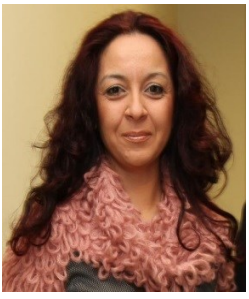

Menent Şukrieva, 1973'te Şumnu'da doğdu. Ortaokul ve liseyi doğduğu şehirde okudu. 1997 yılında Şumnu Üniversitesi Türk Filolojisi Bölümünden

mezun oldu. 1998-1999 eğitim-öğretim yılında Nüvvab Okulunda Türkçe öğretmenliği yaptı.

1999'da Şumnu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne öğretim görevlisi olarak atandı.

2018'de *Çağdaş Türk Hukuk Terminolojisi* adlı doktora tezini tamamladı ve doktor unvanını aldı.

2005'ten bu yana akademisyenliğin yanı sıra yeminli tercümanlık, kitap çevirmenliği, çeviri editörlüğü yapmaktadır.

2011'de Şumnu'da kurulan BİZ Türk Kültür Derneği Yönetim Kurulu Başkanlığı ve 2013'te yine Şumnu'da kurulan Bulgar-Türk Ticaret ve Sanayi Odası (BULTİŞAD) Genel Köördinatörlüğü görevlerini sürdürmektedir.

2019'da yayınlanan yeni Türkçe ders kitaplarının editörlüğünü yaptı. Bulgaristan'da Türkçe ve Bulgarca yayınlanan iki dilli "Nöbettepe" dergisinin yayın kurulu üyesidir.

Verdiği dersler: *Uygulamalı Türkçe (Dil Kültürü, Çeviri)*, *Çeviri Kuramı*, *İş Dünyasında Türkçe-Çeviri*, *Türkçeden Bulgarcaya Özel Metin Çevirisi*, *İş Yazışmaları*, *Rehberlik*, *İş Görüşmelerinde Çeviri*, *Türk Mutfak Sanatı ve Mutfak Kelime Hazinesi*, *Türk Hukuk Dili ve Hukuk Terminolojisi*, *Edebi Metin Çevirisi, Bir Meslek Olarak Mütercim-Tercümanlık, Turizm Sektörüne Ait Metin Çevirisi, İş Dünyasında Çeviri* vs.

Çalışmaları:

Sözlük Çalışmaları:

Türkçe-Bulgarca Hukuk Sözlüğü. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2019.

Türkçe-Bulgarca İş Dünyası Sözlüğü. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2019.

Küçük Türkçe-Bulgarca Ofis Sözlüğü. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2019 (Bülent Kırcalı ile birlikte).

Türkçe-Bulgarca Kalıplaşmış Sözler Sözlüğü. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2020.

Türkçe Ders Kitapları:

Temel Türkçe-Alıştırmalar, I. Bölüm. Sofia, 2001 (Fikriye Hüseyin ile birlikte).

Temel Türkçe-Alıştırmalar, II. Bölüm. Himera, Shumen, 2007 (Emine Halil ve Fikriye Hüseyin ile birlikte).

Temel Türkçe- Alıştırmalar (V-VIII. Sınıf). Faber, Veliko Tarnovo (Emine Halil ve Fikriye Hüseyin ile birlikte).

Uygulamalı Türkçe-Söz Varlığı. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2019 (Embiye Kâzimova ile birlikte).

Bulgarcadan-Türkçeve ve Türkçeden Bulgarcaya Çeviri. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2019.

Turizm Sektörüne Ait Metin Çevirisi. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2019 (Bülent Kırcalı ile birlikte).

Uygulamalı Türkçe - Söz Varlığı. 2020 (Embiye Kâzimova ile birlikte).

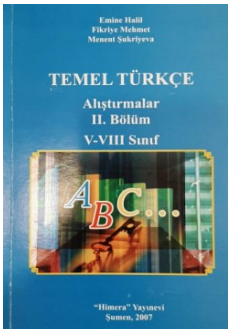

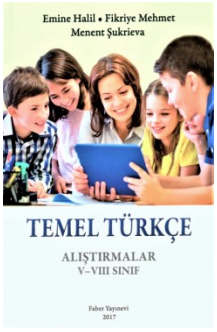

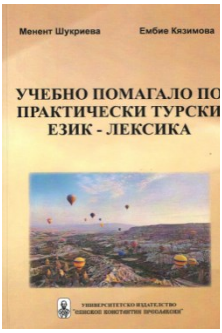

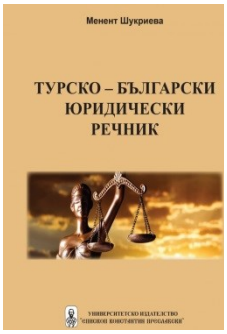

Bildiri, Tebliğ ve Makaleleri:

Türkçe:

Mütercim Tercümanlık Bölümlerinde Terminoloji Dersinin Önemi. – In: Turkologichni izsledvaniya 2019, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2019 (Bülent Kırcalı ile birlikte).

Bulgaristan'ın Şumnu Üniversitesi Bünyesindeki Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Çalışmaları. XI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, 16-18 Ekim 2019, Samsun.

Kuzeydoğu Bulgaristan'da Faal Olan Kültür Dernekleri ve Çalışmaları. I.Uluslararası Kapadokya Felsefe ve Sosyal Bilimler Kongresi (CAPASS 2019), 25-27 Nisan 2019, Nevşehir.

Şumen Üniversitesi Öğrencilerinin Çeviride Yaptıkları Hatalar Üzerine Bir Değerlendirme. – In: Turkologichni İzsledvaniya 2020, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2020.

Açılışından Günümüze Kadar Şumnu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Araştırmaları. I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu, 20-21 Mayıs 2021, Ege Üniversitesi (Bülent Kırcalı ile birlikte).

Bulgarca:

Türk Filolojisi ve İş Dünyası İletişimi Bölümünde Terminoloji Dersinin Okutulması Gerekliliğine Dair. – In: Sbornik Tyurkologiyata v obrazovanieto – traditsii, inovatsii, perspektivi, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2019 (Bülent Kırcalı ile birlikte).

Çeviri kitapları: Hıfzı Topuz'un "*Gazi ve Fikriye*"si, Gül İrepoğlu'nun *"Cariye"si vs.*

Dr. Öğr. Üyesi Memiş MERDAN

Memiş Merdan. 1975'te Rusçuk'ta (Ruse) doğdu. 2001'de Şumnu Üniversitesi Türk Filolojisi Bölümünden ve Tarih Bölümünden mezun oldu.

2003'te Şumnu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde *Hun ve Altayistik Konularında Bulgar Araştırmaları* adlı yüksek lisans programını bitirdi. Sofya Yüksek İslam Enstitüsünde ders verdi.

2014'te Veliko Tarnovo Üniversitesinde *XX. Yüzyılın 30'lu Yıllarında Türkiye'nin Balkan Politikası* konulu doktora tezini tamamlayıp doktor unvanını aldı. 2016 yılında Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne öğretim üyesi olarak atandı.

Askeri Tarih ve Arkeoloji Bilim ve Araştırma Merkezi üyesidir.

Verdiği dersler: *Türk Tarihi*, *Genel Tarih*, *Türkiye Ülke Bilgisi ve İş Turizmi*, *Uygulamalı Türkçe*.

Çalışmaları:

Türkçe Ders Kitapları:

Türk Edebiyatından Seçme Hikayeler. Sofya, 2007.

Bulgarca Monografi:

XX. Yüzyılın 30'lu Yıllarında Türkiye'nin Balkan Politikası. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2021.

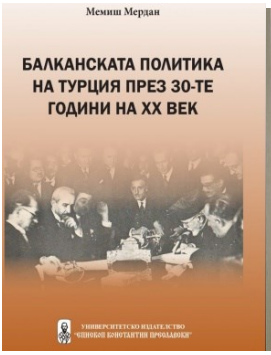

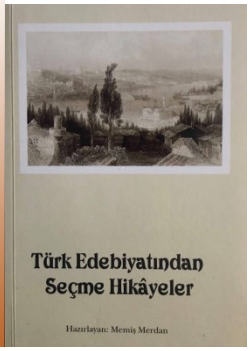

Bildiri, Tebliğ ve Makaleleri:

Türkçe:

Komünist Partisinin İdeolojisi ile Realite Arasında-Razgrad'ın Yerel Basınında "Öteki". – In: Balkanlarda Türk Kültürü. Bulgaristan Örneği, İstanbul, 2019 (İvelina Eftimova ile birlikte).

Demir Baba Tekkesinin Statüsü Hakkında Bulgaristan Basınında Yapılan Tartışmalar: Ananie Yavaşov ve Mehmet Celil Arasındaki Yazışmalar Üzerine Bazı Notlar. – In: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 95, 2020.

Bulgarca:

Bir Türk Aydınının Gözüyle Anadolu'daki Milli Mücadele-Yusuf Kemal Tengirşenk'in Hatıraları. – In: Turkologichni İzsledvaniya 2020, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2020.

Dr. Öğr. Üyesi Vejdi HASAN

Vejdi Hasan, 1971'de doğdu. 1990'da Şumnu'daki Teknik Lisesini bitirdi. 1997 yılında Şumnu Üniversitesi Türk Filolojisi Bölümünden mezun oldu.

2001'de Varna Ekonomi Üniversitesi İktisat ve Endüstri İşletmeciliği Bölümünden mezun oldu. Sofya Ulusal Spor Akademisi Şumnu Şubesinde beden eğitimi öğretmenliği okudu.

2003'te Veliko Tırnovo Üniversitesinde Muhasebe ve Denetim alanında yüksek lisans yaptı. Eğitim alanında ve özel sektörde çalıştı. 2001-2009 yılları arasında Şumnu Valiliğinde uzman olarak görev aldı.

2006-2013 yılları arasında Şumnu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde sözleşmeli öğretim görevlisi olaral çalıştı.

2014 yılında Edirne Trakya Üniversitesinde doktora tezini tamamladı ve aynı yıl Şumnu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne öğretim üyesi olarak atandı.

Verdiği dersler: *Eski Türk Edebiyatı*, *Yeni ve En Yeni Türk Edebiyatı, Uygulamalı Türkçe* vs.

Çalışmaları:

Türkçe Ders Kitapları:

Tanzimat Öncesi Türk Şiiri. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2020.

Bildiri, Tebliğ ve Makaleleri:

Türkçe:

Şumnu'da Osmanlı Mimarisi. Uluslararası Türk Dünyası Stratejik Araştırmalar Kongresi, 27-30 Ekim 2019, Antalya.

***Toplumcu Gerçekçilik Işığında Sabahattin Ali Öyküleri*.** – In: Sbornik Tyurkologiyata v obrazovanieto – traditsii, inovatsii, perspektivi, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2019.

Orhan Kemal'in Romanlarında Toplumsal İlişkiler. – In: Turkologichni İzsledvaniya 2020, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2020.

Bulgarca:

Divan Edebiyatında Kutsal Kitap Kahramanları. In: Godishnik na Fakulteta po humanitarni nauki, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2019.

Eski ve Yeni Türk Edebiyatında Eski Yunan Figürleri. – In: Godishnik na Fakulteta po humanitarni nauki, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2020.

***Tanzimat Sonrasında Türk Edebiyatında Dini Unsurlar*.** XXVII. Episkop-Konstantinovi Cheteniya, 20.05.2021, Shumen.

Türk Dili ve Edebiyatına Adanan Bir Yaşam: Doç. Dr. Haşim Akif. I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu, 20-21 Mayıs 2021, Ege Üniversitesi.

Öğr. Gör. Bülent KIRCALI

Bülent Kırcalı, 1972'de Şumnu'da doğdu. 1991'de Şumnu Ekonomi Lisesini bitirdi.

1998 yılında Şumnu Üniversitesi Türk Filolojisi Bölümünden mezun oldu. 1999 yılında Sofya Ulusal Spor Akademisi Şumnu Şubesi Beden Eğitimi Öğretmenliği Bölümünü bitirdi.

1999-2000 yılları arasında Şumnu'ya bağlı Köklüce (Venets) Belediyesinde Eğitim ve Kültür Departman Şefliği görevinde bulundu. Bunun öncesinde ve sonrasında, 2001 yılına kadar Türkçe öğretmenliği yaptı.

2001'de Şumnu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne öğretim görevlisi olarak atandı.

Verdiği dersler: *Uygulamalı Türkçe*, *Türk Diyalektolojisi*, *Pedagojik Formasyon dersleri* vs.

Çalışmaları:

Sözlük:

Küçük Türkçe-Bulgarca Ofis Sözlüğü. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2019 (Menent Şukrieva ile birlikte).

Ders Kitapları:

Turizm Sektörüne Ait Çeviri Metinleri. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2019, 2019 (Menent Şukrieva ile birlikte).

Bildiri, Tebliğ ve Makaleleri:

Türkçe:

Mütercim Tercümanlık Bölümlerinde Terminoloji Dersinin Önemi. – In: Turkologichni izsledvaniya 2019, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2019 (Menent Şukrieva ile birlikte).

Açılışından Günümüze Kadar Şumnu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Araştırmaları. I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu, 20-21 Mayıs 2021, Ege Üniversitesi (Menent Şukrieva ile birlikte).

Bulgarca:

Türk Filolojisi ve İş Dünyası İletişimi Bölümünde Terminoloji Dersinin Okutulması Gerekliliğine Dair. – In: Sbornik Tyurkologiyata v obrazovanieto –

traditsii, inovatsii, perspektivi, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2019 (Menent Şukrieva ile birlikte).

Başka çalışmalar:

I-IV. Sınıf Ana Dili Türkçe Zorunlu Seçmeli Ders Öğretim Programları. AzBuki, Sofia, 2004, No 17 (N. İvanova, F. Mehmet, İ. İvanov, G. Fadli ile birlikte).

Öğretim Elemanlarının Yayımladığı Kolektif Eserler:

Sözlükler:

İş İnsanları İçin Rusça-Bulgarca-Türkçe ve Bulgarca-Rusça-Türkçe İş Sözlüğü, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2004, (Valentina Avramova, Menent Şukrieva, Bülent Kırcalı, Meryem Salim, Emine Halil, Nazmiye Hasanova vs.).

Türkçe-Bulgarca-Rumence-İngilizce Sözlüğü-1. Bölüm**,** Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2020 (Menent Şukrieva, Meryem Salim-Ahmed, Bülent Kırcalı, Embiye Kazimova, Nevriye Çufadar, Vejdi Hasan, İmren Tasinova, Harun Bekir, Neriman Hasan, Ergican Alinder-İsmailova, Meral Beyhanova, Korneliya Raşidova, Neclya Selimova, Aysel Hasan).

Türkçe-Bulgarca-Rumence-İngilizce Sözlüğü-2. Bölüm**,** Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2020 (Menent Şukrieva, Meryem Salim-Ahmed, Bülent Kırcalı, Embiye Kazimova, Nevriye Çufadar, Vejdi Hasan, İmren Tasinova, Harun Bekir, Neriman Hasan, Ergican Alinder-İsmailova, Meral Beyhanova, Korneliya Raşidova, Neclya Selimova, Aysel Hasan).

Ders Kitapları:

İş Dünyasında Rusça ve Türkçe, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2006 (Valentina Avramova, Menent Şukrieva, Stefka Kaleva, Bülent Kırcalı, Meryem Salim, Embiye Kazimova, Nazmiye Hasanova, Tatyana Çalakova, Lyudmila Yanminçeva, Stefanka Atanasova)

Bulgarca Monografiler:

Tipolojik Olarak Farklı Dillerde Fonetik Enterferans, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2006 (Meryem Salim, Bülent Kırcalı, Tatyana Çalıkova, Haşim Akif).

Yeni Bilişim Teknolojilerinin Kullanımı ile Yabancı Dil Öğretiminde Lingvo-Metodik Yönler, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2009 (Tatyana Çalıkova, Elena Stoyanova, Haşim Akif, G. Maklakov, Valentina Avramova, Bülent Kırcalı, Embiye Kazimova, Emine Halil, Menent Şukrieva, Y. Stefanova, Hristina Hristova).

Sayıların Işığında Dünya Kültürleri Fragmanları. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2016. (Tatyana Çalıkova, Elena Stoyanova, Meryem Salim, Embiye Kazimova, Nevriye Çufadar, Veneta Yankova).

Kaynakça Denemesi. Sbornik Turkologichni izsledvaniya 2017, Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2018 (Meryem Salim, Menent Şukrieva, Bülent Kırcalı, Embiye Kazimova).

Bildiri Kitapları:

Türkçe ve Balkanlarda Kültürel Etkileşim. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2009.

Bulgaristan'da Türk Halkbilimi. Faber, Veliko Tarnovo, 2011.

2011 Türkoloji Çalışmaları. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2011.

2012 Türkoloji Çalışmaları. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2012.

2013 Türkoloji Çalışmaları. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2013.

Balkanlarda Zaman: Dil, Tarih, Bellek. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2014.

Balkanlarda Günlük Yaşam Alanları. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2015.

Söz, Sağlık, Sanat. Trakya Üniversitesi, Edirne, 2016.

2017 Türkoloji Çalışmaları. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2017.

2018 Türkoloji Çalışmaları. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2018.

Evliya Çelebi'nin İzinde. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2018.

2019 Türkoloji Çalışmaları. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2019.

Eğitimde Türkoloji – Gelenekler, Yenilikler, Perspektifler. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2019.

2020 Türkoloji Çalışmaları. Uİ Ep. K. Preslavski, Shumen, 2020.

Lisans Programı Ders İçeriği

1998-1999 eğitim-öğretim yılından 2013-2014 eğitim-öğretim yılına kadar öğrenci alımı Türk Filolojisi adlı lisans programına yapıldı. 2014-2015 eğitim-öğretim yılında lisans programının adı değiştirilerek Türk Filolojisi ve İş Dünyasında İletişim oldu.

Türk Filolojisi ve İş Dünyasında İletişim adlı lisans programı incelendiğinde şöyle bir tablo ile karşılaşılır:

Zorunlu Dersler

I. Yarıyıl: *Genel Dil Bilimine Giriş*; *Edebiyat Kuramına Giriş*; *Türkiye'nin Kültürel ve Medeni İlişkileri*; *Uygılamalı Türkçe-I. Bölüm*; *Spor*.

II. Yarıyıl: *Türk Dil Bilimine Giriş*; *Çağdaş Türk Dili-Ses Bilgisi ve Sözcük Bilimi*; *Uygılamalı Türkçe- I. Bölüm; Spor*.

III. Yarıyıl: *Çağdaş Türk Dili-Yapı Bilgisi*; *Eski Türk Edebiyatı* ve *Uygılamalı Türkçe-II. Bölüm*.

IV. Yarıyıl: *Türkiye Ülke Bilgisi ve İş Turizmi*; *Turizm Söyleminde Budundilbilimsel İletişim*; *Uygılamalı Türkçe-II. Bölüm*; *Türk Folkloru* ve *Çağdaş Türk Dili-Söz Dizimi*.

V. Yarıyıl: *Osmanlıca*; *Osmanlıca Ticari ve Hukuki Belgeler*; *Yeni ve En Yeni Türk Edebiyatı*; *Uygılamalı Türkçe- III. Bölüm; Türk Diyalektolojisi*.

VI. Yarıyıl: *Uygılamalı Türkçe-III. Bölüm*; *Yeni ve En Yeni Türk Edebiyatı*; *Çeviri Kuramı*; *Tarihsel Dil Bilimi*; *Türk Kültürünün Semiyotik Boyutları*.

VII. Yarıyıl: *Türk Boyları Tarihi*; *Uygılamalı Türkçe-IV. Bölüm*; *Etnoloji ve Etnik Kültür*.

VIII. Yarıyıl: *Türk Kültür Tarihi* ve *Uygılamalı Türkçe-IV. Bölüm*.

Zorunlu derslerin yanı sıra lisans programında eğitim gören öğrenciler, aşağıda açıklanan seçmeli derslerle kredilerini tamamlamaktadır.

Seçmeli Dersler:

I. Blok: *Sözlü İletişim Temelleri*: 1) *Bulgarca Sözlü ve Yazılı İletişim*; 2) *Sözlü İletişim Kültürü*; 3) *İletişim Alanları ve Dil Araçları*.

II, III, VII.: Blok: *Dil ve Kültür*: 1) *Osmanlı Sanatı*); 2) *Türk Sufi Şiiri*; 3) *Türk Kültürü Estetik Boyutları*; 4) *Turk Hukuk Dili ve Hukuk Terminolojisi*; 5) *XIX.Yüzyılın Sonlarından XX.Yüzyılın Başlarına Kadarki Dönemde Türkçe Ders Kitaplarında Dil Bilgisi*; 6) *İş Görüşmelerinde Çeviri*.

IV, VI, VIII, IX.: Blok: *İş Dünyasında İletişim*: 1) *Türk Reklamcılık Sektöründe Kültürolojik Boyutlar*; 2) *İş Dünyasında Kültürlerarası İletişim*; 3) *Turizmde Kültürlerarası İletişim*; 4) *Reklam Dili*;

X, XI.: Blok: *Kültüroloji*: 1) Görsel Antropoloji; 2) *Balkanlarda Müslüman Gelenekleri*; 3) Kültürel Antropoloji; 4) Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Kültür; 5) *Türk Mutfak Sanatı ve Mutfak Kelime Hazinesi* vs.

Şu anda Türk Filolojisi ve İş Dünyasında İletişim lisans programında eğitim gören öğrenci sayısı 60'ı aşkın. Dördüncü sınıfı başarıyla tamamlayan öğrenciler, mezuniyet için tez yazabilir veya sınava girebilir.

Yüksek Lisans ve Doktora Programları

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü bünyesinde üç farklı yüksek lisans programında eğitim imkanı verilmektedir: 1) *Balkan Araştırmaları*; 2) *Turizm ve İş Dünyasına Yönelik Dil Hizmetleri*; 3) *Dil Bilimi ve Çeviri*.

Söz konusu yüksek lisans programlarına Türk dili ve edebiyatı bölümlerinde lisans diploması almış öğrenciler iki sömestr eğitim görmektedir. Üçüncü sömestrde öğrenciler tez yazarak veya sınava girerek mezun olmaktadır. Türk dili ve edebiyatı bölümleri dışındaki bölümlerde lisans diploması almış öğrenciler de kabul edilmektedir. Ancak bu öğrenciler bir yarıyıl devam eden hazırlık dersleri almakta ve onlar için eğitim-öğretim süreci 3 sömestr olmaktadır.

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü bünyesindeki Türk Dili doktora programı, yaklaşık bir yıl devam eden akreditasyon sürecini başarıyla tamamladı. Akreditasyon komisyonunca 10 üzerinden 9.34 puan ile değerlendirilen Türk Dili doktora programının akreditasyon sertifikası, 23 Ocak 2025 yılına kadar geçerlidir. Şu anda programda iki öğrenci öğrenim görmektedir.

Projeler

2004 yılından bu yana Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, toplam 15 projeye imza atmış bulunmaktadır. Şimdiye kadar başarıyla tamamlanan bu projelerin ürünü olarak bir sözlük, üç ders kitabı, altı bildiri kitabı yayınlandı ve uluslararası düzeyde iki sempozyum düzenlendi.

2004: ***İş İnsanları için Rusça-Bulgarca-Türkçe ve Bulgarca-Rusça-Türkçe Sözlük***. Proje Yöneticisi: Prof. Dr. Valentina Avramova;

2005: ***İş Dünyasında Rusça ve Türkçe.*** Proje Yöneticisi: Prof. Dr. Valentina Avramova;

2007: ***Tipolojik Olarak Farklı Dillerde Fonetik Enterferans.*** Proje Yöneticisi: Doç. Dr. Tatyana Çalıkova;

2008: ***Yeni Bilişim Teknolojilerinin Kullanımı ile Yabancı Dil Öğretiminde Lingvo-Metodik Yönler.*** Proje Yöneticisi: Doç. Dr. Tatyana Çalıkova;

2011: ***2011 Türkoloji Çalışmaları.*** Proje Yöneticisi: Doç. Haşim Akif;

2012: ***Turizm Meslek Dilinin Lingvo-Metodik ve Özel Kültürel Özellikler.*** Proje Yöneticisi: Doç. Dr. Tatyana Çalıkova;

2013: ***Balkanlarda Zaman: Dil, Tarih, Bellek.*** Proje Yöneticisi: Doç. Dr. Veneta Yankova;

2014: ***Balkanlarda Günlük Yaşam Alanları.*** Proje Yöneticisi: Doç. Dr. Veneta Yankova;

2015: ***Uluslararası Söz, Sanat, Sağlık Sempozyumu***. Proje Yöneticisi: Doç. Dr. Meryem Salim;

2016: ***Teorik ve Uygulamalı Araştırmaların Türkoloji Derslerinde Kullanılacak Ders Kitaplarının Hazırlanmasında Baz Olarak Alınması***. Proje Yöneticisi: Doç. Dr. Tatyana Çalıkova;

2017: ***Uluslararası Evliya Çelebi'nin İzinde Sempozyumu.*** Proje Yöneticisi: Doç. Dr. Veneta Yankova;

2018: ***Eğitimde Türkoloji-Gelenekler, Yenilikler, Perspektifler.*** Proje Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Vejdi Hasan.

2019: ***Avrupa'da Bilimsel Araştırma Alanında İş Birliği Köprüsü olarak Türkoloji.*** Proje Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Menent Şukrieva;

2020: ***İnterdisipliner Araştırmalarda Arşiv Kaynakları.*** Proje Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Memiş Merdan;

2021: ***Türkoloji Araştırmaları Bağlamında Türk Halk Kültürü***. Proje Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Nevriye Çufadar.

Sonuç

Bu çalışma, Bulgaristan'daki Türkçe öğretim merkezleri hakkında yayınlanan bazı kaynaklarda tespit edilen noksanlıkların giderilmesi gerektiği fikrinden yola çıkılarak yazıldı.

Ayrıca, Türkoloji alanında geleceğe yönelik iş birliği ve sağlam ortaklıkların gelişmesi için;

- Türkiye ve özellikle Türkiye dışında Türkoloji alanında çalışma yapan kuruluş, enstitü ve merkezler tanıtılmalı ve aralarındaki temaslar yoğunlaştırılmalı,
- Farklı platformlar oluşturulmalı; ortak projeler hayata geçirilmeli; ortak bilimsel forum, sempozyum, kongre, seminer, çalıştay, panel vs. çalışmalar yapılmalıdır,

Türkiye dışında faaliyet yapan Türkoloji merkez ve kurumlarına Türkiye'den destek verilmelidir.

Kaynakça

Akalın, Ş. H. (2004). Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi (BAL-TAM) ve Etkinlikleri. *BAL-TAM Türklük Bilgisi, 1*, 191-199.

Bulgaristan Milli İstatistik Enstitüsü (2011). *2011 Nüfus Sayımı Kesin Verileri*. (2021, 19, Ağustos). Erişim adresi: https://www.nsi.bg/census2011/newsbg.php?n=68

Memova-Yenisoy, H. (2007). *Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası*. Bursa: Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu.

Memova-Yenisoy, H. (2011). *İkinci Dünya Savaşından Bu Yana Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitimi.* Edirne: Trakya Balkan Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği.

Memova-Yenisoy, H. (2012). Sofya Üniversitesi ve 50. Yıldönümünde Türk Filolojisi. *Turkologichni İzsledvaniya*, 23-47.

Şukrieva, M. (2018). Şumnu Üniversitesinde Türk Filolojisinin Açılmasına Vesile Olup Kuruculuğunu Yapan Mehmed Beytullah. *Sbornik Po Patya na Evliya Çelebi,* 21-38.

Açılışından Günümüze Kadar Şumnu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Araştırmaları

Özet

Bulgaristan Cumhuriyeti Ulusal İstatistik Enstitüsü'ne göre, 01 Şubat 2011 itibariyle ülkenin nüfusu 7.364.570 kişidir ve Türk etnik grubu, nüfusun %8.8'ine denk gelen 588.318 kişiyle ikinci sıraya sahiptir. Balkanlar'daki en büyük Türk topluluğu, Bulgaristan'da bulunmaktadır. Bulgaristan'da Türkçe çalışmaları 20. yüzyılın başlarına kadar uzanıyor. Şu anda Türk dili, üç Bulgar üniversitesinde çeşitli eğitim programları kapsamında akademik düzeyde eğitim görmektedir: 1. Sofya "St. Klima Ohridski" Üniversitesi'nde Türkiyat Araştırmaları; Filibe "Paisii Hilendarski" Üniversitesi'nde Bulgarca ve Türk Dili; ve Şumnu Konstantin Preslavsky Üniversitesi Beşeri Bilimler Fakültesi'nde Türkçe Çalışmaları. Bu makale, Şumnu Konstantin Preslavsky Üniversitesinde 1992 yılında kurulmuş olan Türk Dili ve Edebiyatı bölümün gelişimini sunmayı amaçlamaktadır. Ek olarak makale, akademik personel ve bölümün araştırma faaliyetleri hakkında bilgi sağladığı gibi, bununla birlikte Türkiye Çalışmaları Lisans Programı müfredatı İş İletişimi ve Yüksek Lisans Programları ve bölümün proje faaliyetleri hakkında bilgi sağlar.

Anahtar kelimeler: Bulgaristan, Şumnu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyat Bölümü, Türkoloji, Türkçe çalışmalar.

Staff and Research Activities of the Department of Turkish Language and Literature at Konstantin Preslavsky University of Shumen

Abstract

According to the National Statistical Institute of the Republic of Bulgaria, the population of the country as of 01 February 2011 is 7,364,570 people, where the Turkish ethnic group takes second place with some 8.8% of the population, which is equal to 588,318 people. The largest Turkish community on the Balkans, is located in Bulgaria. Turkic studies in Bulgaria date back to the early 20th century. Currently, Turkish language is studied at academic level in three Bulgarian universities, within the scope of various educational programmes: 1. Turkic Studies at Sofia University "St. Kliment Ohridski"; Bulgarian and Turkish Language at Plovdiv University "Paisii Hilendarski"; and Turkish Studies and Business Communication at Konstantin Preslavsky University of Shumen.

This article aims to present the development of the Department of Turkish Language and Literature at Konstantin Preslavsky University of Shumen since its establishment in 1992. In addition, the article provides information about the academic staff and research activities of the Department, as well as about the curriculum of the Bachelor Programme of Turkish Studies with Business Communication and of the Master Programmes and project activities of the Department.

Keywords: *Bulgaria, Shumen University, Turkish Language and Literature Department, Turkology, Turkish studies.*

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı

I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

"Doğru Yola Girdim, Anam" İsimli Şiirde Oryantal Unsurlar

MERIMA GRABČANOVIĆ*

Giriş

Modern ve geleneksel olanı birleştirmeyi, değerli ve unutulmuş olanı ortaya çıkarmayı başaran en iyi şairlerden olan Skender Kulenoviç[1], edebiyatçılar arasında "sihirbaz" olarak tanınmıştır. Farklı bir hayat ve ruhanî bir atmosferin içinde oluşan Kulenoviç'in manzumesi, her değerli manzumenin içinde olduğu gibi zamanla değişmeyen üslubunu koruyarak şekilleniyordu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Kulenoviç, Bosna Hersek edebiyatının en büyük şairlerinden birisidir. Aynı zamanda 20. yüzyılın en büyük Yugoslavyalı şairlerden biri sayılmaktadır. O, dili edebiyat yararına kullanan en büyük söz ustalarından biri olmuştur. Kulenoviç'in eserlerini okurken, şairin her şeyden önce dili muhafaza ettiği hissedilmektedir. Manzumesi öncelikle dilin içinde bir

* Arş. Gör. / Tuzla Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Bosna-Hersek), merimagrabcanovic@gmail.com

[1] "Tanınmış Bosnalı yazar ve akademisyen İskender Kulenović 2 Eylül 1910'da Bosanski Petrovac'ta doğdu. Şiirler, komediler, denemeler, eleştiriler, seyahatnameler, eskizler, hikayeler ve romanlar yazdı. İlkokulu memleketi Bosanski Petrovac'ta bitirdi ve ardından ailesinin ani yoksullaşmasından (tarım reformu) sonra annesinin doğum yeri Travnik'e taşındı. Orada harici bir öğrenci olarak Cizvit Lisesi'nden mezun oldu. Zaten lisenin üçüncü sınıfındayken, ilk edebi eseri olan "Ocvale primule" soneleri koleksiyonuyla ortaya çıktı. Daha sonra Zagreb Üniversitesi'nde hukuk okudu. 1941'de Bosnalı Krajina'nın ilk partizan müfrezesine katıldı. Savaş sırasında Kulenović şiirler yazdı ve gazete editörlüğü yaptı (Bosanski udarnik, Glas, Oslobođenje). O zaman bu araştırma için seçilen şarkı oluşturuldu. 25 Ocak 1978'de Belgrad'da öldü." (Kulenović, 1991, s. 85)

manifesto niteliği taşımaktadır. Ayrıca kullandığı dil, halk dili olmasına rağmen özel ve arkaiktir.

Onun şiirleri ve genel olarak eserleri hakkında yazılan yazılanlarda en çok edebî kişiliği üzerinde durulmuştur. Danilo Kiş'in berlittiğine göre "O dil madencisiydi, dilin en derin katmanlarına kadar inerdi. Onun için en az kullanılan ve en uzun süre dinenerek zaman geçiren söz en doğru sözdür."[2]

Şair, içinde çiftçinin gücü ve beyin inceliği barındıran şiire çeşitlilik sağlamıştır. Yazdığı her ne varsa her zaman Boşnak geleneğine sadık kalmaya çalışmıştır. Aynı zamanda şiire modern bir nakışı işler gibi şekil vermiştir. Fakat kullandığı zengin ve çeşitliliğe sahip bu dile rağmen, bazen edebî formu paramparça ettiğini söyleyerek onu tenkit etmişlerdir.

Bu çalışma Skender Kulenoviç'in "Doğru yola girdim, anam" isimli şiirinde oryantal unsurları bulmayı amaçlamıştır. Aynı zamanda zikredilen unsurların incelenmesi ve gruplanmasıyla Türkçe unsurları ve dilimizde Türkçe unsurların varlığıyla ilgili bilgilendirme amaçlanmaktadır. Bu unsurlar en çok dilde, tarihte ve kültürde göze çarpmaktadır. Dilde bulunan bu unsurlar Türkizm olarak adlandırılmış. Türkizm'in yanında, bunlar *Oryantalizm, Turcizmi-Turcizam, Türkizm, Arabizm, Balkanizm"* gibi farklı kavramlarla adlandırılmıştır.

1.Boşnakçanın Oryantal Unsurları

Osmanlının hakimiyeti ile birlikte Boşnakçaya, Türkçe, Arapça ve Farsça kökenli kelimeler girmeye başlamıştır.[3]

Türklerle beraber yeni bir devlet teşkilatı ve İslam kültürü gelmiştir. Bu yeni maddi ve manevi içerikler ile birlikte isimler de kabul edilmiştir. Aynı zamanda "Balkanlarda Türk dilinin 14. yüzyıldan itibaren varlığını sürdürdüğünü" (Filan, 2014, 151) belirtmek gerekmektedir. Bunun yanı sıra, Türk dilinin en çok etkilediği dillerin arasında Balkan dilleri gelir (Boşnakça, Sırpça, Hırvatça, Arnavutça...). Balkan dilleri arasında ise en çok Türk kelime alan dil Boşnakçadır. Bu diller Osmanlı dönemindeki Türklerin hâkimiyeti sürecinde bir çok Türkçe unsuru kendi yapılarına dâhil etmişlerdir.

Boşnak dilindeki Türkçe unsurları sadece Türk ordusunun seferleriyle değil daha sonra onları Türk yönetimi ve İslamiyeti kabul eden/İslamlaştırılmış yerli halk, özellikle şehirde yaşayanlar yaymaya devam etmişlerdir. Din okullarındaki öğrencilerin varlığı ve özellikle yerel halkın Müslüman oluşu, oryantal kökenli kelimelerin yayılmasını sağlayarak bu tür kelimeler halk arasında kök salmaya devam etmiştir. Bu dönemde yerel halk, kendi dilini konuşmasına rağmen resmî

[2] https://www.jergovic.com/ajfelov-most/skender-kulenovic-i-bosnjacki-knjizevni-kanon/

[3] Boşnakçada bu üç dilden giren kelimeler için "oryantal kelimeler" ifadesi kullanılmaktadır.

dilin Türkçe oluşu, bu iki dilin karışımından yeni bir söz varlığını (Türkçe, Arapça ve Farsça kökenli kelimeler-Türkizm[4]) ortaya çıkarmıştır. "Balkan dillerindeki kelimelerin büyük çoğunluğunun Türkçe olması, Arapça-Farsça kelimelerin Türkçe vasıtasıyla Balkan dillerine girmesini göz önünde bulunduran araştırmacılar ise bu kelimeler için, "Türkizm" kavramını tercih etmişlerdir. Araştırmacılar, gerek "Oryantalizm" gerek "Türkizm" üzerine detaylı bir değerlendirme yapmadan genel olarak tercihlerini belirtmişlerdir." (İyiyol, Kesmeci, 2011, s. 621)

Bu sözcükler zamanla Boşnak dili ile birleşmiş ve ona uyum sağlamışlardır. Araştırmalara göre Boşnakça'da on bin civarında Türkçe kökenli sözcük bulunmaktadır.

Boşnak halk kültürü, alınan bu yeni sözcüklerin varlığı ile zenginleştirilmiş ve sözlü halk geleneği (özellikle şiirler) bu yeni söz varlığının korunması ve aktarılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Dilimizde yabancı kökenli kelimeler arasında Türkçe kökenli kelimelerin (Türkizm) önemli bir yeri vardır. Çünkü onlar Müslümanların konuşmalarındaki belirgin varoluşuyla birlikte Slav dilleri ailesinin içinde yer alan dilimizin orijinalliğini temsil etmektedir.

Bu Türkçe kökenli kelimelerin çoğu Arap ve Fars dillerinden Türk diline geçmiş ve kalmıştır. Yani bir anlamda bildirimizin de ana ana konusu olan oryantalist öğelerin dilsel alt yapısını oluşturan temel diller Türkçe dışında Arapça ve Farsçadır. Çünkü Bosna'nın uzun müddet himayesinde kaldığı Osmanlı devletinin resmî dili olan Osmanlı Türkçesi de Türkçe, Arapça ve Farsçadan alınan sözcüklerden müteşekkildi. Unutulmamalıdır ki Osmanlı edebiyatı Müslüman olması hasebiyle Arapçadan hem komşu hem de güçlü bir edebiyatı olması sebebiyle Farsçadan çeşitli kelimeler almıştır.

Balkan Müslümanlarının din, ruh, gelenek, etnik inançlar, folklorik alanda özellikle dilde ve toplumsal kültürde oryantal unsurların mevcudiyeti görülmektedir. Zikrettiğimiz hususlar sadece Müslümanlarda değil, Balkanlarda yaşayan diğer dinlere mensup milletlerde de mevcuttur. Aynı zamanda oryantal dillerde kaynağı olan unsurlar söz konusu edildiğinde oryantalizm kavramı onun bir parçası gibi ele alınmaktadır. Dilimizde bu kavramla doğu dillerinin özellikleri anlatılmaktadır. Boşnak dilinde bu kavramlar genelde:

"- Arapça, Farsça, Türkçe gibi oryantal dil kökenli olan;

- zikrettiğimiz diller yoluyla ödünç olarak alınmış, bilhassa Türkçe yoluyla (ondan dolayı da Türsizm adı almışlar)

- oryantal kökenli en az bir unsura sahiptirler" (Vajzović, 1999, s. 11)

[4] Türk dilinden Balkan dillerine geçen kelimeler farklı şekillerde isimlendirilmişlerdir: Turcizmi, Turkizam, Turkizm, Orientalizm vb. (Kırbaç, 2013, s. 898)

“Doğru yola girdim, anam” isimli şiir Kulenoviç’in partizanlara katıldığı savaş sırasında (1941) yazılmıştır. Şiir aile ortamında “anneyi” tasvir eder. Dolayısıyla doğal olarak şiirin içindeki kelimelerin büyük bir kısmı o dönemdeki yerel halkın konuşma diline aittir. Bugünlerde Boşnakça’da „Türkizm kavramı yerine oryantalizm kavramı kullanılmaktadır.” (Kırbaç, 2013, s. 900). Bu çalışmanın asıl amacı Türkizm kavramlarını bulup incelemektir. Çünkü bu tür kelimeler her zaman Türkologların dikkatini çekmiştir.

Boşnak dili leksikolojik bir zenginliğe sahiptir. Boşnakça’da Türkizm kavramı, Arapça ve Farsça kaynaklıdır, fakat Türkçe yoluyla dilimize geçtikleri için türsizm adı taşımaktadırlar.[5] O yüzden belirtmek gerekir ki Boşnakça’daki Türkizm sadece Türkçe kökenli değil, onlar doğu diller kökenli (oryantal) kelimelerdir. Bu çalışmamızda Abdulah Škaljić de sözlüğünde belirttiği gibi, türsizmleri, Boşnakça’da karşılığı olmayan ve Boşnak’ça da karşılığı olan Türkizm (Škaljić, 1966, s. 15) olmak üzere iki bölüme ayırdık.

Skender Kulenoviç’in “Doğru yola girdim, anam” isimli şiirindeki Türkizm, Boşnakça’dan yani geldikleri dilden orijinal telaffuzunu korumuşlardır. Bunlar aynı zamanda birinci gruba giren, Boşnakça’da karşılığı olmayan kelimelerdir. Örneğin: saksija/saksı, hodza/hoca, kahva/kahve, hurma, besika/beşik, torba, bakar/bakır, rakija/rakı vs. Ayrıca Kulenoviç, şiirinde ikinci gruba giren türsizmlerin, Boşnakça’da karşılığı olsa da orijinalini, belli hususu daha etkileyici hale getirmek için kullanmıştır. Bunlardan bazıları: at, kumrija, ćilim, saraj, ćengel, yanđije, hak, tuć, kuršum, ćevrme gibi kelimeler buna örnektir.

Şiir, genel itibariyle şairin annesi ve hayatı hakkındadır. Kulenoviç, annesini kumru kuşuna (kumriya) ve saksıdaki (saksiya) narin çiçeğe benzetmektedir. Annesini dindar bir kadın olarak tarif eder ve bunu yaparken ikinci gruba ait olan Türkizm yani Boşnakça ‘da karşılığı olan Türkizm kullanmaktadır. Burada amacı belli bir konuyu vurgulamaktır. Bu durumda da dinî hayatı ve adetleri ifade eden “Allah, tespih, şeytan, derviş, tekke, vs. Türkizm ön plana çıkmaktadır. Bunlar aynı zamanda dinî konuları, Müslümanların dinî hayatı ve adetlerini ifade eden kavramlardır. Bu kavramların büyük kısmı Boşnakça ’da karşılığı olmayan sözcüklerdir.

Skender Kulenoviç gençlik yıllarında, annesinin doğum yeri olan Travnik’e taşınmıştır. Burada büyümüş ve tahsilini sürdürmüştür. Yaşadığı yer onun eğitim dünyasının şekillenmesine ve olgunlaşmasına çok büyük katkı sağlamıştır. Denilebilir ki annesini tasvir eden bu şiirin başlangıcı aslında Travnik’te geçirdiği çocukluğun resmî dir; o zamandaki Bosna’da çarşı hayatının resmî dir; konuşulan dilin resmî dir ve o zamanki Boşnak halkının kültürüdür. Şiirde özellikle belirtilmiş

[5] Türkçe kelimelerle birlikte, Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya geçen Arapça ve Farsça kelimeler de dâhildir.

olan dindir. Kulenoviç'in şiirlerinde tasvir ettiği gibi annesi, İslam dinine oldukça bağlı biridir. Dinin ve saflığın sembolü annesidir ve O, "tekkede elinde tespihli bir derviştir".

Skender Kulenoviç, annesinin doğduğu yeri ve hayatını da türsizmleri kullanarak tarif eder. Bu şekilde bize o zamanki Boşnakların hayatları ve kadının daha doğrusu daha evlenmemiş bir kızın ataerkil ortamdaki hayatı hakkında bir tablo çizmektedir. Bu durumda annesi, kadife (kadifa) gibi narin olan, güğümle (đugumom) su taşıyan, sokaktaki kaldırımlarda (kaldirmom) dolaşan, dimi (dimije) giyen, yüzünü zarla (zar) örten, nalın (nanule) giyen, Allah'a (Allah) dua eden, elinde tespih (tespih) tutan bir Müslüman prototipidir. Saydığımız kelimelerin bazıları Boşnakçaya geçerken bazı ses değişmelerine uğramıştır. Örneğin:

güğüm đugumom

nalın nanule

kaldırım kaldırma (Škaljić, 1989, s. 254, 486, 387)

Aşağıdaki mısralarada bu kelimelerin şiirde bulunduğunu görebiliriz.

Đevojkom/Genç kızken,

s ledenog Šumeća pod kućom vodu/Evinin altından geçen soğuk Šumeće'den

je grabila **đugumom**/Güğümle su alır

...i preko **sokaka**, zavrnutih **dimija,** /Şalvarının paçaları sıvanmış

rumenim je listovima trepetala, Açık baldırları pembeleşmiş, sokaktan geçerdi.

kaldrmom grbavom pod kućom /Islak nalınlarını çıngırtarak

mokrim je **nanulama** klepetala.../Evinin önündeki kamburlu kaldırımda yürürdü,

Şiirde şairin annesi, sevgilisini, müstakbel eşini, "Müşebbeğin arkasından sokakta onu hayal ederdi. Yağlıklara çevirmeye sırma ile onu işlerdi."[6] Fakat ona bir şey sorulmazdı, sadece hayal edebilirdi çünkü son sözü babası veya diğer aile büyüğü söylemektedir. "Donakalan zayıf bedenini, dar, karanlık ve nefes aldırmayan kabre (kabur) indirdiler. Yaralıymış gibi başını beyaz tülbentle (tulbent) sardılar".

Şairin annesinin hayatı evlendikten sonra da zor ve yorucu olmuştur. Annesi, kehribar (cehlibar) gözyaşları dökermiş. Kocası geç saatte eve sarhoş gelirmiş "Şafak üzere lambasını ve nefesini kısarak, ölü sokakta sallanan adımlarının sesini duymak için. Ayyaşın kusmuklu ayakkabılarını çıkarırdı".

[6] „Uz sokak (tur. sokak) ga je kroz mušebak (tur. muşabak) snivala. Srmom (tur. sırma) i jagom (tur. yağ) u čevrme (tur.çevirme) slivala."

“Türkizm”lerin bir kısmı, Boşnakların gündelik konuşmalarında da yer almaktadır; fakat edebî dilde sadece belli bir şeyi ayırmak, tasvir etmek veya anlatmak için kullanılmaktadır. Kulenoviç bu tür kelimeleri, annesinin zor şartlardaki hayatını anlatmak için kullanmıştır. Örneğin:

Od **tespiha** su joj jagode drvenile. Parmak uçları tespih çekmekten uyuştu

Od **aminanja** joj usnice **mavenile**. Dua okumaktan dudakları mosmor olmuştu.

Ko trulež slezenu Dört gri duvar arasında

memla joj je progrizala zelena Çürükler dalağı yediği gibi

dva žuta obraza u četiri siva **duvara**. Yeşil küfler, sarı yanaklarını soldurdu.

Şiirde “amin demek” (aminati) ve mavi olmak (maveniti) gibi fiiller dikkat çekmektedir. İlki isim fiil olarak “amin demek” ve ikincisi 3. Çoğul şahıs eki öğrenilen geçmiş zamanın hikayesidir. Bu iki kelime (aminati ve maveniti) dilimize geçerken Türkçe fiilerin Boşnakça ekleriyle tepkimeye girdikleri ve Boşnakça gramer kurallarına uydurulduğu görülmektedir.

Oryantal kültürün bir parçası olan ve bugün halen Boşnakçada varlığını sürdüren bazı kelimeler bu şiirde de Boşnakça’nın belirli eklerini alarak kullanılmıştır. Oryantal kelimelerden türeyen –ski/cki eki alan sıfat örneklerin sıklığı dikkat çekmektedir. Bunları birkaç gruba ayırabiliriz:

Türkçe söz + Boşnakça ek

Avlijskim- Avlu+ski= avlunun

Türkçe söz+Türkçe ek +Boşnakça ek

Kiradzijska-Kira+cı+ ski/ska=kiracının

Türkçe söz +Boşnakça ek +Boşnakça ek

Begovski- Beg +ov+ ski= Beylerin (Mısradaki örnek rz begovski-beylerin ırzları, hak begovski- beylerin hakkı).

Bu şiirde –ski/cki eki ile biten sıfatların yanında Türkçe kökenli kelimeden oluşan ve ona Boşnakça eki eklenen sıfatlar da dikkat çekmektedir:

Batrgav- batır+(g)av= batırgan

Ayrıca bu şiirde Boşnakça adın hallerine göre ad çekimi yapılmış isim örnekleri fark edilmektedir. Bu isimler ad çekimi dolayısıyla orijinal şeklini değiştirmişlerdir: tulbentom (Birliktelik hali), yenciye (Yalın hali), içindiye (ikindiye- Yönelme hali), lampu (lamba- Belirtme hali) Örneğin:

Te **ićindije**, O ikindi vakti,

Đugum i mladost iz ruke joj ispade i Düğüm da, gençliği de elinden kaydı,

Šumeće ih odnese:	İkisini Šumeće sürükledi:
fijaker stade pred **avlijskim** vratima,	Avlu kapısında fayton durdu,
siđoše **jenđije**.	Yengeler indi.
Ko ranjeniku,	Yaralıymış gibi
glavu joj bijelom **tulbentom**	Başını beyaz tülbentle
zaviše.	sardılar.
Ko **mejita**,	Meyit misali baygın
obeznanjenu je u fijaker unenoše,	faytona bindirdiler,
i dva je **ata,**	İki at,
ko na onaj svijet,	öbür dünyaya uçar gibi
zanesenu ponesoše	onu, kendinden geçmiş halde götürdüler.
i ko **kadifu** bijelu	Ve kar beyaz kadifeyi,
i kap rose **sabahske**	sabahın çiy damlasını
mom je ocu	Babama
donesoše.	teslim ettiler.

Yukarıda verilen örnek mısralarda Boşnakça çoğul eki almış “at” kelimesini fark ediyoruz. Bu ismin özelliği, şiirin yazıldığı dönemin özelliğini yansıtmaktadır. Bugün ise bu Türkizm unutulmuştur. Bu tür kelimeler her zaman bizim gibi Türk dilinin araştırmasını yapanların dikkatini çekmektedir. Bunun yanında kayda değer sözcüklerden biri “ićindija” (ikindi), “ikindija” kelimesinin arkaik (eski) şeklidir. Bu isim bugün hala dinî terim olarak kullanılmaktadır.

Skender Kulenoviç, şiirinde annesinin zor olan hayatını tasvir ederken, ondan terennüm eder şiirin arka planını, şairin otobiyografisi oluşturmaktadır. Şair “sarıklı softa gibi” olmalı, çünkü annesi durmadan oğlunun merhametli olması ve sesiz sakin bir kızla evlenmesi için Allah’a dua etmektedir. Şair şiirde annesini henüz uçamayan bir kuşa benzetmektedir: “iyi bir evden bana kız alsın, bir kafes kuşu”. Şiirde geçen “softa”, “ahmediye”, “kafes” gibi türsizmler, yani alternatifi olan türsizmler ikinci gruba girerler. Fakat edebî dilde belli hususların varlığı, dinî unsurları ön plana çıkartmak amacıyla kullanılır.

S. Kulenoviç’in şiirinde Boşnakça’da kullanılan “kaymak”, “kahva”, “hurma” gibi Türkçe kökenli yemek isimleri de yer almaktadır. Bu sözcükler de Boşnakça gramer ekleri almışlardır: kaymakom (kaymakla), kahvi (kahveye), hurmom (hurmayla).

S. Kulenoviç annesi için saflık ve iffet motiflerini sıralarken birkaç kelime ile eski Müslüman mahallesinin giyim kuşamı ve dış mekânlarını da tasvir etmiştir. Bunlar içinde oryantal kökenli “güğüm, şalvar, kaldırım, nalın” gibi dilimize

yerleşmiş çok sayıda kelime kullanılmıştır. Aşağıdaki örnekte bu kelimelerin dilimizdeki kullanılışını da görmek mümkün;

"Djevojkom,	Genç kızken,
s ledenog Šumeća pod kućom vodu	Evinin altından geçen soğuk Šumeće'den
je grabila **đugumom** i	Güğümle su alır
preko **sokaka,** zavrnutih **dimija,**	Şalvarının paçaları sıvanmış
rumenim je listovima trepetala,	Açık baldırları pembeleşmiş, sokaktan geçerdi.
kaldrmom grbavom pod kućom	Islak nalınlarını çıngırtarak
mokrim je **nanulama** klepetala,	Evinin önündeki kamburlu kaldırımda yürürdü,
od muških je očiju bježala:	Erkek bakışlarından kaçardı:
čista da dođe onome koji joj je zapisan,	Kaderinde yazılı olana tertemiz varmak için,
kadifa bijela i kap rose **sabahske**	kar beyaz kadife, sabahın çiy damlası gibi
na njegov dlan."	Avucunun içine yerleşmek için.

Bununla birlikte S. Kulenoviç’e göre annesi “beyaz kadife ve sabahın çiğ damlası”dır. O şekilde büyümüş ve babasına getirilmiştir. Kulenoviç, sabah çiğinden (sabahska) bahseder. Sabahın çiği “Sabahska” yerine aynı anlamı taşıyan “yutarnja” kelimesini daha etkili olabilmek için tercih etmiştir. Bu kullanımlar Kulenoviç’in edebî üslubuna katkı sağlamıştır. Ayrıca şiirlerinde kullandığı ideal eş, daha sonra da ideal oğul motifi dikkat çekmektedir. Annesi onun için “Allah’a yalvarır”. Annesi ideal eş için günde beş vakit dua etmektedir:

"Na dan	Allah'ından
petput je od svog **Allaha** iskala	Günde beş vakit diledi
taj da joj bude	Helali
mlad i pitom	Softa gibi,
ko **softa,**	Genç ve uslu olsun.
İ ko **kadija**	Kadı gibi,
pametan."	Zeki olsun.

Şiirde gördüğümüz softa kelimesi medrese öğrencisidir. Dinî eğitimi almış kimse için kullanılan bir tabirdir. O, dinini annesinin sevdiği kadar sevmektedir. Kadı hakimdir, adaletin sembolüdür, şeriatın (İslam hukuku) temsilcisidir. Annesi gibi şeriata hizmet edendir. Anne yine sınanıyor fakat kararlıdır. Diledikleri ve sahip oldukları arasında çok büyük zıtlık olsa da o pes etmemiştir. Şimdi oğlu için dua etmektedir ve ideal oğul sembolü şu şekilde terennüm edilmiştir:

Da joj ostasam - Allaha svog je molila -	Nehirin yanındaki kavak ağacı gibi büyüyeyim
ko jablan uz vodu,	Diye Allah'ına yalvarırdı,
i da joj ubijelim, urumenim	
ko djevojka pod šamijom,	Başörtülü genç kız gibi, beyaz tenli, al yanaklı
i da joj upitomim	Sarıklı softa gibi
ko softa pod ahmedijom	uslu olayım,

Skender Kulenović'in "sarıklı softa" olarak genç adamı kastetmektedir. Burada henüz çok genç bir adamı, softayı tarif eder. Onun başında liderlik, bilgelik, öğrenme, ahlak sembolü olan "ahmediyedir"[7] Önceki mısralarda anne oğlunu "şame" altında al yanaklı kıza benzetir. Şiirin bazı kısımlarında benzetmeler, alışık olunan benzetmelerden farklıdır. Özellikle gelinlik "feraceye", at arabası "kabre", duvak "savaştaki yaralıların başını sardıkları beyaz tülbente" benzetilmiştir. Kulenović, müslümanların hayatlarında yer alan oryantal unsurları da ustalıkla kullanmıştır.

"Premrlo krto joj tijelo	Donakalan zayıf bedenini,
u **feredžu,**	Dar, karanlık, nefes aldırmayan kabre
u **kabur** tijesan, slijep, zagušljiv	
staviše."	Feraceye sığdırdılar.

Sonuç

Gördüğümüz gibi, S. Kulenoviç'in eserlerinde çok sayıda oryantal unsur vardır. İki dünya savaşı arasındaki dönem onun olgunlaştığı zamanlardır ve bu dönemde Boşnakların evlerinde Boşnakça konuşulmuştur. Resmî dil olarak bu dil Boşnakça dışında tüm işaretlere sahip olsa da, o yine form ve ses bakımından has Boşnak diliydi. II. Dünya savaşından sonra Kulenoviç'in ve diğer birçok edebiyatçımızın oryantal unsurlarla dolu bir dille yazmaları için cesaretli oldukları görülmektedir. "Doğru yola girdim, anam" isimli şiir bu unsurlarla doludur.

Şairin tüm eserleri gibi bu şiir de yeni nesillere mirastır. Çünkü bugün yeni nesillerin, günlük konuşma dillerinde oryantal unsurlara sahip olan bir dili duyma şansları azdır. Oryantal kökenli kelimeleri kullanan nesiller yavaşça yok

[7] Kafasına ahmediye takan "imam" Arapça da önde olan, liderlik eden anlamına gelmektedir.

olmaktadır ve çok yakında bu kullanım sadece kitaplarda kalacaktır. Bu eserler, dedelerinden yeni nesile miras kalacak ve hissedebilmelerine yardımcı olacaktır.

Bugün yeni yüzyılın ikinci yarısına adım attığımız bir dönemde, Skender Kulenoviç bu eseriyle kültür mirasımızı anlamamıza katkı sağlamıştır. Onun eserleri ve ona benzer diğer yazarların eserleri, eğitimde kullanılan kitaplar ve ebeveynlerin çocuklarına okuduğu “okuma kitapları” olduğu sürece bu topraklarda bir kimliğin veya bir kültürün kaybolma kaygısı azalacaktır.

“Türkizm”lerin incelenmesi sırasında bu kelimelerin Boşnakça’ya uyarlamasından dolayı fonetik bakımından bazı değişiklikler tespit edilmiştir. İnceleme sırasında şiirde oryantal kökenli kelimeler arasında en çok isimler yer almaktadır. Osmanlıların dilimize Arap ve Fars kelimelerini Türkçe aracılığıyla getirdiğini söylemiştik. Sonra Turcizmi (Turcizmi, Türkizm, Orientalizm) olarak nitelendirmişlerdir. Balkan dilleri arasında en çok Türkçe kelimelerin geçtiği dillerden biri Boşnakçadır. Bu şiir, Boşnakça’nın bir parçası olan “Türkizm”ler hakkında fikir vermeyi amaçlamıştır. Çalışmada, Boşnak diline özgü eklerin oryantal kelimelere eklenerek, yeni kelimeler türettiği de görülmüştür. Bu çalışmanın, benzeri konularda yapılacak yeni araştırmalara ışık tutacağını umuyoruz.

Kaynakça

Čaušević, E. (1996). *Gramatika Suvremenoga Turskog Jezika*, *Hrvatska sveučilišna naklada.* Zagreb.

Devellioğlu, F. (2013). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat - Eski ve Yeni Harflerle.* Ankara: Aydın Kitabevi.

Đinđić, S., Teodosijević, M., Tanasković, D. (1997). *Türkçe – Sırpça Sözlük*. Ankara: TDK.

Duraković, E. (1998). *Bošnjačka književnost u književnoj kritic*i-Knjiga 3. Novija književnost - Poezija, ALEF SARAJEVO, Mladinska knjiga Ljubljana.

Filan, K. (2017). O turskom jeziku u Bosni: Studija; Bosanski turcizmi u turskom prevodu Tvrđave: Nepodudarni leksički parovi, Connectum, Sarajevo.

Filan, K. (2014). *Turski jezik u Bosni u osmansko doba.* Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, Knjiga XXXV, 151-178., Sarajevo.

Gürsü, U. (2014). Kitab-i Bosnevi İlmihalde Geçen Kelimeler ve Ekler. *Türk Dünya Araştırmaları*.

Halilović, S. (1991). *Bosanski jezik.* Baština, Sarajevo.

Isaković, A. (1998). *Biserje: antologija bošnjačke književnosti.* Ljiljan, Sarajevo.

İyiyol, F., Kesmeci, A. (2011). Balkan Dillerindeki Türkçe Kelimelerin Tanımlanması Problemi Üzerime Tespitler. *Turkish Studies, 6*(4), 621-632.

Karasu, A. (2013). Boşnakçadaki Türkçe Yapım Ekleri ve Kullanışları. *Turkish Studies.* Ankara.

Kırbaç, S. (2013). Türk Dilinin Boşnakça ile İlişkileri ve Abdulah Škaljić, T*he Journal of Academic Social Science Studies, 6*(4), 895-911.

Kulenović, S. (1988). *Poeme i Soneti. Svetlost.* Sarajevo.

Kulenović, S. (1991). *Poezija Ponornica. Svjetlost.* Sarajevo.

Kulenović, S. (2019). *Pjesme i ogledi. Preporod.* Sarajevo.

Memija, E., Mulać, E. (2006). *Bošnjačka književnost u 100 knjiga.* Preporod. Sarajevo.

Nazibegović, S. (2013). Nastavni sat sa Skenderom Kulenovićem: jezik Skendera Kulenovića u nastavi bosanskog jezika i književnosti, Bosanski jezik br. 10, Tuzla.

Škaljić, A. (1966). *Turcizmi u Srpskohrvatskom Jeziku.* Svjetlost, Sarajevo.

Vajzović, H. (1999). Orijentalizmi u književnom djelu – lingvistička analiza, Institut za jezik. Sarajevo.

Yalap, H. (2016). Türkçeden Sırpçaya Geçen Kelime Ve Eklerle Bu Unsurların Sırplara Türkçe Öğretimindeki Katkısı. *Dergipark.*

“Doğru Yola Girdim, Anam” İsimli Şiirde Oryantal Unsurlar

Özet

Osmanlıların Balkanlar'a ve özelde Bosna'ya gelişi ile birlikte toplum üzerinde hem kültürel yapısı ve dilsel normları üzerinde gözle görülür izler bıraktı. Bu izlerin zorla empoze edilmediği gerçeğinin en büyük kanıtı, imparatorluğun bu bölgede varlığını uzun yıllar boyunca sürdürmesidir. Günlük yaşantıda sıkça karşılaştığımız Oryantal unsurlar, kültürümüzün bir parçası haline gelmiştir. Dolayısıyla bu tür araştırmaların varlığı, biz Türkologlar için oldukça önemli çalışmalar arasındadır. Bu çalışmada, Skender Kulenović'in "Doğru yola girdim, annem " şiirinde uzanan birçok doğu kökenli öğeye işaret edilmektedir. Şiirde bu unsurların zenginliği, çoğunlukla doğu kökenli sözcüklerin bolca kullanılmasıyla yansıtılır. Skender Kulenović'in dilinin birden fazla değeri vardır, bu nedenle hem Boşnakça hem de Türkçe analiz için uygun bir yapıdadır. Mevcut örnekler ise, bu şiirdeki çok sayıda doğu unsurunu ikna edici bir şekilde doğrulamaktadır. Sunulacak gruplandırmalar ve analizler ile birlikte, bunların kaçının bugün hala dilimizde temsil edildiği ortaya konulacaktır.

Anahtar kelimeler: Oryantal unsurlar, Türkizm, Türk dili, Skender Kulenović.

Oriental Elements in the Poem "I Have Taken the Right Way, My Mother"

Abstract

The arrival of the Ottomans in the Balkans, and especially in Bosnia, left visible traces, both on society and its cultural structure, and on linguistic norms. The greatest proof of the fact that these traces were not imposed by force is the existence of the empire in this area for many years. Oriental elements that we often encounter in everyday life have become part of our culture. Therefore, the existence of such studies, and their elaboration, is especially important for us Turkologists. Through this study, the oriental elements origin in Skender Kulenović's poem " I Have Taken the Right Way, My Mother " will be analyzed. The richness of these elements in the poem is mostly reflected in the abundant use of words of oriental origin. The language of Skender Kulenović is full of values and as such is suitable for the analysis of both Bosnian and Turkish. The existing examples convincingly confirm many oriental elements in this poem. The analysis and grouping of oriental elements will give a clear

insight into how many of them are represented in our language today, and what changes they have undergone since the period when they were frequently used.

***Keywords**: Oriental elements, Turkish words, Turkish language, Skender Kulenović.*

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı

I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

Romanya'da Türkçenin Varlığı Üzerine Genel Bir Bakış

NERİMAN HASAN*

Romanya'da Türkoloji Konulu Bibliyografya Çalışmaları

Romanya'daki Türkoloji çalışmalarının tarihçesi ile ilgili kaynakça niteliğinde birkaç yazı mevcuttur. Romanyalılardan, bu konuda ilk çalışma *Romanya Türkolojisi ve Rumen Dilinde Türk Sözleri Hakkında Bazı Araştırmalar* adlı çalışma Mihail Guboglu'ya aittir (1968). Guboglu çalışmasında, o zamana kadar yapılmış çalışmalardan, özellikle Rumenlerin Türklerle dil ve tarih temaslarından, Rumencedeki Türkçe kelimelerden ve Rumence-Türkçe Sözlüklerden bahsetmiştir. Romanya'daki Türkçe yayınlar konusunda, Altay Kerim'in *Romanya'da Kitap, Gazete, Dergi ve Radyo Yayın Hayatı* adlı bildirisi (1989) ve aynı yıl *Milli Folklor* dergisinde Tahsin Cemil'in R*omanya'da Son Yıllarda Yayınlanan Türkçe Dergi ve Kitaplar* adlı çalışması mevcuttur. Bibliyografya niteliğindeki son çalışmalardan biri 2016 yılında düzenlenen III. Uluslararası Sözcükbilimi Sempozyumunda Agiemin Baubec'in sunduğu *Romanya'da Türkoloji Araştırmaları Kapsamında Türkçe ile İlgili Leksikografi Çalışmalar* adlı bildirisidir (2017).

Romanya'nın dışında Balkanlar ile ilgili çeşitli bibliyografya çalışmaları mevcuttur, bu çalışmaların içerisinde Romanya maddesi de yer almaktadır. Son çalışmalardan Cemile Uzun'un *Balkanlarla İlgili Türkiye'de Yapılmış Çalışmalar* çalışması kapsamlı bir çalışmadır (2019).

* Doç. Dr. / Köstence Ovidius Üniversitesi, Rumen Filolojisi, Klasik ve Balkan Dilleri Bölümü (Romanya), neriman.hasan@univ-ovidius.ro

Yalnız Romanya'daki Türk varlığı konusu olan birkaç çalışma da önem taşımaktadır. Bunlardan Osman Horata'nın *Romanya'daki Türkoloji Çalışmaları* ve *Romanya Türk Edebiyatı* adlı çalışması, (1988,1996) Ali Aksu'nun *Romanya Müslüman Türklerinin Dünü Bugünü* kitabı (2003) ile *Romanya Türklerinde Kültürel Durum, Mektep ve Aile Mecmuası* adlı çalışması (2005); Giray Saynur Bozkurt'un *Geçmişten Günümüze Romanya'da Türk Varlığı* çalışması (2008), Mehmet Serhat Yılmaz'ın *Romanya Konusunda Türkiye'de Yapılan Lisansüstü Çalışmalar Üzerine Bir İnceleme*.1998-2018. (2018) adlı çalışması referans çalışmalar olarak kabul edilmektedir. Bunların yanında iktisat, uluslararası ilişkiler, tarih gibi belli alanlarda Romanya ve Romanya Türkleri ile ilgili çalışmalar da mevcuttur.

Ancak, çalışmamızın amacı yapılan çalışmalardan istifade ederek, yapılması gereken çalışmaları vurgulamaktır. Bu bağlamda, belli alanlarda başlatılmış çalışmaları tespit ederek, bu çalışmaların devamının getirilmesi konusunda fikirlerimizi paylaşmak istiyoruz.

Halk Bilimi Alanı

Bibliyografya taraması niteliğinde halk bilimi alanında yapılan çalışmalar çerçevesinde, Cornelia Calin Bodea'nın "Türk Halkbilimi ile İlgili Romen Kaynakçası" (1977) ve "Tatar Folkloru ve Etnografyası ile İlgili Romen Bibliyografyası" adlı iki çalışması mevcuttur (1981).

Romanya Türkleriyle ilgili diğer halk bilimi çalışmaları, komünizm döneminde azınlıkların tek yayın evi olan Kriterion Yayınevi'nde yayınlanmıştır. *Boztorgay, Bozcıgıt, Tepegöz, Bülbül Sesi* adlı kitaplar, Romanya Türklerinin folklor malzemesini bir araya getirmiş hem halk bilimi açısından hem de ağız özellikleri açısından referans kitap niteliğini korumuşlardır. Diğer önemli bir çalışma Nedret ve Enver Mahmut'un 1997 yılında yayımladığı "Dobruca Halk Edebiyatı Metinleri" adlı kitaptır (1977).

Kriterion Yayınevi'nin kuruluş amacı azınlıkların kültür değerlerini tanıtmaktı. Komünizm döneminde halk bilimi konulu ilk Türkçe yayını 1980 yılında, yayının ikinci baskısı 1996 yılında ve Ahmet-Naci Cafer Ali tarafından derlenen "Boztorgay" adlı kitaptır. Kitabın önsözünde "*Tatar folklor cıyıntıgı bolgan "Boztorgay" adlı şo kitap Romanya'da yaşagan Tatar Türklerinin folklorından kaynaklangan en genış halk eserleri toplamıdır"*. ifadesi yer almaktadır (s. 6). Bazen *Romanya Tatarcası* bazen *Tatar Türkçesi*, bazen de yalnız *Tatarca* olarak adlandırılan bu ağızdaki folklor örnekleri derlemecilerin ifadesiyle:

…kitabımızda "Tatar Türkçesiyle"men aytılgan folklorga önem berdik. Çünkĭ bo şivemen aytılgan ve yazılgan eserlernĭ başka yaktan okumaknĭñ imkânı

yok degenday. Öz şïvemızde aytılgan folklornı yazıp almaktan maksadımız, bonï büsbütün yok bolmaktan korumaktır. (s. 7)

1996 yılında, kendi gözlemlerine dayanarak kitabı hazırlayan eklemektedirler:

Folklor eserlerinde kullanılgan bazı eski sözlernï halkımız şïmdï anlamay. Ele caşlar, eski sözlernï anlamakta küşlük şegeler. Onıñ üşün bo (ekïncï) basımda kerek yerlerde, aşıklamalar berdïk ve kanaâtïmïzge köre anlaşılması kıyın bazı sözlernïñ manaların bïldïrmege çalıştık" (s. 7).

Boztorgay kitabı, Tatar Türkçesi malzemesiyle yakın geçmişin ilk derleme kitabıdır. 1980 yılında yayınlandığına göre o tarihe yakın toplanan malzemenin hala canlı olduğunu, halk arasında yaşadığını belirtmektedir. Sözlükçülük açısından da önemli bir kitaptır; daha sonra hazırlanan Tatar-Türk-Rumen sözlüklerinde kaynak kitap olarak da kullanılmıştır (Kerim, 1996).

Çalışmamızın amacını göz önünde bulundurarak, kitabın ikinci baskısından birkaç not dikkatimizi çekmiştir:

Birinci not *alfabeyle* ilgilidir: ilk baskısına göre iki baskıda kullanılan alfabede bazı değişiklikler yer almıştır. İlk baskıda bazı sesleri karşılamak amacıyla alfabede bulunan özel işaretlerle belirtilen bazı harfler, ikinci baskıda Türkiye Türkçesi alfabesindeki harflerle değiştirilmiş ve bu harflerin nasıl okunacağı hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci not *dil temaslarıyla* ilgilidir:

Romanya'da yaşagan Tatar Türkleri, yüzyıllardan beri toylarda, cıyınlarda, dini ve millî künlerinde, doğrıdan dogrı Osmanlı Türkçesï men veya şïmdïkï modern Türkçe'men bïrkop dürküler, oyunlar, cırlar, atasözleri, ilahiler aytalar. Kündelïk konışmalarında edebi Türk tïlïn kullanmakta epeyce küşlük tuysalar da, dini ve millî adetlerinde, tuwgadan ölgenşï Tatarca folklorlarıman barabar, Türkçe ilahiler, şeremezanlar, elvidalar, dürküler aytarlar ve oyunlar oynaylar. Tatarca ve Türkçe aytılgan folklorımız kardaşça tïlïmïzde ve adetlerïmïzde barabar yaşamakta ve kaynaşmaktadır. Köp kereler, Tatar şïvesïmen başlangan bïr dürküñïñ manelerï Osmanlı Türkçesi-men dewam ete veya Türkçe başlagan bïr dürküge Tatarca sözler katıla (s. 6).

Romanya Tatar Türklerinin *ağızları* hakkında kitapta şu ifadeler yer almaktadır:

Bïlïngenïndiy, Romanya Tatarlarında erkezñïñ bïrdiy konışıp yazgan edebi bïr tïlï yoktır. Bazı köyler, aileler ve kïşïler arasında konışma farkları vardır. (s.6)

ve devam edilmektedir:

Şonı da aytmak kerek ke, son 40-50 sene ïşïnde mektep tesïrï sebebinden halk konışması epeyce tüzgünleştï ve eski konïşmada bek az kullanılgan "h", "ş", "ç" sesleri, şïmdï ket kete taa köp eşïtïlmektedïr" (s. 10).

İlk tespitimiz, burada konuşulan ağzın/ağızların sürekli bir dinamik içerisinde bulunmasıdır. Son yıllarda yapılan çalışmalar da bunu kanıtlamaktadır. Örneğin 2006 yılında yayınlanan çalışmasında Süer Eker şu sonuca varmıştır:

Kırım Tatarcası ile birlikte 'Türk dillerinin Esperantosu' olarak kabul edilen Romanya Tatarcası işlev yetersizliği, çatı görevi görecek ölçünlü dilin Kırım Tatarcası mı, Türkiye Türkçesi mi olabileceğinin ikileminde gelişimini sürdürmekte, Nogayca, Tatça ve Tatarca varyantları hâlâ varlıklarını hissettirmektedir. Bu süreçte Romanya Tatarcasının yeni bir yapılanma ile varlığını koruması veya işlevsizleşip konuşur sayısı azalarak yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalması gibi iki seçenek görünmektedir. Romanya Tatarcasının ölçünleştirilmesinin, Kırım Tatarcasının yazı dili olarak bir model oluşturmasına bağlı olup olmayacağını, gelişmeler gösterecektir (s. 98).

Ve Süer Eker'in son notu:

Hayatta kalma ve doğal ayıklanma, insan dillerinin iki seçeneğidir. Kırım Tatarcası için diğer bir seçenek de Oğuzlaşmaktır (s. 99).

Aynı konu üzerinde başka bir çalışma Mustafa Çetin ve Aynur Gürsoy'un 2013 yılında yayınladığı çalışmadır. Saha incelemesi sonucunda ortaya çıkan çalışmanın sonuçlardan biri şudur:

Romanya Tatar Türkleri uzun zaman Osmanlı Türkçesini kullanmışlardır. Dobruca'nın dili Kıpçak dil özelliklerini ve Oğuz dil özelliklerini taşıyan karma bir Türk dili (Esperanto) özelliği taşımaktadır. Anketi uygularken buna şahit olunmuştur. Tatarca bir metinden seçtiğimiz sözcükler konusunda katılımcılar bazı sözcüklerin Nogay Türkçesine, bazılarının Kırım Tatar Türkçesine, bazılarının ise Türkiye Türkçesine ait olduğunu dile getirmişlerdir (…). Dolayısıyla yüzyıllar içerisinde Dobruca'da halk ve dil kaynaşmıştır. Buna rağmen, bölgede eskiden gelen dil özelliklerinin yansıtıldığı ağızlar mevcuttur." (s. 170).

Yukarıda yer alan notlar bizi başka bir alana yönlendirmektedir: **ağız çalışmaları**. Bilindiği üzere Romanya'da iki ana ağız kullanılmaktadır: biri Kıpçak özellikleri baskın olan Tatar Türkçesi; bu ana ağız Kırım, Nogay, Tat ağızlarını içermektedir. Diğeri ise Oğuz ağızları özellikleri baskın olan Türk ağızlarıdır.

Dobruca Tatar Türkçesi ağızları konusunda merhum Enver Mahmut'un çalışmaları mevcuttur. Çalışmalarının bir kısmı "Türkoloji Çalışmaları" adlı kitabında yer almaktadır (Mahmut, 2004). Enver Mahmut'un ağız çalışmalarının çoğu, kendisinin de hâkim olduğu Nogayca ağzı üzerindedir. (1964).

Kırım Tatarca ağızları konusundaki diğer çalışmaların çoğu Vladimir Drimba'ya aittir (Drimba 1956, 1957, 1985). Söz konusu ağızlar üzerinde sözcükçülük alanında iki sözlük vardır: birincisi 1996 yılında Altay Kerim ve Leyla Kerim'in yayınladığı "Tatarca-Türkçe-Romence Sözlüğü" ve ikincisi 2001 yılında Karahan Saim Osman'ın hazırladığı "Dobruca Kırım Tatar Ağzı Sözlüğü"dür. Bunların yanında Jale Öztürk'ün 2017 yayınladığı "Dobruca- Köstence Ağzı Zarf-Fiilleri dğerli bir çalışmadır.

Dobruca Tatar Türkçesi ağızlarının araştırılması güncel bir konudur. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu ağızların dinamiği hızlıdır; Kırım Türkçesi ağızları ve Nogayca ağzı köylerde hala konuşulmaktadır, ancak Tatçanın diğer Kırım Türkçesi ağızları içerisinde kısa zamanda kaybolacağı muhtemeldir.

Tatça konusunda tek kapsamlı çalışma 1961 yılında Vladimir Drimba'nın yayınladığı çalışmadır. (1961). Çalışmasında, Tatça ağzını gramerin tüm kategorileri içerisinde inceleyerek, diğer Kırım Türkçesi ağızlarının özellikleriyle karşılaştırmıştır. Tatları tek bir köyde tespit ettiğini (Taşpınar köyü) ve 1957 yılında (saha çalışması yaptığı yıl) bu ağzı konuşanların yalnız 11 aileden ibaret olduğunu yazmıştır. Bu ağzın hala canlı olup olmadığının yalnız Drimba'nın tespit ettiği özellikleri takip edilerek ortaya çıkabileceğine inanmaktayım.

Dobruca Oğuz Türklerinin ağızları ile ilgili ise tek kapsamlı çalışma, Vladimir Drimba'nın 1967 yılında yayınladığı *Dobruca Türk Ağızlarının Dağılımı* adlı çalışmadır.

Giriş kısmında, Vladimir Drimba, kendi yorumunu ekleyerek, o yıla kadar yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermektedir:

Dobruca'daki Türk ağızları konusu uzmanlar tarafından şu ana kadar oldukça meçhul bir konu olarak kalmıştır ve Türk diyalektolojisi için gerçek bir "beyaz sayfa" oluşturmaktadır. Hakikatten, bazı araştırmalarda not edilseler bile, bu konu yalnız birkaç araştırmacının araştırma konusu olmuştur. Bunların arasından şu ana kadar, yalnız T.Kowalski, bu bölgeden derlenmiş bazı dil malzemeleri uzmanlara vermiştir. Balkan ülkelerinde konuşulan Türk ağızlarına karşı devamlı bir ilgi gösteren Polonyalı bilim adamı Kowalski, 1937 yılında, Dobruca güneyinde bulunan ve Türk ve Tatar nüfuslu bazı yerleşim yerlerini ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerden sonra, araştırmalarından ortaya çıkan bulguları yayınlamıştır. Kowalski'nin yayınladığı veriler yetersizdir.

1959 yılının yazında, Macar asıllı bilim adamı J.Nemeth (Köstence'nin güneyinde bulunan) Cernavoda (Boğazköy) ve Tuzla yerleşimlerini ziyaret etmiştir; son olarak, 1965 yılının sonbaharında Edward Tryjarski (özellikle teyp bantlarına diyalektolojik metinler kaydetmiş), bazı araştırmalarda bulunmuştur. Her iki Türkolog tarafından derlenmiş malzemeler hala yayınlanmamıştır. (s. 23).

Drimba, 1967 yılına kadar, Dobruca Türk ağızları (Oğuz ağızları) üzerinde önemli çalışmaları olan üç araştırmacıyı zikretmiştir: **Tadeusz Kowalski, Julius Nemeth** ve **Edward Tryjarski**.

Kendisinin de belirttiği gibi söz konusu araştırmacıların çalışmaları Dobruca Türk ağızlarının özellikleri konusunda yeterli sayılamaz.

1967 yılındaki, Vladimir Drimba'nın çalışması ise hem kapsamlılığı açısından hem de inceleme metodu açısından Dobruca Türk ağızları konusunda referans bir çalışma olarak kabul edilebilir.

Dobruca Türk Ağızlarının Dağılımı adlı çalışma, öncelikle 1966 yılında Ankara'da düzenlenen XI. Dil Bilim Kongresi'nde tebliğ olarak sunulmuştur. Daha sonra, 1967 yılında Studii şi Cercetări Lingvistice/Dil İncelemeleri ve Araştırmaları dergisinde Rumence yayınlanmış ve 1970 yılında "La répartition des parlers turcs de Dobroudja" adı altında Fransızca versiyonu yayınlanmıştır.

Drimba'nın çalışmasından sonra, kendisinin tabiriyle Dobruca Türk Oğuz ağızları konulu çalışmalar durmuştur. 1967 yılında yayınladığı çalışmasından sonra Drimba, *Codex Cumanicus* üzerine çalışmalarına devam eder, Romanya Gagauzlarının Türkçesi üzerinde çalışır, Dobruca Tat ağzı çalışmasını yayınlar, Rumence'de bulunan Türkçe kelimeleri tespit edip inceler, ancak Dobruca Türk Oğuz ağızları konusu hakkında başka bir çalışma da yayınlamaz. (bk. *Kaynakça*)

Aynı yıl, Cornelia Calin ve Cornelia Moraru, Fonetica şi fonologie/Fonetik ve Fonoloji dergisinde, Türk ve Tatar ağızlarının fonogramik arşivinin oluşturulması ve Dobruca'da yapılan anketler hakkında, raporlarını yayınlarlar (1967). Raporda, Bükreş Dil Enstitüsünün Şark Dilleri bölümünün çalışmaları çerçevesinde Dobruca Türk ve Tatarların ağızları üzerine anket çalışmalarının 1964 yılında yön kazandığını, Dobruca'daki Tatar okullarına yönelik Tatarca ders kitapları hazırlamak amacıyla, diyalektolojik temelinin belirleme çalışmalarının 1956 yılında başladığını yazmaktadır. Bu bağlamda Drimba'nın *L'aphabet de la langue tatare parlee en Roumanie*/Romanya'da konuşulan Tatar dilinin alfabesi (1957) çalışmasının da yer aldığını not etmektedirler. Yine 1957 yılında, Bükreş Üniversitesi'nde Tatar Dili Kürsüsü kurulur. Tatar dili ve Tatar ağızları konulu çalışmaların ve yayınların sayısı artarken, (bk. *Kaynakça*) diğer Türk Oğuz ağızları daha çok halk bilimi çalışmaları çerçevesinde yer alır.

1989 yılında gerçekleşen siyasi değişimler sonucunda, Romanya Türk toplulukları birçok hak ve özgürlüklere sahip olmuşlardır. Bu bağlamda, bölgedeki Türk varlığının izleri hakkında çalışmaların sayısı artmıştır. Dil çalışmaları ise yine yetersiz kalmıştır.

Son yıllarda Dobruca Türk Oğuz ağızları konusunda Özlem Demirel Dönmez'in 2018'de yayınladığı *Romanya Tulça İli Babadağ İlçesi Türk Ağızları*

ve 2019'da *Romanya-Babadağ Türk Ağızları Çerçevesinde Kadın Dilinin Kullanımı* adlı çalışması önem taşımaktadır.

Romanya Türk Edebiyatı

Kaynakça niteliğinde Romanya Türk Edebiyatı konusu birkaç çalışmada ele alınmıştır. En kapsamlı çalışma, Nedret Mahmut'un 2002 yılında yayınladığı "Romanya Türk-Tatar Edebiyatı" adlı çalışmadır (Mahmut 2002). Bir diğer kapsamlı çalışma, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın desteğiyle 1999 yılında yayınlan ve Osman Horata tarafından hazırlanan Romanya ve Gagavuz Türk Edebiyatı adlı çalışmadır. *Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Antolojileri* serisinin 12.cildinde yer alan Romanya Türk Edebiyatı kısmında, bölgenin edebiyatçıları ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, eserlerinden örnek verilmiştir. Romanya Türk Edebiyatı hakkında bilgiler, *Giriş* kısmıyla birlikte, *Romanya Sözlü Türk Edebiyatı, Romanya Yazılı Türk Edebiyatı, Diğer Temsilciler* olarak dört bölüm içerisinde incelenmiştir.

Yine genel değerlendirme niteliğinde, kayda değer çalışmalardan Jale İsmailova'nın iki makalesi, (2009, 2010) Mehmet Naci Önal'ın yayınladığı makalesini sayabiliriz. (1997).

Komünizm döneminde ve sonrasında Romanya asıllı Türk edebiyatçıların eserlerinin çoğu *Türk dilinde ve Tatar dilinde Eserler* olarak Kriterion yayınevinin kataloğunda yer almaktadır. Bu yayınevinde yayınlanan Tatarca yazılmış son eserler 1997 yılında yayımlanan Yaşar Memedemin'in *Anka* ve *Kalem Oyunları* adlı iki şiir kitabı; Türkçe yayımlanmış son eser ise, 2003 yılında Emel Emin'in *Hanımeli* adlı şiir kitabıdır. 2000 yılından itibaren, Romanya Türk asıllı edebiyatçılarının eserlerinin çoğu, Türk topluluğunu resmî makamların karşısında temsil eden derneklerin maddi desteğiyle farklı yayınevlerinde ya da söz konusu derneklerin yayın organları olan *Qaradeñïz* ve *Hakses* dergilerinde yayınlanmıştır.

Ana dilinde yayınlanan son edebiyat eserleri 2017 yılında Nevzat Yusuf Sarıgöl'ün "*Turna Yeri*" adlı şiir kitabıdır. Türk asıllı olup Rumence yazan edebiyatçılardan ise, 2020 yılında "Când merii înfloresc din nou" (Elma ağaçları tekrar çiçek açtığında) adlı romanıyla Selma Rashid Calil not edilebilir.

Komünizm döneminden sonra dil-edebiyat alanında yazar ya da araştırmacı bir neslin yetiştiği söylenemez. İlk nedeni, gençlerin yeterli derecede ana dillerine sahip olmamalarıdır. Bu nedenle çalışmamızın *Romanya Türkçe Eğitimi* kısmına daha geniş bir yer ayıracağız. İkinci bir neden ise çocuk ve gençlere yönelik edebiyat konulu etkinliklerin yetersizliğidir.

Yukarıda belirtilen nedenlerin çözümü, ilgili devlet kurum ve kuruluşunun yanında, Türk topluluğunu resmî makamların karşısında temsil eden derneklerden beklenmektedir. Söz konusu dernekler, hem siyasi-hukuki açıdan hem maddi açıdan birçok imkana sahiplerdir. Ancak temsil ettiği topluluğun kültürel değerlerini korumakta ve bu değerleri genç nesile aktarmakta yetersiz kalmaktadırlar.

Kanaatimizce, *Renkler* dergisinde yer alan yazılardan sonra, Romanya Türk edebiyatının gelişimi durmuştur. Renkler dergisinin devamı olmasını arzulayan Karadeniz gazetesinin sayfalarında, edebi ya da bilimsel yazıların sayısı gittikçe azalmıştır. Türk asıllı araştırmacıların, edebiyatçıların, kendi eserlerinin basılmasında, Türk ve Tatarları temsil eden dernek yöneticilerinin kararlarıyla, derneğe ayrılan bütçeden faydalanabilme imkanları vardır. Romanya Türk Toplumunun tarihi, kültürü gibi bilimsel çalışmaların çoğu ise Azınlıkların Sorunlarını Araştırma Enstitüsü'nün yayınevinde yayımlanmaktadır.

Yayınlar

Türk toplumunun sosyal-kültürel hayatı ve tarihiyle ilgili yayımlanan çok değerli eserlerden Cemil Tahsin'in *Tatarların Tarihi Mirası* (2 cilt, 2010-2012), *Dobruca'da Türk Kültürü Mirası* (2013), *XIV.-XVI. Yüzyıllar Arasında Rumenler ve Osmanlılar* adlı eserleri sayabiliriz. Aynı konu, başka kitaplarda da ele alınmıştır: *Karadeniz'de bir kader* (Ed.Omer M., Cupcea,A.:2017), *Romanya Müslüman Medresesi. Belge ve Hatıralar* (Ed. Cupcea, A., Marin M., Omer M.: 2016), *Romanya Tatarları.Tarih. Maneviyat. Kimlik.* (İbram, N.:2017), *Dobruca Türklerinde Tarih ve Kimlik* (Ed. Cupcea A., Gyula K.: 2017), *Dobruca'daki Türkler ve Tatarlar* (Ed.Cupcea A.:2015). Yukarıda yer alan tüm kitapların dili Rumencedir.

Bilimsel Dergi: *Studia et Documenta Turcologica* dergisi, bilimsel ve uluslararası hakemli bir dergidir. İlk sayısı 2013 yılında, son sayısı 2018 yılında yayımlanmıştır. Editörlüğünü Cemil Tasin'in üstlendiği dergide Türk Dünyasından ve Türk Dünyasına ilgisi olan çok değerli bilim adamlarının çalışmaları yer almaktadır.

Diğer Süreli Yayınlar konusunda, Türkçe yayın yapan birkaç gazete ve dergi mevcuttur. Resmî makamlar karşısında Romanya Türklerini temsil eden Romanya Demokrat Türk Birliği'nin yayın organı *Hakses* gazetesidir. 1995 yılından itibaren çıkan aylık gazetede, genelde derneğin düzenlediği eğitim ve kültürel etkinlikleri, topluluğun ileri gelen isimleriyle söyleyişleri, Türk mutfağından tarifler yer almaktadır. Bazı yazılar Türkçe, bazı yazılar Rumence, bazı yazılar her iki dildedir. 2001-2004 yılları arasında *Tuna Mektupları* adlı dergi, adı geçen derneğin himayesi altında Galati'da yayımlanmıştır. Yine derneğin maddi

desteğiyle 1996-2004 yılları arasında, Romanya Türk gençlerine yönelik *Genç Nesil* gazetesi yayımlanmıştır. Yukarıda adı geçen dergilerin dili de *Hakses* gazetesinde olduğu gibi, Rumence ve Türkçedir.

Romanya'da yaşayan Tatar Türklerini resmî makamlar karşısında temsil eden dernek ise Romanya Demokrat Türk-Müslüman Tatarların Birliğidir. Derneğin resmî yayın organı *Qaradeñïz*. *Qadınlar Dünyası. Caş*'tır. Temmuz 2014 sayısından önce gazetenin adı *Karadeñïz. Kadınlar Dünyası*. *Caş* idi. İçerik açısından *Hakses* gazetesine yakındır. Yalnız yazı dili açısından, Türkçe ve Rumence'ye Kırım Tatarca'sı eklenmiştir. 2000 yılından sonra, yazıların çoğu bu ağzın özelliklerini taşır (Bu konuda bk. Ali Aksu, 2005, s. 17-19).

Romanya Türk-Tatar toplumuna hizmet vermeye yönelik birkaç dernek daha vardır. Bunların arasında devamlılığını koruyan tek dernek 2007 yılında kurulan Romanya Tatar Birliği'dir. Derneğin yayını organı olan *Revista Dobrogeana* (Dobruca Dergisi) adlı dergide, Rumence, Tatarca, Türkçe ve İngilizcenin yanında Rusça ve alfabeleri Kiril alfabesi olan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nden gönderilen yazılar da yer almaktadır. Söz konusu dernek, Türk-Tatar dernekleri arasında, 2017-2021 yıllarında, Romanya Hükümet Genel Sekreterliğinin himayesi altında kurulan Azınlıklar Arası İlişkiler Departmanının ortak projeler gerçekleştiren kuruluşlara ayırdığı geri ödemesiz fonlarından yararlanan tek dernektir.

Romanya'da Türk basını konusunda, 2005 yılında yayına başlayan *Anayurt* gazetesi ve bunun devamı olan *Romanya Balkan* gazetesinin yanında, 2010 yılında yayına başlayan *Hayat* gazetesi mevcuttur.

Romanya Türkleri konusu, Azınlıkları Sorunlarını Araştırma Enstitüsü'nün atölye çalışmaları çerçevesinde de ele alınmıştır. Bunlardan Kozak Gyula'ın, *Muslims in Romania: Integration Models, Categorization and Social Distance. Studii de atelier. Cercetarea Mınorităţilor Naţionale din România. Working Papers In Romanian Minority Studies. Műhelytanulmányok A Romániai Kisebbségekről* (2009), Adriana Cupcea'nın *Construcţia identitară la comunităţile turca şi tătară din Dobrogea". Studii de atelier. Cercetarea Mınorităţilor Naţionale din România. Working Papers In Romanian Minority Studies. Műhelytanulmányok A Romániai Kisebbségekről* (2013), yine Adriana Cupcea'nın, A. "*Turc, tătar sau turco-tătar. Probleme ale identității la turcii și tătarii din Dobrogea, în perioada postcomunistă. Turk, Tatar or Turko-Tatar. Challenges to the Identities of Dobruja Turks and Tatars in Post-Communism*". Studii de atelier. Cercetarea Mınorităţilor Naţionale din România. Working Papers In Romanian Minority Studies. Műhelytanulmányok A Romániai Kisebbségekről (2015) adlı çalışmaları ayrı bir önem taşımaktadır.

Türk toplumuna yönelik düzenlenen **kültür ve eğitim etkinlikleri** hakkındaki bilgiler Azınlıkları Sorunlarını Araştırma Enstitüsü'nün 2013 yılında yayımladığı *Cronologia minorităţilor naţionale din România. Vol. II Macedoneni, polonezi, ruşi lipoveni, ruteni, sârbi, tătari şi turci (Romanya Milli Azınlıklarının Kronolojisi. 2.cilt: Makedonlar, Lehler, Rus-Lipovenler, Rutenler, Sırplar, Tatarlar ve Türkler)* (Garlan,A.M.: 2013) adlı kitapta yer almaktadır. Bazen kitabı yazanın yorumuyla birlikte, Türkçe gazetelerinde ve Romanya basınında yer alan Türk toplumuyla ilgili haberler bir araya getirilmiştir. 1989 yılından sonra ortaya çıkan olaylar, düzenlenen etkinlikler hakkında özetle bilgi verilmiş; toplum içerisinde gerçekleşen gelişmeler özenle belirtilmiştir. Tek eksiği tüm bu bilgilerin 2005 yılına kadar olmasıdır. Tatar Türklerini ayrı şekilde değerlendiren kitaptaki bilgiler 2015 yılına kadar devam etmektedir. (Fetisleam, M., Omer M., 2013)

Bu tarihten sonra da topluma yönelik düzenlenen etkinliklerin çoğu yukarıda da bahsettiğimiz Türk ve Tatar dernekleri tarafından gerçekleştirmiştir. Türkleri temsil eden derneğin (Romanya Demokrat Türk Birliği) düzenlediği en kapsamlı son bilimsel-kültürel etkinliklerden biri Eylül 2021'de düzenlenen *X. Uluslararası Balkanlarda Türk Kadını* adlı sempozyum; diğeri ise Köstence Ovidius Üniversitesi ve TİKA Bükreş Ofisiyle birlikte, son 2018 yılında düzenlediği "IV. Uluslararası Kültürel Çokseslililik. Dünyada Türk Dili ve Medeniyeti" adlı konferanstır. Ayrıca, Radyo ve Televızyon Üst Kurulu'nun TİKA'nın desteğiyle düzenlediği *Gelecekle İletişim Çalıştayı* (Ekim 2017), Türk Halk Kültürü Araştırmaları Kurumu'nun düzenlediği *Romanya'da Türk Kültürü İzleri Sempozyumları* (2006, 2007,2015) ve Uluslararası Kalıkınma ve İşbirliği Derneği'nin düzenlediği *Babadağ-Sarı Saltuk Buluşmaları* (8.cisi Ekim 2019 tarihinde) gibi sosyal ve bilimsel faaliyetler ayrı bir önem taşımaktadır. Çoğunlukla Dobruca bölgesinde düzenlenen diğer kültürel etkinliklerden 2016 yılında *III."Geleneksel Türk Evi* yarışması, 2019 yılında XIV. *Türk Mutfağı Festivali*, yine 2019 yılında *XV. Türk Akşamları* kültürel etkinliklerinin yanında, şiir dinletileri (2016, 2017), şiir yarışmaları (2016) gerçekleştirilmiştir.

Tatar Türklerini resmî makamların karşısında temsil eden diğer dernek Romanya Türk-Müslüman Tatarların Birliği'dir. Toplumun kültürel hayatı hakkında bilgi veren derneğin resmî web sitesindeki son haberler 2017 yılındandır. Derneğin düzenlediği önemli etkinliklerinden 2017 yılında düzenlenen XXIII. *Türk-Tatar Kıyafetleri, Dansı ve Halk Müziği Festivali*, Güreş (Kureş) oyunları, (2021) tepreşler, (2016) şiir ve şarkı yarışmaları gibi etkinlikler yer almaktadır.

Romanya'daki Türk Varlığını Destekleyen Diğer Kurum ve Kuruluşlar

Yukarıda adı geçen derneklerin yanında, Romanya Hükümet Genel Sekreterliğine bağlı olan iki kurum azınlıklara yönelik- çeşitli kültürel-eğitimsel projeleri desteklemektedir. Biri *Etniklerarası İlişkiler Departmanı*, diğeri ise *Milli Azınlıkların Sorunlarını Araştırma Enstitüsü*'dür. İlki daha çok kültürel ve sosyal amaçlı olan ve birçok azınlığı bir araya getiren projelere öncelik tanırken, diğeri bilimsel çalışmalara önem vermektedir. Kültür Bakanlığının bünyesinde *Çeşitlilik-Milli Azınlıklar* adlı bir departman vardır. Söz konusu departman çerçevesinde çoğunlukla millî azınlıklar kuruluşlarının ortaklaşa düzenlediği projelere önem verilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığının da azınlıkların eğitiminden sorumlu ayrı bir müdürlüğü mevcut olup, söz konusu müdürlükte Türkçe eğitiminden sorumlu Türk asıllı bir müfettiş görevlidir. Köstence İli Valiliğinin erişime açık 2016 yılı raporlarında, Valiliğin bünyesinde Türk toplumunu temsil eden iki danışmanın faaliyetleri yer almaktadır. Sonraki yılların raporlarında yalnız Valiliğin azınlıklara yönelik desteklediği faaliyetlerden bahsedilmektedir. Köstence İl Meclisi'nin himayesinde bulunan Theodor Burada Kültür Merkezi'nin etkinlikleri arasında Türk toplumuna yönelik etkinlikler de yer almaktadır.

Türk devletinin desteği Romanya'daki Türk varlığının korunma ve gelişmesinde şüphesiz en önemli faktörlerden biridir. Elçilik, Konsolosluk, TİKA, Yunus Emre Enstitüsü gibi resmî kurum ve kuruluşların yanında, Romanya'da kurulan Türk İş Adamları dernekleri, şirket yönetimleri, Türkiye'den gelen heyetler buradaki toplumun sosyal ve kültürel hayatına özel bir ilgi göstermektedirler. Tüm bu kurum ve kuruluşlar yöneticileri, her vesileyle, Romanya'nın ortam ve şartları çerçevesinde desteklerinin devam edeceğini vurgulamışlardır.

Romanya'da Türkçe Eğitimi

Romanya'daki Türkçe Eğitimi konusu Romanyalı araştırmacılar ve Romanya dışındaki araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Genel değerlendirme açısından Mehmet Ali Ekrem'in *Romanya Türklerinde Eğitim* adlı makalesi (1992); Mehmet Naci Önal'ın *Romanya Türklerine Bakış* (1994) adlı makalesi, Erol Ülgen'in *1990 sonrası Romanya Türkçe Eğitimi Üzerine Dr.Ali Leman ile Mulakat* yazısı (2003); Giray Saynur Bozkurt, *Geçmişten Günümüze Romanya'da Türk Varlığı* (2008); Naci Cafer Ali ve Saim Osman Karahan'ın *Romanya'da Türk Dilinde Eğitimin Tarihçesi ve Teklifler* (2009)adlı makalesi, Sylagy Szilard'ın *Romanya Türkleri ve Türkçe* adlı çalışması (2015) gibi çalışmalar Romanya Türkleri ve özellikle Türkçe Eğitiminin gelişimi hakkında çok değerli bilgiler içermektedir. Son çalışmalardan biri de *Günümüzde Romanya'da Türkçe Ana Dili Eğitimi* adlı çalışmamızdır (2019).

Türkçe eğitiminin serüveni, tespit edilen sorunlar ve bunların çözümü için öneriler içeren yukarıdaki çalışmalardan istifade ederek, zamanla hangi sorunlara çözüm bulunmuş, hangilerinin devam ettiği ortaya çıkmaktadır. Konunun farklı zaman aralıklarında nasıl ele alındığı, nelerin değişip değişmediğini yukarıda adı geçen çalışmalardan alıntılar vererek ortaya koymaya çalışacağız.

2009 yılında Emel dergisinde yayımlanan makalede, Romanya'daki Türkçe eğitiminin ilk adımlarından bahsedilirken, Romanya'nın demokrasiye kavuştuğu ilk günlerinde, Müslüman topluluğunun Bükreş Camisinde toplandığını; toplantıda Müslüman Türk-Tatar Demokrat Birliğinin (M.T.T.D.B.) kurulması ve 1959 yılında kapatılan okullardaki ana dilinde eğitimin yeniden başlatılması kararı alındığını; günün ve geleceğin siyasî ve kültürel meseleleri ele alınıp tartışıldığından bahsedilir.

Tüm bu konular metne dönüştürülüp, metin 3 nüsha olarak daktilo edilmiştir. Birinci nüsha Millî Eğitim Bakanlığına teslim edilmiştir. Teslim belgesinde yeni kurulan MTTDB'nin Eğitim ve Kültür Komitesine seçilmiş olan Prof. Mehmet Ali Ekrem Bey'in de imzası vardır. İkinci nüsha MTTDB'nin Köstence Başkanlığına verilmiştir. Üçüncü nüsha, elyazma müsvedde ile birlikte bir süre Cafer Naci'de kalmış; daha sonra, bu konuda kitap ve dergi makaleleri hazırlamakta olan Saim Osman Karahan'a vermiştir.

Rumence yazılmış ve sunulmuş metinde Romanya Türk toplumunun varlığı ve Türkçe eğitimiyle ilgili konular "*Bugünün ve geleceğin meseleleri"* adlı altbaşlık altında toplanmıştır.

Konuyla ilgili metinden seçmeler:

(…)Dobruca'daki millî azınlıkların dilindeki okulların kapatılmasından bu yana 30 yıl geçti. Bu süre içerisinde demografik yapıda, insanların zihniyetinde, hem fert olarak, hem de belli niteliklere sahip bir etnik grubun üyesi olarak istikballerini tasavvur etme tarzında büyük değişiklikler meydana geldi:

— Tatar ve Türk nüfusunun Dobruca nüfusunun toplamına göre oranı epey düştü (bugün % 10'un altındadır).

— Köylerin boşalması ve nüfusun "Sahil" ve "Tuna-Karadeniz kanalı" güzergâhının kasabalarına doğru kayması meydana geldi.

— Çocuklarımızın ve torunlarımızın büyük bir kısmı ana dilimizi ya unuttu, ya da hiçbir çağlarında akıcı bir şekilde konuşamadılar.(…)

Metinde yer alan diğer bir konu *kimlik* meselesi ve sonuç itibariyle ana dili eğitiminin hangi *dilde* yapılması gerektiği tartışılmıştır. *Kimlik* ve *ana dili* konuları için sunulan öneri ise :

Etnik kimliğin ve okullarda öğretilecek ana dilin tespiti hakkındaki kararın demokratik çözümü ancak bütün halkın görüşüne başvurmakla

gerçekleştirilebilir. Başka herhangi bir yöntem büyük hoşnutsuzluklara ve yine baskı yöntemlerine gidildiği ithamlarına yol açabilir. Halkın bu tercihlerden birinin veya ötekinin kısa ve uzun vadede sonuçları hakkında bilgilendirilmelidir".[1]

1990-1991 öğretim yılı için metinde yer alan teklifler şünlardır:

(…)2.2.1. – Halkımızla danışma toplantıları yapılıp şu hususlar tespit edilsin:

— okullar ağı

— öğretim dili

— öğretimin basamakları ve şekilleri

a) — okul öncesi

— I-IV, V-X ve XI-XII sınıfları

b) — ana dilinde okullar

— ana dilinde şubeler

— ana dilinde ders saatleri

Bu danışmalar Romanya M.T.D. Birliklerimize katılım başvuruları sırasında da gerçekleştirilebilir.

2.2.2. – Yukarıdaki A maddesinde gösterilen meselelerin halinden sonra ortaya çıkacak duruma göre, okul binaları ve öğretmen kadrolarının tespiti yapılsın. Yönlendirme ve kontrol işlerini yapacak, Köstence ve Tulça illeri için birer müfettiş gerekecektir.

2.2.3. – Bütün sınıfların, derslere ana dilimizin alfabesini öğrenmekle başlamak mecburiyetinde olduklarını ve ancak bundan sonra II. sınıftan X. sınıfa kadar her bir sınıf ana dillerini "başka başka tempolarda" öğrenmeye devam edeceklerini göz önünde tutarak birtakım "geçiş dönemi" programları hazırlanmalıdır.

2.2.4. – Ana dilininki öncelikle olmak üzere, öğretim için mutlaka gerekli olan ders kitapları sağlanmalıdır. 1990-1991 ders yılı için şu çareler mevcuttur:

— Alfabenin ve 1972–1973 yıllarında II-IV sınıflar için basılmış kitapların mutlaka lüzumlu olan bazı güncellemeler ile, acilen yeniden basımı.

— Türkiye'den bazı ders kitapları getirtilerek Romanya'nın şartlarına ve sınıfların bilgi seviyesine göre seçilmiş bazı metinlerin kullanımı tavsiye edilebilir.

[1] Bu öneri gerçekleştirilmemiştir çünkü 29 aralık 1989 kurulan Romanya Demokrat Türk-Müslüman Birliği (metinde Müslüman Türk-Tatar Demokrat Birliğinin adı geçmektedir), 1990 yılının ilk aylarında Türk ve Tatarları ayrı temsil etme amacıyla dernek ikiye bölünmüştür. https://ispmn.gov.ro/node/cronologia-minoritii-turce-19892009 ; https://ispmn.gov.ro/node/minoritatea-ttar-1990, E.T.14.09.2021.

— Romanya'da 1948–1972 döneminde Türkçe ve Tatarca olarak yayınlanmış okul kitaplarından bazı uygun metinler çoğaltılarak kullanılabilir.

— 1979–1990 yıllarında edebiyat ve folklor eserleri olarak kitap ve dergilerde çıkmış bazı metinler ve mahallî yazarlarımızın henüz basılmamış yazıları, yardımcı materyal mahiyetinde, çoğaltılabilir.

2.2.5. – Önümüzdeki yıllarda bastırılacak, uzun süre kullanılabilecek ders program ve kitaplarını hazırlamaya başlayacak bir teşkilâtın yapısı kurulmalı. Bu program ve kitaplar (yukarıdaki A maddesinde belirtilen öğretim basamakları ve şekillerine göre) öğrencilerin Romen dili ve Romence vasıtasıyla öğrendikleri disiplinlerin konularıyla ilişkilendirilerek düşünülmeli ve hazırlanmalıdır.

2.2.6. -– Bükreş Üniversitesinin Türk dili bölümünde, ileride Dobruca'da ana dilinin ve ana dilde edebiyatın gelişmesini sağlayacak bir Kırım Tatar kursu da ihdas edilmelidir. Bu kursun mezunları Romen Ülkeleriyle Kırım Hanlığı ilişkilerine dair tarihi belgelerin incelenmesine de katkıda bulunabilirler". [2]

1994 yılında yayımladığı makalesinde Mehmet Naci Önal Türkçe ana dili konusunda aşağıdaki tespitlerde bulunmuştur:

(…)-Dobruca Bölgesinde çeşitli köy, kasaba ve şehirlerde 1993-1994 öğretim yılı itibariyle 1521 öğrenci ve 54 öğretmen ile Türkçe dersleri yürütülmektedir.

-Bugün, Türkçe, Türk/Tatar gençleri arasında unutulmuş, daha doğru bir ifadeyle" unutturulmuş bir dildir.

- Türkçeyi unutan insanların dil ile beraber dinlerini de Türklüğe ait tüm özellikleri de unuttukları görülmektedir.

- Türk -Rumen hükümetlerinin eğitim anlaşmaları, Türk/Tatar çocukları için, Türkçe öğrenme yolunda gerekli şartları hazırlamış durumdadır. (s.185-190)

Mehmet Naci Önal'ın 1996 yılı çalışmasının *Sonuç* kısmından bir not:

(…)Yaşanmış tüm olumsuzluklara rağmen, yeni nesillere verilebilecek çok şey olmalı. Bu anlayış çerçevesinde, Türk ve Tatar birliklerinin günlük tartışmalarını ve anlaşmazlıklarını giderebilmelerini dilemekten ve kendi çıkış yollarını bulmaları konusunda istediklerinde yardımcı olmaktan öte yapılacak fazla bir şey yoktur. (s.190)

2003 yılında Erol Ülgen'in yayınladığı Romanya Milli Eğitim Bakanlığı, Ana Dili Türkçe sorumlusu görevinde olan Dr.Leman Ali ile mülakatından seçmeler:

[2] https://emelvakfi.org/emeldergisi/romanyada-turk-dilinde-egitimin-tarihcesi-ve-teklifler/ E.T.14.09.2021

(…)-Türkçe önce seçmeli ders olarak programa girdi. 1996'dan itibaren Türkçe mecburi dersler arasına girdi[3]. 1990'da 10 okulda seçmeli Türkçe dersleri verilirken şu anda altmış üç okulda Türkçe mecburi ders olarak okutulmaktadır;

1990'da öğrencilerin sayısı 300 kadardı. Şu anda kesin olarak 3150 öğrencimiz var diyebilirim.

- Türkçenin iyi konuşulur hale gelmesinde Türkiye'ye gidiş gelişlerin ve televizyon yayınlarının çok faydası oluyor. Ayrıca iki ülke arasındaki kültür, eğitim, spor ve ticaret alanlarındaki sıcak ilişkilerin de büyük rolü olduğuna inanıyorum.

- Romenler deyince önce benim aklıma resmî makamlar geliyor. Kanımca şu an bize bütün haklar tanınıyor. Azınlıklara verilen haklardan biz Türkler de faydalanıyoruz. Yani bütün kapılar bize de açık. Bize sadece işlerimizi, haklarımızı takip etmek kalıyor …

- Bu alanda (formasyon) büyük bir açık var. Çünkü öğretmenlerimizin branşları çeşitlidir. Türk dili alanında çalışan öğretmenlerimizin Türk dili ve edebiyatı bilgilerini geliştirmemiz gerekiyor. Ayrıca pedagojik bilgilerini de artırmamız, geliştirmemiz gerekmektedir.

- Hizmet İçi Eğitim kursları 1990'dan 1994'e kadar Türkiye'nin desteğinde devam etti. Yani Türk Milli Eğitim Bakanlığının desteği ile oldu. Bir ara bu alanda bir kopukluk yaşandı. Sebebini bilemiyorum. Bu hizmet içi eğitim kurslarına Romanya'da devam etmeyi uygun gördük. Türkiye'den Köstence Ovidius Üniversitesine ders vermeye gelen sizin gibi hocaların da katkılarıyla 1997 yılına kadar tatillerde bir haftalık kurslar düzenledik. Fakat bu faaliyetlerin de bir ekonomik tarafı var. Bildiğiniz gibi çalışmalar masraflı oluyor. Romanya'da öğretmen maaşı çok düşük. Bu durumu resmîleştiremediğimiz için yapılan masrafları öğretmenlerimiz cebinden karşılamak zorunda kalıyor. Bundan dolayı yeni toplantılar yapamıyoruz. Ancak hangi öğretmene sorarsanız sorunuz, size hizmet içi eğitime ihtiyaç duyduklarını söyleyeceklerdir.

- Ders kitaplarına gelince: bu noktada bir acımız var. Bizim eğitim kanununa göre ders kitaplarımızı Romanya'da basmamız gerekiyor. Ne var ki şimdi okunan kitapların baskı tarihleri 1970'li yılları gösteriyor. Bunların güncelleşmesi gerekiyor. Yeni müfredatlar hazırlanıyor. Ders kitaplarımızın hepsi zaman içerisinde güncelleştirilmelidir. Fakat en ilginci daha hazır değiliz.

[3] Günümüzde, Türkçe Ana dili dersi, öğrencilerin ilkokul I.sınıf, ortaokul V.sınıf, Lise I sınıflarında, dilekçe üzerine, bu dersi seçtikleri durumda, seviye bitimine kadar zorunludur. https://www.edu.ro/invatamant-minoritati-nationale ,
Resmî Gazete,I.Kısım, no 657/17.09.2012, V., 35.madde.
Ayrıca: http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/236634

Öğretmenlerimiz de yeterli kaynağa sahip değiller. Kitabı olmayan öğrencilerin eğitim alırken zorluk çektikleri de bilinmektedir."

-Bugüne kadar söylediğiniz tarzda bir kültür evi açamadık. Söylediğiniz gibi böyle bir yere ihtiyacımız var. İki ülke arasında yapılan antlaşmaya göre, böyle bir yer açılabilir. Zaten resmî yollarla yapılacak kültür evi için ortam hazır sayılır. Gayret etmek gerekiyor. Şu an geç kalmış vaziyetteyiz. Bizim yetkililerimiz bu konuda geç kalmışlardır. Türkiye de taraf olmasına rağmen hiçbir harekete girişmemiş, konuyu ele almamıştır. (s. 16-19)

2015 yılında Silagy Szilad'ın çalışmasından tespit ve öneriler:

- Romanya Türkleri ilkokuldan üniversiteye kadar Türkçe eğitim ve öğretimi tam manasıyla hayata geçirebilmiş değillerdir.

- Türkçe müfredatın gerçekleşmemesinin sebebi (…) bilinçsiz eğitimci ve velilerdir. Orta öğretimde durum biraz daha iyidir. Mecidiye Kemal Atatürk Koleji'nde Türkçe eğitim dili olarak kullanılmaktadır. Ancak bu okula başlayan öğrenciler daha önce ana dilleri olan Türkçeyi düzgün bir şekilde öğrenemediklerinden derslerde dilsel anlamda büyük zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Ancak Türkçe eğitim veren tek bir kolej 2011 nüfus sayımına göre sayıları 27.700 kişi olan Romanya Türklerinin ihtiyacını karşılamaktan uzaktır.

- Romanya üniversitelerinde kurulan Türkoloji Bölümleri sayesinde Türk dili hakkıyla öğretilmektedir. Ancak söz konusu bölümlerdeki eğitim, anadili Türkçe olmayan öğrenciler düşünülerek oluşturulduğundan Türk öğrenciler için yüzeysel olduğu söylenebilir.

- Her ne kadar Romanya Türklerinin kendilerine ait Türkçe yayın yapan televizyonları veya Romen Televizyonunda Türkçe programları olmasa da bütün gün Türkçe yayın yapan Radyo-T'nin kurulması Türkler ve Tatarlar adına önemli bir olaydır. Ayrıca Dobruca Devlet Radyosunda da günde yarım saatlik Türkçe programlar devam etmektedir. Bu radyo yayınları Dobruca'da dağınık halde yani ikamet ettikleri beldelerde nüfusun yüzde 20'sini oluşturamayan Türklerin ana dillerini doğru bir şekilde konuşmaları, kültürel etkinliklerinden haberdar olmaları ve Romen toplumu içinde eriyip gitmemeleri açısından hayati bir önem taşımaktadır.

- Romanya'da uygulanan dil yasası her ne kadar bir bölgede toplu olarak yaşayan azınlıkları kayırıyorsa da Türkler toplu yaşadıkları ve halkın yüzde 20'sinden fazlasını oluşturdukları yerlerde dahi vurdumduymazlıkları ve bilinçsizlikleri yüzünden Türkçeyi kamusal hayatta etkin bir şekilde kullanamamaktadırlar. Kullandıkları yerlerde dahi Köstence İl Eğitim Müdürlüğü örneğinde olduğu gibi Türkçe eğitimin kısıtlanmasına hiçbir ses çıkarmamaktadırlar. Bu durumun ortaya çıkmasında maalesef yeterince millî

bilince sahip olmayan öğretmenlerin ve diğer seçkinlerin payı büyüktür. Şayet Romanya Türkleri millî benliklerini ve kimliklerini uzun vadede korumak istiyorlarsa Türkçeye sahip çıkmak zorundadırlar. Bu yapılmadığı zaman Romen toplumu içinde eriyip gitmeleri kaçınılmazdır.(s. 74-75)

Görüldüğü gibi, 1990 yılında belirlenen durum tespiti, sorunlar ve öneriler günümüze kadar geçerliliğini korumuştur. 2019 yılında yayımladığımız çalışmamız, 2016-2017 öğretim yılının verilerine, anket ve mülakatlara, kendi gözlemlerimize dayanan bir çalışmadır. "Eğitim sürecinin uygun şartlarda gelişmesiyle görevli şahıs ve kurumlar, yeterli derecede ilgili olmadığını"; "sistemin çalışmasında bazı eksiklikler mevcut olup, güncelleştirilmiş müfredatların eksikliği, dolayısıyla yalnız bazı sınıflar için ders kitaplarının bulunması, dersliklerin ve ek materyallerin yeterli sayıda bulunmaması"; "topluluğunun fertlerine göre, Türk Topluluğunu temsil eden teşkilatların da ana dili eğitimine gösterdikleri ilgi yetersiz" olduğunu çalışmamızın sonuç kısmında yer alan tespitlerimizden bazılarıdır.

1990 yılında ana dili eğitiminde tespit edilen sorunları ve önerileri göz önünde bulundurarak günümüzdeki durumla karşılaştırmak olursak şu tablo ortaya çıkmaktadır:

- *okullar ağı*: ana dili Türkçe eğitimiyle ilgili erişebildiğimiz son bilgiler 2015-2016 eğitim-öğretim yılına aittir. Elde ettiğimiz bilgilere göre söz konusu eğitim-öğretim yılında 52 ilköğretim öğretmeni, 1599 ilkokul,1303 orta okul ve 434 lise öğrencisi ana dili Türkçe dersini seçmiştir. Okullar sayısı hakkında ise açık erişimli bir kaynak mevcut değildir.

Dolayısıyla kaç öğrenci hangi okulda bulunduğu hakkında açık erişimli bilgi mevcut değildir. İkinci konu, bizce daha önemli, hangi okulda- Türkçeyi seçmiş ya da seçmemiş farketmek sizin- kaç Türk asıllı öğrenci, bulunduğu tespit etmektir. Etkili ve verimli bir stratejinin oluşturulmasında bu bilgiye sahip olmak son derece önemlidir. Bilgiye ulaşılabilmenin tek yolu da ana dili Türkçe eğitimini destekleyen tüm kurum ve kuruluşların oluşturduğu ortak projelerin gerçekleşmesidir.

- *Öğretim dili*: Romanya Türklerinin ana dili eğitim sistemindeki dili Türkçedir.

Yalnız 2000 yıllında Tatar Türklerini temsil eden dernek Romanya ana dili eğitimi sistemi içerisinde Tatarca ana dili eğitimi yer almasını talep etmiştir[4]. 2015-2016 yılında, ana dili Tatarca dersi iki okulda seçmeli ders olarak

[4] Romanya Millî Eğitim Bakanlığına Romanya Türk-Müslüman Birliği'nin 345nolu/28.08.2001 tarihinde gönderdiği yazı.

verilmekteydi. Günümüzde, aynı konu adı geçen dernek ile Köstence İl Müfettişliği arasında imzalan protokolde yer almaktadır[5].

- *Ana dilinde okullar, şübeler, ana dilinde ders saatleri.*

Tüm dersleri Türkçe olan bir okul yoktur. 2015-2016 öğretim yılında dersleri kısmen Türkçe olan dört okul bulunaktaydı. Günümüzdeki durum değerlemek için açık erişimli bir kaynak mevcut değildir. Ders saatleri konusunda ise durum farklıdır çünkü müfredatta ana dili ders saatleri ile Rumence ders saatleri eşittir. Bu konu hem öğretmenlerinin belli okullarda kadrolaşmayı hem de öğrencilerin düzenli ders alma imkanına sahip olmalarını desteklemektedir.

- *Köstence ve Tulcea illerinde ana dili Türkçe eğitimden sorumlu müfettişinin atanması* konusu kısmen çözülmüştür.

Köstence ilinde ana dili Türkçe'nin yanında ana dili Rusça ve ana dili Romanni eğitiminden sorumlu bir müfettiş görevlidir. Dobruca bölgesinin diğer ili olan Tulça ilinde ise durum farklıdır. Tulcea ilinde 2016-2017 öğretim yılında Türkçe ana dili deri yalnız dört okulda verilmekteydi. Sonraki yıllardaki durumu tespit edebilmemiz için açık erişimli bir kaynak mevcut değildir.

- *Ders kitapları* konusu, Romanya azınlıklarının haklara sahip olmasından 30 sene geçmesine rağmen, kısmen çözülmüş bir konudur.

Günümüzde ana dili Türkçe dersi için yalnız ilkokul ders kitapları mevcut, ilkokul ve ortaokul müfredatları onaylanmış; lise müfredatları ise hazırlanmaktadır. Eğer müfredatları tekrar değiştirilmesi söz konusu olmazsa, önümüzdeki yıllarda, tüm öğrencilerin ana dili Türkçe ders kitaplara sahip olabilecekleri mümkün olacaktır.

- *Ders kitaplarının içeriğinde mahalli yazarlar konusu:*

İlkokul ders kitaplarında hiçbir mahalli yazarın veya şairin eseri yer almamaktadır. Metin veya şiirlerin çoğu Türkiyeli edebiyatçılarına ya da La Fontaine, Hans Cristian Anderson gibi Batı edebiyatçılarına aittir. [6]

- *Üniversitede Tatar dili kursu konusu* kısmen çözülmüş bir konudur.

2014 yılından itibaren, Tatar Türkleri derneğin yönetimi ile Köstence Ovidius Üniversitesi, Tarih ve Siyasi Bilgiler Fakültesi yönetimi arasında imzalanan bir protoköl üzerine, "Tatarların Tarihi ve Medeniyeti" adlı bir herkese

[5] https://scanteiaonline.ro/actualitate/limba-tatara-se-va-studia-optional-in-scolile-din-judetul-constanta/ ET.14.09.2021.

[6] https://manuale.edu.ro/manuale/Clasa%20a%20II-a/Comunicare%20in%20limba%20materna%20turca/EDP/A672.pdf, E.T.14.09.2021.
https://manuale.edu.ro/manuale/Clasa%20a%20III-a/Limba%20si%20literatura%20materna%20turca/EDP/A676.pdf, E.T. 14.09.2021.

açık bir kurs verilmektedir. Bunun yanında, 2017 yılından itibaren, Türkleri temsil eden dernek ve adı geçen fakülte arasında imzalanan bir protokole göre,"Dobruca Türklerinin tarihi ve medeniyeti" adlı kurs, diğeri gibi herkese açık bir kurstur, dolayısıyla her ikisi de fakültenin eğitim programlarının müfredatlarında yer almamaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Her alanda başarının temelinde eğitim bulunmaktadır. Romanya'daki **Türkçe eğitimi**nin, sağlam, güçlü, adımlarını sistemli ve kararlı biçimde atan, bilinçli ve bilgi sahibi olan bir eğitimci ekibe ihtiyacı vardır. Bunun kurulması ve çalışabilmesi için toplumun millî şuurunun canlan(-dırıl)ması, özellikle çocuk ve gençlerin kendi millî değerlerinin bilincinde olması şarttır. Bu duyguyu canlı tutmak *doğrudan temaslara yönelik çalışmalarla* etkili olacağına inanmaktayım. Bunun yanında, yukarıda da belirtildiği gibi, Türk devletinin düzenlediği Hizmetiçi kursları büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Bu tür kurslarının devam etmesi, öğretmenlerin Türkçe ana dili dersi için daha iyi hazırlanmalarını sağlayacaktır.

Halk bilimi alanında da eğitimle başlamak gerekir. Ana dilini güçle kullanan genç nesilden kendi halk edebiyatının ürünlerini bilmesini, bunlara ilgili göstermesini beklenemez. Bu yüzden bunları tekrar öğrenmek imkânı veren yeni yollar aramak gerekir: örneğin, örneğin, yukarıda da söz edilen bir Türk Kültürü Merkezinin kurulması, ders kitaplarında yerel örf ve adetlerini anlatan metinlerin yer alması, çocuk ve gençlerin kültür faaliyetlerine katılımının sağlanması, başka bir deyişle, çocuk ve gençlerinin kimlik bilinçlendirmesine yönelik projelerin oluşturulması ve uygulanması gerekmektedir.

Çalışmamızın ilk kısmında **Dobruca Türk ağızları** üzerinde yapılan çalışmaların yetersiz kaldığını, dolayısıyla güncel bir araştırma yönü olduğunu vurgulamaya çalıştık. Bu konunun, hem Dobruca'da konuşulan Türkçenin seyri açısından hem de Balkanların Türk ağızları çeşitliliği açısından son derece önemli olduğu kanaatindeyiz.

Yaptığımız bibliyografya taraması sonucunda, Balkanların Türkçe ağızları konusunun, bazı ülkelerde daha ayrıntılı, bazı ülkelerde ise yetersiz şekilde ele alındığını gördük. Bu konunun birleştirici bir proje içerisinde yer alması, araştırmaların yol almasını ve verimli sonuçlara varılmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda Balkan Türkoloji'si konulu toplantılarda, Balkan ağızları konusunu gündeme getirip, çalışma gruplarındaki uzmanları belirleyip, bu konudaki çalışmaların desteklenmesi önerilerimizden biridir.

Ancak Romanya'da bu konuyu hakkıyla inceleyebilecek dilbilimciler yok sayılacak kadar azdır. Türk Diyalektolojisi konusunda ise yerli uzman bir araştırmacı da mevcut değildir. Önerimiz, bu alanda yetiştirilmek amacıyla,

Uluslararası Öğrenci Projesinin kriterlerini daha etkin bir şekilde kullanarak, Türk toplumunun bilimsel gereksinimlerinin de göz önünde bulundurulmasıdır.

Bir diğer önerimiz, Balkan ağızları çalışmalarının ayrı bir seri çalışması olarak bir araya getirilmesidir. Örneğin, Romanya Türk Dili Çalışmaları adı altında, Romanya'da yapılan Türk ağızları konulu çalışmaları bir araya getirip, duruma göre Rumence, Fransızca, İngilizce yayınlanan çalışmaların Türkçesini sağlayıp, verilere dayanan bir derleme çalışmasının oluşturulmasıdır. Aynı yöntem diğer Balkan ülkelerinde de yapıldığında, Balkan ağızlarının hem diyakronik hem de senkronik açıdan durumunun ortaya konulması, Türk ağızlarının bütünleyici bir çerçevede araştırılmasını sağlayacaktır.

İkinci önemli konu, ağızların korunmasıdır. Özellikle genç nesillere yönelik, Romanya Türk ağızlarının özelliklerini içeren metinlerin ders kitaplarında ve yardımcı materyallerde yer almasının bunları canlı tutulabileceğine inanmaktayım.

Balkan Türk ağızları Türkçenin zenginliğini ve çeşitliğini ortaya çıkarmaktadır. Her biri ayrı bir öneme sahip olup, gelecek nesillere aktarabileceğimiz bir mirastır; dolayısıyla bunları korumak hem bilim açısından hem de Türk kimliği açısından mühim bir konudur. İki dillilik üzerinde yaptığımız çalışmalardan da ortaya çıktığı gibi, (Hasan:2011) Romanya'daki Türkçe'nin durumu vahimdir. Hala konuşulan ağızların özelliklerini ortaya çıkararak, bu özelliklerin güncel ortamlarda da kullanılmasını sağlamanın, genç nesillerde bir sahiplik duygusu uyandıracağına, Türk kimliklerinin geçmişiyle bağlantılarını güçlendireceğine inanmaktayım.

Türkçe Edebiyatı. Dil, edebiyatın temelindedir. Dile ne kadar hakim olunursa o kadar güçlü, özel, özgün bir edebiyat yazılabilir. Dolayısıyla, Romanya'da özgün ve güçlü bir Türk edebiyatının oluşturulmasında en önemli etken, güçlü bir ana dili Türkçe eğitim sisteminin mevcut olmasıdır.

Genç nesli edebiyata yönlendirmek ve Türkçe yazabilmelerini sağlamak Türkçe eğitiminin bir parçası olmalıdır. Bunu Türkçe edebiyatı konulu yarışmalarının, yazarlık atölyelerinin düzenlenmesiyle sağlanabilir. Örneğin, Makedonya'da 4.sü düzenlenen Balkanlar Online Yazarlık Atölyesi, Türkçe yazarlık konusunda etkili bir proje olduğunu düşünmekteyim.

Türkçe **süreli yayınları** konusunda *Hakses* ve *Karadeniz* dışındaki gazetelerin yazıları, Romanya Türk toplumuna da yönelik olsa bile, az düzeyde Türkçe anlayan ve konuşabilen bir Romanya Türk'ünün ilgisini çekmemektedir. Türklerin çoğu, söz konusu gazete ve dergilerin var olmasından haberdar değillerdir. Bu konuda öncellikle okul ve camilerde bunların dağıtılmasını sağlamak, açık erişimli olanlar hakkında da ara sıra tanıtım çalışmaları düzenlemek gerekmektedir. Ayrıca, Türk toplumunun geçmişini, değerlerini

ortaya koyan, farklı düzeylerde Türkçe metinler içeren, özellikle çocuklara yönelik Türkçe alternatif dergilere ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkçe ve Türk varlığını destekleyen kurum ve kuruluşların faaliyetleri az sayılamaz. Ancak toplum içerisinde ne kadar etkili olduğu tartışılabilir bir konudur. Bunların büyük çapta yapılması yerine, köyden köye, okuldan okula, hatta toplumun mensuplarıyla bire bir temaslarda bulunarak bunların gerçekleştirilmesi daha etkin sonuçlara varılmasını sağlayacağına inanmaktayım.

Genel bir sonuç yapmak gerekirse, Romanya Türk Toplumu, 1990 yıllarında başlayan Türkçe mi Tatarca mı, Türk mü, Tatar mı, kimlik ve ana dili eğitimi meseleleri, toplumun sosyal, eğitimsel ve kültürel hayatını hala etkilemektedir. Dil ve eğitim bir toplumun temel ihtiyaçları olduğuna göre, bu konulara uygun çözümler bulunmadığı sürece toplumun uzun vadede geleceğinin nasıl bir yol alacağını belirlemek güçtür. Hayatın günlük zorluklarıyla mücadele eden Türk ailesinin mensupları, kimlik koruma ve kimlik bilinçlendirme görevini de üstlenmekte ve aktarmakta zorluk çekmektedirler. Bu bağlamda, Türkçeyi ve Türk varlığını destekleyen tüm kurum ve kuruluşların ortak projelerde yer alması son derece önemlidir.

Kaynakça

Genel Kaynaklar:

Aksu, A. (2003). *Romanya Müslüman Türklerinin Dünü Bugünü*. Constanta: TIAD.

Aksu, A. (2005). Romanya Türklerinde Kültürel Durum ve Mektep ve Aile Mecmuası. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 9*(1),11-28.

Ali, N.C., Karahan, S.O. (2009). Romanya'da Türk Dilinde Eğitimin Tarihçesi ve Teklifler. *Emel, 229,* 16-19.

Baubec, A. (2017). Romanya'da Türkoloji Araştırmaları Kapsamında Türkçe İle İlgili Leksikografi Çalışmalar, Erdoğan Boz& vb. (Ed.), III. Uluslararası Sözlük Bilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı içinde (s.17-26). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

Bodea Călin (C.) (1981). Tatar Folkloru ve Etnografyası ile İlgili Romen Bibliyografyası. *Türk Folkloru Araştırmaları,* 125-135.

Bodea Călin, (C.) (1979). Türk Halkbilimi İle İlgili Romen Kaynakçası. *Türk Halkbilimi Araştırmaları Yıllığı 1977*, 389-424.

Bozkurt, (G.Ş.) (2008). Geçmişten Günümüze Romanya'da Türk Varlığı. *Karadeniz Araştırmaları*, *5*(17), 1-31.

Cafer Ali A.N (Ed.), (1996). *Boztorgay* (2.Baskı), Bükreş: Kriterion.

Călin, C., Moraru C. (1969). Les Archives Phonogrammiques Des Parlers Turcs Et Tatars De Roumanie. *Revue Roumaine de Linguistique, 14*(2), 191-193.

Çetin, M., Gürsoy, A. Romanya Kırım Tatar Toplumu Arasında Tatar Türkçesinin Kullanımı ve Geleceği". Marcel Erdal&bşk. (Ed.), Dilleri ve Kültürleri Yok Olma Tehlikesine Maruz Türk Toplulukları. 4. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri içinde (s.167-182). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Hastaneleri.

Cupcea A. (2017). Istorie şi identitate la turcii din Dobrogea (Dobruca Türklerinde Tarih ve Kimlik). Gyula K. (Ed.). Cluj-Napoca: Azınlıkların Sorunlarını Araştırma Enstitüsü.

Cupcea, A. (2016). Asserting Ethnicity: The Tatars from Dobruja (Romania). Studii de atelier. Cercetarea Minorităţilor Naţionale din România. Working Papers In Romanian Minority Studies. Műhelytanulmányok A Romániai Kisebbségekről. 63, 1-59. (2021, 14, Eylül). Erişim adresi: http://www.ispmn.gov.ro/uploads/WP%2063-19-07.pdf

Cupcea, A. (2013). Construcţia identitară la comunităţile turca şi tătară din Dobrogea"(Dobruca Türk ve Tatar Topluluklarında Kimlik Oluşumu). Studii de atelier. Cercetarea Mınorităţilor Naţionale din România. Working Papers In Romanian Minority Studies. Műhelytanulmányok A Romániai Kisebbségekről. 49, 1-31. (2021, 14, Eylül). Erişim adresi: http://www.ispmn.gov.ro/uploads/WP49-11-10.pdf

Cupcea, A. (2015). Turc, tătar sau turco-tătar. Probleme ale identității la turcii și tătarii din Dobrogea, în perioada postcomunistă. Turk, Tatar or Turko-Tatar. Challenges to the Identities of Dobruja Turks and Tatars in Post-Communısm. Studii de atelier. Cercetarea Mınorităţilor Naţionale din România. Working Papers In Romanian Minority Studies. Műhelytanulmányok A Romániai Kisebbségekről. 58, 1-59. (2021, 14, Eylül). Erişim adresi: http://www.ispmn.gov.ro/uploads/ISPMN%20WP%2058-16-04%281%29.pdf

Cupcea, A. (Ed.). (2016). Turcii şi tătarii din Dobrogea (Dobruca Türkleri ve Tatarları). Cluj-Napoca: Azınlıkların Sorunlarını Araştırma Enstitüsü.

Cupcea, A., Marin M., Omer M. (2016) Seminarul Musulman din Medgidia. Documente şi memorie/The Muslim Seminary of Medgidia: Documents and Memory. Cluj-Napoca: Azınlıkların Sorunlarını Araştırma Enstitüsü.

Demirel Dönmez, Ö. (2019). Romanya-Babadağ Türk Ağızları Çerçevesinde Kadın Dilinin Kullanımı. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar, 7*(16), 57-71.

Demirel Dönmez, Ö. (2018). *Romanya Tulça İli Babadağ İlçesi*. İstanbul: UKID.

Drimba, V. (1961). Dialectul tat din Dobrogea (Dobruca Tat Lehçesi). *Fonetică şi Dialectologie, 3*, 67-150.

Drimba, V. (1956). Discuţia asupra problemei alfabetului limbii tătare din Dobrogea (Dobruca'daki Tatar Dili Alfabe Sorunu Üzerinde Tartışma). *Limba Română*, *5*(3), 70-77.

Drimba,V. (1988). Matériaux Pour Servır À L'histoire Des Langues Turques (I) Le Vocabulaire Tatar Criméen De Nicolaes Witsen. *Revue Roumaine de Linguistique*, *33*(4) 307-355.

Drimba,V. (1967). Repartiția graiurilor turcești din Dobrogea" (Dobruca Türk Ağızlarının Dağılımı). *Studii şi Cercetări Lingvistice*, *18*(1)51-77.

Eker, S. (2006). Ekstra Küçük Bir Dil Olarak Romanya "Tatar Türkçesi". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*, *23*(2), 85-100.

Ekrem, M.A. (1992). Romanya Türklerinde Eğitim. *Renkler, 3*, 186-191, Bucureşti: Kriterion.

Gidó A.(ed.). (2013). Cronologia minorităţilor naţionale din România. Vol. II Macedoneni, polonezi, ruşi lipoveni, ruteni, sârbi, tătari şi turci. (Romanya Milli Azınlıklarının Kronolojisi. Cilt II, Makedonlar, Lehler, Ruslar, Lipovanlar, Rutenler, Sırplar, Tatarlar ve Türkler). Cluj-Napoca: Azınlıkların Sorunlarını Araştırma Enstitüsü.

Guboğlu,M. (1968). Romanya Türkolojisi ve Rumen Dilinde Türk Sözleri Hakkında Bazı Araştırmalar, XI. Türk Dil Kurultavı Bilimsel Bildiriler içinde, (s.265-272. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Gyula K., Muslims in Romania: Integration Models, Categorization and Social Distance. Studii de atelier. Cercetarea MÎnorităţilor Naţionale din România. Working Papers In Romanian Minority Studies.

Műhelytanulmányok A Romániai Kisebbségekről. S.18.(2009):1-23. (2021, 14, Eylül). Erişim adresi: https://ispmn.gov.ro/uploads/kozak.pdf

Hasan, N., (2011). *Romanya Türk Toplulukları Örneğinde İki Dillilik.* Bucureşti: Editura Universitara,

Hasan, N. (2019). Günümüzde Romanya'da Türkçe Ana Dili Eğitimi. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, *1*(2), 41-50.

Horata O. (1996). Romanya'daki Türkoloji Çalışmaları.*Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*. (2021, 13, Eylül). Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdded/issue/12720/154933

Horata, O. (1988). Romanya Türk Edebiyatı. (2021, 02, Eylül). Erişim adresi: https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78517/romanya-turk-edebiyati.html

https://ispmn.gov.ro/node/cronologia-minoritii-ttare-1989-2009 (E.T.14.09.2021).

https://ispmn.gov.ro/node/cronologia-minoritii-turce-19892009 (E.T.14.09.2021).

İbram, N. (2017). Tătarii din România. Istoric. Spiritualitate. Identitate. (Romanya Tatarları. Tarih. Maneviyat. Kimlik). Constanța: Muntenia.

İsmayılova, J. (2010). Romanya Türk Edebiyatı ve Temsilcileri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 14*(1), 174-185.

İsmayılova, J. (2010). Romanya'da Türk Halkları Edebiyatı. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 5*, 32-40.

Karahan, S. O. (2011). *Dobruca Kırımtatar Ağzı Sözlüğü. Dicționarul Graiului Tătar Dobrogean* (1.Baskı). Constanta: Ex Ponto.

Kerim A., Kerim L., (1996). *Dicționar Tătar Turc Român.Tatarca Türkçe Romence Sözlïk. Tatarca Türkçe Romence Sözlük*. Bucureşti: Kriterion.

Kerim, A. (1999) Romanya'da Kitap, Gazete, Dergi ve Radyo Yayın Hayatı, Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni Bildirileri içinde (317-334). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Mahmut N. (1964). Nogaii dobrogeni şi dialectul lor" (Dobruca Nogayları ve lehçeleri), Analele Universității București, *Limbi clasice şi orientale, 12*, 319-336.

Mamut E., Mamut N. (1997). *Dobruca Halk Edebiyatı Metinleri.* Ankara: T.C.Kültür Bakanlığı.

Mamut, E. (1975). *Curs general de limbă tătară, fonetică și fonologie, morfologie (Tatar Dili Ders Notları, Fonetik ve Fonoloji, Morfoloji)*. București: Editura Universității București.

Mamut, E. (1975). *Limba tătară (Tatar Dili)*. Bucureşti: Centrul de multiplicare al Universității București.

Mamut, E., Mamut, N., (2004). *Türkoloji Çalışmaları. Studii de turcologie*. Constanta: Ex Ponto

Mamut, N. (2000). *Romanya Türk-Tatar Edebiyatı*. Constanța: Europolis.

Memedemin, Y. (1996). *Kalem Oyınları*. Bucureşti: Kriterion

Memedemin, Y. (1997. *Anka. Şiirler.* Bucureşti: Kriterion

N. Mamut, E. (1975). Dobruca Tatar Ağızlarında Osmanlıca-Türkçe Unsurlar".I.Türk Dili Kurultayı Bildirileri içinde (s.359-367). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Omer, M. (2017). *Un destin la Marea Neagră (Karadeniz'de Bir Kader).* (Cupcea, A.(Ed.) Cluj-Napoca: Azınlıkların Sorunlarını Araştırma Enstitüsü.

Önal, M. N. (1994). Romanya Türklerine Bakış. *Türk Dünyası Araştırmaları, 93,* 177-190.

Erişim adresi: http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/m_naci_onal_romanya_turklerine_bakis.pdf

Önal, M. N. (1997). "Romanya Türklerinin Günümüz Edebiyatı". Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, (2021, 14, Eylül). Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdded/issue/12718/154874

Öztürk, J. (2017). Dobruca-Köstence Ağzı Zarf-Fiilleri ve Anadolu Ağızları Zarf-Fiilleri Üzerine Değerlendirmeler. *Ana Dili Eğitimi, 5*(4), 758-773.

Selma Rashid Calil, S. (2020). *Când merii înfloresc din nou (Elma ağaçları tekrar açtığında*). Cluj-Napoca: Colorama.

Szilard S. (2015). Romanya Türkleri ve Türkçe. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları, 6*(2), 61-78.

Tahsin C. (2013). *Moştenirea culturală turcă în Dobrogea (Dobruca'da Türk Kültürü Mirası).* Bucureşti: Top Form.

Tahsin C. (1989). Romanya'da Son Yıllarda Yayınlanan Türkçe Dergi ve Kitaplar. *Türk Kültürü*, *27*(315), 394-403.

Tahsin, C. (2012). *Moştenirea Istorică a Tătarilor (Tatarların Tarihi Mirası).* Bucureşti: Rumen Akademisi.

Ülgen E. (2003). Romanya Türkçe Eğitimi Üzerine Dr. Ali Leman ile Mulakat" Türk Edebiyatı, 351, 16-19. Erişim adresi: http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/MAKALE/M3000.pdf

Uzun, C. (2019). Balkanlarla İlgili Türkiye'de Yapılmış Çalışmalar. *Çukurova Araştırmaları.* doi: 10.18560.

Yılmaz, M.S. (2019). Romanya Konusunda Türkiye'de Yapılan Lisansüstü Çalışmalar Üzerine Bir İnceleme (1998-2018).

Hasan, N. &bșk.(Ed.), Polifonii culturale : limba, cultura şi civilizaţia turcă în lume: abordări interdisciplinare. Kültürel Çoksesilik: Dünyada Türk Dili, Kültürü ve Medeniyeti: Disiplinlerarası Yaklaşımlar. Cultural Polyphonies: Turkish Language, Culture and Civilization Worldwide :Interdisciplinary Approache içinde (s.328-337). Bucureşti : Universitara.

Yusuf Sarıgöl N. (2017). *Turna Yeri*. İstanbul: Usar.

Diğer Açık Erişim Kaynakları:

Anayurt gazetesi; Romanya Balkan Gazetesi (2021, 14, Eylül). Erişim adresi: https://gazetebalkan.ro/2020/04/24/15-yasindayiz/

Azınllıklararası İlişkiler Departmanı (2021, 14, Eylül). Erişim Adresi: http://www.dri.gov.ro/w/arhiva-finantari-nerambursabile/ E.T.14.09.2021.

Emel dergisi: (2021, 14, Eylül). Erişim Adresi: https://emelvakfi.org/emeldergisi/romanyada-turk-dilinde-egitimin-tarihcesi-ve-teklifler/

Gazete Balkan: (2021, 14, Eylül). Erişim Adresi: https://gazetebalkan.ro/2021/05/30/balkan-online-yazarlik-atolyesi/

Hakses dergisi. (2021, 14, Eylül). Erişim Adresi: http://hakses.turc.ro/?l=tr&s=ed#gsc.tab=0

Köstence İl Meclisi raporları: (2021, 14, Eylül). Erişim Adresi: http://www.cjc.ro/dyn_doc/cjc/rapoarte_activitate_consilieri_judeteni/2019-2020/RA_Tutuianu_Marius_Horia_2019-2020.pdf

Köstence Valiliği raporları: (2021, 14, Eylül). Erişim Adresi: https://ct.prefectura.mai.gov.ro/wp-content/uploads/sites/39/2017/12/Raport-evaluare-activitate-anul-2016.pdf

Qaradeniz,Kadınlar Dünyası.Caş dergisi. (2021, 14, Eylül). Erişim Adresi: http://uniuneatatara.ro/publicatii

Studia et Documenta Turcologica. Babeş Bolyai Üniversitesi, Türkoloji Enstitüsü'nün Dergisi, (2021, 14, Eylül). Erişim Adresi: http://turkology.institute.ubbcluj.ro/publicatiiITCAS.html

Tatar dili kürsüsü hakkında (2021, 14, Eylül). Erişim Adresi: http://turca.lls.unibuc.ro/wp-content/uploads/2014/02/Istoricul-sectiei-de-limba-tatara_Universitatea-din-Bucuresti.doc.pdf

Vladimir Drimba'nın çalışmaları hakkında: (2021, 14, Eylül). Erişim Adresi: https://turca.lls.unibuc.ro/vladimir-drimba-un-turcolog-roman-de-talie-internationala/

Romanya'da Türkçenin Varlığı Üzerine Genel Bir Bakış

Özet

Romanya'daki Türk varlığı yüzyıllara dayanmaktadır. Bu varlık, birçok yer adında, köylerin eski cami ve mezarlıklarında, örf adetlerin yaşatılmasında, bu topraklarda yaşamına devam eden bir Türk nüfusuyla devam etmektedir. Türk nüfusu, çoğunlukla Romanya'nın güneydoğusunda bulunan Dobruca bölgesinde yaşar. Bölge, eskiden beri bir geçiş bölgesidir. Bu yüzden Dobruca bölgesi, eski zamanlardan beri hep heterojen bir nüfusa sahip olmuştur. Buradaki insanlar farklı din ve milletlere ait olmalarına rağmen zamanla birlikte yaşamayı, birbirlerine hoşgörü göstermeyi öğrenmiş, komşu olmuşlar, arkadaş olmuşlar hatta akraba bile olmuşlardır. Kimliklerini unutmamış ancak zaman, kendilerine has belirtileri üzerine bir perde çekmiştir; günümüzdeki Dobruca nüfusu, homojen, evrensel değerlere önem veren, Avrupa araştırmacılarının da hayretle izlediği çok kültürlülük kavramının bir modelini oluşturmaktadır.

Türk nüfusu bu modelin bir parçasıdır. Rumen araştırmacıların da belirttiği gibi, bu topraklarda yaşayan Türk nüfusu hiçbir zaman sorun yaratmamıştır: hem çoğunlukla hem de diğer azınlıklarla uyum içinde yaşamına devam etmiştir. Zaman içerisinde bazen hareketli bazen durgun, kendini tanıtmaya, varoluşunu korumaya, geliştirmeye, mümkün olduğu dönemlerde değerlerini aktarmaya çalışmıştır.

Çalışmamızda, Rumen ve burada yaşayan Türk soydaşlarının Türk Dili ve Edebiyatı alanında yayınlanan referans çalışmaları tanıtılacak; özellikle 1990 yılından sonra, Romanya'da Türk varlığını güçlendirmek amacıyla gerçekleştirilen bilimsel ve kültürel etkinlikler hakkında bilgi verilecek; yetersiz kalan alanlar belirlenip, yapılması gerekenler hakkında önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar kelimeler: Romanya Türkleri, Türk varlığı, Türkoloji, Türk halk bilimi, Türk ağızları, Türk edebiyatı, Türkçe yayınlar, Türkçe eğitimi.

An Overview of the Presence of Turkish in Romania

Abstract

The Turkish presence in Romania dates back centuries. It is perpetuated in many place names, in old mosques and village

cemeteries, keeping the customs alive with a Turkish population that continues to inhabit these lands. Most of the Turkish population lives in the Dobruja region of southeastern Romania, a transition area for a long period of time. As such, Dobruja has had a heterogeneous population since ancient times. Although the people here are of different religions and nationalities, they have learned to live together and tolerate each other; they have become neighbors, friends and even relatives. They have not forgotten their identities, but time has drawn a veil over their unique manifestations. The current population of Dobruja reflects the concept of multiculturalism, a homogeneous view which attaches importance to universal values, and is studied with fascination by European researchers.

The Turkish population is part of this model. As Romanian researchers have pointed out, the Turkish population living in these lands has never constituted a problem: they have lived in harmony with both the majority population and with the other minorities. Over time, this culture has tried to establish itself, to safeguard and develop its own existence, to convey its values whenever possible.

Our paper will outline the reference studies published in the field of Turkish Language and Literature by the local Romanian and Turkish community; it will provide information about the scientific and cultural activities carried out to strengthen the Turkish presence in Romania, especially after 1990; areas that are insufficiently covered will be determined and suggestions will be made about what needs to be done.

Keywords: *Romanian Turks, Turkish existence, Turcology, Turkish folklore, Turkish dialects, Turkish literature, Turkish publications, Turkish education.*

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı

I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

Bulgaristan'ın Kuzeydoğu Köylerindeki Bazı Gelenekler ve Ritüeller Araştırması

NEVRİYE ÇUFADAR*

Giriş

Folklor, bir ülkenin, bir yöre halkının, bir etnik grubun yaşamının bütününü kapsayan ve

temelinde o halkı oluşturan insanların ortak ve yaygın davranış kalıplarını, yaşama biçimini, belirli olaylar ve durumlar karşısındaki tavrını, çevresini ve dünyayı algılayışını açıklamada; geleneksel ve törensel yaşamı düzenleyen, zenginleştiren, renklendiren bir bilimdir (Örnek, 2000, s. 15).

Bulgaristan Türklerinin folkloru, yüzyıllar boyunca yaratılan ve bugüne kadar Türk ve yabancı bilim adamları tarafından, araştırma ve inceleme konusu olmuştur. Bugün de araştırmalar devam etmektedir ve halen de devam edecektir.

Belli bir topluluk için bütün gelenek ve görenekler önemli kalıtlardır. İnsanın yaşayış tarzını ve hayat sorunlarını etkilemektedirler. Onlar kültürümüzün, güncel hayatımızın ve manevi gereksinimlerimizin bölünmez birer parçalarıdır.

Halk kültürü durağan değildir. Halkla birlikte durmadan oluşan bir dinamizm içindedir. Türk halk kültürü göçlerle Orta Asya'dan Balkanlara kadar bir coğrafyaya taşınmıştır. Oradaki halk kültürleriyle tanışıp iç içe yaşamıştır. Çağlar boyu insanlar ya da topluluklar yaşamlarında karşılaşabilecekleri olumsuzlukları

* Doç. Dr. / Şumnu Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Bulgaristan), n.chufadar@shu.bg/enes2@abv.bg

önlemek için doğayla uyum sağlama amacıyla büyü ve törenler yapmışlardır (URL: Artun: http://turkoloji.cu.edu.tr).

Çalışmamızda meci/imece, misafir odaları/köy odaları gelenekleri ve ritüel kökenli köy seyirlik oyunları incelenecektir. Ritüel kökenli köy seyirlik oyunlarındaki canlandırmaların, hayvan benzetmeleri; camal oyununda takılan maskelerin eskiden büyünün bir parçası olsalar bile, bu oyunların ve geleneklerin de kökeninde yardım umulan bir arzu ve umut da bir toteme kadar uzanmaktadır.

Geçmişte meci, misafir odaları ve ritüel kökenli köy seyirlik oyunları gelenek ve anonim halk edebiyatı ürünleri üreten mekânlardı. Bu ürünler bilim insanlarının araştırmaları için çok önemli verilerdir. Günümüzde ise bu toplanan önemli veriler bugünkü modern, dinamik ve farklı bakış açılarında yapılan yeni araştırmalara büyük katkı sağlamakta ve gençlerin eğitiminde hatta iş hayatında inovasyonlar yaratmak için farklı fikirler sunmakta, sözcük dağarcığını geliştirmekte, güzel, etkili ve akıcı bir Türkçe ile iletişim esnasında kendilerini doğru ifade etmeye ve istediklerini alabilmeye yardımcı olacaktır.

I. Köylerde Meci/İmece ve Misafir Odalarının İşlevi

1.Meci/İmece

1975-1978 yılları arasında Bulgaristan'da meci denilen çok yaygın bir gelenek vardı. O zamanlar bu sözcüğün ne anlama geldiğini düşünmemiştim, ama Eski Cuma (Tırgovişte) iline bağlı Güneköy'de bu toplantılara annemle katılıyordum. Eğlenceli ve hoşça vakit geçirirdim, kaynatılmış mısır ve çubuk şekeri yerdim, ninelerden masallar ve türküler dinlerdim. Yıllar geçti ve şimdi bir araştırmacı ve halkbilimci olarak Bulgaristan'da Türk gelenklerini araştırma çalışmalarımda meci/imece ve misafir odaları gelenekleri bana çok eskileri hatırlattı.

Türk halkına atalarından miras kalmış bu çeşit işbirliğinin adı meci, imece sözcüğünün anlamı insanların birbirine yardıma koşmasıdır. Bulgaristan Türk halk ağzında daha çok meci sözcüğü kullanılmaktadır.

Eyuboğlu'nun, Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğünde; **İmece,** tr. sözcüğü **imgek/emgek** (emek)ten **imgek emek- imek/emek-ce/i-mekce/emece-imece**. Emekle, emeklerin ortaklığıyla yapılan iş. Anlam gelişmesiyle: karşılıklı yardımlaşmaya dayanan, ortaklaşa iş. Anadolu halk ağzında, emeci (emekçi, işçi) dendiğine göre emgek/imgek sözcüğü eme'ye dönüşür. İmece (emece), emece topluca görülen ortaklaşa iş (Eyuboğlu 2004: 346).

Türk Dil Kurumu'nun,Türkçe Sözlüğünde anlamı şu şekilde açıklanmıştır: *1. Kırsal topluluklarda köyün zorunlu ve isteğe bağlı işlerinin köylülerce eşit şartlarda emek birliğiyle gerçekleştirilmesi. 2. Birçok kimsenin toplanıp el birliğiyle*

bir kişinin veya bir topluluğun işini görmesi ve böylece işlerin sıra ile bitirilmesi (TS 1988: 701).

İmece geleneği, genellikle kırsal kesim bölgelerinde uygulanan bir yardımlaşma ve dayanışma yöntemidir. İmece yöntemindeki yardımlaşmanın, maddi olarak bir karşılığı yoktur. Birleşmiş bir topluluğun, sırayla birbirinin işlerine yardım etmesidir. Örneğin, köyde, köy ve arazi işlerinin gönüllü veya mecburi olarak işbirliği içinde yapılmasıdır. Köyde, yaz ve kışlık yiyecek hazırlıkları, kadınlar tarafından her gün bir kişiye olacak şekilde yapılmaktadır. Örneğin; çeyiz hazırlama, yufka açma, tarhana yapma, salça yapma ve tarla işleri, herkesin ihtiyacının giderilmesine yönelik olarak, sırayla yapılmaktadır. Ellerindeki imkanlarla köylünün, birbirlerinin veya köyün ortak işlerini, hem kısa sürede hem de keyifli bir şekilde bitirmenin mutluluğunu yaşatan, birlik ve beraberliğin gücünü yansıtan, ”bir elin nesi var iki elin sesi var” atasözünü doğrulayan bir yardımlaşma tekniğidir (URL: https://www.biobilgi.com/imece-nedir-ne-demek).

Yardımlaşma biçimlerine göre imeceler ikiye ayrılır:

1. Sosyal Yardımlaşma Karakterine Sahip İmeceler: Evi yıkılan bir fakirin evini yapmak, gelin olan kimsesiz bir kızın veya evlenen bir delikanlının düğün hazırlıklarını yapmak, kocası askerde olan bir kadının tarla işlerini sürmek. Bu durumda yardım edilen kişilerle yardım edenler arasında sosyal ve iktisâdî bir seviye farkı mevcuttur. Yapılan yardımın karşılığı beklenmez.

2. Ekonomik Yardımlaşma Karakterine Sahip İmeceler: İş sahibi ve işi yapanların seviyesi aynıdır. Yapılan işin karşılığı aynı şekilde ödenir (Yavuz 1944: 9).

1940-50’li yıllarında yaygın olan eski meciler: Hasır dokuma mecisi, Çeyiz hazırlama mecisi, Düğün mecisi, Pazı (yufka) yazma mecisi, Yapağ (yün) didme mecisi, Tütün kırma-elpeze (istif) yapma mecisi, Mısır kırma mecisi, Mısır soyma mecisi, Harman dövme mecisi, Ev inşa etme ve çeşitli yardımlaşma mecileridir vb.

Bulgaristan’nın Kuzeydoğu köylerinde, meci özellikle ilk bahar işleri çıktığında, hasat zamanı geldiğinde ve kış aylarında düzenlenen bir gelenektir. Eskiden meciler Bulgaristan Türklerinin ekonomi ve sosyal hayatında çok büyük rol oynamaktadır.

Meciler kadın, erkek ve karışık (kadın ve erkek) mecileri olarak üçe ayrılır.

Örneğin, **Kadın Mecisi: Yapağ (yün) Didme/İşleme Mecisi:** İlkyaz (İlkbahar) aylarında koyunlar kırkıldıktan sonra, yapağlar yıkanıp çuvallara doldurulur.Yaz işleri bittikten sonra kış geldiğinde hane sahibi, yapağ didme mecisi yapar. Komşu kızları kapı kapı dolaşıp meciye davet eder. Sonra da

didilmiş yapağ sümek haline getirilir ve örekeye bağlanır, eliğ de yün eğirmek için kullanılır (KK:Gülfiye Şerifova) (URL: Kaderli 2008).

Erkek mecileri: bir ev kurmak ya da hastalık olduğu zaman orak biçmek, harman dövmek, odun toplamaya gitmek gibi daha ağır işler için düzenlenen toplantılardı (KK: Ahmed Yüsmenov).

Karışık meciler: örneğin mısır soyma mecisi, genel olarak genç kızlar ve delikanlılar katılır. Başka bir ortamda gençlerin görüşmesine razı olmayan köy halkı, bu ortamlarda gençlerin birbirini beğenmesine, tanımasına ve birbiriyle konuşmasına izin verirdi (KK:Gülfiye Şerifova).

İçlerinden hasır dokuma mecisi en yaygınıdır ve bir el sanatı olduğu için bu geleneği daha ayrıntılı araştırıp inceledik.

•Hasır Dokuma Mecisi

Hasır, mısır ve papır (papura) yaprağından örülür. Son bahar mısır soyma zamanında kadınlar mısır yapraklarının beyazlarını ayırıp bir tarafa koyarlar. Kış aylarında hasır dokuma zamanında kullanırlar.

Dokuma uzun bir süre gerektirdiği için daha çok kış geceleri yapılır. Yaz başı ekilen ve güzün toplanan misirler (mısırlar), koçanlarından soyulmamış olarak saplarından birer birer kırılır, hane sahibi tarafından avlu içine yığılır. Bundan sonra hane sahibi kapı kapı dolaşarak komşu kadınları, kızları meciye davet eder. İlk gün eriş topalağı hazırlanır ve kurutulurdu.

Kurutulan erişleri sıcak suyla ıslatıp erişi çözüp hasır örmeye başlanırdı. Gece saat 12'ye kadar hasır dokuma devam ederdi. İkram olarak hane sahibi mısır pişirip ikramda bulunurdu. Erkekler bu tür mecilere katılmaz onlar Camiilerde toplanırdı (K.K.: Gülfiye Şerifova).

Eriş sözcüğünün anlamı - eriş - riş-te – iplik (Eyuboğlu 2004:238), dokumanın tezgâha sarılmış olan ve uzunluğuna dikine bulunan telleri, arış-arkag- eriş- argaç- hasır dokumasında kullanılan ip, enine atılan iplik, atkı (Eyuboğlu 2004:37);(URL: Bahari 2003).

Hasır, tezgahta dokunur. Adı hasır çufalığıdır. Dikdörtgen şeklindedir. İki kenar kolu, aşağıda ve yukarıda olmak üzere silindir biçiminde iki döner ağacı vardır. Örülen hasır alt döner ağaca dolanır. Dokumalarda olduğu gibi, hasır dokumada da eriş / argaç vardır. Hasır dokumada mısır yaprakları elle bastırılır. Her kış gecelerinde evin duvarlarından birinin duvarına hasır çufalığı (çuhalığı, tezgahı) dayanır ve hasır örülür. Tezgah kullanıldığı için hasır örme denmez hasır dokuma deriz (Ulusoy 2013: 370).

Resim 1. Çavuşköy'de bulunan büyük yer hasırı.

•Küçük Hasır Örmeleri

Elle dokunan hasır örmeleri küçük eşya olduğundan tezgâh ve benzeri düzenek kullanılmaz. Sadece elle örülürler. Elle hasır örmeleri şunlardır: ekmek koymak için ekmek sepeti; iplik yumaklarını, kalemleri, masurları ve başka ufak tefek koymak için küçük sepet; kapı önüne paspas; meyve taşımak için zembil; çanta; torba; hasır şapka.

Resim 2. Çavuşköy'de bulunan elle örülen sepet.

Çavuşköy'de eli hünerli olan Mustafa Yaşar 1965 doğumlu, babasından öğrendiği bu işi gelenek haline getirdi, kış aylarında mısır saplarından ve söğüt çubuklarından ördüğü sepetleri, yaz aylarında köylülere satarak geçimini sağlar (KK: Hüseyin Mehmed Mustafa, Enver İbryam Ahmed).

Karşılıklı yardımlaşma sistemi içinde değişim değeri, emeğe karşılık aynı miktarda emekle belirlenmiş olsada, budurum, sosyal ve ekonomik durumlar ile ihtiyaçlara göre değişebilmektedir.

İmece Türk yaşayışında tarihi süreç boyunca önemli bir işleve sahip olmuştur ve köy hayatının pek çok alanlarında görev yüklenmiştir. Şumnu ve Eski Cuma köylerinde (Çavuşköy, Güneköy, Bolkusu vb.) Türk yaşantısı içinde imece çok önemli işlevlere sahip olmuştur. Alan araştırmasından elde edilen bilgilerden hareketle, sonuç olarak imece ile ilgili şu değerlendirmeler yapılabilir: Meciler, bu süreçte kadınlar için ayrı bir öneme sâhip olmuştur. Çünkü, bu ortamda kadınlar hem tek başlarına bitiremeyecekleri işleri çok kısa sürede bitirir, hemde bir eğlence ortamı yaratarak kendilerinden sonra gelen nesili eğitmişlerdir. Mecilerde söylenen türküler, fıkralar, masallar, destanlar nesilden nesile taşınmıştır hem halkın kültürünü zenginleştirmiştir hem de bilim adamlarına sunulan zengin bir malzeme olmuştur.

Meciler, sözlü kültürün yaşatıldığı ve yaratıldığı alanlardır. Kültür taşıyıcısı, erkeklere nispetle daha çok kadınlardır. Türk sözlü kültürü bu ortamlarda onlar tarafından kuşaktan kuşağa aktarılır. Meci'nin açık işlevi, belirlenen işlerin görülmesi ise; gizli işlevi de, üyeler arasında birlikteliği sağlayarak, özellikle kız bakma, niyet bildirme ve bunun yanında, eş seçme ortamı oluşturma işlevi gibi çeşitli eğitici ve öğretici görevler yüklenmeleridir (URL:Kaderli 2008).

Tabiatiyle meci konu komşu arasında sadece bir zor zaman yardımlaşması değil, insanların birbirini görüp dertleşme, sevincini ve kederini paylaşma ihtiyacının doğurduğu ekonomi ve sosyal içerikli bir gelenektir. "Herkes kendi işini kendisi yapabildiği halde dahi meci toplanır... Mesele eşi dostu görüştürmek, konuşturmak, ağır hayat yükünü şaka cümbüşle biraz hafifletmektir " (Cambazov, 2001, s. 113).

İletişim hayatın önemli bir parçasıdır, iletişim hayatın canı kanıdır ve her alanda her bir işte kullanılmaktadır. İnsanlar toplandığı iş sayesinde iletişim kurarak bilgi edinme ve birbirlerini daha iyi tanıma fırsatları olmuştur.

Günümüzde de Bulgaristan köylerinde, örneğin Şumnu ve Eski Cuma köylerinde halâ meci geleneği yaşamaktadır. Köylüler hala birbirlerine yardım etmektedir. Mecileri araştırma sebebimiz hem araştırmacılara hem de köylerde yaşamaya devam eden gençlerimizin yardımseverliğini arttırmak, hayatlarına renk katmak, onların iletişimini ve ana dilini geliştirmek ve Türk halkının hazine değerinde olan folklor ürünlerini unutmamalarını ve sonraki nesillere de devam ettirmeleridir.

Tabii ki evelden ezelden olan mecilerin ve şimdikilerin arasında nekadar da büyük fark olsa bile, amaç birdir: yardım etmek, hoşça zaman geçirmek, bilgi edinmek, araştırma yapmak ve canlı iletişim kurmak. Son zamanlarda salgın nedeniyle evlerimize çekildik ve özellikle alan araştırmalarımızı ve canlı iletişimi eminim ki hepimiz çok özlemişizdir.

İnsan doğduğu andan itibaren, çevresiyle iletişim kurmaya çalışır. Gelişen teknoloji bir yandan iletişimi kolaylaştırırken, diğer taraftan karmaşıklaşan dünya ise iletişimi giderek zorlaştırmaktadır. Bu nedenle günümüzde iletişim, bir insanın teknik olarak bilmesi ve becerilerini iyice geliştirmesi gereken bir araç olmuştur (Ersanlı ve Balcı 1998:7).

İnsanlar iletişimi kendilerini anlayabilmek, başkalarına anlatabilmek, başkalarını tanımak ve etkilemek amacıyla kullanırlar. İletişim kişilerarası ilişkileri, örgütleri, toplumları oluşturan ve bir arada tutan temel etkendir. Toplumsal yaşam içinde bireyin benliğini var edebilmesi ve başkalarıyla birlikte bir işi gerçekleştirebilmesi ancak iletişimle olanaklıdır. Birey kendi deneyimleri kadar, iletişim yoluyla başkalarının deneyimlerinden de yararlanarak yeni bilgi ve becerilere ulaşır (Tabak, 1999, s. 1).

Örnek olarak, sayın hocamız, İsmail Cambazov'un meci geleneğile ilgili bir alan araştırması yapmıştı ve bu araştırmayı kaleme şu şekilde geçirmiştir:

> "...meciler 15-20 erkeği ve ya kadını bir yere toplayan çalışma, yardımlaşma biçimidir. Bu toplanmalar ister içeride olsun ister dışarıda, komşusuna, hısım ekrabasına yardım etmeye gelen insanlar elleriyle çalışırken ağızlarıyla şarkı söylemeye, fıkra, masal, öykü anlatmaya başlardı. Böylece bir taraftan eski halk türküleri ve masalları nesilden nesile verilir, öte yandan da halk kültürüne yeni türküler, maniler, fıkralar, öyküler kazandırır...Toplumsal iletişim araçlarının olmadığı, radyonun, televizyonun bilinmediği, kasetin, diskin görülmediği bir zamanda meciler halk kültürünün geliştirilip yaygınlaştırılmasında çok büyük rol oynamışlar, adeta bir kaynak vazifesi görmüşlerdir." (Cambazov, 2001, s. 115-116).

İsmail Cambazov 10 Haziran 1928 tarihinde Kırcali'nin Eğridere (Ardino) belediyesine bağlı Halaçdere (Brezen) köyünde dünyaya gelmiştir ve 91 yaşında, 22 Mart 2020 tarihinde vefat etmiştir. Bulgaristanlı bir Türk araştırmacısı, gazeteci ve yazarıdır. Bulgaristan'da Türklük ve İslamiyet alanında yaptığı çalışmalarıyla tanınmaktadır. Araştırmacı "Mecinin Halk Kültüründeki Yeri ve Rolü" adlı makalesinde, Sözlü Halk Edebiyatı Hazinesi noktasında, halk hafızasından erkek ve kadın türküleri, fıkralar, masallar ve öyküler toplayıp derlemiştir. Böylelikle de Bulgaristan Anonim Halk Edebiyatına yeni ürünler katarak genç araştırmacılara farklı bakış açılarında konular incelemeye vesile olmuştur.

Örneğin: Kadın mecilerinde söylenen gençlik, aşk, gelin kaynana türküleri.

İndim çeşme başına
Yazı yazdım taşına
Sevda nedir bilmezdim
O da geldi başıma

Sevginin mumu sönmez
Gözyaşları hiç dinmez
Denizde su tükenir
Aşkta dert tükenmez

Su üstünde sarayım
Haykır yarim varayım
Saat kösteği kırayım
Sende benin merağım.

Gelin Türküsü
Annem, annem, canım ninem
Helal eyle döne döne
Ayırmayın beni anneciğimden
Uçurmayın beni yuvacığımdan
Bakırların susuz kaldı
Anneciğim kızsız kaldı
Ayırmayın beni anneciğimden
Uçurmayın beni yuvacığımdan.
(Cambazov, 2001, s. 117)

Erkek mecilerinde daha çok mizahi fıkralara, masallara ve öykülere yer verilirmiştir.

Araştırmacı Cambazov (2001), Süleyman amcanın ilginç bir fıkrasını derlemiş. Etkili iletişim yönünden genç araştırmacıların ilgisini çekebilir.

"Süleyman amca öyle anlatır ki, kendisini on defa dinlemiş olsan bile, kulaklarını dört açar, merak kesilirsin", diye özetlemiştir araştırmacı:

Kül yağdı yılı

"...komşusu, yaşdaşı ve dostu olan Mümün aga bir gün Süleymana:

-A be Sülman biz seninle yaşdaş değil miyiz? Beraber okuduk, beraber askerlik yaptık. Neden ben senin anlattıklarının birini bilmiyorum. Sen bunları nereden öğrendin, şaşıyorum, doğrusu, der.

Süleyman:

-Mümün sen külyağdı yılını bilir misin?

Mümün:

-Ama kül mü yağdı?

Süleyman:

-Yağdı ya. Hem biz tütün dikerdik. Öğleyin açık havada gökyüzünden öyle bir yağdı ki, her taraf bir karış kül altında kaldı. Biz dikkelleri bile bulamadık ta tütün dikmeyi bırakmak zorunda kaldık.

Mümün:

-Deme be

Süleyman:

-Nasıl olur da bilmezsin.

Mümün amca bütün saflığı ile hemen annesine koşar:

-Ana be ben külyağdı yılında var mı idim, yok mu idim, diye basar suali.

Meselenin Süleyman'ın yüzlerce şakasından biri olduğu anlaşılınca Mümün küplere biner, yakın dostu ile selamı sabahı keser. Bu şakanın üzerinden onlarca yıl geçmesine rağmen Mümün agaya hatırlatılınca hiddetinden kızıl bozul olur" (119-120).

Ümit Dergisinin 25 Mayıs 1999 tarihli sayısında "Meci Geceleri" başlıklı yazısında, Naim Bakoğlu şair (yazar ve gazeteci: 25 Nisan 1947, Bulgaristan, Şumnu (Şumen) ,Yeni Pazar (Novi Pazar), Kulakova (Dolina) köyü doğumlu) Şumnu köylerinde yapılan mecileri ilginç bir şekilde anlatır:

> "Yakın geçmişe kadar kış mevsimi devreye girince Türk mahallelerinde bir canlılık başlar. Hasır dokumalar,mısır soymalar çeyiz hazırlamalar,velhasıl bir kişinin zor kaldıracağı işler konu yardımıyla yapılmaya başlar. Doğup büyüdüğüm Şumnu sancağının Dolina (Kulakova) köyünde keten helvası meci gecelerin kıralı sayılırdı".

Yazar keten helvasının tarifini de sunmuştur: *"Toz şekeri sıcak suda eritilir, kızgın soba üzerinde katılaşana kadar kaynatılarak top şekline getirilmiş şeker sakızı, bir tepsi içinde dışarıda soğuğa bırakılırdı. Sonra buğday unu başka bir*

tepside kavrulur ve aynı un içinde bundan sonra yuvarlandırılan şeker topu tel tel ayrılır..." . Mecilerden zenginTürk halk mutfağı ile ilgili tarifler de öğrenmiş olmaktayız.

Hatırladığım kadarıyla ben de Eski Cuma bölgesinin Güneyköy mecilerinde bu tarife benzer şeker yemiştim adını da kesme şekeri ve ya çubuk şekeri diye biliyordum.

Örneklerden görülüyor ki bu hazine değerinde olan halk edebiyatı ürünleri gençlerin, dilini, iletişim becerilerini ve etkili konuşmasına yardımcı olacaktır ve geliştirecektir. Halk edebiyatı alanında araştırmalar yapan bilim insanlarına da kaynak olmaya devam edecektir.

Örnek olarak bir araştırmamın düşünce fikrinin doğuşunu, sizlerle paylaşmak isterim, Köroğlu Destanını ve bazı çocuk masallarını annemle mecilere katıldığım zamanlar, rahmetli Emine teyzemden duymuştum. Sonra 2017 yılında Türkiye'nin Bolu şehrinde düzenlenen Köroğlu Çalışmalarının Dünü, Bugünü, Yarını Uluslararası Çalıştayına *"Bulgaristan'nın Kuzeydoğu Bölgesinde Köröğlu Halk Anlatmalarının Yorumu"* başlıklı bir bildiri ile katılmıştım. Bu araştırma da 2019 yılında "Köroğlu Destanlarında Fantastik Unsurlar" (Fantastiçnite elementi v destanite za Köroglu) adlı araştırma kitabımın gün ışığına çıkmasına vesile olmuştu.

Halk gelenekleri toplantılarında, araştırmacılar sözlü halk edebiyatı ürünlerini toplayarak Türk halk kültürüne katkıda bulunarak zenginleşmesini ve gelişmesini sağlamaktadır ve böylelikle de eski, ama değerli geleneklerimizin korunmasını, araştırmasını ve derlenmesine vesile olmaktadırlar.

2. Misafir Odaları (Köy Odaları)

Bulgaristan'ın Küzeydoğu Bölgesi'nin Eski Cuma - Güneköy'ünün *misafir odaları, köy odaları ya da eril odaları* diye adlandırılan bu oda geleneğini de araştırmaya çalıştık. Araştırma sırasında şu sonuca vardık; bu geleneğin de amacı insan oğluna yardım etmek, iletişim kurmak, köylülerin ve gelen misafirlerin sözlü halkbilimi ürünlerine kendi bildikleri ve atalarından duyduklarını anlatarak halk kültürü sandığına yeni ürünler yerleştirmesi. Bizler de bu sandığı açtığımızda farklı bakış açıları ve farklı yöntemler kullanarak Türk Halkbilimi'ne az da olsa katkıda bulunarak gelecek nesillere düşüncelerimizi, duygularımız ve bildiklerimizi iletmiş oluruz.

Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğünde; **Oda,** es. tr. **otag/otağ** (od – fars. ateş, yanan yer, ocak bulunan yer), odadan – **ota/oda** (oturulan, yatılan yer, yatak odası, konuk odası). Fars. **çader/çadır** karşılığı söylenen otağ sözcüğün kökü od/ot (ateş), sonraki ag/ağ ekiyle **ot-ag/otağ** (çadır), konak yeri. Eskiden,

ovalarda kurulan büyük çadırlarda ocak vardı, ateş yakılırdı. Örneğin, Osmanlılarda otağ-ı humayun (padişah çadırı) (Eyuboğlu 2004: 500). Oda ve otağ kavramları birbirleriyle ilişkili kavramlardır ve Dede Korkut boylarında odaların ilk işlevine uygun olarak, çadırda toplanma ve ziyafet verme şeklinde kendisini gösterir (Develioğlu 1971). Otağlara göre daha sade mekânlar olan odalar, yer, mekân ve mesken anlamlarında kullanılır ve kapalı mekân özelliği taşır. Yer, mekân ve mesken anlamlarını da dâhil ederek oda kavramı, evlerin kenarında, dışında, bitişiğinde konukları ağırlamak için özel olarak yapılmış küçük evler şeklinde tanımlanabilir. Otağ (otak) ise büyük süslü çadır, çerge, konak, oda, konuk odası, padişah ve vezirler için yapılan gösterişli ve etekli çadırlardır (URL: Sefad, 2018; www. tdk. gov. tr, 11.09.2017).

Odalar, hem düzeni korumak bağlamında kendi iç hukuku hem de toplumdan bağımsız olmadığı için yerel hukuk bağlamında önem arz eden toplumsal kurumlardır. Örneğin; yaranlık sohbetleri, kendi iç hukuku bağlamında mahkeme kurulmasını ve suçluların yargılanmasını öngörür. Adap ve erkâna uymayan yarenler sorguya çekilir, cezası verilir. Mahkemede başağa savcı, yarenler ise jüri olarak görev yaparlar (Tezcan, 1990, s. 342).

Kültür araştırmaları için önemli kapalı mekânlar olan köy odalarının kendi geleneğine has özellikleri bulunmaktadır. Bu mekânlar, sözlü türler üzerine gerçekleştirilen anlatıları ve kapalı mekânlarda oynanabilen oyunlarıyla kendi bağlamında bir yerel eğlence merkezleridirler. Ancak genellikle sabit bir halk grubunun belirli kurallar ve düzen çerçevesinde yaşattığı bu mekânlar, sistemli bir işleyişe sahip ve geleneğin bilincindeki bireylerden müteşekkil olmaları sebebiyle, tıpkı oyun, anlatı, psikoloji ve sosyoloji meselelerinde olduğu gibi, halk hukuku meselesinin araştırılabilmesi için de elverişlidi (URL: Sevindik, 2018).

Eril odalar, geleneğin egemen olduğu kırsal alanlarda, fertlerin bir yere ait olduğunu ve değerlerle donatıldığını hissettiği kamusal mekânlar olarak da önemli işlevlere sahiptir. Bölgesel olarak eril odalar ismi ile anılan umuma açık meskenlerde, oda ihtiyaçları imece usulü ve herfene şeklinde ortaya çıkan yardımlaşma esasına göre düzenlenmiştir. Odaya katılım ve oda ile ilgili sorumluluklar almanın gönüllülük esasına göre şekillendiği bu yapılanmada birlik, beraberlik ve cömertlik duyguları Türk toplum yapısına ait ahilik ve fütüvvet anlayışından beslenmiştir (URL: Aksakal, 2019).

Güneköylü Fatme nineye, misafir odalarının işlevini sorduğumda şu cevabı aldım:

> “Benim köyümde misafir odalarından altı yedi tanesi hala mevcuttur, ama artık kullanılacak durumda değildirler. Oda yaptıran bir kişi vakti hali yerinde ve hayırsever biridir. Bu odalar ev sahiplerin avludaki dış kapısına yakın inşa edilir. Sonra badana yapılır, bir kurban kesilir

ve mevlit okutulur. Odanın içine sofralar kurulur, dualar edilir ve o günden itibaren, misafir odası, köye gelen her misafire açıktır. Kim olursa olsun her nereden gelirse gelsin odaya davetlidir. Ev sahibi bu yaptırdığı köy odasında misafirini ağırlar, ona sofra kurar, yatak hazırlar. Sabahları yine kahvaltısını verip yolcu eder. Bu gelenek senelerdir böyle devam etti. Ne yazık ki günümüzde misafir odaları artık yok olmuştur ve köyümüze gelen misafirleri kendi evlerimizde ağırlamaktayız. Evelden ezelden bir söylentiye göre, bu odaların yıkılması uğursuzluk getirir diye inanılır ve halk bu tür yapıtları bozmak ve yıkmak istemediği için, onlar kendiliğinden harap olmuştur.

Misafir odaları başka görevler için de kullanılırdı. Misafir olmadığı zaman, özellikle uzun kış geceleri oraya bazı akşamları köyün erkekleri toplanır, kahfe yada çay içer ve köyde olan biten olayları anlatır ve bazılarına çözüm bulmaya çalışırlardı. Köyün yaşlıları oraya toplanır ve köyde yaşanan bazı tatsız olaylar için adî kararlar almaya çalışırlardı. Sohbet arasında hikaye, türkü, şiir ve efsaneler de anlatırlardı. Bazı günler de köyümüzde bir düğün olacaksa hanımlar ve genç kızlar orada hazırlıklarını yapar, türkü, fıkra ve bilmeceler söyleyerek eğlenirlerdi, o zaman da evlenecek yaşta olan erkekler odanın pençeresinden kızlara bakardı. İşte bunları hatırlıyorum, o zamanlar radiyo ve televizyon yoktu. Uzun kış gecelerinde bazen komşunun yaptırdığı köy odasında bazen de birbirimizin evlerinde ortaklaşa işlerimizi eğlenerek meci/imece toplantılarında tamamlıyorduk." (KK: Fatme Yakubova).

Görüldüğü gibi köylerde misafir odalarının görevleri misafir ağırlamak dışında meci/imece toplantıları amacıyla erkeklerin dışında kadınlar tarafından da kullanılmaktadır. Sorun çözme, eğlenme, sohbet, yardımlaşma ve iletişim esnasında da halk kültürüne yeni türküler, öyküler, fıkralar, masallar kazandırmaktır.

Hayatımızda en önemli olan kavramlardan biri iletişimdir, ne yazık ki eskilere bakarak günümüzde teknolojinin gelişimi ve salgın nedeniyle insanlar arasında iletişim azalmıştır.

İletişim, insanlar arasında bağlayıcı ve vazgeçilmez unsurlardan birini oluşturmaktadır. İnsan iletişim becerileri sayesinde toplum içinde ve bir birey olarak yaşamayı ve kendini var kılmayı başarmaktadır. İçinde yaşadığımız çevresel, toplumsal ve kültürel ortamın özellikleri de iletişimimizi gerçekleştirmemizde son derece önemli rol oynar (URL, Ertürk 2016: 8). İnsan bir toplumun içinde kendini tanıtmak ve anlatabilmek için iletişime ihtiyaç

duymaktadır, ne yazık ki modern dünyamız çocuklarımızı canlı iletişimden güne güne uzaklaştırmaktadır.

II. Köy Seyirlik Oyunları

Köy seyirlik oyunlarının çok eskilere dayanmasında en önemli etken, ritüel kökenli ve dramatik olmalarıdır. Günümüzde, köylerde bu oyunlar uygulanmaz, ama bazı halkbilimcilerin araştırma alanına konu olmuşturlar.

Ritüellerde büyük dinler öncesi eski dinlere, inanışlara ait izler bulmak mümkündür. Her ritüel bir sembolden oluşur. Ritüellerde doğa, totemizm kültü, ölmüş ulu kişilere saygının simgesi olan atalar kültü iç içedir. Bu tür törenlerdeki taklit, eylem ve toplu katılma doğadan insanoğluna karşı gelebilecek kötülük ve olumsuzluklara karşı büyüyle korunma çabasıdır (And 1977: 234-257; Antonijevic 1979: 112-115; Prosic: 1976: 33-5; Cajkonovic: 1973: 287; Nutku 1985:17-18).

Köy seyirlik oyunları içerik ve özellikleri bakımından iki gruba ayrılabilir:

1. Mevsimlerle İlgili Ritüel Kökenli Köy Seyirlik Oyunları

2. Eğlence Amaçlı Köy Seyirlik Oyunları

Köylülerin hayatına sıkı bir biçimde yerleşmeleri ve canlılıkları çok eski bir sözlü geleneğe dayandıklarını göstermektedir. Bu oyunlar asırlar boyunca göçlerden, çeşitli kültürlerden ve birikimlerden etkilenerek günümüze dek gelebilmişlerdir. İslamiyet öncesi Türk kültürü, Anadolu ve ortak Balkan kültürünü bir arada gitiren oyunların temelinde eski ritüel izleri görünmekte. Ritüellerin içeriğinde eşya, haraket, görüntü, olay, saha ve zaman boyutu vardır. Bunlar aynı zamanda yaşayan bir olayı, bir kişiliği, bir olguyu, bir yaratığı canlandırır. Oyunlar oynandığı toplumun kültür seviyesine ve oynandığı çağa bağlı olur. Köy yaşamı içinde çok önemli yer alıp köy ortamında varlıklarını sürdürürler (Elçin 1986:380; Artun 19989: 163).

Köylüler seyirci de olsalar bazen oyuna katılırlar, onlara yönelik sorulara cevap verirler. Kadın rollerini erkekler oynar, oyunlar müzik eşliğinde toplu oyunla başlar ve yine toplu oyunla biter. Kılık kıyafete de önem verilir (Hasanova 2011:67).

1. Mevsimlerle İlgili Ritüel Kökenli Köy Seyirlik Oyunları

1.1. Camal/Cemal

Sayın E. Artun'a (1993) göre Cemal oyunun kökü islamiyet öncesine dayanır ve adını da islam kültüründen almıştır. Araştırmacı, Arapçada cemal - erkek deve anlamında ve Cemal oyuncularının deve kılığına girmeleriyle cemal

adı arasında bir bağ olduğunu ve nedeni bilinmediğini yazmış, s.7. Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğünde deve sözcüğünün anlamı es.tr. teve (deve). Kâş.da geçen tivi (deve)sözcüğü fars. div (dev) ile eşkökenlidir. Ar. cemel (Eyuboğlu 2004:182).

Cem-el/Cem-al-Deve sözcüğünü bir sembol olaraka düşünürsek. Sembol, insanın hayal ve tasavvur yetisine yönelen bir durumdur. Devenin sembol olarak anlamı zaten bolluk ve berekettir. Fikrimizce, eskiden insanlar tarımdan elde edilen ürünlerin ve hayvanların çoğalması için böyle bir ad seçmişlerdir. Bu adın veriliş nedeninin nereden ve nasıl geldiğini araştırmak gerekir, ama bu başka bir araştırma konusudur.

Camala tr.: Harman sonu düzenlenen ritüel kökenli eğlencedir (Artun 2014:107). Cemal tr. : Güzellik, güzel yüz. Çok defa Tanrı'nın sevdiği kullara gösterdiği güzelliği veya yüzü anlamında kullanılır (Artun 2014:109). Cemal,-li Ar.cemâl. Yüz güzelliği (TS 1988:251).

Camal ritüelinin oynanmas nedenini Erman Artun şöyle açıklar: *"...büyüsel nitelikli kökü, Ortaasya'ya, Şamanizme dayanan bir ritüeldir... Camal oyunu tarımda başarı ve bolluk elde etme amacıyla büyülük ritüel niteliğini kazanır...ritüel bir örnek üzerine kalıplaşmış davranışlar ve töreler bütünüdür. Bir toplu gösteri, eylemdir. Büyüsel niteliktedir."* (Artun 1993:9).

Camal Bulgaristan'da bir son bahar ritüel nitelikli oyundu. Genelde harmandan sonra, ekim ayında asılatı topladıktan sonra yapılır. Geleneksel olarak temeli tarıma ve büyüye bağlıdır. Bu oyunun esas amacı, toplanan asılatın gelecek yıla da bereket dilemek, köylülerin tarımdan elde ettikleri ürünlere sevinmek ve doğaya bir nevi bu ritüelle teşekkür etmek. Araştırma yapılan bölgeler Şumnu ve Eskicuma illeri. Türklerin yoğun olarak yerleştikleri yerlerdir.

Güneköy'lü Fatma nineden dinlediğimiz Camal oyunu ile ilgili kayıt ettiğimiz bilgiyi şu şekilde kaleme aldık:

> "Köy yerlerinde yaz günleri işler çok yoğundur, asılatı topladıktan sonra gençler toplanır ve camal ritüeline hangi gece çıkacaklarını, nereden başlayacaklarını, kim nasıl elbise giyecek diye anlaşırlar. Bazıları koyun ve keçi derisine bürünürler, çan, boynuz ve sakal takarlar, bazıları ise kız kardeşlerinin elbiselerini giyerek genç kız simasına girerler. Tam köy sakinleri uykuya dalmak üzereyken "Camal" oyunları başlar. Çıngırak ve tencere kapakları, zilli maşa ve künt sesleri bütün köyü uyandırır. Gençler kapı kapı gezerler. Türkü söyleyip oyun oynarlar. Her aile onlara para, zebze, meyve, kolaç ikram eder. Bu gece öyle bir gecedir ki genci ve yaşlısı onları seyretmeye çıkar. Gecenin bir vaktinde bütün insanlar sokaklarda, kapı başlarında camalcıları beklerler.

İlk önce kimin en çok davar sürüsü varsa onun kapısına giderler. Evin sahibi önünde halk oyunları oynanır, atlayarak zıplayarak sırtında postu olan camalcıya diğerleri sopalarla vurur, şarkı ve maniler söylerler. Ev sahibi boynuzundan tuttuğu bir koçu camalcılara hediye verir. Sonra evinin hanımı da börekler ikram eder, yaşlı dede ise para verir. Böylece camalcılar sabaha kadar kapı kapı dolaşırlar bazıları ekin, bazıları mısır, zebze ve meyve verir. Camal ritüeli gecesi öyle bir gecedirki ağaçların dalları bile oyun oynar. Bütün köyün evlerini dolaştıktan sonra camalcılar toplanan hediyeleri misafir odasına/köy odasına taşırlar. Misafir odası, böyle toplantılar ve şenlikler için de kullanılır. Böylelikle camalcılar kimseyi rahatsız etmemiş olur. Sonra biraz dinlendikten sonra, öğlenüzeri yine toplanırlar, koçu keserler pişirip bir ziyafet verirler, çoluk çocuk ve fakir fukarayı toplarlar herkes karnını doyurmuş olur" (KK: Fatme Yakubova).

Sayın hocamız N. Hasanova'da (2011) köy seyirlik oyunlarını araştırdı ve geleneksel olarak tarıma ve büyüye bağlı olduklarını yazdı.

Camalın personajları:

Camalcıların çerebaşısı vardır. Çan ve zilleri bel, boyun ve kollarına bağlarlar. Eski giysiler, koyun derisi, postu giyerler. Ellerinde büyük sopalar vardır.

1.Gelin

Bir kaç delikanlı annelerinin gelin elbiselerini giyerler. Beyaz gömlek, üstüne pullu yelekler, şalvar, başlarına çember bağlarlar, pelik takarlar, yüzlerinin bilinmemesi için bitkilerle, kurumla boyarlar.

2.Nine

Bir delikanlı nine olur. Ninesinin kıyafetlerini giyer.

3.Dede

Bir delikanlı dede olur. Dedesinin kıyafetlerini giyer.

4.Ayı

Koyun derisinden postekiye bürünen bir delikanlı ayı olur.

5.Ayıcı

Bir delikanlı da ayıcı olur, ayının yularını tutan kişidir.

6.Candarma

İki kişi, yüzlerine sakal takar, kara sürer, ellerine uzun sopa alır, biri önden, diğeri arkada bütün oyuncuları korurlar.

Oyun bittikten sonra çerebaşı şu sözlerle ev sahibini selamlar:

Camalcı geldi, duydunuz mu,

Selam verdi, aldınız mı?

Hambara mısır ekin koydunuz mu?

Bu camalcı neresinin camalcısı, bildiniz mi?

Gelin olan delikanlılar halk oyunu oynarken evin sahibi ayıya sırtını ezdirir. Hediyeler verir: para, buğday, zebze yada son bahar meyveleri.

Çok eski zamanlarda camalcılar kendi köyünü gezdikten sonra, diğer köyleri gezmeye de gider. Yolda başka köyün camalcılarınla kalşılaştıkları zaman bazı çok ciddi kavgaralar çıkar ve bu kavgalar ölümle de biter. Mezar, camalcının vefat ettiği yere kazılır ve camalcı mezarı denir.

Eski Cuma (Tırgovişte ili Bolukısı (Draganovets) köyünde Cemal oyunu denir ve değişik köylerde oyunu ve simalarda değişiklik gösterir. Örneğin Bolukısı köyünde başına kağıt koni geçiren çerebaşıya *Sivringöz,* oyuncu kızlara Hanım derler. *Balıkçı, Tercuman ve Yazıcı* simaları da vardır. Şumnu ili Tuşovitsa köyü Camal oyununun adı *Kadıncık* olarak bilinir (Hasanova 2011: 64-65).

1.2. Eğlence Amaçlı Köy Seyirlik Oyunları

Evelden ezelden köylerde bir düğün dernek olduğu zaman halkı eğlendirip şenlendirmek amacıyla oynanan oyunlardır. Her köyün güncel sorunları değişiktir ve bu ritüel kökenli oyunların genel amacı insanların kır işlerinden sonra biraz iyi vakit geçirmeleri ve oyun şeklinde bazı olan bitenleri mizah biçiminde canlandırmalarıdır. Eski oyunların kalıplarına yeni içerik katarak güldürme, alay, eleştiri ve mizah çabası ön plandadır. Bu oyunların konuları kız kaçırma, gelin kaçırma, damat tıraşı, söz kesme, ölüp dirilme vb.

Eskiden bir düğün olduğu zaman, kına gecesi kadınlar oda içinde şenliklerini sürdürür, erkekle ise odanın pençerelerinden seyrederler. Kına gecesi sona erince, kadınlar evlerine toplandıktan sonra meydan erkeklere kalır. Erkekler toplanır ve sabaha kadar düğün şenlikleri devam eder. Zilli maşa ve darbukaları vurarak türkü ve maniler söylerler. Düğünlerde Kız Kaçırma, Dede Oyunu, Arap Oyunu , Damat Tıraşı gibi oyunlar oynanır. Ne yazık ki artık bu oyunlar şimdiki gençlerden bilinmemektedir. Oysa eskiden insanlar birbirileriyle bu ritüel kökenli seyirlik oyunları sayesinde iyi ve güzel bir iletişim içindeydi. Şimdi ise gençlerin canlı bir iletişimi ve eğlencesi çok farklı yönlerdedir.

Sonuç

Meci ile misafir odaları gelenekleri ve ritüel kökenli seyirlik oyunlarının en önemli özelliği insanlara yardım eli uzatarak hayatlarını kolaylaştırmak ve şimdiki

nesillere de eğitim amaçlı mesaj iletmektedir: Birlik, beraberlik ve iletişim olduğu zaman hayat daha mutlu ve sağlıklı bir şekilde devam edecektir.

Türk köylerinde hala yaşlı teyzelerimiz ve amcalarımız, ninelerimiz ve dedelerimiz yaşamaktadır, gençlerimiz onların anlattıkları ve söyledikleri atasözlerini, destanları, efsaneleri, masalları, türküleri dinlemeye ve araştırmaya devam ederlerse, sözlü halk edebiyatı ürünleri halk hafızasından, nesilden nesile iletilerek devam etmiş olur ve kalıcı olarak da yazıya geçirilmiş olur. Böylece de tüm gençlerimiz ve üniversite öğrencilerimiz hem Türk folkloru ürünlerinine yenilerini eklemiş olur hem de ana dilini geliştirmiş olur. Güzel ve etkili bir Türkçe ile karşı tarafa doğru ve akıcı mesajlar iletmiş olur. Kendilerini bu dinamik hayatın içinde daha doğru ifade etmeye ve anlatmaya çalışmış olur. Bulgaristan sınırları dışına çıktıkları zaman da kendi kültüründen karşılaştığı insanlar ile her konuda hiç zorluk çekmeden, örneğin iş hayatında olsun, turizm ve araştırma esnasında olsun, rahat ve güzel bir sohbet etmeleri ve işlerinin başarıyla sonuçlanması, onları mutlu kılacaktır ve kendilerinin çok değerli olduğunu hissetirecektir.

Kaynakça

Antonijevic, D. V. (1979). Brumalije Savremene Maskirane. Balkanskih Naroda, *Balcanica Beograd,* 112-115.

Artun, E. (1993). *Cemal Ritüeli ve Balkanlardaki Varyantları*. Ankara: KB-HKAGGMY.

Artun, E. (1998). *Tekirdağ Halk Kültürü Araştırması*. Tekirdağ.

Artun, E. (2014). *Ansiklopedik Halkbilim/ Halk Edebiyatı Sözlüğü. Terimler-Motifler-Kavramlar.* Adana: Karahan.

Bilen M. (2004). *Sağlıklı İnsan İlişkileri*. Ankara: Anı.

Cambazov İ. (2001). Mecinin Halk Kültüründe Yeri ve Rolü", Bulgaristan Türk Folkloru, II Uluslararası Bulgaristan Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri, *Folklor Araştırmaları Yayınlar,* 29, 13-122. Ankara.

Cajkonovic (1973). Cajkonovic, V. Mit i Relegija u Srba Beograd, 287.

Çufadar (2011). Tırgovişte İli Güneköy Türk Halk Kültürünün Bazı Gelenek ve Görenekler. *Bulgaristan Türk Halkbilimi.* Faber, V. Tırnovo, 26-41

Develioğlu, F. (1971). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük.* Ankara: Aydın Kitabevi.

Elçin, Ş. (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Ersanlı, K., Balcı, S. (1998). İletişim Becerileri Envanterinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, *II*(10), 7-12.

Eyuboğlu, İ. Z. (2004). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal.

Hasanova, N. (2011). Köy Seyirlik Oyunları. *Bulgaristan Türk Halkbilimi.* Faber, V. Tırnovo, 63-70.

Nutku, Ö. (1985). *Dünya Tiyatro Tarihi.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Örnek, S. (2000). *Türk Halkbilimi* (2. Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı.

Prosic, M. (1976). Obredna Praska Srbıji Teorijsko Hipoteticki Okvirza Proucavanje Poklada Kao Obreda Prelaze. Etnoloske Sveske I. Beograd, 33-50.

Tabak, R. S. (1999). *Sağlık İletişimi.* İstanbul: Literatür.

Totev, T. (1998). "Bulgaristan Türk Folkloru" Adlı Uluslararası Parlak Bir Etkinlik". Bulgaristan'da Türk Folkloru. Uluslararası Folklor Konferansı. Şumen: "Piskopos Konstantin Preslavski" Üniversite.

TS (1988). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.

İnternet Kaynakları:

Aksakal, E. (2019). Türk Kültüründe Eril Mekân Örneği; Köy Odaları (2021, 18, Mayıs). Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/707169

Artun, E. (tarih yok). Ritüel Kökenli Çukurova Köy Seyirlik Oyunlarında "Canlandırma, Hayvan Benzetmeceleri ve Semboller". (2021, 04, Mart). Erişim adresi: http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/makaleler/23.php#_ftn1 (Erişim tarihi 04.03.2021). Bahari, M. (2003). Divan-i Luqat-i it-Türk Dizini, TDK, 2003. https://altaica.ru/LIBRARY/turks/Mahmud_turkish_index.pdf

Ertürk Y. D. (2016). (2021, 10, Mayıs). Erişim adresi: http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/kok/insaniliskveileyontemleriau254.pdf

Kaderli, Z. (2008). Deliorman'ın Aydoğdu Köyünde Meci/İmece. (2021, 08, Mayıs). Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/989717

Sevindik, A. (2018). Köy Odalarından Hareketle Bir Orta Anadolu Köyünün Halk Hukuku Algısı. SEFAD, (39): (2021, 12, Mayıs). Erişim adresi: 27-48.https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/505879

Biobilgi: İmece nedir? (2021, 10, Mayıs). Erişim adresi: https://www.biobilgi.com/imece-nedir-ne-demek

Kaynak Kişiler:

Ahmed Ahmedov Yusmen, 1942 d., Eski Cuma / Güneköy, emekli

Enver İbryam Ahmed, 1969 d., 52 yaşında. Şumnu/Çavuşköy.

Gülfiye Şerifova, 1943 d. Şumnu/Çavuşköy, emekli.

Hüseyin Mehmed Mustafa, 1966 d., 55 yaşında.

Fatme Ademova Yakubova, 1945 d., Eski Cuma/ Güneköy, emekli.

Nazife Hüseinova Çufadarova, 1944 d., Şumnu/Çavuşköy, emekli.

Bulgaristan'ın Kuzeydoğu Köylerindeki Bazı Gelenekler ve Ritüeller Araştırması

Özet

Türk toplumun en başta, milli değerler manzumesini meydana getiren unsurların başında, folklor dediğimiz temel kültürün varlığı gelmektedir. 1998 yılında gerçekleşen, Bulgaristan Türk Folkloru adlı Uluslararası Sempozyumun açılış konuşmasında, Trakya Üniversitesinden katılan onur konuğu Dr. Emin Kalay'ın çağrısı da bu yöndedi "Folklor, aynı coğrafi enlem üzerinde oturan insanların ortaklaşa dokudukları renkli bir kilimdir. Bu kilimi sandıktan çıkaralım ve dünyaya gösterelim" diye çok özlü bir çağrıda bulunmuştu (Totev, 1999, s. 13). Günümüz olayları nedeniyle her nekadar zor olsa da araştırmacılar, Türk halkının renkli ve hazine değerinde olan, çok eskilere dayanan gelenekleri ve ritüelleri toplamaya, araştırmaya ve korumaya devam etmektedir.

Çalışmamızda, Bulgaristan'ın Kuzeydoğu köylerindeki çok eski bir sözlü geleneğe dayalı meci (imece), misafir odaları ve ritüel kökenli seyirlik oyunlarını (camal / cemal, sayacılar) araştırmak, incelemek ve iletişimsel değerlerini tahlil etmeye çalışmaktır.

İnsanlar, doğayla uyum sağlama amacıyla, büyü ile mevsimin gelişini geciktirebileceğine inanarak yağmur yağdırma, hayvanları çoğaltma ve toprak ürünlerini arttırma amacıyla ritüel kökenli seyirlik oyunları düzenlemiştir ve hiç bir zaman da umutlarınından vazgeçmemiştir.

Amacımız, halk hafızasından duyduğumuz geleneklerin ve ritüellerin iletişimsel, kültürel ve manevi özelliklerini incelemek, belirtmek ve gençlerimize hazine değerinde olan halk kültürümüzü araştırmaya, toplamaya ve farklı bakış açılarından keşfetmeye yönlendirmektir. Örnek olarak da Bulgaristan'da Şumnu Üniversitesinin, Beşeri Bilimler Fakültesinde yer alan Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün Budun Dil Bilimi ve Halkbilimi derslerinde eğitim sürecine katkıda bulunmaktır.

Anahtar kelimeler: Folklor, iletişim, misafir odaları, meci, seyirlik oyunları.

Study of Some Traditions and Rituals in The Northeastern Villages of Bulgaria

Abstract

The existence of the basic culture, which we call folklore, is at the forefront of the elements that make up the national values of Turkish society.

In the introductory speech of the International Symposium "Turkish Folklore in Bulgaria", held in 1998, the call of the guest of honor from the Thracian University Dr. Emin Kalay was also in this direction. He invited the audience with an extremely meaningful appeal: "Folklore is a colorful carpet woven together by people living in the same latitude. Let's take this carpet out of the box and show it to the world."

Due to today's events, no matter how difficult, researchers continue to collect, explore and preserve the colorful and valuable traditions and rituals of the Turkish people. The work is aimed at discovering and analyzing communal work (mejia-meci), rural guest rooms (oda) and ritual village games (camal / cemal) based on the ancient oral traditions in the northeastern villages of Bulgaria and researching their communicative value. To be in harmony with nature, people believe that they can magically slow down the seasons, make it rain, breed animals and increase soil yields.

Our goal is to explore and point out the communicative, cultural and spiritual features of the traditions and rituals heard from folk memory, and to guide young people to continue to collect and explore Turkish folk culture from different perspectives.

***Keywords**: Folklore, communication, rural guest rooms, meci, rural theater games.*

Kuzey Makedonya Türk Ağızlarında Ek-Fiil

OKTAY AHMED*

1. Giriş

Kuzey Makedonya Türk ağızları, Anadolu ağızlarının bir devamıdır. Her ne kadar yerel Hint-Avrupa dilleriyle temasta bulunsalar da, bu ağızlar, genel olarak Rumeli Türk ağızları gibi, aslında Eski Anadolu Türkçesinin izlerini taşımakta ve çoğu zaman eski dilin bir donmuş şeklidir.

Bu ağızlar üzerine yabancı ve Kuzey Makedonya araştırmacıları tarafından çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ülkede mevcut olan dört Türkoloji merkezinden (Üsküp - 2, İştip - 1, Kalkandelen -1), bu Türk ağızları üzerine çalışmalar sadece Üsküp Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi, Blaje Koneski Filoloji Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde yapılmaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve

Bu ağızlarla ilgili çalışmalar geçen yüzyılın 90'lı yıllarından itibaren sistematik bir şekilde bir hayli hız almıştır. Birçok çalışma araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Türkçede ek-fiilin (i-) özel bir yeri var. Cümlede isim soylu kelimeleri yüklemleştirir veya birleşik kipli fiiller kurar. Bunların dışında bir de /-ken/ ekiyle bir zarf-fiil kurar.

* Prof. Dr. / Üsküp Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Kuzey Makedonya), oktay@flf.ukim.edu.mk, oktayahmed@gmail.com.

Bu incelemede i- fiilin literatürdeki adlandırması hakkında var olan tartışmalara girilmemiştir. Ek-fiil terimi çok kabul görmesine rağmen, bunun doğruluğu tartışılmamıştır. Çalışmanın amacı, sadece i- fiilinin Kuzey Makedonya Türk ağızlarındaki bugünkü durumunu ortaya koymaktır.

3. Kullanılan Yöntem

Bu araştırmacının kişisel saha çalışmalarından hareketle, diğer araştırmacıların da kayda değer çalışmaları teker teker incelenmiştir ve not alınmıştır. Kuzey Makedonya Türk ağızlarında ek-fiil konusunda doğrudan doğruya bir çalışma yokken; bu ağızlarla ilgili başka konularda yazılan makaleler ve çoğunluğu Üsküp Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde savunulan yüksek lisans ve doktora ağız çalışmaları, incelemenin temel derlemini oluşturmuştur.

Fransız araştırmacılar Louis Katona'nın (1969) batı Makedonya Türk ağızları ve Susan Kakuk (1972)'un Ohri ağzıyla ilgili çalışmaları, tartışılır bilgiler içerdikleri için, bu incelemeye eklenmemişlerdir.

Recep Yusuf'un (2006) "Radoviç ve Çevresi Türk Ağzı (Ses Bilgisi)" adlı çalışmanın da doğruluğu tartışılır olduğu için, örneklerden istifade edilmemiştir.

4. Bulgular

Kuzey Makedonya Türk ağız çalışmaları incelendiğinde, i- fiilinin bugünkü durumu üç noktada toplanabilir:

a) Varyant azlığı dışında, genel olarak bu ağızlarda i- fiilinin geniş ve şimdiki zaman çekimi ekleşmiştir.

Üsküp:

aklisın *"haklısın",* güzeldır, farklisınız.

Kumanova:

sagim, erkegim, eysın, çocuktur, büyüksük/büyügiz, hastasınıs, erkektırlar. (Eckmann, 1962: 125)

Dinler:

erkekım *"(ben) erkeğim"*, büüküm *"(ben) büyüğüm"*, astasın *"hastasın"*, iidır *"iyidir"*, tüccarsık *"tüccarız"* (Eckmann, 1960: 203).

Radoviş:

Bu kadardır bu. (Алил, 2000: 126)

Valandova:

āstayım *“hastayım”*, olaydır (Ибрахим, 2007: 313).

suskunsun (Ибрахим, 2007: 314).

- **Olumsuzluk** şekillerinde de durum aynıdır:

Kumanova:

dilim *“değilim”*, dilsın *“değilsin”*, dildır *“değildir”*, dilsık *“değiliz”*, dilsınıs *“değilsiniz”*, dildırlar *“değildirler”* (Eckmann, 1962: 125).

Üsküp:

1Ç ve 2Ç şahıs eklerin dışında, diğer çekimler aynıdır:

diliz *“değiliz”*, dilsınız *“değilsiniz”*.

lâzım dil *“lâzım değil(dir)”* (Ahmed, 2014: 35).

Valandova:

Kardaş deilsiniz. *“Kardeş değilsiniz.”* (Ибрахим, 2007: 314)

Resne:

Çok eski deldır. *“Çok eski değildir.”*

Ohri:

deldır ey *“iyi değildir”*, deldır ole yüksek *“o kadar yüksek değildir”*, del ısın arkadaş *“arkadaş değilsin”* (Ахмед, 2004: 157).

Eckmann, çok doğru bir şekilde **Dinler** ağzındaki *“dil”* (“değil”) edatının *“İslâv dillerindeki* ne- *olumsuzluk öneki vazifesini de”* gördüğünü ortaya koymuştur (Eckmann, 1960: 204), ancak verdiği örnekler *i-* fiilinin devrik yapıda kullanımından başka bir şey değildir. Bu örnekler, Makedoncadaki /ne-/ ekine eş değer değildirler:

dil derin su *“su derin değildir”*, dil mümkün iş *“iş mümkün değildir”*.

Bu durum diğer ağızlarda da aynıdır.

Geniş ve şimdiki zaman çekimi dışında, tüm **diğer basit çekimlerde** *i-* ayrı kullanılır:

Kalkandelen:

bӣg idi *“büyük idi”*, yog idi *“yok idi”*, saug idi *“soğuk idi”*, var imiş, kış imiş, üge imiş *“üvey imiş”*, ufag ise *“ufak ise”*, var ise, namuzli ise *“namuslu ise”*, neka ise *“ne kadar ise”*, lazim ise *“lazım ise”* (İbrahim, 2018: 61).

Üsküp:

güzel ise, güzel imiş, güzel idi.

Radoviş:

Bir kıskardaş ne var imiş, e nasıl çok imişlar demek fıkara. *“Bir kız kardeş varmış, (ve onun ailesi, demek,) çok fukara imiş.”* (Алил, 2000: 119).

Mustafa Karahasanlen arkadaş idık. *“Mustafa Karahasan’la arkadaş idik.”* (Алил, 2000: 129)

Valandova:

Cömā̄rt imiş, çöcük imiş *“çocuk imiş”* (*И*брахим, 2007: 312).

Var ısa. *“Var ise.”* (*И*брахим, 2007: 313)

Resne:

Bir zaman, açan idık biz ufaklar, var idi bir ihtiyar mallémızde. *“Bir zamanlar, biz küçükken, mahallemizde bir ihtiyar vardı.”* (Ахмед, 2001: 131).

Çok eski zamanda var imiş bir balıkçi. (Ахмед, 2001: 135).

Kimdır bu? *“Bu kimdir?”*

Makedoncanın etkisi de tüm ağızlarda cümle seviyesinde çok sık görülür:

Gostivar:

İdık evde. *“Evdeydik.”* (Tufan, 2007: 144)

Bütün ağızlarda /-ken/ zarf-fiil eki kullanıldığında, *i-* fiili hep ayrı kullanılır.

Kalkandelen:

var iken yol *“yol var iken”*, kız iken, küçüg iken *“küçük iken”* (İbrahim, 2018: 61).

Ek-fiilin diğer ekleşmiş şekilleri ancak fiillerden sonra, daha doğrusu birleşik kipli fiillerde kullanılır:

Radoviş:

Var idi Müzafer Efendi karisi üretmen şeyde konzulatta çalışırdi. *“(Bir) Muzaffer Efendi vardı. Eşi öğretmen, (daha doğrusu) Konsolosluk’ta çalışırdı.”* (Алил, 2000: 129).

Valandova:

gäzerdik *“gezerdik”*, gidēlärdi *“giderlerdi”*, götürülärdi *“götürürdüler”* (Ибрахим, 2007: 315).

Resne:

Em biz o itiyarların āzında ep boyle bakardık. *“Ve biz o yaşlıların ağzına hep böyle bakardık.”* (Ахмед, 2001: 132).

Gözleri dolmiş, oka isla ne aykırırmiş. *“O kadar güzel şarkı söylüyormuş ki gözleri dolmuş.”* (Ахмед, 2001: 137)

Aylemle yaşardık yalınız bir odada. *“Ailemle sadece bir odada yaşıyorduk.”* (Ахмед, 2001: 144)

Ohri:

getıreceydım *“getirecektim”,* getıreceydın *“getirecektin”*, getıreceydık *“getirecektik”*, getıreceydınız *“getirecektiniz”*, gelecek idın (Ахмед, 2004: 161).

Gostivar:

bilermiş *“bilirmiş”*, gelsaymiş *“gelseymiş”* (Tufan, 2007: 143).

Vrapçişte:

lâzım idi alaym *“almalıydım”*, lâzım imiş okuyalım *“okumalıymışız”* (İbrahim, 1997: 99).

Birleşik kiplerde birinci kip /-miş/ belirsiz geçmiş zamansa, ikinci kip ek-fiille birlikte ayrı kullanılır:

Ustruga:

almiş ise, yazılmiş ise (Ахмед, 2004: 162).

Vrapçişte (İbrahim, 1997)**:**

almiş idım, okumiş idi, almiş idiler, ülmiş ise *“ölmüş ise”* (94).

alırdım, isterdın, okurduk, ülürmişım *“ölürmüşüm”* (95).

alacaydım *“alacaktım”* (96).

alacaymişım *“alacakmışım”* (97).

b) Bazı ağızlar ülkenin standart dili olan Makedoncanın etkisinde kalarak, Makedoncada ayrı kullanılan *“сум”* (“sum”) yardımcı fiiline benzer bir şekilde, düşen ek-fiil ve şimdiki/geniş zaman kipinden sonraki şahıs ekleri **bağımsız birer kelime** olarak kullanılır. İsim unsuru ve ek-fiil şekli farklı vurgulandıkları veya en azından ek-fiil şekli ikincil bir vurguyu taşıdığı için, burada bir kelime değil de iki kelimenin varlığına kesin kanıttır.

Üsküp:

O dır. *“Odur.”* (Ek olarak kullanılsaydı, bu ağızda da *“Odur.”* olurdu.)

Şofer im. *“Şoförüm./Sürücüyüm.”*

Valandova:

O dur. (*И*брахим, 2007: 313)

Resne:

Sen işçi sın? Yım, yım. *“Sen işçi misin? İşçiyim, işçiyim. (Evet, evet.)”*

c) Morfolojik açıdan asıl ilginç olan durum, bazı ağızlarda *i-* fiilinin isimlerin yükleşmesinde geniş ve şimdiki zaman çekiminde bile kendini koruduğuna dair örneklerin görülebilmesidir. Standart Türkçede bugün bu şekiller kullanılmamaktadır.

Ohri:

Del ısın arkadaş. *"Arkadaş değilsin."* (Ахмед, 2004: 157).

Sen çok güzel isın. *"Sen çok güzelsin."*

Raat isınız? *"Rahat mısınız?/İyi misiniz?*

Ustruga:

İsla isın. *"İyisin."*

Gostivar:

ben iyım yorgun *"ben yorgunum"*,

sen isın yorgun *"sen yorgunsun"*,

o dur yorgun *"o yorgundur"*,

biz isık yorgun *"biz yorgunuz"*,

sis isınız yorgun *"siz yorgunsunuz"*,

onlar dırler yorgun *"onlar yorgundurlar"* (Tufan, 2007: 144)

Kullanışta bu örneklerin sayısı gitgide azalmaktadır ve yerini ekleşmiş varyantlara bırakmaktadır. Bu ağızlar şu anda bir geçiş döneminde bulunmakta, paralel olarak her iki kullanım görülmektedir.

Ohri:

insanyım – insan iyım,

insansın – insan isın,

insandır,

insanyız – insan iyız,

insansınız – insan isınız,

insandırlar (Ахмед, 2004: 156).

Bu durum isimlerin yüklemleşmesi, basit çekim ve geniş/şimdiki zamanın dışında görülemez.

5. Sonuç

Kuzey Makedonya Türk ağızlarında ek-fiilin kullanımı üç gruba sığdırılabilir:

a) Geniş ve şimdiki zaman çekimi ekleşmiş, tüm diğer çekimlerde ayrı kullanılan ağızlar en yaygın ve en büyük grubu oluşturmaktadır. Bunlar başta kuzey ve doğu ağızları olmakla birlikte, kısmen güneybatı ve batı ağızlarıdır. Eklerde varyant azlığı görülebilir (Ahmed, 2006). Olumsuzluk şekillerinde de durum aynıdır ve geniş/şimdiki zaman çekimi dışında, i- fiili ayrı kullanılır. Birleşik kipli fiillerde birinci kip işaretleyicisi belirsiz geçmiş zamansa (/-miş/), ikinci kip işaretleyicisi her zaman i- fiiliyle beraber ayrı kullanılır. Birinci kip işaretleyicisi belirsiz geçmiş zaman olmadığı durumlarda, ikinci kip işaretleyicisi ek olarak kullanılabilir.

b) Makedoncada ayrı kullanılan “сум” (“sum”) yardımcı fiile benzer bir şekilde, düşen ek-fiil ve şimdiki/geniş zaman kipinden sonraki şahıs ekleri bağımsız birer kelime olarak kullanılır. Bu durum artık kullanıştan kalktığı için, Üsküp, Valandova ve Resne gibi çok az ağızda kaydedilmiştir. Ek-fiilden sonraki şahıs eklerinin ekli ve kelime olarak ayrı kullanımı paralel bir şekilde görülmektedir. Bu ağızlarda da, Türkiye uydu TV kanallarının etkisiyle, bu kullanım çok çok azalmıştır.

c) Standart Türkçeden tek asıl fark, i- fiilinin isimlerin yükleşmesinde, geniş ve şimdiki zaman çekiminde bile kendini koruduğuna dair örneklerin olmasıdır. Bu ağızlar Ohri, Ustruga ve Gostivar gibi batı ve güneybatı ağızlarıdır. Ancak genç kuşağın bu durumu daha az kullandığı da söylenebilir. Dolayısıyla, bu ağızların bir geçiş döneminde bulunduğunu vurgulamak gerekir. Kuzey ve doğu ağızlarında bu durum görülmez.

Kaynakça

Ахмед, О. (2001). *Фонетски и лексички карактеристики на турскиот говор во Ресен и ресенско. Необјавена магистерска теза*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Ахмед, О. (2004). *Морфосинтакса на турските говори од Охридско-Преспанскиот регион. Необјавена докторска дисертација*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Ahmed, O. (2006). Makedonya’nın Ohri-Prespa Yöresinde Konuşulan Türk Ağızlarında Eklerin Varyantları, *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı: 09-15 Nisan*, 31-42.

Алил, С. (2000). *Турскиот говор во Радовиш и радовишко. Необјавена магистерска теза. Скопје*: Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Eckmann, J. (1960). Dinler (Makedonya) Türk Ağzı. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 189-204.

Eckmann, J. (1962). Kumanova Türk Ağzı. *Németh Armağanı*, Ankara, 111-144.

İbrahim, N. (1997). *Vrapçişte ve Yöresi Türk Ağzı (Makedonya)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.

Ибрахим, Н. (2007). *Турскиот говор во Валандово. Необјавена докторска дисертација.* Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Kakuk, S. (1972). Le dialecte turc d'Ohrid en Macedoine. *Acta Orientalia Hungarica, 26,* 227-282.

Katona, L. K. (1969). Le Dialecte Turc de la Macédoine de L'ouest. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. 57-194.

Tufan, Ş. (2007). *Language Convergence in Gostivar Turkish (Macedonia)*. [Unpublished PhD thesis]. University of Mancherster.

Yusuf, R. (2006). *Radoviç ve Çevresi Türk Ağzı (Ses Bilgisi)*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.

Kuzey Makedonya Türk Ağızlarında Ek-Fiil

Özet

Türkçede ek-fiilin (i-) ayrı bir yeri vardır. Çekimi diğer fiillerden farklıdır. Cümlede isim soylu kelimeleri yüklemleştirir veya birleşik kipli fiiller kurar. Bunların dışında bir de /-ken/ ekiyle bir zarf-fiil kurar.

Bu çalışmada, Kuzey Makedonya Türk ağızlarında ek-fiilin görevleri ele alınmıştır.

Bu görevler, üç gruba sığdırılabilir:

a) Şimdiki/geniş zaman çekimi ekleşmiştir. Tüm diğer çekimlerde ayrı kullanılan ağızlar en yaygın ve en büyük grubu oluşturmaktadır. Birleşik kipli fiillerde birinci kip işaretleyicisi belirsiz geçmiş zamansa (/-miş/), ikinci kip işaretleyicisi her zaman i- fiiliyle beraber ayrı kullanılır. Birinci kip işaretleyicisi belirsiz geçmiş zaman olmadığı durumlarda, ikinci kip işaretleyicisi ek olarak kullanılabilir.

b) Bazı ağızlarda, devletin resmi dili olan Makedoncada ayrı kullanılan “сум” (“sum”) yardımcı fiile benzer bir şekilde, düşen ek-fiil ve şimdiki/geniş zaman kipinden sonraki şahıs ekleri bağımsız birer kelime olarak kullanılır.

c) Batı ve güneybatı ağızlarında, standart Türkçeden çok farklı bir kullanım görülmüştür. Bu ağızlarda, ek-fiili isimlerin yüklemleşmesinde, daha doğrusu şimdiki/geniş zaman çekiminde bile kendini korumuştur.

Anahtar kelimeler: Ek-fiil, Makedonya Türk ağızları, ağızlar, Balkan Türk ağızları, morfoloji.

The Copulative Verb in Turkish Dialects of North Macedonia

Abstract

In Turkish, the copulative verb (i-) has a special place. The conjugation is different compared to other verbs. In the sentence, it predicates nouns or form verbs with compound conjugation. Apart from these, it also forms one gerundium with the suffix /-ken/.

In this study are discussed the functions of the copulative verb in North Macedonian Turkish dialects.

These uses can fit into three groups:

a) The conjugation of the present/aorist is affixed. In other dialects copulative verb is used separately. These dialects constitute the most common and largest group. In verbs with compound

conjugation, if the first modal marker is the indefinite past tense (/-miş/), the second modal marker is always used separately with copulative verb. Where the first modal marker is not an indefinite past tense, the second modal marker can be used affixed.

b) In some dialects, person suffixes are used as independent words after the dropped copulative verb and the present/aorist tense. That's similar to the Macedonian auxiliary verb "сум" ("sum"), which is used separately in country's official language.

c) In the western and southwestern dialects, it is detected a very different usage compared to the standard. In these dialects, the copulative verb preserved itself even in predication of the nouns, as well as in present/aorist conjugation.

Keywords: *Copulative verb, Turkish dialects in Macedonia, dialects, Turkish dialects in the Balkans, morphology.*

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı

I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

Kuzey Makedonya Değerlerinin Türk Dilinin Gelişimine Katkısı

OSMAN EMİN*

Giriş

Kültür, sosyal miras ve gelenekler birliği, yaşam biçimi, idealler, değerler ve davranışlar, çevreye uyum, geniş anlamda eğitim, sosyal etkileşim ürünü, düşünüş, sembol sistemin yansıması olarak tanımlanmaktadır. Ancak kavram, kullanımı itibariyle, içinde yaşanılan bölgenin değerleriyle bezenmiş ve toplumlara özgü olma özelliğini de taşımaktadır. Kültür, İnsanların bilişsel yapılanmasıyla ilgili fikir verir; değerleri, inançları, algısı ve tutumları gibi yapılabilecek en yaygın tanımlamalardan biri "kültür, tarihsel olarak değişen ve gelişen ve sonraki nesle aktarılan bir yaşama biçimidir". Kuzey Makedonya, aynı toprak parçası üzerinde farklı veya benzer kültürel değerlere mensup bireylerin karşılıklı olarak kültürlerle gerçekleştirdikleri etkileşim ve iletişime bağlı olarak belli bir kültürel yapıya uymaları veya onu özümsemeleri şeklinde tanımlayabileceğimiz kültürler arası öğrenmede; birbirini kabullenme, dilsel ve dinî çoğulculuk, saygı ve hoşgörü esas olup çeşitli kültüre ait ulusal değerlerin yanında dış etkenlere bağlı olarak evrensel değerlerin de benimsenmesi söz konusudur. Bu doğrultuda farklı kültürlere açık olan ve farklı kültürel değerlere saygı duyan bireylerin yetiştirilmesi ve çeşitli yollarla bu özelliklerin kazandırılması önem taşımaktadır.

Eğitim, dünya milletlerini ileriye götürecek en önemli unsurlardan biridir. Değişik ülkeler kendi dünya görüşleri dahilinde, eğitime önem verir. İnsanlar arasındaki farklılıklara rağmen insanların birbirinden ayrı amaçları vardır ve

* Doç. Dr. / Üsküp Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Kuzey Makedonya), osman_emin@hotmail.com

bu amaçları gerçekleştirmede birbirine gereksinimleri vardır. Bu gereksinimler ancak eğitim ile giderilebilir. Ertürk (1993), eğitimi, “Eğitim bireyin kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir.” olarak tanımlamıştır. Eğitimin genel amacı, "Yetişmekte olan çocukların ve gençlerin yaşadıkları toplumla ve çağla sağlıklı ve verimli bir şekilde uyum içinde olmalarını sağlamaktır. Bu uyumun sağlanabilmesi için bireylerin yetenekleri eğitim yoluyla geliştirilir ve davranışları millî eğitimin amaçları doğrultusunda değiştirilir." (Erdem-Fidan, 1994, s. 8).

Kuzey Makedonya’da tarım toplumundan, sanayi toplumuna, ardından bilgi toplumuna geçişin, yaşanan göç olaylarının ve ülkeler arasında, ekonomik, sosyal vb. Amaçlarla oluşturulan birliklerin, bu kavramların önemini daha da artırdığı söylenebilir. Toplumlar bu dönemde, yerelden evrenselliğe doğru bir geçiş yaşamaktadırlar. Bu geçiş dönemi, kültürel evrensel ilkelerin oluşturulmasını ve farklı kültürlerin tanınırlığı, kültürler arası etkileşimin ivme kazanmasını zorunluluk haline getirmiştir. Kuzey Makedonya Türkleri 20. ve 21. yüzyıllarına dalgalı, fırtınalı karmaşık ve çekişmelerle dolu yıllar geçirdi. Daha doğrusu Kuzey Makedonya, atalarımızın Osmanlı’nın sunmuş olduğu renkliliğinden, renksizliğe geçme veya haritaların karıştığı yeniden çizildiği bir bölge oldu. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nde yaşayan Türk unsuruna gelince Osmanlı-Türk kültürünün gerçek mirasçıları olan Makedonya Türkleri, millî benlikleri ile eğitimlerini, kültürünü koruyup geliştirmekle yetinmeyerek, Kuzey Makedonya ile Türkiye arasında her yanlı ilişkilerin gelişmesinde adeta altın bir köprü rolünü oynamaktadır.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nde bugün Türk varlığının korunması ve gelişmesinde Kuzey Makedonya Türklerinin kültürel etkinliği olağanüstü bir yer alır. Osmanlıların bu topraklardan çekilmesinden sonra, Sırp ve Bulgar döneminde, İkinci Dünya Savaşı sonuna dek Makedonya’da yaşayan Türklerin kısıtlı kimi dinî hakları hariç, millî varlığını kanıtlama ve geliştirme hakları asla yoktu. Osmanlı sonrası Balkanlarda kurulan devletlerde Türkler, neredeyse bütün siyasi ve sosyal haklarından mahrum edilmişlerdir. Azınlık statüsüne düşen Türklerin Balkanlarda kalması istenmediğinden her türlü baskı ve zorlamaya da maruz kalınmıştır. 1912’den 1940’lara kadar geçen zaman hiç de kolay olmamıştır.

Bundan böyle yaşanan savaşlar ve bütün olumsuz koşullar içerisinde bölgede yaşayan Türkler arasında bir teşkilatlanma söz konusu olur. Bu teşkilatın adı “Yücel Teşkilatı”dır. Teşkilat, “Türklerin millî varlıklarını, manevi değerlerini, örf, adet ve geleneklerini korumak ve yaşatmak” amacıyla bir grup idealist Türk gencin kuruluşudur. “Yücelciler”, tıpkı birçok destan veya halk kahramanları gibi 1941 yılında Makedonya’da Türklere karşı yapılan haksızlıklara karşı durmak, Makedonya Türklerinin millî ve dinî varlıklarını korumak ve yaşatmak üzere

faaliyetler yürütmek için bir araya gelen aydınların oluşturduğu toplumsal bir hareket olarak tanımlayabiliriz. Yücel bir teşkilat değil yaşatılması gereken bir felsefe anlayışıdır. Bugün bile 1941 yılında başlayan davamız halen devam etmektedir. Davamız "Türklerin millî varlıklarını, manevi değerlerini, eğitimlerini, örf, adet ve geleneklerini korumak ve yaşatmaktır."

O dönemde yeni bir çağın ilk adımı atıldı. Bu tarihte okul binaları, öğretmen kadrosu, sınıflar, ders kitapları olmadığı halde eğitime başlayan değerli öğretmenlerimiz, bir ulusun gelişimi için emek harcayan çalışkan ellerin bir araya gelip Türk toplumunun kalkınmasına neden olmuşturlar. 1944 sonları, Türk dilinde okulların, tanıtma araçların ve diğer kültürel kurumların açılmasıyla, Makedonya Türkleri 1912'de kesilen millî varlığını duyurmaya başladı. Millî, kültür dernekleri ve eğitim kurumları tüm hızıyla çalışmaya başladı. Eğitim ve öğretim alanında kadro yetiştirmek için öğretmenlik bölümleri açıldı. Bu dönemde, tüm yetersizliklere rağmen hızlı bir şekilde Türkçe eğitim verecek kadro oluşturulmuş ve Türkçe eğitim sunan okullar açılmıştır. Makedonya'da ortaya çıkan bu yeni ülke ve rejimde çocuğa verilen önem üst seviyede olmuştur. Çocuklara kendi dillerinde eğitim almaları ve kendi edebiyatlarını yakından tanımaları fırsatı verilmiştir.

Savaş yıllarından sonra kurulan Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti, Türklerin millî benliklerini koruyacak okulların, kültür evlerin, teşkilatların kapatılması veya kurulmasını engellemek gibi örnekler göçün en önemli sebeplerinden sayılmaktadır. O yıllarda karşılaşan en büyük, en temel problem eğitimdir. Çünkü insan eğitimde istikrara varmazsa devamlı göçle karşı karşıya gelmektedir. Böylece Türk okullarında gerek öğrenci gerekse öğretmen kadrosu azalınca, ortaya çıkan tablo etkisini hâlâ devam etmektedir. Ancak, bir ülkede tek yada birden fazla dillerin konuşulması, sosyal bakımından da problem olarak karşılanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Makedonya Cumhuriyeti'nde yaşayan ulus ile halkların yürüttükleri dört yıl kanlı savaş sonrasında 1944/45 okuma yılında ilk defa üç dil üzerine yani Makedonca, Türkçe ve Arnavutça eğitim devam etmiştir.

Genelde, dilsel ikilem de sorunun bir başka boyutu olduğunu söyleyebiliriz. Dokuz yıllık zorunlu eğitimle, okulda Makedonca öğrenen azınlık mensubu çocuk, kendi anadiline yabancılaşmaktadır. Dilin korunması ve yaşatılması bir millete bağlı ise, vatanı elden gitse de varlığını sürdürebilir. Çünkü dil, o milletin fertlerini birleştiren bağları canlı tutmaya devam eder. Dil özellikle anadili toplumunun tüm ortak değerlerini oluşturan, geliştiren, yaşatan kurumdur. Üsküp'lü ünlü şairimiz Yahya Kemal Beyatlı'nın dediği gibi; "..... Bizi ezelden ebede kadar bir millet halinde koruyan, birbirimize bağlayan bu Türkçe'dir, bu bağ öyle bir bağdır ki vatanın hudutları koptuğu zaman bile kopmaz, hudutlar aşırı yine bizi birbirimize

bağlı tutar; Türkçe'nin çekilmediği yerler vatanıdır, ancak çekildiği yerler vatanlıktan çıkar, vatanın kendi gövde ve ruhu Türk'çedir..."

Makedonya Cumhuriyeti'nde Türk okul kuruluş sistemi 1945 yılından itibaren yapılan bir dizi reformlar yoluyla bugünkü şeklini almıştır. O dönemde eğitim alanında başarıya ulaşmak yolu çok ağırdı. Ağırdı, çünkü var olan bir yolun devamı değil, yok olan bir yolun temellerini atmaktı. O dönemde okul açmak için karar almak güç değildi, güç olan çocuklara öğretmen bulmaktı. Üsküp kentinde ilk Türkçe sınıfların açılmasına başlanıldığında, öğretmenlere üç aylık kurslar düzenlendi.

1950-1960 yıllarında, çok sayıda Makedonya Türkü ana ülke Türkiye'ye göç etmek zorundaydı. Çok şeyin güzele doğru gitmeye başladığı dönemde göçler, sosyal ve kültürel anlamda gerilemeye sebep oldu. Ancak Makedonya Türkleri buna rağmen ulusal kimliklerini güçlendirmekte, hak ve özgürlüklerini yaşatmaya çalıştılar. Ancak göçle birlikte kültürel değerlerimizin de yavaş yavaş söndüğü görülmekteydi. Rumeli'den göç edemeyenler kendi millî kurumlarını toparlamaya çalıştı. Yerleri boşalan Türk öğretmenlerini değiştiren, yeni öğretmen kuşakları yetiştirildi. Yeni kadrolar öğretmen olup "Birlik" gazetesi Üsküp Radyosu Türkçe yayınları kadrolarını oluşturdu. Ayrıca bu dönemde 60'lı yıllardan sonra Makedonya'da Türk dili konusunda olumlu gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. 1964 yılında Üsküp "Kliment Ohridski" Pedagoji Akademisinde Türkçe sınıf öğretmenliği bölümü açılmış, bu gelişmeyi 1976 yılında Makedonya – Üsküp "Kiril ve Metodiy" Üniversitesi, Filoloji Fakültesi bünyesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün açılmasında değerli eğitimcilerimizin çabaları unutulmamalı.

Ardından 1965 yılında, "Sesler" dergisi ile kültür ve edebiyatta ciddi bir canlanma görülmektedir. Üsküp'te yayımlanan "Sesler", "Sevinç" ile "Tomurcuk" edebiyat dergileri çerçevesinde ve Birlik yayın kurumu Türk dilinde yüzlerce kitap yayımladı. Makedonya Türk yazarları, kendi özgün eserlerinin yaratılması yanısıra, Türkçeden Makedoncaya ve Makedoncadan Türkçeye birçok eser kazandırmışlarıdır. Yeni Makedonya Türk edebiyatının temel taşları 1944 yılında atılmıştı. Osmanlı döneminde divan edebiyatında bir Aşık Çelebi, Mutasavvuf Muhammed Nur-ul Arabi ile Şeyh Sadeddin Efendi, Yahya Kemal Beyatlı, Yaşar Nabi, Şefket Rado ile Makedonya doğumlu ya da kökenli daha yüzlerce Türk yazar ve sanatçılara, Türk kültürüne, Türk düşüncesine, yön vermişlerdir. Tüm bu faaliyetlerin birikimi olarak Makedonya'da yaşayan Türk toplumunda edebiyat alanında gelişmeler görülmüştür. Hüseyin Süleyman, Şükrü Ramo, Necati Zekeriya, İlhami Emin, Fahri Kaya, Makedonya Türk edebiyatı ile kitaplar yayımlayıp, gazetelerde yazılar yazıp, okul kitaplarında da şiirleriyle varlıklarını göstermeye devam etmişlerdir.

Sesler Dergisinin Türk Eğitimine Katkısı

Makedonya doğumlu ya da kökenli Türk eğitimciler, yazar ve sanatçılar, şairler Türk kültürüne, Türk düşüncesine, ses bayrağımız olan Türkçemize, Türk edebiyatına, eğitimine ve insanlığa eserleriyle ve yapmış oldukları çalışmalarıyla hizmet etmiş, yön vermiş ve vermeye devam eden edebiyatçılarımızı anmadan olmaz. Onlar bizim değerlerimizdir. Aslında her yazıları bir eleştiri, her yazı bir sitem, her yazı bir haykırış olmuştur. Yazılar aslında Makedonya'da yaşayan Türk halkına yaşanılmışlığı, onların bir bakıma bakış açısıdır. Bu yazılar aslında gerçek durumu ifade etmektedir.

Yazıların çoğu Sesler dergisinde yayınlanmakta ve eğitime katkısı büyük olduğunu görebiliriz. Sesler dergisinin ilk sayısı 1965 yılının Aralık ayında çıkarak, 1965-2001 yılları arasında Çağdaş Makedonya ve Kosova Türk Edebiyatının gelişinde önemli bir rol oynamıştır. Bu dergi, kimi zaman tam bir düzenle, kimi zaman da siyasi ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak çeşitli aksaklıklar yaşayarak yayın hayatını sürdürmüştür. 1965 yılının Aralık ayından 2001 yılının Nisan ayına kadar 36 yıllık bir dönemde, zaman zaman yayın devamlılığı açısından çalkantılı dönemler yaşasa da, Makedonya ve Kosova bölgelerinde yaşayan Türklerin yetişkinlere yönelik edebiyatının ilk adresi olma özelliğini gösteren "Sesler" dergisi, zengin bir içeriğe sahip olup edebiyattan siyasette, tarihten folklora, eğitim-dil biliminden müziğe kadar birçok alanda yazı yazılan yer bir dergi olmuştur. Aslında her yazı bir eleştiri, her yazı bir sitem, her yazı bir haykırış olmuştur. Yazılar aslında Makedonya'da yaşayan Türk halkına yaşanılmışlığı, onların bir bakıma bakış açısıdır. Döneminde yaşanılmışlar, sıkıntılar yazıya dökülürken eğitim alanında çok fazla yazıların olmadığı görülmektedir. Aşağıda eğitim alanında kendini adamış yazar, şair, eğitimcilerin görüşlerini ve dönemdeki sıkıntıların birebir tanıkları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Eğitim alanında ilk yazı yazıdan son döneme kadar ki yazılardan bir kaç örnek sunularak eğitimde yaşanan sıkıntıların bir göstergesi olmuştur.

> Şükrü Ramo, *Sosyalist yurdumuzda maddi esasla birlikte eğitim ve kültür bölgesinde de kaydedilen neticeler büyüktür. Bütün bunları bir yazıda açıklamak her şeyi derinden ve dellilerle incelemek imkan dışındadır. Bundan ötürü burada sade Türkçe eğitim ve kültürüne dair bazı sorunlara değinmekle geçilen, geçilmekte olan, geçilmesi gereken yolda rastlanmış yada rastlayacağımız bazı yönler açıklamaya çalışacağım. Kurtuluş savaşı ve Devrim neticesi gibi meydana gelen sosyalist toplumsal münasebetlerle gelişen kardeşlik ve birlik Yugoslavyasının Makedonya ve Kosmet şartlarında Türkçe eğitim ve kültürünün Birlik etrafında kurulduğu ve gelişmeğe başladığı serbest tespit edebiliriz. O zamana kadar yerli Türklerimizin hemen yüzde doksanı yazı okuma bilmiyordu eğitim ve*

kültür işçisi kadrolarımız hiç kadar azdı okul ve kitaplar da öyleydi kadınlarımız ferece taşıyordu ekonomi ve sosyal durum düşkündü, çocuklar ve gençlerimiz tahsilsiz ve kalitesiz büyüyordu. Silah ve kanla kurtarılan yurdun yenilenme ve kuruluş güneşi altında, bütün uluslar ve halklar birlikte Türklere de anadili okulların açılmasına girişildi. Önce Makedon ve diğer profesörlerin yardımıyla, Üsküpte açılan ve üçer ay çalışan, böylece 15 yıl süren yaz pedagoji kurslarında ilk Türk öğretmenleri neslinin yetiştirmesi başarıldı. Bu nesiller, ilkin sade defter ve kalemle çalışmağa başlayan şehir ve köylerin Türk okullarına gönderildi. Bununla da yeni Yugoslavya tarihinde yeni bir sayfa açılmış bulunuyordu. Makedon okullarıyla yanyana çalışan Türk okullarına dair ilf Alfabe ilk okuma kitabı ve başka kitaplar hiç kadar az olan yerli Türk aydınlarının orijinel yada çeviri kalemleriyle meydana getirildi.Öğrenci sayısı çoğaldıkça çoğalıyordu öğretmenler sayısı ihtiyaçlardan geri kalıyordu. (Ramo, 1966, s. 3).

Recep Murat, *Öğrencilerimizin ana dillerini gerektiği gibi ve gerektiği kadar bilmedikleri, anlatma güçlerinin zayıf hatta pek zayıf oldukları hepimizi üzmesi gereken bir gerçektir. Yazık ki çok azımızı üzüyor. Bunun özürlü nenleri üzerine durmak, bilinen gerçekleri tekrarlamak usanç oluyor. Özürsüz olanları ortaya atmak isteyişimin ereği yanlış düşünen, yanlış sonuçlara varan kimselere, öğretmen meslektaşlarıma bazı gerçekleri tarafsız göstermek istiyorum. Doğrudur, çocuklarımız ana dillerini evde ebeveyinleri yardımıyla, hem de sokak yardımıyla öğrenebiliyorlar. Çünkü her adımda işideceğimiz Türk kelimeleri bozuk, kaba hem de tatsızdır. Buna göre çocuklarımızın ana dillerini öğrenebilecekleri birinci yer, okul kalıyor. İyi ama sekiz yıllık okularımızadan çıkan öğrencilerimizin Türkçesi, konuşma ve anlatma gücü, yazı kültürü nasıl? Bizi memnun edebilir mi? Hayır, edemez. Beş, on öğrencinin güzel konuşmasiyle memnun olamayız. Olamayız, çünkü geri kalan öğrencilerin sayısı çok, pek çoktur. Kitapsızlık yüzünden öğrenciler okulda da Türkçeyi öğrenmekte epey güçlük çekiyor,demeyin. Kitapsızlık özürlü nenlere düşer. (Son birkaç yıl içinde bu sorun da ortadan kalkıyor, kalkacak ama durum, sadece bununla düzelmiyecek).* (Murat, 1966, s. 40).

Arif Ago, *Referetında işlediğim konu büzbütün yeni değildir. Çünkü ayrı ayrı ertiçilik seviye toplantılarında ve yıllarca örgütlenen kongrelerde, okullarımızda anadili ve edebiyatın durumu, rolü ve birliği ile ilgili uzun uzadiye konuşmalar yapılmıştır.*

Bu konunun niteliğini daha iyi açıklamak için, önce anadilinin ödevlerini hatırlatmağa çalışacağım: Öğrencide edebi-kültürel dille düzgün olarak sözlü hem de yazılı anlatım güçlerini geliştirmek. Seçilmiş değerli yazıların okunup açıklanmasiyle, öğrencilerin kültür seviyelerini yükseltmek, onların estetik ve erdimlik duygularını geliştirmek, emekçi halkın savaşı hem de yönsemine karşı saygı ile sevgisini anlatmak. Öğrencilerin toplum gerçeğimize anlatmalarını uyarmak: Türk hem de halk edebiyatının en ünlü eserlerini, edebiyat sanatının da en önemli niteliklerini öğrencilere tanıtmak, onlarda kitaba karşı ilgi hem de sevgi uyandırmak, kitabı da başlı başına lektür olarak daha bu yaştan kullanmalarına yeteneklendirmek. Her yurtdaşa temel ödev olan okuma yazmayı, Türk edebi dilini özel kurallarını, gelişme, özleme, anlaşma yollarını düzeylerine göre tanıtmak. (Ago, 1969, s. 7).

Necati Zekeriya, *Dili kim yaşatır yada dili kim ayakta tutar? Diye sorabiliriz. İkircimlik göstermeden vereceğimiz tek cevap şudur: Öğretmenler. Evet, dili öğretmenler yaşatır, onlar ayakta tutar. Konuşma dili öğretmenlerle yaşar, onlarla durulaşır, güzelleşir, kuşaktan kuşağa taşınır. Ve bu yüzden, öğretmenin dile karşı sorumluluğu pek büyüktür. Öğretmen türkçeyi, türkçenin konuşma dilini en iyi konuşcak, kullanacağı sözcükler üstüne duracak, dili üstüne bir elmasçı gibi büyük bir dikkatle çalışacak, sözcükleri seçecek, sözlüklerden değil, hayattan alarak onları benimseyecek, onları içinde yaşatacak, onları tatlı bir vurguyla söyleyecektir. Ama bu şimdilik ancak bir dilek olabilir bizde. Bu yüzden de dil sorunu, öğretmenin dile karşı sorumluluğu bizde, hele bizde çok güncüldür. Öğretmenlerin bu alanda örnek olmaları gerekir. Çünkü biz, öteki mesleklerde çalışanlar, bir güne yirmidört saat türkçeyle yaşayamıyoruz, maalesef. Ama öğretmen, kutsal görevini görürken, tek araç olarak dili kullanmaktadır. Çünkü onun topu da, tüfeği de dildir. Geniş bilgi ufkuyla birlikte dil gene başta gelir. Çünkü, bir öğretmen, her nekadar geniş bir bilgiye, çağdaş bir piskolojik-pedagojiye, hattâ en çağdaş bir yönteme sahip olsa bile, dile eğer önem vermezse, bozuk bir cümle yapısıyle, karışık bir çiveye konuşursa, o , işinde başarmış sayılamaz. Üstelik öğretmen, dili sürekli olarak değişen bilgi yelpazesinde, diyalektik bir bütünlükte görmek zorundadır.* (Zekeriya, 1970, s. 18).

İlhami Emin, *Makedonya'da Türk varlığının ayrıca simgesi oluşturan Makedonya Türk varlığının ayrıca simgesini oluşturan Makedonya Türk Edebiyatı olsa gerek.Üsküp'te yayımlanan "Sesler", "Sevinç" ile*

> *"Tomurcuk" edebiyat dergileri çerçevesinde ve Birlik yayın kurumunca bugüne dek Türk dilinde yüzlerce kitap yayımlandı. Makedonya Türk yazarları, kendi özgün eserlerinin yaratılması yanısıra, Türkçeden Makedoncaya ve Makedoncadan Türkçeye birçok eser kazandırmışlarıdır. Yunus seçmeleri, çağdaş Türk şiiri antolojisi gibi eserler Makedon okulları ile aydınları tarafından büyük ilgiyle karşılandı. Yeni Makedonya Türk edebiyatının temel taşları 1944 te atılmıştı. Osmanlı döneminde divan edebiyatında bir Aşık Çelebi, Mutasavvuf Muhammed Nur-ul Arabi ile Şeyh Sadeddin Efendi Yahya Kemal Beyatlı, Yaşar Nabi, Şefket Rado ile Makedonya doğumlu ya da kökenli daha yüzlerce Türk yazar ve sanatçılara Makedonya Türkleri de haklı olarak sahip çıkmaktadır.* (Emin, 1995, s. 33).

Unutmamalıyız ki Kuzey Makedonya'da Türk kültürünü derinden etkileyen faktörler ve etkenler günden güne artmaktadır. En önemli faktörlerden de biri de eğitim ve dil faktörüdür, bu faktörde bir ülkede birden fazla dilin konuşulması, resmi dilin tek yada iki dilde olması eğitimi etkilemektedir ve sorunlar günden güne artmaktadır. Eğitim bir kültür aktarma aracı ise, eğitimin en başta gelen görevlerinden birisi kültür zenginliklerini toplumsal yaşama biçimlerini genç kuşaklara aktarmaktadır. Bu durumda her ulusun, her türlü düşünce ve öğrenme eylemi anadili temeli üzerinde oluşur. Anlaşılıyor ki ulusal eğitimde ve anadili eğitiminde en çok önem verilerek günümüze kadar ve gelecekte düşünen, eleştiren, sağduyulu, tutarlı ve öz konuşan insan tipinin yaratılması okullarımız dahi Türk Dili eğitiminin, Türkçemizin başarıya ulaşmasına bağlıdır. Bunlara eklenmesi gereken çok önemli bir başka faktör de bu yörede istisnasız bütün ülkelerde sanat ve edebiyat faaliyetlerinin yükünü çeken unsurun öğretmenler olmasıdır. Yazarlarımızın, edebiyatçılarımızın biyografileri incelendiğinde neredeyse bütününün öğretmen olduğu görülecektir. Bu öğretmenler yöredeki bütün entelektüel faaliyetleri sırtlarında taşımışlardır.

Türk öğretmenlerimizin yapması gereken, varlığımızın devamı, geleceğimizin güçlülüğü, ileriye dönüşümüzün temelinde eğitimin yattığını yeni nesillere aktarmaktır. Eğer tarihten bu tarafa Türklüğümüzle övünüyorsak bu varlığı yaşatmak bizlerin kalemimizin ucundadır. Gelecek bizim teminatımızdır. Bizler, geçmişi şan ve şerefle dolu bir neslin torunlarıyız. Belki bugünkü şartlar bizi zorlayabilir, ama bu bizi yıldırmamalıdır. Her şeye rağmen biz Makedonya Türkleri, kimliklerini yaşatmak, kültürlerini geliştirmek, eğitim sorunlarını çözmek, örf ve adetleri ile millî ve dinî çıkarlarını elde etmek ve korumak için yıllardır yürüttükleri savaşlardan vazgeçmiş değiliz. Bulunduğumuz ülkede atalarımızın topraklarında halen hayatlarımızı yaşamamızı sürdürmekteyiz. Bu yüzden kurum

ve kuruluşlarıyla, siyasi anlamda, dernekler ile birlikte yarınlara dönük atalarımızdan miras olan bu ülkede diğer kültürlerle birlikte eşit olarak sıkıntılarla savaşma, sıkıntılarımızla yaşamaya kararlıyız.

Makedonya Eğitim Sisteminin Yapısı ve Özellikleri Ülkemizin eğitim sistemi, okulöncesi, ilköğretim, lise (ortaöğretim) ve yüksek öğretim diye adlandırılan öğretim basamaklarını kapsar. Okulöncesi eğitim, henüz ilköğretim çağına gelmemiş 4-6 yaşları arasındaki çocukların eğitim gereksinimini karşılar ve isteğe bağlıdır. İlköğretim, genel olarak 6-14 yaşlarındaki çocuklara eğitim sağlayan dokuz yıllık bir yetiştirme (temel eğitim) dönemidir ve zorunludur. Gerek yönetim, gerek öğretim programı bakımından bir bütünlük göstermektedir. Lise veya ortaöğretim, genellikle 14-18 gençlerin öğrenim gördükleri bir öğretim basamağıdır ve zorunludur. Genelde dört yıl süren bu öğretim basamağı, ilköğretime dayalı en az üç yıllık bütün genel, meslekî ve öğretim kurumlarını kapsar. İlk öğrenimini tamamlayan her öğrenci, ilgi ve yeteneği doğrultusunda istediği lise okullarından birine girebilir. Yükseköğretim, ortaöğretim üstünde en az dört yıllık eğitim sağlayan tüm öğretim kurumlarını kapsar. Üniversiteler, fakülteler, enstitüler ve araştırma merkezleri birer yükseköğretim kurumudur.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti eğitim sisteminde 1991 yılında çıkarılan Eğitim Sistemi Yeniden Düzenleme Yasası ile bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden sonra Kuzey Makedonya eğitim sisteminin genel amacı, *"Çocuklar için mutlu bir çocukluk ve hayata daha iyi bir başlangıcı teminat altına almak, gençler için fırsat eşitliğini sağlamak, herkes için çeşitli hünerlerini geliştirerek ülkelerine zengin bir miras bırakacak gelir teminini hazırlamaktır. Bunun yanı sıra öğrencilerin, toplumsal beklentiler karşısında kendi gereksinim ve özelliklerini tanımalarına ve gerçekçi bir benlik kavramı oluşturmalarına ve kendi yaşamlarıyla ilgili kararlar alabilmelerine yardımcı olunmasıdır."* şeklinde belirlenmiştir. Bu yasaya bağlı kalarak Makedonya Cumhuriyeti'nde yaşayan Türklerin eğitim haklarından yoksun kalması anayasanın eşitlik ilkesinin ihlal edildiği gerçeği ortadadır. Bu mesele Türkçe okullarında yaşanan sıkıntıların bir devamıdır. Buna göre bu sorunlar yeni değildir, bu sorunların tarihi bir geçmişi muhakak ki vardır. Türkçe eğitim Türk toplumun temel taşlarından biri olmakla beraber Kuzey Makedonya'da Türkçe eğitimin değeri her günden çok gündemde kalması gereken sorunlarımızdan biridir. Son dönemlerde Kuzey Makedonya eğitim sisteminde sürekli değişikliklere gidildiği, çocuklara daha iyi, kaliteli eğitim sunabilmeleri için çalışmaları ve etkinlikleri çeşitli projeler üzerinden okullara aktarılmaya çalışıldı.

Türkçe eğitimi konusu hakkında çok farklı değerlendirmeler görüyoruz, okuyoruz. Karamsarlık içerisinde tartışmalar, görüşler yazılar çıkıyor. Karamsar olmak istemiyorum. Çareler kesinnlikle var ancak sorunun ne olduğuna farkına varalım. Daha sonra ise bu sorunun geleceğimiz hakkında çok ciddi sorun

olduğunu kabul edelim. Günümüzde halan anadilinde eğitim alma her nekadar anayasal hakkımız olmasına rağmen Türkler ana dillerinden kopartılmaktadır. Hepimizin iki yolu var: ya uyanıp Türkçemizi, ana dilinde eğitim veren kurumlara sahip çıkıp, koruyacağız, yada bütün bu haklarımızı yavaş yavaş bölgesel bir şekilde yenilmiş durumda olacağız. Ziya Gökalp dizelerinde şöyle diyor: Türklüğün vicdanı bir, dini bir fakat hepsi ayrılır, olmazsa lisanı bir.

Sonuç

Eğitim, dünya milletlerini ileriye götürecek en önemli unsurlardan biridir. Değişik ülkeler kendi dünya görüşleri dahilinde, eğitime önem verir. İnsanlar arasındaki farklılıklara rağmen insanların birbirinden ayrı amaçları vardır ve bu amaçları gerçekleştirmede birbirine gereksinimleri vardır. Bu gereksinimler ancak eğitim ile giderilebilir. Ayrıca eğitim, toplumun en geniş ve en yoğun faaliyet alanlarından biridir. İnsan toplumsal bir varlıktır ve onu diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerinden biri öğrenme yeteneğine sahip olmasıdır. Öğrenme, değişik biçimlerde tanımlanmakla beraber psikologların çoğu, öğrenmenin bireyin çevresiyle etkileşim kurması sonucu oluştuğunu ve bireyin davranışlarında değişiklik meydana getirdiği görüşünde birleşmektedirler. Makedonya Cumhuriyeti eğitim sisteminde 1991 yılında çıkarılan Eğitim Sistemi Yeniden Düzenleme Yasası ile bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden sonra Makedonya Eğitim Sisteminin genel amacı, “Çocuklar için mutlu bir çocukluk ve hayata daha iyi bir başlangıcı teminat altına almak, gençler için fırsat eşitliğini sağlamak, herkes için çeşitli hünerlerini geliştirerek ülkelerine zengin bir miras bırakacak gelir teminini hazırlamaktır. Bunun yanı sıra öğrencilerin, toplumsal beklentiler karşısında kendi gereksinim ve özelliklerini tanımalarına ve gerçekçi bir benlik kavramı oluşturmalarına ve kendi yaşamlarıyla ilgili kararlar alabilmelerine yardımcı olunmasıdır.” şeklinde belirlenmiştir.

Eğitim sistemimizdeki tüm yeniden düzenleme, geliştirme ve iyileştirme çalışmaları “bir yaklaşım” çerçevesinde, bilimin ve özellikle eğitim bilimlerinin ışığı altında, Eğitim Bakanlığı ve Pedagojik Enstitüsü başta olmak üzere bütün ilgili tarafların etkili bir işbirliğine dayalı olarak ele alınmaktır. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nde, Türk okullarında öğrenim gören öğrenciler, diğer öğrenciler gibi aynı haklara, aynı olanaklara sahip olması gerekmektedir. Türk okullarında ders veren öğretmen ve eğitmenlerin amaçları Türk gençliğinin öğretim ve eğitim alanında temel taşlarını atmaktır. Bu yüzden de Türk okullarında da öğretim tasarısı ve programı Kuzey Makedonya Cumhuriyeti’nin diğer okullarında olduğu gibi hazırlanmaktadır. Özellikle Kuzey Makedonya’da eğitimin genel amaçlarından biri ayrıca, okuma ile iletişimin temel amacı olarak bir ulusun millî kimliğinin en belirgin unsurlarından biri ana dilini Türkçeyi sevdirmektir. Bu

sevginin aşılanmasında büyük rol alan Sesler dergisi, Türk toplumu için önemli bir unsurdu. Hangi eğitim kademesinde olursa olsun eğitimin en önemli kısmını Türkçe eğitimi teşkil etmektedir. Bu kademede Türkçe eğitimin amacı, öğrencilerin edindikleri dinleme, izleme, alışkanlık ve becerisini, düzeylerine uygun duygu ve düşünce ürünlerini, konuşmaları, güncel yayınları anlayabilecek, eleştirebilecek ve onlardan yararlanabilecek ölçüde geliştirebilmektir. Günümüzde Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde bugüne kadar yapılan Türkçe dersini geliştirme çalışmalarına bakıldığında özde bir değişiklik yapılmadığı, yüzeysel değişikliğe gidildiği görülmüştür. Ayrıca Türkçenin eğitim dili olma özelliğini yitirmiş olması da onu etkileyen bir başka faktördür. Makedonya'da belli bir seviyeye kadar Türkçe eğitim devam etmiş olmakla birlikte sonuçta bu eğitim bir azınlık eğitimine dönüştüğü de söylenebilir.

Kaynakça

Abbas, Z. (1997). *Makedonya Türklerinin Sosyo–Kültürel Yapısı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi.

Ago, A. (1969). Okullarımızda Anadili ve Edebiyat Öğretmenin Birliği, Durumu ve Rölü. *Sesler, V*(41).

Ago, A. (1990). Savaş Sonrası Döneminde Makedonya Sosyalist Cumhuriyetinde Yaşayan Türk Halkı Edebiyatının Gelişimi. *Sesler, XXVI*(248/249).

Ago, A. (1996). Makedonya'da Türk Halkının Anadili Üzerinde Öğretim-Eğitim ve Soruları". *Sesler Aylık Kültür Sanat Dergisi. XXXI(*302).

Bugariç, R. (1981). Türkçenin Özleşmesi ve Bizdeki-Özellikle Üsküp Ağzındaki Etkisi. *Sesler, 17*(161).

Cinciç, S. (1970). İlk Makedonca-Türkçe Sözlük. *Sesler, V*(43).

Çiğdem, Ü. (1998). *Makedonya Türk Öyküsünde Kimlik Sorunu*, Ankara: Kültür Bakanlığı.

Emin, İ. (1995). Kimliğimiz Kültürel Varlığımız. *Sesler, XXIX*(294).

Engüllü, A. (1983). Biz ve Dilimiz. *Sesler, XXXVI*(331).

Erdem, M., Fidan, N. (1994). *Eğitime Giriş.* Ankara: Meteksan Matbaacılık.

Dewey, J. (1996). *Tecrübe Ve Eğitim.* Ankara: AÜ.EBF.

Georgievski, M. (1991). XV-XIV Yüz Yılda Makedonyada Türk Kültür Eğitim Enstitüleri. *Sesler, XXVII*(258/259).

Gürkan, İ. (1993). *İkinci Dünya Savaşından Günümüze Değin Balkanlar (1945-1989)*. İstanbul: OBİV.

Gürkan, T., Gökçe, E. (1999). *Türkiye'de ve Çeşitli Ülkelerde İlköğretim*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Hamza, Yusuf. (1998). *Atatürk ve Makedonya'da Yaşayan Türkler ve Azınlıklar*. Ankara: Etam Mat.

Karahasan, M. (1970). Makedonyada Türk Dili Üzerinde Yürütülen Öğrenim ve Eğitim. *Sesler, V*(50).

Karahasan, M. (1971). Edebiyat Eğitiminin Gelişmesi Türk Öğrenimin Başarılarını Sağlar. *Sesler, VI(*60).

Karahasan, M. (1972). Öğrenim ve Eğitim- Özyönetim Sosyalist İdeolojisiyle Bağlıdır. *Sesler, VII*(69).

Karakuş, E. (2013). *Sesler Dergisi Bibliyografyası, Makedonya ve Kosova Türklerinin Avazı*. Edirne: Paradigma Akademi.

Karakuş, E. (2015). *Sesler Dergisi Etrafında Teşekkül Eden Çağdaş Makedonya Ve Kosova Türk Edebiyatı (Şiir-Hikâye)*. Üsküp: Yeni Balkan.

Korkmaz, Z. (2002). Türkçenin Dünü, Bugünü, Yarını. Ankara: Türk Dili.

Koylu, Z. (1997). *Makedonya Sorunu (1878-1913)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Anadolu Üniversitesi.

Kut, Ş. (1993). *Makedonya ve Sorunları*. İstanbul: Türkiye Sosyal, Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Vakfı.

Murat, R. (1966). Öğrencilerin Konuşma ve Yazı Kültürü. *Sesler, II*(10).

Murat, R. (1970). Öğrenimde Lektürün Yeri. *Sesler, V*(49).

Musaoğlu, M. (2002). *Türkoloji'nin Çeşitli Sorunları Üzerine Makaleler İncelemeler.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Özönder, C. Balkan Gelişmeleri, Makedonya Sorunu. *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, III*(1), 203–209.

Ramo, Ş. (1966). Eğitim ve Kültürümüz Üstünde. *Sesler. II*(7).

Selim, H. (1972). Üsküp Radyosunun Türkçe Yayınları Eğitim ve Öğretimin Hizmetinde. *Sesler, VII*(62-63).

Selim, H. (1975). Yugoslavya Komünistler Birliği Onuncu Kongresi Rezolüsyonlarında Eğitim Ve Öğrenim. *Sesler, XI*(100).

Selim, H. (1989). Anılarımda Eğtimci Şükrü Ramo. *Sesler, XXV*(234).

Tevfik, İ. (1967). Manastır Türk Çocuklarının Öğrenimi. *Sesler, III*(13).

Todorovski, G. (1966). Belgeler-Balkan Savaşlarından Sonra Makedonya'da Türk Çocuklarının Eğitimi. *Sesler Aylık Toplum-Sanat Dergisi*, *II*(11).

Tuna, C. (1983). Yugoslavya'da Türk Kültür, Öğrenim ve Yayın Kurumları. *Sesler, XIX*(177).

Zekeriya, N. (1969). İlkokullarımızda Dil Dersleri Ve »Dilimiz« Kitaplarının Önemi, *Sesler, IV*(32).

Zekeriya, N. (1970). Öğretmenlerin Dil Sorumluluğu. *Sesler, V(*46).

Zekeriya, N. (1985). Yönelimli Orta Öğrenim ve Getirdikleri. *Sesler Aylık Toplumsal Sanat Dergisi, XXI*(94).

Kuzey Makedonya Değerlerinin Türk Dilinin Gelişimine Katkısı

Özet

Teknolojinin durmadan geliştiği bir dünyada insanlar, birbirleriyle rahat ve hızlı bir şekilde iletişim sağlayabilmelerini, eğitime borçludurlar. Bunun için toplumlar, bireylerine daha iyi bir hayat tarzı sağlamak için, eğitim sistemlerini diğer ülkelerin eğitim sistemleriyle karşılaştırarak sürekli geliştirmek istenmektedir. Bunun içinde diğer ülkelerin eğitim sistemleri ile karşılaştırma yapılmadan önce ülkemizde Türkçe eğitim sisteminin gelişimini irdelemek amaçlanmaktadır. Makedonya Cumhuriyeti'nde Türkçe Eğitimin gelişimi açısından 1945 yılından günümüze nasıl bir gelişim gösterdiği Türkçe eğitimin gelişimi ve ilerlemesi için çok önemlidir. Makedonya Cumhuriyeti 1945'ten günümüze kadar Türkçe eğitimin ve Türkçe dersinin gelişimi için yapılan çalışmalar, ders programlarındaki değişim ve gelişmeleri belirlemek amacıyla çok sayıda yazılar, makaleler yazılmıştır. 1965-2001 yılları arasında Yayınlanan Sesler dergisinde Makedonya Cumhuriyeti, Yugoslavya Sosyalist Federasyonu'na bağlı iken ve 1991'den bu yana da uluslararası sistemde bağımsız bir devlet olarak yerini alan Makedonya Cumhuriyeti'ndeki Türk toplumunun eğitim ve öğretiminde ne gibi, ne yönde değişikliklerin ve gelişmelerin meydana geldiğini ortaya çıkarmaktadır. Dergide, Sosyalist Yugoslavya dönemindeki edebiyat, siyasi, toplumsal gelişmeleri ele alan yazıların yanı sıra eğitim alanındaki sorunları ve sorunları çözebilecek öneriler yazılarına da yer verilmiştir. Bu açıdan bakıldığında "Sesler" dergisi genel olarak Makedonya Türklüğünün eğitim alanındaki sesi olup Türk toplumunun vazgeçilmez bir parçası olmuştur.

Anahtar kelimeler: Eğitim, kültür, edebiyat, Türk dili, değer, Sesler dergisi.

Contribution of North Macedonian Values to the Development of Turkish Language

Abstract

In a world of constant technological development, education is to be thanked for individuals being able to comfortably communicate with each other. In order to provide a better living, communities are required to compare their educational system with the one in other countries and to continuously improve. Before we compare the

education system with that of other countries, we are going to examine the development of education in Turkish. The development of the education in the Republic of Macedonia since 1945 showed how crucial it is for the development and progression of the education in Turkish. From 1945 onwards, the Republic of Macedonia in its attempt in order to promote the Turkish education and the Turkish lectures, to determine the curricula changes and developments has published many reports and articles. Throughout the 1956 – 2001 being published at the "Sesler" magazine showed up the Turkish education and training in what sort, in what manners its changes and developments has originated in the Republic of Macedonia, while being a member of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia and starting from 1991 onwards even taking its place as an independent state in the international relations. During the period of Socialist Yugoslavia, the literary, social and community developments, were embraced at the magazine by articles right alongside the issues in the fields of education including the proposals for the resolution of the issues. Generally seen from this standpoint, the magazine "Sesler" in being the voice of the Macedonian Turks in the fields of education it clearly has become an indispensable part for the Turkish community.

Keywords: *Education, culture, literature, Turkish language, value, Sesler magazine.*

Şehirleşme ve Heterodoks İnanç ve Uygulamalar Bağlamında Boşnakların İslamlaşma Sürecine Dair Bazı Tespit ve Değerlendirmeler

ÖMER AKSOY*

Giriş: Boşnakların İslamlaşması Meselesi; Teoriler ve Yaklaşımlar

Bosna'nın Türk orduları tarafından fethi, bölgedeki iskân faaliyetleri ve bölgenin İslamlaşması meselesi, Boşnak bilim insanlarının da üzerinde uzun süredir durduğu konulardan birisidir. Meselenin hassasiyetinin temelinde bölgede yaşayan gayrimüslim grupların kendi etnik kimliklerini, mensubu oldukları kilise merkezli bir biçimde tanımlamaları yatmaktadır. Zira bölgede yaşayan Ortodoks ve Katolik gruplar, bölgedeki İslamlaşma sürecini kendi inanç sistemlerinin öngördüğü biçimde tanımlama yoluna gitmiştir. Bu durum ister istemez meselenin bilimsel bir zeminden çıkıp ideolojik ve politik bir boyutta ele alınmasına neden olmuştur. Sırp ve Hırvat araştırmacıların zor kullanmak suretiyle planlı ve sistemli bir biçimde Slavların İslamlaştırıldığı noktasında birleşen tezleri, Yugoslav tarih yazımında oldukça yaygın olarak kabul görmüştür. Sırp ve Hırvatların bu tezleri ile alakalı ayrıntılı bilgi için bk. Andrić, 2017; Vasić, 1991: s. 425-441; Vasić, Mihaljčić, 2005; Todd, 2018, s. 26-27. Nobel ödüllü Sırp yazar Ivo Andriç, bu yaklaşımın ilk temsilcilerinden birisidir. O, 1924 yılında tamamladığı doktora tezin de (Andrić, 2017) Güney Slav teritoryasında gerçekleştirilen ve bir felaket olarak tanımladığı İslamlaştırma politikalarının 16. yüzyılın sonlarına kadar devam ettiril-

* Doç. Dr. / Trakya Üniversitesi, Balkan Araştırma Enstitüsü (Türkiye), aksoy2302@hotmail.com

diğini ifade etmektedir. Ona göre İslamlaşma süreci planlı bir biçimde, ekonomik haklarını ve topraklarını kaybetmek istemeyen toprak sahiplerinin zoraki olarak İslam'ı kabul etmek zorunda bırakılmaları şeklinde gerçekleştirilmiştir (Aščerić-Todd, 2018, s. 26). Andriç ile aynı noktada birleşerek İslam'ın zorla kabul ettirildiğini savunan araştırmacılara göre zorla İslamlaştırma politikaları yaklaşık 200 yıl boyunca sistematik olarak yoğun bir biçimde uygulanmıştır. Türklerin zorla ihtida politikalarının en bilinen yönteminin devşirme sistemi olduğu düşüncesi ise Andriç ile birlikte zor kullanarak İslamlaştırma tezlerini savunan araştırmacıların temel dayanak noktalarından bir diğeri olmuş; buna göre Yeniçeri Ocağı bünyesinde zorla devşirilen gayrimüslim çocuklar vasıtasıyla bölgede önemli oranda İslamlaşma gerçekleştirilmiştir. Esasında genel nüfusun küçük bir kısmını ihtiva eden devşirmelerin, devşirildikten sonra da büyük oranda doğdukları şehirlere geri dönmedikleri göz önünde bulundurulursa bu argümanın zorla ihtida ettirilme esasına dayalı Yugoslav tezleri için bir dayanak olarak gösterilemeyeceği açıktır. Diğer yandan devşirme sisteminin sadece Bosna ve Hersek bölgelerinde değil, imparatorluğun gayrimüslim nüfusla müteşekkil birçok bölgesinde uygulanan bir politika olduğu göz önünde bulundurulursa Boşnakların İslamlaşma sürecinde devşirme sisteminin çok da etkili olmadığı hemen anlaşılacaktır.

Sırp ve Hırvat araştırmacıların zorla İslamlaştırılma meselesinde gösterdikleri temel dayanak noktalarından bir tanesi de ihtida edenlere tanınan ekonomik imtiyazlardır. Bu görüşe göre Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu iktisadi politikalar, özellikle Müslüman tebaaya yönelik gösterilen imtiyazlar ve gayrimüslim tebaaya yönelik uygulanan ekonomik kısıtlamalar, dolaylı bir biçimde zorlamak suretiyle Hristiyanların İslamlaşması sürecinde etkili olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nin diğer gayrimüslimlerle müteşekkil olan bölgelerde Bosna Hersek'te karşılaştığımız biçimde yerli unsurların yoğun olarak İslamlaşmasının söz konusu olmadığı göz önüne alınırsa meselenin basit bir ekonomik imtiyazla açıklanamayacağı anlaşılacaktır.

Boşnakların İslamlaşmasına dair günümüze kadar geçerli olan ve belki de en fazla tartışılan kuram Bogomilci kuram olmuştur. Buna göre İslam öncesinde Boşnakların mensubu olduğu Bosna Kilisesi esas itibariyle Bogomil inancının bir devamı niteliğindedir. İlk kez Hırvat bilim insanı Franjo Raçki'nin Bosna Kilisesini Bogomilcilerin bir devamı olarak görmesi ile temelleri atılan bu kurama göre Boşnakların toplu bir biçimde ihtidası onların İslam öncesi inanç sistemleri olan Bogomil inancı ile ilişkilidir. Bogomilizm, Manihaizm kaynaklı düalist bir akım olup buna göre evrende Tanrı ve Şeytan tarafından yaratılan iyilik ve kötülük olmak üzere ikili bir yapı söz konusudur. Genel prensiplerine baktığımızda ise bu inanca mensup kişilerin, Ortodoks ve Katolik ruhban sınıfın hegemonyasını reddettiği, kilise ikonlarını putperestlik, Haçı ise şeytanın bir sembolü olarak gördüğü, her

türlü Aziz otoritesini ve azizler etrafında oluşan kültleri reddedip ibadetin yalnızca Tanrı'ya yapılması gerektiğini savunduğu, vaftiz ve teslis gibi kilise öğretilerine karşı çıktığı görülmektedir. İslam'a benzerlik noktasında günde beş kez Tanrı'yı takdis etmeleri de yine bu toplulukların kabul ettiği dinî ritüeller arasındadır.[1]

Bazı Sırp araştırmacılar Bosna Kilisesini, Ortodoks Kilisesinin bir uzantısı olarak görmüşlerdir (Petranović, 1867; Glušac, 1945 vb.). Hiçbir bilimsel dayanağı olmayan bu yaklaşımın yazımızın başında ifade ettiğimiz üzere ideolojik bir tarafgirlik neticesinde ortaya çıktığı aşikârdır. Zira Hristiyan kilisesinin Ortodoks ve Katolik olarak ikiye bölünmesinin ardından Bosna Kilisesi ve bu kilise mensupları Roma Kilisesinin hâkimiyet alanı içerisinde yer almışlardır. Bu bağlamda Bosna Kilisesini, Ortodoks Kilisesinin bir parçası olarak görmenin bilimsel bir dayanağı yoktur.

Bogomilci kuram ile alakalı olarak yapılan eleştirilerin başında, Bosna Kilisesinin Bogomilizm öğretisi ile herhangi bir bağının bulunmadığı gelmektedir. Son yıllarda Noel Malcolm, John Fine gibi isimler, Bosna Kilisesini ve öğretilerini Bogomilizm ile ilişkilendirmeyip Bosna'nın İslamlaşması meselesini çok daha farklı bir açıdan ele almışlardır. Bunlara göre, Türk fetihlerinin gerçekleştiği esnada Bosna Kilisesi'nin tüm fonksiyonunu kaybetmesiyle birlikte bölgede herhangi bir kilise otoritesinden bahsetmek mümkün değildir. Bölge, Türkler tarafından fethine kadar geçen sürede alışılmışın ötesinde zayıf ve kopuk bir kilise organizasyonuna sahiptir. Ayrıca İslam'ın Bosna'daki zaferinin en önemli nedeni olarak Katolik ve Ortodoks kiliseleri arasındaki rekabet görülmektedir (Fine, 2005, s. 369-380). Yine bu bakış açısına göre Kilise otoritesinin zayıflığının bir neticesi olarak büyük oranda dağlık bir arazi olan Bosna'da, özellikle de rahiplerin yetersiz ölçüde hizmet ettiği kırsal alanlarda Hristiyanlık, halk gelenekleri ve törenleri halini almıştır. Bu sebeple Hristiyanlıktan "halk İslam'ına" geçiş çok büyük bir değişim düzeyinde yaşanmamıştır (Malcolm, 1999, s. 111).

Bogomilizm ve Bosna Kilisesi arasındaki ilişkilerin eleştirildiği görüşler tartışmaya açık olmakla birlikte Bosna'da İslam'ın yayılmasının gerekçesi olarak kilise otoritesinin zayıflığı ve halk Hristiyanlığından halk Müslümanlığına geçiş şeklinde tanımlanan görüşler oldukça tutarsızdır. Bosna'da İslamlaşma sürecinin biraz sonra ele alacağımız üzere sözlü olarak değil kitabi ve Ortodoks İslam düşüncesi çerçevesinde şehir merkezlerinde gelişmesi, Anadolu'da ve Balkanların diğer bölgelerinde karşılaştığımız halk İslam'ı ve halk tasavvufu olarak tanımlanan sözlü İslami geleneklerin Bosna'nın İslamlaşması noktasında

[1] Bogomilci kuramın en önemli savunucuları arasında Tayip Okiç, Safvet beg Basagić, Mehmed Handžić gibi isimler gösterilebilir. Bogomilizm, Bogomilci kuram ve bu kuramın bazı temsilcileri ile alakalı olarak bk. (Bašagić 1927; Bašagić 2015; Handžić 1940; Solovjev 1953: 1-103; Okić 1973 205-222; Hadžijahić; 1936; Hadžijahić: 1990; Albayrak, 2005).

herhangi bir rolünün olmaması bu düşünceleri çürütmektedir. Yine bu savlarda Bosna'nın coğrafi yapısı göz ardı edilmektedir. İslamlaşma süreci Türk hâkimiyeti ile doğru orantılı olarak gelişmekle birlikte yeni kurulan şehir merkezlerinden kırsal kesimlere doğru İslam'ın yayılması söz konusudur. Bosna Kilisesi mensuplarının kırsal kesimlerde daha yoğun bir biçimde yaşadıkları göz önüne alınırsa sürecin doğal bir biçimde devlet otoritesinin tesisi ile paralel olarak toplu bir biçimde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ancak birçok araştırmacıya göre zannedildiği gibi Bosna'da İslam'ın kitlesel olarak kabulü söz konusu olmamış, buna delil olarak ise Osmanlı şer'iyye sicillerindeki kayıtlar gösterilmiştir. Bosna'nın İslamlaşması, sicillerde verilen istatistiki verilerden hareketle kademeli ve kuşaklar boyu gerçekleşen uzun bir süreç olarak tasvir edilmektedir. Türklerin fethinin hemen akabinde, 1468 yılına ait kayıtta 37.125 Hristiyan haneye karşılık Müslüman hane sayısı 332'dir. 1485 yılına ait kayıtta ise 30.552 Hristiyan hane ve 2491 Hristiyan bekar/dul bireye karşılık 4134 Müslüman hane ile 1064 bekar Müslüman birey mevcuttur (Malcolm, 1999, s. 102-103). Buradan hareketle 1467 yılında Bosna'da yaklaşık olarak 2000, 1485 yılında ise yaklaşık 25.000 Müslüman nüfusun varlığından bahsedebiliriz. 20 yıl içerisinde Müslüman nüfusun artış oranı %1300 civarında olmuştur. 1520'lere ait sicillerde ise 98.095 Hristiyan ve 84.675 Müslüman kayıtlıdır. Osmanlı'nın Bosna'ya ayak bastığı ilk yıllardan sadece 50 yıl sonrasında Müslüman nüfus %4500 oranında artmış, 1467'de 2000 olan Müslüman nüfus 50 yıl içerisinde yaklaşık 85.000'e ulaşmıştır.

Verileri göz önünde bulundurduğumuzda ihtida sürecinin aslında çok uzun bir zamana yayılarak gerçekleşmediği görülmekle birlikte hem Bosna'nın engebeli coğrafi yapısı, hem de günümüzde Boşnakların yaşadığı teritoryayı ihtiva eden bölgenin fethinin kademeli bir biçimde gerçekleşmesi göz ardı edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin Bosna topraklarında resmî olarak hâkimiyeti 1460'lı yıllarda başlasa da esasında günümüz Bosna Hersek sınırlarını kapsayan bölgenin Türkler tarafından fethi 1526 Mohaç Meydan Muharebesi ile tamamlanmıştır. Günümüzde Bosna Hersek'in Yaytse (Jajce) ve Bihaç arasında kalan bölgelerinin fethi 1526 yılından itibaren gerçekleşmiştir. Burada verdiğimiz rakamlarda gösterilen alan günümüz Bosna sınırları içerisinde çok daha küçük bir alanı ihtiva etmektedir. Bu takdirde bu kadar küçük bir alanda 50 yıl içerisinde görülen İslamlaşma verileri, tam anlamıyla kademeli ve yavaş bir İslamlaşma olarak kabul edilemeyecektir. Aynı zamanda bu istatistikî veriler birçok araştırmacının kırsal alanlarda halk Hristiyanlığından halk İslam'ına geçiş olarak tanımladığı Boşnakların ihtidası meselesinin, esasında Osmanlı fethi ve yeni şehirlerin ihdası ile zaman içerisinde İslam'ın bu şehir merkezlerinden kırsal bölgelere doğru yayıldığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda İslamlaşma, kırsal kesimlerden yeni kurulan şehirlere göçler ve Türk tipi şehir hayatının

yaygınlaşması ile şehirli bir karakterde tezahür etmeye başlamıştır. Bu meseleye tekrar değineceğiz.

Bosna'nın İslamlaşması Meselesine Farklı Yaklaşım Denemeleri

Bosna'nın İslamlaşma probleminin çözümünde hipotezlerimizi üç temel unsuru göz ardı etmeksizin kurgulamak durumundayız. Bunlardan ilki, Bosna'nın uç dinamikleri ve uçların kendisine has yaşam koşulları çerçevesinde Bosna'nın İslamlaşma sürecinin ele alınması gerekliliğidir. Bosna Hersek'te uçlara has dinamiklerin varlığı Türk hâkimiyetiyle kaim olan bir şey değildir. Türk hâkimiyetinden evvel Ortodoks ve Katolik dünyasının ayrıldığı doğal sınırlar üzerinde bulunan Bosna ve Hersek toprakları, uç toplum yapısının en belirgin argümanı olan dinsel homojenliğe çoktan beridir aşinadır. Roma İmparatorluğu'nun parçalanması ve akabinde Hristiyan dünyasının iki kutuplu bir yapıya dönüşmesi, Bosna topraklarını bu iki zıt dünya görüşünün ayrıştığı ve çatıştığı bir bölge konumuna sokmuştur. İki zihniyet dünyasının ortasında sıkışan bu topluluk inanç bağlamında kendine has dinamikler geliştirmiştir. Bu, Boşnakları anlama ve tanıma noktasında daha özel bir bakış açısı geliştirmemize neden teşkil etmektedir. Bunun yanı sıra Türklerin bölgeyi fetihleri ve tarihî Bitinya olarak adlandırılan günümüzde Marmara bölgesinin Asya'da kalan topraklarını ihtiva eden bölgede deneyimlemiş olduğu uç toplum yapısı, bölgenin fethi akabinde bölgede İslam'ın hızla yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. İkinci dinamiğimizin temel dayanak noktası ise senkretizm temelli olarak Boşnakların İslam'ı benimsemeleri ile eski inanç ve pratikler üzerine yeni tanıştıkları din ve kültürün nasıl entegre olduğu meselesidir. Esasında bu süreç, Boşnakları bir yönüyle bölgedeki kendi soydaşlarından ayırırken, diğer yönüyle Balkanların diğer bölgelerinde karşılaştığımız İslam ve tasavvuf algısından farklı bir biçimde kendine has bir İslam ve tasavvuf düşüncesinin ve algısının ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır. Bu meseleyi özellikle Boşnakların dinsel pratiklerinde ve tarihî süreçte Bosna'da faaliyet gösteren tasavvufi ekollerin yapısından hareketle ortaya koymaya çalışacağız. Bosna'nın İslamlaşması sürecinde son olarak üzerinde durmamız gereken ise şehirleşme meselesidir. Türk hâkimiyeti öncesinde günümüz Bosna Hersek sınırları içerisinde yer alan şehirlerin önemli bir kısmı mevcut değildi. Türklerin fetihleri ile birlikte Bosna'da klasik Türk tarzı yapılar ve şehirler ihya olunurken bu süreç aynı zamanda ihtida sürecinin de hızlanmasına vesile olmuştur.

Uç Toplum Yapısı ve İhtida

Uç toplumun dünya algısı, insanları belirli bazı dinsel ve kültürel argümanları esas alarak biz ve onlar şeklinde kategorize eder. Ancak bu

sınıflandırma, öteki olarak tarif ettiğimiz toplumsal kategoriler ile herhangi bir dostluk veyahut işbirliği kurulamayacağı anlamına gelmez. Aksine kendinden olmayan bu insanlarla uzlaşma, mensubu olunan dini de yayma noktasında ihtiyaç duyulan temel gereksinim olmuş, İslam'ın uçlarda hızlı bir biçimde yayılmasını bu uzlaşma ortamı sağlamıştır. İslam'ın en temel doktrinlerinden biri olarak da tüm insanların İslam fıtratı üzerine dünyaya geldiği, zaman içerisinde mensubu olunan kültürün gerektirdiği biçimde insanın dinsel algısının şekillendiği bilinen bir gerçektir. Uçlarda yaşayan dinî ve askerî topluluklarda gayrimüslim grupları ihtida ettirip zaferin sadece toprakların değil, insanların gönüllerinin de fethedilmesi suretiyle gerçekleşmesi gerektiği düşüncesi hâkim olmuştur. Bu sebepten kendi dininden olmayan gruplarla uzlaşmak ve dünyayı biz ve bizden olmayanlar yerine biz ve henüz bizden olmayanlar veyahut bir gün bizden olacaklar şeklinde algılamak zarureti hâsıl olmuştur. Uç toplumun, gayrimüslim gruplar karşısında takındığı bu bağdaştırmacı tavır, Anadolu ve Balkanlarda teşekkül eden birçok evliya menkıbesinde karşımıza çıkmaktadır. İslam dininin merkezi konumunda kabul edilen bölgelerde ulemanın ve idareci kesimin kendilerine mühtedi kazandırma gayeleri oldukça nadir olarak görülürken uçlarda faaliyet gösteren ve özellikle Ortodoks İslam anlayışının dışında değerlendirilen dinî gruplar, İslam'ın fethedilen yeni bölgelerde yayılması noktasında büyük bir gayret içerisinde olmuşlardır. Nitekim 1240 yılında Anadolu Selçuklu yönetimine karşı başlayan Babailer isyanına katılan birçok derviş, isyandan sonra proto Osmanlılar olarak telakki edilebilecek insanlarla yakın bağlar kurdukları Bitinya bölgesine kaçmışlardır. Osmanlılar da kuruluş yıllarında devletlerini inşa etmede bu dervişlerin hizmetlerinden faydalanmış, onları ihya edip siyasi himayelerine almıştır. Bu derviş grupları İslam'ın Balkanlarda yayılması noktasında önemli hizmetlerde bulunmuştur. Anadolu'da ve Balkanlarda etkin olmuş çeşitli dinî gruplara ait menkıbelere baktığımızda görürüz ki kural ve kaide tanımaz tarikatlar, menakıpnamelerinde dini yayma güdüsü gösteren yegâne oluşum konumundayken ehlisünnet dairesi içerisinde üretilen anlatılar ihtida meselesi ile pek ilgili görünmez. Bu tarz anlatıların oldukça yoğun olarak yer aldığı Saltukname'de, Baba İlyas ekolünden gelen ve silsilesi Baba İlyas'a uzanan Sarı Saltuk'un Hristiyan kültürüne duyduğu yoğun muhabbetten ötürü çok sayıda Hristiyan'ın Müslüman olmasına vesile olduğuna dair anlatılar oldukça fazladır. Özet itibariyle Anadolu'daki Müslüman uç toplumunun sahip olduğu kültür, farklı din ve inançların birlikte var olmasına imkân tanıyordu. Osmanlılar, kuruluş yıllarında ehlisünnet harici İslam anlayışına mensup oluşumları ve gayrimüslim grupları bizimseyici bir tavır ile himaye etmiştir**.** Devşirme sistemi de böyle bir bakış açısının ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Kafadar, 2019, s. 137-159).

Osmanlı Devleti'nin tarihî Bitinya topraklarında deneyimlediği uç kültürü onlara, Balkanların dinsel ve etnik homojenliğine karşın uzun yıllar sorunsuz bir

biçimde yönetilmesinde ve Türk hâkimiyetinin tesisi ve sürekliliğini sağlaması noktasında önemli bir kolaylık sağlamıştır.[2] Dinsel homojenlik ve heterodoksi bağlamında Bosna, Anadolu'nun uç bölgesi konumunda olan Bitinya ile aynı karaktere sahipti. Bu açıdan Bosna için Balkanların Bitinya'sı tabirini kullanmak yerinde olacaktır. Boşnakların mensubu olduğu Bosna Kilisesi'nin Papalık tarafından heretik bir inanç olarak tanımlandığı yazışmalar, bu heterodoks yapının belgeleri mahiyetindedir. Türklerin bölgenin fethi esnasında, Bitinya'da gayrimüslim gruplar ve muhtelif dinî karakterdeki derviş zümreleri ile kurduğu ittifakın bir benzeri, heretik Bosna kilisesi mensubu Boşnaklar ve Bosna Hersek'te yaşayan diğer Hristiyan zümreler arasında kurulmuştur. Uç toplumun heterodoksi, heterojenlik ve toplumsal harekete tanıdığı fırsat, Bosna Hersek'te siyasi ve askerî bir ittifaka dönüşmüştür. Nitekim bu ittifak, Papalık tarafından hoşnut görülmeyip her fırsatta cezalandırılmış olan Bosna Kilisesi mensuplarının İslam'a sempati beslemelerine ve İslam'ı kabul etmelerine imkân sağlarken, diğer yandan Papalık karşısında yer alan Ortodoks Hristiyanlara tanınan ayrıcalıklar ve imtiyazlar biçiminde temayüz etmekteydi.

Türk Fetihlerinde Tasavvufi Zümreler ve Mahiyeti

İlk dönemlerinde bir züht ve takva hareketi olarak ortaya çıkmış olan tasavvuf, ilerleyen dönemlerde mistik bir hüviyet kazanmıştır. Özellikle İslam'ın Mısır, İran, Hindistan ile Türklerin de yoğun bir biçimde yaşadığı Horasan ve Maveraünnehir bölgelerinde yayılması neticesinde Araplara has olan İslam algısı ve dindarlık anlayışı karşısında yerel ve geleneksel unsurlarla senkretize olmuş, gerek İslam'ın temel doktrinlerini kavrama, gerekse de dinî pratiklerin ifasında yeni biçemler oluşmaya başlamıştır. Bu yeni dindarlık türevleri özellikle tasavvuf adı altında çeşitli tarikatlar bünyesinde varlık göstermek suretiyle İslam'ın nüfuz alanına giren geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bazı araştırmacıların, Ortodoks İslam olarak adlandırılan anlayışın karşısında gayri Sünni yahut heterodoks olarak konumlandırdığı bu oluşumlar, Arap coğrafyasının sınırlarını aşmış ve Horasan ve İran kanalıyla Anadolu ve Balkanlarda geniş bir faaliyet alanına sahip olmuştur.

Türklerin Balkanların fethi sürecinde önemli bir rol üstlenen dervişler ve bunların bağlı olduğu tarikatlar, taşıdıkları karakteristik bir takım hususiyetlerden hareketle günümüze değin birçok kaynakta Ortodoks İslam ideolojisinin dışında tanımlanmıştır. Fetihlere doğrudan ve dolaylı olarak iştirak eden dervişlerin ve

[2] Şunu ifade etmeliyiz ki Türklerin uç toplum yapısının gereği olarak farklı etnik ve dinî kimlikler ile hoşgörü ve barış içerisinde bir arada yaşama deneyimleri, Türklerin Balkanlar ve özellikle de Bosna Hersek'te siyasi hâkimiyeti kaybetmesinin hemen ardından yerini günümüze değin süre gelen etnik ve dinî çatışmalara bırakmıştır.

derviş zümrelerin gezici karakterleri, Melami meşrep bir mahiyet arz eden doktrinsel yapıları ve gayrimüslim gruplara karşı göstermiş oldukları müsamahakâr tavır, araştırmacıların bu doğrultuda düşünmelerine sebep olan başlıca etkenler olmuştur. Öte yandan onların, Balkanlarda yaşayan Hristiyan grupların dinî geleneklerine göstermiş oldukları hoşgörü ve yakınlık, Hristiyan öğretileri karşısında takındığı bağdaştırıcı ve kucaklayıcı tutum, İslam'ın Balkanlarda yayılmasına önemli derecede katkı sağlamıştır. 16. yüzyıldan itibaren çeşitli saiklerden ötürü birçoğu Bektaşilik şemsiyesi altında toplanacak olan bu derviş grupları, tarih boyunca dinsel ve mezhepsel sınırları aşan ve bir tür senkretik yapı arz eden mistik bir duruşu temsil etmişlerdir.

Osmanlıların, devletin kuruluş yıllarında bu derviş zümrelerle siyasi ve askerî bir tür ittifak geliştirmiş olduğundan bahsetmiştik. Yeni yerlerin fethi ve İslamlaşması sürecinde bu derviş gruplarının önemli etkileri söz konusudur. Fakat Ortodoks dinî ideoloji dışında tanımlanan derviş zümreler ile 15. yüzyıl sonlarına değin sürecek olan bu ittifak yerini, bu yıllardan itibaren bahsi geçen tasavvufî grupların faaliyetlerine karşı bir kısıtlama ve tecride bırakmıştır. Bosna'nın fethinin gerçekleştiği dönemleri de içine alan 15. yüzyılın ikinci yarısı ve 16. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti, dinî ortodoksiye doğru bir dönüşüm süreci içerisinde olmuş, bu dönemlerden itibaren Saray, Ortodoks sufi tarikatları destekleme eğilimine girmiştir. Bektaşiliğin bahsi geçen heterodoks zümreleri kendi bünyesinde toplaması da bu dönemde, yani 15. yüzyılın sonlarından itibaren söz konusu olmuştur. Bu dönüşümün bir göstergesi olarak Vahidî'nin 16. yüzyılın başlarında (1522) kaleme aldığı ünlü eseri *Menakıb*'da (Akça, 2008) Bektaşiliğin oldukça olumsuz bir bakış açısı içerisinde, bir tarikattan daha çok sapkın derviş grupların kümelendiği dinî-tasavvufî oluşumlardan yalnızca biri olarak tarif edildiği görülmektedir. Esasında bu durum, Bektaşiliğin tarihî süreçte geçirmiş olduğu dönüşüm ve Ortodoks Sufiliğin hamisi olan ve Ortodoks Sünniliği devletin resmî dinî ideolojisi yapan Osmanlı yönetiminin bu yıllarda gayri Sünni-heterodoks eğilimli dinsel gruplara karşı gösterdiği sert yaklaşımların ve tecridin bir sonucu olsa gerektir. Zira baskı altında kalan Kalenderîler, Haydarîler, Rum Abdalları vb. oluşumlar etkinliklerini yitirip bağımsızlıklarını kaybederken Osmanlı askerî sistemi ile olan sağlam bağlantılarının da etkisiyle ayrıcalıklı bir konuma sahip olan Bektaşilik, öteki derviş gruplarınca güçlü bir biçimde benimsenmiştir. Daha sonraki dönemlerde Bektaşilik, özgün Bektaşilerin yanı sıra eski Kalenderîler, Haydarîler ve Rum Abdallarının inanç ve uygulamalarının bir sentezi olarak ortaya çıkmıştır (Karamustafa, 2020, s. 101-102).

Bosna Kilisesi ve Bosna'nın İslamlaşmasında Tasavvufi Zümrelerin Rolü Meselesi

Bosna'ya dönecek olursak, girişte de bahis olunduğu üzere Balkanların diğer bölgelerinde olduğu gibi Bosna'da da tasavvufi zümreler, Boşnakların İslamlaşması noktasında çok mühim bir görev üstlenmiştir.[3] Bununla birlikte doktrin yapısı ve ideolojisi bağlamında tasavvufi bir yapı arz eden ahilik teşkilatı Bosna'da diğer Balkan ülkelerinde görülenden daha farklı bir İslam algısının oluşmasında etkili olan diğer mühim faktördür. Bosna'ya münhasır İslamlaşma olgusunun tam olarak anlaşılabilmesi için bu iki olgunun Bosna'da oynadığı rolü çok iyi tahlil etmek icap eder.

Boşnak bilim insanı Muhamed Filipoviç, Bosna'daki İslamlaşma sürecini belirli aşamalar ve kategoriler olarak tanımlarken ihtida sürecinin başlangıcı bağlamında Bosna'da faaliyet gösteren Osmanlı fetih gücünü, birbirinden farklı üç unsur olarak tarif ederek bunları gaziler, ahiler ve dervişler olarak sıralar (Filipović, 1970, s. 141-142; Filipović, 1971; Aščerić-Todd, 2018, s. 12). Gaziler, Osmanlı ordusunda görev alan ve gaza ruhu ile fetihlerde aktif rol oynayan savaşçıları temsil etmektedir.[4] Bosna da dâhil olmak üzere Osmanlı ordusunda görev yapan tüm askerî unsurları bu grup içerisinde tanımlamak yerinde olacaktır. Wittek'in gaza teorisi ile ilişkilendirilen derviş gruplarının büyük oranda popüler ve heterodoks bir karaktere sahip olduğu şeklindeki yaklaşımlar, Balkan tarih yazımında oldukça yaygın olarak kabul gören yaklaşımlardandır. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Balkanlarda İslam'ın yayılması noktasında gayri Sünnî yahut Melami meşrep karakterdeki gezici dervişlerin faaliyetleri ve etkisini belirli oranda kabul etmek elbette mümkündür. Fakat Balkanların diğer bölgelerinde görülenin aksine Bosna'da, daha önce genel itibariyle resmî dinî ideolojinin dışında tutulan dervişlere addedilen İslamlaşma ve yerleşim faaliyetleri, gezici-Melami meşrep dinî grupların aksine esas itibariyle kurumsal ve Ortodoks tasavvufi ekoller tarafından gerçekleştirilmiştir. Bosna'da İslam'ın hızla yayıldığı dönemlerde bölgede görev yapan idarecilerin neredeyse tamamının Halveti tarikatına mensup ve resmî-kurumsal İslam'ın temsilcileri oluşu bu durumu destekler mahiyettedir.

Bosna'nın İslamlaşma sürecini kolaylaştıran ve halk İslam'ını temsil eden derviş zümrelerin etkisinde kalmaksızın Ortodoks ve kitabi bir İslam anlayışının

[3] Bazı araştırmacılar günümüzde Bosna sınırları içerisinde kalan tarihî Hersek bölgesindeki ihtida hareketlerinde derviş zümrelerinin çok büyük etkisi olmadığı görüşündedir. Ayrıntılı bilgi için bk. (Aliçiç, 2006, s. 251-252).

[4] Gaza tezini ilk ortaya atan ünlü tarihçi Paul Wittek olmuş, sonraki yıllarda yerli ve yabancı birçok tarihçi tarafından bu tez belirli oranda kabul görmüştür. Gaza tezi ve Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerde Balkanlarda yayılması ile alakalı tezlerle ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bk. (Wittek, 2017; Köprülü, 2016; Kafadar, 2019, s. 67-118; Divitçioğlu, 2015, s. 72-104 vd.).

benimsenmesine neden teşkil eden etkenlerden bir tanesi, Bosna Kilisesinin sahip olduğu dinsel öğretilerin Ortodoks İslam anlayışı ile olan yakınlığıdır. Tarihî kaynaklarda ayrıntılı olarak tasvir edilen ve yazımızın başında kısaca değindiğimiz İslam öncesi Bosna Kilisesi mensuplarının Hristiyanlık öğretileri içerisinde Katolik ve Ortodoks Hristiyanlık anlayışından farklı bazı noktalar dikkat çekicidir. Bosna Kilisesi, Papalık tarafından heretik olarak tanımlanmasına da neden teşkil edecek şekilde resmî Hristiyanlık ideolojisine (ki onlara göre Hristiyanlığın özüne aykırı düşecek inanç ve pratiklere) ait birçok şeyi reddetmektedir. Bunlardan bir tanesi konumuz açısından büyük önem taşıyan azizlik müessesesidir. Katolik ve Ortodoks mezheplerinde azizlik mertebesi Hristiyanlar için bahşedilmiş en yüksek makamlardan birisi iken Bosna Kilisesi mensupları, Ortodoks ve Katolik mezhebinde var olan azizlerin bu otoritesini reddetmekte ve onların hatıralarını önemsememektedir. Öyle ki onlar için ölümlerinin ardından kültlere konu olan azizlerin kemikleri ile hayvan kemikleri arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır (Kovaćevič, 1971, s. 10). Azizlik müessesesini şiddetle reddeden ve azizlerin yaşarken de, ölümlerinin ardından da herhangi bir fevkalade vasfa sahip olmadığını savunan Bosna kilisesi mensupları arasında, İslam'ın kabulü ile birlikte Türklerde olduğu gibi velilerin ölümlerinin ardından onların hayatları etrafında bir kültün teşekkül etmiş olmasından söz etmek mümkün olmayacaktır. Kısacası Bosna Kilisesi'nin azizlere ve Katolik ve Ortodoks kiliselerinin bu tarz inanç unsurlarına olan mesafesi, İslamiyet'in kabulü ile birlikte benzer eğilimlerin Boşnaklar arasında itibar görmemesinde etkili olmuştur diyebiliriz.

Boşnaklar gibi Türklerin Balkanları fethi ile ihtida eden Arnavutların İslamiyet'ten önce Katolik olmaları, özellikle 16. yüzyıldan itibaren resmî İslam ideolojisinin dışında kalan derviş zümrelerine kucak açtığını ifade ettiğimiz Bektaşiliğin onlar arasında bu kadar geniş yayılma alanı bulmasının izahı olarak kabul edilebilir. Türk hâkimiyeti boyunca Bektaşiliğin Bosna'da yayılma alanı bulamamasına rağmen (Ćehajić, 1986, s. 167-168) Kosova, Makedonya ve Arnavutluk'ta faaliyet göstermiş olan ve günümüzde dahi faal olan çok sayıda Bektaşi tekkesinin varlığı da elde ettiğimiz bulguların ispatı mahiyetinde kabul edilebilecek bir delildir. Bosna'da bugün Halveti, Nakşibendi, Rufai gibi Sünni-Ortodoks tarikatların var olduğu bilinmekle birlikte, Bosna ile Sırbistan'ın Boşnaklarla meskûn bölgesi Sancak'ta Osmanlı hâkimiyeti boyunca faaliyet göstermiş sadece bir Bektaşi tekkesinin varlığından haberdarız.[5] Kanaatimizce bu dönüşümde, Balkanlardaki Bektaşilik anlayışında var olan gayri Ortodoks inanç unsurları ve pratiklerin Boşnaklar tarafından benimsenmemiş olması etkili

[5] Adı geçen bölgelerde bulunan tekkelerin sayısı ve faaliyetleri ile ilgili olarak bk. (Ćehajić, 1986, s. 36-66, 83-1011, 169-178; İzeti, 2013, s. 282-301).

olmuştur. Günümüzde dahi Bosna'nın Balkanların diğer bölgelerinde gördüğümüz örneklerinin aksine neredeyse tamamının Ortodoks bir dinî anlayışa sahip olduğu göz önünde bulundurulursa bahsi geçen derviş zümreler ile ne İslam'ın yayılma aşamasında ne de tarihî süreçte Boşnakların bir temasının bulunduğunu söylemek oldukça güçtür. Bosnalı Müslümanlar, tarihten günümüze Sünni bir İslam anlayışına sahip olup heterodoks veyahut gayri Sünni diyebileceğimiz bir oluşum Boşnak toplumu içerisinde görülmemektedir.

Bosna'da Yeni Şehirlerin Kurulması ve İslamlaşma Sürecine Olan Tesirleri

Bosna Hersek'te İslam'ın yayılması ve Ortodoks bir İslam anlayışının hâkim olması şehirleşme süreci ile de doğrudan ilişkilidir. Bosna ve Hersek bölgelerinin Türkler tarafından fethi ile Osmanlı tarzı çok sayıda yeni şehir kurulmuş, bu anlamda günümüzde Bosna Hersek sınırları içerisinde yer alan şehirlerin önemli bir çoğunluğu Osmanlı hâkimiyeti ile yükselmiştir. Şehirleşme, yeni bir hayat tarzını beraberinde getirirken bu süreç dinsel bir dönüşümün de öncüsü olmuştur. Bu noktada öncelikle Osmanlı devletinin genel iskân ve şehirleşme prensiplerini ortaya koymak icap eder. Zira Bosna Hersek'te Türk fethi sonrası Osmanlı-Türk tarzı yerleşim alanları vücuda gelmiş ve bu süreç Boşnakların İslamlaşma serüvenine doğrudan etki etmiştir.

Osmanlı'da iskân ve yerleşim yerlerinin seçiminde dışarıdan gelen tehlikelere karşı daha korunaklı bir yapı gözetilmektedir. Bu bağlamda korunması gereken yerlerde kaleler inşa edilmiş, iç kale bir garnizon, dış kale ise iskân sahası olarak kullanılmıştır. Günümüzdeki Bosna Hersek toprakları gibi daha iç kısımlarda yer alan bölgelerin fethi sonrası yüksek ve tepelik kısımlara kaleler inşa edilmiş, halk varoşlarda yaşarken zirai işlere iştigal eden reaya ise ovalık kısımlara taşınmıştır. Kaleler gibi askerî sahalar dışında kalan kısımlar şehir, kasaba ve köy olarak nüfus yapısına ve reayanın ekonomik iştigallerine göre üç farklı yerleşim yerine ayrılmıştır. Şehirler, köylerden farklı olarak ticari ve sanayi faaliyetlerinin yapıldığı yerler olup genel itibariyle ticaret yolları güzergâhı üzerinde kurulduğu için kervansaraylar ve hanlar şehirlere inşa edilmiştir. Şehirliler, idareciler dışında esnaflık ve ticaretle geçimlerini temin etmişlerdir. Vakıflar ve külliyeler de büyük oranda şehirlerde bulunmaktaydı. Kasabalar şehirlerden daha küçük, esnaflık ve ticari faaliyetlerin daha sınırlı olduğu yerleşim yerleridir. Şehir ve kasabalarda idari birim olarak mahalleler bulunmakta, Müslüman-Türk mahalleleri bir cami veya mescit etrafında, gayrimüslim mahalleleri ise kilise veya havra etrafında teşekkül etmekteydi. Mahallede camiden başka bakkal, kasap, berber, kalaycı gibi dükkânlar ve eğitim kurumları bulunmakta, camiler mahallelinin toplandığı alandır. Köyler ise 19. yüzyıla kadar

daha dağınık bir düzenle meskûn, evlerin önlerinde bahçeleri veyahut ahırları bulunan, zirai faaliyetlerin ve hayvancılığın temel ekonomik iştigal olduğu alanlar idi (Kütükoğlu, 2020, s. 18-26; Faroqhi, 2014, s. 12-18, 49-55).

Yeni iskân edilen bir bölgeye öncelikli olarak bir cami yaptırmak ve etrafında yerleşim yeri tesis etmek Osmanlı fetih ve idare politikalarının temelini oluşturmaktaydı. Askerî idarecilerin yanında toplumsal yapının tesisi noktasında dinî idarecilerin de rolleri mühimdi. Kurulan yerleşim yerlerinin merkezinde bir cami olmakla birlikte toplumun her türlü ihtiyaçlarını karşılamak adına bu dinî mekânlar, çeşitli esnaf ve zanaat dallarının faaliyet göstereceği bir meskene dönüşmekteydi. Dinî bir kurum olarak camilerin yanında zaviyeler de iskân ve şehirleşme faaliyetlerinde önemli bir rol oynamakta idi. Ömer Lütfi Barkan'ın meşhur çalışmasında bahsettiği üzere kimsenin tapulu mülkü olmayan boş kalmış arazilerde kurulan zaviyeler, toprakların işlenmesi ve gelip geçenler için imaret vazifesi görmesi gibi etkileri vasıtasıyla bölgenin canlanmasında etkili olmuştur. Ayrıca çoğu kez bölge idarecileri tarafından desteklenmek suretiyle giderek etki alanlarını genişletmişler ve etrafında köylerin ve yeni yerleşim yerlerinin kurulmasına ön ayak olmuşlardır.

Türklerin Bosna Hersek'i fethi öncesinde Bosna'daki yerleşim anlayışı ise biraz daha farklı bir görünüm arz etmektedir. Türk fethi öncesinde Bosna'da 3 farklı yerleşim yeri bulunmaktadır. Bunların en küçüğü surlarla çevrili olmayan *trg;* ikincisi *trg*dan daha büyük olup genelde surlarla çevrili bir kasabanın kenar mahallesi konumunda olan ve bu nedenle kasabanın bazı özelliklerini taşıyan *varoş*; en büyüğü ise surlarla çevrili kasaba anlamındaki *grad*dır. Osmanlının bölgeyi fethinden sonra ise Bosna'da bir yerleşim yerinin grad, yani şehir veyahut kasaba olarak değerlendirilebilmesi için bir dinî kuruma, cemaate, çarşı ve pazara sahip olması gerekir. Bu nedenle çoğu Bosna kasabasının şehirleşme ve oluşum süreci aynı tarzda gerçekleşmiş, öncelikle dinî bir kurum oluşturulmuş, ardından bu kurumun etrafında mahalleler meydana gelmiştir. Çarşısı ve pazarı kurularak yeni yerleşim yeri oluşturulmuştur (Aščerić-Todd ,2018, s. 98-99). Bir cami etrafında kurulan haneler, temel cemaati teşkil ederken, mahalli idare anlamında her cemaatin başında bu caminin imamı bulunmakta, imamın üstünde kadılar, kadıların üstünde de mahalli müftüler yer almaktadır (Popovic, 1995, s. 197-198).

Bosna Hersek'te bu süreci bazı araştırmacılar resmî ve gayri resmî kolonizasyon ve iskân olarak ikiye ayırmaktadır. Tekkelerin ve zaviyelerin önderliğinde yükselen yerlerde şehirleşme hareketi bir tekke inşaatı akabinde gelişmektedir. Bosna Hersek'te bunun birçok örneği mevcuttur. Bazı araştırmacılar Osmanlı fetihleri esnasında orduda görev yapan dervişlerin fethedilen bölgenin ilk Müslüman yerleşimcileri olduğunu düşünmektedir (Lowry,

2008, s. 10; Aščerić-Todd, 2018, s. 53).[6] Osmanlı ordusu ile Bosna'ya gelen dervişlerin, tekke ve zaviyelerin Bosna topraklarında ilk kez kurulmaya başlamasında önemli etkileri olduğu açıktır. Bu dervişler fetihlere katılmakta ve bölgenin ilk Müslüman yerleşimcileri olarak yerleşim yerlerinin yükselmesine vesile olmaktadırlar. Bosna'ya Osmanlı ordusu ile gelip yerleşen dervişlerin çoğu bölgede toprak edinmiş, tımar sisteminin kurulmasında önemli rol oynamışlardır. Fetihten sonra bu şekilde hızlı bir şehirleşme süreci neticesinde yeni kurulan yerleşim yerleri, Ortaçağ Bosna kasabalarının yerini almıştır. İkinci olarak şehirleşme yöneticiler tarafından inşa edilen cami, cami etrafında teşekkül eden yapılar ve kamu binaları etrafında teşekkül etmektedir. Çoğu zaman tekke ve zaviyelerin kuruluşu ise resmî kurumların ihdasını öncelemektedir. Saraybosna şehrinin kuruluşunda bu iki süreci tam olarak gözlemlemek mümkündür. Şehrin temelleri bölgenin fethi sırasında gelen ve bölgeye girdikleri yolun kenarında bir tekke inşa eden dervişler tarafından atılmış, bölgenin daha sonra gelişimi yine kalbinde bir tekkenin bulunduğu ve Bosna sancak beyi olan İsa Bey tarafından atılan temellerle garanti altına alınmıştır. Ardından Bosna'ya gelen Osmanlı Devleti idarecileri, şehrin farklı semtlerini oluşturacak bölgelere çok sayıda tekke inşa ettirmiştir. Diğer şehirlerde de benzer durumlar söz konusu iken Bosna'nın günümüzdeki hâle gelmesinde resmî ve gayri resmî dinî-tasavvufi kurumların kilit role sahip oldukları açıkça anlaşılmaktadır (Handžić, 1981, s. 169-178; Aščerić-Todd, 2018, s. 53, 98-99, 241-245).

Yeni dinî ve ticari mekânların ihdası bölgedeki toplumsal ve kültürel hayata yön vermekle birlikte dinî yaşantıların yeniden şekillenmesine de vesile olmuştur. Şehirlerin yükselmesi ile doğru orantılı olarak yeni zanaat kolları Boşnak iktisadi yaşantısının bir parçası olmaya başlamıştır. Bu noktada dinî yapıların etrafında teşekkül eden esnaf ve zanaat kurumlarının Anadolu'da kaim olan ve dinî bir mahiyet taşıyan geleneksel öğretileri, Boşnak toplumsal hayatında vücut bulmaya başlayacaktır.

Türk hâkimiyetinin hemen akabinde süratle Türkleşmeye ve İslamlaşmaya başlayan Anadolu'da, fütüvvet[7] öğretisi ile bir araya toplanan çeşitli zanaat erbabı

[6] Özellikle şehirlerde faaliyet gösteren imaret yani aş evleri fakir Hristiyan halkın İslam'ı ve Türk yönetimini benimsemesinde ve yönetimle bütünleşmesinde önemli bir rol oynamıştır İmaretlerin günümüzdeki Yunanistan topraklarında İslamlaşma sürecinde oynadığı rol ile alakalı ayrıntılı bilgi için bk. (Lowry, 2008, s. 66-106; Lowry, 2010, s. 97-133).

[7] Fütüvvet sözcüğü "genç, yiğit, cömert" anlamına gelen "Feta" sözcüğünden türetilmiş bir kavram olup "gençlik, kahramanlık, cömertlik" anlamlarına gelmektedir. Kavram, 8. yüzyıldan itibaren tasavvuf kaynaklarında tasavvufi bir terim olarak sufilerde bulunan fedakârlık, diğerkâmlık, iyilik, yardım, insan severlik, hoşgörü ve nefsine söz geçirme gibi ahlâkî nitelikleri kastetmek için kullanılmış, sufiler kendilerine has hümanizm düşüncelerini fütüvvet kavramı çerçevesinde geliştirmiştir (Uludağ, 1996, s. 259-261). Bir esnaf teşkilatı olan Ahiliğin Anadolu'da teşekkülü ile

kişiler, ilk kez Ahi Evren öncülüğünde ve Ahilik adı altında kurumsal ve örgütsel bir nitelikte faaliyet göstermeye başlamışlardır.[8] Muhtelif tarihî kaynaklarda dinî ve tasavvufi bir mahiyette tarif edilen fütüvvet kavramı, Türklerin Anadolu'ya göçleri ve Anadolu'nun İslamlaşması ile Ahilik teşkilatı altında varlığını sürdürmüştür. 14. yüzyılda Anadolu'ya gelen meşhur seyyah İbn Battûta, ahileri Anadolu'da Türkmenlerin yaşadığı her yerde tekkeleri bulunan, dünyada eşi benzeri görülmemiş ahlak ve erdeme sahip kişiler olarak tanımlamakta, onların faaliyetleri hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler vermektedir (Battuta, 2020, s. 275-276). Bu dinî ve ahlaki öğretilerin öngördüğü yaşam tarzı ve ahlak anlayışı bu teşkilat mensupları bünyesinde topluma telkin edilmiş ve bu vasıfları haiz bireylerin yetiştirilmesine yönelik tekke ve zaviyelerde eğitim faaliyetleri tertip edilmiştir. Ahilerin özellikle ticari konularda göstermiş oldukları yüksek ahlaki tutum, bölgenin iktisadi anlamda huzur ve refah içerisinde kalkınmasına fırsat tanırken aynı zamanda gayrimüslim tebaa üzerinde oldukça olumlu bir intiba bırakılmasına imkân tanımaktadır.[9] Bu durum Anadolu ve süreç içerisinde Balkanlarda fethedilen bölgelerde İslam'ın yayılması noktasında önemli bir işlev görmüştür.

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde yoğun bir faaliyet içerisinde olan fütüvvet kurumu ahilik teşkilatı, Bosna'nın fethi ile yeni kurulan şehirlerde yerel unsurlar ile Anadolu'dakine benzer tarzda etkileşim içerisinde olmuştur. Türk tarzı şehirlerin yükselmesi ile doğru orantılı olarak ahilik teşkilatı aktif bir şekilde Anadolu'dakine benzer bir biçimde Bosna Hersek şehirlerinde faaliyet göstermiştir. Ahiliğin Bosna'da aktif bir biçimde var olduğunun en önemli göstergesi ise Bosna Hersek'te çeşitli dönemlerde kaleme alınmış, ahilik teşkilatının öğretilerinin konu edildiği fütüvvetname ve şecerenamelerin varlığıdır. Bugün Bosna Hersek kütüphanelerinde Bosna'da varlık gösteren esnaf loncaları ve ahi teşkilatı mensupları ile bunların bölgede aktif olarak faaliyet göstermiş tarikatlarla olan münasebetlerini ortaya koyan çok sayıda fütüvvetname ve

bu kavram esnaf tabakasıyla bütünleşerek yine bir sufi kurum hüviyetini geniş ölçüde koruyan, meslekî teşekkül niteliğindeki "Ahîlik fütüvveti" şeklinde kullanılmaya başlamıştır (Ocak, 1996, s. 261-263).

[8] Bazı araştırmacılar bilhassa Türk-Moğol ordularının akınları ile birlikte eğitimli esnaf ve sanatkâr zümreler tarafından Anadolu'ya gerçekleştirilen Türk göçlerinin Anadolu'da ahilik teşkilatının kurulmasında etkili olduğunu düşünmektedir. 13. yüzyılın başlarından itibaren Buhara, Semerkant, Taşkent, Merv gibi kültür merkezlerinden kaçan esnaf ve sanatkârlar Anadolu'ya sığınmış ve bu Türk zümreler, Anadolu'nun kültür merkezlerine yerleşerek burada Ahilik adı altında faaliyetlerini sürdürmüşlerdir (Çağatay, 1989, s. X-XII, 48, 80).

[9] Ahi Evren başta olmak üzere bu dönemde Anadolu'da faaliyet gösteren Ahi büyüklerinin ve Ahi zaviyelerinin İslam'ın yayılması noktasında yapmış olduğu katkılar ile alakalı ayrıntılı bilgi için bk. (Kaya, 2019, s. 552-559; Ayiş, 2019, s. 103-112).

şecerename mevcuttur. İcazet alma, mürşit-mürit hukuku, çile gibi tasavvufi adap ve erkânlar bu ocakların temel doktrinleri olarak Bosna'da kaleme alınmış fütüvvetname ve şecerenamelerde karşımıza çıkmaktadır.[10] Şehirlerin yükselmesi ile zanaatlar, ahi ocaklarına tevarüs eden fütüvvet ilkelerine ve tasavvuf geleneklerine dayalı olarak düzenlenmiş ve şekillenmiştir. Bu geleneğe göre bir esnaf loncasına üye olmak bir tarikata üye olmakla yakından irtibatlıdır. Bosna'daki esnaf loncaları 20. yüzyılda lağvedilene kadar birçok farklı tarikata bağlı bulunmuşlardır (Aščerić-Todd, 2018, s. 242-243). Bu dinî-tasavvufi teşekküller, bir taraftan bölgenin iktisadi yapısını dizayn ederken diğer taraftan da fütüvvet ilkeleri doğrultusunda insanlar yetiştirme gayreti içerisinde olmuştur. Neticede Bosna'nın Ortodoks bir çizgide İslamlaşma sürecinde esnaf teşkilatlarının rolü önemli olmuştur.

Sonuç

Boşnakların İslamlaşması meselesi, son 150 yıldır yoğun bir biçimde tartışılan bir konu olmakla birlikte meseleye yaklaşımlar büyük ölçüde ideolojik ve tarafgir bir biçimde olmuştur. Tüm bu ideolojik ve tarafgir yaklaşımlardan bağımsız olarak mevcut argümanlar ışığında Boşnakların kitlesel olarak ihtidaları öncelikle Bosna'nın uç dinamikleri bağlamında değerlendirilmelidir. Uçların kendisine has yaşam dinamikleri çerçevesinde İslamlaşma sürecini ele almak icap eder ki Bosna'nın uçlara has heterojen dinî yapısı, Türklerin ise tarihî süreçte edindikleri uç toplum deneyimleri, Boşnakların İslamlaşması noktasında önemli bir aşama olmuştur. Türklerin dinsel homojenliğe karşı gösterdiği müsamahakâr tavır, bir yandan Bosna topraklarında Türk idaresinin halk nezdinde herhangi bir reaksiyonla karşılaşmaksızın tesisine, diğer yandan bölgenin yerel unsurlarının, bilhassa da hâkim dinî elitler tarafından baskı altına tutulan zümrelerin İslam'ı daha kolay bir biçimde benimsemesine olanak sağlamıştır. İkinci olarak İslamlaşma sürecinde, eski inanç ve pratikler üzerine yeni tanışılan din ve kültürün nasıl entegre olduğu meselesi üzerinde durulmalıdır. Zira Boşnakları İslam öncesi dönemde diğer Slav soydaşlarından ayıran inanç ve pratikler, onların İslam'ı benimseme ve kendi yaşam ve inanç dinamiklerine has bir İslam anlayışı geliştirme noktasında önemli bir unsur olmuştur. Aynı zamanda İslam öncesi Boşnak Hristiyanlık anlayışının sahip olduğu doktrin yapısı, Balkanların İslamlaşması sürecinde çok büyük rolleri olan gezici-Melami meşrep tarikatların bölgede tutunamamasına karşın Ortodoks İslami grupların ve kurumların Boşnaklar arasında itibar görmesinin nedenlerini bize sunmaktadır. Birçok kaynakta Boşnakların İslamlaşmasında rol oynayan tasavvufi zümreler,

[10] Bosna Hersek'te kaleme alınıp bahsi geçen tasavvufi ilke ve doktrinlerin ortaya konduğu fütüvvet ve şecere kitapları ve bunların içerikleri ile alakalı bk. (Aščerić-Todd, 2018, s. 132-153).

Balkanların diğer bölgelerinde olduğu şekilde gayri Ortodoks bir yapıda tanımlanmış ve tarif edilmiştir. Fakat Bosna Hersek'in İslam öncesinde taşımış olduğu dinî karakter, İslam'ın kabulü süresince de bahsi geçen derviş zümrelerin Bosna ve Hersek bölgelerinde zannedildiği kadar etkin olmadığı ve Ortodoks bir yapıya sahip olan tasavvufi grupların Bosna'da tarihî süreçte faal olduğu gerçeği, bu yaklaşımların geçerli olmadığı sonucunu doğurmaktadır. Tekke ve zaviyelerin Türk fetihleri süresince iskân ve ihtida noktasındaki etkileri malum olmakla birlikte Bosna'da Türk derviş zümrelerin tesiri, Balkanların diğer bölgelerinden farklı olarak kurumsal ve Ortodoks bir çizgide gelişme göstermiştir. Son olarak Türk hâkimiyeti sonrası kurulan şehirlerin ve Boşnakların şehirleşme sürecinin, onların Ortodoks bir çizgide İslamlaşma sürecine önemli oranda etki ettiği kanaatindeyiz. Buna neden teşkil eden temel saik ise Bosna'da fetihler ile eş zamanlı olarak yükselen şehirler ve şehirlerle birlikte tesis edilen İslami kurumlardır.

Kaynakça

Akça, V. (2008). *Menakıb-ı Hace-i Cihan ve Netice-i Can* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi.

Albayrak, K. (2005) *Bogomilizm ve Bosna Kilisesi.* İstanbul: Emre.

Aliçiç, Ahmed S. (2006). Hersek'te İslâm'ın Yayılması (Hatice Oruç, Çev.). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 46*(2), 247-252.

Andrić, I. (2017). *Razvoj duhovnog života u Bosni pod uticajem turske vladavine.* Etnos, Beograd.

Aščerić-Todd, I. (2018). *Bosna'da Dervişler ve İslam.* İstanbul: Ketebe.

Ayiş, M. Ş. (2019). Anadolu'nun İslamlaşmasında Ahi Evren ve Ahiliğin Rol Modelliği. *BÜİFD*, *13*(1), 91-116.

Bašagić, S. (1927). Patareni i Islam. *Gajret, XI,* 12, Sarajevo.

Bašagić, S. (2015). *Bosna Hersek Tarihi 1463-1850.* İstanbul: Kaştaş.

Čehajić, D. (1986). Derviški *redovi u Jugoslovenskim zemljama sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu,* Orijentalni Ensitut u Sarajevu.

Çağatay, N. (1989). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik.* Ankara: TTK.

Divitçioğlu, S. (2015). *Osmanlı Beyliğinin Kuruluşu.* İstanbul: Alfa.

Faruqhi, S. (2014). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Filipović, N. (1970). Napomene o islamizaciji u Bosni i Hercegovini u XV vijeku. *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja,* Akademija Nauka i Umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, broj 7, 141-167.

Filipović, N. (1971). *Princ Musa i šejh Bedreddin.* Svjetlost, Sarajevo.

Fine, J. V. A. (2005). *Bosnaska Crkva: Novo Tumačenje, Studija o Bosanskoj crkvi, njenom mjestu u državi i društvu od 13. do 15. stoljeća*, Bosanski kulturni centar Sarajevo.

Glušac, V. (1945). *Istina o bogomilima: Istarijska rasprava.* FTH Štamparija za grafičku delatnost Beograd.

Hadžijahić, M. (1990). *Porijeklo bosanskih Muslimana.* izdavač Bosna, Sarajevo.

Handžić, A. (1981). O ulozi derviša u formiranju gradskih naselja u Bosni u XV stoljeću. *POF*, *31*, 169-178, Sarajevo.

Handžić, M. (1940). Islamizacija Bosne i Hercegovine i porijeklo bosansko-hercegovačkih muslimana. *Islamska Donička Štamparija*, Sarajevo.

İbn Battuta, E. A. M. (2020). *İbn Battuta Seyahatnâmesi.* İstanbul: YKY.

İzeti, M. (2013). *Balkanlar'da Tasavvuf.* İstanbul: İnsan.

Kafadar, C. (2019). *İki Cihan Âresinde.* İstanbul: Metis.

Karamustafa, A. T. (2020). *Tanrının Kuraltanımaz Kulları.* İstanbul: YKY

Kaya, A. (2019). Anadolu'nun Türk ve İslam Yurdu haline Gelmesinde Ahiliğin Rolü ve Önemi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7*(29), 547- 561.

Kovaćevič, B. (1971). O Takozvanim Bogomilima. *Naše Prošlosti*, br. 4-5, Kraljevo.

Köprülü, M. F. (2016). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu.* İstanbul: Alfa.

Kütükoğlu, M. S. (2020). *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı.* Ankara: TTK.

Lowry, H. (2008). *The Shaping of the Ottoman Balkans 1350-1550.* İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.

Lowry, H. (2010). The 'Soap Muslims' of the Ottoman Balkans: Was There A 'Western' & 'Eastern' Ottoman Empire?". *Osmanlı Araştırmaları*, *36*, 97-133.

Malcolm, N. (1999). *Bosna*, (Aşkın Karadağlı, Çev.). İstanbul: Om.

Milan, V. (1998). *Islamizacija na Balkanskom poluostrvu*, Niš, *12*(1-2), 51-63.

Milan, V., Rade, M. (2005). *Islamizacija na Balkanskom poluostrvu*, Istočno Sarajevo: Zavod za Udžbenike i Nastavna Sredstva.

Muhamed, H. (1936). Bogomistvo i patarenstvo. *Muslimanska svijest*, I, Sarajevo 1936

Ocak, A. Y. (1996). Fütüvvet. *TDV İslam Ansiklopedisi içinde*, (Cilt 13, s. 261-263). İstanbul: ISAM.

Okić, T. (1973). Balkanlar'da Bogomilizm Hareketi ve Bunun Bir Araştırıcısı: Aleksandr Vesiljeviç. *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, *5*(6), 205-222.

Petranović, B. (1867). *Bogomili. Crkva Bosanska i Kristijani*, Zadar.

Popovic, A. (1995). *Balkanlarda İslâm.* İstanbul: İnsan.

Solovjev, A. (1953). Svedočanstva Pravoslavnih Izvora o Bogumilstvu na Balkanu. *Godišnjak istoriskog društva Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, godina V, 1-103.

Uludağ, S. (1996). Fütüvvet. *TDV İslam Ansiklopedisi içinde (*Cilt 13, s. 259-261). İstanbul: ISAM.

Vasić, M. (1991).Islamizacija u jugoslovenskim zemljama. *Prilozi za orijentalnu filologiju*, Sarajevo, *41*, 425-441.

Wittek, P. (2017). *Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu.* Ankara: Pencere.

Şehirleşme ve Heterodoks İnanç ve Uygulamalar Bağlamında Boşnakların İslamlaşma Sürecine Dair Bazı Tespit ve Değerlendirmeler

Özet

Boşnakların İslamlaşma serüveni uzun bir süredir araştırmacıların dikkatini celp etmekle birlikte onların kitlesel olarak ihtidası, farklı yorumları da beraberinde getirmiştir. Bir kısım araştırmacıya göre Osmanlı Devleti'nin, bünyesindeki İslam'ı benimseyen gayrimüslim unsurlara karşı göstermiş olduğu ekonomik, siyasi ve askerî bir takım imtiyazlar, Boşnakların kitlesel olarak ihtidasına neden teşkil eden en önemli etmendir. Bir kısım araştırmacı da Anadolu ve Balkanların Türkler tarafından fethedilmesinde ve Bosna Hersek de dâhil olmak üzere bu bölgelerde yaşayan yerli halkın Müslümanlığı kabul etmesinde "Horasan Erenleri" olarak adlandırılan kolonizatör Türk dervişlerini ve bu dervişlerin faaliyetlerini en önemli faktör olarak görmektedir. Bazı araştırmacılara göre ise Boşnakların toplu bir biçimde ihtidasının en temel nedeni, onların İslam öncesi Hristiyanlık anlayışlarının İslam ile olan ortaklıklarıdır. Çalışmamızda özellikle son iki hipotez üzerinde durmak suretiyle Boşnakların günümüz İslam algıları ve bölgede tarihî süreçte faaliyet gösteren tarikatların doktrin ve prensiplerinden hareket ederek bir yandan Boşnakların İslam öncesi inanç sistemlerinin genel çerçevesini çizmeye çalışacağız. Diğer yandan Boşnakların İslam öncesi inanç ve pratiklerinin günümüz Boşnak toplumundaki karşılıklarından hareketle Boşnakların ihtidaları üzerine bazı değerlendirmeler yapacağız. Zira bölgede halk tarafından benimsenen tarikatların yapısı, Boşnak Müslümanlığının temel dinamiklerini ortaya koymakla birlikte Boşnakların İslam öncesi din algıları ile bağlantılı önemli verileri bize sunacaktır. Ayrıca Bosna Hersek'te Türk hâkimiyeti sonrası kurulan yeni şehirler, bu şehirlerin ortaya çıkış sürecinde tasavvufi oluşumlarla olan ilişkileri ve bunun bölgenin İslamlaşma sürecine olan etkileri üzerinde bilahare durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Bosna Hersek, Boşnak, Bosna Kilisesi, İslamlaşma, tasavvuf, şehirleşme.

Some Determinations and Evaluations on the Islamization Process of Bosniaks in the Context of Urbanization and Heterodox Beliefs and Practices

Abstract

The Islamization adventure of Bosnians has attracted the attention of researchers for a long time. Their massive conversion brought different interpretations. Some researchers see the economic, political and military privileges of the Ottoman Empire against non-Muslims who embraced Islam as the reason for the Bosnians to convert. Some researchers consider the colonizer Turkish dervishes called "Horasan Eren" and the activities of these dervishes as the most important factor. According to some researchers, the main reason why Bosnians converted is their pre-Islamic understanding of Christianity and their partnership with Islam. In our study, we will try to draw the general framework of the Bosnians' pre-Islamic belief systems by focusing on the last two hypotheses and the doctrinal structure of the sects operating in the region in the historical process. On the other hand, we will make some evaluations on the conversion of Bosnians based on the pre-Islamic beliefs and practices of Bosnians in today's Bosnian society. Because the doctrinal structure of the sects adopted by the people in the region will reveal the basic dynamics of Bosnian Islam and present important data related to the Bosnians' pre-Islamic religious perceptions. In addition, the new cities established after the Turkish domination in Bosnia and Herzegovina, their relations with Sufi formations in the emergence of these cities and their effects on the Islamization process of the region will be emphasized.

Keywords: *Bosnia and Herzegovina, Bosnian, Bosnian Church, Islamization, mysticism, urbanization.*

Fahri Kaya'nın Hatıralarından Hareketle Kuzey Makedonya Türklerinin Kültürel Sorunları Üzerine Bazı Tespitler

RECAİ ÖZCAN*

Giriş

Fahri Kaya ile yaklaşık bir yıl önce, Doğu-Batı Dergisinin Balkanlar özel sayısında yayınlanmak üzere bir görüşme yapmak istedik. Yazar, sağlık sorunlarına rağmen söz konusu talebimizi geri çevirmedi ve oğlu Eren Kaya eşliğinde kendisiyle kısa bir söyleşi gerçekleştirdik. Bu söyleşi, adı geçen derginin Ekim 2019'da 90. Sayısında yayınlandı.(Özcan, 2019, 277-290) Fahri Kaya, söyleşimizden kısa bir süre sonra, 23 Mart 2020'de İstanbul'da vefat etti. 2007-2012 yılları arasında Üsküp Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesinde çalışmalarımızı sürdürdüğümüz sırada görüşme imkânı bulduğumuz Fahri Kaya, vefatına kadar, Makedonya Türklerinin kültürel sorunlarıyla ilgili görüşlerini çeşitli platformlarda dile getirmiş ve bu meselelerin çözümüyle ilgili kendine özgü öneriler sunmuştur.

Ülkesinin yaşadığı farklı siyasi dönemlerde birçok eser kaleme alan Fahri Kaya'nın eserleri arasında şiir, hikâye gibi edebi metinlerin yanında çok sayıda makale, deneme, anı örnekleri vardır. Fahri Kaya'nın hayatı ve eserleri hakkında, farklı bakış açılarına sahip çeşitli çalışmalar yapıldı. Sağlığında Yeni Balkan yayınları vasıtasıyla anılarının birçoğunu kitap olarak bastıran Fahri Kaya'nın

* Prof. Dr. / Düzce Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Türkiye), recaiozcan@duzce.edu.tr

bugün basıma hazır, farklı meseleleri ele alan birçok hatırası bulunmaktadır.[1] Bu bağlamda öncelikle Balkan Türklüğü ve Türk dünyası açısından çok önemli bir yere sahip olan Fahri Kaya'nın hayatı ve eserleri hakkında Abdülkadir Hayber'in (2001) verdiği bilgilere dikkat çekmek istiyoruz:

> "Fahri Kaya (15 Haziran 1930-24 Mart 2020) 1930'da Kumanova'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini doğduğu yerde tamamladı… İkinci Dünya Savaşı Fahri Kaya'nın öğrencilik yıllarına rastlar. Bu yıllarda Bulgarlar Makedonya'yı işgal ederler… 1944'te ailesiyle Üsküp'e taşındılar. Üsküp'te yazları düzenlenen kurslara katılarak öğretmen olma hakkını elde etti… 1950'de Belgrad'ta Filoloji Fakültesi bünyesinde bulunan Şarkiyat Bölümü'ne girdi ve dört yılı Belgrad'ta geçti… Belgrad'tan döndükten sonra Üsküp Çocuk Radyosu Türkçe çocuk yayınlarında görev aldı. Çok geçmeden Birlik gazetesi bünyesinde yayınlanmakta olan Sevinç dergisine geçti… 1958'de Birlik gazetesinde görev aldı… Bu görevi siyasete başlamasına kadar devam etti. 1969'da milletvekili oldu. Aynı yıllarda başlayan Kültür ve Enformasyon Bakanlığı görevi on yıldan fazla sürdü. 1990'da, Tito Yugoslavya'sında en yüksek görev olan Cumhurbaşkanlığı Konseyi'ne seçildi… 1991'de buradan emekli oldu." (2001, s. 193-194)

Bildirimizin çerçevesini Fahri Kaya'nın: "Çocukluk Yıllarım, İlk Yazı Makinem ve Dede Ben Buraları Hiç Unutmayacağım" başlıklı üç hatıra yazısı oluşturmaktadır. Söz konusu metinler, yayınlanma izniyle birlikte yazarın şahsımıza teslim ettiği yazılardır. Bu hatıraların, Fahri Kaya'nın tecrübelerinden hareketle Makedonya Türklerinin bugün de kısmen karşılaştıkları problemlere ışık tutmasını amaçlıyoruz. Kısaca gündeme getireceğimiz ilk metin, yazarın "Çocukluk Yıllarım" adını verdiği yazısı. Bu metin Fahri Kaya'nın çocukluk ve gençlik yıllarını anlattığı, II. Dünya Savaşının öncesinde ve sonrasında, bu topraklarda yaşayan soydaşlarımızın karşılaştığı sorunların kaynaklarına işaret etmesi bakımından önemli. Ayrıca söz konusu problemlerden bir kısmının bugün de Kuzey Makedonya Türklerinin günlük hayatlarında kısmen devam ettiğini görüyoruz. 1990'lardan sonra Makedonya'da yaşayan Türk soydaşlarımızın karşılaştığı birtakım problemleri çözmek, demokratik süreçleri kullanarak çeşitli kültürel haklarını elde etmek için verdikleri mücadeleleri farklı kaynaklarda görmemiz mümkün. Bu kaynaklardan biri olan Zeyniloviç'in tespitlerine göre, Yugoslavya'nın dağılmasından sonra kurulan Makedonya devleti sınırlarında

[1] Fahri Kaya'nın hayatı ve eserleriyle ilgili geniş bilgi için ayrıca bkz. https://fahrikaya.net/hakkinda-yazilanlar/turkcem-sayi232/

yaşayan Türkler varlık mücadelelerini Türk Demokratik Birliği'ni kurarak sürdürmüşler ve çıkarlarını korumaya çalışmışlardır.(2005, s. 8)

Yıllarca Başa Dert Olan Bir Sorun: Türkçe İsim ve Din Eğitimi

Fahri Kaya "Çocukluk Yıllarım" başlıklı yazısının giriş kısmında doğum tarihi ile ilgili bazı belirsizlikleri tashih ediyor. Doğum tarihinin nüfusa yanlış kaydedilmesi özellikle kırsal kesimde yaşayanlar ve 1930'lu yıllar Türkiye'si ile mukayese edildiğinde kulağa çok şaşırtıcı gelmiyor. Burada Türkiye'deki uygulamadan farklı olan Türk ve Müslüman azınlıkların doğum-ölüm kayıtlarının imamlar tarafından tutuluyor olması. Fahri Kaya, siyasi iktidarlarla birlikte Müslümanların soyadlarının da değiştiğini şöyle anlatıyor: "Adım, soyadım ve doğum tarihimdeki bu farklılıklar yıllarca başıma dert oldu. İlk okula Halit Fahri Mehmedoviç, Bulgar okuluna da Halit Fahri Mehmedov olarak yazıldım. İkinci Dünya Savaşı'nda Halit Fahri Mehmedovski yazılmayayım diye de, Fahri Kaya oldum."

Din eğitimi ve öğretimi Osmanlı idaresinin Balkanlar'da son bulmasıyla birlikte özellikle Müslüman azınlıklar arasında problem haline gelir. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı adıyla kurulan ve 1929'da Yugoslavya Krallığı olarak hüküm süren (Nuredin, 2008, 58) siyasi irade; ekonomi, adalet gibi konularda olduğu gibi eğitim konusunda da kuracağını iddia ettiği özgürlük ortamını sağlayamamıştır. Fahri Kaya, ilkokul müfredatlarında din derslerinin olduğunu, bu derslere Hristiyan çocuklarla birlikte devam ettiklerini belirtir. İlkokul öğretmeninin pazartesi günleri yaptığı din derslerinde Müslüman çocukları Hristiyanlardan ayrı tutmaya özen gösterdiğini ancak kendilerine İslam dinini anlatacak bir öğretmenin bulunmadığını; ilkokul üçüncü ve dördüncü sınıfta din derslerine bir papazın girdiğini ve Müslüman öğrencilerin bu derslerini dışarıda boş geçirdiklerini kaydeder. Müslüman çocuklar için de ders planında din dersi vardır ancak bu dersler Hristiyan öğrencilerininki gibi düzenli devam etmez. Halk arasında her ne kadar dini/kültürel bağlamda köklü ayrılıklar bulunmasa da özellikle siyasi atmosfer Türk ve Müslüman azınlıklar için aynı olumlu havada değildir. Devletin, hükümetin karşısında, Türkler diğer milletlerle eşit değillerdir. Kendi dillerinde okulları yoktur. Yerel yönetim, Türkleri her açıdan dışlamaya çalışmaktadır. Yerel yönetimlere bağlı kurul, kurum ve derneklerde Türk görmek imkânsızdır. Hükümet, Türklerin sadece eğitim değil, kültür alanında da örgütlenmesine izin vermez. Yönetimin Türklere karşı son derece adaletsiz davranışı halkın kendilerini ikinci sınıf topluluk olarak hissetmesine neden olur. Şehirde Türk nüfusun içinde üniversiteli değil liseyi bitiren dahi yoktur. Türk çocukları ilkokulu bitirir bitirmez, bir ustanın yanına çırak olarak verilir.

Türklük Bilincinin Uyanmasına Engel Olma Çabaları

Osmanlı devlet idaresinin Balkanlar'da son bulmasıyla birlikte Türkler açısından hayatın her alanında asimilasyon süreci başlamış olur. Türk azınlığın kültürel ihtiyaçları görmezden gelinir. Özellikle II. Dünya Savaşı sürecinde ve sonrasında Türklere uygulanan etnik ayrımcılığı Çayırlı şöyle ifade eder:

> "Gerek II. Dünya Savaşının devam ettiği yıllarda gerekse sonrasında yaşanan gelişmeler Türkleri yok sayan bazı uygulamalara ortam hazırladı. Zira 1945 sonrasında komünizmin etkin olması Türklerin bazı haklarının kısıtlanmasına, mevcut idarenin Arnavutluk'u yanına çekme politikasıyla Arnavut milliyetçiliğinin artmasıyla da Türklerin Türkleşmiş Arnavutlar olduğu iddialarının gündeme gelmesine neden oldu. 1946 öncesinde Sırp olmanın göstergesi olan –yeviç veya –yeva eklerinin yerini 1946'da çıkan 'Soyadı Kanunu' ile Arnavutlaştırma çabaları aldı. Bu kanunla, Türklerin daha önce Sırpça'ya ve Sırp "etnik" grubuna uyarlanmış olan soyadları, bu defa "-i" eki sayesinde Arnavutça'ya ve Arnavut "etnik" grubuna uyarlandı. Açıkça, sosyo-kültürel hedefe uygun olarak Türkler soyadları itibarıyla Arnavutlaştırıldılar."(2013, s. 2470)

Etnik kimlikleri yok sayarak Türk adının unutturulmasına yönelik yaklaşımlar sadece Hristiyan yöneticiler tarafından uygulanmaz. Kendisini "Müslüman" olarak tanımlayan üst düzey yöneticilerden bazıları, milliyetlerini reddetmeyi kabullenmişlerdir. Fahri Kaya'nın Gün Bugün adlı hatıra kitabında Bosna Hersek Millet Meclisi Başkanı Cemal Biyediç'le Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden Ferruh Bozbeyli arasında geçen konuşma bu bağlamda ibret vericidir. Kendisi Boşnak milletine mensup ve ateist olmasına rağmen "Müslüman" kimliğini benimseyen Cemal Byediç, siyasi yönetimin Müslümanlık üst kimliğini kullanarak giriştiği etnik asimilasyona en güçlü delillerden biridir (1990, s. 26).

Fahri Kaya'nın çocukluğunun geçtiği Kumanova'da Türklerin bir araya gelerek günlük siyasi, sosyal, kültürel olayları tartıştıkları, haberleştikleri ve boş zamanlarını geçirdikleri üç çayhane vardır. Bu mekânlardan biri şehrin merkezinde Arif Ağa'nın işlettiği çayhanedir. Fahri Kaya, buraya gelenlerin daha çok "hacı hoca takımı" olduğunu belirtir. Murteza Ağa'nın sahibi olduğu diğer mekâna esnaf, Salim Ağa'nın çayhanesine ise "sosyal-radikaller" devam eder. Burada bulunanlar Ankara radyosunu dinleyerek Türkiye'deki hadiselerden haberdar olurlar. Kimi zaman radyo dinlemenin bile yasaklandığı bu mekânlarda Fahri Kaya siyasi yönetim tarafından Türk azınlıklara uygulanan yıldırma politikasını şöyle ifade ediyor:

> "Sözün kısası İkinci Dünya Savaşı öncesinde Kumanova Türkleri atalarının ve doğup büyüdüğü şehirde kendi evlerinde değil, kiracı sınıf olarak yaşıyordu. Gözleri ve kulakları hep Türkiye'deydi. Nitekim geçen yüzyılın ellilerinde Türkiye'ye göç etmek kapıların açılmasından yararlanarak büyük bir kısmı tası tarağı toplayıp atalarının geldikleri ülkeye gittiler. Bugün şehirde çok az Türk var. Ama buna rağmen şehirde Türk örf ve adetleri hala yaşıyor."

Yönetim, Türk azınlık arasında milli duyguların uyanmasını engellemek için Bosna'dan gelen "Şeriat Mahkemesi Hâkimleri"ni kullanır. Bunların yanı sıra "imamlar ve Boşnak jandarmalar" da bu konuda etkilidir. Bosna'dan gelen hâkimler sadece Kumanova'da değil diğer şehirlerde de faaliyetlerini sürdürürler. Kumanova'daki İslam Birliği, cami, medrese ve mektepler söz konusu görevlilerin elinde olduğu için Müslüman ahalinin günlük hayatlarına etkileri daha güçlüdür.

Fahri Kaya, şehirde ulema ve liberaller/Atatürkçüler arasında büyük fikri uçurumlar olduğunu belirtir. Ulema sınıfı özellikle "Atatürk düşmanlığı" noktasında dayanışma içindedir. Bu kesim Atatürk'ün Türkiye'de gerçekleştirdiği her türlü reforma karşı olduğu gibi, Arap alfabesinin yerine Latin alfabesinin kullanımına da sıcak bakmazlar. Görünürdeki bu ayrışmaya rağmen, her ne kadar bu topraklarda Atatürk'e karşı gruplar bulunsa da Balkan Türklerinin Atatürk sevgisinin çoğunlukta olduğunu İlhami Emin'in şu cümleleri özlü bir biçimde ifade ediyor: *"Biz, Balkan Türkleri, Anavatan Türkiye'nin hiçbir acısı karşısında duyarsız kalamayız. Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti tüm dünya Türkleri'nin gülüdür. Dünyanın neresinde olursa olsun, her Türk'ün yüreğinde yalnız gerçek Atatürkçüler'in yeri var ve olacaktır."*(2011, 257) Makedonya'da Atatürk'le ilgili yayınlanan kitaplarla ilgili çeşitliliğe baktığımızda (Alil, 2012, 9) Atatürk sevgisinin Balkan topraklarındaki büyüklüğünü görmemiz mümkündür.

İkinci dünya savaşı yıllarında Almanların ülkeyi işgali ve yönetimi Bulgarlara bırakması bölgedeki Türk varlığının karşı karşıya olduğu tehlikeyi bir kat daha arttırır. Makedonya'nın "vazgeçilemez" bir bölge olması, Bulgarların, Yunanların ve Sırpların bu topraklarda her zaman hak iddia etmesine yol açmıştır. Makedonya'nın bu cazibesi söz konusu devletler arasında iktidar mücadelelerinin devam etmesinin en önemli nedenidir.(McCarth, 2006, 167)Osmanlı hâkimiyeti sonrasında, bu üç devlet arasındaki iktidar mücadelelerinden en çok zararı Türk milleti görür. Bu konuda Çayırlı'nın tespitleri şöyledir:

> "Gerek II. Dünya Savaşının devam ettiği yıllarda gerekse sonrasında yaşanan gelişmeler Türkleri yok sayan bazı uygulamalara ortam hazırladı. Zira 1945 sonrasında komünizmin etkin olması Türklerin bazı haklarının kısıtlanmasına, mevcut idarenin Arnavutluk'u yanına çekme politikasıyla Arnavut

> milliyetçiliğinin artmasıyla da Türklerin Türkleşmiş Arnavutlar olduğu iddialarının gündeme gelmesine neden oldu. 1946 öncesinde Sırp olmanın göstergesi olan –yeviç veya –yeva eklerinin yerini 1946'da çıkan 'Soyadı Kanunu' ile Arnavutlaştırma çabaları aldı. Bu kanunla, Türklerin daha önce Sırpça'ya ve Sırp "etnik" grubuna uyarlanmış olan soyadları, bu defa "-i" eki sayesinde Arnavutça'ya ve Arnavut "etnik" grubuna uyarlandı. Açıkça, sosyo-kültürel hedefe uygun olarak Türkler soyadları itibarıyla Arnavutlaştırıldılar." (2013, s. 2470)

Bulgarların bölgeyi işgaliyle birlikte yönetim kademelerinden Sırp izlerinin silindiğini işaret eden Fahri Kaya, bu değişim sürecinin Balkanlar'da yaşayan topluluklar için şaşırtıcı olmadığını, zira onların kısa süre içinde çok farklı yönetimlerin idaresine maruz kaldıklarını belirtir. Yerli halkın bir kısmının değişime sevinmesine karşılık Türk halkı Bulgarların idaresinden hoşnut olmaz çünkü I. Dünya Savaşı ve Balkan Savaşlarında maruz kalınan Bulgar zulmü halkın hatıralarındaki tazeliğini korumaktadır. Bulgar yönetimi Balkan coğrafyasında bir etnik kimlik olarak Türklerin varlığını tanımaz. Bulgarlara göre Türkler ya "Muhamedan" ya da "Pomak"tır. Türkler, Bulgarların belirlediği bu iki kimlikten birini seçmek zorundadır. Fahri Kaya okula "Muhammedan" olarak yazılır. Kendisine milliyeti sorulduğunda Türk'üm der. Bir kez bu cevabı yüzünden okuldan atılma tehlikesiyle karşılaşır. Fahri Kaya bu metinde, Bulgar okulundayken bir acı daha yaşadığını anlatır. Bulgar okullarındaki öğrencilerin giymesi zorunlu olduğu formaları vardır. Bu elbiselerin ilk kısmı Mao Tse Tung zamanında Çin'de görülen ceketlere benzer. Bunlar hazır satılmaz, her ebeveyn çocuğuna diktirir. Forma diktirmek amacıyla kumaş bulmak zordur. Bir elbiselik kumaş almak için, hurdacıya üç kilo eski yün vermek gerekir. Kumaş belgesi almaya gittiklerinde uzun bir kuyrukla karşılaşırlar. Bir saat kadar sonra Bulgar memurunun karşısına geçerler ve hurdacıdan aldıkları belgeyi uzatırlar. Memur tezkereye bakar ve onlara: "Siz Pomak mısınız?" diye sorar. Ağabeyi: "Hayır, biz Türküz" deyince Bulgaristan'dan getirilen memur, hurdacıya üç kilo yün verdiklerine dair belgeyi önlerine atar ve "size kumaş yok" deyip sıradaki bekleyen şahsı çağırır. Belediyeden çıkarken Fahri Kaya'nın yaşaran gözlerini gören ağabeyi: "Üzülme. Kumaşı almanın bir yolunu buluruz" der.

Fahri Kaya'nın ilkokulda karşılaştığı dertler bununla bitmez. Bulgar askerleri ve polisiye birlikte şehre birçok Bulgar ailesi de gelir. Bunlar çeşitli kurul ve kurumları yönetirler. Hristiyan çocuklarıyla aynı okula giden Fahri Kaya'nın sınıfında Bulgaristan'dan gelme, biri kız ikisi erkek üç öğrenci vardır. Erkeklerden biri, Fahri Kaya'ya ilk günlerde rahatsızlık vermeye başlar. Yaşadığı bu sorunu Fahri Kaya'dan dinleyelim:

> "Durmadan horozlanıyor, kavga çıkarmak için bir neden arıyordu. Özel olarak teneffüslerde sataşıyordu. Ben de kavga etmekten kaçınıyordum. Bir gün büyük teneffüsten sonra sınıfa girip ders kitabımı çıkarmak için okul çantamı açtığımda çantamın içinde bir domuz yağı parçası gördüm. Bunu yapan olsa olsa Boris'tir diye düşündüm ve ona doğru baktım. O da bana bakıyor ve zevkle gülümsüyordu. Dayanamadım, üzerine yürüdüm ve yumruklamaya başladım. O da kendini savunmak için önündeki kalem kutusunu alıp başıma vurdu. O yıllarda kalem kutuları çok ağır olduğundan kafamdan kan akmaya başladı. Yüzümde kanları görünce daha büyük bir şiddetle vurmaya başladım. O sırada öğretmen derse girdi beni kan revan içinde görünce telaşlandı. Yanıma geldi acımsı bir edayla sınıftaki öğrencilere benim nerede yaşadığımı bilen var mı diye sordu. Beş on öğrenci ellerini kaldırıp nerede yaşadığımı bildiklerini söylediler. Öğretmen daha güçlü iki öğrenciye beni eve götürmelerini emretti. Sınıftan çıktıktan sonra bana yardımcı olmakla görevli olan öğrencilere ben eve yalnız gidebileceğimi söyledim, onlar da sınıfa döndüler. Okula birkaç yüz metre yakında olan eve vardığımda annem beni kanlar içinde görünce paniğe düştü. Kahveye uğradı, komşu karısı "Tütün! Tütün! Yarasına tütün koyun!" diye bağırdı. Annem hemen doktora gitmemi istedi. Pek uzakta olmaya hastaneye götürdüler. Tanıdığımız ve çok iyi Türkçe konuşan Ermeni doktor yaramı temizledi ve dikti. Yaramın derin olmadığını söyleyerek "Yarın okula gidebilirsin" dedi. İki üç gün okula gitmedim. Babam gidip öğretmene şikayet etmiş. Öğretmen de "okulda böyle şeyler olur" diyerek olaya önem vermemiş, vurdumduymazlıktan gelmiş. Yaram çabuk geçti ama Bulgaristan'dan gelen Boris'in çantama domuz yağı koymak ve başımı yarmakla ilgili acıyı uzun yıllar unutmadım."

Nazi Bulgarların şehri işgali Türklerin çok zor günler yaşamalarına neden olur. Kimliklerini değiştirmeyi ve Bulgar olmayı kabul eden Hıristiyan azınlıklar dışında bütün etnik gruplar problem yaşar ancak Fahri Kaya'ya göre en büyük zorluk Türk azınlıklarındır. Şehirdeki okullar kapatılmıştır. Sokağa çıkma yasağının uygulandığı şehirde cemaat akşam namazını kılmak için sokağa çıkabilir. Komşular arasında akşam ziyaretleri yapılamaz hale gelir. Şehirdeki Türklerin "sıkıcı, korkulu ve ağır günler" yaşamasına rağmen çevre köylerdeki Arnavutlar Türklere göre daha rahat yaşamaktadır. Çünkü Arnavut Milli Cephesi Almanlar ve Bulgar Nazilerle işbirliği yapmış ve partizanlara karşı savaş açmıştır. Bulgar işgalciler bir yandan şehirde Sırp izlerini yok etmeye çalışırken diğer yandan Türk ve Müslüman azınlığa işkence yapmaya devam etmektedir.

Hatırasının son bölümünde Fahri Kaya yaşadığı bu zorlukları şu cümlelerle özetler:

> "Çocukluğum, korku ve zorluklar içinde geçti. Krallık Yugoslavya'daki oyunlarımızı bile unutmaya başlamıştık. Ayakkabılarımızın tabanı kösele yerine ipten örülmüş bir örgüydü. Daha küçük çocuklar sokağa nalın ve takunyayla çıkardı. Eskiden olduğu gibi bayramlık elbiselerimiz yoktu. Her gün taşıdığımız giysilerin büyük bir kısmı da yamalıydı. Ama karaborsayla uğraşanlar durumlarından şikayetçi değillerdi. Aslında devlette her şey karaborsacılık üzerine kurulmuştu."

Türkçenin Konuşulduğu Yerler Türk Yurdu'dur

Fahri Kaya'nın, bildirimizin odak noktasını oluşturan diğer bir hatırası "İlk Yazı Makinem" başlığını taşır. Bu hatıra yazarın üniversite öğrenciliği yıllarını kapsar. Bu metin, Makedonya Türklerinin edebiyatında önemli bir yeri olan Fahri Kaya'nın yazı hayatına girişini anlattığı için kayda değer. Balkan Türklerinin edebi faaliyetlerinin gelişmesinde Türkiye'nin rolü, aydınlar tarafından sıkça dile getirilmiştir. Hayber çalışmasında, Makedonyalı Türk aydınların edebiyata yöneldiklerinde kendilerine yol gösterecek kimseyi bulamadıklarını, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye ile Yugoslavya arasındaki kopukluğun bu topraklarda Türk kültürünün gelişmesine engel olduğunu belirtir. Bu ara dönemde, Balkan topraklarında yaşayan Türk aydınların yine de ellerinden geldiğince Türkiye'de gelişen edebiyatı takip etmeye çalışarak varlıklarını sürdürdükleri bir gerçektir.(2008, 10) Fahri Kaya, Belgrat Üniversitesi'nin Doğu Bilimleri Bölümünde öğrenciyken Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliğinden aldığı bir telefonla Majestik Otelinde Ziya Temren ile tanışır. Temren, Gazi Üniversitesi Edebiyat Bölümü mezunudur. Yugoslavya'nın Türkiye Büyükelçisinin tavsiyesiyle iki ülke arasında ticaret yapmak amacıyla ülkeye gelmiştir. Aynı zamanda Kastamonu Milletvekili olarak görev yapmakta olan Temren'in edebiyatla ilişkisi Fahri Kaya'yı sevindirir; çünkü kendisinden Türk edebiyatı konusunda bilgi alabileceğini düşünür. Bir aylık bir zaman zarfında ticari girişimlerine yardım ettiği Temren, Fahri Kaya'ya yardımları karşılığında ücret teklif eder. Ancak Fahri Kaya bunu kabul etmez. Avrupa'da farklı şehirlerde seyahatine devam eden Ziya Temren, Türkiye'ye dönüşünde Fahri Kaya ile tren istasyonunda tekrar görüşür ve ona bir daktilo hediye eder. Bu hediyenin Fahri Kaya için manevi değeri büyüktür; çünkü uzun yıllar bu yazı makinesi ile şiirlerini, hikâyelerini gazete yazılarını kaleme almıştır.

1990'lı yıllara kadar Türkiye ile Makedonya Türkleri arasında dil, kültür, edebiyat gibi konularda ilişkiler çok sınırlı gerçekleşir. II. Dünya Savaşı sonrası

Yugoslavya'da hâkimiyet kuran komünist rejim, siyasi coğrafyaları farklı olsalar da soyca bir olan iki topluluğun birbirini tanımasına engel olur. Ancak Yugoslavya'nın dağılmasından sonra, yirmi yılı aşkın bir süredir Türkler arasında kültürel alış verişler güçlenmeye başlamıştır. Ziya Temren'in Fahri Kaya'ya hediye ettiği yazı makinesinin bu noktada sembolik değeri üzerinde düşünmek gerekir. Bugün Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları içinde yaşayan, eli kalem tutan her Türk'ün; Kuzey Makedonya, Bulgaristan, Yunanistan gibi siyasi coğrafyalarda yaşayan soydaşlarıyla nasıl iletişime geçeceğini düşünmesi ve bunun için bir yol bulması gerekir. Günümüzde siyasi sınırlar kültürel sınırları belirleyemez. Yugoslavya döneminde Türkiye'de yayınlanan bir kitabın Makedonya Türklerinin eline geçmesi çok kolay değildir; ancak bugün böyle bir zorluktan bahsedemeyiz. Aynı durum Balkan coğrafyasında yaşayan Türkler için de geçerlidir. Söz konusu topraklarda yaşayan sayısı milyonları bulan Türklerin, Anavatanları Türkiye'de yaşayan kardeşleriyle dil, gönül, iman birliğini sağlamlaştırmaları için her türlü imkân bulunmaktadır. Fahri Kaya'nın Ziya Temren'den aldığı "ilk yazı makinesi" soydaşlar arasındaki kültürel bağın zor zamanlarda ne kadar önemli olduğunu vurgulaması bakımından üzerinde durulması gereken bir husustur.

Bildirimizin ekinde sunduğumuz hatıra: "Dede Ben Buralarını Unutmayacağım" başlıklıdır ve Makedonya Türklerinin "vatan" sevgisini göstermesi bakımından önemlidir. Bu hatırada Fahri Kaya torunu Koray'ı, doğduğu toprakları tanıması için Üsküp Kalesi'ne götürür. Ona şehirdeki bazı yerler hakkında bilgi verir. Osmanlı döneminde öğretmen okulunun yer aldığı şimdi "İslahane" parkı olarak bilinen yer; kalenin hemen altında yer alan Taş Köprü, mahalleler, camiler, türbeler, hanlar, hamamlar; Fahri Kaya'nın torununa anlattığı diğer mekânlardır. Bütün bu yerler hakkında bilgi verdikten sonra torununa "Vaktiyle buraları hep bizimdi" diyen Fahri Kaya, torununun "Ya buralar şimdi kimin?" sorusu karşısında şaşırır. Kısa bir tereddütten sonra "Şimdi de bizim... Ama..." diyerek soruyu cevaplar. Torununun yeni bir sorusunu engellemek için Üsküp'ün merkezinde yer alan Fatih Sultan Mehmet döneminden kalma Taş Köprüyü işaret ederek: "Bak, karşıdaki köprüyü görüyor musun? O köprüyü büyük sultanlarımızdan biri yaptırmış yani bizden kalma bir köprü" açıklamasını yapar. Torunu aynı meraklılıkla: "Şimdi niye bizim değil?" diye sorar. Bu soru karşısında sarsılan Fahri Kaya, Yahya Kemal'in Üsküp'le ilgili yazdığı "Kaybolan Şehir" adlı şiiri hatırlar. Bu noktada Yahya Kemal'in yıllar önce şiirleştirdiği tecrübeyi, torunu vasıtasıyla yeniden hatırlayan Fahri Kaya'nın "Türkçenin Konuşulduğu Yerler Türk Yurdudur." cümlesi, yukarıda siyasi sınır/kültürel sınır bağlamında değindiğimiz hususun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Büyük Türk şairi Yahya Kemal'in Süleymaniye'de Bayram Sabahı şiirinde "inşa ettiği" "Kendi Gök Kubbemiz"in(2008, 4) altında yer alan insanların ortak yönü; "dillerinin, gönüllerinin ve imanlarının bir" olmasıdır. Ortak acılar, sevinçler, hayaller, zamana yayıldığında toplumları millet haline getirir. Fahri Kaya'nın çocukluk, ilk gençlik ve olgunluk dönemlerinde yaşadığı zorlukları, yeni nesillerin anlaması kolay değildir. Çünkü gençliğin üzerinde, katı siyasi yönetimlerin baskısı, günümüz iletişim ve teknolojisi düşünüldüğünde çok fazla işe yaramaz. Her milletin varlığı; diline, tarihine, coğrafyasına bağlıdır ancak burada en güçlü ve değişmez unsur dildir. Siyasi coğrafyalar savaşlar, anlaşmalar vb. çeşitli yollarla değişebilir ama dil coğrafyalarının değişmesi insanların ana dillerini terk etmeleriyle alakalıdır ki bu zor ama gerçekleştiğinde ölümcül bir durumdur.

Sonuç

Seksen beş yıllık ömrünü Makedonya'da Türklüğün var olmasına adayan Fahri Kaya'nın yukarıda kısaca değindiğimiz hatıraları, Türk hâkimiyeti sonrasında Balkan topraklarında kalan soydaşlarımızın karşı karşıya kaldıkları zorluklara küçük ama önemli örneklerdir. Hatıralar, bireysel duyguların zamanın ötesine geçmesine yardımcı olan işlevsel metinlerdir. Toplumun önde gelen aydınlarının kaleme aldıkları ise güncel sorunların çözümüne ışık tutabilecek güçtedir. Bizlere düşen bu hatıraları okumak ve yaşananlardan ders çıkarmaktır. Balkanlar'da Türk varlığının yılmaz bekçilerinden biri olan Fahri Kaya'nın bahse konu üç hatırasını bu duygu ve düşüncelerle değerlendirilmesi arzusuyla ekte sunuyoruz.

Kaynakça

Alil, S. (2012). *Türk Edebiyatıyla İlgili Makaleler*. Üsküp: Tabeli Graf.

Beyatlı, Y.K. (2008). *Kendi Gök Kubbemiz*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.

Çayırlı, N. (2013). Makedonya Türkleri. *Yeni Türkiye,* 53-54.

Hayber, A. (2008). *Makedonya'da Türk Edebiyatı Bir Demet Şiir*. Manastır: Mikena.

Hayber, A. (2001). *Makedonya ve Kosova Türklerinin Edebiyatı*. Ankara: M.E.B.

Kaya, F. (1990). *Gün Bugün*. Üsküp: Yeni Balkan.

McCarthy, J. (2006). *Osmanlı'ya Veda İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları*. İstanbul: Etkileşim.

Nuredin, A. (2008). *Osmanlı Sonrası Makedonya.* Üsküp: MATÜSİTEB.

Özcan, R. (2019). Fahri Kaya ile Kuzey Makedonya Türklerinin Kültür ve Edebiyatına Dair Bir Söyleşi. *Doğu-Batı Düşünce*, *90*.

Sipahi, R. E. (2011). *İlhami Emin'in Anıları Balkanlar ve Türkler.* İstanbul: Mitos.

Zeyniloviç, S. (2005). *Makedonya Demokratik Süreçlerinde Türkler*. Üsküp: Birlik-Media.

METİNLER

1. Çocukluk Yıllarım

Hayat hikâyemi birçok defa anlattım. Yazdıklarımı izleyenlerin bunu bildiklerini tahmin ediyorum. Ama hadi bir kez daha anlatayım. 1930 yılında Kumanova'da doğdum. Doğduğum yıl iyi biliniyor ama hangi ayda doğduğumla ilgili bir ikilem var. Hem de nüfus kütüğü memurlarının dikkatsizliğinden kaynaklanan bir hata yüzünden. Krallık Yugoslavya'da Müslümanların doğum ile ölüm defterleri imamların ellerindeydi. Bir doğum ya da ölüm imama bildirilir, imamın defterlerindeki kayıtlar belediyedeki nüfus dairesine gönderilir ve işlemler böylelikle resmileştirilirdi. Babam, Davut Hoca adındaki İmama benim 15 yuni (yani, Haziran'da) dünyaya geldiğimi bildirmiş ama İmam efendi yuni'yi yuli (yani, Temmuz) olarak kaydetmiş. Ben her yerde 15 Haziran doğumlu olduğumu söylerim ama resmi evraklarda doğum tarihim 15 Temmuz olarak geçer. İsmimle ilgili de bir farklılık var. Asıl adım Halit Fahri'dir. Aile içerisinde bu isimle bilinirim. Ama ben, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni devlet kayıtları yapılırken, Halit ismini sildirip sadece Fahri olarak kayıt yaptırdım. Eski Krallık Yugoslavya'da Müslümanların soy isimleri dedelerinin adlarına göre kaydedilirdi. Babam Mustafa Mehmet Hüseyin'in oğulları olan bizlerin soyadı Mehmet'ti. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bütün aileyi Kaya soyadıyla kaydetti. Kaya bizim sülale adımızdır. Sülalenin başı, on sekizinci yüzyılda yaşayan Mehmet Delibaş Kaya'dır. Şecerede, daha doğrusu soy ağacında ben dokuzuncu kuşağım.

Dünyaya geldiğimde Halit Fahri adını vermişler. Neden iki ismim var diye sorduğumda, annem ağabeyinin de iki ismi var demişti. Ama asıl nedenini sonraki yıllarda anladım. Annemin ilk kızı birkaç aylıkken ölmüş. O zamanın adetlerine göre, ölen çocuktan sonra dünyaya gelen çocukların uzun ömürlü olmaları için iki isim verilirmiş. Böylece uzun ömürlü olalım diye abime Ali Rıza, bana da Halit Fahri ismi verilmiş.

Benden sonra dünyaya gelen kardeşlerime bu kural, daha doğrusu gelenek uygulanmamış. Annemle babam üçüncü oğullarına Rıdvan, dördüncü oğullarına da Kemal adını vermişlerdir. Abime Ali Riza adını, babamın İstanbul'dayken doktoru ve arkadaşı olan Doktor Ali Riza'ya duyduğu saygıdan dolayı vermiş. Doktor Ali Riza İstanbul'da Tıp bölümünden mezun olduktan sonra Kumanova'ya gelmiş, şehirde çağdaş tıp hizmetlerinin temellerini atmıştır. Bugün bile Kumanova'da, şehirdeki tıbbın gelişmesiyle ilgili yazılarda, doktor Ali Riza'ya ayrı bir yer verilir.

Babamın anlattığına göre, bana da Halit Fahri ismi, doğduğum yıllarda Türk şiirinin zirvesinde olan şair Halit Fahri Ozansoy'a göre verilmiş. Babam şiir düşkünüydü. Şiirle uğraştığım yıllarda Halit Fahri Ozansoy'u sık sık anar, ezbere bildiği şiirlerini söylerdi.

Ben ilkokula Halit Fahri ismiyle yazıldım. Ama ortaokula geçtiğim sırada Halit ismini sildirdim. Bugüne kadar sadece Fahri olarak kaldım. Ama akrabalar, hatta ağabeyim bile bana hep Halit Fahri diye hitap ederler.

Adım, soyadım ve doğum tarihimdeki bu farklılıklar yıllarca başıma dert oldu. İlkokula Halit Fahri Mehmedoviç, Bulgar okuluna da Halit Fahri Mehmedov olarak yazıldım. İkinci Dünya Savaşı'nda Halit Fahri Mehmedovski yazılmayayım diye de Fahri Kaya oldum.

Sırp okuluna yazılmadan önce beş-altı yaşlarında iken şehirdeki mektebe yazdırdılar. Mektepte iki hoca hanım vardı. Ana ile kızı. Ben, baş hoca hanımın kızı Mukaddes hanımın öğrencisiydim. Üç-dört yıl boyunca mektebe gittim. Hatta devlet okuluna yazıldığım ilk yıllarda bile mektebe gidiyordum. Burada İslam'ın şartları yanında elifbayı de öğrendim, yani Kuran-ı Kerim'i okuyabiliyordum. Sonunda hatmettim. Hatim duamda kalabalık vardı. Çoğu kadındı. Mukaddes Hanım benim hatmettiğimi bildirirken, annemin mavi gözlerinin nemlendiğini görmüştüm. Mutluydu, çok mutlu. Birkaç gün sonra ağabeyim Dere Mahallesinde yaşayan Mukaddes Hoca'nın evine annemin yaptığı bol cevizli, seksen yufkalık baklavayı götürmüştü. Bu bir adetti. Çocuğu hatmeden her aile Hoca Hanım'a böyle ikramlarda bulunurdu. Hatmetmek önemli bir şeydi.

Sırp okuluna 1937 yılının Eylül ayında başladım. Okuldaki ilk günümü çok iyi hatırlıyorum. İlk gün okulun büyük salonunda, birinci sınıfa başlayacak olan çocukları toplamışlardı. Ebeveynlerimiz de bizimleydi. Şaşkın şaşkın babamın elini tutmuş, olan biteni izliyordum. Okul müdürü elindeki listeye göre hangi çocuğun hangi sınıfta, daha doğrusu hangi öğretmende okuyacağını bildiriyordu. O yıl okula ilk adımı atan yüz kusur öğrenci arasında dört tane Türk çocuğu vardı. Dördümüz de Yaksiç adındaki öğretmenin sınıfına girdik. O dönemde okul sıralarında dörder öğrenci otururdu. Öğretmen dördümüzü de ilk sıraya oturttu. Sınıfta çoğu erkek, otuz üç öğrenci vardı.

İlk derste öğretmen, tekrardan birer birer adlarımızı okudu. Devamında derslerin saat kaçta başlayacağını, hangi defter-kalemden başka, alfabe de almamızı tembih etti. Aslında ilk ders çok uzun sürmedi. Ebeveynlerimiz okul avlusunda bekliyordu. Eve dönünce bayramlık elbiselerimi çıkarıp eskilerini giydim ve eskisi gibi mahallede top koşturmaya gittim.

İlk derslerde çizgiler çiziyorduk. Doğru çizgi, sağ yan çizgi, sol yan çizgi. Bir ay sonra harflere geçtik. Yarıyıldan itibaren de okumaya başladık. Alfabedeki metinleri rahatça okuyorduk. Öğretmeni sevmiştim. Sakin, efendi bir adamdı. Biz Türk çocuklarına karşı da son derece dikkatliydi. Her Pazartesi ilk derste çocuklar ayağa kalkar, dua okur ve haç çıkarırlardı. Biz dört Türk çocuğu da ayağa kalkıyorduk. İlk günlerde öğretmen dördümüzü yanına çağırdı ve sınıftaki çocukların kalkıp dua okudukları vakitlerde bizlerin de ayağa kalkmak zorunda

olmadığımızı söyledi. “Biz dua ederken, siz yerinizde oturabilir veya sınıftan çıkabilirsiniz” dedi. Ama biz, sınıftaki çocuklar dua ederken yine de ayağa kalkıyorduk.

Üçüncü veya dördüncü sınıfta din dersimiz vardı. Din dersini bir papaz verirdi. Biz bu din dersi sırasında okul avlusuna çıkar, oyun oynardık. Okuldaki Müslüman çocuklar için de haftada bir okula Hoca Efendi gelir, bizlere din dersi verirdi. Ama bu dersler hiç düzenli olmazdı. Hoca Efendi’den dinle ilgili pek az şey öğrenmiştik.

Sınıftaki öteki ulusların çocukları ile aramızda samimiyet yoktu. Ama hasımlık da yoktu. Teneffüslerde okuldaki biz Türk Müslüman çocukları her zaman ayrı dururduk. Okul dışında da Hristiyan çocuklarla çok az beraber zaman geçirirdik. Mahallelerimiz ayrıydı. Bizim Orta Buna Mahallemizde, bizden başka gayrimüslim çocuk görülmezdi. Futbol maçlarımızı bile takımlara bölünerek aramızda yapardık.

Aslında İkinci Dünya Savaşından önce Kumanova’daki milli topluluklar arasında bir zıddiyet, düşmanlık yoktu. Müslümanlar ile Hristiyanlar birbirlerine karşı, örf ve adetlerine, kısacası kimliklerine mümkün mertebe saygılı davranırlardı. Hristiyan komşular bayramlarda Müslümanlara baklavaya gelir, paskalyada çeşitli renklere boyanmış yumurtalar getirirlerdi. Müslümanların ya da Hristiyanların ayrı ayrı berberi, bakkalı veya ayakkabıcısı yoktu. Esnaf ve zanaatçılar her iki topluma da açıktı. Sadece fırınlarda bir ayırım vardı. Müslüman mahallelerindeki fırınlar, Hristiyanların tavaları ve böreklerine domuz yağı sürülüyor diye onlardan bir şey kabul etmezlerdi. Mahallemizde iki fırın vardı. Sazdo’nunki Müslüman fırınıydı. Denko’nun fırınından ise çoğunlukla Hristiyanlar yararlanırdı.

Ama şehirdeki Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında genelde uyumlu yaşam biz Türklerin, çoğunluğu oluşturan topluma mensup olanlarla aynı haklara sahip olduğumuz anlamına gelmemeli. Devletin/hükümetin karşısında Türkler diğer milletlerle eşit değillerdi. Kendi dillerinde okulları yoktu. Yerli yönetim Türkleri hep dışlıyordu. Yerler yönetimde ya da şehirdeki kurul, kurum ve derneklerde Türk görmek imkânsızdı. Hükümet, Türklerin sadece eğitim değil, kültür alanında da örgütlenmesine izin vermiyordu. Devletin, daha doğrusu yerel yönetimin Türklere karşı son derece adaletsiz davranışı halkımızın kendilerini ikinci sınıf topluluk olarak hissetmesine neden olmuştu. Ulemadan bir iki kişi dışında, şehirde Türklerden önde gelen, otoriter, babayiğit adeta yoktu. Babayiğit görünenler de mal ve mülklerini koruyabilmek için her fırsatta yerel yöneticiler önünde şapka çıkaranlardı. Üniversiteliyi bırakın, şehirde liseyi bitirenler bile yoktu. Türk çocukları ilkokulu bitirir bitirmez, bir ustanın yanına çırak olarak verilirdi. Şehirden iki delikanlı Türkiye’de okuyordu. Bu lise öğrencileri yaz

aylarında Türkiye'den gelince, öğrenci kasketleriyle dolaşırlardı. Yanlarından ayrılmazdık. Türkçelerine bayılırdık. Hele ki kasketlerindeki ay-yıldızlarına... Ama liseyi bitirdikten sonra doğdukları şehre dönmediler. Yıllar sonra birinin Hukuk Fakültesi bitirdiğini işittim.

Şehirde Türklerin bir araya geldikleri veya göründükleri üç çayhane vardı. Biri şehrin merkezindeki Arif Ağa'nın çayhanesiydi. Burası hacı hocaların yeriydi. Murteza Ağa'nın çayhanesine esnaf giderdi. Salim Ağa'nın çayhanesi ise şehirdeki sosyal-radikaller olarak adlandırabileceğimiz kişilerin çayhanesi idi. Babam her akşam bu çayhanede görünürdü. Orada bir radyo vardı. Her akşam geç saatlerde Ankara radyosunun basın-yayın için olan haberler vardı. Spiker, haberleri yavaş yavaş okurdu. Babam da dinlediklerini eski hurufatla yazardı. Sonunda etrafındakilere dinlediklerini anlatırdı.

Günün birinde Bulgarlar radyoları mühürledi. Sofya Radyosu'ndan başka radyo dinleyemiyorduk. Ama babam evdeki radyonun mührünü sökerek, yine Ankara Radyosu'nun haberlerini dinliyordu. Babam Almancıydı. Bu yüzden Almanlarla ilgili işittiği iyi haberleri hemen yayardı.

Sözün kısası İkinci Dünya Savaşı öncesinde Kumanova Türkleri atalarının ve doğup büyüdükleri şehirde kendi evlerinde değil, kiracı sınıf olarak yaşıyordu. Gözleri ve kulakları hep Türkiye'deydi. Nitekim geçen yüzyılın ellilerinde Türkiye'ye göç kapılarının açılmasından yararlanarak büyük bir kısmı tas tarağını toplayıp atalarının geldikleri ülkeye gittiler. Bugün şehirde çok az Türk var. Ama buna rağmen şehirde Türk örf ve adetleri hâlâ yaşıyor.

Şehirde, özel olarak devlet karşısında, otorite kişiler Şeriat Mahkemesi başkanı ve bu mahkemenin hâkimleriydi. Bunlar da yerli değil, Bosna'dan gelmiş veya getirilmiş insanlardı. Genelde Krallık Yugoslavya döneminde Bosna'dan getirilen bu kişiler rejim taraftarıydı. Amaçları yerli Türk ve Arnavutların milli duygularını körleştirmekti. İmamlar ve Boşnak jandarmalar; sadece Kumanova'dan değil, Bosna'dan getirilen Boşnaklar Üsküp başta olmakla diğer şehirlerde de bu açıdan etkendi. Devlet yanlısı olan Boşnaklardan gazeteci ve yazar vardı. Bunların öncülüğünü Zafer Musiç adında bir kalem eri yapıyordu. O Fevzi Hamziç'in girişimi ve sonsuz yardımları sayesinde Türkçe ve Sırpça yayınladığı "Doğru Yol" gazetesinde, 1937 yıllarında Vardar Banonluğunda yaşayan Müslümanlar (Türkler) ile ilgili çok ilginç bir yazısı var. Bu yazıda Krallık Yugoslavya'daki Türklerin-Müslümanların çalışkan, evcimen, namuslu, israfsız ve çok iyi misafirperver olduklarını yazıyor. Her işi özenle gördüklerini, devlete karşı sonuna kadar sadakatli, yiğit insanlar olduklarını vurgular. Ama devamında yazdıklarına ters olarak "Müslüman, Müslüman karşısında kahraman görünür ama gayrimüslim karşısında ödlektir," der. Ona göre bu bölgede yaşayan Müslüman, en küçük bir neden yüzünden kavga eder, karşısındakini kırar, incitir

ama gayrimüslim karşısında tamamen başkadır. Müslümanlar devlette çifte yalanların olduğuna inanır. Bir kendilerine diğeri de Hristiyanlara uygulanır. Ama ona göre böyle bir durum için Müslüman yöneticiler suçludur. Doğru Yol gazetesinin 28. Sayısında: "Halkın alınyazısıyla ilgili son söz hâlâ beyler, ağalar ve tefecilerde." Cümlesiyle Müslümanlar hakkındaki düşüncesini özetler.

Kumanova'da ağalar, beyler pek yoktu. Türklerin çoğu zanaatçıydı. Toprakla uğraşanlar azdı. Halil Ağa ve Raşit Ağa adında iki ünlü saraç vardı. Karabacak kardeşler saygın kişilerdi. İlyaz Karabacak şehrin bir sosyete ayakkabıcısıydı. Kumanova futbol takımının çok başarılı sol açığı Refik, şehirde ad yapmış Türklerdendi. Hacılar, hocalar vardı. Yusuf, Selim Hoca, Akif Ago, Selim Efendi, Azem Hoca önde gelenlerdi. Bir de Kumanovalı Veysel Efendi vardı. Veysel Asanî. Güney Sırbistan'da kurulan Üsküp Ulema Meclisinin ilk başkanıydı. Bu zat sadece şehirde değil, bugün Makedonya, Kosova ve Karadağ devletlerini oluşturan bölgelerin de ünlü âlimlerindendi. Onun İkinci Dünya Savaşı sırasında Cenevre'de düzenlenen Avrupa Müslümanlarının toplantısında Üsküp Ulema Meclisi kapsamındaki Müslümanlar için yaptığı çok ilginç bir konuşması var. Türkçe konuşmuş, konuşmasını da gene ünlü bir siyasetçi olan Besim Korkut Fransızcaya çevirmiş. Veysel Ağa'nın Üsküp Ulema Meclisinin kurulmasında büyük hizmeti var. Ama bu ünlü kişi hakkında bugüne kadar hiç bir çalışma yapılmadı.

Kumanova'da bir de Latif Bey adında yakışıklı bir beyefendi vardı. 1943 yılında Türkiye'ye göç etti. Yüzlerce Kumanovalı onu uğurlamıştı. Latif Bey'in göç ettiği gün şehirde bir hüzün vardı. Bunu iyi hatırlıyorum. Din ve imanla pek barışık değildi. Babasından kalan mal ve mülkü çarçur etmekle ömrünü tüketti. Kendisinden başka hiç kimseyi düşünmemesine rağmen Latif Bey, şehrin Osmanlı döneminin refahlı günlerinin hatırlatan özel bir kişiydi. Her akşam Kumanova otelinde Sırp subay ve şehrin önde gelen devlet memurlarıyla sohbet eden ve kafayı çeken, giyim kuşamıyla çağdaş bir Avrupalıyı hatırlatan Latif Bey'in göç etmesiyle şehirdeki Türkler önemli bir şeyi kaybetmişler gibi karamsarlığa düşmüştü.

Ulema ve önde gelen esnaf arasında bir hayat görüşü ayrılığı vardı. Liberaller ve Atatürkçüler karşısında muhafazakârlar ağır basardı. Şehirdeki İslam Birliği, camii ve medrese ile mektep onların elindeydi. Bunların davranışları özel olarak Atatürk düşmanlığında görülürdü. Babam medresede Kavâid-i Osmaniye dersini verirdi. Günün birinde çocuklara Latin harflerini yazdırmış. Bunun yüzünden, ulemanın önde gelenleri hemen babamı medreseden uzaklaştırmıştı. Atatürk'ün ölüm haberi ulema tarafından büyük bir mutluluk ve sevinçle karşılanmıştı.

1941 yılının altı nisan günü Nazi Almanya, Yugoslavya'ya savaş ilan etti ve bir hafta içinde ülkenin tamamını istila etti. Savaşın ilk günü Alman uçakları şehri bombardıman etti. En çok bomba, cami etrafına düştü. Halk, Alman pilotların minareyi bir fabrika ocağı olduğunu zannettiğinden bombaladıklarına inanıyordu. Evimiz cami yanında olduğundan bombaların şiddetini çok hissettik. Babam evde yoktu. Dükkânların kirasını almak için Üsküp'e gitmişti. Annem bizi evden bahçeye çıkardı ve yüzükoyun yere yatırdı. Bombardıman durunca bir de ne görelim, annemin ayağından kan akıyordu. Küçük bir şarapnel parçası annemin kalçasına saplanmıştı. Buna rağmen ayağa kalkabildi. Büyük nenelere "kaçalım" dedi. Evimiz ana caddedeydi. Büyük nineninki ise biraz daha içerde. Onların bahçesi daha büyüktü. Ağabeyim, küçük kardeşim Kemal'i kucağına aldı, Rıdvan'la ben de annemize yardım ederek pek uzakta olmayan büyük ninenin evine doğru yöneldik. Evden çıktığımızda çığlıklar işittik. Mahallede ağır yaralı olan birkaç kişi vardı. Evimizin yakınında, Bedniye yolunda fırıncı Denko'nun bir ayağı kopmuştu. Halk panik içindeydi. Savaş başlamıştı. Şehirde neyin ne kargaşalıkta olduğu, Almanların nereden saldırdıkları, Yugoslav ordusunun ne denli karşı koyabildiği gibi haberlerin sağlıklı olmadığından şehirde çeşitli söylentiler dolaşıyordu. Hatta "korkmayın, Türkiye Almanlara savaş ilan etmiş" gibi haberler vardı. Bu her hâlde şehirdeki Türkleri sakinleştirmek için yayılmıştı. Yugoslav askerleri Palanka'ya doğru gidiyordu. Şehirde yerli yönetim adeta yoktu.

Ertesi gün başta sepetli bir motor olmak üzere Almanlar şehre girdi. Bunlara karşı koyan tek bir asker yoktu. Yıllarca Kumanova'da yaşamış gibi yeni istilacılar şehri ele geçirdiler. Ardından Bulgar askerleri geldi. Almanlar şehrin yönetimini Bulgarlara bıraktı. Alman askerinin bir kısmı kaldı. Ama Yugoslav ordusunun kışlalarına ve karakollarına Bulgarlar yerleşti. Yerel yönetim tamamen Bulgarların eline geçti.

Sırp askeri gitti, yerine Bulgar askeri geldi. Sırp jandarmalarını Bulgar polisleri değiştirdi. Sırp bayrakları indirildi yerlerine Bulgar bayrağı çektirildi. Sırpça yasaklandı, bunun yerini Bulgarca aldı. Dinar gitti leva geldi. Öğretmenlerimiz gitti, okullar kapandı, lakin çok geçmeden Bulgaristan'dan yeni öğretmenler geldi. Okullar yeniden çalışmaya başladı ve tatile iki ay kala, yeni yöneticiler, Sırp okullarındaki yedi ayı tanıdı. Böylece yıl sonunda öğrencilere Bulgar diploması verildi.

Balkan halkı; rejim, yönetim değişikliğine alışkın olduğundan, yeni düzene kısa sürede ayak uydurdu. Hatta Hristiyanların önemli bir kısmı bu değişimi doğal olarak kabul etti. Bulgarların gelişine yerlilerden sevinenler de az değildi. Ama Türkler bundan çok korkmuştu. Halk, Balkan Savaşları ile Birinci Dünya Savaşı yıllarında Bulgarlardan çektiği acıları unutmamıştı. Bölgede Türklerin

Bulgarlardan daha büyük düşmanı yoktu. Bu yüzden yerli Türkler, yeni durum karşısında kara kara düşünmeye başladı.

Bulgarlar, Türklerin varlığını tanımıyordu. Biz de onlar için Muhammedan ya da Pomak'tık. Yani Türkler Bulgarlar karşısında kendilerine ya Muhammedan ya da Pomak demek zorundaydı. Okula Muhammedan olarak yazılmıştım. Ama milliyetim sorulduğunda hep Türküm derdim. Bir defa böyle cevabım yüzünden az kalsın okuldan atılacaktım. Aktarıyorum:

Bulgar okullarındaki öğrencilerin formaları vardı. Bu elbiselerin ilk kısmı Mao Tse Tung zamanında Çin'de görülen ceketler gibiydi. Bunlar hazır satılmıyor, her ebeveyn çocuğuna diktiriyordu. Diktirmek sorun değildi de kumaş bulmak zordu. Bir elbiselik kumaş almak için hurdacıya üç kilo eski yün vermek gerekiyordu. Sonra belediyeye gidip burada hurdacıdan aldığın belgeyi gösterecektiniz. Onlar da devlet mağazasından kumaş alabilmek için yeni bir belge verecekti. Annem eski bir yelek, yünden bir futa ve birkaç eski yamalı yün çorap verdi. Bunları ağabeyimle hurdacıya götürdük gereken belgeyi aldık ve ikinci belge için belediyeye verdik. Burada kocaman bir kuyrukla karşılaştık. Aşağı yukarı bir saat sonra Bulgar memurunun karşısına geldik. Hurdacıdan aldığımız belgeyi uzattık. Nemrut memur, bir tezkereye bir bize baktı ve:

"Siz Pomak mısınız?" diye sordu.

Ağabeyim:

"Hayır, biz Türk'üz" deyince Bulgaristan'dan getirilen memur hurdacıya üç kilo yün verdiğimize dair belgeyi önümüze attı ve "Size kumaş yok" deyip sırada bizden sonra gelenin işlemini görmek için elindeki tezkereyi aldı.

Belediyeden çıkarken yaşaran gözlerimi gören ağabeyim:

"Üzülme. Kumaşı almanın bir yolunu buluruz" dedi.

Bazı Bulgarların gelmesiyle şehirde piyasa ölmüştü. Buysa karaborsanın hızlı türemesine neden olmuştu. Yolu bulundu, kumaş alındı, şehirde sayılan terzilerden Küçük Fettah da elbisemi dikti.

Ama bununla okuldaki dertlerim, çilem bitmedi. Bulgar askerleri ve polisiye birlikte şehre birçok Bulgar ailesi de geldi. Bunlar çeşitli yerel devlet kurul ve kurumları yönetiyordu. Çocuklarıyla aynı okula gidiyorduk. Sınıfımızda Bulgaristan'dan gelme üç öğrenci vardı. Biri kız ikisi erkek. Erkeklerden biri ilk günlerden başıma musallat olmaya başladı. Durmadan horozlanıyor, kavga çıkarmak için bir neden arıyordu. Özel olarak teneffüslerde sataşıyordu. Ben de kavga etmekten kaçınıyordum.

Bir gün büyük teneffüsten sonra sınıfa girip ders kitabımı çıkarmak için okul çantamı açtığımda çantamın içinde bir domuz yağı parçası gördüm. Bunu yapan olsa olsa Boris'tir diye düşündüm ve ona doğru baktım. O da bana bakıyor ve

zevkle gülümsüyordu. Dayanamadım, üzerine yürüdüm ve yumruklamaya başladım. O da kendini savunmak için önündeki kalem kutusunu alıp başıma vurdu. O yıllarda kalem kutuları çok ağır olduğundan kafamdan kan akmaya başladı. Yüzümde kanlar görünce daha büyük bir şiddetle vurmaya başladım. O sırada öğretmen derse girdi, beni kan revan içinde görünce telaşlandı. Yanıma geldi acımsı bir edayla sınıftaki öğrencilere benim nerede yaşadığımı bilen var mı diye sordu. Beş on öğrenci ellerini kaldırıp nerede yaşadığımı bildiklerini söylediler. Öğretmen daha güçlü iki öğrenciye beni eve götürmelerini emretti. Sınıftan çıktıktan sonra bana yardımcı olmakla görevli olan öğrencilere, eve yalnız gidebileceğimi söyledim, onlar da sınıfa döndüler. Okula birkaç yüz metre yakında olan eve vardığımda annem beni kanlar içinde görünce paniğe kapıldı. Kahveye koştu, komşu karısı "Tütün! Tütün! Yarasına tütün koyun!" diye bağırdı. Annem hemen doktora gitmemi istedi. Pek uzakta olmayan hastaneye götürdüler. Tanıdığımız ve çok iyi Türkçe konuşan Ermeni doktor yaramı temizledi ve dikti. Yaramın derin olmadığını söyleyerek "Yarın okula gidebilirsin" dedi.

İki üç gün okula gitmedim. Babam gidip öğretmene şikâyet etmiş. Öğretmen de "okulda böyle şeyler olur" diyerek olaya önem vermemiş, vurdumduymazlıktan gelmiş.

Yaram çabuk geçti ama Bulgaristan'dan gelen Boris'in çantama domuz yağı koymasını ve başımın yarılmasıyla duyduğum acıyı uzun yıllar unutmadım.

Nazi Bulgarların şehrimizi istila etmesi Türklerin çok zor günler yaşamalarına neden olmuştu. Aslında gece aşırı, gömlek değiştirir gibi kimliklerini değiştirip Bulgar olduklarını kabul eden bir avuç yerli Hristiyan dışında herkes zor ve korkulu günler yaşıyordu. Ama yeni yöneticilerin işkence ve zulmünü en çok Türkler hissediyordu. Şehirdeki mektep ve medrese kapatılmıştı. Karanlık bastıktan sonra sokağa çıkma yasağı uygulandığından cemaat akşam namazını kılabilmek için camiye çıkıyordu. Özel olarak kış aylarında aileler arasında yapılan karşılıklı akşam ziyaretleri yapılamıyordu. Akşamları, ancak evleri arasında kapıcıkları olan aileler beraber olabilirdi. Bizim Yusuf Ağa, Selim Efendi ve Raşit Ağa'yla aramızdaki kapıcıklar olduğundan aile reisleri aşağı yukarı her akşam yemekten sonra toplanır sohbet ederlerdi. Biz çocuklar da konuşanları merakla dinlerdik. Kadınlar ayrı toplanırdı. Kız çocukları anneleriyle erkekler ise babalarıyla birlikte olurdu. İlk komşumuz olan Yusuf Ağa'nın sohbetlerine bayılırdım. Çocukları olmayan ve o yıllarda altmışları aşmış olmasına rağmen çok dinç bir adamdı. Katıldığı doksan üç savaşlarıyla ilgili anlattıklarına hayran kalırdık. Yusuf Ağa Kafkas cephesinde savaşmış. Ama onun dediğine göre, Türk komutanları aralarında yersiz çekişmeler yüzünden Ruslara karşı savaşı kaybedince, askerler çil yavruları gibi dağılmış. Yusuf Ağa, Kars'ta trene binip İstanbul yolunu tutmuş. Trenler asker ve diğer yolcularla tıklım tıklım olduğundan dolayı vagonların tamponlarında oturarak yolculuk etmek zorunda kalmışlar.

Arkadaşlarıyla anlaşmış, eğer biri uyuklarsa öteki şiddetli bir tokatla ikaz edecek, uyaracakmış. Yolculukları açlık, susuzluk, uykusuzluk geçmiş. İstanbul'a varacak. Arkadaşıyla İstanbul'a vardıklarında bir tepsi baklava yemeğe niyet etmiş. Öyle de olmuş. Üsküdar'da bir tatlıcıya girmişler ve bir tepsi baklava istemişler. Baklavacı: "Ev için mi paketleyeyim" diye sormuş. Yusuf Ağa: "Yok be tepsiyi masaya getir" demiş. Oturmuş iki arkadaş, baklavacının şaşkınlığı karşısında tepsiyi silip süpürmüş. Sonra da kendilerine bir konak bulup üç gün üç gece yataktan kalkamamışlar. Yusuf Ağa'nın, buna benzer çok ilginç hikâyeleri vardı. Onun için Yusuf Ağa'ya gidileceği geceyi sabırsızlıkla beklerdim. Şehirdeki Tatar Sinan Paşa caminin hafızı olan komşumuz Selim Ağa'daki oturmalarda çoğunlukla dinden söz edilirdi. Saraç, Raşit Ağa hep çarşının işsizlik ve halkta para olmadığından yavaş yavaş öldüğünden şikâyet ederdi. Zaman zaman rakibi olan saraç Halil Ağa'nın esnaf kurallarına aykırı davrandığını dile getirdi. Raşit Ağa'larda her zaman bol bol kaynamış patates yerdik. Bizde, babam hep siyasetten söz ederdi. Bulgarlar geldiklerinde radyolar mühürlenmişti. Halkın Sofya'dan başka bir radyo istasyonu dinlemesine izin verilmiyordu. İyi ama bizim uyanık halkımız bunun da bir çaresini bulmuş ve polisin kırmızı mührünü bozmadan Türkiye kısa dalga radyosunu dinlemek yolunu bulmuştu. Babam sıralı olarak Ankara radyosunu dinler ve önemli haberleri not ederdi. Sonra da bunları şehrin merkezinde olan ve çoğunlukla daha radikal kişilerin uğradıkları Salim Ağa'nın çayhanesinde anlatırdı. Bu haberler komşu sohbetlerinde de önemli yer alırdı. Babam Almancıydı. Almanların aylarca savaşlarına rağmen Stalingrad'ı ele geçirmediklerinde Rus tarafı olanlar babama sataşır "Efendi ne oldu? Senin Almanlar kellelerini kurtarmak derdine düştü ha!" diyordu. Babam da: "Merak etmeyin Alman bayrağı Stalingrad'ta dalgalanacak!" derdi. Ama olmadı. Stalingrad Almanların eline geçmedi.

Kumanova'da üç büyük çayhane vardı. Biri bugün şehrin ortasında bulunan ve altı dükkânlarla dolu eski belediye binasındaki Arif Ağa'nın kahvesi. Burada genelde hacı hocalar toplanırdı. Bunun yüz metre aşağısında Palanka'ya doğru giden ve kavşağın başında Salim Ağa'nın kahvesi vardı. Bu kahveye orta tabakadan esnaf uğrardı. Şehrin üç beş radikal aydını da bu çayhaneye gelirdi. Asıl siyaset bu çayhanede vardı. Bir de Osman'ın çayhanesi vardı. Buraya, Arif Ağa ile Selim Ağa'nın çayhanelerinde kendilerini rahat hissetmeyenler uğrardı.

Şehirdeki Türkler Bulgar istilası altında sıkıcı, korkulu ve ağır günler yaşıyordu. Etraf köylerdeki Arnavutların durumu bize nispeten biraz daha iyiydi, çünkü onların yanında Alman ve Nazi Bulgarlarla işbirliği yaparak partizanlara karşı savaşan Arnavut Milli Cephesi (Balli Kombetar) teşkilatı vardı. Ama kuru yanında yaş da yanar derler ya; Arnavutların önemli bir kısmı da Müslüman diye Bulgar işkencesinden kurtulmadı.

Yeni yöneticiler, bir gece şehrin ortasında Osmanlı döneminden kalma Saat Kulesini yıktılar. Başka bir gece de Balkan Savaşı günlerinde Kumanova'daki savaşta ölen Sırp Askerlerine ait Zebrnyak'taki anıtı mayınlanarak havaya uçurdular. Bir taraftan Müslüman ve Türk halkına işkence yapıyor diğer taraftan da cemaatten Çar Boris'in doğum gününün camilerde kutlanmasını istiyorlardı.

Makedonya Türkleri, Birinci Dünya Savaşı yıllarında kısa bir dönem Bulgar işgali altında yaşamıştı. Ama tarihçilere göre bu İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki Bulgar esareti, ilkine nispeten Makedonya Türkleri için çok çok daha ağırdı. Açtık. Ekmeğimiz yoktu. Annem sık sık patatesten yemek yapardı. Şeker hayal olmuştu. Çok kötü tatlandırıcılar vardı. Hıdırellez'de, kaymaçina bu tatlandırıcılarla yapılırdı. Ama bu tatlandırıcılar da zor bulunurdu. Aslında yiyecek ve giyileceklerin önemli bir kısmı İtalyan, daha doğrusu Arnavutluk istilası altında olan Kalkandelen'den kaçak olarak getirilirdi. Arası daha iyi bir durumdaydı. Babam çalışmıyordu. Geçimimizi annemin Üsküp'te olan dükkânların kiraları, Kumanova'da halamın bağ bahçelerini satmak ve annemin boynundaki beşibiryerdeleri bozmakla sağlıyorduk. 1943 yılının ilk aylarında yaşadığımız evin yarısını Kiro adında bir Hristiyana sattığımızda ağladığımı çok iyi hatırlıyorum. Savaş sonrasında evimizi satın alan kişinin Komünist partisinin yerli komite başkanı olduğunu anlayınca biraz da şaşırmıştık. Bizim Kiro hem dağlara partizan gönderiyor hem de mal mülk sahibi oluyormuş.

Çocukluğum, korku ve zorluklar içinde geçti. Krallık Yugoslavya'daki oyunlarımızı bile unutmaya başlamıştık. Ayakkabılarımızın tabanı kösele yerine ipten örülmüş bir örgüydü. Daha küçük çocuklar sokağa nalın ve takunyayla çıkardı. Eskiden olduğu gibi bayramlık elbiselerimiz yoktu. Her gün taşıdığımız giysilerin büyük bir kısmı da yamalıydı. Ama karaborsayla uğraşanlar durumlarından şikâyetçi değillerdi. Aslında devlette her şey karaborsacılık üzerine kurulmuştu.

1944 yılının sonbaharında Bulgarların Almanlardan kopup gideceklerinden söz edilmeye başladı. Gençler eskiden olduğu gibi büyük bir gizlilik içinde dağa çıkmıyordu. Hatta partizanların bazıları geceleri evlerine bile geliyordu. Almanlar duruma hâkim görünmüyordu. Gün geçtikçe Yunanistan'dan gelen ve kuzeye doğru giden Alman askerlerinin sayısı çoğalıyordu. Nazi devletleri ittifakının bozguna uğradığı anlaşılmaya başladı.

1944 yılının 11 Kasım günü Bulgarlardan ve Almanlardan boşalan şehirde ellerinde silahlarla partizanlar görülmeye başladı. Bunlar üniformalı askerler değildi. Partizan olduklarını belirtmek için kasketlerinde beşgenli yıldızlar vardı. Belediye ile bazı önemli kurumları ele geçirdiler. İki üç gün sonra Palanka tarafından motorlu bir Bulgar birliği de şehre girdi. Birliğin bir bölümü şehirde

kaldı; kalan kısmı Üsküp'e doğru yöneldi. Yeni gelen Bulgarlar, birkaç ay önce şehirde olan Bulgar askerinden farklıydı. Bunlar, Bulgaristan'da faşistlerden yönetimi ele geçiren yeni yönetiminin ordusuna mensup askerlerdi. Düne kadar birbirleriyle savaşan partizanlar ile Tsar Boris'in Bulgar askerleri, bu defa şehirde yan yana, kol kola görünmeye başladı. Şehirde acayip bir durum vardı. Şehre ilk giren partizanlar ya da Halk Kurtuluş Birliklerinin ardından gelen Bulgar askerleri ile yapmaca bir işbirliği vardı. Partizanlar istila yıllarından da illegal olarak çalışan taraftarlar birlikte şehirde geçici bir meclis kurdu. Birkaç gün sonra şehirde seferberlik ilan edildi. On sekiz ile otuz sekiz yaş arası gençler askerliğe çağrıldı. Şehrin kurtulmasından birkaç gün sonra yüzlerce genç eski şehirdeki eski liseye yakın mahkeme avlusunda toplandı. O gün bir ana baba günüydü. Analar asker olmaya gelen oğulları için gözyaşları döküyor, babalar da çocukların akıbeti için kara kara düşünüyordu. Bir partizan bandosu durmadan partizan türkü ve marşlarını çalıyordu. On altıncı Makedon darbeci tugayı birkaç subayı seferberlik çağrısına uyup gelenlere bazı talimatlarda bulundu. Öğlen vakti içlerinde Makedon, Türk, Arnavut ve Rom gençlerinden oluşan birlik Kumanova İstasyonuna doğru yola çıktı. Aralarında ağabeyim de vardı. Birkaç kişi arkalarına takıldık. İstasyonda trene bineceklerini zannediyorduk. Öyle olmadı. Üsküp yolunu tuttular. Nemli gözlerle eve döndük. Gençlere ne bir üniforma ne de silah vermediler. Nereye gideceklerini de bilen ya da söyleyen yoktu. Bu yolculuklar iki yıl kadar sürdü. Ağabeyimin dediği gibi bütün Yugoslavya'yı yaya dolaştık. Srem cephesinde Almanlara karşı yürütülen son savaşlarda çoğu yaralandı, ölenler de az değildi. Tugayın sıkı imdatçısı olan ağabeyim Ali Riza yürütülen savaşta ilk yardımda bulunduğu yaralıların sayısını hatırlamıyor. Ama ölen arkadaşları anarken gözleri yaşarıyor.

İlk Yazı Makinem

Belgrat Üniversitesi, Doğu Bilimleri Bölümünün üçüncü sınıfındaydım. Tren istasyonuna yakın "Zagrebaçka" sokağındaki yurt evinde kalıyordum. Bir gün beraber yaşadığım arkadaşlardan biri soluk soluğa odaya girip:

"Kapıcıdaki telefona koş, seni arıyorlar" dedi.

Koşarak telefona indim. Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliğinden tanıdığım bir ses:

Fahri Bey Türkiye'den bir senatör geldi. Birkaç gün burada kalacak. Türkçeden başka bir dil bilmiyor. Çevirmene ihtiyacı var. Vaktin varsa öğleden sonra "Majestik" oteline uğra ve kendisine yardımcı olmaya çalış. Adı Ziya Termen", dedi...

Hiç ikircimlik göstermeden hemen:

"Tamam" dedim.

Doğrusu habere çok sevinmiştim. Tanıdığım ve çok sevdiğim birini görecekmişim gibi içimi tuhaf bir duygu kapladı. Ayrıca bu haber, yeterince iyi hazırlanmadığım sınava çıkmak gibi heyecanlandırdı beni.

Öğleden sonra "Majestik" oteline uğradım. Çok geçmeden Ziya Termen (1917-1979) odasından indi. Görüştük. Beni görünce adamcağızın yüzü gözü güldü. Sevindi. Belgrat'ta kendisine yardımcı olacak bir çevirmen bulduğundan mutluydu. Kim olduğumu kendisine anlattım. O da kendisini takdim ettim. Gazi Üniversitesi Edebiyat Bölümü mezunuydu. Edebiyat dersi hocası olarak da çalışmış. Ankara'daki Yugoslavya büyükelçisiyle çok iyi tanışıyormuş. Onun tavsiyesi üzere gelmişti. O sırada 9. Dönem Kastamonu milletvekiliydi. Ticaretle uğraşmak istiyordu ve kimi Yugoslavya firmalarının Türkiye'de temsilcisi olmak hakkını almaya gelmişti.

Edebiyat hocası olduğuna çok sevinmiştim. Kendi kendime "Adamla hiç olmazsa edebiyat üzere konuşurum" diye düşünmüştüm. Ama ticaret işlerinde kendisine yardımcı olmam isteği karşısında durup kaldım. Bu işler hiç elimden gelmezdi.

Ziya Termen Belgrat'ta bir ay kadar kaldı. Her gün, sabahtan akşama kadar beraberdik. Çok aydın samimi, çok sevimli bir adamdı. Kendisinden hem dil ve hem de Türk Edebiyatı hakkında çok şey öğrendim. Türk Edebiyatını çok iyi tanıyordu. Çok geniş bir edebiyat bilgisi vardı ama ticaretten bihaberdi. Otuz gün içinde, Dışişleri Bakanlığının bir programı üzere, Belgrat'taki Ticaret odasından başlayarak çeşitli şirketlerin kapılarını çaldık. Düşünelim, bakalım, niyetiniz çok iyi, falan filan derken adamcağızı atıp tuttular. Gerçekte Ziya Termen de ne istediğini kesin olarak bilmiyordu. Sonunda bir sabah otele uğradığımda:

"Fahriciğim, ben bugün gidiyordum. Sizinkilerle iş olamaz" dedi.

"Hayırlısıyla" dedim.

Bilet çıkarmak üzere "Balkanska" ile istasyona indik. İstasyona geldiğimizde:

"Hadi, Tiryeste'ye, Venedik'e, Milano'ya tren ne zaman var öğren bakalım" dedi.

Şaştım. Türkiye'ye döneceğini zannetmiştim.

"İstanbul'a dönmüyor musunuz?" diye sordum.

"Hayır. İtalya'ya gideceğim. Onlar ticarette sizden daha başarılıdırlar, onlarla bir iş yaparım gibime geliyor" dedi.

Bilet çıkardı. Otele dönerken:

“Bir ay kadar bana yardımcı oldunuz. Aslında ben size borçluyum. Bir aydır sizinle yiyip içtim. Sayenizde Türkçemi ilerlettim. Edebiyat bilgilerinizden yararlandım. Rica ederim bu konuyu bırakın...”

“Olmaz” demek ister gibi dişlerini sıktı.

Ertesi gün kendisini Milano’ya uğurladım. İstanbul’dan gelen ve Tiryeste üzerinden Paris’e giden trenle gitti. Giderken kucaklaştık. Gözlerimiz nemlendi.

“Ankara’ya gelirsen her hâlde beni ara” dedi...

O yıllarda Ankara’ya gitmek aklımın ucunda bile değildi. Böyle bir şey düşünemezdim.

Düşünemezdik. Çünkü böyle bir yolculuğun gerçekleşmeyeceğini biliyorduk. O yıllarda bizler için Ankara’ya gitmek aya çıkmak gibi bir şeydi...

On gün sonra yurt evindeki odamdan çıkıp akşam yemeğine giderken kapıcı elime bir telgraf uzattı. Merakla okumaya başladım. Önce adres gözüme ilişti. Adım ve soyadım. Bir de yurt evinin adresi yerine sadece “Türkiş Student-Belgrat” yazıyordu. O zaman Belgrat’ta üç öğrenci yurdu olduğundan postacı anlaşılan pek yorulmamış. Telgraf, Ziya Termen’dendi. Bunda: “Yarın beni Belgrat İstasyonunda bekle. Simplon ekspresle geçiyorum”, diye yazıyordu. Kendisiyle tekrar görüşebileceğimize sevindim. Trenin tam ne zaman geleceğini öğrenmek üzere Belgrat istasyonuna kadar gittim. Sabahın erken saatlerinde geliyormuş. Bazen birkaç saat de gecikirmiş. Ama çok kez tam zamanında geldiğini söylediler.

Sisli sonbahar sabahının köründe tren istasyonuna vardım. Trenin iki saat gecikeceğini söylediler. Başta ne yapacağımı düşündüm. Yurda dönersem arkadaşları uyandırabilirdim. İstasyonda da iki saat kalmayı anlamsız buluyordum. Çıkıp istasyonun etrafında dolaşıp vitrinleri seyrettim. İki saat sonra tekrar istasyona uğradığımda trenin beş on dakika sonra varacağını öğrendim. Tren geldi. Gözlerimi vagonların pencerelerine diktim. Bizim Ziya Bey hiçbir yerde yoktu. Herhâlde telgraftaki “yarın” sözcüğü “dündü” diye düşünmeye başladım, çünkü telgrafın hangi gün gönderildiğine dikkat etmemiştim. Ben böyle düşünüp kendisiyle görüşemeyeceğime üzülmeye başlayınca trenin yataklı vagonunun pencerelerinden biri açıldı. Baktım. Ziya Termen. Koştum. Sağ elini selamlamak üzere uzatırken sol elindeki bir paketi de pencereden aşağıya doğru uzattı ve:

“Bu senin” dedi.

Uzattığı paketi alırken “Nedir,” diye sormadım.

Sadece:

“İtalya’da günleriniz nasıl geçti. Bir şeyler yapabildiğiniz mi”, diye sorabildim.

"Bir şeyler olacak" dedi ve çok yorgun olduğunu ekledi. Tekrar Ankara'ya döndüğüne seviniyordu.

Vagondan inmedi. Zaten tren de istasyonda uzun kalmadı. Kendisine el sallarken elimdeki pakette ne var diye merak etmeye başladım. Hızlı hızlı yurt evine döndüm. Odadaki arkadaşlar hâlâ uyuyordu. Usulcacık paketi açtım. Bir de ne göreyim. "Hermes Beybi" gıcır gıcır portatif yazı makinesi. Gözlerim sevinç yaşlarıyla doldu. Bir küçük çocuğun günlerce bakıp da almak istediği bir oyuncağa kavuştuğu sevince benzer bir sevinç kaplamıştı içimi. Çabucak paketi toplayıp bavuluma kilitledim.

Altı yıl kadar bu makinede yazdım. Birçok şiir ve hikâyelerimi, gazete ve dergiye gönderdiğim yazılarımı hep bu makinede yazmıştım. 1959 yılında bir daire almaya giriştiğimizde paramız yetmedi. Eş, dost ve akraba da bizden daha iyi durumda değildi. Zinet minet diye önemli bir şey de yoktu. Ev almak imkânını da kaçırmak istemiyordum. Üstelik evsizlik canımıza tak demişti. Çıkış yoktu. Yazı makinesini satmak zorundaydım. Makineye sahip olduğum günün sevinci büyük olduğu kadar makineyi sattığım günün acısı bin kat daha büyüktü...

Ziya Termen'le sonradan birkaç kez mektuplaştık. 1960 yılında aldığım son mektuplarından birinde ticaretle uğraşmak niyetinden vazgeçtiğini yazıyordu. Zaten iyi bir tüccar olamayacağı belliydi. Edebiyatla aşılanmış kişiler ticaretle uğraşmaz. Uğraşsa da başarılı olamaz... Belki de yanlışım.

Allah rahmet eylesin mekânı cennet olsun!

Dede Ben Buralarını Unutmayacağım

Anne babası göç etmeye hazırlandığı günlerde en küçük torunum Koray'ı doğduğu yeri gösterip anlatmak için onu Üsküp Kalesi'ne çıkardım. Önce Kale'nin sağ tarafında olan şehrin yeni kısmını anlatmaya başladım. Parkı, stadyumu, şehir meydanlığını ve yaşadığımız evi gösterdim, bu yerlerle ilgili onu bilgilendirmeye çalıştım.

"Karşıda "İslahane" denen bir park var. Görüyorsun değil mi? İşte o parkta bir öğretmen okulu binası vardı. Osmanlı zamanından kalma. O okulda benim babam, yani senin dedenin babası okumuş. Çok yıllar sonra yıllarca dedenin babası bu okulda ders verdi. Ben de babamın okuduğu ve ders verdiği bu okulda öğretmen olarak çalıştım. Öğretmen olmak isteyen gençlere Türk Dili ve Edebiyatı derslerini verdim", diye bilgi verdim torunuma. Sonra solumuzda olan şehrin eski bölümüne döndüm. Taş Köprüsünden başladım. Şehrin bu bölümündeki kimi mahalleleri, bu mahallelerdeki camileri, türbeleri, hanları, hamamları ve tarihimizin diğer anıtlarını anlatmaya başladım. Yavrucuğumun anlattıklarımı pek anladığına inanmıyordum. Ama bunu bile bile yine de giderayak

doğum şehrini, atalarının koca bir ömür geçirdikleri bu yerleri bellemesini istiyor, bunun için çaba harcıyordum. Bir ara pek düşünmeden:

“Vaktiyle buraları hep bizimdi” dedim.

Elimden sıkıca tutup gözlerime baktı ve o yaştaki çocuklara özgün bir masumiyetle:

“Ya buralar şimdi kimin?” diye sordu.

“Şimdi de bizim... Ama...” diye kekeleyerek çocuğa ne diyeceğimi bilemedim. Doğrusu onu fazla yormak istemedim.

Yeni soru sormasına fırsat vermeden, Taşköprü’yü göstererek:

“Bak, karşıdaki köprüyü görüyor musun? O köprüyü büyük sultanlarımızdan biri yaptırmış yani bizden kalma bir köprü” dedim.

Koray gene:

“Şimdi niye bizim değil?” diye sordu. Ne diyeceğimi şaşırdım. Boğazım düğümlendi, ağzım kilitlendi. 1952 yılının bir Eylül gününde Yahya Kemal’in yayınladığı “Kaybolan Şehir” şiirinin dizelerini anımsadım. Torunum, şairden ve onun bu şiirinden bihaberdi ama o da büyük şairin sorusunu kendine özgü bir biçimde sormuştu.

Bugün düşünüyorum ve bizim afacana niye “evet, bizim” demedim.

Bu şehirde Türkçe yaşıyor.

Türkçenin konuşulduğu yerler Türk Yurdu’dur. Ama bugün o bunu zaten çok iyi biliyor.

Fahri Kaya'nın Hatıralarından Hareketle Kuzey Makedonya Türklerinin Kültürel Sorunları Üzerine Bazı Tespitler

Özet

Makedonya Türklerinin siyasi, kültürel birçok alanda önde gelen isimlerinden biri olan Fahri Kaya'nın eserleri arasında şiir, hikâye gibi edebi metinlerin yanında çok sayıda makale, deneme, anı örnekleri vardır. Fahri Kaya'nın hayatı ve eserleri üzerine bugüne kadar kıymetli çalışmalar yapıldı. Sağlığında Yeni Balkan yayınları vasıtasıyla anılarının birçoğunu kitap olarak bastıran Fahri Kaya'nın bugün basıma hazır, farklı alanları ilgilendiren birçok hatırası bulunmaktadır. Bildirimizin çerçevesini Fahri Kaya'nın: "Çocukluk Yıllarım, İlk Yazı Makinem ve Dede Ben Buraları Hiç Unutmayacağım" başlıklı hatıra türünde kaleme alınmış üç yazısı oluşturmaktadır. "Çocukluk Yıllarım" yazarın ilk okuldan üniversite yıllarına kadar olan süreci kapsar. Bu yıllarda özellikle Makedonya Türklerinin karşılaştığı etnik problemler öne çıkarılır. "İlk Yazı Makinem" Fahri Kaya'nın edebiyata adım attığı yıllarda yaşadığı bir hadisenin üzerinde bıraktığı etkiyi anlatır. "Dede Ben Buraları Hiç Unutmayacağım" başlıklı yazısı ise yeni nesillerin vatan algısının değişiminin altını çizer. Bildiride, söz konusu hatıralar dikkate sunularak, geçmişten günümüze devam eden süreçte Makedonya Türklerinin karşılaştıkları problemlere ışık tutmak amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Fahri Kaya, Makedonya Türkleri, hatıra, Balkan Türkleri.

Some Findings on the Cultural Problems of the Turks of North Macedonia, Based on the Memoirs of Fahri Kaya

Abstract

Among the works of Fahri Kaya, one of the leading names of Macedonian Turks in many political and cultural fields, there are many articles, essays and memoirs besides literary texts such as poetry and stories. Valuable studies have been carried out on Fahri Kaya's life and works so far. Fahri Kaya, who published many of his memoirs as a book through Yeni Balkan publications during his lifetime, has many memoirs that concern different fields, ready to be published today. Three memoirs by Fahri Kaya, entitled "Çocukluk Yıllarım, İlk Yazı Makinem, and Dede, Ben Buraları Hiç Unutmayacağım", constitute the framework of our statement. "Çocukluk Yıllarım" covers the author's period from primary school

to university years. In these years, ethnic problems especially faced by Macedonian Turks are highlighted. "İlk Yazı Makinem" tells the effect of an event on Fahri Kaya who experienced during the years when he stepped into literature. His text titled "Dede, Ben Buraları Hiç Unutmayacağım" underlines the change in the new generations' perception of homeland. In the paper, it is aimed to shed light on the problems faced by Macedonian Turks in the period from past to present by considering the memories in question.

***Keywords**: Fahri Kaya, Macedonian Turks, memoir, Balkan Turks.*

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı

I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

Biyografik Kaynaklara Göre Osmanlı Asırlarında Bulgaristan'da Yetişen Âlim ve Şairler

RIDVAN CANIM*

Türk milletinin Balkanlarla, daha doğrusu bizim tabirimizle "Rumeli" ile buluşması tarihin çok erken dönemlerine kadar gider. Zira atalarımız V. yüzyıl başlarından itibaren Balkanlara girmişlerdir. Atilla'nın bu bölgenin büyük bölümünü ele geçirerek İstanbul yakınlarına kadar geldiği biliniyor. XI ve XII. yüzyıllarda ise Peçenek, Kuman ve Uz Türkleri Balkanlar'a gelip yerleşirler. XIII. yüzyıl ortalarında da muhtemelen Moğol istilasından kaçan Sarı Saltuk ile sonradan onun adıyla anılan Türkmen aşireti Balkanlar'a geçer ve Dobruca dolaylarında ilk Müslüman-Türk cemaatini meydana getirirler. Bununla beraber Türklerin Balkanlarla asıl uzun süreli ve kalıcı ilişkileri "Osmanlılar" zamanında başlamış ve günümüze kadar da devam etmiştir.

Osmanlı yönetiminde yaklaşık beş asır boyunca "Rumeli" adıyla andığımız Balkanları, "Avrupa'nın güneydoğusunda yer alan büyükçe bir yarımada" biçiminde tanımlamak mümkündür. Söz konusu yarımadanın batısında Adriyatik Denizi, güneyinde Ege ve Akdeniz, doğusunda ise Karadeniz yer alır. Rumeli topraklarının Kuzeydeki sınırı çok net olmamakla birlikte kabaca Tuna ve Drava nehirleri olarak kabul edilmiştir.

* Prof. Dr. / Tarakya Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Türkiye), ridvancanim@trakya.edu.tr

Balkan Ülkeleri Haritası

Osmanlı kuvvetleri, ilk defa 1321'de Mudanya'yı aldıktan sonra Marmara Denizi kıyılarına ulaşarak Rumeli ile karşı karşıya gelir. Bu karşılaşmalar, 1350'li yıllarda Orhan Gazi'nin Çimpe Kalesi'ni alarak bu bölgede kalıcı bir üs oluşturmasına kadar sürecektir. Orhan Gazi'nin büyük oğlu "Rumeli Fatihi" adıyla anılan Süleyman Paşa'nın 1354 yılında Çanakkale Boğazı'nı geçerek Gelibolu'ya ulaşmasıyla başlayan bu fetih harekâtı, kendisinden sonra dalgalar halinde devam etmiş ve Balkanlar kısa bir süre sonra Osmanlı devletinin en önemli kanatlarından biri haline gelmiştir. Örnek olarak Edirne hariç bugünkü Trakya sınırına ulaşma tarihi ilk fetihten sadece üç yıl sonradır. Sultan I. Murad'ın saltanatının ilk yıllarında Edirne, 1361'de fethedilir ve 4 yıl sonra Edirne devletin merkezi haline gelir. 1363, Filibe'nin bir Osmanlı şehri oluş tarihidir. I. Murat devrinde ise (1362-1389) Osmanlı sınırları kuzeyde Tuna'ya ve batıda Adriyatik sahillerine ulaşmış bulunuyordu. Evrenos Bey ve Halil Hayreddin Paşa'ların başarıları sayesinde, Vardar Nehri vadileri Osmanlı kuvvetlerine açılır ve Vardar'ın doğusu Osmanlı hakimiyetine girer. 1372'de Köstendil, 1380'de İştip, 1382'de Manastır ve Pirlepe ve 1385 yılında Ohri fethedilir. 1389, Sultan I. Murad'ın şehadetiyle sonuçlanan Kosova Savaşı'nın gerçekleştiği tarihtir. Yıldırım Bayezid (1389-1402) harekâtı Romanya'ya doğru genişletir, 1392'de Üsküp alınır, Fatih Sultan Mehmet ise (1432-1481) Atina ve Bükreş'i aldıktan sonra Bosna-Hersek'i Osmanlı topraklarına katar. Kanuni Sultan Süleyman, Balkan seferlerini Kuzey'e doğru çevirir, Orta Avrupa'nın kilidi sayılan Belgrad'ı alarak (1521) Macaristan'a girer ve Mohaç Meydan muharebesi ile bu ülkeyi de topraklarına katar. Bu tarihten itibaren Balkanlar iki yüz yıl sürecek bir barış ortamına kavuşmuş ve bölge her bakımdan hızlı bir gelişme göstermiştir.

Evet, bir zamanlar Gelibolu'da ayaklarını karaya basan Türk akıncılarının bir şeydâ âşık gibi sayıklarcasına koşup kollarını boynuna dolayıverdiği Rumeli, birdenbire kaftan değiştirmiş, bu nazlı vücûda saraylardan, hanlardan, camilerden, medreselerden, imaretlerden, köprülerden süslü elbiseler giydiren Türk zevki, devletin ve milletin ortak gayretleriyle bu toprakları hızla bir açık hava müzesi haline getirmiştir. Kimi gelmiş, birer mızraklı efsane kahramanı gibi, şehirlerin ismetine nöbet tutan narin minareli camiler kurdurmuş, kimi gelmiş, garibi, konuğu, Tanrı misafiridir diye ağırlayan kervansaraylar yaptırmış buralarda. İlim-irfâna susamış niceleri gelmiş medreseler, dershaneler, mektepler yaptırmış. Temizliği imanın yoldaşı bilen niceleri gelmiş külhanlar, hamamlar inşa ettirmiş. Ya çarşılar, arastalar, bedestenler, hanlar, dükkânlar kurup vakfeden hayır sahiplerinin gayretlerine ne demeli!? Açlığın, birçok kötülüğün anası olduğunu çok iyi idrak etmiş olan Türkler, bu şehirlerde, bu kasabalarda sayısız aşhaneler, imaretler kurmuşlar, bir lokma ekmek için işlenecek suçları önceden karşılamayı bilmişler. Ya Müslüman Türklerin su sevgisi..! Çeşmeler, sebiller su kemerleri. Bu eli açık, kapısı dayalı, gözü tok, gönlü pek millet bir türlü suya doyamamış, onun için de rast geldiği her köşeye ibadet derecesine varan bir şevkle sebiller, selsebiller, çeşmeler kurdurmuş.. Ya külliyeler..?! Camiyi ortasına alan külliyede medrese, kütüphane, misafirhane, aşhane, mumhane, şifahane, tabhane, han ve kervansaraylarla sosyal hayat son derece canlı bir unsur haline gelmişti.. İşte bu anlayış içerisinde önce Bursa doğdu.. İstanbul ve Edirne geldi ardından.. Ve sonra diğerleri.. Filibe, Sofya, Üsküp, Prizren, İşkodra, Saraybosna, Manastır, Köstendil, Mostar, Eski Zağra, Banyaluka, Travnik, Budin, Şumnu, Silistre, Varna, Tırnova, Plevne, Vidin, Peşte, Selânik, Zagrep, Belgrat, Niş ve Bahçesaray geldi.

Ancak her kemalin bir zevali vardır sözü bir kez daha Balkanlar'da tekerrür etmiş ve Rumeli şehirlerindeki bu muhteşem manzara, bu tatlı rüya, bu büyüleyici masal 1863'ten itibaren kaybolmaya başlamış, 1699 Karlofça anlaşmasından sonra beş asırdan fazla süren bu uzun misafirlik bitmiş ve tarihler 1912'yi gösterdiğinde de bu topraklardan çekilişimiz tamamlanmıştır. 1320'lerde Rumeli'ne adım atan Osmanlılar, XX. Yüzyıl başlarına kadar, Balkan coğrafyasının yegâne devleti olarak hüküm sürmüştür.

Bugün artık o Balkanlar'da Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Sırbistan, Kosova, Makedonya, Bosna-Hersek, Karadağ, Hırvatistan ve Arnavutluk adını taşıyan on devlet vardır. Bunların ilk altısında günümüzde de belli yoğunlukta soydaşlarımız yaşamaktadır. Bölgedeki Türk nüfusuyla ilgili sağlıklı bilgiler olmamakla birlikte bunların sayısının iki milyon beşyüz bin civarında olduğu sanılıyor. Bu nüfusun büyük bir bölümü fethi izleyen yıllarda bu topraklara Anadolu'dan giden göçlerden geride kalanlardır. Bir kısmının da kuzeyden Osmanlı öncesi bölgeye gelip yerleşen ve daha sonra Müslüman olanlardan

meydana geldiği sanılmaktadır. Osmanlı fetihlerinden sonra bölgedeki yerli halktan İslamiyeti kabul eden, örneğin Boşnaklar gibi, büyük topluluklar da meydana gelmiştir. Bugün Balkanlar'da Müslüman nüfusun da on iki milyon civarında olduğu biliniyor.

Bu coğrafyanın çok önemli bir parçası olan Bulgaristan'a gelince; "Bulgar" ismini taşıyan ilk devletlerini "Büyük Bulgaria Devleti" adıyla 635 yılında kuran ve 864 yılında da Boris Han döneminde resmen Hristiyan olan Bulgarlar; Büyük Bulgaria Devleti'nin parçalanmasından sonra İdil ve Tuna Bulgarları olarak bölgede varlıklarını sürdürmüşlerdir. Osmanlı Devleti'nin Bulgarlarla ilk karşılaşması, yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi Orhan Bey döneminde gerçekleşir. Bu ilk temas, Orhan Bey'den sonraki dönemlerde hızla gelişecek ve Orhan Gazi'nin büyük oğlu, Rumeli Fatihi olarak da anılan Süleyman Paşa'nın 1354 yılında Çanakkale Boğazı'nı geçerek Gelibolu'ya adım atmasıyla da yaklaşık 100 yıl sürecek bu büyük fetih hareketi başlayacaktır.

Osmanlılar, Bulgaristan'ın fethinden hemen sonra bu topraklarda yoğun bir Türkleştirme ve İslamlaştırma faaliyetine girişmişlerdir. Bu amaçla öncelikle Yörük, Türkmen, Konyar ve Tatar gibi Türk toplulukları fethedilen bu bölgelerde iskân edilmiş; ayrıca XVI. yüzyıl başlarında Anadolu'da ortaya çıkan isyanlarda rahatsızlığa sebep olan topluluklar Bulgaristan coğrafyasına göç ettirilmiştir. Çoğunluğunu Yörük boylarının oluşturduğu bu topluluklar, 16. asırdan itibaren Bulgaristan'ın Çırpan, Karinabad, Filibe, Ahyolu, Yeni Zağra, Varna, Silistre, Şumnu, Pravadı, Tırnova, Razgrad, İhtiman, İzladi, Tatarpazarcığı, Çırpan, Yanbolu, Aydos, Lofça, Niğbolu, Hasköy, Kızanlık ve Eski Zağra'nın şehir ve kasabalarına dağılmış durumdaydı. Ve elbette bu insanların zaman içinde bir sözlü ve yazılı edebiyatları oluşmuştu. Şairlerin hayatlarından söz edip eserlerine dair en sağlıklı bilgileri veren Osmanlı şuarâ tezkireleri başta olmak üzere farklı Osmanlı kroniklerine göre bu coğrafyada doğmuş büyümüş ve eserler vermiş alimler ve sanatkarlardan tespit edebildiklerimi sizlerle paylaşmak isterim. Bu isimleri yerleşim birimlerinin alfabetik sırasına göre vermeye çalışacağım:

Aydos (Aytos): Karadeniz sahillerine yakın, Doğu Bulgaristan'da bugün küçük bir yerleşim merkezi olmakla birlikte bir zamanlar Rumeli'de Türk kültürünün yaşandığı önemli şehirler arasında idi. Aydos'un yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden biri olan İsmail Hakkı Bursevî, 18. asrın başlarında İstanbul'da yaşanan büyük bir yangından sonra Bulgaristan'ın Aydos kasabasına göç eden bir ailenin çocuğu olarak Aydos'ta dünyaya gelmiştir. Şeyhi Osman Fazlı Efendi ile burada küçük yaşlarda tanışmış, onun elini öpmüş, bilâhere de onun halifesi olarak Üsküp, Şam, Bursa gibi şehirlerde hilâfet görevinde bulunmuştur. Uzun süre Bursa'da kaldığı için "Bursevî" unvanıyla bilinir. Zamânının büyük âlimleri ve sûfileri arasında kabul edilen İsmail Hakkı Bursevî, 1137 (m.1724) tarihinde

Bursa'da vefat etmiştir. Yine müderris Mehmed Said Efendi (ö.1856'dan sonra) de Aydos'un yetiştirdiği âlimlerdendir.

Berkofça: Uzun yıllar Yenikapı Mevlevihanesi şeyhliği yapan Hüseyin Dede (ö.1631) Berkofçalı idi.

Cisrimustafapaşa (Svilengrad): Türk edebiyatının ve Türk siyasi tarihinin renkli simaları arasında sayılan "feylesof" lâkaplı Rıza Tevfik bu şehirde doğmuştur.

Çırpan: Âşık Mehmed Çınarî, 19. yüzyılın sonunda Bulgaristan'ın Çırpan kazasında doğmuş, burada yaşamış bir Bektaşi şairi olup şiirlerinde Çınarî mahlasını kullanmıştır. 1901 (h.1317) yılında yetmiş beş yaşlarında öldüğü sanılıyor.

Eğridere (Ardino): Eğridere, Rodoplarda küçük bir Türk kasabası olarak, Türk kültür ve edebiyatına iz bırakan şair ve edipler yetiştirmiştir. Örneğin klâsik Osmanlı edebiyatının sufî şairlerinden Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi, Eğridere'de doğmuştur. Genç yaşta İstanbul'a gelmiş ve Seyyid Nizamoğlu'nun halifelerinden ve Halvetî Şeyhlerinden Eğrikapı Zaviyesi Şeyhi Hakikizade Osman Efendi'ye intisab etmiştir. Öğretmen şairlerden İzzet Dinç, 1890 yılında Eğridere'ye bağlı Elmalı (Yabılkovets) Köyü'nde doğmuştur. Yine meşhur yazarlarımızdan Sabahattin Ali, 1907 Eğridere doğumludur.

Eskicuma (Targovişte): Asıl adı Seyyid Ahmed Efendi, Eskicuma'da doğdu. Şiirlerinde Hamîd mahlasını kullandı. 1259/1843 yılında Eskicuma'da vefat etti. Bilinen tek eseri Dîvân'ıdır.

Eski Zağra (Stara Zagora): Hiç kuşkusuz eğer Eski Zağra'dan konuşacaksak, bu şehrin adını bir yığın acı hatıra ile birlikte de olsa hatırlatan Tarihçe-i Vak'a-i Zağra'yı ve yazarını, bilhassa "Aziz-i vakt idik a'dâ zelil kıldı bizi !"mısraları hafızalara kazınan Hüseyin Râci Efendi'yi hatırlayacağız ve hatta minnet ve şükranla anacağız.. Tarihçe-i Vak'a-i Zağra, tarihimizde "93 Harbi" olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus savaşlarının Balkanlar cephesinde sebep olduğu insanlık dışı acıların abidevî destanıdır. Aslen Karinâbadlı (Karnobat) olduğu söylenir. Eski Zağra'da Rüştiye Mektebi Muallimliği ve Müftülük görevlerinde bulunmuştur. Bundan dolayı adı geçen eser,"Zağra Müftüsünün Hatıraları" adıyla da bilinir. Yahya Kemal bu eseri uzun uzun övdükten sonra biraz da sitemle "Bu kitap Türklerin vatan edebiyatında en samimi ve en yüksek bir şaheseridir. Onun için de okunmaz!" der. (Beyatlı: 2012, s.148-149) Klâsik Türk şiirinin 19. asrın başlarında yaşayan temsilcilerinden asıl adı Ali olan Handî (ö.1277/1860) de Eski Zağralıdır. Aynı şekilde Eski Zağra'nın yetiştirdiği bir başka divan şairi Tarzî'dir. Kadı şairlerden olan Tarzî'nin asıl adı Mehmed'dir. (Çeltik: 2013, s.75, 125) Yine son devir Osmanlı kumandanlarından Abdülkerim Nâdir Paşa da Eski Zağralı olup, özellikle Sultan Abdülaziz döneminde çeşitli yerlerde

ordu kumandanlığı, valilik, seraskerlik, bahriye nazırlığı ve serdar-ı ekremlik görevlerinde bulunmuş, 1883 yılında Rodos'ta vefat etmiştir. (Özcan: 1988, s.253) Kaynaklar 17. Yüzyılda Aşkî ve 19. Yüzyılda Şefkati'nin de Eski Zağra'da yaşadığını belirtirler. Müderris ve dersiâm Hafız Ahmed Efendi (ö.1820'ler) de Eski Zağra'da yetişmiş âlimlerdendir.

Filibe (Plovdiv): Bulgaristan'ın bugün ikinci büyük şehri olan Filibe'nin Osmanlı asırlarında yetiştirdiği çok sayıda önemli âlim, şâir, sanatkâr, din ve devlet adamı vardı. Filibe'nin Rumeli medeniyeti adına yetiştirdiklerine şöyle bir bakalım isterseniz.. XVI. asrın meşhur âlimlerinden, belki bütün Osmanlı coğrafyasının en meşhur isimlerinden Mevlânâ Lûtfî, Filibe'de müftülük yapmıştır. Aynı asırda yaşamış şuara tezkiresi yazarlarından Latifi'nin hocası olmuş, müderris ve kadı şairlerden asıl adı Mahmud olan Baldırzâde Sâkî (ö.1622) ; kadı şairlerden Baba Çelebi nâmıyla tanınmış olan Rızâyî (ö.1580) Filibe'de doğmuş, büyümüşlerdi. Nakşîbendîyyeden Filibeli Şeyh Rızâyî, Sadrazam Rüstem Paşa'nın da hocalarındandı. Filibe'nin kültür tarihimize kazandırdığı isimlerden bir diğeri yine 16.yüzyılda yaşamış Alaaddin Ali Çelebi (ö.1543)'dir. Mevlânâ Abdülvasî Efendi'nin yanında yetişen ve bu yüzden de Vasî Alisi unvanıyla tanınan, Edirne'de müderrislik, Bursa'da kadılık yapan ve Bursa kadısı iken ölünce, Emir Sultan türbesi haziresine defnedilen Ali Çelebi (ö.1543); şiirinden çok inşasının güzelliği ile tanınmıştı. Büyük sûfîlerden Nûreddinzâde Şeyh Mustafa Muslihuddin Efendi de Filibeli idi. Halvetîliğin Rumelindeki öncülerinden Sofyalı Bâlî (1553)'ye intisâb ederek halîfesi olmuş, Şeyhülislam Ebu's-Suud Efendi ile sohbetlerde bulunmuş, Onun isteği ile Küçükayasofya zaviyesine şeyh olmuş, uzun yıllar bu dergâhta şeyhlik etmiş, Kanûnî ile Zigetvar seferine katılmış ve sefer sırasında vefat eden padişahın naâşını İstanbul'a o getirmiştir. Tarîkatı Balkanlarda Nureddinzade tarîki diye anılırmış. Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin, eserlerinde ve mektuplarında kendisine bağlılığından bahsettiği Nureddinzade'ye Sokollu Mehmet Paşa'nın da büyük saygı ve itibar gösterdiği söylenir. Yine Kadı Derviş Çelebi'nin oğlu olup asıl adı Abdullah olan ve ayağı sakat olduğu için de Topal Kadı sanıyla tanınan şair Bezmî de, Filibeli olup 1581 tarihinde ölmüştü. Tezkire yazarlarından Âşık Çelebi'ye göre Fistancıoğlu Muslihüddin Halife (ö.1574); Hasan Çelebi'ye göre Mestancıoğlu sanıyla tanınan şair Cefâyî (ö.1543) de güzel yazısı ile şöhret bulmuş Filibeli kadı şairlerdendi. Tezkirelerin asıl adının Mahmud olduğunu belirttikleri şair Nazmî de aslen Filibeli olup Edirne'de yetişmiş şairlerdendi. Kaynakların Filibeli olduğunu söyledikleri bir başka şair Nâlişî'dir. Kendisi de aynı zamanda bir fakih, müellif ve şair olan ve Filibe'de bir de câmi yaptıran, Kânûnî Sultan Süleyman devrinde Filibe kadısı iken vefat eden ancak bazı şuara tezkiresi yazarlarının Üsküplü olarak tanıttığı Yeşilzâde Rıyâzî, onun oğlu Kadı Abdüllatif Efendi, meşhur şair-fakih Molla Hayâlî ve Fânî (ö.957/m.1550'den sonra) gibi divan şairleri de Rumelideki bu

kültür merkezinden yetişirler. Asıl adı İsa olan ve İsa Hoca adıyla tanınmış olan Fânî de bu şehirde doğmuş, Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilen bir şair ve iyi bir hattat idi. 1564 yılında Filibe'de doğan ve bir müezzinin oğlu olan devlet adamı, divan sahibi bir şair ve hânende Sadrazam Hafız Ahmed Paşa da bu şehirdendi. Müderris ve kadı şairlerden asıl adı Mustafa olan şair Aşkî de Filibeli idi. Aynı şekilde Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin halîfelerinden Halveti meşâyıhından Alaeddin b. Muhsin Efendi de Filibeli olup O'nun oğlu İsmail Ümmîdî Efendi de Filibe'de doğmuş ve o da Aziz Mahmud Hüdâyî'nin halifesi olmuştur. Asıl adı Mahmud (Mehmed) olan kadı şairlerden Avnî (ö.1665) de Filibeli idi. Şahâbeddin Passa Câmii imamı Bezmî'nin oğlu şair Revnakî (ö.1563), yine meşhur kadı şairlerden Filibeli Zâkirî Ahmed Efendi (ö.l686), Kurd-zâde unvanıyla tanınmıştı. İzzeti mahlasıyla şiirler söyleyen Vişnezâde İzzetî Mehmed Efendi (d.1039/1629-ö.1092/1681) divan şairi olup 1629 tarihinde Filibe'de doğmuştur. Safâyî, diğer kaynakların aksine, İzzetî'yi İstanbullu olarak göstermektedir. (Yıldız: TEİS) Kaynakların Filibeli Bey Timurzâde adlı bir imamın oğlu olarak tanıttığı Filibeli bir başka divan şairi, Sultan III. Murad devri şairlerinden Tabîbî'dir. Asıl adı Mustafa olan, ancak doğum ve ölüm tarihleri bilinmeyen Rûhî de Filibeli divan şairlerindendir. III. Mehmed devri kadı şairlerinden Dervişzâde Abdurrahman Vecdî Efendi; şair Safvet Efendi (ö.1820); Filibe'de bir câmi ve bir çifte hamam yaptıran şair ve kadı Çelebi Kadı ile oğlu Mehmed İzzetî Efendi (ö1853), müderris Müftizade Enis Mehmed Efendi (ö.1860), kazaskerliğe kadar yükselen müderris Hacı Halil Efendi (ö.1883); edebiyatımızda A'mâk-ı Hayâl adlı meşhur eseriyle tanınan Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi (ö.1914) de bu şehrin yetiştirdiği değerlerdendir.

Türk mûsikîsinin son temsilcilerinden hânende Hâfız Sâmi Efendi de, 1874 yılında Filibe'de dünyaya gelmişti. Yine XVIII. yüzyıl bestekârlarından Kudümzen Derviş Ali Efendi de Filibeli olup mevlevîlik yoluna girmiş ve ömrünü Edirne Mevlevihanesi'nde geçirmiştir. Aynı şekilde Sülüs ve nesih tarzı yazılarıyla meşhur son devir Osmanlı hattatlarından Ârif Efendi (ö.1909) de Filibeli idi.

Asıl adı Mehmed olan ve Sabûrî mahlasıyla şiirler söyleyen tekke şairi, 18. yüzyıl Celvetî tarikatı şeyhlerinden olup çevresindekiler tarafından "Dede Çelebi" sanıyla tanınmıştır. Mehmed Sabûrî Efendi h.1048/m.1638 yılında bugün Bulgaristan sınırları içinde olan Filibe'de dünyaya gelmiştir. Babası Filibe Zaviyesi postnişinlerinden Şeyh Mustafa Efendi (ö.1087/1676), oğlu İsmail Efendi (ö.145/1733)'dir (Muslu 2004: 432).H.1078/m.1667'de vefat etmiş ve şeyhi Muk'ad Ahmed Efendi yanına defnedilmiştir (Yılmaz 2011: 268). Selanik mollalığı yapan müderris Mustafa Efendi (ö.1855), Hâletî, Nâşî, Nurî (ö.1573), Râşid Mustafa Efendi (ö.1850), kaynakların Filibeli şairler arasında kaydettiği diğer isimlerdir.

Hacıoğlupazarcığı (Dobriç): Kuzeyi ve güneyi ile Dobruca bölgesinin kültür tarihimiz açısından şüphesiz büyük önemi vardır. Şöyle ki bugün Romanya topraklarında kalan Kuzey Dobruca bölgesi Sarı Saltuk ismiyle hafızalarda yaşarken; genel bir ismlendirmeyle Deliorman dediğimiz Güney Dobruca bölgesi de asırlardır meşhur sûfî Şeyh Bedreddin'in hatıraları ile yaşatır kültürünü.. Bektaşi kültürünün bu coğrafyalardaki etkin hareketliliğinin sebebi öncelikle bu iki büyük Türk dervişi olmalıdır. Ayrıca bu isimlere Silistre yakınlarında büyük bir türbesi bulunan Bektaşi Şeyhi Demir Baba'yı da eklemek lazımdır. Aynı şekilde, eski adı Tekke Köy olan, Varna ile Balçık arasındaki Obroçişte'de (Obrochishte) Bektaşi babası Akyazılı Sultan'ı bu isimlerden ayrı düşünmemek gerekir. Eski adı Sarıca olan Rositsa Köyü'nde de 15 veya 16. yüzyıllarda bölgeye İran taraflarından geldiği söylenen bir Türkmen dervişinin, Sarıca Şah Veli Baba'nın türbesi bulunduğunu hatırlatalım. Müderris ve kadı şairlerden Vahdî (ö.1126/1714)'nin asıl adı İbrahim olup Hacıoğlupazarı'nda doğmuştur. Şair Helâkî de Dobrucalı şairlerdendir. (Komisyon: 514, 208) Klâsik edebiyatımızın yetiştirdiği isimlerden asıl adı Ahmed olan şair Zîver (ö.1760) Hacıoğlupazarcığı'ndan; Kadı Gayûrî (ö.1620) ise bu şehre bağlı Balçık'tan idi. Balçıklı bir başka isim, Hacıoğlupazarcığı Tekkesi Şeyhi Mahmud Efendi (ö.1674)'dir.

İslimye (Sliven): Orta Bulgaristan şehirlerinden İslimiye'nin kültürel hayatına baktığımızda ilk dikkati çeken hususlardan birisi; 1904-1906 yılları arasında Jön Türk hareketi tarafından Osmanlı aleyhtarı iki gazetenin bu şehirde yayınlanmış olmasıdır. (Ayhan: 2013, s.240) Bunlardan ilki Süleyman Fehmi Bey'in taş basması olarak çıkardığı Temâşâ-yı Esrâr, diğeri de yine Süleyman Fehmi Bey tarafından çıkarılan Temâşâ-yı Efkâr adlı Türkçe gazetelerdir. Meşhur zâkirbaşı ve bestekâr Cerrah Fehmi Efendi, İslimye'de dünyaya gelen önemli isimlerden birisidir.

Karinabad (Karnobat): "Zağra Müftüsü'nün Hatıraları" adıyla kaleme alınan dramın yazarı, Hüseyin Raci Efendi, Karinâbad'a bağlı Molla Şeyh Köyü'nde doğmuştur. Müderris ve dersiâm Abdurrahman Efendi (ö.1862); yine müderris ve dersiâm olan bir başka isim Ali Efendi (ö.1884) ile müderris Ömer Hlimi Efendi (ö.1889) de Karinabadlı âlimler arasında yer alırlar.

Kırcaali: 1921 yılında Ermeniler tarafından Almanya'da şehid edilen İttihad ve Terakki liderlerinden Talat Paşa'nın babası Ahmed Vâsıf Efendi, Kırcaali'nin Çepleci Köyü'ndendi. Gazeteci, yazar, öğretmen Hüsnü Açıksöz, 1896 yılında Kırcaali'de doğmuştur. Gazeteci, şair ve yazar Mustafa Oğuz Peltek, 1910 yılında Kırcaali'ye bağlı Karagözler ilçesi - Yaşlıköy (Jenda)'de doğdu.

Kızanlık: Atpazarî Şeyh İsmail Efendi (ö.1642) ve Molla Ömer Efendi (ö.1752'den sonra), Kızanlık'ta yetişen isimler olarak dikkati çekerler.

Köstendil (Kjustendil): Batı Bulgaristan şehirlerinden Köstendil de aslında Osmanlı asırlarında bir "medreseler şehri" olarak bilinir. l8. yüzyıl sonlarında Osmanlı'nın bu topraklarda yetiştirdiği ünlü müderris¬lerden Köstendil'de doğmuş, Anadolu Kazaskerliğine kadar yükselmiş Müderris Tahir Mehmed Efendi (ö.l8l2) bu toprakların evlâdıdır. Köstendil'in Türk edebiyatına kazandırdığı isimler arasında klâsik şairlerimizden şair Hâletî ve müderris ve şair Derviş Fehmî (ö.1667) dikkati çeken isimlerdir. Şuara tezkiresi yazarlarından Aşık Çelebi, Hasan Çelebi, Riyâzî ve Beyânî, Hâletî'nin Köstendil'de doğduğunu yazarlar. Yine eski şairlerimizden Fehmî de Köstendilli idi. Fehmî'nin asıl adı Derviş olup Sakkâ-zâde (ö.1667-68) sanıyla tanınmıştı. Aynı tarihte ölen bir başka Köstendilli Divan şairi, müderrislik görevlerinde bulunan Fasîhî'dir. (ö.1667)

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Köstendil, özellikle Halvetî ve Nakşibendî tarikatlarının hâkim olduğu aktif bir tasavvufî hayata sahip bulunuyordu. Bu dönemde Osmanlı Balkanlarının en önemli ve üretken isimlerinden Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi (ö.1819), şehrin yetiştirdiği unutulmaz şahsiyetler arasındadır.(Kiel :2002, C.26, s.277) 1750 yılında Köstendil'de doğan Süleyman Şeyhî Efendi, Mollazâdeler olarak bilinen bir aileye mensuptu. Şiirlerinde "Şeyhî" mahlâsını kullanmıştır. Yetiştirdiği pek çok halîfesi de yine bu yörelerde görev almıştır. Süleyman Şeyhî, hayatının tamamına yakınını Köstendil'de geçirmiş olmakla beraber, eserlerinde onun Üsküp, Yanya, İştip, Edirne, Ohri, Selânik, Nevrokop, Samakov, Sofya ve Yenice gibi şehirlere seyahat ettiği ve muhtemelen buralarda da irşad görevinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu güzel insan 1819 yılında Köstendil'de vefat etmiştir. (Yılmaz: 2002, s.331) Şeyh Muhyeddin Efendi (ö.1760) de Köstendilliidir. Divan şairi Şem'î Mehmed Efendi (ö.1855-56) Köstendil'de doğmuş Osmanlı şairlerindendir. Abdullah Efendi adında birinin oğlu idi. Köstendil müftülüğü yapmıştır. Aynı zamanda iyi bir hattattı. 1272/1855-56 tarihinde vefat etti. (Kurnaz-Tatcı 2009: 338)

Lofça (Lovec) : Hiç kuşkusuz uzun Osmanlı asırları boyunca Lofça kasabası da çok değerli şahsiyetler yetiştirmiştir. Örneğin Müşir Derviş İbrâhim Paşa ve meşhur tarihçilerden Mecelle yazarı Ahmed Cevdet Paşa Lofça'nın Türk kültürüne kazandırdığı isimler arasındadır. Divan şairi Mahzûlî İsmail Efendi (ö.1858) de Lofçalıdır.

Menlik: Müderris Şevkî Mehmed Efendi (ö.1878'den sonra); dersiâm ve molla Tevfik Ahmed Efendi (ö.1889), Menlik'de yetişen ilim adamlarıdır.

Misivri (Nesebar): Şeyh Nizameddin Mehmed Efendi (ö.1823), Misivrilidir.

Nevrekop: Divan şairi Ra'nâ Mustafa Efendi (ö.1832) ve müderris Tâib Mehmed Efendi (ö.1683), Nevrekopludur.

Niğbolu (Nikepol): Rumeli medeniyetinin önemli kültür şehirlerinden biri olan Niğbolu da, Osmanlı şiirine önemli isimler kazandırmış şehirlerdendir. Bunların başında Niğbolulu Âhî (ö.923/1517) gelir. Niğbolu'da, Seydi Hoca ile Melek Kadın'ın oğlu olarak Tirsinik'te dünyaya gelen Âhî'nin asıl adı Hasan olup, Benli Hasan sanıyla tanınmıştı. Şairin bugün Yunanistan sınırları içinde bulunan Karaferye medresesine müderris olarak atandığını ve bu görevde iken Manastırlı bir başka divan şairi Haverî'nin kız kardeşiyle evlendiğini, ancak çok geçmeden 1517 yılında Karaferye'de öldüğünü biliyoruz. (İsen:1988, s.14-15)

Döneminin tanınmış şairlerinden adı bazı kaynaklarda Sehâyî olarak geçen Sehâbî de Niğbolu'da doğmuş şairlerdendi. Asıl adı Mehmet olup Zeyniyye tarikatı mensuplarından Şeyh Zeynel'in oğlu idi. (Komisyon: 1988, s.430) Niğbolu'da doğan bir başka isim de II. Bayezid dönemi şairlerinden Rızâyî mahlaslı Rıdvan Çelebi'dir. Müderris Osman Efendi (ö.1594) ve asıl adı Mustafa olan Fasîhî (ö.1106/1694) ile danişmend şairlerden Emânî de Niğbolulu divan şairlerinden idi.

Osmanpazarı (Omurtag): Osmanpazarı'nın bilim ve kültür tarihimize olan katkıları da özellikle Bulgaristan Türklüğü açısından son derece önemlidir. Osmanpazarı'nda yetişen âlimler arasında birçok eserin müellifi, fıkıh ve mantık âlimi Şeyh İsmâil Niyazi Efendi, 1774 yılında Osmanpazarı'na bağlı olan Karaahadlar (Vranikon) köyünde doğdu. Kızı Ümmü Selime'nin soyundan gelen iki nesil torunları Osmanpazarı'nda müftülük ve müderrislik yapmıştır. (Vedat S. Ahmed: TDVİA. C.Ek.1. s.663-664) İsmail Niyazi Efendi'nin kızından olan torunu İbrahim Hakkı Oğuz (1890-1965) da Osmanpazarı'nda doğmuştur. Yine Osmanpazarlı İsmail Mehmed Ezherli, Tekkeler köyünde doğmuştur. Öğretmen aydınlardan Hüseyin Mazhar, İrfan Çavuş ve Mehmet Fikri Hüseyin (1908-1941) de Osmanpazarı doğumlu Türk eğitimcileridir.

Pazarcık: Divan şairlerinden asıl adı Mehmed olan Ferrî, 1170/m.1756 tarihinde Tatarpazarı'nda doğmuştur. Vefatı 1805 yılındadır. Helvacı Ömer Efendi diye meşhur bir zatın oğlu olan Kurt Mehmed Efendi, 931/m.1524 tarihinde Tatarpazarcığı'nda doğdu. Tasavvuf yolunda Sofyalı Bâlî Efendi'ye intisabı vardı. Mehmed Efendi, Sultan III. Murad'ın iltifatına mazhar olmuş âlimlerdendi. İstanbul'dan önce şeyhinin kabrini ziyaret için Sofya'ya; ardından sıla-i rahim için Tatarpazarcığı'na gitti. Burada hastalanıp vefat edince babasının yanına defnedildi (2 Şevval 997/1588). (Yılmaz: 324) Müderris Mustafa Efendi (ö.1844) de Pazarcıklıdır.

Pravadi: Asıl adı Abdülbaki olan ve bazı kaynaklarda adı Sadrî olarak geçen divan şairi Kadrî (ö.1082/1671) Pravadi'de doğmuştur. Şeyh Selami-zâde sanıyla tanınmış olup kadı şairlerdendi. Çeşmisiyah Mustafa Efendi (ö.1730), Pazarcıklı olup Şam ve Edirne mollası olmuştur.

Razgrad: Hezargrad, ya da diğer adıyla Razgrad, asırlar boyunca yetiştirdiği bilim, kültür, sanat, edebiyat adamları, şairleri ve yazarları, cihana nam salmış pehlivanları ile Deliorman bölgesinin bilim, kültür ve sanat merkezi olmuştur. Klasik şiirimizin Osmanlı asırlarındaki temsilcilerinden asıl adı Hüseyin olan Behcetî, Razgrad doğumlu Osmanlı şairlerindendir. H.1095/m.1683 yılında Peç seferinden dönerken Viyana'da ölmüştür. (Çeltik:2013, s.58-59)

Razgrad'ın meşhur din âlimlerinden, müftü Abdullah Sıtkı Devecioğlu, 1887 yılında Razgrad'ın Taşçı Köyü'nde doğmuştur. Öğrenimini İstanbul'da tamamlayan Abdullah Efendi, Rusçuk, Kemâller ve Razgrad'da yıllarca müftülük yapmıştır. (Keskioğlu:166) Razgrad'ın yetiştirdiği önemli din alimlerinden biri olan Süleyman Hilmi Tunahan, 1888 yılında Razgrad'ın Ferhatlar Köyü'nde doğmuştur. Babası Silistre'de Ha¬cı Ahmed Paşa Medresesi mü¬derrislerinden Hocazâde Os¬man Fevzi Efendi, dedesi Kay¬mak Hâfız diye bilinen Mah¬mud Efendi'dir. Aile Hocazâdeler olarak tanınmıştır. Süleyman Hil¬mi, sonradan Tunahan soyadını almış, üç yaşın¬da ölen oğlu Fâruk'tan dolayı da Ebülfâruk künyesiy¬le tanınmıştır. 1959 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. 1890'lı yıllarda Razgrad'a bağlı Duştubak Köyü'nde doğan Hafız İsmail Hakkı, yıllarca Tunaboyu'ndaki Aşağı Sibre'de görev yapmış Türk aydınlarındandı. (Keskioğlu:185) 1895 yılında Razgrat'ın Balpınar (Kubrat) kasabasına bağlı Caferler (Sevar) Köyü'nde doğan Muharrem Yumuk, 1897 yılında Razgrad'da doğmuş gazeteci-yazar M. Necmeddin Deliorman, 1903 yılında Ragrad'da doğmuş Öğretmen, gazeteci-yazar Ârif Necib Kaskatı, 1913 yılında Ragrad'ın Taşçı Köyü'nde doğmuş olan İslam alimlerinden Muharrem Abdullah Devecioğlu, aynı yıl Razgrad'a bağlı Varatlar Köyü'nde doğan Eğitimci-yazar Beytullah Şişmanoğlu, öğretmen şair ve yazarlardan, 1914 yılında Razgrad'ın Yüklü Köyü'nde doğan Mehmet Muradov, Selim Bilalov, ve araştırmacı, yazar, kütüphaneci, çevirmen M. Türker Acaroğlu, Razgrad'ın Türk kültürüne hizmet eden önde gelen aydınlarıdır.

Rusçuk (Ruse): Tuna şehirlerinden, tezkire yazarlarının ifadesiyle de "Tuna yalıları"ndan olan biri olan Rusçuk, aynı zamanda Türk kültürüne birbirinden değerli isimler kazandırmış bir diğer Rumeli şehridir. Rusçuk doğumlu şair ve yazarlar, sanatkârlar, siyaset, bilim ve devlet adamları, din âlimleri ve eğitimciler asırlar boyunca bu şehrin adını yücelten şahsiyetler olmuşlardır. Bunlar arasında, meşhur divan şairi Nev'î-zâde Atâyî'nin büyük babası Şeyh Pîr Alî Efendi, anne tarafından dedesi Moğol istilası zamanında Acem'den Anadolu'ya gelmiş, Rusçuk civarında İnecek'e bağlı İvaz Fakih Köyü'ne yerleşmiş biridir. Dolayısıyla Pir Ali Efendi de Rusçuk'da doğmuştur. XVI. asır şu'arâ tezkiresi yazarlarından, hattat, müderris, kadı ve şair Beyânî de Rusçuklu idi. Asıl adı "Mustafâ" olup "Carullâhzâde" lâkabıyla tanınmıştı. XVI. Yüzyılın son şuara tezkiresini o yazmıştır. (Sungurhan: s.1)

Enderun hocalarından Mustafa Efendi (ö.1893) ve divan şairlerinden Halîl Efendi, Rusçuk'ta doğmuş, eğitimini tamamlayamadan genç yaşta, 1721 yılında ölmüştür. (Bülbül: TEİS) Bazı kaynaklarda adı Niğbolulu şairler arasında geçen Kâtip Emânî ve divan şairi Zarifi de Rusçukludur. Zarîfî'nin asıl adı Ömer olup Sa'dî tarikatı şeyhlerindendi. Memleketinde irşad ile meşgul olmuş, Ahmed Baba lâkabıyla tanınmıştı. Aynı zamanda hattat olan Zarifî, birkaç tane de Kur'ân-ı Kerim yazmıştır. H.1210/m1795 yılında Rusçuk'da vefat etmiş ve Tombul Câmii haziresine gömülmüştür. Divan'ı ve Pendnâme-i Zarîfî adında bir mesnevisi vardır. (Çeltik: 2013, s.138) Seyyid Hâfız Abdullâh Efendi, Seyyid Halîl Efendi'nin oğlu olarak Rusçuk'ta doğan Divan şairlerindendi. Kâdirî tarikati mensubu idi. (Bülbül: TEİS) Asıl adı Mustafa Maksud olan ve şiirde Resâ (ö.1852) mahlâsını kullanan divan şairi de, 1801 yılında Rusçuk'da doğmuştur. 1804 yılında Rusçuk'ta doğan Fethî'nin asıl adı Mehmet Ali'dir. Fethî Ali, ya da Ali Fethi Efendi (ö.1857), Edirne'ye gelerek öğrenimini tamamlamış, Mekteb-i Adliye'de hocalık yapmış, âlim, şair, mutasavvıf bir şahsiyettir.

Şiirde Fazlî mahlâsını kullanan bir başka divan şairi Mahmûd Fazlî Efendi de H.1256/m.1840 yılında Rusçuk'ta doğmuştur. Bektaşi şairlerden Fıtnat Bacı'nın hayatı hakkında ayrıntılı bilgi bulunmakla birlikte, 19. Asırda yaşadığı anlaşılmakta ve Rusçuklu olduğu bilinmektedir.

Yine doğum yeri ve doğum tarihi hakkında kaynaklarda bilgi bulunmayan Mehmed Hayrî Bey'in, Sultan II. Abdulhamîd devrinde basın dünyasında "Rusçuklu Mehmed Hayri Bey" şeklinde tanınmasından dolayı Ruscuk'ta doğduğu veya oralı bir aileden geldiği anlaşılmaktadır. 18. Asrın sonları ile 19. Asrın başlarında yaşamış olan Osmanlı Sadrazamlarından Alemdar Mustafa Paşa, 1755, Rusçuk doğumludur. Yeniçeri ağalarından Rusçuklu Hasan Ağa'nın oğlu olan Mustafa Paşa, "Bayraktar" olarak katıldığı savaşlarda gösterdiği yararlılıklar nedeniyle kendisine "Alemdar" lâkabı verilmişti. Yine asker ve devlet adamı, meşhur "Medine Müdâfii" Fahreddin Paşa da Rusçukludur.

Samakov: Kudüs Mollası müderris Hasan Efendi (ö.1764) ve Trablusgarp Mollası Nazif Ahmed Efendi (ö.1840) de Samakov'dan yetişen âlimlerdir.

Silistre (Silistra): Silistre, gerek uzun Osmanlı asırları boyunca ve gerekse Bulgaristan idaresinde bulunduğu yıllar içinde Türk kültür ve edebiyatı adına önemli simalar yetiştirmiş bir şehir olarak da dikkati çeker. Örneğin Divan şairlerinden Şîrî (ö.1592) Silistre'de doğmuştur. Şîrî'nin asıl adı Ali olup Hersekzâde Vezir Ahmed Paşa'nın oğludur. Sipahi şairlerdendi. Yine klâsik şairlerimizden Helâkî de Dobruca'da doğmuştur. Divan şairi bir başka Silistreli isim Şükrî (ö.1908)'nin asıl adı Ahmed olup Silistre'de doğmuştur. (Çeltik: 2013, s.124, Kurnaz-Tatçı: 2001, s.494) Müftizade, müderris Mücteba Mehmed Efendi (ö.1869), Nakşibendi Şeyhi Mustafa Efendi (ö.1832), Haremeyn müfettişi,

müderris ve molla Müfettiş Mehmed Efendi (1708), Bulgaristan Türkleri edebiyatının önemli isimlerinden Mehmet Müzekka Con, 1885 yılında Silistre'nin Balabanlar, bugünkü adıyla Zlatoklas Köyü'nde doğmuştur. Yazar ve çevirmen Ziya Yamaç da 1914 yılında Silistre'de doğmuş, ilk ve ortaokulu Bükreş'te bitirmiş, ailesi ile birlikte Türkiye'ye göç etmiş aydınlardandır. Bilim adamı, coğrafyacı İbrahim Hakkı Akyol, 1888 yılında Silistre'de doğmuştur. Akyol, Türkiye'de bilimsel coğrafyanın kurucusu sayılır. 1950 yılında İstanbul'da ölmüştür. Meşhur eğitimci, yazar, Türkiye'de Köy Enstitülerinin kurucusu İsmail Hakkı Tonguç da 1897 yılında Silistre'de doğmuştur. Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanı olduğu dönemde Köy Enstitülerini o kurmuştur. 1960 yılında ölmüştür.

Sofya: Sofya Türk kültür tarihine her alanda çok önemli şahsiyetler yetiştirmiş Bulgaristan şehirlerinden biridir. Bunlar arasında din ve tasavvuf büyükleri olduğu gibi, şairler, yazarlar, eğitimciler, bilim ve devlet adamları da vardır. Örneğin 15. asır Divan şairlerinden Himmetî, Sofyalıdır. (Tuman 2001: 1205). Halvetiyye tarikatının büyüklerinden olan Sofyalı Bâlî Efendi, Osmanlı Devleti'nin "Yükseliş Dönemi" olarak bilinen 16. yüzyılda Balkanlar'da yaşamış, önemli bir Türk sufisidir. Halveti tarikatının âriflerinden faziletli bir zat olan Sofyalı Bâlî Efendi, bugün Kuzey Makedonya sınırları içerisinde kalan Usturumca'da doğmuş; Sofya'ya gelerek zahirî ilimleri tahsile burada başlamış, ardından İstanbul'a giderek öğrenimini tamamlamış ve tekrar Sofya'ya geri dönmüştü. Kanuni'nin iltifatına mazhar olmuş ve onun bazı seferlerine katılmıştır. Bâlî Efendi, Sofya'nın Salâhiye (Salihiye-Kniajevo) semtinde hicrî 960 (m.1553)'da Safer ayının son Cuma günü öğle vakti Allah'ın rahmetine kavuşmuş ve oraya defnedilmiştir.

Şiirde Cenânî mahlâsıyla tanınan Cenânî Çelebi, Sofyalıdır. Yine şiirde Rüsûhî mahlâsını kullanan Divan şairi Süleyman Efendi, Kanuni Sultan Süleyman devri şairlerinden olup Sofyalıdır. Sofya'da doğan bir başka Osmanlı şairi 16.yüzyılda yaşadığı anlaşılan ve Zühdî mahlasıyla şiirler yazan Hasan Zühdî Efendi'dir. 16. asır Divan şairlerinden Hâdî'nin asıl adı Ahmed olup Sofya'da dünyaya gelmiştir. Meme-zâde sanıyla tanınmıştı. Şuara Tezkiresi yazarlarından Âşık Çelebi'ye göre, Ahmed Hâdî Efendi'nin güzel şiirleri vardır (Kılıç 2010: 532). Klasik edebiyatımızın tanınmış kadı şairlerinden olup Vuslatî mahlâsıyla şiirler yazan Vuslatî Çelebi (ö.1589), Sofyalı idi. Tezkire yazarlarından Hasan Çelebi, bu asırda yaşamış Sofyalı Visâlî mahlâsını kullanan bir şairden söz ederek, onun İstanbul Haseki Medresesi'nde muîd olduğunu, muamma türünde başarılı şiirleri bulunduğunu belirtir. 16. asrın bir başka Sofyalı Osmanlı şairi, muarriflik görevi yaptığı, Farsça ve Türkçe şiirler yazdığı bilinen Vaslî'dir. Yine 16. Yüzyıl Divan şairlerinden Hazânî mahlasıyla şiirler yazan müderris Mustafa Hazanî Efendi, Sofya'da doğmuştur.

17. yüzyıl Divan şairlerinden İbrahim Şükrî Efendi (ö.1081/m.1670-71), Sofya'da doğmuştur. Asıl adı İbrahim olan bu şair, şiirlerinde Şükrî mahlâsını kullanmıştır. Yine şiirde Feyzî mahlasını kullanan Feyzullah Çelebi de 17. yüzyılın Sofyalı şairlerindendi. Büyükkadızâde Muhammed Efendi (ö.1631), Sofya'da dünyaya gelmiş bir başka önemli şahsiyettir. 17.yüzyılda yaşamış Divan şairlerinden Fethî, Sofya'da doğmuştur. Divan şairi Vahîd Mehmed Efendi de 17. asırda yaşamış Sofyalı şairlerdendir. Bir ara şiirlerinde Resmî mahlasını kullanmıştır. Şiirde Nazîrî mahlasını kullanan müderris Hazinedâr-zâde Ahmed Nazirî Efendi (ö.1661)'nin asıl adı Mehmed olup, Sofya'da doğmuştur. Bıyıklı Hüseyin Çelebi adında bir zatın oğlu olan Divan şairi Râsih (ö.1706) de Sofya'da doğmuştur. Asıl adı Yusuf idi. (Çeltik:2013, s.105) Asıl adı Seyyid Ahmed olan ve 18. Yüzyılda şiirde Lebîb mahlâsını kullanan şair, Sofya'da doğmuş, Şeyh Seyyid Ahmed Lebîb Efendi olarak tanınmış, bir Celvetî dervişi olarak Mısır'a gitmiş ve orada Nesib Dede'ye bağlanmıştır. Bu asırda, Halvetîlerin tanınmış simalarından Ali Efendi de Sofya'da dünyaya gelmiştir. 19. asır tekke şairlerinden Şâdî (ö.1279/m.1862), şiirde yine Şâdî mahlâsını kullanan, edebiyat dünyasında "Şâdî-i Sofyavî" adıyla tanınmış Sofyalı bir tekke şairidir.

Şair Fikrî ve şiirlerinde Vasfî mahlâsını kullanan 19. Yüzyıl Divan şairi, âlim, dersiâm Rüstem Vasfî Efendi (ö.1853) ve hâfız-ı kütüp Nimetullah Efendi (ö.1560) de Sofyalıdır. Tezkire yazarı Fatin, bu asırda şiirde Vâhid mahlasını kullanan Ahmed adında Sofyalı bir şairden bahsetmekte, şairin İstanbul'a geldiğini, 1831 yılında Kahire'ye giderek orada kâtiplik yaptığını, Anadolu'da bazı vezirlere de kâtiplik yaptığını yazar. Esasen tasavvuf yolunda nakşî, melâmî-meşrep bir anlayışı benimseyen Hüseyin Şemsi Ergüneş de 1872 yılında Sofya'da doğmuştur. Babası halk şairi, meşhur "Plevne Destanı" adlı manzumenin yazarı Âşık Mustafa Hıfzı Efendi, annesi Sofya Bâlî Baba Tekkesi şeyhi Ahmed Baba'nın kızı Redife Hanım'dır.

Şumnu (Şumen): Asıl adı Mustafa olan Fenâyî (ö.1115/1703-04), Şumnulu olup, Odabaşı Şeyhi sanıyla tanınmıştı. Yeniçeri şairlerindendi. Divan'ı vardır. (Yılmaz: 329; Komisyon: 136) Asıl adı Halil olan şair Şerif (ö.1162/1748-49) Şumnu'da doğdu. Vezirlik yapmıştır. (Komisyon: 478). Seyyid Osman Efendi ya da Atpazarî Şeyhi lakabıyla tanınan şair Fazlî (ö.1102/1690-91) de Şumnulu Osmanlı şairlerindendir. Celvetîliğin önemli şeyhle¬rinden biri olan şair, 1102/m.1690-91 tarihinde Magosa'da ölmüştür. (Yılmaz: 324) , Komisyon: 132). Klasik şiirimizin Dürrî mahlasıyla şiirler söyleyen bu Şumnulu şairin asıl adı Süleyman idi. Hâcegân sınıfındandı. (Komisyon:103) Yine müderrislik, kâtiplik, kethüdalık ve Bükreş'te ordu katipliği görevlerinde bulunan Divan şairi Âkif Yusuf Efendi (d.1269/1853'ten sonra) de Şumnu'da doğmuştur (Komisyon:26). 1912 yılında Şumnu'da dünyaya gelen Ahmed Davudoğlu, ihtisas için 1936 yılında Mısır'a gönderilmiş Ezher'deki öğreniminden sonra bir süre okuduğu Nüvvab

medresesine hoca olarak atanmış, 1949 yılında Türkiye'ye göç etmiştir. (Işık: 1998, s.185) 1909 yılında Şumnu'da dünyaya gelen tarihçi Kâmil Su da Şumnulu Türk aydınlarındandır. (Işık: 1998, s.545) Kâdirî şeyhi Kudsi Efendi (XIX.yy) Şumnuludur. Dîvân'ındaki bazı bilgilerden yola çıkılarak son dönem divan şairlerinden olduğu söylenebilir. (Kılıç:TEİS) Divan şairlerinden Yetîmî Çelebi de Şumnu'da doğmuştur. Özi Kalesi Muhafızlığı'nda bulunmuş ve Kırım Hanı'na kâtiplik yaptı. 1166/1752-53 yılında vefat eden Yetîmî Şumnu'da Çavuşzade Camii haziresinde medfundur. (Bülbül:TEİS) Hüseyin (Hasan) Rasim Efendi, Şumnulu Divan şairlerindendir. Babası Şumnu'da attarlık yapan birisi idi. Sultan II. Mahmûd (1808-1839) dönemi şairlerindendir. Sicill-i Osmânî şairin adını Hasan, yaşadığı dönemi de Sultan Abdülmecîd (1839-1861) devri olarak kaydetmiştir (Akbayar 1996: 1352). Nakşbendî meşâyıhından ve ilm-i kıraat mütehassıslarından Şeyh Yusuf Efendi (ö.1282/m.1865) de Şumnuludur. 1282/1865 târihinde Edirne'de vefat etmiş ve Buçuktepe kabristanına defnedilmiştir. Hakkî de 18.yüzyılda Şumnu'da yetişen divan şairlerindendir.

Kadı Sarı Abdullah Efendi (ö.1661), Celvetiyye tarikatının önemli isimlerinden Şeyh İsmail Hakkı Efendi (ö.1725), Bağdat ve Medine Mollası Ahmed Efendi (ö.1838), müderris Hulusi Ahmed Efendi (ö.1860'tan sonra), Şeyh Salih Efendi (ö.1870) Şumnuludur.

Tırnova (V. Tırnovo): Tırnova'da doğmuş olan Hâfız Halîl Lutfî Efendi (ö.1845), şiirlerinde Lutfî mahlasını kullanmıştır. 1839 yılında İstanbul'a gelmiş, beş yıl kaldıktan sonra tekrar Tırnova'ya dönmüştür. Sa'diyye tarikati mensubu olan Lutfî 1261/1845 yılında vefat etti. (Kılıç:49) Tırnova hanedanından Şûrâ-yı Devlet âzâsı Fâzıl Bey (ö.1889), müderris Avni Yusuf Efendi (ö.1707), müderris ve dersâm Hoca Ahmedzâde Ali Efendi (ö.1808), Dersiâm Abdullah Efendizâde Abdurrahim Efendi (1812), Tırnova doğumlu âlimlerdir.

Varna: Divan şairlerinden Zaîm-zâde Hasan Fehmî Bey, 1295/m.1878 yılında Varna'da doğmuş, 1916 yılında vefat etmiştir. Müderris Hacı Osman Efendi (ö.1768) de Varnalı âlimlerdendir.

Vidin: Osmanlı şehirlerinin hemen hepsinin idârî, askerî ve siyâsî tarihinin yanında bir de kültür tarihi vardır. Zira bu şehirler asırlar içinde yarattıkları şehir dokusu ve ortaya koydukları yaşama tarzıyla bir medeniyet oluşturmuşlardı. Bunun adı "Rumeli Medeniyeti" idi. Han, hamam ve kervansarayları, çarşıları, cami ve mescidleri, köprüleri, çeşme ve sebilleri, mektep ve medreseleri, tekkeleri ve zaviyeleri, imaretleri, aşevleri ile bu şehirler sosyal hayatın insana sunması gereken bütün imkanlarını cömertçe sağlayan estetik, huzur dolu yaşama alanları idi. Âlimler, şairler, edibler, sanatkârlar yetiştirdi bu şehirler.. Vidin de işte bu medeniyetin parçası idi ve o da bir Rumeli şehriydi.

Vidin'de Osmanlı asırlarında yetişen âlimler zincirinin ilk halkası, II. Bayezid zamanında tamir edilen Vidin Kalesi'ndeki bazı kitâbelerin de metinlerini hazırlayan ve diğer bazı tarih beyitlerini yazan Zarîfî Çelebi ile başlar. XVI. yüzyılın ortalarında Sofyalı Bâlî Efendi'nin müntesiplerinden Halepli Şeyh A'mâ Bâlî, Vidin ve çevresinde yaşamış olup Halvetiyye tarikatını yaymaya çalışan sufilerdendi. Yine XVII. yüzyılın sonlarında yaşayan Çorbacızâde Mehmed, Kelile ve Dimne'yi Türkçe'ye çeviren, bunun yanında Pazvantoğlu ya da Vidinli Mustafa Efendi (ö. 1855) Kütüphanesi ile Camii'nin günümüzde de muhafaza edilen kitâbelerini yazan şair İbrâhim Mâhir Efendi ile devlet adamı ve büyük matematikçi Hüseyin Tevfik Paşa'nın da herhalde Vidin'den yetişenler arasında hiç olmazsa isimlerinin anılması gerekir. Eserleriyle iz bırakmış bir müellif olan Şeyhülislâm Hasan Fehmi Efendi de Vidin'de görev yapmış ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazandığı yıl olan 1881 yılında bu şehirde vefat etmiştir. Vidin'in son dönemde yetiştirdiği önemli isimlerden birisi de Mustafa Şerif Alyanak'tır. 1890 yılında Vidin'de doğan, öğretmenlik ve gazetecilik yapan Mustafa Şerif, Vidin'de Turan Gazetesi'ni çıkarmış, Tunca, Türk Sadâsı, Ahâli ve Kocabalkan gibi gazetelerde yazarlık yapmıştır.

Yanbolu (Yambol): Klâsik şiirimizde "Dânâ" mahlasını kullanan ve aynı zamanda Kırım Hanı Bahadır Giray'ın nedimlerinden olan Ferezdek İbrahim Çelebi, Yanbolu'da doğmuştu. Yine XVI. yüzyıl Osmanlı şairlerinden "Şeyh Kemaloğlu" namıyla bilinen Beyânî (ö.1552), Yanbolu'nun Osmanlı asırlarında yetiştirdiği önemli isimlerden birisi olup Kânûnî döneminde yaşamış şairlerindendi. 19. asır Bektaşi şairlerinden Mestan Baba, Yanboluludur. Kırklareli'ne göç etmişti. Kırklarelililer onu Dabag Mestan Efendi diye bilirlerdi. (Salcı: 1937, s.4). Asıl adı Ali olan ve Turâbî mahlasıyla bilinen tekke şairi Ali Türâbi, Yanbolululudur. Ali Turâbî Baba ve Hacı Ali Turâbî Dedebaba olarak da tanınmıştı. Şairin, h. 1201/m. 1786 yılında Yanbolu'da doğduğu bilinmektedir. Zamanla Melâmiliğe ve Bektaşiliğe intisap etmiş, Hacı Bektaş Degahında potnişin olmuş, burada vefat ederek asitanenin haziresine defnedilmiştir. (Duman: TEİS)

Görüldüğü gibi, Bulgaristan'ın yukarıda ismini zikrettiğimiz şehir ve kasabalarında çok sayıda, âlim, şair ve sanatkâr yetişmiştir. XIV. Yüzyıldan itibaren Bulgaristan topraklarında kurulan Türk egemenliği, XIX. yüzyıl sonlarına kadar yaklaşık beş yüz yıl boyunca devam etmiş; bu uzun süre içerisinde bölge binlerce sosyal ve kültürel yapı ile donatılmış; ırk, dil ve din ayrımı yapılmaksızın insanların yaşama şartları her bakımdan kolaylaştırılmıştır. Türkler, Bulgaristan'da kurdukları egemenliğe paralel olarak buralarda yeni yeni yerleşim merkezleri inşa ettikleri gibi, bu topraklara geldiklerinde mevcut olan şehirleri ve kasabaları da ihtiyaca göre yeni eserlerle süslemişler ve böylece ekonomik imkanlarını zenginleştirmişlerdir. Bulgar halkı, bunun doğal sonucu olarak güçlü

ve adil Osmanlı idaresi altında, eskisinden ve Avrupa'daki emsallerinden çok daha iyi şartlarda hayatlarını asırlarca sürdürmüşlerdir. Bugün Bulgaristan'daki yerleşim merkezlerinden Yenipazar, Eskicuma, Osmanpazarı, Rusçuk, Servi, Lom, Kızanlık, Yenizağra, Razgrad, Çırpan, Tatarpazarcığı, Hacıoğlupazarcığı, Karlova, İhtiman, Köstendil, Cumaibalâ, Kırcaali, Eğridere, Darıdere, Koşukavak, Mestanlı, Cisri Mustafapaşa gibi şehir ve kasabaları neredeyse tamamen Türk şehir dokusunun hâkim olduğu yerlerdir.

Sonuç

Türk milletinin Balkanlarla, daha doğrusu bizim tabirimizle "Rumeli" ile buluşması tarihin çok erken dönemlerine kadar gider. XIV. yüzyılın ortalarından, XX. yüzyılın başına kadar hüküm sürdükleri Bulgaristan topraklarında büyük bir medeniyet kuran Türkler, bu topraklarda sayısız ilim adamı, şairler, yazarlar ve sanatçılar yetiştirmişlerdir. Böylece Bulgaristan, en huzurlu yıllarını Osmanlı asırlarında geçirmiştir denilebilir. Gerçekten de Osmanlılar Bulgaristan'a hâkim oldukları dönem içinde, burada birçok cami, han, hamam, kervansaray, köprü, medrese, hastane, kütüphane ve imarethane gibi tarihî eser niteliğinde yapılar inşa etmişler ve bu yapıları yaşatabilmek için de vakıflar kurmuşlardır. Osmanlı dönemi hatıraları sayılabilecek bu yapıların önemli bir kısmı da günümüze kadar ulaşmıştır. Medreselerinden yetişen bilim adamları, şairler ve yazarlar, eserleriyle hem Rumelini ve hem de Anadolu'yu aydınlatmışlardır.

Kaynakça

Afyoncu, E. (2006). *Osmanlı İdaresinde Sırbistan. Balkanlar El Kitabı (Cilt 1).* (Haz. Osman Karatay - Bilgehan A. Gökdağ) Tarih. Çorum/Ankara: KaraM&Vadi Yay.

Ahmed R. (1933). *Türk İdaresinde Bulgaristan*. İstanbul.

Balcı, M., Yüksel Ö., -Necip K. (2006). *Arnavut Edebiyatı Tarihi. Balkanlar El Kitabı (Cilt III)*. (Haz. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ-Melahat Pars) Dil ve Edebiyat. Çorum/Ankara: KaraM&Vadi.

Bursalı M. T. *Osmanlı Müellifleri (3. Cilt)*. İstanbul.

Castellan, G. (1995). *Balkanların Tarihi. 14-20.Yüzyıl*. (Ayşegül Yaraman Başbuğu, Çev.). İstanbul.

Çavuş, M. (1988). *20. Yüzyıl Bulgaristan Türkleri Şiiri.* İstanbul.

Demirözü, D. (2006). *Yunan Edebiyatı. Balkanlar El Kitabı (Cilt III).* (Haz. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ-Melahat Pars), Dil ve Edebiyat. Çorum/Ankara: KaraM&Vadi.

Djurdjev, B. (1992). TDVİA. Bosna-Hersek Madd. C.6, s.304. İstanbul.

Gölen, Z. (2006).; Osmanlı *İdaresinde Bosna-Hersek. Balkanlar El Kitabı (Cilt I)*. (Haz. Osman Karatay - Bilgehan A. Gökdağ), Tarih. Çorum/Ankara: KaraM&Vadi.

Hatiboğlu, M. M. (1999). *Yunanistan'de Etnik Gruplar ve Azınlıklar.* Ankara.

İnal, İ. M. K. (1988). *Son Asır Türk Şâirleri*. İstanbul.

İnbaşı, M. (2006). Balkanlarda Osmanlılar: Fetih ve İskân". Balkanlar El Kitabı (Cilt I). (Haz. Osman Karatay - Bilgehan A. Gökdağ). Tarih. Çorum/Ankara: KaraM&Vadi.

İpekten, H., Mustafa İ., Toparlı, R., Okçu, N., Karabey, T. (1988). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü.* Ankara: Kültür Bakanlığı.

İsen, M. (1997). *Balkanlarda Türk Edebiyatı. Ötelerden Bir Ses. Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*. Ankara: Akçağ.

İsen, M. (1997). *Kültür Tarihimizde Üsküp ve Üsküplü Divan Şairleri. Ötelerden Bir Ses. Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*. Ankara: Akçağ.

İsen R., İsen, M. (1983). *Yugoslavya Türk Çocuk Şiirinden Seçmeler*. Ankara.

Karatay, O. (2006). *Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ. Balkanlar El Kitabı (Cilt I)*. (Haz. Osman Karatay - Bilgehan A. Gökdağ). Tarih. Çorum/Ankara: KaraM&Vadi.

Karateke, H. T. (1995). *İşkodra Şâirleri ve Ali Emirî'nin Diğer Eserleri.* İstanbul.

Kurdakul, Ş. (1971). *Şâirler ve Yazarlar Sözlüğü*. İstanbul.

Mevsim, H. (2006). *Bulgar Edebiyatı. Balkanlar El Kitabı (Cilt III)*. (Haz. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ-Melahat Pars). Dil ve Edebiyat. Çorum/Ankara: KaraM&Vadi.

Necatigil, B. (1971). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*. İstanbul: YKY.

Nimetullah H. (1973). Yugoslavya'da Türk Edebiyatı. *Çevren*, *1*(1), Priştine.

Öztürk, S. (2006). *Makedon Edebiyatının Gelişimi. Balkanlar El Kitabı (Cilt III).* (Haz. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ-Melahat Pars). Dil ve Edebiyat. Çorum/Ankara: KaraM&Vadi.

Pamuk, B. (2002). Güney Arnavutlukta Osmanlı Hakimiyeti. Türkler IX, 196-205. Ankara.

Pars, M. (2006). *Bosna-Hersek'te Gelişen Boşnak, Sırp, Hırvat ve Yahudi Edebiyatları". Osmanlılar Döneminde Bulgaristan. Balkanlar El Kitabı (Cilt III)*. (Haz. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ-Melahat Pars). Dil ve Edebiyat. Çorum/Ankara: KaraM&Vadi.

Pars, M. (2006). *Sırp Edebiyatı. Balkanlar El Kitabı (Cilt III).* (Haz. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ-Melahat Pars). Dil ve Edebiyat. Çorum/Ankara: KaraM&Vadi.

Pars, M. (2006). *Hırvat Edebiyatı. Balkanlar El Kitabı (Cilt III).* (Haz. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ-Melahat Pars). Dil ve Edebiyat. Çorum/Ankara: KaraM&Vadi.

Popoviç, A. (1994). *Balkanlarda İslam*. İstanbul.

Sağlam, F. (1990). *Batı Trakya/Yunanistan'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi*. Ankara.

Tosun, İ. (2006). *Romen Dili ve Edebiyatı. Balkanlar El Kitabı (Cilt III).* (Haz. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ-Melahat Pars). Dil ve Edebiyat. Çorum/Ankara: KaraM&Vadi.

Yalçınkaya, M. A. (2006). *Osmanlılar Döneminde Bulgaristan. Balkanlar El Kitabı (Cilt I).* (Haz. Osman Karatay - Bilgehan A. Gökdağ).Tarih. Çorum/Ankara: KaraM&Vadi.

Yenisoy Süleymanoğlu, H. (2006). *Türkçe'nin Balkan Dillerine Etkisi. Balkanlar El Kitabı (Cilt III)*. (Haz. Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ-Melahat Pars). Dil ve Edebiyat. Çorum/Ankara: KaraM&Vadi.

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı

I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

Kosova Çağdaş Türk Hikâyeciliğinde Bir Zirve: Reşit Hanadan ve Hikâyeciliği

SALİH OKUMUŞ*

1. Giriş

Çağdaş Kosova Türk Edebiyatı'nın gelişiminde gazete ve dergilerin rolü büyüktür. Osmanlı'nın bölgeden çekilmesiyle başlayan karanlık dönem, ancak II. Dünya Savaşından sonra Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla gri bir aydınlığa kavuşur. Birçok alanda baskılar sürmesine rağmen kısmi de olsa bazı yeniliklere izin verilir. Bu yeniliklerin tezahür ettiği en geniş alan basın yayındır. Bu çerçevede Üsküp'te yayın hayatına başlayan Birlik gazetesi, aynı adlı yayın kuruluşunun çıkardığı Sesler, Sevinç ve Tomurcuk gibi dergiler, hem edebiyat ve sanat hareketlerini yönetir hem de Türkçe eğitimine kaynaklık eder. Birlik gazetesinin neşri ile başlayan bu süreç, Türkçe radyo, gazete, dergi yayını ve kitap baskılarıyla devam eder. Bölgede yeni bir edebiyat çevresi oluşturulur. Modern Balkan Türk Edebiyatı'nın kurulmasına zemin hazırlayan bu çevre, Yugoslav coğrafyasında da büyük bir etki bırakır.

Fakat Kosova özerk bölgesinde yaşayan Türkler, ancak 1969 yılından itibaren Kosova'da yayımlanmaya başlayan gazete ve dergiler vasıtasıyla bu imkânlara kavuşabilirler.[1] 1 Mayıs 1969 tarihinde Priştine'de yayın hayatına başlayan Tan gazetesine, Çevren ve Tomurcuk gibi dergiler eşlik eder. Denilebilir ki, bu gazete ve dergileri çıkaran Tan Yayın Şirketi, Birlik Yayınları'nın Üsküp'te yaptığı işin aynısını burada yapar. Kısa bir süre sonra da Kosova'da yaşayan

* Prof. Dr. / Priştine Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Kosova), salihokumus@gmail.com
[1] İsen, Mustafa, "Varayım Gideyim Urumeli'ne, Türk Edebiyatı'nın Balkan Boyutu", İstanbul 2009, s.17.

Türk halkının sanat ve edebiyat hareketlerinin merkezi haline gelir, kültür ve sanat hareketlerinin gelişmesine zemin hazırlar. Bu bakımdan çağdaş Yugoslavya Türk edebiyatı, Birlik ve Tan gazetelerinin çatısı altında başlayıp gelişmiştir denilebilir.

Ancak Balkan Türk edebiyatının kökleşmesi 1960'lı yıllardan sonra olur. Bu tarihe kadar çok sayıda gazete, dergi ve kitap yayımlanır. Bilhassa Birlik ve Tan dizileri çevresinde yayımlanan sayısız kitapları zikretmek yerinde olur. Çeşitli kültür, sanat ve edebiyat faaliyetlerine imza atılır. Türk ve yabancı yazarlardan oluşan bir yazar kadrosu oluşturulur. Türkiye edebiyatından örneklere yer verilir. Dünya edebiyatından çeviriler yapılır. Birlik ve Tan Yayınları içerisinde telif ve çeviri olmak üzere Türk diline kazandırılmış 300 civarında eser bulunur.[2]

Bu gelişmeler başta şiir ve hikâye olmak üzere edebiyatın birçok türünde örneklerin verilmesine de zemin hazırlar. Ancak nesre oranla şiirin daha çok gelişmesi dil ve anlatımın zorluğuna bağlanabilir. Bu hususta, bir sohbet sırasında Priştine Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü emekli Öğretim üyesi Prof. Dr. İrfan Morina'nın "Biz ne yazacağımızı biliyoruz, bu topraklarda hikâye çok. Ama nasıl yazacağımızı bilmiyoruz" anlamındaki ifadesi, aslında bölgedeki yazın hayatının durumunu da özetler mahiyettedir. Ayrıca buna Arnavutça grameri ile yerel Türkçenin anlatım üzerindeki etkilerini de eklemek gerekir. Bölgede II. Dünya Savaşı'ndan sonra yetişen sanatkarların çoğunun şair ve yayınlanan eserlerin şiir ağırlıklı olmasında da sanırız bu sebepler etkili olmuştur.

Kosova Türk Edebiyatında, nesir alanındaki örnekler hem daha az hem de oldukça geç dönemlere rastlar. Bu alanda en güzel örnekleri veren yazarlar arasında Reşit Hanadan'ın ismini öncelikle saymak gerekir. Bunda Hanadan'ın ilkokulu Türkiye'de okumasının da etkisi büyüktür.

Gazeteci, yazar, öğretmen ve politikacı kimlikleriyle de tanıyabileceğimiz Hanadan, bölgenin yetiştirdiği en büyük hikâye ve romancısıdır.[3] Hanadan'ın

[2] Kaya, İ. Güven, Yugoslavya Türk Halkı Yazınına Gerçekçi Bir Bakış, Tan Yayınları, Priştine 1986, s. 10.

[3] 21 Şubat 1955 yılında Kosova'nın Mamuşa kasabasında dünyaya gelir. 1958 yılında ailesiyle birlikte komünist rejimin baskıları yüzünden binlerce aile gibi Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç eder. Manisa'nın Salihli ilçesine yerleşir. Ancak annesinin vefatı nedeniyle 1969 yılında aile tekrar Kosova'ya geri döner. Hanadan, eğitimine Mamuşa'da devam eder. Lise tahsilini Prizren'de tamamladıktan sonra, 1976 yılında üniversite eğitimi için Priştine'ye gider. Burada Priştine Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirir. Ardından Tan gazetesinde çalışmaya başlar (1981). Gazetede sayfa yöneticiliği ve redaktörlük yapar. 1988 yılında Yugoslavya'da baş gösteren iç karışıklıklar nedeniyle tekrar Türkiye'ye göç eder. NATO müdahalesinden sonra Kosova'ya geri döner. Tan gazetesinin kapatılması üzerine öğretmenlik yapmaya başlar. Bir yandan da ticaretle uğraşır. KTAP adıyla bir siyasi parti kurarak siyaset arenasının kapısını aralar. Ancak aradığını bulamaz, partiyi kapatmasa da aktif olarak siyaset yapmaz. Yazar, hikâye ve romanları münasebetiyle de çeşitli ödüller alır. Eserleri Sırpça, Arnavutça

edebiyata ilgisi ilkokul yıllarında başlar. Salihli'de kaldığı yıllarda okul sonrası sık sık şehir kütüphanesini ziyaret eder. Bilhassa roman ve hikâyelerden büyük bir zevk alır. Ömer Seyfettin'in hikâyelerini o kadar beğenir ki, yazmaya başladığı ilk zamanlar onu taklit etmekten korkar. Hanadan üniversite yıllarında Türkiye'den gelen misafir öğretim görevlileri tarafından desteklenir. Bilhassa İdris Güven Kaya'nın teşvik ve yönlendirmeleriyle yazma konusunda cesaretlenir. Tan gazetesinde çalışmaya başladıktan sonra ise, Yugoslavya'nın önemli Türk şair ve yazarlarından Necati Zekeriya ile tanışır. Zekeriya, Hanadan'a hem yeni hikâyeler yazmasını hem de içeriğini zenginleştirmesini tavsiye eder. Bu tavsiyeler Hanadan'ın bilhassa hikâye yazmasında çok etkili olur.

Bu yıllarda gazeteci kimliği ile Fazıl Hüsnü Dağlarca, Aziz Nesin, Ümit Yaşar Oğuzcan ve Tarık Dursun gibi Türkiye'den gelen şair, yazar ve sanatçılarla röportaj yapar ve kendilerini yakından tanıma fırsatı bulur. Zamanla kendisinde bir gazetecilik refleksi gelişir. Bu da saklı olan gözlem yeteneğini öne çıkarır. Bilhassa olayların görünmeyen yüzünü anlamada önemli bir mesafe kat eder. Hanadan'ın, yazarlık serüveninde başta Ömer Seyfettin olmak üzere Hüseyin Rahmi Gürpınar, Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Aziz Nesin ve Tarık Dursun gibi Türk sanatkârların etkileri büyüktür. Bu sanatkârlardan bazıları ile de Tan gazetesi münasebetiyle tanışma ve istifade etme imkânı bulunmuştur.

2.Yazgı'dan Yıldızlı Eve Bir Devrin Anatomisi:

Hanadan'ın ilk hikâyesi Tan gazetesinde, daha sonraki hikâyeleri ise, *Çevren, Çığ ve Sofra ve Kuş* gibi dergilerde yayımlanır. Yazar eserlerinde, toplumsal sıkıntıları, yeni neslin cehaletle olan mücadelesini, geçim sıkıntısını, gurbeti, kent hayatına özenen insanların çelişki ve hüsranları ile taassubu ve göç temalarını işler. Romanlarının ana konusunu ise, göç olgusu oluşturur.

Hanadan'ın ilk eseri olan ***"Yazgı"***[4]*,* 1982 yılında basılır. Yazar, bu eserde köy yaşamının gerçeklerini kendine özgü bir üslupla ele alarak dikkatleri üzerine çeker. Yazgı toplam 78 sahifeden ibaret olup 11,5x19 cm ebadındadır. Önsözü bulunmayan eserin arka kapağında İ. Güven Kaya'nın iki paragraflık bir değerlendirmesi bulunur. Eser, yedi hikâyeden oluşur.

---

ve Türkçeye çevrilir. 2019 yılında öğretmenlik mesleğinden emekli olan Hanadan, halen Mamuşa'da yazarlık faaliyetine devam etmektedir. Hikâyeleri: *Yazgı (1982), Duygu Tutsağı (1985), Yıldızlı Ev (1989) Romanları: Sel (1987); Taş Yerinde Ağırdır (2002), Başka Olur Rumeli'nin Harmanı (2003), Elveda Hüdavendigar Diyarı (2013); Rumeli'den Çıktık Yola (2015); Rumeli Deryasında Boğdular Bizi (2018); Rumeli Dert Yumağı (2019); Erken Çöker Karanlık Buralara (2021).*

[4] Hanadan, Reşit, Yazgı, Tan Yayınevi, Kitap Dizisi, Priştine 1982.

İ. Güven Kaya'nın Hanadan ve hikâyeciliği hakkındaki görüşleri kitabın arka kapağında şu şekilde verilir:

> "Reşit Hanadan, Yugoslavya Türk öykücülüğünde yeni bir ad; 'Yazgı'da topladığı öykülerinde çağdaş sorunlara ince bir duyarlıkla yaklaşan 'gerçekçi' bir çizgi oluşturmuş. Yapıttaki 'Toprak', 'Gurbetçinin Dönüşü', 'Hayrat' öykülerinde bu duyarlılığı 'Eleştirel Gerçekçi' bir planda verirken 'Beklenmeyen Savaşçı', 'Köyden Ayrılış' gibi öykülerinde 'Sosyalist Gerçekçi' bir çabanın ardında olduğu görülüyor yazarın.
>
> Genç öykücü Reşit Hanadan, yaşadığı ortamdaki insanların sosyal yapıdan kültürel kopukluklarını da verir yer yer, bu yanlarıyla çağdaş Yugoslav Türk öykücülüğünde kendine özgü haklı bir yer de oluşturur." (Hanadan, 1982, Arka kapak)

Hanadan hikayelerinde daha çok köy yaşamını ele alır. Ekonomik imkanların elverişsizliği nedeniyle köy ve kent insanının zorunlu ilişkisi, savaş ve beraberinde getirdiği zorluklar, kadınların köy hayatındaki konumu, gösteriş merakı, hurafeler ve din tacirliğinin sosyal hayata olan etkileri ile gurbettekilerin memleketlerine döndüklerinde yaşadıkları kültürel çatışmaların üzerinde durur. Yazar olaylara toplumsal gerçekçi bir bakış açısıyla yaklaşır. Sosyalist eleştiri ile kaleme aldığıhikâyelerinde ise daha çok ekonomik olaylar, toprak reformu ve yeşil plan gibi toplumsal konuların doğurduğu sonuçları işler.

Yazgı, gerçekten de bir toplumun kaderine mercek tutar. Eserde, köy hayatının zorlukları, savaşın arkada bıraktığı yokluk ve ekonomik sorunlar ile kadın ve eğitim meseleleri incelenir. Eleştirileri içerisinde en önemli yeri kadın ve eğitim tutar. Özellikle çocuk yaşta kızların evlendirilmesi, parayla satılmaları, görücü usulü evlilik ve başlık parası toplumsal bir sorun olarak devam eder. Ayrıca kızların okutulmaması ve erkek evlat arzusu da diğer önemli konular arasındadır.

Yazgı, Toprak, Tanrı Adına hikâyeleri küçük yaşta kendilerine dahi sorulmadan evlendirilen çocukları ele alır. Yazgı, II. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan toplumsal şartlar nedeniyle ailesini açlıktan kurtarmak için bir evladını birkaç çuval buğday karşılığında yaşlı bir köylüye satan babanın çaresizliğini anlatır. Savaşın dayattığı bu zorluk, aslında ahlaki ve toplumsal bir bozukluğa da işaret eder.

Toprak'ta bir avuç tarla için nişanlı kızını başkasına vermeye kalkan bir babanın kızına yaptığı baskı ele alınır. *Tanrı Adına* adlı hikâyede de on üç yaşındaki bir kız çocuğunun nişanlandığı gerekçesiyle okuldan alınması üzerinde durulur. *Köyden Ayrılış*'da ise eğitim arzusu işlenir.

Eğitim ve inanç konusunda toplumu dikkatle uyaran yazar, bilhassa köyün sözde hacı, hoca ve softalarını kendi çıkarları uğruna din kisvesi kullanmalarını da eleştirir. Hayrat'ta bu tarz bir anlayış gözler önüne serilir. Yazar, imam-öğretmen çatışması üzerinden köydeki inanç ve eğitim düzeyini ortaya koyar. Bu softalar yüzünden başta kız çocukları olmak üzere okumak isteyen gençlerin engellenmesi de büyük bir cehalete sebebiyet verir. Şehre gidenlere iyi gözle bakılmaması, yüksek tahsillilere dinsiz ve komünist yaftasının yapıştırılması, eğitimin önüne çekilen en büyük engeller arasındadır.

Hikâyelerde genel olarak mekân Mamuşa'dır. Ancak bazı hikâyelerde Mamuşa'ya Prizren ve Gora eşlik eder. *Beklenmeyen Savaşçı*'da mekân yine aynı bölgedeki bir Arnavut köyü ve dağlardır. *Gurbetçinin Dönüşü'*nde ise, Almanya ve İsviçre anılır. Ancak gerçek mekân yine Mamuşa'dır. Hikâyelerde dış mekânlar ağırlıktadır. Bazı mekânlar belli belirsizdir. Mekân adları bulunmasına rağmen bölge net değildir. Mekânlar biraz daha detaylandırıldığında köy meydanı, ev, sokaklar, cami, saat kulesi, dere, yol, bostanlık, tarlalar ve dağlar gibi alanlar öne çıkar. Özellikle müşahit bakış açısıyla etrafını süzen bir yazar için bu durum biraz garipsenmelidir. Toplumsal gerçekçi eleştiri (bazılarında sosyalist gerçekçi) ve kuvvetli bir gözlemin hâkim olduğu anlaşılan bu eserlerde mekânların bu kadar silik ve cansız olması sanırız olayların ve şahıs kadrosunun çokluğuna ve çok hızlı bir akışa sahip olmasına bağlanabilir. Yazar mekân ve kişilerden çok olay örgüsüne önem vermek ister. Kahramanlarının betimlemelerinde de bu ölçüsüzlük devam eder. Bazen olayın zuhurunda hiç bulunmayan, hatta dekoratif bir konuma sahip kişilerin bile ana kahramandan daha çok tasvir edildiğine şahit oluruz. Bu durum ilk romanlarında daha çok dikkati çeker. Mesela *"Sel"* romanındaki köyün tellalı Çingene Sülo, romanın baş kahramanı Salim'den çok tanıtılır. Bunun sebeplerinden biri de sanırız şahıs kadrosunun olağandan çok olmasıyla ilgilidir. Bazı hikâye ve romanlarında sırf bu yüzden önemsiz kişilerin isimleri birkaç kez değişebilmektedir.

Zaman genellikle II. Dünya Savaşı sonrası yıllarıdır. Daha çok 1960'lı yıllar öne çıkar. Ancak *Beklenmeyen Savaşçı*'da savaş yılları anlatılır. Bu hikâyede de diyaloglar Mamuşa Türkçesi ile verilir. Ayrıca eserde yer yer baskı hataları, noktalama eksikleri ve kahramanların adlarındaki karışıklıklar dikkati çeker. Yazgı'da bu durum daha belirgindir.

Eser, teknik olarak incelendiğinde, anlatımın öne çıktığı görülür. Olay unsuru çoğu zaman şahıs kadrosu, zaman ve mekân gibi unsurların önüne geçer. Olaylar o kadar hızlı ve anlık ilerler ki, kahramanların fiziksel ve ruhsal özellikleri, mekân tasvirleri ve zamana ait unsurları ancak satır aralarında bulabiliriz. Hatta çoğu zaman bu unsurlar aklımıza gelmez, dikkatimizi bile çekmezler. Olay akışı, merak unsurunu canlı tutacak şekilde basit, sıradan konularla ve faaliyetlerle zenginleştirilip okura bağlanır, böylece okurun da bir anda kendisini bu akışın

içinde bulması ve roman dünyasına fokuslanması sağlanır. Bilhassa romanlarda kullandığı yeni bölümlerle konu geçişleri sağlayarak hem monotonluğu kırar hem de okuyucunun merakını artırarak devam ettirir. Araya nerede ise konuyla ilgisi yokmuş gibi görünen bir gelenek, düğün, hıdrellez ve bayram kutlaması gibi adetleri sokup, yapmak istediği şey için hem zemin hazırlar hem de zaman kazanır. Bir yandan da okuyucuya bölgeye ait kültürel değerleri aktarmaya çalışır.

Dili oldukça sade ve akıcıdır. Hikâyelerde anlatım İstanbul Türkçesi ile yapılırken diyaloglar da yerel dil kullanılır. Bu dil konuşma diline oldukça yakın olmasına rağmen yerel ağız özellikleri ve içerdiği bazı bölgesel ifadeler nedeniyle anlayış zorluğuna da sebebiyet vermektedir. Özellikle anlatımda yerel özelliklerin öne çıktığı görülür. Bilhassa diyaloglarda Mamuşa ağzı kullanılır.

Eserin ilk hikâyesi *Yazgı*'da ise, iki anlatıcı bulunur. Yazar sözünü Zehra halaya emanet ederek kendi hayatını geriye dönüş tekniğiyle bizzat kendi ağzından anlattırır. Yazarın anlatımıyla başlayan hikâye, birden Zehra halanın devreye girmesiyle değişir ve başka bir hal alır. Herkes köye yeni gelen gelinin hikâyesini beklerken Zehra Hala, zamanda geriye dönüş yaparak kendi hikâyesini anlatmaya başlar. Burada anlatıcı Zehra halanın bizzat kendisidir. İkinci önemli husus ise, anlatının dilindedir. Yazarın anlattığı bölümlerde İstanbul Türkçesi kullanılırken, Zehra halanın olduğu bölümlerde yerel dil, yani Mamuşa ağzı kullanılır. Hikâyede çok sayıda kahraman olmasına rağmen ancak hiç konuşmayan gelin ile Zehra halanın öne çıktığı görülür. Hatta sadece Zehra halanın konuşuyor olması, diğerlerinin adeta o ortamın sağlanması için figüran olarak orada bulunmak zorunda olduklarını anımsatır. Hikâyede ayrıca matbu hatalar, noktalama eksikleri ve kahramanların isimlerindeki farklılıklar dikkati çeker. Hikâyenin başında zikredilen Zehra Hala, çocukluk yıllarında önce Elmas (s.9-10), sonra Emsal (s.11-16) olarak ifade edilir.

1985 yılında Hanadan'ın ikinci öykü kitabı ***"Duygu Tutsağı"***[5] yayımlanır. İçinde toplam on iki hikâye bulunan eser, 11,5X19 cm ebadında olup, 181 sayfadan oluşur. Genel olarak köy hayatını ele alan eserin bazı hikâyelerinde ise, kent yaşamına da yer verildiği görülür. Bilhassa kent hayatına özenen halkın karşılaştığı sorunlar, çelişkiler, toplumsal yabancılaşma ve bireyselleşme yazarın öne çıkardığı konulardır. Eser aynı yıl –en başarılı esere verilen- 'Süreyya Yusuf Ödülü'ne layık görülmüştür.

Yazar eserinde bilhassa sosyalizmin yerini kapitalizme bıraktığı 1980'li yıllarda yaşanan süreci, çeşitli sosyal sınıflar üzerinden tasvir etmeye çalışır. Köy ve kent hayatının değişim aşamaları, gelenekler ve kültürel değerler hikâyelerin

[5] Hanadan, Reşit, Duygu Tutsağı, Tan Yayınevi, Kitap Dizisi, Priştine 1985.

ana konusunu oluşturur. Yaşanılan ekonomik kriz, hayat pahalılığı, zamlar, kiralık ev meselesi gibi temalar ana konulara eşlik eder.

İ. Güven Kaya "Duygu Tutsağı" adlı hikâye kitabına yazdığı "Önsöz" de eser için şunları söyler:

> "Yazar bilmediğini, görmediğini ve yaşamadığını ya da yaşanmamış olanı anlatmıyor. Bu yüzden yaşadığı çevrenin öykücüsü Reşit Hanadan. Köy ve kent bütünleşmesi içinde yaşanan çelişkilerin dile gelişi yazarda bir rastlantı değildir. Bir yandan geleneğinden göreneğinden ödün vermeyen bir köy yaşamı, öte yandan tam anlamıyla yoz bir kent yaşamı, iki yaşamın yaklaşması sonucu yaşanılan çelişkiler, diğer ulus ve halk yazınlarında da bol bol yer almaktadır. Reşit Hanadan'ın başarısı, gözlemlediği şeylerle kendi yaşamını da özdeş kılmasından da geliyor.'" (Hanadan,1985, s. 5-6)

Kaya, Hanadan'ın Yazgı'ya nispeten Duygu Tutsağı'nda daha iyi bir hikâyecilik seviyesi yakaladığını vurgular. (Hanadan, 1985, s. 5-6)

Duygu Tutsağı işlediği konu ve geçtiği mekânlar bakımından hayatın gerçeklerine dair derin izler taşımaktadır. Konu bakımından başta ekonomik sorunlar ile köy hayatı, kadın, göç ve kültürel çatışmalar ele alınır. Özellikle savaşın geride bıraktığı yıkıcı etkiler, rejimin katkılarıyla büyük felaketlere yol açar.

Yazar köy hayatını ele alırken daha çok, çiftçilik, ekin-biçin işleri, hayvancılık, ağa zulmü, toprağın önemi, toprak reformu gibi temaları öne çıkarır. İnsanlar arasındaki ilişkileri ele alarak köy yerinde yaşanan dedikodu, çekememezlik ve kültürel çatışmalara değinir. Toplumun yeniliğe kapalı olmasını eleştirir. Yazarın ele aldığı konulardan biri de geleneklerdir, düğünler ve bahar eğlenceleri bu hikâyelerde önemli bir yer tutar.

Duygu Tutsağı, Bir Hıdrellez Günüydü, Traktör Belası, İneksiz Köy, Hayvan Kredisine Hücum ve *Ağa Zaho* köy ve köylünün problemlerini ele alır.

Bu hikâyelerden Duygu Tutsağı köy hayatının dışında bireysel bir iç mücadeleye yer vermesi bakımından diğerlerinden ayrılır. Hikâyede hacca gitmek için planlar yapan yaşlı bir adamın savaş şartlarından dolayı evine aldığı genç ve güzel yanaşması ile arasında geçen serüven anlatılır. Aslında bu serüven yaşlı adamın bizzat kendi içerisinde cereyan eder. Bu nefis muhasebesi psikolojik bir çatışma biçiminde ele alınır.

Bir Hıdrellez Günüydü, geleneklerimizde yer alan öküz döğüşleri ve Hıdrellez kutlamalarına sahne olur. Baharın gelişini temsil eden bu kutlamaların bugün bile Mamuşa'da yaşadığına şahit oluruz. Bunlar toplumsal yapıyı sağlam

tutan, birlik ve beraberliğin önemli simgelerindendir. Yazar'ın *"Sel"* ve *"Taş Yerinde Ağırdır"* romanlarında da bu tarz geleneksel eğlencelere çokça yer verdiği görülür.

Traktör Belası, daha sonra genişletilerek roman haline dönüştürülen bir köy hikâyesidir. Burada köy hayatının doğurduğu problemler işlenir. Ancak hikâyenin en önemli tarafı kuşaklar arasında yaşanan çatışmadır. Yeniliğe karşı duran eski kuşağın bakış açısı, "dedikodu" mekanizması ve "traktör" imgeleri üzerinden eleştirilir.

İneksiz Köy ile *Hayvan Kredisine Hücum*, savaşın geride bıraktığı ekonomik sorunlara değinir. Hayvancılığın gelişmesi için halka, devlet tarafından ucuz kredi verilmesini anlatır. Sosyalist gerçekçiliğin açıkça hissedildiği bu hikâyeler, toplumsal kalkınma için önerilen kooperatifleşme ve mal üretimi konusuna dikkat çeker.

Şehir hayatına özenti de eleştilen konular arasındadır. Aslını Yadsıyan Adam toprak reformu nedeniyle toprakları ellerinden alınan köylülerin yaşama güçlüğü nedeniyle kente göçmek istemelerini ele alır. Yazar köyün güzelliklerini bırakıp da şehre gitmek isteyen bu kişileri uyarır. Şehrin kalabalıkları arasında yitip gideceklerinden korkar. Bu sebeple şehrin çeşitli zorluklarından bahsederek şehir hayatına özenip kendine ve çevresine yabancılaşan kahramanlarını ikaz eder, ısrarcı olanları da cezalandırmaktan geri durmaz.

Şehir hayatının zorluğunu işleyen hikâyeler arasında *Namus Meselesi, Döviziniz var mı?, Kiracı, Yalancı ve Ağa Zaho*'nun isimleri de sayılabilir. Bu hikâyelerde özellikle kiralık ev problemi üzerinde durulur. Yazarın Priştine'de çalıştığı yıllara denk gelen bu hikâyeler, anlaşıldığı kadarıyla bizzat kendi hatıralarına dayanmaktadır. Büyük kentin zorluklarıyla mücadele eden yazar, işlediği konularla da bir yandan devrin sosyal ve ekonomik yapılarına da işaret eder. Kiralık ev problemi özel mülkiyetin bulunmamasından kaynaklanır. Kimsenin ikinci bir evi bulunmaz. Çalışanlara devlet tarafından ev verilmesi ön görülmüştür, ancak 1980'lerden başlayarak Yugoslavya'da ekonominin giderek bozulması, enflasyonun artması çalışanlar için ev yapan şirketleri de etkilemiş ve üretimini yavaşlatmıştır. Öncelik sırasına göre bu başvurular sıraya alınır. Çalışanlar kendilerine sıra gelinceye kadar başlarını sokacakları bir yer bulmak zorunda kalırlar. Bazen küçük bir ev, bazen bir oda ile geçiştirilir. Ancak bu sefer de ev sahibi kiracı tartışması yeni bir meseleyi alevlendirir. Şehirde iki otel bir de evden bozma han bulunmaktadır. Kiralık ev sorunuyla karşılaşan insanlar da çoğu zaman hanın yolunu tutarlar. Bu durum 1980'lerin Yugoslavya'sını resmeder. Enflasyonun ciddi rakamlara ulaştığı, her gün büyük zamların yapıldığı bir devirdir. Zaten bu durum 1990'ların sonunda Yugoslavya'nın parçalanmasıyla sonuçlanır.

Hikâyelerde zaman, ağırlıklı olarak 1960'lı ve 80'li yıllardır. Ayrıca II. Dünya Savaşı yıllarında geçen bir hikâye de bulunmaktadır. Bunlar gerçek zamanlardır. Duygu Tutsağı savaş yıllarını anlatır. *Bir Hıdrellez Günüydü, İneksiz Köy, Hayvan Kredisine Hücum, Yuva Özlemi* 1960'lı yıllara aittir. Diğer hikâyelerin tamamı, bilhassa mekân olarak Priştine'yi esas alan hikâyeler 1980'li yıllarda geçer. Yine bu hikâyeler birkaç günlük kısa hikâyelerdir. En uzunu ancak bir mevsim sürebilir. "Hıdrellez" bir gün içinde geçer. Anlatıcı çocukluğunda başından geçen bir olayı geriye dönüş tekniğiyle verir. Duygu Tutsağı, Aslını Yadsıyan Adam, Traktör Belası ise bir seneden uzun zaman dilimine yayılır. Bu hikâyelerde zaman, yıl, mevsim, ay ve güne ait unsurlarla belirlenir. Zaman akışı, otuz kırk yıl önceleri, kırk yıldır, yıllar önce, bu yıl, kış, nisan, mayıs ayları, yaz ayları, eylül, ekim ayları, ikindi vakitlerinde, gün devrilmeye yüz tuttuğunda, aradan iki gün geçtikten sonra, salı günleri, pazar günleri, bir gün sonra, iki gün önce, üç gün önce, sabah gözlerimi açtığımda, günlerdir aralıksız yağan kar, saat gecenin 12'sini gösteriyordu, günümüzde, mesainin bitimine vakit varken, eve taşınmamın ardından, birkaç gün geçti, kasım ayı kapının eşiğine dayanıp havalar soğumaya başladığında, üç ay, kışın eşiğinde, yarın akşam geç saatlerde, gecenin bu vakitleri, o gece sabaha dek, sabah erken, bugünden itibaren, birkaç gün, yaz sonu, ağustos-eylül ayları, güneşin ısıtıcı gücünü kaybettiği ikindiden sonra, akşama doğru bir vakit, günlerden pazar, birkaç gün önce, birkaç yıldır, bu gece gibi takvim ve saati belirleyen kelimeler üzerinden sağlanır.

Mekân olarak Mamuşa, Priştine ve Prizren kullanılır. *Duygu Tutsağı, Aslını Yadsıyan Adam, Bir Hıdrellez Günüydü, Traktör Belası, İneksiz Köy, Hayvan Kredisine Hücum, Yuva Özlemi* Mamuşa'da geçer. Ancak Aslını Yadsıyan Adam ile Traktör Belası'nda Prizren'de mekân olarak kullanılır. Ağa Zaho'da ise Mamuşa ile birlikte Priştine'ye de yer verilir. Ayrıca *Traktör Belası'*nda Gora, Belgrad ve Slovenya isim olarak anılır. *Yuva Özlemi*'nde ise Almanya'dan bahsedilir. *Ağa Zaho, Yalancı, Namus Meselesi, Döviziniz Var mı? ve Kiracı'*da mekân Priştine'dir.

Mamuşa'da genellikle mahalle, meydan, sokak, avlu, tarla bahçe, dağ gibi açık alanlar öne çıkarken ev, avlu, ahır ve samanlık gibi kapalı veya yarı kapalı mekânlar da görülür. Bunlar tamamen köy yaşamına ait yerlerdir. Priştine'de geçen hikâyelerde ise genellikle sokaklar, caddeler ve bazı semt adları zikredilir. Kahramanların sokaklarda ev aradığı bu hikâyeler, Priştine'nin Güneştepe, Dardanya ve Dragodan semtlerinde geçer. Ayrıca şehrin merkezini temsil eden Bora Ramizi ve Korza da sık kullanılan mekânlardandır. Kapalı mekân olarak ev, oda, han, kahve, restoran ve yazarın çalıştığı Tan gazetesinin ofisi yer alır. Bunlar da şehir hayatına uygun mekânlardır. Bu hikâyelerde mekân tasvirleri çok canlı değildir, genelde olaylara bir fon gibi kullanılır. Yazarın olay anlatımına ağırlık vermesi, mekân tasvirlerini geri plana iter.

Hikâyelerde İstanbul Türkçesi kullanılır. Dili oldukça sade ve akıcıdır. Yazarın olay anlatımına ağırlık vermesi anlatımda fiillere yönelmesini sağlar, bu da dili akışkan bir hale getirir. Yazgı'daki yerel ağız özelliklerinden kurtulması da bu akışkanlığın kazanılmasında önemli bir etken olarak gösterilebilir. Ancak "Ağa Zaho"da Zaho'nun Mamuşa'dan gelen misafirleriyle sohpet ederken Mamuşa ağzını kullanması anlatıma ayrı bir tat katar.

Bir Hıdrellez Günüydü adlı hikâyede kahramanın kendi ağzından geriye dönüş tekniğinden faydalanılarak yıllar öncesine ait bir hatıra anlatılır.

Hanadan'ın 1989 yılında yayımladığı üçüncü hikâye kitabı, ***"Yıldızlı Ev"***[6] ise, çocuk öykülerinin bulunduğu bir eserdir. Eser 94 sayfa olup toplam on hikâyeden oluşur. Kitap, 11,5X19 cm ebadındadır. Bu kitap yazarın Türkiye'deki çocukluk yıllarında başından geçen olaylarla doludur. Aynı zamanda eserde çocuklara örnek teşkil etmesi açısından kahramanlarının yine çocuklardan seçildiği savaş ve yiğitlik hikâyeleri mevcuttur.

Eser, adını yazarın çocukluk yıllarında yaşadığı olayların Türkiye yönünü temsil eden ve kitapta ikinci sırada yer alan *Yıldızlı Ev* adlı hikâyeden alır. Bu hikâyenin esere ismini vermesi, yazarın Salihli'de geçen günlerine olan bağlılığından, bilhassa çatısını yapamadan kalmaya başladıkları eve sığdırdığı hatıralardan kaynaklanmaktadır. Kitapta yer alan diğer hikâyeler; *Ali, Kış Baba Gerçekten Gecikmiş miydi, Özlem'in Dayanışmaya Katkısı, Memiş'in Tosunu, Cambazlar, Ayrılık, Küçük Çoban, Köprü ve Hortlak'*tır.

Yıldızlı Ev'de yazarın kaleminin piştiğine şahit oluyoruz. Anlatım oldukça açık ve durudur. Hanadan'ın dilindeki yalınlık halka yaklaşma eğiliminin bir sonucu olarak düşünülebilir. Hanadan hikâyelerinde genel itibariyle yerel konuları işlese de yerel ifadelere Yazgı'daki gibi yer vermez.

*Yıldızlı Ev'*de işlenen konular genellikle gerçek zamanın sorunlarıdır. Yazar, çevresinde gördüğü sorunları, yaşadığı günlere dair hatıralarını ve rejimin aydınlardan beklediği toplumsal bilince ve gelişmeye katkı sunacak eserler kaleme alır. Eserin ana teması diğer eserlerinde olduğu gibi, köy hayatı ve onun doğurduğu sorunlardır. Ancak bu ana konuya çevre ve doğa şartlarının insanlar üzerindeki etkisi, hayvan ve tabiat sevgisi, toprak problemi ve çiftçilerin yaşadıkları sorunlar, göç, gurbet, savaş, vatan sevgisi, özgürlük, okuma arzusu, yardımlaşma, yılbaşı geleneği ve hurafe gibi konuları ekler. Bu eserde göç, vatan sevgisi, yardımlaşma kavramları öne çıkar.

Yıldızlı Ev ile *Ayrılık* hikâyelerinde göç konusu işlenir. Göç savaşın geride bıraktığı sorunlardan biridir. Bilhassa toprak reformu ve yeşil planla toprakları elinden alınan çiftçiler, mahalle baskısıyla evlerine hapsedilen şehirli Müslüman

[6] Hanadan, Reşit, Yıldızlı Ev, Tan Yayınevi, Kitap Dizisi, Priştine 1987.

halk, ekonomik ve sosyal yapının alt-üst olmasıyla çareyi göçte bulur. Göç en çok çocukları vurur. Yukarıda zikredilen iki hikâyede de olayların merkezinde çocuklar bulunur. Bulundukları çevreden koparılan çocukların yaşadıkları dram genelde acı bir travmayla sonuçlanır. *Yıldızlı Ev*'in kahramanı bizzat yazarın kendisidir. Burada Mamuşa'dan Türkiye'ye göçmek zorunda kalan bir ailenin hikâyesi anlatılır. Kasabanın dışında, ovaya yakın bir yerde çoğu kirada yaşayan göçmenler, birbirlerine tutunarak bir var olma mücadelesi verirler. Hikâyede yazarın kendi yaşamından bir kesit sunulur. Yazarın ailesi, 1958 yılında Mamuşadan Salihli'ye göç eder, 1965 yılında ise geri döner. Yazar ilkokulu burada okur. Buna göre zaman da 1960'lı yılların başıdır.

Yıldızlı Ev'deki ev, sadece bir ev olmaktan öte sığınılan bir vatandır adeta. Yurtsuzluk korkusunu gizleyecek yegâne kaledir. Hikâyede dile getirilen "göçmenlik" onların bir yere ait olma arzusunu korkuya çeviren en büyük etkenlerdendir.

Ayrılık'ta ise, köyünden ayrılmak istemeyen küçük bir çocukla karşılaşırız. Çocuğun köyden gitmemek için mezarlıkta saklanması adeta yürekleri sızlatan bir dramdır.

Bu hikâyeler, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Kosova'dan Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan göçmen ailelerin durumlarını anlatması bakımından son derece önemlidir. Ancak hikâyede göç nedenleri üzerinde durulmaz. Yazar sonraki eserlerinde bilhassa romanlarında göç meselesi üzerinde durur. *"Taş Yerinde Ağırdır"* adlı üç ciltlik roman ise, baştan sona göç nedenlerinden başlayarak göç serüvenini ele alır.

Küçük Çoban ve *Köprü* hikâyelerinde, II. Dünya Savaşı sırasında çocukların gösterdikleri kahramanlıklar ele alınır. Onların sayesinde elde edilen başarılar övülür. Bu hikâyeler rejimin aydınlardan istediği devrimin gelişmesine ve toplumsal ilerlemeye hizmet etmek maksadıyla kaleme alınmış kurgusal metinler gibidir. *Küçük Çoban*'da Partizan askerlerini Almanlardan kurtaran bir çobanın yararlılıkları, Köprü'de ise, büyük bir saldırı için yığınak yapan Almanların cephaneliğini havaya uçuran 12 yaşındaki İbro'nun kahramanlıkları anlatılır. Vatan sevgisini öne çıkaran bu hikâyeler, çocuklardaki sorumluluk bilincine işaret eder.

Özlem'in Dayanışmaya Katkısı ise, çocukların alabilecekleri başka bir sorumluluktan bahseder. Hikâyede yardımlaşma kavramı üzerinde duran yazar, ülkede meydana gelen deprem için yapılan yardımları ele alır. Bu yardımlarda çocuk kahramanların öne çıkarılarak paylaşma ve yardımlaşma duygusunun geliştirilmesi amaçlanır.

Hikâyelerin hepsinde kahramanlar genelde küçük yaştaki çocuklardır. Yaşları da 8-12 civarında olmakla birlikte kişilik ve ideal bakımından olgunlaşmış

bir karakter arzederler. Yazarın idealleştirdiği bu kahramanlar, daha çok köy çocukları içerisinden seçilir.

Hikâyelerde zaman bakımından II. Dünya Savaşı yılları ile 1960'lı yıllar kullanılır. Bunlar gerçek zamanlardır. *Küçük Çoban* ve *Köprü* savaş yıllarını anlatır. Diğer hikâyelerin tamamı ise, 60'lı yıllara aittir. Bu hikâyeler genellikle bir veya birkaç gün içerisinde geçer. Cambazlar'da ay, *Yıldızlı Ev*'de ise yıl kullanılır. Zaman genellikle 1960'lı yıllardır. Çoğu zaman mevsimle ilgili kış, kar yağışı, ilk yaz, haziran sonu gibi ip uçları verilir. Zaman akışı ise, sabah vakti, akşam üstü, gece yarısı, bir saat sonra, öğleden önce, iki gün sonra, yılbaşı gecesi gibi kelimelerle belirtilir.

Mekân olarak Mamuşa, Salihli ve Bosna Dağları yer alır. *Yıldızlı Ev* ve *Cambazlar* yazarın çocukluğunu geçirdiği Manisa'nın Salihli ilçesinde geçer. Zaten bu hikâyeler bizzat Hanadan'ın hayat hikâyesinden gerçek kesitleri sunar. Savaş yıllarına ait bir hikâye olan Köprü'de mekân Bosna, diğer hikâyelerin tamamında ise, Mamuşa'dır. Mekânlar incelendiğinde genelde açık alanlar öne çıkar. Mamuşa'ya ait mekânlarda köy, köy meydanı, mezarlık, ev, avlu, ahır, samanlık, köy dışı, çeşitli tarla, bahçe dağ ve dere adları verilir. Mekânlar canlı değildir, genelde -bazı mekânlar hariç-belli belirsiz bir arka fon gibi dururlar. Yazarın özellikle olay anlatımına önem vermesi, mekân tasvirlerini de geri plana iter. Salihli'de geçen hikâyelerde ise sokaklar, tarla ve bahçeler ile ev öne çıkar. *Yıldızlı Ev'*de mahalle, bağ, bahçe, sokak, park, sinema, pastane, cami, şadırvan, *Gediz Nehri, Bozdağ* ve ev; *Cambazlar* da ise, mahalle, pazar yeri, çadır ve sinema yer alır.

Bu hikâyelerin dili oldukça sade ve akıcıdır. Yazar anlatımda İstanbul Türkçesini esas alır. Diğer eserlerinde olduğu gibi bu hikâyelerde de olay anlatımına ağırlık veren yazar, tasvir ve betimlemeleri ikinci planda tutar. Anlatıma fiillerin hâkim olması metne önemli bir akıcık ve işlerlik kazandırır. Hikâyelerin bir kısmının Türkiye'de geçiyor olması da anlatıma etki eden unsurlardandır. Yazarın ilk eseri *Yazgı*'daki yerel anlatım özelliklerinden kurtulması, anlatımda giderek ustalaşmaya başladığına da işarettir.

Yazgı'daki yerellikten kurtulan yazar *Duygu Tutsağı*'yla başladığı uydurukçaya biraz daha kayar. Türkiye'de 1960'lardan sonra başlayan sosyal şiddet yıllarında sağ-sol çatışmasından beslenen yeni dil anlayışı, Türkiyede olduğu gibi Kosova'daki Türkler arasında da önemli bir mevzi kazanmıştır. Bilhassa *Tan* gazetesi çevresinde kullanılan bu yeni dil bazı kelimelerin değişmesine, yok olmasına ve bazı kelimelerin de yeniden doğmasına zemin hazırlar. Hanadan'ın eserlerinde sıkça görebileceğimiz bu durum birçok kelimenin doğmasına da vesile olur. *Traktör Belası'*nda kullandığı ilerdes

(muhtar), gömütlük (mezar); *Namus Meselesi'*ndeki ısıtaç (ısıtıcı) bu tür kelimelerdendir.

3. Sonuç

Çağdaş Kosova Türk edebiyatının önemli temsilcilerinden olan Reşit Hanadan, Modern Kosova Türk edebiyatının oluşmaya başladığı dönemlerde başta gazete olmak üzere bütün edebiyat çevrelerinde bizzat hizmet eder, yazılar yazar, eserler verir. Bugün daha çok göç konusunu işleyen romanlarıyla anılan Hanadan'ın ilk eserleri kısa hikâyeler biçimindedir. Köy hayatını ele aldığı bu hikâyelerinde sosyal bozukluklar, ekonomik sorunlar, eğitim, çocuk yaşta evlilik, gelenekler, savaş, göç, şehir hayatına öykünme, yabancılaşma ve gurbet gibi konuları ele alır. Bu eserlerinde bilhassa gözlem kabiliyeti ile öne çıkar.

Hanadan'ın eserleri incelendiğinde de olay hikâyesi yazdığı ve hemen hemen hepsinde bir mesajın olduğu görülecektir. Eserlerinde her kesimden ve her yaştan insan görmek mümkündür. Yugoslavya topraklarındaki farklı milletlerin, farklı inançların aynı çatı altında nasıl yaşayabildikleri anlatılır. Kahramanları arasında Türklerin yanı sıra bazen bir Sırp, bazen bir Sloven, bazen bir Boşnak, bazen de bir Arnavut da olabilir.

Anlatımı oldukça sade ve akıcıdır. İstanbul Türkçesini kullanır. İlk eserlerinde yer yer bölgeye ait bazı kelimeleri de kullandığı görülür. Diyalogları başarılıdır. Ancak romanlarında olduğu gibi hikâyelerinde de tasvir ve betimleme eksik ya da ölçüsüzdür.

Yazar bu hikâyelerde mekân olarak Mamuşa'yı seçer. II. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan olaylar bu çevre üzerinden anlatılır. Sosyolojik olguların öne çıktığı hikâyelerinde okuyucusunu adeta bir devre şahit tutar. Hanadan son yıllarda yazdığı romanlarıyla da Balkanların göç tarihini ele alır. Yazar, hikâye ve romanları münasebetiyle de çeşitli ödüller alır. Eserleri Sırpça, Arnavutça ve Türkçe' ye çevrilir.

Sonuç olarak, Hanadan romanın aslı vazifesi olarak gördüğü; insanı, hayatı ve onun dünyasını anlatır. Hanadan gerçek hayata dair konuları ele aldığı bu eserler aslında bir yandan da insanın hayatı değiştirme mücadelesidir denilebilir.

Kaynakça

Hanadan, R. (1982). *Yazgı*. Kitap Dizisi, Priştine: Tan.

Hanadan, R. (1985). *Duygu Tutsağı*. Kitap Dizisi, Priştine: Tan.

Hanadan, R. (1987). *Yıldızlı Ev*. Kitap Dizisi, Priştine: Tan.

İsen, M. (2009). *Varayım Gideyim Urumeli'ne: Türk Edebiyatı'nın Balkan Boyutu*. İstanbul: Kapı.
Kaya, İ. G. (1986). *Yugoslavya Türk Halkı Yazınına Gerçekçi Bir Bakış*. Priştine: Tan.

Kosova Çağdaş Türk Hikâyeciliğinde Bir Zirve: Reşit Hanadan ve Hikâyeciliği

Özet

Gazeteci, yazar, öğretmen ve politikacı unvanlarını da taşıyan Hanadan, çağdaş Kosova Türk edebiyatının önemli temsilcilerindendir. Modern Kosova Türk edebiyatının oluşmaya başladığı dönemlerde başta gazete olmak üzere bütün edebiyat çevrelerinde bizzat hizmet eder, yazılar yazar, eserler verir. Bugün daha çok göç konusunu işleyen romanlarıyla anılan Hanadan'ın ilk eserleri kısa hikayeler biçimindedir. Köy hayatını ele aldığı bu hikayelerinde sosyal bozukluklar, göç, şehir hayatına öykünme, gurbet gibi konuları ele alır. Bu eserlerinde bilhassa gözlem kabiliyeti ile öne çıkar. Anlatımı oldukça sade ve akıcıdır. İstanbul Türkçesini kullanır. İlk eserlerinde yer yer bölgeye ait bazı kelimeleri de kullandığı görülür. Diyalogları başarılıdır. Ancak romanlarında olduğu gibi hikayelerinde de tasvir ve betimleme eksiktir.

Yazar bu hikayelerde mekân olarak Mamuşa'yı seçer. II.Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan olaylar bu çevre üzerinden anlatılır. Sosyolojik olguların öne çıktığı hikâyelerinde okuyucusunu adeta bir çağa şahit tutar. Amacımız, bu metinler üzerinden Hanadan'ın hikayeciliğini araştırmaktır.

Anahtar kelimeler: Çağdaş Kosova Türk Edebiyatı, Reşit Hanadan, hikâye, Mamuşa.

A Peak in Kosovo Contemporary Turkish Story: Reşit Hanadan and His Story Writing

Abstract

Hanadan, who also carries the titles of journalist, writer, teacher and politician, is one of the important representatives of contemporary Kosovo Turkish literature. During the period when modern Kosovo Turkish literature began to form, he personally served, wrote articles and produced works in all literary circles, especially in newspapers. Hanadan's first works are in the form of short stories. In these stories in which he deals with village life, he deals with social disorders, immigration, imitation of city life, and expatriation. In these works, he stands out especially with his ability to observe. The narration is very simple and fluent. He uses Istanbul Turkish. It is seen that he used some words belonging to the region in his early works. Dialogues

are good. However, as in his novels, description and description are lacking in his stories.

The author chooses Mamusa as the setting in these stories. The events that took place during and after World War II are told through this environment. In his stories, in which sociological facts come to the fore, he makes his readers witness to an era. Our aim is to investigate Hanadan's storytelling through these texts.

***Keywords**: Contemporary Kosovo Turkish Literature, Reşit Hanadan, story, Mamuşa.*

Türkçeden Makedoncaya Tercüme Edilen Kitaplar

SEMRA HALİLİ SKENDERİ*

Türkçeden Makedoncaya Tercüme Edilen Kitaplar Listesi

Türkçeden Makedoncaya tercüme edilen kitap listesini alfabe sırasıyla aşağıda bulabilirsiniz.

Her tercüme edilen kitabı listeye koymamakla birlikte daha çok Türk dili ve edebiyatını ilgilendiren roman, şiir, hikâye, nesir, masal, biyografi gibi türleri ekledik. Diğer tercüme edilen kitap türlerinden örnek vererek de, tercüme edilen monografi, antoloji, dini, drama, tarih gibi alanlarda tercüme edilen kitapların var olduğundan da haber verdik.

Bunların yanısıra e-kitap tercümeleri bizleri şaşırtan bir tercüme türü olarak karşımıza çıktı. Türkçe okul kitaplarının da Makedoncaya tercüme edilmesi de bir başka tercüme türü. Bu kitaplar arasında, kimya, biyoloji, edebiyat, dil bilgisi de mevcuttur. Bazı kitapların tercümesi basına hazır bir şekilde beklemede idi. Bulduğumuz tercüme edilen dökümanları listeye eklemedik, başka çalışmalar'da veya araştırmalarda e-kitaplar'la beraber incelenebilirler.

Biz bulabildiğimiz kadar tercüme edilen kitaplar listesini hazırladık. Liste sıralamasını kitap ismi, yazarı ve tercüme yılını tespit edebildiğimiz kitaplarda tercüme edilen yılı da ekledik.

* Arş. Gör. / Kalkandelen Üniversitesi, Doğu Dilleri Bölümü (Kuzey Makedonya), semra_halil89@hotmail.com

Liste:

1) Ağır, Metin Kaçan, 2014, (Pdf)
2) Aile Çay Bahçesi, Yekta Kopan 2014
3) Alaturka Şehir Giyimi, Mariya Kanevçe, 2012
4) Alaturka, Melih Cevdet Anday
5) Annemin Öğretmediği Şarkılar, Selçuk Altun
6) Aşk, Elif Şafak
7) Aşkın 40 Kuralı, Elif Şafak
8) Aşkın Halleri, Özcan Karabulut, 2011, (Hikaye)
9) Ataol Behramoğlu, Şiirler, 2007
10) Aydaki Kadın, Ahmed Hamdi Tanpınar, 2020
11) Aziz Bey Hadisesi, Ayfer Tunç
12) Balkan Harbini Niçin Kaybettik, Tunçzade İbrahim Hilmi, 2016
13) Benekli Faremi Gördünüz Mü, Feridün Oral, 2018
14) Benerci Kendini Niçin Öldürdü, Nazım Hikmet, 2013 (Şiir Kitabı)
15) Beni Onlara Verme, Tarık Tufan, 2018
16) Benim Adım Kırmızı Orhan Pamuk, 2013
17) Beş Şehir, Ahmed Hamdi Tanpınar, 2018
18) Beyaz Kale, Orhan Pamuk
19) Bıyık Söylencesi, Tahsin Yücel, 2018
20) Billur Köşk Masalları, Tahir Alangu, 2018
21) Binboğalar Efsanesi, Yaşar Kemal, 2014
22) Bir Anlık Gecikme, Reha Çamuroğlu
23) Bir De Baktım Yoksun, Yekta Kopan, 2020
24) Bir Tutam Hikâye, Fahri Kaya, 2014
25) Cellat Mezarlığı, Asli Perker
26) Çağdaş Türk Şiiri, Fahri Kaya, (Antoloji)
27) Çocuklara Bir Demet Şiir, Abdulkadir Hayber, 2014
28) Emin Adımlarla Hedefe, Atilla Klinçe, 2015, (Monografi)
29) Eskiler Alirim!, Sevim Ak, 2019
30) Git Kendini Çok Sevdirmeden, Tuna Kiremitçi, 2018
31) Güldin, İlhami Emin, 1996
32) Hayatın Işıkları Yanınca, Serdar Özkan
33) Hayvan Deyip De Geçme, Aziz Nesin
34) Hayvan Masalları, Ali Berat Alptekin
35) Hotel Bosphorus, Esmahan Aykol
36) Huzur, Ahmed Hamdi Tanpinar, 2017
37) Imparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Ilber Ortayli, 2009
38) Istanbul - Hatıralar Ve Şehir, Ferit Orhan Pamuk, 2009
39) İslam Estetiği, Beşir Ayvazoğlu, 2002, (Dini)

40) İstanbul Hatırası, Ahmet Ümit
41) İstanbul Was A Fairy Tale, Mario Levi
42) İstanbul'da Bir Merhamet Haftası, Murat Gülsoy
43) Kafamda Bir Tuhaflik, Orhan Pamuk, 2016
44) Kan Konuşmaz, Nazım Hikmet, 2012
45) Kapalı Çarşı Cinayeti, Esra Türkekul
46) Kayıp Gül, Serdar Özkan
47) Kırık Hayatlar, Halid Ziya Uşakligil, 2017
48) Kırmızı Pelerinli Kent, Aslı Erdoğan 2013
49) Kösem Sultan, Demet Altınyeleklıoğlu, 2017
50) Kurt Seyit Ve Şura, Nermin Bezmen, 2017
51) Kuvâyi Milliye, Nazım Hikmet, 2013, Şiir Kitabı
52) Kuyucaklı Yusuf, Sabahattin Ali, 2020
53) Kürk Mantolu Madonna, Sabahattin Ali, 2019
54) Lirik, Cahit Külebi, 2007, (Şiirler)
55) Mai Ve Siyah, Halid Ziya Uşakligil, 2018
56) Mai Ve Siyah, Halit Ziya Uşaklıgil, 2018
57) Makber, Cem Mumcu, 2013
58) Makedonya Eşkiyalık Tarihi Ve Son Osmanlı Yönetimi,Tahsin Üzer, 2013
59) Makedonya Yunanistan Değil, Erdoğan Öznal, 1994
60) Manastır Vilâyetinin Tarihçesi, Mehmet Tevfik, 2016
61) Masumiyet Müzesi, Orhan Pamuk, 2013
62) Masumlar, Burhan Sönmez, 2015
63) Medeniyetler Ve Şehirler, Ahmet Davutoğlu, 2017
64) Medusa'nın Pusulası, Gülşah Elikbank, 2014
65) Mel'un (Bir Us Yarılması), Selim İleri, 2015
66) Mel'un, Selim İleri, 2015
67) Mozaikteki Mevsimler, Gazanfer Bayram, 2012, (Biografi)
68) Muz Sesleri, Ece Temelkuran
69) On Beş Türk Masalı, Adnan Binyazar, 2014
70) On Beş Türk Masalı, Adnan Binyazar, 2014
71) Orhan, Necati Zekiriya
72) Osmanlı'nın Hayaleti, Erhan Afyoncu
73) Osmanlılar Ve Bilim : Kaynaklar Işiğinda Bir Keşif, Ekmeledin Ihsanoğlu, 2016
74) Öğrenci Şiirleri, Derleyen: Emil Suleyman, 2019, (Şiir Kitabı)
75) Ölümün Gölgesi Yok, Adnan Binyazar, 2017
76) Örneklerle Edebiyat : Lise I, Necati Zekeriya, 1996 (Okul Kitabı)
77) Örneklerle Edebiyat, Lise I, Necati Zekeriya, 1989

78) Ruh-I Mucerred, Murat Menteş, 2018
79) Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Ahmed Hamdi Tanpınar
80) Safran Sarı, İnci Aral
81) Sahnenin Dışındakiler, Ahmed Hamdi Tanpınar, 2020
82) Sanat, Edebiyat, Kültür, Dil, Nazim Hikmet, 2019
83) Sessiz Ev, Orhan Pamuk, 2013
84) Sevdalı Bulut, Nâzim Hikmet, 2017
85) Sihirli Top, Fatih Erdoğan, 2018
86) Sis Ve Gece, Ahmet Ümit
87) Siyah Kitap, Orhan Pamuk
88) Son Şiirleri, Nazım Hikmet
89) Sözümüz Var, Yahya Akengin, 1998
90) Sufle, Aslı Perker
91) Sürgün, Çiler Ilhan, 2013
92) Sürgün, Çiler İlhan
93) Şiirler, Nurduran Duman, 2017
94) Talü't - Tevari Tab'ahane-I Amire, Hoca Sadeddin, 2012, (Osmanlıcadan Tercüme Monografi)
95) The Naiv And The Sentimental Novelist, Orhan Pamuk
96) Truva'nın Intikamı, Erhan Afyoncu
97) Türk Hayvan Masalları, Aziz Nesin, Ali Berat Alptekin, (Masal)
98) Türkiye'den Hayvan Masallari, Aziz Nesin, Al, Berat Alptekin, 2006
99) Türkiye'nin Uluslararası Konumu, Ahmet Davutoğlu, 2012
100) Unutma Dersleri, Nermin Yıldırım, 2018
101) Uyuyamayan Koala, Zeynep Sevde, 2018
102) Üç Kedi Bir Canavar, Sara Şahinkanat, 2020, (Nesir)
103) War For Constantinopol, Beyazit Akman, 2012
104) Yeşil Elmalar, Nazım Hikmet, 2014
105) Yeşil Kiraz 2, Gülten Dayioğlu, 2018
106) Yeşil Kiraz, Gülten Dayioğlu, 2018
107) Yeşil Peri Gecesi, Ayfer Tunç, 2013
108) Yok Olma Kılavuzu, Ece Erdogüş 2014
109) Yusuf Ile Menofis, Nazim Hikmeti 2014, (Dram)
110) Zübük, Aziz Nesin, 2014

Sonuç

Makedonya ile Türkiye arasındaki ortak tarih nedeniyle, Türk zamanını özleyen veya eskiden hükmedilmişlik duygusuyla Türk kültürüne meraklı olan kesimler, Türk yazarı okumayı sever. Kültürel mirasın ortak olması, Türkiye'nin Makedonyalılar tarafından tatilyeri olarak seçilmesi, Makedonya-Türkiye

arasında sadece bir devlet sınırının olması, Makedonya'da son yıllarda televizyon programlarına eklenen Türk dizilerinin çoğunluğu da tercüme edilen kitap sayısının artışında olan etkiler arasında sayılabilir. Tercüme edilen kitapların satışı, tercümanlara gelir sağlayınca devamı da gelmektedir. Dolayısıyla, ekmek kavgası tercüme mesleğini de, kapsamıştır. Bu nedenlerden dolayı, Makedonya'da Türkçeden tercüme edilen kitaplar son yıllarda artış göstermektedir. Romanların daha ağırlıklı tercüme edilmesi romanların en çok okunan türlerden olmasındandır. Sevdiği bir yazarı okuyan okur, devamında aynı yazarın diğer kitaplarını da merak eder ve kendi diline tercüme edildiğini anlayınca satın alıp, okur.

Edebiyata dair ve diğer alanlardan örnekleme ile beraber 110 kitap tercümesi tespit ettik. Aralarında daha çok roman, monografi, şiir kitabı tercümeleri mevcuttur. Osmanlıcadan transkript edilip, sadeleştirmesiyle beraber tercüme edilen kitapların varlığına da rastladık.

Hazırladığımız listede en çok kitabı tercüme edilen yazar Nazım Hikmet'tir, İlhami Emin, Fahri Kaya, Necati Zekeriya gibi yerel yazarların da tercüme edilen kitapları mevcuttur. Esra Erdoğan, Davutoğlu gibi yazarların kitap tercümeleri de, ülkelerarası diplomasinin etkisini göstermektedir. Elif Şafak'ın bir kitabı Türkçeden tercüme edilmişken üç kitabı da İngilizceden tercüme edilmiştir. İlber Ortaylı'nın kitap tercümesi Makedonca dilindeki tarih ile ilgili olan eserlere değer katmıştır.

Bu örnekler bizlere okurların ve tercümanların Türk literatürüne olan ilgilerinin anlık bir şey olmadığını, Türk literatürünü okumaları sadece kitap sevgisinden değil, asırlardır beraber yaşamanın getirdiği, ortak kültür, medeniyet ve tarihe olan nostaljik yaklaşım ile ilgilidir dedirtebilir.

Bunun yanısıra Türkiye'nin ekonomik, siyasi açıdan güçlenmesi de Türk literatürünün ilgi odağı olmasında rol oynamaktadır.

Kaynakça

Kaynak Yerler:

Kalkandelen: "ASR" Kütüphanesi.

Kalkandelen: Albas.

Kalkandelen Devlet Kütüphanesi

Üsküp: Logos-A Basımevi

Kalkandelen: Nobel Kütüphanesi –

Üsküp Devlet Kütüphanesi

Üsküp: Yunus Emre Enstitüsü.

Kaynak İnternet Sayfaları:

(2021, 05, Şubat). Erişim adresi: https://plus.mk.cobiss.net,

(2021, 05, Şubat). Erişim adresi: www.kupikniga.mk,

(2021, 07, Şubat). Erişim adresi: www.arhiva.josipbroztito.edu.mk,

(2021, 05, Şubat). Erişim adresi: www.manu.edu.mk,

Türkçeden Makedoncaya Tercüme Edilen Kitaplar

Özet

Makedoncaya tercüme edilen kitaplar listesini hazırlamamızdaki amaç, Makedon okurların hangi yazarımızı daha çok okuduğunu, hangi tür edebi eserlerden hoşlandığını bilmek, Türkler hakkında sahip oldukları görüşleri bu kitaplardan aldıklarından dolayı, kitapların etkisine değinmektir.

Her tercüme edilen kitabı listeye koymamakla birlikte daha çok Türk Dili ve Edebiyatını ilgilendiren: roman, şiir, hikâye, nesir, masal, biyografi gibi türleri ekledik. Diğer tercüme edilen kitap türlerinden örnek vererek de, tercüme edilen monografi, antoloji, dini, drama, tarih gibi alanlarda tercüme edilen kitapların var olduğundan da haber verdik.

Bunların yanısıra e-kitap tercümeleri bizleri şaşırtan bir tercüme türü olarak karşımıza çıktı. Türkçe okul kitaplarının da Makedoncaya tercüme edilmesi de bir başka tercüme türü. Bu kitaplar arasında, Kimya, Biyoloji, Edebiyat, Dilbilgisi de mevcuttur. Bazı kitapların tercümesi basına hazır bir şekilde beklemede idi. Bulduğumuz tercüme edilen dokümanları listeye eklemedik, başka çalışmalarda veya araştırmalarda e-kitaplarla beraber incelenebilirler.

Biz bulabildiğimiz kadar tercüme edilen kitaplar listesini hazırladık. Liste sıralamasını kitap ismi, yazarı ve tercüme yılını tespit edebildiğimiz kitaplarda tercüme edilen yılı da ekledik.

Tercüme alanında çalışacak olan araştırmacılara, bu çalışmanın bir kaynak niteliğinde olması umulur.

Anahtar kelimeler: Tercüme, Türkçe, Makedonca, edebiyat, yazar.

Books Translated from Turkish to Macedonian

Abstract

The purpose of preparing the list of books translated into Macedonian is to know which author of ours reads the most, what kind of literary works they like, and to touch on the effects of the books since they get their views on Turks from these books. Although we did not list every translated book, we added genres that are mostly related to Turkish Language and Literature: novel, poem, story, prose, fairy tale, biography. By giving examples from other types of translated books, we also informed that there are books that have been translated in the fields such as monographs, anthologies,

religious, drama and history. In addition to these, e-book translations emerged as a type of translation that surprised us. Translation of Turkish school books into Macedonian is another type of translation. Among these books, Chemistry, Biology, Literature, Grammar are also available. Translations of some books were pending, ready for the press. We did not add the translated documents we found to the list, they can be studied together with e-books in other studies or research. We have compiled a list of translated books as much as we can find. We also added the year translated for the books in which we could identify the book title, author and year of translation in the list order. We hope that this study will be a resource for researchers who will work in the field of translation.

Keywords: *Translation, Turkish, Macedonian, literature, author.*

Balkan Ülkeleri İle Azerbaycan Arasındaki Kültürel İlişkiler

SEVİL İREVANLI*

Doğu Avrupa - ve genel olarak Avrupa - jeopolitik bir kavramdır. Coğrafi Avrupa bir kıta değil, fakat Avrasya adlandırılan kıtanın bir parçasıdır. Avrupa'nın batı sınırı belli; okyanus, doğu sınırı ise kurguya dayanmak zorundadır. 1800'lerden Doğu Avrupa adı Almanca ve İtalyanca konuşulan bölge ile Rus İmparatorluğu arası kuşağı tanımlamak için kullanılmış; İkinci Dünya savaşından sonra ise Stalin'in son kazanımları olan uydu devletlerinden Doğu Avrupa ülkeleri diye söz edilirdi. Altınorda'nın varisi Rusya'nın 1700-1815 yılları arası genişlemesi ülkenin batısında Rus olmayan bir halklar zincirini veya kuşağını oluşturmuş oldu. Bu Buz Denizinden Hazar Denizine uzanan kuşak Rus siyasetince bir güvenlik rizikosu olarak görülürdü. Bu kuşaktaki halklar önce ruslaştırma ile nötralize edilmeğe çalışılırdı, ancak böyle siyaset ters tepti; Çarlık devrildiğinde 1917-1918 yılları arasında bu kuşağın on ülkesi bağımsızlığını ilan etti: Finlandiya, Estonya, Latvia, Letonya, Polonya, Beyaz Rusya, Ukrayna, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan. Stalin'in büyük misyonu kaçkınları geri getirmek idi. Güneyden beşi; Belarus, Ukrayna, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan 1918-1921 arası ağıla toplandı. Polonya ve Baltık ülkelerinin sırası 1939-1940 arasında geldi. Sovyetler Birliği II. Dünya Savaşı sırasında, Nazi Almanyası tarafından kendisine terk edilen kimi ülke ve bölgeleri ilhak ve işgal etti. İşgal edilen bölgelerin diğerleri arasında Doğu Polonya, Letonya, Litvanya, Estonya (sonrasında Estonya SSC), Doğu Finlandiya'nın bir bölümü (sonrasında Karel-Fin Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti) ve Doğu Romanya (sonrasında Moldava

* Arş. Gör. / Uluslararası Vizyon Üniversitesi, Balkan Araştırmaları Enstitüsü (Kuzey Makedonya), irevanlisevil@gmail.com

SSC ve Ukrayna SSC'nin bir parçası) bulunmaktaydı. Estonya Haziran 1940 tarihinde Sovyetler Birliği'ne katılmıştır. 1941-1944 arası Nazi işgali dışında 1991'e kadar Sovyet egemenliğinde kalan bir ülkedir. Ülkedeki Sovyet yönetimi işgal olarak değerlendirilmiştir. Estonya Sovyetler Birliği'nden ilk ayrılan ülkedir. 20 Ağustos 1991 tarihinde, Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile birlikte, Şarkı Devrimi ile bağımsızlığını tekrar ilan etmiştir. 1940, Petrozavodsk'ta, Karel-Fin Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, beklentilerin tersine batıya genişletilemediği için 1956 Rusya'nın özerk bir parçası haline düşürüldü. 1941'de İran, Birleşik Krallık ve Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmişti, Kasım 1945'te Sovyetler Birliği'nin desteğiyle İran'ın Azerbaycan bölgesinde kurulan Azerbaycan Milli Hükûmeti Sovyetlerin Doğu Avrupa'daki çıkarları karşılığında bölgeden geri çekildi. Böylelikle Azerbaycan Milli Hükûmeti Kasım 1946'da İran hükûmetinin guldur serbazları tarafından yıkıldı.

Balkan savaşlarından sonra Yugoslavya'da geleneksel Türk eğitim kurumu lağvedilmişti. İkinci Savaştan sonra ise Yugoslavya'daki Türk azınlığının eğitim ve basın yayın kurumları önce Makedonya Cumhuriyetinde 1944'den başlayarak sonra Kosova eyaletinde 1951'den başlayarak yeniden kurulmuştur. Romanya ve Bulgaristan'da ise Türk azınlığının geleneksel eğitim kurumları devletleştirildi, basın yayın kurumları da tamamen devlet güdümüne bağlandı. Bulgaristan'da 1944'ten sonra Türkçe eğitim önce 1947'de devletleştirildi, ellili yıllarda eşi olmayan bir yükseliş gördü, sonra yetmişlerin başında büsbütün kaldırıldı. Türkiye-Azerbaycan ilişkileri 1937 yılından sonra büsbütün kesilmişti; Türkiye-Bulgaristan arasındaki ilişkiler de savaştan sonra iki düşman kutbun arasında kesilir. 1944'ten sonra Yugoslavya ile Türkiye'nin ilişkileri kültür alanında sürüyordu. Tito'nun Stalin'le arasının açılmasından sonra ise ilişkilerin daha da düzelmiş olduğu görülür. Romanya ve Bulgaristan'da ise Türk azınlığının geleneksel eğitim kurumları devletleştirildi, basın yayın kurumları da tamamen devlet güdümüne bağlandı.

İkinci Dünya savaşından sonra diğer Balkan ülkeleri gibi Sovyetlerin uydusu haline getirilen Bulgaristan'da ülkenin azınlık haline getirilmiş Bulgaristan Türkleri Stalin'in ihtilali ihraç etmek için gizli oyunlarının bir oyuncusu olmuşlardır. Bulgaristan'ın prenslik (1879-1908) ve çarlık (1908-1944) yıllarında Türkleri geri bıraktırmak amacıyla eğitim öğretimleri sürekli engellenmiştir. Stalin'in Türkiye'de gerçekleştirilecek bir sosyalist devrim için Bulgaristan Türklerinden devrimci elemanlar yetiştirilmesini ister. O dönemde dışarıda hazırlanarak, stratejik önemi olan ülkelerde sosyalist devrimi yapmak, ihtilâl ihraç etmek Sovyet politikasının başlıca amacıydı. Ancak gereken hazırlıklı elemanların bulunmadığı bir ülkede Türk dilinde eğitim-öğretimin nasıl yapılacağı, şekil bakımından milli ve içerik bakımından sosyalist bir kültürün nasıl geliştirilebileceği; geleceğin sosyalist Türkiye'sinde önderlik yapabilecek elemanlarının eğitiminin yeni baştan

kurulması Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin koptuğu bir döneme rastlamıştı. Stalin Azerbaycan Türklüğünün adını bile yasaklamış olsa da Bulgaristan Türkleri ile Dil ve kültür ortaklığını pekala biliyordu. Buna göre 1950'li yılların başında Azerbaycan'dan en yüksek seviyede tam yetkisi olan akademisyenler getirildi. Kısa bir süre içinde Bulgaristan Türklerinin eğitim öğretim ve basın yayın etkinlikleri yüksek düzeye erişti. 1953'de öldüyse de yönetimi devr alan Kruşçof'un 1956'daki konuşmasında Stalin kültünü alaşağı etti. Kruşçof'un bu konuşmasının yankıları kısa bir zamanda Bulgaristan'da görülmeye başladı Bulgaristandaki yönetim Türklerin bütün haklarını tek tek ellerinden aldı, Azerbaycan'lı aydınlar süreleri dolmadan ülkelerine geri dönme zorunda kaldılar. Sonraki dönemlerde Batı Azerbaycan (İrevan'da) 1988-1989 yıllarında Azerbaycan Türkleri eritilerek yok edildiği gibi, bugün Doğu Türkistan'da Uygur Türklerine yapılan yöntemlerle Bulgaristan Türklerinin tamamen yok edilmesine girişildi. 2007 yılında üç ülke Avrupa Birliği'ne girecekti. Türkiye, Bulgaristan ve Romanya. Son anda Türkiye'nin üyeliği düşürülerek Türkiye emperyalist planların uygulandığı yer haline geldi.

Türk tarihinde Doksanüç harbi olarak da bilinen 1877-1878 Rus-Türk savaşı Rusların Türklere açtığı savaşın onuncusu oluyordu. Doksanüç Harbi diye anılan Türk-Rus savaşı Gazi Osman Paşa'nın Plevne savunması ve doksan bin esir düşüp altı bin olarak Rusya'daki esir kamplarından dönen Türk ordusunun trajedisi ile akıllarda kalmıştır. 1877 yılında Rusların Tuna Nehrini geçmesiyle Osmanlı devletinin Rumeli topraklarını kaybetmesi başlamış olur. Balkanlardan geri çekiliş 1912'ye kadar sürmüştür. Balkanlar'dan sadece Türk ordusu degil, ordu çekildikçe, aynı zamanda Türk halkı da çekilmişti. Doksanüç Harbi'nden bu yana Rumeli'den milyonlarca Balkan Türkü evlerinden, yerlerinden olmuş göç etmişlerdir. Çoğunlukta olan Türk halkı bu süreçte azınlık haline getirilmiş olsa da Balkan ülkelerinde başta Bulgaristan olmak üzere Makedonya, Kosova, Yunanistan, Romanya ve Moldova'da iki milyondan çok bir Türk nüfusu, oralarda yaşamaktadır.[1] Bu savaşlarda emperyalist Rusya'nın amacının boğazları ve İstanbul'u ele geçirmek olduğu, Balkan halklarına özgürlük getirmek şiarı bu gerçeği örtmek için öne sürülmüştü.

Bulgaristan'ın prenslik (1879-1908) ve çarlık (1908-1944) yıllarında Türkiye'den Bulgaristan Türklerine az sayıda öğretmen, belirli sayıda da ders kitabı, gazete gönderilmiş, bazı gençler Türkiye'de öğrenim görmüş ve İkinci Dünya savaşına kadar Bulgaristan Türklerinin Türkiye ile bağları kopmamıştır.

[1] Türbedar, Erhan, Balkan Türkleri Balkanlarda Türk Varlığı, Balkan Araştırmaları Dizisi, Sayı 9. Asam Yayınları Ankara, 2003. s. 22. Ayrıntılı bilgi bkz, Bilal Şimşir, Bulgaristan Türkleri, 1878-1985, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1986.
Bkz, age. s. 23.

İkinci Dünya savaşından sonra dünya ikiye bölünür ve Bulgaristan Doğu Blokunda, Türkiye ise Batı Blokunda yer alır; dolayısıyla Türkiye-Bulgaristan arası ilişkiler de iki düşman kutbun arasında kesilir.

İkinci Dünya Savaşından sonra, Bulgaristan'da bir iki yıl içerisinde bütün Türk okulları devletleştirilerek eğitim ve öğretim Bulgaristan Eğitim Bakanlığının denetimine bağlanmıştı. Yeni komünist rejim bir yandan Türklerin eğitim kurumunu sosyalist ruhta yeniden kuruyordu, öte yandan Türkleri göçe teşvik ederek bütün nüfus içindeki oranını azaltmakla eski devlet politikalarını sürdürüyorlardı. 1950-51 yıllarında 150.000'in üzerinde Türk, Türkiye'ye göç etmiş, on binlerce Türk sırasını bekləyordu. Hal böyleyken Stalin, Bulgaristan devlet başkanı Vılko Çervenkov'a göçün bir an önce durdurulmasını emreder ve gelecekte Türkiye'de gerçekleştirilecek bir sosyalist devrim için Bulgaristan Türklerinden devrimci yönetici kadro yetiştirilmesini ister. O dönemde stratejik önemi olan ülkelerde sosyalist devrimi yapmak, ihtilâl ihraç etmek Sovyet politikasının başlıca amacıydı. Ancak gereken hazırlıklı elemanların bulunmadığı bir ülkede Türk dilinde eğitim-öğretimin nasıl yapılacağı, şekil bakımından milli ve içerik bakımından sosyalist bir kültürün nasıl geliştirilebileceği; geleceğin sosyalist Türkiye'sinde önderlik yapabilecek elemanlarının eğitiminin yeni baştan kurulması Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin en kötü durumda olduğu bir döneme rastlamıştı. Türkiye'den öğretim üyeleri davet etmek şöyle dursun, öğretim ihtiyaçları için esas kaynakların, ders kitaplarının sağlanması dahi olanaksızdı. Kaldı ki Türkiye'de o dönemde dilcilik konusunda derin bir bölünmüşlük hüküm sürüyordu.

Dil ve kültür bakımından Bulgaristan Türklerine en yakın topluluk Azerbaycan Türkleri idi. 1937 yılında Türk adının kullanılması yasaklanmış olsa da elbette ki bu ve buna benzer tepeden gelen buyruklar insanların içine işleyemezdi. Bununla birlikte Azerbaycan'ın eğitim, bilim ve kültür alanında yüksek düzeyde hazırlıklı elemanları da vardı. Stalin'in emri üzerine Bulgaristan ile Azerbaycan arasında yoğun bir kültürel işbirliği başladı. Azerbaycan Komünist Partisi Birinci Sekreteri akademi üyesi İdris Mustafayev'in başkanlığında Moskova'dan Sofya'ya en yüksek düzeyde bir heyet geldi. Bulgaristan Türklerinin eğitim ve kültürel sorunları en üst düzeyde görüşüldü. Bundan sonra da Azerbaycan'dan heyetler, komisyonlar sık sık Bulgaristan'a gelerek, Türklerle yoğun bölgeler ziyaret edildi. Vladimir İliç Lenin'in adını taşıyan Bakü'deki Azerbaycan Pedagoji Enstitüsü (sonraki N. Tusi adına Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi) rektörü ve daha sonraları Azerbaycan eğitim bakanı olan akademi üyesi Ali Asker Aleskerov Sofya'ya gelmiş ve Bulgaristan eğitim bakanının Türk halkının eğitim öğretim ve kültür konularında danışmanı olarak görevine başlamıştır. Her istediğini Bulgar devlet görevlilerine yaptıran, Prof. Ali Asker Aleskerov'un Bulgaristan Türklerinin eğitim ve kültürel kalkınmasında

hizmetleri çok büyüktür. Türk pedagoji mektepleri ve liselerine ders planları ve müfredat programları Bulgaristan tahsil nazirliyi denetimindeki Türk şubesinde Prof. Aleskerov'un başkanlığı ve denetiminde hazırlanıyor, Azerbaycan Eğitim Bakanlığınca gönderilmiş tecrübeli pedagoglar ve Bulgaristanlı Türk öğretmenler okullarda bunları uygulamaya geçiriyordu. Esas derslerde Türk dili ve Türk edebiyatına ağırlık verilmiş ve İbrahim Şinasi, Ziya Paşa, Namik Kemal vb. yazarlar yanında Nizami Gencevi, Fuzuli, Vakıf, Mirza Fethali Ahundov, Sabir, Samet Vurgun, Mirza İbrahimov gibi şair ve yazarların hayatı ve eserleri tanıtılırdı. Ortak Türk halk edebiyatı eserlerinden Tahir ile Zühre, Leylâ ile Mecnun, Aşık Garip, Kerem ile Aslı, Köroğlu gibi halk efsanelerini dile getiren kitaplar da bu dönemde Sofyada basılıyordu. Okullarda öğretim ihtiyaçları için yapılan aktarmalardan başka, geniş okuyucu kitlesi için de en yeni Azerbaycan edebiyatı temsilcilerinin eserleri İstanbul Türkçesine aktarılmış ve bunların başında okuyucuların çok sevdiği Samet Vurgun'un eserleri olmuştur. Yine bu bağlamda Güney Azerbaycan kökenli yazarların romanları, Fehmi Hoşginabi'nin İki kardeş, Mirza İbrahimov'un Gelecek Gün eserlerini görürüz. Öteki Türk topluluklarının sanat eserlerinin Türkçeye uygunlaştırılması da Azerbaycan Türkçesi aracılığı ile olmuştur.

1951-1956 yıllarında otuz dolayında Bulgaristan Türk genci Bakü'ye öğrenime gönderilmiştir. Bu gençler Azerbaycan Devlet Üniversitesi ve Azerbaycan Pedagoji Enstitüsünde okumuşlardır. Bunun yanında siyasi eğitim için gönderilenler de olmuştur. Bu gençler ve daha sonraki yıllarda doktora yapmaya, ihtisasa gönderilmiş olanlar, dilci türkologlardan E. Demircizade, M. Hüseyinzade, Z. Tagızade, S. Caferov, A. Ahundov; tarihçi İbrahimov; edebiyatçı Ş. Sadıkov; felsefeci M. Sattarov gibi anılmış Azerbaycanlı bilim adamlarından feyz almışlardır. Sofya Üniversitesinde 1952/53 öğretim yılı başlamış olduğunda Bulgaristan Türk bilim adamlarından Türk filolojisine Riza Mollov, Türk tarih bölümüne Kemal Bunarciev asistan atanmışlardır. İlk ders yılında bu asistanlar gereken bilimsel düzeyde Türk dilinde, Türkçe bilim terminolojisini kullanarak derslerini hazırlayabilmişlerdir. 1953/54 öğretim yılı başında Azerbaycan'dan bir öğretim üyeleri ekibi Bulgaristan'a gelerek Sofya Üniversitesinde Türklere ait yeni açılmış bölümlerde ders okutmaya başlamışlardır. Türk Filolojisinde Prof. M. Şiraliyev ve Doç. M. Mirzazade ders okutmuş, Bulgaristan'da türkolojinin gelişmesine büyük katkıda bulunmuşlardır. M. Şiraliyev Türk diyalektolojisinden ders vermekten başka, Bulgaristan Türk ağızları üzerinde de araştırmalar yapmıştır. Kuzey Bulgaristan Eski Cuma bölgesinde Opaka köyü Türk ağzını incelemiş, Güney Bulgaristan'da da Kırcaali'ye bağlı Komuniga köyü Türk ağzını araştırmıştır. M. Mirzazade ise çağdaş Türk dili dersleri vermiştir. Bulgaristan'da Türk filolojisinin temellerini atan bu bilim adamları asistan yetiştirmekte de

yardımcı olmuşlardır.[2] Bulgaristan ile Romanya bugün Avrupa Birliği'ne girmiş oldukları halde Türkçenin eğitim öğretimi acınacak haldedir. Türk okullarının yeniden açılmasının sözü bile edilmez olmuştur.

Azerbaycan Devlet Konservatuvarında ünlü üstad Prof. Kara Karayev'in sınıfında bestecilik öğrenenler de olmuştur. 1950-1956 yılına kadar Bulgaristan'da Türklerin yoğun yaşadığı Kırcaali, Filibe, Pazarcık, Şumnu, Razgrad'da Türk liseleri açılmış, bu liselere Azerbaycan Eğitim Bakanlığı deneyimli pedagoglar göndermiş[3] özellikle Sofya, Şumnu, Razgrat, Kırcaali Türk okullarında eğitimden sorumlu müdür yardımcıları olarak çalışmışlardı. Mehtiyev, Kadimov, Gafar Ağayev Gafarzade gibi pedagogların adlarını Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, bütün konuşmalarında saygıyla anmaktadır.

Türkoloji Çalışmaları

Bulgaristan'da bilimsel anlamda Türkoloji çalışmalarına Ondokuzuncu yüzyılın başlarında başlanmıştır. Bu çalışmaların önceki bir dönemi de olduğunu belirtmek önemlidir. Yirminci yüzyılın ortalarında, Osmanlılar döneminde Bulgarların Türkçeyi öğrenmeleri için daha düzenli bir biçimde çalışmaların yapıldığını görüyoruz. Bazı ders kitapları, sözlükler yayımlanıyor (Yenisoy, H. S., 1994). Pratik amaçla hazırlanmış ilk "Türkçe-Bulgarca Sözlük ve Konuşma Kitabı" 1851'de Karlovalı Penço Radov tarafından hazırlanır. 1856'da Jeravnalı Stefan Vılkov'un "Türkçeyi Öğrenmek İsteyen Bulgar Gençlerine Bir Alfabe Kitabı" basılıyor. O tarihte Türkçeyi öğrenmek isteyen Bulgarların sayısı da artmaktaydı. Daha sonraki yıllarda Yoakim Gruev'in Osmanlıcaya ait kitabı, İvan Çorapçiev'in "Türkçe-Bulgarca Alfabe Kitabı" vb. yayımlanıyor. Aynı yıllarda Stefan İliev ile V. Hranov da bir sözlük hazırlıyorlar. Bazı ders kitaplarının sonuna sözlük bölümleri de eklenmiştir.

1877/78 Türk-Rus savaşından önceki dönemde iki dilbilgisi kitabı da yayımlanmıştır. Ders kitapları ve dilbilgisi kitaplarının birkaç baskısı yapılmıştır. Aynı dönemde tarih kitapları, masallar ve devlet belgelerinin de Bulgarcaya çevirileri yapılmıştır. Savaştan (1877/78) sonra da bu alanda çalışmalar sürdürülmüştür. Stoyan Tilkov'un 1895'de yayınladığı kitabı ile 1896'da yayınladığı sözlüğü oldukça ciddi çalışmalardır. Sözlük çalışmaları ileriki yıllarda da sürmüştür. 1930'larda ders kitapları ve sözlükler yeni Türk alfabesiyle yazılmıştır. 1933 yılında yeni Türk alfabesiyle basılan ilk Türkçe kitap S. Stırşenov tarafından hazırlanmış 1938'de ise Blagoy Mavrov'un kitabı basılmıştı. Savaş

[2] Yenisoy H. 1996, 1997, 2011.

[3] Bilig dergisi, sayı 3, Ankara Ocak 1997. http://www.Kırcaalihaber.com/?pid

yıllarında ve İkinci Dünya savaşından sonra, yeni koşullarda daha bir sıra kitap ve sözlükler devlet yayın evlerince yayımlanır.

Sofya'da Balkanlar Lisesinde Balkan dilleri, esas dersleri oluşturmaktadır. Bunlar arasında Türkçeye de büyük önem verilmektedir. Yine Sofya'da Yabancı Dilde Eğitim veren lisede Türk dili de öğretilmektedir. Türk dili, tercih edilen bir dil olarak Balkan dillerinin başında bulunmaktadır. Sofya ve Varna'da son yıllarda açılan bazı özel üniversitelerde pratik amaçlarla Türk dili öğretilmektedir.

Daha 19. yüzyılın ortalarında pratik amaçla yürütülen çalışmalar Türkçenin Bulgarcaya etkisi konusu Bulgarların Uyanış dönemi aydınlarından bazılarını ilgilendirmeye başlar. Plevneli Al. T. Jivkov "Bulgarcada Türkçe ve Yunanca Kelimeler Sözlüğü"'nü hazırlar ve bunu 1855'te Bükreş'te yayımlar. Bu sözlüğü P. R. Slaveykov'un "Bulgarcada Türkçe Kelimeler Sözlüğü" takip eder. Literatürde bulabildiğimiz bilgilere göre, P. Slaveykov Bulgarcada kullanılan 10.000 Türkçe kelimenin sözlüğünü hazırlayarak basılması için 1882'de yetkili Bulgar makamlarına başvurur. Maalesef Sözlüğün yayımlanıp yayımlanmadığı hakkında da hiç bir bilgiye rastlanmamaktadır.

20. yüzyılın başlarında Türkoloji alanında bilimsel araştırmalara da başlanmıştır. Sofya Üniversitesinden ünlü Bulgar bilginleri bu çalışmalara öncülük etmişlerdir. İvan Şişmanov Protobulgarların Kökeni, Stefan Mladenov çağdaş Bulgarcada Asparuh Bulgarlarından Kalma Türkçe Kelimeler gibi adlar altında değerli eserler yazmışlardır.[4] Benü Tsonev, 1911 yılında Sofya Üniversitesi akademi üyeleri önünde yaptığı tarihi konuşmasında: "Kültür geçmişimizi öğrenebilmemiz için her şeyden önce Türkçeyi, Türk kültür tarihini öğrenmeliyiz" (Yenisoy, H. S., 1997) demiş ve Türkçenin leksik ve gramer sisteminin Bulgarcayı etkilediğine dair örnekler vermiştir. Bulgar dili tarihi alanında en büyük bilim adamı olan B. Tsonev, yıllar sonra "Bulgar Dilinin Tarihi" adlı 3 ciltlik eserini hazırlar ve ikinci ciltte Türkçe kökenli kelimelere de özel bir bölüm hasreder. İkinci Dünya savaşından sonra bir yandan Türkoloji alanında araştırmalar başarıyla sürdürülürken, bir yandan da Türkçenin Bulgarcaya etkisi konusu güncellik kazanır. 1950'lerden sonra leksikolojinin ayrı bir bilim olarak gelişmesi de dil ilişkileri konusunun önemini arttırmıştır. Bu durum, Bulgar dilciliğinde de yankısını bulur ve Bulgar dilinin başka dillerle ilişkisi konusunda çalışmalar hızlandırılır. Araştırmaların bir bölümü Türk-Bulgar dil ilişkileri üzerinde yapılırdı. Vladimir Georgiev, İvan Duridanov, Mosko Moskov gibi dilbilimcilerin de bu alandaki etimolojik araştırmaları çok ilginçtir. Bulgar tarihi için önemli Osmanlı belgeleri üzerinde Petır Miyatev, Nikolay Todorov, Bistra Tsvetkova, Vera Mutafçiyeva ve başkaları ciddi araştırmalar yapmışlardır.

[4] Atilla, J. Bulgaristan'da Türk Edebiyatı. Doğu Kütüphanesi Yayınları. İstanbul, 2012.

Bulgaristan'da Türk Filolojisinin Tarihçesi

Bulgaristan'ın en eski eğitim ve bilim ocağı olan Sofya Üniversitesinde Türk Dilinin (Osmanlıca-Türkçenin) okutulmasına oldukça erken başlanmıştır. Üniversitenin o zamanki Tarih-Filoloji Fakültesinde serbest seçmeli bir ders olarak başlayan Türk dili dersleri, Türkçeyi çok iyi bilen Bulgar araştırmacılar tarafından okutulmuştur. İlk okutman Stoyan Tilkov olmuştur. Yukarıda da belirtildiği üzere, St. Tilkov, Bulgarlara ait Türkçe kitap, bir de sözlük yazmıştır. Ondan sonra 26 yıl sürece Dimitır Gacanov bu dersleri okutmuştur. D. Gacanov, Bulgaristan'ın Deliorman Türk ağızları üzerine ilk araştırmalar yapan bir Bulgar bilginidir. Önemli Osmanlı kaynaklarını da Bulgarcaya çevirmiştir. Evliya Çelebi'nin "Seyahatname"sinden Balkanlar ile ilgili bölümlerinin de Bulgarcaya çevirisini yapmıştır. Daha sonraları D. Gacanov'un yerine Gılıb Gılıbov geçmiş ve 1965'te Türk Filolojisinden emekliye ayrılıncaya kadar burada Türkçe dersleri okutmuştur. Edirne doğumlu G. Gılıbov ilk kez Bulgarca olarak Türkçenin gramerini yazmıştır. Bulgar Bilimler Akademisi tarafından yayımlanmış "Türkçe-Bulgarca Sözlük"ü hazırlayanlardan biridir. Ayrıca İslam Hukuku ve Osmanlı kaynaklarına ilişkin araştırmaları vardır. G. Gılıbov, Sofya Üniversitesi Türk Filolojisi öğrencilerinin ihtiyaçları için "Osmanlı Tekstolojisi" başlıklı bir de ders kitabı hazırlamıştır.

Türkçe derslere Bulgarlar devam etmişlerdir. Baştan eski yazı kullanılmış, Türkiye Cumhuriyeti'nde yeni yazıya geçilince Üniversitede de hemen yeni yazıya geçilmiştir.

10 Ekim 1952 tarihinde Sofya Üniversitesinin Filoloji Fakültesinde Türk Filolojisinin bir bölüm olarak açılmasıyla öğretim süresi baştan 4 yıl olarak belirlenmiş ve Türk Filolojisinin temelini oluşturan uygulamalı Türk dili, çağdaş Türk dili, Türk diyalektolojisi, dilbilime giriş, edebiyat teorisi, Türk edebiyatı, Türk folkloru, derslerine öğretim planının başında yer verilmiştir. Üniversite'de sonra öğretim süresi 5 yıla çıkarılır ve Türk Filolojisi bölümünün de öğretim planı değiştirilerek genişletilir. Örneğin, Türk dili ses bilgisi ve leksikoloji ayrı bir teorik ders olur, Türk lehçeleri mukayeseli grameri, Türk dilinin tarihi grameri, Türk diplomasisi ve paleografisi gibi derslerin okutulmasına başlanır.

Türk Filolojisi, açılışından 1956 yılına kadar Filoloji Fakültesinin Genel Dilbilim Bölümüne bağlıydı ve Bölüm Başkanı ünlü Bulgar dilbilimci Akademi Üyesi Prof. Dr. Vladimir Georgiev idi. Uzun yıllar Sofya Üniversitesi Rektörü görevinde bulunmuş ve Türk öğrencilere dilbilime giriş dersleri okutmuştu. Bulgar bilim adamı Prof. Miroslav Yanakiev, öğrencilere Bulgar dili dersleri okutmuş ve Türk Filolojisi sınıflarının danışmanlığını yapmıştır. Dilbilimcilerden İvan Duridanov, Mosko Moskov, Bulgar edebiyatı tarihi profesörü Jelü Avciev, Rus ve

Sovyet edebiyatından doçent Vasil Tsonev; tarihçilerden Prof. Aleksandr Burmov ve başkaları, Türk öğrencilere ders okutmuşlardır.

1956 yılından itibaren Türk Filolojisi, başlı başına bir kürsü durumuna getirilmiştir. Bölümün temelini oluşturan bazı dersleri Kürsüde kadrolu olarak çalışan Bulgar öğretim üyelerinden: Gılıb Gılıbov: Uygulamalı Türk dili, Osmanlıca. Boris Nedkov: Osmanlı diplomasisi ve paleografisi, çağdaş Türk dilinden: morfoloji ve sentaks bölümleri. Emil Boev: Türk diyalektolojisi, Türk lehçeleri mukayeseli grameri. Vera Samarcieva: Uygulamalı Türk dili, Çeviri teorisi. Yuliya Kirilova: Morfoloji ve sentaks. Belirli yıllarda birçok Bulgar da dış lektör olarak dışarıdan ders okutmuşlardır.

Bulgaristan Türk bilim adamlarından kadrolu olarak kürsüde Riza Mollov, Mefküre Mollova, Hüseyin Mahmudov, İbrahim Tatarlı ve Hayriye Yenisoy çalışmışlar. Öğretim üyelerinden: Riza Mollov: Türk edebiyat teorisi, Türk folkloru, Türk edebiyatı tarihi. Mefküre Mollova: çağdaş Türk dili, Türk diyalektolojisi. Hüseyin Mahmudov: dil ve edebiyat yöntem bilgisi (metodik). İbrahim Tatarlı: eski (klasik) Türk edebiyatı, yeni Türk edebiyatı. Hayriye Süleymanova (Yenisoy): çağdaş Türk dili, Türk dili ses bilgisi, leksikoloji derslerini okutmuşlardı. Dışarıdan ders okutan Türkler de olmuştur.

Türk Filolojisi bölümünde yabancı bilim adamları da ders okutmuşlardır. Yukarıda adları geçen Azerbaycanlı öğretim üyelerinden M. Şiraliyev ve M. Mirzazade vatanlarına döndükten sonra, tanınmış Macar Türkologlardan J. Nemeth ve Gyüla Hazai de Kürsüde bulunmuşlardır. Prof. J. Nemeth 1954-1956'larda Türk dili tarihi ve Türk diyalektolojisinden, özellikle Vidin ve Adakale Türk ağızları üzerine konferanslar vermiştir. G. Hazai de 1957-1959 yıllarında Türkolojiye giriş ve Türk lehçeleri tarihi dersleri okutmuştur. Her iki bilim adamı da Bulgaristan Türk ağızlarını araştırmış, çok değerli eserler yazmışlardır.

Başka ülkelerden de bilim adamları, uzmanlar kürsüyü ziyaret etmiş, konferanslar vermişlerdir. Bunlar arasında Azerbaycanlı Türkbilimci (Türkiye) Prof. Ahmet Caferoğlu, Prof. Sabri Esat Siyavuşgil, Orhan Şayik Gökyay; Leningrat (St. Petersburg) Üniversitesinden Akademi Üyesi Prof. Dr. A. N. Kononov, Viyana Üniversitesinden Prof. A. Tietze, Polonya'dan Edward Trijarski, Wl. Zajaczkowski vb. bulunmuşlardır.

1960'ların ikinci yarısında Kazakistan Cumhuriyeti Alma Ata Üniversitesi Kazak Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Sofya Üniversitesi Oryantalistik/Şarkiyat/ bölümü arasında işbirliği kurulmuş, öğretim üyeleriyle öğrenciler yaz tatilinde karşılıklı ziyarette bulunmuşlar ve bunlara Türk dili ve Kazak dilinden kurslar düzenlenmiştir. Her iki bölüm arasındaki bu işbirliği, sonraki yıllarda Prof. Dr. Azize Nurmahanova, Prof. Dr. Dovletova gibi öğretim üyeleriyle bilimsel konularda karşılıklı yardımlaşma sürdürülmüştür.

Berlin Üniversitesinden de Türk dili hocası Svoboda Germanova'nın başkanlığında bir grup Alman öğrenci kürsüde bir süre kalmış, bunlara Türk dilinden ders okutulmuştur.

1956 yılı, Türk Filolojisi bölümü ilk öğrenci mezunlarını bıraktı. Ancak 1958'de Türk liseleri Bulgar liseleriyle birleştirildi, Türk dilinde eğitime son verildi sonra da kapatıldı. Türk öğrenciler ise Bulgar okullarında okuyacak, Türkçe ise sadece ayrı bir ders olarak kalacaktı. Altmışlı yıllarda Türk halkının eğitim ve öğretim yılı böylece sona erdi.

Bulgaristan'da Azerbaycan'dan gelen öğretmenler sayesinde Türklerin eğitim ve kültürel alanda kalkınması yüksek düzeye çıkarılmıştı. Ancak Türk eğitimindeki bu atılım, çok kısa sürdü. Stalin'in ölümünden sonra Türkiye'de bir sosyalist ihtilalini gerçekleştirmenin mümkün olmadığı görülünce Bulgaristan Türklerine karşı izlenen politika tamamen degişerek, farklı uygulamalar başlatılmıştı. Türkçe eğitimindeki en büyük çöküş 1956'dan sonra başlamıştır. 1956'da yönetime gelen Todor Jivkov'un azınlıksız tek bir sosyalist homojen Bulgar milleti yaratmanın sonucu olarak Türklere verilen imkanlar yeniden kısıtlanmıştı. Azerbaycan bilim adamları, süreleri dolmadan ülkelerine dönmek zorunda bırakılmışlardır. Azerbaycan'a öğrenci göndermek, Bulgaristan'da üniversitede bölümler açmanın büyük bir hata olduğu değerlendirilmiştir. Bulgar yöneticiler: Bulgar kamuoyunu Türklere karşı kışkırtarak: "Türkler büyük imtiyazlarla enstitü ve üniversitelere yerleşti ve Bulgar gençlerinin yerlerini aldılar, Türklerin çalıştıkları yerler Bulgarlara verilmelidir," diyerek Türklere karşı nefret uyandırdılar. 1956'da Bakü ve Sofya Üniversitelerinde Türkçe öğretim gören mezunların 1957'de görevlerine son verildi. Öğretmenlik yapan eğitimli Türk aydınları tarımda, inşaatta, maden ocaklarında birer işçi olarak çalıştırıldılar.

Sofya Üniversitesindeki Türklere ait bölümler Bulgar bölümlerile birleştirildi, bu bölümlerdeki Türk asistanlar üniversite dışında bırakıldı sonuçta Türk bölümleri kapatıldı. Türk Filolojisi Bölümünde Türk gençlerinin yeri Bulgar gençlerine verildi ve bu bölümün adı da değiştirilerek Oryantalistik, Türkoloji, daha sonra Doğu Dilleri ve Kültürleri merkezinde bir birim olarak Türkoloji adıyla yer aldı. Öğretim görevlisi Türkler de Sofya Üniversiteden uzaklaştırıldı. Türkçe yayımlana ve başka ülkelerden (Sovyetler Birliği'nden) getirilmiş Türkçe kitaplar kütüphanelerden, kitap satış yerlerinden ve aydınların evlerinden toplatılarak bir bölümü yakıldı. Kalan kitapların bir kısmı da, Türkçe-Bulgarca ve Bulgarca-Türkçe sözlükler de dahil, kütüphanelerde (yasak eserler) fonuna alındı ve okurların bunlardan yararlanmasına imkân verilmedi.

Daha sonra Türkçe ders kitapları yayımlayan "Narodna Prosveta"(Halk Eğitimi) Yayınevi Türkçe Şubesi kapatıldı. 1985 yılının sonunda Sofya Radyosunda Türkçe yayınlar da yasaklandı. 1985'te Bulgarlaştırma olaylarından

sonra Türkçe konuşmak yasaklandı ve Bulgaristan'da Türk olmadığı dünyaya bildirildi. Yüzyıl geriye dönerek ölüm tarihleri çoktan unutulmuş Türklerin adları bile Bulgar adlarıyla değiştirildi. Arşivlerde Türk adları silindi, yerlerine Hristiyan Bulgar adları yazıldı. Mezar taşlarında da Türk adı bırakılmadı. 1985'te Moskova'dan Bakü Pedagoji Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Afat Gurbanov'a şöyle bir emir gelir: 1950'lilerde Bakü'de öğrenim görmüş Bulgaristan Türklerinin Türk adlarının yerine Üniversite arşivlerinde Bulgar adları yazılması istenir. Rektör Prof. Dr. Afat Gurbanov böyle bir emri tepkiyle karşılar ve arşivlerde herhangi bir değişiklik yapılmasının uygun görülmediğini nazik bir biçimde Moskova'ya bildirir.

Bulgaristan Türklerinden Cengiz Hakov, H. Recebov ve A. Sadullov Azerbaycan'da Bakü'de öğrenim görmüşlerdir. Hayriye, Süleymanoğlu Yenisoy ve Ü. Zeynalov Sofya Üniversitesi Türk Filoloji bölümlerinin ilk mezunlarından olmuş, sonra Bakü'de doktora yapmışlardır. Prof. Dr. Hayriye S. Yenisoy ve Prof. Dr. Üzeyir Zeynalov bilim alanında yükselmeleri için Azerbaycanlı akademisyenlere, saygıdeğer hocalarına şükran borçlarını belirtmektedirler. Azerbaycan aydınları Balkanlar'da, Bulgaristan'da Türkoloji alanında ve kültür tarihinde altın sayfalar bırakmışlardır.

Kaynakça

"Връзки на съвместимост и несъвместимост между християни и мюсюлмани в България", Международен център по проблемите на малцинствата и културните взаимодействия, Фондация София, 1994

Bilig dergisi, sayı 3, Ankara Ocak 1997

Hakov, C. (2007). Azerbaycan-Türk Diasporası, Kaynak, 6.

Türbedar, E. (2003). Balkan Türkleri Balkanlarda Türk Varlığı. *Balkan Araştırmaları Dizisi,* 9, Ankara: Asam.

Şimşir, B. N. (1986). *Bulgaristan Türkleri (1878-1985)*. Ankara: Bilgi.

Süleymanoğlu Yenisoy, H. (2007). 1877/1878 Osmanlı-Rus Savaşından Bu Yana Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Sorunları. *İkinci Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı, (İhsan Doğramacı'ya Armağan)*, 16-40, Bişkek.

Balkan Ülkeleri İle Azerbaycan Arasındaki Kültürel İlişkiler

Özet

Balkan ülkelerinden özellikle Bulgaristan ile Azerbaycan arasında ellili, altmışlı yıllarda Türk dilinde eğitimin yeniden kurulmasında olağanüstü geniş bir iş birliğinin olduğu bilinmektedir. Bu konu bir dereceye kadar araştırılıp tanıtılmıştır. Daha dar anlamda ise edebi ilişkiler yeteri kadar araştırma konusu olmamıştır. Edebiyat bir dil olayı olduğu için devlet sınırlarının engel olmaması gerek, ancak totalitar dönemde kültür ilişkilerini kısıtlayan demir perdeler çekilmek istenmiştir. Günümüzde, görünüşte demokrasiye geçilmiş olsa da bütün sınırlamalardan azat olunmamıştır. Bildirimde bu çapraz ilişkiler değişik acılardan irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Balkanlar, Bulgaristan, Azerbaycan, edebî ilişkiler, Türk dilinin eğitimi, Türk dili ile eğitim.

Cultural Relations Between Balkan Countries and Azerbaijan

Abstract

It is known that there was an extraordinarily wide cooperation between the Balkan countries, especially Bulgaria and Azerbaijan, in the re-establishment of Turkish language education in the 1950s and 1960s. This topic has been researched and introduced to some extent. In a narrower sense, literary relations have not been the subject of sufficient research. Since literature is a language phenomenon, the borders of the state should not prevent it, but in the totalitarian period, iron curtains that restrict cultural relations were wanted to be drawn. Today, although the so-called democracy has been passed, all limitations have not been abandoned. In this study, these cross-relationships have been tried to be examined from different perspectives.

Keywords*: Balkans, Bulgaria, Azerbaijan, Literary relations, Turkish teaching, mother tongue education.*

Toplu Bellek Oluşturulurken "Ötekileştirilen" Hayatlar: Luan Starova'nın "Konstantinopolis Göçmeni" Roman Örneği

SEYHAN MURTEZAN İBRAHİMİ*

Edebiyatla Kimlik Ötekileştirilmesinin Sureti

Edebiyat Teorisi, uzun zamandır kur(gusallık) meselesine eğilmekte, onun ontolojik ve semantik boyutlarını anlamaya çalışmakta, anlatıbilimsel işlevi üzerine kafa yormakta ve tartışma esas olarak edebiyatın neyi temsil etmeye çalıştığı sorusu etrafında yürütülmektedir. (Çıraklı, 2015, s. 30) Edebiyat, tarihin, bir milletin üzerine açtığı yaraların dışa yansımasıdır. Konusu insan olan edebiyat, kimi zaman evrensel boyutta olsa da daha çok bir milletin öz bilincini yansıtan vasıta görevindendir. Edipler, geçmişte yaşanılan hatıraları, unutulmuşlukları yansıtırken, toplumu yönetenlerin maskelerini düşürmek amaçlı edebiyatın inceliğini kullanmaktadır. Balkan Savaşları sonrasında, Osmanlı hâkimiyetinin Balkanlar üzerindeki etkisinin zayıflaması ve çekilmek zorunda kalması, bu topraklarda kalan birçok millet, özellikle de Türkler veya kimliklerinde Türk bileşeni veya Osmanlı geçmişi olanlar için zor günlerin ve acıların başlangıcı olmuştur.

Osmanlı Balkanlardaki toprak bütünlüğünü kaybettikten sonra geride bıraktığı milletlere tarihi bir miras gibi kalan "kimlik sorununun" etkisi günümüze kadar süregelmiştir. Balkanlı, Yugoslavyalı İvo Andriç, Luan Starova gibi farklı

* Dr. Öğr. Üyesi / Uluslararsı Balkan Üniversitesi, Türkçe Öğretmenliği Bölümü (Kuzey Makedonya), smibrahimi@ibu.edu.mk

milletlere ait yazarlar, Osmanlı devletine karşı bağımsızlığını kazanmış bir ülkenin insanı oluşları, eserlerinde Türk yazarlarında pek rastlanamayan, değişik bir yaklaşımı egemen kılmıştır. (Timur, 2002: 366) Luan Starovayı örnek alarak baktığımızda, bu yaklaşımın nedenini toplumcu gerçekçiliğe bağlayabiliriz. Avrupa Gerçekçiliği eserinde Lukacs’ın tanımladığı gibi: Her büyük tarihsel dönem bir geçiş dönemidir, bunalımların, yeniden yıkımların ve yeniden doğuşun çelişik birliğidir; çelişik olmasına karşın yine de birleşik bir süreç boyunca daima yeni bir toplumsal düzen ve yeni bir tip insan doğar. (Oktay, 2008: 22) Osmanlıdan farklı bir yönetime geçiş yapan Starova’nın ailesi de sözkonusu toplumsal üyelerin bunalımını, ekonomik/politik/ideolojik koşullar içerisinde derinden yaşamaktadırlar. Kendilerini dünyanın bilinmeyen bir köşesinde kaybolmuş, çaresiz halde bulmaları ve nerden geldiklerini kimsenin anlamaması gerçekten de zor bir durumdur. Geçişlerden kaynaklı ötekileştirilen kimlikler tüm toplumları etkileyen, insanlığın tarihiyle özdeş bir olgudur. (Ayata, 2008: 98) Erserlerinde çığlıklara karışmış sayıklamaları görürüz. Sanat eseri gerçekliği yansıtırken tümelleri belirttiği için insanı ve hayatı açıklayıcı bir rol oynar. (Moran, 2017: 329)

Kimlik kavramı farklı teoriler üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Kimlik, insana özgü olan belirtilerini, özelliklerini, hayatı boyunca aynı kalma durumunu, zaman içinde de bu vaziyetin devamlılığını ifade etmektedir. Ancak Pol Gilroy’un kimlik kavramına farklı bir açıdan bakar ve ona göre; kimlik seçimle tanımlanabilecek bir olgu değildir, bizim şahsi seçimimiz değil de bu kavramın tanımını belirlememiz için bize miras kalan kaynakların (tarih, dil ve kültür) önemli yeri vardır. (Gilroy, 2000) Bu kavram bir milleti nasıl tanıttığınız nasıl temsil ettiğiniz olgusuna bağlıdır, buna dayanarak da Starova geçmişine bakarak, kendisinin nasıl tanıtıldığını araştırıp ve o tanımlara göre ileride kendi tasvirini neye göre yapacağı kararını alır. Bir kimliğin kabul edilmesi toplumsal bir süreçtir ve kişinin yapılan yorumlara veya hayatta karşılaştığı daytmaları, zorlamaları içerir.

Kimlik başka bir şeye ait olma ihtiyacının sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. (Güleç,1992: 14) Yüzeysel olarak kısaca kişilerin ve çeşitli büyüklük ve nitelikteki toplumsal grupların “kimsiniz, kimlerdensiniz? sorusuna verdikleri cevaplardır. (Güvenç, 1993: 3) Kimlik hem tümüyle toplumsal hem de benzersiz bir biçimde kişiseldir; değişen durumlar da, kişinin kendisi tarafından oluşturulan ve/veya başkaları tarafından atfedilen, ona yakıştırılan etiketlerden kaynaklanmaktadır.

Toplumsal kimlik adı altında sosyal aidiyet bilincini, ortak bir dilin konuşulmasını kültürel sistem adı altında bireye dayatılmaya çalışılırken, ötekileştirmeyle kimlik oluşumunu ve bunun insan hayatına verdiği yaralar Luan Starova’nın eserlerinde sıkça karşılaştığımız çığlıklardır.

Starova, “Konstantinopolis Göçmeni” romanında, Osmanlı sonrası Balkanlarda “toplu bellek” oluşturulma çabalarına rağmen bu topraklarda yaşayan milletler ait oldukları din veya etnik kimlikleri ne olursa olsun, özlerinde birkaç kimliği ve kültürü birarada nasıl taşıdıkalrını gözler önüne sermektedir. “Biz” ve “öteki” çatışmasının söylemini hemen hemen bütün metinlerde arayıp bulmak olanaklıdır. Örneğin ilk Türk metinlerinden sayılan Orhun-Yenisey yazıtlarında bile “biz” e karşı Çinliler görülmektedi. “Biz/öteki” ilişkisi ise bir yerde, madalyonun iki yüzü gibidir. (Milas, 2005, s. 30, 24) Geçmişin taşıyıcısı niteliğini taşıyan bu romanda, üzerinden ölüme terkedilmiş toplumsal kimlik adı altında sosyo-kültürel aidiyet bilincini, ideolojik bir bütünlüğün oluşturulmaya çalışıldığı bir dönemde kendi durumlarını açıklığa kavuşturmak için “öteki” olarak ortaya çıkan bu güce karşı “ben”in şekillenmesini, ötekileştirmeyle kimlik oluşumunu ve bunun insan hayatına verdiği yaralar yansıtılmıştır.

Anlatıbilim bir, disiplin olarak, Fransız “Communications” dergisinin “Anlatının Yapısal Analizi” başlıklı özel bir sayı çıkardığı 1966 yılında şekillenmeye başlamıştır. “Anlatıbilim” (İng. Narratology) terimi ise, derginin bu özel sayısına katkıda bulunanlardan biri olan Tzvetan Todorov tarafından üç yıl sonra türetilmiştir:

Anlatıbilim, anlatı yapılarının teorisidir. Anlatıbilimci, bir yapıyı incelemek ya da “yapısal betimle”ortaya koymak için, anlatı olgusunun bileşenlerini parçalarına ayırır ve daha sonra işlevleri (functions) ve ilişkileri/ bağlantıları belirlemeye çalışır. (Jahn, 2015: 43)

Bu bilim, edebi olan veya olmayan, kurgusal ya da kurgusal olmayan, sözlü ya da sözlü olmayan bütün anlatı türlerini inceler. En ayrıntılı ayrımı kurgusal olan ve olmayan anlatılar arasında yapar. Kurgusal anlatı, hayalî bir dünyada gerçekleşmiş bir öykünün hayalî bir anlatıcı tarafından sunulmasıdır. Kurgusal olmayan bir anlatı (yani gerçek bir anlatı), gerçek hayattaki bir kişinin, gerçek hayattaki öyküsünü sunar. (2015, s. 50) Starova’nın romanlarındaki anlatıcı (yazarın kendisi) ailenin başından geçenleri anlattığı öykünün bir parçası, karakteri olmakla birlikte, anlatı açısından dışında yer almakta, olaaylara dışardan da bakmaktadır. Kendi çocukluğuna atıf yaparken bilinçli bir anlatıcı olduğunu da ortaya koymaktadır.

William Golding göre bir yazar, bir hikâye anlatıyorsa vermek istediği bir ders vardır. Fakat, der, elbette ki bu ders yazarın tekniği sayesinde gizlenecek, hikâyenin ve olay örgüsünün içinde eritilecektir. Hikâye anlatmak, öykü kurgulamak, insanı araştırmanın bir yöntemidir ve okuru kapalı mesajlarla buluşturmaktan, onlara vaaz etmekten çok, insanı zaaflarıyla anlamayı, onu ucu açık anlamlar dünyasına sevk etmeyi hedefler. (Çıraklı, 2015, s. 22)

Luan Starova eserlerindeki anlatıyı gerçek kahramanlar üzerinden kurmuştur. Yazarın bilinçli oluşunu, güvenilirliğini sorgulama nedeni bulmadığımız taktirde, gerçek olan bu anlatı gerçek dünyada olanlarla ilgili bir kanıt işlevi görür. Prensipte gerçek yazarı kullandığı ifadeler doğrultusunda sorumlu tutulabilir ve her zaman için “Nereden biliyorsun” sorusuyla karşılaşabilir. (Jahn, 2015, s. 50) Starova’nın çalışmamıza konu olan Konstantinopolis Göçmeni romanında olayların sistematik bir ilişki içerisinde olduğunu tarih ve belgelerle kanıtladığını görüyoruz.

Nerden biliyosun sorusunun cevabına Tel Aviv ekolünün temsilcilerinden olan karşılaştırmalı edebiyat ve İngiliz edebiyatı profesörü Shlomith Rimmon-Kenan’ın, Uspensky’nin, yazarın bakış açısıyla iligili öne sürdüğü dört ayrı düzlem olan; değerlendirci ya da ideolojik, anlatım biçimiyle ilgli düzlem, mekânsal ve zamansal düzlem ve psikolojik düzlem den ilham alarak yazar odaklanmasının iç yönü olduğunu öne sümüştür. Algısal yön, psikolojik yön ve ideolojik yön. İdeolojik yönden kastedilen ise yazarın yarattığı metnin yansıttığı dünya görüşü, felsefe ve normlardır. (Dervişcemaloğlu, 2016, s.100, 103)

Parçalanmış Zaman, Parçalanmış Benlik - “Konstantinopolis (İstanbul) Göçmeni” (Цариградски Емигрант)

Edebi metinler sanat olmakla birlikte içinde, yazarın dünya görüşü, ideolojisi yanısıra geçmişte yaşadıkları ile şimdi olanı ve geleceğin temellerinin atıldığı bir zamanı da içine alır. Geçmiş yeniden anlamlandırılırken, toplumun önde gelen kişileri hayatlarını kaleme alırken, edebiyat türü olarak otobiyografik yazımın da oluşturmuştur. Otobiyografi, bir kimsenin kendi hayatını yazdığı bir anlatı türüdür. Bir kimseyi kendi hayatını kâğıda geçirmeye yönelten çeşitli güdüler olabilir, ama bu güdüler ne olursa olsun bir benlik meselesi vardır ortada. Yazar, “Ben kimim?”, “Nasıl böyle oldum?”sorularını cevaplandırmaya çalışır. (Aksoy, 2018, s. 13,15)

Türk dil Kurumu sözlüğünde ‘öz yaşam öyküsü’ olarak tanımlanan otobiyografi bir edebi tür olarak ilk kez Dilthey tarafından tanımlanmış ve bu türün pozitivist düşünce sonucunda ortaya çıkan boşlukları doldurabileceğine inanmıştır. Dilthey’e göre insan hayatı tarih içinde belirlendiğinden, bu türün yansıttığı dünyada insan kendini tarih içinde kimlik kazanan bir varlık olarak görür. (Aksoy, 2018, s. 22) Slavica Srbinovska’ya göre ise, anılar ve otobiyografiler her zaman sosyo-tarihsel değişkenler açısından yorumlanır; Otobiyografi özünde kimlik sorunları ve diğer kimliklerle olan ilişkisine bağlıdır, kronolojik olarak oluşturulmuş bu düşünceye göre de kişiler bu edebi türle, geçmiş ve hatıralar arasındaki ilişkiyi belirlemek için sadece duygularla değil, tasavvur gücünü de katarak çok yönlü bir kavrayışla hayatlarını ifade etmektedir.

Luan Starova 1941'de Arnavutluk'ta doğmuş, Babaannesi Türk, annesi Leskovik'li (Arnavultuk – Yunanistan sınırı yakınlarında) Ervehe Teki Rusi, babası Ohri Gölü'nün batı kıyısında bulunan Pogradec'li (Arnavutluk-Makedonya sınırı yakınlarında) Arif Ahmet Starova ile eski bir Arnavut aileye mensuptur. Aile, sürekli tarih ve sürgünden nasibini almış, labirentli ve öngörülemeyen kader rüzgârlarında savrula durmuştur. Arif Ahmet Starova'nın dayısı, Türkiye Cumhuriyeti başbakanlarından Ali Fethi Okyar, Starova'nın hayatında (1919 ile 1924 yılları arasında) önemli bir yere sahiptir. Starova, zorunlu göç yaşamış bir ailenin çocuğudur. Göçle birlikte, geçmişi bir anı zincirinden oluşmaktadır. Söz konusu anılar sadece Starova'nın kendi anıları değildir, romanlarında babasının anılarına, onun gerçekleştirmediği hayallerine yer vermektedir.

Hikâyelerinde, babanın aldığı kararlarıyla yaşanılan göç labirentini anlatır. Göç meselesinin toplumsal bir sorun olması hasebiyle, nihilizmin öncülerinden olan Pisarev, Dostoyevski'nin Ecinniler'in bir kişisi olan Şigalev'in toplumsal sorunları bir özdeyişle dile getirdiğini savunur. O da çözümü kendi sınırsız özgürlüğünden yola çıkıp sınırsız bir despotizme bağladığını söyler. (Oktay, 2008, s. 60) bu özdeyişin toplumda yaşanan, dayatılan diktatörlüklerin tek çözümü olduğuna vurgu yapar.

Böyle bir siyasi kargaşadan, diktatörlükten kaçan Starova ailesinin yaşadıklarının anlattığı eserlerin merkezini ailenin reisi, "Baba" oluşturmaktadır. Luan Starova'nın eserleri tarihin izlerini özellikle de Blakanlarda yaşayan halkların kimlik ve aidiyet sorunlarını yansıtmaktadırlar. Yazar, 2019 yılında Makedonca yayınlamış, Ali Fethi Okyar Bey'e ithaf ettiği Konstantinopolis Göçmeni romanında babası Arif Starova'nın Mustafa Kemal Atatürk'ün getirmiş olduğu yeni reformlar sonucunda Osmanlı şeriatı ile Avrupa hukukunu birbirinden ayırdığı dönemde, kadılık eğitimi aldığı İstanbulda, dayısı Ali Fethi Okyar ile kesişen yazgılarını anlatmaktadır.

Romanda, Baba'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra sınırların yaratılmasının yeni göç dalgalarına neden olacağının farkında olduğunu ve göçle birlikte oluşan sınırlar arasında "diyalektik bir bağlantı" nın olduğunu vurgulumaktadır. Starova'nın "Balkan destanı'ın tüm romanlarında karşımıza çıkan ana karakter olan Baba, bu yolculukta da yine sürgünde olan ailesinin destansı hikâyesini Balkanlar'ın en trajik ve en dikkate değer dönemlerinden biri olan XX. yüzyıldaki zaman kırıntılarında, kimliğine – soyuna olan bağlılığı farklı bir açıdan ele alınmaktadır.

Romanda, Baba'nın, 1919 – 1924 yılları arasında Konstantinopolis'te (İstanbul'da) okuduğu dönemi gizli tutması, anlatıcı olan oğlu tarafından bu dönemin keşfedilmesi yönünden destana konu olmuştur. Baba İstanbulda, Atatürk'ün yakın arkadaşı, Yeni Türkiye'nin kurulmasında etkili olna, başbakanlık,

meclis başkanı ve Fransa ve İngiltere’de büyükelçilik görevlerinde bulunan dayısı Ali Fethi Okyar Bey’in desteğiyle kalır. Ancak, eğitimini tamamladığı dönemde, ne dayısının ne de Atatürk’ün yeni kurulan devlet kademelrinde yer almak için ona yapılan teklifleri kabul etmedi ve Arnavutluğa dönüş yaptı. Doğduğu yere döndüğünde önce yargıç olarak, sonrasıdna Pogradec’te avukat olarak çalıştı. 1943 yılında kendini ve ailesini faşizmin diktatörlüğünden kurtarmak için Ohri gölü üzerinden Strugaya kaçtı.

Bu eserde birkaç anlatıya – hikâyeye rastlıyoruz. Birincisi; Arnavutlukta, Krallık döneminin çökmeye başladığı dönemde ailesinin kurtuluşu için elinden geleni yapan, Türk tarih kayıtlarında pek tanınmayan Ali Fethi Okyar’ın kuzeni babaannesi Hazbiye Hanım’ın; Baba’nın İstanbulda bulunduğu dönemin hikayesi; Ali Fethi okyar’ın ailesi özellikle de Türkiye’nin en önemli iktisatçılarından oğlu Osman Okyar’ın hikâyesi, Starova’nın Balkan Destanı’nın ana karakteri olan Baba’nın hayatını farklı bir açıdan zenginleştirmiştir.

Ali Fethi Okyar, 1943 yılında ölümünden önce, oğlu Profesör Osman Okyar’dan, yeğeni Arif Starova’yı bulmak üzere Balkanlar'a gitmesini ister. Bu yolculuk, nihayet 1970 yılında gerçekleşir ve Osman Okyar Arif Starova’yı Pogradec’te değil Üsküp’te bulur. Bu görüşme oğlun-anlatıcının, Babası ve Osman arasındaki konuşmalar sayesinde Baba’nın İstanbul’da bulunduğu zaman diliminin, yitik zaman olarak ailede sır gibi gizlenen anıların açığa çıkarmasında büyük bir payı olacaktı. Ki Konstantinopolis Göçmeni romanının da odak noktasında, bu anlatılarla, ideolojik yönleri, baskıları, bütün bu değişimlerin ötekileşen kimliklerdeki yaraları gözler önüne sermek vardır. Roman, birçok imparatorluk ve medeniyet geçirmiş bir bölgede yaşayan farklı halkalrın hayat hikâyelerinden kesitlerle brilikte, ayrıntılı olarak tek bir ailenin örneği üzerinden evrensel olan göç teması farklı bir şekilde bir araya getirilmiştir.

Göç farklı dönemlerde farklı manzaralarla edebi eserlere yansımıştır. Karanlığın doruğunda bulunan insanlar yepyeni başlangıçlara yol almak için yazmaya karar verirler. Çünkü yazmak kimliğimizi tanımlayan unusur işlevini görür “Ben kimim?” sorusuna cevap bulmaya çalışır. Göçlere maruz kalmış hayatlarda, yazma ediminin taşıdığı otorite “Ben”in desteğine, yani onu yazan yazarın sesine dayanır. Kendi dilinin ve kendi kimliğinin eleştirisini kendi içinde barındıran bir söylemin sakini olur. (Chambers, 1994, s. 24) Konstantinopolis Göçmeni romanın önsöz bölümünde Baba sınırların varoluş sebepleri üzerinde durur. Ve Balkanlarda, Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanması sonucu kurulacak sınırlar yeni göç dalgaların habercisi olarak köksüzlük duygusunu da ortaya çıkarır. Sınırlar ve göçler arasında bir “diyalektik (eytişim) bağ” kurar. Baba bir yerden bir yere göç ederken muhakkak yanında, ailesinin kaderine yön veren kitaplarını da beraberinde götürürdü. Yine yanına aldığı kitaplarını karıştırıken,

Herakleitos tarafından ölümsüzleştirilen diyalektik teriminin, Avrupa ve dünya düşünce tarihinde çok (yanlış) kullanıldığına dair düşünceler tespit etmiştir.

Baba; Marx'ın on dokuzuncu yüzyılın en büyük filozofu olduğu ve kapitalizmin yükselişi sırasındaki olayların farkındaydı. Filozof Hegel'in dersini bir kez daha hatırladı: Diyalektik düşünce ve varlık üç aşamada gelişir: tezden, antiteze, ondan da senteze giden bir yol. (Старова, 2019, s. 13)[1] O, eserdeki olay örgüsü boyunca Hegel'in bu düşüncesini kendi hayatı açısından açıklamaya çalışır. Baba, göçün türlerinden sürgün şeklini diyalektiğin sadık bir eşanlamlısı olarak kabul eder. Hegel'in bu üç aşaması kendi sürgün hayatları içerisinde şöyle şekillendirmiştir: Tez; memleketten ayrılış, uzun süre aile kökleriyle iletişimin kesilmesi; antitez; köklerin, sınırların ötesinde yeni ortama nakledilmesi; sentez: sürgün ve geri dönüşü olmayan bir vatanın gerçeğini kabullenme(me)k. Baba, göçün karmaşık bir süreç olduğu, hayatın bir çok alanına etki ettiği gibi dilin önceki kimliğine de tahmin edilemeyecek bir şekilde yansıdığı gerçeğinin farkındaydı.

Osmanlı sonrasında Balkanlarda sürgünle birlikte ailesine yeni kimlik vermeye çalışan Baba için bu dönem hiç kolay geçmemiştir. Onun, Yugoslavya'da bir "Arnavut siyasi göçmeni" olarak belli süreçlerden geçmesi gerekiyordu:

> *Babanın "göçmen tasfiyesi" sürecinden geçmesi gerekiyordu, bu süreç için birkaç ay hatta bir yıllık bir göçmen "stajı" olabilirdi. Ve sonrasında göçlerin istikatmetlerinden olan ya Amerika ya da Avustralya'ya gidebilir veya Yugoslavya vatandaşlığı için başvurabilirdi.*[2] (Старова, 2019, s. 53)

Baba'nın büyük kardeşleri annelerinin karşı çıkmasına rağmen Amerikaya doğru yol almaya karar vermişler, Baba ise susmaya devam etmiştir. 21. yüzyıl başlarında globalizim, farklı ülkelerde uyum güçlüğü çekmeden nasıl yaşanabilir sorusunu gündeme taşımaktadır. (Aytaç, 2005, s. 98) Bu yüzden, otobiyografik metinlerin önemi bireylerin hafızalarında saklanan bastırılmış bir geçmişi canlandırması, toplumsal hafızanın yok etmeye çalıştığı gerçekleri anılarla yeniden gün ışığına çıkarmasındadır. (Aksoy, 2018, s. 206) Konstantinopolis

[1] Orjinal metin: Беше свесен дека Маркс беше врвен филозоф на XIX век и настаните во него, во времето на подемот на капитализмот. Добро ја запамети лекцијата на филозофот Хегел, според која дијалектиката е развиток на мислењето и битието во три степени: од теза, преку антитеза, до синтеза. (Старова, 2019: 13)

[2] Татко мораше да мине низ „емигрантско чистилиште“: мораше да мине низ неколкумесечен, а можеше да биде и едногодишен емигрантски „стаж“, па потоа или да замине кон вообичаените емигрантски дестинации Америка и Австрија, или да бара југословенско државјанство. (Старова, 2019: 53)

Göçmeni romanında kahramanların geçmişlerinden kopamayışları, geleceklerini alışılageldik bir biçimde algılayamama meselesi, onların benliğine derinden kazılmış meselelerdir. Bu sürgün sürecinde anne, doğum yerlerinden çok daha uzak bir mesafeye gitme kararı alırlarsa Tanrı’nın da onları terkedeceğini, tek yönlü, geri dönülmeyecek bir yolculuğa çıkacaklarını, sonsuza dek “dönecek vatanları olmayan mültecilere” dönüşeceklerine inanıyordu. Bü yüzden de anne, zorunlu olarak terk ettikleri, Uzaktaki İyon/Yanya deniz kıyısından başlayarak, Ohri gölü kıyısında ve en sonunda da Vardar nehri kıyısındaki evlerin anahtarlarını emanet / miras olarak saklıyordu. Aile, sürgün edildikleri zamanda yaşanılanlar ekinler gibi biçiliyor, yeni yurtlarında ekinler harmanlanarak yeniden yazılmaya, bu geçiş sürecinde de hayata tutunmaya çalışıyordu.

Baba, yeni göç ettiği Makedonyada, herhangi bir sebep olsun veya olmasın, ona ‘öteki’ olarak hep şüpheyle bakıldığının ve hep öyle kalacağının farkındaydı. Göçün, genlerin değişimini bile etkileme gücüne sahip olduğuna inanıyordu. Ve yeni ortamda, kadılık görevini bırakarak, Osmanlı’nın çöktüğü yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu bir dönemde yurduna dönen, siyasi nedenlerden dolayı da sürgüne zorlanan biri için toplumsal dışlamalar, etiketlenmeler, başlamıştı. Arkasından neler konuşulduğunu tahmin ediyordu, s.

> *Bu Arnavutluk'tan gelen göçmen, Atatürk Başbakanı Ali Feti Okyar'ın yeğeni olabilir mi ?! Öyle bile olsa, yüksek mevkide görevler üstlenebileceği Türkiye'de neden kalmadı ?! İçinde bir Arnavut, hatta bir Türk casusu mu gizli? Asla tam olarak tahmin edilemeyen, karmaşık bir göçmen ruhu!* (Старова, 2019, s. 89)[3]

Burada güçlü bir şekilde ötekinin dışlanışı dikkat çekmektedir. Şüphesiz ki bu “ötekileştirme” farklı iktidarlar, araya sınırların konması, değişik yönetim ve ideolojilerin egmenliğinden kaynaklanmaktadır. İnsanları kendi dünyalarından alıp, ucu olmayan bir yolculuğa sürükler. Bu savruluş esnasında ailede güzel anılar da birikmeye başlar. Bunlardan biri de Baba’nın kuzeninin oğlu Osman Okyar’ın eve gelişidir, bu sayede de aile, gelişecek olan sohbetten evin direğinin çok fazla bahsetmediği İstanbul yıllarını da öğrenebileceklerdi. Osman Okyarın gelişi ailenin tamamı, özellikle de Baba için büyük bir mutluluktu. Anlatıcı, misafiri otelden eve götürmeden önce birazcık Üsküp gezdirerek, Osmanlı kültürü ve mimarisini, tarihini konuşarak misafiri daha iyi tanımaya çalışıyordu. Dini unsurlara da değinen kuzenler bunu tarihi binalar üzerinden yorumluyorlardı. Eserde, Osman babası Ali Fethi Okyar’ın bu topraklarda kalan Osmanlı mirasının,

[3] „Зар тој емигрантот од Албанија би можел да биде внук на премиерот на Ататурк, Али Фети Окјар?! И да било така, зошто не останал во Турција, каде што можел да се најде на висока функција?! Да не ти бил скриен албански, па дури и турски шпион? Сложена емигрантска душа, никогаш докрај одгатлива!“ (Старова, 2019: 89)

ortak değer olarak her alanda birleştirci unusur niteliğinide olduğu düşüncesini aktarıyordu.

> *Benim babam, Ali Fethi Osmanlı mirasının sosyal, kültürel, iktisadi ve diğer alanlarda ortak değer olarak kabul edileceğini, ve gerçek manada islami – hristiyan ilişkileri birbirleriyele ömür boyu yaşamaya devam edeceğine inanıyordu.* (2019, s. 99)[4]

O bu beraber yaşamayı simbiotik yaşama benzetiyordu. İlk defa bir araya gelen iki kuzen Üsküp'teki Türk izlerini yorumlarken, babalarının kaderlerine, kimlik arayışlarına ve şehirlerin bu iki göçmen insanın üzerindeki etkileri, tarihi tartışırken evein önüne varırlar. Bu mekânın önü, Göçmen evimizin önü alışılmadık derecede hareketliydi. Anne ve Baba liderliğindeki bütün aile, ailemizin göçmenlik tarihinde uzun zamandır beklenen konuğunu karşılamak için kapılardaydı ...[5] (Старова, 2019, s. 103)

Luan Starova bir söyleşisinde kimlik tanımını özellikle Balkanlarda bulunan insanların kimlik tanımını yaparken, bu bölgede doğup büyümüş kişilerin kimlikleri mutlaka en az iki bileşenden oluştuğunu dile getirir. Bu romanda, yazarın Balkan Destanı serisindeki romanlarından farklı olarak ilk kez Baba'nın Türk kimliği unusuru okuyucuya açık bir şekilde sunulmuştur. Eve gelen misafire Baba, özenle sahip çıktığı anadili olan İstanbul aksanlı bir Türkçe ile konuşur. Osman konuşulan bu saf üsluba çok şaşırır, aynı zamanda ev ahalisi Baba'yı il kez Türkçe konuşurken duyar.

Anlatıcı, Baba'nın Türkçe sevgisinden bahsederken, Yugoslavya Dönemi Türk Edebiyatı'nın günümüze kadar gelmesinde önemli bir köprü görevi taşıyan, Latin harfleriyle yazılan ilk Türk gazetesi Birlik'in oluşumundan bahseder. Baba, sosyalist rejimin yönettiği dönemin Makedonyasında, İstanbul Türkçesine hakim olduğundan gazetenin düzenlenmesine, kurulmasına destek verir. Starova, anılardan bahsederken, Üsküplü Türk yazarlarının Baba ile dillerini konuşabilmek için onu sık sık ziyaret ettiklerini dile getirir.

Romanda, Osman Okyar'ın babası Ali Fethi Okyar'ın Balkanlarla, geride bıraktığı kuzeni ve çocuklarıyla ilgili nasihat ve hatıralarını anlatır. Ali Fethi Okyar oğluna Balkanlarla ve onun geleceğiyle ilgili bıraktığı sözler şöyledir:

---

[4] И мојот татко Али Фети веруваше дека заедничкото османско наследство, како заедничка вредност, ќе се открива во сите сфери на социјалното, културното, економското и други дејствувања и ќе продолжи да живее во вистинска исламско-христијанска симбиоза. (Старова, 2019: 99)

[5] Пред нашата емигрантска куќа беше необично живо. Целото семејство, на чело со Татко и Мајка, беа пред портите за да го пречекаат долгоочекуваниот гостин во емигрантската историја на нашето семејство…(Старова, 2019: 103)

> *Oğlum, Makedonya ve Balkanlar'daki Osmanlı yıllarının nihayete ermesi, Batılı emperyalist güçler ile bir zamanlar millet olan toplulukların kurduğu Balkan ulus devletlerinin birleşmesinin zaferiyle, 1919-1920 dönemine tekabül eder. Ancak, zaferlere rağmen hiçbir zaman yitirilmeyecek olan, birkaç yüzyıllık birlikte yaşama ve tecrübe sonucunda geriye kalan eski kültür ve medeniyetin izleri olacaktır. Bu gerçek asla ve hiçbirsurette ortadan kaldırılamayacaktır. Şüphesiz ki geride kalan yakınlarım, yeni yaşam anlayışıyla, birbirlerini anlamayı ve birarada yaşamayı sürdürecektir. Çünkü, Balkanları savaş ve yıkımlardan kurtarabilmenin başka bir yolu yoktur!* (2019, s. 111-112)[6]

Luan Starova Balkan Destanı’nda, yazar – analtıcı – baş kahraman arasında sağladığı birlik üzerinden Osmanlı’nın Balkanlıların kimlikleri üzerindeki önemini okuyucuya aktarmaya çalışmaktadır. Bu romanda da görüldüğü üzere otobiyografik romanlarda tarihe ışık tutan unusrlar, özellikle de soya yöneliş yoğundur. Çünkü tarih, soyun üzerine inşa edilir. Birey, kan bağının bulunduğu insanların yer aldığı ortamda doğar ve büyür. (Ulu, 2020, s. 138) Babanın arayışlarını elen alan bu eserde, Osmanlı sonrası Balkanlardaki yıkımların, azınlıkların milli kimliklerini oluştururken, etnik kökenlerinin temelin ortak paydalar üzerinden çözmeye çalışır. Buna Osmanlı kadı sicilleri ve aile bağları da dahildir.

Sonuç

Biz ve öteki çatışmasının söylemini hemen hemen bütün edebi metinlerde arayıp bulmak olanaklıdır. (Millas, 2005, s. 30) Kimlik sabit bir kategori değildir, Öteki'ye karşı tutuma ve diğeriyle diyalog yoluyla elde edebileceği anlayış ve iletişime bağlıdır. Luan Starova'nın çalışmasındaki olayların akıbetini gösterdiği şekilde bu durumun üstesinden gelmek, insanın Öteki'yi kavrayarak yanlış anlamaların üstesinden gelebileceğini savunur. Diğer yandan da göçler sonucu ‘öteki’ statüsü giyidirilen birinin toplum tarafından kabul edilmesi ancak o kişinin zamanla kendi iç dünyasını, hatalarını, korkularını yenerek kimliğini köklerinden doğarak, onlara sahip çıkarak kendi “beni”ni bünyesinde taşıdığı gerçeklerle

[6] Сине мој, минатото на османските векови во Македонија и на Балканот беше конечно разрешено во периодот 1919 – 1920 година, со победата на западните империјалистички сили здружени со новите балкански национални држави изникнати од некогашните милети. Меѓутоа тоа што никогаш нема да биде победено ќе бидат некогашните културни и цивилизациски траги од неколкувековното заедничко живеење и искуство. Тоа никогаш и никако не ќе може да се искорени. Преостанатите мои блиски бездруго ќе бидат носители на новиот живот со нови разбирања, да се продолжи соживотот и разбирањето, зашто нема друго чаре да се спаси Балканот од војни и пропаст! (Старова, 2019, s. 111-112)

yansıtır. Değişen veya dönüşen, diğerlerine uyum sağlayan ve onlarla diyaloğa giren bir kimlik temasından bahseder.

İnsan herşeye rağmen, nereye ait olduğu, kökenleri, ötekilerle ilişkileriyle, güneşte ve gölgede işgal edeceği yeri konusunda sürekli olarak kendi kendini sorgulamaya itildiği bir ülkede doğup büyüyorsa korkularını gizlemeyi öğrenir, ancak yine de gerçeğin peşini bırakmaz. Starova ailesinin reisi, köklerini hayatta tutabilmek için gençlik yıllarında Türkiye'ye daha sonralarında ise Makedonya'ya sığınmış, ömrü yettiği sürece bir mülteci olarak kalmıştır. Bu roman, Starova'nın diğer romanlarında olduğu gibi sadece bir ailenin soy bilincine değil, tarihe de ışık tutumaktadır. Starova ailesinin Balkanlarda Osmanlı-Türk algısına farklı bir pencerden bakması, yazarın kaleme aldığı eserler sayesinde Osmanlı döneminin ve sonrasında Türkler hakkındaki karalamaları çürütecek mahiyettedir. Bütün yazınımı boyunca, ısrarla Osmanlı yönetiminin daha sonrasında da yeni Türkiye'nin farklı çatışmlara sahne olan Balkanlardaki halkların gerçek kimliklerini, soy ağaçlarını belirlemede nekadar önemli bir faktör olduğunu farklı boyutlarda ele almıştır. Yabancının nasıl yansıtıldığı gerçeğinin izini sürmüştür ve hala devam etmektedir.

Kaynakça

Aksoy, N. (2018). *Kurgulanmış Benlikler: Otobiyografi, Kadın, Cumhuriyet.* İstanbul: İletişim.

Aytaç, G. (2005). *Edebiyat ve Kültür.* İstanbul: HECE.

Ayata, Y. (2008). Türk Edebiyatında Dış Göç: Bir Dış Göç Romanı Olarak Çırpıntılar, *Turkish Studies – International Periodical for the Lanugages, Literature and History of Turkish or Turkic*, *3*(2).

Chambers, I. (2014). *Göç, Kültür, Kimlik.* (İsmail Türkmen, Mehmet Beşikçi, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Çıraklı, M. Z. (2015). *Anlatıbilim – Kuramsal Okumalar*. Ankara: HECE.

Dervişcemaloğlu, B. (2016). *Anlatıbilimine Giriş*. İstanbul: Dergâh.

Gilroy, P. (2000). *Between Camps: Nations, Cultures and the Allure of Race.* England: Penguin Book.

Güvenç, B. (1993). *Türk Kimliği.* Ankara: Kültür Bakanlığı.

Jahn, M. (2015). *Anlatıbilim – Anlatı Teorisi Ek Kitabı.* (Bahar Dervişcemaloğlu, Çev.). İstanbul: Dergâh.

Moran, B. (2017). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri.* Ankara: İletişim.

Milas, H. (2005). *Türk ve Yunan Romanlarında "Öteki" ve "Kimlik".* İstanbul: İletişim.

Oktay, A. (2008). T*oplumcu Gerçekliğin Kaynakları – Sosyalist Realizm Üstüne Eleştirel Bir Çalışma.* İstanbul: İthaki.

Timur, T. (2002). *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*. Ankara: İmge Kitabevi.

Ulu, Y. S. (2020). *Türk Romanında Kimlik İnşası (1908-1923).* Ankara: İlbilge.

Старова, Л. (2019). *Цариградски Емигрант*. Скопје: Три.

Toplu Bellek Oluşturulurken "Ötekileştirilen" Hayatlar: Luan Starova'nın "Konstantinopolis Göçmeni" Roman Örneği

Özet

Edebiyat, tarihin bir milletin üzerine açtığı yaraların dışa yansımasıdır. Konusu insan olan edebiyat, kimi zaman evrensel boyutta olsa da daha çok bir milletin öz bilincini yansıtan vasıta görevindendir. Geçmişte yaşanılan hatıraları, unutulmuşlukları yansıtırken, bireyler yönetildikleri kişilerin maskelerini düşürmek amaçlı edebiyatın inceliğini kullanmaktadır. Balkan Savaşları sonrasında, Osmanlı hakimiyetinin Balkanlar üzerindeki etkisinin zayıflaması ve çekilmek zorunda kalması, bu topraklarda kalan birçok millet, özellikle de Türkler, kimliklerinde Türk bileşeni veya Osmanlı geçmişi olanlar için zor günlerin ve acıların başlangıcı olmuştur. Osmanlı sonrası Balkanlarda "toplu bellek" oluşturulma çabalarına rağmen bu topraklarda yaşayan milletler ait oldukları din veya etnik kimlikleri ne olursa olsun, özlerinde birkaç kimliği ve kültürü taşımaktadırlar. Çalışmamızın konusu olan "Konstantinopolis (İstanbul) Göçmeni" (Цариградски Емигрант) romanınında Luan Starova, babası Arif Starova'nın Mustafa Kemal Atatürk'ün getirmiş olduğu yeni reformlar sonucunda Osmanlı şeriatı ile Avrupa hukukunu birbirinden ayırdığı dönemde, kadılık eğitimi aldığı İstanbulda, dayısı Ali Fethi Okyar ile kesişen yazgılarını anlatmaktadır. Çalışmamızda, geçmişin taşıyıcısı niteliğini taşıyan bu roman üzerinden ölüme terkedilmiş toplumsal kimlik adı altında sosyo-kültürel aidiyet bilincini, ideolojik bir bütünlüğün oluşturulmaya çalışıldığı bir dönemde kendi durumlarını açıklığa kavuşturmak için "öteki" olarak ortaya çıkan bu güce karşı "ben"in şekillenmesini, ötekileştirmeyle kimlik oluşumunu ve bunun insan hayatına verdiği yaraların yansımalarını ele aldık.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, Balkanlar, kimlik, ötekileşme, Luan Starova, Ali Fethi Okyar.

Lives "Othered" While Creating Collective Memory: The Case of Luan Starova's "Immigrant from Constantinople"

Abstract

Literature is the outward reflection of the wounds that history has inflicted on a nation. Literature, the subject of which is human, is a vehicle that reflects the self-consciousness of a nation, even though it is sometimes in a universal dimension. While reflecting the

memories and oblivions of the past, the writers use the subtlety of literature to unmask the people who govern them. After the Balkan Wars, the weakening of the Ottoman dominance in the Balkans and being forced to withdraw became the beginning of hard times and sufferings for many nations, especially Turks, and those with a Turkish component or Ottoman past in their identities. Despite the efforts to create a "collective memory" in the post-Ottoman Balkans, the nations living in these lands, regardless of their religion or ethnic identities, have several identities and cultures at their core. In the novel "Constantinople (Istanbul) Immigrant" (Цариградски Емигрант), which is the subject of our study, Luan Starova talks about her uncle Ali Fethi in Istanbul, where she studied as a judge, during the period when her father Arif Starova separated Ottoman Sharia and European law as a result of the new reforms brought by Mustafa Kemal Atatürk. It tells about their intersecting destinies with Okyar. In our study, in order to clarify their own situation at a time when an ideological unity was tried to be formed, the awareness of socio-cultural belonging under the name of social identity left to die through this novel, which is the carrier of the past, the shaping of the "I" against this power that emerged as the "other", the identity with othering. We discussed its formation and the reflections of the wounds it causes on human life.

***Keywords**: Ottoman, Balkans, identity, marginalization, Luan Starova, Ali Fethi Okyar.*

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı
I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

Kosova Türk Ağızlarında Kullanılan Kimi Yapım Ekleri ve İşlevleri

SUZAN CANHASİ*

Giriş

Bu özeliği taşıyan Kosova Türk ağızları diğer Rumeli Türk ağızlarından ayıran bir niteliktir. Balkanlarda konuşulan Türk ağızlarının sınıflandırılmasıyla ilgili bugüne değin bazı çalışmalar yapıldıysa da bu önemli soruna yeterince iyi bir yanıt getirilmemiştir. Bu konuda tanıdık Macar Türkolog'u Nemeth, karşılaştırmalı bir analiz yaparken bütün Rumeli Türk ağızlarını iki büyük guruba ayırmış. Batı ve Doğu gurubu. Batı gurubuna tüm eski Yugoslavya'da yaşayan Türklerin ağızları bulunmaktaydı. Nitekim Banguoğlu'nun, Anadolu'nun ağızları ayırımında yalnız Makedonya Türk ağzı bulunuyor. Kosova ağzı anılmıyor. Bizim bildiğimize göre Kosova ve Makedonya Türk ağızları arasında bayağı fark vardır. Bizim de önerimiz şudur ki Batı gurubunu, Makedonya ve Kosova Türk ağızları diye ikiye ayırmalıyız.

Balkan Türk ağızları üzerinde yeterince araştırmalar yapılmamıştır. Araştırma şartların eksik olmasıyla sayısı da çok azdır. Geçen yıldan itibaren bizim üniversitede yapılan yüksek lisansta ağız araştırmaları konulu tezler çalışılmaktadır. Ağız araştırmalarını kapsayan bir proje çerçevesinde, bu bölge ağızlarının atlası yapılması gereklidir. Atlasın yapılması Türkiye diyalektoloji atlasının bir bütün olmasına büyük katkısı olurdu. Dilbilimde ağız, bir dilin veya lehçesinin sınırları içinde, belli bölge veya topluluklara özgü sözlü anlatım yollarının bütünü, olarak tanımlanabilir (Gemalmaz, 1989, s. 3). Batı Türkçesinin Rumeli ağzını buna örnek olarak verebiliriz. Kosova Türk ağızları ses bilgisi, biçim

* Prof. Dr. / Priştine Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Kosova), suzanacanhasi@hotmail.com

bilgisi ve söz dizimi kuralları yönünden az miktarda ayrılıklar gösterir. Örneğin, Mitroviça ahalisinin fazlası Sırp ve Boşnak olduğundan bu dillerin etkisi görülmektedir. Prizren, Priştine ağızlarında ise Arnavut dilinin etkisi görülmektedir. Bu etkileşim olayları toplum dilbilimcilere araştırma konusu olabilir; ama biz dilbilgisi bakımında olan farklılıkları inceledik.

Kosova Türkçesi genellikle çok dilli ortamlarda varlığını sürdürmektedir. Konu hakkında görüşlerine başvurulmuş olan kişilerce ve bazı çalışmalarda, Kosova Türkçesinin bir dönem şehirlerde ortak iletişim dili olduğu belirtilmektedir. Bir zamanlar devlet ve kültür dili olan Türkçe Kosova'nın çeşitli şehirlerindeki camilerde vaaz dili olarak kullanıldığı da anlaşılmaktadır. Kamusal alanda, çarşı-esnaf, cami=cemaat ortamlarında konuşulduğu gibi şehirlerin çoğunda aile ortamında konuşulduğu yönünde bilgiler mevcuttur.

Kosova'da bugün yaşayan Türkler hakkında Kosovalı Arnavutlar ile Türklerin söylemleri farklıdır. Bazı ırkçı Arnavutlar Kosova'da Türklerin varlığını temelden reddetme eğilimde iken, kimileri de "kendilerini şehirli sayan ve Türkçe konuşan Kosovalılar" şeklinde tanımlamaktadır. Kosova'da kendini Türk beyan edenlerden ise atalarının Anadolu'dan geldiğini ileri sürenler olduğu gibi kendilerini kısaca Türk diye tanımlamakla yetinenleri vardır.

Kosova Türk ağızlarının gelişmesi Türklerin bu bölgeye yerleşmesinden sonra başlamıştır. Anadolu'dan Kosova'ya yerleşen Türkler, Balkan Türklüğünün temelini oluştururlar ve Anadolu Türkçesinin en batıda kalmış bir kolu olarak kabul edilir. Mevcut bilgiler Kosova Türkçesinin art zamanlı yapısı hakkında bazı ipuçları vermektedir. Bunlardan kalınlık-incelik uyumunun düzlük-yuvarlaklık uyumuna kıyasla daha gelişmiş olması Kosova Türkçesinin kaynağı hakkında bir fikir vermektedir. Ayrıca Osmanlıca döneminde geliştiği tespit edilmiş veya düşünülen bazı özelliklerin Kosova Türkçesinde ortaya çıkmayışı da bir belirti olarak değerlendirebilir. -mAll gereklilik kipi ekinin kullanılması, -mAk isim-fiil ekinin iyelik eki almaması, -İş isim-fiiliyle -AraK zarf-fiil ekinin kullanılması buna örnek verilebilir (Sulçevsi ; 167). Bu eklerin Osmanlıca döneminde kullanım sahasında çıktığı yönünde görüş ve tespitler var olduğunu kabul etmekte bir sakınca yoktur. Bu bakımdan Kosova Türkçesi Gülsevin'in ifadesiyle "periferik" bir ağız olarak "arkaik" birtakım özellikleri muhafaza etmiş olan bir varyanttır. Yani Eski Anadolu Türkçesinin bazı kalıntılarını muhafaza etmiştir. Bu yönüyle hâlen araştırılmaya değerdir.

Kaya'ya (1984) göre, Balkanlarda konuşulan Türkçe, Anadolu'dan gelen Türkler tarafından yerleştirilip geliştirildiği için, doğal olarak Anadolu Türkçesinin tüm gelişim evrelerini yaşamıştır. Ancak şu da bir gerçektir ki, Anadolu'dan gelen Türklerin tümü aynı yörenin insanı değildir. Dolayısıyla aralarında küçük dil farklılıkları da bugünden farklı değildi. Böylece değişik yöre halkı buraya yöresinin

dil özelliğini de beraberinde getirmişti ki, bugün “Yugoslavya”daki Türkçe için de farklı yörelerde farklı konuşulmasının bir nedeni bu noktaya bağlanabilir.

Kosova Türk ağzı meydana gelmesine birçok olanak vardır. 1999 yılına kadar Sırpça devlet dili olduğu için etkisi daha fazla görülmektedir, 2000 yılardan sonra devlet dili Arnavutça olduğu için etkisi daha yoğundur. Bundan maada hangi şehirlerde Sırpların yoğun yaşadıkları bölgelerde ya da Arnavutların, o dilin etkisi görülmektedir. Daha bir değişik tespit de bulunmaktadır ; Sulçevsinin dediği gibi Kosova’nın sayısal anlamında herhangi bir zamanda üstünlük sağlayamamış olan Kosova Türkleri hâliyle Kosova’da yaşayan diğer milletlerin dilini öğrenmeye ve konuşmaya ilgi göstermiştir. Karşılışlı evliliklerin de büyük etkisi görülmektedir. Örneğim :

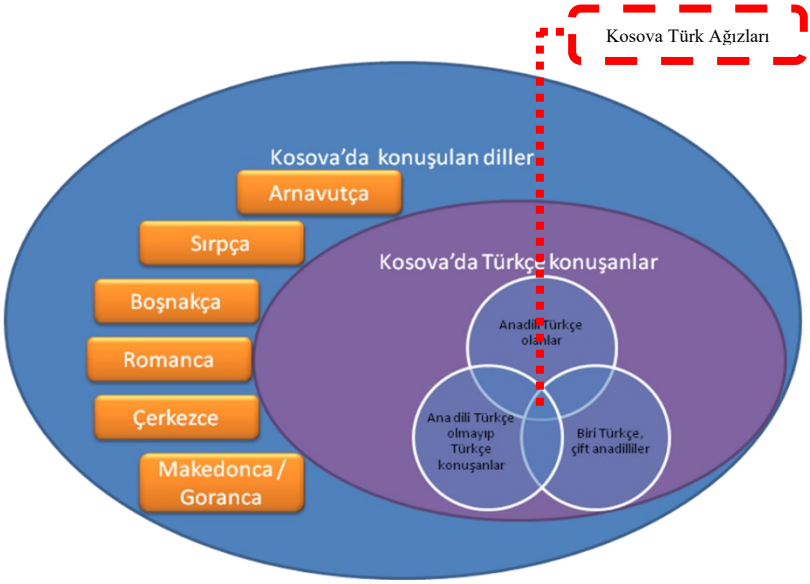

Şekil – 1: Kosova Türk Ağızlarının oluşumunda etkili olan konuşur grupları: Anadili Türkçe olanlar; Biri Türkçe olan, çift anadilliler; Anadili Türkçe olmayıp Türkçe konuşanlar / konuşmaya gayret edenler. (Sülçevsi, 2008)

Yukarıdaki bilgiler ve günlük yaşamamızdaki gözlemlerden hareketle Kosova’da Türkçe konuşanların üç farklı gruptan oluştuğunu görebiliriz.

Balkan ağızları üzerine yapılan araştırmalarda daha çok ses bilgisi yönünden incelemelerin ön plana çıktığı görülür. Ahmet Günşen, yüzyıllarca devam eden diller arası etkileşimin Türkçe cümle yapısında büyük oranda Hint-Avrupa söz diziminin hâkimiyetine yol açtığını zikretmektedir. Kosova Türk ağızları hakında diyalektolojik çalışmaların sayısı oldukça kabarıktır. Bu çalışmalar yayımlanmış ve yayımlanmamış yüksek lisans ve doktora tezleri ile makalelerden oluşmaktadır. Çalışmalar Kosova Türkçesinin fonetik ve morfolojik özellikleri ele alınmıştır. Kosova Türk ağızlarında yapım ekleri şimdiye kadar kimse tarafından işlenılmemiştir. Doktora tezim için derlediğim malzemelere dayanarak yapı eklerin işlevlerini araştırdım ve kaydetiğim sonuçları sizlere sunacağım. Şimdilik genel olarak yapı eklerin işlevliğini açıklayacam diğer kongrede birkaç yapım eke odaklanacağım.

Yapım ekleri sözcüklerin kök ya da gövdelerine gelerek sözcüğe yeni bir anlam kazandıran eklere yapım ekleri denir. Türkçede yapım ekleri dörde ayrılır:

1. İsimden isim yapan ekler
2. İsimden fiil yapan ekler
3. Fiilden fiil yapan ekler
4. Fiilden isim yapan ekler

1. İsimden isim yapan ekler

İsimlerin kök veya gövdelerine gelerek yeni bir isim ya da isim soylu sözcük yapan eklere ‘’isimden isim yapan ekler’’ denir. Bu ekler genellikle isimlerden yeni isim, sıfat ve zarflar yapar. Bölgemizde kullanılan isimden isim yapan ekler şunlardır:

+ cı (+ ci, + cu, + cü) eki

Bu ek isimlere gelerek genellikle meslek adları yapar. T.T.’de ünlü uyumuna ve ünsüz benzeşmesine uyar. Bölgemiz ağızlarında ünlü uyumuna aykırı düşer ve sadece ’’-ci’’ ve ’’-çi’’ şekli kullanılır**.**

- basmaci< basmacı (25. / 9) ; dogramaci < doğramacı (18./2) ; paytonci < faytoncu (20./7) ; boyaci < boyacı (20. / 6) ; kasapçi < kasapçı (8./8) ; baloncu < baloncu (6./22) ; zanatçi < zanatçı (33./ 4) ; kamionci < kamyoncu (65./1) ; başçivanci < başçıvancı (50./39) ; dügünci < düğüncü (35. / 5) ; asçi < aşçı (59./ 1).

Bu ekin bu anlamdan başka bir anlamı da vardır. İsimlere ve sıfatlara gelerek alışkanlık ve süreklilik gösteren sözcükler yapar.

- yolci < yolcu (2/13) ; şakaci < şakacı (SD.) ; inatçi < inatçı (SD.) ; yalanci < yalancı (SD.) ; gündelikçi (gündelik işçi) (33./21) ; yalanci (59./1) ; yolci (62./5).

+ cık (+ cik, + cuk, + cük) eki

İsme ve isim soylu sözcüklere gelerek sevgi, şefkat, küçültme anlamları verir. Bölgemizde yalnız +cik eki kullanılıyor ve ses uyumuna aykırı geliyor. Metinlerimizde ve günlük hayatta, konuşmalarda rastladığımız örnekler şunlardır:

babacik < sevgili baba (17./55) ; anacigım < sevgili anam (22./74) ; ablacigım (31./55) ; karicigım < şefhat (29./60) ; ilancik < küçük yılan (32./21) ; içicik < iki küçük (19./14) ; almacik <almacık (52./13).

Sıfat ve diğer sözlere gelerek anlamları pekiştirilir:

ufacik < çok ufak (31./44) ; encik < alçak ; bücüncek < bugün (20./9) ; azecik < azacık (18./41).

Bazı isimleşmiş sözlerde : kapicik, arpacik, kırlancik (kırlangıç), kızılcik < kızılcık.

+ ca (+ ce, + ça, + çe) eki

İsimlere ve isim soylu sözcüklere geliyor. Bölgemizde yalnız + ce, + çe şekilleri kullanılıyor ve ünlü uyumuna aykırıdır.

ulice < aile reisi (20./ 8) ; bences < bence ; iyices < iyice ; olonces < olunca ; adices < adıyla (49./11).

+ce eki ulus adlardan sonra kullanılarak dil ve lehçe adları yapar; çe şeklinde kullanılır:

Prizrençe ; istilayçe (Türkiye Türkçesi) ; Arnuçe ;İngilizçe ; Arapçe ; Sırpçe ; Makedoncas (54./2) ; Germances (54./5) ; yüzbinlerce (63./19) ; senelerce (64./12).

+ dasi eki

Zaman bildiren isimlere gelerek zarf yapmıştır.

- yarındasi < yarındası (3./15) ; yarındaisi (53./9).

+daş (+ deş) eki

Ortaklık ve beraberlik belirten isimler yapar – daş,- taş biçimleri kullanılır.

Kardaş < kardeş (17./17) ; ayaktaş (39./1) ; yoldaş (9./15) ; kıskardaş < kızkardeş (19./1) ;

+ ka eki

Bu ek Sırpçadan KTA 'a geçen, cinsiyeti bildiren bir ektir. – ka eki dişi cinsiyette olanı bildirir**.**

-maçka (dişi kedi) (32./8) ; arapka (arap kadını) (23./39) ; unuka (torun) (17./58) ; hizmetçarka (hizmetçi kadın) ; çülika (köylü kadın) ; kuçka (dişi köpek) ; şotka (dişi ördek) ; ihtiyarka (ihtiyar kadın) (50./27) ; budalinka (34./5).

Not: Bütün Güney Slav dilleri dişi anlamını + ka, + itsa ekleriyle yapıyor. Bu dillerin etkisiyle Rumeli Türk Ağızlarında da bu ekler bulunmaktadır

Cinsiyeti bildirmeyen sözler de kurar.

Bubaçka (böcek) ; cinka (küçük tavuk cinsi) ; çiçka (kıvılcım) ; piska (çığlık); buçka (yayık)[63]; fluska ( ) (25. / 9)

***+ka* ekiyle türetilmiş sıfatlar da bulunur**.

-bulutka (lezzetsiz) ; çünteşka (anlayışsız) ; katileşka (katil kadın) ; dulaveçka (dul kadın) .

Son iki örnekte + ka ekinin önünde Arnavut dilinden alınan + eş ve + aveç ekleri bulunmaktadır.

+leyin eki

İsimden zarf yapan bu ek bölgemiz ağızlarında kısaltılmış biçimde + len ve + le biçiminde kullanılıyor.

- ceceyle < geceleyin (22./86) ; akşamlen < akşamleyin (24./11) ; sabahleyin (28./60) ; ceceyle < geceleyin (19./7) ; sabale < sabahleyin (34./50) ; sabayle < sabahleyin (55./5) ; ayşamle < akşamleyin (52./1) .

[63] Kaynakçası gösterilmeyen örneklerin kaynakçası: Suzana Dedoviç, Mitrovaçki Turski Govor (el yazısı) basılmamış mastır tezinden alınmıştır. (Belgrad, 1992).

+ lı (+ li, + lu, + lü) eki

İsim soylu sözcüklere gelerek sıfatlar kurar. Bölgemiz ağızlarında yalnız + li şekli kullanılıyor ve ünlü uyumuna aykırı bulunuyor.

- hızli < hızlı (3/32) ; sütli < sütlü (20. BA. 9) ; usli < uslu (30/18) ; tatli < tatlı (31/47) ; yamali < yamalı (27/68) ; kapali < kapalı (27/81) ; sakli < saklı (27/19) ; bayrakli < bayraklı (25./ 1) .

+li eki yer adlarına gelerek adlar ve sıfatlar kurar.

Anadolli < Anadollu (16/1) ; Üsçüpli < Üsküplü

+lık (+ lik, + luk, + lük) eki

Bu ekle yapılan yer isimleri yapıldıkları ismin gösterdiği nesnenin bulunduğu yeri ifade ederler. Bölgemiz ağızlarında + lık ve + lok eki kullanılıyor.

taşlık (18./29) ; tiçenlık < dikenlik (27./67) ; papuçlok < papuçluk (8./21); odonlok < odunluk[64]; otlok < otluk (4./23) ; viranlık (4./50) ; ignelık (18./29) ; sırçalık (18./29) ; meydanlık (41./2) ; daglık < dağlık (36./17) ; düşeklık (60./9).

Soyut kavramların adını yapar:

dargınlık (20. / 11) ; açlık (12./25) ; eksiklık < eksiklik (12./176) ; birlık < birlik (28./78) ; yolcilık < yolculuk (27./57) ; yigıtlık < yiğitlik (29./8) ; şaşkinlık < şaşkınlık (26./45) ; yorgonlok < yorgunluk (27./77) ; eylık < iyilik (21./15) ; rezillık (43./9) ; düşmalıg (63./12) ; eylık, hoşluk (47./4) ; şenlık (57./3) ; gençlık (56./4).

Başka adlar da yapar:

Kuşluk < öğle yemeği (20./ 6) ; akşamlık < akşam yemeği (12./137) ; ilçlık (damat ilk defa ziyafete çağrıldığı zaman) (29./30) ; pislık (30./25) ; aklık (beyaz pomat) (4./20) ; celinlık < gelinlik (22./66) ; bolluk (20. / 2.) ; çivilık < askı.[65]; günlük (35./1) ; üstelık (41./7) ; ağretlık < ahretlik (36./13) ; boşçalık (57./2) ; topliluk (arkadaşların toplanması) (61./5).

[64] Sürreya Yusuf ,'' Prizrenski Turski Govor'' , Jedinstvo, Priştine 1987, s. 80
[65] Suzana Dedoviç , ''Mitrovaçki Turski Govor'' , Magistarski rad. 1992, Belgrad.

+ ncı (+ nci, + ncu, + ncü) *eki*

Sayı adlarına gelerek sıra gösteren sözlükler kurar. Ünlü uyumuna uymaz yalnız *+ nci* eki kullanılır.

içınci < ikinci (21./15) ; üçünci < üçüncü (50./5) ; dokuzunci < dokuzuncu (9./11) ; ortanci < ortancı (12./50) ; ikıncısını (başka ek gelince i = ı geçiyor.) (50./41) ; dokuzunci < dokuzuncu (39./1) ; birınci (58./11).

+ siz (+ soz, + suz, + süz) eki

Bu ek bir nesnede bir şeyin yokluğunu ifade eder -li ekinin olumsuzudur. Bölge ağzında bu ekin ''z'' ünsüzü ''s'' olarak kullanılıyor. Sözün son hecesindeki ses yuvarlak geniş ise o zaman ekte de ses yuvarlak geniş ise o zaman ekte de ses yuvarlak geniş olur. Bu olaya Prizren ve Mamuşa ağzında rastlıyoruz.

- kabahatsıs < kabahatsız (16./96), susuz (19./7), sensıs < sensiz (24./41), soysos < soysuz, yolsos < yolsuz ; izınsız < izinsiz (64./6) ; bausus < bahtsız (33./ 21).

+O eki

Bu sesten meydana gelen ek KTA özel isimlere gelmektedir. Sevgi, samimiyet ve küçültme bildiren ve bir ses değişmesi sonucunda ortaya çıkan bir ektir.Adlar kısaltılıyor ve ''o ''eki geliyor.

- Müzo < Müzeyyen (9./9), Sülo < Süleyman, Çazo < Kâzım, Şemo < Şemsettin, Şüço < Şükrü.

Arnavut dilinden bazı sözler kısaltılarak bu eki almışlardır.

- loçko (çok candan), şurlo (sağır), mico (amca) (18./7).

Sırp dilinden: gırlo (kamburlu), çopo (topal)…

+ ö **ekiyle türemiş sözler**: şaşo (şaşı), kikro (boyu ufak), trumbo (şişman), şişko (şişman)[66], ayo < ayı (24./5) ; metro < metre (57./4).

+ çez eki (+ la)

Bu ek KTA' da isimlerde ve fiillerde görülmektedir. Fillerde bağ-fiil eki gibi isimlerde ilgeç eki yerinde.

[66] Surreya Yusuf a.g.e. s. 84

- çagıtçes, koynekçez, kızçez (25./ 11), oralıkçez (7./9) ; adices (49./11).

Kosova Türk ağızlarında bu yapım eki dil ve lehçe adları yapar.

- türkçes, sırpçes, bulgarces, urumces, şapçes (Eckmann, 1960, s. 204)

İsimden Fiil Yapan Ekler

İsimlere gelerek fiil yapan eklerdir. İsimden fiil yapma ekleri ile yapılan fiiller de dayandıkları isimlerle ilgili veya yapma ifade eden çeşitli hareketleri karşılarlar. Bu hareketlerin manaları umumiyetle dayandıkları isimlere bağlıdır. Bölge ağızlarında rastladığımız isimden fiil yapma ekleri şunlardır**.**

+ a- (+e-) eki

İsim soylu sözcüklere gelerek fiil yapar. İsmin fiil yapımında çok az kullanılır. T.T.'sine göre bir değişiklik yok.

yaşa – (14./1), oyna – (17./46) < oyun – a ; yaşa – (57./16).

+kir- (+kır, +kur, +kür, +çür)- eki

Ses taklitlerinden fiil yapan bir ektir. Derlediğimiz metinlerde bu ekle ilgili çok az örneklere rastladık.

Cügürti < gürleme (27./100) ; haykıridiley < şarkı söylerdiler (9./17) ; tükür – (28./24) ; sümçür (sümkür), tüçür (tükür)[69]; aykır < haykır (56./11).

+la- (+le)- eki

Bölgemiz ağızlarında çok işlek bir ektir. İsim soylu sözcüklere gelerek fiil yapar. Türkçede başlangıçtan beri kullanıla gelmiş, bilhassa son zamanlarda işlekliği çok artarak, isimden fil yapma safhasında hakim olan başlıca ek durumuna yükselmiştir**.**

- sula, rasla – (30./19) ; taşla – (32./9) ; başla – (24./52) ; topla – (21./16) ; avla – (26./8) ; otla -(26./29) ; yagla – (23./62) ; ilaçla – (62./8) ; işle – (58./3) ; kakala < vur kapıya (18 ./62) ; tepele < öldür (22 /90) ; piple < elle (18./ 5)

T.T.'de çekim esnasında vokalin bazen değiştiği görülür: baş-lı-yor > baş-la-yor nitekim bölgemiz ağızlarında bu değişme yoktur; baş-la-y, top-lu-yor > top-la-y, av-lı-yor > av-la-y…

[69] Süreyya yusuf a.g.e. s. 82

+lan- eki

+la - ekinin ''n'' çatısı ile genişletilmiş şeklidir. T.T.'de ki eki +el eki yerine de kullanılır.

Susuzlan < susamak (19./7), siyalan (25. / 22), hastalan (22./11), azlan < azal, darlan < daral, sarilan < sarar, incelen < incel, dirilen < diril, ufaklan < ufal

Fiilden İsim Yapan Ekler

Yapım ekleri içinde sayısı en çok olan ekler, fiilden isim yapma ekleridir. Bu eklerin fonksiyonları bazan belirli ; bazan belirsizdir. Verdiğimiz örneklerle bu fonksiyonları belirteceğiz.

Bölgemiz ağızlarında kullanılan fiilden isim yapma ekleri de diğer ekler gibi yazı dilimizdeki eklerden pek farklı değildir. Bu eklerde görülen değişiklik en fazla fonetik bakımındadır. (Dedoviç, 1992, s. 43).

- mak (-mek) eki

Eskiden beri fiilden isim yapma eklerinin en önemlisidir, çünkü fiillerin soyadları sayılır.

Fonksiyonu fiillerin hareket isimlerini yapmaktır. Bu fiil isimlere masdar, -mak,-mek ekine mastar eki denilir.

Bölgemiz ağızlarında kalıplaşmaya uğrayan mastarlar ise artık kendilerinde bulunan hareket gösterme niteliğini kaybederek doğrudan doğruya nesnelerin adı olmuştur.

- Basamak (25. / 18) ; apuşmak < şaşmak (27./65) ; kaçamak (10./5) ; tokmak < enayi kişi.

Osmanlıcada ve Prizren ağzında ''dimek'' diğer bölge ağızlarında ''demek'' mastarları da ''denebilir ki; şu halde'' anlamlarında birer bağ ve cümle açıcı haline gelmiştir (Korkmaz, 2000, s. 55).

Cümlede hal ekleriyle kullanıldığı zaman en fazla yönelme ekiyle görüyoruz. KTA yumuşak *g (ğ)* olmadığı için g sesi iki vokal arasında kendini muhafaza eder.

- *bük banketler hazırlamaga başlamiş (28. / 17)*
- Delikanli cene düşünmege başlamiş (21./20)
- cüya şaka devrışmege başlamiş (24./37)

- Büleda cenek top yaşamaga başlamişlar (26./95)
- yer tepışmege başlamiş (27./114).

Örneklerde görüldüğü gibi metinlerde rastladığımız örnekler hepsinin mastarı yönelme halde ve yanında başlama sözü bulunuyor. Bu örnekler Prizren Ağzındandır. Diğer KTA mastar hemen hemen hiç kullanılmıyor. Prizren ve İpek ağızlarında daha bir çeşit kısaltılmış mastar kullanılıyor.

- ma < mā < mağa < mak / - ma < maya, - me < meye
- ne vakıt unudidık bi çitap alma lazım idi koşma çabuk çabuk alma hem dünma (25./13) .
- Fukara karının çocugi başlamiş büyüma ; oni lazım evlendırma... sora cene çagırma citmişlar. (14./5, 7, 49) .
- hem ciderla çagırma o cüzel kızi cürsün bizım ekmek yema bülmedıgımızi (15./29) .
- açan stey citma veri yüzügüni padişaya (8./15), buni yolayla asma (8./16), celmemiş padişa cürma (8./18).
- Ayo Osman ona kasabay sorma istemiş (24./54) .

- *me ,- ma* ekiyle rastladığımız bazı nesne isimleri:
- Yokimiştır celme (celme = yabancı kişiler, muhacir) (25./5) ; anam küyli, celme imiştır (7./15) ; pastırma (25./9).

Topladığımız diğer metinlerde daha birkaç söze rastladık**.**

- burma (nişan yüzüğü), dolma, asma, sıtma, boyama (kırmızı toz biber) .

-(i)ş eki

KTA'da çok nadir bir ektir; ona diğer elimizde bulunan malzemelerde rastladık. Yalnız - *ış* biçimi var.

- celış < geliş, çikış < çıkış, cüsterış < gösteriş, enış < iniş, bakış, dikış.
-

-gi (- gı, - gu, - gü) eki

Bölge ağızlarında yalnız - gi biçimi kullanılmakta olup ses uyumuna uymaz.

- uyki < uyku (57./7) ; çalgi < çalgı (28./51) ; korki < korku (14./24) ; yaygi (53./14).

Konuyla ilgili şu örnekleri verebiliriz:

-atki < atkı , ürgi < örgü , saygi < saygı (43./4).

- ce, - ca, < - ge, - ga eki

KTA az kullanılan bir ektir. Derlediğimiz metinlerde bu ekle ilgili örnekler –ce biçmindedir.

süpürce < süpürge ; alaca (52./9).

-k (- ık,- ik, - uk, - ük, -ok) eki

Yaptığı isimler umumiyetle hareketi yapan çeşitli nesneler karşılar. Rastladığımız örnekler - ık biçiminde ve ses uyumuna aykırı**.**

- cenek < yine (12./50) ; düşenık < döşeli (20./5) ; ciyınık < döşeli (28./45) ; sarık < sargı (17./34) ; deşık , ceberık < geber- ik[72]; ezık < ezik ; degışık < değişik ;topok < topuk ; kokoşok < tembel ; bragık < boşanmış kadın ; kapanık <kapalı .[73] ; yapık (56./10) ; açık (46./17) ; çikık (56./11).

- ı (- i, - u, -ü) eki

KTA ağızlarında bu ekin sadece - i'li biçimi kullanılır ve ses uyumuna aykırı düşer.

yazi < yazı (11./7) ; korki < korku (14./24) ; yati (-ya) < yatı (30./9) .

Metinlerde yer almayan şu örnekleri de verebiliriz : üli < ölü ; doli < dolu ; ürti < örtü ; sayi < sayı ; yapi < yapı (20. /11) ; süri < sürü...

-ıcı (- ici, - uci, -üci) eki

Bölge ağzında bu ek - oci, - üci, - ıci, - uci biçimleriyle gelir. Böylelikle hem incelik -kalınlık hem düzlük -yuvarlaklık ses uyumuna aykırı düşer. Derlediğimiz örneklerde sadece bir örnek verilmiştir.

bakıci < bakıcı (23./82).

Konuyu daha iyi aydınlatmak için şu örnekleri veriyoruz:

satıci < satıcı , okoyoci < okuyucu , yüzüci < yüzücü . (KTA) ; kesıci < kesici , ezıci < ezici , dikıci < dikici (MTA).

---

[72] Tuncer Gülensoy Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme, (TDAY- Belleten, 1984) TDK Yay- 533, Ankara, 1987, s. 103'ten alınmış örnekler (Rize Ağzı ile benzerliği açıklıyor).

[73] Suzana Dedoviç a.g.e. s. 43

- tı (-ti, - tu, - tü) eki

Türkçede eskiden beri işlek olarak kullanılan fiilden isim yapma eklerinden biridir. Esas itibariyle - n'li fiil gövdelerine getirilir.[74]

Bölgemiz ağızlarında – ti 'li biçimi gelir.

bagırti (18./26) , toplanti < toplantı (13./8) .

cürülti < gürültü (27./118) , cügürti < gürleme (27./100) - isimden isim yapan ek.

Derlediğimiz diğer metinlerde rastladığımız örnekler şunlardır:

cezınti < koridor , sıkınti < sıkıntı , kırınti < kırıntı (KTA misafirlere ikram edilen yiyecek) ; gezınti < gezinti , girınti < girinti (MTA kullanılan).

- kun, - kum eki

KTA yalnız kullanılan ek. Derlediğimiz örneklerde bu eke yalnız iki örnekte rastladık**.**

-uçkun <kaçık (yenlik akıllı , acemi kişi), yutkum < yudum[75], nutkun < kekeleme ; solgun (56./37).

- çez, çen eki

(Bağ – fiil) eki – ken KTA – çen ve – çez biçimlerinde kullanılır ve çok işlek bir ektir.

-ciderçez < giderken (9./12) ; ceçerçez < geçerken (6./22) ; uyurçen < uyurken (29./10) ; aglarçen < ağlarken (26./39) ; calırçen < gelirken (2./8) ; kaynatırırçen < kaynatırırken (18./17) ; beklerçez < beklerken (25. / 2) .

MTA bu ek TT gibi kullanılıyor, ama çok az sayıda : sayarken (62./2) ; gelirken (55./4).

Fiilden Fiil Yapma Ekler

Sayıları az ama işleklik dereceleri çoktur. Fiilden fiil yapma ekleri, fiil köklerine, fiilden yapılmış fiil gövdelerine ve isimden yapılmış fiil gövdelerine eklenirler. Fiilden fiil yapma ekleri çatı ekleridir. Bölgemizde şu ekler kullanılmaktadır.

---

[74] Muharrem Ergin a.g.e. s. 189

[75] Sürreya Yusuf a.g.e. s. 82

- n- (- ın-, - in-, - un-, - ün-) eki

Bu ekin fonksiyonu kendi kendine yapma veya olma ifade eden fiiller yapmaktır. Yani bu ek fiillerde dönüşlülük ve edilgenlik anlam ifade eder. Bölgemiz ağızlarında bu ekin – in'li biçimi kullanılmadığı için ses uyumuna aykırı geliyor**.**

sevın < sevin (60./15) , ceçın < geçin (25. BO.28) , paçlan < temizlen (25.BO.36) , ciyın < giyin (22/68) , bulan < bulan (31/18) .

- l -(- ıl-, - il-, - ul-, - ül- – ol-) eki

Çok işlek bir ektir. Fiilde edilgen ve dönüşlü çatı kurar. Derlediğimiz metinlerde şu örneklere rastladık.

yorol < yorul (27./61) ; kurtol < kurtul (12./139) ; çekıl < çekil (19./11) ; ayıl (24./51) ; çesıl < kesil (24./45) ; sarıl (26./69) ; asıl (44./1) ; takıl (56./35) ; sokul (61./11).

Bu ekin - il'li biçimi kullanılmıyor, onun için ünlü uyumuna uymuyo Prizren ve Mamuşa Ağızlarında ilk hecede yuvarlak ses varsa ekin ünlüsü yuvarlak olur; hiçbir yerde bulunmayan yalnız bu yerlerde bulunan – ol biçimi vardır.

- ş- (-ı) ş-, -(i) ş-, -(ü) ş-, -(u) ş- eki

Fiillere gelince bir ortaklaşma veya bir oluş ifade eder. İşteş ve dönüşlü çatı kurar.

devrış < devrişmek (24/37) , konoş < konuş (28/6) , koşuş (25.BÇ.13) , buluş (26/96) , süleş (28/12) , bakışırçen < bakışırken (29/70) , oynaş (30/20) , bogoş < boğuş, ugraş < uğraş (54./11) ; tepreş (43./5).

- r -(- ar-, - er-, - ır-, - ir-, - ür-, - ur-) eki

Faktif geçişsiz – geçişli (geçişli başkoyma yaptırmak) ekleri denilen bu ekler, oldurma, yaptırma ifade ederler.[76]

- çikar < çıkar (3/22) , şaşır (23/71) , şişır < şişir (6/26) , dogor < doğur (28/11), doyormak < doyurmak , otormak < oturmak [77] ; devır < devir (58./1).

[76] Muharrem Ergin a.g.e. s. 206
[77] Nimetullah Hafız a.g.e. s. 29

- tır- (- tur), - dır- (- dur-) eki

Bu ek ettirgen fiiller yapar. Bölgemiz ağızlarında – tir ve – dir biçimleri hiç kullanılmıyor. Bundan dolayı büyük ünlü uyumuna aykırı durumlar meydana gelir. Bu ek, T.T.'sinde - t ve – r eki yerine kullanılır.

- çagıtırmak < çağırtmak (29./75) ; bindırmek (23./29) ; ayıltırmak < ayıltmak (24./51) ; doldurmak (15./28) ; bagıtırmak < bağırmak (12./152) ; içıtır < içir (12./200) ; bindirmek (1./61) ; yerleştirmek (2./49) ; anlatırmak < anlatmak (4./7) ; otortormak < oturtmak , üfletırmek (6./24) ; evlentırmek < evlendirmek s(58./ 11).

Sonuç

Kosova Türk ağızlarında yazı dilimizde gibi hemen hemen bütün yapım ekleri kullanıldığını görüyoruz. Ancak, bazı ekler yazı dilimizdeki şekilleriyle kullanıldıkları hâlde, bazıları ses değişmelerine uğramış ve bölgenin ağız özelliklerini oluşturmuşlardı. Örneğim ; Sırp dilinden alınmış +ka eki dişi cinsiyette olanı bildirir. Bu özelikler, eklerde sonses ünsüz değişmesi, hece kaynaşması sonucunda uzun ünlü, benzeşme nedeniyle değişme , sonseste ünsüz düşmesi v.b. şekkilerinde belirlenirler. Genel bütün ekler ölçünlü dide olduğu gibi Kosova Türkçesinde aynı kullanılmaktadır. Kelime içinde ve sonunda olan ekler gibi genelde birden çok şekkileri olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğim ; +ces ekin kulanışı- bences, olonces, iyices... Kosova Türk ağızlarında kullanılan yapım ekleriya vurgu ya uzunluk ya da farklı bir şekil kazanmıştır. Tüm bu değişiklikleri çalışmamızda örneklerle göstermeye çalıştık.

Kaynakça

Eckmann, J. (1960). Dinler (Makedonya) Türk Ağzı. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*.

Suzana D. (1992). *Turski Govor Kosovske Mitrovice* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Beograd.

Zeynep K. (2000). *Türkçede Eklerin Kullanış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları.* Ankara: Türk Dil Kurumu.

Kosova Türk Ağızlarında Kullanılan Kimi Yapım Ekleri ve İşlevleri

Özet

Bu çalışmada, ölçünlü dilde az kullanılan ya da hiç kullanılmayan bazı eklerin yöre ağzındaki kullanımına değineceğiz. Elden geldiği kadar eklerin yapıları, tarihi lehçelerdeki ve ölçünlü dildeki kullanımlarına da değinilecektir. Derlediğimiz malzemeye dayanarak yapım eklerin işlevliğini araştırdık. Kosova çok dilli bir ortamda bulunduğu için değişik eklere rastlamaktayız. Ortam dillerin etkisiyle ölçünlü dilde bulunmayan eklerin kullanılması ve meydana gelen anlamlar ortam dillerine uymaktadır. Ortam dilleri Arnavutça ve Sırpça (Boşnakça) Hint-Avrupa dilleri olduğu için Türk diline uymayan çok ilginç değişiklikler görülmektedir. Türkçe son eklemeli bir dil olduğu için yapım eklerinin önemi çoktur. Kosova Türk ağızlarında Türkiye Türkçesi dilbilgisinin ölçünlü özelliklerine uymayan çok ilginç değişiklikler vardır. Bu değişiklikler kelime köklerinde olduğu gibi çekim ve yapım eklerinde de ses bakımından oldukça çoktur. Bunların başlıcaları ses düşmelerinden, ses türemelerinden, ünlü veya ünsüz değişmelerinden ve ayrıca Sırpça Arnavutça gibi başka dillerden geçen veya eski şeklini koruyan ve eski Türkçede kullanılan bazı eklere rastlanmaktadır.

Kosova Türk ağızlarında yazı dilimizde gibi hemen hemen bütün yapım ekleri kullanıldığını görüyoruz. Ancak, bazı ekler yazı dilimizdeki şekilleriyle kullanıldıkları halde, bazıları ses değişmelerine uğramış ve bölgenin ağız özelliklerini oluşturmuşlardı. Örneğin; Sırp dilinden alınmış +ka eki dişi cinsiyette olanı bildirir. Bu özelikler, eklerde sonses ünsüz değişmesi, hece kaynaşması sonucunda uzun ünlü, benzeşme nedeniyle değişme , sonseste ünsüz düşmesi vb. şekillerinde belirlenirler. Genel bütün ekler ölçünlü dide olduğu gibi Kosova Türkçesinde aynı kullanılmaktadır. Kelime içinde ve sonunda olan ekler gibi genelde birden çok şekilleri olduğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin; +ces ekin kullanışı- bences, olonces, iyices...

Kosova Türk ağızlarında kullanılan yapım ekleri ya vurgu ya uzunluk yada farklı bir şekil kazanmıştır. Tüm bu değişiklikleri çalışmamızda örneklerle göstermiş olacağız.

Anahtar kelimeler: Kosova, yapım, ekler, ağızlar, değişmeler.

Some Constructive Suffixes Used in Kosovo Turkish Dialects and Their Functions

Abstract

In this study, we will touch on the use of some suffixes in the regional dialect, which are rarely used or not used at all in the standard language. The structures of suffixes, their use in historical dialects and standard language will also be mentioned as much as possible. Based on the material we compiled, we explored the functionality of the add-ons. Since Kosovo is in a multilingual environment, we come across different suffixes. The use of affixes that are not found in the standard language due to the influence of the media languages and the resulting meanings comply with the media languages. There are very interesting changes that do not fit the Turkish language, as the ambient languages Albanian and Serbian (Bosnian) are Indo-European languages. Since Turkish is a language with suffixes, suffixes are very important. There are very interesting changes in Kosovo Turkic dialects that do not comply with the standard features of the Turkish grammar of Turkey. These changes are quite numerous in terms of sound in inflectional and constructional suffixes as well as in word roots. There are some suffixes used in old Turkish, mainly from sound reductions, sound derivations, vowel or consonant changes, as well as from other languages such as Serbian Albanian or which preserve their old form.

We see that almost all constructional suffixes are used in Kosovo Turkish dialects as in our written language. However, although some suffixes are used with their forms in our written language, some of them have undergone sound changes and formed the dialect features of the region. E.g ; The +ka suffix taken from the Serbian language indicates the female gender. These features, sonsic consonant change in affixes, long vowels as a result of syllable fusion, change due to assimilation, consonant drop in sonsence etc. are determined in their shape. All general suffixes are used the same in Kosovo Turkish as in the standard language. It turns out that they usually have more than one form, such as affixes in and at the end of the word. E.g ; Usage of the suffix +ces: -inces, olonces, iyices...

The suffixes used in Kosova Turkish dialects have gained either emphasis, length or a different shape. We will show all these changes with examples in our study.

***Keywords**: Kosovo, production, suffixes, dialects, changes.*

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı

I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

Kuzey Makedonya'da Türkoloji Bölümleri ve Kalkandelen Üniversitesindeki Doğu Dilleri Bölümü

SÜLEYMAN BAKİ*

1- Kuzey Makedonya'da Türkoloji Bölümleri

Kuzey Makedonya'da akademik düzeyde Türk dilinde eğitim 1961 senesinde Üsküp'te "Nikola Karev" Öğretmen Okulu'nda açılmıştır. Akabinde 1964 yılında yine Üsküp'te "Kliment Ohridski" Pedagoji Akademisi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Kürsüsü kurulmuştur. Daha sonra 1976-1977 eğitim-öğretim yılında Üsküp'te bulunun "Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi" uhdesinde bulunan "Blaje Koneski Filoloji Fakültesi" bünyesinde Türkoloji Kürsüsü faaliyete başlamıştır. Üsküp Türkolojinin kuruluşunda emeği geçen akademisyenlerden Prof.Dr. Olivera Yaşar Nasteva'yı başta zikretmek gerekir. Daha sonra Prof.D. Vanço Boşkov, Prof.Dr. Arif Ago, Prof.Dr.Hamdi Hasan, Prof.Dr.Fadil Hoca, Prof.Dr. Oktay Ahmed, Prof.Dr.Sevin Alil, Prof.Dr Nazim İbrahim gibi hocaların isimlerini zikretmek gerekir. Kuzey Makedonya'da ikinci Türkoloji bölümü 2009-2010 yılında Doğu Makedonya'nın önemli şehri olan İştip'te bulunan "Goce Delçev Üniversitesi" Filoloji Fakültesi bünyesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü faaliyete geçmiştir. Bu bölümde Prof. Dr. Mahmut Çelik, Mariya Leontiç gibi hocaları zikretmek gerekir.[1]

* Prof. Dr. / Kalkandelen Devlet Üniversitesi, Doğu Dilleri Bölümü (Kuzey Makedonya), suleyman_baki@icloud.com

[1] Daha geniş bilgi için bkz.: Kayadibi, Nuray, "Makedonyada Türkçe Öğretmeni, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni Yetiştirme", I. Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Kongresi'nde

Kuzey Makedonya'da Türkoloji Bölümü ise Kalkandelen (Kalkandelen) şehrinde bulunan "Kalkandelen Devlet Üniversitesi" Felsefe Fakültesi uhdesinde kurulan Orientalistika (Şarkiyat) Bölümü kapsamında Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 2008-2009 eğitim-öğretime başlamıştır. Bu bölüm 2010-2011 yılında Doğu Dilleri Bölümü ismiyle faaliyetlerine devam etmiş ve bölüm iki anabilimdalı olarak Arap Dili ve Edebiyatı ile Türk Dili ve Edebiyatı alanında çalışmalarını sürdürmektedir. Makalenin devamında konuyla ilgili daha geniş bilgi sunulacaktır.

2-Eski Yugoslavya'da Şarkiyat Çalışmaları

Balkanlar'daki doğu dilleri için, üniversite kürsüsü olarak sahasının ilk örneği, 1925/1926 yılında Prof.Dr. Fehim Bayraktareviç tarafından Krallık Yugoslavya döneminde Belgrad'da kuruldu. Kürsüde Türkçe'nin yanısıra Arapça ve Farsça dili öğretilmekteydi. Bayraktareviç, Şarkiyat Bölümü'nde derslerin haricinde seminer, sürekli bilimsel ve pedagojik çalışmalar ile uzun yıllar katkıda bulunmuştur. Prof.Dr. Bayraktareviçin ilk asistanları olarak Mariya Cukanoviç ve Hasan Kaleşi görevinde bulunmuştu.

Sosyalist Yugoslavya döneminde 1947'de Saraybosna'da Sarayevo Üniversite'si kapsamında Şarkiyat Bölümü kuruldu. Bu bölüm ilk önce Arapça ve Türkçe iki anadalı olarak kuruldu. Arapça ve Türkçe'nin yanısıra son yıllarda Farsça olarak da anadalı olarak hizmet vermeye devam etti. Ayrıca 1950 yılında kurulan Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü, Arapça, Türkçe ve Farsça metinleri ve arşiv belgelerini toplamak, incelemek ve yayınlamakla görevli bir araştırma enstitüsü olarak kurdu. Ayrıca, bu enstitüde Osmanlı Devleti idaresindeki kültür, tarihi ve doğu sanat çalışmaları "Prilozi za Orientalnu Filologiju" dergisinde yayınlanmaktadır.

Kosova'nın başkenti Priştine'nin Şarkiyat Bölümü 1973 yılında kurulmuş ve bu dalın Arnavut topraklarındaki ilk şubesi olan Priştine Üniversitesi'nin kuruluşundan üç yıl sonra açılmıştır. Bu bölümün kuruluşunda en fazla katkısı olan kişi kuşkusuz Prof.Dr. Hasan Kaleşi'dir. Arnavut asıllı ve en çok tanınan şarkiyatçılardan biridir. Aynı yıl Şarkiyat Bölümü, Felsefe Fakültesi bünyesinde çalışmalarına devam etti. Bugün ise Filololoji Fakültesi bünyesinde eğitime devam etmektedir.

1973/74 birinci öğretim yılında 43 öğrenci kaydoldu. Öğrenciler farklı kategorilerdeydi, çoğunluğu Priştine'deki Alauddin Medresesi'ni tamamlamış

(24-26 Nisan 2015, Gent-Belçika), s.19; Çelik, Mahmut ve Gürel, Zeki, Makedonyada Türkoloji Bölümünün Kırkıncı Yıldönümü",
http://eprints.ugd.edu.mk/19674/8/SUNUM%20ANTALYA%20PDF.pdf, 29.10.2021, saat: 13.00

olanların yanısıra farklı okullardan öğrenciler de kayıt yapma imkânı buldular. Şarkiyat Bölümü'nde Arapça ve Türkçe aynı seviyede okutulmaktadır.

3- Kalkandelen Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümü

Balkanlar'daki doğu dilleri araştırmaları zinciri, Kalkandelen Üniversitesi Felsefe Fakültesi kapsamında Doğu Dilleri Bölümünün açılmasıyla devam etti.

Şarkiyat Bölümü çalışma programı 09.09.2008 tarihinde akredite edildi ve ilk nesil Eylül 2009'da kaydolmaya ve eğitim görmeye başlamıştır. Bu bölümün kurucusu Prof.Dr. İsmail Ahmedi ile birlikte hal-i hazırda bölüm başkanı olan Prof.Dr. Adnan İsmaili'dir. Başlangıçta bu bölüm Şarkiyat/Oriyantalistika olarak adlandırıldı, Ancak iki yılın ardından gerçekleşen yeni akreditasyondan sonra ismi Doğu Dilleri Bölümü olarak değiştirildi. Eğitim müfredatına göre eğitim dört yıl sürmektedir. İlk iki yıl paralel olarak hem Arap Dili ve Edebiyatı hem de Türk Dili ve Edebiyatı öğretiliyor. Üçüncü yıldan sonar bu çalışma programı iki anabilim dalında ayrı çalışmalar sunmaktadır:

1- Arap Dili ve Edebiyatı

2- Türk Dili ve Edebiyatı.

Arapça ve Türkçe dil ve edebiyat derslerinin yanısıra, ikinci sınıftaki öğrenciler iki dönem Fars Dili ve Edebiyatı derslerine devam ederken, Osmanlı Türkçesi (her iki anabilim dalı) derslerini ise üç dönem görmektedirler. Ders programı çok çeşitlidir; çünkü dilbilimi ve edebiyat konularına ek olarak, İslam medeniyeti tarihi, Osmanlı tarihi, Arap tarihi, kültür tarihi, İslam sanatı ve diğerleri gibi çeşitli alanlardaki konular da dahildir. Mezun olan öğrenciler **Arap Dili ve Edebiyat Uzmanı**, diğer yandan da **Türk Dili ve Edebiyatı Uzmanı** unvanını kazanırlar.

2013/2014 akademik yılından itibaren, Kalkandelen Üniversitesi'ndeki Doğu Dilleri Bölümü çerçevesinde, bir yıl süren yüksek lisans çalışmaları (iki dönem) düzenlenmektedir. Arap Dili ve Edebiyatı, Türk Dili ve Edebiyatı, tıpkı lisans çalışmalarında olduğu gibi yüksek lisans çalışmalarında da iki çalışma programları olarak bulunmaktadır. Ders dönemini tamamlayıp tez savunmasını bitirdikten sonra, öğrenci **Doğu Dilleri Bölümü Yüksek Lisans Mezunu - Arap Dili ve Edebiyatı,** diğer yandan **Doğu Dilleri Yüksek Lisans Mezunu - Türk Dili ve Edebiyatı** unvanı alır.

2018/2019 akademik yılından itibaren Doğu Dilleri Bölümü eğitim programı kapsamında, **Dil Bilimleri** adlı her iki alanda (Arap ve Türk Dili ve Edebiyatı) doktora çalışmaları düzenlenmektedir. Çalışmaların tamamlanmasından sonra adaylar **Doğu Dilleri Bölümü Doktoru** unvanı almaya hak kazanır.

Kalkandelen Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümü, Makedonya'da akademik sahada lisans, yüksek lisans ve doktora alanında Arap Dili ve Edebiyatı ile Türk Dili ve Edebiyatı çalışmaları sunan tek kurumdur.

Kurulduğundan beri lisans seviyesinde mezun olan öğrenci sayısı 100i yüksek lisans seviyesinde ise 10 civarındadır. Ayrıca halen yaklaşık olarak 100 öğrenci de devamlı olarak Doğu Dilleri Bölümü'nde eğitimlerine devam etmektedir. Öğrencilerin çoğu Makedonya'dan olmakla bareber Kosova, Arnavutluk, Sırbistan (Preşova) ve Türkiye'den öğrenciler de bulunmaktadır. Bilimsel kriterleri yerine getirmek ve plan programı uygulamak için Doğu Dilleri Bölümü'nde toplamda 16 öğretim elemanı görev yapmaktadır. Bunlardan 4'ü düzenli/kadrolu çalışma kapsamındaki 2 tanesi profesör ve 1'i doçent diğer bir tanesi de asistandır. Doğu Dilleri Bölümü öğrencileri iletişim kabiliyeti ve becerileri ile tanınırlar, ülke içinde ve dışında sayısız ve değişik kuruluşların çalışmalarında yer almışlardır (yaz okulları, hızlandırılmış kurslar, Erasmus ve Mevlana programları vb.)

4- Kalkandelen Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, anadalı olarak, çalışmalarına 3. sınıftan itibaren başlar, daha sonra yukarıda bahsedildiği gibi, Yüksek Lisans çalışmalarına uzmanlık olarak ayrı devam ederken, Doktora seviyesinde her iki bölüm beraber çalışmalar yürütülmektedir. Bölüm sorumlusu Prof.Dr.Süleyman Baki'dir. Bölümde ayrıca genç Türkologlar çalışmaktadır. Türkiye'den misafir hocalar da katılmaktadır.

Türkoloji alanındaki dersler için 1 Profesör ünvanlı hoca ile 1 doçent ve 3 doktora adayı asistan görev yapmaktadır. Ayrıca her yıl Türkiye Cumhuriyeti'nden ilk başlarda Yunus Emre Enstitüsü ile son 4 yıldır Millî Eğitim Bakanlığı tarafından bir okutman hoca gelmektedir.

Türk Dili ve Edebiyatı programında öngörülen dersler:

I.-II. yıllarda (Arap ve Türk dili ve edebiyatı bölümlerinde ders ve bölümler aynıdır). Türk Dili Ses bilgisi ve Ses Bilimi, Türk Dili Biçim Bilgisi I-II, Türk Dili Kelime Grupları, Çağdaş Türkçe'nin yanısıra Arap Dili ve Edebiyatı dersleri ile Arnavut Dili, Makedon Dili, Osmanlı Devleti Tarihi, Dinler Tarihi, Şarkiyat Bölümüne Giriş, Arapça Yazılar Tarihi, İslam Medeniyeti I-II, Osmanlı Dönemi Kültür ve Eğitim Kurumları, Farsçaya Giriş, Fars Edebiyatına Giriş, Doğu Dillerinde Arnavut Yazarları, Yabancı Dil vs.

III.-IV. yıllarında (bölümler ayrıldığında) : Türk Dili Söz Dizimi I-II, Çağdaş Türkçe V-VIII, Osmanlı Türkçesi I-II, Osmanlıca Metin Analizi, Eski Türk Edebiyatı, Klasik Türk Edebiyatı (Divan Edebiyatı), Çağdaş Türk Edebiyatı,

Tasavvuf Edebiyatı, Çocuk Türk Edebiyatı I-II, Türk Halk Edebiyatı I -II, Pedagoji, Psikoloji, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretme Yöntemi I-II, Türk Dili Diyalektolojisi, Balkan Türk Lehçeleri, Balkan Türk Edebiyatı, Edebiyat Teorileri, Türk Dilinde Sözlükbilimi ve Deyimler, Türkçe Medya Dili.

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Yüksek Lisans'ta şu dersler öngörülmektedir: Ural-Altay Dilleri Tarihi, Türk Dilbilgisi, Türk Dili Lehçebilimi, Klasik Türk Edebiyatı (Divan Edebiyatı) ile Çağdaş Türk Edebiyatı, Osmanlı Paleografyası ve Osmanlı Diplomatikası, İslam Medeniyet Tarihi, Arnavut Edebiyatında Doğu Şiirleri, Küreselleşme ve Dil Kimliği, Bilimsel Araştırma Metodolojisi.

Doktorada ise aşağıdaki dersler görülmektedir: Bilimsel Araştırma Metodolojisi, Bilimsel Araştırma Etiği, Akademik Yazma, Doğu Edebiyatına Giriş, Arnavut Filolojisinde Doğu Kültürü, Filoloji ve Kültürel Girişimler, Filolojinin Gelişiminde Sanat ve Estetiğin Rolü, Doğu Dilleri Hakkında Bilimsel Araştırmalar, Doğu Edebi Metinlerin Yorumlanması, Balkan Topraklarında Şarkiyat Filoloji Çalışmaları, Doğubilim Felsefesi ve Balkan Filolojisine Etkisi, Osmanlı Devletinde Filolojinin Gelişimi, Osmanlı Arşivlerinde Bilimsel Araştırma Yöntemi, Doğu Dilleri Çevirisi Kuramı ve Uygulaması, Kur'an Kavramları, Doğu Sosyodilbilim. (Açıklama: 3 zorunlu ders dışında, doktora talebeleri sadece diğer ders 5'ini seçebilir).

Özel öneme sahip olduğunu düşündüğümüz bir diğer husus ise öğrencilerin, özellikle de Türk Dili ve Edebiyatı öğrencilerinin, ülke içinde ve dışında sayısız ve farklı organizasyonlara katılımıdır. Örneğin: yaz okulu, yaz kursları, ERASMUS ve MEVLANA programları ve benzeri. Yaz okulları ve hızlandırılmış Türkçe kurslarına gelince özellikle üniversiteler alanında, Türkiye Cumhuriyetinde gerçekleşen kursları zikredebiliriz: Bölümün açılışından 1 yıl sonra Haziran 2010'da öğrencilerimiz Trakya Üniversitesi kampüsünde 1 ay yatılı olarak Türkçe kurslara devam ettiler; Haziran 2012'de 2 hafta Bursa'da Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi himayesinde (Tarih, Sanat, Türkçe, Osmanlıca Kursu, kültürel gezi programları vs.), Haziran 2016 ve 2017'de Başakşehir'de Başakşehir İslami İlimler Merkezi'nde de Arapça kurslara devam edildi. Ayrıca Haziran 2017'de ise diğer bir öğrenci grubu Sakarya Üniversitesi'nde Türkçe kurslarına katılım sağladılar. Haziran 2012'den beri 2018'e dek her yıl Ankara, İstanbul, Nevşehir gibi şehirlerde yaz okullarına Yunus Emre Enstitüsü himayesinde gerçekleşiyor. Ayrıca 2015-2016 akademik yılı için ERASMUS programı kapsamında öğrencilerimiz İstanbul Üniversitesi'nde bir sömestr (yaz dönemi) çalışmasına da katıldılar.

Kuzey Makedonya'da Türkoloji Bölümleri ve Kalkandelen Üniversitesindeki Doğu Dilleri Bölümü

Özet

Bu makalede Kuzey Makedonya'da Türkoloji bölümleri hakkında kısaca bilgi verilecektir. Başta Üsküp'teki "Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi" olmak üzere ülkede Türkoloji bölümlerine kısaca temas edilecektir. Ardından Kalkandelen şehrinde bulunan Kalkandelen Üniversitesi Felsefe Fakültesi bünyesinde eğitim-öğretim veren Doğu Dilleri (Şarkiyat) Bölümü'nün faaliyet alanları ve eğitim müfredatı hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar kelimeler: Kuzey Makedonya, Türkçe, Eğitim, Kalkandelen Üniversitesi.

Departments of Turcology in North Macedonia and Department of Eastern Languages at Tetovo University

Abstract

In this article, brief information about Turkology departments in North Macedonia will be given. The Turkology departments in the country, especially the "St. Cyril and Methodius University" in Skopje, will be briefly touched upon. Then, information will be given about the fields of activity and the education curriculum of the Department of Eastern Languages (Oriental Studies), which provides education within the Faculty of Philosophy of Kalkandelen University in the city of Tetovo.

***Keywords**: North Macedonia, Turkish, Education, University of Tetovo.*

Makedonya Türkleri, Türkçe Eğitim ve Fahri Kaya

ŞELALE ANA HÜMMETLİ*

Balkanlarda öten yüzyılların tarihi, siyasi, ekonomi ve sosial zorluklarına rağmen, Türk kimliğini, Türk varlığını en güzel bir biçimde yaşatan evladi-fatihandır Makedonya Türkleri. Gönül coğrafiyamızda önemli yeri olan Balkanlarda, Makedonya'da yaşayan Türk kardeşlerimiz atalarının mirasına sahib çıkmış, onu, dil ve dinlerinden taviz vermeden gelecek kuşaklara kıymetli bir emanet gibi ulaştırmışlar. Milli kimliklerini asimile olmakdan korumak amacıyla her şeyden önce kendi dillerini – Türkceni yaşatmağa çalışmışlar.

Uzun yıllar hayatlarını zülüm ve baskılar altında geçiren Makedon Türkleri İkinci Dünya savaşından sonra eğitim konusunda bir az rahat nefes ala bildi. Türkçe okulların, öğretmen okulunun açılması (1944), Fetah Süleyman Pasiç ve Ferid Bayram tarafından ilk alfabe kitabının yayınlanması (1947), Üsküp Pedagoji Akademisi'nde Türkçe ile de öğretim yapılması (1963) vb. gibi gelişmeler oldu. Türkler çocuğunu Türk okuluna verme şansını bularak, ulusal kültür geleneklerini geliştirme olanaklarını yakaladı. Bu topraklarda ilk defa yeni Türk harflarıyla çıkan gazeteğe sahip oldu, kitap yayınlama etkinliğine kavuştu. Milli kültür dernekleri ile kültür ve eğitim kurumları çalışmağa başladı. Eğitim ve öğretim alanında kadrolar yetiştirmek için Üsküp Üniversitesinde Türkoloji bölümü açıldı (1976).

Makedonya Türkleri 21 Aralık gününü Türkçe Eğitim Günü olarak kutluyor. Bugün rast gele belirlenmiş değil. Tarihte bugünün anlamı, 1944 yılında Makedonyalı Türklere kendi ana dillerinde eğitim hakkı tanınarak Üsküp'te "Tefeyüz" İlkokulunda Türkçe eğitime başlanmıştır. Bu vesile ile bugün

* Doç. Dr. / Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi, (Azerbaycan), dervish2006@mail.ru

Makedonyalı Türkler için ana dilinde eğitimin başlangıç günü olarak kabul edilir. Uluslararası Vizyon Üniversitesi – Makedoniya'da Türkce eğitim veren, Avropada türkce yüksek eğitimin ilk ve tek adresi olan üniversitet de 21 Aralıkda – Türkce eğitim gününde açılmıştır. 2014. yılında açılan, Makedonyadakı Türklerin eğitim sorunlarına (Bkz. Nuredin, A., 2008) en güzel bir çözüm olan, "Bir asra atılan imza" gibi değerlendirilen, Prof.Dr. Mahmut Çelik'in (2018) de ifade etdiği gibi, "...Gostivar'da Türk dilinde eğitim ve öğretim yapan Uluslararası Vizyon Üniversitesi Türklerin yükseköğrenimini Türkçe devam ettirmeleri için bir umut oldu."

Makedonya Türklerinin Türkceni yaşatmak, kimliklerini yaşatmak için verdikleri mücadilede, yaşam savaşında birçok değerli aydın, öğretmen ve yazar (Abdülhakim Hikmet Doğan, Necati Zekeriya, Fahri Kaya vb.) halkının sesi ve nefesi olmuşlar. Bu ünlü şahsiyetler Makedonyada Türk kültürüne, Türk düşüncesine ve edebiyatına yazdığı eserleriyle, çalışmalarıyla yön vermişler. Türklük uğruna verdikleri mücadeleleri ile Balkan türkleri ve Türk dünyası için büyük önem taşıyan bu şahsiyetler kendileri de birçok araştırma kitaplarına konu olmuş, Balkanlarla ilgili kaleme alınmış çok sayıda kitap ve makalelerde onların hizmeti unutulmamıştır (Bkz. H. Hasan, Y.Hamzaoğlu, Gürel, Z. Beksaç, M. Çelik, A. Şamil vb.). Bu büyük yazarlar arasında eğitimçi-yazar Fahri Kaya'nın önemli yeri var. Balkanlarda Türkce eğitim konusunda büyük emekler veren önemli insanlardan biri de Fahri Kayadır.

Fahri Kaya 15 Haziran 1930. yılında Kumanovada doğdu. 1946. yılında babası Türk okullarına öğretmen yetişdirmek için açılan pedogoji kurslarına Türk dili ve edebiyatı hocası olarak atandı. Ailesiyle birlikte Üsküpe taşındı. Üsküpte öğretmen olmak için pedogoji kursuna yazıldı. Öğretmen olarak tayini çıktı. İştipe bağlı Yakimova köyüne öğretmen olarak atandı. 1950. Yılının ilk aylarında İştipte düzenlenen Türklerin ilk folklor festivaline öğrencilerinin katılmasını sağladı. Köyde kaldığı dört yıl boyunca İştip Öğretmen Okulunu dışarıdan bitirdi. Yüksek öğrenimini Belgraddakı Filoloji Fakültesinin Şarkiyat Bölümünde sürdürdü.

1954. yılının Eylül ayında Üsküp Radyosunda işe başlayan Fahri Kaya burada çocuk ve kültür yayınlarını yönetti. İki yıl sonra Necati Zekeriyanın yönettiği "Sevinç" dergisine geçti ve "Sevinç" dergisinde, yeni çıkmağa başlayan "Tomurcuk" dergisinde de onunla birge çalıştılar. 1958 – 1969. Yılları arasında Fahri Kaya "Birlik" gazetesinde çalıştı. Yazarlığı, şairliği ile beraber siyasi, idari makamlarda da önemli hizmetleri olmuş Fahri Kaya gerek edebi, gerek ilmi araştırmalarında tüm varlığı ile türklük için çalışmıştır.

Makedoniya türklerinin en önemli aydınlarından şair, yazar, araştırmaçı, öğretmen Fahri Kayanın ders kitapları konusunda da yoğun çalışmaları var. 1957. yılından 1998. yılına kadar Makedonya Türk okullarında kullanılan Türkce okuma

kitaplarının çoğunda onun emeği var. “Edebiyata pencere”, “Türkce Araştırma defterleri” vb. ders kitapları ile yanısıra Fahri Kaya diger fenlere ait bir çok ders kitapını da türkceğe çevirmekle Makedonyadakı Türkce eğitime büyük katkılar sunmuştur. Yazarın hayatı, sanatı, eserleri ile ilgili araştırmalarda eserlerinde esas ilham kaynağının da öğretmenlik olduğu belirtilmekdedir. Örneğin, Hamdi Hasanın yazdığı gibi: “Şiirleri gibi hikayelerini de çocuklar için yazan Fahri Kayanın ilham kaynağı öğretmenlik yılları olmuştur. Hikayelerinde çocuklar ve onların öğrenci hayatı kaleme alınmıştır. Hikaye kitaplarının her ikisinde de ağırlıklı olarak eğitime yer verilmiştir.” (Bkz. Gürel, s.352-353)

Bir mülakatında, “Bu topraklarda varlığımızı ispat etmek için yazıyorum”, - söyleyen Fahri Kaya hayatı boyunca Türk varlığını yaşatmak için önemli eserler yazıb-yaratmış, Balkan Türklerinin, Makedonya Türklüyünün yücelen sesi olmuştur. 2000. yılında “Bay dergisi”nde yayınlanan “Elbette varız” şiirinde, o, bu hayatda var olmanın acı çekmek, özlem içinde yaşamak, daima savaşmak vb. olmasına rağmen, “tabii, elbette varız”, - diyor ve en esası, bu topraklarda çoktan var olduklarına en güzel bir biçimde ifade ediyor:

“Canlı birer anıt olduğumuz için

Bu topraklarda elbette çoktandır varız.”

Türklüyün varlığı, yaşaması için Türkcenin yaşamasınının önemini derinden derk eden eğitimçi-yazarın dil hakkında söyledikleri kiymetli fikirlerine dikkat yetirek:

-“Dilin bir ulusun varlığını yaşatmakda önemli bir etken olduğu bilinen bir gerçektir. ...Türklerin azınlık olarak yaşadıkları devletlerde dilin korunması ve yaşamının sürdürülmesi başta öğretmenler olmak üzere, aydınlara düşen büyük bir görevdir”;

-“Dil bir milletin kainatı kendisine göre seslendirmesi, kainatı ve hayatı kendisine göre adlandırması, ona kendi damğasını vurmasıdır. Dolayısıyla dil milli damğası en belirli olan kültür ünsürüdür.

-“Dil yaşarsa, gelişirse, topluluk da yaşar, her zaman varlığını korur” vb.

(Bkz. Gürel, N.R.; Gürel,Z. (2015), s.69)

Makedonya Türklerinin, Evladi-Fatihanın hayatında önemli şahsiyetlerinden biri olan Fahri Kaya 2020. yılında hayatını kaybetti. Balkanlarda, Necati Zekeriya gibi, “Türk edebiyatının hem içinde yoğun bir şekilde yer almış, hem de onun tanıtılması, savunulması, sahiplenilmesi konusunda başlı başına birer enstitü rolunu oynamış “ (Zeynel, B. ,s.757) Fahri Kayanın hayatı, Prof.dr.

Fadil Hocanın da söylediği gibi: " Türkce için, Türk dili için yürüttüyü mücadelesi gelecek kuşaklara, genclere örnek teşkil edecektir. Makedonya Türklüğü bir çınarını daha kaybetti" (2020). Evet, kocaman bir çınardı Fahri Kaya. Fahri Kayanın "Masal" şiirinin son parçasında mısralar hatırladak:

"Sen kocaman bir ağaçtın
Tıpkı masallardakı gibi:
Biri varmış, biri yokmuş..."

Hayatı boyunca çalışmalarında çocuk hikayelerine ve masallara büyük önem vermiş, dünya halklarının (hind, türk vb.) masallarını toplayarak çocuklar için yayınlatmış Fahri Kayanın bugun artık kendisi de örnek şahsiyeti, hayatı, sanatı, eserleri ile gelecek kuşaklara anlatılacak masala dönüşmüştür.

Kaynakça

Beksaç, Z. Balkanlarda Türk Çocuk Edebiyatı. Türk Dili. s.750-780. Erişim adresi: https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/750.pdf

Çelik, M. (2018). Makedonya'da Dünden Bugüne Türkçe Eğitim ve Öğretimi – I.Uluslararası Türk Dili Çalıştayı Bildiri Kitabı- Düzce Üniversitesi, 84-98.

Gürel, N.R., Gürel, Z. (2015). *Fahri Kaya. Hayatı-Sanatı Eserleri.* Üsküp: Yeni Balkan.

Hamzaoğlu, Y. (2010). *Balkan Türklüğü (Makedonya.Bulgaristan.Slovenya) (Cilt: II)*. Üsküp: Logos-A.

Hasan, H. (1998). *Makedonyada Türkce Eğitim ve Abdulhakim Hikmet Doğan*. Üsküp: Birlik.

Nuredin, A. (2008). *Osmanlı Sonrası Makedonya*. Üsküp: MATÜSİTEB.

Şamil, A. Balkanlarda Türk Edebiyatının Tebliğcisi. Erişim adresi: - http://www.anl.az/down/meqale/xalqcebhesi/2014/iyul/381309.htm

"Vizyon Üniversitesinden Fahri Kayaya Vefa" (2020). Erişim adresi: https://kafkassam.com/vizyon-universitesinden-fahri-kayaya-vefa.html.

Makedonya Türkleri, Türkce Eğitim ve Fahri Kaya

Özet

Makedonya Türkleri 21 Aralık gününü Türkçe Eğitim Günü olarak kutluyor. Bugün rast gele belirlenmiş değil. Tarihte bugünün anlamı, 1944 yılında Makedonyalı Türklere kendi ana dillerinde eğitim hakkı tanınarak Üsküp'te "Tefeyüz" İlkokulunda Türkçe eğitime başlanmıştır. Bu vesile ile bugün Makedonyalı Türkler için ana dilinde eğitimin başlangıç günü olarak kabul edilir. Uluslararası Vizyon Üniversitesi – Makedoniya'da Türkce eğitim veren, Avropa'da Türkce yüksek eğitimin ilk ve tek adresi olan bu üniversitet de 21 Aralıkda – Türkce eğitim gününde açılmıştır.

Balkanlarda türkce eğitim konusunda büyük emekler veren önemli insanlardan biri de Fahri Kaya'dır. Makedoniya Türklerinin en önemli aydınlarından şair, yazar, araştırmaçı, öğretmen Fahri Kaya'nın ders kitapları konusunda da yoğun çalışmaları var; "Edebiyata pencere", "Edebiyat", "Türkce Alıştırma defterleri" vb. Bir mülakatında, "Bu topraklarda varlığımızı ispat etmek için yazıyorum"-söyleyen Fahri Kaya hayatı boyunca Türk varlığını yaşatmak için önemli eserler yazıb-yaratmış, Balkan Türklerinin, Makedonya Türklüyünün yücelen sesi olmuşdur.

Anahtar kelimeler: Balkan Türkleri, Eğitim Günü, Fahri Kaya, edebiyat.

Macedonian Turks, Turkish Education and Fahri Kaya

Abstract

Macedonian Turks celebrate 21 December as Turkish Education Day. Today is not randomly determined. The meaning of today in history, Macedonian Turks were given the right to education in their own language in 1944 and Turkish education was started in "Tefeyuz" Primary School in Skopje. On this occasion, today is accepted as the starting day of education in their own language for Macedonian Turks. International Vizyon University - This university, which provides education in Turkish in Macedonia and is the first and only address of higher education in Turkish in Europe, was opened on 21 December - Turkish education day.

Fahri Kaya is one of the important people who made great efforts in the field of Turkish education in the Balkans. Poet, writer, researcher, teacher Fahri Kaya, one of the most important

intellectuals of Macedonian Turks, also has intensive studies on textbooks; “Window to Literature”, “Literature”, “Turkish Exercise Books” etc. Fahri Kaya, who said "I am writing to prove our existence in this land" in one of his interviews, wrote and created important works to keep the Turkish existence alive throughout his life, and became the exalted voice of the Balkan Turks and Macedonian Turks.

***Keywords**: Balkan Turks, Education Day, Fahri Kaya, literature.*

Milletinin Kurbanı: Yücelciler

TANER GÜÇLÜTÜRK*

Giriş

Makedonya Türk Sivil Toplum Teşkilatları Birliği (MATÜSİTEB), 27 Şubat 2021 tarihinde Üsküp'te düzenlenen törenle Tefeyyüz ilkokulu bahçesinde Yücel Şehitleri Anıtını dikti ve bu vesileyle 73 yıl önce idam edilen Yücel Şehitleri Nazmi Ömer, Abdurrahman Ali, Ali Adem ve Şuayip Aziz'in hatıralarını minnetle yad etti.

Programa T.C. Tarım ve Orman Bakanı Sn. Bekir Pakdemirli, T.C. Üsküp Büyükelçisi Sn. Hasan Mehmet Sekizkök, T.C. Cumhurbaşkanlığı Başdanışmanı Sn. Sabri Demir, İHH İnsani Yardım Vakfı Mütevelli Heyeti Üyesi Sn. Osman Atalay, MATUSİTEB Genel Başkanı Sn. Hüsrev Emin, TDP Genel Başkanı Sn. Beycan İlyas, TMBH Genel Başkanı Sn. Erdoğan Saraç, Çayır Belediye Başkanı Sn. Visar Ganiu, Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakan Yardımcısı Sn. Enver Hüseyin, KTDP Başkanı ve Kosova Milletvekili Sn. Fikrim Damka, TİKA Üsküp Koordinatörü Sn. Ömer Halim Söğüt, Üsküp Yunus Emre Enstitüsü Müdürü Sn. Serhat Kula, MATTO Başkanı Sn. Aydoğan Ademovski, Kalkandelen Devlet Üniversitesi Şarkiyat Bölümü Öğretim Üyesi Sn. Prof. Dr. Süleyman Baki, siyasi parti temsilcileri, kanaat önderleri, sivil toplum kuruluşları ve diğer davetliler katıldılar.

T.C. Tarım ve Orman Bakanı Bekir Pakdemirli, dedesi Hasan Çetin'in 28 Ekim 1923 tarihinde Türkiye'ye göç ettiğini söyleyerek, "Burada rahat olsalardı Türkiye'ye giderler miydi? 200-250 sene vatan toprağı bildiği yerden ayrılır mıydı? Ayrılmazdı diye düşünüyorum" diyerek Balkanlar'daki Türk toplumunun yaşadığı

* Dr. / Prizren Yunus Emre Enstitüsü, (Kosova), tanergucluturk@gmail.com

zor günlere dikkati çekti. "Osmanlı İmparatorluğu asimilasyon politikalarına her zaman karşıydı. 20. yüzyıl boyunca Türkler ve İslam coğrafyasında birçok toplum göçle karşı karşıya kaldı ve hakikatten ciddi bir zulme uğradılar. Bu çok fazla dile getirilmese de doğrusu budur. İnşallah bundan sonra böyle olaylar olmaz" diyen Pakdemirli konuşmasına şu sözlerle devam etti: *"Makedonya'da yaşayan Türklerin milli ve manevi değerlerini koruyan, haklarını savunan Yücel teşkilatı çalışanlarına bu faaliyetlerinden dolayı teşekkür ediyorum. 1941 yılında başlayan bu hareketin öncüleri, 73 yıl önce bugün Yugoslavya hükümeti tarafından kurşuna dizilerek idam edildiler. Şuayip Aziz İshak, Adem Ali Adem, Ali Abdurrahman Ali ve Nazmi Ömer Yakup. Hepsine Rabbimden rahmet diliyoruz. Yapmış oldukları gerçekten çok büyük bir davranış. Kendi canlarını hiçe sayarak zorba bir yönetime karşı da mücadele etmeyi doğru buldular. Bu anıtın açılışına katılmaktan dolayı büyük bir memnuniyet duyuyorum."*

Türk kimliğinin yaşatılması için yaşamlarını feda eden Yücelcileri hatırlamak için bir araya geldiklerini belirten T.C. Üsküp Büyükelçisi Hasan Mehmet Sekizkök, *"Yücelciler, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasındaki zorlu yıllarda Makedonya'da Türklüğün yaşatılması için büyük mücadele verdiler. Türk kimliğinin ecdad toprağı Balkanlar'dan sökülüp atılamayacağını kahramanca ortaya koydular. Makedonya Türklerinin, siyasi, ekonomik ve kültürel haklarını yılmadan savundular. Eğitim alanında Türk toplumuna büyük hizmetler verdiler. Her zaman barışsever oldular. Günümüzde Makedonya'da Türkleri toplumsal hayatın her alanında varlığını güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu noktada Yücelcilerin sergilediği kararlı duruşun büyük etkisi vardır. Aynı zamanda Üsküp Büyükşehir Belediyesi'nin caddelere dört Yücel şehit isminin verilmesi kararından da memnuniyet duyduğumuzu vurgulamak isterim"* dedi.

Çayır Belediyesi Başkanı Visar Ganiu ise belediye olarak her toplumun önemli tarihi günlerini anmalarına önem verdiklerini dile getirirken, bu anlamlı günde Türkiye, Kosova ve Makedonya'dan gelen misafirlere iştirakları için teşekkürlerini iletti.

500 yıldır bu topraklarda varlığını sürdüren Müslüman Türk toplumunun geçmişte yaşadığı trajedileri unutmadıklarını vurgulayan İHH Mütevelli Heyeti Üyesi Osman Atalay ise*, "Bundan sonraki kuşaklara aktaracağımız bir şey var. O da vefalı olmak. Yücelci kardeşlerimizin verdiği tek bir mücadele vardı. Dört Yücelci aydın şehit kardeşlerimiz, buradaki toplumun kültürünü, milli, manevi değerlerini muhafaza etmek için fikri bir mücadele verdiler ve sonucunda hayatlarını feda ettiler"* dedi.

Yücel hareketinin faaliyetleri hakkında bilgi sunan Kalkandelen Devlet Üniversitesi Şarkiyat Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Süleyman Baki, Yücelciler

olayı ile ilgili yürütülen düzmece yargı sürecinin tek hedefinin Türk ve Müslümanları korkutmak olduğunu söyledi.

Peki Yücelciler ve Yücel Teşkilatı Kimdi? Amaçları Nelerdi?

1912 yılında Osmanlı idaresinin Balkanlar'dan çekilmesinden sonra Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın bölgede devraldığı yönetim ve ona keza Bulgaristan'nın bölgeyi ele geçirme emelleri çerçevesinde yörede yaşan Müslüman – Türk ahalisi için her alanda sıkıntıların yaşadığı bir dönem oluşturur. İkinci Dünya Savaşı çanlarının çaldığı dönemde soydaşın başta siyasi olmak üzere, ekonomik, eğitim, dil, kültür gelenek-göreneklerinin yaşatılması doğrultusunda zorlu günleri oluşturur.

O zorlu günlerde yöre soydaşları (Muhammed Cevahirci, Münir Ekrem Şahin, Salih Müftiç ve Muyaçiç) yaşadıkları zorlukları anavatana aktarıp yardım talep etmek Ankara'ya gider, dönemin idaresi başında bulunan İsmet İnönü'den bekledikleri cevabı ve desteği alamazlar.[1] Başlarının çaresine kendileri bakmak zorunda kalan Türkler, kendi aralarında teşkilatlanıp, bir şeyler yapabilmenin derdine düşerler.

Fahri Kaya "Şafak Şökerken" kitabında o dönemin havasını şöyle çizer:

> "Yücelciler olayı tarih boyunca çetecilerin, komitacıların, kaçakların ve hırsızların mekik dokuduğu ve insan değerinin hiçe sayıldığı Makedonya denen ve barut fıçısı olarak adlandırılan bir ülkede olagelmişti. Zaman da, bu topraklarda büyük bir devrim olarak nitelendirilebilecek İkinci Dünya Savaşı sonunda her ne pahasına olursa olsun, yeni bir toplumsal siyasi düzenin uygulanması için kıyasıya mücadele edildiği bir dönemdi. O yıllarda Yugoslavya ile Türkiye arasında, tarihte en gergin günlerin yaşandığı gerçeği de göz önüne alınırsa, Yücelciler davası daha iyi anlaşılmış ve daha kolay yorumlanmış olabilir. Her nasılsa, Yücelciler bir terörist örgüt değildi."[2]

Yücel Teşkilatı II. Dünya Savaşı döneminde, 1941 yılında Türklerin milli varlıklarını, manevi değerlerini, örf adet ve geleneklerini korumak ve yaşatmak üzere kurulmuştur. Teşkilatın kurulmasındaki en önemli sebep Vardar Makedonyası'nın, Almanya'nın müttefiki Bulgaristan'a bırakılmasıyla Bulgarların Türklere yaptıkları baskıya karşı Türk toplumu içerisinde doğan bir savunma

[1] Mehmet Ardıcı, Yücelciler 1947 / Makedonya'da Müslüman Direnişi, İnsan Yayınları, İstanbul, 1991, s.16.

[2] Fahri Kaya, "Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yücelciler", (yenibalkan.com/tr/makedonya/kultur-ve-egitim-tarihimizde-yucelciler), erişim tarihi: 23.03.2021.

hareketidir. Daha sonra bu hareket yeni Yugoslavya idaresinin bünyesindeki bütün halklara vaat ettiği kardeşlik birlik içerisinde eşit haklılığın aynı şekilde Türklere de iade edilmesi/sağlanması uğrunda verdiği bir sivil mücadeleye dönüşür. [3]

Gittikçe genişleyen teşkilat, 1943 yılında Üsküp'te bulunan Türk Konsolosluğu ve Konsolos vekili Emin Vefa Gerçek ile irtibata geçer. II. Dünya Savaşı'ndan gelen yeni düzenle birlikte Yücel mensupları devletin çeşitli makamlarında görev alır. (Ağanoğlu, 2006, s. 32)

1944 yılında Teşkilata Yücel adı Şuayp Aziz tarafından verilir. 1945 yılında konsolosluk aracılığıyla Belgrad Büyükelçiliği ve Büyükelçi Kamil Koperler ile temasa geçilir. Yugoslavya'da yaşayan Türklerin haklarını korumak isteyen bu Türk gençlerinin danışma amacıyla Türkiye'nin Üsküp Büyükelçiliği ile yaptıkları bu görüşmeler sonraları başlarını yakmıştı.

Teşkilatın tüzük maddelerini ve iki sayfalık önsözünü bizzat Başkan Şuayb Aziz Efendi kaleme alır. Teşkilatın ilk çekirdeği Kemal Rasim Günsever'in evinde toplanır. Şuayb Aziz, Şerafeddin Ferid, Nazmi Ömer, Muzaffer Ahmed, Fettah Süleymanpasiç ve Mehmed Dalip adlı Türk gençleri kurucu üyelerdi. Kuruluş toplantısının yapılış maksadı TC. Üsküp Konsolos Vekili Emin Vefa Gerçek'in talep ve ricalarıdır.

Teşkilatın başkanı olan Şuayb Aziz 1930 yılına kadar Üsküp'te Ataullah Efendi medresesinde tahsil görmüş ve daha sonra Mısır El Ezher Üniversitesi'ne giderek Fıkıh, Kelam, Tasavvuf konularında dersler görmüş ve üniversiteyi ikincilik ile bitirmiştir. Ankara'ya gidip üniversitede hoca olarak görev yapmak üzere anlaşmış iken Üsküp'e gelmiş ve savaşın çıkıp sınırların kapanması üzerine bir daha Türkiye'ye geri dönememiştir. Çiftçilik yaparak hayatını idame ettirmiştir.

Kendisine birçok önemli devlet görevi teklif edildiyse de özellikle kabul etmeyerek teşkilat faaliyetlerine devam etmiştir. Teşkilatın diğer önemli ismi olan Nazmi Ömer, Belgrad Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. Üsküp'te Tefeyyüz ve Türk öğretmen okulunda öğretmenlik yapıyordu. Tito yönetimi sırasında Üsküp İdare Mahkemesi Genel Sekreterliği görevini yürüttü.

Teşkilatın Veznedarı Ali Abdurrahman Üsküp'te matbaacılık ile birlikte öğretmenlik yapıyordu. Birlik gazetesini ilk çıkaranlardandır. Ondan önce de onun matbasında "Hak" isimli gazete basılmıştır. Abdülkerim Sezer hukukçudur ve ağır ceza hakimidir. Teşkilatın genel sekreteri Şerafeddin Ferid Fransızca öğretmenidir. Refik Şerif Mehmed merkez komitesi üyesidir. Mesleği terzilik idi.

[3] Yıldırım Aganoğlu, Yücel Teşkilatı, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanısma Dernegi Yayınları No:4, İstanbul, 2012, s.21.

Daha sonraları memurluk da yapmıştı. Türkiye'nin Belgrad Büyükelçiliği ile temasında yazışmalarını Şerafeddin Ferit ile birlikte hazırlıyorlardı. Ayrıca Hakkı Tevfik, Münir Süleyman, Burhanettin Haşim, Ahmet Halil Mustafa, Necati Recep, Halit Şükrü gibi birçok genç öğretmenler de teşkilatın en önemli üyelerindendi.

1945 yılında Belgrad'daki Türk Büyükelçiliğiyle temas sağlandıktan sonra 7 kişiden ibaret olan Merkez Komitesi kurulmuştu. Buna göre Merkez komitesi Başkan Şuayb Aziz İshak, Veznedar Ali Abdurrahman Ali, Sekreter Şerafettin Ferit Süleyman, Üyeler Refik Şerif Mehmet, Kemal Rasim İlyas, Fettah Salih Süleymanpaşiç, Abdülkerim Ethem İbrahim adlı münevver gençlerden oluşmuştu.

Faaliyetleri Yücel mensupları yeni Türk harfleriyle ilk Türk gazetesi olan Birlik gazetesinin ilk sayısını 23 Aralık 1944 yılında Üsküp'ün Evkaf binasında çıkarmıştır. Gazetenin çıkması için devletin ya da o zamanın Halk Cephesi'nin bir kararı yoktur. Gazeteyi çıkarmaya başlayanlar böyle bir kararı beklemeden, okulların açılması olduğu gibi ASNOM'un, "her halkın kendi ana dilinde öğrenim görmeye ve haberleşmeye hakkı var" şeklindeki genel beyanından faydalanarak gazeteyi çıkarmaya başlarlar. Başlangıçta devletin gazeteye maddi yardımı yoktur. Redaksiyonun başında Şerafettin (Ferid) Yücelden, Refik (Şerif Mehmet) Özer ve Hüsamettin (Mehmet) Vardar bulunur. Fakat daha sonra Yücelciler Birlik gazetesinden uzaklaştırılır. Önceleri logosunun yanında minare sembolü olan gazete idaresi daha sonra yeni idarenin eline geçmiş ve Yücel mensuplarının gazete ile alakaları kesilmiştir.

Fahri Kaya özellikle Yücelcilerin Birlik Gazetesi'nden nasıl uzaklaştırıldıkları konusunu detaylıca şöyle açıklar: *"Dördüncü sayıya kadar "Birlik" sözün tam anlamıyla Türk halkının gazetesiydi. Ama bundan sonra gazeteye Halk Cephesi el koyuyor ve devlet 1946 bütçesinde "Birlik" için ilk defa önemli bir para ayırıyor. Nurettin Davut'un gazeteyi idare edemeyeceğini gören yöneticiler, alelacele İştip'ten Şükrü Ramo'yu getiriyor ve on yedinci sayısından başyazar olduğu gösterilirse de, gazete yedinci sayısından itibaren Şükrü Ramo tarafından yönetilmeye başlıyor. Tabii, bu sırada Yücelciler birer birer gazeteden uzaklaşıyor ve böylece daha sonraki yıllarda mahkemelik olacak gazetenin ilk yazarları ile devlet arasında ilk siyasi gerginlik başlıyor."*

Bu fedakar insanlar, Bulgarların Üsküp'ü işgal edip halka zulmettiği yıllarda Almanlar ile temasa geçerek gerçekleştirdikleri akıllı politika ile Almanların övgülerine mazhar olarak desteklerini almıştır. Bu yıllarda Üsküp'e Bulgar Belediye Başkanı olarak atanan Kitinçef, Almanlar tarafından ikaz edilmesine rağmen zulümlerine devam etmişti. Bunun üzerine Alman General Rudolph Grayger Yücel mensubu Kemal Salih Bey'in yanında Kitinçef'i çağırarak azarlamıştır. Ayrıca general ve Kitinçef tarafından imzalanan bir belgeyle Türk

cemaatine karşı kötü davranılmayacağına dair imzalı bir belgeyi de Kemal Salih Bey'e verilmiştir.

Bulgarların Üsküp'ü işgal ettiği ve güvenliğin bulunmadığı karışık dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin Üsküp Konsolosluğu'nun güvenliğini Yücel Teşkilatı'na mensup gençler üstlenmişlerdi. Yıldırım Aganoğlu, Anadolu Ajansına verdiği bir röportajda, Yücelci Türklerin, o yıllarda işgalci Bulgarların Üsküp'teki Türk Konsolosluğu'nu basmalarını engellemek için gönüllü korumalık yaptıklarını ifade eder.

Avni Engüllü, Yücel Teşkilatı hakkında, *"Yücel boş bir hareket değildi. Yücel Makedonya Türklerinin başına gelecek olanları görenlerin bir teşkilatlanmasıdır. Onların aradıkları, Makedonya'da Türklerin haklarının savunulmasıdır. Nereye varmak istediklerini anlamak için, Ohri Çerçeve Anlaşmasını okumak yeterdir. Onların savaşımlarının esası bu belgededir. Bu belgeyse onların kurşuna dizilmelerinden yıllar sonrası varılan bir durumdu. Her ne kadar Türklerin konumu, bu anlaşma ile Makedonlarla Arnavutlara tanınan haklardan uzak kaldıysa bile, Yücelciler, aslında Ohri Çerçeve Anlaşması'na götüren yolda ilk şehitlerdir!",* der.

Yıldırım Aganoğlu'na göre, *"Yücelciler, 'Sosyalist bir devlet kuruluyor topraklarımızda. Halkların kardeşliği ve eşitliği savunuluyor. O zaman biz de yeni idarenin içinde yer alarak Türklerin devlette eşit olarak temsilini sağlayalım' maksadındaydılar. Ancak Yücelciler henüz ortada Yugoslavya Ceza Kanunu yazılmamışken, terörist ve casus teşkilat olarak suçlanıp yargılanıyorlar. Ancak silahlı hiçbir eylemleri yok. Türkiye casusu oldukları iddia ediliyor ama bunlar kurulduğunda ortada Yugoslavya devleti bile yok, Bulgar işgali var."*

Fahri Kaya ise Yücelciler'in amaçlarını, "Yücelciler terörist ve casus değil, milli kimlikleri çok güçlü, Atatürk'ün ilke ve devrimlerine son derece bağlı, Atatürkçü aydınlardı. Esas amaçları, yeni devlette yaratılan yeni imkanlardan tamamen yararlanarak Yugoslavya Türklerine eğitim, kültür, sosyal ve ekonomi bakımdan gelişmelerine yol açmak, bunları toplumdaki öteki milletlerle birlikte eşit bir duruma getirmekti. Aralarından önemli bir kısmı öğrenim görmüş, bilinçli kişilerdi. Üsküp'te soylu ailelerin çocuklarıydı. Ev eğitimleri düzenli, gelenek ve törelere son derece saygılıydılar." olarak nitelendirir.

İlk okuma ders kitabı "Sevimli Kıraat"ı hazırlarlar. Okullarda dağıtılmak üzere on beş bin nüsha olarak basılır. Türkçe – Makedonca, Makedonca – Türkçe sözlük çalışmaları yaparlar.[4] Yugoslavya kurulduktan hemen sonra aktif bir

[4] Seyyid Emin, "Yücelcileri Anarken", erişim tarihi: 19.03.2021 (https://timebalkan.com/yucelcileri-anarken/)

şekilde hem kültürlerini geliştirmeye hem kitap yayınına hem de eğitime önem verir ve "Tefeyyüz" ile "İrfan" okullarının açılmasına da sebep olurlar.[5]

Ancak her geçen gün etkisi artarak genişleyen bu teşkilatlanma, Türk toplumu üzerinde söz sahibi olması, dikkatleri çeken ve bu durumdan endişe duyan dönemin idaresi tarafından iyi karşılanmaz, rahatsız olunur. Türk Toplumu içerisindeki varlıkları tehdit olarak görülür, fikir alışverişinde bulundukları Türkiye'nin Üsküp Başkonsolosuğuyla görüşmeleri ajanlık olarak nitelendirilir ve devletin bazı bilgilerini Türkiye ile paylaştıkları iddiasını öne sürerek terör örgütü olarak ilan edilirler. Yücelcilerin duruşmaları 19 Ocak 1948 tarihinde başlar ve her duruşma, hoparlörle Üsküp sokaklarında yayınlanıp, şehirde yaşayan Türklere psikolojik baskı olarak uygulanır.

1947 yılının Ağustos – Eylül aralığında Yücel Teşkilatı'ndan 17 kişi tutuklanır. Zaten verilmiş olan kararlara meşruiyet kazandırmak için mahkeme kurulur. Avukat tutmalarına izin verilmez, yönetimin uygun gördüğü avukatlar da gerektiği gibi savunma yapmazlar.

Savcı Blagoy Popovski Yücelcileri, "Bir dış temsilcinin yönlendirmesi ile terörist-istihbarat örgütü kurmak, Makedonya'da yaşayan Türkleri, Makedonya Halk Devletine karşı organize ederek devleti yıkmaya teşebbüs etmek; Makedonya'da yaşayan Türklerin istikbalinin olmadığı, mal mülklerinin ellerinden alınacağı, okullarının kapanacağı, mal ve mülklerine el konacağı, sürgünler yapılacağı, din ve vicdan özgürlüklerinin ortadan kaldırılacağı yönünde propaganda yaptıkları" ile suçlamıştı.[6] Mahkeme heyetinde Savcı Popovski[7] dışında Hakim Panta Marina, Türk asıllı Mehmet Şakir ve Remzi İsmail bulunmaktadır.

Üç ay boyunca hapishanelerde eziyet gördükten sonra 19 Ocak 1948'de mahkemeye çıkarılırlar. Mahkeme sadece 6 gün sürer. Tutuklanan 17 kişiden 4'ü idam cezasına, diğerleri ise hapis cezasına çarptırılır. Şuayb Aziz, Ali Abdurrahman, Nazmi Ömer Yakup, Adem Ali medeni ve siyasi haklarından mahrum ve mallarının müsadere edilmeleri suretiyle idama mahkûm edilirler. 27 Şubat 1948 tarihinde Şuayb Aziz, Ali Abdurrahman Ali, Nazmi Ömer Yakup ve Adem Ali Adem İdrizova hapishanesinden kamyona bindirilerek Suşitsa köyüne götürülür, köyün girişinde bir kayanın önünde bu 4 kahraman kurşuna dizilerek

---

[5] Şerif, E. Leyla, "Varlığımız Türk Varlığına Armağan Olsun, Yücelciler...", Timebalkan https://timebalkan.com/varligimiz-turk-varligina-armagan-olsun-yucelciler/, erişim tarihi: 19.03.2021.

[6] Salih Murat, "Yücelcilere Nasıl Kıydılar", Köprü Kültür, Sanat ve Eğitim Derneği "Yücelciler" Paneli, Üsküp, 03 Mart 2006 tarihli konuşmasından.

[7] İşin ilginç tarafı Popovski, daha sonraki yıllarda İstanbul Başkonsolosluğuna tayin edilir. Türkiye'ye ve Türklere büyük bir düşmanlık besleyen Popovski, uzun yıllar İstanbul'da çalışır.

şehit edilir. Bu olaydan sonra Mayıs 1948'de ikinci ve üçüncü grup tutuklanmalar olur. Yücel davasında toplamda 60 kişi hüküm giyer. 20 ila 1 yıl arasında değişik yıllarda hapis cezasına çarptırılır. Toplam 195 sene ağır hapis cezasına çarptırılırlar. Bir kısmı da kurşun madenlerinde çalıştırılmak üzere sürgüne gönderilirler.[8]

Sorgulama sırasında akıl almaz işkencelere maruz kalan Yücelcilerin yaşadıklarını Mehmed Ardıcı'nın anılarında şöyle anlatır: *"Galiz bir küfür sağanağından sonra yüzüme ve kafama inen darbelerin ancak dördüncüsüne kadar sayabildim… Kova ile su dökmüşler. Daha çabuk ayılmam için. Bacaklarıma tekme ile vuruyorlar. Her tarafım kan içinde. Enseme sıcak bir şey süzülüyor. Elimi götürüyorum; Kan… Şiş ve kanlı yüzümde vurulmadık santim yer bırakılmamıştı, şimdi de cilası geçiliyordu. Son olarak mideme bir tane yedim. Ya Rabb'im koru beni. Eşhedü en lailahe…"*[9]

Bütün bu yaşananlar halk arasında korkuya neden olur ve 1953 yılında itibaren serbest göçlerle 15 yıl içerisinde 200.000 bin kişi Türkiye'ye göç eder.[10]

Altmış üç gencin tutuklanıp yargılanması Yugoslavya'da İkinci Dünya Savaşından sonra canlanmaya başlayan Türkçe eğitim ve kültür yaşaımına indirilmiş büyük ve ağır bir darbe oluşturur. Tutuklanmalarıyla Türkçe eğitimde büyük bir boşluk oluşur. Tutuklananların yerleri, yeterince eğitimi olmayan kişilerle doldurulur. 1948 yılından sonra yaz aylarındaki pedagoji kurslarında bir yıl önce kursiyer olanlar ders vermeye başlar. 1912 yılından sonra çok iyi başlayan eğitim ve kültürel kalkınmanın yolu kesilir.

Mahkeme kararından birkaç gün sonra 28 Ocak 1948 tarihli Yeni Asır gazetesinde Şevket Bilgin imzalı yazı konuyla alakalı Türk basınındaki ilk haberdir. Bu haberde Belgrad Radyosu'nun yanısıra Moskova ve Sofya radyolarında günlerce Yücel Mahkemesi konusunda yayın yapıldığı bildirilmektedir. Yücel Teşkilatı mahkemeleri ve idamdan sonra Türkiye basınında bir-iki haber dışında bir tepki görülmemişti. Bunlardan bir tanesi Trakya Postası idi. Trakya Postası, 9 Mart 1948 tarihli haberinde Yücelciler olayını "Bu haksızlıkları unutmıyacağız-Üsküp'te oynanan kanlı dramdan-Medeniyet

[8] Özellikle sabah saatlerinde, dükkânlarını açarken gerçekleştirilen bu tutuklular, yaya olarak, etrafa ibret olsun diye dükkânların önünden geçirilirler. Polisler, Yücelcilerin kapısını çaldıklarında, aradıkları kişinin giyimi ne halde ise o şekilde gözaltına aldılar. Örneğin, kapıya çıkan Ekrem Ali Sakip (Saraçoğlu) ayakkabılarını giymesine dahi müsaade etmeksizin götürülür.

[9] Mehmet Ardıcı, Yücelciler 1947 / Makedonya'da Müslüman Direnişi, İnsan Yayınları, İstanbul, 1991, sf. 74-85.

[10] Aganoğlu'na göre, o dönem Türkiye Cumhuriyet hükümetlerinin Balkanlardan göçü durdurma yerine teşvik eden bir tavrı var. Çünkü ülkenin özellikle Demokrat Parti iktidarından sonra yetişkin vasıflı nüfusa ihtiyacı vardır.

utansın" başlığıyla duyurur. Gazete haberinde Yücelcilerin ölümüne Üsküp Adliye Nazırı Pavel Şatef'in sebep olduğunu yazar:

> "...Üsküp'te yeni kurulan Makedonya komünist hükûmetinin Adliye Vekili Pavel Şatef Yoldaşı, biz gayet iyi tanıyanlardanız. Pavel Şatef Sultanhamit zamanındaki Selânik suikastlerinden ve birçok badirelerden sonra Todor Aleksandrob çeteleri tarafından öldürüleceğinden korkarak İstanbul'a, yani eski düşmanı olan biz Türklerin himaye ve şefkatine sığınmıştı. Aç ve sefil kaldığı günlerde Sofya'dan (Son Posta) gazetesine muhabirlik yapmış ve Sofya'da (Baço Kiro) sokağındaki (Deli Orman) matbaasının mürettiphanesinde örtüsüz yatıp kalktığı günler olmuştu. İşte bu nankör adamdır ki şimdi komünist çapulcular güruhu arasında temayüz etmiş ve Üsküp'te Adliye Nazırı sıfatıyle Türk kardeşlerimizi öldürmeğe başlamıştır..."[11]

Bu idam ve tutuklamalarla Türkiye'ye göz dağı verilir. Söz konusu iki gazetenin yayınladığı haber dışında olay Türkiye'nin basın-yayın ve siyasi kamuoyunda geniş yankı bulmaz. Dönemin iktidarı Yugoslavya'ya herhangi bir ikazda bulunmaz.

Şehit Nazmi Ömer ile aynı okuldan (Belgrad Ün. Hukuk Fak.) mezun olan Makedonya Türklerinden Avukat Salih Murat, mahkemenin hukuki çerçevesini araştırır. Vardığı sonuç çok ilgi çekicidir. Günümüzde 2.000 sayfa tutan Ceza vb. kanunları 1945 şartlarında 3 sayfalık bir kanuna sığdırılmıştır.

Yıldırım Aganoğlu'na göre, *"İşte böyle haksız-hukuksuz ortamda yargılanmaların gerçekleştiği gerçeği bir kez daha ortaya çıkmıştır. Mahkeme esnasında daha Yugoslayva SFC kurulmadığından bu insanların şuçlandığı konuların hukuki geçerliliği yoktur. Kendi ASNOM bildirgelerine göre de Yücel mensuplarının yapmak istediklerinin suç olmadığını belgelere dayanarak rahatlıkla söylenebilir. Dolayısıyla Yücelciler uluslararası hukuk kaideleri çerçevesinde suç oluşmadan, cezalandırılmıştır."*[12]

Toplumun kanamadan kabuk bağlanmak zorunda kalınmış yarası Yücel konusu, Yugoslavya Cumhuriyeti dağıldıktan sonra yeniden açılır. Yücelcilerle alakalı mevcut bilgi ve belgeler çok kısıtlıdır. 2012 yılında İstanbul Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği yayınlarından gün yüzünü gören Yıldırım Ağanoğlu imzasıyla "Yücelciler Teşkilatı" adlı kitapçığıyla irdelenmeye başlayan konuyu, bir

[11] Yıldırım Aganoğlu, Yücelciler, Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanısma Dernegi Yayınları, İstanbul, 2012, sf.49.
[12] Yıldırım Aganoğlu, a.g.e, sf.35.

Yücelci olarak Mehmet Şerif Ardıcı'nın kendi anılarını yazdığı kitap izler.[13] Devamında bazı gazete ve dergiler yayınlanadıkları değişik yazılarla konuyu ele alır. 1948 yılında Yücel davası hakkında Makedonya Halk Cephesi tarafından mahkeme kayıtlarını içeren, Makedonca-Türkçe dilide bir broşür yayınlanır. Lakin bu broşür içeriğindeki yanlı bilgiler davayı hazırlayanlar tarfından hazırlanır. Şerafettin (Ferid) Yücelden'in birkaç küçük yazısı[14], Yücelci Refik Özer'in mülakatı, Ercan Türksoylu'nun Yücelciler kitabı, Köprü Dergisi'nin 2006 yılın Mart sayısını Yücel dosyası olarak yayınlaması, K.Makedonya Anayasa Mahkemesi Başkanı Salih Murat'ın 90'lı yılların sonunda mahkeme sürecini takip edip incelemesiyle gün yüzüne çıkan tutanaklar ve özellikle mahkeme süreci video kaydı, Yücel şehidi ve teşkilat başkanı Şuayip Aziz'in son olarak eşine yazdığı mektubun Eren Atala tarafından gün yüzüne çıkarılmasından ibarettir. Bu konuya yazılarında değinenler arasında Fahri Kaya, Avni Engüllü, Suat Engüllü, Yaşar Aytek, Altan Deliorman da bulunmaktadır. Çoğunluğu eli kalem tutan aydın ve yazı yazan kişiler olmalarına rağmen, Yücelcilerin kendileri de başlarından geçenleri anlatmadan ve bildiklerini yazmadan hayatlarını kaybettiler.

Yücel Teşkilatı Başkanı Şuayp Aziz idamdan önce son kez ailesiyle görüşmüştür. İdamından sonra eşyaları ailesine teslim edilir. İade edilen paltosunun kolunda gizlice iliştirilmiş bir çikolata paketi kağıdına Osmanlıca yazılı küçük bir mektup bulunur. Bu aynı zamanda Şuayip Beyin eşine çok hüzünlü bir veda mektubudur:

> "Hayat Arkadaşım Nigar, Evlatlarım Ülker, Turan, Ertan ve küçük yavrucuğum artık sizden ayrılıyorum. Size doyamadım. Kader böyle yazmış yazımı. Nigar, evlatlarına güvensin, bunları iki gözün gibi baksın, beni de hatırından çıkarma. Hakkını helal et, anne de hakkını helal etsin. Ağabeyinde hakkını helal etsin. Ellerinden öperim. Çocuklarımı her vakit benim için öpesin ve koklıyasın. Onları okutmağa çalış. O evde yaşatma, başka bir binada yaşatmağa çalış. Reşit Akşar yardımı ile belki yavrularıma bir selamet yolu bulursunuz. Bu günden sonra o yavrularımın babaları yok, yalnız bir anaları vardır. Hem kimsesiz bir anaları var. Ona güvensinler. Helal ediniz, helal ediniz, Milletimin kurbanıyım.
>
> Şuayp Abdülaziz, 27 Şubat 1948, Fotoğraflarım çoçuklarıma, bekliyesiniz. Gözlerinizden öperim"[15]

---

[13] Mehmet Ardınç'ın "Yücelciler" yada "Makedonya'da Müslüman Direnişi /1991/" ve "Yugoslavya'da Müslüman Türk'e Büyük Darbe /Boğaziçi yayınları 1973/" kitaplarında Yücel ile kimi bilgiler bulunmaktadır.

[14] Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonunun yayını olan Türk Dünyası dergisi.

[15] Mektubun orijinali konuyla ilgili tez hazırlayan, aile büyükleri Yücelci olan Eren Eriş'in elindedir.

Yücelciler, milletinin haklarının kazanılması için verdikleri mücadelede yaşamlarını dahi kurban etmişlerdir.

Tutuklandığında dokuz aylık evli olan Nazmi Ömer idam edildiğinde kızı dört aylıktır. Şehit Nazmi Ömer'in merhum eşi ise Hacer Yücel, eşiyle son görüşmesine dair anılarını şöyle paylaşır: *"O, bir taraftaydı. Teller aşırı duruyoruz. İçeri alındıktan sonra sadece o an gördüm. Hepimiz ağlıyoruz. Kızımı göremiyor ki, yüzünü, gözünü. Elinde bir mendil vardı, onu verdi ona. Ağlamayın dedi, ne ağlıyorsunuz öyle. Ben gidiyorum ama sizi arkamdaki (Türkiye'yi kastederek) milyonlarca kız kardeş ve kardeşe emanet ediyorum. Yaşasın Atatürk Türkiyesi, yaşasın Türkiye, dedi. Derken hemen kolundan tutup götürdüler. Bir daha da göremedim. Mezarını da görmedim. Nereye gömüldüğünü bilmiyorum."*[16] Hacer Yücel, Türkiye'de verdiği bir röportajda, Türkiye destek verseydi, idamların olmayacağını ifade eder. Dolayısıyla Yücel yakınları olduğu gibi o dönem Türkiye'ye göçenlerin birçoğu o dönemin Türkiye idaresine bu yüzden içten içe kırgındır. Peki o dönem iktidarı bunu yapabilir miydi, husus siyasi bilimcilerin araştırmalarına açık.

Yücelcilerin idam edildikten sonra nereye gömüldükleri hala meçhul bir hususdur.

Merhum Fahri Kaya'ya göre Yücelciler, *"Amaçlarında ve davalarında haklı olduklarını göstermek için terörü hiçbir zaman bir araç olarak kullanmadılar. Tam tersine, Balkanların bu bölümünde eşkıya, çeteci ve terörist olanlardan çok zeval gördük. İki üç kişinin yabancı bir devletin temsilcisiyle görüşmesi, ya da buradaki Türk halkının durumu ve geleceği hakkında fikir alışverişinde bulunması yüzünden, 63 kişinin casus olarak yargılanmaları da, akla sığar gibi değil. Yargılananların büyük bir kısmını çok iyi tanıdığım için, bunların terörist veya casus olduğuna hiçbir zaman inanmadığımı gönül rahatlığıyla söyleyebilirim. Tanıdığım Yücelciler mert yürekli insanlar, ahlaklı, merhametli ve saf kişilerdi. Hakimler, öğretmenler, işçiler, aydınlardı. Milliyetçiydiler ama şoven değillerdi. Onlar kaygın bir zemin ve hatalı zamanın, kısıtlı ve adaletsiz bir dönemin kurbanı oldular. Yeni devlette yaratılan yeni imkânlardan tamamen yararlanarak Yugoslavya Türklerinin eğitim, kültür, sosyal ve ekonomi bakımdan gelişmelerine yol açmak, bunları toplumdaki öteki milletlerle birlikte eşit bir duruma getirmektir."* Yücelciler'in tutuklanıp yargılanmalarından sonra eğitim alanında büyük bir boşluk oluşur. Kaya, "Şafak Sökerken" kitabında, Yücelciler gibi nitelikli bir kadronun idam edilmesiyle, "Tutuklananların yerleri, yeterince eğitimi olmayan kişilerle dolduruldu" diye eklerken, aslında Yugoslavya Türklüğüne yapılmak istenenlerin resmini çizer.

[16] Yıldırım Aganoğlu, a.g.e., sf. 44.

Leyla Şerif Emin'e göre, *"Yücelciler Türkçe çıkan kitapları Türkiye'den getirerek bu arada yaşanan boşluğu kapatmak istiyorlardı. Üsküp'te soylu ailelerin çocuklarıydı çoğu. Evlerinde Kuran – ı Kerim'den başka, hem Atatürk'ün "Nutuk"u, hem de Mehmet Akif'in "Safahat"ı vardı. Altmış üç gencin tutuklanıp yargılanması Makedonya'da filizlenmeye başlayan eğitim ve kültürümüze indirilmiş büyük ve ağır bir darbe olarak geçer tarihin sayfalarına. Yücelcilerin uğraşısını verdiği davaları aslında tamamen dillerini, Türkçeyi, milli ve manevi değerleri savunmaktı. Yücel kurulmadan önce burada yaşananlar aslında iç açıcı değildi. Bir bıçak gibi kesilmişti birçok şey. Göstermelik mahkemede, idam kararları esnasında videoda görülen silahlar 2. Dünya Savaşı sırasında toplatılan silahlardan ibaretti. Bulgarlar tarafından kuşatılan Üsküp'te ve savaş esnasında herkeste savunma amaçlı silah vardı. Türkleri savaş zengini olarak gösterip ellerinden malları ve topraklarını almak için de bir fırsat doğmuştu. Öyle ki Yücel olayı ile hem kültürel anlamda gelişmemiz kurşuna dizilmiş, hem sesimiz kısılmış, hem de bilet parasına satılan topraklarımızı geride bırakarak göçe zorlanarak sayımız azalmıştır."*

Yugoslavya'nın Kominform'dan (Milletlerarası Komünistler Birliği'nden) ayılmasından sonra 29.11.1950 tarihinde çıkan bir afla bütün siyasi mahkumların cezalarında 7 yıl indirim yapılır. Bu tarihten sonra Yugoslavya, Batı dünyası ve Türkiye ile ilişkilerini geliştirir. 1953 yılından sonra Türkiye'ye yönelik büyük bir göç süreci başlar. Toplumda Yücelciler olayı neticesinde yaratılan korku neticesinde göçe sebebiyet verir. Yugoslavya'da bir ayda Türk toplumunun aydın, öğretmen, öğrenci sayısı azalır, göç yoluna düşen birçok aristokrat soylu ailenin dükkânları, işletmeleri, malları ve toprakları satılarak, çok ucuz fiyata ellerinden alınır.

Yücel Teşkilatı'ndan Profesör Muzaffer Hocaoğlu yıllar sonra vereceği bir mülakatta şunları diyecektir: *"Biz herhangi bir istihbarat servisine hizmet edecek, arada Yunanistan ve Bulgaristan var iken Türkiye ile birleşmenin imkansızlığını göremeyecek kadar ahmak değildik. Amacımız özellikle ahalinin, yüzde yetmişini bile Türklerin oluşturduğu, Makedonya'nın bazı bölgelerinde Türklere tam eşitliğin verilmesini, toplumun her hücresine katılımın, ahali sayısına orantılı olmasını sağlamaktı. Ancak aleyhte kimsenin ses çıkarmadığı monte edilmiş duruşmada, bize aklımızın bir köşesini bile işgal etmeyen büyük suçlamalar yüklendi",* der.

Yine yıllar sonra konuşan Yücel Teşkilatı mensuplarından Ahmet Yücel'e göre, *"Davamızda haklı olduğumuzun bilinmesine rağmen, Yugoslavya'da yaşayan Türkler bizim ardımızda duramadılar. Bu da Balkan savaşlarından bu yana Türk ahalinin sürekli haksızlığa uğramış olmasının sonucu halkın içine güçlü bir endişenin, hatta korkunun da diyebilirim, işlemiş olmasından kaynaklanmıştır. Geniş halk kitleleri dışında, rahatına düşkün, yönetimin elinde kuklalık yapmaktan*

başka bir işe yaramayan üç-beş aydınımızdansa, bize karşı tavır takınmalarından başka bir şey beklenemezdi".[17]

Bildirimizi, yine merhum Fahri Kaya'nın konuyla alakalı düşünce ve izlenimleriyle noktalayalım: *"Rumeli ve özel olarak Makedonya Türkleri, tarihte hiçbir zaman yıldırmacı, tehditçi ve terörist olarak görülmedi. Amaçlarında ve davalarında haklı olduklarını göstermek için terörü hiçbir zaman bir araç olarak kullanmadı. Tam tersine, Balkanların bu bölümünde eşkıya, çeteci ve terörist olanlardan çok zeval gördük. İki üç kişinin yabancı bir devletin temsilcisiyle görüşmesi, ya da buradaki Türk halkının durumu ve geleceği hakkında fikir alışverişinde bulunması yüzünden, 63 kişinin casus olarak yargılanmaları da, akla sığar gibi değil. Yargılananların büyük bir kısmını çok iyi tanıdığım için, bunların terörist veya casus olduğuna hiçbir zaman inanmadığımı gönül rahatlığıyla söyleyebilirim. Tanıdığım Yücelciler mert yürekli insanlar, ahlaklı, merhametli ve saf kişilerdi. Hakimler, öğretmenler, işçiler, aydınlardı. Milliyetçiydiler ama şoven değillerdi. Onlar kaygın bir zemin ve hatalı zamanın, kısıtlı ve adaletsiz bir dönemin kurbanı oldular."*

Yücelciler'in Dil, Edebiyat ve Kültür Alanındaki Katkılarına Dair Bazı Tespitler

Yaptığımız araştırma ve elde ettiğimiz veriler neticesinde Yücelciler ve Yücel Teşkilatının dönemin Yugoslavya'sında Türk dili, Türk edebiyatı ve Türk kültür-sanat alanındaki katkıları önemlidir. Zeten teşkilatın ana gayelerinden biri de budur.

Teşkilatın bir diğer önemli kurulma fikri, Yugoslavya topraklarındaki siyasi gelişmelerin neticesinde Türk tarihine, Türk kültür ve ananelerine daha sıkı sarılmak amacıyla gelişmiştir. Teşkilat etrafındaki Türk milliyetçisi gençler arasında Türkiye'den getirtilen eserler ile milli şuur uyandırılmaya çalışılır. Başta Atatürk'ün Nutku olmak üzere, Mehmet Akif'in Safahat'ı, Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul; Namık Kemal ve Yahya Kemal Beyatlı'nın şiirleri en çok okunan eserlerdir. Gençler arasında adeta bir ayaklı kütüphane kurulur. Eserler elden ele gezer.

Teşkilatın eğitim seviyesi yüksek, münevver, ahlak ve fazilet sahibi Türk gençlerinden oluşuyordu. Doç. Dr. Halim Çavuşoğlu'nun *"Yugoslavya-Makedonya Toplarından Türkiyeye Göçler ve Nedenleri"*[18] adlı makalesinde Türkiye Dışişleri Bakanlığı belgelerine göre bir ara köylere kadar nüfuz eden

[17] Yıldırım Aganoğlu, a.g.e., s. 44

[18] Halim ÇAVUŞOĞLU, "Yugoslavya-Makedonya Toplarından Türkiyeye Göçler ve Nedenleri", Bilig Dergisi, sayı: 41, Bahar 07, Ahmet Yesevi Ün. Yay., s. 136-137

Yücelcilerin sayısı 500 civarındaydı. Ancak elli kişi kadar faal üyesi vardı. Bir taraftan Arnavutlaşma, bir taraftan komünizme karşı Türkleri koruma hedefiyle faaliyetlerini sürdüren Yücelciler ne Türkiye ne de başka bir devletten hiçbir destek almamalarına rağmen faaliyetlerini sürdürmüşlerdi.

Teşkilata girildiği zaman Kuran, Bayrak ve tabanca üstüne yemin edilirdi. Bu yeminde "Türklük ve Türkiye Cumhuriyeti menfaatleri için gerekirse kanımın son damlasına kadar çarpışıp canımı vereceğim" ifadesi oldukça dikkat çekicidir. Teşkilat yapısı olarak gizliliğe dikkat ettikleri ve genel katılımın olduğu zamanlarda içlerinde casusların da bulunabileceği ihtimalini göz önünde bulundurarak faaliyetleri hakkında konuşmama yoluna gittikleri bilinmektedir. Gerek düzenledikleri kurslarda ve gerekse piknik ve kır gezilerinde daha çok Türkçe kitaplardan kahramanlık yazıları, tarihi zaferler ve şiirleri okutma yoluna giderek muhtelif tehlikeler en aza indirgeniyordu.

Üsküp Radyosu'nda ilk Türkçe yayını ve Türkçe eğlence programlarını Yücelciler düzenlemiştir. Teşkilat, ilk Türk öğretmen kurslarını organize etmiş, bu kurslarda Türkçe dersleri dahil birçok ders vermiş, sayısız öğretmen yetiştirmişti. Makedonya'nın en iyi öğretmenlerini teşkil eden birçok üyesi, içinde Türklerin bulunduğu en ücra köylere kadar giderek bu okullar için ilk Türk alfabesini, ilk okuma kitaplarını ve daha birçok kitapları da hazırlamıştır. Hatta cezaevinde tutuklu bulundukları süre içinde bile Üsküp Türk Tiyatrosu için Branislav Nuşiç'in "Şüpheli Şahıs" adlı tiyatro eserini Türkçe'ye çevirmişlerdir. Bütün bu faaliyetlerden öğretmenlik haricindekiler ücretsiz ve karşılıksız yaparlar. Bu sayılan somut ve yararlı faaliyetlerden daha da önemlisi Makedonya Türklerini, Komünizm ideolojisinden korumuş, onlar arasında Atatürkçülüğü yaymış ve Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı sevgiyi arttırmaya çalışmışlardır.

Onların bu katkısını Yücelciler anıtının açılış töreninde MATÜSİTEB Başkanı Hüsrev Emin şu sözlerle teyid etmektedir:

"Yücelciler büyük fedakarlıklar yaparak kimliklerini korumaya çalıştılar. Dönemin rejimi, politikalarıyla teşkilat üyelerini sırf Türkçeyi öğretmek, İslam'ı daha iyi öğrenmek ve öğretmek, Türkçe radyo, Türkçe eğitim, Türkçe gazete, Türkçe kültür varlıklarını devam ettirmek için başlattıkları mücadelede bundan tam 73 yıl önce, düzmece bir mahkeme süreci neticesinde kurşuna dizerek idam etmiştir" şeklinde konuştu.[19]

[19] Yeni Balkan Gazetesi, "Yücel Şehitleri Anıtı Tefeyyüz ilkokulunda dikildi", Erişim Tarihi: 19.03.2021.

Sonuç

Sonuç olarak, Tito Yugoslavya'sının daha sonraki yıllarda tek taraflı ve ahde vefa olarak Yugoslavya Türklerine sağladığı haklar, Yücelcilerin de talep ettiği, etkinlikleriyle uğrunda çalıştıkları temel insani, diğer uluslarla birlikte eşit hak ve özgürlüklerden ibaretti. Yücelcilerin bu talepleri ileride Yugoslavya Türklerine sağlandıysa da, o zaman "Yücelcilerin talepleri ve etkinlikleri nasıl bir terörist teşkilatı olabilir?" sorusunun aynı zamanda kendi yanıtını da vermektedir.

İkinci Dünya Savaş'ının sıkıntılı ve puslu günlerinde bölgedeki Müslüman – Türk ahaliyi Bulgarların mezaliminden korumak için Üsküp'te ki Alman komutanının teminatını sağlayan Yücelciler, Partizanların mücadelesiyle iktidara yeni gelen idare tarafından Almanlarla irtibatta olunup mimlendikleri için mi öcleri alınmaya çalışıldı? Hâlâ aydınlanamayan bir konu olarak ortada durmaktadır. Çünkü benzeri intikamlar bölgedeki Arnavut toplumunun Balist mensuplarına da uygulanmıştı.

Yoksa *"Yücelciler olayı, idamlarından sonra Yugoslavya'yı Müslüman – Türk nüfustan boşaltmak ve kitlevi göçe sürmek için bilerek kurgulanmış daha büyük bir projeye zemin yaratmak için yeni gelen idarenin kullandığı işine gelen biçilmiş hazır bir kaftan mıydı?"* sorularını da kafalarda ister istemez uyandırmaktadır.

Kaynakça

Aganoğlu, Y. (2012). *Yücelciler*. İstanbul: Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği.

Ardıcı, M. (1991). *Yücelciler 1947 / Makedonya'da Müslüman Direnişi*. İstanbul: İnsan.

Çavuşoğlu, H. (2007). Yugoslavya-Makedonya Toplarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri. *Bilig, 41*, 136-137.

Emin, S. (2021,19, Mart). "Yücelcileri Anarken". Erişim adresi: https://timebalkan.com/yucelcileri-anarken/

Kaya, F. (2021, 22, Mart). Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yücelciler". Erişim adresi: http://www.yenibalkan.com/tr/makedonya/kultur-ve-egitim-tarihimizde-yucelciler

Şerif, E. L. (2021, 19, Mart). "Varlığımız Türk Varlığına Armağan Olsun, Yücelciler...". Erişim adresi: Timebalkan https://timebalkan.com/varligimiz-turk-varligina-armagan-olsun-yucelciler/

Yeni Balkan Gazetesi (2021, 19, Mart). Erişim adresi: (http://www.yenibalkan.com/tr/gundem/yucel-sehitleri-aniti-tefeyyuz-ilkokulunda-dikildi

Milletinin Kurbanı: Yücelciler

Özet

Osmanlı idaresi Rumeli'den çekildikten sonra Balkanlarda kalan soydaşlar milli varlık ve değerlerini korumak için kendi başlarına kalmışlardı. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sırasında sorunlarla boğuşan halklardan biri de Yugoslavya Türkleriydi. Önce Bulgar mezaliminden korunmak ve daha sonra yeni gelen Yugoslavya idaresinde diğer ulus ve halklarla Türklere de eşit hak ve özgürlüklerin tanınması için faaliyetler yürüten Yücel Teşkilatı mensuplarının etki alanı artınca, bir gecede terörist ve gizli istihbarat yürütmekle suçlanmış, idama, hapis cezasına ve sürgüne mahkum edilmişlerdi. Yücelcilerin talepleri daha sonra Yugoslavya Türklerine sağlandıysa da, "Yücelciler nasıl bir terörist teşkilatı olabilir?" sorusu kafalarda çözülmeyen bir soru olarak kaldı. Bölgedeki Müslüman – Türk ahaliyi Bulgarların mezaliminden korumak için Üsküp'teki Alman komutanının teminatını sağlayan Yücelciler, Partizanların mücadelesiyle iktidara yeni gelen idare tarafından Almanlarla irtibatta olmakla mimlendikleri için mi öçleri alınmaya çalışıldı? Yoksa "Yücelciler idamı, Yugoslavya'yı Müslüman – Türk nüfustan boşaltmak ve kitlevi göçe sürmek için bilerek kurgulanmış daha büyük bir projeye zemin yaratma çabası mıydı?" sorularına bugüne kadar yanıt bulunamadı. Çalışmaları T.C. Belgrad Büyükelçiliği ve Üsküp Konsolosluğu tarafından desteklenen Yücelciler idamına Yugoslavya Türkleri ve dönemin Türkiye iktidarı neden sessiz kalmayı tercih etti? Bu idam, tutuklama ve sürgün neticesinde, yöre Türklerinin seçkin aydın, eğitimci, sanatçı, devlet adamı, aristokrat aileleri Türkiye'ye kitlevi olarak göç ederken, bu olaydan Yugoslavya'da Türklerin sayısının ciddi oranda azalmasına yol açtı. Durumdan Türk dili, Türkçe eğitim, kültür-sanat, basın-yayın hayatı nitelik ve nicelik olarak olumsuz etkilendi. Tebliğimizde Yücel Teşkilatı vakası ve mensuplarının içerisine düştüğü duruma tarihi kronolojik bir bakış atıldıktan sonra, olayın bugüne kadar irdelenmemiş, sorgulanmamış ve aydınlatılmamış yeni hususları ele alınacaktır. Bunun yanı sıra yaşamlarıyla ve kitlevi göçle bedel ödeyen bu masum insanların yaşadığı talihsiz trajik toplumsal vakanın sonuçlarının Türk diline, Türk eğitimine, kültür-sanat, basın-yayın hayatına etkileri de incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Yücel Teşkilatı, Yücelciler, Yugoslavya Türkleri

Victim of His Nation: "Yücelciler"

Abstract

After the Ottoman rule withdrew from Rumelia, the cognates who remained in the Balkans were left on their own to protect their national assets and values. One of the peoples who struggled with problems during the First and Second World Wars was the Yugoslav Turks. When the influence of the members of the Yücel Organization, who carried out activities for protection from the Bulgarian atrocities and then for the recognition of equal rights and freedoms to other nations and peoples and Turks in the newly arrived Yugoslavia administration, they were accused of terrorist and secret intelligence overnight, sentenced to death, imprisonment and exiled. Although the demands of the Yücelists were later provided to the Yugoslav Turks, "What kind of terrorist organization can the Yücelciler be?" The question remained an unsolved one in minds. Did the Yucelists, who provided the assurance of the German commander in Skopje to protect the Muslim-Turkish people in the region from the atrocities of the Bulgarians, were tried to get revenge because they were identified by the new administration that came to power with the struggle of the Partisans by being in contact with the Germans? Or "was the execution of the Yücelciler an attempt to create the basis for a larger project deliberately designed to evacuate Yugoslavia from the Muslim-Turkish population and drive the mass migration?" No answer to these questions has been found so far. Studies of the Republic of Turkey Embassy in Belgrade and the Yugoslav Embassy in Skopje supported by Yücelciler executed why they choose to remain silent power of Turkey and the Turkish era? These executions, the arrest and exile as a result, the local Turkish elite intellectuals, educators, artists, statesmen, aristocratic families migrating as the Mass Turkey, the number of Turks in Yugoslavia, this incident led to a considerable reduction. Turkish language, Turkish education, culture and arts, media life in terms of quality and quantity were negatively affected by the situation.

In our paper, after a historical chronological look at the situation of the Yücel Organization and its members, new issues of the event that have not been examined, questioned and enlightened until today will be discussed. In addition to this, the effects of the unfortunate tragic social incident experienced by these innocent people who paid a price for their lives and mass migration on Turkish

language, Turkish education, culture-art and media life will be examined.

***Keywords**: Yücel Organization, Yücelciler, Yugoslavian Turks*

Bulgaristan'da Türk Dili ve Edebiyatının Tanıtılması, Araştırılması ve Geliştirilmesinde Azerbaycan Aydınlarının Rolü

TERANE TURAN RAHİMLİ*

Azerbaycan'da Balkan Türkleri ile edebi ve kültürel ilişkilerin tarihi Sovyet dönemine kadar uzanmasına rağmen, bu ilişkiler Azerbaycan'ın milli bağımsızlığını kazandığı ve devlet statüsünü yeniden kazandığı 1991 yılından bu yana genişlemekte ve güçlenmektedir. Sovyet döneminde, Azerbaycan'ın Balkan Türkleri arasında, özellikle Bulgar Türkleri ile kapsamlı edebi ilişkiler vardı. Türklerin Bulgaristan'dan göç etmesinden sonra ortaya çıkan ekonomi sorunları 1951 yılında Bulgarları bu göçü durdurmaya zorladı. Stalin'in Moskova'dan Nazım Hikmet'i Türklerle ajitasyonel bir sohbete göndermesinin ardından Bulgar Türklerinin kaderi değişti. Sovyetler Birliği'nden Azerbaycanlı öğretmenlerin, akademisyenlerin, yazarların ve kültürel şahsiyetlerin Türk dili okullarına öğretmenlik yapmak üzere gönderilmesi, Bulgaristan'da Türk dili ve edebiyatının tanıtımı, geliştirilmesi ve araştırılması alanında ilk çalışmalara yol açtı.

SSCB ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti arasında 18 Mart 1948'de imzalanan 20 yıllık dostluk, işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma anlaşması, 1950'lerde Bulgaristan'da Azerbaycanlı aydınların daha geniş bir faaliyet göstermesine neden oldu. Bulgaristan'da Azerbaycan kültür ve edebiyatını aktif olarak tanıtan olaylar (edebiyat şölenleri, bilimsel etkinlikler), öncelikle Bulgar

* Doç. Dr. / Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Dünya Edebiyatı (Azerbaycan), terane.turan@gmail.com

Türklerinin Türk dilini unutmamasına, Türk edebiyatı örneklerini ve büyük yazarlarını tanımasına neden olmuştur.

Bulgar halkından sonra en büyük ikinci etnik, dilsel ve dini grup olan Bulgar Türkleri, zengin bir edebi ve kültürel mirasa sahiptir. Azerbaycan halkı bu milli ve manevi zenginliğin ve edebi mirasın oluşmasında ve gelişmesinde müstesna bir rol oynamıştır. Bulgar Türkleri ile Azerbaycan türkleri arasındaki edebi ve kültürel ilişkilerin tarihi 20. yüzyılın ortalarına kadar uzanmaktadır. 19. yüzyılın son çeyreğine bakarsak, Bulgaristan'da yaşayan 2,5 milyon Türk'ün tamamen cahil olduğunu ve nüfus içindeki eğitimli insan sayısının çok az olduğunu görürüz. 1877-1944 yılları arasında her yüz kişiden ikisinin eğitim görmüş olması bu bilgisizliğin açık bir göstergesidir. 1950'de Türklerin Türkiye'ye göçü, Bulgaristan'ın ağır sanayi ve tarımının çok kısa bir sürede çökmesi ve ülkenin ekonomik hayatının gerilemesi siyasi çevreleri endişelendirdi ve felaket niteliğindeki göçün önlenmesi gerekiyordu. Nazım Hikmet, Stalin'in ısrarı üzerine Moskova'dan Bulgaristan'a göçü önlemek için gönderilmiş ve bu tarihi ziyaretin ardından Bulgar Türklerinin milli-tarihi kaderi değişmiştir. Bu dönüş öncelikle eğitim alanında kendini göstermektedir. Böylece 1950 yılında Bulgaristan'ın tarihi şehirleri Haskovo, Filibe, Kırcaali, Sofya, Razgrad, Şumnu, Eski Cuma, Silistre, Dobriç, Burgaz ve Rusçuk dahil olmak üzere birçok bölgesinde eğitimin yaygınlaştırılması ve öğretimi süreci başlamıştır.

Şumnu'daki Türk Devlet Muallim Mektebi'nin (Darül-Muallim) 1919'da devlet tarafından 1928'de kapatılmasından sonra Türkçe eğitimi alanında ciddi sorunların ortaya çıktığını belirtmek gerekir. Tek dini okul olan Nuvvab okulunun 1947'de liseye dönüştürülmesi ve özellikle zorunlu ilk ve orta öğretimin getirilmesi, Türk çocuklarının eğitime katılımı üzerinde sıkı bir denetim gerektirmektedir. 1920'lerde 1.720 okul vardı, ancak 1943-1944 öğretim yılında bu sayı 412'ye düşürüldü. Ancak 1951'de Moskova'nın diktesiyle göç durdurulunca okul kapıları Bulgar Türklerine açıldı. Profesör Doktor. Hayriye Yenisey'e göre, faşist Bulgar hükümetleri tarafından temel insan haklarından ve ana dillerinde eğitimden mahrum bırakılan Türkler, sadece ana dillerinde eğitilecek, "sosyalist" kültür geliştirmeleri için koşullar yaratılacak ve Türkçede yeni bir dönem başlatılacaktır. hayat resmen başlamıştır."(Yenisey H. Bulgar Türklerinin eğitim ve kültür yükseltmesinde görev yapan Azerbaycan aydınları. Kırcaali haber, 12 Nisan 2010). Stalin'in Azerbaycan'dan gönderilen Türklerin, öğretmenlerin, yazarların ve kültür emekçilerinin eğitim seviyelerini yükseltmek için Türk okulları açması, Bulgar Türklerinin bilim ve kültür yolunda bir işaret olmuştur. Bu tarihi olayı saygıyla anan şair Durhan Hatipoğlu, bir röportajında, "Stalin, Azerbaycan Türklerini, Bulgaristan Türklerinin yüzünü Türkiye'den döndürmek için gönderdi... Türk sevgisi, Azerbaycan sevgisine döndü, Azerbaycanlıların da Türk olduğunu gördüler" dedi.

Azerbaycan Komünist Partisi Birinci Sekreteri İmam Mustafayev başkanlığındaki heyetin Moskova'dan Sofya'ya giderek Bulgar Türklerinin eğitim ve kültür sorunlarını çözmek için üst çevrelerle görüşmesi sorunu çözdü. Sofya Üniversitesi'nin filoloji, felsefe, tarih ve fizik ve matematik fakültelerinde Türkçe bölümlerinin açılması; bu görüşmeler sonucunda kültürel işler konusunda kıdemli danışman olarak Sofya'ya gönderildi. Bulgar devlet yetkililerine Türklerin lehinde bütün işleri çözen Prof. Cebrail Ağali oğlu Alasgarov'un Bulgar Türklerinin eğitim ve kültürünün gelişmesine olağanüstü katkısı oldu. Türk okullarına büyük paralar ayrılması onun adı ve itibarı sayesinde olmuştur. Azerbaycan'dan Jabrayil Alasgarov'un ortaokullarda ilk kez davet ettiği son derece profesyonel öğretmenler, Bulgar Türklerine İbrahim Şinasi, Ziya Paşa, Namig Kamal gibi büyük Türk yazarlarının yaşamını, dönemini, çevresini, kişiliğini ve yaratıcı yolunu öğretiyor. ve Türkiye'deki edebi gelişimin bir bütün olarak tam bir resmini verdi. Ayrıca Azerbaycan edebiyatının klasikleri arasında Nizami Gencevi (XII yüzyıl), Mohammad Fuzuli (XVI yüzyıl), Molla Panah Vagif (XVIII yüzyıl), Mirza Fatali Ahundov (XIX yüzyıl), Mirza Alakbar Sabir (XX yüzyıl), bunlardan biri Modern zamanların önde gelen yazarlarından Samad Vurgun, Süleyman Rüstem, Mirza İbrahimov, Mehdi Hüseyin ve diğerlerinin hayatı ve eserleri öğretildi. Bu Azerbaycanlı sanatçılarla ilgili yazılar da ders kitaplarında yer almıştır. Nabi Khazri, Hüseyin Abbaszadeh, Nariman Hasanzadeh ve diğerleri. Sözcük sanatçılarının eserleri Bulgar Türkleriyle tanıştırıldı.

Aynı zamanda Türk halklarının ortak edebî eserleri olan Tahir ile Zohra, Âşık Garib, Aslı ile Kerem, Köroğlu, M.Fuzuli'nin Leyli ile Mecnun şiiri gibi destanlar ve diğerleri. o dönemde yazılmıştır. Eserler Sofya'da basıldı ve okuyuculara sunuldu. Nazım Hikmet'in sekiz ciltlik koleksiyonunun Sofya'daki "Narodnaya prosveta" ("Halkın Aydınlanması") yayınevi tarafından yayınlanması ve şairin kişiliği, hayatı ve eserinin incelenmesi de Ekber Babayev'in hizmetleriyle bağlantılıdır. 1951'de Sofya'da Sovyet-Bulgar dostluğu ayında önde gelen Azerbaycan şairi Samad Vurgun'un katılımı, Bulgaristan'a iki yaratıcı ziyaret, Yabancı Ülkelerle Dostluk ve Kültürel İlişkiler Derneği'nin Azerbaycan-Bulgaristan şubesi başkanı olarak Süleyman Rahimov'un sık sık ziyaretleri , kültür hayatına yaptığı katkılar Bulgaristan'a ilim ve pedagojik alanda çalışmak üzere gönderilen Azerbaycanlı aydınların hizmetleri, Bulgar Türklerinin kültürel gelişmesinde ve eğitiminde son derece önemli rol oynamıştır. Bulgaristan'a gönderilen ilk Azeri temsilciler deneyimli öğretmenler ve bilim adamlarıydı - Jabrayil Alasgarov, Baylar Agayev, Gazanfar Mehdiyev, Alimasrus Gafarli, Gasim Gafarzade, Alakbar Gadimov. Bu deneyimli öğretmenler birkaç yıl Sofya, Razgrad ve Kırçalı şehir okullarında çalıştılar ve burada Sovyet okul deneyimine dayalı olarak üç ortaokul kurdular. Yüksek öğretim kurumlarının büyük çaplı yeniden inşası sürecinde tanınmış Azerbaycanlı bilim adamları ve pedagoglar da

yer aldı. Mammadaga Shiraliyev, Haşim Agayev, Yusif Mammadov, Hadi Mirzazade, M. Sharifov böyle aydınlardı.

Bulgaristan üniversitelerine yüksek nitelikli öğretmenler yetiştirmek üzere Sofya Üniversitesi'nde kurulan özel bölümün çalışanlarının çoğu Azerbaycan'dan öğretmenlerdi. Azerbaycanlı edebiyat eleştirmenlerinin ve dilbilimcilerin Bulgaristan'a gelişi filoloji eğitiminin gelişmesiyle bağlantılıydı. 1953 yılında Sofya Üniversitesi'nde yeni açılan Türk filolojisi bölümünde, önde gelen filologlar Prof. Mammadaga Shiraliyev Türk dillerinin lehçeleri, Hadi Mirzazadeh ise modern Türkçe dersleri verdi. Profesör Mammadaga Shiraliyev, Bulgaristan'daki Türk lehçelerinin araştırılmasının da temellerini attı. Kuzey Bulgaristan'ın Eski Cuma (Tirgovişte) bölgesindeki Opaka köyünün Türk lehçesini, ülkenin güneyindeki Kırcaali'nin Komuniga köyünün Türk lehçesini incelemiş ve Güney Anadolu Türk lehçesi üzerine ilk çalışmaları yapmıştır. Bulgaristan, özellikle Doğu Rodoplar. Mammadaga Shiraliyev ve Hadi Mirzazadeh de bilim insanı yetiştirerek Türk filolojisine katkıda bulunmuştur. Öğrencilerinin çoğu uzmanlıklarına Bakü'de devam ettiler. Aynı zamanda, 1951-1956 yıllarında Azerbaycan Devlet Üniversitesi ve Azerbaycan Pedagoji Enstitüsü'nde okuyan Bulgar Türk gençleri Abdulazal Damurchizade, Muhtar Hüseyinzade, Agamusa Ahundov, Shukur Sadigov ve diğer dilbilimciler, edebiyat alimleri ve türkologlar ağırlıklı olarak Filoloji Fakültesi öğrencileriydi. .

1955 yılında Azerbaycan'dan Bulgaristan'a gönderilen Samad Vurgun ve Resul Rza gibi önde gelen şairlerin de içinde bulunduğu büyük bir heyet içinde yazarlar, şarkıcılar ve tiyatrocular bu aşkı derinleştirmişler ve Azerbaycan'ın dilini, dinini, edebiyatını, kültürünü ve milli geleneklerini oluşturmuşlardır. Türk halkları ortaklık meselesini hatırlattı. Azeri kültür şahsiyetlerinin Girjalı'yı ziyareti sırasında on binlerce insan köye akın etmiş ve Azerbaycan edebiyatı ve sanatı örneğinde Türk sevgisinin ışığında birleşmiştir. O günleri hatırlatan Bulgar Türk aydınları, o günlerde Azerileri görmek için Kırcaali'ye koşan insanları taşıyan kolhoz kamyonlarından birinin bir vadiye düştüğünü ve bu trajik olaydan sonra vadiye "Azerbaycan boğazı" dediğini yazıyorlar. Unutulmamalıdır ki Bulgar Türklerinin Azerbaycan'a olan bu kadar büyük bir sevgisinin kökleri çok uzak yüzyıllara kadar uzanmaktadır. Böylece Osmanlı döneminden önce, bölgeye kuzeyden gelen Kıpçak, Peçenek ve Proto-Bulgar halklarıyla birlikte, Horasan ve Azerbaycan'dan gelen Oğuz halklarının kaynaşmasıyla Bulgar Türkleri oluşmaya başlamıştır. Osmanlı döneminde göçebeler ve Türkmen aşiretleri de buraya katılmışlardır. Ancak genetik kökenlerinin birçok Türk halkla ilgili olmasına rağmen, Bulgar Türklerinin oluşumunda Oğuzların daha büyük bir etkiye sahip olduğu açıktır. Oğuz Türklerinin atası büyük Dada Korkut'tur, dolayısıyla aynı atadan gelen Bulgar Türkleri ile Azerilerin lehçeleri aynıdır, birbirinden farklı değildir. 1950'lerde Azerbaycan'dan ayrılan eğitimcilerin Bulgar Türklerini kolayca öğretmelerinin ve

anlamalarını kolaylaştırmasının nedeni budur. Yirminci yüzyılda Bulgar Türklerinin şiir ve sanatı, Azerbaycan'ın edebi ve kültürel mirasının doğrudan etkisi altında yaratılmıştır. Şipka Meydan Savaşı'ndan sonra aydınların Anadolu'ya göçüyle edebiyatsız kalan Bulgar Türklerinin edebiyatında yeni bir gelişme döneminin başlaması, Samad Vurgun, Resul Rza, Resul Rza gibi Azeri şairlerin yetişmesiyle bağlantılıdır. Süleyman Rüstem. 50'li yılların ortalarında şiirle uğraşan Bulgar Türk şairleri ilk şiirlerini bu sanatçıların eserlerinden yararlanarak yazmışlardır. Hece ağırlığını S.Vurgun'dan, serbest ağırlığı R.Rza'dan öğrendiler. Nabi Khazri'nin "Seçilmiş Şiirler" kitabının Bulgaristan'da yayınlanması da Azerbaycan şiirine olan bu ilginin bir sonucuydu.

Bu Türklerin edebiyatının yanı sıra tiyatro sanatının oluşumunda Azerbaycan sanatının etkisi yadsınamaz. Girjali'deki Türk tiyatrosunun repertuarında 1960'lı yılların başından itibaren Azerbaycanlı oyun yazarlarının eserlerine yer verilmesi, o dönemde Bulgar Türklerinin tiyatro oyunlarının yazılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Kırcalı tiyatrosunun yönetmeni Durhan Hatipoğlu'nun sahnelediği "Arşın mal alan" oyununu Türkçe'ye uyarlayarak milleti tiyatroya çekti. Durhan Hatipoğlu, "Rusların güldüğü bir şeye gülemeyiz. Her milletin kendine has kültürel kodları vardır" diyor. Üzeyir Hacıbeyov'un "Arşın mal alan", "O olmasin, bu olsun", Süleyman Alasgarov'un "Ulduz" operetlerinin ve daha sonra birkaç Azerbaycan oyununun Kırcaali, Şumnu, Smolyan (Peşmaklı) ve diğer tiyatroların repertuarında yer alması da önemli bir etkendir. - kültür, dil, manevi yakınlık ve ulusal akrabalık. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkçe yayınlanan ilk gazetelerden biri olan Dostlug, 5-12 Nisan 1947 tarihlerinde Azeri yüzbaşı A. Karim tarafından çıkarılmıştır. Bulgar Türk, önde gelen şair Durhan Hatipoğlu, Azerbaycan ile Bulgar Türkleri arasındaki edebi ve kültürel bağları överek yazıyordu: "Türkiye'nin kapısı bize kapalıyken, Azerbaycan Türklerinin kapısı da bize açıktı. O kapı olmasaydı Bulgar Türkleri eriyip giderdi. Biz o kültürü almasaydık karşı koyamazdık. "" Profesör Doktor. Hayriye Yenisey de "Bulgar Türkleri, Azerbaycanlı kardeşlerine, Azerbaycanlı aydınlara minnettardır, Bulgar Türklerinin kültür tarihine altın sayfalar yazmışlardır" kanaatindedir.

Kaynakça

Rehimli, T. (2019). Azerbaycan ve Balkan Türkleri Arasındaki Edebî İlişkiler. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları, 1*(2), 35-40.

Yenisoy H. (1992). Bulgaristan'da Ana Dilimiz, Türkçe Ders Kitaplarımız ve Öğretim Sorunlarımız. *Uluslararası Türk Dili Kongresi.*

Yenisoy, H. (1994). Bulgaristan Türklerinin Yakın Geçmişi ve Bugünü. *Balkanlarda Türk Kültürü, 13*, 5-8

Yenisoy, H. (1995). Balkan Türk Edebiyatı. (Yazılı Edebiyat). *Balkanlarda Türk Kültürü, 14*, 9-12.

Bulgaristan'da Türk Dili ve Edebiyatının Tanıtılması, Araştırılması ve Geliştirilmesinde Azerbaycan Aydınlarının Rolü

Özet

Bulgaristan'da Azerbaycan kültür ve edebiyatını aktif olarak tanıtan olaylar (edebiyat şölenleri, bilimsel etkinlikler), öncelikle Bulgar Türklerinin Türk dilini unutmamasına, Türk edebiyatı örneklerini ve büyük yazarlarını tanımasına neden olmuştur. Samad Vurgun, Resul Rza, Akbar Babayev, Mammadaga Shiraliyev, Hadi Mirzazade, Abdulezel Demirchizade, Muhtar Hüseyinzade, Agamusa Ahundov, Sükür Sadikov gibi büyük şair ve âlimlerin kurduğu bu edebi-kültürel, bilimsel ilişkiler sayesinde yirminci yüzyılda Bulqaristan Türklerinin edebiyatı Azerbaycan edebiyatının etkisiylə şekillendi. Bu yıllarda Türkiye ile teması kesilen Bulgaristan Türkleri, Samad Vurgun, Süleyman Rustam, Resul Rza, Nabi Hazri, Mirza Ibrahimov, Mikail Muşfig, Mehdi Hüseyin, Hüseyin Abbaszade, Nariman Hasanzade gibi Azeri yazarların eserleri sayesinde Türk edebiyatının örnekleriyle tanıştı. 1953 yılında Bulgaristan'da yüksek öğrenim kurumlarının büyük çaplı yeniden inşası sürecine dahil olması nedeniyle tanınmış Azerbaycanlı bilim adamları ve pedagogların, eğitimçilerin gönderilmesi sayesinde lk Türkoloji araştırmalar gerçekleşti. Sofya Üniversitesi'nde Türk Filolojisi Fakültesi'nin kurulması, Azerbaycanlı büyük dilbilimci Memmedağa Şiraliyev'in bu fakültenin dekanlığına atanması, Bulgaristan'da Türk dilinin öğretimi, geliştirilmesi ve araştırılması alanında yeni başarılara kapı açar. Azeri aydınlar birkaç yıl Sofya, Razgrad ve Kirchali şehir okullarında da çalıştılar ve burada Sovyet okul deneyimine dayalı üç ortaokul kurdular. Bu okullarda Türk dilinin doğru öğretilmesi en önemli görevlerden biriydi.

Anahtar kelimeler: Türkçe, edebiyat, kültür, eğitim, ilişkiler.

The Influence of Azerbaijani Intellectuals in the Promotion, Research and Development of Turkish Language and Literature in Bulgaria

Abstract

Events that actively promote Azerbaijani culture and literature in Bulgaria (literary feasts, scientific events), primarily caused Bulgarian Turks not to forget the Turkish language, and to recognize examples of Turkish literature and its great writers. Thanks to these literary-cultural and scientific relations established by great poets and scholars such as Samad Vurgun, Resul Rza, Akbar Babayev,

Mammadaga Shiraliyev, Hadi Mirzazade, Abdulezel Demirchizade, Mukhtar Hüseyinzade, Agamusa Akhundov, Sükür Sadikov, the literature of Bulgarian Turks in the twentieth century was shaped by the influence of Azerbaijani literature. The Bulgarian Turks, who lost contact with Turkey during these years, became acquainted with the examples of Turkish literature thanks to the works of Azeri writers such as Samad Vurgun, Süleyman Rustam, Resul Rza, Nabi Hazri, Mirza Ibrahimov, Mikail Musfig, Mehdi Hüseyin, Hüseyin Abbaszade, and Nariman Hasanzade. In 1953, the first Turkology studies were carried out in Bulgaria, thanks to the sending of well-known Azerbaijani scientists, pedagogues, educators, due to their involvement in the process of large-scale reconstruction of higher education institutions. The establishment of the Faculty of Turkish Philology at Sofia University and the appointment of the great Azerbaijani linguist Mammadaga Shiraliyev as the dean of this faculty opens the door to new achievements in the teaching, development and research of the Turkish language in Bulgaria. Azeri intellectuals also worked for several years in the city schools of Sofia, Razgrad and Kirchali, where they established three secondary schools based on the Soviet school experience. Teaching the Turkish language correctly in these schools was one of the most important tasks.

***Keywords**:* Turkish, literature, culture, education, relations.

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı

I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

Balkanlarda Akıncı Ailelerinin Sanat Koruyuculuğu

TUBA IŞINSU DURMUŞ*

Giriş

Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde ve Rumeli'nin fethinde yararlılık gösteren akıncı ailelerinin başlangıçta daimî ve piyade askerlerinin teşkiline kadar Osmanlı'nın temel askeri gücünü oluşturdukları, akıncılar sisteminin bir süre sonra ocağa dönüştüğü ve Yeniçeri Ocağı kurulunca ise sadece hudut boylarını koruma görevi içeren bir sistem halini aldığı bilinen bir hususdur. Akıncılık geleneğinin 17. yüzyıldan itibaren önemini kaybetmesiyle birlikte etki ve nüfuzları azalan akıncı aileleri hakkında ortaya konmuş çalışmalara bakıldığında ise askeri yararlılıkları yanında balkanların imarına önemli katkılar sağladıkları hususunun öne çıkarıldığı daha çok tarih alanı ekseninde çalışmaların yapıldığı görülmektedir.[1] Askeri sınıf olarak tanımlanabilecek akıncı ailelerinin Balkan coğrafyası ağırlıklı olmak üzere çok sayıda imar faaliyetinde bulundukları, cami, zaviye, medrese, çeşme ve köprü gibi mimari eserler yaptırdıkları ve çok sayıda vakıf kurdukları da kayıtlı bilgi olarak mevcuttur. Bununla birlikte akıncı beyleri/kumandanlarının bilim ve sanat faaliyetlerinin üreticisi ve tüketicisi

* Prof. Dr. / TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Türkiye), tidurmus@etu.edu.tr

1 Bu konudaki bazı önemli çalışmalar için bk. H. Çetin Arslan (2001). Türk Akıncı Beyleri ve Balkanların İmarına Katkıları (1300-1451). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., H. Çetin Arslan (2015). "Erken Osmanlı Döneminde (1299-1453) Akıncılar ve Akıncı Beyleri". Yeni Türkiye, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı I, 21 (66): 535-545, H. Çetin Arslan (2015). "Erken Osmanlının Fetih ve Yerleşim Sisteminde Akıncı Beylerin Stratejik Önemi". Yeni Türkiye, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı I, 21 (66): 545-553, Ayşegül Kılıç (2015). "Akıncılık Teşkilatı ve Ünlü Akıncı Ailelerinin Balkan Tarihine Katkıları". Yeni Türkiye, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı I, 21(66): 553-565, Vedat Turgut (2015). "Vakıf Belgelerinde Osmanlı Devletinin Kuruluş Dönemi Aileleri: Malkoçoğulları ve Mihallüler". Yeni Türkiye, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı I, 21(66): 566-590.

oldukları da dikkati çeken ve üzerinde durulması gereken bir husustur. Bu durum kuşkusuz Osmanlıda yöneticilerin sanat faaliyetlerine üst düzeyde gösterdikleri ilgi ile açıklanabilir. Osmanlı sanatının en belirgin özelliğinin saray tarafından desteklenmesi ve saraya göre şekillenmesi hususudur. Saray ve saraya bağlı yönetici sınıfın sanatın destekleyicileri olmaları, Osmanlıda özellikle imparatorluk şekillendikten sonra sanatın her alanında bir Osmanlı saray üslubunun ortaya çıkmasını sağlamıştır. Filiz Çalışlar Yenişehirlioğlu "Saltanat İdeolojisi ve Osmanlı Sanatı" adlı makalesinde, bu sanatsal üslubu şöyle anlatır:

> *Saray ve saraya bağlı yönetici sınıf sanatın destekleyicileri ve mesenleri olmuştur. En görkemli mimârî örnekleri onlar yaptırmış, her alanda en güzel eserler onlara sunulmak üzere üretilmiştir. Saray ve çevresi, yeni uygulamaları, yeni akımları ve üslûpları her zaman desteklemiş ve yaygınlaşmasında öncü olmuştur. Mimârî ve sanat saray kurumları aracılığıyla örgütlenmekte ve yönetici sınıf beğenisine göre de biçimlenmekteydi. Böylece saray kurumsallaşmış ince bir zevkin ürünlerinin oluşmasını sağlarken, aynı zamanda imparatorluğun gücünü, görkemini sosyal, kültürel ve ekonomik alanda, vakıf sisteminin iç dinâmizmine bağlı olarak etkin kılan sanatsal paradigmaları belirlemiş ve yine imparatorluğun kurumları aracılığıyla bunları Başkent dışı bölgelere yaymıştır. İmparatorluğa bağlı en uzak bölgelerde bile Başkent üslubunu yansıtan mimârî ve sanatsal özelliklerin ortaya çıkması bu tür bir düzene bağlanabilir. (s. 19)*

Benzer yorumu Tanpınar'ın ifadeleri ile belirtirsek, yazar, 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi adlı kitabının giriş bölümünde, sarayın, aydınlığın ve feyzin kaynağı muhteşem bir merkeze, hükümdara ve onun cazibe ve iradesine bağlı olduğunu söylemektedir: "Her şey onun etrafında döner. Ona doğru koşar. Ona yakınlığı nisbetinde feyizli ve mesuttur. Çünkü bir sarayda olan her şey hükümdarın irâdesi itibariyle keyfî, az çok ilâhî Allahlaştırılmış özü itibariyle de isabetli, yani hayrın kendisidir. Hükümdar, gölgesi telakkî edildiği mânevî âlemi, Allah'ı –Müslüman şarkta olduğu kadar Hristiyan garp'te de- nasıl yeryüzünde temsil ediyorsa hayatı da öyle düzenler. Bütün tabiat ve eşya, müesseseler onun temsil ettiği bir hiyerarşiye göre tanzim edilmişti" (s. 5-6). İmparatorluğun genelinde var olan böyle bir üslûp hiç kuşkusuz, sanata önem veren ve onu destekleyen saray tarafından oluşturulmuştur. Nitekim buna bağlı olarak Osmanlı başkentleri olan İstanbul, Bursa ve Edirne en çok şair yetiştiren şehirlerdir (İsen, 1997, s. 70). Şehzâde sancakları ve beylerbeyliği merkezlerinin konumları da bu üslûbun devamını desteklemişlerdir. Şehzâde valilerin tıpkı İstanbul'daki saray gibi bir mâiyet oluşturmaları, kendi tuğralarını çekebilir ve hüküm yazdırabilir

olmaları, bütün bunların ötesinde tıpkı sultanlar gibi bilim ve kültür faaliyetlerinin hamileri olmaları, bu tür faaliyetlerin merkezden taşraya doğru yayılmasını sağlamıştır. Hamilik sistemi açısından düşünüldüğünde sultandan başlayıp daha alt konumlara yayılan hiyerarşik bir düzen, Şehzâde sancakları ve beylerbeyliği merkezleri, devlet büyüklerinin, paşa ve beylerin konakları, mistik merkezler ve çarşı gibi çeşitli muhitlerde devam etmiş; dolayısıyla sadece ve dâima saraya bakarak belirli bir modeli devam ettiren toplumsal bir oluşum ortaya çıkarmıştır. 15. ve 16. yüzyılda başta Edirne ve İstanbul, yani saray olmak üzere Osmanlı edebiyatı, şehzâde saraylarının yer aldığı bölgelerde de devamlılık ve gelişim göstermiştir.

Geniş imparatorluğun büyük kültür merkezlerinden uzakta yaşayan şairlerin de koruyucuları sancak beyliklerine çıkmış vali paşalar, İstanbul'dan çeşitli nedenlerle sürülmüş vezirler, sınırları korumakla görevli uç beyleri veya her vilayette, hali vakti yerinde olan defterdar, muhasebeci gibi nispeten küçük memurlar olmuştur. Osmanlı imparatorluğunda uç beyleri olan Mihaloğulları, Turhanlı, Yahyâlı beyleri, Evrenosoğulları da bir taraftan devletin hizmetlerinde vazife görürken, diğer taraftan âlim ve şairleri korumakla da tanınmışlardır. Mustafa İsen'in, "Akıncılığın Türk Kültür ve Edebiyatına Katkıları" adlı makalesi akıncı ailelerin edebi faaliyetlerle iç içe oluşlarına ve dolayısıyla bu ailelerin edebi üretimlere yaptıkları katkılara dikkat çeken tek çalışmadır. İsen makalesinde, Rumeli fetihlerinde en büyük rol kendilerine ait olan ve XVI. yüzyıl sonuna kadar Osmanlı devletinin en önemli vurucu gücü akıncı beylerinin, İstanbul'daki merkezi kendilerine model alarak taşrada kendi konumlarına uygun olarak oluşturdukları küçük başkentlerde İstanbul'daki sarayı model alan bir yapılanmaya gittiklerini, onları gazaya teşvik edecek, gaziliğin ve şehitliğin faziletlerini nakledecek, kısacası onları şarj edecek, moral verecek bir başka ifade ile kendilerini ruhen besleyecek kişilere ihtiyaç duyduklarını belirtir:

> *Akıncı beyinin yanındaki şâir, bezmin değil, rezmin şâiridir. O, savaşı ve savaşçıyı ululayan, onu ruhen besleyen, gaza ve şehadetin ne kadar önemli olduğunu yarın gazaya çıkacak olan gaziye nakl eden şâirdir. Bu yüzdendir ki akıncıların da şâirlere ihtiyacı vardı ve yine bu yüzden yanlarında onları akına teşvik edecek şâirler barındırmışlardı. Buna bir hususu daha eklemek gerekir ki özellikle beylerin gerçekleştirdikleri akınları daha geniş kitlelere anlatmak açısından da şâirlere ihtiyaç duyulmaktaydı. (s. 297)*

Bu sebeplerle akıncı aileleri olan Mihaloğulları, Turhanlılar, Yahyâlılar ve Malkoçoğulları birer yönetici olarak çevrelerinde daha çok şair olmak üzere çeşitli

sanatçıları bulundurmaya özen göstermişler, böylece akıncılık aynı zamanda kültür ve sanatı besleyen önemli bir kaynak özelliği kazanmıştır. İsen, söz konusu makalesinde, sanatla doğrudan ilgisi yokmuş gibi görünen akıncılığın, özellikle Rumeli'de pek çok sanatçının desteklenmesine vesile olduğunu, bu toprakların fethedildiği yıllardan itibaren akıncılığın bitişine, yani XVI. yüzyıl sonuna kadar yöredeki canlı kültür sanat hayatında akıncılığın ciddi katkıları olduğunu belirtmektedir (s. 299). Akıncılık sisteminin ortadan kalkmasıyla birlikte yöredeki şair sayısının azalması bunun kanıtı olarak düşünülebilir. Halil Çeltik, Divan Sahibi Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası adlı çalışmasında bu konumda olan 124 isim tespit etmiştir. Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Projesinde (teis.yesevi.edu.tr) divan sahibi olmasa da şair olarak bilinenler ve âşık/tekke şairleri de Rumelili olma ölçütü dikkate alınarak bir değerlendirme yapıldığında bu rakam 412'ye çıkmaktadır.

	Toplam	Âşık/Tekke	Divan	15. yy.	16. yy.	17. yy.	18. yy.	19. yy.
Saraybosna	22	3	19	-	4	12	3	3
Prizren	14	4	10	2	7	2	-	3
Üsküp	23	1	22	4	12	5	1	1
Mora	22	4	18	-	2	2	13	5
Selanik	31	-	31	-	6	9	2	14
Yenişehir Fener	6	-	6	-	2	2	-	2
Serez	24	1	23	4	14	4	-	2
Eğriboz	7	2	5	-	1	1	1	4
Öziçe	4	-	4	-	-	2	1	1
Vardar Yenicesi	25	1	24	-	19	5	-	1
Arnavutluk	4	2	2	-	1	1	-	2
Kalkandelen	10	-	10	1	5	-	1	3
Manastır	36	4	32	1	16	2	5	12
Mostar	19	1	18	-	7	7	3	2
Rumeli	16	4	12	-	7	4	2	3
Eski Zağra	5	-	5	-	1	1	-	3
Niğbolu	5	1	4	1	3	1	-	-
Peşte	4	-	4	-	2	2	-	-
Priştine	7	-	7	1	5	-	1	-
Rusçuk	13	3	10	-	3	-	3	6
Yenipazar	6	-	6	-	5	-	1	-
Belen	1	-	1	-	-	-	1	-
Belgrad	7	-	7	-	2	3	2	-
Drama	5	-	5	-	-	-	1	4
Ferecik	3	1	2	-	1	1	-	1
Filibe	28	2	26	1	13	7	2	4

Hacıoğlu Pazarcık	3	-	3	-	-	1	2	-
Hezargrad	1	-	1	-	-	1	-	-
İşkodra	15	1	14	-	-	1	4	10
İştip	3	-	3	-	1	1	-	1
Karaferye	6	-	6	1	2	-	1	2
Karatova	1	-	1	-	1	-	-	-
Koniçe	1	-	1	-	-	-	-	1
Köstendil	4	1	3	-	1	1	1	1
Leskofça	1	-	1	-	-	-	-	1
Semendire	4	-	4	-	4	-	-	-
Sırbistan	1	-	1	1	-	-	-	-
Silistre	2	-	2	-	1	-	-	1
Ohri	1	-	1	-	1	-	-	-
Tatar Pazarcık	1	-	1	-	-	-	-	1
Tırhala	6	-	6	-	4	1	1	-
Tırnova	4	-	4	-	-	1	-	3
Tiran	8	1	7	-	-	-	2	6
Ustrumca	3	-	3	-	-	-	1	2
Toplam	412	37	375	17	153	80	55	105

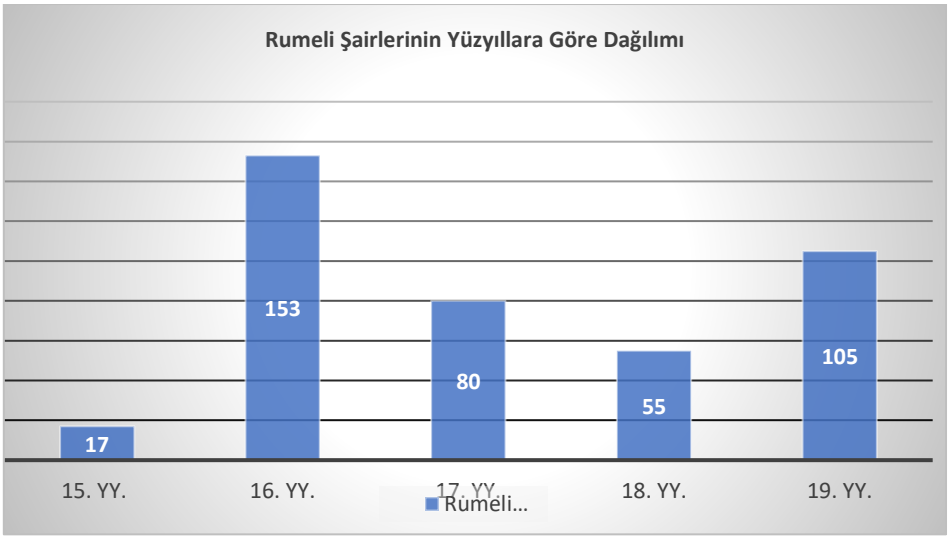

Yukarıda sözü edilen konumlarıyla akıncı ailelerinin hami olarak varlıkları bu yöredeki şair/yazar sayısıyla da doğrulanmaktadır. 16. yüzyılın sonuna kadar gösterdikleri önemli askeri yararlılıkların yanında bilim ve sanat faaliyetlerine verdikleri destekle de önemli konumları olan akıncı aileleri bu yönleriyle de

incelenmeyi hak etmektedir. Bu çalışmada Balkan coğrafyasının önemli akıncı ailelerinin yukarıda çizilen çerçevede sanat hamileri olarak konumları üzerinde durulacak, onların hamiliğinde üretimde bulunan şair/yazarlar değerlendirilecektir.

Âşık Çelebi, Tezkiresinde Üsküplü Niyazi hakkında bilgi verirken onun şiirlerinde Rumeli üslubunun hâkim olduğunu söylemektedir. Fuat Köprülü'nün Rumeli şairlerine yönelik bir ifadesi de bu bölgeye has bir ortaklığa işaret etmektedir: "*Bu serbest, rindane aşk şiirlerinde Hayali, İshak Çelebi gibi Rumeli şairlerinde de gördüğümüz hususiyetler vardır: Samimilik, kuvvetli ilham, laubalilik, gurur ve istiğna, mahalli renklere itina*". Bu ifadelerden Rumeli şairlerinin folklorik üsluba yaslanan bir üslup tarzını tercih ettikleri, içinde bulundukları konumun da bunu gerektirdiğini söylemek yanlış olmaz. Büyük ölçüde akıncı beylerin ve dolayısıyla bir rezm ortamının şairi olan bu isimlerin ortak üslubu mahalli olana yaslanan ve sadelikten yana olan bir üsluptur. 16. yüzyılda divan şiirinde görülen hece vezniyle şiir yazma eğiliminin Rumeli şairlerince başlatılmış olması da bu durumu desteklemektedir. Örneğin Usulî'nin hece vezniyle yazdığı 11 koşması bilinmektedir. Zaifî, hece vezniyle yazdığı şiirlerini divanının sonundaki "Fi't-Türkiyyat" başlıklı bölüme alınmıştır. Şairin 8 koşması vardır. Şiirlerdeki der-makam-ı rast, der-makam-ı hüseyni gibi başlıklar onların türkü formunda bestelendiklerini veya bestelenmek için yazıldıklarını göstermektedir. Âşık Çelebi, hece vezniyle yazdığı şiirinde Manav Seydî adında birisini hicveder ve şiiri onun ağzından yazar. Fevrî'nin şiiri ise hece vezniyle yazılmış bir gazeldir (Çeltik, 2008, s. 237). Çeltik, divanı olan şairler üzerinden yaptığı çalışmasında Farsça ve Arapça terkipler açısından divanlara bakmış ve Farsça terkiplerin özellikle de 2 kelimelik olanların daha çok kullanıldığını tespit etmiştir. Bu terkipler de dönemi için sade ve anlaşılır türde olanlardır (s. 113).

Suzî ise, Mihaloğlu Ali Bey'in gazalarını anlattığı eserinde akıncı beylerinin himayesinde eser veren ve şiir üretiminde bulunan kendisi gibi şairlerin şiir tarzları hakkında ipuçları vermektedir. Gazaya yönelik şiirlerin ağırlıklı olduğu böyle bir sistem içinde şairlerin de içerik olarak divan edebiyatının rezm tarafına yaslanan şiirler ortaya koydukları ve estetik üsluptan çok hamasi bir üslubu benimsedikleri dikkati çekmektedir.

Mihaloğulları (Bk. EK-1)

Mihaloğulları ailesinin atası, Osman Bey zamanında Bizans'a bağlı Harmankaya tekfuru olan Köse Mihal'den başlayarak Anadolu ve Rumeli olarak iki koldan geniş bir coğrafyaya yayılan aileye dair şecere bilgileri net olarak izlenebilmektedir. Köse Mihal'in Müslüman olduktan sonra Abdullah Mihal adını aldığı, Osman Bey'in bütün savaşlarına katıldığı ve Sakarya havzasında yapılan

akınlarda da Osmanlı ordusuna rehberlikte bulunduğu kaydedilir. Köse Mihal'in soyundan gelenler daha sonra Rumeli'nin fethiyle birlikte Avrupa kıtasına geçerek akıncı beyi olarak görev yapmışlardır. Köse Mihal'in Aziz Paşa, Balta Bey ve Gazi Ali Bey adlarında üç oğlunun bulunduğu ve onların Rumeli'de sınır boylarında faaliyet gösterdikleri bilinmektedir. Aziz Paşa'nın oğlu ise Gazi Mihal Bey'dir. Ailenin en tanınmış üyesi olan Gazi Mihal Bey, I. Mehmed ve II. Murad dönemlerinde Rumeli'deki askeri faaliyetlerde başarılı olmuş özellikle Bulgaristan'ın fethinde büyük yararlılık göstermiştir[1]. Mihal Bey'in Mehmed, Yahşı (Bahşı), Aziz, Hızır ve Yusuf adlarında beş oğlu olduğu bilinmektedir. Bunlardan Mehmed ve Yahşı Bey Yıldırım Bayezid devrinde Osmanlı ordusuna hizmet etmiştir. Mehmed Bey, Musa Çelebi zamanında ona tabi olup Rumeli beylerbeyliği yapmış, Düzmece Mustafa ve Şehzade Küçük Mustafa isyanlarının bastırılmasında rolleri olmuştur. Mihal Bey'in diğer oğlu Hızır Bey Şehzade Mustafa'nın isyanında oğlu Gazi Firuz Bey ile birlikte Eflak sınırını ve Silistre kalesini muhafaza etmiştir. Firuz Bey daha sonra Tırnova'ya yerleşerek burada Mihaloğullarının yeni bir kolunu kurmuştur. Hızır Bey'in diğer oğulları İskender, Bali ve Gazi Ali Beyler de II. Mehmed döneminde yapılan savaşlarda önemli roller üstlenmişlerdir. Özellikle Gazi Ali Bey Mihaloğulları ailesinin en ünlü beyi idi. 1462 yılında yapılan Eflak seferine onunla birlikte katılmış olan Suzî Çelebi, Mihaloğlu Ali Bey'in akınlarını, kahramanlıklarını manzum *Gazavat-nâme*sinde anlatmıştır. Daha sonra Bosna'ya akınlar düzenleyen Gazi Ali Bey, bir ara Fatih Sultan Mehmed tarafından Anadolu'da devletin doğu sınırını korumakla görevlendirilmiş, kendisine Sivas eyaleti, kardeşi İskender Bey'e Kayseri Sancağı ve diğer kardeşi Bali Bey'e de Niksar subaşılığı verilmiştir. Otlukbeli savaşından sonra tekrar Rumeliye dönen Gazi Ali Bey, kardeşleri İskender ve Bali Beylerle birlikte Macaristan ve Arnavutluk üzerine akınlar düzenlemiş, onun zamanında Osmanlı akıncıları en uç noktalara kadar ulaşmıştır. Gazi Ali Bey, II. Bayezid döneminde de akınlarını sürdürmüştür. Gazi Ali Bey'in kardeşi İskender Bey de Rumelide akıncı olmuş, bir süre İzvornik muhafızlığı yapmıştır. İskender Bey, II. Bayezid devrinde yapılan Osmanlı Mısır savaşları sırasında Kayseri sancak beyidir. Gazi Ali Bey'in Gazi Hasan, Ahmed, Mehmed, Hızır ve Mustafa adlarında beş oğlu

[1] Mihal Bey kahramanlığı dolayısıyla bazı tarihçiler tarafından Mihaloğullarının atası olarak kabul edilmiştir. Bazı araştırmacılar, Harmankaya tekfuru Köse Mihal efsanesinin Âşıkpaşa-zâde metnine özellikle eklendiği ve uydurma olduğu tezini benimseyerek Mihaloğullarının Rumeli kökenine işaret ederler. Harmankaya'nın aslında Mihaloğlu Ali Bey tarafından satın alındığını, onunla tanışıklığı olan Âşıkpaşa-zâde'nin bu olayı bildiği için ailenin menşeini Harmankaya'ya ve daha sonraki Mihal Bey'in adından hareketle uydurduğu Köse Mihal'e bağladığını ileri sürerler. Öte yandan ailenin ilk tanınmış şahsiyeti Mihal Bey'in Şam'dan geldiğine dair Enverî'nin kaydı da bu konudaki bilgileri iyice karışıklığa düşürmektedir. Bu bakımdan ailenin ilk şahsiyetinin kimliği hususunda kaynak eksikliği sebebiyle kesin bir hükme varmak zor görünmektedir (Başar, 2005, s. 24).

olduğu bilinmektedir. Hepsi 16. yüzyılın ilk yarısında akıncı beyleri olarak ün yapmış ve savaşlarda şehid olmuşlardır. Bu isimlerden Mehmed Bey Çaldıran Savaşı'na öncü birliklerinin kumandanı olarak katılmış önce Bosna, sonra Hersek sancakbeyi olmuştur. Gazi Ali Bey'in diğer oğlu Hızır Bey ise Segedin sancak beyi idi. Rumelideki Mihaloğullarının bir kolu da İhtiman'a yerleşen Köse Mihaloğlu Balta Bey soyundan gelenler tarafından kurulmuştur. Mihaloğulları Rumelide olduğu gibi Anadolu'da da önemli hizmetler yapmışlardır. Köse Mihal'in oğlu Gazi Ali Bey'in soyundan gelenler Bursa ve Amasya'ya yerleşmişler, buralarda idari görevlerde bulunmuşlardır. Bu koldan gelen Mihaloğulları günümüze kadar sürmüştür[2].

Yukarıdaki aileye dair ayrıntılı bilgilerden anlaşılacağı üzere Mihaloğulları ailesinin üyeleri ataları Köse Mihal'den başlayarak 16. yüzyılın sonuna kadar önemli fetihlerde Osmanlı yöneticilerin yanında yer almışlar ve beylerbeyi, sancakbeyi, subaşı gibi önemli idari görevlerde de bulunmuşlardır. Sözü edilen ailenin gösterdiği bu askeri yararlılıkları yanında Osmanlıda idareci vasfını taşıyan aile üyelerinin yönetici olmanın gereği olarak aynı zamanda Osmanlı sanatının da destekçisi, koruyucusu zaman zaman da üreticisi oldukları görülmektedir. Aile fertlerinin Harmankaya, Eskişehir, Gölpazarı, Bursa, Amasya, Vize, Edirne, İhtiman, Niğbolu, Vidin, Plevne ve Tırnova'da cami, zaviye, medrese, çeşme, köprü eserleri ve vakıf inşaaları vardır. Bilecik Gölpazarı'nda Köse Mihal'in zaviyesi ve hamamı vardır. Gazi Mihal Bey 1422'de Edirne'de bir cami, daha sonra iki köprü yaptırmış, vakıf kurmuştur. Eskişehir Seyitgazi'de de hayır eserleri vardır. Plevne'de de bir vakıf kurmuştur. Bilecik Gölpazarında da bir han ile ona ait olduğu düşünülen hamam ve bir camii bulunmaktadır (Arslan, 2001, s. 56). Gazi Mihal Bey'in oğlu Hızır Bey de bir vakıf kurmuştur. Tırnova'da bulunan Mihaloğlu Firuz Bey burada bir cami inşa ettirmiş, Gazi Ali Bey ise Plevne'de vakıf kurmuş, cami, türbe, medrese, mektep, tekke, çeşme ve saray; Niğbolu'da cami, Vidin'de hamam yaptırmıştır. Ali Bey'in en büyük oğlu Hasan Bey'in oğlu olan Süleyman Bey, Plevne'de başka bir cami ve imaret yaptırmıştır. Plevne tarihçisi Yurdan Trifonov'a göre bu cami Koca Süleyman Bey Camisi adı altında XX. yüzyılın baslarında hala ayakta ve kitabesi H. 927/M. 1521 tarihliydi. Süleyman Bey, cami ile imaretin dışında bir de mektep yaptırmıştır. Evliya Çelebi'ye göre Plevne'de bulunan yedi mekteplerin arasında en ünlü olanlar Süleyman Bey ve Gazi Ali Bey mektepleriydi. Çetin Arslan'ın aktardığına göre Evliya Çelebi Plevne'de Mihaloğulları'nın dört köşeli bir kale yaptırdıkları, bu kalenin içerisine kat kat saraylar yaptırdıklarını söylemektedir. Ayrıca kale içinde Mihaloğullarının yapılarının bulunduğu da belirtilmektedir (2001, s. 56).

[2] Ailenin tarihi geçmişine dair bilgiler Fahameddin Başar'ın İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı "Mihaloğulları" maddesinden özetlenmiştir.

Mihaloğulları ailesinin mensupları en çok cami ve mescit yaptırmışlardır. 1540 tarihli bir mufassal vakıf defterinde Plevne'de Ali Bey'in mescidi dışında Mihaloğlu Mehmed Bey'in ve Mihaloğlu Hızır Bey'in annesinin mescitleri de kayıtlıdır. 1613 tarihli defter suretinde yukarıda bahsedilen Mihaloğlu Mehmed Bey'in kızı Hatice Sultan'ın camisi kayıtlıdır. Nüzhet Paşa'nın kaleminden çıkan Mihaloğulları aile tarihine göre Plevne camilerinden şu sekiz cami bu aileye mensup olan kişiler tarafından inşa ettirilmiştir: Koca Süleyman Bey, Küçük Süleyman Bey, Kara Ali Bey, Fatma Hatun, Hatice Hatun, Halil Ağa, Safer Katib ve Eski Gazi camileri. Yukarıda bahsettiğimiz yine aynı aileye mensup olan Mehmet Bey'in ve Hızır Bey'in annesinin mescitlerini (bunlar Nüzhet Paşa'nın zamanında büyük ihtimalle ayakta olmadıkları için listede yer almamaktadır) de eklersek bu aileye ait olan camilerinin sayısı ona ulaşır. İhtiman'daki cami, imaret ve zaviye ise büyük olasılıkla II. Murad (1421–1451) zamanında yaşamış olan Mihaloğlu Mahmud Bey (Balta beyin torunu, İlyas beyin oğlu) tarafından yaptırılmıştır (Sabev, 2013, s. 238-239; Kayapınar, 2005, s. 176-177). Sabev'in Ekrem Hakkı Ayverdi'den aktardığına göre Plevne'deki Osmanlı camilerinin toplam sayısı 20 civarındadır. Bu durum Plevne camilerinin yarısının Mihaloğlu ailesi tarafından yaptırıldığını göstermektedir[3].

Sanat korumacılığının görünür tarafı olan mimari binalar yanında Mihaloğulları ailesinin güzel sanatların şiir alanında hem üretici hem de hami olarak da varlıkları önemlidir.

Ailenin şair ve hami olarak bilinen isimlerinden ilki Gazi Ali Bey'in oğlu olan Mehmed Bey'dir. Uç beyi olarak Osmanlı Devletinde yararlılıklar göstermiş olan Mihaloğulları ailesinin altıncı nesil üyesi olan Mehmed Bey, Yavuz Sultan Selim devrinde Çaldıran seferinde öncü ordu komutanlığı yapmış, 1517 tarihinde Bosna, 1520 tarihinde ise Hersek sancak beyliklerinde bulunmuştur. Mehmed Beyi Belgrat fethi sırasında akıncı komutanı olarak da seferler yapmıştır. Mehmed Bey, 40 yıl süreyle uç beyliği yapmış, 1543 tarihinde vefat etmiştir. Mihaloğlu Mehmed Bey'in usta bir şair olduğu (Akbayar, 1996, s. 965), ilim adamları ve şairleri yakınında bulundurduğu bilinmektedir. Plevne'de Gazi Ali Bey Medresesi'ne müderris tayin edilen Bursalı Nihalî Cafer Çelebi bu isimlerden birisidir. Bu yakınlığa işaret eden *Meşâirü'ş-Şuarâ*'da Nihâli Cafer Çelebi, Mihaloğlu Mehmed Bey'in musahibi olarak belirtilmektedir. Galata kadılığına

[3] Mihaloğlu ailesinin imar faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. H. Çetin Arslan (2001). Türk Akıncı Beyleri ve Balkanların İmarına Katkıları (1300-1451). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., Orlin Sabev (2013). "Osmanlıların Balkanları Fethi ve İdaresinde Mihaloğulları Ailesi (XVI-XIX. Yüzyıllar): Mülkler, Vakıflar, Hizmetler". OTAM 33 (Bahar): 229-244, Ayşe Kayapınar (2005). "Kuzey Bulgaristan'da Gazi Mihaloğulları Vakıfları (XV-XVI. Yüzyıl)". Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1 (10): 169-181.

atanan ve içki içmesi yasaklanan Nihalî, kendi durumunu anlatmak için o sıralarda kendisine uç beyliği verilen ancak akın yapması yasaklanan Mihaloğlu Mehmed Bey'i örnek göstererek "Mihaloglı'na ucda sancak virüp uc işletme diyü yasak etmek, bana Galata'yı virüp şarab içme dimege benzer" demiştir (Kılıç, 2010, s. 907). Mihaloğlu Mehmed Bey usta şair olarak tanımlanmasına rağmen şiirleri elimizde yoktur.

Mustafa İsen yukarıda söz edilen akıncılarla ilgili makalesinde Mihaloğullarından Ahmed'in de şair olduğunu söylemektedir (1999, s. 299). Ancak bu bilgi, söz edilen ismin Mihaloğlu ailesinden hangi Ahmed olduğuna dair tek başına yeterli bir bilgi değildir. Zeynep Yürekli *Architecture and Hagiography in the Ottoman Empire The Politics of Bektashi Shrines in the Classical Age* adlı kitabında Mihaloğullarından Mehmed ve kardeşi Ahmed'in akıncı olmaları yanında şair de oldukları bilgisini vermektedir (2012, s. 97). Bu doğrultuda İsen ve Yürekli'nin çalışmalarında söz ettikleri Ahmed, Gazi Ali Bey'in oğlu ve Mihaloğlu Mehmed Bey'in kardeşi olan Ahmed Bey olmalıdır. Ahmed Bey hakkındaki ise tek bilgiye Saddeddin Nüzhet Ergun'un *Türk Şairleri* adlı çalışmasında rastlamaktayız. Ergun, "Ahmed (Mihaloğlu)" maddesinde, Ahmed Bey'in Gazi Ali Bey'in oğlu olduğu bilgisini doğrulamaktadır. Yazarın eserinin birinci cildinde yer alan maddede belirttiği üzere Ahmed Bey'in şairliğine dair tarih kaynaklarında ve tezkirelerde hiçbir kayıt olmamakla birlikte Topkapı Sarayı Kütüphanesindeki 16. yüzyıla ait bir mecmuada (Tpk. Rv. K. Mc. No: 1969) Mihaloğlu Ahmed adıyla bir gazel yer almaktadır (s. 301):

Zülfün ü hüsnün başı kadr ile îd olmaktadır
Mâh-ı nev mihr-i ruhinden müstefîd olmaktadır
Mürşid-i pîr-i tarîkatsin hakikatte bugün
Hidmetinde sofi-i sâfî mürîd olmaktadır
İşiğinde kul olanın göklere irür başı
Tâli'i mes'ûd hem bahtı saîd olmaktadır
Lûtf u in'âmın karîb oldukça bu ben bîkese
Pür olur hâtır ferahtan gam baîd olmaktadır
Zülfekar-ı tîğ-ı havfından senin ey Şîr-i ner
Rimpapada cümle rühbanlar kadîd olmaktadır
Adl ü dâdın virdi revnak âleme bir veçhile
Kalmayup zulm u sitem gam nâbedîd olmaktadır
Câm ı lâ'linden ki sen bir cür'a sundun Ahmed'e
Mest-i şevk-ı bâde-i Hel min mezîd olmaktadır

Kayıtta Mihaloğlu bilgisi olması ve 16. yüzyılda bu aileden kabul edilen başka bir Ahmed Bey olmaması sebebiyle Ergun, bu gazelin Mihaloğlu Ahmed Bey'e ait olabileceğini ifade etmektedir (s. 301).

Mihaloğlu ailesinin hamilik yaptıkları, yetişmesine katkı sağlayan isimler bazen de çevrelerinde görev sebebiyle bulunan bürokratlar olmuştur. Ali bin Hüseyin el-Amasî Alaeddin Çelebi bunlardan birisidir. Şairin 15. yüzyılda II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed devirlerinde yaşadığı düşünülmektedir. Ahmet Tanyıldız, Amasî Alaeddin Çelebi hakkında yazdığı biyografi maddesinde, Katip Çelebi'nin yazarın *Tarîku'l-Edeb* adlı eserini Fatih dönemi devlet adamlarından birinin çocuğu için kaleme aldığını belirtmesini kaynak göstererek Amasî'nin muallim ya da müderris olabileceğini düşündüğünü ifade eder[4]. Bursalı Mehmed Tahir'in de kaynak belirtmeden Ali el- Amâsî'yi Mihaloğlu soyundan gelen Yörgüç Paşa-zâde Hızır Bey'in muallimi olarak kaydetmesi de yazarın bu düşüncesini doğrulamaktadır (Tanyıldız, 2014). Mihaloğlu Yörgüç Paşa, II. Murad devrinde Amasya valiliği yapmıştır (Başar, 2005, s. 25). Paşa'nın oğluna hocalık yapan yazarın da o dönemde Amasya'da olması muhtemeldir. Bu bilgilerden yola çıkarak Ali el- Amasî Alâeddin Çelebi'nin, Mihaloğlu ailesinden Yörgüç Paşa'nın himayesinde ve edebi muhitinde bir yazar olduğu düşünülebilir.

Benzer şekilde Hayretî ve Nihalî Cafer Çelebi'nin de yollarının Mihaloğlu ailesi ile hayatlarının bir döneminde kesiştiği kaynaklarda belirtilmektedir. Nihâlî Cafer Çelebi Müeyyed-zâde Abdurrahman Efendi'den (ö. 1506) mülazım olduktan sonra Pilevne'de Mihaloğlu Ali Bey Medresesi'nde bir süre müderrislik yapmıştır. Burada müderris iken akıncı beyi Mihaloğlu Mehmed Bey'in meclislerinde beyin musahibi olarak bulunduğu dönem kaynaklarında kaydedilmektedir. Bu kaynaklarda Nihalî Cafer Çelebi'nin herhangi bir eserinden söz edilmemekle birlikte şiirlerinin büyük çoğunluğunun çeşitli zanaatkârlar hakkında yazılan, hicve ve hezliyata ağırlık veren bir üslup ile oluşturulduğu belirtilmektedir (Kılıç, 2010, s. 911; İsen, 1994, s. 159-160).

Mihaloğlu ailesinin himayesinde yetişmiş isimlerden bir diğeri de Hayretî'dir. Sehî Bey ve Âşık Çelebi'ye göre Rumeli akıncı ocaklarında bir sipahi olarak ömür süren şair bir süre İstanbul'da bulunmuş, orada tutunamayınca Rumeli'ne Vardar Yenicesi'ne gitmiş ve orada serhat beyleri olan Mihaloğlu ve Yahyâlı beylerinin himayesine girmiştir (Kılıç, 2010, s. 640; İpekten, 2017, s. 165). Hayretî'nin İstanbul'dan ayrılmasına sebep olan olay da şairin dönemin gözde şairlerinden biri olan Hayalî Bey tarafından kötülenmesi ve gözden düşürülmeye çalışılmasıdır. Hayretî yazdığı şiirlerle önce İbrahim Paşa'nın dikkatini çekmiş, Paşa kendisine ihsanda bulunmak istemişse de sadrazama daha yakın olan

[4] Ahmet Tanyıldız (2014). "Ali Bin Hüseyin El-Amâsî, Ali Bin Hüseyin El-Amâsî Alâeddin Çelebi". http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6002

hemşerisi Hayalî Bey'in onu tok gözlü ve kimsenin önünde eğilmeyen biri olarak tanıtması üzerine küçük bir tımar ihsanıyla geçiştirilmiştir. Hayretî böyle bir himaye rekabetinin ortasında kalamayacağını anlayarak gücenmiş ve memleketine dönmüş, ömrünün sonuna kadar da akıncı beylerinin desteği ile geçinmiştir[5]. Bu konumuyla Hayretî, akıncı beyleri tarafından himaye edilen çok sayıda şairin en dikkate değer olanlarından biridir.

Osmanlı devletinin Balkanlardaki önemli kültür merkezlerinden biri olan Prizren doğumlu Suzî'nin de Mihaloğlu ailesinden Mihaloğlu Ali Bey'in (ö. 906/1500) yanında uzun zaman kâtipleri olarak[6] kaldığı; onun Bosna yöresine yaptığı savaşlarını manzum olarak kaleme aldığı bilinmektedir. Şair, hamisinin ölümünden sonra bir müddet de şair ve hami olan oğlu Mehmed Bey'in (ö. 916/1510) yanında bulunmuştur. "*Akıncı beylerinin yanlarında gazalarını nazma çekecek şair bulundurmaları adettendi. Mihaloğlu ailesi için de Suzî, böyle bir görevi ifa etmiştir.*" (İsen, 1998)[7]. Suzî Çelebi'nin divan tertip ettiği bilinmemektedir ancak *Gazavat-nâme-i Mihaloğlu Ali Beğ* adlı 1795 beyitlik bir mesnevisi vardır. Suzî, bu eserde Fâtih ve Sultân II. Bâyezid devri akıncı beylerinden Mihaloğlu Ali Bey'in gazalarını tasvir etmektedir. Sehî Bey'in tezkiresi gibi ilk kaynaklarda 15.000 beyit olduğu ileri sürülen (İpekten, 2017, s. 146; Babinger, 1991, s. 34-35) eserden bugüne 1795 beyit ulaşmıştır. Eseri *Gazavat-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavat-nâmesi* adıyla yayına hazırlayan Agâh Sırrı Levend, bu durumu eserin başlangıçta daha geniş planlandığı halde tamamlanamadığı veya büyük bir kısmının kaybolduğu şeklinde yorumlamaktadır (2000, s. 205). *Gazavat-nâme,* tevhid ve münâcât ile başlamakta, daha sonra Mihaloğlu Ali Bey'in akınları ve hayatının diğer önemli olayları ile devam etmektedir. İsen, Sûzî hakkında yazdığı yukarıda söz edilen maddesinde Sûzî'nin eserinin, Mihaloğlu Ali ve Mehmed Beylerin hem biyografi hem de gazâlarını konu alması bakımından, ayrıca Balkan fetihleri açısından ayrı bir öneme sahip olduğunu belirtmektedir. Eser, 300'e yakın gazavat-nâme ve fetih-nâme arasında akıncı gazâlarını anlatan tek örnek olup Rumeli fetihleri hakkında olduğu gibi akıncı beylerinin hayat tarzları hakkında da doğrudan bilgi veren değerli bir kaynaktır.

---

[5] Hayretî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmed Çavuşoğlu ve Ali Tanyeri (hzl.) (1981). Hayretî, Dîvan. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları; Tuba Durmuş (2014). "Hayretî". http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2711

[6] Sûzî'nin Mihaloğlu Ali ve Mehmed Beylerin kâtibi olduğuna dair bilgiyi Agah Sırrı Levend, çalışmasında Sicill-i Osmânî ve Franz Babinger'in Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke adlı çalışmalarını kaynak göstererek vermektedir (2000, s. 198).

[7] Mustafa İsen (2014). "Sûzî".
http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2430

Mihaloğulları himayesinde üretimde bulunan bir başka şair de Muammayî mahlaslı Ali Balî Çelebi'dir. Çelebi, Tire doğumlu olmakla birlikte küçük yaşta babasıyla Selanik'e göçmüş ve burada büyümüştür. Muamma söylemede üstad olduğu için bu mahlası almış şairin bir *Muamma Risalesi* de vardır. Âşık Çelebi, şairin bir cönkünü gördüğünü, şiirlerinin çoğunun burada yer aldığını belirtmektedir (Kılıç, 2010, s. 818-819) ancak bunu teyid eden başka bir kaynak yoktur. *Sicill-i Osmânî*'de Tireli olarak kaydedilen Ali Çelebi'nin, bu bilgilere ek olarak Mihalli ve Yahyâlı beylere ve bazı kadılara nedim olduğu bilgisi de verilmektedir (Akbayar, 1996, I, s. 233).

Bu isimlerin dışında Mihaloğlu ailesi ile ilişkili olduğu düşünülebilecek bir isim de Mihaloğlu mahlaslı bir âşıktır. Hayatı hakkında bilgi olmayan Mihaloğlu'nun varlığı, Şükrü Elçin'in "Viyana Mecmuası ve 14-16. Asırlarda Yaşamış Halk Şairleri" adlı çalışmasında Mihaloğlu mahlaslı bir şiirden bilinmektedir (1997, s. 76). Viyana Milli Kütüphanesi yazmaları arasında (A.f. 437) numarada kayıtlı, H. 997/M. 1588 tarihli, çoğunlukla bugüne kadar adları bilinmeyen 16. yüzyıl halk şairlerinin şiirlerini ihtiva eden mecmuada birçoğunun Bektaşi ve bazılarının Rumelili olduğu anlaşılan şairlerin şiirleri yer almaktadır (1997, s. 76). Söz konusu ismin aileden biri olabileceği düşüncesi de mümkündür ancak ailenin himaye ettiği bir şair olması daha muhtemeldir. Şairin âşık olması konumu da bu durumu destekler görünmektedir. Edebiyat ürünlerini ortaya koyan şairlerin muhatabına veya kendilerine destek olan hamilerine göre üsluplarını oluşturdukları dikkate alındığında askeri sınıfa mensup bir akıncı ailesinin desteklediği şairlerin rezm şairi olarak üretimde bulundukları, âşıklık geleneği tarafına yaklaşan bir üslubu benimsedikleri görülmektedir. Merkez olan İstanbul'dan dolayısıyla estetik özellikleri ağır basan bir şiir geleneğinin desteklendiği ortamdan uzaklaştıkça üslubun daha da sadeleştiği görülmektedir. Yukarıda söz edilen Ali Balî Çelebi örneği de bu yoruma uygunluk göstermektedir. Şairin cönk ortaya koyması ve bu konumuyla akıncı beylerinin desteğini alması da bu çerçeveyle uyumlu görünmektedir.

Mihaloğlu ailesine dair ulaşabildiğimiz bu bilgilerden hareketle ailenin özellikle Rumeli coğrafyası doğumlu ya da çeşitli sebeplerle bu bölgeye gönderilmiş devlet adamlarından oluşan şair/yazar kadrosunu destekledikleri, bu bölgede ortaya konan şiirlerin bir üslubunun ortaya çıkmasına katkı sağladıkları görülmektedir. Bu noktada ailenin beşinci nesil üyelerinden Mihaloğlu Ali Bey'in hem şair hem hami olarak etkisi ortaya çıkmaktadır. Prizrenli şair Suzî'nin Ali Bey ve oğlu Mehmed Bey'in edebi çevresinde yer aldığı bilinmektedir. Mihaloğlu Ali Bey'in oğlu Mehmed Bey'in edebi muhitinde yer alan isimlerden bilebildiklerimiz Suzî ve Nihalî Cafer Çelebi'dir. Ailenin dördüncü neslinden devam eden başka bir kolunun üyelerinden Yörgüç Paşa da Ali el-Amasî Alâeddin Çelebi'nin hamilerindendir. Mihaloğlu ve Muammayî mahlaslı şairlerin ise aile tarafından

himaye görmüş olduklarına dair elimizde bilgi olmakla birlikte ailenin hangi üyesi tarafından desteklendikleri konusunda bir bilgimiz yoktur.

Malkoçoğulları ve Yahyâlı Beyleri (Bk. EK-2)

Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde Anadolu ve Rumeli'de önemli hizmetlerde bulunmuş olan Malkoçoğullarının Bosnalı Malkovich ailesinden geldikleri ileri sürülmektedir. Levent Kayapınar, "Malkoçoğlu Bâlî Bey Vakfı ve Bayezid Baba Âsitânesi" adlı makalesinde Malkoçoğlu ailesinin Saraybosna'da yaptırdıkları mimari eserler ve Bosna'nın değişik yerlerinde buna benzer Malkoçoğlu ailesinin fertlerinin adını taşıyan binalara rastlanmasının bu görüşü destekleyeceği fikrindedir (s. 108). Ailenin bilinen ilk ferdi, Yıldırım Bayezid döneminde Sivas'ta kale muhafızı olan Malkoç Mustafa Bey'dir[8]. Malkoç Mustafa Bey'in neslinden gelen akıncı beylerinin Rumeli'de, özellikle Silistre ve çevresinde faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır. Fahameddin Başar, günümüzde Balkan şehirlerinde bulunan, akıncı beylerinin yaptırmış olduğu mimari eserlerle vakfiyelerdeki şecereler ve mezar kitabelerinin Malkoçoğullarının Silistre civarında konumlandıkları bilgisini doğruladığını belirtmektedir (2003, s. 538). Malkoç Mustafa Bey'in oğulları Bâlî Bey ve Yahyâ Paşa, Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid devirlerinin önemli akıncı beylerindendi. İstanbul'un fethinde de hizmet eden Bâlî Bey Arnavutluk, Dalmaçya ve Eflak'a düzenlediği akınlarda önemli başarılar kazanmış, Semendire ve Silistre sancakbeyliği yapmıştır. Mihaloğullarından Ali ve İskender Bey ile Evrenosoğlu İsa Beylerle birlikte Macaristan taraflarında akınlar yapmıştır. Boğdan ve Lehistan üzerine yaptığı başarılı akınlar dolayısıyla Varşova fatihi olarak ün kazanmış 1510 yılında vefat etmiştir. Bâlî Bey'in oğulları da akıncıdır. Damad Ali Bey Sofya, Tur Ali Bey Silistre sancak beyliği yapmış, her ikisi de Çaldıran seferinde şehid olmuştur. Hamza Bey ismindeki diğer kardeşleri genç yaşta alay beyi iken şehid düşmüştür. Bâlî Bey'in bir başka oğlu Sinan Bey ise Aydın sancak beyi idi.

Malkoçoğullarının atası olan Mustafa Bey'in Damad Yahyâ Paşa ismindeki oğlu ise Rumeli'de akıncı olarak sancak beyliği ve beylerbeyliği görevlerinde bulunmuştur. Bosna, Rumeli ve Anadolu beylerbeyliği yapan Yahyâ Paşa 913 yılında vefat etmiştir. Malkoçoğulları daha çok Yahyâ Paşa neslinden geldikleri için Yahyâpaşa-zâdeler diye anılmıştır. Yahyâ Paşa'nın Sultanzâde Koca Bâlî Paşa, Gazi Ahmed Bey ve Mehmed Paşa adlarındaki oğulları Rumeli'de akıncı beyi idiler. Bunlardan Koca Bâlî Paşa Mohaç Meydan Muharebesinde öncü ordu komutanı olmuş, Belgrad muhafızlığı, Semendire, Bosna, Belgrad sancakbeyliği ve Budin beylerbeyliği yapmıştır. Yahyâ Paşa'nın Gazi Ahmed Bey ismindeki oğlu

[8] Fahameddin Başar, İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı "Malkoçoğulları" maddesinde ailenin bilinen ilk ferdine dair bilgiyi Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân'dan nakletmektedir (s. 537).

ise Alacahisar, İnebahtı ve Belgrad'da sancakbeyliği yapmıştır. Mehmed Paşa da Vidin, Semendire ve Belgrad'da sancakbeyliğinde bulunmuş, daha çok Mora yarımadasında faaliyette bulunmuş, Budin beylerbeyliği yapmıştır. Mehmed Paşa Osmanlıların 16. yüzyılda Rumeli'deki akıncı beyleri arasında en güçlü ve en başarılı olanıdır. Oğullarından Arslan Paşa Semendire ve Vulçıtrın sancakbeyliği yapmıştır. Mehmet Paşa'nın diğer oğlu Derviş Bey ise Seged ve Belgrad sancakbeyliği yapmıştır. Malkoçoğlu soyundan son olarak bilinen kişi Yavuz Ali Paşa'dır, Mısır beylerbeyliği ve İstanbul'da sadrazamlık yapmıştır.[9]

Malkoçoğlu ailesi yerleştikleri Silistre ve çevresinde ve Anadolu'da imar faaliyetleri içerisinde olmuşlardır. Edirne'deki Malkoç Bey Camisi bunlardan biridir (Eyice, 2003, s. 536). Bali Bey'in Saraybosna'da bir mescidi bulunmaktadır. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri* adlı çalışmasında ailenin Saraybosna'da Malkoçoğlu Bâlî Bey Camisi ile birlikte mektep, hamam, çeşme ve köprü inşa ettirdiğini söylemektedir (1981, s. 295-296, 317). Bayezid Baba Tekkesi, Selanik nahiyelerinden Vardar-ı Kebir'e bağlı Babaköy'de yine Bâlî Bey tarafından yaptırılmış ve bu tekkeye vakıf tesis ettirilmiştir. Bâlî Bey, buraya bir de cami yaptırmıştır[10]. Damad Yahyâ Paşa'nın Filibe, Tatarpazarcığı ve Sofya'da yaptırdığı birçok mimari eser vardır. Ayrıca Lofça'da hamam, Saraybosna'da cami (1484), İstanbul Kadırga'da cami ve mektep, Üsküp'te kendi adını taşıyan mahallede bir de külliye inşa ettirmiştir. Koca Bali Paşa Akıncı beyi olarak bulunduğu şehirlerde cami ve medrese gibi birçok hayır eseri yaptırmıştır. Yahyâ Paşa'nın oğlu Gazi Ahmed Bey'in Budin'de medresesi vardır (Başar, 2003, s. 538). Yahyâ Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa'nın Belgrad'da cami, medrese, sebil, han ve imareti bulunmaktadır. Yahyâpaşiç Mehmed Paşa Tekkesi olarak anılan tekkeyi Yahyâpaşa-zâde Malkoçoğlu Mehmed Bey kurdurmuştur. Bu tekke bir Bektaşi tekkesidir. Belgrad'ın güneydoğusunda bulunan bu tekke Evliya Çelebi tarafından da zikredilmiştir[11]. Arslan Paşa'nın Pirlepe'de cami ve Budin'de sebil ile baruthane ve Baruthane Kalesi gibi mimari eserleri vardır (Başar, 2003, s. 538; Gökbilgin, s. 3). Semavi Eyice, "Malkoç Bey Camii" başlıklı İslam Ansiklopedisi

[9] Ailenin tarihi geçmişine dair bilgiler Fahameddin Başar'ın İslam Ansiklopedisi'ne yazdığı "Malkoçoğulları" maddesinden özetlenmiştir. Ayrıca bkz. David Geza (2015). "Macaristan'da Yönetici Osmanlı Aileleri". OTAM 38: 13-30; Sadık Müfit Bilge (2000). "Macaristan'da Osmanlı Hakimiyetinin ve İdari Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi". OTAM 11: 33-81.

[10] Bayezid Baba Tekkesi ve onun bünyesinde yaptırılan camiye dair ayrıntılı bilgi için bkz. Levent Kayapınar. "Malkoçoğlu Bâlî Bey Vakfı ve Bayezid Baba Âsitanesi". Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi 1: 105-115; Ayşe Değerli ve Yusuf Küçükdağ (2017). "Vesâik-i Bektaşiyân'da Yer Almayan Rumeli'deki Bektaşi Yapıları (1400-1826)". Alevilik Araştırmaları Dergisi 13: 105-135.

[11] Yahyapaşiç Mehmed Paşa Tekkesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Değerli ve Yusuf Küçükdağ (2017). "Vesâik-i Bektaşiyân'da Yer Almayan Rumeli'deki Bektaşi Yapıları (1400-1826)". Alevilik Araştırmaları Dergisi 13: 105-135.

maddesinde ailenin hangi üyesi olduğu kesin olmamakla birlikte Malkoçoğullarının Macaristan'ın Peç şehrinin yakınlarında bulunan Şikloş'ta da bir cami inşa ettirdiği bilgisini de vermektedir (2003, s. 536). Bunlara ek olarak Gebze/Kocaeli'de bir Malkoçoğlu Türbesi bulunmaktadır. Bu türbenin Mustafa Bey'in kendisinden önce ölen oğlu Mehmed Bey için yaptırdığı düşünülmektedir[12].

Yahyâpaşa-zâde Malkoçoğlu Mehmed Bey'in oğullarından Şifalı Arslan Paşa olarak tanınan Sifâlî mahlaslı Arslan Bey'in şair olduğu bazı biyografi kaynaklarında geçmekle birlikte günümüze az sayıdaki şiirleri ulaşmıştır. Âşık Çelebi, Tezkiresinde her yönüyle övgüyle söz ettiği şairin bir matla ve iki kıtasına yer vermektedir (2/ 994-995). Hasan Çelebi ve Beyanî Tezkirelerinde ise şair ile ilgili biyografik bilginin ardından Âşık Çelebi'nin verdiği örneklerden sadece matla'a yer verilmiştir (Sungurhan, 2017, s. 442; Sungurhan, 2017, s. 94). Sözü edilen biyografi kaynaklarında Arslan Paşa'nın hamiliğine dair herhangi bir ifade olmamakla birlikte Taşlıcalı Yahyâ'nın Divanında Paşa için kaleme aldığı övgü içerikli şiirleri vardır[13]. Buradan yola çıkarak Arslan Paşa'nın ailenin hem şair hem de hami üyelerinden olduğu sonucuna varılabilir.

Ailenin üyelerinden olan 1823 doğumlu Fehmî mahlaslı Malkoçzâde Hacı Mehmed Fehmî, şair ve hami olarak bilinen bir başka isimdir. Trabzon doğumlu olan şairin medrese eğitimini burada tamamladığı Trabzon'da birçok âlim ve şair şahsiyet yetiştirdiği kaydedilmiştir (Yekbaş, 2014). Şair, 1874 yılında yine Trabzon'da vefat etmiştir. *Son Asır Türk Şairleri* adlı çalışmasında İbnü'l-Emin Mahmut Kemal İnal, şairin mürettep divanı olduğu ihtimalinden söz ederek eserin basılamadığı veya kaybolmuş olabileceğini ifade etmekte ve şaire ait bir gazel örneği vermektedir (Cunbur, 1999, I, s. 592). Şairin günümüze ulaşan şiirleri, ailenin geç dönem üyelerinden olması sebebiyle akıncı ruhundan uzaktır ancak

[12] Malkoçoğlu ve aynı aileden devam eden Yahyalı ailesinin imar faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Fahameddin Başar (2003). "Malkoçoğulları". İslam Ansiklopedisi. C. 27. İstanbul: TDV Yay. 537-538, H. Çetin Arslan (2001). Türk Akıncı Beyleri ve Balkanların İmarına Katkıları (1300-1451). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., E. H. Ayverdi (1981). Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., Semavi Eyice (2003). "Malkoç Bey Camii". İslam Ansiklopedisi. C. 34. İstanbul: TDV Yay. 536., Levent Kayapınar. "Malkoçoğlu Bâlî Bey Vakfı ve Bayezid Baba Âsitanesi". Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi 1: 105-115., Fahri Maden (2017). "Selanik Vilayetinde Bektaşilik". Alevilik Araştırmaları Dergisi 13: 137-155; Ayşe Değerli ve Yusuf Küçükdağ (2017). "Vesâik-i Bektaşiyân'da Yer Almayan Rumeli'deki Bektaşi Yapıları (1400-1826)". Alevilik Araştırmaları Dergisi 13: 105-135; Tayyib Gökbilgin. " Halkçı ve Hoşgörür Arslan Paşa". Ulus 4 (3); Yasemin Altaylı. "Budin Beylerbeyi Arslan Paşa". http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/26/172.pdf;

[13] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Cançelik (2014). Tarih Kaynağı Olarak 16. Yüzyıl Divan Şiiri. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi; Ali Cançelik (2016). "Divan Şiiri Işığında Osmanlı Yönetiminde Sadakat-Liyakat İlişkisi". KOSBED 32: 87-100.

ailenin üyelerinin âlim ve şairleri himaye etmesi rolünün geç dönemde de olsa devam ettiğini görmek önemli bir husustur.

Malkoçoğlu ailesinin himaye ettiği isimlerden birisi Ganizâde Nadirî'dir. Münşi ve şair olan Nadirî, müderrislik görevlerinde iken dönemin önemli devlet adamlarından olan kayınpederi Sunullah Efendi'nin düşmanlarından nasibini almıştır. Sunullah Efendi, Hoca Sadeddin Efendi'nin yerine 1599 tarihinde şeyhülislam olmuş ve Yemişçi Hasan Paşa tarafından 1601'de bu görevinden azlettirilmiştir. Bir yıl sonra aynı göreve tekrar gelen Sunullah Efendi, yine Yemişçi Hasan Paşa tarafından azlettirilerek bu kez Rodos'a sürülmüştür. Sunullah Efendi ile Yemişçi Hasan Paşa arasındaki bu düşmanlık Nadirî'yi de mağdur etmiştir. Nadirî, dönemin devlet adamlarına mağduriyetini bildiren ve mansıb talep eden kasideler kaleme almıştır. Bu devlet adamlarından birisi de 1603 yılında Hasan Paşa'nın katliyle sadarete getirilen Mısır Beylerbeyi Malkoç Ali Paşa'dır[14]. Bu ifadelerden Malkoç Ali Paşa'nın hami olduğu bilgisini edinmekteyiz ancak şair olduğuna dair elimizde herhangi bir kayıt yoktur. Malkoç Yavuz Ali Paşa'nın hayatına dair bazı bilgiler, 1601 tarihinde Mısır'a vali olarak atanan ve burada iki sene görev yapan Paşa'nın icraatlarını anlatan *Vekâyi-i Ali Paşa* adlı gazavat-nâmeden öğrenilebilmektedir. Eseri yayına hazırlayan Soner Demirsoy, Kelâmî'nin Hâfız Ahmed Paşa, Kurd Paşa, Mehmed Paşa, Hızır Paşa ve Yavuz Ali Paşa'nın valilikleri sırasında Mısır'da bulunduğunu ve eseri kaleme aldığı sırada Ali Paşa'nın kâtiplerinden biri olduğunu ifade etmektedir (2012, s. XV). Paşa ile Mısır'da iken birlikte bulunan Muhyî-i Gülşenî *Menâkıb-ı İbrahim Gülşenî* adlı eserinde "Ali Paşa'nın 1009 yılında vali olmasıyla beraber Mısır'a adalet geldi. Mısır'da valilere 300 bin nakit filoriden ziyade vergi vermek adet olageldiği halde o tek bir filoriye dahi el sürmedi. Vazife yaptığı üç yıl müddetle bir habbe dahi almadı. Hatta o kendi salyânesinden hâsıl olan meblağı sulehâ, ulemâ ve marifet ehli kişilere ihsân ederdi." diyerek Paşa hakkında olumlu düşünceler ortaya koymaktadır (Aktaran Demirsoy, 2012, s. LXXV). Bu ifadelere destek olacak şekilde de Paşa için çok sayıda övgü şiirinin kaleme alındığı görülmektedir. Kelâmî'nin kaleme aldığı eserin Paşa'nın Mısır'daki yönetiminin değerlendirildiği ve yüceltildiği bölümlerin haricinde önem arz eden kısmı o zamana kadar Paşa'ya sunulmuş olan tebrik kasideleri, düşürülen tarihler ve arzuhalleri ihtiva etmesidir. Kelâmî'nin Ali Paşa'ya yazdığı ve sunduğu kendi şiirleri yanında bu antolojide şiiri bulunan bazı şairler şunlardır: Beytî, Bezmî, Bülbülî, Daî, Derbanî, Edayî, Esirî, Füruğî, Garbiye mukataacısı Mehmet Efendi, Gavsî, Gınayî, Haşim, Huşûî, Hüseynî, İbrahim, Mahfî, Muhitî, Kalbî, Kâsım, Kâsım-ı Belgıradî, Mısrî, Muhlisî, Münşî, Muhyî, Nihalî, Neylî, Osman, Remzî,

[14] Gani-zâde Nâdirî'nin hayatı ve şiirlerinden seçme şiirler için bkz. Numan Külekçi (1989). Gani-zâde Nâdirî ve Dîvanından Seçme Şiirler. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Sabrî, Sadıkî, Safî, Sıdkî, Molla Sehabî, Sührab, Şahidî, Şerifî, Tabî, Ubudî, Vechî, Vücudî, Yusuf, Zıllî. Cihan Okuyucu, "Kelamî Mahlaslı İki Divan Şairi: Kelamî Cihan Dede ve Kelamî-i Rûmî" adlı makalesinde *Vekâyî-i Ali Paşa* adlı eserin çok sayıda şairin Ali Paşa'ya sunduğu şiirleri ihtiva etmesi bakımından bir nevi şiir antolojisi niteliğinde olduğuna dikkat çekmektedir (2008, s. 214). Eserde Ali Paşa'ya bazıları İstanbul'da iken bazıları da Mısır'da iken sunulduğu düşünülen sunulan toplam 2 tanesi kıta tarzında ve 3 tanesi mahlassız 44 kaside, 4 tanesi mahlassız 22 tarih ve tarihsiz 2 kıta, 6 tanesi mahlassız 23 gazel, 2 tanesi mahlassız 6 terci-bend, 2 mesnevi, mesnevi tarzında 4 arz-ı hal yer almaktadır. Kasidelerin 5'i Arapça, 3'ü Farsça ve gazellerin de 1'i Farsçadır. Şiirler konu itibariyle ağırlıklı olarak Mısır'ın geçmiş idareler zamanındaki kötü durumdan sonra Ali Paşa'nın görevlendirilmiş olmasının verdiği memnuniyet üzerinedir. Şairlerin bir kısmının şiirlerinin sayı olarak fazla olması, bu konumdaki isimlerin Paşa ile daha uzun tanışıklığı olan ya da onun edebi çevresinde yer alan yakın isimler olduğunu düşündürmektedir. Bunun yanında Paşa'ya sunulan Arapça ve Farsça şiirler de vardır. Bunlardan bazılarının Mısırlı şairler olduğu muhtemeldir. Demirsoy, bu şairlerden biri olan Bekrî-zâde Muhammed Zeynelâbidin adlı Paşa'ya Arapça kaside sunan şairden söz ederken, şairin, lakâbından yola çıkarak Mısır'da birçok âlim çıkaran Bekrîzâde adlı eski bir aileden olabileceğini belirtmektedir (2012, s. XXXVII). Bu isimden başka Ezher Camii hatibi Derviş Muhammed, Kıyamuddevle, Ahmed ve Muhammed gibi isimlerin de Ali Paşa'ya yazdığı şiirleri yer almaktadır. Bu isimlerin Paşa'nın yöre şairleri üzerinde de ne denli etkin bir konumu olduğunu ve ortaya herkesi memnun eden bir yönetim ortaya koyduğuna işaret etmektedir.

Yavuz Ali Paşa'nın Mısır seferini anlatan bir başka eser de Paşa'nın hizmetindeki isimlerden biri olan Kâtibî'nin kaleme aldığı *Nüzhetü'l-Cenân*'dır. *Vekâyi-i Ali Paşa*'dan farklı olan manzum olarak kaleme alınmış olan eserde Kâtibî'nin Ali Paşa'ya sunduğu bir bahariyye kasidesi yer almaktadır. Buradan Mısır seferini iki ayrı eser olarak kaleme aldıran ve kendisine yazılan birçok şiir ile Malkoç Ali Paşa'nın, hem sadaret hem de beylerbeyliği konumuyla döneminde hami olarak da etkin bir isim olduğu anlaşılmaktadır.

Malkoç Ali Paşa'nın sadece Mısır Beylerbeyliği döneminde değil sadaret görevinde olduğu İstanbul'da da hami vasfı ile yolu bazı şairlerle kesişmiştir. Bunlardan birisi Veysî mahlaslı Üveys Çelebi'dir. Hayatı boyunca kadılık ve divan naibliği yapan Veysî'ye, Siroz kadısı iken Malkoç Yavuz Ali Paşa komutasında Macaristan seferine çıkan ordu Sofya ovasında konakladığı sırada Selanik'in Drama sancağına bağlı Pravişte kadılığının yanı sıra Ordu-yı Hümayun kadılığı da verilmiştir. Veysî'ye bu görevlerin hamisi olarak Sadrazam Malkoç Yavuz Ali

Paşa tarafından verildiği açıktır çünkü Ali Paşa 1604 tarihinde Belgrat'ta vefat edince Veysî görevinden alınmış ve İstanbul'a dönmek durumunda kalmıştır[15].

Bu isimlerin yanında haklarında yazılan bilgilerde aile üyelerinin hamilik yaptıklarına dair bir kayıt olmamakla birlikte bazı şair/yazarların hayatlarının değişik dönemlerinde Malkoçoğlu aile üyelerinin inşa ettikleri medrese, mevlevihane türü yerlerde görev yaptıkları bilinmektedir. Bu isimlerden birisi Fâizî mahlaslı Kerimzâde Fâiz Abdullah Efendi'dir. Babası, kardeşi ve oğlu da şair olan Faizî, Saraybosna Malkoç Efendi Medresesi'nde görev yapmış (1680) ve burada hariç rütbesine terfi etmiştir. Safâyî tezkiresi'nde "şair oğlu şair" olarak tanımlanan (2005, s. 453) şairin eserlerine dair elimizde bir bilgi bulunmamaktadır. Bir başka isim de Kemal Ahmed Dede'dir. Şair, Yenikapı'da iken kendisini ziyarete gelen Yeniçeri kâtibi Malkoç Mehmed Efendi tarafından yaptırılan Yenikapı Mevlevihanesi'ne ilk postnişin olarak atanmıştır. Her iki ismin Malkoçoğlu ailesi ile bağlantısından söz edilmemekle birlikte ailenin himayesi altında bulundukları düşünülmektedir.

Yahyâlı ailesinden Küçük/Koca Balî Paşazâde olarak tanınan, bir dönem Arad'da uç beyi olarak görev yapan Vusûlî, Yahyâlı ocağına mensup Küçük Balî Paşa'nın oğlu olup ailenin divan sahibi şair üyelerindendir. Şairin, gazel, tarih, kıta, rubai ve müfredden oluşan hacimli olmayan bir divanı vardır[16].

Yahyâlı ailesinin hami konumu ile destek olduğu şair/yazarlar da vardır. Bunlardan birisi olan, Rumeli Beylerbeyliği, valilik ve vezirlik yapan Yahyâ Paşa'ya (ö. 1507) dönem şairlerinden Revanî'nin övgü ifadeleri içeren şiirleri vardır[17].

Muammayî mahlaslı Ali Balî Çelebi ve Hayretî de aile tarafından himaye görmüş isimlerdendir. *Sicill-i Osmânî*'de Ali Çelebi'nin aile üyelerinin ismini belirtmemekle birlikte Mihalli ve Yahyâlı beylere ve bazı kadılara nedim olduğu bilgisi yer almaktadır (Akbayar, 1996, I, s. 233). Hayretî de hem Mihaloğlu ailesi hem de Yahyâlı beyleri tarafından himaye görmüş bir isimdir. Hayretî bir süre intisap ettiği akıncı beyleri Yahyâpaşa-zâde Balî Bey ve oğlu Mehmed Bey'in vermiş oldukları bahşişlerle hayatını devam ettirmiştir. Hayretî Divanı'nı yayına hazırlayan Mehmed Çavuşoğlu ve Ali Tanyeri, şairin divanında yer alan "kılıç" redifli 11. kasidenin Yahyâpaşa-zâde Bâlî Bey oğlu Mehmed Bey için yazılmış olabileceği görüşündedirler (1981, s. X). Bununla birlikte şairin murabbaları

[15] Veysî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Çaldak (2014). "Veysî, Üveys Çelebi, Üveys b. Mehmed". http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2843

[16] Vusûlî Dîvanı için bkz. Hakan Taş (2010). Vusûlî Dîvânı. http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10660,vusuli-divanipdf.pdf?0

[17] Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Cançelik (2014). Tarih Kaynağı Olarak 16. Yüzyıl Divan Şiiri. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

arasında yer alan Yahyâlıları ve onlara mensup olmayı öven, her bendde "Câna başa kalmazuz âlemde Yahyâlılaruz" mısraı ile sonlanan bir şiir de şairin Yahyâlı ailesi ile olan konumuna işaret eden örneklerdir (1981, s. 88-91)[18].

Divan şairi ve tezkire yazarı Bağdatlı Şefkat de Yahyâlı ailesi üyelerinin himayesinde bulunmuş isimlerden birisidir. Şefkat, Enderunlu İbrahim Naşid'in *Müntehabât-ı Eş'âr* adlı şiir mecmuasını hizmetinde bulunduğu vezir Yahyâ Paşazâde Ali Bey'in isteği üzerine tezkire haline getirmiş ve *Tezkire-i Şuarâ* olarak isimlendirmiştir. Yazar, tezkiresinin mukaddimesinde hizmetinde bulunduğu Yahyâ Paşazâde Ali Paşa'nın düzenlediği bir toplantı sırasında tezkire yazma fikrinin oluştuğundan söz eder. Söz konusu toplantıda 1206/1791-2 yılında ölen Enderunlu İbrahim Naşid Bey ve kaleme aldığı *Müntehabât-ı Eş'âr*'dan övgüyle söz edilirken, Paşa bu şiirlerin şairleri hakkında bilgi toplayarak tezkire haline getirmeyi önermiş, şair de Ali Paşa'nın isteğini yerine getirilmesi gereken zevkli bir görev olarak telâkki etmiş ve bu tezkireyi yazmıştır (Kılıç, 2018, s. 7-8). Bu ifadeler Şefkat'in vezir Yahyâpaşa-zâde Ali Paşa'nın bir süre hizmetinde çalıştığı aynı zamanda Paşa tarafından da himaye gördüğüne işaret etmektedir.[19] Mostarlı Hasan Ziyaî Efendi'nin divanında sultan konumundaki yöneticiler için kaleme alınan hiç övgü şiiri olmamakla birlikte hamisi ve kendisi de divan sahibi bir şair olan Vusulî Mehmed Bey için kaleme alınan 2 kaside vardır.

Turhanlılar (Bk. EK-3)

Balkanlarda fetih faaliyetlerinde bulunan bir başka aile Turhanlılardır. İsmini Teselya fatihi olarak bilinen Turahan Bey'den alan aile, daha çok Mora ve Yunanistan bölgesinde etkin olmuşlardır. Turahan Bey'in babası Paşa Yiğit Bey'dir. Paşa Yiğit ve oğlu Turahan'ın Evrenos Gazi'ye bağlı şekilde faaliyet gösterdikleri ve onun vefatının ardından bu uç bölgesinin sorumluluğunu üstlendikleri bilinmektedir. Turahan Bey zamanla meşhur uç beyleri arasına girmiştir. Yıldırım Bayezid onu Trakya ve Bulgaristan'ın Karadeniz kıyılarındaki şehirlerine akın için yollamış, böylece İstanbul kuşatması ve ablukası sırasında bu yolları kapattırmıştı. Turahan Bey, Mora'da atlı birlikleriyle Germe Hisarı olarak

[18] Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Çavuşoğlu (1974). "Hayretî'nin Belgrad Şehr-engizi". Güney-doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi; Mehmet Çavuşoğlu (1976). "Hayretî'nin Yenice Şehr-engizi". Güney-doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi; Çavuşoğlu, Mehmed ve Ali Tanyeri (hzl.) (1981). Hayretî, Dîvan. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.

[19] Daha fazla bilgi için bkz. Filiz Kılıç (2018). Tezkire-i Şuarâ-yı Şefkat-i Bağdâdî. http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55753,sefkat-tezkiresi-pdf.pdf?0; Filiz Kılıç (2009). "Tezkire Yazarı Şefkat ve Tespit Edilebilen Şiirleri". International Journal of Central Asian Studies 13: 355-364.

da anılan Hexamilion (Eksamil/Isthimos) duvarına yönelik hücumlarda bulundu. II. Manuel tarafından yeni baştan yaptırılan istihkâmları yıktı ve Mora'ya girdi. Bu kesimdeki Arnavutlarla yaptığı savaşta onları dağıttı. Mistra, Leondari, Gardiki, Dabia gibi şehirleri baskı altında tuttu. Mora'da sahil kesiminde, Venedik idaresi altında bulunan şehirler hariç neredeyse tamamen nüfuz tesis etti. II. Murad'ın emriyle Tuna ötesine geçip Eflak ilini tahrip eden akıncılar arasında o da bulunuyordu (841/1437).

Turahan Bey'in akıncı beyi oldukları anlaşılan iki oğlundan Ahmed, Tesalya'nın idaresini babasından sonra üstlendi. Bununla birlikte Ömer Bey'in de Fâtih Sultan Mehmed'in 860 (1456) Mora seferinin ardından bölgenin muhafazasıyla görevlendirildiği bilinmektedir. Ömer Bey 1456'da Atina'nın aşağı kesimlerini ele geçirdi, Haziran 1458'de şehre tam anlamıyla hâkim oldu.

Ömer Bey'in Hasan ve İdris adlı iki oğlundan Hasan Bey mahallî bir idarecidir. Onun da Şevval 937 (Mayıs 1531) tarihli bir vakfiyesi vardır. Niğde ve Bayburt sancak beyliklerinde bulunduğu anlaşılan İdris Bey'in bir şair olarak ün kazandığı, dönemin tezkirecilerinin kayıtlarından anlaşılmaktadır. Durak Bey adlı bir başka oğlunun yine sancak beyliği yaptığı tespit edilmektedir.

Turahan sülalesi de Ömer Bey'in ailesinden devam etti (Kayapınar, 2005, s. 191; Emecen, 2012, s. 406). İdrîs Bey'in Hasan Bey, Mustafâ Bey, Hamza Bey, Eyûb Bey, İbrâhîm Bey ve Durak Bey olmak üzere altı erkek kardeşi vardır (Kayapınar, 2005, s. 194).

Turhanlıların bilinen atası Paşa Yiğit Bey'in diğer oğlu Gazi İshak Bey'in soyundan da aile üyeleri devam etmiştir[20].

Turhanoğulları ailesinin Anadolu ve Yunanistan ve Makedonya ağırlıklı olmak üzere Balkanlar'da kurdukları vakıflar ve inşa ettirdikleri eserler hem bir yerleşim yerinin kurulmasına hem de bölgenin gelişmesine öncülük etmiştir. Machiel Kiel, Turhanoğulları ailesinden Paşa Yiğit Bey'in oğlu Gazi Turhan Bey'i, Teselya'nın gelişmesinde rol oynayan Gazi Evrenos'tan sonra ikinci büyük hayrat sahibi olarak tanımlar (2011, s. 523). Bosna Hersek- Ustikolina' da cami, mektep, çeşme ve türbe; Jepçe'ye bağlı Jeşçe Köyü'nde kule (Ayverdi, 1981, s. 477-478, 529); Yunanistan- Larissa (Mora-Yenişehir)' de cami, imaret, medrese, hamam ve türbe ile şehrin Tatar ve Soğukpınar mahallelerinde birer mescit, Tatar Köyü'nde ayrı bir mescit yaptırmıştır. Turhan Bey'in yine Yunanistan- Trikala

[20] Turhanlı ailesine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Levent Kayapınar (2005). "Teselya Bölgesinin Fatihi Turahan Bey Ailesi ve XV. Ve XVI. Yüzyıllardaki Hayır Kurumları". Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 10: 183-196; Feridun Emecen (2012). "Turahan Bey". İslam Ansiklopedisi. C. 41. İstanbul: TDV Yay. 405-407; Machiel Kiel (2011). "Teselya". İslam Ansiklopedisi. C. 40. İstanbul: TDV Yay. 522-526; "Turahan Bey ve Ailesi". http://www.osmanlimedeniyeti.com/Bilgi/Turahan%20Bey%20ve%20Ailesi.

(Tırhala)' da cami, hamam, mescit, iki zaviye, mektep ve Tırhala dışında bir mescidi, Dimetoka'ya bağlı Dırama Köyü'nde bir imareti, Livadya' da bir mescidi vardır. Kiel, bu bilgilere ek olarak Turhan Bey'in Tırhala'da bir kervansaray ve 120 dükkân; Yenişehir'de bir cami, medrese, zâviye ve altmış dört dükkân, Platamona'da Selânik'e giden ana yoldaki Tempe kanyonunun girişinde bir kervansaray ve yine Selânik yolu üzerinde biraz daha kuzeyde Çitroz'da bir başka kervansaray inşa ettirdiğini belirtmektedir. Turhan Bey'in Karahalilçayırı ve Petrepoli kasabalarında da iki taş köprüsü vardır (2011, s. 523). Yunanistan- Serez'de de bir mescidi bulunan Turhan Bey, Yunanistan- Tırnova'da bir de kilise yaptırmıştır. İsrail- Kudüs'te bir hankahı olduğu bildirilen Turhan Bey'in, Yunanistan'daki eserleri için H. 858/M. 1454 tarihinde düzenlenen ve H. 859/M. 1455 yılında yazılan bir vakfiyesi vardır (Gökbilgin, 1952, s. 250-255). Turhan Bey, Türkiye sınırları içerisinde Tekirdağ Malkara'da cami, medrese, kervansaray; Eğriboz' da bir zaviye; Edirne- Keşan Turhan Bey (Paşa Yiğit Bey) Köyü'nde bir mescit; Edirne, Uzunköprü Kırkkavak Köyü'nde mescit, medrese, mektep, imaret, zaviye, hamam ve türbeden oluşan bir külliye yaptırmıştır (Ayverdi, 1974, s. 785- 788, 816, 866; Ayverdi, 1973, s. 271; Ayverdi, 1961, Zeyl, s. 38- 39; Gökbilgin, 1952, s. 340- 34; Babinger, 1988, s. 105; Parmaksızoğlu, 1983, s. 20; Peremeci, 1936, s. 387; Arslan, 2001, s. 111).

Turhan Bey'in oğullarından Ahmed Bey'in 917'de (1511) tescil edilen bir vakfiyesi vardır. Turhan Bey'in diğer oğlu Gazi Ömer Bey de, Yunanistan- Larissa (Mora- Yerıişehir)'de bir cami (Ayverdi, 1982, s. 310); Tekirdağ- Malkara'da cami ve türbe (Ayverdi 1974: 816.) yaptırmıştır. Ömer Bey'in bunlardan başka Tırhala, Tırnova, Platamona, Çatalca, Fener, İzdin, Livadya, Serez, Drama ve Semendire'de cami, mescit, tekke, imaret, hamam, kervansaray, köprü, mektep gibi eserler yaptırmıştır. Tırhala'da bir medrese, bir mektep, bir hamam, iki halvethâne, iki kervansaray, bir bedesten, üç mescid, bir imaret, 241 dükkân, birkaç köprü ve taş döşeli yollar yaptırmıştır. Diğer inşa faaliyetleri içinde imaret, mescid, iki hamam, bir kervansaray, bir bedesten ve 210 dükkân; Tatarlar kasabasında bir cami ve bir mescid; Platamona'da bir zâviye, kervansaray ve bir mescid; Likostom Derbendi'nde bir zâviye, cami ve kervansaray; Çeşme olarak adlandırılan ve Çatalca'nın (Pharsala) yakınında bulunan yerde bir zâviye ve kervansaray; Çatalca'nın içinde bir hamam, bir kervansaray ve otuz dokuz dükkân; Fener kasabasının yakınında bir ılıca hamamı; Çaputlu kasabasında (Cumapazarı) bir cami; İzdin'de bir imaret, bir mescid, birkaç çeşme ve bir köprüsü vardır (2011, s. 523). Onun oğullarından Hasan, Mustafa, Hamza, Eyüp ve İbrahim Beylerin de hayır eserleri inşa ettirdikleri kayıtlıdır (Emecen, 2012, s. 407). Bunlardan başka Turhan Bey'in kardeşi Gazi İshak Bey'in de Üsküp'te Alaca Camii olarak bilinen bir eseri vardır. Turahan Bey'in Mehmed adlı bir başka oğlunun daha olduğu ve bundan Hacı Mustafa Bey adlı bir torunu bulunduğu,

onun da Tırhala'da bir mescit yaptırdığı tespit edilmiştir (Kayapınar, 2005, s. 192-193). Paşa Yiğit Bey'in oğlu İshak Bey'in ise, Makedonya-Üsküp'te cami, medrese, hamam, kervansaray ve türbesi bulunmaktadır[21].

Turhanlı ailesine mensup Mahvî mahlaslı Turahanbey-zâde İdrîs Bey bin Ömer Bey bin Turahan Bey, ailenin şair üyelerindendir. İdrîs Bey hakkında sadece *Sehî Tezkiresi* bilgi vermektedir. Buradaki bilgi de oldukça sınırlıdır[22]. Babası ve dedesi gibi o da vakıflar kurdurmuştur. İdrîs Bey, şiirlerinde Mahvî mahlasını kullanmıştır. Mahvî, Molla Câmî'nin yeğeni hamse sahibi Mevlânâ Abdullâh Hâtifî'nin (ö. 921/1527) *Hüsrev ü Şîrîn* ile *Leylâ vü Mecnûn* adlı mesnevîlerini başarılı bir biçimde Farsçadan Türkçeye çevirmiştir. Ancak kütüphanelerde bu eserlerin herhangi bir nüshası belirlenememiştir. Parlak gazellerle müstesna beyitler kaleme alan Mahvî, nazma ve inşâya kâdir, şiir üslûbunda usta bir şairdir (İsen, 1998, s. 89)[23].

Tanınmış şair Nev'î ve babası, hamse sahibi Atâ'î'nin de dedesi olan Pir Ali, her ikisi de hayatlarının bir döneminde Malkara'daki Turhan Bey Camii'nde imam ve hatiplik görevinde bulunmuşlardır. Pârepârezâde Ahmed Efendi de Tırhala kadılığı görevinde bulunmuş, burada vefat edince Turhan Bey oğlu Ömer Bey Camii bahçesinde defnedilmiştir. Her üç ismin de onların yaptırmış oldukları kurumlarda görevde bulunmaları, Turhanlı ailesi ile bağlantıları olabileceğini düşündürmektedir.

Evrenosoğulları (Bk. EK-4)

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde özellikle Rumeli'nin fethinde büyük hizmetleri görülen bir akıncı ailesi olan Evrenosoğulları ailesinin adı Balkan fatihi olarak anılan döneminin en başta gelen uç beylerinden Evrenos Bey'e

---

[21] Turhanoğulları ailesinin imar faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Özer (2006). "Edirne- Uzunköprü-Kırkkavak Köyü Gazi Turhan Bey Külliyesi". Sanatta Anadolu-Asya İlişkileri. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yay. 367-388; Levent Kayapınar (2005). "Teselya Bölgesinin Fatihi Turahan Bey Ailesi ve XV. Ve XVI. Yüzyıllardaki Hayır Kurumları". Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 10: 183-196; Machiel Kiel (2011). "Teselya". İslam Ansiklopedisi. C. 40. İstanbul: TDV Yay. 522-526; Ayşe Değerli (2017). "Turahan-zâde Ömer ve Oğlu Hasan Bey'in Tırhala Sancağındaki Vakıfları (1484-1881)". Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 26: 12-31.

[22] Sehî, Tezkiresinde Mahvî'nin Yavuz Sultan Selim'in sancak beyi olduğu bilgisini verir (İsen 1998: 89). Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nde ise şairin Kanunî döneminde sancak beyi olduğu bilgisi yer almaktadır (İpekten vd. 1988: 273). Başka tarihî kaynaklarda İdrîs Bey'in 928/1522'de Niğde, 933/1527'te Bayburt sancak beyi olduğu yazılıdır (Çakar 2002'den aktaran Kayapınar 2005: 193). Buna göre şair, 933/1527 yılından sonra ölmüş olmalıdır.

[23] Volkan Karagözlü (2014). "Mahvî, İdris, Turahanbey-zâde İdrîs Bey bin Ömer Bey bin Turahan Bey". http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1559.

dayanmaktadır. Evrenos Bey'in babası Prangı lakabı ile anılan İsa Bey'dir[24]. Evrenos Bey, Karesi Beyliği emirlerinden biri iken bu Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa'ya bağlı kuvvetlerle Rumeli'ye geçti, fetihlere katıldı. Süleyman Paşa'nın ölümünden sonra Evrenos Bey, Rumeli'deki birliklerin başına gönderilen Şehzade Murad ile birlikte fetihlere devam etti. Kısa bir süre sonra Orhan Bey'in de ölümü üzerine Şehzade Murad Rumeli'den ayrılmak zorunda kalınca bu bölgenin kontrolü Hacı İlbey ile birlikte Evrenos Bey'e bırakıldı. Keşan, Malkara ve İpsala'yı ele geçirdi. Edirne'nin fethine de katılan Evrenos Bey, Dimetoka ve Gümülcine'yi Osmanlı topraklarına katmış, Makedonya'nın fethiyle görevlendirilmiş, bu harekât sonunda Ferecik, İskeçe, Kavala, Karaferye, Drama ve Zihne'yi Osmanlı topraklarına katmıştır. Orhan Bey, I. Murad, I. Bayezid ve Fetret devrinde Osmanlı Devleti'ne büyük hizmetlerde bulunmuştur. Arnavutluk sınırlarına akınlar yaptı. Evrenos Bey, Paşa Yigit ile birlikte Üsküb Şehri'ni fethetmiştir. Evrenos Bey 1417'de Yenice-i Vardar'da vefat etti ve burada yaptırmış olduğu türbeye defnedildi. Oğullarından Ali ve İsa Beyler babalarından sonra Osmanlıların Rumeli'deki akıncı beyleri olarak hizmet ettiler. Ali Bey'in oğullarından Şemseddin Ahmed Bey, babası ve kardeşi Evrenos Bey ile birlikte akıncı olarak görev yapan isimlerdendir. Oğulları İsa ve Süleyman Beyler Osmanlı ordusunda çeşitli hizmetlerde bulunmuşlar ve 1488'de yapılan Osmanlı-Memlük savaşında şehid düşmüşlerdir. Ali Bey'in diğer oğlu Evrenos Bey de Boğdan sınırlarında akıncı olarak savaşmıştır. Evrenos Gazi'nin oğullarından İsa Bey ise sancak beyi olarak akınlara katılmıştır. İsa Bey'in Mehmed Bey adındaki oğlunun 1501 yılında İlbasan sancak beyi olduğu bilinmektedir. Akıncılığın önemini kaybetmesi üzerine 16. yüzyılın ortalarından itibaren nüfuz ve şöhretleri giderek azalmıştır. 18. yüzyılın başlarında bu aile fertlerinden bazıları Rumeli yörük teşkilatında idarecilik yapmışlardır. 19. yüzyılda da Osmanlı Devleti'nde siyasi ve idari görevler alan bu aile mensupları çeşitli kollar halinde günümüze kadar gelmiştir (Başar, 1995, s. 539-541).

Selanik ile Yenice arasındaki bölgede Evrenosoğulları birçok vakıf kurmuşlardır[25]. 1668 yılında Yenice'yi ziyaret eden Evliya Çelebi, burasının

[24] Bazı kaynaklara göre Bozoklu Han'ın oğlu olan İsa Bey, Süleyman Paşa ile birlikte Rumeli fütuhatına katılmış ve Makedonya'nın fethi sırasında Vrina'ya bağlı Prangı köyünde şehid düşerek orada gömülmüştür. Türbesi daha sonra oğlu Evrenos Bey tarafından yaptırılmıştır. Osmanlı tarihlerinde Evrenoz (Evrenuz) şeklinde de kaydedilen Evrenos Bey'i Batılı tarihçiler Bursa muhafızının oğlu olarak gösterirler ve Bursa'nın fethinden sonra Türklerin hizmetine girdiğini ileri sürerler. Ayrıca Evrenos Bey'in Akkoyunlu Türklerinden olduğu veya Kıpçakların Uran kabilesine mensup bulunduğu da söylenmektedir (Başar 1995: 539). Ayrıca bkz. Ayşegül Kılıç (2012). "Evrenos Bey'in Babası Pranko Lazarat'ın (Pranko İsa) Vakfı ve Türbesi". GAMER 1 (1): 87-99.

[25] Machiel Kiel (1971). "Observations on the History of Northern Greece During the Ottoman Rule, The Turkish Monuments of Komotini and Serres". Balkan Studies XII/2: 415-462; Vasilis

Evrenosoğulları sayesinde oldukça zengin ve gelişmiş bir yer haline geldiğini belirtmiştir. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*'nde Evrenos Bey'in vakıf şehri olan Yenice-i Vardar hakkında şöyle bilgi verilmektedir: "Ta Gazi Evrenos zamanından berü binâ olunmuş câmi'leri ve dükkânları ve hânları ve mesâcidleri ve bir aded hamamı olup hala Gazi Evrenos evkâfı bir yaylağ-ı azîm olup "öşr-i aded-i ağnâmı mü'ebbedü'd-devrân" deyu hatt-ı şerîfler ile bu yayla Evrenos Bey evkâfıdır"[26]. Yenice-i Vardar'da Gazi Evrenos ve Gazi Ahmed Beylerin türbeleri, Büyük Cami, Asker Camii, Evrenos Hamamı ve saat kulesi günümüze kadar gelmiştir. Bu saat kulesinin Evrenos Bey'in torunu Ahmed Bey'in türbesinin yanına 1753'te ailenin başka bir ferdi tarafından inşa ettirildiği bilinmektedir. Bunların dışında 1912 yılına kadar burada yaşayan ailenin Yenice'yi terk etmeden önceki son üyesinin yaptırdığı bir de büyük saray vardır (Başar, 1995, s. 541).

Evrenos Bey, Yenice-i Vardar'da cami, mescid, imaret ve medrese gibi tesisler yaptırmıştı. Bundan başka diğer Rumeli şehirlerinde de vakıfları vardır. Ali Bey'in oğlu Şemseddin Ahmet Bey, Yenice-i Vardar'da cami, medrese ve imaret yaptırmış, bunlar için 1498'de bir vakfiye hazırlatmıştır. Evrenos oğlu İsa Bey'in ise Vardar Yenicesi'nde cami ve imareti vardır. Gazi Evrenos Bey Camii, Gazi Evrenos Bey İmareti, Kara Ali Bey Camii, Şerif Sırrı Selim Bey Camii, Saat Kulesi, dershanesi, kütüphanesi, Şerif Sırrı Selim Bey Sebili, Mehmet Şefik Bey tarafından yaptırılan Hastane-i Askeri Evrenosoğulları ailesinin imar faaliyetlerinden bazılarıdır[27].

Evrenosoğulları ailesinin konumlandığı Vardar Yenicesi, girişte de söz edildiği üzere özellikle ailenin de etkisiyle şairler ocağı olarak tanımlanmış bir bölgedir. Âşık Çelebi, Tezkiresinde şair Neharî'den söz ederken "Rivayet olunur ki Prizren'de oğlan doğsa adından mukaddem mahlas korlar. Yenice'de doğan oğlan etmeğe papa diyecek vakt Fârisî söyler. Priştine'de oğlan doğsa dividi belinde doğar. Binâen alâ-zalik Prizren şair menbaı ve Yenice Fârisî ocağı ve Priştine kâtip yatağıdır" (Kılıç, 2010, s. 904) diyerek Rumeli coğrafyasının şair kaynağı oluşuna işaret eder.

Demetriades (1981). "Problems of Land-owning and Population in the Area of Gazi Evrenos Bey's Wakf". Balkan Studies 22/1: 43; H. Çetin Arslan (2001). Türk Akıncı Beyleri ve Balkanların İmarına Katkıları (1300-1451). Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. 79-108; Ayşegül Kılıç (2011). "Bizans ve Osmanlı Kaynaklarında Gâzi Evrenos Bey'in İmajı Hakkında Bir İnceleme". Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi 49 (30): 131-144.

[26] Ayşegül Çalı (2016). "Akıncı Beyi Evrenos Bey'e Ait Mülkname". OTAM 20: 59-79.

[27] Heath W. Lowry (2010). Evrenos Ailesi ve Selanik Şehri: Hamza Bey Camii Niçin ve Kimin Tarafından Yapıldı?. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yay.; Ayşegül Kılıç. "Guzat Vakıflarına Bir Örnek: Gümülcine'de Gazi Evrenos Bey Vakfı". Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı. 259-276.

Evrenosoğulları ailesinin şair üyelerinden Fazlî, bugün Yunanistan sınırları içinde yer alan Vardar Yenicesi'ndendir. Evrenosoğulları ile akraba bir aileye mensuptur. Şair hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamakla birlikte Fazlî bilinen tek eseri olan *Mahzenü'l-Esrâr*'da kendisine ihsanda bulunan Kaya Paşa isimli birisinden söz etmektedir[28].

Gazi Evrenoszâde, (Vardarî) Şeyhzâde Mehmed Efendi olarak tanınan ailenin şair olan bir diğer üyesi Vardar Yenicesi'nden Gazi Evrenos soyundan gelmektedir. Asıl adı Mehmed'dir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Babası Halvetî şeyhlerinden Ümmî Sinan'ın halifelerinden olan Şeyh Mehmed Efendi'dir. Müderrislik ve kadılık yaptı. Farsça ve Türkçe güzel şiirleri, rağbet edilen söyleyişleri vardır[29]. Oğlu Abdülganî-i Vardârî de ailenin şair üyelerindendir. O da babası gibi müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. Kaynaklarda ilmî faziletleri daha ağır bastığı için şiire fazla ilgi göstermediğine dair bilgiler yer almaktadır. Salim, Tezkiresinde şairin iki beytine yer vermiştir (İnce, 2005, s. 500-501)[30]. Elbette kaynaklarda Evrenosi lakabı ile birlikte anılan ve Evrenoslarla ilişkili olan her ismin aileden olmayabileceği unutulmamalıdır, onların himayesinde olan isimler de olabileceği hususunu gözden uzak tutmamak gerekir.

Zaîfî mahlaslı Pîr Muhammed de ailenin şairlerindendir. Adı Pîr Muhammed bin Evrenos bin Nûreddîn bin Fâris Eş-Şehir be-Zaî'fî er-Rumî el-Ma'denî el-Karatovavî'dir, Kratovalıdır, meşhur Hacı Evranos sülalesindendir. Tezkirelere göre gazelleri sade, nazmı sağlam olan Zaifî'nin manzum ve mensur on beş eseri vardır. Eserlerinden biri olan *Sûret-i Vakfiyye-i İbn-i Mîhâl*, evasıt-ı Receb 901 (26-Mart-6 Nisan 1496)'de Arapça yazılan Mihailoğlu Ali Bey'in vakfiyesinin çevirisidir. Zaifî, Vardar Yenicesi'ndeki Ahmed Paşa Medresesi'nde de müderrislik yapmıştır[31].

Evrenosoğlu ailesi özellikle Vardar Yenicesi bölgesinde konumlandığından burada yetişen şairler üzerinde de etkili olmuşlardır. Vardar Yenicesi özellikle akıncı beylerinden Evrenosoğullarının başkenti konumunda, özellikle 16. yüzyıl sonuna kadar Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki en önemli kültür merkezlerinden biri idi. Şehir aynı zamanda çok canlı bir tasavvuf muhiti idi (İsen, 2009, s. 56).

---

[28] Ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Hakkı Aksoyak (2018). "XVII. Yüzyıl Şairlerinden Vardarlı Fazlî'nin Mahzenü'l-Esrâr (Dâfi'ü'l-Hüzn) Mesnevisi". Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi 2 (2): 78-137.

[29] Ayrıntılı bilgi için bk. Beyhan Kesik (2004). "Mehmed, Vardârî Şeyhzâde Mehmed Efendi". http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1828

[30] Ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Hakkı Aksoyak (2003). "Abdülganî-i Vardârî, Vardârî Şeyhzâde Abdülganî". http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/abdulganii-vardari-vardari-seyhzade

[31] Ayrıntılı bilgi için bk. Kamil Akarsu (1993). Rumelili Za'îfî: Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanından Seçmeler. İstanbul: MEB Yay.

Böyle bir muhitin oluşmasında İlahî mahlaslı Abdullah-i İlahi'nin katkısı vardır. Molla İlahi, Özellikle Anadolu ve Rumeli bölgesinde vahdet-i vücut düşüncesinin yaygınlık kazanmasında önemli tesirleri olmuş bir isimdir. Kendisinin şair olması bu bölgede yetişen şairlere tesir etmesini de kolaylaştırmıştır (Kara, 1988, s. 380-381). Bu durum, kısa sürede büyük kalabalıkların etrafını sarmasına neden olunca da, Molla İlahi daha sakin bir yer aramayı düşünmüş ve Evrenos-zâde Ahmed Bey'in teklifini uygun bularak, Selanik'e 40 km uzaklıkta bulunan Vardar Yenicesi'ne gitmiştir. Evrenos-zâde'nin yaptırdığı hankâha yerleşmiş ve ölümüne kadar oradan ayrılmamıştır. Akıncı beyi Evrenos-zâde Ahmed Bey'in, Yenice'ye getirdiği İlahî, bu şehirde yaşayan aydınları tesiri altına alıp hepsine ortak özellikler kazandıran bir merkez şahsiyet olmuştur. Şair, 1491'de ölmüştür (Kara 1988: 110-111). Hayalî, böyle bir kültürel ortamın şairidir. Dikkat çelip, yetenekli bir şair oluşu keşfedilip İstanbul'a davet edilip Kanuni sultan Süleyman'ın gözdesi bir şair olana kadar Vardar Yenicesi'nde yetişmiş ve şiir dünyasını burada oluşturmuştur.

Usulî de divan edebiyatına çok sayıda şair yetiştiren Vardar Yenicesi'nde doğdu. Evrenosoğulları ailesi daha sonra şehir ve çevresinde pek çok vakıf kurarak burayı aynı zamanda bir kültür merkezi haline getirmeye gayret etti. Bu vakıflar aracılığı ile bölgeye yeni bir düşünce, hayat anlayışı ve medeniyet gelmiş, camilerin yanında ve onlarla iç içe eğitim öğretim merkezleri kurulmuş, daha sonra medreseler ve tekkelerle birlikte şehrin kültürel alt yapısı oluşturulmuştur. Beyin himayesi ve şeyhin himmetiyle Yenice, 16. yüzyıl sonuna kadar, çoğu Osmanlı devletinin asırlar boyu da oldukça tanınmış şairlerini yetiştiren önemli bir beldesi oldu. İşte, Usulî böyle bir ortama doğdu ve bu havayı teneffüs ederek yetişti. Eğitimi hakkında kaynaklar ayrıntılı bilgi vermemesine rağmen bunun bir medrese öğretimi yerine tekke kültüründen beslenme olduğu tahmin edilebilir. Bir süre sonra da 16. yüzyılın çok etkileyici tasavvuf önderlerinden biri olan İbrahim Gülşenî'nin cazibesine kapılarak Mısır'a onun yanına gitti. Burada da tasavvufi eğitimine devam etti. Şeyhinin ölümü üzerine memleketine döndü. Burada gülşeniliği geniş kitlelere yayma gayreti içinde oldu. Bu tavrı, sözü geçen tarikat, devrinde mülhidlik ve zındıklıkla irtibatlandırıldığı için hoş görülmedi. Usulî geri kalan ömrünü Yenice'de akıncı beylerinden Abdî Bey'in yanında ona musahiplik yaparak geçirdi ve onun yanında Vardar Yenicesi'nde öldü (945/1538). Usulî'nin divanında hamileri olan Evrenosoğlu İsâ ve Abdî Beyler için kaleme aldığı 1'er kasidesi vardır. Usulî'nin divanında cazibesine kapılarak bir süre Mısır'a yanına gittiği 16. yüzyılın tasavvuf önderlerinden İbrahim Gülşenî için de bir mersiye yer almaktadır. Hayretî'nin divanında başka övgü şiirleri yanında Evrenosoğlu Abdî Bey için 1 kasidesi, İbrahim Paşa için 1 kasidesi, muhtemelen akıncı beylerinden veya Rumeli'deki yerel beylerden olan İshak Bey ve Razî Bey için de 1'er kasidesi yer almaktadır.

Kaynaklarda ismi pek geçmeyen şairlerden biri olan Maksadî'nin Yenice ve İştip şehirleri için şehrengizleri vardır. Şairin, kaleme aldığı Yenice Şehrengizinde Gazi Evrenos Bey'i öven ifadeleri vardır[32].

Doğrudan himaye edildiklerine dair bilgimiz olmasa da Evrenosoğlu ailesinin farklı üyelerinin yanında çeşitli görevlerde bulunan isimler de vardır. Âkif/Müştak mahlaslı Hasan Âkif Efendi bu isimlerdendir. Selanikli Ali Ağa'nın oğlu olan Âkif, tahsilini tamamladıktan sonra Evranos-zâdelerden Abdurrahman Bey ve Selim Sırrı Paşa'nın kâtipliğini yapmıştır. Hazânî mahlaslı Mustafa Hazânî Efendi ise, çeşitli medreselerdeki müderrislik görevlerinin ardından Vardar Yenicesi'nde Evranos Gazi Medresesi'nde müderris olmuştur.

Sonuç

Bu makalede askeri sınıf olarak tanımlanabilecek akıncı ailelerinin Balkan coğrafyası ağırlıklı olmak üzere çok sayıda imar faaliyetleri yanında bilim ve sanat faaliyetlerinin de destekçisi oldukları, Mihaloğulları, Turhanlılar, Yahyâlılar, Malkoçoğulları ve Evrenosoğulları aileleri ve çevrelerinde bulunan şair/yazarlar üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır. Eldeki veriler akıncılık faaliyetlerinin bölgede azalmasının ardından şair/yazar sayısının da azaldığını göstermektedir. Bu durum söz konusu ailelerin faaliyet gösterdikleri coğrafyada bilim ve kültür açısından ne kadar etkin olduklarına da işaret etmektedir.

Kaynakça

Soyadı, A. (2021): Makale adı, *Dergi*, *C*(S), 187-203

Akarsu, K. (1993). *Rumelili Za'îfî: Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanından Seçmeler*. İstanbul: MEB.

Akbayar, N. (1996). *Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî (Cilt 6)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt.

Aksoyak, İ. H. (2018). XVII. Yüzyıl Şairlerinden Vardarlı Fazlî'nin Mahzenü'l-Esrâr (Dâfi'ü'l-Hüzn) Mesnevisi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2*(2), 78-137.

Aksoyak, İ. H. (2003). Abdülganî-i Vardârî, Vardârî Şeyhzâde Abdülganî. Erişim adresi: http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/abdulganii-vardari-vardari-seyhzade

Altaylı, Y. Budin Beylerbeyi Arslan Paşa. Erişim adresi: http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/26/172.pdf

Arslan, H. Ç. (2001). *Türk Akıncı Beyleri ve Balkanların İmarına Katkıları (1300-1451)*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

[32] Ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Öztürk (2014). "Maksadî'nin Yenice ve İştip (İştib) Şehrengizleri". Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 11 (25): 51-80.

Arslan, H. Ç. (2015). Erken Osmanlı Döneminde (1299-1453) Akıncılar ve Akıncı Beyleri. *Yeni Türkiye, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı I, 21*(66), 535-545

Arslan, H. Ç. (2015). Erken Osmanlının Fetih ve Yerleşim Sisteminde Akıncı Beylerin Stratejik Önemi. *Yeni Türkiye, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı I, 21*(66),545-553.

Ayverdi, E. H. (1981). *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.

Ayverdi, E. H. (1961). *Fatih Devri Mimarisi Zeyl*. İstanbul.

Ayverdi, E. H. (1973). *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (1451-1481)*. İstanbul.

Ayverdi, E. H. (1972). *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri (1403-1451)*. İstanbul.

Babinger, F. (1991). Turhan Bey. *İslam Ansiklopedisi.* (Cilt 12, 104-106). İstanbul: MEB.

Babinger, F. (1988). Mikhal Oğlu. *The Encylopedia of Islam*. V. VII. Fourth Impression the Netherlands: E. J. Brill. 34-35.

Başar, F. (2005). Mihaloğulları. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt 30, 24-25). İstanbul: TDV.

Başar, F. (1995). Evrenosoğulları. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt 11, 539-541). İstanbul: TDV.

Başar, F. (2003). Malkoçoğulları. *İslam Ansiklopedisi*. (Cilt 27, 37-38). İstanbul: TDV.

Bilge, S. M. (2000). Macaristan'da Osmanlı Hakimiyetinin ve İdari Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi. *OTAM, 11,* 33-81.

Bursalı M. T. (1972). Osmanlı Müellifleri. (Cilt I). İstanbul: Meral.

Cançelik, A. (2014). *Tarih Kaynağı Olarak 16. Yüzyıl Divan Şiiri* [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Cançelik, A. (2016). Divan Şiiri Işığında Osmanlı Yönetiminde Sadakat-Liyakat İlişkisi. *KOSBED 32*, 87-100.

Çaldak, S. (2014). Veysî, Üveys Çelebi, Üveys b. Mehmed. Erişim adresi: http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2843

Çalı, A. (2016). Akıncı Beyi Evrenos Bey'e Ait Mülkname. *OTAM, 20*, 59-79.

Çapan, P. (2005). Tezkire-i Safâyî, Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâidi'l-Eş'âr. Ankara: AKM.

Çavuşoğlu, M. (1974). Hayretî'nin Belgrad Şehr-engizi. *Güney-doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*. Çavuşoğlu, M. (1976). Hayretî'nin Yenice Şehr-engizi. *Güney-doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*.

Çavuşoğlu, M., Tanyeri, A. (1981). *Hayretî, Dîvan*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Çeltik, H. (2008). *Divan Sahibi Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası.* Ankara: MEB.

Değerli, A., Küçükdağ, Y. (2017). Vesâik-i Bektaşiyân'da Yer Almayan Rumeli'deki Bektaşi Yapıları (1400-1826). *Alevilik Araştırmaları Dergisi, 13*, 105-135.

Değerli, A. (2017). Turahan-zâde Ömer ve Oğlu Hasan Bey'in Tırhala Sancağındaki Vakıfları (1484-1881). *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26*, 12-31.

Demetriades, V. (1981). Problems of Land-owning and Population in the Area of Gazi Evrenos Bey's Wakf. *Balkan Studies, 22*(1), 43.

Demirsoy, S. (2013). *Kelâmî-i Rûmî, Vekâyi-i Ali Paşa, Yavuz Ali Paşa'nın Mısır Valiliği (1601-1603).* Ankara: Çamlıca.

Durmuş, T. (2014). "Hayretî". Erişim adresi: http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2711

Elçin, Ş. (1997). *Viyana Mecmuası ve 14-16. Asırlarda Yaşamış Halk Şairleri*. Halk Edebiyatı Araştırmaları. Ankara: Akçağ.

Emecen, F. (2012). Turahan Bey. *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 41,405-407). İstanbul: TDV.

Ergun, S. N. (1946). *Türk Şairleri.* İstanbul: Bozkurt Matbaası.

Eyice, S. (2003). Malkoç Bey Camii. İslam Ansiklopedisi (Cilt 34, 536). İstanbul: TDV.

Geza, D. (2015). Macaristan'da Yönetici Osmanlı Aileleri. *OTAM, 38,* 13-30

Gökbilgin, M. T. (1952). *XV. Ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar, Mülkler, Mukataalar.* İstanbul.

Gökbilgin, M. T. (1955). Mihaloğulları. İslam Ansiklopedisi (Cilt. 8). İstanbul: MEB.

Gökbilgin, T. (1967). Halkçı ve Hoşgörür Arslan Paşa. *Ulus, 4*(3).

İnal, İ. M. K. (1999). *Son Asır Türk Şairleri*. (Haz. Müjgan Cunbur). Ankara: AKM.

İnce, A. (2005). *Salim Tezkiresi.* Ankara: AKM.

İpekten, H. Kut, G., İsen, M., Ayan, H., Karabey, T. (Haz.) (2017). *Sehî Beg, Heşt Bihişt*. Erişim adresi: http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56165,hest-bihistpdf.pdf?0&_tag1=03EE5380B678F1063BF0A9ED54D2FA0DD771F0E5&crefer=1C5790B15D2A1E7863551F9262C89BAFD437F1EA4F61C5A53D0CEDF3E088BDA8

İsen, M. (Haz.) (1994). *Gelibolulu Âlî, Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. Ankara: AKM.

İsen, M. (1997). *Tezkireler Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar*. *Ötelerden Bir Ses*. Ankara: Akçağ.

İsen, M. (1998). Akıncılığın Türk Kültür ve Edebiyatına Katkıları. *Türkiye Günlüğü, 49*, 81.

İsen, M. (2009). Varayım Gideyim Urumeline. İstanbul: Kapı.

İsen, M. (2014). Sûzî. Erişim adresi: http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2430

Kara, M. (1988). Molla İlâhî'ye Dair. *Osmanlı Araştırmaları, 7*(8), 365-392.

Karagözlü, V. (2014). Mahvî, İdris, Turahanbey-zâde İdrîs Bey bin Ömer Bey bin Turahan Bey. Erişim adresi: http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1559

Kayapınar, A. (2005). Kuzey Bulgaristan'da Gazi Mihaloğulları Vakıfları (XV-XVI. Yüzyıl). *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(10): 169-181.

"Malkoçoğlu Bâlî Bey Vakfı ve Bayezid Baba Âsitanesi". *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, 1*, 105-115.

Kayapınar, L. (2005). Teselya Bölgesinin Fatihi Turahan Bey Ailesi ve XV. ve XVI. Yüzyıllardaki Hayır Kurumları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10*, 183-196.

Kesik, B. (2004). Mehmed, Vardârî Şeyhzâde Mehmed Efendi. Erişim adresi: http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1828

Kılıç, F. (2009). Tezkire Yazarı Şefkat ve Tespit Edilebilen Şiirleri. *International Journal of Central Asian Studies, 13,* 355-364.

Kılıç, F. (hzl.) (2010). Âşık Çelebi, Meşâirü'ş-Şuarâ. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.

Kılıç, F. (2018). *Tezkire-i Şuarâ-yı Şefkat-i Bağdâdî*. Erişim adresi: http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55753,sefkat-tezkiresi-pdf.pdf?0.

Kılıç, A. (2011). Bizans ve Osmanlı Kaynaklarında Gâzi Evrenos Bey'in İmajı Hakkında Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, 49*(30), 131-144.

Kılıç, A. (2012). Evrenos Bey'in Babası Pranko Lazarat'ın (Pranko İsa) Vakfı ve Türbesi. *GAMER, 1*(1), 87-99.

Kılıç, A. (2015). Akıncılık Teşkilatı ve Ünlü Akıncı Ailelerinin Balkan Tarihine Katkıları. *Yeni Türkiye, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı I, 21*(66), 553-565.

Kılıç, A. "Guzat Vakıflarına Bir Örnek: Gümülcine'de Gazi Evrenos Bey Vakfı". *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı*. 259-276.

Kiel, M. (1971). Observations on the History of Northern Greece During the Ottoman Rule, The Turkish Monuments of Komotini and Serres. *Balkan Studies, XII*(2), 415-462.

Kiel, M. (2011). Teselya. *İslam Ansiklopedisi (*Cilt. 40, 522-526). İstanbul: TDV.

Külekçi, N. (1989). *Gani-zâde Nâdirî ve Dîvanından Seçme Şiirler.* Ankara: Kültür Bakanlığı.

Levend, A. S. (2000). *Gazavat-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavat-nâmesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Lowry, H. W. (2010). *Evrenos Ailesi ve Selanik Şehri: Hamza Bey Camii Niçin ve Kimin Tarafından Yapıldı?*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.

Maden, F. (2017). Selanik Vilayetinde Bektaşilik. *Alevilik Araştırmaları Dergisi, 13*, 137-155.

Okuyucu, C. (2008). Kelâmî Mahlaslı İki Divan Şairi: Kelâmî Cihan Dede ve Kelâmî-i Rûmî. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 1*, 205-240.

Özer, M. (2006). *Edirne- Uzunköprü-Kırkkavak Köyü Gazi Turhan Bey Külliyesi. Sanatta Anadolu-Asya İlişkileri*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Öztürk, M. (2014). Maksadî'nin Yenice ve İştip (İştib) Şehrengizleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11*(25), 51-80.

Parmaksızoğlu, İ. (1983). Turhan Bey, Gazi. *Türk Ansiklopedisi* (Cilt 32, 19-20). Ankara.

Peremeci, O. N. (1939). *Edirne Tarihi*. İstanbul.

Sabev, O. (2013). Osmanlıların Balkanları Fethi ve İdaresinde Mihaloğulları Ailesi (XVI-XIX. Yüzyıllar): Mülkler, Vakıflar, Hizmetler. *OTAM*, *33*, 229-244.

Tanpınar, A. H. (1976). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan.

Tanyıldız, A. (2014). Ali Bin Hüseyin El-Amâsî, Ali Bin Hüseyin El-Amâsî Alâeddin Çelebi. Erişim adresi: http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6002

Taş, H. (2010). *Vusûlî Dîvânı*. Erişim adresi: http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10660,vusuli-divanipdf.pdf?0

Tuman, M. N. (2001). *Tuhfe-i Nâilî, Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. Ankara: Bizim Büro.

Turgut, V. (2015). "Vakıf Belgelerinde Osmanlı Devletinin Kuruluş Dönemi Aileleri: Malkoçoğulları ve Mihallüler". *Yeni Türkiye, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı* I, *21*(66), 566-590.

Yekbaş, H. (2014). Fehmî, Malkoç-zâde Hacı Mehmed Fehmî. Erişim adresi: http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/fehmi-malkoczade-haci-mehmed-fehmi

Yenişerlioğlu, F. Ç. (1999). "Saltanat İdeolojisi ve Osmanlı Sanatı". *Osmanlı* (Cilt 9). Ankara: Yeni Türkiye.

Yürekli, Z. (2012). *Architecture and Hagiography in the Ottoman Empire The Politics of Bektashi Shrines in the Classical Age.* Routledge.

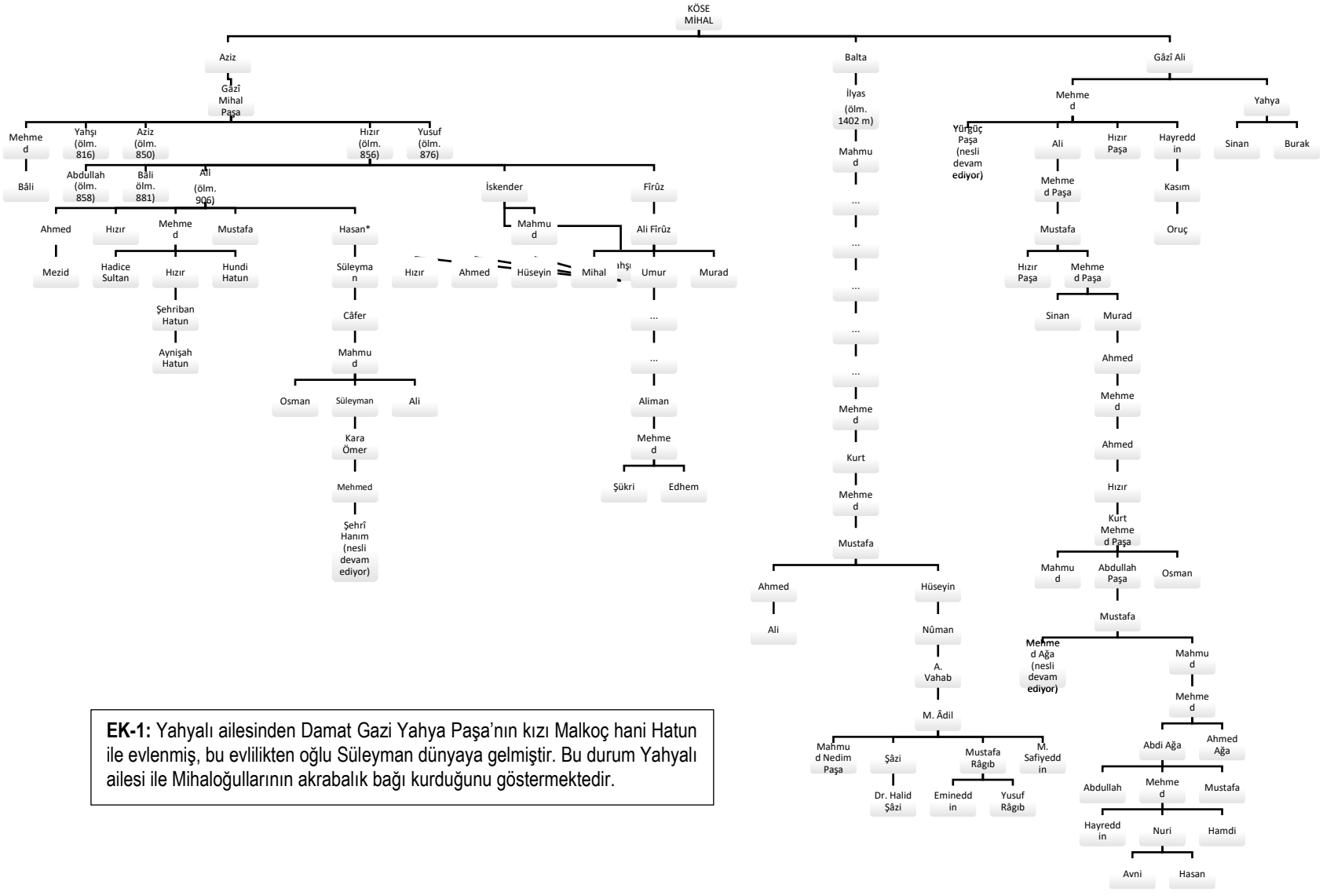

EK-1: Yahyalı ailesinden Damat Gazi Yahya Paşa'nın kızı Malkoç hani Hatun ile evlenmiş, bu evlilikten oğlu Süleyman dünyaya gelmiştir. Bu durum Yahyalı ailesi ile Mihaloğullarının akrabalık bağı kurduğunu göstermektedir.

EK-2

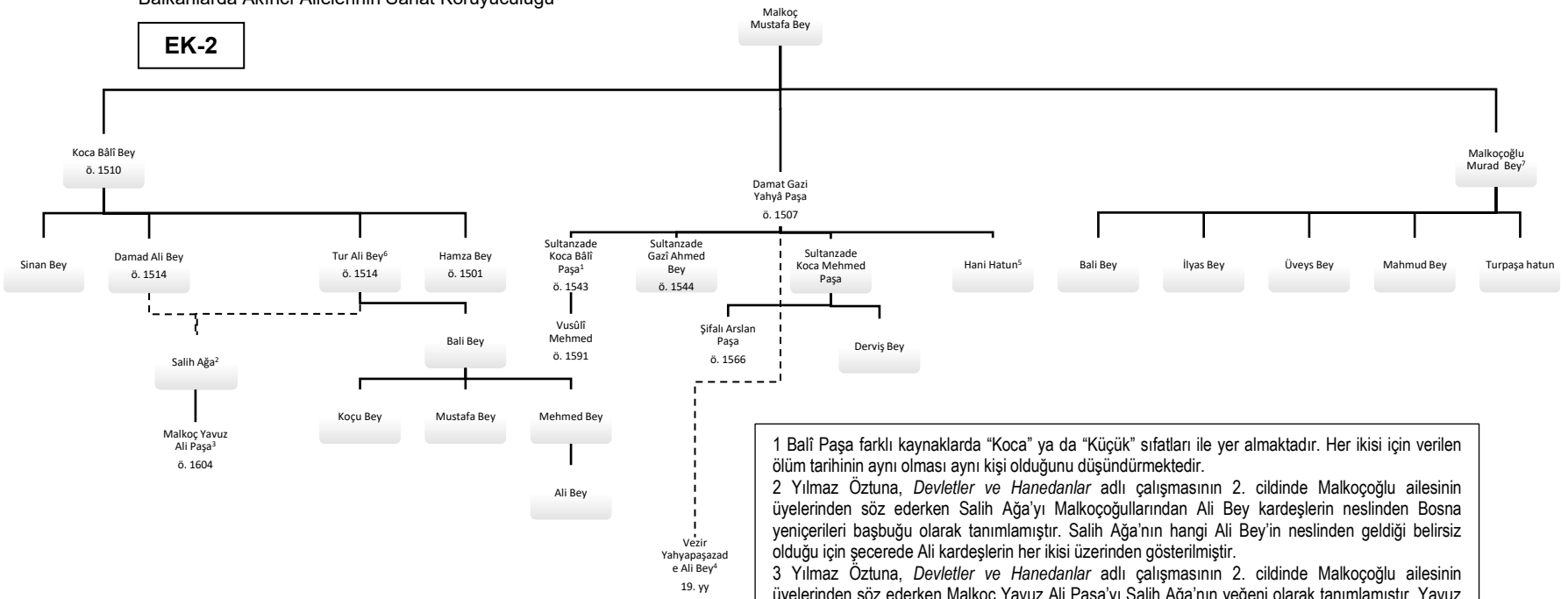

1 Balî Paşa farklı kaynaklarda "Koca" ya da "Küçük" sıfatları ile yer almaktadır. Her ikisi için verilen ölüm tarihinin aynı olması aynı kişi olduğunu düşündürmektedir.

2 Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar* adlı çalışmasının 2. cildinde Malkoçoğlu ailesinin üyelerinden söz ederken Salih Ağa'yı Malkoçoğullarından Ali Bey kardeşlerin neslinden Bosna yeniçerileri başbuğu olarak tanımlamıştır. Salih Ağa'nın hangi Ali Bey'in neslinden geldiği belirsiz olduğu için şecerede Ali kardeşlerin her ikisi üzerinden gösterilmiştir.

3 Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar* adlı çalışmasının 2. cildinde Malkoçoğlu ailesinin üyelerinden söz ederken Malkoç Yavuz Ali Paşa'yı Salih Ağa'nın yeğeni olarak tanımlamıştır. Yavuz Ali Paşa'nın baba bilgisine ulaşılamadığı için şecerede bu şekilde gösterilmiştir.

4 *Şefkat Tezkiresi*'nin mukaddimesinde Şefkat'in tezkiresini hizmetinde bulunduğu vezir Yahyâpaşa-zâde Ali Bey'in himmetinde ortaya çıkardığı bilgisi vardır. Söz konusu isme dair başka bir bilgiye ulaşılamadığı için şecerede bu şekilde gösterildi.

5 Mihaloğullarından Gazi Ali Bey'in oğlu Hasan Paşa ile evlenmiştir. Bu evlilik Yahyalı ve Mihaloğlu ailesinin akrabalık durumuna işaret etmektedir.

6 Tur Ali Bey'in nesil bilgisine ait bilgilere "Vakıf Belgelerinde Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi Aileleri: Malkoçoğulları ve Mihallüler" makalesinden ulaşılmaktadır.

7 Malkoç Mustafa Bey'in Malkoçoğlu Murad Bey adlı bir oğlu daha olduğu onun da beş çocuğunun olduğu bilgisini, "Mustafaoğlu Bali Bey'in kardeşleri Yahya ve Murad Beyler" ifadesinden çıkarım yoluyla öğrenmekteyiz. Bu sebeple Murad Bey şecerede Malkoç Mustafa Bey'in oğullarından biri olarak gösterilmiştir.

EK-3

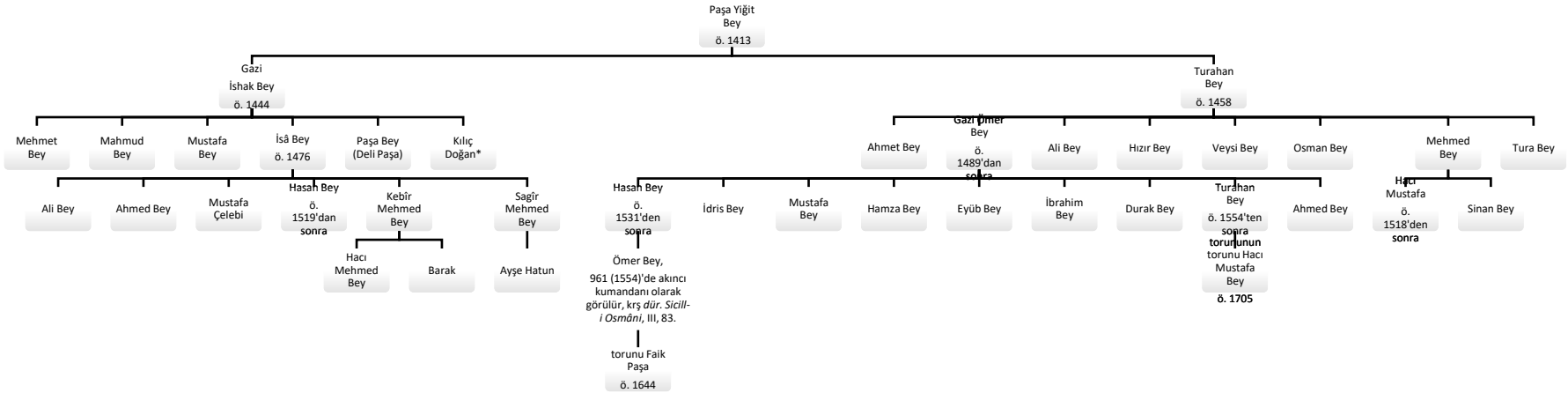

Gazi İshak Bey'in Kılıç Doğan adlı bir oğlunun olduğu bilgisi Yılmaz Öztuna'nın *Devletler ve Hanedanlar* adlı eserinin 2. cildinde yer almaktadır. Başka bir kaynakta bu bilgi yoktur. Öztuna, İshak Bey'in oğullarından söz ederken Mahmud Bey'in adını vermemektedir. Turhanoğulları ailesinin şeceresine ek olarak verilen Turahan Bey'in Tura Bey adlı bir oğlu daha olduğu; Turahan Bey'in oğullarından Mehmed Bey'in Sinan Bey adlı bir oğlu daha olduğu ve Turahan Bey'in oğlu Gazi Ömer Bey'in Ahmet Bey adlı bir oğlu daha olduğu gibi bazı yeni bilgiler Levent Kayapınar'ın "Turhanlılar" makalesinden alınmıştır.

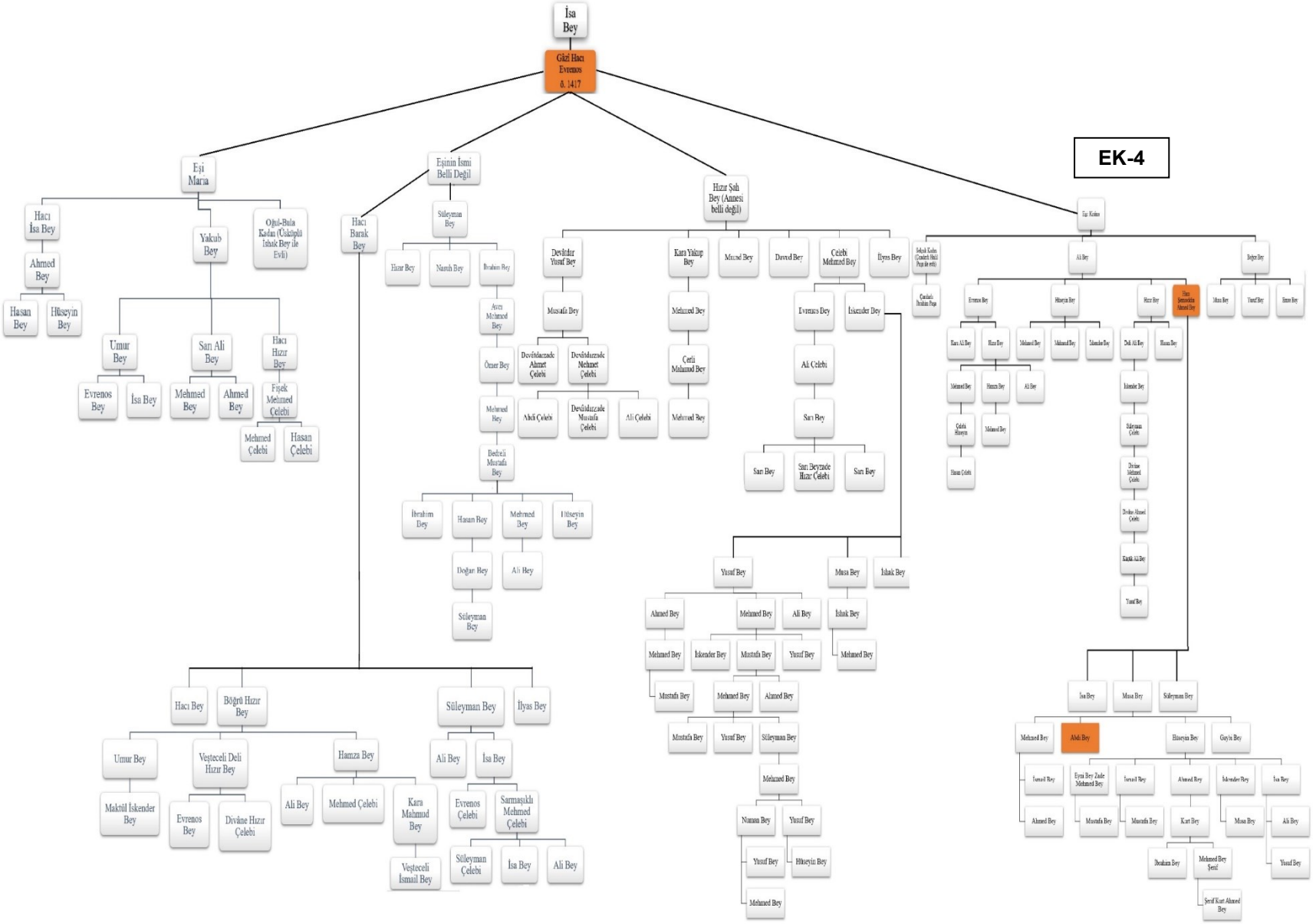
EK-4
İsa Bey
Gâzî Hacı Evrenos ö. 1417
Eşi Maria
Hacı İsa Bey
Ahmed Bey
Hasan Bey
Hüseyin Bey
Yakub Bey
Oğul-Bula Kadın (Üsküplü İshak Bey ile Evli)
Umur Bey
Evrenos Bey
İsa Bey
Sarı Ali Bey
Mehmed Bey
Ahmed Bey
Hacı Hızır Bey
Fişek Mehmed Çelebi
Mehmed Çelebi
Hasan Çelebi
Eşinin İsmi Belli Değil
Hacı Barak Bey
Süleyman Bey
Hızır Bey
Nasuh Bey
İbrahim Bey
Avcı Mehmed Bey
Ömer Bey
Mehmed Bey
Bedreli Mustafa Bey
İbrahim Bey
Hasan Bey
Mehmed Bey
Hüseyin Bey
Doğan Bey
Ali Bey
Süleyman Bey
Hacı Bey
Böğrü Hızır Bey
Umur Bey
Maktül İskender Bey
Veşteceli Deli Hızır Bey
Evrenos Bey
Divâne Hızır Çelebi
Hamza Bey
Ali Bey
Mehmed Çelebi
Kara Mahmud Bey
Veşteceli İsmail Bey
Süleyman Bey
Ali Bey
İsa Bey
Evrenos Çelebi
Sarmaşıklı Mehmed Çelebi
Süleyman Çelebi
İsa Bey
Ali Bey
İlyas Bey
Hızır Şah Bey (Annesi belli değil)
Devâtdar Yusuf Bey
Mustafa Bey
Devâtdarzade Ahmet Çelebi
Devâtdarzade Mehmet Çelebi
Abdi Çelebi
Devâtdarzade Mustafa Çelebi
Ali Çelebi
Kara Yakup Bey
Mehmed Bey
Çerli Mahmud Bey
Mehmed Bey
Musad Bey
Davud Bey
Çelebi Mehmed Bey
Evrenos Bey
İskender Bey
Ali Çelebi
Sarı Bey
Sarı Bey
Sarı Beyzade Hızır Çelebi
Sarı Bey
Yusuf Bey
Ahmed Bey
Mehmed Bey
Mustafa Bey
Mehmed Bey
Ali Bey
İskender Bey
Mustafa Bey
Yusuf Bey
Mehmed Bey
Ahmed Bey
Mustafa Bey
Yusuf Bey
Süleyman Bey
Mehmed Bey
Numan Bey
Yusuf Bey
Yusuf Bey
Hüseyin Bey
Mehmed Bey
Musa Bey
İshak Bey
İshak Bey
Mehmed Bey
Eşi Kadın
Ali Bey
Evrenos Bey
Hüseyin Bey
Hızır Bey
Hacı Şemseddin Ahmed Bey
Kara Ali Bey
Hızır Bey
Mehmed Bey
Hamza Bey
Ali Bey
Çelebi Hüseyin
Mehmed Bey
Hasan Çelebi
Mehmed Bey
Mehmed Bey
İskender Bey
Deli Ali Bey
Hasan Bey
İskender Bey
Süleyman Çelebi
Divâne Mehmed Çelebi
Divâne Ahmed Çelebi
Kartal Ali Bey
Yusuf Bey
Böğrü Bey
Musa Bey
Yusuf Bey
Emre Bey
İsa Bey
Musa Bey
Süleyman Bey
Mehmed Bey
Abdi Bey
Hüseyin Bey
Gaybi Bey
İsmail Bey
Ahmed Bey
Eyni Bey Zade Mehmed Bey
İsmail Bey
Mustafa Bey
Ahmed Bey
Mustafa Bey
İskender Bey
Kart Bey
İbrahim Bey
Mehmed Bey Şerif
Şerif Kurt Ahmed Bey
İsa Bey
Musa Bey
Ali Bey
Yusuf Bey

Balkanlarda Akıncı Ailelerinin Sanat Koruyuculuğu

Özet

Osmanlı devletinin kuruluş devrinde ve Rumeli'nin fethinde yararlılık gösteren akıncı ailelerinin başlangıçta daimi ve piyade askerlerinin teşkiline kadar Osmanlının temel askeri gücünü oluşturdukları, akıncılar sisteminin bir süre sonra ocağa dönüştüğü ve Yeniçeri ocağı kurulunca ise sadece hudut boylarını koruma görevi içeren bir sistem halini aldığı bilinen bir hususdur. Akıncılık geleneğinin 17. yüzyıldan itibaren önemini kaybetmesiyle birlikte etki ve nüfuzları azalan akıncı aileleri hakkında ortaya konmuş çalışmalara bakıldığında ise askeri yararlılıkları yanında balkanların imarına önemli katkılar sağladıkları hususunun öne çıkarıldığı daha çok tarih alanı ekseninde çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Askeri sınıf olarak tanımlanabilecek akıncı ailelerinin Balkan coğrafyası ağırlıklı olmak üzere çok sayıda imar faaliyetinde bulundukları, cami, zaviye, medrese, çeşme ve köprü gibi mimari eserler yaptırdıkları ve çok sayıda vakıf kurdukları da kayıtlı bilgi olarak mevcuttur. Bununla birlikte akıncı beyleri/kumandanlarının bilim ve sanat faaliyetlerinin üreticisi ve tüketicisi oldukları da dikkati çeken ve üzerinde durulması gereken bir hususdur. Bu bildiride Mihaloğulları, Turhanlılar, Yahyâlılar, Malkoçoğulları ve Evrenosoğullarının sanat koruyucusu olarak konumları ve çevrelerinde bulunan şair/yazarlar değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Akıncı aileleri, sanat koruyuculuğu, Mihaloğulları, Turhanlılar, Yahyâlılar, Malkoçoğulları, Evrenosoğulları.

Patronage of Raider (Akındjı) Families in the Balkans

Abstract

It is a known fact that the raider families, which were beneficial in the establishment period of the Ottoman state and the conquest of Rumelia, initially constituted the main military power of the Ottoman until the formation of permanent and infantry soldiers, the raiders system turned into a guild after a while and when the Janissary corps was established, the raiders were only tasked with guarding the border length. When we look at the studies on the raider families whose influence has decreased with the loss of importance of the raiding tradition since the 17th century, it is seen that they have made important contributions to the development of the Balkans

besides their military usefulness and that studies have been carried out in the axis of history. There is also recorded information that the raider families, who can be defined as the military class, carried out many reconstruction activities mainly in the Balkan geography, built architectural works such as mosques, zawiyas, madrasas, fountains and bridges, and established many foundations. In addition to this, the fact that the raider lords/commanders are producers and consumers of scientific and artistic activities is a point that draws attention and needs to be emphasized. In this paper, the position of Mihaloğulları, Turhanlılar, Yahyâlılar, Malkoçoğulları and Evrenosoğulları as the patrons of art and the poets/writers around them will be evaluated.

***Keywords**: Raider (Akındjı) Families, patronage, Mihaloğulları, Turhanlılar, Yahyâlılar, Malkoçoğulları, Evrenosoğulları.*

Yeni Fikir Mecmuası'nda Balkanlar

ÜNAL ŞENEL*

Yeni Fikir Mecmuası Ethem Nejat ve A. Ferit tarafından 1911 yılının Aralık ayında Manastır'da yayımlanmaya başlanmıştır. İlk sekiz sayıda başlığın altında "Her ayın on beşinde neşr olunur, terbiyevî, içtimaî, zirâî mecmuadır" ibaresi yer almaktadır. Balkan Harbi'nin başlamasıyla mecmuanın Manastır'da neşredilme imkânı kalmamış, bir süre İstanbul'da, daha sonra da Bursa'da çıkmaya devam etmiştir. Sekizinci sayıda başlığın altında "Hayat istiklâli terbiyesine ve Türklüğe çalışır aylık mecmuadır" yazarken, Mart 1913 tarihli dokuzuncu sayıdan itibaren "Millî terbiyeye çalışır ve çiftçilik gâyesi güder aylık mecmuadır" ibaresi yer almaktadır. Derginin 22 numaralı son sayısı 1914 Mayıs'ında yayımlanmıştır.[1] Yeni Fikir mecmuası hakkında Mehmet Salih Erkek tarafından yazılan makalede mecmua genel özellikleriyle tanıtılmış, yayın politikaları değerlendirilmiş ve kronolojik bibliyografyası ortaya konulmuştur (Erkek, 2012, s. 197-213).[2] Makalede Yeni Fikir "ilk Türkçü eğitim dergisi" olarak nitelendirilmiştir.

Mecmuanın ilk sayısında "Yeni Fikir Nasıl ve Ne İçin Çalışacak" başlıklı yazıda gençlerin memuriyet peşinde koştukları, şahsî teşebbüsten uzak yetiştikleri, ziraatten hoşlanmadıkları kaydedildikten sonra bedenen de zayıf

* Dr. Öğr. Üyesi / İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Türkiye), unal.senel@ikcu.edu.tr

[1] Mecmuaya http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#y adresinden erişilebilir.

[2] Araştırmacı ayrıca mecmuayı çıkaran Ethem Nejat hakkında detaylı bir çalışma neşretmiştir. bk. Mehmet Salih Erkek, Bir Meşrutiyet Aydını Ethem Nejat (1887- 1921), Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.

kaldıkları ifade edilerek bu eksikliklerin teâfisi için çalışacakları belirtiliyor. Buna bağlı olarak hedefleri şöyle sıralanıyor: "Bâhusus çocukların sa'y, azim, şahsî teşebbüs, kendi kendine mâlik olmak… ve hürriyet-i hakikiyye hissini tezyid edici, ziraate ve diğer hür işlere heves verici ders numuneleri ve bazen müsabakalar neşredeceğiz."

15 Mayıs 1328/ 1912 tarihli 6. Sayıda ise gayeleri şu cümlelerle açıklanıyor: "Yeni Fikir'in gâye-i emeli 'kendi kendinden mesul', hür işlere, mesleklere meftun, memleketin teâlisi esaslarını düşünür gençlerin pek çoğaldığını ve genç muallimlerin yeni yetişenleri bu veçhile terbiye ettiklerini görmektir. Yeni Fikir büyük bir kanaatle emin ki bu emele pek yakında vâsıl olacaktır."

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi dergi yöneticileri aynı zamanda eğitimci olduklarından, Tanzimat dönemi aydınlarından itibaren ulaşılmak istenen kendi ayakları üstünde durabilen, iradesi güçlü, kendine güvenen, yeteneklerinin farkında olan, topluma karşı sorumluluklarını yerine getiren, akılcı düşünen, realitenin farkında olan, yeniliklere açık, tabiatla barışık bir nesil yetiştirmeyi hedeflemişlerdir. Bu anlayış daha önce Üsküp'te çıkan *Yıldız* mecmuasında, Selânik'te aynı dönemde çıkmakta olan *Genç Kalemler*'de, Daha sonra Şumnu'da çıkacak olan *Terbiye Ocağı* ve *Türk Muallimler Mecmuası* gibi farklı Balkan şehirlerinde neşredilen yayın organlarının gayeleriyle örtüşmektedir. Diğerleri gibi Yeni Fikir de eğitimde yenilikçi bir yaklaşımı benimseyerek Türk dünyasında daha sonraları "Ceditçilik" hareketi olarak adlandırılacak çabaların mütevazı bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Yeni Fikir mecmuası Manastır Muallim Mektebi hocaları tarafından çıkarılmakta ve ilk sayılarda daha çok öğretmen adaylarının yukarıdaki hedefler doğrultusunda yetiştirilmesine yönelik yazılar yer almaktadır. Bu kapsamda "fennî gezi" olarak adlandırılan çevre köy ve şehirlere yapılan gezilerin anlatıldığı yazılara yer verilmektedir. Bunlardan Alasonya'ya bağlı Ormanlı köyü muallimi Mehmet Zeki "Fennî Gezinti- Mektebim, Çocuklarım" başlıklı yazısında Yunanistan hududunda Olimpos dağı eteklerinde bulunan Bayraklı ve Pazarlı adlı köylerin yakınında öğrencilerine kır gezisi yaptırdığını kaydetmektedir.

Ferid imzalı "Manastır- Resne Cevelanı" başlıklı yazıda da öğretmen ve bazı öğrencilerle birlikte Manastır ile Resne arasında yapılan gezi teferruatlı bir şekilde anlatılmaktadır. Yol güzergâhında görülen toprak özellikleri, taş çeşitleri, bitki örtüsü, tarlalarda yetiştirilen ürünler, sebze ve meyvelerin özellikleri, bölgenin ekonomik özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. (Nr.15, Eylül 1329)

A.A. imzalı bir yazıda, Bursa'daki "Mesudun Köyü" adlı köyde görev yapan bir köy öğretmeninin ağaçlandırma, yol, kooperatif gibi bulunduğu yöreyi medenileştirme çalışmaları övgüyle anlatılmaktadır.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşıldığı gibi derginin asli misyonunun öğretmenleri ve öğrencileri geliştirmek, çevrelerine faydalı bireyler haline getirmek olduğu anlaşılmaktadır.

Dergide eğitici özelliği olan, bilgi yarışması tarzında sorular sorulmakta ve doğru cevap gönderenler abone yapmak suretiyle ödüllendirilmektedir. Ödül alanlar arasında İstanbul, İzmir, Elbasan gibi şehirlerde yaşayan kişilerin isimleri geçmektedir. Ayrıca her sayıda yeni abonelerin isimleri ve yaşadıkları yerlere de yer verilmektedir. Buradaki yer isimlerinden, Balkan harbinden önce derginin hemen hemen bütün Balkan şehirlerine ulaştığı anlaşılmaktadır. Bu şehirlerden öne çıkanlar şunlardır: Üsküp, Köprülü, Debre, Resne, Yakova, Varna, Balçık, Moldova, Yanya. İstanbul dışında derginin gönderildiği şehirlerden bazıları da şunlardır: İzmir, Bolu, Bursa, Ankara, Antep. Derginin abonelerinin daha çok Darülmuallimin hocaları olduğu anlaşılıyor.

Yeni Fikir'in öğretmen camiası tarafından ilgiyle takip edilmesi, yayın kalitesi bakımından belirli bir seviyenin üzerine çıktığını göstermektedir. Hatta derginin genel olarak aydın kesim tarafından da takdir edildiğinin bir göstergesi de Ethem Nejat'ın "Yeni Lisan ve Tekâmülü" başlıklı yazısında yer almaktadır. Ethem Nejat Yeni Lisan hareketinin seyrini anlatırken, İzmir'de çıkan *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*'nin bu hususta öncü olduğunu kaydediyor. Yeni Fikir dergisinin de bu çizgide bir yayın olduğunu şöyle belirtiyor:

"Geçen sene Atina'daki Şark'a ait bir kongrede pek muhterem edib Ahmet Hikmet Beyefendi 'Yeni Lisan cereyanlarını' pek güzel izah buyurdular; "İstanbul'da Türk Yurdu, Selânik'te Genç Kalemler, Manastır'da Yeni Fikirler millî edebiyatın zuhuruna çalışan azimkâr organlardır" dediler." Ethem Nejat, Yeni Lisan hareketinin yaygınlık kazandığına vurgu yaptıktan sonra yazısını şu cümlelerle noktalıyor: "Bütün Türklük dünyasının yeni lisan etrafında içtima edeceklerine ve umûmî bir Türk lehçesi bu veçhile pek yakında husûl bulacağına eminim. Ulu Hak tevfikini ihsan etsin." (Yeni Fikir, Nr.8, Şubat 1328/1913). Yazıda bahsi geçen kongre Milletlerarası Şarkiyat Kongresi'dir. Konuşmayı yapan da Ahmet Hikmet Müftüoğlu'dur.

Yeni Fikir mecmuasında üzerinde hassasiyetle durulan hususlardan biri de Balkanlarda yaşayan Türkçeyi unutmuş olan toplulukların durumudur. Balkan ülkelerinde bugün de devam eden bu meselenin çözümü için Grebene Rüştiye muallimi Ahmet Cemal "Grebene Mektepleri" başlıklı yazısında dikkate değer bir teklifte bulunuyor: "Bâhusus Grebene gibi lisanlarını muhafaza edememiş bir kazada 'Çocuk Bahçesi' mekteplerine şiddetle lüzum vardır. Burada İslâmlar Türk

oldukları halde her nasılsa Rumlar sevimli Türk lisanı üzerine galebe ile Müslümanlar lisanlarını zayi eylemişlerdir." (Yeni Fikir, Nr.4, 15 Mart 1328/1912, s.126)

Ahmet Cemal, bundan hareketle kazada Türkçe bilenlerin oranının %12 civarında olduğunu kaydediyor. Çocukların ibtidaî mektebe başlamadan önce 4,5,6 yaşlarında Türkçe öğrenecekleri "Çocuk Bahçesi"nin açılmasını teklif ediyor. (Yeni Fikir, Nr.4, 15 Mart 1328/1912, s.126).

Yazıdan anlaşıldığı gibi adı geçen bölgelerde yaşayan ailelerin çocuklarına Türkçe öğretiminin bugünkü anasınıfları düzeyinde başlatılması teklif ediliyor ki bu teklif günümüzde de dikkate alınabilir.

Yeni Fikir mecmuası, ilgiyle takip edilen yayınlarını sürdürürken Balkan harbinin başlaması üzerine bu topraklarda yayımlanma imkânı kalmamış ve 8 aylık bir aradan sonra çıkmaya devam etmiştir. Ancak Balkanların kaybının ıstırabıyla yeni dönemde yayımlanan sayılarda milliyetçi ve Türkçü eğilimin oldukça öne çıktığı görülmektedir.

Yeni Fikir yöneticileri 8. sayıda yayının gecikmesinin sebebini şöyle açıklıyorlar: "Yeni Fikir'in bütün eski sayıları düşmanın tahrip eline düştü. Birçoğu diğer eşya meyanında Belgrad'a aşırıldı."[3]

"…'millî nâmusa' hakaret elini uzatan düşmanlarla başlayan haklı harb bize aks-i tâli' göstererek, Üsküp ve Selânik'ten sonra Manastır'ı da kaybediyordu… Her zaman terakki ve teceddüd emellerimizle bizi kâh karlı, kâh yeşil tepelerinin arasındaki ağuşunda saklayan hürriyet şehri artık bize söyletmiyor, bizi güldürmüyor, bizi ağlatıyordu.

Yeni Fikir ailesinden ve Manastır Muallimler Mektebi'nin genç muallim namzetlerinden biri Konya'dan samimi hisleriyle yazıyor: "En nihayet korktuklarımız bugün hakikat oldu… Bugün gafletimizin, atâletimizin, elîm cezasına mâruz kaldık. O mukaddes, o İsviçre'den şirin vatan gitti… Ecdâdımızın şehâdet kanıyla mülemmâ mezarlarını çiğnettik. Şimdi de zaten harâbeden nişan olan, terakki ve umran mahrumu Anadolu'ya, ceddimin yüzlerce sene evvel terk ettiği Konya'ya atıldık…" (Yeni Fikir, Nr. 8, Şubat 1329/1913)

Yazıda Balkan coğrafyasının yeşil ve karlı dağlarıyla hatırlanması ve "İsviçre'den şirin vatan" olarak tavsif edilmesi dikkat çekicidir. İttihat Terakki'nin önemli merkezlerinden biri olması ve İkinci meşrutiyetin ilanında oynadığı role istinaden Manastır için "hürriyet şehri" ifadesinin kullanılması da oldukça anlamlıdır.

[3] Yeni Fikir hakkında yapılan adı geçen çalışmada "Belgrad'a" ifadesi "Bulgara da" şeklinde okunmuştur. Ayrıca metinde Manastır'ın Sırplar tarafından işgal edildiği de ifade edilmektedir.

Yeni Fikir yazarlarının Rumeli topraklarının kaybından sonra bu coğrafyada yaşayan Türk ve Müslümanların varlığının korunması ve sürdürülmesi için derin endişeler taşıdıkları ve bazı tekliflerde bulundukları anlaşılıyor. Bunlardan Alasonya'nın Ormanlı köyünde öğretmenlik yaparken Balkan Harbinden sonra İzmir'e gelen Mehmet Zeki "Rumeli'deki Türkler Ne Olacak?" başlıklı yazısında bu coğrafyada Türklerin yaşadıkları yerleri kaydettikten sonra buralarda yapılması gereken çalışmaları şöyle sıralıyor:

"Manastır kâmilen Türk'tür ve Manastır'a kadar olan havalide Türkleri iskân eden Manastır'dan çizilen bir hatt-ı müstakim Pirlepe ve Köprülü ve Palanka Köprülü, Kumanova'ya kadar geçer ki burada aşağı Selânik'e ve İstanbul'a kadar kalan yerlerin ahalisi kâmilen Türk'tür.

Benim bu Türklük için, yüce ırkım için isteklerim var.. Rumeli'de varlığı idâme ve i'lâya çalışmak bize farzdır…. Umum Türklere şimdi düşen vazife Rumeli'de Türk Milletini yaşatmak, sevgili Türk lisanını öldürtmemek, onu lâyemut eylemektir…… Rumeli'nin ayrılığı muvakkattır. Cihan kânidir ki milleti yaşatmak için en birinci müessir maarif ve maarif-i ibtidaiyyedir…

Rumelili olup İstanbul'da tahsil eden gençler ikmâl-i tahsili müteakıb Rumeli'ye avdet edip vazife-i talimi deruhte etmelidir. Darülmuallimin'de okusun, Darülfünün'da okusun, hukuk, mülkiyede okusun her genç için vatanperverlik bugün Rumeli'de köy ve kasaba muallimliğidir." (Yeni Fikir, Nr. 10, 1 Nisan 1329/1913, s. 315-318.)

Yazarın Balkanlardan ayrı kalışımızın geçici olduğuna vurgu yapması ve Türkçenin yaşatılmasının önemini belirtmesi dikkat çekicidir. Bu topraklarda Türkçe eğitim öğretim problemi halen çözülememiş olup Türkiye'ye okumak için gelenlerin önemli bir kısmının geri dönmeyişi de güncelliğini korumaktadır. Mehmet Zeki'nin, bu fikirleri yüz yılı aşkın bir zaman öncesi dile getirmesi ve halen güncelliğini koruması anlamlıdır.

Balkanlarda Türk varlığının korunması hakkında derginin kurucusu Ethem Nejat da dikkate değer yazılar yazmıştır. "Müdafaa-i Milliye ve Terbiye" üst başlığı altında "Çeteci" başlıklı seri yazılarında Türk çocuklarının erken yaşlarda birer "çeteci" olarak yetiştirilmesi gerektiğini dile getirirken Bulgar çetecilerini öven şiirler yazan Hristo Botef'in "Altın Arslan" başlıklı şiirinden alıntı yapmaktadır. Öncesinde "Bulgarların ihtilalci şairi Hristo Botef'in şiirleri çetecileri takdis eder. Bu şiiri Hamid Muhlis tercüme etti. Defaatle okuyunuz" uyarısının ardından yayımlanan şiir şu mısralarla son buluyor:

"Bir Türk'ü bulup da dörde bölmek
Top… süngü… kılınç… ateşle ölmek
Artık bize bir vazife olsun

Dağlar başı kan… kemikle dolsun."

Bulgar çetecilerin marş şeklinde söyledikleri bu mısraları alıntılamasının sebebi, Türk şair, yazar ve müzisyenleri bu minvalde çalışmalar yapmaya sevk etmek içindir. Ethem Nejat Bulgar çetecilerini tahrik eden Hristo Botef'in şiirine yer verdikten sonra sözlerine şöyle devam ediyor:

"İpekli kumaşlardan, mavi hülyalardan, turuncu buselerden, zifaf hatıralarından bahseden şairlerimiz bu nazmı okuduktan sonra kalemlerini kalpleriyle beraber kırsın ve yok olsunlar!.. Bir arkadaşım ile memleketimiz şairlerine dair görüşüyorduk; dedi ki: - Bu harpten sonra, bizde ne şair ve ne de ressam mevcut olmadığına kani oldum.

Ne doğru, ne acı!.. Biz bu müthiş günlerde hissetmedik; şairlerimiz uyumaya başladılar; sesleri yok oldu, kahroldu; ressamlarımızın da elleri kırılmış, hisleri yanmış, musikişinaslarımızın sesleri kısılmış, hepsi mahvolmuşlar…

Eğer bunlar hep mahvolacaksa, hiç millet için, vatan için, intikam için ağız açmayacaklar ise Rumeli'de Türk kalmayacaktır……..

Ey Türk genci, sen unutma ki her zaman çetecisin, ihtilâlcisin… Çocuğum, şimdiden yürümelisin; dağlar, bayırlar, tepeler, yamaçlar dolaşmalısın; tahta üzerinde, taş üzerinde, açıkta, karda, kışta, çamurda yatmaya alışmalısın; sonra Balkanlarda nasıl dolaşacaksın? Rumeli'nde bırakılan milyonlarca Türkü, İslâmı nasıl kurtaracaksın?" (Yeni Fikir, Nr. 11, 1 Mayıs 1329/1913)

Ethem Nejat bu görüşleri doğrultusunda bazı çalışmaların başladığını, "Türk Gücü" adlı bir derneğin teşekkül ettiğini memnuniyetle ifade ettikten sonra şu teklifte bulunuyor:

"Askeri teşkilatımız kadar 'milli çeteciler' teşkilatına ihtiyacımız vardır. Müdafaa-i milliye programımızın en ehem kısmını çetecilik işgal eder. Yine tekrar ediyorum, çeteciler çalışmazsa Rumeli'nde Türkleri Hristiyan yapacaklar, Anadolu'da burnumuzun dibinde eşkıyalık yapacaklar."

Böylesine "uç fikirleri" olan Ethem Nejat'ın daha sonra sosyalizmden etkilenmesi ve Türkiye Komünist Partisi kurucuları arasında bulunarak Mustafa Suphi'yle birlikte aynı akıbete maruz kalması ise hayli düşündürücüdür.

Yeni Fikir Mecmuasında, Rumeli'nin kaybından sonra hamasi yönü ön planda olan bazı manzumeler de yer almaktadır. Sabri Cemil'in yazdığı ve farklı sayılarda neşredilen manzumelerde gençlerin Balkan topraklarını unutmamaları ve bir takım çalışmalar yapmaları doğrultusunda onları motive etmeye çalıştığı görülmektedir. "Rumeliyi Unutma" başlıklı manzumenin ilk ve son dörtlükleri şöyledir:

"Ah! Ey Rumeli! Kanlar içinde seni bıraktık
Bilmem kaldı mı ya bizlere artık.
Ecdadımızın türbeleri düşman elinde
Camilerimiz işte boyun eğdi salibe.

Nazlı Rumeli gitti… Fakat bil: O senindir!
Al hakkını sen düşman elinden vatana ver
Ümidini hiç kesme sakın kin ile azmin
Elbet yaratır böyle sana sevgili bir gün."

(Yeni Fikir, Nr. 14, Ağustos 1329/ 1913)

Sabri Cemil'in "Türk Çocuğunun Dileği" başlıklı manzumesinde Bulgarların Edirne'yi işgali sırasında yaptıkları zulümler ve köylerde katliamdan kurtulmuş yalınayak, sarışın, kimsesiz bir çocuğun tasviri yapılıyor. Çocuğun çiçek, oyuncak, yiyecek vesaire istemediği, tüfek ve fişek istediği anlatılıyor. (Yeni Fikir, Nr. 16, Teşrinievvel 1329/ 1913, s. 483, 484)

Sabri Cemil'in "Hıfzı'nın Vasiyeti" başlıklı manzumesinde Dedeağaç'ı işgal eden Bulgarların yaptığı zulümler; yaşlı, çocuk, kadın demeden Hıfzı adlı gencin ve ailesinin katledilmesi ve Hıfzı'nın kardeşine intikamlarını vasiyet edişi anlatılıyor. (Yeni Fikir, Nr. 17, Teşrinisani 329/ 1913, s. 500, 501)

Aynı şairin "Mektep şiir ve şarkıları" üst başlığı altında yer alan "Ümidi Kesmeyelim" manzumesi de marş olarak bestelenmeye uygun tarzda yazılmıştır. Manzumede Türk tarihinin şanla, şerefle dolu olduğu vurgulandıktan sonra içinde bulunulan şartların tarihin akışına aykırı olduğu; yeniden zafer dolu günlerin geleceği ve güzel günlere kavuşulacağı ifade edilerek gençlerin morali yükseltilmeye çalışılmıştır:

Tarihimiz şanlı, anlı dururken,
Tarihimiz hep ileri yürürken,
Toprağımız, yatağımız olurken,
Bugün kanlı yaş akıyor gözlerden..

Anne gibi sevdiğimiz vatanı,
Kahrolası pis ayaklar çiğnedi,
Yaşamakçün hazırlanan Rumeli,
İslamlara firar oldu, ah şimdi!

Fakat bizim bu kederli acılar
Şu yaralı kalbimizde hep yaşar
Öksüz vatan, dul kadınlar, çocuklar
Bağırıyor: İntikam, ey oğullar!

İntikamı almak için düşmandan,
Biz küçükler çalışacak her zaman,
Kalmadı mı düşman elinde vatan?
Kalmayacak… Razı değil bir vicdan…

Tarihimiz yine şanlı olacak,
Bayrağımız yine zafer bulacak.
Milletimiz yine şöhret alacak,
Çünkü artık niyettir yaşamak.
(Yeni Fikir, Nr. 18, Kanunuevvel 1329, s. 562, 563)

Behram Altay imzalı "Rumeli Türküsü" başlıklı şiir, aynı şahıs tarafından bestelenerek okullarda piyes şeklinde oynanmıştır. Dergide bestenin notaları da yer almaktadır. Manzumede Rumeli'nin kaybından duyulan derin üzüntü dile getiriliyor ve tekrar kurtarılacağına olan inanç vurgulanıyor. Başlığın altında "Bedbaht Rumeli / Türk ağlıyor" ibaresi yer almaktadır:

Rumeli'nin dağları var;
Çağlayanlar bile susmuş;
Ne güzeldi şimdi ağlar
Hüzünle inler bin âh var!...

Ağlama sen garip vatan
Sen ölmedin evladın var;
Biz geliriz yine inan
Yetişiyor sana kurban!

Hani senin evlatların
İnan bize kanımız var
Kesilir mi hiç kolların
Kurtarmağa ahdımız var.

(Rumeli'den bir ses) (Kız söyleyecektir)
Evlatlarım siz varsınız!
Ümitlerim sizlersiniz!
İşte sinem kan içinde
Çabucacık yetişiniz!..

Ağlama sen garip vatan,
Biz geliriz yine inan!..
Biz geliriz çabucak heman!..
(Yeni Fikir, Nr. 22, Mayıs 1330/1914)

Sonuç

Manastır, İstanbul ve Bursa'da yayımlanan Yeni Fikir dergisi Balkan Harbinden hemen önce yayımlanmaya başlamış ve Balkan coğrafyasının kaybından sonra Manastır'da yayınını sürdürememiştir. Dergi Manastır'da çıktığı süre içinde büyük ölçüde eğitim ve ziraatle ilgili konulara yer vermiş, bu çerçevede bazı Balkan şehirleri, kasabaları ve köyleri hakkında bilgi verilmiştir. Ethem Nejat'ın Bursa Muallim Mektebi müdürü olmasıyla dergi milliyetçi bakışın ön plana çıktığı bir yayın organı haline gelmiştir. Bu dönemde yazılan yazı ve şiirlerde Balkanların kaybından duyulan üzüntü geniş yer almıştır. Bu yayınlarda ümitsiz olunmadığı ve Balkan topraklarının tekrar güzel günlere kavuşacağı düşüncesi sıkça vurgulanmıştır.

Kaynakça

Yeni Fikir Mecmuası. Erişim adresi: http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/list2.html#y

Erkek, M. S. (2012). Osmanlı Devletinde İlk Türkçü Eğitim Dergisi: Yeni Fikir. *History Studies-İnternational Journal Of History*, *4*(1), 197-213.

Erkek, M. S. (2012). *Bir Meşrutiyet Aydını Ethem Nejat (1887- 1921)*. İstanbul: Kitap.

Yeni Fikir Mecmuası'nda Balkanlar

Özet

Yeni Fikir, 1911-1914 yılları arasında Ethem Nejat ve A. Ferit tarafından Manastır, İstanbul ve Bursa'da yayımlanmış bir mecmuadır. Mecmua öncelikle eğitim amaçlı bir yayın hedefiyle yola çıkmakla birlikte başlangıçta ziraate dair yazılara da sayfalarında geniş yer vermiştir. Dergi Balkanlardaki birçok şehre ulaşmış ve etkili bir yayın organı haline gelmiştir. Derginin yayın politikası Balkan Harbi'nden sonra büyük ölçüde milliyetçi bakış açısıyla şekillenmiştir. Özellikle Balkan coğrafyasının kaybından duyulan derin üzüntü ve yeniden güzel günlere kavuşma ümidinin dile getirildiği manzumeler mecmuada öne çıkmıştır. Balkan Harbinden sonra Anadolu'ya göç, yaşanan zorluklar, Türklere yapılan zulümler gibi konular da dergide sıkça ele alınmıştır. Balkan topraklarında kalan Türklerin kültürel değerlerinin yaşatılabilmesi için çıkış yolları aranmış; özellikle Türkçe öğretiminin önemi vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Yeni Fikir, Ethem Nejat, Manastır, Balkan, Bursa.

The Balkans in Yeni Fikir Magazine

Abstract

Yeni Fikir is a magazine published by Ethem Nejat and A. Ferit in Manastır, Istanbul and Bursa between 1911-1914. Although the journal started out with the aim of publishing primarily for educational purposes, it initially included articles on agriculture in its pages. The magazine has reached many cities in the Balkans and has become an effective publication. The publication policy of the journal was largely shaped by a nationalist perspective after the Balkan War. In particular, the poems in which the deep sadness for the loss of the Balkan geography and the hope of getting better days were expressed came to the fore in the journal. Issues such as migration to Anatolia after the Balkan War, the difficulties experienced, and the persecution of the Turks were also frequently discussed in the magazine. Ways were sought in order to keep the cultural values of the Turks living in the Balkan lands alive; In particular, the importance of teaching Turkish was emphasized.

Keywords: *Yeni Fikir, Ethem Nejat, Manastır, Balkan, Bursa.*

Türk Dili ve Edebiyatına Adanan Bir Yaşam: Doç. Dr. Haşim Akif

VEJDİ HASAN*

Haşim Akif'in Yaşamı ve Çalışmaları

1946'da Kırcaali ilinin Havazlı (Şterna) köyünde doğan Haşim Akif, ilkokulu ve ortaokulu köyünde, liseyiyse Mestanlı (Momçilgrad)'da bitirdi. Sofya Üniversitesinin Türk Filolojisi Bölümünde yüksek öğretim gördü. Mezun olup öğretmenliğe başladı. Zorunlu göç nedeniyle bir yıl işsiz kaldi. Demokrasiye geçilir geçilmez mesleğine döndü. İki yıl Nüvvap okulunda Türkçe öğretmeni, bir yıl da Eğitim Müdürlüğünde Türkçe uzmanı olarak görevde bulundu. 1994'te Şumnu Üniversitesinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne atandı. Deneysel sesbilim uğraşılarıyla doçentliğe yükseldi.

2002 yılında Şumnu Üniversitesinde düzenlediği Doğu-Batı Bağlamında Türk Dili ve Türk Kültürü konulu Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün uluslararası jübile konferansında, beş ülkeden 60 bilim insanını bir araya toplayabildi. 2003'te, kurucusu olan Türk Dil ve Kültür Derneği adına Türkçenin Dünü, Bugünü ve Yarını Konferansını düzenledi. 2002'de yayınladığı Umut adlı birinci şiir kitabı 51 şiir içermektedir. Şairin 2010'da yayınladığı Koca Dünya ikinci şiir kitabıdır. Yüzyıllardan gelen Türk halk kültüründen olduğu gibi, Rodoplar'ın zengin folklorundan da etkilenmiştir. Büyük bir şiir yeteneğine sahip olduğununu kanıtlamıştır. Şiiri adeta evrensel boyut kazanmaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi / Şumnu Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Bulgaristan), vejdihasan@gmail.com

Türk Dil ve Kültür Derneği (TDKD) kurucusu olan Haşim Akif, dernek adına hazırladığı "Türk Yazınından Seçmeler" dizisiyle, Şumnu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı öğrencilerinin Türk klasiklerinin eserlerini öğrenmesini sağlamıştır. Birinci kitap (TDKD Yayınları, Sofya, 1998, 335 s.) dürt bölümden oluşmaktadır. Masal, söylence, şiir ve öyküler içermektedir. Bunlar arasında Sabahattin Ali'den, Bir Aşk Masalı, Koyun Masalı, Sırça Köşk ve Devlerin Ölümü de yer almaktadır. Efsaneler bölümünde, Salkım Söğüt, Sarı Kız ve Şahitler Kayası gibi örnekler içermektedir. Yirmi iki şiir bulunan kitapta, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal Pir Sultan Abdal, Pir Sultan Abdal, Karacaoğlan gibi şairlerin şiirleri yer almaktadır. Ayrıca, Cumhuriyet dönemi Türk şairlerinden Ahmet Kutsi Tecer, Cahit Sıtkı Tarancı, Orhan Veli Kanık, Behçet Necatigil, Faruk Nafiz Çamlıbelq Kemalettin Kamu, Ahmet Muhp Dıranas, Orhan Şaik Gökyay ve Necip Fazıl Kısakurek'ten de şiirlere yer verilmiş. Öykülerini içeren bölümde, Reşat Nuri Güntekin, Memduh Şevket Esendal, Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Orhan Kemal, Haldun Taner, Necati Cumalı ve Fakir Baykurt gibi yazarlardan öyküler alınmıştır. Eser, Şumnu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerine sesbilgisi, biçimbilgisi, tümcebilgisi ve sözcükbilim çalışmalarında yıllarca yardımcı olmuş ve olmaktadır. Kitabın, 2004 yılında çıkan yeni baskısına (TDKD Yayınları, Sofya, 2004, 360 s.), Mehmet Emin Yurdakul, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Necmettin Halil Onan, Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhon gibi şairlerden 20 şiir daha eklenmiştir.

Haşim Hocanın, "Haritada Anadolu" (TDKY, 1998, 272s.) kitabında derlediği Türk yazarlarının öyküleri yer almaktadır. Bunlar arasında, Halit Ziya Uşaklıgil, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ahmet Hamdi Tanpınar, Refik Halit Kary Sabahattin Ali, Sait Faik Abasıyanık Kemel Tahir gibi yazarların öyküleri vardır.

Üçüncü kitabı "Türk Yazınından İki İnci" (TDKY, 1998, 176 s.) başlığı altında yayımlanmış. Kitaın ilk bölümünde Yaşar Kemal'in kaleme aldığı "Alageyik", ikinci bölümde ise Yılmaz Karakoyunlu'nun "Sokollu" adlı pıyesi yer almaktadır.

Bulgaristan Türk edebiyatı alanında yaptığı çalışmalarını da belirtmek gerekiyor. Derlediği "Bir Damla Su" şiir kitabında 30 şairin şiirlerine yer verilmiştir. "Bu dizem seçkisini okurken şimdiye dek adlarını bile duymadığımız genç ozanlarımıza rastlanılacaktır. Onlar, Türkçenin abecesini dahi okumamış olsalar da, bu bu dilde düşünüp, bu dilde nice içli dizemler yazmışlardır.... Her birinin kendine özgü bir sıcaklığı ve ustalığı olsa da içerik bakımından sevgi, kin, tutku, özlem ve baskı gibi konularda birleşirler. Kin, ancak Bulgaristan Türkü'ne acı günler yaşatmiş küçük bir kesime yöneltilmiştir. Aslında hoşgörü ve geleceğe inanç dizelerin harcı olmuştur." (Akif, 1996, s. 3).

Haşim Akif, Deliorman Edebiyat Derneği kurucuları arasında yer almaktadır. Deliorman Edebiyat Derneği Kuzeydoğu Bulgaristan Türk

yazarlarının derneğidir. 29 Mart 1992'de Razgrad'da kurulan derneğin kurucuları Servet Tatar, Mehmet Sansar, Mülazım Çavuş, Mustafa Çete, Ali Boncuk, Haşim Akif v.s. olmak üzere yirmi beş yaratıcıdır. Dernek, Kuzeydoğu Bulgaristan'ın köy ve kentlerinde bu güne kadar yüzün üzerinde edebiyat etkinlikleri düzenlemiştir. Bu bağlamda Eylül 2005'te Uluslararası Balkanlarda Türk Edebiyatı Sempozyumu, 29 Eylül – 01 Ekim 2006'da Razgrad'ta düzenlenen Bulgaristan'da Türkçe Kitap, Gazete ve Dergi Yayımı sergisi, edebiyat geceleri, Mevlana'nın 800., Nasrettin Hoca'nın 700., Nazım Hikmetin 100. doğum günleri kutlanmıştır. Deliorman Edebiyat Derneği üyeleri, KIBATEK, Türk Dünyası Edebiyatı vb. uluslar arası edebiyat etkinliklerine katılarak, Bulgaristan Türk edebiyatını dünyaya tanıtmaya devam ediyor. Dernek üyelerinden yirmi beş yazar kendi yapıtlarını kitap halinde yayımladılar (Piroğlu & Çete, 2008, ss. 3-4).

Haşim Akif, Hoşgörü dergisinin kuruluşundan beri editörü ve edebiyat danışmanı olarak hizmet vermiştir. Hoşgörü dergisi 2003 yılında kurulmuş, Aralık 2012 yılına kadar yayın hayatını sürdürerek, 10 yıl yayın hayatında kalmayı başarmıştır. Hoşgörü dergisi bünyesinde toplanan yazarların büyük çoğunluğu Sofya Üniversitesi Türkoloji Bölümünü bitirmiş, uzun yıllar Bulgaristan'da Türk dili ve Türk edebiyatı öğretmenliği yapmış aydın kişilerden oluşmaktadır. Dergide ele alınan konular çok geniş yelpazeli olmaktadır. Bulgaristan'da yaşayan Türk şair ve yazarlarından şiir ve öykülere yer verilmiştir. Kuzeydoğu Bulgaristan'da yaşayan şairlerin şiir kitaplarının tanıtımına özen gösterilmiştir. Birçok yazar ve şair kendi eserlerini gün ışığına çıkarmış, halkın duygu ve düşüncelerine ışık tutmuştur. Yazılarda, anılar, kısa öyküler, tarihi olaylar üzerine yazılar da olmakla beraber, yaşananlar, duygu ve düşüncelerden meydana gelen eserlere de yer verilmiştir. Çağdaş Bulgaristan Türk şiirine baktığımızda Kuzeydoğu Bulgaristan'ın ön plâna çıktığını görmekteyiz. Şairlerinin büyük bir çoğunluğu öğretmen şairlerdir. Deliorman Edebiyat Derneği'nin manevi desteğiyle yayımlandığı da belirtilmiştir. Hoşgörü dergisi 2003'ten 2012'ye kadar 10 yıl yayın hayatında kalmayı başarmıştır. (Piroğlu & Çete, 2008, s. 130).

Haşim Akif'in Şiirleri

İlk şiirlerini Sofya Üniversitesi'nde öğrenciyken yazmış. Hiçbir yerde yayımlamamış. 1996'da derlediği ''Bir Damla Su'' şiir kitabında yedi şiiri yer almaktadır. "Bir Damla Su"da, dönemin sorunlarını ve çalkantılarını en iyi yansıtan dizemleri bir araya getirebilmek amacıyla yaklaşık iki yıl kadar çalışır. Burada 109 şiire yer verilmiştir. Şairin ifade ettiği gibi:

''Su, Türk yaşamı ve geleneklerinde önemli bir yer tutmaktadır. Her şey onunla başlar ve her şey onunla sona erer. Belki 1984-1994 dönemi dizemlerinden (şiirlerinden) oluşan bu seçki, bu yüzden "Bir Damla Su" diye

adlandırılmıştır. Bu on yıl Bulgaristan Türkü için önemli olay ve gelişmeleri içeren tarihsel bir dönemdir. Bu dönemin ilk yarısında siyasal ve toplumsal yaşama damgasını vuran ağır baskı, Mihail Gorbaçov'un "perestroyka"sıyla dahi giderilemedi. Demokratikleşme şöyle dursun tam "perestroyka" öncesi Bulgar Komünist Partisi'nin şovenist yönetimi, tüm devlet çarkını, ordu ve milisini harekete geçirerek "yeniden doğuş" diye adlandırdığı bir çılgınlıkla Bulgaristan Türkünü sahneden silmek istedi. Yetmişli yillarda önce okullardan, sonra basından kaldırıla Türkçeye 1984-1985'lerde ad ve dil yasağı da eklenmiş oldu. Zirve 1989'du. Bu yılın yazında 400 000 dolayında Türk yerinden yuvasından koparılıp yurt dışı edildi. Dönemin ikinci yarısında ise Berlin Duvarı tarihe karıştı. Sosyalizm, tuzla buz oldu. Yepyeni umutlarla bu tuzla buz olayı 10 Kasım 1989'da Bulgaristan'ı da kendi sularına kattı. Bulgar halkının demokrasi sevinci sel oldu, coştu. Türk azınlığı da kendini bu sevinç ve umutların coşkusu içinde buldu." (Akif, 2008, s. 17).

"Bir Damla Su" şiir kitabı, Bulgaristan demokrasisine olduğu kadar, Balkanlar'da da herhangi bir aşırılığa baş vurulmaması gerektiğine dair ciddi bir uyarı niteliği taşimaktadır. Kitap, iki bölümden oluşmaktadır. Biirinci bölümde şiirler, ikinci bölümde ise şairlerin yaşam öyküleri yer almaktadır. Kitapta, genç kalemlere de yer verilmiştir. Onlardan her biri kendinekendine özgü ruh ve ustalık gösterse de yurt sevgisi, ayrılık, aşk, kin, özlem ve geleceğe inanç gibi konularda birleşmektedirler. Haşim Akif'in, kitapta yer alan "Tutkuluyum" şiirinde de yurt sevgisi önemle vurgulanmaktadır. Yurt doğasına olan hayranlığını terennüm ederken, yurt sevgisini ilk göz ağrısına benzetmektedir. Halkbilimden aldığı bazı deyimleri renklendirerek yararlanmakta olduğu göze çarpar:

"Güneş doğar Karadeniz ardından
Okşar geçer Kocabalkan sırtından
Sağ yanında ekin, mısır dalgası
Dobruca'yla koca Tuna Yalısı...

Sol yanında iki dağın arası
Gül kokusu, sular oluk dolusu
Sonra gülen şirin Trakya Ovası
Sebze veren, meyve veren doyası.

Rodoplar'sa süslü çeyiz odası
Rila, Pirin gönüllerin rüyası

Tutkuluyum, sanki ilk göz ağrısı
Sevgi ile yoğrulmuş yurt doğası!" (Akif, 1996, s. 63)

2002'de yayımladığı "Umut" şiir kitabı 51 şiirini içermektedir. Şiirlerinin kaynakları Rodoplar ve Deliorman bölgeleri Türk halk kültürü, Türk edebiyatı ve Bulgaristan Türklerinin edebiyatıdır. Şiir kitabı dört bölümden oluşmaktadır: Umut, Aşk, Yeşil Yurdum, Türkçe-Türklük-Türkiye. Kitabın birinci bölümü 20 şiir içermektedir. İnsan, daima umutları olan bir varlıktır. Umut, yaşama anlamlılık katar, özgüveni artırır. Şair sadece kendini değil, kendisi dışındakileri de düşünmektedir. İnsanlar arasındaki sevgiye büyük değer vermiş ve kötülüklerden uzaklaşmayı amaçlamıştır. Gençlerin geleceğinden umutludur. Yabancı sözcüklere hemen hemen yer verilmemiş olan bu yapıtlarda sevinç, keder, sevgi, aşk gibi genel konulara değinilmektedir:

"Umutların simgesidir açılan her pencere
Sonsuzluğu içmek ister gözlerim
Bir ses gelir koyaktan birdenbire
Belki orda akıp gider sevgilerden bir dere
Gönüllerden gönulleredir desem...

Bin umutla geçer kuşlar geçer penceremin önünden
Kuşlar geçer sürü sürü, birer birer
Güneş güler, çocuk güler, yüz güler
İçim içime sığmaz
Nedenini bir bilsem!...

Umutların simgesidir açılan her pencere
Gökyüzünde pır pır eder ay, yıldız
Akşam artık, gecelere tutkuludur oğlan, kız
Ana yorgun, baba yorgun, uzanmışlar sedire
Güneş doğar, sabah olur mu yine?..." (Akif, 2002, s. 19)

"Bayramlar" şiirinde de geleceğe umutla bakar. Kötülüklere karşı çıkarak hoşgörüyü tercih eder ve insanların iyi kalpli olamalarını ister. Bayram denince aileyi, neşeyi, beraberliği düşünür. Adeta çocukluk yıllarını hatırlar gibidir:

"Uzanarak umutlarla beklerken sabahları
En mübarek duygularla gönülleri okşamak
Yüzlerdeki o tatlılık süslerken insanları
Sevgilerle mutlu olur umut dolu yaşamak!

Coşarak bir kuş gibi göğe yükselmek varken
Ovalardan bulutlara imgelerle ulaşmak
Küçüklere sevgi, büyüklere saygı sunarken
Sevgilerle mutlu olur umut dolu yaşamak!

Bir bereket yağmurudur, işte böyle cömert Hak
Bayramlarca mutluluğu aramızda paylaşsak
Kötülükten, kıskançlıktan, hırçınlıktan çok uzak
Sevgilerle mutlu olur umut dolu yaşamak!" (Akif, 2002, s. 21)

"Dilek" şiirinde insanlar arasında sevgiyi, dostluğu, beraberliği ve hoşgörüyü işlemiştir. Başlıca amacı adil düzen ve kardeşlik içinde yaşamaktır. Şiir, evrensel bir düşün çizgisi taşımaktadır. Duygusallığı ve sonsuzluk özlemini insanlar arasındaki sevgi açısından dile getirmiştir:

"Su yerine sevgi aksa ırmaklar
Okyanuslar bin özlemle yoğrulur
Bir an için yakın olsa ıraklar
Eğri yollar bir bakarsın doğrulur.

Bulut değil, kuşlar geçse enginden
Karanlıklar cıvıltıya boğulur
Dolu değil, yağmur yağsa selinden
Kara toprak bereketle yoğrulur." (Akif, 2002, s. 35)

Şiir kitabının ikinci bölümünde aşk şiirlerine yer vermiş. Burada da evrensellik hissedilmektedir:

"Dillerden dökülen bunca acı söz
Yüzümde çağlayan iki garip göz
Yaşagiğim sevgi sönmeyen bir köz
Sevgilim, sırları özlemimde çöz!

Avare gezmekle bitmiyorsa yol
Umutla, kederle yeşerir mi öz?
Depreşen dertlere dermensızsa kol
Sevgilim, sırları özlemimde çöz!" (Akif, 2002, s. 44)

Şiir kitabının "Yeşil Yurdum" diye adlandırdığı üçüncü bölümünde yurt sevgisi üzerinde durmuş. Bulgaristan Türk şiirinde geniş çapta işlenen bu konu, Haşim Akif'in şiirlerine de yansımıştır. Yurdun güzelliklerini bir arada vermeye çalışmış. Şiirlerinde doğduğu Rodoplar'ı anımsar, Kocabalkan, Dobruca, Trakya Ovası ve Tuna Yalısı'ndan söz eder. "Özlem" başlıklı şiirinde doğduğu yeri ve baba ocağını hatırlar. Çocukluk ve gençlik yıllarındaki mutlu günlerin muhasebesini yapar:

"Ben bu yolda yorgun argın oturunca taşlara
Anımsadım ana baba, çoluk çocuk, akraba
Kaptırmışken benliğimi gem vurulmaz düşlere
Kanat çırpan kuşlar gibi uçup gitsem göklere

Evren sonsuz, yollar gider ufuktaki seyrine
Çocuk sesi çın çın etti kulağımda bin kere
Aladağda sisli doruk süzülürken engine
Kavuşmaktır tek dileğim içimdeki özleme!..." (Akif, 2002, s. 63)

Çocukluk anılarının tatlılığı içinden bütün renkleriyle can veren demokrasinin sımsıcak bir güneş gibi ufuklarda göründüğünü anımsamaktadır. Bu umutlarla, "Bulgaristan" başlıklı kısa bir şiir doğmaktadır:

"Nice ülkeler dolaştım
Köy köy, kent kent ben bu yaşta

Özgürlüktü aradığım
Zorunlu göç yollarında

Demokrasi durağında
Bağrındayım Kocabalkan
Yaşadıkça bende sevgin
Sönmez yurdum Bulgaristan!" (Akif, 2002, s. 61)

Şiir kitabının dördüncü bölümü Türkçe, Türklük, Türkiye üzerine şiirler içermektedir. "Türkçe", "Dilim" ve "Türk Dili" başlıklı şiirler, şairin ana diline olan sevgisini yansıtmaktadırlar. Şiirlerde, Haşim Akif Türklüğün dününü, bugününü ve yarınını incelemektedir.

"Kötülükten, kıskançlıktan, hırçınlıktan çok uzak, hoşgörüsü sınırsız bir topluluk olduğumuzu anladım. Bu yepyeni ortamda bazı beklentilerimizin gerçekleşmesine karşın, varlığımızın candamarı sayılan Türkçe sorunu hâlâ çözüme kavuşturulamadı. Bu da demokrasi koşullarında ''yeniden doğuş'' değil mi acaba? Yazılan şiirler, verilen şehitler dilimiz ve kimliğimiz için değil miydi? İki kapılı şu handa nice sahte modeller, nice sinsi mimarlar gördük. Gerçek demokraside onlara yer olmamalı. ''Ana dilim gelir dile, sevgi ister, bir de okul! diyorum. Ne yazık ki, ona layık ne okul, ne de sevgi verebildik... Bu dil sancılarımız daha ne kadar sürecek? Şimdi içimdeki acıklı bir ses: Demokrasi denen sihir, ana dilim neden esir? demekten kendini alamıyor" (Akif, 2008, s. 3-4) diyerek gelinen duruma isyan etmektedir. Türkçe, evrensel boyutlarda incelenmiş, ana baba sevgisiyle bağlandırılmıştır:

"Ben özümü sende sezdim
Ana dedim baba dedim
Ninnilerde uyku buldum
Türkülerce tatlı dilim!

Irmaklarda çağlar sesin
Bu evrende yoktur dengin
Gönlümdedir ünlü ezgin
Şarkılarca özlü dilim!

Ben seninle çok mutluyum
Ufukların yolcusuyum
Dede Korkut torunuyum
Türkülerce tatlı dilim!" (Akif, 2002, s. 68)

Aynı bölümde göç gerçeğine de değinmiş ve göçün acı yönlerini gözler önüne sermiştir:

"Sol cebimde iki günlük bir kimlik

Pırıl pırıl ve kızıl
Belleğimde acı tatlı anılarla
süslediğim bir ağıt
Dağ ardında kuşlarıyla cıvıl cıvıl
duman tütmez bir avul
Tüm yaşamdan elde kalan yanımdaki tek bavul.
Gün geçtikçe baskılardan erirken ılgıt ılgıt
Kıble yönde, kucak açtı atalardan bir kalıt
Yola düştü çoluk çocuk:
katar katar, bülük bölük
Yarıyorum bin umutla, özlediğim ey TÜRKLÜK!" (Akif, 2002, s. 68)

"Koca Dünya" şiir kitabı 2010 yılında yayımlanmış ve Haşim Akif'in 48 şiirini içermektedir. Şiirlerde, doğa ve insandan bahsedilmektedir. Farklı motifler kullanarak, huzur ve mutluluk arzusu hissettirmektedir. Şair, Yunus Emre'nin felsefesine atıfta bulunarak, dostluk ve sevgiden yana olduğunu vurgulamış:

"Elbet boynumun borcu
Doğru dürüst yaşamak
Ömrümün sevgi burcu
Taş üstüne taş koymak.

Görevimdir onarmak
Aşka giden yolları

Sevenlere açıktır
Gönlümün kapıları.

Erdemimdir korumak
Kem sözlerden dostları
Yunus'umdan öğrendim
Sevgi dolu sırları." (Akif, 2010, s. 16)

"Şehitler" şiirinde, dava uğruna hayatını verenlere karşı sonsuz saygısını belirtmiş ve bu vahşeti yaşatanları da Nazilere benzetmiştir. Baskı rejimine karşı direniş gösteren şehitler, halk için umut kaynağı olmuştur. Böylelikle ölümsüzleşmişler:

"Ağır suç mahkûmu günahsız Türkler
Zalimler kan tutmuş bir cani Hitler
Her dem baskıdan kırık ümitler
Özgürlük yolunu seçti şehitler!

Zulme karşı ses oluştu güçlü, tiz
Hakka can verenler tarihte bir iz
Hiç kalmasın diye Türklük ümitsiz
Özgürlük yolunu seçti şehitler!" (Akif, 2010, s. 18)

Ülkenin totalıter dönemde Türkçe eğitimini kısıtlamalarını eleştiren Haşim Akif, o karanlık dönemi şöyle tanımlamakradır: "Hayal dünyası sanki geçici olarak ölmüş: yıldızlar uyur, denizler uyur, gökyüzü uyur; yalnız hayallere esir olan zavallı ruhum, düşünen bir uyanıklıkla huzursuz". Şehitlerde biri olan İsmet Nuri hakkında yazılan şiir de halkın özgürlük özlemini yansıtmaktadır:

"Seksen dokuz ilkyazında
Türklük. özgürlük yolunda
Hiç günahsız katledildi
Bahtı kara İsmet Nuri!

Aladağ'ın eteğinde
Dinmez acılar içinde
Sönmez bir ateş biraktı
Gönlümüzde İsmet Nuri!" (Akif, 2010, s. 19)

Bütün olanlara rağmen, yine de iyimserlikten yanadır ve beraber, dostça yaşamayı benimsemiştir. Zulme karşı, din, dil, ırk seçmeksizin, çalışkan insanları bir tutar:

"Saymadık sinsi sinsi
Kaç yurdun Çingene'si
Kaç Türk'ü, Ermeni'si
Çalıştık insan gibi
İnsan yurdun incisi

Saymadık sinsi sinsi
Kardeş bildik herkesi
Hak dedik, hak yerine
"Adalet" verdi hapsi
Zulüm zulüm üstüne
Ölüm kesti nefesi!" (Akif, 2010, s. 29)

"Garip gönlüm hayallerle coşarken
Sevenlerden sevenlere gül gitse
Dosta varıp derde derman ararken
Sevenlerden sevenlere aşk gitse." (Akif, 2010, s. 28)

Kitabın bu bölümünde yurdun güzellikleri dizelere dökülmüş. Yaşamının büyük bir kısmını Deliorman bölgesinde geçiren Haşim Akif, bu yöreyi ve insanlarını şiiire konu etmiş:

"Deliorman, "Gelip gördük, seçtik" diyen
Ataların atlarının sönmek bilmez nal sesi
Tarih denen bir kalıttır, çözülmez gizemleri

Mithat Paşa, söylencesi
O koskoca şanlı çağın bir hoşgörü simgesi
Ozanları sevgi yüklü, aşk dolu dizemleri
Çağlar yazar, çağlar dokur Demir Baba Çeşmesi" (Akif, 2010, s. 24)

"Ata'm" şiirinde ise Mustafa Kemal Paşa'nın bağımsızlık mücadelesinden duyduğu hayranlığını belirtmiştir:

"Yaşım yediydi buldum
Seni ilk abecemde
Okudum da vuruldum
Çanakkale içinde.
...

Otuz gitti, kırk geldi
Kocatepe dar geldi
İzmir'e kaçan düşman
Ege'de dize geldi." (Akif, 2010, s. 31)

Türkçenin okutulmasını savunan Haşim Akif, Türkçe öğretmeninin zorlu koşullarda çalıştığını ifade etmektedir. Konuyu şiirsel biçimde irdelemeye çalışarak, Bulgaristan Türk toplumuna "Buluşalım Türkülerde, Türkçemizle bir yerlerde" diye hitap ediyor ve Halit Ziya Uşaklıgil'in, "Ben Türkçenin ezeli aşığıyım. Hepimiz de öyle değil miyiz?" sözlerini hatırlatıyor (Akif, 2010, s. 31). Dil, insanın duygu ve duşunceleri başka insanlara aktarmak için kullandığı sihirli ve mucizevi araçtır. Bu aracın değerini bilmek o aracı kullanan insanlar için çok onemlidir. Değerini bilmek demek, o dili kullanmak ve onu canlı tutmak uygun şartlar yaratmaktır. Bu nedenle son donemlerde ana dil konularının yoğun bir şekilde tartışıldığı bir ortamda bulunmaktayız. Türkçenin Bulgaristan'da konuşulan ikinci buyuk ana dili olduğu gerçeğini dikkate alarak hareket edilmezse gelecek nesillere aktarılacak kaçınılmaz bir dil sorunu olacaktır (Bekir & Sadık, 2017, s. 53). Çocukların Türkçe derslerine devam etmesini sağlamak için gereğinin yapılması her Bulgaristan Türk aydınının bir insanlık borcudur (Yenisoy 2018). Çünkü insanın bir dili kullanması ancak o dile tam hâkim olması ile mümkündür. Dile hâkimiyet ise o dilin eğitimde kullanılmasına bağlıdır. Bugün dil topluluklarının dil hakları konusundaki en yoğun talepleri ana dilin eğitimde

kullanılması noktasındadır (Bekir, 2016, s. 176). “Dilimiz” diye adlandırılan bölümde, şair Türkçe hakkında düşüncelerini şöyle açıklamaktadır: “Dilimiz, kimliğimiz için bunca şehit verilmiş, ozanlarsa nice şiirler yazmış! Düğün dernek hep onun türküleriyle süslenmiş. Sevdiğini sevmiş, uğur getirmiş, huzur getirmiş sevenlere. Soğuk kış günlerinde analarımızın eğirdiği yapağı, onların ördüğü yün çorap gibi sımsıcaktır dilimiz. Baldır, şekerdir bir de! Çalışmaların en iyisi, en hayırlısı onun için verilen emeğin ta kendisi değil midir?” (Akif, 2010, s. 37). Türk dili sevgisinden, dilin güzelliğinden ve değerinden bahsetmektedir. Türkçeyi yasak edenleri ise eleştirmiştir:

“Güneşinden içmiş erim
Tarihinden geçe geçe
Sensin benim gözde ferim
Gönlümdesin canım Türkçe.

Sözcüklerin bal dilinde
Şarkılara öz verdikçe
Ateşin var yüreğimde
Aşiğinim canım Türkçe” (Akif, 2010, s. 43)

Öğretmenliği kutsal bir görev olarak gören Haşim Akif, yüreğindeki yanardağı gibi ateş püsküren nice yılların Türk dili özlemiyle, eğitim sürecinde en büyük sorumluluğu üstlenen değerli öğretmenlere saygısını dizelerle açıklamaktadır:

“Öğretmeni incitmek bir hakaret
Hiş kimsenin yoktur ki, öyle hakkı
Ona değil kem söz etmek maharet
Saygıya layıktır öğretmeh aşkı!

Yollardır, hedef yüce dorukta
Yazda, kışta yağmur, çamur, soğukta
Bilim cevher olurken bir solukta
Umuda çağrıdır Öğretmen aşkı!

Eğitimde aşar bin bir engeli
Sevgi verir, bilgide en güzeli
Gençleri zirvede görmek emeli
Göğe merdivendir öğretmen aşkı!" (Akif, 2010, s. 33)

Şiir kitabının üçüncü bölümünde aşk ve sevgi şiirleri yer almaktadır:

"Bakışların ipek gibi yumuşak
Bakışların güneş gibi sımsıcak
Yıllardır küllendi içimde bir aşk
Ki yandı yanacak, yaktı, yakacak!

Sevgilerin özlem dolu ey gönül
Pınarından gözyaşlarım akacak
Sana gizlediğim ateşten bir gül
Üstelik tatlı söz, aşkı yakacak!" (Akif, 2010, s. 57)

Sonuç

Rodopların Mestanlı ilçesinde doğan Haşim Akif, Sofya Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. Türkçe öğretmenliği yaptı. Yıllarca Şumnu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde bölüm başkanlığı görevinde bulundu. Türk dili, Türk edebiyatı ve halkbilimi alanında bilimsel çalışmalar yaptı. Yazılarıyla hem öğretti hem de eğitti. Son dönem Bulgaristan Türk şiirinin yetenekli ve güçlü temslcilerinden biri olan Haşim Akif, Bulgaristan Türk şiirine yeni değerler kazandırdı. 2002'de "Umut" adlı ilk şiir kitabını okuyuculara sundu. 2010'da da "Koca Dünya" şiir kitabı basıldıı. Şiirlerinde çoğunlukla umut, hoşgörü, gurbet, ölüm, tabiat, vatan sevgisi, aşk ve özlem temalarını işledi. Birçok şiirini Türkçeye adadı. Türkçenin büyük bir ulusun dili olduğu vurgulayarak okullarda zorunlu okutulmasını savundu. Bütün olup bitenlerden sonra, bu toprakları ne kadar çok sevdiğini anldı ve sevgisini şiirlere yansıttı. Şiirleri, insanlığı anlamak ve anlatmak için yazılmış sımsıcak bir gönül mesajı niteliğindedir. Onun şiirlerinde insan samimiyetinin yanı sıra lirizm de mevcuttur. İçeriği yüksek sanat ustalığıyla birleştirip, Bulgaristan Türk şiirinde kendisine kalıcı bir yer açmayı başarmıştır. Türk edebiyatına ve kültürüne katkıda bulunmayı amaç edinen Haşim Akif, Bulgaristan'da yetişen Türk yazar ve şairlerin tanıtılmasına da özen göstermiştir.

Kaynakça

Akif, H. (1996). *Bir Damla Su*. Sofya: Türk Dil ve Kültür Derneği.

Akif, H. (1998). *Türk Yazınından Seçmeler*. Sofya: Türk Dil ve Kültür Derneği.

Akif, H. (1998). *Türk Yazınından İki İnci.* Sofya: Türk Dil ve Kültür Derneği.

Akif, H. (1998). *Haritada Anadolu.* Sofya: Türk Dil ve Kültür Derneği.

Akif, H. (1998). *Haritada Anadolu.* Sofya: Türk Dil ve Kültür Derneği.

Akif, H. (2002). *Umut.* Sofya: Türk Dil ve Kültür Derneği.

Akif, H. (2008). Çağrışımlar İçinde Türkçe. *Hoşgörü*, *11*, 3-4.

Akif, H. (2008). Türk Kültürü Denizinde "Bir Damla Su". *Hoşgörü*, *23*, 17-18.

Akif, H. (2010). *Koca Dünya*. Veliko Tırnovo: Türk Dil ve Kültür Derneği.

Bekir, H. (2016). Bulgaristan Eğitim Sisteminde Türkçenin Ana Dili Olarak Öğretimi, II. Uluslararası Öncü Öğretmenler Zirvesi [Kültürlerarası Eğitim ve Eğitimde Çokkültürlülük Deneyimleri], Bildiriler Kitabı, İstanbul.

Bekir, H., Sadık, F. (2017). *Bulgaristan Eğitim Raporu 2016, Türk Dünyası Eğitim Raporları.* Ankara: Pegem Akademi.

Piroğlu, A., Çete, M. (2008). *Gönül Esintileri – Derleme*. Razgrad: Deliorman Edebiyat Derneği.

Yenisoy, H. S. (2018). Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası (1877-2007). (2018, 27, Ağustos). Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/294086359_Bulgaristan%27da_Turkce_Egitim_Davasi

Türk Dili ve Edebiyatına Adanan Bir Yaşam: Doç. Dr. Haşim Akif

Özet

Mestanlı (Momçilgrad) ilçesinin Havazlı (Şterna) köyünde doğan Haşim Akif, gençlik yıllarını doğduğu yerde geçirmiş. Sofya Üniversitesinin Türk Filolojisi Bölümünde yüksek öğretim gördü. Doğduğü köye döndü ve orada üç yıl Türkçe öğretmenliği yaptı. 1975'te Türkçe eğitimden kaldırılınca Şumnu'ya yerleşti ve bu bölge köylerinde on iki yıl eğitmen olarak çalıştı. Zorunlu göç nedeniyle bir yıl işsiz kaldı. Ülkenin demokrasiye geçmesiyle tekrar mesleğine döndü. İki yıl Nüvvab Okulunda Türkçe öğretmenliği yaptı. Bir yıl Eğitim Müdürlüğü'nde Türkçe uzmanı olarak çalıştı. 1994'te Şumnu Üniversitesi Türk Dülü ve Edebiyatı Bölümünde ders vermeye başladı. Bölümün gelişmesine öncülük etti ve bu alanda çeşitli etkinlikler düzenledi: Doğu-Batı Bağlamında Türk Dili ve Türk Kültürü, Bulgaristan Türk Folkloru, Balkanlar'da Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi. Türk dilbilgisi, halkbilim ve Türk edebiyatı alanında bilimsel çalışmalar yaptı. Üniversitede deneysel sesbilimi alanında doçentliğe yükseldi. 1971'de ilk şiirini yazdı. 2002'de "Umut" başlıklı ilk şiir kitabını yayımladı. 2010'da ikinci şiir kitabı olan "Koca Dünya"yı yayımladı. Şiirlerinde umut, gurbet, ölüm, tabiat, vatan sevgisi, aşk, ayrılık ve özlem temalarını işledi.

***Anahtar kelimeler**: Haşim Akif, eğitim, Türk kültürü, Türk edebiyatı, şiir.*

Life Dedicated to The Turkish Language and Turkish Culture: Assoc. Prof. Dr. Hashim Akif

Abstract

Hashim Akif was born in the village of Havazli (Shterna), Mestanli (Momchilgrad) municipality. He spent his childhood in his native village. Graduated in Turkish Philology at Sofia University. Then he returned to his native village and worked for three years as in Turkish language. In 1975, after the suspension of Turkish language teaching in schools, he moved to Shumen. He worked for twelve years as an educator in the surrounding villages. During the revival process he lost his job for a year. After the regime change, he returned to his profession. He was a Turkish language teacher at Nuvvab High School for two years. For a year he worked as an inspector of Turkish language at the Inspectorate of Education in Shumen. In 1994 he began teaching at the Department of Turkish

Language and Literature at the University of Shumen. He has been working for many years to establish the department. Organizes a series of scientific conferences: International Symposium "Turkish Language and Turkish Culture in the Context of East-West Dialogue", "Turkish Language and Balkan Cultural Interaction". He has research in the field of Turkish language, Turkish folklore and culture. He wrote his first poem in 1971. In 2002 he published his first collection of poems "Hope". In 2010 his second collection of poems "The Big World" was published. The themes of his poems are hope, love of country, death, love, love and separation.

***Keywords**: Hashim Akif, education, Turkish culture, Turkish literature, poems.*

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı

I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

Balkanlarda (Arnavutluk'ta) Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmalarının Bağdaşıklık ve Tutarlılık Ölçütleri Açısından Yaklaşımı Üzerine

XHEMILE ABDIU*

Giriş

Dil ve kültür belli bir topluluk bağlamında anlamlı olur ve topluluğa göre değer kazanmaktadır. Dil ile toplum arasında yakın bir ilişki var.

Türkiye ve Arnavutluk arasında ortak kültürel mirasımız vardır. Bilindiği gibi Balkan yarımadası, Osmanlılar için odak noktası haline geldi. Hemen hemen tüm Balkan yarımadasında, Osmanlı idaresinde yapılan tarihsel gelişmeler ve değişikliklere parelel olarak bölge halklarında da kültür, eğitim, dil ve gelenek gibi sahalarda değişiklikler ve etkileşimler göründü. Bu topraklarda Osmanlılar, cami, türbe, köprü, kervansaray, hamamlar gibi birçok mimari eserler inşa ettiler. Sanatın türleri, kısa süre içerisinde Balkan ülkelerine yayıldı. Hızlı bir şekilde ticaret ve ekonomi gelişti. Balkan ülkelerinde İslam'ı kabul ettikten sonra Türkçe yaygınlık kazandı.

Bu konuyu işlerken iki önemli dilbilimsel kavramlara durmak istiyorum. Bilindiği gibi bağdaşıklık ve tutarlılık, birbirinin işlevi olan tamamlayıcı olgulardır. Dil olguları her zaman birbirini tamamlayan ve birinin varlığı diğerinin varlığı sayesinde içsel hale geldiği ve tam tersi olan iki taraf sunmaktalar. Her ne kadar birbirlerine bağlı olsalar, birbirlerini bütünleşseler de, bağdaşıklık ve tutarlılık olguları düzey açısından birbirinden farklıdır.

* Doç. Dr. / Tiran Üniversitesi, Türkoloji Bölümü (Arnavutluk), abxh_1@yahoo.it

Bağdaşıklık metnin yüzeyinde, dilsel öğeler aracılığıyla görülebildiği halde, tutarlılık derin yapıda oluşan anlamlar arasındaki mantıksal bağlantıdır ve tutarlılığı gösteren belirli dilsel öğeler bulunmamaktadır. Aynı karşılaştırmayı kültürel mirasımız için de yapabiliriz. Bağdaşıklık kültürel mirasımızın yüzeyinde, dilsel öğeler aracılığıyla görülebildiği halde, tutarlılık derin yapıda oluşan anlamlar arasındaki manevi bağlantıdır. Yine aynı dilbilimsel tanımıyla devam edersek tutarlılık söz konusu olduğunda, metinde sözü edilen izleğin dil dışı dünya gerçeklikleriyle kurduğu ilişkilerin incelenmesi gerekmektedir.

Bağdaşıklık, kendisini yalnızca metnin yüzeyinde somut bir biçimde gösterirken, tutarlılık olgusu soyut anlam düzeyinde incelenir. Bu nedenle, tutarlılık ilk bakışta metnin yüzeyinden algılanamaz, belli bir yorum süreci gerektirir. Bu yorumu yapacak araştırmacılar "*karmaşık bir belirtiler ağına dayanarak, sahip olduğu dilsel, söylemsel ve ansiklopedik bilgiler bütünlüğünü harekete geçirmesi*" (Maingueneau, 1991, s. 209) gerekmektedir.

Bu çerçevede Balkanlarda Türk dili ve edebiyatı araştırmaları için aynı kavramlarla bir paralellik yapalım. Başka bir deyişle kültürel mirasımızın göndergelerin alıcının dış dünya gerçekleriyle örtüşmesi gerekmektedir. Bağdaşıklık ve tutarlılık anlamlandırma aşamasında önemli rol oynamaktalar.

Dil İle Başlayan Etkileşim

Bilindiği gibi Türkçeden Arnavutçaya birçok sözcük ve unsurlar girmiştir. Bu sözcükler konuşma dilinde daha çok görülmektedir. Gramer unsurları ise Arnavutçanın yapısını etkilememişler.

Bu Türkçe alıntı sözcük ve unsurlar için Arnavut dilcilerden birçok çalışmalar yapılmıştır. Bu konu ile ilgili Arnavutluk'ta yapılan dilsel araştırmalar 90'dan önce ve 90'dan sonra çalışmaları olarak sınıflandırabiliriz.

90'dan önce Dil Araştırmaları Enstitüsünde Türkçe alıntı sözcük ve unsurları ile ilgili çalışmaları yapılmıştır. Biçimsel ve anlamsal açısından bu Türkçe alıntı sözcükler Arnavut dilbilimciler tarafından tespit edilmiştir. Bu iki zaman dilimi arasında Türkçe alıntı sözcükleri ve unsurları ile ilgili yapılan bunca çalışmalar arasında önemli bir şahsiyetinin ismi bulunmaktadır.

Tahir Dizdari 1900 yılında İşkodra'da doğmuş. 1915-1920 yılları arasında İşkodra Saverian Kolejini tamamladı. Mezun olduktan sonra Erkani Harb Askeri Lisesine gitti. İstanbul'da okudu ve İstanbul'dan döndükten sonra Arnavutluk'ta memur olarak önemli görevlere atandı. Kendisi Oryantal Dillerini çok iyi biliyordu. 1939 yılında İtalyanlar tarafından Pavia'ya sürgüne gönderildi ve 1942 yılına kadar sürgünde kaldı. 1945 yılında Arnavutluk Yazarlar Birliği'ne üye oldu. 1951 yılında Sovyet Büyükelçiliği'nin bombalanması sebebiyle tutuklandı ve birkaç ay

sonra delil yetersizliğinden dolayı serbest bırakıldı. 60'lı yıllarda USHT Bülteni'nde ve Özel Dil Dergisi'nde çalışmıştır. 1972 yılının başında 'Arnavutça Dilindeki Oryantal Kelimeler' çalışmasını tamamlamıştır. Bu çalışma daktilo ile yazılmış ve yayınlayamamış çünkü 1972 yılında vefat etmiş. Ölümünden sonra onun çalışması ancak 2005 yılında yayınlandı. Tahir Dizdari'nin ölümünden sonra 1995 yılında Cumhurbaşkanlığı tarafından 'Naim Frasheri Edebiyat Ödülü' verilmiştir. Aynı yılda İskodra şehri Belediye Meclisi tarafından 'Tahir Dizdari' adı bir sokağa verilmiştir. 2013 yılında İşkodra şehri Tahir Dizdari'yi 'saygın vatandaşlık beratı' ile onurlandırılmıştır. Aynı yılda İskodra'da 'Leksikograf olan Tahir Dizdari ve Arnavutça üzerine Turkologlar' başlıklı uluslararası konferans gerçekleştirilmiştir.

Arnavut İslam Medeniyeti ve Düşüncesi Enstitüsü (AIITC) Tahir Dizdari'nin yazdığı 'Arnavut Dilindeki Oryantalizmler Sözlüğü'nü 2005 yılında yayımlandı. Bu sözcük önemli bir dil bilimsel çalışmasıdır çünkü Arapça, Farsça ve Türkçeden türetilmiş ya da Türkçe aracılığıyla Arnavutçaya girmiş olan 4406 Arnavutça sözcüğü içermektedir. Bu sözlük Arnavutçanın Sözdağarcığı ve sözlük bilim alanı araştırmaları için çok önemli bir kaynaktır. Kendisi çok dikkatli bir şekilde 30 yıl boyunca sözcükleri toplamış, bölgesel konuşmaları, coğrafya alanı bir dialektolog gibi diyalektoloji ile ilgili bilgileri vermiştir. 60'lı yıllarda Oryantalizmalar ile ilgili Enstitüye vermiş olduğu bilgileri ve zamanın dergilerinde yayınladığı yazıları, 1980 yılında yayınlanmış olan 'Bügünkü Arnavutça Sözlüğü' hazırlamasında dikkatte alınmıştır. Bu eser ansiklopedik özellikleri taşımaktadır. Alıntı sözcükleri bölgesel ayrıcalıkları göstermektedir. Sözcüğün anlamı dışında sözcüğün kullanımı ile ilgili bilgiler vermektedir. Sözlükte sözcüğün etimolojisi verip Arnavutluk'un farklı bölgelerinde kullanımını ve tarihsel gelişimini de vermektedir. Nemeth Gyula'ya göre hiçbir Balkan dillerinden bu kadar mükemmel bir şeklinde Türk unsurları toplayamamıştır. Ayrıca etnografik olayları detaylı bir şekilde açıklayarak Arnavutlar arasında oryantal kültürünü, sözcükleri, kavramları, kurumları ve hayat tarzı vermeye çalışmıştır. Kültürel bakımından çok önemli bir çalışmadır çünkü birbirinden almış ve vermiş olan kültürler ve tarih boyunca dilin en hareketli unsuru olan sözcükten bahsetmektedir.

Bu yıl, Arnavutluk'ta Bilimler Akademisi Arnavutça Yeni Sözlüğü ile ilgili yeni bir proje başladı. Bu kapsamlı çalışma sayesinde Türkçe alıntı sözcükleri ve unsurlarının durumu eşzamanlı bakış açısından yeniden değerlendirecektir. 'Arnavut Dilindeki Oryantalizmler Sözlüğü' ile sözcük bilim alanında önemli bilgiler verilmektedir. Yeni hazırlanılacak Arnavutça Sözlüğü için bu bilgiler dikkatte alınacaktır.

Arnavut dilbilimciye göre, Tahir Dizdari'nin 'Arnavut Dilindeki Oryantalizmler Sözlüğü' eseri tarihsel Leksikoloji ve sözlükbilimi açısından sadece Arnavut diline çeşitli yönlerde hizmet etmekle kalmamış, aynı zamanda

oryantal alıntılar sınırlı çevresinin ötesinde yeni araştırmalar için değerli bir başlangıç noktası olarak görülmeyi hak etmektedir. 'Arnavut Dilindeki Oryantalizmler Sözlüğü' gibi eserlerinin Arnavutça için önemli dilbilimsel çalışmaları devam etmesini sağlamaktalar. Bu sözlükte yer alan eşzamanlı sözcüklerinin zenginliği ile çok ilginç dilbilimsel çalışmalar yapılabilmektedir. Dilbilimcilere göre Tahir Dizdari sözcüğün kullanıldığı bölge, canlı olup olmadığı kullanımı, tarihsel dönemleri, kültürel unsurları, eşanlamlı sözcükleri, dünya görüş açısı ile ilgili vermiş olduğu bilgilerle en titiz sözcük toplayıcısı olarak değerlendirilmektedir.

Edebiyat İle Başlayan Etkileşim

Başlangıçta bu, sadece bir kültür ve bir medeniyetin dil etkisiydi ve Balkan toplumlarına yeni kavramlar getirmekteydi. Dil ile başlayan ilk etkileşim, kültür, gelenek ve edebiyat ile devam etti. Devrinin en yüksek medeniyeti olan Osmanlı İmparatorluğu, Balkan toplumlarında sosyal ve

Türk halk edebiyatının türleri; Arnavutlar, Bulgarlar, Boşnaklar, Sırplar, Makedonlar ve Macarların halk edebiyatlarının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Sözlü halk edebiyatı türlerine örnek olarak; maniler, deyimler, atasözleri, masallar ve ninnileri sıralayabiliriz.

Arnavut halk edebiyatı; tıpkı Türk halk edebiyatı gibi yüzyıllarca yoğrulmuş bir sözlü edebiyattır. Doğum, düğün ve ölüm gibi insan hayatının en önemli gerçekleri hakkında şiirler yazılmıştır. Her millette görüldüğü gibi Arnavutlar da doğum şarkıları (ninniler), evlilik şarkıları, düğün ve nişan gibi merasimlerde söylenen şarkılar, ağıtlar, gurbet şiirleri, aşk şarkıları, yiğitlik, kahramanlık üstüne söylenen şarkılar, efsaneler, mitolojik ve destansı şarkılar ve atasözlerini, yüzyıllar boyunca kuşaktan kuşağa taşıyarak bugünlere kadar getirmişlerdir.

Dini içerikli hikayeler; Arnavut halk edebiyatını oluşturan bir diğer önemli anlatılardır. Bu alanda daha çok Gjergj Elez Alia, Muji, Halili, Arnavut Osmani, Musa Arnavuti, Ali Abbas gibi Müslüman kahramanlar hakkında söylenmiş efsaneler, şiirler, tekkelerde söylenen nefesler ve ilahiler dikkati çekmektedir. Bu metinlerde, Arnavutlar arasında meşhur olan şahısların İslami duyarlılıkla ve yeni kimliklerle efsanevi varlıklarını sürdürmeleri, Türk edebiyatındaki Oğuz Kağan'ın İslamiyetten sonra Müslümanlaştırılmasına benzemektedir. Bu tür metinler, Arnavut halkının manevi değişimlerinin izlerini taşıması açısından önem taşımaktadır. (Karatay, Gökdağ, 2007, s. 62)

Bilindiği üzere Arap harflerle yazılan Arnavut edebiyatı pek yaygınlık göstermemiş ve sadece el yazmalarla sınırlı kalmıştır. Daha çok ağızdan ağıza dolaşan ve "Elhamiyado" edebiyatı olarak da bilinen bu Arap harfli edebi metinler, Arnavut edebiyatında "beyteciler" edebiyatı adıyla adlandırılmaktadır. Bu

edebiyatın en eski eseri; 1724 tarihli, 17 ayetten oluşan “Mucizade” adlı eserdir. Bu edebiyatın önemli temsilcilerinden biri, Nezim Berati'dir.[1]

Arnavut Elhamiyado edebiyatı, Arnavut edebiyatı tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Arnavut edebiyatının çok önemli bir devresi oluşturan Arnavut Elhamiyado edebiyatı,bazı araştırmacıların son zamanlarda ortaya çıkan ilgilerine rağmen hala hak ettiği yeri kazanamamıştır. Mahmud Hysa’ya göre Arnavut Elhamiyado edebiyatı için hala anakronik bir tavır söz konusudur ve geçmişten beri Arnavut Elhamiyado edebiyatına karşı sergilenen adaletsiz tutum, bazı araştırmacıların ısrarlarına rağmen, hala tam bir şekilde düzeltilememiştir. Bu edebiyatın sürekliliğini Rönesans başlangıçı ile kesilen geçmişin anakronik kavramını aşarak başka bir edebi ve tarihsel bağlamda yerleştirilmelidir. Arnavut Elhamiyado edebiyatı Arnavut edebiyatı tarihinde hak ettiği yeri almaya değer bir dönemidir.[2]

Birçok araştırmacının görüşlerine göre, XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın başlangıcı arasında Arnavut Elhamiyado edebiyatının sanatsal düzeyinde bir artış gözlenmektedir. Bu edebiyatın en iyi örneklerinde, sanatsal üslubun yanı sıra, ulusal çıkarların savunulmasına yönelik temalar ve fikirler de dikkati çekmektedir.

Arnavut Elhamiyado edebiyatının gelişimini iki dönemde incelemek mümkündür: XVIII. yüzyılın sonuna kadar I. dönem ve XVIII. yüzyılın son çeyreğinden XIX. yüzyıla kadar uzanan II. dönem. (Akademia e Shkencave, 1983, s. 60)

---

[1] AIITC, Historia e shtetit, shoqerise dhe qyteterimit osman, Tirane, 2009 (IRCICA, 2001). 1680-1754 yıllar arasında yaşamış olan Berati, Nezim Frakulla adıyla da bilinmektedir. Beratlı Süleyman Naibi'nin ismini de bu edebiyat dahilinde anmak gerekir. Naibi, lirik şiirler içeren divanın sahibidir. Bir kısmı bestelenmiş olan divanında yer alan şiirler günümüzde dahi söylenmektedir. XVIII. yüzyılda Hasan Zyko Kamberi, Arnavutçada ilk mevlidi kaleme almıştır. Bu mevlid, 204 beyitten oluşmaktadır. Bir diğer isim; İsmail Floqi ise Süleyman Çelebi’nin Mevlidini Osmanlıcadan Türkçeye çevirmiştir. Ali Riza Ulqinaku Arap harfleriyle ‘Tercüme-i Mevlid ala Lisan-i Arnavud’ (1913) eserini kaleme almış ve bu eser 1925 yılında İstanbul’da yayınlanmıştır. (Daha ayrıntılı bilgiler için Abdiu, Xh, Kadiu, S, Osmanlı döneminde Türk Halk Edebiyatının Arnavut Halk Edebiyatına etkisi, IJLA,Volume 3/1 Spring 2015).

[2] Hysa, Mahmud, Alamiada Shqiptare I, Studime letrare, Logos-A, Shkup, 2000, s. 7 (Muharem Hysa’ya göre Arnavut Elhamiyado edebiyatının bilimsel yaklaşımlara dayanarak ve önyargılardan uzak durarak milli edebiyatı bağlamında yeni bir analizinin yapılması gerekmektedir. Bu edebiyat Rönesans dönemi ile bölünmemeli ve milli edebiyata entegre edilerek ele alınmalıdır (Hysa, 2000: 5-6). Bu araştırmacının çalışmasında “beyteciler” edebiyatı temsilcilerinin eserlerini yeni bir yaklaşımla incelenmiş ve Arnavut okurlara, bu eserlerin tematik, anlamsal, sanatsal ve tipolojik değerleri açıklamıştır. Hysa'ya göre, Osman Myderrizi’nin eserleri dışında konuyla ilgili ciddi bir çalışma görülmemektedir.)

Muharem Hysa'ya göre Arnavut Elhamiyado edebiyatının bilimsel yaklaşımlara dayanarak ve önyargılardan uzak durarak milli edebiyatı bağlamında yeni bir analizinin yapılması gerekmektedir. Bu edebiyat Rönesans dönemi ile bölünmemeli ve milli edebiyata entegre edilerek ele alınmalıdır (Hysa, 2000, s. 5-6).

Bilindiği üzere Arnavutluk, Kosova ve Makedonya'da rejimler, "beyteciler" edebiyatına ideolojik yaklaşmışlar ve bu sahadaki çalışmaları kendi ideolojilerine göre yürütmüşlerdir. "Beyteciler" edebiyatını arkaik bir edebiyat olarak kabul eden ve yüzeysel bir şekilde, sadece birkaç temsilciden söz eden çalışmalar ortaya çıkmıştır. 90'lı yıllarından önceki edebiyat tarihi çalışmalarında, Arnavut Elhamiyado edebiyatı ya da "beyteciler" edebiyatına yönelik olarak sadece birkaç şairin ya da yazarın ismi geçer. "Beyteciler" edebiyatı Arnavut milli edebiyatından kopuk kalmıştır. Genellikle, mısra şeklinde olan bu edebiyat sosyal hayatta var olmuş, Rönesans edebiyatını ve Naim Frasheri, Sami Frasheri, Jani Vreto gibi Rönesans entelektüellerini de etkilemiştir.

Arnavut Elhamiyado edebiyatı Balkanlarda araştırma konusudur ve gelecekte çok ilginç bir araştırma konusu olabilir.

90'dan Önce Arnavutluk'ta Türk Edebiyatına Yaklaşım

Bilindiği gibi Arnavutluk 90'dan önce kapalı bir ülkeydi. Arnavutluk'ta 90'dan önce Türk Edebiyatı biliniyordu. Birkaç yazarların eserleri Türkçeden değil, başka bir dil aracılığıyla Türkçeden Arnavutçaya çevrilmiştir. Arnavutluk'ta 90'lardan önce Türkçe eserleri İngilizce, Fransızca ya da Rusça aracılığıyla Türkçeden Arnavutçaya çevrilmiştir. Çevirilen eserler arasında Namik Kemal, Nazim Hikmet, Yasar Kemal gibi yazar ve şairleri var. Arnavutluk'ta toplumcu sisteme uygun olan eserleri okunuyordu.

90'dan Sonra Arnavutluk'ta Türk Edebiyatının Çevrilmesi

90'dan sonra Arnavutluk'ta Türk Edebiyatının eserleri Türkçeden Arnvutçaya çevrilmeye başladı. Birçok Arnavut yayın evleri Türkiye'nin Tercüme ve Yayıncılık Destek Programı (TEDA) ile birlikte Türk Edebiyatının eserlerini Arnavut okurlara Arnavuça sunmuşlardır.

TEDA programı sayesinde bütün Balkan ülkelerinde Türk Edebiyatının en meşhur eserleri yayımlanmıştır. Türk yazarlarının eserlerini Arnavut okurları severek okumaktalar.

Arnavutluk Kültür Bakanlığı ve Tiran üniversitesi ile birlikte 31 Mayıs 2013 tarihinde düzenlediğimiz ve gerçekleştirdiğimiz 'Yaşar Kemal Edebiyat

Buluşması' edebiyat ve sanat çevrelerinde önemli bir yankı yaratmıştı. Arnavut akademisyenler, edebiyatseverler, Yaşar Kemal okurları ve sanat çevrelerinin samimi ilgisiyle gerçekleşen buluşma, Yaşar Kemal'in Arnavutluk Yazarlar Birliğinin daveti üzerine 1983 yılında Arnavutluk'u ziyaretinde edebiyat söyleşisi yaptığı, o zamanlar Yazarlar Birliği'nin merkezi iken şimdi Kültür Bakanlığına ait tarihi binanın aynı salonunda düzenlendi. Yaşar Kemal'in sağlık nedenleriyle iştirak edemediği konferans sırasında açılan sergide, o zaman Arnavutluk Kültür Bakanı ve Arnavut edebiyatının büyük isimlerinden Yaşar Kemal'ın yakın dostu Dritero Agolli'nin özel koleksiyonlarından temin edilen fotoğraf ve belgeler yer aldı. (Aşan, 2019)

Böyle gibi faaliyetlerden dolayı iki kültür arasında dostça ilişkileri ortaya çıkmaktadır. Son 10-15 yıl boyunca yuzlerce Türk Edebiyatının eserleri Türkçeden Arnavutçaya çevrilmiştir. Örneğin Aziz Nesin, Yaşar Kemal eserleri, Murat Gürsoy - *Gölgeler ve Hayaller Şehrinde;* Oğuz Atay - *Korkuyu beklerken;* Ayse Külin - *Elveda,* Orhan Pamuk - *Kırmızı Saçlı Kadın;* Ziya Uşaklıgil - *Ask-memnu;Türk Edebiyatından Seçme Hikayeler* – TİKA vs.

Fan Noli, Skanderbeg, Logos-A gibi yayınevlerinin Türk Edebiyatının birçok yazarın eserlerini Türkçeden Arnavutça çevrilip yayınlamışlardır.

Türk Edebiyatı Arnavutluk'ta bilinen bir edebiyatıdır. Arnavut okurları Türk Edebiyatının en önemli eserlerini Arnavutçada okuyabilmektedir. Balkanlarda ve Arnavutluk'ta Türk Edebiyatı kayıp bir edebiyatı değil. Aksine Arnavut okurları tarafından sevilen bir edebiyatıdır.

Akademik Çalışmalar

2000 yılından bu yana Tiran Üniversitesi, Yabancı Diller Fakültesi, Slav ve Balkan Dilleri Departmanı, Türkoloji Bölümü'nde faaliyetleri:

Türkoloji Bölümünden her yıl ögrenciler mezun oluyor. Bu bölümde kadro olarak üç doçent doktor ve iki doktor öğretim üyesi vardır. Kadro dışında bölümümüzden mezun olan asistanlarımız vardır.

Bizim bölümümüzde Türkçe Lisans ve Yüksek Lisans Programları vardır ve bu yıl Doktora programı açmaktayız. Program Türkçedir. Dersler Türkçe yapılmakta. Öğrenci tarafından hazırlanan tezler Türkçedir.

Bizim bölümümüzün öğrencileri Türkiye'deki Erasmus Programı var olan üniversitelere bir dönem için gidiyorlar. Türkiye'deki Erasmus Plus programı uygulayan birçok üniversitelerle anlaşmalarımız vardır.

2000 yılından bu yana bölüm olarak çok akademik ve kültürel aktivite düzenledik.

Örneğin, Eylül 2013 yılında Bilkent Üniversitesi'nin Türk Dili Bayramı için her yıl düzenlediği kurultayı Tiran'da düzenlendi.

Mayıs 2013 Türk Büyükelçiliği ve Arnavutluk Eğitim Bakanlığı desteğiyle Yaşar Kemal Sempozyumunu düzenledik.

Mart 2015 yılında bölüm olarak 'İn memorium of Yaşar Kemal' başlıklı sempozyumunu düzenledik.

Atatürk anısına, Mevlana ve Yunus Emre şahsiyetleri için sempozyumlar düzenledik.

2014 yılında Milli Müze Kurumu ve Yunus Emre Enstitusünün desteğiyle Mehmet Akif Ersoy panelini düzenledik.

2011-2016 yıllar arasında bizim departmanımız Trakya Üniversitesi, Yanya Üniversitesi ve Sofya Üniversitesi ile birlikte her iki yılda 'Dialog between Balkan Languages Cultures and Civilizations' konferansı düzenledi.

Sonuç olarak Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları bütün Balkan ülkelerde ister dil, ister edebiyat, ister tarih, ister örf ve gelenekleri değerlendirerek kültürel mirasımıza odaklanmalılar. Bu araştırmalar eşzamanlı düzlemde, akademik ölçütlere danayarak, bağdaşıklık ve tutarlılık ölçütleri göz önünde bulundurarak yeni bir görüş açısıyla gündeme getirilmektedir.

Kaynakça

Abdiu, Xh., Kadiu, S. (2015). Osmanlı Döneminde Türk Edebiyatının Arnavut Halk Edebiyatına Etkisi. *IJLA*, *3*(1), 1-7.

AIITC. (2009). *Historia e shtetit, shoqërisë dhe qytetërimit osman,* Tiranë, (IRCICA, 2001).

Akademia e Shkencave të Shqipërisë, (1983). *Historia e letërsisë shqiptare*, Tiranë.

Balkanlar El Kitabı (2007). Cilt III: *Dil ve Edebiyatı Balkan Kaynakçası*, Ankara.

Domi, M. (1959). *Nezim Frakulla, Historia e Letërsisë shqipe I,* Tiranë.

Domi, M. *Kultura dhe letërsia shqipe në shek. XVIII dhe në fillimin e shekullit XIX*.

Hamiti, A. (2008). *Nezim Frakulla dhe Divani i tij shqip.* Shkup: Logos-A.

Hysa, M. (2000). *Alamiada shqiptare I*, Studime letrare. Shkup: Logos-A.

Instituti i Folklorit, (1972). *Folklori Shqiptar I,* v. 5, (Anekdota), Tirane.

LLoshi Xhevat, *Fjaloret e Shqipes me Turqishten*, Alsar, 2020.

Myderrizi, O. (1954). *Nezim Frakulla*, *Buletini për shkencat shoqërore, 4*, Tiranë.

Rugova, I. (1996). *Kahe dhe premisa të kritikës letrare shqiptare 1504-1983*, Tiranë: Eurolindja.

Xhiku, A. (1954). *Letërsia me shkronja arabe* (monografi e pabotuar), Tiranë, Arkivi Institutit të Gjuhësisë dhe të Letërsisë.

Xhiku, A. (2003). *Duke lexuar letësinë e traditës*…, Tiranë: Dituria.

Defter - @HasanSevilirDefter - *Toplumsal, kültürel, güncel interaktif iletişim*

Balkanlarda (Arnavutluk'ta) Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmalarının Bağdaşıklık ve Tutarlılık Ölçütleri Açısından Yaklaşımı Üzerine

Özet

Türkiye ve Arnavutluk arasında ortak kültürel mirasımız vardır. Bilindiği gibi Balkan yarımadası, Osmanlılar için odak noktası haline geldi. Hemen hemen tüm Balkan yarımadasında, Osmanlı idaresinde yapılan tarihsel gelişmeler ve değişikliklere paralel olarak bölge halklarında da kültür, eğitim, dil ve gelenek gibi sahalarda değişiklikler ve etkileşimler göründü. Bu topraklarda Osmanlılar, cami, türbe, köprü, kervansaray, hamamlar gibi birçok mimari eserler inşa ettiler. Sanatın türleri, kısa süre içerisinde Balkan ülkelerine yayıldı. Hızlı bir şekilde ticaret ve ekonomi gelişti. Balkan ülkelerinde İslam'ı kabul ettikten sonra Türkçe yaygınlık kazandı. Başlangıçta bu, sadece bir kültür ve bir medeniyetin dil etkisiydi ve Balkan toplumlarına yeni kavramlar getirmekteydi. Dil ile başlayan ilk etkileşim, kültür, gelenek ve edebiyat ile devam etti. Devrinin en yüksek medeniyeti olan Osmanlı İmparatorluğu, Balkan toplumlarında sosyal ve manevi hayatı etkileyen çok zengin bir miras bıraktı. Balkanlara geldiklerinde şehir ve köylere yerleştirilen Osmanlılar dil, edebiyat, gelenek ve göreneklerini korumak için çaba gösterdiler. Osmanlıların yerleştiği bölgelerde önce Türk ve ardından Arap ve Fars sözlü halk edebiyatının en güzel örnekleri gözlenmektedir. Öncelikle askeri kışlalarda kendini gösteren bu sözlü edebiyat kültürü, ardından ev, okul, medrese ve bazı tarikat evlerine de taşındı.

Bu bildirinin konusu iki ülke arasında ortak kültürel mirasımızın değerlendirmesinde yapılan ve yapılabilecek olan akademik çalışmaları olacaktır. Tiran'daki Türkoloji Bölümünden başlayarak Arnavutluk'ta Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmalarının bağdaşıklık ve tutarlılık açısından yaklaşımı üzerine durmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Kültürel mirasımız, Türk dili, edebiyat, bağdaşıklık ve tutarlılık

On the Approach of Turkish Language and Literature Studies in the Balkans (in Albania) in Terms of Cohesion and Consistency Criteria

Abstract

We have a common cultural heritage between Turkey and Albania. As it is known, the Balkan peninsula became the focal point for the Ottomans. In almost all of the Balkan peninsula, in parallel with the historical developments and changes made in the Ottoman administration, changes and interactions appeared in the fields such as culture, education, language and tradition among the peoples of the region. On these lands, the Ottomans built many architectural works such as mosques, tombs, bridges, caravanserais, and baths. The genres of art spread to the Balkan countries in a short time. Trade and economy developed rapidly. After accepting Islam in the Balkan countries, Turkish became widespread. In the beginning, it was just a language effect of a culture and a civilization, and it was bringing new concepts to the Balkan societies. The first interaction that started with language continued with culture, tradition and literature. The Ottoman Empire, the highest civilization of its time, left a very rich legacy that influenced the social and spiritual life of Balkan societies. When they came to the Balkans, the Ottomans, who were settled in cities and villages, made an effort to preserve their language, literature, customs and traditions. In the regions where the Ottomans settled, the best examples of Turkish and then Arabic and Persian oral folk literature are observed. This oral literature culture, which first manifested itself in military barracks, then moved to homes, schools, madrasas and some sect houses.

The subject of this paper will be the academic studies that have been made and can be done in the evaluation of our common cultural heritage between the two countries. Starting from the Department of Turcology in Tirana, it will be tried to focus on the approach of Turkish Language and Literature Studies in Albania in terms of cohesion and consistency.

Keywords: *Our cultural heritage, Turkish language, literature, cohesion and consistency.*

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı

I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

Kuzey Makedonya Türk Basınında ve Türkçe Eğitim Süreçlerinde Türkiyeli Şair Fazıl Hüsnü Dağlarca

ZEKİ GÜREL*

Giriş

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, Yugoslavya'nın dağılmasından sonra 1990 sonrasında kurulmuş bir devlettir. Bu devlette Yugoslavya zamanından başlayarak devam eden süreçte Türkiyeli yazar, şair ve yayıncı Fazıl Hüsnü Dağlarca, bu ülkedeki Türkçe yayın organlarında ve eğitimin her kademesinde ders kitaplarında eserleriyle yer almıştır.

Fazıl Hüsnü Dağlarca İstanbul'da Beşiktaş'ta 26 Ağustos 1914 tarihinde doğdu. Babası askerdi. Babasının görevi dolayısıyla çocukluk yıllarında Anadolu'nun pek çok yerinde yaşadı. Pozantı'dan sonra ailesi Konya'ya taşınınca ilkokulu Konya'da bitirdi. Ortaokulu ise Adana ve Tarsus'ta okudu. Lise öğrenimini ise Kuleli Askeri lisesinde tamamlayarak babasının mesleğine geçiş yapmış oldu. Kuleli Askerî Lisesinin ardından Harp Okulu'nu bitirerek Piyade subayı olarak orduda göreve başladığında takvimler 1935 yılını gösteriyordu. Yüzbaşı rütbesindeyken askerlikteki görevinden ayrılarak Ankara'da Basın Yayın Genel Müdürlüğünde çalışmaya başladı. 1952 yılında Çalışma Bakanlığı'nda iş müfettişliğinde görev aldı. 1960 yılında da emekli oldu. 15 Ekim 2008 tarihinde İstanbul'da vefat etti.

* Doç. Dr. / Gazi Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü (Türkiye), zekigurel@yahoo.com

Altın Çelnek Ödülü ve Fazıl Hüsnü Dağlarca

Struga Şiir Akşamlarının Altın Çelenk ödülünün F.H. Dağlarca'ya verilmesi uluslar arası şiir festivalinin konseyi tarafından bir bildiri ile açıklanmıştı. Bildiride diğerleri arasında şunlar denilmektedir:

> "Struga Şiir Festivali Konseyi 74. Altın Çelenk Ödülünü, Türkiye'nin en önde gelen büyük ozanı Fazıl Hüsnü Dağlarca'ya vermiştir. Bu ödül, ozana uzun yıllar şiir çalışmaları, başlangıcından bugüne dek, Türk şiirinde büyük bir yer aldığı, kendi ülkesinde, Türk şiirinde biçimiyle, dili ile, içeriğiyle başta geldiği, en soylu ozanlardan biri olduğu için verilmektedir. O kendi şiiriyle ulusunun alınyazısına ve Türk şiirindeki gelenekle çağdaş anlayışları kaynaştırmış, kırk yıl önce yayınladığı 'Havaya Çizilen Dünya' şiir yapıtındaki şiir büyüsüne bağlaşmış bir ozandır. O hiçbir zaman olayların seyircisi kalmamış, kişioğlunun özgürlüğü için savaşmış, dünyayı, dünya uluslarını bir bütün görmüştür. Onun şiirlerinde kişioğlunun umutları, kaygıları, kıvançları, en yüksek sanat, estetik değerlerle yansıtılmış, kendi toplumunda bayraklaşmış, bir bulut gibi dünyaya yayılmış, bir yanardağ gibi parlamış, sönmemiştir. Lirik şiirleri yanı sıra, düşüncenin, felsefenin ağır bastığı şiirleri kişioğlunun iç ve dış dünyasını yansıtan görüler vardır. O bireysel ve hem de toplumsal bir ozandır. Çağımızın bütün sorunlarına ışık tutmuş, olayların her zaman içinde yaşamış, insanlığın ana kaygılarını yansıtmış, özgürlükle, kişioğluyla, tarihi ve günlük olaylarla yan yana yürümüştür. O yeni, yepyeni bir dünyadır, her türlü yabancılaşmaya karşı gelmiş, gelen her yeni mevsimlere bahar açmış, kimya görüşünü, felsefi anlayışını, düşünce yapısını, kıvançlarını, kaygılarını, duygularını doğal bir deyişle, güçlü bir dille, zengin imajlarla yansıtmıştır. Dağlarca, sözcüğün karşısında bir kale gibi durmakta, susarak şiirle dünyayı en doğal biçimde söylemektedir. Onun az konuşan, zaman zaman dilsiz sözcükleri, yeni kavramlar kazanmakta, hep bizi, yani kişiyi anlatmaktadır." (Kaya, 1985, s. 82-83)

Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın 1974'te Yugoslavya'da düzenlenen Uluslararası Struga Şiir Akşamları Festivali'nde "Altın Çelenk Ödülü"nü alması bu ülkedeki tanınırlığını arttırmıştır. Bundan sonra da her yıl söz konusu festivale katılmış ve şiirlerini okumuştur. 1974'te Yugoslavya'da XIII. Struga şiir Festivalinde Altın Çelenk Ödülüne layık görüldü. Altın Çelenk Ödülü'nü alan diğer ozanlarla birlikte Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın da büstü Struga Kent Müzesi'nin yeni bölümüne yerleştirildi. Struga'nın sokaklarından birine de onun adının konması kararlaştırıldı. Üsküp'te Kiril ve Metodi Üniversitesi Bilaje Koneksi Filoloji

Fakültesi Kütüphanesinde bir Bölüme de Fazıl Hüznü Dağlarca'nın adı verildi ve bir plaket çakıldı.

Struga Şiir Akşamları milletlerarası bir etkinlik olarak ilk kez 1962 yılında düzenlenmiştir. Bu şiir etkinliğinde daha sonraki yıllarda her yıl bir şaire Altın Çelenk Ödülü verilmektedir. 1974 yılında da bu ödülü; Türkiyeli şair Fazıl Hüsnü Dağlarca almıştır. Daha önce bu ödüle layık görülenlerin de adlarını saygıyla analım: Robert Rojdestvenski (S.S.C.B.), Nagy Laszo (Hungarya/Macaristan), Mak Dizdar (Yugoslavya), Miodrag Pavlovic (Yugoslavya), Wistan Hue Auden (A.B.D), Pablo Neruda (Şili), Eugenio Montale (İtalya) ve 1974'de Fazıl Hüsnü Dağlarca (Türkiye)… (Nasrattınoğlu, 1981, s. 13).

Fazıl Hüsnü Dağlarca, 1974'te Yugoslavya'da Altın Çelenk Ödülü'nü aldığında Yugoslavyalı okurlar tarafından zaten tanınıyordu. Bu ödülü aldığı yıldan sonra O, defalarca Makedonya'ya gitmiştir. Fazıl Hüsnü Dağlarca, katıldığında bizzat kendisi şiirlerini okumuş; katılamamışsa onun gönderdiği bir şiiri mutlaka Struga Şiir Akşamlarında okunmaya devam etmiştir. Şimdi o şiirlerden bazılarını dikkatlerinize sunmak isterim.

1976 yılında yapılan törenlere de bizzat katılan Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın okuduğu şiiri vermeden önce ; o yıl bu törenlere TC. Kültür Bakanlığı tarafından görevlendirilen Yavuz Bülent Bakiler'in bu konudaki yazdıklarını da buraya almak isteriz:

> *"Gece, 20.30 sularında başladı. İki buçuk saat kadar süren şiir ziyafetini, halkın büyük bir ilgiyle takip ettiğini gördüm. Bir yıl önce, Struga şiir Akşamları Altın Çelenk Ödülü F. H. Dağlarca'ya verildiği için geceye katılan şairler arasında o da vardı. Halkın her şaire duyurduğu cömert alkışlara, çoktan kaptırmıştım. Şairlerin sesine, hareketlerine, mimiklerine bakarak şiirlerini yorumluyor, huzur duyuyordum. Ama sıra Dağlarca'ya geldiği zaman dünyanın başıma yıkıldığını sandım. Çünkü Dağlarca, Kara Dirin Nehri etrafındaki binlerce kişiye, televizyon aracılığıyla milyonlarca Yugoslavyalıya, Yugoslavya'da, Türkiye'den bir haber, bir ses, bir selâm bekleyen yüz binlerce mahzun Rumeli Türk'üne, şiiriyle şu dehşet verici manzarayı çiziyordu:*

GÖZÜNÜ SATAN

-9.8.1967 günü Akşam Gazetesinden-

Yaşları iki ile yoksulluklar arası on ikidir
Evde altı çocuk var.

Gün düşer de deli dağlardan birdenbire
Evde altı çocuk var.
Hepsi birden der: Ekmek!

-Al gözüm ışığı,
Ver ekme!

Yazdım, karşılık bile vermedi Sayın Başkan
Açlığı bilmez ki efendilerimiz.
Meclis başkanlığı, başvur dedi Bakanlıklara
Açlığı bilmez ki efendilerimiz
Büyük götürür beni karanlığa geceler ekmek

-Al gözüm ışığı,
Ver ekme!

Ben Havzalı Berber Mehmet Kurşun
Bir gözümü satıyorum.
Güzeldir; sıcaktır ama sert bakar biraz
Bir gözümü satıyorum.
Belki de eder ekmek

-Al gözüm ışığı,
Ver ekme!

Fazıl Hüsnü, daha iki gün önce, Biser Otelinde, Şâir Hasan Mercan'ın yanında, dil üzerine yaptığımız tartışmada: '…Yaptığını beğendin mi? Adam yabancı. Şimdi bize ne der? Atalarımız, kol kırılsın da yen içinde kalsın demişler…" diye sızlanmıştı. Ama şimdi kendisi, milyonlarca yabancıya, yüz binlerce Yugoslavya Türk'üne hazin, çirkin, korkunç bir tablo uzatıyordu.

Kim bu Havzalı Berber Mehmet Kurşun? Gözünü, gerçekten satışa çıkartmış mı? Türkiye'de ekmek parası için kim gözünü satmış? Yüzlerce şiiri içinde, Dağlarca, niçin böylesini seçiyor? Üzerinde tam 550 yıl, insanca

yaşadığımız topraklarda, şimdi Türkiye'nin aç-sefil-perişan-yoksul bir ülke olduğunu duyurmak için çırpınmasının tıp dilindeki ismi nedir acaba?

Ah Türkiye'm! Ah Anadolu'muz! Cahilinden ayrı, okumuş-yazmışından ayrı kahır çeken çileli memleketim!

Ve ah Havzalı Berber Mehmet Kurşun!

Bir gün seni görsem, boyuna sarılsam, senin üzerine oynanan oyunları bir bir anlatsam, bir saat, bir dakika olsun senin açlığını, senin çaresizliğini, senin yoksulluğunu yaşamayan bu altın kafes kuşlarının marifetlerini bir bir sayıp döksem…

İnanıyorum ki ağlayarak boynuma sarılırsın ve dersin ki:

-Üzülme be ağabey! Ben ekmek parası için belki gözümü bile satarım. Ama unutma ki bütün çaresizliğime rağmen kafamı satmam! Elim kalem tutsa, kalemimi satmam, vicdanımı satmam! Aç kalabilirim, çocuklarımın yüzüne bakmaktan utanabilirim ama yine de namusumla yaşarım, haysiyetimle yaşarım. Üzülme be ağabey!

Festival devam ediyordu. Altımızdan geçip giden Kara Dirin yeşilin, mavinin, beyazın, sarının, turuncunun ve morun çeşitli tonlarıyla yere boylu boyunca uzanan bir ebemkuşağına benziyordu.

Ve uzaklarda, çok uzaklarda, bütün kıymet hükümlerini kaybettiği için, yıkılan bir imparatorluğu hatırlatan Tuna, pis, bulanık ve asık bir yüzle Gözünü Satan şiirinin aks-i sedalarını dinliyor ve adeta öğüre öğüre akıyordu."(Bakiler, 2015, s. 28-30).

1981 yılındaki Struga Şiir Akşamlarına katılamayan Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın şiirini Üsküp Halklar Tiyatrosu sanatçısı okumuştur. O, şiir şu:

BİR ÖLÜMÜN SON SOLUĞUNU
BİR MİLYAR YÜRÜTMEK

Yaşadım ya, beni burada yok say ölüm,
Beni geri ver.
Yalnızlığım duy beni,
Beni geri ver.

İçinden çıktığım, artık içinde olmadığım boşluk, sen,
Beni geri ver.
Su, akıp giden su,

Beni geri ver.

Kimin bu sessizlik, benim m, hayır istemiyorum,
Beni geri ver.
Gülümsüyorum ya inanmasınlar, için kan ağlamakta,
Beni geri ver.

Al Tanrıyı evren
Beni geri ver.

Onun Makedonya başlıklı şiiri bu ziyaretlerin bir anısı olsa gerektir:

MAKEDONYA
Makedonya çocuklar ülkesi
Her yıl Ohrid Gölünde
Struga'da toplanır bin bir çocuk.

Vardardan gelenler
Elleri üzüm
Elleri buğday.

Kimi Makedon, kimi Arnavut, kimi TÜRK
Bütün yeryüzü çocuklarını çağırırlar,
Ulaşır onlara bütün yeryüzü çocukları.

Yürekleri karışır
Bir birine hepsinin
Gülerken de, çalışırken de.

Makedonya'lı çocuklar okumayı öyle severler ki
Geceleyin bile
Okurlar yıldızları.

Bitmez tükenmez bir bayramdır başkent ÜSKÜP
Her gün yeni
Her gün pırıl pırıl.

Kuzey Makedonya'daki Ders Kitaplarında Fazıl Hüsnü Dağlarca

Fazıl Hüsnü Dağlarca, Kuzey Makedonya'da Türkçe eğitimde ders kitaplarında yer alan Türkiyeli yazar ve şairlerden biridir. Onun hayat hikâyesi ve sanatı üzerine değerlendirmelerin Kuzey Makedonya'da bazı ders kitaplarında yer aldığını görmekteyiz. Kitapların yayın tarihlerine göre baktığımızda:

Fahri Kaya'nın Dal adını verdiği Yedinci Sınıf Okuma Kitabı'nda Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın "Anneme Verdiğim Söz" başlıklı şiiri yer almaktadır.

ANNEME VERDİĞİM SÖZ
Ben güzel olacağım
Taşıyacağım hep
Akan suların güzelliğini.

Ben iyi olacağım
Ellerim açılacak gece gündüz
Bir bitki iyiliğine.

Ben doğru olacağım
Gökten düşen taş kadar
Doğru.

Fahri Kaya, bu şiirin altına Fazıl Hüsnü Dağlarca ile ilgili çok kısa bir bilgi verdikten sonra çocuklara bir de soru soruyor: "Bu şiirdeki üç kıtadan hangisini en çok beğendiniz? Annenize böyle bir vaatte bulunmak zorunda olsanız bu kıtalardan hangisini benimserdiniz? Yoksa bunlardan daha iyi bir vaadiniz mi olurdu." (Kaya, 1979, s. 98).

Fahri Kaya'nın hazırladığı 1985'te yayınlanan Edebiyat Lise IV kitabında Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın hayatı ve sanatı ile ilgili beş sayfalık bir yazının arkasından on üç şiirine de yer vermiştir (Kaya, 1985*, s.* 80-89). Kaya bu kitaptaki yazısında Rauf Mutluay, Yaşar Kemal ve Yaşar Nabi Nayır gibi Türkiyeli edebiyat eleştirmenlerinin görüşlerine yer verdiği gibi Kuzey Makedonyalı Dr. Gane Todorovski'nin Fazıl Hüsnü Dağlarca için yaptığı değerlendirmeye de yer

vermiştir. Todorovski, şairin kendi biyografisini kendi şiiriyle yazdığını belirterek yazısının son kısmında şunlara yer vermiştir:

> "Dağlarca otantik ve özgün bir ozandır. O Türk şiirindeki gelenek ve çağdaş şiir akımlarının en güçlü birleşimidir. Onun şiirinde kimi edebiyat tarihçileri Divan ve Halk şiirinin etkisini belirtiyorlarsa da, o kendi şiirinde ve dünya şiirinde, biçimlere karşı gelen bir ozan olarak karşımıza çıkmakta, ozanlarda az çok rastlanan kendi şiir dünyası içinde kendi şiir okulunu kurmuş bir ozan olduğunu muştulamaktadır. Kendi şiir gücünün karşısında Dağlarca gençtir, hep. Hangi konuya değinse, sosyal konulardan başlayarak en lirik, sevi konularına kadar o kendi duyarlığının ozanıdır.'Ak Deniz' şiirleri bir başka güzeldir. O şiirlerde biz varız, dünya vardır. O uzay ve kişi arasında en güçlü bağ kurmuş, edebî sorunları en doğal biçimde yansıtmasını bilmiş bir ozandır. Kendi ulusunun kahramanlıklarını, dünya uluslarının yiğitliklerini yansıtırken otantiktir, güçlüdür, şiirle bütün imajı ustaca kullanmakta, şiirine her zaman yeni biçimler, yeni boyutlar sağlamasını, her hususta özgün kalmasını, şiiri büyü durumuna getirmesini bilen bir ozandır." (Kaya, 1985, s. 82).

Fahri Kaya'nın bu kitaba aldığı Fazıl Hüsnü Dağlarca şiirleri ise şunlardır:

AĞIR HASTA

Üfleme bana anneciğim korkuyorum,
Dua edip edip, geceleri.
Hastayım ama, ne kadar güzel,
Gidiyor yüzer gibi, vücudumun her yeri.

Niçin böyle örtmüşler üstümü,
Çok muntazam ki bana hüzün verir.
Ağarırken, uzak rüzgârlar içinde,
Oyuncaklar gibi şehir.

Gözlerim örtük fakat yüzümle görüyorum,
Ağlıyorsun nur gibi.
Beraber duyuyoruz yavaş ve tenha,
Duvardaki resimlerle, nasibi.

Anneciğim büyüyorum ben şimdi,

Büyüyor göllerde kamış.
Fakat değnekten atım nerede,
Kardeşim su versin ona susamış

BAHÇE İÇİNDE EV, EV İÇİNDE DÜŞÜNMEK

Kim aldatmış bu kadar insanı
Ki kimsecikler aldırmıyor ölüme.
Ölüm, ey göklerden büyük,
Sığdıramıyorum gönlüme.

Nasıl yaşamayı bırakmak nasıl,
Bir memleket mi bu, bir elbise mi ki.
Ben nasıl yok olurum anlamıyorum,
Dünya yok olabilir belki.

Nedir masalların, arzuların arkası,
Çocuk muyuz, ah keşke çocuk olsak.
Mavi temaslar ellerde kalıyor.
Ne çabuk kırılıyor mevsim denen oyuncak.

İnsanı oyalıyor yolundan
Bir yatakta bir sürü rüya,
Daha ötelerden geliyor gibi
Meyvalarda biten dünya.

GÜZEL
Karanlık mı güzel, aydınlık mı,
Uykularımız ve düşlerimiz kadar?
Nerede taşlar daha beyaz,
Ve birbirini iyice sever insanlar?

Sıcak mı güzel, soğuk mu,

Uyar hangisi aşka?
Hangisi daha çok sırdaş olur,
Meyvasından, yağmurundan başka?

SÖYLE SEVDA İÇİNDE TÜRKÜMÜZÜ
Söyle sevda içinde türkümüzü,
Aç bembeyaz bir yelken
Neden herkes güzel olmaz,
Yaşamak bu kadar güzelken?

İnsan, dallarla, bulutlarla bir,
Ayrı maviliklerden geçmiştir
İnsan nasıl ölebilir,
Yaşamak bu kadar güzelken?

DÜNYACA
Burda, Hindistan'da, Afrika'da,
Her şey birbirine benzemektedir.
Burda, Hindistan'da, Afrika'da,
Buğdaya karşı sevgi aynı,
Ölüm önünde düşünce bir.

Nece konuşursa konuşsun,
Anlaşılır gözlerinden dediği.
Nece konuşursa konuşsun,
Benim duyduğum rüzgarlardır,
Dinlediği.

Biz insanlar ayrı ayrı kalmışız,
Bölmüş saadetimizi çizgisi yurtların;
Biz insanlar ayrı ayrı kalmışız,
Gökte kuşların kardeşliği,
Yerde kurtların.

KAVAK
Her zaman bir suyu haber verir,
Her zaman uzaklarda.
Her zaman uzun,
Her zaman rüzgârda

Tamamlar meçhulün manzarasını,
Temasiyle fikirden.
İnce endamında aşikâr,
Yeşilde olan biten.

Her zaman şırıl şırıl,
Yaprakları şular şekil.
Söyler havanın mavisine,
Garip âşıklar misali.

SULAR BİZDEN AKILLIDIR
Sular bizden akıllıdır, daha evvel görür akşamı,
İner havadan önce, karanlığa,
Büyük bir balık gibi ortadan silinir,
Kaçışırken hayvanlar dağa.

Sular bizden akıllıdır, memnun olur,
Sadece ağaçlardan.
Başka insanlardan değil,
Bizi yalniz bırakan.

Sular bizden akıllıdır, uyumaz,
Açar maviliğe, iri gözlerini.
Ve bekler bir ölüm sırrı içinde,
Kendi hayatının yerini.
RAHATLIK

Sen büyüdüğün vakit çocuğum,
Yine çiçekler açacak dallarda.
Dallarda açan çiçekler gibi,
Yine çocuklar uyuyacak masallarda.

Sen büyüdüğün vakit çocuğum,
Yine uykular havuzda dibe gidecek.
Havuzlarda kaybolan uykular gibi,
Yine çocuklar mektebe gidecek.

Sen büyüdüğün vakit çocuğum,
Yine göklerden mavi gölgeler inecek yere.
Toprağı nurlandıran mavi gölgeler gibi,
Yine çocuklar gülümseyecek, askerlere.

Sen büyüdüğün vakit çocuğum,
Yine meltemler geçecek denizlerden.
Denizlerden geçen meltemler gibi,
Yine çocuklar olacak, rahatlık veren.

BÖLÜŞÜLMÜŞ EKMEK
Karanlık mı güzel, aydınlık mı,
Uykularımız ve düşlerimiz kadar?
Nerde taşlar daha beyaz?
Ve birbirini iyice sever insanlar?

Sıcak mı güzel, soğuk mu,
Uyar hangisi aşka?
Hangisi daha çok sırdaş olur,
Meyvasından, yağmurundan başka?

Hızlı mı güzel, yavaş mı,
Koşan hayvanlardan, akan sulardan?

Arzu içinde vücut olan.

HOROZ
Erken öten güzel horoz,
Öt, sürüp giden geceden bir daha.
İnlesin sessizlik,
Korku girsin yüreğine karanlıkta çalanların.

Öt ki kara dağlar allana,

Yiğitlerim amacına yollana.

Uyanmak, gelecekler üstüne çekilen bir bıçak gibi ışıl ışıl,
Yenidenbaşlamak bir bilince, bir doğruya, bir savaşa yeniden.
Atları,koyunları, kazmaları, kürekleri uyandırmak,
Güneş üzere önermek kurtuluşu.

Öt ki kara dağlar allana
Gökyüzü, yeryüzü sallana..

Erken öten horozun başı kesilirmiş,
Bitme ztükenmez ki başın kesile kesile.
Her çağda, her yüzyılda, her gün,
Senin altın sesindir getiren ışığımızı.
Öt ki kara dağlar allana,
Aç eller tarlalara çullana.

OH KENTİ-OHRİD
Yüz bin yıl mı geçmiş
Gökyüzü gördüğü günden beri.
Yüz bin çiçek
Oh demiş akar masmavi derinliklere ağzımdaki ses:
Oh're,

Sallae, eşitliğimizle sallar aydınlık,
Ta uzaklarda kocaman bir yeri.
Güpegündüz parlar uykularda düş,
Üzüntüsüz, yemyeşil, upuzun,
Oh'rü.

Su mudur daha sıcak olan
Ormanla mıdır yok olmuş daha iri.
U'zunla dinlenirsiniz,
Kardeşliklerle uzarken,
Oh'ru.

Orada orada orada en güzel,
Sizi bekleyen ki değer yüzünüze elleri.
Sevinçle haykırırsınız ya kimseler duymaz,
Taşar yaşamanızda tâ ora, tâ oralar,
Oh'ra.

İşte göklere karışırsınız, göl,
Taş çağının sevgilerine dek, ileri.
İşte karışırsınız
Siz bütün uluslara, oh'rim, oh'rem,
Oh'ri.

TANRIYLA BEN
O
İşinin ozanı
Ben Tanrısıyım
işimin

DÖRT KANATLI KUŞ
Dört gözünü açar

Karanlık
Dört kanadımın
Düşünü görmek için

Esat Bayram'ın hazırladığı Okuma Kitabı Sınıf VIII'de ise Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın "Tito'ya Kutlama" başlıklı şiiri ile kısa bir biyografisinin yanında bir de portresi verilmiştir (Bayram, 1990*, s.* 11-12).

TİTO'YA KUTLAMA

Kocaman bir özgürlüktür tutkuları
İşte yürekçe yakınıdır
Tito Mustafa Kemal'in

Doğduğu güce
Bütün kızlar oğullar tanık
İşte mutluluğun bayramı

Seçildiği güce
Bütün başarılar tanık
İşte mutluluğun bayramı

Niye ayrılmaz ormandaki evinden
Bilir misiniz
Eski savaşçıların hepsi orda

Bağımsızlık eşitlik uğruna güne-güneş
Öldü sandıklarımızın
Hepsi orda

Olabileni yapmıştır o
Diliyle devrimin der
Olabileni yapınız

Yaşayınız birbirinizi
Buluşmak için
Yeryüzüyle

Onu severken kendini sever
Kendini severken onu sever
Yugoslavya'da herkes

Soy kardeşliği
Gücüdür ülkesinin
Ulusallığı evrenselliğe dönük

Sekiz çiçekli barış ağacı
Büyüsün daha
Büyüyecek daha

Fahri Kaya'nın hazırladığı ve 1994'te Belgrat'ta yayınlanan Okuma Kitabı 7'de Dağlarca'nın kısa bir biyografisi ile "Dünyanın Bütün Çocuklarına karşı Yazılmıştır" başlıklı şiiri bulunmaktadır (Kaya, 1994, s. 75).

DÜNYANIN BÜTÜN ÇOCUKLARINA YAZILMIŞTIR

Hepiniz elele bir halka yapsanız
Rüyadan ve şarkıdan bir halka
Ve almasanız kimseyi ortanıza
Benden başka
Masallar gibi silinse etrafımız
Şehzadeniz olsam sizin
Biz mektebi ve dersi ebediyen terkettik
Ne olurmuş anneler vermezse izin
Seyretsem yüzünüzü birer birer
Ve birer birer seyretseniz beni
Garip saadetler duysak

Bayramlıklar kadar yeni
Nasip değil sadece gökler midir
Üstümüzden ninniler gibi geçen
Yavaşça görünürken karşı dağlar
Oyuncaklar mı hatırlarız devlerden
Gülsek küçük fidanlara sebepsiz
Mesela uçan kuşlar bir tuhaf gelse bize
Ve gölgesinde altın karanlıkların
Deliler gibi âşık olsak kendimize
Hani geçen sene kopan uçurtmamız
Kim bilir şimdi nereye gitti?
Uykular ve güller arkasından
Oyunlar ki Allah'ın selâmeti
Siz dünyanın bütün çocukları geliniz
Rüyadan ve şarkıdan bir halka
Ne olur almayınız kimseyi
Ortanıza benden başka

Fahri Kaya'nın ilkokul 6. Sınıflar için hazırladığı Okuma Kitabı 1994'te Belgrat'ta basılmıştır. Bu kitaba Fahri Kaya, Dağlarca'dan "Rahatlık" başlıklı şiiri almıştır (Kaya, 1994, s. 31). Bu kitabın Üsküp'te yayınlanan 3. Baskısında da aynı şiir ve aynı bilgiler yer almaktadır. Ancak br fark vardır o da Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın portresine de yer verilmiştir. Bu portre Esat Bayram'ın kitabındaki ile aynıdır. (Kaya, 1998, s. 67-68).

Ferdane Elmazoviç Altanay'ın lise ikinci sınıflar için hazırladığı Örneklerle Edebiyat adlı ders kitabı, 1996'da Üsküp'te basılmıştır. Bu kitapta Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın "Yaşamı, Sanatçı Kişiliği" anlatılmış bir de "Ses" ve "Kök" başlıklı şiirlerine yer verilmiştir (Altanay, 1996, s. 161-167).

SES
Sivas, o daha Sivas, o bizim suçumuz,
Erzurum, o daha Erzurum.
Dağların yolcularla, yolcuların dağlarla yürüdüğü yer,
Bayburt o daha Bayburt, bir çukurda uçmak için bekleyen kartal,
Erzincan o daha Erzincan, o bizim suçumuz, dinler misin?

Atların çıngırağı tüng eder,
Ting eder eşeğin çinmeyen geceden gündüze,
Gün ışığında otlasa da yürümeyen,
Hani o uygarlık yitimleri vardır, o kocaman düzlüklerde, ekinsiz, bağsız,
Ta ilk çağlardan beri bir tanışıklık üzere kalakalmıştır.
Bakakalmıştır gökyüzüne, bir kör dere, bir upuzun.
Koyunların çıngırağı tüng eder,
Ting eder eşeğin çıngırağı.
Yaşayagelmişizdir, tabanlarımızın yeryüzüne değdiği, yalnayak,
Değdiği, bir sıcak çiçeğin kara toprağa değdiği, döküle döküle
İşte bir gelincik, sıcağında karasında kırmızı,
İşte gelincikler, yer altında, adımlarımızda açılan kocaman gelincikler.
Karanlık yasımızı ta oralarda daha kırmızı eden.
Katırların çıngırağı tong eder,
Ting eder eşeğin çıngırağı.
Düşleyin eşekler… yavaş mı yavaş
Sanki sonudur hepsi kendi soylarının, öylesin sarı,
Öylesin tükenmiş, öylesin ince, öylesin sarı,
Öylesin tükenmiş, öylesin ince, öylesin yorgun,
Sırtlarında binlerce yıl öncesinin vageçilmez ağırlığı: Yaşamak.
Keçilerin çıngırağı teng eder,
Ting eder eşeğin çıngırağı.

Açlığını kim duyar bodur ağaçların, kavruk otların,
Tanrının duymadığı besbelli,
Kim duyar, kim duyar, kim duyar, belli değil.
Öküzlerin çıngırağı töng eder,
Ting eder eşeğin çıngırağı. (1972)

KÖK
Bütün kımıldamaları benimdir
Savaşırken
Yerken içerken yemyeşil

Severken
İnsanların da fillerin de balıkların da

Bütün kımıldamaları
Eskittiği bıraktığı saydam
Büyüttüğü bir kayada bile
Dal yosun çiçek
Yellerin boraların

Bütün kımıldamaları benimdir
Nice hızlı
Nice uzak parlasalar
Nice dönseler iç değirmenlerini
Yazın da bakışında da yıldızım da

İşte yazarken elimde duyuyorum
Benimdir bütün kımıldamaları
Ölülerin
Hayır hayır benimdir doğacak çocukların
Yurtlara yazacakları özgürlük (1983)

Fahri Kaya'nın hazırladığı V. Sınıf Okuma Kitabı'nda Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın "Komşumuzun Kumrusu" ve "Atla Kuş" şiirleri yer alıyor:

KOMŞUMUZUN KUMRUSU
Her gün güneş doğar doğmaz
Vurur cama
Güzelliği daha yeni ışırken göklerin.
Kırmızı gagasızla alır her gün
Ekmek kırıntısını penceremden
Komşumuzun kumrusu (Kaya, 1998, s. *59).*

ATLA KUŞ

Bir atın
Bir kuşu
Vardı
Anımsıyorum.

Uçardı uçardı
Karınca göklere
Akşamüstü
Konardı ata hep.

Nereye gitse suya çayıra
Uçardı ardından
Uyusa
Uyurdu.

Atı aldılar askere
Kuş da asker oldu
Döğüştüler
Geldiler.

Atı aldılar dolaba
Kuş bostancı oldu
Sardı dağı taşı
Kavun karpuz.

Böylece birçok yıllar geçti aradan
Koşarcasına
Uçarcasına güzel
Sevgi oldu yıllar.

Bir gün at uyanamadı
Kuşu

Düşünüyorum kuşu
Gök uyanmadı o gün.(Kaya, 1998, s. 136-137).

Necati Zekeriya, Yaprak adını verdiği ilkokul ikinci sınıf okuma kitabına Fazıl Hüsnü Dağlarca'dan "Yemişler" başlıklı şiiri almış.

YEMİŞLER

Elmalar çok tatlıdır
Sarısı ekşi biraz.
Üzüm bizi ısıtır
Kırmızı bir su kiraz.

Vişne, kamaşır dişim
Ellerimi boyar dut.
Ama benim yemişim
Altın damlası armut. (Zekeriya, 2003, s. 9)

YEMİŞLER

Elmalar çok tatlıdır
Sarısı ekşi biraz.
Üzüm bizi ısıtır
Kırmızı bir su kiraz.

Vişne, kamaşır dişim
Ellerimi boyar dut.
Ama benim yemişim
Altın damlası armut.

Fazıl Hüsnü DAĞLARCA

SORULARA CEVAP VER:

Hangi yemişleri en çok seviyorsun?
Hangı yemiş ellerini boyar?
Bu mevsimde hangi yemişler var?
Yemişlerden faydalarımız çoktur,
sen bunları biliyor musun?

9

Arif Ago ve Nusret Dişo Ülkü'nün birlikte hazırladıkları ilkokuma Abece adlı kitap, Kuzey Makedonya'da ilkokul birinci sınıfa giden çocukların alfabe kitabıydı.

Bu kitapta da Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın "Yemişler" başlıklı şiirine 123. Sayfada yer verilmiş, ancak şairin adı yazılmamıştır (Ago-Ülkü, 2001, s. 123).

Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın bu şiirini Kuzey Makedonya'da çocukların severek okuduklarına hatta ezberlediklerine bizzat şahit olduk. Çünkü iki kızım ve oğlum Makedonya'da Tefeyyüz Mektebinde talebe iken bu kitapları ders kitabı olarak kullanmışlardı.

DÜNYACA
Burda, Hindistan'da Afrika'da,
Her şey birbirine benzemektedir.
Burda, Hindistan'da Afrika'da,
Buğdaya karşı sevgi aynı,
Ölüm önünde düşünce bir.

Nece konuşursa konuşsun,
Anlaşılır gözlerinden dediği.
Nece konuşursa konuşsun,
Benim duyduğum rüzgârlardır,
Dinlediği.

Biz insanlar ayrı ayrı kalmışız,
Bölmüş saadeti çizgisi yurtların;
Biz insanlar ayrı ayrı kalmışız,
Gökte kuşların kardeşliği
Yerde kurtların (Bugariç, 2001, s. *72)*

Recep Bugariç, Fazıl Hüznü Dağlarca'nın bu şiirini ilkokul beşinci sınıf okuma kitabına almış ve "Düşünelim-Yorum Yapalım-Sonuca Bağlayalım" başlığı altında sorduğu sorulardan birinde de çocuklara "Biz neden kardeş olamıyoruz?" sorusunu sormuştur. Sayfanın en altında da Fazıl Hüsnü Dağlarca'yı çocuklara tanıtırken "*1914'te İstanbul'da doğdu. Yeni şiirin en çok yazan her konuya el atan, her şeyi şiire dönüştüren şair. Struga Şiir Akşamları festivalinde "Altın Çelenk" ödülünü alan tek şairimiz."* Diyerek onu kendilerinden saymıştır.

İşte bu sahiplenmeyi biz niçin yapamıyoruz? Şimdi bu konu çok önemli!..

Kuzey Makedonya'da Eğitim ve Bilim Bakanlığının 29 Temmuz 2004 tarihli ve 10-4097/1 numaralı kararıyla liselerde okutulmaya başlanan ve halen de okutulmakta olan Lise dördüncü sınıf Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabında Dağlarca'nın "Hayatı ve Edebî Kişiliği"ne yer verildikten sonra onun "Mustafa kemal'in Kağnısı" ile "Ağır Hasta" şiirleri metin üzerinde çalışmalar yapılacak şekilde verilmiştir. (Hasan-Gürel, 2004, s. 94-96)

Türk Dili dergisinin 353. Sayısının 686-687. Sayfalarından alınarak bu kitaba konmuş:

MUSTAFA KEMAL'İN KAĞNISI
Yediyordu Elif kağnısını
Kara geceden geceden
Sanki elif elif uzuyordu inceliyordu
Uzak cephelerin acısıydı gıcırtılar
İnliyordu dağın ardı yasla
Herbir heceden heceden
Mustafa Kemal'in Kağnısı derdi kağnısına
Mermi taşırdı öteye, dağ taş aşardı
Çabuk giderdi, çok götürürdü Elifcik
Nam salmıştı asker içinde
Bu kez herkesten evvel almıştı yükünü
Doğrulmuştu yola, önceden önceden

Öküzleriyle kardeş gibiydi Elif,
Yemezdi, içmezdi, yemeden içmeden onlar
Kocabaş çok ihtiyardı çok zayıftı
Mahzundu bütün Sarıkız, yanısıra
Gecenin ulu ağırlığına karşı,
Hafiftiler, inceden inceden

İriydi Elif kuvvetliydi kağnı başında
Elma elmaydı yanakları, üzüm üzümdü gözleri
Kınalı ellerinden rüzgar geçerdi daim
Toprak gülümserdi çarıklı ayaklarına

Alını yeşilini kapmıştı, geçirmişti
Niceden niceden
Durdu birdenbire Kocabaş, ova bayır durdu.
Nazar mı değdi göklerden, ne?
Dah etti, yok. Dahha! dedi, gitmez.
Ta gerilerden başka kağnılar yetişti geçti gıcır gıcır
Nasıl durur Mustafa Kemal'in Kağnısı
Kahroldu Elifcik, düşünceden düşünceden

Aman Kocabaş, ayağını öpeyim Kocabaş,
Vur beni, öldür beni, koma yollarda beni.
Geçer, götürür ana çocuk mermisini askerciğin
Koma yollarda beni, kulun köpeğin olayım
Bak hele üzerimden ses seda uzaklaşır
Düşerim gerilere iyceden iyceden
Kocabaş yığıldı çamura
Büyüdü gözleri büyüdü, yürek kadar
Örtüldü gözleri örtüldü hep
Kalır mı Mustafa Kemal'in Kağnısı bacım,
Kocabaşın yerine koştu kendini Elifçik,
Yürüdü düşman üstüne, yüceden yüceden. (Hasan-Gürel, 2004, s. *97-98)*

Şair'in 1940'ta yayınlanan Çocuk ve Allah adlı kitabından ise "Ağır Hasta" başlıklı şiiri alınmış:

AĞIR HASTA
Üfleme bana anneciğim korkuyorum
Dua edip edip, geceleri.
Hastayım ama ne kadar güzel
Gidiyor yüzer gibi, vücudumun bir yeri.

Niçin böyle örtmüşler üstümü
Çok muntazam, ki bana hüzün verir.
Ağarırken uzak rüzgarlar içinde

Oyuncaklar gibi şehir.

Gözlerim örtük fakat yüzümle görüyorum
Ağlıyorsun, nur gibi.
Beraber duyuyoruz yavaş ve tenha
Duvardaki resimlerle, nasibi.

Anneciğim, büyüyorum ben şimdi,
Büyüyor göllerde kamış.
Fakat değnekten atım nerde
Kardeşim su versin ona, susamış.(Hasan-Gürel, 2004, s. *98-99).*

Kuzey Makedonya'daki üniversitelerde Türk Dili Edebiyatı bölümlerinde de öğretim üyelerinden Yeni Türk Edebiyatı dersine giren akademisyenler Dağlarca'yı anlatanlar olmaktadır. İştip Gotse Delçev Üniversitesi'nin yayınladığı Çağdaş Türk Edebiyatı kitabında Dağlarca'nın da yer aldığını görüyoruz. (Çelik-Gürel, 2016: 213).

Tito zamanında Yugoslavya'da yaşayan Türklerden Avrupa ülkelerine işçi olarak gidenlerin çocukları anadilleri Türkçesi unutmasınlar diye Yugoslavya "Dilimiz" adıyla iki kitap hazırlatıp yayınlamıştır (Gürel, 2019, s. 635-647). Arif Ağo, İsmail Zekeriya ve Recep Bugariç'in hazırladıkları bu kitapta Fazıl Hüsnü Dağlarca da yer almaktadır (Ago-Zekeriya-Bugariç, 1983, s. 60).

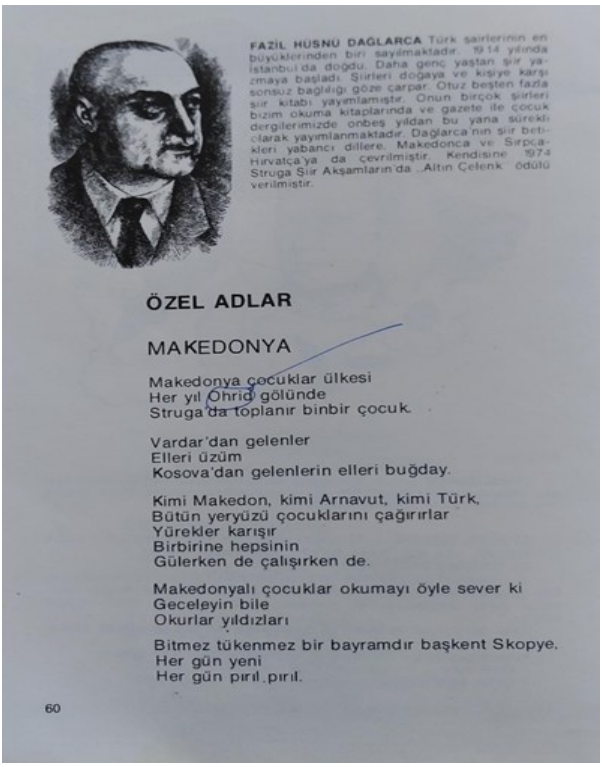

FAZİL HÜSNÜ DAĞLARCA Türk şairlerinin en büyüklerinden biri sayılmaktadır. 1914 yılında İstanbul'da doğdu. Daha genç yaştan şiir yazmaya başladı. Şiirleri doğaya ve kişiye karşı sonsuz bağlılığı göze çarpar. Onun birçok şiirleri şiir kitabı yayımlamıştır. Onun birçok şiirleri bizim okuma kitaplarında ve gazete ile çocuk dergilerimizde onbeş yıldan bu yana sürekli olarak yayımlanmaktadır. Dağlarca'nın şiir betikleri yabancı dillere, Makedonca ve Sırpca-Hırvatça'ya da çevrilmiştir. Kendisine 1974 Struga Şiir Akşamları'nda „Altın Çelenk" ödülü verilmiştir.

ÖZEL ADLAR

MAKEDONYA

Makedonya çocuklar ülkesi
Her yıl Ohrid gölünde
Struga'da toplanır binbir çocuk.

Vardar'dan gelenler
Elleri üzüm
Kosova'dan gelenlerin elleri buğday.

Kimi Makedon, kimi Arnavut, kimi Türk,
Bütün yeryüzü çocuklarını çağırırlar
Yürekler karışır
Birbirine hepsinin
Gülerken de çalışırken de.

Makedonyalı çocuklar okumayı öyle sever ki
Geceleyin bile
Okurlar yıldızları

Bitmez tükenmez bir bayramdır başkent Skopye.
Her gün yeni
Her gün pırıl pırıl.

60

Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın "Anne" başlıklı şiiri, Cengiz İbrahim tarafından bestelenmiş ve bu beste Kuzey Makedonya'da ilkokul dördüncü sınıflarda okutulan Müzik Eğitimi müzik dersi ders kitabında yer almıştır (Vitanova-Atanasov, 2000, s. 48).

Fazıl Hüsnü Dağlarca Yugoslavya'da Zorunlu Olarak Okunacak Yazarlardan Biridir ve Kuzey Makedonya'da Yayınlanan Antolojilerde Fazıl Hüsnü Dağlarca da Yer Almaktadır

Makedonya'da yayınlanan şiir antolojilerinde de şiirleri yer alan Fazıl Hüsnü Dağlarca, Makedonya'da Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın kararıyla ilköğretimde, ortaöğretimde ve liselerde de okutulan Türkiyeli şairlerden birisidir. Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Açıl Susam Açıl adlı şiir kitabı Yugoslavya'da olduğu gibi şimdi Kuzey Makedonya'da da ilköğretim okulları için lektür/okuma kitapları listesinde bulunmaktadır Gürel-Gürel, 2019:136-165). Bu kitap Yugoslavya'da ilk defa 1967'de Üsküp'te basılmıştır. Kitabın ikinci baskısı ise 1989'de yine Üsküp'te yapılmıştır. Makedonya'da bir de Makedonca-Türkçe şiir kitabı yayımlanmıştır (Dağlarca Şiirler (Makedonca-Türkçe), Çevirmenler: Gane Todorovski-İlhami

Emin, Hazırlayan Necati Zekeriya, Üsküp-Yugoslavya 1974, Nova Makedonya Yayını.).

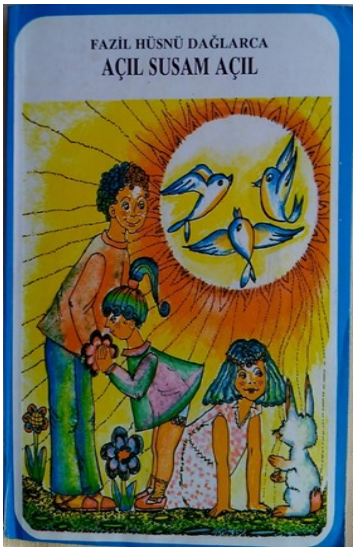

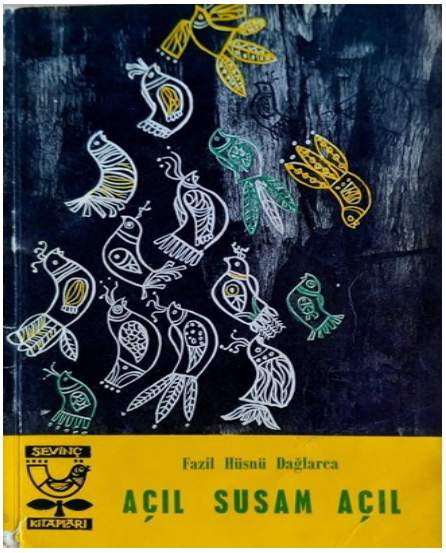

Fazıl Hüsnü Dağlarca, ele aldığı konularla, dili ve üslubuyla Açıl Susam açıl dercesine çocuklara şiirin büyülü dünyasının bütün kapılarını sonuna kadar açmak istemektedir. Ama onun da çocuklardan bir isteği vardır: O, çocuklardan SEVGİ kavramı etrafında düşünmelerini, sevmeyi öğrenmelerini ve yaşamalarını istemekledir. Bu konuda;

"Yaratılanı sevdik Yaratan'dan ötürü"

Diyen Yunus Emre'yi çağrıştırmaktadır. Çocukları en kıymetli bilgileri içinde barındıran kitaba benzetmekte ve ona "Çocuk Kitap" demektedir. Bu kitabın içindeki en kıymetli, en sihirli kelimeyi de söylemeden edemez:

"Baktılar, içine sığdırmıştı

Bir tek sözünü varlığın.

Baktılar.

Okudular yerden göğe,

Bir tek sözünü varlığın:

-S e v i n i z!" (Açıl Susam Açıl, 1989, s.21)

Açıl Susam Açıl şiir kitabındaki şiirler 1966 yılından beri Makedonya'daki çocuk dergilerinde yayınlanmaya başlamıştır. 1967'de de bu şiirler Açıl Susam Açıl adıyla bir kitapta toplanmıştır. Bu kitap o günden beri Makedonya'da lektür/Okuma kitapları listesinde yer almaktadır. Bu şairi şiirlerini YEŞİL ve DEMET adlı iki başlık altında toplamıştır.

"Siz dünyanın bütün çocukları, geliniz,

Rüyadan ve şarkıdan bir halka kurunuz

Ne olur, almayınız kimseyi,

Ortanıza, benden başka."

Diyen Fazıl Hüsnü Dağlarca'yı Balkanlarda Türk çocuklarının çok ama çok seveceğini biliyoruz. 20 Ekim 2008'de İstanbul'da vefat eden; genelde kâinatı ve özellikle insanı, insan yavrusu çocukları ve özelde de Altın Çelenk Ödülü'nü aldığı Makedonya'yı ve Makedonyalı çocukları çok seven Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Açıl Susam Açıl kitabına da Kuzey Makedonya'da kütüphanelerde aranan kitaplar arasında yer almaya devam ediyor.

Kuzey Makedonya'da yayımlanan antoloji türü iki kitapta da Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın şiirlerine de yer verilmiştir. Nazlı Rânâ Gürel'in hazırladığı ve 2004'te basılan kitapta Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın "Vatan Türküsü" ve "Makedonya" başlıklı şiirlerine yer verilmiştir.

VATAN TÜRKÜSÜ

Dalgalanır bayrak,

Dalgalanır fatihalar bayrakta.

Siz ta Orta Asya'dan beri

Uyursunuz, uyanırsınız,

Siz düşünürsünüz bu toprakta.

Yaprak yeşilindeyken, su mavisindeyken gücünüz

Memleket sizden çoğalmakta.

Yükselmemiş midir göğe karşı,

Kelime-i şahadetler yer yer,

Bütün soluğunuz bu toprakta.

Sizin aldığınız rüzgar, sizin verdiğiniz sessizlik

Kırmızıda, akta.

Çalışmanızın

Ölümsüzlüğünüzün kımıldanışı

Buğday buğday, bu toprakta.
Allah bir nefes gibi yakın
Gökyüzü bir nefes kadar uzakta.
Gidecektir kainatın son zerresine dek
Hürriyetiniz, bu toprakta.
Gidecektir kuvvetli soyunuzla, sonsuz nesillerden,
Şerefte, fazilette, hakta,
Hizmetiniz
Varlığınız
Can can aksedecek bu toprakta.
Adınız tek.
Adınız bir milletle ayakta.
Kimi vatan der
Kimi Mehmetçik,
Yaşamanız bu toprakta. (Gürel, 2004, s. *93)*

MAKEDONYA
Makedonya çocuklar ülkesi
Her yıl Ohrid Gölünde
Struga'da toplanır bin bir çocuk.

Vardardan gelenler
Elleri üzüm
Elleri buğday.

Kimi Makedon, kimi Arnavut, kimi TÜRK
Bütün yeryüzü çocuklarını çağırırlar,
Ulaşır onlara bütün yeryüzü çocukları.

Yürekleri karışır
Bir birine hepsinin
Gülerken de, çalışırken de.

Makedonya'lı çocuklar okumayı öyle severler ki
Geceleyin bile
Okurlar yıldızları.

Bitmez tükenmez bir bayramdır başkent ÜSKÜP
Her gün yeni
Her gün pırıl pırıl. (Gürel, 2004, s. *93)*

Zeki Gürel'in hazırladığı Adım Adım adlı kitap da 2017 yılında yayımlanmış, bu kitapta da Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın "Makedonya" başlıklı şiiri yer almaktadır (Gürel, 2017, s. 176).

Bu kitapların her ikisi de Kuzey Makedonya'da Gostivar şehrine bağlı Yukarı Banisa köyündeki Namik Efendi Eğitip Kültür Sanat ve Spor Derneği'nin yayınıdır. Dernek, Kuzey Makedonya çapında açtığı şiir yarışmasında dereceye giren şiirlerle birlikte Kuzey Makedonya başta olmak üzere Balkanlar, Türkiye ve Türk Dünyasının şairlerinden de seçkileri bu kitaplarda bir araya getirmek suretiyle yeni yetişen nesillere Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın "ses bayrağımız" dediği Türkçemizin güzelliklerini sunarken, anadili şuuru ve Türk Dünyası fikrini de vermeyi amaçlamıştır.

Kuzey Makedonya'da Yayınlanan Süreli Yayınlarda Fazıl Hüsnü Dağlarca

Yugoslavya zamanında Türkiyeli yazar ve şairlerden genellikle belli düşünceye mensup olanların eserleri bu ülkede yayınlanan dergi ve gazetelerde yer almıştır. Bu sanatçılarımızdan biri de Fazıl Hüsnü dağlarcadır.

Yugoslavya zamanında Makedonya Türklerinin Aylık Toplum Sanat Dergisi Sesler'de ilk defa 1966 yılında Dağlarca'nın kısa bir biyografisiyle birlikte dört şiirinin yayınlandığını görüyoruz (Dağlarca, 1966, s. 76-78). Aynı dergide yayınlanan son şiiri ise 1990 yılında olmuştur. Söz konusu dergide yayınlanan şiirleri şunlardır:

Dağlarca, Fazıl Hüsnü,"Kocagöz Horoz, Yeryağ, Toplumda", *Sesler,* Nisan 1966, Sayı: 5, s. 76-78.

Dağlarca, Fazıl Hüsnü, "Nedir, Çocuk, Gece, Ayakkabılar, Seni demez de Ne Der, Ölümüze Karşı Ölüm, İstanbul çağı, Dağını, Fransa Afrikası, Bölüşülmüş Ekmek, Kırmızı Güvercin, Körleyin, Cezayir Türküsü, Öncel Sürez İçinde, Çiçek, Er Ağaç, Erdede Yazsım, Ayaklar, Arkalıkçı, Almanyalarda Ellerimiz, Viyetnam

Kıyıları, Toplumun Yalnızlığı, Gözünü Satan, Yumruk Bırakımı, On Yaşındaki Çocuklara Sorulacaktır", *Sesler*, Kasım 1967, Sayı: 20, s. 44-57.

Dağlarca, Fazıl Hüsnü, "Ataç'a Ağıt-Söyleşi", *Sesler,* Mayıs 1968, Sayı: 26, s. 48-59.

Dağlarca, Fazıl Hüsnü, "Hiroşima", *Sesler,* Ekim 1970, Sayı: 49, s. 58-63.

Dağlarca, Fazıl Hüsnü, "Simgelerde Yüzler", *Sesler,* Ekim-Kasım-Aralık 1973, Sayı: 79-80-81, s. 43-44.

Dağlarca, Fazıl Hüsnü, "Kocaman Işığa Doğru", *Sesler*, Haziran 1974, Sayı: 87, s. 110-111.

Dağlarca, Fazıl Hüsnü, "Korku, Askerlik, Mevsim, Vücudu Yaratmak, Bir Gülüm Üstündeki An", *Sesler,* Haziran 1974, Sayı: 87, s. 98-100.

Dağlarca, Fazıl Hüsnü, "Sessizlik, Dönüş, Yerdüşü, Yol Soru, Ülke, Öyle Ulu ki Güzelliğin, Çağrı", *Sesler,* Haziran 1974, Sayı: 87, s. 103-106.

Dağlarca, Fazıl Hüsnü, "Boşlıkta, 38 Enlem Çizgisi, Kocası Ölmüşlerin Uyanık Kızlığı, Suna, Burada Olan Ora", *Sesler,* Eylül 1974, Sayı: 88, s. 84-89.

Dağlarca, Fazıl Hüsnü, "Tito'yu Kutlama", *Sesler,* Haziran 1977, Sayı: 117, s. 35-36.

Dağlarca, Fazıl Hüsnü, "Söyle Sevda İçinde Türkümüzü", *Sesler,* Ocak-Şubat 1990, Sayı: 242-243, s. 33.

Dağlarca, Fazıl Hüsnü, "On Kasımlarda Yürümek", *Sesler*, Kasım-Aralık 1990, Sayı: 250-251, s. 9.

Yugoslavya zamanında Makedonya'da yayınlanan Birlik gazetesinin Çocuk Bahçesi sayfasında ve çocuk dergileri Tomurcuk ve Sevinç'te de Dağlarca'nın şiirlerine yer verilmiştir. Yugoslavya'nın dağılmasından sonra kurulan Kuzey Makedonya'da ise Dağlarca'nın şiirlerinden ilk yayınlanan Yukarı Banisa köyünde Namik Efendi Derneği'nin çıkarttığı Dere dergisinin birinci sayısında "Makedonya" başlıklı şiiri olmuştur (Dağlarca, 2003:5).

Sonuç

Fazıl Hüsnü Dağlarca, Türkiyeli şair ve yazarlardan Yugoslavya'da bilinen ve itibar gören Türkiyeli sanatçılardan birisi olmuştur. Yugoslavya'nın uluslararası tanınırlığını arttırmada önemli bir rol üstlenen Sutruga Şiir Akşamlarında 1974'te Altın Çelenk Ödülü'nün Fazıl Hüsnü Dağlarca'ya verilmesi onu Makedonya başta olmak üzere Yugoslavya'da daha da tanınır kılmıştır. Bu ödül için Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın seçilmesinde kimilerine göre siyasî sebepler öne çıkmıştır.

Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın özellikle şiirleri Yugoslavya'da ve sonrasında Makedonya'da dergi ve gazetelerde yayınlanmış, bu şiirlerden bir kısmının içinde

bulunduğu Açıl Susam Açıl adlı şiir kitabı ise Yugoslavya zamanında ilköğretim okullarında zorunlu olarak okutulacak lektür/okuma kitaplarından biri olarak kabul edilmiştir. Biz bu bildirimizde Yugoslavya'da ve sonrasında yayınlanan dergileri taradık ama buraya örnek olmak üzere Sesler dergisindekilerin tam bir dökümünü vermekle yetindik. Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın şiirleri Yugoslavya'da olduğu gibi bugün de Kuzey Makedonya'da eğitimin her kademesinde Türkçe ve Edebiyat ders kitaplarında kendisine yer bulmaktadır.

Türkiye'de Fazıl Hüsnü Dağlarca üzerine çalışan akademisyenlerin ve edebiyat araştırmacılarının Türkiye dışındaki eğitim hayatını ve yayın dünyasını da bu dikkatle incelemelerinde fayda vardır diye düşünüyoruz.

Dağlarca'nın bir şiiriyle bildirimizi tamamlamak isteriz:

SÖYLE SEVDA İÇİNDE TÜRKÜMÜZÜ

Söyle sevda içinde türkümüzü
Aç bembeyaz bir yelken
Neden herkes güzel olmaz
Yaşamak bu kadar güzelken?

İnsan dallarla, bulutlarla bir,
Aynı mavilikten geçmiştir.
İnsan nasıl ölebilir
Yaşamak bu kadar güzelken? (Dağlarca, 2005:85).

Kaynakça

Ago, A., Dişo, Ü. N. (2001). *İlkokuma Abece, Ek ve Düzeltmelerle (7. Baskı).* Skopye: Prosvetno Delo Ad.

Altanay, F. E. (1996). *Örneklerle Edebiyat Lise II.* Skopye: Prosvetno Delo Ad.

Bâkiler, Y. B. (2012). *Üsküp'ten Kosova'ya.* İstanbul: Yakın Plan.

Bayram, E. (1990). *Okuma Kitabı Sınıf VIII (2. Baskı)*. Skopye: Prosvetno Delo Ad.

Bugariç, R. (2001). *Okuma Kitabı Sınıf V.* Skopye: Prosvetno Delo Ad.

Dağlarca, F. H. (1967). *Açıl Susam Açıl.* Üsküp: Nova Makedoniya Detska Radost.

Dağlarca, F. H. (1989). *Açıl Susam Açıl.* Skopye: Detska Radost: Kultura: Makedonska kniga: Misla: Naşa Kiniga.

Dağlara, F. H. (2003). Makedonya. *Dere Dergisi*, *1*(1), 5.

Dağlarca, F. H. (2005). Söyle Sevda İçinde Türkümüzü. *Fazıl Hüsnü dağlarca Onur Günü 4 Aralık 2004, Bildiriler.* (Hazırlayan: Nazım Mutlu). Ankara: Bağımsızlıkçı Aydınlanmacı Halkçı Eğitim Derneği.

Gürel, N. R. (2004). *İlk Adım*. Yukarı Banisa-Makedonya: Namik Efendi Eğitim Kültür Sanat ve Spor Derneği.

Gürel, Z. (2017). *Adım Adım*. Yukarı Banisa-Makedonya: Namik Efendi Eğitim Kültür Sanat ve Spor Derneği.

Gürel, Z. (2019). Yugoslavya zamanında Avrupa'da Çalışan Yugoslavya vatandaşı Türk İşçileri İçin Yayınlanan 'Dilimiz' Kitabı Üzerine. *XIV. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı* 26-27 Eylül 2019 Bakü-Azerbaycan, Ankara: Bilkent Üniversitesi.

Gürel, R., B.-Gürel, Z. (2019). Kuzey Makedonya Lektür-Okuma Kitapları Listesinde Yer Alan Türkiyeli Yazarlar ve Kitapları. *UKDA Sempozyum Prof. Halûk Dursun Anısına Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu Dil-Tarih-Coğrafya 6-9 Aralık 2019 Bildiriler* Kitabı, Fahri Temizyürek (Ed.), Ankara: ASOS.

Hasan, H., Gürel, Z. (2004). *Türk Dili ve Edebiyatı Lise IV*. Üsküp: Prosvetno Delo Ad.

Kaya, F. (1979). *Dal Okuma Kitabı VII* (4. Baskı). Skopye: Prosvetno Delo Ad.

Kaya, F. (1985). *Edebiyat Lise IV.* Skopye: Prosvetno Delo Ad .

Kaya, F.(1994). *Okuma Kitabı 7.* Belgrat: Ders Kitapları ve Gereçleri Kurumu.

Kaya, F (1994). *Okuma Kitabı 6.* Belgrat: Ders Kitapları ve Gereçleri Kurumu.

Kaya, F. (1998). *Okuma Kitabı VI.* Skopye: Prosvetno Delo Ad.

Kaya, F. (1998). *Okuma Kitabı V.* Skopye: Prosvetno Delo Ad.

Nalbantoğlu, İ. Ü. (1981). *Makedonya ve Struga-81.* Ankara: Ulucanlar Matbaası.

Vitanova, A., Atanova, Z. (2001). *Müzik Eğitimi.* Skopje: Prosvetno Delo Ad.

Zekeriya, N. (2003). *Yaprak Okuma Kitabı Sınıf II.* Skopye: Prosvetno Delo Ad.

Kuzey Makedonya Türk Basınında ve Türkçe Eğitim Süreçlerinde Türkiyeli Şair Fazıl Hüsnü Dağlarca

Özet

Fazıl Hüsnü Dağlarca (26 Ağustos 1914, İstanbul - 15 Ekim 2008), Yugoslavya zamanında Struga Şiir Akşamları etkinlikleri vesilesiyle Makedonyalılarla tanışmıştır. Makedonya'yı anlatan şiirleri vardır. Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın pek çok şiiri Makedonya'da Türkçe yayınlanan dergi ve gazetelerde yer almıştır. Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Açıl Susam Açıl adlı kitabı Makedonya'da Türkçe lektür kitapları arasına alınmış ve yıllarca bu ülkede ilkokullarda zorunlu olarak okunacak kitaplardan biri olmuştur. Fazıl Hüsnü Dağlarca, Makedonya'da ilkokul, lise ve üniversite ders kitaplarında da yer almaktadır.

1974'te Yugoslavya'da XIII. Struga Şiir Festivalinde Altın Çelenk Ödülüne layık görüldü. Altın Çelenk Ödülü'nü alan diğer ozanlarla birlikte Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın da büstü Struga Kent Müzesi'nin yeni bölümüne yerleştirildi. Struga'nın sokaklarından birine de onun adının konması kararlaştırıldı. Üsküp'te Kiril ve Metodi Üniversitesi Bilaje Koneksi Filoloji Fakültesi Kütüphanesinde bir Bölüme de Fazıl Hüznü Dağlarca'nın adı verildi ve bir plaket çakıldı. Fazıl Hüsnü Dağlarca, 1974'te Yugoslavya'da Altın Çelenk Ödülü'nü aldığında Yugoslavyalı okurlar tarafından zaten tanınıyordu. Bu ödülü aldığı yıldan sonra O, defalarca Makedonya'ya gelmiştir. Onun Makedonya başlıklı şiiri bu ziyaretlerin bir anısı olsa gerektir:

Makedonya'da yayınlanan şiir antolojilerinde de şiirleri yer alan Fazıl Hüsnü Dağlarca, Makedonya'da Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın kararıyla ilköğretimde, ortaöğretimde ve liselerde de okutulan Türkiyeli şairlerden birisidir. Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Açıl Susam Açıl adlı şiir kitabı Yugoslavya'da olduğu gibi şimdi Makedonya'da da ilköğretim okulları için lektür/okuma kitapları listesinde bulunmaktadır. Bu kitap Yugoslavya'da ilk defa 1967'de Üsküp'te basılmıştır. Kitabın ikinci baskısı ise 1989'de yine Üsküp'te yapılmıştır. Makedonya'da bir de Makedonca-Türkçe şiir kitabı yayımlanmıştır (Dağlarca Şiirler (Makedonca-Türkçe), Çevirmenler: Gane Todorovski-İlhami Emin, Hazırlayan Necati Zekeriya, Üsküp-Yugoslavya 1974, Nova Makedonya Yayını.).

Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın eserleri Yugoslavya'da Sevinç, Tomurcuk, Kuş çocuk dergilerinde Birlik, Sesler ve Tan gazetelerinde; Makedonya'da Dere, Bahçe gibi dergilerde de yayınlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Kuzey Makedonya, Kuzey Makedonya'da Türkçe Basın, Kuzey Makedonya'da Türkçe Eğitim, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Açıl Susam Açıl.

Turkish Poet Fazıl Hüsnü Dağlarca in North Macedonia Genre Press and Turkish Education Process

Abstract

Fazıl Hüsnü Dağlarca (26 August 1914, Istanbul - 15 October 2008) met Macedonians on the occasion of Struğa Poetry Evenings during the Yugoslavia period. There are his poems that describe Macedonia. Many of Fazıl Hüsnü Dağlarca's poemshave taken place in magazines and newspapers published in Turkish language in Macedonia.Fazıl Hüsnü Dağlarca's book "Açıl Sesame Açıl" was included in the list of Turkish lecture books in Macedonia and has been one of the books to be read compulsorily in primary schools in this country for years. Besides, Fazıl Hüsnü Dağlarca is included in primary, high school and university textbooks in Macedonia.

In 1974, he was awarded for the Golden Wreath Award at the XIII. Struga Poetry Festival in Yugoslavia.The bust of Fazıl Hüsnü Dağlarca, along with the other poets who received the Golden Wreath Award, was placed in the new section of the Struga City Museum.Moreover, it was decided to name one of the streets of Struga after him. A section in the Bilaje Koneksi Philology Faculty Library of Kiril and Methodius University in Skopje was named after Fazıl Hüsnü Dağlarca and a plaquet was nailed. Fazıl Hüsnü Dağlarca was already well-known by Yugoslavian readers when he received the Golden Wreath Award in Yugoslavia in 1974.After the year he received this award, he came to Macedonia many times. His poem entitled Macedonia must be a memory of these visits:

Fazıl Hüsnü Dağlarca, whose poems are also included in poetry anthologies published in Macedonia, is one of the Turkish poets who are taught in primary, secondary and high schools in Macedonia by the decision of the Ministry of Education and Science.Fazıl Hüsnü Dağlarca's poetry book Açıl Sesame Açıl is now on the list of lecture/reading books for primary schools in Macedonia as well as in Yugoslavia. This book was first published in Yugoslavia in 1967 in Skopje. The second edition of the book was publishedagain in Skopje in 1989.A poetry book in Macedonian and Turkish was also published in Macedonia (Dağlarca Poems (Macedonian-Turkish),

Translators: Gane Todorovski-İlhami Emin, Prepared by Necati Zekeriya, Skopje-Yugoslavia 1974, Nova Macedonia Publishing).

The works of Fazıl Hüsnü Dağlarca were published in the children's magazines which are Sevinç, Tomurcuk, Kuş and in the newspapers Birlik, Sesler and Tan in Yugoslavia and in magazines such as Dere and Bahçe in Macedonia.

***Keywords**: North Macedonia, Turkish Press in North Macedonia, Turkish Education in North Macedonia, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Açıl Susam Açıl.*

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı

I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in The Balkans Proceedings Book

I. ULUSLARARASI BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

I. INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES IN THE BALKANS

20-21.05. 2021

PROGRAM

Microsoft Teams altyapısı ile

Katılım bağlantısı *(Participation link)*: **http://bit.ly/egebaltes**

Oturum bilgileri Türkiye saati ile belirtilmiştir. *(Session information is indicated in Turkey time.)*

I. ULUSLARARASI BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU
I. INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES IN THE BALKANS

20.05.2021

Açılış Konuşmaları *(Opening Ceremony)*

10.00 – 11.00

Konuşmacılar *(Speakers)*

Prof. Dr. Necdet BUDAK

Ege Üniversitesi Rektörü (Türkiye)
Rector of Ege University (Turkey)

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN

Türk Dil Kurumu Başkanı (Türkiye)
President of Turkish Language Association (Turkey)

Prof. Dr. Nadim MACİT

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Müdürü (Türkiye)
Ege University, Director of the Institute of Turkic World Studies (Turkey)

Onur Konuklarının Konuşmaları *(Speeches by Guests of Honour)*

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ

Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Kurucusu (Kosova)
Founder of the Balkan Turcology Studies Center (Kosovo)

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Kurucu Müdürü (Türkiye)
Ege University, Founder of the Institute of Turkic World Studies (Turkey)

Prof. Dr. Mustafa İSEN

Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi Bilim ve Danışma Kurulu Üyesi (Türkiye)
Scientific and Advisory Board M. of the Journal of Studies on Turkish Language and Literature in the Balkans (Turkey)

(1. GÜN / DAY)
20.05.2021

I. OTURUM
SESSION – I
(11:00 – 12:30)

Oturum Başkanı *(Chair)*
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN

Başkan Yardımcısı (*Co-Moderator)*
Doç. Dr. Alpay İĞCİ

Konuşmacılar (Speakers)
Bildiri Başlıkları (Titles)

Prof. Dr. Süleyman BAKİ (Kuzey Makedonya – North Macedonia)
"Kuzey Makedonya'da Türkoloji Bölümleri ve Kalkandelen Üniversitesi'ndeki Doğu Dilleri Bölümü"

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Türkiye – Turkey)
"Balkan Dillerindeki Türkizmaların Türkoloji Araştırmalarındaki Önemi"

Dr. Öğr. Üyesi Menent ŞÜKRİYEVA, Öğr. Gör. Bülent KIRCALI (Bulgaristan – Bulgaria)
"Açılışından Günümüze Kadar Şumnu Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ve Araştırmaları"

Prof. Dr. Edina SOLAK (Bosna Hersek – Bosnia and Herzegovina)
"Bosna-Hersek'te Türkoloji Çalışmaları"

Doç. Dr. Xhemile ABDIU (Arnavutluk – Albania)
"Balkanlarda (Arnavutluk'ta) Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmalarının Bağdaşıklık ve Tutarlılık Ölçütleri Açısından Yaklaşımı Üzerine"

(1. GÜN / DAY)

20.05.2021

II. OTURUM

SESSION – II

(13:00 – 14:30)

Oturum Başkanı *(Chair)*	Başkan Yardımcısı (*Co-Moderator)*
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN	**Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÖZKAN**

Konuşmacılar *(Speakers)*
Bildiri Başlıkları (Titles)

Prof. Dr. Oktay AHMED (Kuzey Makedonya – North Macedonia)
"Makedonya Türk Ağızlarında Ek Fiil"

Prof. Dr. Suzan CANHASİ (Kosova – Kosovo)
"Kosova Türk Ağızlarında Kullanılan Kimi Yapım Ekleri ve İşlevleri"

Dr. Öğr. Üyesi Harun BEKİR (Bulgaristan – Bulgaria)
"Bulgaristan Kırcaali Türk Ağzında Ses Olayları"

Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN (Türkiye – Turkey)
"Makedonya ve Kosova Türk Ağızlarında Emir Kipi ve İkinci Çokluk Şahıs Çekiminde Farklı Kullanım ve İşlevler"

Doç. Dr. Alpay İĞCİ (Türkiye – Turkey)
"Batı Rumeli'yi Osmanlı Türkçesi Geçmişiyle Anlamaya Çalışmak"

(1. GÜN / DAY)

20.05.2021

III. OTURUM

SESSION – III

(14.30 – 16.00)

Oturum Başkanı *(Chair)*	Başkan Yardımcısı (*Co-Moderator)*
Prof. Dr. Rıdvan CANIM	**Dr. Taner GÜÇLÜTÜRK**

Konuşmacılar (Speakers)
Bildiri Başlıkları (Titles)

Prof. Dr. Benedek PÉRI (Macaristan – Hungary)
"Hayâlî And Fuzulî: Who Influenced Whom?"

Doç. Dr. Tuba Işınsu İSEN (Türkiye – Turkey)
"Balkanlarda Akıncı Ailelerinin Sanat Koruyuculuğu"

Dr. Öğr. Üyesi Melinda BOTALİÇ, Dr. Öğr. Üyesi Lejla ÖNER (Bosna Hersek – Bosnia and Herzegovina)
"Uskufî'nin Alhamiyado Şiirlerinin Edebi Değeri"

Öğr. Gör. Cuneys NURESKİ (Türkiye – Turkey)
"Kuzey Makedonya'nın Türk Edebiyatı Tarihi İçindeki Yeri ve Osmanlı Döneminde Bu Coğrafyadan Yetişen Divan Şairleri"

Prof. Dr. Mehmet TEMİZKAN (Türkiye – Turkey)
"Hayalî'deki Hayalî Bey Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme"

(1. GÜN / DAY)

20.05.2021

IV. OTURUM

SESSION – IV

(16.00 – 17.30)

Oturum Başkanı *(Chair)*	Başkan Yardımcısı (*Co-Moderator)*
Prof. Dr. Mahmut ÇELİK	**Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emre ÇELİK**

Konuşmacılar (Speakers)
Bildiri Başlıkları (Titles)

Dr. Öğr. Üyesi Zeki GÜREL (Türkiye – Turkey)
"Kuzey Makedonya Türk Basınında ve Türkçe Eğitim Süreçlerinde Türkiyeli Şair Fazıl Hüsnü Dağlarca"

Öğr. Gör. Fikriye MEHMED / Emekli (Bulgaristan – Bulgaria)
"Bulgaristan'da Türkçe Eğitimi ve 1989'dan Sonra Basılan Türkçe Ders Kitapları"

Doç. Dr. Neriman HASAN (Romanya – Romania)
"Romanya'da Türkçe Varlığı Üzerine Genel Bir Bakış"

Doç. Dr. Şelale Ana HÜMMETLİ (Azerbaycan – Azerbaijan)
"Makedonya Türkleri, Türkçe Eğitim ve Fahri Kaya"

(1. GÜN / DAY)

20.05.2021

V. OTURUM

SESSION – V

(17.30 – 19.00)

Oturum Başkanı *(Chair)*	Başkan Yardımcısı (*Co-Moderator)*
Prof. Dr. Oktay AHMED	**Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ**

Konuşmacılar (Speakers)
Bildiri Başlıkları (Titles)

Doç. Dr. Osman EMİN (Kuzey Makedonya – North Macedonia)

"İkinci Dünya Savaşından Sonra Kuzey Makedonya'da Türkçe Eğitimin ve Türkçe Dersin Gelişimi"

Dr. Ergin BAKİ (Kuzey Makedonya – North Macedonia)

"Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Kuzey Makedonyalı Öğrencilerin Sesli Okuma Yanlışları ve Çözüm Önerileri"

Öğr. Gör. Emine HALİL / Emekli (Bulgaristan – Bulgaria)

"1989'dan Sonra Bulgaristan'da Yayımlanan Bulgarca-Türkçe ve Türkçe-Bulgarca Sözlükler Üzerine Bir Kaynakça Denemesi"

Arş. Gör. Merima GRABČANOVIĆ (Bosna-Hersek - Bosnia and Herzegovina)

" 'Doğru Yola Girdim, Anam' Şiirinde Oryantal Unsurlar"

Dr. Öğr. Üyesi Abidin KARASU, Fatma Zehra EKŞİ (Türkiye – Turkey)

"Dil ve Milliyetçilik Bağlamında 1855 Yılında Bükreş'te Basılan Bulgar Dilindeki Türkçe ve Yunanca Kelimeler Sözlüğü"

(2. GÜN / DAY)

21.05.2021

VI. OTURUM

SESSION – VI

(09.30 – 11.00)

Oturum Başkanı *(Chair)*	Başkan Yardımcısı (*Co-Moderator)*
Prof. Dr. Ali EROL	**Doç. Dr. Gonca KUZAY DEMİR**

Konuşmacılar (Speakers)
Bildiri Başlıkları (Titles)

Prof. Dr. Éva CSÁKI (Macaristan – Hungary)
"Balkanlar'daki Geleneklerde Türklerin Etkisi: Türk Halk Edebiyatına Dair"

Doç. Dr. Nevriye ÇUFADAR (Bulgaristan – Bulgaria)
"Bulgaristan'ın Kuzeydoğu Köylerindeki Bazı Gelenekler ve Ritüeller Araştırması"

Dr. Öğr. Üyesi Albana TAHIRI (Arnavutluk – Albania)
"Turkish Language And Literature in Balkans, It's Impact On Albanian Language, Legislation And Culture"

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÖZKAN (Türkiye – Turkey)
"Bulgaristan Türkleri Mâni ve Türkülerinde Sosyalist İdeolojinin Yansımaları"

Doç. Dr. Gonca KUZAY DEMİR (Türkiye – Turkey)
"Abdulmalik Hilmi Efendi'nin Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme"

(2. GÜN / DAY)

21.05.2021

VII. OTURUM

SESSION – VII

(11.00 – 12.30)

Oturum Başkanı *(Chair)*	Başkan Yardımcısı (*Co-Moderator)*
Prof. Dr. Benedek PÉRI	**Doç. Dr. Bülent HÜNERLİ**

Konuşmacılar (Speakers)
Bildiri Başlıkları (Titles)

Prof. Dr. Mahmut ÇELİK (Kuzey Makedonya – North Macedonia)

"Kuzey Makedonya'da Türkçe Eğitim ve Öğretim"

Doç. Dr. Terane Turan REHİMLİ (Azerbaycan – Azerbaijan)

"Bulgaristan'da Türk Dili ve Edebiyatının Tanıtılması, Araştırılması ve Geliştirilmesinde Azerbaycan Aydınlarının Rolü"

Arş. Gör. Sevil İREVANLI (Azerbaycan – Azerbaijan)

"Balkan Ülkeleri ile Azerbaycan Arasındaki Kültürel İlişkiler"

Doç. Dr. Liubovi ÇİMPOEŞ (Türkiye – Turkey)

"Trakya Gagauzları: 1903 ve 1993 Yıllarında Yapılan Gezilerden Notlar"

Dr. Taner GÜÇLÜTÜRK (Kosova – Kosovo)

"Milletinin Kurbanı: Yücelciler"

(2. GÜN / DAY)

21.05.2021

VIII. OTURUM

SESSION – VIII

(13:00 – 14:30)

Oturum Başkanı *(Chair)*	Başkan Yardımcısı (*Co-Moderator)*
Prof. Dr. Suzan CANHASİ	**Dr. Öğr. Üyesi Abidin KARASU**

Konuşmacılar (Speakers)
Bildiri Başlıkları (Titles)

Prof. Dr. Lindita XHANARI LATIFI (Arnavutluk – Albania)

"Balkan Dillerinde Balkanik Türkizmalar"

Arş. Gör. Semra HALİLİ SKENDERİ (Kuzey Makedonya – North Macedonia)

"Türkçeden Makedoncaya Tercüme Edilen Kitaplar"

Sakhavat AZİZOV (Sehavet SAHİL) Doktora Öğrencisi (Azerbaycan – Azerbaijan)

"Bosna Hersek'te Çıkan Türkçe Gazeteler"

Dr. Öğr. Üyesi Seyhan M. İBRAHİMİ (Kuzey Makedonya – North Macedonia)

"Toplu Bellek Oluşturulurken "Ötekileştirilen" Hayatlar: Luan Starova'nın "Konstantinopolis Göçmeni" Romanı Örneği"

Öğr. Gör. Feyyaz SAĞLAM / Emekli (Türkiye – Turkey)

"Balkan Türkolojisi'nde Önemli Bir Boşluk: Basın-Yayın Tarihleri"

(2. GÜN / DAY)

21.05.2021

IX. OTURUM

SESSION – IX

(14.30 – 16.00)

Oturum Başkanı *(Chair)*	Başkan Yardımcısı (*Co-Moderator)*
Prof. Dr. Süleyman BAKİ	**Doç. Dr. Ömer AKSOY**

Konuşmacılar (Speakers)
Bildiri Başlıkları (Titles)

Doç. Dr. İbrahim Kelağa AHMET (Türkiye – Turkey)

"Batı Trakya'da Türk Azınlık Bağlamında Ana Dili Eğitiminin Önemi ve Azınlık Eğitimiyle Türkçenin Geleceğine Dönük Gözlemler"

Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir HAYBER / Emekli (Türkiye – Turkey)

"Türkçenin Arnavutluk'taki Sesi: Vasfi Samim (1905/8-1981)"

Doç. Dr. Recai ÖZCAN (Türkiye – Turkey)

"Fahri Kaya'nın Hatıralarından Hareketle Makedonya Türklerinin Kültürel Sorunları Üzerine Bazı Tespitler"

Prof. Dr. Rıdvan CANIM (Türkiye – Turkey)

"Bibliyografik Kaynaklara Göre Osmanlı Asırlarında Bulgaristan'da Yetişen Âlim ve Şairler"

Doç. Dr. Ömer AKSOY (Türkiye – Turkey)

"Şehirleşme ve Heterodoks İnanç ve Uygulamalar bağlamında Boşnakların İslamlaşma Sürecine Dair Bazı Tespit ve Değerlendirmeler"

(2. GÜN / DAY)
21.05.2021

X. OTURUM

SESSION – X

(16.00 – 17.30)

Oturum Başkanı *(Chair)*	Başkan Yardımcısı (*Co-Moderator)*
Prof. Dr. Salih OKUMUŞ	**Doç. Dr. Atıf AKGÜN**

Konuşmacılar (Speakers)
Bildiri Başlıkları (Titles)

Prof. Dr. Salih OKUMUŞ (Kosova – Kosovo)
"Çağdaş Kosova Türk Edebiyatının Önemli Temsilcilerinden Reşit Hanadan'ın Öyküleri Üzerine Bir Deneme"

Doç. Dr. Atilla JORMA (Kuzey Makedonya – North Macedonia)
"Çalıkuşu'na Nazire Yazan Şair Ahmet Şerif Şerefli'nin Yaratıcılığı"

Dr. Öğr. Üyesi Ünal ŞENEL (Türkiye – Turkey)
"Yeni Fikir Mecmuası'nda Balkanlar"

Dr. Öğr. Üyesi Vejdi HASAN (Bulgaristan – Bulgaria)
"Türk Dili ve Edebiyatına Adanan Bir Yaşam: Doç. Dr. Haşim Akif"

İbrahim ARSLAN / Kosova Türk Gazeteciler Derneği Başkanı (Kosova – Kosovo)
"Kosova'da Türkçe Medyanın Kimlik Korunmasında Etkisi"

21.05.2021

KAPANIŞ OTURUMU

ASSESSMENT SESSION

(17.30-18:30)

Oturum Başkanı *(Chair)*	Başkan Yardımcısı (*Co-Moderator)*
Prof. Dr. Edina SOLAK	**Prof. Dr. Mehmet TEMİZKAN**

Konuşmacılar (*Speakers*)

Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ

(Kırklareli Üniversitesi Balkan Araştırmaları Merkezi Müdürü)

Doç. Dr. Alpay İĞCİ

(Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları [*BALTED*] Editörü)

Doç. Dr. Atıf AKGÜN

(Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Düzenleme Kurulu Eş Başkanı)

KATILIMCI BİLGİSİ *(Participant Information)*		
AD-SOYAD / KURUM *(Name Surname / Institution)*	**E-POSTA** *(E-mail)*	**ÜLKE** *(Country)*
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN Trakya Üniversitesi *(Trakya University)*	gunsenahmet@gmail.com	TÜRKİYE *Turkey*
Prof. Dr. Ali EROL Ege Üniversitesi *(Ege University)*	erolali99@gmail.com	TÜRKİYE *Turkey*
Prof. Dr. Benedek PÉRI Eötvös Loránd Üniversitesi *(Eötvös Loránd University)*	peribenedek@gmail.com	MACARİSTAN *Hungary*
Prof. Dr. Edina SOLAK Zenica Üniversitesi *(University of Zenica)*	edina262@gmail.com	BOSNA-HERSEK *Bosnia-Herzegovina*
Prof. Dr. Éva CSÁKI Péter Pázmány Katolik Üniversitesi *(Pázmány Péter Catholic University)*	csaki.eva@btk.ppke.hu	MACARİSTAN *Hungary*
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN Ege Üniversitesi *(Ege University)*	gurergulsevin@gmail.com	TÜRKİYE *Turkey*
Prof. Dr. Lindita XHANARI LATIFI Tiran Üniversitesi *(University of Tirana)*	lindalatifi@yahoo.com	ARNAVUTLUK *Albania*
Prof. Dr. Mahmut ÇELİK İştip Gotse Delçev Üniversitesi *(Goce Delčev University of Štip)*	mahmut.celik@ugd.edu.mk	K. MAKEDONYA *N. Macedonia*
Prof. Dr. Mehmet TEMİZKAN Ege Üniversitesi *(Ege University)*	mtemizkan@hotmail.com	TÜRKİYE *Turkey*
Prof. Dr. Oktay AHMED Üsküp Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi *(Ss. Cyril and Methodius University of Skopje)*	oktayahmed@gmail.com	K. MAKEDONYA *N. Macedonia*
Prof. Dr. Rıdvan CANIM Trakya Üniversitesi *(Trakya University)*	ridvancanim@gmail.com	TÜRKİYE *Turkey*
Prof. Dr. Salih OKUMUŞ Priştine Üniversitesi *(University of Pristina)*	salihokumus@gmail.com	KOSOVA *Kosovo*
Prof. Dr. Suzan CANHASİ Priştine Üniversitesi *(University of Pristina)*	suzanacanhasi@hotmail.com	KOSOVA *Kosovo*
Prof. Dr. Süleyman BAKİ Kalkandelen Üniversitesi *(University of Tetova)*	suleyman_baki@icloud.com	K. MAKEDONYA *N. Macedonia*
Doç. Dr. Alpay İĞCİ Uşak Üniversitesi *(Uşak University)*	alpayigci@hotmail.com	TÜRKİYE *Turkey*

KATILIMCI BİLGİSİ *(Participant Information)*		
AD-SOYAD / KURUM *(Name Surname / Institution)*	**E-POSTA** *(E-mail)*	**ÜLKE** *(Country)*
Doç. Dr. Atıf AKGÜN Ege Üniversitesi *(Ege University)*	atifakgun@gmail.com	TÜRKİYE *Turkey*
Doç. Dr. Atilla JORMA Uluslararası Vizyon Üniversitesi *(International Vision University)*	atillajorma@gmail.com	K. MAKEDONYA *N. Macedonia*
Doç. Dr. Bülent HÜNERLİ Kırklareli Üniversitesi *(Kırklareli University)*	hbulent80@gmail.com	TÜRKİYE *Turkey*
Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ Kırklareli Üniversitesi *(Kırklareli University)*	ekarakus7984@hotmail.com	TÜRKİYE *Turkey*
Doç. Dr. Gonca KUZAY DEMİR İzmir Demokrasi Üniversitesi *(İzmir Democracy University)*	goncakuzay@hotmail.com	TÜRKİYE *Turkey*
Doç. Dr. İbrahim Kelağa AHMET Trakya Üniversitesi *(Trakya University)*	ikelagaahmet@trakya.edu.tr	TÜRKİYE *Turkey*
Doç. Dr. Liubovi ÇİMPOEŞ Moldova Bilimler Akademisi *(Academy of Sciences of Moldova)*	lchimpoesh@mail.ru	MOLDOVA *Moldova*
Doç. Dr. Neriman HASAN Ovidius Üniversitesi *(Ovidius University)*	neriman.hasan@univ-ovidius.ro	ROMANYA *Romania*
Doç. Dr. Nevriye ÇUFADAR Şumnu Episkop Konstantin Preslavski Üniversitesi *(Konstantin Preslavsky University of Shumen)*	enes2@abv.bg	BULGARİSTAN *Bulgaria*
Doç. Dr. Osman EMİN Üsküp Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi *(Ss. Cyril and Methodius University of Skopje)*	osman_emin@hotmail.com	K. MAKEDONYA *N. Macedonia*
Doç. Dr. Ömer AKSOY Trakya Üniversitesi *(Trakya University)*	aksoy2302@hotmail.com	TÜRKİYE *Turkey*
Doç. Dr. Recai ÖZCAN Düzce Üniversitesi *(Düzce University)*	recaiozcan@duzce.edu.tr	TÜRKİYE *Turkey*
Doç. Dr. Terane Turan RAHİMLİ Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi *(Azerbaijan State Pedagogical University)*	terane.turan@gmail.com	AZERBAYCAN *Azerbaijan*
Doç. Dr. Tuba Işınsu İSEN DURMUŞ TOBB Üniversitesi *(TOBB University)*	tdtubadurmus@gmail.com	TÜRKİYE *Turkey*

KATILIMCI BİLGİSİ *(Participant Information)*		
AD-SOYAD / KURUM *(Name Surname / Institution)*	**E-POSTA** *(E-mail)*	**ÜLKE** *(Country)*
Doç. Dr. Şelale Ana HÜMMETLİ Azerbaycan Millî İlimler Akademisi *(Azerbaijan National Academy of Sciences)*	dervish2006@mail.ru	AZERBAYCAN *Azerbaijan*
Doç. Dr. Xhemile ABDİU Tiran Üniversitesi *(University of Tirana)*	abxh_1@yahoo.it	ARNAVUTLUK *Albania*
Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir HAYBER / Emekli Gazi Üniversitesi *(Gazi University)*	hayber@gazi.edu.tr	TÜRKİYE *Turkey*
Dr. Öğr. Üyesi Abidin KARASU İstanbul Medeniyet Üniversitesi *(Istanbul Medeniyet University)*	abidinkarasu@hotmail.com	TÜRKİYE *Turkey*
Dr. Öğr. Üyesi Albana TAHİRİ Tiran Üniversitesi *(University of Tirana)*	albanatahiri@gmail.com	ARNAVUTLUK *Albania*
Dr. Öğr. Üyesi Harun BEKİR Filibe Üniversitesi *(Paisii Hilendarski University of Plovdiv)*	harun.bekir@gmail.com	BULGARİSTAN *Bulgaria*
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÖZKAN Afyon Kocatepe Üniversitesi *(Afyon Kocatepe University)*	ibr_oz@yahoo.com	TÜRKİYE *Turkey*
Dr. Öğr. Üyesi Lejla ÖNER Tuzla Üniversitesi *(University of Tuzla)*	lejladubrave@gmail.com	BOSNA-HERSEK *Bosnia-Herzegovina*
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emre ÇELİK Mostar Cemal Biyediç Üniversitesi *(University Džemal Bijedić of Mostar)*	mehmetemre.celik@omu.edu.tr	BOSNA-HERSEK *Bosnia-Herzegovina*
Dr. Öğr. Üyesi Melinda BOTALİÇ Tuzla Üniversitesi *(University of Tuzla)*	melindabotalic@gmail.com	BOSNA-HERSEK *Bosnia-Herzegovina*
Dr. Öğr. Üyesi Menent ŞÜKRİYEVA Şumnu Episkop Konstantin Preslavski Üniversitesi *(Konstantin Preslavsky University of Shumen)*	m.shukrieva@shu.bg	BULGARİSTAN *Bulgaria*
Dr. Öğr. Üyesi Seyhan M. İBRAHİMİ Uluslararası Balkan Üniversitesi *(International Balkan University)*	smurtezanibrahimi@gmail.com	K. MAKEDONYA *N. Macedonia*
Dr. Öğr. Üyesi Ünal ŞENEL İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi *(İzmir Kâtip Çelebi University)*	unal.senel@ikcu.edu.tr	TÜRKİYE *Turkey*

KATILIMCI BİLGİSİ *(Participant Information)*		
AD-SOYAD / KURUM *(Name Surname / Institution)*	**E-POSTA** *(E-mail)*	**ÜLKE** *(Country)*
Dr. Öğr. Üyesi Vejdi HASAN Şumnu Episkop Konstantin Preslavski Üniversitesi *(Konstantin Preslavsky University of Shumen)*	vejdihasan@gmail.com	BULGARİSTAN *Bulgaria*
Dr. Öğr. Üyesi Zeki GÜREL Gazi Üniversitesi *(Gazi University)*	zekigurel@yahoo.com	TÜRKİYE *Turkey*
Dr. Ergin BAKİ Kuzey Makedonya Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı *(Ministry of Education and Science of N. Macedonia)*	bakiergin87@gmail.com	K. MAKEDONYA *N. Macedonia*
Dr. Taner GÜÇLÜTÜRK Prizren Yunus Emre Enstitüsü *(Prizren Yunus Emre Institute)*	tanergucluturk@gmail.com	KOSOVA *Kosovo*
Öğr. Gör. Bülent KIRCALI Şumnu Episkop Konstantin Preslavski Üniversitesi *(Konstantin Preslavsky University of Shumen)*	byulentt@abv.bg	BULGARİSTAN *Bulgaria*
Öğr. Gör. Cuneys NURESKİ Trakya Üniversitesi *(Trakya University)*	cuneytnur@trakya.edu.tr	TÜRKİYE *Turkey*
Öğr. Gör. Emine HALİL / Emekli Şumnu Episkop Konstantin Preslavski Üniversitesi *(Konstantin Preslavsky University of Shumen)*	ehalil@abv.bg	BULGARİSTAN *Bulgaria*
Öğr. Gör. Feyyaz SAĞLAM Dokuz Eylül Üniversitesi *(Dokuz Eylül University)*	kibatekfs@gmail.com	TÜRKİYE *Turkey*
Öğr. Gör. Fikriye MEHMED / Emekli Şumnu Episkop Konstantin Preslavski Üniversitesi *(Konstantin Preslavsky University of Shumen)*	fikriye_1234@abv.bg	BULGARİSTAN *Bulgaria*
Arş. Gör. Merima GRABČANOVIĆ Tuzla Üniversitesi *(University of Tuzla)*	merimagrabcanovic@gmail.com	BOSNA-HERSEK *Bosnia-Herzegovina*
Arş. Gör. Semra Halili SKENDERİ Kalkandelen Üniversitesi *(University of Tetova)*	semra_halil89@hotmail.com	K. MAKEDONYA *N. Macedonia*
Arş. Gör. Sevil İREVANLI Uluslararası Vizyon Üniversitesi *(International Vision University)*	irevanlisevil@gmail.com	K. MAKEDONYA *N. Macedonia*
İbrahim ARSLAN Kosova Türk Gazeteciler Derneği Başkanı	arsibo@yahoo.com	KOSOVA *Kosovo*
Sakhavat AZİZOV (Sehavet Sahil) İstanbul Üniversitesi, Doktora Öğrencisi *(İstanbul University, PhD Student)*	sahil.s@mail.ru	AZERBAYCAN *Azerbaijan*
Fatma Zehra EKŞİ İstanbul Medeniyet Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi *(Istanbul Medeniyet University, MA Student)*	zenhraunl@gmail.com	TÜRKİYE *Turkey*

I. Uluslararası Balkanlarda Türk Dili Araştırmaları Sempozyumu Onur Konukları

(Guests of Honour of I. International Symposium on Turkish Language and Literature Studies in the Balkans)

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

Prof. Dr. Mustafa İSEN

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ

I. ULUSLARARASI BALKANLARDA TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

I. INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE STUDIES IN THE BALKANS

BİLDİRİLER KİTABI

PROCEEDINGS BOOK

20-21.05.2021

EDİTÖRLER / *EDITORS*

Doç. Dr. Atıf AKGÜN Doç. Dr. Alpay İĞCİ Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ

Ege Üniversitesi Yayınları